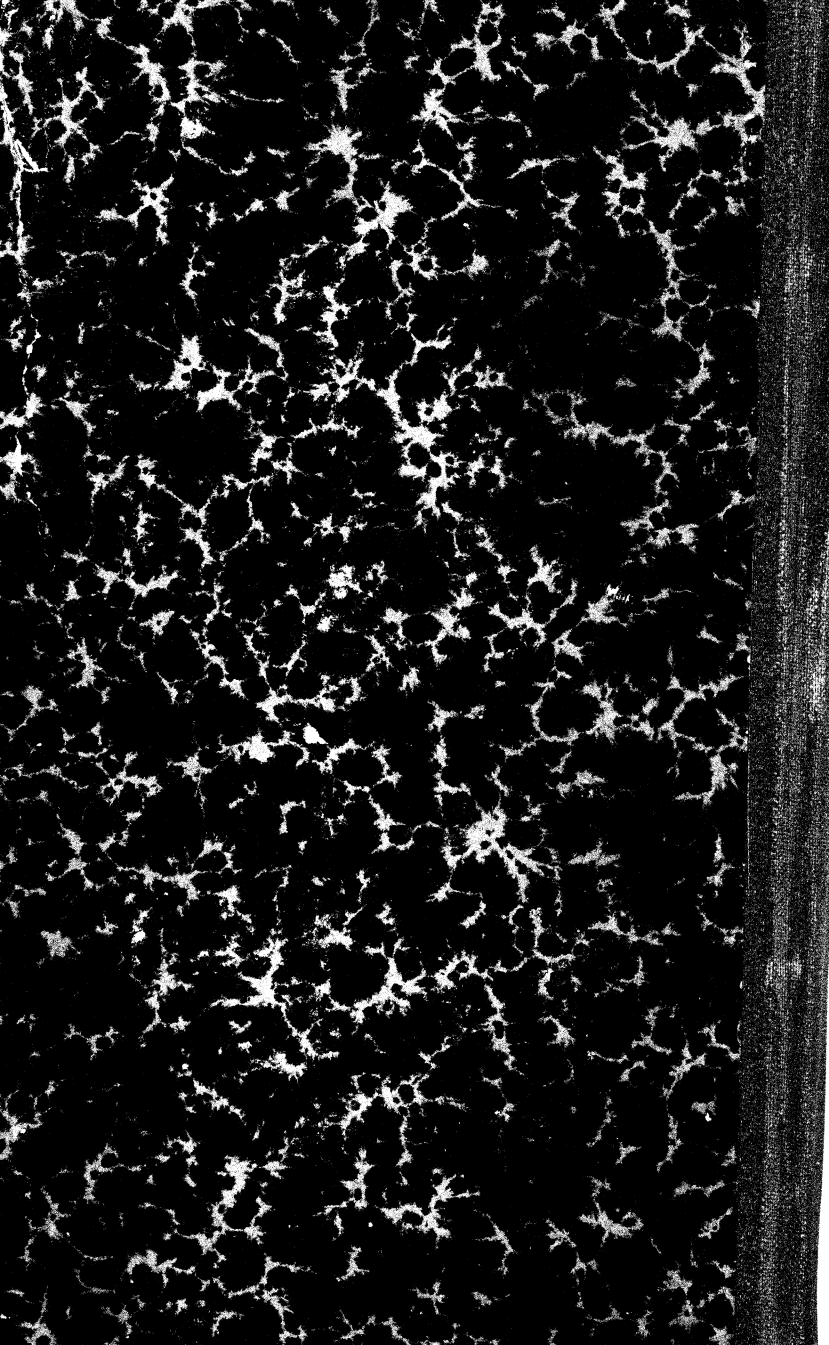

שבילי עולם

ספר כולל

תכונת ארץ אפריקא למשפחותיה לגויה, יאוריה ונחליה, יבול אדמתה, פרי תנובתה וצאצאיה, עריה, יעריה, הריה והיושבים עליה, דרכי חייהם, עבודת אלהיהם, מלאכתם ומשלח ידיהם, חוקות ממשלותיהם, נפלאות קורותיהם, תכונות צבאותיהם, וגבורת מלכיהם, גם כל אשר עבר על זרע יעקב בכל עיר ועיר בדורות עולמים.

מעשי ידי אמן הרב חמליץ המפורסם
מו"ה שמשון בלאך הלוי נ"ע

חלק ראשון

ואלה הנה הארצות בחלק הזה
אפריקא בכלל, אפריקא הצפונית,
מצרים התחתונה, מצרים התיכונה,
מצרים העליונה.
רוסיא באזיא; אסטראהאן, קאזאן, סיביריען, קאהקאזיען, טירקיא באזיא; ארץ ישראל, ירושלים, טארטארייא, ערב, פרס, הודו, חינא, טארטאריא של חינא, טיבעט, יאפאניען.

ווארשא

בדפוס והוצאת האחים לעווין-עפשטיין

רחוב גענשא 5 №

ШВИЛЕ ОЛАМЪ

Тип. Левинъ Эпштейна Павлиная № 32

ВАРШАВА

הסכמות

מליצת הרב המאוה"ג הגאון המפורסם דק"ק נ"ש והמדי'

חזיתי איש סופר מהיר ודובר לאות ה"ה התורני המופלג החכם השלם כמו"ה שמשון בלאך נ"י, אשר בספרו שבילי עול"ם אזן תקן וחקר מה הארץ תבל ומלואה, לדעת תכונת המדינה, יבולה ותאניה, מימיה ונהרותיה מחוזיה ועריה, כשמות אשר היו להם מימי קדם, מוסבות שמותם לאשר יקראו עתה. ואסף וקבץ מדברי הימים וספרי החכמים על כל חלק אזיא, ובתוכו רב ובלול תכונת ארץ הקדושה וירושלים תוב"ב, הכל בלשון צח ונקי לתת חכמה, לנער דעת ומזמה. ועוד תועלת רב נמצא בו כי הרים קרן לשוננו הקדושה, אבן הראשה, להראות יפיה והדרה, וכי לא אלמן ישראל להביע אומר ודברים ולחוות דעתו ומחשבתו מכח אל הפועל מכל אשר יזום לדבר יהודית ולמלל בשפה ברורה. גם עין בעין יחזו נדחי ישראל כי שה פזורה אנחנו בארבע כנפות הארץ, וזאת היא תנחומותינו אשר כן יקום המקרא שכתוב „אם יהיה נדחך וגו'". ואם אמנם בהיותי משוטט בו מעבר אל עבר ראיתי כי לא נמלט החכם המחבר משגיאה הלא היא בדף ק"ז בהערה אשר שם, שם הזכיר והעיר על דבר בלתי נכונה, ויעצתיו שבאם ישיב ידו שנית להדפיסו יסקל המסלה ויריס המכשלה, אך ראה זה לבד מצאתי ואין עוד עולתה בו. וכאשר רבים וכן שלמים יתנו עדיהן ותהלתו יספרו, כן גם אנכי לא אחדל פרי עטי לתמוך ימינו ולהמליץ טוב בעדו, ואשרי התומכו ומחזיק בידו לקחת ממנו ספר הנ"ל, יברכהו ה' במאודו, ויגן בעדו, ויהי כזית הודו. ד"א מאדמ"ו הרב המאוה"ג הגאון המפורסם ור"מ דקהלתנו והמדינה נ"י. הבעש"ח היום יום ג' ט' כסליו תקפ"ה פה נ"ש. נאום הקטן.

מרדכי בנעט

מליצת הרב הגאון החסיד המפורסם כבוד מוה"ר ישעי' מושקאט ז"ל רב דק"ק פראגא.

ראיתי איש מהיר אסף חכמה ומדע בספרו שבילי עולם ממשיך מעין הקורא ורום תפארת הוד ספרו היקר מיוסד על אדני חכמה ותבונה כשמן תורק מפורסם המחבר המופלג החכם מוה' שמשון בלאך נ"י כאשר יעידון ויגידון גאוני ארץ בהסכמותיהם ובראשם הגאון המפורסם בכל יושבי תבל מוה' מרדכי בנעט ז"ל תהלתו בפיו הקדוש, עתה רבים המתאווים בעת להתענג מזיו הספר הנ"ל, לזאת חזקו ומצאו את המביאים האלה לבי"ד ולעמוד לימין לדקס. ובכות אני בשארית ישראל שלא ידפיסו ספר הנ"ל עד אחר שש שנים מיום צאתו מבית הדפוס, דברי הכותב לכבוד החכמה ולומדיה יום ה' כ"ד אלול תדי"ר לפ"ק.

ישעי' בהרב המנוח מוה' יעקב משה ז"ל מושקאט הופ"ק פראגא.

מליצת הרב המאוה"ג הגאון המפורסם דק"ק פ"ב.

עיני ראו מכתב הרב המאה"ג דק"ק פעסט אלי כתוב, ולבי ראה הרבה חכמה ואמונה אומן נמצא באיש נכבד מוכ"ז המופלג מוהר"ר שמשון בלאך נ"י ופה קהלתינו פזר ספריו, כי המה להועלת כמ"ש הרמב"ם בהלכות קידוש החודש. דרשו מעל ספר ה' אחת מהנה לא נעדרה, ובכל מקום מדרך כף רגלו יחזיקו ימינו. כה עתירתי פה ה"ק פרעסבורג יום ג' ה"י לירחא תליתאי תקפ"ג לפ"ק.

משה הקטן סופר מפרעשבורג

מכתב

ידידות מאיש בריתי נאמן אהבתי הרב המאוה"ג החכם הכולל כבוד מוהר"ר משה קוניץ נ"י מאובן אשר עשה לו שם עולמים בחיבוריו המחוכמים.

שא ברכה מאת ה' ושלום. אתה איש תבונות. הרחק ממעוני וקרוב ברעיוני. הרב החרוץ. משכיל יקר. חכם שוקד. דובר צחות ומליץ נעים. כבוד מוהר"ר **שמשון בלאך הלוי**. הופע בתשוע"ת ישרא"ל. והגליתה בשבילי עול"ם סלה.

אשרי הגבר אשר בא ותלמודו בידו: אחרי חייו משך תשעה שנים אשר עברו. שימות אתי מכתב רצון ונעימות על ספרו היקר הנשגב תשועת ישראל, להיותו מגדל עוז ישועת עמו. וערבה עלי נהות לשונו. ונוסף עוד כי יראת אלהים והחכמה שכנו בלבבו משולבות אשה אל אחותה. ויקנא לעמו לחכם מטמונים ממשכתי העמים. למען הגדיל עלה נגד מחרפיו. ולהשימה בפי כל ישראל.

ועתה נגשתי אלי עמוס בתורה ובחכמה. אשר ביד הרואים אספה בלמודים שונים במשך זמן מה. והם אשורך בעקבות רשב"ל לאגור אוצר יראת ה' לתכלית תורתך (שבת לא). ובמאמר רבא ז"ל להכין מעשים טובים לתכלית החכמה (ברכות י"ז:). אשריך וטוב לך. יוסף ה' אומץ לך וברכת אוהביו כצאת השמש בגבורתו יברכך סלה. אולם כאשר שמחתני בישרת תורתך ונועם חכמתך. כן לבי נמלא גיל בראותי היין מליצתך, ממגד שפת עברית וממיטב בשמי השיר אשר רקחת לעשות בספרך היקר שבילי עולם. ותהי ראשיתך מהלך אזיא מזער, ואחריתך מהלכי אפריקא ואירופא ישגה מאד. הנה, גם הפעם ירדת לגן המדעים ותטע כרמים וכל עצי עדן מגדל מטעי קדם. ותבנה ערי מסכנות מהחכמה ומוכר על הארץ ציה ועל בלימה נרדך נתן ריחו. הן כבוד מורינו האדיר הרמב"ם ז"ל יעצנו עצת ה' בספרו היד החזקה (סוף הל' קדוש החודש) כי כל איש ישראל יבחר לרדוף ולהשיג העתקה עברית. למען בקש דעת ממערכתה אשר ערכה. הן כל חכם לב יבין כי מלות הרמב"ם ז"ל ברה אף ספרה לנו. אפס לולא פקודתו ומלבד עלהו, בעבור קרוא אמרי נועם בהעתקה יפיפיה כזאת, מרוקמת הוד ומעולפת כתירים, רבים מעמי הארץ, וכל עוזבי שפת עברית מבני ישראל ישובו הנה ולא יבושו נופת. גם מאסוף ההדפות בספרך אשר העתקת ביגיעה רבה, מחכמי העמים חדשים וגם ישנים לבאר מלות רבות בשפת עברית ע"פ פתרון לשון ערבי. זה הדבר מועיל יקר ונשגב לעיני בני עמנו. גם הפעם הלכת בעקבות החכם הקדוש רבי עקיבא ז"ל. לבאר הבין מלה יובל ע"פ לשון ערבי (ר"ה כו'). הנה רבים הנרפים מישני שנת עולם יקיצו בשמעם צלצלי פעמון מליצתך. והיתה בשפה עברית מאירת עינים לילדי ישורון. החוקרים לדעת מחקרי ארץ ומושבותיה. ואוהבי חכמה ובוחרי מוסר ילקטו פרחים ושושנים מגן אלמיה. אשריך שמשון. אשר בך ישראל יתפאר. מגוית האריה רדה דבש ומעז הוציא מתוק. דברי הקטן מילדי העברים. האוהב ומכבדך בכל עוז פה קריה פעסט. ביום שנים עשר לעומר. שנת התקפ"ג ליצירה.

משה קוניץ מאובן

הסכמות

מליצת הרב המאוה"ג הגאון המפורסם דק"ק אובן ישן נ"

שם משמשון כבר הופיע, ושמש חכמתו אור ועונג יופיע, בכל קריה הומות, לו לב מבין וכליות יועצות, בחבורו אשר כבר יצא ע"פ תבל, הן קן גבורותי אשר שמשון בכחו יעיר ובמלאכתו מהיר, לסלסל ולרומם הדרת לשוננו שפת העבריה בספרו אשר כתב להורות ולדעת שבילי עו"ס בארצות ומחוזות ואקלימים, אשר העם המתאוים לדעת זאת נפש השוקק אותה לחפש כמטמונים למלאות תשוקתם. ה"ה הרבני המופלג בתורה חכם תלמודי ומושלם במעלות ע"ג מעלות בקודש תורניות ומושכליות כבוד מוהר"ר שמשון בלאך הלוי נ"י, וכבר ידעתיו בשם אשר רבים יביעו תהלתו כי החכמה והתבונה הולתו, עתה הוספתי על השמועה כי מצאתיו כן סוכר נחמד בנוה חכם לב ואמיץ כח לפלפל בהויות דאביי ורבא. וידיו רב לו ללחום מלחמות רב ולא אעקר מפרקי דרב לשקוד על דלתי התלמוד ורבותינו הראשונים ז"ל, המה ינחוהו במעגלי הצדק למען שמו. אף כי שתה ומלא מחמת הלב המדע לדעת ארחות עולם ותהלוכותיה מספרי העמים. לקט משם פרחי שושנים במליצה נשגבה עד מאד אשר יערב לכל אדם הזה, והנה יביע בחבורו הנ"ל יטעם למטעמותיו ונפשו חיה משפר המליצה ולשונו לשון הזהב. ולעסוק אשר להבר עוד חלק ב' כתבנית אשר עשה בחלק הא' להודיע עלילות מעשה ה' וגבורותיו בחלקי אפריקא ואירופא אשר אנחנו שוכנים בה, גבולותיהם ותכונת ארצותיהם, למען ילמדו בני ישראל בשפת לשוננו הקדושה ידעתיו כי רב טוב הוא לבית ישראל, לכן אמרתי מי יתן ויוחקו מליו ויבלע מעשהו אשר החל לעשות, והמסייע לו מסייע לדבר מצוה רבה. פי המדבר לכבוד הרבני המופלג מהר"ש הנ"ל הדובר מתוך רגשי טרדות רבות אשר סבבוני כתרוני באין מרגוע לנפשי להיות דובר נחת.

הבעה"ח יום ד' ז"ך למספר ישרון תקפ"ג לפ"ק.

הצעיר משה מינץ מבראד

מליצות הרבנים המאוה"ג הגאונים רבני מו"צ דק"ק פראג.

בע"ה יום א' כ"א אב תקפ"ד לפ"ק פראג.

וילפות שמשון את שני עמודים עמוד ענן לנחות שבילי עולם, ועמוד אש להאיר אור גליון תשוע"ת ישרא"ל, ה"ה המצויין, במדע והרעיון, במיטב הגיון, החכם השלם, כבוד אומר כלם, נאמן בברית מלך עולם מוהר"ר שמשון בלאך נ"י. בעה"מ ס' שבילי עולם וספר תשועת ישראל.

שמשון בדורו, בשלו נרו, מחזיק אורו, אור המתוק לעינים, איש הבינים, ברוחו פי שנים, אסף חכמה ובינה בחפנים; ומכל האומר דבר חכמה, דעת ומזמה, מכל אומה, נשאה נפשו ובחרו כמה. לאיש אשר אלה לו יאתה תהלה, יקר וגדולה, על כל מדה ומעלה. דרשו מעל ספריו, ולקטו אמריו, אמרי נועם, וטוב טעם, חכו ממתקים וכלו מחמדים, ה' נתן לו לשון למודים, משכיל שירי ידידים, נאמנים ונחמדים, וערבים על אזן שומעת, בחכמה ובדעת. שמשון בכחו וגבורתו מלא ברכת ה' ים ודרום צפון ומזרח, ויהיו אורו כי יהל ויקר הולך ירח. והנני מחזיק לו טובה ותודות על חבוריו אשר הקריב על מזבח הדפוס ואשר עתיד להקריב, שמשו לא יעריב, כל יחיד יגמור הלל נרצה, כי כל דבריו דברי חכמים במשל ומליצה, הכ"ד הכותב והותם בגילה, ידידו נצח סלה.

אלעזר פלעקלש

הסכמות

מליצת הרב הגאון המפורסם מוהר"ר שמואל לאנדא ז"ל בן הגאון עטרת ישראל המצל"ח ונודע ביהודה ז"ל .

אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו , ה"ה התורני המופלא ומופלג חכם וסופר מופלא במעלות ובמדות מוהר"ר שמשון בלאך נ"י . אשר אתו עמו חיבורו שבילי עולם אשר עשה לעיני כל ישראל , המחזיק ידיעות תהלוכות שבילי הארץ תבל ומלואה בלשון הקודש . והוסף בהשפיעו מלא רוח חכמה וקבץ מספרי חכמי געאגראפי"א חדשים וגם ישנים תכונת כל שטח כדור הארץ , מהות ארצות , מדינה ומדינה , וכל הנמצא בהן . וכל גוי וממלכה עם ועם במנהגם וטבעם , את כל אלה העלה המחבר הנ"ל בסדרן נכון . הוצק חן בשפתותיו , מכלכל דבריו בטוב טעם ודעת . שפתותיו ברור מללו . מדבר צחות בלשון נקי בלמד דעת מבינים . כאשר נראה בחלק ראשון מחבור הזה אשר כבר יצא מבית הדפוס המחזיק כל הארצות מחלק אזיא . ועוד ידו נטויה להוציא גם חלקי אפריקא ואירָאפא . וראוי ונכון להמוך ידי החכם התורני המחבר הנ"ל להוציא מחשבתו אל הפועל . כי מלבד שעלמות החבור הזה הוא דבר נאה ומתקבל בהודעת דברים האלה אשר אין בהתעסקות למודו נפתל ועקש . ולא נמצא עולתה בו להטות לב הקורא בו מדרך הישר והטוב . עוד יש תועלת רב בחיבורים כאלה בזמנינו זה , אשר כל חכם לב ישתומם על מקרה תהפוכות אשר נתחדש בימינו בלמוד לשון עברי . והנה אשר רבו חכמי האומות המתאמצים בעוז חכמתם לשבח ולרומם את לשון הקודש . והכמתם בהון תרונה להודיע ולפרסם גודל תפארת ויופי המליצה משפת העברי . ולא רפו ידיהם לעורר את לבב תלמידיהם ללמוד לשון הקודש . נגד זה נמצא בינינו ב"י ההפוכות , מואסים אשר כל מגמתם להשבית ולהשכיח את לשון העברים מנערי העברים . וחושבים מחשבות בתחבולות שונות למנוע עלומי ב"י מלשון הקודש אשר ירושה היא להם מאבותיהם . ולשון אשר בה נגלה הקב"ה לאבותינו : ותורתנו הקדושה והטהורה ודברי הנביאים וכתבי הקדש נכתבו ונמסרו לנו בלשון ההוא , ימחה זכרונה מנגד פני נערים להכרית זכרה מהם ולא יחקק על לוח לב צעירי העברים דבר מלשון אשר ירושה היא להם מאבותיהם . לכן אחי , התבוננו להמציא עצה להפר מחשבות האלה לאסוף ולהסיר הרפה זאת מבני עמינו . וכל ישר לבב יחגור בעוז מתניו לגדור גדר לפרצה הזאת . ואחד מהיסודות להגדרים האלה הוא להחזיק ביד כל העושה טוב בעמו לחבר חיבורים להעתיק ללשון הקדש ידיעות חמודות המשיבים את לב האדם לטייל בהם . למען ירוץ קורא בו ויהיו הדברים כל ישראל לנטוע בלב כל , אף מי שאין תורתו אומנתו ואינו יושב באהל של תורה יקר ערך לשון הקדש , ולא יכרת זכרונה אף מדלת העם להתאוה תאוה ללשון הזה , ומעתה הכון מליצתי לפני נדיבי עמנו ליתן מקום לדברי אלה ויתמכו את ידי המחבר הזה לקנות ספריו הנחמדים שבילי עולם בכסף מלא ולהחזיק לו טובה . ואומרים לפעלא טבא יישר . וכל המחזיק בידי החכם התורני הנ"ל ייטיבו לו מן השמים . בברכה בכפלים אמן . כ"ד הכותב וחותם מתוהם ובוטח בהבטחה כי לא אלמן ישראל מאלהיו ולא השכח מפי זרעו . פראג יום ד' כ"ד מנחם הקפ"ד לפ"ק .

הקטן שמואל סג"ל לאנדא

מליצת

ידיד ה׳ וידיד כל יודעיו, הרב המאור הגדול, חמדת ישראל ותהלתו אבן הראשה בין אבני יקר המתנוססות על אדמתו, הגביר הנחמד היפיפה הנכבד כבוד מוהר״ר יעקבקא לאנדא נ״י, בן מרנא ורבנא רשכבה״ג המחבר ספרי צל״ח ושו״ת נודע ביהודה. אשר כתב בספר זכרון שמות המתנדבים לבוא עה״ח לקחת את הספר במחיר יושת עליו.

העברים הביטו וראו ספר, הנותן אמרי שפר, מגלה לפונות, לעם בינות, דברי חכמים כדרבונות, וכמשמרות נטועים, דברי שעשועים, מן המים דליהו, אכלו רעים, ושתו מיין רקחו, כי טוב לקחו, אספו שמשון בכהו, ידעתי את האיש ואת שיחו, פי שנים ברוחו, נהירין ליה שבילי עולם ואורחו, אסף דברים עתיקים, מאפסי ארץ ואיים רחוקים, הלינם נוכח עין הקורא כראי מוצקים. וילבם אותם מהלצות המליצה מאירה כברקים, חכו ממתקים, לגרגרותיו ענקים, ערמות עפר הקים, נגבו כמו נד, מלא רוח חכמה, ידו רמה, אמירה נעימה, ולבבו הומה, על עיר ה׳ שמה, בשבת הארץ, דברו ירץ, מתאונן על הפרץ. ושם בילקוטו לקוטי שושנים, חדשים גם ישנים, יקרים מפנינים, אסף מלא חפנים, מידו קרנים, קרן אור מליצתו תאוה לעינים, עין רואה ואזן שומעת, שפתי דעת, חיך הטועם, אמרי נועם, חכם מה הוא אומר, מי יתן ויוחקו, ריח כלבנון יריקו, גם אני ידי נטויה ברצות ד׳ דרכי, אקח מפריו כי מתקו, והיתה השירה הזאת לאזכרה מאת אוהב דורשי החכמה, הכותב בידים רפות ה׳ תשרי שנה באה עלינו לטובה לפ״ק.

יעקבקא בן המצל״ז ונודע ביהודה

לכבוד ידידי וחמדת לבבי, יקר רוח ורב תבונות, החכם המליץ, בשערים נודע שמו, ואת נבוגיס נמנה, המחבר ספר שבילי עולם שלום.

תעלוזנה כליותי בדבר שפתיך מישרים. קראתי ספרך הנעים ויהי בפי כדבש למתוק, עלי ארחות תבל לאור דבריך נהלך, דעת ומזמה יורו לפניך הדרך, ושפת עבר גם היא פתוח תפתח לך אוצרה הטוב ותעניקך מנוף דבשה, לעשות מטעמים מנעימי אמריך וממגד מזמותיך, מקלה אל הקלה תעבירנו את שבילי עולם ורגלינו לא בלקה, תפים הויים, בנעם דבריך, לנו למישור והרכסים לבקעה, ובמתק שפתותיך תהו יליל ישימון כגן עדנים תשימהו, וגם בין סרבים וסלונים, כעל גלגי חמד תדרוך כף רגלינו. פני מי לא יהלו עת מדברותיך יפלאו רגע, או עיני מי לא תזלגה פלגי דמעה, עת תאנח בשברון מתנים, ובמגנת לב מהדרי לבך תיליל, מי הכס לא יוסיף לקח כי תאלפהו דעה, או מי עור לא יפקח עינים כי תקרע סגור עפעפיו? רב לך אחי, קהל עם ירוממוך, ובשערים יהללו מעשיך, וגם אני משירי אהודך כי לך נאוה תהלה.

מלעיל גם עשר תנועות
תוך החרוזים הנמו .
בם שנות תבל נודעות*)
לבד האלפים אינימו .

ברי לב . בחכמה אזרו חיל
רדפו מדע יומם וליל
יחדיו בקשו חכמה ובה גילו .
הן בה אל אחד הכין שמים
הן בה כוננו ארץ ומים
לכן אנא הואילו השכילו .
אם כי בר לא ימצא לב מנוח
הלף תשה אמנה ישיג חוה
וכסיל אדם הן ככפיר בוטח .
אולם טוב נבר אך בבלי סף
וההמון בוגדים מני כסילים אלף
טוב דך מבין מסכל פרח .
יען כל הון נפל לסכל חבל
אף תהו יחד המה מהבל
לכה זו מחיר ביד כסיל ולב אין .
אבל חכמה ענג היא אל רודפיה
והיא אף בלי הון יקרה הנה
חדוה ללבב ואף מאור רעין .
על כן חכמי לב כלכם סלסלוה
מאד בברוה . בכל לבב בקשוה
כי בלעדה גם כל יקר הבל .
גם אהב תבונה כה יהדו אהבו
למבין יודע שבח לו הבו
הורו לו גם זמרו לו עלי נבל .
אבל נבונים ! ככה רעי הללו
ידידי זה לכאר אותו גדלו
הוא ידבר צדק בינה יביע .
מה טוב ספרו זה ! יפה הנהו
בשבילי עולם בו חיל ירהו
גם הקרי לבבו כפל יודיע
כי מפעלי בני קדם יתוה לנו
וממנהגיהם ידבר עמנו
וככה ילך עד יבוא לארצנו
לסיני וחרב גם אלי היכלנו
הוא יבכה עלימו ישא נהי .
אך האני אגידה כל מעשהו .
חזו נא עוז הבינו בספרהו
אז טוב להך ואור נעים לכם יהי .
„אך מי שם ידידך אנא חונו
„כי יבא צוף דבריו אז נכבדנו .
חזו מי הכה אז אלף איש בלחי
ויהרג האריה בבלי פחד
כי שם ידידי כמהו דעו יחד
הוא זכר רעי . בכבוד יחי .
אם כי גם יחדיו שם אחד למו
הנה לא כאחד שוים המו
זה אך רדה צוף וזה הוא בפידו .
זה הגיד כחו ונקרו עיניהו
וזה לכל גבר יגד רב חילהו
ודברי פיו גם עיניכו יגידו .
אח יקר ! בלבב אודך הפעם
כי בדברך הן אמצא טוב טעם
ואך לב אויל יבוז שכל מליך .
ולי טובו מליך מיין רקח
גם כל דברי בינה כל טוב לקח
מאד נעימים הם אלי יעקב ידידך .

המכונה איכענבוים

*) מספר כל שורה עולה תקפ"ם לפ"ם ,

הקדמה

ברכת ד' עליך אלוף נעורי ומיודעי!

אשר החלו לקרוא בשם נשוא פנים על פרי מעשי עשתונותיהם לכבוד ולתפארת היו קדמוני המשוררים אשר מנדבת לב או בעד מחיר, השמיעו זמירות הביעו רננות לכבד או לעשות חונף, לאיש רצתה נפשם בו או רק בגלל כספו, כנהוג עוד היום ברוב ארצות תבל אשר המשוררים ימלאו את ידם בשיריהם ישירו על עושי חיל שוכני תבל גם שוכני קבר. מהם למדו בעלי האסופות ועושי ספרים לכבד גם אלופי ראשיהם בזכרון שמותם על ראשי ספריהם, לאמר חרש כי יבקש רצון מהחכם ענדהו עטרות לראש מחברתו, כי ישים עינו ולבו על ילדי רעיוניו לנשאם ולגדלם במצרף דעתו, ולהוציא מהם כל סיג וחלאה למען לא הלין עוד את מבוגתו; או למען השיב גמול טובותיו עליו בראשו, עמל ויגע לפארהו ולהודיעהו חדשות ונצורות, ולרוממהו בחור מעמו לעשות לו שם עולם ולכבדהו נגד כל יודעי ספר; כאשר עשה היוסיפון מקצת ספריו בלשון רומי לכבוד אוהבו מושיע בעת צרה. המשורר אלחריזי בהקדמת ספר התחכמוני. החכם ר' קלונימוס בר' קלונימוס בחתימת ספרו אבן בוחן לכבוד עשרה שליטים נשיאי ישראל. והחכם ר"י הישראלי ספרו היקר יסוד עולם לכבוד רבו ורבינו הרא"ש ז"ל ודומיהם. ואם לפעמים גם ברוחו רמיה, בעטו לכבוד מכובדו ידבר ובקרבו ישים זהב כסלו, הן מי יבין זאת? מי יכזבהו וישים לאל מלתו אם הוא על נדיבתו יקום לאמר כי איש גמולות הוא וגמול הוא משלם לאוהבו? או ענות צדקו תשיאהו ותאלצהו לקרוא בשם אוהבו אשר דבר אמת יורהו? מי יחדור חדרי מחשבות אדם, ומי בלעדי טהור עינים יראה ללבב? , זאת לפנים בתבל, בעוד לא היתה האמת כולה נעדרת, והרמיה פוריה כגפן אדרת, בעוד פעלי צדק לבדם בתהלות הוללו, וכבוד חכמים רק חכמים נחלו! בעט ברזל ועופרת עוד לא נחקקו הספרים, אשר הממעיט יאסוף מהם עשרה חמרים, רק ספר כתב איש שכל נעתק מידי יודעיו לאלפים ולרבבות, וספרי הבל ספו תמו מן בלהות, ובשכבר הימים מהם נגנזו ומהם הוצאו למחראות. אשר לא כן הדבר מעת נפרץ חזון הדפוס בארץ, אין איפוא כבוד מכובד אם שמו יתנוסס על ראש ספר לא נדפס אך למענו כ"א לאלפים פחותי הערך ממנו! ובמה יזכה המחבר ארחו לבל יאשם לאוהב כסף ורודף שלמונים? כי אם כה יאמר גמול אני משלם למטיבי חלף טובותיו עלי, הלא כחשו בפניו יענה ומה הגמול אשר אתה משלם לי, האם בספר יקנו במרומי קרת בעד אגורת כסף או קשיטה אחת על פני כל עמי אכבד? ואם למען אצרוף כבוד היגיו, הלא נכתם עונו בספר נדפס ומי יתקן את אשר כבר עותו? ואם למען ישאר שמי לשם ולתהלה לדור אחרון כי יבוא, ומה יושיעני זה אם יהללני זר ולא פעלי, נכרי ולא מעשי ידי? הלא אם גם באמת ובצדקה יכבדני ויתארני בתואר אדם המעלה אשר על בני גילו אחד נעלה, מי זה אחרון על עפר יקום כי יעידנו אשר אמת יהגה חכו? וכי לא מחרזי חרוזים גם הוא אשר למען בצע כסף נמאס, מאשפות ירים דל אישים להושיבו עם נדיבים ובין חכמים ישים קנו? , ואם זאת יקירי! נחלת מכבדי מכובדים באמת בעתותינו אלה, ומה חלק מחליק לשון אשר בשחטו נפש יגביה בפה חנף שפלים למרום בראש ספרו? ואם לא נופל הוא מאחד אלה החושכים אנשי לצון, אשר ללחם רב עושה שחוק ומהתלות, ואחרי כי יהיה לשחוק גם הוא, ותהלות הקרואים הבאים לראות בשחוק בנפתים דולקים יביע, קראו נדבות ישמיע? את איש מחסור הלזה הן מי ירביע? מי לא ידע כי אכף עליו פיהו כי ירעב? וגם במותו לא ירד אחריו קלונו, ברוח פיו הבל נקלה וכרוח עברה הבלתו, הבל עניניו בחושך בא, ובמצולות הנשיה יחד את תהלותיו ומהתלותיו בחשך שמו יכוסה. לא כן משפט גבר החוצב לו בספרו קבר, ובעט שקר יציב לו בחייו מצבת און לחרפת עולם, תהלתו תהיה לשמצה כל הימים ובשנאה יקח מכל קורא, כי יקרא אחריו, הן פי

יתפין

הקדמה

יאמין לדברי איש לא נאמנה רוחו בקרבו, ואשר הי' ממגדלי הזרים ומלוים ברבית *) כי הרים שפלים למרום, נתן כבודו בנשך כסף והללהו במרבית הון". לא כאלה נחלת אחיך הלוי אשר מעולם לא כרע לעגלי זהב אף לא יכרע ולא ישתחוה; חשבתי לא תהיה כעוטיה על עדרי נעדרי תושיה חכמה ודעת, מאז הניפותי ידי לאחוז בעט ולהורות לצעירי עמי מהמעט חנני החונן לאדם דעת, גדרתי בעדי רק בשם חכמי לב סגולה מאהבי נקרוה לא במחיר ולא בשוחד; ומהולל אקרא אלהי הכבוד! כי זבדני זבד טוב, הנני רעים מכובדים אשר זכרון שמותם אם על ראש ספרי יתנוססו, על פני כל עם בינות אכבדה. נפשי יודעת מאד כי מעשי ידי אך דלים הם, מעשי אונים לעטות הדר יקר וגדולה לנושיהם, אף כי להריק מעליהם כבוד והללה, ולהאצילים על אצילי שרי קדש יקרים מחכמה וכבוד. ומה גם את מודע לבינה ואיש תבונה כמוך בחירי! ראתה נפשי! מי מהוגי תורת ה' באמת ובצדקה ולשונו לא תהגה כפלאותיך אשר הפלאת לעשות בספר כתב חותנך הגאון נ"ע? **) מי זה האיש טוב טעם ודעת ע והכי לא ימוץ נופת ממחמדי שיריך ומאמריך ***) הנותנים אמרי שפר פרי תבונה ועונג למכביר לנפש הדרשם בלב רגש ועין חדה? ומה יתן לך ומה יוסיף לך לשון מדברת גדולותיך והפלאותיך? הלא מעשיך מעשה חכמים כולם, יקראוך לכל אשר קרבת אלהים ודעת דרכיו יחפצון, ומפעליך מעללי יה, עוד יהללוך סלה. ואם עודך באבק גם על ימינך פרחת קמו אשר חשבו מזמות לנאץ שמך, ולגבל בעברת זדון שושנה יפיפיה, עוד טרם התפתחו עליה ופרחיה נגלו, ולמען תפוש השומעים בלבם ולהונותם, כזבו בלשונם לקרוא שמות הגדולים על נבלותם לאמר כי בעצתם עשו כל רעתם; הלא גם אור פני מלכת השמים גברת צבא מרום יכסו לפעמים ענני שחקים באתה בגבורתה, אשר רק מעיני נגרי נקוקים וכפים אור פניה יפילון, רק מעיני זוחלי עפר אשר יחפרו בעמק וכעכברים במחבאים יתחבאו קרני הודה יסתירו, לא מעיני נשר גדול הכנפים אשר ממעל לעבי גבי שחקים עוף יגביה, כי הוא ישיש בכח לנוגה ברק הליה לאמר אחותי! ראיתי אור!, אך מה לנו ולמורדי אור סיני ובזויי עמינו אלה? האם ספו תמו מן בלהות עלו בתהו ואבדו, ואתה נצר נחמד מגזע נאמנים! עלית כיונק לפני באהרן ליה בהוד והדר, עדי הייה מטע להתפאר ברוב תפארה, והתברכו בך מטיבי לעד מישרי לכת, וכל דורשי תושיה וחפצי טובות עם אלהי יעקב בשמך יתהללו. כמוני היום סגולה מאהביך מעת נוחינו מבטן הילדות, אשר קרבת בשר ומיתרי הטבע נאחזו במו מרחם, אך כקורי עכביש מול עבות עגלה נחשבו, לעומת עבותות האהבה נקשרו במו נפשותינו מאז החלו אשכלות המשכלות על הלמי לבבך לצמוח. מדעתי כי ברכה בך לגדולות נולדת; הנה ימים יבואו ותפארות מפעליך כאבני נזר אור יתנוססו במחשכי מושבותינו, משנאיך יכחשו לך אויביך ילבשו בושת יעטו בוז, ואתה במעטה תהלה כהילל בן שחר על במותימו הדל. ולכן הרימותיך בחור מקוראי ספרי גם עתה לערוך אליך מלי, כאשר הרגלנו מנוער לשפוך כל שיח וכל רעיון מדי עלותם בבתי נפשנו הליטוה איש בחיק רעהו.

לבבי יבין אשר במרוצת הקריאה יפלא בעיניך כמו בעיני כל קורא משכיל, מדוע גדול כבוד החלק הלזה מן הראשון, כי האצלתי עליו עדיות ותעודות גאוני זמנינו? ומה לעניינים ארציים והיי נאוני עולם בספר טלל אורות ושבילי עולם? אולם אגבי אנוק זאת עלי הבערה ואגדיל המדורה, מי ראה או ידע אשר

רנני

---

*) נדרים מ"ט: שבת קנ"ב:

**) ההקדמות וההודעות אשר הוסיף על ס' אבני מלואים ה"א ממותנו הגאון בעל קצות החושן נ"ע.

***) כמה שירים נעימים ומאמרים יקרים הנמצאים בבכורי העתים תחת שם ש"ר, ובפרט המחברת היקרה שהרים יהודה הנמצאת בשנת תקפ"ח.

רבני זמנינו יקראו בספר כולל ידיעה אין לתופשי תורה חדש לנו חלק ונחלה בה ? ואף כי יתנו עוד עדיהם עליו ותהלתו יספרו ! הן רק להות לשון עבר לזרא באף רוגש , ואף כי עניים זרים אשר גם ממי לשונות נכריות ילאו ! אמנם אתה יקירי ! אשר כל דרכי הסכנה ומעלות רוחי לא נצפנו ממך , אתה תדע כי אינני ממכחידי רעיונם תחת לשונם ועם נעלמים לא אבוא , את אשר עם שדי לא אכחד גם בפני יועריו לא אחבוש בטמון , ולכן אביע לך רוחי אודיע דברי אותך כאשר עם לבבי אחרי כי תורה הערה אחת לאבן פנה לי , אשר חכמים מאז הגידוה וכל איש מבין יבין כי אמת יהגה חכם , והיא כי חליפות ונבא את דעות ופשתוות בני אדם , וכמו בתואר פניהם כן גם בתכונת רוחם איש מרעהו יפרדו (סנהדרין ל"ח .) אם מפאת הרכבת מזגם הטבעי ואם מפאת חינוכם המוסרי , תכונת ההנוהם בארצות תבל , ושאר תולדות ומקרי הזמן אשר רבו כמו רבו . ולכן לא יתואר עם או לאום במדה חמודה ומעלה מעולה אשר הרומם גוי לראש גוים , או בתכונה פחותה אשר בשפלה השפיל עם עדי יהיה גוי לא נכסף ומנוד ראש בלאומים , כ"א ע"פ רוב אישי העם אשר ישתוו בתכונה אחת אם טובה ואם רעה היא , כאמרם ז"ל העולם נדון אחר רובו (קידושין מ :) יען בלתי אפשרי הוא מבלי ימלא בו אישים פרטים היוצאים מן הכלל . ולכן אל יעוז אנוש ללבוש גאות אם עמו יהלל ברוב השבחות בספרי בעלי האסופות , יען מי הוא לידו יתקע אשר גורלו הפיל בתוכם ? ואולי הוא חרפה עמו ממעטי הפרטים היוצאים מהכלל ! וכן לא ישא אדם וכבודו לעפר ישכן אם בבני עמו יתנו דופי ובתכונתם ומוסרם ישימו תהלה , יען בימין רוממה וזרוע חשופה יוכל איש איש לגולל אבן מעמסה ההיא משכמו על שכם רעהו , ולאמר אף אני משפע עמי , בודד אני בעדתי אשר עם המונם לא אמנה . ובכלל אמרו חז"ל אין למדין מן הכללות אף במקום שנאמר בו חוץ (שם ל"ד.) ומה שאמר כל רוצה לומר הרוב (רמב"ם שם בפי' המשנה) .
העירותי זאת יען לבי יחיל בקרבי מחמת נעויי לב ושונאי תוכחות , אשר אתה מכוח אהבת עמם , שארית המות יתגוררו על הודם והדרם לבל יחוללו בהגלות הבהרות אשר בשמש כבודם , ויאמרו זה האיש איננו דורש לשלום לעם הזה כ"א לרעה חלילה , וישימו חלקי בין אנשי בוגדות שונאי עם קודש עם מולדתם , אשר באמת לא אותם מאסו כ"א בצור מעוזם מחוקקם ומושיעם ימאסו . אכן אתה יקירי ! אשר בחנת לבבי אתך מעת נעתקנו משדי הילדות ובנת לרעי מרחוק ומקרוב , אתה תדע כי שלומי אמוני ישראל ואוהב את עמי אנכי כאחד אדירינו כל הפלגנו בם , וכי רק אפרים יאפרני ובכל צרתם לי צר , רק בכבודם הכבדה בשמחתם ישמח לבי גם אני ובעניים נעניתי עד מאד . גם אם יתראו לעינינו פרעות הרבות אשר בתוכנו , והרעות הנוראות אשר בשבתם שכו לרגלינו , הן מי רועה תבונות , אך לא רוע לב , בכל עמי הארצות , אשר לא יבין כי צאן אובדות בלי רועה ומנהל אנחנו , וכמו בלא עם ובאפס לאום מחתת רזון , כן באין חזון ובאפס רזון יפרע עם , ולכן על הרוב גם רעותינו אינם באשמותינו . ועל דעתי הסבה זאת את לבות נביאי האמת והצדק המודיעים לכליל השלמות ואנשי חסד לכל מחי חלד , ומעיהם המו להם על צרות שכניהם הרעים כנודע , ואף כי נכמרו ניחומם על אחיהם אנשי גאולתם ; ובכל זאת שפכו על עמם בזעם לשונם כמים עברתם בתוכחות חימה , אלות וקללות וחזות קשה , יען מה ? יען המה הרעיפו תוכחתם על עם שקט ובטח השוקט על שמריו במנוחה שאננה , אשר לו משפט הבחירה להיות מאוס ברע ובחור בטוב , והם הכבידו אזנם משמוע ויהיו מלעיבים במלאכי אלהים ומתעתעים בנביאיו , והשיגו אותם כל הרעות אשר הטיפו עד לאין מרפא כנודע .
לא כן רועי ישראל שומרי חומות התורה אשר הקים ה' לנו אחרי כי גדע אחרי אף כל קרן ישראל , המה ראו כן תמהו אניה נושאה ראש כל בושם זהב וכל אבן יקרה , תחוג תנוע בלי משוט והובל בלב ים נגרש . מתמלה על צואר בלי המדה

כזה

כזה, ומדאגה לכל תעלה בתאו בקום סערה, כי יכוה בים גליו והשלוה לרגע. השכילו שכל טוב להכיר ביתרים לשים כן תרנה, ולהובילוה לאט לאט לרוח לא חריפית מאחורי עבי גבי הגלים ולא מול פני שאון דכים. על עצמה זאת האניה ועל עמדה בחזקתה והיתה ימים כבירים, למרות שאון ימים שאון גלים והמון לאומים, נשמו האחרונים וקדמונים אחזו שער. וככה תשוט ותשחה בין משברי ים סוער אנה ואנה אל כל אשר יהיה שמה רוח אלהים להטותה, לו לא יזידו רק זדונים וחובלים מחבלים למלאכתה אבני נגף וצורי מכשול, ותכבד עליה משאה, עדי ירא ה' בעניה וישלח לה מושיע ורב חובל מהיר במלאכתו, לחזק בדקה ולפרוש נס, אשר רוח ה' נוססה בו להביאה אל החוף בטח. המה בחרו לרדות בעמם במקל נועם תחת מקל חובלים, ולנהלם בדרכי נועם תחת משוכת חדק, כי הם לא דברו קשות ולא קללו את אנשי דורם אף כי לא הוכשרו בעיניהם, ועל הרוב בערך דורות עולמים, עד כי קרו לנפשייהו יתמי דיתמי (כתובות ק"ו.) וכשאלתם ז"ל בתמיה, לכשור דרי (יבמות ל"ט· חולין נ"ג:)? צא וראה שלא כדורות הראשונים וכו' (ברכות ל"ה:), אם הראשונים כמלאכים וכו' (עירובין י"ג.) טובה צפרנן של ראשונים וכו' (יומא ט:), ת"ח מאי איכא בין הקיפאי קדמאי לענוותני בתראי (סנהדרין י"א:), מה יעשו פרנסי הדור שאין דורן דומה יפה (תענית כד.) ודומיהם לרוב, המה לא שאלו באלה גם נפש איש הלך מהם ולהן להם, משום ורחמיו על כל מעשיו (ברכות ז.), ודרשו „והנותי את אשר אחון וגו' אע"פ שאינו הגון (שם) מי כתיב חוטאים חטאים כתיב (שם ט:). וכן קראו בשם מדת חסידות לחונן גם את אשר לא יוחן לפי הנראה (סנהדרין ק"י:). גם אליהו זכור לטוב הנודע בכה"ק לקנאי לוהט קנאת אם דת בכל ענייניו, גם הוא הואיל הלך בימיהם בדרכי נועם דרכיהם, הוא לא דיבר עם ריב"ל על כי מסר את עולא בר קושב למיתה, ועל שאלת ר"י וכי לא משנה עשיתי? השיבו וזו משנת חסידים? (ירושלמי תרומות פ"ח) כי לזאת קראו חסידות כנזכר. וכן לא דיבר עמו ג' ימים על כי לא ביקש רחמים על דורו לבל יפקד שם מעדר ה' מלאך עמו (מכות י"א.). ולר' ישמעאל ב"י שחשב לכלות קוצים מכרם ה' אמר עד מתי אתה מוסר עם אלקינו להריגה? (ב"מ פ"ג:), לפ"ע רש"י ותוס' התחפש הוא בגוית אדם משחת מאיש מראהו למען ילמד את ר"א בר"ש מוסר אשר לעולם יהא אדם רך כקנה ולא קשה כארז (תענית כ':), כאשר חרד ורגז ר"י אחוה דר' סלא חסידא על השמועה השמיעהו אליהו מתועבות אנשי נהרדעא ביוה"כ, ושאל אותו ומה יאמר הנוקם ובעל חימה לתועבות כאלה? השיבו במענה רך כי אל המונה יאמר „לפתח חטאת רובץ (יומא י"ט:) אשר לא כן השיב בקנאו קנאת ה' בנשיא עמו לדעת האומר פנחס זה אליהו? יען אז היה בישרון מלך וימין סדה רוממה, לא כן בימיהם בעת היתה האניה מטורפת בים בלי חובל ואיש הישר בעיניו יעשה, הדת השיבה אחור ימינה ועל מי לנו להשען וכו'. ואולי גם בעת ההוא אמר אליהו לאותו הכהן לא תרתח ולא תחטא (ברכות כ"ט:). ועיין ש"ע יו"ד סוף סי' של"ד בהג"ה ובש"ך שם, מעזוז אהבתם ז"ל את כל אדם וביותר את בני עמם, היו מעט כמתאוננים על האבות והנביאים על כי דברו אתם קשות, כנודע מה שדרשו על האבות על אמרם ימחו על קדושת שמך (שבת פ"ט:) על אדון הנביאים על אמרו הן לא יאמינו לי (שם צ"ז:) על ישעיה אשר אמר ובתוך עם טמא שפתים (יבמות מ"ט:) על אלישע שגירה דובים בילדים ודחף לגיחזי בב' ידים (סוטה מ"ז.) על ירמיה עמוס וקהלם שדבריהם דברי קנטרון (מדרש קהלת א') ועל הושע בעבור אמרו החליפם (פסחים פ"ז.), ואף כי האמינו נאמנה אשר רוח ה' דיבר בם ולא מלבם הוציאו תוכחת המה, בכל זאת השכילו שכל טוב להורות להדורות אשר יגלו על דל שפתם לבל יוציאו עתק על עם ה' כי אף מהרצו יצאו עוד בנים לו נקראו, ומה יעשה אב רחמים בגאולי מעיו אם משחתם בם מום בם? הלבעבור זה לא יוסיף אהבתם,

שנ

לו ישרפם באיבת עולם ולמשפחות ידחם לבל יספחו בנחלתו ! גם התנא רשב"י הנודע לקפדן ונוח לכעוס ומקפיד בדבר מיעוט (תוס' מעילה י"ז: ד"ה אזל) גם הוא דרש אל תלשן עבד וגו' אפילו דור שאביו יקלל ואת אמו לא יברך אל תלשן (פסחים פ"ז:). החסיד ר' ישמעאל מגודל אהבתו את עמו אמר בני ישראל אני כפרתן (נגעים פ"ב) ופי' הר"ב מתוך חיבתן אמר אני כפרתן, ואין צורך לפי' אחר המובא שם בתוי"ט, כי המתבונן בדבריו ומפעליו המלאים חן ואהבת חסד, וטובותיו לבנות ובתולי ישראל (נדרים ס"ו ובירושלמי שם) יבין כי מקירות לבו הטהור יקרו דבריו אלה. גם שבטי יה עדות לישראל אשר בני אמונה אחת יאהבו איש את רעהו בכלל ובפרט, הם לא קוו למו להשיג סליחה מיוסף אחיהם באמרם „אנא שא נא פשע אחיך" לבד, יען ידעו בנפשם כי הפירו ברית אחים ומכרוהו בעד בצע כסף, ואיך יזכור למו הוא אהבת אחים אם גם את עקב יעקב ? ולכן הוסיפו „ועתה שא נא לפשע עבדי אלהי אביך" בני אמונה אחת באל הי אחד צור ישראל אשר עשך ועשנו, ומי זה אכזר לא יעירנו לבו להמלא על יצור יוצרו ? ולכן ויבך יוסף בדברם אליו, והשיב להם כשאלתם „אתם חשבתם לרעה" ומהראוי כי לא אחמול יען שהפרתם ברית אחים, אבל „אלקים (אשר גם אתם עבדיו) חשבה לטובה למען עשה כיום הזה" רצונו להטיב לכם, לכן אל תיראו אנכי אכלכל וגו', וזכר לדבר למען לא יזח דבר זה מזכרוננו „עמך עמי ואלהיך אלהי" (רות א' ט"ז) קשר משולב אשר לא יצייר הפרדת האחד מבלעדי השני. ובכלל אנכי הרואה ג"כ את דברי ראב"ע שאמר לב טוב מדברי רעיו (אבות פ"ב) כי הלב מקור נאמן לכל הפעליות נפשנו, ממנו תוצאות חיים וגם רבות למות תוצאות; טהורי לב מלידם ומבטן הן בידם טובים (קידושין מ"א.) וגם בלעדי רוב אזהרות למודים ומדעים יאהבו היוצר ויצוריו, וכ"ה מפורש באדר"נ פ' י"ד „לב טוב לשמים ולב טוב לבריות" וכדברי החכם יודע צדיק נפש בהמתו (משלי י"ב) וביותר את הנברא בצלם אלהים, ומעליו את עם מולדתו כי לו משפט הבכורה הטבעית. ולרעי לב אשר זורו מרחם לא רק אשר לא יועילו אזהרות תורתם וחכמתם, כ"א יהפכו עליהם עוד הודם למשחית לתת חרב בידם לבלע להם ולזולתם, ודואג ואחיתופל ודומיהם בכל דור ודור אם בתורה אם בחכמה יתנו עצמה לדבריהו. המה ישנאו עמם ואף מרי יבקשו, כי נפשם אותה רע ולא יוחן בעיניהם גם רעיהם, ומה גם עם לועז ואף כי נפש בהמתם.

נטיתי מני ארחי, שטיתי מעט ממהלך מחשבותי לרחוק מאשמת שנאת עם מולדתי בנקיון כפי, למענך עשיתי זאת, יען שמעתיך אוהב יתרון ! מתאונן בהקדמה מהכרעך שארית יהודה על הרעות אשר נגרו בכל תפוצות ישראל, ופרוד בדעות כי עצום מאד בדור הזה מבדורות עולמים; על זאת אענך יקירי ! כנה אם צדקת באמרך „הה ! מספר אנשיך היו אורחותיך יהודה, כי רק לימינו אלה נשמרה המועקה והצרה הלזו, אשר כל איש ואיש כמבין כבער, כיודע ספר כאשר איננו יודע, ישפוט שפוט על עקרי דעות באמונה, את אשר לפנים בישראל רק לכהני העם וחכמיהם המשפט להורות בין דין לדין ובין רעיון לרעיון, ואשר יאמרו כי זה הדרך לכו בו כי האמינו וכי השמאילו, כן יקום וכן יהיה; ואביוני אדם והבוערים בעם אך אליהם יביטו אליהם יתבוננו ולא יפנו עוד פיהם ואחרי דבריהם לא ישנו. אכן פלגות העם בכללו לכתות כתות שונות כפלגות בגדולים חקרי לב אשר בראשם, היתה שלמה בקרבנו מדורות עולמים. הזכרני נא קורא הדורות מראש ! למתי לא היה העדר ההסכמה מושל בקרבנו ? לעדות הרב החוקר בעל בחינת הדת הוא כמעט סגולה מיוחדת בעמינו, ובמאמר זו אנחנו נכרים יותר מכל משפחות האדמה. הן בהיותנו גוי וממלכה תחת מלכינו ושרינו, וכמעט ככל הגוים היה בית ישראל לגרה עץ ואבן, גם אז נפלגנו לכתות שונות, והעד „חלק לבם עתה יאשמו" (הושע י') כאשר העירנו בספרנו הנוא כ' אשר ראו עיניך.

מרבת המשטמה בין הכתות שנלגנו כמו בימי בית שני , לא אזכירך עוד , כי מי מתבונן בקדמוניות כמוך יקירי ! ולא רק בארצות שונות כצרפת וספרד כאשר כתבת כ״א גם בארץ אחת היתה מהומה ומבוכה בעמינו אם נחלקה לממלכות שונות ; בעת חרפו אנשי שם את נפשם בעיר קורטבה אשר בספרד להעלות פנינים מנבכי תהום רבה אשר יאירו עדן הארץ מכבודם , בעת ההוא תהרו בחושך מורדי אור בעיר אויל״א אשר בספרד , להעלות רפש וטיט מקרקע הים אשר מהם לא הטהרנו עד היום הזה (שו״ת הרשב״א סי׳ תקמ״ה , מטפחת ספרים ה״א פ״ו) . ומאז בגולים יעלו בעמינו אור וחושך כביום עשות ה׳ אלהים שמים וארץ , רק הזמן המרגיז ארץ ומלואה פעם יגולל אור מפני חושך ופעם חושך מפני אור . ושני אנשים מפורסמים א׳ בנגוהות והב׳ באפלות עם מעטי ברקים אשר זכרת , הם לא היו הראשונים אשר הניעו את לב העם והפרידו בין הדבקים , רק המה העירו את הנחשלים אחרי שני גדודי ספרד שזכרנו ; ולא הגיהו אש מאדם רק הפיחו גחלים עוממות , והוסיפו אוד עץ שמן להציח בו מדורת אש ועצים הרבה לתבערה מאז הוכנו . ולכן בלעדי אשר הנסיון יורנו אשר פרוד הדעות בכללו מפעל טבעי הוא כנזכר , וגם בכמותו ואיכותו רק פרוד מזער תהפרדנה הארצות זו מזו , והושביכן אף כי קצרי יד הם להשלים ולהתאחד יחד , בכ״ז לא ישנאו זה את זה למותה , ואנשי כת אחת לא יהדפו באיבה את הנלמדים לרעותה , אם קנאת האמת לא תלהט מוסדות נפשם , יען לא אחד בהם יתברך בלבבו כי האמת נפלה רק לו חבל , ולרעהו אין חלק ונחלה בה , ולכן גבר במסילתו ילבון והוראות זולתם לא יעבטון , תופש תורה לא יקנא בתופש זהב וכסף , ועין שניהם לא תרע בכבוד חכמים המתאמצים לראות ולהורות גאון ה׳ בפועל כפיו ומעשה ידיו , המשפט את מי האמת יניחו לאלהי האמת והמה ירוו גם ירוין מדשן טובם , ורק תורת חיים ואהבת חסד יבקשו , ובלי קול שאון שפתים דולקים וכפים סופקות לבם למחוגגם תודות ירחשו ורק בשפתים נעות ונפש הומיה זכר רב טובו יביעו . לא כן גדודי הכתות התגודדו כמו עמינו בארצותינו אלה , הה ! מה עצמה האיבה ומה רבה המשטמה בינותם , כל אחד מגרש את רעהו לא רק מהסתפח בנחלת קדושים באוצר האלהי , כ״א גם מארץ החיים יבקש לדחות פעמיו ונפשו לשחותה , כל אחד יחוס אשר רק אתו ילין האמת והצדק , ואשר לא כמהו יחשוב בכרם בית ישראל דרדר והדק , ותגמולו לא רק אחרי מותו כי ילך בגיא צלמות , רק עודו בחיים כקוץ מונד שרוף ישרף בשבת . רעות הנוראות הנולדות יום יום בשבתם , וביותר בערי מצער אשר רחפו כל עצמותי מדי אזכרם , לא תספרה אדם להעלותם על ספר , אוי נא לנו ; כי נדעם , ולמה נהיה עוד לבוז בעיני אחינו בשאר ארצות פזורינו ? ולכן אבכה קלון אעבור עיני מהן ולא אחשוף רק המקור משחית אשר לדעתי ממנו יזנקו כל מימי זדונים האלה , ולא רבים יסכימו לדעתו . והוא הגאוה הנודעה לכל יודעי ספר למחלה נושנת בבני עמינו מאז היינו לגוי , ונביאי האמת שמוה למכשול עון נוכח פנינו , כאמרם „שמעו והאזינו ואל תגבהו״ במסתרים תבכה נפשי מפני גוה (ירמיה י״ג) בקשו צדק בקשו ענוה אולי תסתרו״ כי אז אסיר מקרבך עליזי גאותך ולא תוסיפו לגבהה עוד (צפניה ב׳ ג׳ , ג׳ י״א) ממנו דרשו ז״ל „אין בן דוד בא עד שיכלו גסי הרוח מישראל (סנהדרין צ״ח.) נראה בעליל מדבריהם כי לא נרפאנו ממחלה הלזו עד היום . וכן ההוגנו משרבו היהירים וכו׳ משרבו זחוחי הלב (סוטה מ״ז:) . על העת אשר שב ה׳ את שבות ציון דרשו „והנה ב׳ נשים יוצאות וגו׳ זהו חנופה וגסות רוח שירדו לבבל (קידושין מ״ט:), אולי רצו לרמוז אשר אז נלכשה חרב גאותם על יחש משפחתם , כעדותם לא עלה עזרא מבבל עד שעשאה כסלת נקיה (שם ע״א:) ואת המשפחת נספחה בבית יעקב בארצנו עד היום כנודע , ומה היה פרי גאותם ? י׳ קבין עניות ירדו לעולם ט׳ נטלה בבל (שם מ״ט:) כי עקב גסות הרוח עניות (שבת ל״ג.) . וכן לא העתיקה האלה משם גם בימי האחרונים , כנראה מתשובת

הקדמה

ר"י גר' שמלאי „מסורת בידי מאבותי שלא ללמד הגדה לבבלי ולדרומי שהן גסי רוח וממעטי תורה (ירושלמי פסחים פ"ה) כי כל הכועס משכח תלמודו (נדרים כ"ב :) וכאשר נזכיר. הנבה לב לא ילמוד לשמה רצוני ליסר את נפשו ע"י תורת אמת בלמודי מוסרים כ"א להתגאות ולהתהדר בעיני זולתו ברוחב תבונתו, ליסר הדורים ולעקם ישרים ע"י פלפולים פתלתולים כמ"ש המהרש"א ז"ל (ב"מ פ"ה.) בד"ה דלשתכח וז"ל „משא"כ בני בבל דאפשר שהיה מפלפלים דוגמת חילוקים שבדור הזה אשר כל מי שיודע לכוין על צד היותר בפלפול של הבל הרי זה משובח, וכ"א מכוין לדחות דברי חבירו כדקרי להו מחבלים שמחבלים זל"ז בהלכה (סנהדרין כ"ד.) וכו' עכ"ל" משא"כ בהלומד לשמה עליו העידו ז"ל „נעשה ריע אהוב אוהב את המקום אוהב את הבריות (אבות פ"ו)„. כותבי קורות הדורות יעידו כי הגאוה היתה בעוכרינו גם בגלות ספרד; ולפ"ע הכם ספרדי (מקור חיים פ' מטות) הסבה גם היא פרעות בתוכנו בימיו כבימינו אלה, וז"ל שם „הנה תבין מזאת „הפרשה כי נוה בי"ת לתת חלק לשומרי התורה וליודעים אותה וכו' ובעו"ה אין „הענין הזה מצוי על השלמות זולת לא"ה אשר מכבדים ומפרנסים את חכמיהם, „הלא תראה שבן בורסקי פחות אם יהיה חכם יהיה אדון על המלכים ועפר רגליו „לחכו, ואומתנו חסרה מכל זה ישנאו את החכמים ובודים עליהם שהם מינים „ואפיקורסים אם יש להם ריח מן החכמות העיוניות, וגם החכמים התלמודיים „מחיהרים ואומרים שהפילוסופים ומי שמבין בספרי האלילים הרמב"ם והראב"ע „שהם כופרים בתורת הי"ת ואדרבה הם הכופרים בלא ידיעה במציאות האל „ואחדותו, ויודעים אותו על צד השמועה, והפילוסופים יודעים אותו מצד המופת „(עיין ספר בינה לעתים דרוש ד' לשבועות עה"פ על מה נאץ רשע וגו'). והאמת „כי החכמים המתעסקים בהחכמות תכף שיש להם ריח בהחכמות חושבים בלבם „שהם פילוסופים גמורים, ויטיחו דברים כלפי מעלה נעשים שונאים אל התורה, „ובשמוע ההמון דבריהם הרעים גוזרים על ההכמה שסם המות נתן בתוכה. „והפך תמלא בחכמי הבבל שכל מגמתם בלמוד הפילוסופיא הוא להעמיד אמונתם עכ"ל". ראה יקירי! אם לא ידענו החכם ההוא וזמנו (ה"א רנ"ב) האם לא השבנו כי בימינו הוא חי ובקרבנו הוא יושב? ועד אמונים לדבריו המלא בס' היקר יריעות שלמה ח"ה יריעה ה'. אמנם בשאר ארצות אירופא נפזרנו בגויי אנשי לבב מלומדי מוסר, ולכן ברבות הימים הורד גם גאונינו ורום לבבנו; לא כן ארצנו השכולה הנודעת לארץ גאות מעת הוסדה, והגאוה שלטת בה כבכל הארצות אשר אציליו רודים בהכרים למשמעתם בממשלה בלתי מגבלה, ובאין מעצור לרוח האנשים, ואזרחי הארץ אף כי דלת העם נגשים ונענים שהוא ילכו תחת עול סבלם. אלה ילבשו גאות יעדו גא'ן ויעברו דברי רע מרוב כל, יען אלה ימכו וישוהו בעירום ובחוסר כל, כנודע מתכונת עמי אזיא ואפריקא. כי מקור הגאוה הפך ממקור האהבה, האהבה תולד על ברכי ההתדמות והשווי אשר בין המלבבים (מדות לאריסט"ו מ"ח פ"ב) יהיה מלב טבעי או מוסרי זמני או נצחי; ומקור מהלבבת זאת המתרבה רצוני הגאוה הוא ההבדל ומרחק הרב אשר בין המלבבים יפריד. כי באמת על זאת יתפלא כל משכיל וטהור לב יוסיף לתמוה, איך קצר ימים ושבע רוגז עת תפקחנה עיניו לראות אשר רק חתולי אטון ועטיני חלב כל מהכוריו בראשיתו, ארון עץ ואבן מראשותיו כל קניניו באחריתו. עת תאורנה עיניו ויראה ערות תכונת יצורתו כי ברעה היא, המות דופק יום יום על פתחי שעריו גם כי יאטים אזנו משמוע גם אשישי בתי נפשו יהגו אך נכאים, חוק וגבול האחק גם לא שי מהמדיא, והבי שלמיהה נעדרת, וכאהד מלבאי קרוני חומר התעתדה גם היא לנבא הגיפות ולנפול במהמרות התמורות היכנה מעת הבראה. השגיאה הפער כשאול פיה לבלוע אותה עם כל סעיפי עשתונותיה, ולפתה הוברה הטאת רובץ! ואיך אנוש אנוש נעדר השלמות מרמס התגאות תטרה לכל פני הזמן יעטוף עוד שית גאוה? או איך

הקדמה

לא פניו כשלג יאורו לשאוף כבוד ותהלה יקר וגדולה בתופת החיים הלזה? אולם עץ דעת זה יעשה פרי תבונה אשר גוה מגבר יכסה, בהיות אדם לבדו בודד במועדי תעודתו, ואך הוא לנפשו מטרת בחינתו, לא כן בדיו ופרי גודל לבבו עם יעבור בסך מתי חלד וילטוש עיניו להם להביט אל מעוריהם, כי רק אז יחלוף רוח בער ויעבור והשם לבמות כמו רמים מקדש גאונו וגאוהו על משואות והרבות זולתו. מהמלפה הלזו ישא כל איש עיניו בראשו מה בין החכם ויתרונו להכסיל וחסרונו, הראשון יוסיף אומץ לטהר את נפשו לזככה ולהמריצה למען תאיר כבודה פנימה, והשני יזרע עמל להקדיר זוהר זולתו והודו, יען אז יחשוב תאירה הארץ רק מכבודו. הראשון תישרהו נפשו רק עם מורשי לבבו יודוהו, והשני אם רק חנפי לב אשר יכובבוהו. הראשון קודר ילך בלחץ ידיעתו את חסרונו, והשני ילך רומה עם ירשם ברעות המגרעות אשר לזולתו, ולזאת עיניו פקוחות כל הימים, כי החכם עיניו באשר יחסר לו והכסיל באשר למותר לו. זאת תורת הגאוה וזה פרי הצלחה בכל עמי הארצות אשר בין אצילי ודלת עם הארץ הבדל עצום ורב כנזכר. מעטרת גאות חורי ארץ הלזו נודע לכל קורא קורותיה, ומה גם בספר תולדת החכם בעל גבעת המורה. עניי לאן עמינו העומדים בתוך בכל ארצות פזורנו בין אצילי ודלת העם (ח"ה שער הכניעה). הותר חותם גאונו להתהפך ולקבל איש קל התכונות כעם אשר אגאנו בקרבו, מוסרם מנהגם ומעלליהם, כי זה כל אדם (רמב"ם ה' דעות פ"ו), ולכן גאות אדוני הארץ מורשה הוא לנו מעת הודאנו הנה למדחפות, והוסר גאוה יציץ ופרח בישראל ויעש באושים ופרי כחש יותר מבכל ארצות הגל. לפנים היו אלופינו פה מסובלים בתורה ומישרים, יען אלה תאמי צביה המסחר והרמיה, לא אחזו בתוככו ולא סחרו בארצנו, כי לא ארץ רוכלת היא, אף לא על ימים נוסדה. העוני והעצלות אוה למושב להם, בלהן אויב קדורנית הלכנו, חיי עונג, תפנוקי מעדנים, עליות מרווחים, בגדי חופש וכלי חמדה לא חמדו כי לא ידעום. המדעים והמשכלות לא נודעו ולא נשמעו עוד ברוב ארצות אירופא ואף כי בארץ מאפליה הלזו. ספרי מהבילים, מסחרי הכסילים, חכמות אוילים ומוסרי הבלים, לא פרצו עוד בחומת התורה. עוד לא קראו לאויל נביא, למשוגע איש הרוח, לאיש חכמים הכם, ולנבל יקיר איש מהיר. מתהלך באמיו לא התהלך את האלהים, ובעורות שיות תמימות לא התחפשו זאבי ערבות למען כחם, ולכן פרו בני עמינו שמה והצליחו גם עשו פרי בתורה יראה והוראה, וכמעט כל גדולי אחרוני הפוסקים ומפרשי התלמוד מהם היו, וכל מבחרי גאוני רבני אשכנז מהם יצאו. כי מודעת זאת אשר נזר ישראל לא קפץ באף רחמיו מעמינו בארצנו, וחנן אותם יתרון הכשר דעת לתורה ולתעודה ולכל חכמה המודה, רק כאבני נזר בין אבני אופל וצלמות, צפון הנהו בשפוני טמוני עשתונותם וחדרי לבבם, אשר אם במקרם יציץ רק ניצוץ שמש החכמה בנקיקי מחשכי תכונתו וצר מעונו, איש קל ילהט רוח בינתו וכל הקרי ומורשי לבבו כזיקות יבערו והיה לאור עולם. כנודע מענין לפירת תפארתנו הרמ"א ובעל הלבושים ז"ל לפנים, ומהגאונים החכמים בדורותינו בעל מרכבת המשנה ושארי בעל נגה ישראל נ"ע, ומעטי זולתם אשר היו ויהיו לנו למאורות עד שני דור דור. אמנם נגד בוא שטף הזמן מי יתיצב? ולפני שוט גליו מה על מכונו יעמוד ועל משפטו ישב? מדי עברו ירתיח כסיר מצולות חלד, יהפוך משורש הליכות עולם, אף יעתיק כצור מנהגי תבל ויעמוד אחרים תחתם. מעת באנו בחמלת ה' עלינו תחת ממשלת אדוננו הקיסר יר"ה, ויהי נועם ה' עלינו אשר בצל כנפי חסדו וחמלתו נתלונן כל הימים ועני המדעים והמשכלות החלו לפרוח ולעשות פרי תבונה ברוב ארצות אירופא, החל המסחור עם ארצות שונות לרוב בקרב ארצנו, ותחת חיי עוני באו חיי עונג, ותאות המותרות, אשר יפיחו רוח התאוות בקרב איש, רבו למעלה ראש עדי נהפכו לצרכים הכרחים, ומני אז השמע מעתה אנשי לבב להסיר מעליהם בושת הבערות וחרפת העצלות והעוני,

נלמדו

ולמדו בניהם ספר ולשון וידיעות זולתם אשר ידע אותם האדם וחי בהם. אבל להיותינו שוכנים בין המצרים וסביבותינו ארצות, אשר תכונתן שונות ומשונות מאד מאד, לכן גם ריחות שונות מאלה יבואו לנו, מפאת ים ישב רוח נדיבה רוח חכמה ובינה, רוח חן ותחנונים. ורוח צפון תחולל סועה וסער, ברוח משפט וברוח בער, רוח תרדמה על עין כל חי לבל יראה גאות ה', ורוח הכלה לחבל ענוים באמרי שקר, ולמשוך כסיל ובער בחבלי שוא ותעתועים ומאלה נפלגה הארץ לכתות מכתות שונות, אבל רוח עריצים, רצוני גבהות הרוח, רוח אחד לכלם, כי ירושת פלשה היא לנו מדורות עולמים כנזכר, ולכן יתגאה כעם ככהן כשוע כנבזה כיודע ספר כאשר איננו יודע על יקרותיו אמתיות או דמיונות נפלו חבל לו. גם להנער וריק מכל, מעושר חכמה וכבוד ומכל מעלה מעולה ומדה חמודה, גם לו נקל למצוא לנפשו דבר טוב בו יתהדר יתעלה ויתהלל וירהב בנכבד ממנו, אבל אנכי לא רציתי להאריך בפרטיהם, כי לא עתי שבט אפי להכות בו עמי בעברה, ולא עם עברי הוא חלילה כי אשימהו לשמצה בעיני אחינו בשאר הארצות, אשר בלעדי זאת לא לכבוד אנחנו בתוכם כנודע. החמה והקנאה בנות הגאוה הן כעדותם ז"ל אשר רוח הרישית תעכור נפשו, ואויבי גאה אנשי ביתו (סוטה ה'. מ"ז:) ואף כי לא יוחן בעיניו רעהו*). גם אותה הקנאה חמת גבר יהיר היא, כי תרע עינו בהחמודות אשר לזולתו, ויעיר עליהן קנאה כאלו נגזלו מאתו בחזקה. ומעתה לא יפלא בעינינו רבוי הפרצות ופרוד הלבבות, והאיבה, והמשטמה והמסורות אשר בין הכתות ובתוכן, או המגרעות יספרו מהם ב' אחרוני הגאונים והחכמים הנזכרים בהקדמות ספריהם, ואשר על ידם נגרשו מארצם כנודע, כי מקור ומקרה אחד לכלם:

ואני בהוציאי לאור בחמלת ה' עלי חלק ראשון מספרי זה הכולל חלק אזיא, בקורת אותה נפשי כי קויתי לשמוע מפי נבוני עמינו המשכילים על דבר משפט פעלי, למען אדע אם ירצוני וירכבוני לכלות את אשר התחלתי, או אם לריק יגעתי וחפץ ה' בידי לא הצליח, ואחדל לכלות כחי לתהו בשאר חלקי תבל? אבל תקותי זאת נשארה מעל. אל היושבים לכסאות על מדין יראתי לגשת, מדעתי כי לא ניסו באלה ולכן דבר בליעל יציקו בו וירדפו באיבה גם כותביהם גם קוראיהם כנודע. אשר לא מחשבותם מחשבות רבינו הרמב"ן ז"ל, כי לפי דעתו (בהקדמתו לפי' התורה) נכללו רק ידיעות טבעי היצורים בחמשים שערי בינה שנבראו ונמסרו למרע"ה (נדרים ל"ח.) ועיי"ש. ובאמת אם אני לא אדע, מה להבלתי חושב כהתנא הקדוש ר' מאיר שאמר „הסתכל במעשי שמתוך כך אתה מכיר את מי שאמר והיה העולם (שו"ת הרמב"ם סי' נ"ג) ועוצם עיניו מראות מפלאות מפעליו של צור עולמים בעולם אחד, מה תקותו עוד כי ינחל ש"י עולמות (עוקצין פ"ג)? וכי לאכול מפרים ולשבוע מטובם הוא צריך, בעת אין בה לא אכילה ולא שתיה וכו' (ברכות ס"ז:)? האם על שדי יתענג ויהנה מזיו שכינתו, אף גם מבלי התבוננת בחכמת הנהגתו במעשי ידיו ישמח בם עושם, אשר רק היא הכונה בשם שכינה (מורה כ"ה לראשון, נודע ביהודה מ"ת א"ח סי' ק"ז)? אולי רק לכתוב ידו „התורה וכו' ומנ"פ על ש"י עולמות והגליל. כן חלילה לי מהפוך לבלתי תת לת"ת קדימה במעלה על כל המדעים, אבל האם השלם בעל המאמר הנזכר אשר עליו אמרו „גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שאין בדורו של ר"מ כמוהו (עירובין י"ג:) לא עסק בתורה לשמה? וזכה לכל החמודות שמנה בעצמו בפ"ו דאבות?. וכן ר"ש בן חלפתא שהיה עסקן בדברים וחקר ובחן טבעי היצורים (חולין נ"ז: מדרש קהלת א') והמהרש"א ז"ל כתב „נראה כמ"ש בח"ה הדברים התלוים באמונה אף שידע

אותם

---

*) ומעתה תבין למה תמה ר' יוחנן „ונתתי לך שם לב רגז בבבל כתיב (נדרים כ"ב.) שלא חלה כזאת יונחת על כל הארצות ח"ל? אבל ר"י לטעמיה דאמר חנופה וגסות רוח ירדו רק לבבל (סנהדרין כ"ד.) ולב גאה הוא לב רגז כנזכר.

אותם בקבלה צריך כ"א לחקור אותם במופת ולכן לא האמין לדברי שלמה בדבר
הנמלה„ האם לא היה עוסק בתורה ? ואם להתורה קדימה במעלה הלא גם להחכמה
קדימה בזמן , וכמ"ש הגאון בעל לחם חמודות (ברכות פ"ה סי' מ"ג) „וכתב הלבוש
„שברכת אתה חונן נאמר על חכמת כל אדם בין ישראל בין או"ה שחננם הש"י בבינה
„דעה והשכל לדעת חכמה בז' החכמות שיד כל העולם שוין בהם , ואתה חוננתנו
„ניתקן על התיבה יתירה שנתן לנו תורתו וכו' וכ"ש שלפי טבע היצירה זו שבהויות
„העולם קודמת לזו שבחכמת התורה בזמן , וגם דבר ידוע ומוחש שצריכה לה ,
„כי איך יעלה למדרגת חכמת התורה ולא ידע בין ימין ושמאל בשום מושכל ראשון
„ושני ? ואם שחכמת התורה עולה על כולנה , הלא הז' חכמות כלם כלולים בה ,
„ואם לבינה תקרא כי חצבה עמודיה שבעה עכ"ל". וכבר קדמהו בזה החסיד ר'
אברהם בן הרמב"ם ז"ל באגרתו (נדפסה בימינו בווילנא) ומביא עוד ראיה מהכתוב
„כי אתה הדעת מאסת וגו' ותשכח תורת וגו' (הושע ד') הרי הקדים הדעת
להתורה. וכדברי הגאון החסיד מהר"א ווילנא שהבאתי בהקדמתי לה"א. אך מעות
אשר לא לתקון הוא , ומצוה שלא לומר דבר שאינו נשמע. לצעירי המשכילים בעם
רובם יבוזו ליקהת אם כי זקנה , ויאמרו ספר כתב עברי בעברית אין חפץ בו ,
והסבה זכרנו בשם מ"ח, לו חכמו ישכילו כי אין למחבר בענין זה בכל עם ולשון
להוסיף דבר מדעתו , יען לא למראה עיניו היו הארצות ההם כי לא נסע באלה ,
ורק מאשר יאסוף וילקט מספרי המסעות , כותבי אורחות עולם , דברי הימים ,
ספורי הטבע ודומיהם , ומדוע תקצור רוח איש ישראל לעשות כמעשיהם ? האם לא
נשמת שדי תבינו כמונו כמוהם ? ולמה האמר יעקב השה אלהי אותנו חכמה , ורק
או"ה קרוים אדם ולא אנחנו ? . ואני אמרתי אך דלים הם נואלו כי צעירים הם
לימים והנסיון לא הורם למדי , אלכה לי אל מעטי הגדולי חקקי לב הבלי טובת
עמם , המה יאהבוני ירצוני מאז , אבל האמת יאהבו יותר ולכן מה שגיתי יבינו
לי , ומה אומר ? לא אשא פניהם אף לא פני , נגד כבודם הוא לקרוא ספרי מחברי
ארצם , כבודם לכלימה יהיה ידמו אם יקראו בו , או אם יהללו מפעלו בפניו או
למשמע אזניו למען בנפשו ילין עוז לבלע אשר האל וממעשה ידיו בל ירף. לכן רובם
לא קראוהו כלל , ואשר לבל יהיו כמפירי חוק המוכר שמו נ.ז מעט , עיניהם שתו
לנטות מכוונת הציבור ורצון המחבר , וישכחו מהר מה יקראו , ולכן אלה יבקשו
כי יהיה כתוב בלשון עלגים כספרי הבוערים הנודעים , כאלו לא היה רצון המחבר
ללמד לצעירי עמו גם צחות לשון עבר ? אולם הנני שמעתי לקולם עזבתי המליצה
שלהתיה מעל פני בחלק הלזה , ולא יספה שוב אלי עוד . ואלה ישאלו כי יהיה
ספר כולל חכמת ביקור השכל הברור וכדומה חכמות רמות ונעלמות , וידיעות
נסתרות ונשגבות מאופק ידיעותינו , אבל לבל אהיה כאיש ריב ואיש מדון לכל הארץ,
אדונם לכף זכות אשר לא מקנאתם אגילה במפעלי זולתם , כי חכמי וטובי לב הם
המסו את לבבי , כ"א מבלי משים אשר לא למענם ולהדומה להם הבריתיו , רק
לצעירים מהם לימים ולדעת , ואשר לא השיג ידו לשאוב ממעינות שאבתי מהם אני.
סוף דבר התרפיתי בארץ מולדתי וגמרתי בלבי לבלתי אחוז עוד בעטי בדבר הזה.
עדי נחני ה' בארצות אשכנז אשר לאדונינו קיר"ה , והאורנה עיני לראות את אשר
לא פללתי , ראשי גאוני ארצותם אשר אך להם כל חמדת ישראל, תורת אמת אומנתם
יראת ה' אוצרם , חכמה ובינה לעיני העמים חמדתם , וגאוה לשוננו הקדושה
כשמן בעצמותם , אהבת אדם וענות צדק כמזה יתגורו, וברית שלומים תמיד ינצורו.
המה לא יחפשו עולות בהולכי תמים ופועלי צדק , ולא יהרסו לעלות במעלות רוח
איש למצוא בו בדק . המה לא יעריכו ערכי אדם רק לפי ידיעותיו , כ"א לפי מעשיו
מעלליו והתנהגותיו , וכצאת איש האמונים לפני מותו לבנו העובד אותו „מעשיך
יקרבוך מעשיך ירחקוך (עדיות פ"ה) , לא אמר דעותיך או ידיעותיך רק מעשיך,
כי לאדם הבחירה על מעשיו ולא על דעותיו , כי אין אדם שליט ברוחו לכלוא רוח

טועים

שועים אז לחדש בקרבו רוח נכון (שו"ת הרדב"ז ד' ליוורנו סי' קפ"ז). המה עוזרי ובימין צדקתם תמכוני, כי נסוני בחנוני גם ראו פעלי, ובעזרת הנותן חן וכבוד ולא ימנע טוב להולכים בתמים מצאתי חן בעיניהם, ולכן בענות חן כמו נגיד קדמוני, ובעטרות תעודותם עטרוני והרחיבוני לבצע את מעשי גם בהודעת תכונות שאר חלקי תבל. ומי גבר חכם עיניו בראשו, אך לא עין קנאה, יקרים עורכי נחל, ישים אשם נפשי אשר הניגותי עדותם בראש ספרי והתהלל בתהלות מהוללים כאלה? בם השכלות תקפוץ פיה ולא תפערה עוד לתת דופי בהשמחים במפעלי ה' ובמעשה ידיו השדיו יתבוננו, כי תכשה בושה בראותה אשר שומרי תורה יבחרו בם ותהלתם יספרו. גם יספרו פיות הדוברות על התורה הטהורה הזו, ובקדושי יעקב ישימו תהלה, לאמר התורה והחכמה צוררות הנה אשה לרעותה ולכן כל תופשי תורה ישנאו דעת; עתה יחזו ויבושו אשר הדת והדעת תואמי צביה הנה, כי בלבות ראשי רבני אשכנז יהדיו השכונה, כלפנים בלבב קדמונינו בספרד וארצות ישמעאל (אגגיר ס"ט:). גם לבבי יבין אשר הכבוד מגמת כל בני תמותה סבל נדף הוא וכאכול קש לשון אש אשר רק עד ארגיע יחם הגאו, אבל גם זאת אבינה כי נכאה לב קשה יום ומורדף מקנאים אויבי הנם, ימתיק הכבוד אור החיים לעתות בצרה. ולכן אחרי ראותי אשר רועי ישראל ברכו את חילי ופועל ידי ירצו אף יקראו בו. אמרתי למענם אתן גם במדבר מלון אורחים ובתי נתיבות בארצות הלאובות, למען לא ילמאו לדבר ה' גם בהרבות אוליכם, ולמען לא ימלאני עון כי אעבור בסך ארצות וערי מגורי סגולות קדמונינו כל מעינינו בם, המה מורינו ומאורינו נוהי עדן ר' סעדיה גאון, ר"ח, הרי"ף, הרמב"ם, הריב"ש הרשב"ץ והרשב"ם בנו; וכן ראשי המדקדקים אשר העמידו לשוננו הקדושה על מכונתה, והפיחו בקרבה נשמת חיים להחיותה כיום הזה, וזולתם מבעלי האסופות אשר היו ויהיו לכבוד בתוכנו, ולבל אזכרם לטוב ולדבר מתכונתם ופרי תבונתם דבר? ולא יגאתי לספר קורות הייהם מעשיהם ותולדותם אשר כבר נשנו ונשלשו בספרי קורות הדורות, כ"א לבקר תכונתם ותכונות מפעלם וידיעותם מתוך ספריהם וספרי הקדמונים זולתם. וביסע אלהים אקוה אשר כל משכיל דורש אמת ימצא בכ"א מהם דבר טוב אשר בלב נכון יאמר ראה זה הדש הוא. ולך יקירי! החסד כי הזקת ידים רפות, אתה הראת לדעת כי קרית אה ספרי באהבה (בכורי העתים תקפ"ד) ובפיך מלאת מדי דברך בי נהלהיבני ולאמצני לכלות אה אשר ההילותי. אכם הדע את לב מחבר יגיעו ועמלו תחתיו ומגורותיו, הן כל חטא כל עון ימחה הזמן בשטף מרוצתו וברוב הימים הכל נשכח, אבל הטאת מחבר בעט ברזל ועופרת לעד על ספר חקוקה, גם העת עם כל בפעת ימיה חרפתו לא תמחה. ובכל זאת אך נמלאות רצון כל קוראיו תשוקתו, בנטפי זיעת אפו ימשה עטו אך למען הפיק רצונם, ועל הרוב גם אם תמתיק בפיו האמת יכחידנה למענם תאת לבונו. אבל גם אתה השכיל והבין אשר גם אם זרוע כאל לו, לא יעצור כח להפיק רצון ולמלאות משאלות כל קורא לכל עת ולכל עונה, הן גם יוצרם מבטן לא תמיד ימלא משאלותם, ורק לעת ברוב אולתו ישגה האדם ויסלף דרכו, רק אז על ה' יזעף לבו, ויאמר מעשה לעושהו כי רע עליו המעשה, ואם יאהב ה' לשמוע בקול איש לצאת יוצאי יוצרם אלה, ברוא יברא בכל פעם שמים חדשה וארץ חדשה, ומה יתאונן אדם חי גבר על מפעליו אם לא זכו בעיני כל, המעושהו יטהר גבר? די לו למחבר ישרה נפשו בו אם נוכח ה' דרכו ורצון יראיו יעשה, האמת מטרת חפצו ולהיטיב לעמו מגמתו ותשוקתו. ולכן אם תקותי יתן אשר כל קויו לא יבושו, כי גם ספרי זה יפיק רצונך כרצון כל סגולות בני עמינו, נפשי תגל בה' ובתהלות קדושי ושלומי אמוני ישראל אתהלל, כי רק לכבודם ולרצונם תערוג נפש אוהבך אוהב דבק מאח:

זאלקווא ח' לחודש השלישי ה' תק"ה ליצירה

שמשון בן כבוד מהור"ר יצחק בלאך הלוי ז"ל

אלהים יחנך ידיד נבחר:

ראה קראתי בשמך לכבוד ולתפארת על ראש ספרי זה, ידעתי כי הוד והדר ישוה מזכרת זכרונך על פועל ידי, למעני איש המודות! למעני למעני עשיתי זאת, לא למען הודך והדרך, אף לא למען הרב גדלתך בקהל נבונים, כי מי מיודעי החכמה אשר בין שדיה ילינו לא ידעך! או שפתי מי מאשר רק בצל כנפיה חסון לא תבענה תהלתך! אך בך נלאה החוסיה למצוא קן לה בנפש מטוהרה אשר גם יראת ה' היא אוצרה; בך מצאה מנוח אף נוחם מעצבון כל שנהרים בה, אשר כל היום יעצבוה לאמר מות בסיר בת אלהים כל אוכליו יאשמו, כי יעקבו ספרים ויראת שדי יעזובו; ואם כי רבו עצבונך ויגונך פרש הדשאה ערש לדכאה בחבלי אהבתך והיי לך סוכנת, הרבית מהר ומתן רבית במחיר אהבתה, נאת כפרה מבחרי ימי עלומיך, משכיות לבב ותענוגי בשר ההויה, האכן לא לריק יגעת ללקוט שושנים בין קוצים כסוחים, ופרח חמד בין סלונים סבוכים, לא לתהו והבל כחך כלית. לשרש עודך באבן בשעשועי חלד הבלי הילדות ותעתועי השחרות מחלמי לבבך, אשה שהרתה מן המלך והיא נמלאה לך במרחב, אהה כלית בערך ושארך באהבתם שלהבת רזון בגוך, והיא הרעיפה דשן תוך עצמותיך, הריקה כוס יפיה על יפי חכמתך, משחתך שמן ששון מחבריך, אף חסד משכתך מבין חוזת מרעיך. אנה בשטף מרוצתכם הובילוני רעיוני! אנה כמשגה בפאת נפש תועה תוליכוני. אך למען הטוב המטרה! כתועה נטיתי את אשר זמותי, שכחתי אמרי פי כי לא להללך בסוד ישרים ועדה, לא להגיד לבני אדם תהלותיך יצאתי היום ולפארך בקהל עם להודיע, כי אם להשביע שאון מורשי לבבי אשר כהמות ימים הודות לך יהמיון. על שפעת חסדיך כשוני זה לי עשרים שנה מעת הכירתיך, רק זאת הרהיבה עוז בנפשי לשפוך שיחי בחיקך ולספר כל צדקותיך עמדי נגד השמש הזאת. כאחד צעירי צאן עמי גם אני בעניי נער נעור מעולל המוסר ונעדר התבונה הייתי. ואף כי על ברכי אב יקר איש תבונה תופש תורה ותמים דרך ילדתי, אשר לא חדל מלהטיף בקרבי עודי באבי את התשוקה להגות בתורה ולאהוב מישרים, ואשר הוליכני במסלות דעת כהני קדשנו לרגל ביאורי בהורי התרים אחרי אמתת השבט, ובים התלמוד אורח סלולה לא אכשל בה, בכל זאת כעיר פרא איש נבוב הייתי, לא ידעתי את ה' אף אם במו פי קראתיו, כמאמר המגיד לאדם שוח*) בפי ובשפתי כבדתיו ולבי רחק ממנו, לא הכרתי דרכיו לא השכלתי נתיבותיו מפלאות מפעליו לא הבטתי, ולהתבונן במעשה אצבעותיו לא התאויתי, כי נפשי רקה היתה מחכמה ותושיה נדחה ממני, מכל אשר עשה בתבל מכל צבאות הבריאה שמץ דבר לא ידעה, כי במה יזכה נער עפעפותיו ילטוש עיני בהיכלו להתבונן בכמו אלה, באין מורה ומנהל או אחוזת מרעים רועי תבונה אשר את קנאתם תלהיבהו! גם גפן פוריה לא תנוב ענביה כמכת חילה מבלעדי תומך שבט או זמורת זר הסעדנה. ולכן דמיתי כי מקיר עיר מולדתי והלאה, השמים כאהל לשבת כיריעת בהם ושם נמתחו, והכוכבים במסלותם כמסמרות נטועים מנחשה קלע המה בהזרם וזהרם אשר עלי מרומי שחק יפוזו. ואם לשמע אזן שמעתי וגם בספרים בינתי, כי החכמה והמדע בחיק יראי אלהים צפונים, ולהם לבדם נחשפו הצפונות כיקר ההמון זמותי כי רק להולכים בחשך ואשר יצללו בעינים עצומות במחשכי העקמות המה למות, ולכן בחרתי גם אני דרכם, דרכתי בנתיבותיהם, וכעור באפלה מששתי כליהם, הגיתי בבלויי סחביהם, ואף כי חזות חתומה כל דבריהם, בכל זאת הבנתים ככותבם וכחכמיהם. ותורת ה' הטהורה ומשיבת נפש הס! כמעט אחר גוי השלכתי, גם לקול אחותה רבת החן וכלילת יופי אשר בחוץ תרונה, גם לנעימת זמרתה כפתן חרש אזני אטמתי, כמשני חמס זחלי עפר זחלתי ואירא

מקרוב

*) פלאטאגיית.

הקדמה

מקרוב אל פתח ביתם, נגל אשר עלי שפתה פיו, ולגל אשכלני אם לא נשא העדוך מאתמול לכל אשר ימשכו ברשתה וכחבלי אהבתה ילכדון. ככה שקעה נפשי במצולות השפיות, ככה עפו מבחרי עתותי בהבל ורעות רוח עדי מצאתיך יפה פרי תואר! כענבים במדבר וכיונק בארץ ציה מצאתי את שאהבה נפשי יונק שדי החכמה בבית דודי נ"ע*) במה לבבתני אז אחי; במה משכתני לוקח נפשות! פתיתני לרוץ אחריך מסלות דעת ומשפט? פליאה דעת ממני גם עתה, אך זאת אדע אשר מעת הכרתיך שבעתי שמחות את פניך, מעת הבריקו נגה פני יתרון הכשר דעת ועצות הן אשר ביצות עפעפיך יוצלו, מני אז נקשרו נפשותינו בכושרות ובעבותות אהבה התאחדו והיו לנפש אחת בשתי גויות, כי גם אתה שמת על כי מצאתני אוהבי; כמוצא שלל רב במעון אריות הררי טרף, כי על כן ידעת חנותנו במדבר, תהגותנו בגאון הירדן, מקום לא לאיש הולך והכין את צעדו לבטח דרכהו ואילו האחד שיפול במקום תנים הדרי נמרים ואין שני להגינו לנתון מלהעותם ולהרוס שניהו. ולכן לא אחרה מועד שברת יום קוחה נפשך, הם תוחלת מדומה, למצוא עזר מצרים ורע נאמן להתרועע אשר בנה לרעו מרחוק ומצאתהו ישר כלבבך; כרת ברית עולם לבהירך, השכנת כל דרכי, נהית בחסדך פעמי לכל יעבשון ארחותם ומנתיבות צדק לבל ימיטו. בשלות השקט נגוזו אחי! ימי עלומינו, רעה ויגון עוני ולחץ אשר ההה הרוצי הזמן יספחו לבותינו לא לחצו, נאון רעים ובוז גאיונים משמצת כסילים ובנאת מהבילים לא הדאיבו נפשותינו לא דלחו אף לא עכרו מימינו הנאמנים. בשמחות וגיל עלי גבעה יפיפיה זרועה נצני חמד ושבעת מים כלינו שנינו, שמה התעלסנו באהבים בהשתפך נפשות נאהדות בליפות אשה בחיק רעותה; שמה היינו כחולמים מעופפים על גפי מרומי האושר, דמינו נשהר לבותינו נצרף כליותינו, ואחר נשימה גם מהפך לאור וצלמות לסדרים, כי נכים נושאי לפידי החושים בארץ מאפילה, נר לרגלי העם ההולכים בחשך ואור לנתיבתם טובים היו לי הימים הראשונים טובים מכל שנות חלדי, נעימים מכל מנעמי הבל, עוד נפשי מהם תמצא, עוד יהלילו עלמותי היבשות, יצהילו יפתחו יקהת פני אשר קמטו בלא עת כל עוד בא הזכורה; רבים אומרים מי יראנו טוב יהגנו וכאומר הוהם ראש עפרות הבל לעפרות זהב ואבני גיר לאבני נזר לנו יתהפכו, ונמצא בהינו כלי חמדה כל הון יקר נמצא, ואני אפלה מי יתנני כירחי קדם כימי עלהך עלי הופיעה בסוך האושר עלי אהלי והבהק שעשועי נפשי; מי ישקני מי מנוחות מנהל עדנים שתינו מהם לרויה, כי מים טהורים וקדושים היו מפלג אלהים נזלו, מי יובילני עד חוף, יצהני תחת אלה עבותה השהולה שמה בנוה; שמה ארבוץ בנאהרים הלדי ועל מפרציו בטח ושבע רצון בחיק הבדידה רעיתי אבוכה. שמה אשאף רוח צח אשר על פני שבולת מימיו כצל ראש שבולת בלאט ונחת יחלוף. שמה נפוצות רעיוני זעיר שם זעיר שם עוד יחדו יתקבצו, ואהיה לנפש חיה באשר הייתי אהיה. גם דמעי גיל הנרדמות בירכתי עפעפי, שמה תתעוררנה תפרוצנה בדלתי עיני ועם בכי נהרות יחדיו ימהלו. הוצאנה אהנה עתות נעימות והמודות הוצאנה פנו בי, הדשנה צוף נעימתכן בקדמתכן, כי היות כי בנות אל מות אתנה לי שובנה בנוהי; לאט לאט התשופפנה על כנפי דמיוני ואברת זכרוני, אל האיצנה לעוף ביעף, משכו ימי מרוצתכן מימי היותכן, אך בכם הייתי ושנותי ערבו לי, בכם שאפתי רוח חיים ושמחתי על היותי; בכל מקום כוננתי אשורי אושר שמור נרגלי היה, לא אומר ודברים ידאו על כנפי רוח השרוני אז לא פעלות אדם עם העצב ברהם האחד כוננו, כי אם הרגשות נעימות ומתענגות אשר רק במעיני הנפש

---

*) זה דודי ידידי הטורני החכם השלם סיקר מכו' ברוך צבי בייא נ"ע, נפש עטורה. אם את לא נחנת אם לא ציהנו גם אנו כי תשאיר אחריך ברכה ממגד תונתר עוד לשמך ולזכרך תאות כל משכילי יודעך. עוד יד ושם בלבות מיודעך דודי! שב: נר לכבוד ולתפארת

הקדמה

הנפש תזולנה , ואליה עד ארגיעה השובנה ללכת ; לשוא ישקוד איש לשון לשקר עשה עט סופר מהיר להוקן על ספר , אף כי כבד שפה ונלעג לשון כמוני , ומה לי פה להלל גאון יפעתן בקנה רצון בעטי הקהה. נוצר האדם ! מה אנוש מה חלדו וכל קורי תקות תקותו עלי הארץ ? מה לא קותה אז נפשי או מה לא הוחילה כי יביאו לה ימים יבואו והם לא אמרתי השמים אעלה , זרועות עולם אחבק ברוח בינתי , אבקיעה שחקים אמודד ארץ , אהור הכוכבות צבא מרום במרום , אערוך מערכות המזרות , אתור תקופת מעגלותם ונתיב מהלוכותם אפלם , אחשוף אוצרות הטבע ושפוני טמוני כחותיה אגלה . ומה אם החונן לאדם דעת יחנני גם בלשון למודים , אשר פי ולשוני עטים הלהות ישיפו , ונהרי נהלי דבש המליצה כפלגים יבלי מים אצור לבבי ישטופו , מי ממני אז מאושר יהיה בארץ ומי כמוני כבוד חכמים בלי מצרים ינחל ! כי רק אז אמרתי אנער כפעם בפעם והנה אישע לאומי , אישע לאן אובדות ורועיהם יתעום תהו לא דרך ; אורה לעמי דעת כי לא לעולם יזנח ה' , עוד ישוב וירחמהו אם אך הוא ישוב מכסלה ; באמרי נועם דרך תבונות אודיעהו ומוסר כלמתו במתק שפתים אשמיעהו , אזרעה מלא הפנים חכמה ודעת ומאה שערים תודות אקצור , ואת רדפי טוב אך טוב וחסד ירדפוני . בהוהלת ממושכה ועדינה הלזו נפשי שתהני גבר מאושר ונולה. בתנחומות נעימות כאלה רמתני הקיצי , הגיעתני בערש מבטחה ותישנני על ברכיה וכגמול על חיק אמו שנתי ערבה לי , כוי ! מה מתקה מה נעמה ואנכי לא ידעתי כי האורב יושב לי בחדר וחושב תחבולות ועולל עלילות למוגגני תושיה וכל עלהי להפריע , זה שטן ואויב קשי ימי האכזר , אשר מעת נפקחו , מעת הוסר התבלול ותאורנה עיני , הנהו כשטן על ימיני , כל מחמדי מזמותי הן יחתוף , יקטוף תנובת הגנוותי בטרם אלמהנה ; על שרשי רגלי יתחקה לבל אעבור המחוקה , לבל אעלה הר מרום האשר, אך אם בכל מאמצי כח לעלות אעפילה, ויהי כצעדי ששה צעדים מעלה יאחזני בערפי ויהדפני עשר מעלות אחורנית מטה , גם כל מאויי נפשי כל משכיות לבבי יחדו תחתיו שחו לא עוזר למו להרים ראש . ומה תחכה עוד נפש דאבה ונעומה הערומה מתקוה פשוטה ועורה מכל תוחלת , כי תשיג בשארית שפחות ימיה עוד מזור תחת השמש ומרפא בכנפיה ? או מי ייחל לפקוח עוד עינים עורות אם גם עיניו תכלינה תחלו כהות ? כי אמרתי יש לי תקוה גם הייתי הלילה לאיש תבונות וגם ילדתי רעיונות נשגבות ומפוארות , לפני מי אערכן ובחיק מי אשפכן ? אל מי אטיף מלתי ועל מי יערב שיחי ? הן ערלה כל אזן לשמוע בלמודים , חדלו הוגי לשון וספר בישראל חדלו ! גם שפתנו הנוה והמעונגה הה ! גם היא עוד משפל עמידתה תרד פלאים , כי נדהה היא מנדיה יזילוה כמו דוה יזרוה , ועוגביה ימאסו בה כסרת פעם בגועל נפש אחרי גוס ישליטוה , אין דורש לאהות מליצותיה , אין מבקש נעימות מדברותיה ואין מתעורר להחזיק במעוזה כי נכיה ; ומי זה יהלך או יפיץ אור או יוריד פטר רחם שמים ארצה , וה' אמר לשכון בערפל , ובמקום אשר ישכון שם הכנן שם יתנו בני ישראל ?.

אולם גם אתה אחי ! לקחת מכל יד עמל , באתני מנת חלקך באהבה , בכל נרותי נר לך וככהבך כאבי ידעת ; מה נאוו נטפי עיניך ברדתם כאגלי טל חרמון על לחייך , ומה נעמו רסיסי דמעותיך אשר כפנינים בינות עפעפיך התגלגלו עת מרי שיחי בחיקך שפכתי ? דמעות כאלה לא נודעו לזר יתכחשו לו , כמו זר נחשבו לאבירי לב הרחוקים מחמלה , מאת אלהים הנה לטובי ורכי לבב לבד , רק הן תוכלנה להריק תנחומות בכאבה הוך לבב אנוש אנוש נגוע ומעונה , וכאלה יקירי ! הבאת גם אתה שברי לבבי , וכל חבורות פצעי אך בהברחך כל הימים מרפא למו מצאו . גם אז בשובי מארץ אשכנז-אחרי המכבי בעבותות אהבת אב יקר ואשת נעורים לשוב הנה, גם אז בכיתי באזנך לזמני הבוגד לאמר : הלא מה הוא עשה לי , עוד יקפוץ באף רחמיו , עוד לא נלאה מלהוגיעני עוד ירב כעסו עמדי ולא ירף ידו

משחית

הקדמה

מהשחית; הכאלה עברתי ברית וכאב הראשון לכל יציר הרביתי לשבוע, כי גרשני
היום מארץ החיים, ובגלל נתעב השליכני מגן עדנים אל עמק עכור אל גיא
צלמות? הנה אני בא והנה פני מועדות, אל ארץ אוכלת מחסריה אשר הוד והדר
יעדרוה? אל עם עמקי שפה ומחסרי מתעים? כי אם יאחז אדם חשכת דרכם
ועמקי הבליהם לעדיו יתמוכו, גם את פועלי און יאהב להברה בשחוק ומהתלות
ימיו יבלה, קדוש לו יאמרו ובכבודו יתימרו, רק מול המישרים ארחותם אשר
נוכח ד' דרכם ודעת דרכיו יחפצו, יורו חצי קנאתם, רק להולכים לנוגה ברק
השכל ועיניהם על כל דרכיהם, תחת כאש חמתם ועל קדקדם חמסם ירד; הלא
אלהים יחקר זאת, כי את הבאים לחקור ממסך ישלימו, ואשר אל כל הבלים
כוא הוקר יקדשו עליו מלחמה? הנבער לגבר יהולל והמשכיל להולל יקולל? משומרי
נשף משומרי הבלי שוא חסדם לא יעזובו ועון חטאתם ישאו סלה, ורק לאשמת החפץ
לדעת אשר יבערו המה מדעת, עברתם קשתה ותמורה, רק חטא עץ הדעת לנצח
ינטורו; ולמה זה אנכי הבל איגע להיות במקום החכמה תמותת דורשיה, התושיה
לא תושיע מחזקיה, והתמונה הטהורה לא תמלט את בעליה. ככה שמעתני
מתעודד בחמת רוח ונפש שחה, ושפעת עלי גם אז עלתך, תמכתני בתנחומותיך,
ואמור אלי שכל מליך כל עלבותי כדונג מפני האש נמס הלכו; שא נא לפשע אחיך
אם את אשר בחירך שמנת הגלה עתה בקהל כי נופת המה לחכי כל, אזן שומעם
האמרם. „אם קנאת איש מרעהו, אמרת, גם היא על ערכת משעי כמוה נפשותינו
בחולה, הלא בלבות בוזי דעת תעש בדים והבלא קיריה עד למרחוק ואם קנאת
סופרים בנפש אדם יקר תרוץ נטעי נעמנים תצמיח, על אלמי לב הבוכים הפרה
אך רפש ולענה וקוץ שמיר תעלה. ואיך לא יקנאו את אנשי לבב ובאיבה כל מתי
שכל יהדופו, אם המה כעטלפים מורדי אור שוכני חורי עפר וכפים, ואלה
כבני נשר רואי השמש ומגביהי עוף יתראו? ומה לא ישאו פשעים אשר גם המ.
לפעמים במו את נפשם יגאלו? הלא שמעת דברי החכם עת שאלוהו והשיב

לָמָּה רַב אָדָם דְּלָתָיו יִפְתַּח
לְאִישׁ מְשֻׁחָת אוֹ עִוֵּר וּפִסֵּחַ
וּמֵחָכָם כְּכֵן יָדָיו יִקְפּוֹץ
בְּלַהֲטַת אַף לֶחֶם צַר כִּי יַחְפּוֹץ

יַעַן רוּחַ רַב אָדָם נֶאֱמָנָה
כִּי בַחֲכָמָה לֹא לוֹ תִּהְיֶה לְבָנָה
אַךְ כִּהְיוֹת עִיר עִוֵּר אוֹ פִסֵּחַ
לִבּוֹ בְּעוֹדוֹ אֵינֶנּוּ בוֹטֵחַ.

כן שפט כזה וכן חלאת הגוי כזה, יען איש ממנו ידע נגעי לבבו ומכות הזרי בטנו
וכי גם בקרבו מחשבות אונים ילינו, ולעת תאוה ישלח גם הוא את ידו לאחוז בכל
אשר אמר אלהים לא תגע בו, ולכן תפועלי און אשר בשקליהם גם נפשם בחרו,
כעלם יעלימו עיניהם וכבא אל נבלותם לא יוכלו, אשר לא כן עץ הדעת בו לבם
נכון ובטוח לא יאשמו לעולם, כי אשר מנעוריו לא ישב בצלו ותחת דליותיו לא
התלונן, עד נלאה לא לו יהיו עליו לתרופה ופריו למאכל, ולכן אש קנאתם כנהל
גפרית בוערה גם עד עולם לא תכבה. אולם חלילה לך תחשוב כי עמודי השכל
התמוטטו וחושך הסכלות פני כל תושביה יכסה, עוד ימצאו בעמינו בארץ מגורם
תופשי התורה וישרי דרך, צדיקים וטובים עם אלהים ואנשים, מופת לאחיהם
כישרת דרכיהם ומעלליהם, עוד יתגוששו בקרבו חכמים ונבונים אשר גם נדיבי
עמים גם יתהללו, ובספרות ספרים טובות לעמם יפעלו; הם המה לפאר עמם ופארם
הפארה, ולהולכים בחשך יופיעו נגהה. ואם למזער המה ונער יכתבם, ראה
אנכי אבקש לך מנוח, בזרוע לא עז תושיעך, ובידי הרשות אחזיק ימינך, לעשות
מקנה וקנין בעיר מולדתי בראדי שמה תראה על דברתי את אשר לא האמנת
לזולתי, כי כארזים במדבר ואפיקים בנגב המלא בתוך ישימון, עיר מושב
ולינת

וכלילת יופי, שמה לא ישבו התורה והחכמה פרודות כנפים נדודות באהל ומשכן
כי אם כתאומי צביה יחדו אשה אל אחותה משיקות בבתי ארזים תשכונה? שמה לא
באמת בלע ימדו כבוד איש ויתרועע, רק על פי דרכו ואחר רוחו יערך גם כבודו
גם קלונו כי היא עיר שחברה לה יחדו חכמה עם נחלה, תורה ותבונה, מסחר
והאמונה עיר צדק ילין בקרבה ולא תחסר כל בה:

דבריך יקירי! הטובים והנעימים האלה כצרי גלעד אל כל פצועי ארוכה העלו;
גם בושת פני אשר אני יליד עיר קטנה מי בטן תלין להרים ראש בין
נדיבים ורגעי ארץ, גם היא לא עצרה כח לעצור פעמי מארץ אורח עיר ההוללה
היא עד מהרה, והנה אמת הדבר השמעתני אחי! עוד לא הגדת לי ההאי. מי
יתן מרוחק עלי משכיל שיר ידידות מראש יונקות, ענפי ערבים על יבלי נהרות
ל מי יוריד לי כנור מכנורכם מנעימי זמירות! עלים אזמרה תהלת הוד הקהלות
ן עליה אשירה תפארת כל משכנות יעקב, הן שפתי לא תבענה כל תהלתה,
וני לא תשגה צדקתה, כי במה התחלנה והנה תכלינה כל אלה? האם בגשמי
בותיה אשר על תלמי התורה והחכמה נטעי נעמנים יצמיחו? או בשפעת טל
סדיה אשר עצמות יבשות מני עוני כדשא יפריחו? מי כמוה כגפן פוריה לכל
פעל טוב ותושיה? מי מנה מספר בתי קדשים והפארתה לתורה ולתעודה ולכל
כמה המודה, אשר כהמות ימים יומם ולילה מאדם תהמינה, וכמשק גבים אזני
וכר ושב משאונם הנלינה? היש מספר לגדודי צעירי חכמים יציצו יום יום כעשב
ארץ לכבוד ולתפארת? איה שוקל זהב שבא חין ערכם וראמות וגבים ביקרותם?
י יפאר פאר בית החפשית יסדו ידי אציליה להעלות ארוכה לתחלואי חולי בת
מם הנלאה והנחלה? איה סופר וידועי חולי אשר מכל אהלי יעקב אליה יזרומו
אשר משפעת טובה ירימו ראש וכשמש צדקתה מרפא ימצאו? ומי ימלל גבורות
אר תפארת, כהניה חכמים ונגידים, כלם אנשי חמודות ומלאי ברכות, נעימות
ביהם שובע שמחות, אוהבי חכמים ושמחים בכבודם, תומכי ימינם הדרם והודם,
את נפש עדינה זכה וטהורה! את נשמת ידיד ה' והמדת כל רואיו, פאר הנבירים
זר הנדיבים החכם והנבון כבוד מהו' **צבי האלבערשטאם** ה' עפרו יחונן
נפשו בצל חסדו תתלונן, נשבר לבי בקרבי יגורו עלי כל עצבותי עת אזכרך, אללי
! למתי לא זכור אזכרך עוד? האשכח ידידות נפשי תשכח ימיני כל עוד נשמת
די תגיעני? הישכחוך כל יודעיך ושומעי שמע תפארתך? הישכחוך עניים מרודים
נפש מרה ורוח נשברה אשר בדמעתם אדמתך ימסו, ומני גדים קברך עפרות
ב נוך ילחכו? בנפש מי רוח נדיבה לא הריקות ברכה, ובלב מי חמדה הלבבות?
נפחת רוח חיים אם בטל חסדיך או בנועם מדברותיך? עיני מי ראו אגודה
דה כמוה בתבל נפש טהורה נקיה מדופי משכלה בגויה בהירה וכלילת יופי?
י עלי התהפך היל ורעדה יאחזוני, איככה יחד שכל טוב חן כבוד ויופי כבלי
ם באפס תקוה יכליון, איככה גם החמודות כאלה יחד לעפר ישכבון? וכאבן אופל
ות נעיף עלטה גם תניהן יכסה? צבי ישראל! עוד נעימות המונחך על פני
פת, ענות חן ואהבת חסד אשר מני פרחי לחייך ושושני שפתותיך נטפו עוד
עיני יעופפו עד עולם לא יעתקו, לא יליזו מעפעפי עדי יסגרו עדי יעצמו
המם מידי אביר האכזרים אשר לא חמל על ארז יפה ענף כמוך, ולא השיב
ידו מלכרות בלבנון מטע ה' להתפאר.

י ישמיע תהלת יקירי ומחמדי שארית הנמלאה, אשר אם אספרם ילאו ספורות
למו כי רבו כי עצמו? אשריך עיר תהלה! הוספת חכמה וטוב על השמועה
ף הארץ מיקרותיך נשמעה, ועל צדקת פרזונך בכל משכנות יעקב נודעה.
מי חיים וחסד עשה עמדי והורני במדבר מלון אורחים ובית נתיבות בארץ
ובות? מי אבילני גנת עדן שמה עץ החיים ועץ הדעת יחדו שתולים בנוה
ם פריים למאכל ועליהם לתרופה, ואוכליהם לא יטעמו עוד עליהם מות ושכלם?

הקדמה

מי פעל ועשה זאת? אם לא רוחך הנדיבה ועצתך הטובה עלי מעת חזיתיך ידיד לבי! והכרתיך.

עתה באו ימי הפקודה באו ימי השלום, ידע בחיר מאהבי כי לא על נחים שלא זרע לצדקה, לא על לב אבן הרעיף טל חסדיו, כי אם על לב איש גמולות ונפש הומיה תודות; הן בא עת ה' בידי את אשר זממתי להטיב לבני עמי, בתתי לפניהם ספר **שבילי עולם** הכולל ידיעת תכונות כל ארצות תבל, בו מלאתי רצון האדם הגדול, בענקים נאון הגאונים נר ישראל אשר עד עולם לא יכבה הוא החסיד רבינו **אליהו ווילנא** ז"ל אשר צוה אל חוק „להרב החכם מוה' **ברוך** ש קלאוו מעתיק ספר אוקלידוס" להעתיק מה שאפשר ללשוננו הקדושה מהחכמות למען ישוטטו רבים ותרבה הדעת בין עמנו ישראל, באמרו „כי כפי מה שיחסר לאדם ידיעות מאחרי החכמות, לעומת זה יחסר לו מאה ידות בחכמת התור(ה) כי התורה והחכמה נצמדות יחד ואמר משל וכו'" (ע"ש בהקדמת הספר ההוא כל דבריו נעימים). ומי זה בער ולא ידע אם גם להשוב בתקופות ומזלות ומעג(לי) הכוכבים במסלותם לפלס, מצוה עלינו מפי נביאנו לדעת המעתיקים ז"ל (ש(בת) ע"ה) מהמקראות „כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים", ואם לזאת יקרא חכ(מה) ובינה לעיני העמים אשר גם מהם לא רבים יחכמו בה ואם באלה צבא מרום א(שר) לא נדע מהם רק גדלם ומרחקיהם ושנות תקופות קצתם לבד אבל לא עוד ש(ום) דבר מהנמצאים בם נביט פועל ה' ובמעשה ידיו נתבונן, אף כי בידיעת שבי(לי) העולם, תהלוכות כוכב ארצנו אשר נכח פנינו ומדרך כפות רגלינו הוא, וכל אד(ם) יחזה בה מפלאות המים דעים מהארז אשר בלבנון עד האזוב אשר בקיר, מהשמ(ש) הנורא העשוי לבלי חת, עד התולעה הרוחשת על עלה נדף ותחשבהו לחבל ומצו(ר) אף כי בה נביט תמונת ה' ומחזה צור עושה פלא נחזה? ולכן אמור לא נסוגותי (?) אני מלהגיע כפי משת ידי גם נפלאות רבות מפלאי היצורים וטבעיהם אשר בספ(ר) היקר ראשית למודים לא ימצאו. בו העתקתי תהלה לאשר לה דומיה תהלה, ה(?) תורת ה' התמימה ומשיבת נפש, לפני כל חקקי לב האמונים על ספרי הרמב"(ם) והרמבמ"ן, כי רק המה יביטו אור הצפון תחת מעטה המצות ומסוה החק(ים) והמשפטים, רק עיניהם הפקחנה להבין הין ערכה טובה ויפיה, רק אזני(הם) הפקחנה לשמוע איך לו לנו יביע אומר והוא לחוק יחוה דעת כי מפי עליון יצ(א) ומרועה אחד נתנו גם מלאתי בו רצון רבים ממשכילי עמנו אשר נפשם תכס(וף) לדעת תכונת ארצות מגורי אבותינו מקום מקדשנו ושאר הארצות הנודעות בכת(בי) הקדש ודברי חז"ל, ומה העם היושב בהן, אמונתם ומנהגיהם, לשונם ומעללי(הם) כי מהם ילמוד כל משכיל ומבין הבנת הרבה מדבריהם ז"ל, גם ראו מולך ר(?) לכל הטובות והרעות אשר היו להם מאתנו לנחלה, ואשר היה לנו מהם למו(?) עולם. ובכל מקום הבריקו כמו אלה נגד עיני, לא אחרתי מלהערות את מק(ומם) אם בהערה בהירה וגלויה, או בנגוע בקצה השעט אשר בידי למען יבין המ(עיין) לבדו, ולעיני הבלתי אים תבונות ישארו לנצח צפונות. ולכן הקדמתי בראשונה החלק הכולל תכונת אזיא, יען רוב ספורי כתבי הקדש קרו שמה ולכן לו מ(?) הבכורה (עיין אזיא בכלל) אולם לכל בהם אקוה מלאכת רצונך יקירי! אף כ(י) חדשות למכביר עיניך בו תראינה, כי מה ידעתי ולא תדע, אולם בכל זאת א(?) אשר רק אתה השכיל ותבין כי לא מבין הכשתות אשר על אצילי ידים ינוע נפ(ש) בזה אף כי קטן הוא; יען בך לא קנה קנאת גבר אשר על פעולת אדם יפש(?) שפה, ועל תושיה לא ידיו העשינה ראש יניע, בחשבו כי ינחל כבוד בשפלות י(?) אשר ימאנו לעשות או כי קצור קצרו, אם עוטי היל בזעת אף בשפל ישבו "מה (?) אמר החכם מעשות דבר בדעת, ומה נקל ממצוא בכל דבר מגרעת. ולכן כבד לנ(?) להתהלל בזאת עשיתי, מלהשפאר באם הייתי אתה תבין לדעת כי לא כל אשר יא(?) **במקום אחד ובפעם אחת ימצא בו בס' אחד ובמגונה אחת, אף לא כל אשר ימ(?)**

ימצא

הקדמה

יאמר ואשר יאמר על ספר יכתב ; ומה רבה עמל האדם לאסוף לצרות ולחבר ענינים שונים מהמון בעלי האסופות אשר דעותיהם ושטותיהם שונות , להשקים במעטה עשתונותיו ולהציגם נכח עין הקורא כאלו מבטן אחד יצאו ואב אחד לכלם , ולעבור בפצירה פים פעמים ושלש בסך מליצותיו להמריצן למען היות להן ברק ; אתה תדע ארחי ורבעי מני אז ומקום התנועי גם עתה, מקום אין אוהב ואין רע, אין ספר ואין עט אין דורש ואין מבקש , אין שלום בחילי ואין שלוה במעוני , וכל עשתותי לא בידי הנה , ולכן לא הוצאתי לאור כעת רק החלק הראשון מספרי ; זה אשר במחשך בריתי , ובעוצב ילדתי טפחתי ורביתי כי גם יולדת השבעה לא תיפח ותחיל בחבליה כאשר חלתי אני טרם ילדתיו, ואם הוא יפיק רצונך כאשר הוחיל וימצא חן בעיניך , קחהו איש המודות ! כמנחת תודה מזכרת כל שפעת תגמוליך עלי והיה בזה שכרך אתי וגם פעולתי לפני , כי רק אהבת חכמים ורצון משכילים כמוך , כל ישע וכל חפץ ומגמת פני אוהבך ואהובך .

זאלקווא שנים עשר לחדש אדר ה' תקפ"ב ליצירה

שמשון בן כבוד מוה' יצחק בלאך הלוי ז"ל

דבר אל הקורא

למען לא תבוך קורא נעים ! בקראך בספרי זה או בזולתו משער המעלות והרכן והזמן , אם לא נסית בכמו אלה , לכן יאתה להשכילך בינה בקיצור האפשרי . ואם אני לא אעבור מאונך , מהולל שם ה' ! רבו היום ספרי החכמה , לו ירביון קוראיהם כמוהם , קרא נא בם ודעת לנפשך ינעם , ועתה דע לך כי ש בלעדי מופתים אמתיים ונאמנים , גם הנסיון יורנו אשר הארץ הלזו היא כדורית , יען משנת רפ"א לאלף הששי עד היום הזה רבו החרים אשר הקיפוה סביב סביב (עיין איי הודו) . והיא כאחד מצבא מרום תסבב בעגולה סביב ל_זם בתוך שס"ה ימים ה' שעות מ"ט דקין , ותנועתה היומי הוא ממערב למזרח , וב' נקודות הקצוות אשר בפאת צפון ודרום המצויירים בדמיונך כאלו עליהם תנוע ותסוב מרוצתה , המה יקראו צירי או קוטבי הארץ (ערד פאלע) עוד תדע כי חכמי המדות הקדמונים השכילו לחלק את קו הסובב כל עגול אם קטן אם גדול יהיה , לש"ס חלקים או מעלות (גראדע) יען מספר זה תוכל לחלק לשלשים ולרביע לחומש לששות לשמיני' להשיעיה לעשירית לי"ב לט"ו לי"ח לכ' לכ"ד לשלשים ולזולתם , גם קרוב הוא למספר ימות השנה . וכל מעלה חלקו לששים חלקים הנקראים רגעים (מינוטין) וכל רגע לששים דקין (סעקונדין) וכל דקה לששים דקי דקין (טערציען) . א"כ חוג הארץ או עגולה מחזיק ג"כ ש"ס מעלות כנזכר . כל מעלה מעגולה מחזקת ט"ו פרסאות אשכנזיות , כי כן הוודע להם בחקירות נכונות (ועיין בס' נחמד ונעים שער י' סי' ס"ג כי שם מקומו) . וכל מעלה החלק ג"כ לרגעים ודקין , כי בדקי דקין לא ישתמשו בעלי הגעא־גראפיא . גם לאהבתם הקיצור הציבו להם ציונים על ראשי המספרים להורות על תכונתם , על מספר המעלות הציבו כמין טבעת כזה (°) על הרגעים קו אחד כזה (′) , ועל הדקין ב' קוים כזה (″) , עוד השכיל ותבין אף כי באמת תוספי אורך ורוחב יסתרו לצויר עיגול שטחי או כדורי , כי גדר העגולה הוא שכל הקווים הישרים הנמשכים מהמרכז או מהנקודה שבאמצעותה עד גבול המוקפה ישוו זה לזה , ובכל זאת יקראו החכמים למדת עגול הארץ ממזרח למערב בשם אורך , ומצפון לדרום בשם רוחב ! הוגם טעם הוא מפני שהקדמונים חשבו אשר הארץ

דבר אל הקורא

תושבה היא רק בחזור הממוצע הצפוני, יען לא הרו עוד את הארץ על פני כלה לאורכה ולרחבה, ולכן קראו לחשמה הקטן הנודע להם אז מצפון לדרום רוחב, ואת השטח הגדול אשר ממערב למזרח בשם אורך, כנהוג בכל השטחים אשר הצד היותר גדול יקרא אורך, והצד הקטן ממנו יקרא רוחב (עיין רש"י מ"א ו'). ומעתה אם תחשוב במחשבתך עגול גדול באמצע גבנונית הארץ ממזרח למערב המחלק אותה לשני חלאים שוים אשר חצי האחד הוא חצי הצפוני והשני חצי הדרומי העגול הזה יקרא קו המשוה (עקוואטאר) או משוה היום, יען לכל השוכנים תחת זה הקו לעולם כל ימות השנה יום ולילה שוים. שמה משכן אחי זומאטרא אשר תמצא בין איי הודו. ועל פי ש"ס מעלות העגול הזה אשר כל מעלה מחזקת ס"ו פרסאות ונחלקת לרגעים ודקין. יחשב מושב המדינות לדעת באיזה מקום הן יושבות בין מזרח למערב, וזה יקרא אורך המדינה. אולם התחלת מספר המעלות האלה ממזרח למערב, בחרו באי פערא, קרוב לשם ילך קו המשוה סובב והולך עד יחזור לצד השני דרך אמעריקא ממערב למזרח וישוב אל קצהו. ואם תחשוב במחשבתך עוד עגול אחד באמצע גבנונית הכדור מצפון לדרום אשר יסובב דרך ב' צירים או קוטבים הנזכרים, ואשר גם הוא יחלק לש"ס מעלות וכל מעלה מחזקת ס"ו פרסאות ונחלקת לרגעים ולדקין, העגול הזה יקרא אופן חצי היום (מערידיאנוס מיטטאגס ליניע) וע"פ העגול הזה ומספר מעלותיו תדע מושב המדינות באיזה מקום מהכדור הן יושבות בין צפון לדרום, וזה יקרא רוחב המדינה; אמנם הוכנים ההדשים חלקו העגול הזה לארבעה חלקים, וכל חלק מחזיק צ' מעלות מקו המשוה עד הקוטב הצפוני או הדרומי. ואם תמצא עד"מ "80 ,'80 ,°11 אורך. 43 ,°41 רוחב הצפוני. יהיה אורך משכנו בין מזרח למערב י"א מעלות שלשים רגעים סקונדין, ורוחב משכנו בין קוטב הצפוני וקו המשוה מ"א מעלות ומ"ג רגעים, ודעת לנבון נקל הבלתי מבואר מהמבואר. הן זאת הזיתי להאסף בקצרה, יען לא המלאכה באר היטב ובמקום אחד בספרי החכמים הנודעים לי, אולם באשר שמות ההסכמיות (קונסטווערטער) הועלתי לנרות על פני כל ספרי כפי מה שהניחם החכם המחבר ה' גיאגרפיה למודים. וז"ל „ארץ היא מדינה גדולה אשר תגביל עם שאר מדינות מבלתי יפסיק הים ביניהם, ויקרא גם (קאנטינענט). אי (אינזעל) הוא חלק מיבשה אשר תצא מתוך הים מבלי יוכלו עבור בגבולה בלתי עבור במעברות דרך הים לה: אולם אם יסובב הים רק רוב גבולותיה ומצד אחד יגביל למדינה אחרת, אז יקרא אותו החלק חצי האי (האלב אינזעל). בריח הארץ (ערד ענגע) הוא רצועת הארץ אשר תפסיק בין שני ימים הסמוכים ותחבר שתי ארצות אשר בשני עברי ימים אלה. גבנוני מצר (פארגעבירגע) הוא רצועות ארץ מלא גבנונים אשר תצלה מתוך הים סמוך למדינה, ים האיים (אינזעל־מעער, ארכיפעל־לאגוס) הוא חלק מהים מלא איים רבים קטנים וגדולים. לשון הים (מעער־בוזען) הוא זרוע אחד מהים אשר ידחוק בתוך היבשה לעבור בה בארך מה; אולם אם הזרוע ההוא רק קצר ולא יצא מגבולו כי אם על איזה פרסאות, אז יקרא בשם באי. בריח הים (מעער־ענגע) הוא רצועת הים אשר תפסיק בין שתי ארצות הסמוכות, ותחבר שני הימים אשר בשתי עברי אגנות יחדיו, ועתה קרא לשלום.

אפריקא בכלל

אפריקא זה שמו בכל לשונות הגוים, רק הערבים לבדם יקראו לו מאגרע"ב (מערב, אבענדלאנד) יען משכנו מערבית לארצם (ח"א ל':) וכן יקראו לכל הארצות אשר מערבית לארצם תשכונה.

חלק תבל הלזה קטן הוא מחלק אזיא וגדול מחלק אייראפא*) ולכן יתנה לחלק שני מג' חלקי העולם אשר חלקו הקדמונים. יתר שאת ויתר עז לו על שני חלקים האחרים בסגולות חמודות ומיוחדות. ולכן נחל נובע מקור חכמה הוא לחוקרי מחקרי ארץ לחושפי אוצרות הטבע ולכל מביני בספר תולדות האדם ותכונת יצירתו. מה רבו בו נפלאות טבע! ומה עצמו החליפות והתמורות אשר את מפלאות מפעליך בת אלקים! ואת מנותיך הראויות לכל אחת מהארצות והמחוזות? פה התראי כאם רכה מרחמת לאלפי מעיה, תשביעים רצון, תיניקים משוד תנחומיך, וממגד שמים ומשמני ארץ תעניקים; ופה תהפכי לאכזריה וכאלה לך תקשיחי לבנך לבלתי תחנים גם בבול עץ בול פרים וירק דשא. בכל פשע ופשע נבר חכם, בכל צעד יצעד רגל חוקר אל כל תכלית, תחזינה עיניו נפלאות, רוחו עליו תתעטף ולבו כתוך ישתומם. גם העם היושב בה שונה מכל עם גם במראהו גם בתכונת נפשו. ממנו יצאו השחורים (נעגערן) עם עלוס ורב מכל לאומי אפריקא אשר חשך משחור תארו מחזה מאוס מראהו ושכלו מבינת אדם; כי כאשר רוב לאומי אפריקא יעמוד גם הוא עדן במצב הפראי ובשפל מדרגת שלמות האנושי אי לזאת נעלמה מאתנו הרבה מידיעת תכונת וקורות ארצות החלק הלזה, וכמעט לא נדע מהם יותר מאשר ידעו הקדמונים, כי היונים והרומים לא ידעו רק מארצות צפונו; ואף כי הצוריים (פעניציער) כוננו עוד בימי עולם שמה עיר מושב קארטהאג"א**) אשר היתה רוכלת העמים במרוצת הזמן, בכל זאת לא ידעו רק מחלק קטן ממזרח וממערב אפריקא. הערביים אשר באו לשם בעת העיזו מושליהם הקאליפי"ם את ידם ופרשו כנפי ממשלתם והמונתם בארצות אפריקא אשר הם יושבים בהם כיום הזה (ח"א מ"ב:), וכאשר יעידו גם ספרי ארחות עולם אשר בידיהם כי ידעו ידיעה ברורה כמעט מכל אפריקא הצפוני והתיכוני, וגם ממקצת הארצות אשר לחוף קדמה השכונה, ובכל זאת מאפריקא הדרומי וגם מהמדינה אשר במערבו לא לקחה אזנם

רק

---

*) כי אירופא הוא לעדות התוכן בויד"ע כמעט חלק אחד מחמשים משטח כל כדור הארץ, אזיא חלק אחד משנים עשר, אפריקא משמנה עשר, ואמעריקא מחמשה עשר:

**) היא העיר העליזה קארטהאג"א בצפון אפריקא על ים התיכון מול האי סיציליא"ה אשר באירופא (עי' טונים), ונהרסה על ידי הרומיים בימי שפוט השופטים ברומא כנודע. הצוריים קראוה בשם קר"ת חדש"ת (קריה חדשה) כי כן נמצא שמה על מטבע צורית (געזעניוס בס' קורות לשון עבר) והיונים אשר לא יכינו לדבר כן הכנו שמה קא[illegible]דא גם קארפא"גא, והסוריים קראו לה קרתאגיני"י או קרתגנ"י (מנחות ק"י) והחכם בעל מאור עינים פ' י"א פתר אותה ע"ש קרתא בלשון צורי וארמי עיר, וגיני בלשון יוני אשה, כמו אנדרוגינוס שפירושו כתשבונו זכר ונקבה, ונטה שם קו תהו לכנות ארמון בשו מספורי לתודי המשלים אשר אין אמון בם כנודע; ואם לא השחק הוא כי תקרא עיר בשם מחובר משני לשונות שונות? גם המטבע הנזכרה הוכיחהו על שמו והכזיבהו. גם מה שרצה שם לחזק דברי המעתיק לנוצרים שהעתיק תרשיש סוחרתך (יחזקאל כ"ז) קרתגיני, בממ"כ שגה ברואם כי בלי ספק הוא העיר תאר"אס גם תארטעזו"ס רוכלת הצוריים בספרד, כמו שהוכיח בצדק געזעניו"ס הנזכר בס' השרשים שלו; והנחנו מלאנו ראיה לדבריו מדברי הנביא 'כסף מרקע מתרשיש יובא (ירמיה י' ט') כנודע כי הצוריים בבואם לספרד (אשר כנוה בשם איספני"א ע"ש השפנים נמצא שם לרוב) מצאו כסף מזוקק ע"פ הארץ לרוב, והשליכו שם כל כלי עץ ואבן נחשת וברזל ועשו תחתיהם מכסף, גם ווי אניותיהם עשו מכסף ושם בנו להם עיר מושב ורוכלת העמים טארטעזו"ס (ברעדאוו קורות שנות עולמים פ' ע"ו).

אפריקא בכלל

רק שמן מנהם. הפארטוגיזי"ם היו הראשונים מכל לאומי אירופא אשר החלו בתחלת הט"ו למספרם לעבור באניות את ים אטלאנטי"י השוטף כל פאת אפריקא מערבית ולמצוא שם איים רבים אשר נזכיר. בשנת רנ"ה לאלף הששי באו עד הראש (קאפ) אשר בקצה קרן דרומית אפריקא, ויעמוד רוח סערה על הים והרתיח כסיר מצולותיו עד כי ברעש שאונו ושוא גליו לא הניח את רב החובל בארטהאלמעו"ס דיא"ז להקיף את הראש ההוא ולבוא למחוז חפצו, ע"כ קרא שמו ראש הסער (שטורם קאפ); אולם נפש המלך פארטוגאל בחלה בשם מפחיד ומבהיל ההוא ויסב את שמו ראש, או גבנוני מגר, תקוה טובה (פארגעבירגע דער גוטן האפפנונג) יען שאת התקוה הוא למצוא במים עזים נתיבה אל הודו מזרחית כי שם יתאחד ים אטלאנטי הנזכר עם ים הודו ההולך קדמת אפריקא ונתיב לא ידעוהו הקדמונים אף כי השטוהו ימים רבים; ותקותו לא נשארה מעל, כי בשנת רנ"ט הקיפו הספן המהולל וואסקא"י ד"ע גאמ"א ומצא שם באמת את הדרך הנזכר. בהנסיעות האלה העשירו ארצם בעפרות זהב שן והבנים וכל ראשי בשמים. וזאת העירה קנאת שאר לאומי אירופא, צרפתים, בריטאנים, האללענדר, ספרדים, דענען ובראנדעבורגר לשלוח ג"כ אניות סוחר לאפריקא, ומני אז הנחלנו לנו ידיעה יותר ברורה מעט מארצות מערב ומזרח ומראש קרן דרומית אפריקא. גם חמדת הזהב הנספחה לקנאת דחף לעשותה גברת במרהבי הלב, הרהיבה בנפשם עוז לבוא גם בתיכונית אפריקא, ועל דרך זה באו הפארטוגיזי"ם גם בארצות כוש (האבעסיניען) אשר נגרשו מהרה גם בגואיניע"א הנמוכה, אבל בכל אלה לא הרבו עוד ידיעתנו בהאלוכות ותכונות תיכונית אפריקא, בעבור קנאתם לבל יודע לזולתם מה אתם בחלק זה. אמנם מעת החלה החכמה קרוב לזמנינו לבקוע כשחר אורה ולהפיצו על כנפי אירופא, מני אז התנדבו נדיבי עמים וחכמי הגוים אשר אחרי כל מחקר ירדופו לשבוע נדודים בכל חלקי תבל, למען ספות דעת מחקרי הארץ שבילי עולם ושערי טבעי היצורים. גם רבים ממלכי ורגעי הארץ התומכים זרועות החכמה בכל עוז יבלתו אניות בלב ימים, לא למען רבות הון ולרשת משכנות לא להם, כי אם למען הגדיל תושיה ולהאדירה, בשנת תקמ"ח נוסדה בלונדן בירת ענגלאנ"ד חברה יקרה אשר בני בריתה יפזרו הון רב לשלוח הרים חכמים ונבונים לתור ארצות אפריקא ולהפיץ מעינות ידיעותיהם ע"י ספרים נדפסים על פני חוצות. ואם יהי' נועם אל דעות עליהם וחפץ לבבם יכונן כי ישים שלום בארץ, אזי נוכל להוחיל באמת אשר בימים יבואו תהי' לנו גם החברה היקרה הנזכרה למעין ישועה בקרב הארץ לדעת תכונת כל חלק אפריקא כשאר חלקי תבל הנודעים לנו. אבל כעת יספיק לנו המעט אשר יקבץ כעמיר גורנה מספרים חדשים גם ישנים כיד ה' הטובה עלינו:

תכונת שטחו חצי אי בתבנית משולש, קרנו היותר ארוך פונה נגבה, צלעו היותר רחב הוא הצפוני תחת קו המשוה. בפאת קדמה יקיפהו לשון ים ערב או ים סוף; גם מחובר הוא שמה עם ארץ ערב אשר באזיא ע"י רצועת ארץ זועץ המבדיל בין ים התיכון ובין לשון ים ערב. מצריו בפאת נגבה וימה. ים כוש עטיאפישע מעער וים אטלאנטי. בפאת צפונה ים האחרון או ים התיכון מיטעללענדישעם מעער המבדיל בינו ובין אזיא הקטנה אשר באירופא, ובריח ים גיברא[ל]טא"ר הנופל בים אטלאנטי; שמה יבדיל רק מרחק קטן מג' פרסאות בין שני חלקי תבל האלה. (האורך מזרחית 1° עד 72°. ורחבו ממעלה 38° צפונית עד 35° רוחב דרומיה) מדת שטחו מצפון לדרום 1080 פרסאות בערך. וממערב למזרח 1050 פרסאות בערך. גודל שטחו ע"פ כולו 850000 פרסאות מרובעות. ים אטלאנטי השוטף על כל פאת מערבית אפריקא ובקרן דרומית יתאחד עם ים הודו השוטף ע"פ מזרחו כנזכר, יקרא בשמות שונה כשמות הארצות אשר על פניהן יחלוף ויעבור:

אויר, הרים, ימים ונהרות אשר באפריקא. מתכונת סבבי האויר נכונן כי

החום גדול שם יותר משאר חלקי תבל, כי כשם אמצעיתו ומרחק רב מרחבו תחת קו המשוה עקוואטאר, ומחלק אזיא לא יעמדו תחתיו רק איים מעטים, וכן מאמעריקא דרומית רק רצועה צרה לבדה, ולכן רובו בין ב' אופני ההיפוך ווענדע צירקל תחת אזור החם, ורק חלקו הצפוני ישתרע תחת אזור הממוצע הצפוני, וראש קרן דרומו והוא ארץ האטטענטאטע"ן ישתרע תחת אזור הממוצע הדרומי. ברוב ארצות אפריקא יתכו ניצוצי השמש ארצה על קו נצב וענק רעכט וילהטו את אדמתן ויחרוה. גם רוח קדים העולה מארצות החמות אשר באזיא דרך ים סוף כי מימיו המעטים לא יוכלו לקררהו והשואף להוכו יותר חום בעברו דרך מדברות חול אשר באפריקא, יחמם אויר ארצות אפריקא מערבית ויעשהו כתנור בוערה. הרוח היותר בוער ומשחית הוא הנקרא האמאטאן (מלשון חמם כי חמשה מהלכים שונים לו, יוה"ן בקדמוניות) אשר כדבר הוות יומתת עד ארגיעה, אף ישסה אוצר כל כלי החמדה, כי יחדור תוך דלתות סגורים ואין נסתר מחמתו. גם ע"פ נהיה סלע הקר בטבעו כי יעבור יחממהו וילהטהו. גם רוח זלעפות הנקרא טיפאן*) אשר יחלוף שמה, יפרק וישבר כלה נבהלה אף יעתיק צור

---

*) יקרא כן ע"ש טיפאן אליל מצרים, אשר לפי ספורי הכהנים הקדמונים הוא מקור כל רעת ופגעי הזמן, וכלי מגן לכל מחמדי הטבע; אף הוא המית את אחיו אוזיר"ס או סראפי"ס בן משק כל הטובות והשלמות, כי הוא ואשתו איזי"ס למדו דעת מלאכת עבודת האדמה את האדם למען ישבע משמני מגדיה (נתה"ש דברים כ"ו י"ד) ולכבודם היו להם בני שורים אשר עבדום וכבדום מאד שם הא' אפי"ס בעיר המלוכה מעמפפי"ס (מוף) ושם הב' מנעפי"ס בעיר בית שמש (העליפאלים). בחדש השמיני נהרג אוזרי"ס ולתקופת כל שנה נשאו עגל זהב בהמון חוגג כי חג להעם בחדש ההוא. ומעתה תבין מדוע עשו להם ישראל תבנית שור אוכל עשב במדבר, כמו שהעיר פילון היהודי בספרו חיי משה ספר ג'. ומדוע עשה מלך ישראל בשובו ממצרים ב' עגלי זהב ואת החג בחדש השמיני (מ"א י"ב) את השור אפי"ס כבדו ביותר וזנו רב פזרו על היכליו מאכליו וקבורתו, וביותר מלכי היונים הנקראים בשם בטאלמעיום, מכל הליכותיו ותנועותיו קסמו קסם וחזו מראות שוא, בכל פסילי גלולי מצרים ציירו את האיזי"ס בדמות אשה מיניקה אשר בחלב שדיה תרוה רצון לכל חי. וזה כוונת התוספתא (ע"ז פ"ו) ר' יהודה מוסיף אף דמות מיניקת וסראפי"ס, רצונו איזי"ס המצוירת בדמות מניקה ובעלה סראפי"ס; אולם המבקר חשב כי כונתו על אם משיחם ושגה למחוק מהתוספתא תיבת מיניקה שלא כדין (וכן שגה גם בעל מוסף הערוך בערך סראפים), וכאשר כבדו המצרים האלילים ההם כן הזילו והתעיבו את טיפא"ן הנזכר, ורק לעתים רחוקות הקריבו לו לפי עדות החכם פלוטאר"ך קרבנות למען שכך חמתו ולבל יתחרו במרעים; ולכן הי' גם החמור מתועבת מצרים ובשנאה הדפוהו, יען שערותיו אדומים כטיפא"ן אדון המראה האדומה אשר היתה לשמצה בעיניהם, כי אות היא להם על נגע הצרעת (ולדעת החכם יאב"ן הנזכר נקרא חמור ע"ש אודם מראהו, כהוראת שם חמר בעברי וערבי אדום) ולכן הי' להם חק עולם להשליך בכל שנה חמור אחד מראש צורים למען ישבר מפרקתו וימות; וכן הי' מתועב גם בעיני היונים ושאר לאומים אשר למדו זאת מהמצרים (למודי המשכיל להחכם באניע"ר הצרפתי עם הערות החכם שלעגע"ל ח"ד פרק ב' סי' ג', ובקדמוניות העברים להחכם ווארנעקרויו"ס פ"ד סי' ז') וגם עתה אף כי המירו אמונתם הקדומה באמונת מחמד, לא יניחו את היהודים והנוצרים השנואים להם לרכוב זולת על החמור. ומעתה עיני מי לא תחזינה טוב טעם הזקנים אשר העתיקו התורה למלך תלמי (בטאלמעיום פֿאלעדעלפים) איך במועלות ודעת שינו את הכתובים „ויקח משה וגו' וירכיבם על נושא בני אדם, גם לא חמד אחד מהם נשאתי" במקום חמור (מגילה ט'.) למען לא יקלו בכבוד אדון הנביאים לעיני המלך אשר יתימר בכבוד אוזירי"ס כנזכר. כי הוא כנוקם נקמת דמו מטיפא"ן אחיו ישאל בלי ספק מה לקדוש ד' מכובד להרכיב את הכבודה אשר לו על בזה נפש כחמור? או איך יהלל המהולל ברב תשבחות כי לא לקח מעמו שקוץ אחד החשוכים ואביוני אדם? והרא"בע כתב כי טעם זקנים הי' בעבור שהיה דרך גרעון שתרכב אשת הנביא על חמור אחד היא וב' בניה (שמות ד' כ') ומה יענה על לא חמור אחד מהם נשאתי? גם יפה העירו החכמים כי טיפא"ן הוא בעל צפון (שמות י"ד) כי הע' והכלד"י יתחלפו בלשונות כנודע. האריכנו ורחקנו מענינינו

גור ממקומו. בתיכונית אפריקא החום יותר גדול מאשר על קצותיו כמותן ממצבו הנזכר. שמה יבעירו ניצוצי השמש את החול בשעות מעטות ויעשוהו כזיקי אש לוהט עד כי גם כפות מנעלי ההולכים כמוקד יחרו, כאשר קרה להחכם אדאנזא"ן הצרפתי, ובכלל כל החלק הלזה חם מאד, מקור וקרח לא ידע, והשלג לא ירד רק על ההרים הרמים במקומות מעטי'; אך דעת לנבון נקל כי החום איננו שוה בכל ארצותיו. עוד סגולה מיוחדת להארצות אשר בין ב' אופני ההיפוך תשכונה, בשלגות השנה בימי החורב וימי הגשמים אשר לא ישנו תפקידם ומועד עת בואם, והשם יקדמו או יאחרו מעט לבוא לפי השתנות מצב המקומות בירחי ניסן ואייר, וימי ירידתם ימשכו על הרוב ג' ירחים וישקו לרויה גם ארץ עיפה וציה; אולם אחרי כי יחרבו מימיהם ישאירו אגמי רפש הרבה, והאידים הרעים העולים מהם יעפשו אויר הארץ עד כי לא יצלח עוד לנשימה, ובפרט לאשר ממרחקים יבואו ולא נסו באלה. רוח קדים אשר יחלוף תמיד בין ב' אופני ההיפוך ויהם אפריקא מערבית כנזכר, יהפך לרוח לח וקר בארצות צפונית מערבית, יען אז יעבור משאת צפונית מזרחית ויאחז דרכו ע"פ הרי אטלא"ס אשר מקצתם מכוסים בשלג עולמים. אדמת אפריקא פוריה בכללה, כאשר יעידו עליה חיתו יער הגדולים והמוצקים והממהרים לרוץ אורח אשר ימצאו שמה המונים המונים. יערים מלאים צמחים דשנים ורעננים אשר מוח עליהם ישוקה בכל עת, ובני אדם הבריאים והחזקים אשר מטובה ישבעו ויחליפו כח. אף כי ימצאו בתוכו הרבה נאות מדבר מלחה וחול וריקים מכל שיח וצמח, בכל זאת רובו מלא ברכת ד', כי ימצאו בו במקומות רבים עמקים רחבי ידים מעוטפים בר וצמחים מועילים ומהוללים, וכרים צמחים ירק דשא מקומת איש. שדמות אשר גם במעט עמל יעשו אוכל למכביר, יערים גדולים מלאים כל עץ בהור וטוב, וגבעות מרעיפות דשן וחוגרות גיל; גם מקומות החול אם לא יצמאו למים יעשו פרי תבואה. ארצות צפונית אפריקא אף כי הרים הרבה בתוכן, בכל זאת יתנו יבולם לשובע. גם בתיכונית אפריקא אשר שמה הרבה מדברות חול שממות עולם מחרבוני קיץ שרב ושמש, אין צמח צומח ואין עץ פורח, אין זרע לזורע ואין נחל נובע, גם בתהו ילל ישימון הלזה לא סגר המדבר על כל עובר ושב גם שמה יתנוססו נאות דשא ונטיעים שעשועים כאיים בלב ימים; וכן ספרו לנו הנוסעים בזמנינו אשר בהמקומות השבו הקדמונים כי רק ארצות תלאובות ומדבר חול המה, גם שמה ימצאו ממלכות מוצלחות וארצות טובות, ולכן ישפטו מישרים כי מדברות אפריקא מעטים המה מהנמצאים במפות ולוחות הקדמונים. רוב ארצות המערב ודרומית מערבית, ארץ מישור ופוריה יותר מארצות הצפון, שמה הריק הטבע כוס טובה, לתושבים נרפים ונרדמים בירכתי העצלות. והאוצרות כלי המדחה ההשוף גם לחובקי ידים בעצלתים; ומה לא תתן את מפהרי לטרף בעמל ידים ובזעת אפים;:

מהררי אפריקא אין לנו ידיעה ברורה זולת מהמעטים אשר נזכיר, שלשלת הרים המשתרעים ממערב למזרח ע"פ כל אפריקא הצפונית, מקצתם נקראים בשם הרי האטלא"ס הנזכרים; מהם ישתפכו הרים הרבה המשתרעי' ממערב לדרום. בפאת קדמה יתחברו ההרים הנזכרי' עם ב' שורי הרי מצרים הסוגרים בתוכם את יאור מצרים נילוס ומחוברים הם עם הרי כוש, או עטיאפיע"ן, אשר חלק מהם ישתרעו באורך ים סוף; אלה ההרוגים יעמדו בקשר עם ההרים הרמים הנקראים הרי הלבנה והרי לופאט"א המשתרעים מצפון לדרום ויכלו בגבנוני תקוה טובה אשר בקרן דרומית כנזכר. הרים חוצבי להבות אש וואלקאנען לא נודעו, אבל מרוב הרי האיים נדע כי יש להם סגולה זו בתוכם, ומקצתם יריקו אש גם עתה כאשר נזכיר בפרטות המדינות. אף כי הרים רבים בחלק הזה פנימה בכל

זאת

מעט למען תדע ותשכיל כי הנשאר מדעת קורות הדורות לא יראוס עד נגה אור בלשוני קדש ודברי חז"ל, ועי' מורה נ"ש לשלוש.

זאת יחסרו להם מים די צרכם, כי ציה גם חום יגזלו לא רק מימי המעינות, כי גם הנהרות והנחלים יחרבו וייבשו בעצמות החמים; גם ערבות חול יבלעו בתוכם לא רק מימי הגשמים והמעינות טרם יקוו למקוה מים, כי גם נחלי מים ויאורים רחבי ידים ידללו ויחרבו בטרם יגיעו אל הימים או אל הנהרות ינהרו ויתאחדו עמהם. אולם רוב חסרון מימיהם ימלאו הגשמים אשר ירדו בין ב' אופני ההיפוך במועדם כנזכר, והנהרות העולים ומשקים הארצות במועדים ידועים. גם ישכילו תושבי אפריקא התיכון להשקות שדותיהם ולעשותם שדי תרומות ע"י מלאכת המשאבים:

ראשי הנהרות הנודעים לנו. הנהר נילוס בצפונית מזרחית אפריקא. שמו בכתבי הקדש נהר או יאור (הוראתו בלשון מצרים נהר, ולכן הנחתו הראשונה על נהר נילוס כי הוא הגדול בכל נהרות אפריקא, והושאל אח"כ גם על שאר הנהרות, איוב כ"ח יו"ד, דניאל י"ב ה' ו' ז'). גם שיחור (ירמי' ב') יען מימיו עכורים ואינם בהירים כמימי שאר הנהרות*) גם היונים יכנוהו לפעמים בספריהם בשם מעלא"ס (והרומים בשם מעלא) הדומה בהוראתו בלשונם להשם שחור בעברי. מקורו בארץ כוש בין שני מעינות, ואז הוא קטן מאד כברכה קטנה אשר ייבשנה חום הקיץ, אך מדי לכתו ישתפכו לתוכו מכל עבריו נהרים רבים ועצומים והי' לנחל שוטף, וישטוף כל ארץ מצרים וישקה כגן רוה. וירוץ ת"ג פרסאות בערך מדרום לצפון עד קצו בשטף אל ים התיכון. הנהר ניגער או ניל על השואד (נילוס אשר להשחורים) נהר גדול בארץ ניגריצע"ן וירוץ ארחו ממערב למזרח. הנהר זענעגאל או זאנאגא, מקורו קרוב למעיני הנהר הקודם, וישטוף ממזרח למערב דרך ארצות זענעגאל או זענעגאמביע"ן (הנקראות על שמו) וישתפך בים אטלאנטי. הנהר גאמביא או גאמברא, ילפת במרוצתו אורח הנהר זענעגאל בנטיה מעטית לפאת דרומית, אבל איננו גדול כמהו. הנהר ציירע או קאנגא גם בארבעלא בארץ גואיניע"א הנמוכה. מימיו ירוצו מאפריקא דרומית, ובצפונית ארץ קאנג"א ישתפך בים אטלאנטי. הנהר קואמא או צאמבעצע בפאת קדמה לאפריקא דרומית. אלה הם ראשי הנהרות הנודעים לנו, ומי לא יראה כי מעטים הם בערך גודל אפריקא. שאר הנהרות הנשפכים בתוך הים במקומות שונים, אשר שפך קצם (מינדונגען) נודע יותר להנוסעים משטף מרוצתם ומקורם, המה רק נהרות קטנים אצל הארצות השוכנות לחוף ימים, וימהרו לשוב אל הים בלא תועלת ועזר להארצות אשר בתוכן ילפתו ארחות דרכם. וכן לא נדע מרוב ימי אפריקא אף כי לא רבים הם רק שמותם לבד; הגדול שבהם לפי עדות הפארטוגיזים הוא הים מאראווי בתוך אפריקא דרומית, אבל מתכונתו לא נדע כלל. הים דעמבעא בארץ חאבעשאינע"ן. הים בירקעט קארון לפנים מערעס שמו אשר בארץ מצרים. הים נעסט במחוז מונים. ימי פיטטרע, זענעגאנדא וואנגארא בארצות ניגריצען. הים קאייאר והים קאניפול בזענעגאמביען, הנשארים תמצא בפרטיות המדינות:

יבולי ומקני אפריקא. יתר שאת לחלק זה מאשר חלקי תבל באדמה פורים להוציא ברוב און ויתר עוז כל אשר מראשית היצירה בתוכה נוצרו ובמיניה ימצאו. החכם צימערמאנ"ן מנה קס"ט מינים הולכי על ארבע באפריקא, והתרים החדשים שמו עליהם עוד נוספות. סוסים וחמורים טובים, למיניהם יחשב הזעבר"א היפה מכל הולכי על ארבע הנודעים לנו. בקר ממינים שונים, בהם גם שורי ביפעל פראים. צאן, עזים עם זנבות שמנים. אנטילאפ"ן ממינים שונים צבאים שונים. גמלים, דראמעדאר"ע, חזירים ממינים שונים. חזירי יער. קרן

החוטם

---

*) ומה שנאמר על יאורים (שמות ז' י"ט) לשון רבים? בעבור שהיאור במקומות רבים ראב"ע שם; אולם מה שאמר שם כי היאור ושיחור שנים הם במחילה מכבוד כבודו שגג אשר כאשר זכרנו.

1

החוטם (ריהינאצעראס) . סוס היאור (נילפפערד) עיי' מאסף תקמ"ם . שנהבים
לאין מספר , קופים מהרבה מינים , גם אשר להם זנב (פאוויאן) לרוב . עכברים ,
כלבים והתולים ממינים שונים . שועלים קטנים (שאקאללע) , ההופר (היענא) .
אריה , נמר , ליש , שחל . אונצ"ע המסוככת באכזריות חמהה יותר מהנזכרים .
התולי הנמר (טיגערקאצען) ליש גמל (עיי' ר"ל ח"א) דובים , זאבים , חתול ליבעט ,
החולד (וויזל) ארנבת שפנים , הכח (אייכהארן) אנקה (איגל) , הזיר הקוני (שטאכל
שוויין) עי"ש . אוכל הנמלים (אמייזען פרעסער) . התנשמת . כלבי הים (עיי' ה"א)
ודומיהם . עופות ממינים שונים ישנים גם חדשים אשר לא נודעו מאז בשאר חלקי
תבל לרוב . כנף רעננים נעלסים בנואתם , ישימו ביערי התמרים מעונתם ,
ובתנובות פארותם ימלאו מחיתם . היענה (שטרויס) , תכיים (פפויען) , השלך
(פעלעקאן) . המגיד לאדם שחו (פאפאגייא) ממינים שונים (עיי' ח"א ס"ח) . צפור
סיותר קטן והיפה קאליבר"י . איבי"ז הנמצא במצרים לרוב והאוכל הצפרדעים
והנחשים הנשארים המונים אחרי כי ישקה היאור את הארץ כאשר נזכיר ,
ולכן עבדוהו וכבדוהו קדמוני המצרי' וגם חנטוהו אחרי מותו . תרנגולים ממינים
שונים , ודומיהם רבים אשר תמצא בגאצי המדינות . בעלי חיים הרוחשים במים
וביבשה אמפיביען מזיקים ובלתי מזיקים לרוב . הצב (שילדקרעטע) ממינים שונים
ובפרט צב הרפאים (ריזענשילד קרעטע) משקלו לפעמים ח' ככרים (צענטנער)
בשרו מעדנים לאוכלו . צפרדעים , צפרדע הגדולה (קרעטע) . עקרבים ממינים
שונים , עקרב הגדול (קראקאדיל עי' מצרים) נחשים רבים ממינים שונים . ברשפם
נחש המלך (קעניגס שלאנגע הודו ס"ה) . עכברים אשר גם ארס להם . פתן
(פיפער) משכנו על הרוב במצרים ודומיהם לרוב . דגים הרבה בימים ובנהרות
ממינים שונים הבלתי נודעים בשאר חלקי תבל אשר לא יכילם ספר , רמשים לרוב
ממינים רבים ושונים . דבורים אשר יגורו על הרוב ביערים . סרטן (קרעבסע)
ממינים שונים . ארבה לרוב אשר המונים כחיל יבואו לאכול יבול הארץ וכל
הלקה טובה להשחית . חגבים הנאכלים . נמלים לבנים (טערמיטען , עיי' בכורי
עתים תקפ"ב) מהתולעים הרבים אשר שמה לא נזכיר רק מהמזיקים ביותר , והם
תולעי העור או העצבים (הויט אדער נערפענווירמער) הנולדים תחת עור האדם
ויכאיבו מאד , ורק בעמל רב יוציאום חוצה , עובי התולעת כמיתר כנור וארכה ב'
או ג' אמות . חומטים (שנעקען) ותולעים מסוגרים בקליפתם (מושעלן) יפים
ויקרים לרוב ממינים שונים . אלמוגים (קאראללען) הרבה מינים , כל שיח השדה וכל
חיל צבא הצמחים , יעלו בתואר והדר וברבוי מיניהם על כל אשר תוציא האדמה
בחלק אירופא . באפריקא הצפוני ובפרט בארצות מאראקא ומצרים אף כי לא יעמולו
הרבה בעבודת האדמה תחת הארץ יבולה די והותר להוביל גם לאירופא ובימי
רעבון להשביעם . אורז , מאיים , דוחן (הירזע) . שרשי מאניאק או קאססאווע
המלאים קמח ומהם יוציאו לחם במעט עמל כאשר נזכיר , וכן ימצא שם הרבה
מיני שרשים אשר יצלהו לאכילה . כל מיני צמחי גנות קטניות ולפת לרוב . שרשי
יאמס , פאטאטען , גרגרי אדמה (קארטאפעלן) , פול ועדשים . אגוזי אדמה
(ערדניססע) קשואים , אבטיחים , שפארגעלן , ארטישאקע"ן (ר"ל ח"א) , שומים
ובצלים ודומיהם . אף כי כל צמחי גנות טובים שמה מאד בעבור חום האויר , בכל
זאת לא יעמולו אנשי אפריקא בזריעתם . ענבי גפן אשר יטיפו עסים ויינות טובים
ממינים שונים , אבל גם בנטיעתם לא יעמולו זולת במקומות מעטים ובארצות כוש ,
כי מאמיני מחמד לא ישתו יין כנזכר בח"א ; והנעגערן יבחרו יותר בכל עם לא
בינות במשקה הארורה הנקראת מים חיים או יי"ש מביין הטוב המשמח אלקים
ואנשים . במצרים יגדלו גם מעטי קני דבש (צוקר ראהר) . טאבאק , קנמון
ופשתים , קאפערן , כרכום , גם הרבה צמחי „ צבעים „ בשמים ורפואות . אהלים
(אלאע) שוכה זענעס , תפוחי אנאנאס , קאלאקווינטע , יאלאפפע , פלפל , קליפה

(אינגווער) ודומיהם. אילנות טובים ממינים שונים. מה נאוו היערים מלאים תמרים לעיני רואיהם! ומה נעמו פרייהם לחיך אוכליהם! כי היא ארץ מולדת הרבה מיני תמרים כמו תומר יין, תומר זהב, תומר קאקאס מגובה ס' עד פ' רגל. תומר המנשב (פעכער פאלמע) אשר יתן גם יין כתומר היין, והיה פריו לאכל ועלהו לתרופה להשיב נפש עיפה מחום האויר והביא תחתיו רוח לח. תומר השמן אשר מהלוזים יגדלו עליו יזהירו שמן. אולם יתר שאת לתומר התמרים (דאטטעלפאלמען) על כלם בתועלה ומשיבת נפש, כי גם בארץ ציה והיתה מקום אשר רק זיקי חרס וחול בוער מכסהו גם שם יי' זמן עליהם הרחבים והארוכים מחסה ומסתור להיעפים במדבר אשר בנפש עולפה ישאפו צל, ומתנעמי פרייהם ונופת מגדיהם יושיטו אוכל לרעב משקה לצמא ושקוי לעצמות יבשות ונחרות מני חורב. כל עץ נחור וטוב ימלא שמה לרוב וגם ממינים שונים ולא רק מפוזרים ומפורדים רק יערים רבים גדולים ונוראים מהם ימלאו. הנה העץ העומד על אדמת אפריקא לאות ולמופת כי פוריה היא ביתר עוז מאשר דמינו, הוא העץ יפה ענף וגבה קומה הנקרא באאבאב או אילן אבטיחים (מעלאנענ־בוים) ואנחנו נתארהו פה בקצרה כאשר תארהו החכם אדאנזאן הצרפתי, כי הוא היה הראשון אשר החל להשכיל אל תכונתו. ולתארהו על פי מדתו. על העץ באאבאב יאמר בצדק כי הוא היותר גדול מכל עצי ד' אשר נטע בתבל ארצה *) לא רק בעבור גובה קומתו לבד כ"א גם בעבור צמרתו כי רמה וכי רבה היא. קליריה השלה למרחוק עדי יתראו גם שמה כיער צומח עלים; גובה צמרתו שנים עד שבעים, ורחבה מאה ועשרים עד מאה וחמשים רגל. אורך גזעו יו"ד עד י"ב רגל, היקיפו ס"ה ועביו ד"ה רגל בערך. שארותיו הצומחות מטה (וואנטערססען עססע) תארכנה חמשים עד שנים רגל, ותכסינה בראשיתן השחות מטה את גזעו עד כי לא יתראה; שרשו ישרש בעומק הארץ מתחת, ויונקותיו ילכו רק תחת פני הארץ עד מרחק מאה רגל. מה יקרו רעיך אל! ומה עצמו חסדיך לנטוע הורם מגל כגל סלע כבד, בארץ עיפה בארץ ציה גם חום. טעם פריו כטעם האבטיחים, מעט חמיצו אשר בו ירב נועמו לחיך אוכלו. מוח עליו ועליו ייבשו וימלאו לאבק דק (פולווער) הנקרא קאלא ומוב הוא למזור, הנעגערן יזורו אותו תחת בושם בכל מאכלם, עצו יצלח לכל מלאכה לעשות ממנו כל כלי. פריו יובילו גם למרחקים. ימי העץ ימשכו לפעמים יותר מאלף שנים; אולם גם הוא יעבור תחת שבט העת, וככל יצורי תבל ישתה גם הוא רעל מקריה, פעם יבא רקב בעצו ויעשהו נבוב, ופעם ירכו וימסו אסורי גזעו בקרבו, וילך תמם בלא כח לעמוד על עמדו ובהזקתו לעת סופה וסערה יאתיו למשאות אותו משרשיו ולשערהו ממקומו. כל פרי הנגב (זידפריכטע) יגדלו באפריקא, תפוחי זהב (פאמעראנצען), ציטראנען, לימאניען, רמון (גראנאטעפפעל) שקדים, מוילבער, תאנים, ערמונים, טאמארינדען, קסימעניען. אלוני בורית, כליות (ניערען), חמאה, חלב, וכהנה רבו כמו רבו אשר תמצא בהכונת הארצות אחד לאחד, זולת מאותם אשר אין לנו עוד ידיעה נכונה מתכונתם כנזכר. אולם לא עצי ד' אשר נטע בחלק זה, אף לא מפלאות מפעליו ביצוריו אשר נשמת חיים חניעם, יעורר המדת אנשי אירופא על הרוב לנוע בארצות יקדירו וישחירו שמה לבנת עורם והוד תארם יהפך למשחת, רק למאונם אל מחמדי המתכיות לצבור

כעפר

*) נראה כי שכת מסטן באניאנא"ס הגדל בהודו מזרחיה אשר בצל דליותיו עשרת אלפים בני אדם מחום השמש יחסיון (הודו כ"ו)! וכהגה יצאה מלפני השליט רבינו הרמב"ם ז"ל אשר סחל בהמגיד כי ימצא במחוז סמוך להודו אילן המסך על עשרת אלפים איש ארכו כקומת איש (מורה ח"ס לנ"שי) הכי נעלמה מעיני הנשר הגדול כי לא ראינו אינו ראיה! ואולי לא נודע עוד בימיו מטבעי היצורים אשר בהודו, או רבינו לא שחק רק על אמרם כי ארכו כקומת איש ולא על כי הוא מסך על יו"ד אלפים איש, ואף כי לא נדע באמת מדת קומתו, וגם אם רבינו לא הכחיש גם בשניהם, בכל זאת מנוס עלינו להצדיק פאר שנדיקים אשר בספ' רחוק, כאשר שאל ואם מקורשי ספרו בהקדמתו היקרה.

1

כעפר עפרות זהב ומטילי כסף כטיט חוצות, רק זאת תכניף רוחם ותלהט את החמדים בלבושם לנגוף רגלם על הררי נמרים, ולשבוע נדודים במעונות אריות וארצות תלאובות. כי באמת עצור אוצר כל כלי חמדה במעי אפריקא יותר מבחלק אמעריקא *) וגם אנשי איראפא יוציאו משם עפרות זהב לרוב, אבל תושביו הפראים לא ישכילו לחפש אחריהם כי נרפים הם ועצלים, וימלאו ספקם רק בנזרי זהב מוצק אשר ישליך המקרה כפתים ע"פ חוץ, ולעפרות זהב ישטפו הנהרות על גדותם יאמרו די, ואין אחד מהם פולה ובוקע בעטי האדמה או במעדר יעדר בהרים להוציא לאור תעלומות כל יקר הטמון בצפונם. ועד היום לא הצליחו אנשי איראפא להשוף הרי המתכיות אשר באפריקא פנימה כאשר נזכיר. כסף, נחשת, בדיל ועופרת גם ברזל ושאר מיני מתכיות לרוב, אבל הכל בלי חריצות ומלאכה, רק את אשר תתן להם הטבע הנדיבה ילקטון בלי עמל ידים וזעת אפים, ובחיק הסכלות ארחם והעצלות רעיהם יהיו בהשקט ובבטחה ועל רוב שלום יתענגו:

מספר תושבי אפריקא לא נוכל לדעת בבירור, יען לא נדעהו ע"פ כלו כנזכר, רק זאת נדע כי מעטים הם מתושבי אזיא ואיראפא, ורבים מתושבי שני החלקים הנגלים לנו מקרוב אמעריקא ואויסטראליען: אולם כותבי אדות עולם החדשים ישערו בהשערה נמרצה אשר מספרם ק"ך מיליאן בערך:

תכונת תושביהם ואמונותיהם. המון לאומים שונים באפריקא אשר גם מנהגיהם ודתיהם לשונם ומעלליהם שונים. עם (קאפטען) מעט שרידי אזרחי מצרים הקדמונים, משכנם במצרים והם נוצרים מזרחים (מארגענלענדישע קריסטען, יאקאביטען) אשר מנהגים רבים להם ממנהגי היהודים. מלשון מצרים הקדומה (קאפטיש) לא נשאר בידם כי אם מעט אשר ישתמשו בה בתפלתם ובספרי אמונתם, כי כמעט בכל מצרים ואפריקא הצפונית לא ידובר רק בלשון ערב. עם קאבילען או ברעבערן (על שם תקרא ארץ מושבותם בשם בערבערי"א או בארבארי"א) אזרחי אפריקא צפונית. הערביים שטפו בארצם והם נמלטו אל ההרים והמדברות אשר הם גרים שם עד היום הזה, ונחלקים לד' שבטים, ולמקצתם גם לשונות שונות. ערביים אשר באו שמה בעת העיזו מושליהם הקאליפים את ידם ופרשו כנפי ממשלתם גם על ארצות אפריקא (ערב מ"ב) התיכון והצפוני וגם במזרחו ועל מקצת האיים אשר בפאה קדמה; וימשלו בחלק גדול מאפריקא, וגם אמונתם ולשונם פשטו בארץ. ובמקומות לא ידובר בלשונם היא לשון האמונה (רעליגיאנס שפראכע) לבד. הערביים אשר התערבו עם אזרחי הארץ יקראו על שם מויערן, והם תושבי הערים באפריקא צפונית, מלומדים מעט במלאכות ובמדעים וגם במסחר ישלחו ידם; ואשר בכפרים יגורו יקראו בשם פעלאה"ס; והנוסעים בעדר אשר יאחזו במעשה אבותיהם ויתהלכו מגוי אל גוי וממלכה אל עם אחר עם עדרי צאנם ובקרם, יקראו על שם הראשון בארץ מכורותיהם בעדואינע"ן (שם ל"ח) כלם מאמונת מחמד. והם גוי חפשי ממשא מלך ושרים גם באפריקא; הוא ישע בעדר ממרעה אל מרעה באין מעצור ומכלים דבר. הוא ירכב על סוסו הקל לרוץ אורח בגאוה וגאון, ובגועל נפש עפעפיו יעופו מטה על האכר האמלל הכונן בזעת אפו מעשהו בשדה, ובכל זאת המון צרכיו ומחסוריו משערותיו עצמו, כי מעמל נפשו לא ישבע, רק זרים רק אוכלי לחם עצלות יאכלו כחו והשואפים לבלע משקות ישאפו חילו, והוא ישבע חרפות שאננים וריש וקלון כל הימים מנת כוסו; לא כן הערבי הוא לא יכוף ראש ויבה עורף תחת עול ממשלת איש ושלטון גבר, רק האיש בחרה בו הטבע להוכנסו כח ועצמה, והזמן ההוה חיו הזוקן עלי מצחו ועל חלקת עורו האריך למעניתו, בו יבחר גם הוא להכירהו לאדון לו:

יהודים

*) וכן תארו הקדמונים את ג' חלקי העולם הנודעים להם אז, אזיא הגדולה, אפריקא השעירה, ואיראפא הנכבדה (רי"א בספר מעיני הישועה מעין ע' תומר ד').

יהודים לרוב, ובפרט באפריקא צפונית. מקצתם יגורו שם משנות עולמים, ומקצתם אחרי חורבן בית שני ע"י הרומיים, כי נשלחו רובם ככולם באניות לאפריקא להושיבו (יוסיפון לרומים קדמוניות ספר ט"ז פ"ו), ומקצתם מגלות ספרד בשנת מזר"ה ישראל. בארצות כוש או אלחבי"ש יהודים הרבה המכונים בשם שבט דן תחת מלך יהודי, כאשר אשמיעך בפרטית המדינות וכמאמר מיוחד הנקרא בשם נדחי ישראל. ומעולם היו באפריקא חכמים גדולים כנודע מר"ש גאון, רבינו נסים המכונה גם בשם גאון. רבינו חננאל. רבינו יצחק אלפסי ודומיהם. רבינו תם בספרו הישר מביא הרבה פעמים בשם חכמי אפריקא. ואח"כ הרמב"ם ז"ל ובניו, הריב"ש, הרשב"ץ, רשב"ש בנו, ר"מ אלשקר, הרדב"ז, ר' בצלאל אשכנזי ודומיהם רבים. הרדב"ז ח"ג סי' תק"ט כתב „קרוב לתחלת מלכות הישמעאלים, מלך מצרים הנקרא אצלם אל־קאליפ"א נשא בת מלך בגדד הוא בבל, וכשבאה למצרים שאלה על ענין היהודים ואם יש להם מלך או נשיא, ואמר לה המלך אין להם לא מלך ולא נשיא, ואמרה לו והלא במלכות אבי יש ישראל הרבה ויש להם נשיא נקרא ריש גלותא והוא מזרע דוד המע"ה ואבי מתברך בו ועושה לו כבוד גדול לפי שהוא מזרע מלכים ונביאים. ומיד צוה המלך להביא לו משם איש אחד מזרע דוד המע"ה ושלחו איש נבון וחכם מר פ' מזרע הנשיאים, ומנה אותו לנגיד על כל היהודים אשר בכל מלכותו, ומשם נשתלשל הנגידות במצרים. והי' לו הרמנותא דמלכא ומאמר המלך לרדות את העם במקל ורצועה דכתיב לא יסור שבט מיהודה. ואחר שנפסקה זרע דוד ממצרים, או שלא היו זרעו ראוים למינוי חזר הנגידות למי שראוי לה מצד חכמתו ומעשיו, והי' דן יחידי בדיני ממונות ומעניש וקונס ומכה ומנדה ומחרים כפי מה שצריכה השעה, וכל זה במאמר וגזרת המלך, עד שמלכו התוגרמי"ן, ואע"ג דבטלה הנגידות בעונותינו ואין לנו הרמנותא, נשאר המנהג הראשון שיהי' דן יחידי דיין אחד במקום הנגיד וכו'" ואני בעניי לא מצאתי בכל ספרי בעלי התשובות הנודעים לי מוזכר שם נגיד בארץ מצרים זולת הנגיד ר' דוד נכד הרמב"ם ז"ל אף לא אביו החסיד ר' אברהם וזקנו ראש הגאונים נקראים בשם נגידים בשום מקום. גם בכ"מ הלכות נערה פ"ב מביא הנגיד רבינו יהושע מבני בניו של הרמב"ם. ומה שמביא הרדב"ז ד' ליוורנו בסי' רי"ט בשם ס' כפתור ופרח שעל ידי הנגיד ר' אברהם התיהדו במצרים בסוף מחזור רס"ז קהל גדול מהקראים ביום א', וכתב שם הרדב"ז. וזה הנגיד ר' אברהם נראה לי שהוא בנו של הרמב"ם ז"ל, ובתשובת ר"ב אשכנזי סי' ג' כתב הרב המתגלל בעד הקראים ג"כ שהוא בן הרמב"ם ז"ל, ואנכי בער ולא אבין לכוון מספר הדורות שיהי' עוד ר"א בן הרמב"ם בסוף מחזור רס"ז או ע"ב לאלף הששי? ועל איזה נגיד ר"א העיד בעל כפתור ופרח, הלא הוא בעצמו הי' ממגורשי צרפת בשנת ס"ו לאלף הששי, ודבר עם ר' שמואל נכד הרמב"ם ז"ל כמו שהזכיר בהקדמה למצרים, ומדוע לא יזכיר מאומה מר"א בנו אם היה אז? *) מכח הקראים ימצאו שם הרבה ובפרט במצרים כנזכר בספרי חכמינו הראשונים והאחרונים אשר מקצתם דחו אותם בשתי ידים,

ומקצתם

---

*) לכן מה שכתב הרדב"ז סי' ל' „בעל כפתור ופרח תלמידו של הרב ז"ל (הרמב"ם הנזכר מקודם) לא אדע למה ועל מה? ואם בהרבה מקומות פסק כמותו והלא מצאנו שחלק ג"כ ראש כנגדו ולכן כתב עליו ר"ב אשכנזי סי' א'", ושארי לי' מארי' לבעל כפתור ופרח ז"ל שהטיח דבריו כלפי הרב ז"ל אביהן של ישראל שכתב וז"ל „כלל הדבר וכו' ובנם שר"מ ז"ל פסקו להתירם וכו' והוא ז"ל נשמר מתנה ופירסם לדעתו ולצביונו וכו', כמה קשה דברים אלו אפי' על קטן שבפוסקים אשר בזמנינו לאמר עליו שדבריו הם דברי תפל ופסקו לדעתו ולצביונו, כ"ש להרים לאב קולו? אבל גדולה בזאת אשר שונאים שאינם יודעים ליודעים וכ"ש אשר אלים יודעים. שכל כמה אשר תגדל תפארת גדולת שיודע כן תגדל קנאתו וכו' וכמו שפסק הרב הגדול אביהן של ישראל מרה דארעא דישראל אשר קבלוהו עליהם לרב מסוף ארץ תימן עד סוף ארץ הבבלי וסוריא וארץ שנער" עכ"ל. אולם אח"כ מצאתי בס' שם הגדולים ח"א דגם הרדב"ז איננו שהוא תלמידו ממש רק דנוטה בעקבות הרמב"ם ז"ל.

ומקנתם קרבנם בזרוע שמאליה, כמו רב האי גאון, הרמב"ם בשו"ת פאר הדור ובאגרותיו, שו"ת הרא"ם מזרחי סי' כ"ז, כ"ח, נ"ג, נ"ד. רדב"ז ד' ליוורנו סי' רי"ט, בח"מ סי' ע"ג, בח"ג סי' תקכ"ח. שו"ת ר"ב אשכנזי סי' ג'. מבי"ט ח"ב ל"ח. בשמים ראש סי' ר"ך. נודע ביהודה מ"ק אה"ע סי' ה':

כושים או האבעסיניע"ר גם עטיאפיע"ר, יונאי ירך הערביים בשנים קדמוניות, ובמרוצת הזמן שנו את טעמם מראיהם מנהגיהם ואמונתם בעבור התערבם עם עמים אחרים, וכעת ידמו ביותר להנעגערן. לשונם נקראת לשון עטיאפ"י בת לשון ערבי הקדומה. ונחלקת בשינוי הברתם לב' לשונות. הא' תקרא אקסומיס"י או לשון געטע"ז, והב' אמהאר"י. נעגערן עם היותר עלוב ורב באפריקא, ויפרד לכיתות שונות אשר להם נימוסים ומנהגים וגם לשונות שונות, אבל יתאחדו בקדרות ושחרות עורם ברוחב אפיהם ובשפתותיהם העבות והגראות חולה, וכן בתלתלי קוצותם, ובקלות התנועה והוזק הרגשה והתאוה, כהולכי על ארבע, לתענוגי בשר. רובם ככולם פרועים במעשיהם והלוכותיהם. עוד טפש כחלב לבם להשיג או רק בדמיונם לצייר מציאות כח נפרד ומפשט אשר בעבי הושי בשר לא יתפש ואף כי מציאות עולם נשגב נור היצורים. ויהי הנקל להנעגער להשתחות ולהתפלל אל כל שיח שדה אל כל קורת עץ, גם לשפוך שיחו בחיקו להושיעו בעת רעתו ולאמר הגילני כי אלי אתה. יתר הדברים מתכונתם ומדברים טובים הנמצאים בם המצא בתכונת ארצותם. קאפערן משכנם בדרומית ודרומית מזרחית אפריקא, במראיהם ומנהגיהם ידמו להנעגערן. שם קאפער הוא שם תואר, והוראתו מין או מכחיש בערבי, כמו כופר בלשון המשנה, (תשב"ץ ח"ב סי' רמ"ו) כי כן יקראו אותם הערביים על כי לא יאמינו באמונתם, כמו שאנחנו קוראים את הבלתי עברי נוצרי ומחמדי בשם היידע. ונחלקים ג"כ לכיתות שונות, השוכנים בדרומית מזרחית יקראו בשם קאפער"ן וארצם ארץ הקאפערן, להם יחשב גם עם מאקאסע"ן ודומיהם רבים לשבטיהם, והשוכנים בקרן דרומית יקראו האטענטאטטען, ונחלקים ג"כ לעמים ולשבטים שונים, ומהם העם הנגלה לנו מחדש הנקרא בשם בעטשואנא"ר. ישמעאלים (טירקען) מושלים באפריקא צפונית ובהארצות אשר על חוף ים סוף. אנשי אירופא, מושלים על הרבה ארצות ומחוזות ועל רוב איי אפריקא, אולם כל מגמתם המסחר לבד. ובפרט אחרי אשר כבשו כהיום הזה את כל הודו מערבית ושאר חלקי אמעריקא הריקים מבני אדם לעבוד את אדמתם, אשר בנקל יוכלו למלאת מחסורם זה בנפש אדם אשר יקנו לרבבות מאפריקא, ומני אז החלו עמי אירופא לכונן שמה ערי מושב ובתי מסחר ולכבוש להם גם ארצות ואיים, למען יקל להם המסחר בעבדי עולם ולהכינו בידיהם בטח, ולמען מצוא להם מנוח להנפש שם בעברם להודו מזרחית כי רב להם הדרך כנזכר. ממקומות מושבותם וממשלהם ומסחרם יבואר בתכונת הארצות אחת לאחת, ופה לא נזכיר רק מהמסחר בעבדי עולם כי ברע הוא:

בחלק אבל הלזה היינו להם אחינו בני אירופא ציון קלון לחרפת עולם ומצבת און לכלימת נצח, אשר שם מקום קבר כבודם הדרם והודם. כי למען משכורת כסף נמאס יתגללו עדי אדם מעליהם את החסד ואת הרחמים. ובשסף האותם אשר מתק שקויי קנה רצון (צוקר) ילחך חכם, וספל מי שיחור (קאווע) עגביהם דשן ירוה, יקרעו מעליהם מסוה החמלה, ואהבת אדם אשר למזה תמיד יתגירו לכסות בה מערומי הבליהם. מי האמין לשמועתינו אשר בימי בכורי ענבי המדעים והמישרים כאלה, בימים אשר ברובי ספרותינו צדק ואמת נפגשו, ועל פתחינו כל מגדי המוסר ודודאי החסד והשלום יתנו ריח, ימצאו עוד נדיבי עמים מפוארים ומהודרים אשר כחלמים יקשיחו צור לבותם לסחור בנפש אדם, ולהוביל מהם באכזריות חמס אלפי רבבות כצאן טבחה לארצותם, כי לא ירחמו מלהרום בלגום אנוש תריסם, ולעבד באחיהו איש עבודה פרך בלי חמלה. כפתן חרש יאטימו

אזנם לבלתי שמוע אנקת הורים על כי שודד פרי בטנם, זרועם נבקרים ישופטם בעת צרה ומנהלם לעת תמוט רגלם, כיענים במדבר יתאכזרו לבלתי תת חנינה ולבל ילבשו חרדות לשועת שוכבות חיקם האומללות ונעדרות תושי' על כי לוקח מראשותיהן עטרת תפארתן מעוזן ומעודדן, ומאמצי מעיהן אב רחמים פורש להמס ודואג על מחסורם. יד הפארטוגיזי"ם היתה במעל הזה ראשונה. כי בבואם בארצות אפריקא החלו לשדוד את הנעגערן אך למען התפאר בהם לעיני שכניהם. ואח"כ לקנות מהם גם המונים המונים לעבדי עולם, ומהם למדו זאת שכניהם הספרדי"ם, הצרפתי"ם, בריטאני"ם, האללענדע"ר, דעני"ן, אם להושיב בהם ארצות אחוזתם באמעריקא אשר הריקו מבני אדם בחרבם ובקשתם בעת כבשוה, או למכרם לזולתם ולעשות בהם מקנה וקנין כאשר עשו הבריטאני"ם לפנים. למען יקנו אותם בלי הון ולא ירבו במחירם, למדו את הנעגערן לדעת דברים פחותי ערך אשר לא ידעו לפנים גם המה גם אבותם, כמו ברזל, בגדי שש או פשתי עץ צבועים בצבעים שונים לכסות מערומיהם, חרוזי זכוכית, אלמוגים, נשק וכלי אומניות, והרשת היותר פרושה על צעדיהם הוא יין התרעלה הנקרא מים חיים או יי"ש, המשקה הארורה המשכרת בינת נבונים, וחכמת חכמים תבלע, ואף כי עם לא בינות כמוהם אשר עוד לא ישכילו לאחוז ברסן תאותם לבל ישתו ממנה לרויה, והנעגער"ן אשר באות נפשם יתפלו להשיג הכלים קלי הערך כמו אלה בחשבם כי בכתם טהור לא יסלאו, ימכרו בעדם את נפשות אומללים אשר במלחמה ירדו ונשדדו, ואשר נשו מרעיהם משאת מאומה, או אשר הוכחו ביד פשעיהם כי התגברו, ולפעמים גם חפים מפשע ולא עון להם לעבדי עולם. מושליהם הרודים גם בממשלה בלתי מוגבלה ימכרו את השרים למשמעתם, האבות יתנו את ילדיהם ביין שרף וישתו ויתגעשו ויתהוללו באין מעצור מכלים דבר או אומר [illegible]. לפעמים ילחמו יושבי הכפרים והארצות זע"ז אך למען ישבו מרעיהם שבי ולמכרם בעד אישי יי"ש לעבודת עולם, ועד"ז יוציאו אחינו בני אירופא בערך ק"נ אלף נפשות בכל שנה, אולם בזמנינו תעצור בעדם הבושה ולא יוציאו עוד המון רב כזה. העושים מסחר בנפש אדם יצדיקו נפשם אשר במסחרם יצילו הלקוחים למות ומטים להרג, יען מושלי אפריקא ימהרו לשפוך דם על כל דבר פשע, אולם כל התגלותם מאפס כי רק המה בעוכריהם, יען בשקידתם על דלתי השרים והמושלים לקנות מהם עבדים ובהרבותם בכל פעם מחירם, ילהטו את התשוקה בלבות המוכרים ויעוררו חמדת השרים והמושלים להוסיף אומץ לשדוד שדודים לעות אדם בריבו ולהרשיע צדיק בהשפטו אך למען ספות אומללים ההם, וגם למהון המושלים לדם אדם לא ישברו במסחרם, כי לפי עדות הנוסעים ימהרו גם עתה לשפך דם גם על פת לחם אם יפשע גבר, וזבחי אדם כלפנים עוד יזבחו כאשר נזכיר בפרטיות תכונת הארצות. לשוא נעקו חכמים ואוהבי אדם חמס על המסחר המגואל הלזה, לשקר עשה עט סופרים מהירים לכתוב עליו מרורות, כי לא הצליחו לשרש פורה ראש ולענה הלזה עם כל סעיפי שרשיו ולהכחידו מן הארץ. רבים מעריצי גוים העושים מקנה וקנין בנפש אדם, יחשבו לרחוץ בנקיון כפיהם באמרם כי מנהג נושן הוא לסחור בעבדי עולם, היונים נתנו לצור נפש אדם בעזבונם (יחזקאל כ"ז י"ג), צור וצידון מכרו בני יהודה לבני היונים (יואל ד' ו). ואם מאלה ילמדו מדוע לא יהיו כמוהם זובחי אדם, ובדם בניהם ובנותיהם יגאלו כפיהם? כאשר העירונו בתכונת הודו. גם בלא דעת יביאו ראיה מתורתינו הטהורה אשר התירה לקנות עבד ואמה מהגוים אשר סביבותינו לרשת אחוזה (ויקרא כ"ה מ"ד מ"ה) כי נודע אשר דברים רבים הניחה התורה, יען בלתי אפשרי הוא לפי טבע האדם להניח פתאום ממה שהורגל בו מאז, כמו שהעיר בצדק המורה לצדקה (ל"ב לשלישי), ולפי שהיה המנהג המפורסם בעולם כולו לשדוד ולקנות עבדי עולם ולרדות בם באכזריות חמה ולעבוד בם כרצונם כשור וחמור; ולכן לא גזרה חכמתה ותחבולתה לעקור המנהג ההוא ולבטלו כולו, ולא שלחה מגל בשרש

בשל קציר, אבל הספיקה במדה זכרה מעמינו לבד, רצוני לבל נקח עבדי עולם מאחינו ב"י, רק מהגוים אשר סביבותינו. ראה והפלא מנעימות דרכיה ויושר משפטיה איך בפי' אמרה, מהם תקנו, בקנין ולא בחזקה, ומתנאי הקנין ג"כ שלא לאונות ולהטעות אף את הזולת מאומתנו (ב"ק קי"ג:) וכפי' התוס' שם ד"ה יכול יגלוס, וכן פי' הערוך בערך גלס, ורש"י בעצמו בפי' החומש (ויקרא כ"ה מ"ט) חזר מפירושו לפרש כמותם. וכן פי' גם הרמב"ם ז"ל בפי' המשנה (כלים פ' י"ב מ' ז') וז"ל שם,. ובכאן דין אומר אותו וכו' וזה שהמקום אשר ישתמשו בו בדינרים ובמעות במספר הנה אינו מותר לאדם שיקים דינר או מעה יחסר ממנו השתות אלא שיחתוך אותו, כ"ש שלא ישתמש בה או יטעה בה את העכו"ם, וזה אשר ידמו המון האנשים וקצת מהיחידים שזאת ההטעה מותרת עם העכו"ם הוא טעות ודעת בלתי אמת, אמר הי"ת בדין קנינו במוכר עצמו לעבוד עכו"ם או לעכו"ם עצמה כמו שבא בפי', אמר וחשב עם קונהו והז"ל (ב"ק קי"ג:) יכול יגלוס עליו ת"ל וחשב ידקדק עמו בחשבון, וענין יגלוס יעריס עליו ויטעהו, ואמרו א"כ דברה תורה בעכו"ם שתחת ידך ק"ו בעכו"ם שאינו תחת ידיך. אם ההמירה תורה על גזלו של עכו"ם ק"ו על גזלו של ישראל. וכן אינו מותר הבדוי והתחבולה ומיני הרמאות והאונאות והעקיפין על העכו"ם, אמרו (חולין צ"ד.) אסור לגנוב דעת הבריות ואפילו דעתו של עכו"ם. וכ"ש בדבר שיוכל לבוא לידי חילול השם שזהו חטא גדול, והגעה לאדם תכונות רעות, ואלו הרעות כולן אשר ביאר הש"י שהוא יתעב אותם ויתעב עושם אמר (דברים כ"ה) כי תועבת ד' אלקיך כל עושה אלה כל עושה עול עכ"ל, וראוים הדברים למי שאמרם. ועיי' הל' גניבה פ"ז ה"ח (עיי' סמ"ג ל"ת קנ"ב קנ"ה קנ"ו קנ"ז). לא כאלה לוקחי אדם במחיר אפיסי מים חיים או חרוזי זכוכית ודומיהם כנזכר, ואחרי כי נקנה הזהירה לבל נפגעם באכזריות, "וכי יכה איש את עבדו או את אמתו בשבט ומת תחת ידו נקום ינקם" (שמות כ"א ך') ובאה הקבלה שמיתתו בהרג כעל הריגת א' מבני עמנו. ואם יכה את עינו או יפיל את שינו או א' מאבר כ"ד בדי עורו לפי הקבלה המתית לחפשי ישלחנו (שם כ"ו), וכתב הראב"ע הטעם שלא יהא אדוניו אכזרי שיכנו מכה נמרצה כי אם ישלחנו חפשי יאבד ממונו. והרמב"ם הלכות עבדים פ"ט ה"ח כ' "מותר לעבוד בעבד כנעני בפרך, ואעפ"י שהדין כך מדת חסידות ודרכי החכמה שיהי' אדם רחמן ורודף צדק ולא יכביד עולו על עבדו ולא יצר לו, ויאכילהו וישקהו מכל מאכל ומכל משתה. חכמים הראשונים היו נותנין לעבד מכל תבשיל ותבשיל שהיו אוכלין (כתובות ס"א וירושלמי ב"ק פ"ה) ומקדימין מזון הבהמות והעבדים לסעודת עצמן, הרי הוא אומר כעיני עבדים אל יד אדוניהם כעיני שפחה אל יד גברתה, וכן לא יבזהו ביד ולא בדברים, לעבדות מסרן הכתוב ולא לבושה *) ולא ירבה עליו צעקה וכעס אלא ידבר עמו בנחת וישמע טענותיו, וכן מפורש בדרכי איוב הטובים שהשתבח בהם "אם אמאס משפט עבדי ואמתי בריבם עמדי, הלא בבטן עושני עשהו ויכוננו ברחם אחד" ואין האכזריות והעזות מצויה אלא בכותים עכו"ם. אבל זרעו של אברהם אבינו והם ישראל שהשפיע להם הקב"ה טובת התורה וצוה אותם בחוקים ומשפטים צדיקים רחמנים הם על הכל, וכן במדותיו של הקב"ה שצונו להדמות בהם הוא אומר "ורחמיו על כל מעשיו", וכל המרחם מרחמין עליו שנאמר "ונתן לך רחמים ורחמך והרבך". וכדברי נועם האלה כתב הסמ"ג מ"ע פ"ז, בש"ע יו"ד סי' רס"ז ס"ק י"ז. זאת חקת התורה בענין עבדי עולם בעוד היתה החבל במצב ילדותה, וזה משפט המעתיקים ז"ל בדבר זה בימי נעוריה, ועתה נשימה נא עין בוחן על עלילות מלעדי אלה המתפארים כי הגיעו לימי השלמות גם

במדעים

---

*) רבינו הב"י לא ציין מקומו בכ"מ, וגם בשלחנו הטור יו"ד סי' רס"ז ס"ק י"ו כ' ג"כ רק "לא יבזהו לא ביד ולא בדברים" ולא יותר! אולם דברי הרמב"ם נמצאים בגמרא (נדה מ"ז).

במדעיה גם במוסרים, ובלא אם לא יאמרו „אוי, זקנתנו ביישה את ילדותנו, כי הלכנו קדורנית אחורנית. כל נוסעי אפריקא וכותבי ארחות עולם יעידו כי הנעגערן אשר במלחמה ירדו ונשדדו או אשר יוכלו במעלם אשר מעלו, או אשר מלכיהם ושריהם ימכרום בשוא נפש לעבדי עולם, והם למרבה כנזכר, יקשרו אותם בני אירופא קוניהם ד' אנשים אל ד' בחבלי עור מתחת לערפם, בלילה יתנו גם כבלי ברזל על צוארותיהם, ולפעמים יקשרו רגל שמאל הא' ברגל ימין רעהו, בנסוע מחנה השובים עם שביים, יסעו בראשונה ה' או ו' משוררים לשמח לבות הנוסעים גם לפתות ולגנוב לבות יושבי המקומות אשר דרך מגוריהם יסעו, אחריהם ימשכו סוחרי הנפשות, ואחריהם הנעגער"ן ד' אל ד' צמודים וכל אחד צרור בגדיו צרכיו ומכולת לנפשו על ראשו. בין כל ד' וד' איש מגן וחנית בידו למשמר. אחריהם עבדי בית הסוחרים ומשרתיהם, ונשיהם ושפחותיהן באחרונה. רבים מהנעגער"ן יגועו במסעם ויותר מהם ימותו עוד טרם בואם לאירופא. החרדות והפחדים ימוגו כחם וראשית אונם, כי תלבד אשר יחרדו כצפור מאימות הים אשר איום ונורא כמלאך אכזרי יחשבוהו, יפחדו וירהו גם מאנשי אירופא אשר לבנת עורם כאימים יתראו למו, יען גם את מלאך המשחית גם את כל בלהות צלמות במראה לבן יציירו, גם יאמינו כי האנשים הלבנים ימשכום ברשתם אך למען יהיו לברות למו, ואף כי האדים כוזבים המה, בכל זאת באמת רע ומר אחריתם, כי בתחתית האניה משכן צר לא רחב תחנותם, שמה ישכבו בשבתם ואיש את אחיו ידחקון, יען אין לכל אחד מהם טפח מקום יתר מאשר בו יוכל להשתרע, שפלת מעונו, אשר לא יחזיק בקומתו יותר מב' רגל וחצי, לא יתנהו אף לשבת ישר מבלתי יכוף ראשו או עבי גבו לשוח. האידים העולים מהמון מעונים וגנשים בצר מעון כזה, יחמו אויר משכנם כתנור בוערה מאופה. גם המאכלים הרעים והבלתי מורגלים להם, יוכיחום בתחלואים נאמנים ומכאובים שונים. אולם כל אלה מאפס ותהו נחשבו לעומת הרעות הנוראות אשר ישיגום במחשכי קברות משכנם, על קרקע תחנותם דמים שפוכים וליחות נגרות ארצה כעל שדה קטל ביום קרב או רצפת בית המטבחים. לחנק ובאפס יבאשו ויעפשו רוח נשימתם, וכדבר שוח ימותו מהם עם רב. האסורים אשר ילכדון בחבלי עור יצערו וידחקו אל כליהם אשר בשם יריקו מעיהם. הנפצעים מהאזיקים וכבלי ברזל צעקת שבר יצעקו, ושאריתם לקול בוכים לאנקת אומללים מר יצרחו. הגדולים יהוללו והצעירים משבר רוח ייללו ויתהוללו; גם המטים למות ואחרית נשימתם להשיב יגנקו בלא כח, וגועים כלות ומיחלות אל רב טובך מות! ישברו, ואל גודל זרועך השם קץ לכל צרה, ייחלו, כי תמהר כי תחיש לעזרתם להוציא היש קל ממסגר נפשם ומתופת החיים עד ארגיעה לפדותם, הרימי נפשי, שעמיך ממשואות בתי נפש אדם וכל כבודם, הה, מה טובה ומה יפים אם אלה מעלליה! שמה גם אתה קורא נעים, שמה ועבור ממחזה זר ואכזר אשר בגועל נפש דמות שאול מתחת גם בארץ החיים יתוה לך, השב עיניך ממראה נוראה מורשה ונגאלה הלזו, בטרם תגלה לך ערות אירופא וקלון פרעם מכורותיך ומולדותיך, בטרם תהרון ברגזה ובצדק משפטיך מי המה הפראים הפרועים את השבוים או שוביהם? ואם לבון השחורים ההם עולה ההגה כי יאמרו אלה הלבנים חכמים המה כמלאכי צבאות, אבל רעים וחטאים כמלכי בלהות:

על כל לאומי אפריקא הנזכרים תשכון ענן הסכלות כבד מאד, ואין לבהמים תכונת תחנותם לבד, לאמר כי בחומו ישית רוח בער בקרבם, כאשר יעשה באמת להנעגערן ודומיהם, יען מצאנו כי בשנות עולמים היו בהם חכמים גדולים חקקי לב, וביותר בארץ מצרים כעדות הכתוב (מ"א ה' יו"ד) וכאשר נזכיר, וכן היו יהודי ונוצרי מצרים (קאפטען) לאנשים אנשי לבב חכמים ובעלי פילוסופיה, וכמו כן הערביים בימי ממשלת הקאליפי"ם (ערב מ"ב), ע"כ כל אדם יחזה בצדק כי רק אמונת מחמד אשר השאו כל הבל ותתעב כל חכמה בעוכריהם, ומנגע הסכלות ינא חוסר גאום

עמלים

מושלים אשר ירדו בעמם באכזריות חמה ובממשלה בלתי מגבלה כאשר נזכיר, כי הגאוה והאכזרות בנות הסכלות הן כנודע, ועל עם לא בינות לא לצדק ימלוך מלך, אם מושלו מקרבו יצא, רק אל העושק והמרוצה לעשות, עיניו לא תשבענה עושר ונפשו כבוד, הוא מושל בכל קניני לאומיו אך לא ברוחו הקשה, הוא יעצור בעמו אך לא בהמתו וזעמו, ולכן הסרים למשמעתו עשוקים ורצוצים כל הימים, תלמי לב' נגשים ונענים לא יעשו פרי תבונה צדק ומישרים, יען לא ימתקו למו היי חבל לכן ינאו רק אחרי ההבל, ועיני א"ש משוטטות כל הימים ברעהו, לא תחזינה עוד בצרת זולתו. ולכן הבערות והאכזרות הממשלה מתאימות הן, וכל אחת סבה ומסובבת לרעותה, כאשר שמעו והשמענה אזניך בתכונת הארצות אחת לאחת:

אפריקא בכלל יחלק לשלשה ראשי מחלקות.

א אפריקא צפונית כולל. א) ארץ מצרים וכל הארצות אשר על יד נהר נילוס השכונה. ב) ארצות הבארבאריא. ג) הארצות אשר במדבר הגדול זאהאר"א, רוב יושבי הארצות האל לבנים או שחרחור בהיר, ומקצתם שחורים. אזרחי ארצות הצפונית התערבו כולם עם שבטי הערביים, ומקצתם שרים גם עתה למשמעתם. רק המה מלומדי מוסר ודעת בין כל לאומי אפריקא, גם ימצאו בתוכם בתי מלאכות עובדי אדמה וסוחרי ים. בסביבי חלק הזה ישטופו ים התיכון ים סוף וים אטלאנטי, ארכו היותר גדול ממזרח למערב ת"ש פרסאות, ורחבו מצפון לדרום ר"י. משכנו תחת חלק עגול הפוך הסרטן הפונה לפאת אירופא, והוא בחצי החלק דרומית מאזור הממוצע הצפוני (ר"ל ה"א סי' כ"ג כ"ד):

ב אפריקא התיכונה כולל א) ארצות המערב הנקראות גם עתה זענעגאמביע"ן וגוויניע"א. ב) הארצות אשר בלב אפריקא השכונה והם ארצות כוש או עטיאפיע"ן וניגריטיע"ן. ג) הארצות אשר על חופי אפריקא מזרחית או ארצות צאנגיעבא"ר ומאזאמבי"ק. והמחוזות אשר בתוכם. יושביהם שחורים כי כולם מגזע הנעגערן יצאו. טוב משכנם נחות אוירם והאדמה הפוריה יכלכלום בכל טוב בלי די, עד כי אין צורך להם עוד לבאי מלאכות עבודת האדמה והמסחר, רק יושבי אפריקא הצפונית וסוחרי אירופא לבד יעשו שמה מקנה וקנין במקומות מעטים. מהמדעים לא ידעו כלל. וכרועים הם בהליכותיהם אך לא כהפראים אשר בלב אמעריקא אף לא כשכניהם אשר באפריקא דרומית. גם ארצות נושבות ועדים וכפרים בנויים לשבת להם בחברה ורעות. משכנו באזור החום בין עגול היפוך הסרטן ובין קו המשוה. ארכו מהים סוף וים הודו אשר במזרחו עד ים האטלאנטי אשר במערבו יותר מת"ק ורחבו ש"ן. פרסאות.

ג אפריקא דרומית כולל. א) ארץ הקאפער"ן. ב) ארץ האטטענטאטטע"ן. ג) ארץ מגורי אנשי אירופא הנקראת בשם קאפ"לאנד. מראה יושביהם שחרחור כהה. כרועים יותר משכניהם אשר באפריקא התיכונה כנזכר, מהמסחר לא ידעו כלל כי ספס נבס, רק ימירו עזבוניהם זע"ז. רוב אזרחי הארץ לא יבחרו להם עדים לשבת רק יסעו עם עדריהם ואהליהם ממקום למקום וממרעה אל מרעה. הטבע קפצה מהם באף רחמיה ולא תוסיף להכין שאר להם ואוכל למכביר כלאחיה' בני אפריקא התיכונה. ולכן יעבדו מקצתם אדמתם יטחנו קמח ובזעת אפיהם יאכלו לחמם ברגזה. ד) איי אפריקא אשר בשפתי מזרח ומערב.

ארץ מצרים

זה שמה אשר יקרא לה בכתבי קדשנו לרחז"ל, על שם מצרים בן חם (כתובות ק"ב). גם מצור (מלכים ב י"ט כ"ד. ישעיה י"ט ו'. ל"ז כ"ה. מיכה ז' י"ב). גם ארץ חם (תלים ע"ח ק"ס ק"ו). בלשון מצרים חעמ"י גם חא"ם (הוראתו בלשונם שחור). הישמעאלים יקראוה על-קאלעב (ארץ יבלי מים). והערביאים*) יקראוה מצ"ר אשר הוראתו בערבי כבעברי וסוריי גבול, אם על כי היאור יגביל בה גבולים, או ע"ש התחלקה למצרים העליון והתחתון; גם יקראו לה קיפט או קאפ"ט ע"ש העיר קאפטא"ם ההוללה בשנים קדמוניות. קדמוני היונים קראו ליאור מצרים איגיפטא"ס. ועל שמו קראו אחרוני היונים והרומים את כל הארץ בשם עגיפטע"ן**) וכן תקרא בכל לשונות איראפא עד היום הזה.

באשר נסע מאזיא לאפריקא ונעבור רצועת ארץ זוע"ץ המחברת שני חלקי תבל הזאת, יעמדו רגלינו במישור ארץ נוראה ונודעת לשם ולתהלה כגן ה' הוא ארץ מצרים. כי כנהר יוצא מעדן להשקות גן אלקים ופלגיו דשן ירוהו, כן ארץ מצרים כולה משקה ממימי היאור, זרועות אפיקיו עת יפוצו ישטפו שדות ישקו שדמות ויעשום כגן רוה (זוהר ח"א ק"ה). כאשר שמה עץ החיים ועץ הדעת שתולים היו בגנו, כן מצרים ארץ ממנה יצא לחם יסעד לבב אנוש, וגם כל מעיני התושיה להשיב נפש שוקקה למוצאי דעת ממנה נבעו. כגן העדן נטע נוצר האדם למושב בחיר יצורי כפיו אבי כל בני חלוף, כן מצרים ארץ חמד אלקים בה יולד בחיר הילודים, אבי כל תופש דת אמת למורשה, זה משה דגל הנביאים נס כל העמים אשר על אבני יקרות מדותיו אדני אמונתם הטבעו; יראה ורעד יבוא בי, כמו פלצות חרדת קדש תאחזני עת את שמו הנכבד והנורא על שפתי אשא אף כי דבש וחלב תחת לשוני הנהו, כי אמרתי אשא כנפי דמיוני אעופה עלי פרחי מליצותיו, אשכנה באחרית ים מצולותיו ובחקר תהום חוקיו הצדיקים ומשפטיו הישרים אתהלך, רעיוני עד ארגיעה הנה ירופפו, עשתונותי יהוגו ינועו, כי לבי ישתומם המיוחיו גדותיו תעבורנה ולשוני תאלם, נפשי תמלא אך כנפיה תרפינה, כאבינו הראשון עת קרא ד' לרעב וכל מטה לחם שבר, כצור ממנו חצבנו ירד גם עמי מצרים באשר ובאשן לגור שם, וכמוהו מלא רצון ברכת ד' וכל טוב מצרים בידו. הוציא צור ישראל לצאצאי מעיו בכושרות ורבבות אלפי ישראל בכסף וזהב, אף כי כיענים במדבר התאכזרו מצרים לרדות בפרך גרים, ולבנות מרודים בעמל להכניע, אף כי אל גמולות כמעיל עטה קנאה להשיב תגמולים שבעתים אל חיקם והכזרים בכל תפאתם כפלים ליסר, בכל זאת תורה שם בישראל לבל נתעב מצרי, יען ארבע מאות שנה גרים בארצו היינו; ולי מה יקרו רעיך רועה ישראל! ומה עצמו חסדיך את כל יצורי כפיך אם כן תשפיך אתה חרלת על גוי לא ידעך על גוי אכזרי ולא ירחם; ומי אכזר לא יעירנו רעיונו אשר רק להורות נתת בלבנו

---

*) (ד"ה ב' י"ז י"א), וגם אני בחרתי מעתה בכתיבה זו למען לא יכשלו בקריאתם הבלתי מכירים בקריאת לשון עבר אשר רבו בעונותינו בזמנינו, ויהלכו לגם הפלשתים והערבים בין הערבים כערבים על יבלי מים.

**) כותבי ארחות עולם יודו על חסרון ידיעתם מדוע קראו היונים כן ליאור ולארץ בכלל, ולדעתינו הוא ג"כ ע"ש העיר קאפטא"ס הנזכרה בהתחלה הסגורה כנהוג בכל שמות הנעתקים לשפת עם ולשון אחרת. ומתנו בדחז"ל „גיפטית לגפטים עברית לעברים" (מגילה י"ח).

בלבנו לאהוב ולחמול על גוי ועל אדם יחד את טובותיו עלינו ובגלל חסדו ואמתו נתענן (ספרי פ' תצא). גם אחרי כי הודחנו מדחי אל דחי, אחרי שבענו נדודים מגוי אל גוי כאהל רעי, ומכל גויי הארצות במו התערבנו הנחלנו לנו אמונות שוא, ודעות כוזבות המונים המונים כעמיר גורנה אספנו, חכמת חכמינו אבדה ובינת נבונינו במחשכי רעות רוח וספרי ההבלים נסתרה, גם אז רחם ד' על עניי צאן עמו והזריח על העם ההולכים בחושך אור גדול משדה צוען, ולמגששים באפלה שמש צדקה ממצרים הופיע, זה משה האיש המושה אותנו ממצולות השטיות מורינו ומאורינו רבינו משה בן מיימון אשר זכרונו יזריח אור לישרים עד יחשך השמש בצהרים וכוכבי אור נגהם יאספו. קשט על שפתי קדמונינו אשר קראו אחריו „ממשה ועד משה לא קם כמשה" כי כמו בן עמרם גלה לעמו סוד אחדות הבורא ב"ה מפאת מציאותו, אחרי אשר כל יושבי תבל האמינו באלהיות הרבה כנודע, כן למד בן מיימון לעמו סוד אחדותו מפאת עצמותו, וכי הוא עצם אחד פשוט רוחני, אחרי אשר כמעט כל חכמי דורו האמינו כי הוא ב"ה גשם מורכב כאחד מהנמצאים ושטמו ורבו את קדוש ישראל מכובד אחרי מותו מות ישרים, וחשבוהו לכופר על אשר כפר בכפירה גדולה ההוא, ואת מחמדי ספריו היקרים רדפו עד חרמה תחת רדפו טוב (עיין אגרת הקנאות מהרמב"ן ז"ל בעד ס' המורה, ובאגרת הבדרשי בשו"ת הרשב"א סי' תי"ח *), עד שוטטה מהומת ה' ומבוכת הפרעות בקרב הארצות, ובכל מדינה ומדינה צלמות ולא סדרים, צמחה מצרים ברוב תפארה תחת שבט מיבור חקים טובים ונמוסים מהודרים. שמה הנצו למבראשונה ענפי המדעים, אשר בתקופות הימים וסבות מהפכות בארצות היונים אשכלותיהם הבשילו; כנודע אשר קדמוני חכמי היונים נסעו למצרים ולמדו מחכמיהם וכהניהם חכמתם וידיעותיהם, כמו החכם טהאלע"ס הטבעי, זאלא"ן המחוקק, פיטאגאר"ס הפילוסוף והמדיני, דעמאקריטא"ס הפילוסוף, פלאטא"א, תלמידו ארכימא"ס המודד, הערדאטאס אבי כל כותבי דברי הימים ליונים. גם בזמנינו יבאו לשם אנשי החכמה תאבי התבונה מענגלאנד צרפת ואיטליא להתבונן במפלאות יאור מצרים, תפארת ועזוז היונים מקדמוני מלכיהם, ולחשוף בעמל רב שפוני רזי קורות דברי הימים מני שים אדם עלי ארץ, גלי שטף הזמן גם כי ירוממו ויכסו הארצות, ועמל לאומים משבריו ישברו, וכל זכרוני תקפם וגבורתם במצולות הנשיה כאבן במים לעד יתחבאו, עוד מצבות מצרים (פיראמידען **) הציבו להם קדמוני מלכיהם ליד ושם, כחומר מקשה כרסי מוצק עד שני דור ודור יעמודו; אף כי לא בטיח נטוחו ולא בחמר כוננו, בכל זאת תקיפה שני העת, אשר כחרבות צורים הנמו, לרופף עמידתם לסחוט אבן מאבן או רק להעתיק צור ממקומו, כי הציונים והמצבות ההם גם בלי אומר ודברים מפעלות קדמותם יגידו, ואם כי אין מלה בלשונם עזוז נוראות עושיהם יספרו. אולם אף כי שיאם לעב יגיע, וראשם ענני שחקים יבקיע, עד שפלי קומה המה מול גבהות אדם ותפארת רום עיניו לבנות לו רמים כאלה. ולכן גם כל רואיהם ישומו ויתמהו, על מה זה ראשונה יתפלאו, אם על אכזריות וסכלות מושליהם לבקש גדולות כאלה מעבדיהם? או על אורך ושפלות עמם לשמוע בקול איש ולבנות במות רמות כאלה?. שמה נמצאו רופאים עוד בימי עולם (בראשית נ' ב') בימים אשר

בקורות

---

*) ואנחנו הדפסנוה בפ"ע עם הגהות והערות מועילות, לבוב תקס"ט. והגאון מהר"מ אלשקר בתשובותיו על ס' האמונות לרש"ט תמה בזה"ל, ואולי ספרי הרמב"ם המעולפים ספיר שהאירו את עיני אנשי גלותינו, היינו מגששים כעורים קיר, וכמה אמונות רעות היו מתפשטות באומתנו כמו ההגשמה שהיו מגשימים בפרהסיא הגדולים בחכמת התלמוד בצרפת ובכמה מקומות וכו', ובזכות רבינו הרב ז"ל כבר אבדה אמונה זו ונכרתה מפי אנשי אומתנו, ואין מי שתעלה אותה על לב ולא מי שמסתפק בה כלל, וידוע כי אלו הדברים וכיוצא בהם לא ישיג אותם האדם מהתלמוד בלבד אלא צריכין להקדמות רבות מהמושכל עכ"ל.

**) פיראמיד"ע הוא בנין מרובע בתבנית עמוד חד רחב מלמטה וצר מלמעלה כאשר נזכיר.

בקורות שאר ארצות אבל לא נמצא עוד זכר למו ; כי עסקולאפיו"ס היוני הנודע להרופא הראשון הי' במלחמה טרויא (בימי שפוט השופטים) וגם הוא לא ידע רק מסגולות מעטי עשבים לרפאות חבורות ופצעים חיצונים , אבל מחלאים פנימים לא ידע מאומה , ועשה לו שם עולם בעת רבו הפצעים במלחמה ההיא כנודע , לא כן רופאי מצרים המה ידעו עוד בימי יוסף מלאכת החניטה אשר כל חכמי רופאי זמנינו לא ידעוה גם עתה ; כי מלאכה נפלאה היא מאד אשר ידעו לפנים להקשות גוית אדם מת למען יעמוד בשרו ימים רבים ולא ירקב אף לא יעלה צחנה ובאשה ; ועוד היום ימצאו מהחנוטים ההם אשר שמרו תמונתם , ולא נרקבו בשפעת ימים כבירים אשר עליהם עברו , והם קשים כאבן ושחורים מאד ונקראים בשם (עגיפטישי מומיען , עיין שו"ת רדב"ז ח"ג סי' תקמ"ח , ובמשנה למלך סוף הלכות אבל) . חכמים יגידו אשר המצרים השכילו בראשונה לחשוב מחשבת ימי תקופת החמה במעגלה , ובצדק אמרי פיהם ליודעי הכונת ארץ חמדה הלזו , אשר לא למטר שמים שתה מים ותושביה לא יפערו פיהם למלקוש , רק כעלות נדים בעתו יעלו מימי היאור במועדם להשקות את האדמה לעשות פרי תבואה ואוכל למכביר , ולכן אכף עליהם ההכרח בשנות עולמים למנות מספר ימי השנה , לשמור מצב השמש בעת בוא השטף , ואת מעמד כוכב הכלבי (הונדס שטערן , זיריוס) אשר יהל אז להאיר את הלילה , יען מהם ידעו להזהר לעמוד על נפשם לאלם עזבונם להעיז מקניהם ולאסוף תבואתם בטרם יעבור שוט שוטף ויהיו לו למרמס ; ולכן הי' לקדמוני מצרים בטרם לדת חוק מהמד חודש אב אשר בו יעבור היאור את גדותיו ראשון לחדשי השנה . גם העמודים הגבוהים והמרובעים (אבעליסקי"ן) הבנוים לתלפיות עוד לפני אלפים שנה הי' להם למורי צל המעלות (זאנען ציינער) בהם מדדו צל הצהרים אשר ילך הלוך וחסור עד כ"ב לחדש יאני , ובמקום עמידתו התוו להם תיו ; וכן מדדו להם גודל הצל אשר ילך הלוך וגדול עד כ"א לחודש דעצמבער , ובמקום עמידתו ג"כ על גבול גדלו הציבו ג"כ ציון , וכה עשו להם כפעם בפעם אותות וציונים עדי השכילו מצל העמודים להגיד מלפנים עת בוא השטף , והיה להם מעלות העמודים ללוחות השנים . ומה נקל הי' להם אם כן לחשוב מתקופת ימי החמה את חליפות סבובי הירח בירחי השנה ; אולם מאשר כי אין סדרים להלוכותיו , כי לעולם יעדיף תקופתו על י"ב ויחסר מי"ג פעמים בשנה , לכן אין ספק כי השכילו גם להתבונן אשר בכלות י"ט שנות החמה יחדש הירח זהרו ג"כ בעת ובמצב הראשון , ואם הי' על דרך משל במלאותו בראשון לחדש יאניארי , מקץ י"ט שנים יקר ילך במלאותו ג"כ בראשון לחדש ההוא . גם יעידו כל כותבי הדורות מראש אשר המצרים המציאו בראשונה את חכמת מדידת השדות (צמח דוד ח"ב רפ"ה לאלף הג') וגם זאת הסבה להם שטיפת היאור , כי קודם בואו יעבדו בשדה להם ויזרעו זרע , ואחר כי ישכו המים וישובו לאיתנם ותראה היבשה , ימלא קוצר כפיו לקצור קצירו ולשאת ברנה אלומותיו , כי השטף יניח אחריו ברכה בקרב הארץ . אולם אין איש מכיר את מקומו , כי מימי הנהר גם גבולות יסיגו גדרים יהרוסו וכל ציון טוב יפילו , ולכן אלצם ההכרח למדוד כל השדמות אשר יעשו אוכל בטרם בוא השטף ע"י בעלי הפקודות ושופטי העיר , והמה יכתבו מצרי ואורך ורוחב כל השדות על ספר , וכי יפלא אח"כ מהם דבר למשפט בין חלקת שדה איש לחלקת רעהו , ונגשו אל השופט אשר יגיד להם את דבר המשפט ע"פ המדות הנרשמות בספר . למדידת השדות הוצרכו לחשב חשבונות , לאחוז בקנה המדה (מאאס שטאב) ולהוציא רבוע השטח מידיעת ארכו ורחבו לבד :

תולדות וקורות ארץ חפץ הלזו בשנים קדמוניות , טמונים במחשכי השבלים והמסלים אשר אין אמון בם , יען המצרים לא הניחו אז איש זר לעבור בארצם , וכל קורותם כתבו כהניהם במכתב החרטום (היראגליפיק) אשר לא ירוץ קורא בם וגם המשכילים לא יבינום ; גם ישארו לסתורי סתרה הנאמנה והקדומס

מכל דברי הימים אשר לגויי הארצות, ולכן אין אתנו יודע מי מלאומי תבל היו להם למורה דרך במסלת דעת ונתיבות משפט הארץ בחקים טובים ומשפטים צדיקים לפי העת והזמן ההוא; אולם רק בעבור הדמיון והשווי בהרבה עבודות ואמונות וחלוקת השבטים אשר ביניהם ובין אנשי הודו, יחשבו רבים אשר המצרים למדו מהודים הקדמונים מכל לאומי תבל לפי עדות בניניהם וקורותיהם כנזכר בח"א, וכבר העיר ע"ז גם הראב"ע ז"ל (שמות י"ט ט') אך לא הכריע מי מהיוצאים ראשונה ומי מהבאים אחריהם. אמנם מעת החלו עמים שונים לבוא מצרים ונכרים לסחור בה, נדע המעט אשר נדע והוא, אחרי כי נבקה רוח מצרים בקרבה ומלחמות רבות השמו עריהם, השלימו י"ב נשיאים יחד וחלקו ביניהם את ארץ מצרים לי"ב ממלכות, ולמען לא תופר האחוה ביניהם, ולמען תכון ממלכתם בידם עד עולם התחתנו זה עם זה, ויועצו יחדיו לבנות להם מקדש כמו רמים היכל פאר ויתר עוז על כל בניני מצרים מני דור דור. ויבנו להם י"ב היכלות גבוהים ורמים שש לפאת נגבה ושש לפאת צפונה, להם ג' אלפים חדרים חצים על הארץ וחצים מתחת לארץ, בחדרים העליונים היה אוצר אוצר כל כלי חמדה וכל אבן יקרה ופסילים הנודים להלל מאוד, והתחתונים היו מועדים למקום קבר המלכים ולארונות התנינים (קראקאדילע) המתים. הארמון ההוא נקרא לפנים בשם המבוכה (לאבירינט), ועתה נושם ונותץ ואין שריד ממנו כ"א גלים נצים. בסבת משאות שוא החזו להם כהניהם הודה פזאממיטי"ך אבי פרעה נכה (געזעניוס שרש נכו) אחד מי"ב המלכים למדחפות מרעיו, עד כי באו יונים למצרים והחזיקו בידו אחרי אשר משכם אליו בנבואות הזהב, ובעזרתם שנים משנאיו מפניו והיה והוא לבדו למלך על כל הארץ אחרי מלחמות רבות ונוראות; ועל העת והמלך העז ההוא נבא בן אמוץ החוזה (ישעי' י"ט) כאשר העיר החכם הנזכר בפירושו לישעי'. היונים באו כפעם בפעם למצרים וסחרו את הארץ ויאחזו בה, וגם את בניהם למדו המצרים לשון היונים, ומני אז החלו המצריים לסחור בארצות שונות ואניותיהם לבוקע בים התיכון ולשון ים ערב. במאה החמישית לאלף הרביעי כבשה קאמבוזי"ס בן כורש מלך פרס, והיתה תחת הפרסים עד עמוד המרעיש ממלכות אלכסנדר מוקדון אשר לקחה מידם, ועשה לו יד ושם לכבוד ולתפארת עולמים בבנותו את העיר העליזה אלכסנדריא כאשר נזכיר. אחרי מותו ותחלק מלכותו לארבע ממלכות קטנות, נפלה ארץ מצרים בידי אחד משרי צבאיו בטאלמעיו"ס לאגו"ס, והיתה גם תחת בניו הנקראים ג"כ בשם בטאלמעיו"ס עד שנת תס"ל לאלף הרביעי, כי אז לכדוה הרומיים אחרי מות המלכה המהוללה קלעאפטר"א מלכת מצרים מצאצאי בטאלמעיו"ס, והיתה תחת הרומיים תכ"ה שנים, עדי נחלקה ממלכת רומי לשתי ממלכות, ממלכת ארצות המערב, וממלכת ארצות המזרח, והיתה מצרים תחת הממלכה השני'. אחרי לדת הוק ודת מחמד והקאליפים מושלי הערביאים העיזו ידם על הרבה ארצות תבל (ח"א מ"ב:) ושבטי הערביאים הנקרא בשם זאראצענע"ן פשטו גם בארצות ספרד, נתחדשה במצרים ממלכה חדשה אשר מושלי' היו משבטי הערביאים והטירקען וימי ממשלתם נמשכו עד אלף ר"ן למספר הנוצרים, כי בשנה ההיא הרימו המאמעלוקע"ן (הם עבדי עולם הקנים מארצות אזיא ואירופא והמגודלים מנעוריהם ללמד ידם לקרב) את ידם בממלכה ההוא ומרדו בה, וכוננו ממלכה חדשה אשר רק זקנים ימשלו בה (אריסטאקראטיא) בממשלה בלתי מגבלה והיא העמוד עוד במקצת על תלה, ואף כי הקיסר זולטא"ן זעלי"ם כבש את הארץ בשנת רע"ה לאלף השני, בכל זאת לא הסיר המשרה משכם ראשי המאמעלוקע"ן הנקראים בשם ביי"ם, ורק פחה (פאשא) אחד אשר יתן להקיסר מס ידוע בכל שנה ימשול וישים עינו עליהם כאשר נזכיר. הצרפתים אשר כבשו את מצרים בשנת תקנ"ח השביתו את הממלכה ההיא, אולם אחרי שובם בשנה השלישית לארצם שבה גם היא כמעט לאיתנה הראשון. אף כי בערך אלפים שנה תאכל הארץ תחת

שבט זדונים עול אכזרים ומורדים, אף כי המונים פעמים היתה לשסף עמים רבים, ונכרים באו שעריה חללו יפעתה, ואזרחי הארץ מדורות עולמים ימכו וישוחו תחת פקודת מושלים באות נפש בעברת זדון, בכל זאת לא יוכלו לה רעות אלה לעשות אתה כלה ונחרצה, או רק למחות שרידי הודה והדרה היו לה מקדם קדמתה כאשר עיניך תחזינה מצרים בפרטיות תכונת הארץ :

מצריה לפאת צפונה ים התיכון. לפאת קדמה ים סוף או לשון ים ערב. לפאת נגבה מדבר זעלמ"א (חלק ממדבר נוביען) ולפאת ימה מדבר בארקא ומדבר ליביען (אורך מזרחית 46° עד 55°. רוחב צפונית 23° עד 33°) צפונית מעיגול היפוך הסרטן. ארכה מצפון לדרום ק"ך, ורחבה היותר גדול שפים פרסאות. במדת שטחה דעות שונות, מקצתם יערכוה ו' אלף רנ"ו, ומקצתם ח' אלף ת"ח פרסאות מרובעות :

אוירה. יען משכנה בין שני ימים ועל זרועות היאור, בין מדברות חמים ומלאים חול, וחלק ממנה גם תחת אזור החם, לכן גם סגולות מיוחדות לאויר ארצה; ובכלל גדול החום שמה יותר מבשאר הארצות אשר ברוחב ההוא תשכונה, בעבור סבות הנזכרות, ובכל זאת אוירה טוב ובריא לנשמת שואפיו, ובעבור זה ימצאו שמה זקנים ממאה שנה ויותר ובלי ספק האריכו ימים עוד יותר אם בעין פקוחה ישמרו אך בריאותם ורסן תאותם לא ישלחו. יען סדרים לפלגות תקופות השנה במצרים, אשר ישמרו חקות מועדם ולא יאיצו אף לא יאחרו עת בואם מידי שנה בשנה, לכן נוכל לחלק גם שמה את השנה בארבע תקופות, אף כי באמת רק שנים המה. העת אשר תוכל להקרא בשם אביב (פריהלינג) תתחיל בירח טבת, כי אז יחל החום לגבור בארץ, גלה חציר ונראה דשא, עלי השדה אשר גזו נזרם בימי הסתיו יחדשו נעוריהם ויחליפו כח לשאת ענף ולציץ ציץ. באחרית ירח ניסן על הרוב עת הקציר לה. ימי הקיץ אשר במו ילהט החום כמעט כל הארץ יחלו באמצע סיון, ואז תאשם מצרים שממה וחרבה כי על כל הארץ חורב, עלי השדה עלפו, כל אשר נשמת רוח נושמת בקרבו יחרב ויבש, וכל עוף יעופף ידאה יפרוש כנפיו לצפון, וגם חיות השדה תתעלפנה, פיהם תפערנה לשאוף רוח כתנים, אף באפיקים יתגוללו להשיב נפש בצנת מימיהם; עת רעה ההיא תמשך עד עת עלות היאור על כל גדותיו ובשטף מימיו ישקה הארץ כאשר נזכיר, כי אז יקורר האויר מעט ע"י שפעת מים אשר תכסה פני האדמה הנראתה אז כים גדול ורחב ידים, המון עריה וכפריה כאיים בלב ימים מבין אפיקי מימיו ראש ירימו. ומתוך השרת מים כבירים מתנוססים מפה ומפה יערים קטנים צומחים תמרים וכל עץ טוב וראשי דליותיהם בירקרק חרוץ. גם מעברות וסירות דוגה אין מספר כדגים ישוטו וככוכבי שחק הנה והנה יתנופפו, מה נאוה מראה נחמדה הלזו אשר אין על עפר משלה בג' ירחי מבוא השמש! ומה נעמה לעין תפיק עונג בשעשועי הטבע ומפלאות מפעלות צור היצורים! בתחלת ירח תשרי יקורר החום לאט לאט, האילנות יתגללו עדים מעליהם, עליהם יבולו, שריגיהם ילבינו, יחשפו חשפה וישליכו לארץ עטרת תפארתם ראשי צמרתם, ולכן יחשבו שמה ירחי תשרי וחשון לימי החורף (הערבסט) וירח כסלו עם חלק טבת לימי הסתיו, אשר לא יכבידו צינתם כמו בשאר ארצות, גם מקרה נורא גם מחגור בוערה ואש מבוערת למען יחממו לא ידעו; קרח דבר נפלא ויקר בעיניהם, כפעם אחת מצאו הערביאים פתותי קרח על שפת אגמי מים, והביאום לאנשי אירופא למען ירבו במחירם כבעד סגולות חמודות ואבני חפץ. הצרפתים אשר נסעו שמה יעידו כי ימי הסתיו במצרים חמים ובהירים יותר לפעמים מימי קיץ במחוזות צפון בצרפת. אולם בלילות הקור חזק מאד. חום הקיץ ימוץ הרבה רסיסי זיעה מגוית אדם ממוזגה כמים פורצים אשר תעלה ארוכה כרפואת תעלה. ירחי סיון ותמוז ירחים היותר טובים לבריאות אדם, לא רק אשר בתחלואים לא יפקדו במו, כי גם חבורות ופצעים

היותר רעים ירפאו אז בנקל ; ונהפוך הוא בירחי אדר ניסן ואייר אם יתחולל סער וסופה מנגב קדמה הנקרא חאמזי"ן הנזכר באפריקא בכלל. רוח צפון בלשונם דיא"ה תחולל קרירות האויר מעט בגלל רבעי השנה להשיב נפשם מחום הבוער כשלהבת בימי הקיץ ; גם ישכילו להביאהו ע"י תחבולות נפלאות בבתיהם ובחדרי משכיתם . בקיץ הוא לפעמים קר מאד אבל לא בחורף . בסתיו יחלוף רוח מנגב (מעריז"י בלשונם) הקר מאד, על הרוב מגמת פניו צפונה, אולם מירח שבט עד אייר הוא חם מאד כאלו מתנור בוערה יבוא ; ובירחי אביב יאתה מנגב קדמה ובסופה וגלגל (ווירבעל) דרכו , ויכסה אז עין הארץ בחול ואבק פורח . רוח נגב הנזכר ישבר הארץ מאידים רעים ויעשה פוריה בזרותו חול רב על האדמה הנרפשה ממימי היאור . מרוחות מנשבות מפאת קדמה או ימה לבד לא ידעו כ"א לעתים רחוקות. וכן לא יפקדו תושבי ארצות התיכוניות בסערות מתחוללות כ"א ג"כ לפעמים בשנים רבות. הטל ירב לרדת במצרים בימי הקיץ מבימי האביב :

מצרים ארץ לא גושמה היא כנודע , זולת בארצות הצפון אשר על יד ים התיכון משכונה , ויותר דבר יקר הוא בחלקו הדרומי , כי שם יתאב גשם שוטף לאחד ממפלאות הטבע אשר רק פעם אחת בשמון שנים יראו . וכן לא ידעו ג"כ מהברד רק לפעמים בימי הסתיו . אולם המחזה היותר יקר ונורא בעיניהם הוא הרעם , אשר יאמינו כי אז ירעם אל בקול גאונו ויגל למוסר אזנם אשר ישובון מאון ומפשעיהם כי יתגברו , ולתלאות נערת אל קנא ונוקם אשר ישמיע ברוגז קולו , יפתח קטון מלאכיו משא את שער השמים וממנו יצא הברק אשר תחת כל השמים ישרהו אבל אשר הברק גם כדולקים יפעל להגיה למותת ולפוצץ את כל אשר על פניו יחלוף ויעבור , לא יאמינו גם כי יסופר להם . אף כי טובה הארץ מאד לבריאות האדם כנזכר , בכל זאת תפקד פעם בפעם גם בדבר הוות ; אולם ספק נהלו הקדמונים אשר מצרים ארץ מולדת הדבר היא , וכי שם תקע אהלו לעולם , כי באמת רק לפעמים בו יפקדו , ומעולם לא החל הנגף בתוך הארץ כ"א באלכסנדריא , יען אליה תבואנה מקאנסטאנטינאפל ואיזמיר אניות נושאות בגדים ישנים ובהם יספח הדבר על הרוב . אם יבואו האניות בירחי תמוז ואב הדבר איננו נורא על הרוב כאשר אם תבואנה והנגף יחל בירחי הסתיו , כי אז ידבר המונים ורבים חללים יפיל . אמונתם בגזרה הקדומה מני שים אדם עלי ארץ ומתפשות חרון אך למותר (כדעת כת האשעריא"ה מורה י"א לשניסי) , צר מעונם אשר איש את אחיו בתוכו ידחקון , ורפיון השגחת הממשלה על הצלחת השרים למשמעתה , שלשה גורי מכשול האלה ישוו רגלי הדבר כאילות לרוץ הים קל לאחוז בכנפות הארץ וינערו תושבי' ממנה ; ומה גם בבירת ממשלתם קאהיר"א כי שם יפיל עם רב בכל עת יבקרה . ולכן בבתי הפראנקע"ן (כן יקראו שמה בני אירופא) אשר ידעו להזהר ולעמוד על נפשם לא יבוא המשחית לעולם , כי בראותם אשר הדבר כהתף יארוב יאספו כל אשר להם ביתה ויסגרו בעדם , ומני אז דבר אין להם עם אדם ואיש נכרי לא יתנו לבוא ביתם , אם יאלצם ההכרח לדבר עם אחד מהם , ידברו אתו מרחוק ולא מקרוב , ולא יגעו בכל אשר לזולתם , מזונם וכל מחסורם רק במלקחים ולא ביד יקחו , ויטבילו אותם במים למען יאבדו שמם מאתם , ככה יחיו בבדידות כמה ירחים וימיהם בשחוק ובלימודים יבלו עדי תעצר המגפה . בכאב עיניהם ינגעו המצרים לא מעט , אם בעבור גודל החום , או מאבק דק הפורח שמה , או מהאויר החם והלח , או בסבת המאכלי' הבלתי טובים אשר יאכלו , או בעבור כי ישנו תחת השמים להשיב נפש באגלי טל ורסיסי לילה , או בעבור סבת כלם . עוד נגע אחד ממין כאב עינים להם אשר על הרוב יכלם בעורון , סבתו לדעת רופאי הצרפתים רוב חלקי מלח הבלולים באויר מקצת המקומות ; אף כי באמת כל אויר מצרים בלול בחלקי מלח וזאלפעטע"ר , ולכן טוב היא מאד לצמח שרשיו כנזכר וגם יבש מאד , כאשר אשר ישלט במרכזי קיץ

לפני רוח צפונית יתיבש עד מהרה ולא יתעפש ; ולפעמים ימצאו בערבות מצרים
פגרי גמלים אשר מתו בצמא ומהרבוני קין ייבשו ויקלו עד כי לא בזרוע כח ביד
אחת ישאו . בהתצואי העור (הויט קראנקהייטען) , קדחת ממינים שונים , ומדוי
עגבים (וועגעריען) יפקדו ג"כ כפעם בפעם . אך לא ארץ מולדת היא להם ,
וגם לא בסבת אויר הארץ יבואו , כ"א בסבת רפיון השגחת הממשלה , העדר
סדרים ללחם חקם , רדיפת הזמה ונתינת לבם לעוגבים כאשר נזכיר כי רק המה
בעוכריהם , וכי נקל להם אם בחריצות יאמצו זרועותיהם לעשות גם עתה כגן ד'
ארץ מצרים כאשר היתה מקדם קדמתה :

שטח הארץ אדמתה והרריה . שטח ארצה משונה , מקצתו מישור ומקצתו הרים
וגבעות ; וכמוהו כן תכונת אדמתה , פה היא נרפשה ודלוחה ופה יבשה
ומלחה , פה מלאה חול ובלתי זרועה , ופה שמנה טובה ופוריה , חלק היותר דשן
ושמן הוא עמק ברכה ההולך על שני עברי הנהר נילוס השוטף לארכו מדרום
לצפון , ומסוגר בין שני טורי הרים ויקרא בשם עמק הנילוס (נילטהאל) . הנהר
מלא בשטף מרוצתו אדמת עפר את פני כל העמק ולכן גדותיו גבוהים מאמצעיתו .
בצפון הארץ במקום אשר זרועות היאור (בטרם תשברנה במשברי ים התיכון)
יגבילו גבולות אי המשולש הנקרא דעלת"א (ע"ש ד' יונית) הארץ רובה מישור ,
והאדמה שחורה ונרפשה בהורך כל זרועות וצנורות היאור , שני טורי הרים
הסוגרים את הנהר כנזכר יכלו בבואם לעומת הדעלת"א , מקצתם יישירו כערבה
ומקצתם יאחזו דרכם ויסתעפו קדמה וימה ; המשתרעים קדמה מול ים סוף יקראו
הרי ערב או מאקאטט"ם , והם גבוהים ורמים מהרי ימה , מקצתם הרי חורב
וערומים מכל שיח וצמח , ומקצתם כהיהי סלע , וכלם ילפתו ארחות דרכם בין גבעות
חול אשר עמקים עמוקים ביניהם יחרשו . עוד בשנים קדמוניות שמו הכומרים
והנזירים העורקים ציה שמה מעונתם , וגם עתה ימצאו עוד בתי תפלות האיים
ומערות לאלפים ברא‍שי ובלעי ההרים ההם . בטור הרים ההם יתלכדו גם שלשלת
הרים אשר מקצתם מלאים אבני גראני"ט ומשתרעים בהורך הים כוף . קדמוני
הנוסעים השבו למצוא שמה אותות מהרי הולבי להבות (וואולקאנען) , אולם
הצרפתים אשר מהדש נסעו לא מצאו מהם מאומה , גם יבטיחו אשר ההר דשיבעל
דוקהא"ן (הוראהו הר העשן) הנמצא שם , יקרא כן רק יען ערפל התולאו ונשיאי
גשם יכובבוהו כל היום וישימו ענן לבושו , אבל לא על כי הולב להבות הוא כאשר
השבו הקדמונים . במעי ההרים מול ים סוף ימצאו אבני חול , אבני טבלאות
דקות אשר יתפצלו כמו בצלים (שיפער שטיין) ודומיהם . טור הרים המשתרעים
בצפון הרי ערב עד רצועת ארץ זוע"ן מלאים אבני חול ושיד . הרי ימה המשתרעים
מפאת ימה להיאור יקראו בשם הרי ליביע"ן , יען משכנם נוכח מדבר לוב
(ליביען) ; ובנגב מצרים יקראו בשם דשיבע"ל זילזיל"י , ע"פ רובם אבני שיד
שונים בצבעותם ובמוצקם , ביניהם אבני חצץ (קיזע"ל) אשר ימצאו המון ההרים
ההם ויהיו להם למגן למען לא יתפוצצו ויעלו בהוהו בסבת האויר הבלול בחלקי
מלח ויהדור תוך כל חלקי שטחיותם ויפצלו וישחקו את אבני שיד הדק היטב אשר
כנהרי חול יזוען מטה ; אבקת אבני גיר (בערבי וארמית שיד) מנפצות ההם
יתקבצו המונים המונים סביבי הסלעים , והרוח ישאם ויסערם לאט לאט ממקומם
עדי ישטפו ארץ יאבזו הסביבות ויעשו שדי תרומות לתנות מדבר . בנגב מצרים
ההרים ההם מלאים אבני טבלאות , אבנים לבנות גם אדומות מוצקות ומזהירות
(קווארצ"ע) , אבני חול , אבני חצץ כהה (ברוינען) ביניהם גם אבני קארנעאלען
לבנות . הלאה לפאת נגבה אבני גנאי"ט וחצץ ממינים וצבעים שונים , ישפם
(יאספים) קארנעאלען , זערפענטי"ן . בשני עברי היאור המגבילים הדעלת"א הנזכר
ערבות גדולות רובן מכוסות בחול . במזרח הדעלה"א המדבר דשאואר , הוא מדבר
צור (בראשית פ"ו ז' . שמות פ"ו ך"ב . במדבר ל"ג ס' בשם מדבר איתם יען שם

בקלהו, גם שם, שמות י"ג ד'), ומשתרע עד גבולי א"י וסלע ערב, מהלך ג' ימים ממזרח למערב וכן מצפון לדרום, ובמערבו המדבר מאגר"א ובארק"א. במזרח עמק היאור המדבר טהעבע"ן ובמערבו מדבר ליביע"ן הנזכר, גם ימצאו בתוכם מקומות נושבים אשר מלב ים החול כאיים ראש ישאו. גם במדבר הרים רבים, מקצתם מלאים חול ומקצתם סלעים, מקצתם מחוברים ומקצתם נפרדים ובדודים במעמדם, רובם ערומים מכל צמח וציץ השדה:

נהרותיה בהשקפה ראשונה תראה מצרים לארץ ציה וצמאה למוצאי מים, וכ הוא באמת בסביבות ובמקומות מיוחדים; אולם היוסד ארץ בתבונ הכן אותה בנהר אחד הטוב לה מעשרה נהרות, הוא הנהר נילוס המשקה א כל ארץ מצרים ויעשה כגן רוה, מקורו בכוש ועיי"ש, מהכונה שמותיו עיי' אפריכ בכלל. והוא ימלא לא רק מהכור שאר הנהרות כ"א גם את אשר יכלאו השמים מכ ע"פ הרוב מהמטיר מטר. בבואו מצרימה דרך ארץ נוביע"ן, אשר שמה ישתפ לתוכו נהרים רחבי ידים, ישטוף את כל הארץ מדרום לצפון בארחות עקלקלות דר העמק אשר הפר לו במרוצת מימיו הנקרא עמק הנילוס כנזכר, העמק הה צר לא רחב בראשיתו והולך ומתרחב אח"כ עד בואו אל קצבי הרים במקום א יכלו, ושם יתפשט ויתרחב במישור רחב ידים עד בואו תחתה לקאהירא הבירה ושמה שני ראשי זרועות השטף המגבילים הדעלת"א ישטפו מלפניו וישברו בי האחרון; מימי הזרוע הפונה קדמה ישתפכו תחת להעיר דאמיאט"ע, והפונה ימ תחת להעיר ראשי"ד. רוחב ועומק היאור הלזה אינם שוים בכל המקומות, סבי לקאהירא רחבו לפי עדות החכם ניבוה"ר ב' אלף תתקמ"ו רגל:

שטף היאור. המחזה היותר נפלא ויקר הנראה שנה שנה בארץ מצרים, הוא שטף היאור המחיה את הארץ ויעשה פוריה, ובלעדו היתה ארץ נגב וצמאה למוצאי מים, כי גם גשם נדבות לא תפקד בכל עת כנזכר, ולכן המקום אשר שטף ממימי היאור אליו לא יגיע מדבר וציה הוא לנצח נצחים; ויפה העיר החכם אגיווע"ר הצרפתי לאמר, אף כי כמעט כל נהרות איתן ישטפו ארצות בעתים שונות אחרי כי ימלאו מגשם מטרות וזרם עבות, ומה גם לעת סופה וסערה ישברו להפיץ אוצרות שלג מראשי ההרים וגבעות הנשאות, או כי חם השמש ותמם יהלכו בכל זאת הן כל אלה פעולת המקרה לבד, אשר בשגעון ינהג אין סדרים לכ תהלוכותיו ומועדים ידועים לעליותיו, כי על הרוב יחד יתמלאון בפתע פתאום, וגם במלואותם חוק וגבול אין להם, ולפעמים ישטפו בשטף אף ויעשו כלה נחרצה כי ימצאו בלא ישאלו ולא לעת יבוקשו; לא כן היאור בעת הוא שיחתינו, בין כל אפיקי הארץ בודד הוא בסגולה מיוחדה למימיו השלומים והרבים, אשר לאכ מהלכם בבואם ובצאתם, גם לא יקדמו או יאחרו מועד מיועד להתרבותם עד יצאו ויעברו חוקם, ולא יעברו חוק וזמן ניתן להם כי ילכו הלוך והסור עדי ישובו לגבולם. אף לא לבד כי לא הרעו ולא השחיתו מגולם בשטף מרוצתם, כי אם גב יפקוה ויעשוה ארץ חמדה ומשוש לכל ארצות חלק תבל ההוא, ולולי שטף מימיו הנאמנים היתה הארץ תלאובות לא זרועה ולא נושבה", לאומים הקדמונים אשר נבערו מדעת חוקות הטבע ותהלוכותיה, העמיקו שחתו לתת סיבות נבערות לכל חזיוניה, לאמר זה כהו לאפים אצמים אליליהם. אולם חכמי זמנינו השכילו והגליהו למצא הסיבה האמיתית לכל החזיון הזה, והוא ימי הגשמים אשר לא יאחרו באזור החם (חלק א' ה' ובר"ל ח"א שער ב') מועד בואם כאשר הערנו באפריקא בכלל, שמה ימלאו גם מעיני היאור כנזכר שם, וכן הרוחות אשר מצפון וממזרח יאתיו גם הם סיבות נוספות לעלית היאור על כל אפיקיו להציף את הארץ ולהשקותה על הדרך אשר נזכיר, בחודש אביב יצאו מימי היאור, אשר עד כה עמדו בשפל עמידתם בדי התחילו להתנשא, לאט לאט מעלה מעלה. באחרית החדש יתחילו חכמי מצרים גמדוד עמקי היאור ע"י עמוד המדידה בלבוש מקיע"ס (מודד היאור ניל מעססע"ר,

וגמב

ונזכר עוד במספרות ר' בנימין מטודילה) הוא העמוד אשר הציב הקאליף אלמסתנצ׳
וחקקו על האי רודא, והוא לבדו נשאר מהרבים אשר היו ונשברו. וזאת תורת
המדידה, בחדר אחד בהארמון אשר על האי באר מאבני שיש אשר מימי היאור
אליה בצנור רחב מתחת יבאו, מימי הבאר שוים לשפת מימי היאור קומה אחת
לפניהם. מתוך הבאר יצא עמוד אחד נצב מאבני שיש לבן וירוק כתכלת ושמונה
מקצועות לו, העמוד נסמן במעלות (גראדע) בלשונם דר"א או אמה מצרית מאורך
כ"ב אצבעות (צאלל). עד חצי ירח סיון יגאה היאור הלוך וגאה ב' עד ד' אצבעות
בכל יום. בקץ ירח ההוא ירומו המים עד ח' או ט' מעלות או אמות מצריות; בכ"ס
בו ימדו ויחקרו המעלות מחדש, ובכל ערב ובקר יודיעו מספר המעלה אשר עלו
לקאהירא הבירה, ומני אז עיני כל העם אל היאור נשואות וכל הלבבות בין הרי
תקוה ופחד יעופפו, בידעם אשר רק בידו כלם ומאזני משפט לשובע או לרזון ולכן
רק היאור כל היום שיחתם. בימים ההם אין סדרים לעליית מימיו, פעם ירומו
מעט בימים רבים ופעם יעלה שיאם ויגבהו בלילה אחד. למען לא ישים לב העם
הלאים לשמוע אך טוב מעליית המים, ולמען לא יעלו לוקחי חטים וקוני דגן
מחיר השבר אשר ישברו בשמעם שמועה לא טובה מעליית המים ויקראו ליוקר
בארץ, יעשו המושלים גם הם בערמה ויונו את העם בהבטחת שקר לאמר שלום
שלום כי נשאו המים ועלו במעלות המבשרות שבע גדול בארץ, כאשר ינשאו ויגיעו
לט"ז מעלות יפקיד הפחה (פאשא) כי, דיס בארץ אשר שוכרי מנת המלך יתנו המגיע
מהם משנה העברה ושלים על השנה הבאה, ואז כל הארץ צהלה ושמחה, ובעיר
המלוכה יחוגו כמה ימים במשתה שמנים שמחות ורננים. אולם אם יעמדו על מעמדם
ולא יגיעו גם למעלה הנזכרה, יקרא דרור לכל העם ממשא מלך ושרים, ואז תאבל
הארץ יען המים לא יספיקו להשקות מרומי שדה ושדמות רחוקות, ולכן נכון בידם
יום השך כי קרא ד' לרעב בארץ. ואם יגאו ויגיעו מעלות כ"ב כ"ג ישמע בכל ערי
מצרים קול ששון וקול שמחה, כי אז לבם נכון ובטוח כי תהיה ברכה בקרב הארץ.
מעלה הי"ח מבשרת שנה בינונית. בעת עלית המים יעבירו קול יום יום בחוצות
קאהירא כמה מעלות עלו, אולם אם ירבו המים ויגאו למעלות כ"ד לא יוסיפו
עוד קרוא כי גלה משוש הארץ, יען המים יעמדו אז ימים רבים ע"פ האדמה
והאכר יאחר מועד מעשהו בשדה, היאור לא יעלה בכל המקומות בעת אחת גובה
אחד, במצרים השפלה אשר שמה יככה עם שפעת מימיו כר נרחב ומישור גדול
עד כי יתראה כים גדול ורחב ידים, לא ירומו מימיו כבעיר קאהירא; וכן לא ירומו
שמה כאשר במקומות ידועים בנגב מצרים במקום אשר היאור קרוב אל הר ומימיו
הרבים והעצומים לא נשפכו עוד בתעלות ברכות וצינורות. סמוך למקום השתפכו
בים האחרון לא יגברו מימיו ויגבהו רק מעלות מעטות. ולכן בסביבי ערי דאמיאט"ע
וראשי"ד הנזכרות יאלצו ההכרח להשקות שדותיהם בגלגלי משאבים כאשר ישקו
מרומי שדות בנגב מצרים. לפעמים יגברו מימי השטף בפתע פתאום אל מרומי
המעלות אולם כאשר ימהרו לבוא כן ימהרו לשוב, ושתים רעות ישבו אז לתושבי
הארץ, א' כי לא ישקו את האדמה לרויה, והב' אם לא יעמדו המים עד שיפיחו
הימים לנח החורף על הארץ, יירש הרמש הרומש אז ממינים שונים את עשב ופרי
אדמתם ותלה ארץ מצרים מפני הרעב. ימי השטף ימשכו על הרוב מקץ ירח
תמוז עד תשרי או התחלת חשון. קדמוני מושלי מצרים חשבו מחשבות טובות
לעמם ולהריק ברכות היאור לכולם, ולכן משכו את מימיו דרך הדעלת"א גם לפאת
קדמה, תחת אשר לפנים לא אחזו דרכם רק לפאת ימה דרך מדבר ליביע"ן; גם
עשו בריח ודלתים חזקים ומוצקים לבל יציפו ערים וכפרים למרמס שוט שוטף כי
יעבור. וכן עשו להם צנורות (וואססער לייטונגען) להשקות במים הנשארים שמה
ארצות ציה מני עד; גבים ובורות גדולים כרו להם אשר כאגמי מים רחבי ידים
יחשבו, למען ישמרו מימי השטף שמורים בתוכם לעת הצורך להשקות בהם שקועים

הקרובים והרחוקים ; כראות ששתם נשלנו להאסף תעלות וברכות רבות מקצה הארץ עד קצה להשקות במימיהם מקומות הגבוהים והרחוקים מהיאור . אולם כל הדברים הטובים ורבי התועלת האלה נשחתו דללו וחרבו במרוצת הזמן ע"י זדונים הרשי משחית לוכדי ערים מרגיזי ממלכות השואפים לרשת משכנות וארצות לא להם , גם בסיבת פרעות הישמעאלים הפראים ורפיונם לכל מפעל טוב ותושיה , ואכזריות מושליהם אשר יתנו חתיתם ומוסרות עולם על צוארי השרים למשמעתם . רובי ראשי הברכות והתעלות המועילות והמהוללות , האזיהו נסכרו ונסתמו , ורק המעטות הגדולות מאד נשארו עד היום הזה והם יותר מתמעטים במספר , וממספר הקטנות אין לנו ידיעה ברורה . בטרם יעבור השטף ינקו את התעלות מרפש וטיט . גם יגברו עפר וישפכו סוללות בין היאור והתעלות למען לא יבואו המים לתוכם בטרם יגאו ויגבהו למעלות ידועות , ואין רשות לתושבי הערים והכפרים בסביבי התעלות והצינורות ואשדות הנהרות לפתחם לפני העת ההיא , מדאגה מדבר פן ימלאו הם בראשונה , ומימי היאור לא יגברו לרוב די השקות במו שדמות הגבוהות או הרחוקות והיה למתי מספר לאכול לשבעה בעת רבים ימותו לגוע ברעב . בקאהירא תפתח התעלה הראשונה בהמון חוגג , ושאר התעלות באחרונה כל אחת במועדה ; תושבי הארץ ישגיחו ע"ז בעינים פקוחות , גם יפקידו שומרים כל היום וכל הלילה ואיש שלחו בידו למען לא יזידו שכניהם לפתוח בטרם בוא עת לפתחה , ולפעמים יריבו בחזקה גם ילחמו יחד בעבור זה . אמנם בעת רצון עת ישאו הנהרות דכים , היאור ימלא על כל גדותיו , ומימיו יגברו ויגבהו עד המעלות המועילות , אז נחה שקטה כל הארץ , ואיש איש לא תרע עינו בשכנו הקרוב לו גם אם יפר חוק ושערי הנהרות ימהר לפתוח בטרם האפיקים מהם ימלאון , כי פרי הרעבון דיגו ודאבון , ואחרית שובע שלום וטובה .

מלבד אלה התועליות הטובות מן היאור יעשה להם עוד ברכות למכביר , כי אניות בו יהלכון בהן יובילו כנעני הארץ את יבולם מרכלהם ועזבונם בכל קצות הארץ ; במשך ששה ירחים ילך המסחר הלוך וגדול מאד בין ארצות רחוקות ע"י המעברות אשר בהצינורות והתעלות יעבורון . גם כל תופשי מסחר ועושי מקנה וקנין ישישו כי ימלאו במים עזים נתיבה להגיע למחוז חפצם , ולא יחרפו עוד נפשם לסבול ציה גם חום ולשבע נדודים בארץ בה ישוטט כל הנעול כל חותם הפורקים ציה לשלול שלל ולבוז בז ; כי בין כל אפיקי מים לא ימצא אפיק נהלים כמוהו אשר כל מיני מעברות אניות וסירות דוגה הנה והנה כברקים בו ירוצצו ; ועל כל פלגי מים בלעדו לא יגיע איש בקלות נמרצה אל מקום שמה רוחו ללכת , ומה גם בעת השטף בעת רוח צפונית ע"פ מימיו מרחפת , נהר פלגיו ישמחו פני עובר ושב במראות נאות ומתענגות על פניו תחלופנה , כמוהו בין כל נהרות איתן לא ימצא . דגים ידגו בו לרוב , רוב תושביה יכולכלו מהם לשבעה , תחת אשר קדמוני מצרים טרם לדת המוגת מחמד לא אכלו מהם כלל מאזהרת דתם *) מימיו טובים מאד לחיך שותיהם אף בעת כי שחור ועכור מראיהם **) ולכן ימלאו מהם בקבוקי

---

*) וזה פי' שכתוב „זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם" (במדבר יא) והמפרשים נדחקו בחנם בפי' חנם , גם הבצלים והקשואים לא אכלו המצרים כי אותם עשו לאלהיהם וכמודע מדברי המשורר המהולל האמע"ר היוני באחד מספריו אשר התל בם לאמר „ומי כעם מצרים גוי מאושר בארץ , כי גם אלהיהם על ערוגות מטעם בין שדפי גנתם יצמחו" ולכן אכלום בני ישראל חנם .

*) וכן יעידו הערביאים שם אחד על מימי הנהר פרת (בלשונם פרא"ת) שהם מתוקים וטובים מאד כהוראת שם פרת בערבי מתוק אשר יאמר בפרט על מתיקות המים , וכן העידו חז"ל שאין הגרעה שולט בשותיהם (כתובות עז :) ומעתה תבין פי' הכתוב , ועתה מה לך לדרך מצרים לשתות מי שיחור ומה לך לדרך אשור לשתות מי נהר (ירמיה ב' י"ח) .

בקבוקי אבן למען ישמרו קרים ושמורים גם לבל ישחתו המים ויזובו מעל הארץ. לפי עדות חכמי הכימיא"ה המה על הרוב נקיים וטהורים, והרופאים יעידו כי הם קלים יותר מכל מימות שבעולם (הבב"ן ח"ג סי' ל"ו); ומי יערוך אין ערך מתת אלקים לשוכני נהרות כמוהם, כי שקד אותם במים אדירים וטובים כאלה אשר יהפכו כחומר חותם את ארץ שממה וקלסה לכל הארצות לגן עדן ותפארת לכל הארצות, מעיני מים מתוקים מעטים במצרים, כי רובם מלוחים ומרים אשר לא יצליחו רק להשקות את אדמתם ואת בעירם. היאור השליל והנדיר בשטף מרוצתו ק"ן מייל, כעת הם ריקים מבני אדם ורק בהמות שדי עליהם תרעינה, אולם לפנים עמדו עליהם היכלות בנויים לתלפיות כאשר נזכיר בפרטיה המדינה:

ימי מצרים. הים בירקע"ט קארו"ן לפנים מערי"ס או מירי"ס במצרים התיכונה, הקיפו ל' פרסאות הים (זעע מיילען) מימיו מלוחים מאד, מיים מעטים ודגים רבים בתוכו. באמצע הים אי אחד, עליו עמדו שני מצבות מצרים (פירמידען) מגובה ת"ר רגל, על ראשיהם צלם דמות אדם גדול בענקים יושב על כסא מלכות. ים בירקע"ט מאריאו"ט לפנים מארעאטיס אצל אלכסנדריא, לפנים ארכו ד' ורחבו ב' פרסאות, על שפתו עמדו יערים צומחים תמרים ותמרי פאפירו"ס אשר נזכיר, בניינים רבים מפוארים, אניות רבות רצות ושבות לעשות מקנה וקנין; כי המסחר הגדול אשר פרש כנפיו על כל הסביבות ההם, משך אבירי הסוחרים בכחו מכל המקומות; ולקול המון בני אדם ושמחת עליצותם בתשומת ידם ולהדרת תהנות המקומות ההם, נהרו אליהם גם נדיבי עמים ורוזני הארץ אשר אך להרגיע ובחיק התענוגים להתעלם הואילו לשבת שמה. ועתה נשתו מים מהים ורק בעת השטף הגדול או גשם רב ימלאו מים מעטים בתוכו, התעלות אשר הוליכו מימי השטף אל הים נסכרו וחרבו. ים מענזאלע"ע לפנים טאני"ס היותר גדול שבימי מצרים, ארכו ך"ב ורחבו ח' פרסאות לרפתית, לשון ארץ (ערדצונגע) ארוכה וצרה תבדיל בינו ובין הים האחרון. דגים גם איים רבים בתוכו ובפרט האי מאטאהארי"ע נ..ר עליו יגורו אלף דייגים הצודים דגים הרבה בכל שנה. הרבה הרבות וגלים גלים שבנינים מפוארים. ים בירקעט על האדם, מזרחית לקאהיר"א במרחק ד' שעות, שבר מחב אשר סביביו יתאספו בכל שנה המונים המונים מהנודדים בקדושים למעקה אל קבר מהמד (עיין ח"א ל"ב) כי עד הנה ילכו עמהם אהיהם ואנשי גאולתם לשלחם, ושמה יפקדו איש את רעהו בברכת שלום ובמשתה שמנים, אלה נשואי תקוה ילכו למסעם ואלה ישובו לביתם ריקם, ימי המלח נאטרו"ם במדבר מאקאריאו"ס מערבית לדעלט"א, על הרוב יקוו בהם בג' ירחי החורף מים אדומים אשר יחרבו ט' ירחים בחרבוני קיץ, ואז ישאר על קרקעיתם כמו רצפה עבה ב' רגלים מלח נאטרום ושאר מיני מלח, אשר בקרדומות יחטבו ובכשיל וכילפות יביאו לגזרים ועל הגמלים יטענו. עוד ימצאו ימים גדולים וקטנים מאלה, אולם אין להם סגולות מיוחדות. ולכן לא נזכירם פה:

יבולה ומחצביה. רובי יבולי ומחצבי הארץ גם בכמותם גם באיכותם יעידו כי ארץ חמדה וטובה היא, ואדמתה נ"כ כי שמנה ופוריה היא אם מימי היאור ישקוה אך למדי. מחמדי הדוממים אשר במעי הארץ נאצרו לא נחקרו היטב, וגם חכמי הצרפתים אשר ארחו עם נאפאלעא"ן להברה לא הודיעו לנו ידיעה ברורה מתכונתם. הרי הארץ הקדמונים הבטיחו אשר הרי מצרים זהב כסף ונחושת יוצקו, וגם ראמות וגביש נמצאו בקרבם, וכי אבני זמארג"ד טובים ומזהירים נמצאים שמה לרוב בהמשה הרי מהגב; אולם לפי עדות החכם דענא"ן לא מצאו הצרפתים שמץ מנהם, כי מהזהב בהרים אחרי מטמוני מסתרים לא ידעו כעת במצרים. אבני, שיש, סראפפיר, גראניט נמצאים שמה. אבני אבן (קיזעל) המהוללות ונודעות בשם אבן מצרים, והם ממין אבן הישפה מהגוונים ונבעים שונים, על הרוב ימצאו על הגבעות, ולפעמים הן משוטות בסביבים

אדומות שתרמוזות מעשות בארץ ומחירות כאבני שמיר (דיאמאנטען*) . כאשר
שהטבע"ן מצאו קדמוני הנוסעים נפרים , שמן אבנים (שטיין עהל) וקריסטאל ,
אולם האחרונים לא הזכירו מהם , רק מאבני סיד הקל (גיפס) ממינים שונים ,
אבני מלח , מלח נאטרום , מלח מבושל מרובע (לויגענזאלץ) אשר כולם ימצאו
בימי המלח הנזכרים . אמנם היותר ידוע לנו מטוב מצרים הם מיני הצמחים
הנוטעים שמה באשר שלא ועוז שם רק היאור יריק להם ברכה . תבואה אשר על
הרוב תתן להם אדמתם וילקוטון כ"ה עד שלשים , ובשני השבע גם חמשים עד
מאה וחמשים , שערים מאשר זרעו . חטים היותר טובים (אולם הרדב"ז ח"ג
סי' תקפ"ט כתב שהחטה של מצרים היא רעה יותר מהשעורים של מקומות
אחרים ? ואולי נשתנה טבע הארצות והזמנים , מ"ק י"א . תוס' ד"ה טורא .
ע"ז ד"ד : ד"ה פרה , חולין מ"ז . ד"ה כל , השב"ץ ח"ב סי' ק"ח) . שעורים
אשר על הרוב ו' טורי גרעינים בראשי השבלים ; מהם גם ממבחרי החטים
יבשלו שכר הנקרא טוגי"א**) . אורז , חטה טירקיא או דגן האיטלקי (מייס) ,
דוחן , דוחן אדו (דורא) , קטניות ממינים שונים . עדשים . בקצת המקומות
יאפו מהם לחם . פולים (באהנען) ממינים שונים , מהם גם מספוא לגמלים .
גנות עומדות כל מיני לפת ומיני גינה אשר יצמחו גם בארצות קדם גם באירופא ,
קשואים . אבטיחים ממינים שונים , גם אבטיחי מים . גד (פענכל , אניס) ,
כמון (קימעל) חרדל (זענף) בצלים מהוללים . פלפל ארוך . פלפל מצרים , אשר
אין לו דמיון כלל עם הפלפל שלנו . בעד גידול השומשמין לא ימעטו כלפנים .
פרחים ושושנים ממינים שונים נחמדים למראה וטובים לריח יותר מהגדלים
באירופא . במחוז הפיו"ם יזרעו שושנים לרוב אשר יוציאו מהם שמן , גם
יעשו מהם מי שושן ללוש בהם לביבות עוגות ומרקחת , גם לסמי הרפואה לכליון
עינים ולתמרוקי הנשים . כרכום פרא (זאפלאר) היותר טוב , פרחיו יכותשו בין
ב' אבנים או ברחים וירחצו וינקו וימולו אותם ויגלגלום כדורים וייבשו אותם על
הגגות לרוח היום וימכרום לצבעים . אינדיגא . ספחת , בקצת המחוזות גבעולים
ארוכים להם . קנבוס (האנף) בנגב מצרים יזרעו על הרוב רק בעבור הגרעינים
והעלים אשר ישחקו הדק לאבק דק ויבללוהו בדבש וסמים ומהם יעשו כדורים אשר
יבלעום במקום השכר למען ישכרו ויתהוללו , אף כי יחלישו בזה גויותיהם ; וגם
הגרעינים יערבו בעלי הטאבאק ג"כ למען יאהבו עשנותיהם בנאות עשן .
שומשמי השדות יזרעו לרוב , מהכותנה (עיין ח"ס כ"ו : ס"ו .) במקומות הרבה
יצמחו שוטים מאנג"ש . בושן היאור (ניל ליליע , עגיפטישע זעעראזע , לאפע"ם
בלומען

*) כי זה שמו גם בערבי אלמז"ר (בסמאל) מאדם שמר אשר הוראתו בערבי
רמח או נקור (באהרען) . וממנו גם בעברי שם מאמר גם מסמר אשר ינקוב או יחרות ,
והאבן ההוא התקועה בצפורן כמו מסמר הוא לנקוב ולחרות בו בגשמים מוצקים , ומזה
חטאת יהודה כתובה בעט ברזל בצפורן שמיר וגו' (ירמיה י"ז יחזקאל ג' ט' זכריה ז' י"ב)
ולכן נקרא גם המסמר ההוא בשם צפורן יען יחרות ויגרד כמו צפורן האצבע , הנקרא
ג"כ ע"ש פעולתו מגרה לפ"ר הוראתו בערבי גרידה (קראטצען) בלשונים והמסמרות (געזעניום
שרה שמיר , נסר ג', צפורן) . ותהרגמה אשר גם חז"ל הבינו בשם שמיר האבן דימאנ"ט
כי שמעו מתכונת השמיר אשר הוא חזק מאוד מפרק סלעים ומשבר זכוכים (גיטין סח :)
ואין כל דבר קשה יכול לעמוד בפניו , וכי הוא משומר בעופרת (סוטה מח :) כמו הצפורן
שמיר בידי חרשי זכוכית בזמנינו . אבל אנחנו שגינו הרבים אשר קדמונו לכנות האבן ההוא
בשם בדולח (ח"א ס' : ס"ג :) שפירשו בלי ספק כהוראתו בערבי (פערלן) וכפי' ר"ס
גאון מובא ברא"בע בראשית ב' ובמסעות ר' בנימין מטודילה , וכעדות הכתוב שם שלא
קראו אבן בשם רעהו .

**) והוא משקה מצרית לפי עדות הנוסעים . ואולי הוא זיתום המצרי (פסחים מב.)
של יוני ורומי מין שכר שעורים . ודברי ר' יוסף ור' פפא (שם ע"ב) נדקו יתדיו ולא
פליגי כי נעשה גם משעורים גם מחטים כנזכר .

בלומען) יגדל על המים והתעלות וביותר בסביבי קאהירא, פרחיו יתנו ריח ניחוח, שרשיו מתחת ידמו בטעמם ובתבניתם לתפוחי אדמה ונאכלים חי גם צלי ומבושל. שרשי ארמן הדומים לשנזכרים בתוארם אבל יטעמו יותר לחיך. צמח זעזאם, פירותיו גרעינים קטנים הגדלים בתוך קליפות, מהם יוציאו שמן ערב וטוב משמן זית, גם השמות הנשאר אחרי המיץ הנקרא שאבינ"ע מעדנים להם. טאבאק יזרעו בנגב מצרים די מחסורם לבד. פשתי עץ (בוים וואללע) בסביבות מטעות. קני צוקר יטעו במקומות הקרובות אל המים, דלא שם יאכלו רובם חי, בקאהירא לבד יבשלוהו אך לא יצרפוהו לעשות מזוקק רק מעט בעד בית המלכות לבד. מעלי הומ"א ילושו בצק לצבוע הצפרנים הידים והשערות. אגמון או סוף היאור (ניל שילף) ישגה מאד וייף בגדלו, ממנו יבנו גשרים, ומעליו יעשו עבותים, חבלים ומיתרים (אולי מזה חבל מצרי סוטה ז':). קני קאלמי"ם, לפנים עשו ממנו עט סופרים שנקרא אח"כ ע"ש הקנה בשם קולמוס, כמו קנה כדי לעשות קולמוס (שבת פ':) ותרגום עט סופר מהיר (תלים מ"ה) היך קולמוס דספרא רגיל. וכן הוא בל' יוני ורומי קאלאמוס, וקסת הסופר בשם קלמרים (שם:) ונראה כי מחשבי נעלם טעם שם זה. גומא (פאפירוס שטוידע) הגדל במצרים ויגבה ס' רגל, לפנים עשו מקליפתו הרכה מרבדים (מאטראצען), חבלים, תיבות (שמות ב' ג'). סלים (אולי מזה כפיפה מצרית סוטה י"ד.). אניות קטנות (ישעי' י"ח ב'. וגם עוד בימי רס"ג, אמונות ודעות מאמר ה') גם כתבו על עליו כמונו היום ת"ק שנה בערך על הנייר הנעשה מבלויי סחבות ונקרא ג"כ ע"ש הגומא הזאת בשם פאפיר. *) בזמנינו נתמעטה מגילותו. עלי זענע"ס מב' מינים טובים לרפואת תעלה. הגפן פוריה מאד אך יין ביקבים לא ידרכו כי ישמעאלים הם, רק היהודים והנוצרים די מחסורם לבד, ולא יטעו גפנים רק בעבור הענבים אשר ישיבו נפשות הנחרים מני חורב בארץ ציה גם חום ההוא, גם לגדור בהם השדות והגנות, או תחת צלם להתלונן. עצי עושי פרי יגדלו בגנים, ולמרבה מיני התמרים אשר גם יערים קטנים מהם ימלאו, בראשם התומר דקל (דאטטעל פאלמע) בנגב מצרים יכולכלו מהם אלפים מבני אדם, בעד פרי וענפי תומר אחד יתן אדום זהב בכל שנה, ורבים הם אשר לכל אחד אלף תמרים בערך. תמר מצב (פעכער פאלמ"ע) ענפיו רבים מענפי תמר דקל, פריו ארוך ג' ורחב ב' אצבעות, הגרעין אשר בקרבו מסוגר בקליפה קשה, ממנה יעשו כפתורים לבגדים, מעליו הגדלים בתבנית חצי אגן השהר יעשו מנשבים לגרש הזבובים ודומיהם. תאנת גן עדן (פאראדיס פייגע) יגדל לרוב בסביבי דאמיא"ט ראשי"ד וקאהירא, פריה לבן וארוך ה' אצבעות, בשרו טוב יתפורר כקמח ועקלתון הוא כהני עגול, קליפתו קשה, אם ילקטו בטרם יבושל יאכלוהו מקום להם; תקרא כן ע"ש העלים הגדולים והרחבים מאד אשר רבים יחשבו כי מהם תפרו להם אדם וחוה חגורות, כי עלי תאנים אחרים קטנים ולא יגלהו למכסה. תאנת שקמים (זיקאמאר"ע) עץ גבוה וחסון אשר ישלח

קליריו

---

*) במס' כלאים פ' ו' משנה ג' פי' הרמב"ם אפיפירות הארוגות שעשו מן הקנים; והר"ש פי' בנין של עצים, אבל על התוספתא דכלים, חותל בכלי פאפיר פי' הר"ש (שם פ' י"ו משנה ב') מין זמורות ועושין מהן סלין וכו' וממק אפיפורין (שם משנה א') וכן פי' הוא והרמב"ם שם פ' י"ז משנה ג' אפיפיירות שהוא כלי של מין זמורות. ולדעתנו כן הוא פי' המשנה שם פ' כ"ד ז' ג' פנקסיות האפיפורין וכו' כי מטעלים הכם עשו פנקסיות לכתוב כנזכר ולא כפירושם שם. ומה שפירשו חז"ל נייר מחקא (מגילה י"ט.) פירש"י מחקא מין עשבים עשוי ע"י דבק, וכן פי' (גיטין יט:) ובשאלתות דר' אחאי גאון פ' ויקהל פי' מאי נייר מחקא גויל דהוא כתוב ומחיק והדר כתוב בי'. ובערוך ערך מחק פי' נייר מחקא הוא תיפא, ופי' תיפא דמליח ולא קמיח ולא עפיץ (גיטין ך"ב.) ובפי' המשנה להרמב"ם (מגילה שם) נייר הוא בערבי כאג"ד, ובשב"ץ ח"א סי' קי"ב העולם נוהגין לעשות אותו פאפיר ובערבי כאג"ד ?.

אליו למרחוק, ותחת צל דליותיו היפים והנעים מחסה מקרני השמש ימצאון, ולכן ישתלוה בכל מקומות מושבותם, בפריו ישברו אביוני אדם רעבונם, גם יוכלו להוציא ממנו יי"ש כמו מהתמרים והצמוקים. תפוחי זהב (פאמעראנצען) וציטראנען טובים מאד אך לא לרוב. אילן קאלא"ף, מין ערבה מיץ פרחיו בימי האביב יעשו משקה מקרר וטוב להרקת האדים (טראנספיראציאן). עצי אקאציע"ן יעשו אניות, הטובים שבהם יגדלו בסביבי קאהירא, פריו שחרחר אדמדם אשר זרעו בו מסוגר בקליפה שחרחרת, פרחיו ירוקים כזהב וריחם כריח הדודאים. מקליפתו בעודה ירוקה יעשו דבר מבריק כמראה פריו אשר ישם במים, וישתמשו בו לרפואת תעלה ולצבע העורות; הכופר הזב מקליפת גזעו יקרא בשם כופר ערב (אראבישי גוממי), בשני בצורת ישברו בו רעבונם. אילן להם יאהאני"ם (יאהאני"ם ברא"ד בוים) עליו עגולים וירוקים תמיד ויגדלו שנים שנים בגבעול אחד, פרחיו אדומים ועגולים כענבים, הנרתקות אשר עליו עקומות וארוכות ככף איש, והמוח אשר בתוכם מתוק מעט ויאכל מבושל גם חי, גם יעשו ממנו מין יין אשר ימכר בחניות הרוקחים למזור ותחבושת, עלו המנומר בנקודות ירוקות ואדומות יקר מאד. אילן אגוז בע"ע שלשים רגל קומתו, ענפיו נכבדי עלים, פרחיו ירוקים כדונג, האגוזים יגדלו עליו מגודל האגוזים קטנים בארצותינו ומסוגרים בנרתקאות ארוכות א' רגל וחצי; אם יכתשו האגוזים במכתש יוציאו מהם שמן לבן וטוב טעם אשר אין לו ריח כלל וטוב גם למשיחה ותמרוקים. ערבי מצרים (עגיפטישע ווידען) מהוללים מאד בעבור מימי העלים אשר ימצאו מהם הטובים לרפואה. אלוני זיתים גבוהים ורמים מאשר יגדלו באירופא, וגם הזיתים גדולים, אשר יאכלו אבל לא יוציאו מהם שמן. ועוד הרבה למהים ועצי עושי פרי להלל מאד, ובכל זאת יחסרו להם עצי תבערה ובנין, כי אין להם יערים גדולים צומחים עצים גבוהים ועבים, רק יערים קטנים צומחי תמרים וחורשי מצל; גם אין צורך להם לעצי הסקה בארץ ציה גם חום היא כי אם לעצי בישול ואפיה, וזאת ימצאו להם דלת העם בצואת מאיים וכרכום גרוע, קנה וסוף ענפי עץ, השטה ודומן, ועשירי עם יביאו להם עצים מרחוק. הציר לבהמה ומספוא לגמלים יזרעו להם, כי נאות דשא ומרעה לעדרים מעטים. מכל אשר תוציא הארץ נפש חיה, שורים ופרים יפים מאד. שורי ביפעל מלומדי חרבות, בקצת המקומות ימצאו לרוב יותר משורים. ולא יעבדו בם עבודתם בשדה רק למען חלבם ובשרם יעמולו בעד גדולם. החזיר לא ימצא יען לא יאכלו את בשרו כי ישמעאלים הם. במדברות ימצאו חזירי יער ולא נודע מינם כי לא יצודום ולא יאכלו את בשרם. צאן לרוב ממינים שונים, רובם עם אליות רחבות ושמנות, גם צאן קדר (אראבישע שאפע) גדולים. עזים לרוב ממינים שונים, רובם עזי מאמבר"ע (ע"ש ההר מאמבר"ע אשר בסוריא) צמרם לבן, אזניהם גדולות ותלויות לאחוריהן צאן ועזים יולידו ב' פעמים בשנה ורק ב' או ג' בכל פעם לא ו' או ז' כאשר אמרו הקדמונים. סוסים יפים לרוב ולא ישתמשו בם רק לרכבה, גם החמורים רובם יפים כבכל ארצות המזרח, אולם יפים ויקרים משניהם הם הפרדים (מויל עזעל). גמלים לרוב אבל כלם בעלי גבן אחד. כלבים וחתולים, גם עכברים קטנים וגדולים לרוב. הכלבים הנקראים בשם כלבי טירקייא אשר עורם קרח ושחור או מנומר, לא יחנום הישמעאלים לבוא בית, וישוטטו המונים בחוצות וברחובות ואין מאסף כי לא אדונים לאלה. אריות מעטים מאשר היו לפנים וגם במדבר מצרים נתמעטו מאד. ליש, שחל, נמר. אונצ"ע מסוכן יותר באכזריות המתו מג' חיות הנזכרות אף כי איננו גדול מכלב כפרי. הצופר (היענע) לרוב וביותר בנגב מצרים. סוס היאור (ניל פפערד) לא ימצא כעת במצרים עיי' כוש. זאב הזהוב (גאלד וואלף, שאקאל) משני מינים. קופים, שועלים, שפן (שטיין באק), יעלי סלע (געמז"ע). גאצעללען, חזיר הקוצי (שטאכעל שווינע). סנשמש,

פיגמס

איגעל. עכבר איכנעאמא"ן או עכבר המצרי לרוב, קדמוני מצרים אמרו קדוש לו כי היטיב להם מאד באכלו העכברים והנחשים, וביותר באכלו אחר ביצת הקראקאדיל אשר נזכיר. ארנבת. ארנבת הדולג (שפרינג האזע) לרוב, והוא קטן מהארנבת, רגליו האחרונות ארוכות והראשונות קצרות כ"כ עד כי הקדמונים חשבוהו למהלכי שתים; אם לא יחרידהו דבר ישב קוממיות נשען על רגליו האחרונות כאחד האדם בשבתו לכסא, ולפתע פתאם ידלג מעט מבלי הצג רגליו הראשונות על הארץ, רק גוו ישחה מעט ורגליו האחרונות עד חצין, ועד ארגיעה הנהו נצב ישר על מעמדו הראשון. במערות ההרים ימצא העקרב וואראל, ארכו ד' רגל ורחבו ח' אצבעות, כל ימי החורף יישן ובקיץ יבוא לטהר את הארץ מהרמשים הרומשים שמה לרוב. העקרב הגדול (קראקאדיל) בכתבי הקדש לויתן שמו (איוב מ' כ"ה עד סוף מ"א) משכנו ביאור ובכל אפיקי מים רבים ועצומים אשר באפריקא גם באמעריקא ובנהר אינדו"ס וגאנגע"ס אשר בהודו *). דומה בתבניתו לעקרב הנמצא בארצותינו, ארכו עשרים עד שלשים רגל ויותר. עורו קשה כקרן בתבנית שריון קשקשים מרובעים, סגורים חותם צר ומוצקים כפלה

תחתית

*) לדעת רבים מובא ברא"ב"ע פ' וארא, וכן לדעת ר"ח ברמב"ן פ' בא הוא צפרדע של משה בשגיחה, כי שם ה-קרב הזה בערבי אלתמס"ח לפי עדות הראב"ע שם, ושם הארץ שנקרא (פרהש) בערבי צפרד"ע ובארמית אורדע"א אשר שניהם בנו שם צפרדע בעברית (גרעזוניו"ס). לו ידע הרב החכם ר"י אברבנאל ז"ל מבנין זה השם, וגם כי בנהרות הנזכרים ימצא התמס"ח לרוב, כי עתה לא הרבה ראיות לנמות ודחופות לסתור דברי ראש הפשטנים לכשירנם רש"י ז"ל בביאור הכתוב „הנה אנכי נוגף את כל גבולך בצפרדעים (שמות ז' כ"ז) ונאמר כי שהם נגיפה היא מיתה באמת, ובעצמו שכח מקרא מלא „ונגף ד' את מצרים נגוף ורפוא (ישעיה יו"ד י"ט) ודומיהם רבים; ואך למען רבות אותות ולהתנוסס בנסים לא נשמעו ולא נראו אמר" כי אין ראוי שנודה היות התמס"ח בנילוס קודם לכן, ולכן באו שמה ע"ד נס מים כוש, לפי שזה הבע"ח אינו נמצא בשום אחד מהנהרות ומים המתוקים שבעולם זולת בנילוס ובים אוקינוס של כוש, מפני חוזק המים מהעגולה השרופה אשר שם מעורב עם המליחות שבים אוקיינוס, כי אין טבע שום מים מתוקים להוליד בע"ח עז וקשה בזה, הלא תראה שאין בנהרות המתוקים מהדגים העצומים הנמצאים ב מים המלוחים וכו'", והרב דברים במ"מ לא חדל פשע מלסתור דבריו מיד לאמר" ובכולם מים כוש ביאור נילוס שרצו לרוב מאד יותר ממה שהי' דרכם לשרוץ בים מפני ערבות המים שבנהר! ועבד ניסא לשקרא בסוף דבריו לאמר „וכל זה בזמן מועט בהפגם ע"ד נס", ומהכתובים ושרץ היאור צפרדעים ועלו ובאו בביתך ובחדר משכבך ועל מטתך וגו' ובתנוריך ובמשארותיך (שם) העלים עין, למען לא יוכיחוהו על פניו, איך יעלו ויבאו בריאות גדולות ונוראות כאלה במטות בתנורים ובמשארות!, ולמה! האין די בבשר כל אשר נשמת חיים באפיו לזוללי בשר כמוהם! וגמה שרצו לרוב, וכי מתי מספר מהם לא יוכלו לעשות במצרים כלה ונחרצה! אוי מי יחיה משומו אל טורף טרף כהתמס"ח כי ישרוץ וכי ישוטט בחוצות בבתי רבים ובחדרי מלכים! הלא עד ארגיעה יהיה כמוך כבר כעס כבהן לצרוס למו, ומי יענה להמשנה „השרץ והצפרדע בר"ה ונגע בא' מהם (טהרות פ"ה מ"ד) ומי שלח ידו לנגוע בהתמס"ח ונקה!. ועיין שמות רבה פ' יו"ד ותמצא מפורש סתירת דבריו. והצפרדעים לא באו ולא היו בכוש כלל עיי"ש, סוף דבר אוהב נסים לא ישבע נסים; אבל לא כן מחשבות כל התרגומים והמפרשים זולת ר"ח ז"ל המובא ברמב"ן וברא"ב"ע בשם י"א, אחרי כתבי זאת מצאתי כי גם הרב בעל מעשי ד' הרבה להשיג על הר"א ז"ל בזה והעיד אשר עיניו ראו כי התמס"ח בלע פרש אחד עם זיינו עליו חיים, ואין להפליא על הרמב"מ ז"ל שתרגם (השנים ע"ת מ"ה) ג"כ קראקאדיל"ע, כי לא עשה זאת רק לבעלים מלת ותשחיתם בל"א ונשבוע עם והאכלם הנאמר מקודם בערוב, והעד (שמות שם השנים ק"ס למ"ד) כי שם תרגם (פראָשע) כנכון, והמאמר אשר השב כי דעתו באמת כדעת הרי"א שגה באמת, גם ידידי החכם רמ"ש ז"ל בספרו הגרות החכמה שגה נכונות אותו בשם צפרדע של משה בההנט ועיין בסוף המעמוד הרא"ב"ע, ובכה כי הרא"ב"ע בעצמו מאן בדעה זו, גם מש"כ שעכבר המצרי קופץ לתוך פי התמס"ח, כבר הערנו בא"ח כי שגה מאד פי הוא משבשי ספורי אגדות כטבע הקדמונים אשר פיהם דבר שוא ועיי"ש (ס"ז).

החתיה, כי שם ינפלו כדורים דולקים מקני רעם יתמלטו ולא יפלטו. מראה גבו שהרתר כהה (דונקעל ברוין) ובטנו לבן ירקרק (געלבליך וויים). ראשו רחב ושטוח. עיניו גדולות נוצצות כעפעפי שחר וצופיות גם לאחוריהן. גרונו הפתוח כקבר ישגיר מפל בשר מרוקם מעורות כי לשונו נעדרת. בכל אחת מלחייו המשים שנים כחרבות לטושות. פרסות רגליו כצר נחשבו. ברגליו הראשונות חמש חמש אצבעות ובאחרונות ד' ד' מאוחות בעור מלמעלה למען ישחה במים אדירים. צפרניו ארוכות כמאכלות שנונות. בכפל טורי משמרות קשקשים אשר על זנבו הארוך, רבים חללים יפיל ואניות יאור יהפוך כמו רגע. כל היום כאלם לא יפתח פיו ורק בלילה ירעם בקול נאונו. קל הוא על פני מים וגם ברגליו לרוץ אורח, אך לא את גוו להימין או להשמיל, ולכן נקל לאיש קל ברגליו בתנועה קלה ממנו להמלט. מפחד אויב יאור חייו ולכן לא ירחיק נדוד מאפיקי מים רק בסהר גומא ובצלה ישכון. מאכלו אציר דגים נחשים ועקרבים. לפעמים יעשה גם שוא בערמה, כי ישהה על גבו כקורת עץ כי כן ידמה גם במראהו לקליפת עצי יער ואוי לו לאיש או הולך על ארבע והוא לא נזהר מקורה אחת שצפה על פני המים, כי עד ארגיעה יסגור את יומו ובחדרי בטן הטורף ימצא קבר. על הרוב רק בזנבו לבד עצומים כל הרוגיו, כי אם רחוק ממנו טרפו ולא יוכל לדלג עליו בחמת רוח ולשסעהו עד מהרה, יככו בזנבו הארוך ו' או ז' אמות ולא ישנה לו, ככה ימותת אדם ובהמה חיות קטנות עם גדולות. הנקבה תפלט מאה ביצים בכל שנה מגודל ביצי אווזות, ותטמנם בעומק רגל בחול שעל שפת היאור; במשך כ"ה עד שלשים יום יבקע חום השמש ביצי צפעוני ההוא ובנים משחיתים ישרצו בארץ. רבים מהביצים תעלינה בתהו ותאבדנה ע"י בני אדם אשר יארבו אחריהן לשברן בנדיה או לאכלן כמו את בשרן אשר יאכלו. וביותר יארוב אליהן שעכבר מצרי הנזכר. מה יקרו הצדיק את ברואיך צור היצורים. בבלאך משחית קטן להבל משחית איום ונורא לבל ירב בארץ וישחית כל בשר. בזמנינו ינודוהו בעודו קטן וילמדוהו תרבות כאשר היהו יער, אף יוליכוהו בכלוב בארצות אירופא לקחת בצע כסף מרואיו. פתנים (אטטערן) בשרם ימכרו הרוקחים כצרי לרפואה תעלה ויהולל מאד, והם ב' מינים, לאחד מהם קרנים כמו להשבלול (שנעקע) אבל קשים מאד כקרן בהמה או חיה. צפרדעים. צבים (שילד קרעטע). נחשים ועקרבים. וויפער"ן. קאמעלעאנס וסאלאמאנדע"ר לרוב. תנשמת (פלעדער מויז) גדולה מאד, מקצה ראש כנף אחד עד קצה ראש השני מרחק ב' רגל. מעוף מעופף על הארץ ע"פ רקיע השמים, יענים (שטרויסע, הוראת שורש יען בערבי זולל) במדבר מצרים לרוב. שמנו יקר מאד כי מזור הוא להרבה תחלואי האברים. הרחם (אאס גייער וכ"ה בערבי רחם גם רחמה) אשר יטהר את הארץ מנבלת כל פגר, כאשר תעשינה העגור (קראניך) והחסידה [שטארך, אשר הקדמונים יספרו ממנה כי תתחסד את בניה (ולדעת חז"ל את הברותיה חולין ס"ג.) הפך בת היענה הנקראת בערבי פלי"ס הוראתו המרשעת כי הקשיח רחמיה מבניה, איוב ל"ט ט"ז]; וביותר החסידה מצרית או איבי"ס אשר תטהר את הארץ (אפריקא בכלל) גבהה ג' רגל, נוצותיה לבנות וחצי ראשה אדום, זנבה וראשי כנפיה שחורים, פיה ארוך ועקום, והיא מרומים תשכון על ראשי דליות התמרים אשר על שפת היאור. הנותן זמירות בלילה (נאכטיגאל). עופות המים והאגמים לרוב, כמו השלך [פעליקאן, כי גם הוא מרומים ישכון בצמרת ראש אמיר על שפת אפיקי מים, וכראותו דג שוחה ישליך נפשו מהרה במים ויוציא אותו החוצה (חינא ק"ב.) וכן העתיקו השבעים קאטאראקטי"ס הוראתו ביונית השלכה, וכן הוראת שמו פלונשע"ר באנגלית; אולם חז"ל (חולין ס"ג.) אמרו זה השולה דגים מן הים, וכן ת"א שולי נונא, קראוהו כן על סוף המעשה אבל כלם כוונו לעוף הנזכר]. שלוים (וואכטעלן) גם בערבי שלוי. אווז הגדול (גאנז). אווזים ממינים

שונים ודומיהם. בעד גידול סוסים יעמולו מאד, לכל בית אב שובכי יונים; וכן בעד גידול התרנגולים. גם ידעו להוציא ע"י מלאכה אפרוחים מביצים (חינכא קי"ג). על תולעי המשי לא ישימו עיני השגחתם, אבל מאד יפקחו עיניהם על גידול הדבורים; כי בבוא האביב סתיים והאדמה תחדש נעוריה העדים עדים, ימלאו אניות בנחילי דבורים, איש איש יתוה תיו או את שמו על נחיליו למען לא יתחלפו ויסעו לנגב מצרים ושם יחנו במקום אחד ימים אחדים, לאור יקומו הדבורים ויתנשאו בעמקים ידאו בשדמות יעופו בגנות לאסוף פרחים ולאגור דבשם, ובערב הם שבים עם שללם לנויהם; אחר כן יעתקו המקומם למקומות אחרים עד כי בירחים מעטים יתורו את כל נגב מצרים וישובו אל הדעלטא כי שמה ימכרו עזבונם במחיר רב. דגים לרוב בימים ונהלים, דגי היאור רבים אבל רובם לא טובים, המובחר והגדול שבהם הדג נילבאר"ש, לפנים לאטאם שמו. אמנם ברמשים מכאיבים ינגעו גם שמה ככל יושבי ארצות החמות זבובים *). כנים, פרעושים. צרעה (וועספען). פשפשים (וואנצען). עכביש (שפינגע, בערבי עכבו"ת. ובארמית עכוביתא). ארבה וחגבים גדולים מאד**) הערביאים יצלום ויאכלום:

מספר תושביה, מחלקותם, מראיהם ותכונתם הטבעי והמוסרי. מצרים איננה רבתי עם כבשנים קדמוניות, אולם כמות מספרם גם לפנים גם עתה מי יגיד לנו? לשאת ראשי מספר תושביה לגלגלותם לבית אבותם כאשר אנחנו עושים בארצות, אירופא לא ידעו כמאז כן עתה, ולכן גם אנחנו לא נרדפה לדעת רק אשר חכמים יגידו בהשערה נכונה ע"פ פלס ומאזני השכל כי מספרם עולה יותר מארבע מיליאן. ומאלה נפרדו לאומים שונים איש ללשונו למשפחותם לגויהם אלה יצאו מאזרחי הארץ מבני תושביה מני דור דור, ואלה באו מארצות אחרות; רובם מהבאים לכבוש את הארץ, ומקצתם אשר לא ירדו מצרים בראשונה להשתקע שם כי אם לגור בארץ באו לשבוע מטובה ולסחור בה. ראשי מחלקותם הם:

א עם קאפטען. בני אזרחי הארץ מזרע חם בן נח, אשר במרוצת הזמן התערבו עם הפרסיים יונים ורומים; לפי עדות החכמים ממי הכושים יצאו ובאו הנה דרך נגב מצרים או ארץ פתרוס אשר בינה ובין ארץ כוש כאשר נזכיר (קורות הפילוסופיא להחכם אדעלונ"ג ח"א) וכ"ה לעדות הנביא (יחזקאל כ"ט י"ד) ולפ"ז הקרא הארץ ע"ש הגבולים וכעדות הערביאים כנזכר. המה הי' ראשית גויי מצרים בעת כבוש הערביאים. אולם מעולל רעה ויגון וכל יד עמל ותלאה אשר עליהם עברו ויעבורו, ימעטו וישוחו יום יום עד כי לא נשאר מהם רק כשלשים אלף בתי אבות בערך. בזמנינו נתמעטו בלי ספק יותר, יען השלימו את הצרפתים בהלחמם את מושלי הארץ; גם דבר הוות אשר הי' שם בשנת תקס"א הפיל מהם רב. מראיהם שחרחור ירוק (געלב ברוין) וכל אשר

יתרחקו

---

*) מדחז"ל נראה שמזיקים מאד, חמשה אמרינן בשבת זבוב שבמצרים וצרעה שבנינוה וכו' (שבת ק"ט:) ומעתה יגלו דברי הכתוב, ביום ההוא ישרוק ה' לזבוב אשר בקצה יאורי מצרים ולדבורה אשר בארץ אשור (ישעיה ז' י"ח).

**) ר"ח בפי' על התורה (מובא ברמב"ן פ' בא) כתב, מעת עתרת מרע"ה ועד עכשיו אין ארבה מפסיד בכל מצרים, ואם יפול בא"י ויבוא ויכנס בגבול מצרים איננו אוכל אכל יבול הארץ כלום עד עכשיו, ודבר זה ידוע הוא לכל וכו', וע"ז נאמר שיתו בכל גבלותיו עכ"ל. ולנו נראה אף כי דברי ר"ח לעדות הפוסקים דברי קבלה בדיני תורה, בפשטי התורה ובספורי טבעי הנמצאים אינם אלא שקול הדעת או דברי שמועה מפי מגידים ולכן חלק עליו הרמב"ן גם פה, והוא והראב"ע ז"ל על דעתו בצפרדע כמו שהערנו בהערה הקודמת. גם מה שאמר כי הארבה לא יאכל מכל יבול הארץ, אין אתנו יודע עד מה זה ואלו אחרי שנדע כי נמצאים הם לרוב, ובין נגעי הארץ ימנו, וכותבי תכונות הארץ לא בשמיעתם מהם יוצאו.

יתרחקו נגבה יוסיפו שחרחורת. פניהם עב ושטוח, עיניהם נוטות אולם, אפיהם רחב ומעוך, שפתותיהם עבות ונפוחות, בתבנית מראיהם ישוו מאד להנעגערן. קטני קומה ושמנים. כרס עב להתפארת אדם יחשב, כמו בעיני אחינו בארצותינו (אלים לר' יש"ר קאנדיא ד"ט). מהירים מאד בתנועות האיברים, קלים ע"פ מים לשחות, גם המרקדות שלהם מהוללות להפליא מאד. על אלה שרידי בני עריצי גוים, תפארת גאון לאומי קדם מלפנים, תשכון עתה ענוה עיפתה כמו אופל, הכרת תכונתם ושכלותם ענתה בם כי עם כבד עון הם. נאנחים ונאנקים תחת שבט מושל אשר ירעם וירועם בשבט ברזל, ובמקל חובלים ינהלם חשך ולא אור; כי עם הועי לבב הם, נעדרי תושיה, מאמינים בשוא נתעה, רכי לבב, רואים תחת וייראו, בעלי מזמות, נוכלים ואנשי מרמה כמשפט כל מתעב גוי עבד מושלים אכזרים ולא ירחמו (הודו ע"ג:). כי מושלי מאמיני מחמד ירעצו וירוצצו אותם גם יכבידו עליהם עולם כעל עבדי עולם, אף כי לעזר ולהועיל המה להם מאד, להיותם סופרים סרסרים אומנים וחרשים, כי בכל משלח יד אשר מתכונת רוחם אליו תשוקתם המה מהירים ומצליחים מאד, והיתה זאת לאות כי מחסורם רבה הוא בלמוד דעת מביתרון הכשר דעת. והם מאמונת הנוצרים היותר קדומים. קדושם מארקו"ס יאמרו הי' הראשון מנשיאי ראשי הכומרים (פאטריארכען) אשר באלכסנדריא, והראשון מדורשי אמונתם במקהלות עם (פרעדיגער) במצרים. בימים ההם נרדפו הנוצרים משונאיהם בכל מקומות מושבותם, ומלטו רבים את נפשם אל העיר קאפטו"ס וסביבותיה, וע"ש עיר מקלטם ההיא יקראו בשמותם נוצרי קאפטע"ן עד היום הזה. כאשר החלו מאמיני מחמד להלחם במצרים השלימו את הנוצרים ובעזרתם הצליחו להביאה תחת ממשלתם, ובעבור זה הבטיחום אשר כסא נשיא ראש הכומרים יהיה נכון עד עולם. במנהגי דתם יתדמו במקצת למנהגי נוצרי היונים. תפלתם בבתי עבודתם בלשון מצרים הקדומה (אלט קאפטיש) אשר נשתקה בלי ספק, כי נכרתה מפיהם מעת ימשלו בם הערביאים ולשונם תהלך בארץ, והיא לא ידעוה בלעדי מעטי הכומרים אשר ידעו לבאר מעט מתפלתם, כי לא רבים יחכמו גם לקרוא אותם, ולכן ישנו וישלשו תפלותיהם הארוכות והרחבות פעמים רבות עד כי יכונו יהדיו על שפתם, אף אם רק כיונים הגו יהגו ולא יבינו מה שידברו. אגרות השלוחים ומאמרי מוסריהם יקראו בלשונם או בלשון ערבי. בליל לפני התקדש חגיהם יקראו עצרה ויתאספו בבתי תפלתם, אם בעבור קור הלילה כי אז לא יכם שרב ושמש, או בעבור החסות בכל מנהגי אבותיהם בידיהם אשר בהיותם מעונים מלוחציהם וייראו מעשות עבודתם יומם ויעשו לילה. ימי חגיהם יבלו בבטלה או ישבו בצל קורתם ובצללי אלים ישאפו רוח, כי כעם ככהן אין חלק להם בבינה ולא ידעו ספר, ולכן יאמינו כפתאי כל לאומי תבל כי אין כיוצר שואל מיצורי כפיו כי אם רבות ימי הצום ושפות תפלה*) בבואם בבית תפלתם

*) בספר מעשי ה' בחלק מעשי מצרים פ"ז וז"ל, יען כי נגש העם הזה בפיו ובשפתיו כבדוני ולבו רחק ממני ותהי יראתם אותי מצות אנשים מלמדה וגו' (ישעיה כ"ט) שיש לטעון שבכלל הפה הם השפתים? אבל בגלות הזה ראיתי מעשה ונזכרתי הלכה, שראיתי בקצת מקומות זריזים מאד בענין הפה להחמיר **באיסור והיתר** מחמירים חומרות יתירות מאד **ובתפלה** זריזים מאד, ולענין אסורים החמורים **כרבית וגזל ושנאת חנם** ודומיהם נבזים מאד! אמרתי אכן זהו שנאמר בפיו ובשפתיו כבדוני, כי **בפיו** נאמר על המאכל של איסור והיתר **ובשפתיו** נאמר על התפלה, ועל"כ השלים הנבואה ואמר בזהו מצות אנשים מלמדה עכ"ל ודפח"ח. גם כי קדמהו גבר חכם בעוז הרמב"ם ז"ל עה"פ „שומר פיו ולשונו שומר מצרת נפשו" כלומר שומר פיו מלאכול מאכל רע ולשונו מדבר אלא מצרכיו (ה' דיעות פ"ד). אולם אם הוא ראה בזמנו (שנת ש"מ) מחמירים באו"ה חומרות יתירות מאד וכן בתפלה, וברבית וגזל ושנאת חנם נבזים מאד, אף מה נעני אנחנו?

תפלתם ישקו את הרצפה. ברוב פחות עבודת מקדשם ישבו לארץ וידמו כאבן דומם, וברצותם לעמוד יאחזו בחבל (קריקע) וישענו עליו בעמדם. כהניהם כלם כהנים אלמים לא יוכלו לדרוש משפטי אמונתם כי נבערו כנזכר. פעם אחת בשנה ידרוש להם נשיא ראש הכומרים מדרש קצר. בראשי חגיהם יקרא לפניהם בספר על במת מקדשם. לפעמים יחלו פני הנשיא כי יעתר להם לאכול ביצים בימי הצומות, והוא לא יטה להם אוזן שומעת, ואז ירוממוהו עם הכסא אשר הוא יושב עליה מעלה ויחוגו וינועו וישאלוהו אם יש את נפשו כי ישליכוהו מטה אם לא יתן להם שאלתם? ככה יקשו לשאול ג' או ד' פעמים עדי יעתר להם בחזקה, כאלו באמת יפחד פחד לבל ישמטוהו ארצה ותשבר מפרקתו. אוי סכלים! בחרו לכם את מי תונו, אם אלהיכם או את נפשכם? אכן אמרו בלבבכם כי אתנו את מי תונו, חי אני! כי שקר בימינכם ואלוה השה אתכם חכמה. בהיותם בני י"א או י"ב שנה ישאו להם אחיהם נשים. במועד ידוע לפני זה ימולו בשר ערלתם; מקצתם ימולו גם את בנותיהם, ירושת פליטה מקדמוני המצרים ומנהגיהם בהיותם עובדי ע"ז כנזכר. ובכל זאת יחזיקו גם בטבילה הנהוגה בין הנוצרים, כי יטבלו את הילד ג' פעמים במים, ואח"כ יטבול הכהן ראש אצבעו בכוס יין נסיכם ויתנהו בפי הילד. הקאפטע"ן כהפרסים יגרשו נשיהם גם אם רק לא תואנה יהי עליהם סתרה (פרס נ"ח:). ברצון הנשיא או ראש הכומרים יוכלו לשוב לקחתה שנית, ואם לא יפיקו רצון מהקדושים ההם, יפנו אליהם עורף ואל שופט הישמעאלים (קאדי) ינוסו לעזרה, כי הוא צור יחסיו בו כל הנוצרים בארצות הישמעאלים, אם כהניהם לא ימלאו משאלותם. כותבים קיצקע על בשר זרועם, והיה כי יפגשם איש אי מזה עם אחר, יחשפו זרועם ויראו את השתי והערב החקוק בבשרם. לא יאכלו דם ובשר כל חי הנחנק. מתפללים על המתים אשר הנשמה תהיה רוחנית ולא שממה; אף כי יאמינו אשר אחר ארבעים יום רוח בני אדם עולה היא למעלה, בכל זאת ירבו גם אח"כ בעדם תפלה. אלה האחרונים ידרשו חיים בעד המתים, ואלה הקדמונים בעד החיים אל המתים, ועוזבי ד' יאחזו בזה וגם מזה לא יניחו ידם, כי לב הותל יטה את כלם. לחמם אשר יאכלו הוא רק עוגות מצות מסולת בלולה במים, כל שאור וכל חמץ לא יבוא בו. עדתם שמורה לנוצרי היונים אשר עלתה ידם על ידיהם וירעו להם מאד. וכן יקלו בכבוד כל נוצרי אירופא:

ב הערביאים. מעת כבשו את הארץ ויאחזו בה (ערב מ"ב:) וימשלו על הנפות היותר יפות וירבו ויעצמו שמה מאד, והם ב' פליגיות מתושבי הארץ. אח"כ באו שמה אחיהם מאפריקא צפונית מערבית הנקראים מערביים (מאגרעבי) ובחרו להם ערי פרזות ובתי חצרים אשר במישור לשבת, כי מאסו בערי מושב ובהמון קריות. בספות השנים התערבו עם אחיהם בני הארץ למבראשונה, ומהם יצאו האכרים עובדי האדמה הנקראים בשם (פעללאהב) והם על הרוב רמי הקומה,

אינם

אנחנו הרואים נחברים הבורים גדולי סכנות בהומרות יתירות עד מאד, והם בעצמם אבל אזור על דל שפתי ולא אקח לי קלון, כי אנחנו השלמנו פי' יתר הכתובים שם „לכן הנני יוסיף להפליא וגו' ואבדה חכמת חכמיו ובינת נבוניו תסתתר" מדוע לא אמר ואבדה חכמה מחכמיו ובינה מנבוניו, כמו שאמר והאבדתי חכמים מאדום ותבונה מהר עשו (עובדי' א)? כי באמת לא יתמו חכמים מישראל כאשר בריתו אותם לא ימושו מפיך וגו', כן לא ימושו גם חכמי לב אשר תורת אמת ידרושו וחכמת אלהים אשר בקרבם בנפש שוקקה ימולו, כאמרו יתעלה ואמרו רק עם חכם ונבון וגו', אבל בשבת החנפים הנזכרים אשר פרצו בארץ, החכמים יעצרו במלים והנבונים ישימו יד על פה ושפתותיהם יאטימו, נבל יהגו אלה כומרי מצות אנשים מלמדה עליהם בקולם לאמר בניה כחשים שמה כנהוג, ולכן תאבד חכמת חכמים, לא מהם כי אם מן הארץ. ובינת נבונים לא תאבד ג"כ מהם כי אם תסתתר נפשם ובמסתרים תבכה על כי אויל שמה ואת ה' ותורתו האמתית לא ידעו, כאשר המשכיל בעת ההיא ידום כי עת רעה היא.

אינם מטועני בשר אבל מוצקים וקשוחים לכל עמל ועבודה: **שזופי השמש אבל** לא משחתי תואר, ראשם עגול וארוך (אוואל). מצחם רחב וגבוה, עיניהם שחורות וגבותם שעירות ושחורות חוטמם גדול מאד אבל לא עקום וכפוף. תואר והדר לפיהם ולשניהם הלבנות והעומדות במישור. במלאכת הגנבה אין כמוהם מסירים בהבל, עת ידעו כי באו אניות אל החוף יפשיטו בגדיהם מעליהם וימשחו בשמן בשרם, ויבאו אל האניות, ובלילה במעברות יבואו, העבותות והחבלים הקושרים יחד צרורי הסחורות ינתקו, ואת אשר ישיגו ישליכו עם נפשם בים, וככה ישבו מתחת למים עם שללם ולא ירימו ראש לשאוף רוח זמן רב עדי ישערו בנפשם כי יתרחקו בטח. והם נגשים ונענים תחת שבט ברזל המושלים כי עם קשה עורף הם ולכן ינהגום במקל חובלים, יען בדברים לא יוסרו וגערה לא תחת בם. אולם היים טובים מכל אלה יהיו אחיהם בני קדר הנוסעים בעדר ונקראים בשם בעדואינע"ן, אשר ערבה ביתם ולא שנו טעמם ונימוסם ובגוים זולתם לא התערבו, רק כאחיהם יושבי ערב ישעו עם עדרם לאנס סוסיהם וגמליהם ממרעה אל מרעה, גם יגודו ליד וישדדו אורחות כמנהגם. שוכנים באהלים תחת יריעות עבות, גם פרוכת המסך בתוכם מפכן אנשים לבד ונשיהם לבד. משונים בגדלם ובמראיהם, בעמל אחיהם האכרים אינמו ואדונים זולתם לא יבעלום; בנגב מצרים ישבו גם בערים, זר לא ימשול בם כי מושליהם מהם יצאו ורק מס ידוע יתנו להסולטאן הגדול. והם בינוני הקומה, מראיהם שחרחורת, גויותיהם שעירות, עורקים מוצקים להם, מטועני בשר אבל לא שמנים, מהירי התנועה וקלים לרכוב מאד; על פניהם רוח הפראות (ווילד הייט) מרחפת; הפעליות נפשותם היות הנה, נוקמים ובעלי חמה, אבל גם נאים ואנשי חן, ומזאת השתעף להם גם מדות המודות כמו רב חיל (שאפפערקייט) אמונה ותום לבב, והכנסת אורחים. ולכן עם כל הפראות אשר בתכונתם טובים הם מהאכרים הנזכרים; החפשית ובלתי הענות מפני איש יאהבו מאד מאד. והם אנשי לבב ומתי שכל נדיבי רוח ומכניסי אורחים, אף כי לא יחרפו לבבם בצאתם לשלול שלל ולבוז בז מעובר ושב, כי גאותם הטעם בנפשותם להאמין אשר סגולת כל העמים הם וכל יושבי תבל ושוכני ארץ לא נבראו רק לתת טרף לשניהם וכסות לכסות מערומיהם. נופלים מהם ברוע תכונת רוחם והליכותיהם הנשחתות הם המערביים הנזכרים. מקצתם אנשי להם ומקצתם עושי מקנה וקנין. מתכונת עם זה בכלל הזכרנו בחלק א' ובאפריקא בכלל:

ג הממאמעלוקע"ן אשר נשבו ונקנו מארצות אזיא ואייראפא ומגודלים מנעוריהם ללמד ידם לקרב (עיי' בפתח מצרים). יען מעמים שונים הם לכן גם תכונתם משונה, אולם בכללם המה מכובדים אנשי שם גבורי כח, ומורגלים ע"י למודם מלאכה והתנועה המלחמה לשאת גם יד כל עמל ותלאה. הם המושלים בארץ כנזכר שם. מספרם לא רב הוא אף כי יעמולו לפרות ולרבות בארץ ע"י קנית עבדי שלם חדשים בכל שנה:

ד הישמעאלים (טירקען) באי הארץ ותושביה ורואי מושליה משנת רע"ז לאלף הששי כנזכר, מקצתם בעלי פקודות, אנשי לחם רגלים הנודעים בשם (יאניטשארען), ומקצתם סוחרים ובעלי מלאכות. גאים, שופכי דם ואוהבי בצע, מספרם ג"כ לא רב:

ה נכרים אשר באו מצרימה ואחזו בה הם היונים (גריכען) מקצתם מעת היותם מושלים בארץ כנזכר, ומקצתם אשר באו אח"כ. והם מתי מספר רובם סוחרים ואשר גם בעלי מלאכות להם בקצת הערים. ארמיענער ואנשי סוריא ושאר ארצות אזיא הק' בתי אבות בערך עושים מקנה וקנין. אנשי אייראפא ממשלות שונות בערי המסחר לבד. כושיים נוביע"ר ונעגערי"ן ודומיהם, והם עבדי עולם משרתים ואנשי לחם:

יהודים מדורות עולמים, כותרים וסרסרים, משכנם בקאהירא והשריף אשר לחוף ימים השכונה. מספרם לא יותר מב׳ אלף נפשות. גם מכת הקראים ימצאו שם הרבה עוד משנים קדמוניות (אפריקא בכלל). אמנם מהפליאה הגדולה אשר התפלאו עלי׳ הרבה מגדולי הראשונים ז״ל על כמה קהלות הקדש וביחוד על הרמב״ם ז״ל איך גר בארץ מצרים נגד אזהרת התורה שלא נשוב אליה עוד? לא אוכל להעלים כעת עיני ממנה יען פה מקומה; ולזאת איפוא ישלח נא הקורא אם אעבירהו מעט מהמסלה, כי האוהב ודורש האמת מפאת עצמותה לא ישא פני כל ענין אם קטן ואם גדול הוא יען הכל למשפטה יעמודו, וכל דרך תוליכהו לבוא עד תכונתה דרך הקדש יקרא לה. הראשון שבראשונים הר״א ממיץ ז״ל השיב כי לא אסרה התורה אלא בדרך הזה היינו מא״י למצרים, אבל בשאר הארצות מותר, ולדעתו זו הסכים גם הסמ״ג ל״ת רכ״ז, וכן הוא גם דעת המרדכי סוף פ׳ הערל, ומובא גם בד״מ אה״ע סי׳ ד׳ (וע״ש שם ובמקום וכן כ׳ הרמב״ם ז״ל הרא״ם בס״י), וכן הוא דעת הר״א מזרחי בפ׳ שופטים; והגאון מהרה״ל בספרו מעין החכמה כתב כי הוציאו זאת להם מדיוקא דקרא „והשיבך ד׳ מצרים באניות בדרך אשר אמרתי לך לא תוסיף עוד לראותה (דברים כ״ח). הריטב״א ז״ל (יומא ל״ז) מביא דעות שונות ומסיים שם והנכון יותר שאין האיסור אלא בזמן שישראל שרויין על אדמתם, אבל בזה״ז שנגזר עלינו להיות נדחים בכל קצוי הארץ כל ח״ל אחד הוא ואין איסור אלא שלא לצאת מדעת מן הארץ לח״ל עכ״ל. ולדעתו זו הסכים הרש״ל ז״ל בביאורו על הסמ״ג אף שלא ראה דבריו כנודע להמעיין שם. ואני בער ולא אדע דעת קדושים אלו, איך התרו להצדיק את הצדיק הרמב״ם ז״ל מבלי ראות בדבריו שסותר בפ״ה מה׳ מלכים היפך מדבריהם, וז״ל „ומותר לשכון בכל העולם חוץ מארץ מצרים ת׳ פרסה על ת׳ פרסה וכו׳ הכל אסור להתישב בה וכו׳ ויראה לי שאם כבש ארץ מצרים מלך ישראל ע״פ ב״ד שהיא מותרת ולא הזהירה אלא לשוב לה יחידים או לשכון בה והיא ביד עכו״ם וכו׳״ הרי התנה בפי׳ שהאיסור על השכונה והישיבה בה יבוא מאיזה דרך שיבוא לא כדעת הרא״מ והסמ״ג והמרדכי והמזרחי? וכי האיסור נוהג גם בזמן הזה, כמו שכ׳ ז״ל גם בס׳ המצות ל״ת מ״ו, „שהזהירנו משכון בארץ מצרים לעולם״ וכן פסק הרא״ה ז״ל אשר בדרכיו הלך בס׳ החינוך מצוה ת״ק, ולא כדעת הריטב״א והרש״ל? הרשב״ץ ז״ל בס׳ זוהר הרקיע ל״ת קפ״ו חשב ג״כ להצדיק הרמב״ם ז״ל ע״פ הירושלמי סנהדרין „לישיבה אי אתה חוזר אבל אתה חוזר לפרקמטיא וכו׳ וכיון שמותר ליכנס בה לפרקמטיא אם אח״כ נשתקע שם לא עשה מעשה איסור שהרי בהיתר נכנס״ ובמ״מ לא דק היטב בדברי הרמב״ם שם שכתב בעצמו בנידון זה „ואין לוקין על לאו זה שבעת הכניסה מותר הוא ואם יחשב לישב ולהשתקע שם אין בו מעשה״ רצונו אין לוקין עליו בלבד מפני שהוא לאו שאין בו מעשה, אבל לא בעבור זה יעתק הלאו ממקומו, כי הישיבה בה אסור כנזכר בדבריו הקודמים, וכן פי׳ גם היקך שם דבריו; וכן שנה בעל יפה מראה (ירושלמי סוכה פ״ה). וביותר אתפלא על הגהות מיימוני שהביא במקומו דברי הסמ״ג בשם הר״א ממיץ והסכים גם כן לדעתו, ולא הרגיש כי דברי הרא״ם והרמב״ם סותרים זא״ז? ובשו״ת הרדב״ז ד׳ ליוורנו סי׳ ע״ג כתב וז״ל „כלנו דעתנו לחזור ולדור בא״י דע״ז הטעם אנו סומכין לדור במצרים אע״פ שהתורה אמרה לא תשוב בדרך הזה עוד כיון שאין אנו יורדים להשתקע אלא לגור וכאשר תמצא ידנו נלך לא״י אין אנו עוברין עכ״ל, מה אמולה זאת התשובה על השאלה הגדולה, ירגיש כל קורא משכיל דברי הגאונים הנזכרים. אולם הנראה לנו לנוגיה לאור צדקת הצדיק הרמב״ם ז״ל, הוא ע״פ ידיעתנו מספרי קורות הדורות ובפרט מחכמי העמים שהיו בזמנו והכירוהו, כי אנוס הי׳ מאוד לצרות מצרימה בעבור רשעת מלכי הערביאים אשר משלו אז במדינות אנדלוסי״א אשר

נשתדל לבקש רצון' מתשה ומגן מהקאליף מושל הערביאים במצרים. ואם לשבת לפרקמטיא התירו חז"ל כנזכר, ואף כי לעמוד על נפשו ואמונתו היקרה לו מהיתו וכנודע מענין הנביא אוריהו (ירמי' כ"ו) וירמי' בעצמו (שם מ"ג), ויהודא בן טבאי או שמעון בן שטח (ירושלמי חגיגה פ"ב) ויהושע בן פרחיה (סוטה מ"ז, בב"ש ישן) שברחו כלם למצרים. ועל ישיבתו ז"ל שם כל ימיו הי' ג"כ אנוס, כי ה' נתן חנו בעיני המלך עד כי גם את נפשו וכל ביתו הפקיד בידו והי' רופא למלך כל ימיו כנודע מאגרתו לר"ש אבן תבון, ולכל בני ישראל הי' אור במושבותם בכל ארצות ממשלתו בעבורו, כעדות הרמב"ן ז"ל באגרת ההתנצלות בעד ס' המורה. ואחרי כי עמדנו ע"ז מצאנו בס' כפתור ופרח פ"ה כי בהיותו במצרים שמע מפי ה"ר שמואל אחד מבני בניו של הרמב"ם ז"ל שכשזקנו ז"ל הי' חותם שמו באגרת שלוחה הי' מכיים „הכותב העובר בכל יום ג' לאוין אני פלוני" ואמרתי לו דרך אני נאמה שמא הרב ז"ל הי' מוכרח לעמוד שם שהרי הי' רופא למלך מצרים וכו' עכ"ל; ולבבנו יתאמן על עדות זו יען בידינו הרבה אגרות ושו"ת מהרמב"ם ז"ל ולא מצאנו חתימה כזו על אחת מהן. ומה שאמר בעל כו"פ שמא הי' מוכרח, אכן נעני אבתרי' ודאי הי' מוכרח לעמוד שם על נפשו כנזכר. אבל שאר קהלות הקודם או הגאונים שהיו שם לפניו ולאחריו וכן בניו ונכדיו סמכו אולי באמת על דברי הרא"ש והריטב"א ז"ל. ובהיותי בפראג בשנת תקפ"ד הצעתי דברי אלה במכתב לפני הרב הגאון מהרא"פ זצ"ל והשיב לי תשובה אך לא על שאלתי כי אם תוכחות שאלות על הרמב"ם ז"ל אשר העתיק מספרו תשובה מאהבה ח"ד שלא נדפס עדן, ולכן לא העמדתי' פה יען הקורא ימצאה בספרי אם יצא לאור:

תבונתם מנהגיהם ומעלליהם. אף כי ירדו פלאים ממרומי השלמות עמדו עליהם אבותם בדורות עולמים, בכל זאת לא נפלו לתחתית מדרגות מין האנושי ולא הורד עדים מעליהם מכל וכל; עוד ימצאו בהם עובדי אדמה, חרשים חכמים, סוחרים וכנעני ארץ, יורדי הים באניות ואם לא בתפארת השלמות. גם עוד ירושת פליטה להם מהמלאכות המפוארות והמדעים אשר ככל בנטותו הנמו, ועוד מעט והיגימו. עבודת האדמה אשר היתה לפנים פנת יקרת דתם ומגמתם, הוא גם עתה ראשית יגיעם ועמלם; ואם לא ברבת תפארת כלפנים, כי שובבות ופרעות תושביה ואכזריות מושליה בעוכרה, ולכן גם כלי מחרשתם על הרוב לא טובים, ולא יצליחו לבצע בם מעשיהם. האדמה אשר תעבור תחת שטף היאור שנה בשנה ובפרט בנגב מצרים תחרב ותיבש בחרבוני קיץ כפלא התחית, הארץ תבקע לבקעים ופתחה פיות רחבות יותר מרגל ועמוקות ה' עד ו' רגל, ובעת השטף יגיחו הבקעים ההם מים רבים אל פיהם, ורגבי האדמה אשר בסביבותם יוסיפו יובש עד כי יחרו ויחרבו מאד, ולכן מוכרחים האכרים לדוש כעפר את הרגבים בטרם בוא השטף ולהדיקם הדק היטב כמו פולא ובוקע בארץ במוטות עץ וחריצי ברזל בראשיהן. ואחר כי ישובו המים לאיתנם יזרעו זרע על פני האדמה הנגרשה והנשקעה, והזרעים יטבעו בכבדותם בארץ ויעמיקו לבוא חדריה. ככה יזרעו החטים והשעורים לבד, אבל אורז פשתים מאיים ושאר צמחים שותי מים רבים יזרעו טרם בוא השטף. בקצת המקומות יחרשו מקודם גם האדמה הנרפשה. המחרשת (פפלוג) לא יעמיקו בארץ למען תרד שכבת הטל גם על שרשי התבואה. בצפונית מצרים יחרשו גם קודם גם אחרי הזריעה למען תבוא הזרעים בחיק הארץ ולטמנם בעפר יחד. מרומי שדה אשר שטף היאור אליהם לא יגיע, ישקו ברגל ע"י כלי משאבים מעשה חרשים חכמים אשר שוורים או אנשים עושי שכר (לאהנארבייטער) ינהגום; בשדות כאלה לא יזרעו חטים כ"א דוחן, אורז, מאיים, צוקר, פשתי עץ ודומיהם. הפרודות (קערנער) יעתקו הכוסים ברחים, או בני אדם בעמל ידים (האנד מיהלע), כי

לטחון בדבר אין בו רוח חיים, ובלי זיעת אף ויגיע כפים, אשר האבנים ישחקו ע"י מים (וואססער מיהלע), או האופנים ינפחו מרוחות שמים (ווינד מיהלע), לזאת נבקה כעת רוח מצרים. ואת אשר לפנים טחנו רק בריחים של מים ולא בבהמות (תשב"ץ ח"ג סי' ל"ו). בכל יגיעם ועמלם בעבודת האדמה עוד לא ישכילו ויואילו לעשותה את אשר תוכל להיות מסת אויר ארצה ושפעת מימיה הרבים והשלומים, ויהי הנקל להם אם יעירו ויעוררו רק תשוקתם ורוח בינתם לקצור ברכה פעמים בשנה. משני שמטה (ברחך יאהרע) לא ידעו, ודומן ע"פ השדה לא יזורו, כי היאור לא יכלה מימיו מעולם עד עולם. אבל זרע השדות יצליחו בכל עת ולא יזרעו מין תבואה אחת על חלקה אחת שנה בשנה. לפעמי בקרים ייבשו ויבערו בם. גודל חום הארץ והשהבא"ק אשר ישפיעו לרוב, יעצרו בעדם כבעד כל בני קדם מלאכול הרבה או לחקור ממסך. בכורי דלים יאכלו על הרוב לחם עוני אשר יאפו בלי מחמצת על גחלי בקר יבשים, בצלים חיים הטובים מבצלי אירופא, ומים בכלי חרש. אביוני אדם יאכלו גם תמרים, גבינה מלוחה, פול ועדשים, מיני פרשים ואבטיחי מים. מקצתם יטבלו פתם בשמן. דבש וחלב המוגש מעדנים לחיך דלת העם. רגעי הארץ יאכלו בשר ועל הרוב בשר אילים, אורז, תרנגולים, מאכל פילאווי"א (ערב לז) ושאר מאכלים טובים אבל מכלם מעט מזעיר. מאכליהם מבושמים מאד, על רובם יתילו מי ציטראנע"ן וכן העיד הראב"ע ז"ל בשם אחד מחכמי ספרד אשר אפי' לא יהי' למצרי אלא פת לבדה לעולם המרורים על שלחנו לטבול בם פתו, כי הם רפואה לאוירם הלח והחם בעבור מימי היאור (שמות י"ב ח'). הנוסעים בעדר יאכלו על הרוב חלבי עדרם חלב, גבינה, בשר אילים, לפעמים גם עירי גמליהם, תמרים אשר ימצאו במדבר, אורז ולחם דגן הודו אשר יקנו במחיר. בשר שורים ושורי ביפאל יאכלו העניים בעת חג להם. בימים החמים מאד לא יאכלו כלם רק מיני קטניות עשבים ידועים ודגים. עשירי עם ישימו שרף מאסטיק (לוט, בראשית ל"ז, ובל' חז"ל מסכ"א ב"ר נ"א) במשארותם למען ישים ריח קטורה באפם. והקאווע ישתו בלי חלב וסוכר בספלים קטנים, אבל כמעט בכל שעה. כי ישבו לאכל לחם ישבו לארץ על מצעות ויריעות ויתנו כדור סביב לשלחן גבוה מעט מהארץ כהדום תחת רגליהו, ומטפחת אחת ארוכה סביב כרכב השלחן, וכל אחד מהמסובים מקנח ידיו בחלק המטפחת אשר לפניו, יען מסכינים ומזלגות וכפות לא ידעו, רק המאכלים יגזרו לגזרים קטנים טרם יובאו על השלחן, וכאוכלי על ארבע יאכלו מתוך קערות זכוכית לבנה בכפות ידיהם, ובאצבעותיהם ילחכו וינקו את לחיך האוכל יטעם (עיין ערב והגא). המאכלים יביאו על השלחן בכלי נחשת נחפה בעופרת פנימה, וממנו יקחו חלקם אל הקערות אשר לפניהם. דלת העם יאכלו בכלי חרש, גם שלחן אין להם רק מכבר (מאטראצע) יפרשו על הארץ או כביר עזים ועליו יציגו הקערה ויאכלו. על הרוב ישתו מימי היאור אשר יקוו להם בבורות הצובים (ציסטערנען) או בבקבוקי חרש ימלאום; גם יבשלו להם משקה משכרת מקמח שעורים. אף כי מוזהרים הם מאלה דתם לבל ישתו יין או יי"ש, בכל זאת יעברו נדיבי עם תורה ויפרו חוק בסתר אהלם בכל ארצות מושבותם הן עלמות נביא שקר מחוקקם כבר נפזרו, ואם המה בחדרי משכיתם יפרו חוק בשאול מי יגיד לו? כטוב לבם בימים טובים או בחברת אהובים ישתו גם המשקה הנקראת שערבע"ט או זארבע"ט (משקה מקררת ממימי ציטראנען ודומיהם) וקאווע, גם מימי קנמון (צימעט) ומימי פרחי תפוחי זהב (פאמעראנצען). ואת כוס האפיום אשר ישתו כל בני קדם ילעסו גם יעשנו המצרים כדורים קטנים מעלי ששנ"ס (בלה"ק שם. ערב ל"ז) אשר ישכרו מאד:

המצרים משכימי קום לבתי תפלתם, למען ירוצו לבתי הקאווע כהתימם תפלתם ושיחתם. מאחריך למלאכתם וממהרים לכלותם, למען יבלו בהיק

הפנלות עמותם, אצילי הארץ בחברת מרעים ובבתי נשיהם, ואשר רק לא בלחם נשכרו בבתי הקאווע. בגדיהם בכלל כבגדי כל בני קדם ארוכים ורחבים. תושבי הכפרים ילבשו כתנת פשתים עבה ממראה תכלת, עליו בגד עב ושחור אשר החזה גם הידים והרגלים השופים יתראו. ראשם יענפו במצנפת מבגד עב (פילז) ועליו יתהלו תכריך צמר אדום. רק מעטים ישאו מכנסים. אין חליפות למנהגי מלבושיהם מדורות עולמים. עשירי עם ורגעי הארץ ילבשו מכנסים רחבים מתחת כתנתם על הכתונת מכנסים אדומים, עליו המעיל (אנטאריא) אשר ילבשו טרם ישכבו מהוטבות אמון הודו או סוריא הקל מאד, ועליו בתבניתו בגד ארוך ורחב אף יקר ממנו הנקרא קאפטאן. עליהם יחגרו חגורה רחבה ויקרה אשר יתקעו בה סכין גדול בנדנו מאיזה מתכות. ועל כלם עוד אצטלה דשוב"ע בתבנית ב' בגדים הנזכרים אך לא ארוכה כמוהם, גם הכתנות על אצילי ידים (ערמעלין) קצרים, ובחורף יתפרו תחתיו אדרת שער (פעלץ). עוד מעטה הלה להם אשר לא ילבשו רק בהמון הוגג במקהלות עם ויקרא בשני"ם ארוך עד לארץ, וכסתות אצילי ידים לרפשי אצבעותיהם תגעגה, ועל הרוב הוא מפשתי עץ לבן. המאמעלוקע"ן ילבשו עוד על כל אלה מכנסים ארוכים ורחבים מאד. בחג ביירא"ם מנהג ישן נושן כי ילבש כל אחד בגד חדש, גם את העבדים והמשרתים ילבישו אדוניהם מלבושים חדשים. ויהיו אצילי הארץ כמתאוננים על מנהג נחמד הלזה, כי ירבה להריק שקיהם שנה שנה, אבל מי הקשה להפיל מעטרות מנהגי אבותיהם בידיהם ארצה וישלם? על מצנפת ומגבעות הראש יכזרו הון ועת למעלה ראש, כי מכל חליפות בגדים אשר להם, ינוגעו רק המה בשבט המנהגים אשר חליפות למו בכל עת ויעתים מפני הדתים יוניאו. בין מלבושיהם למלבושי נשיהם כמעט אין הבדל בדמות תבניתם, רק אלה האהרונים יקרים בתכונתם המה מהראשונים. נשי דלת העם לא תלבשנה לפעמים רק כתונת על בשרן, ועטיף תכסינה בו כל ראשן זולת עיניהן; ואם תשיג ידן גם מכנסים ארוכים ורחבים, ומעטפה גדולה ורחבה מפשתים או פשתי עץ. ראשיהן תחבושנה בבגד צמר עב, שערותיהן תעבותנה לצמתים, בהם תלוים כמונים קטנים ושאר הפצים קלי הערך לנוי ולתפארת; באזניהן ואפיהן טבעות גדולות מבדיל ושאר מתכיות נמבזות. על ידיהן ורגליהן טבעות גדולות. בהרבה חלקי גויותיהן ובפניהן יכתבו קעקע (טעפאווירען) בצבע שחור ותכלת. נשי רגעי הארץ רקמות לבושן ממשי ושאר דברים יקרי הערך כנזכר. כי תאצנה לשוטט בחוצות לראות ולהראות או לשוח בשדות ולרעות בגנים, תעטפינה במעטף בד ורחב בצעיף משי ארוך לארץ יגיע; הצעיף הוא אחד מראשי בגדיהן, ויהי הנקל להן להראות בלעדי כתונת מבלעדי צעיף; הנרפתים יצאו לשוח בשדה בעת נשי דלת העם בנותיהן ונערותיהן עבדו עבודתן רק בכתנתן ובלא צעיף על פניהן, ובראותן בפתע פתאום את בואם, רעדה אחזתן ולמען כסות פניהן משכו פי כתנתן למעלה ראש, עדי נשארו עומדות כמעט ערומות יחשופות. אך מי מושל באדם ממשל רב מתנהג או דיעה נשרשה בתלמי לבבו מנוער? נשי מצרים ככל בנות אם כל חי אהבתן עזה ותשוקתן בוערת ללבוש שני עם עדנים, לעדות עדי זהב וכסף, פנינים וכל אבן יקרה, כפי ויותר מכפי משאת מצבן ומעמדן. אף כי אין חליפות בארצות בני קדם למנהגי המלבושים כמו באירופא כנזכר, בכל זאת יפזרו נשותיהם עם יותר מנשי ארצותינו, אולם לעומת זה באירופא נשים משלו בנו כי האשה שלטת ולפעמים גם המשרה על שכמה, ושמה כדה על שכמה כי רקחות וטבחות הנה על הרוב לבעליהן וכשבויות חרב סבלינה גם הפלגשות רוב ימי חייהן כלואות וסגורות בארמנותיהן, כי קנאת בעליהן קשה כשאול כנזכר פעמים רבות בה"ח. נשי רגעי הארץ כי תצאנה אשה פני רעותה לבקר, יעדו ראשיהן במטפחות יקרות מובאות מהודו ומרוקמות באבני חפץ, וכפל הרוזי פנינים ואבני נזר מתנוססות על המטפחות כדמות הלי

אגן הסהר ; קווצותיהן תלתלים (לאקען) או צמות קלועות ומשוחות מבעד למטפחות, עליהן צעיף משי שחור, ושפחות רבות עושות חליפות בגדים הרבה אחריה ; בבית רעותה תסיר הצעיף והמטפחת, תבלה השעה כי תבולע בזמרה וריקוד וש' מדות היותה שלות, תפשיט בגדיה ותלבש אחרים, ככה תעשה עד עשרים מונים במשך עת הביקור ; גם לדברי רוח אין קץ ואף כי לשיחות נשים שאננות. באצבעותיהן טבעות יקרות. שערותיהן השחורות כמשחה בתמרוקי נשים, שניהן וגוויותיהן כמי שושנה. בגדיהן מקוטרות אהלים (אלאעהאלץ) גבות ושמורות עיניהן תשימנה בפוך שחור. לצפרני ידיהן ורגליהן גם תנה הנשים את זקנים בצבע ירוק כתפוחי זהב (אראנג געלב). איש ואשה יתעבו שערות גוויותיהם זולת שערות הראש והזקן, ולכן יעבירו תער על כל בשרם, או ישימו קרחה כי ימרחו על מקומות השעירות במרקחת רוסמ"א או רורע"ע והשערות ימרטו ; וזאת יעשו על הרוב במרחצאות אשר שמה ירחצו ברחצית חמים ורחצי בשמים אשר ישימו קטורת ויתנו ריח ניחוח (פארפימעריען), וביותר הנשים אשר עיני השגחתן צפיות תמיד להעיר התושים ולעוררם. גם נודעות ומהוללות הן בלעדי זאת לאוהבות הנקיות מאד :

בארץ חמדה הלזו אשר תפארת מקדשיהם ארמנותיהם והיכליהם כללו לפנים יפיה, הדרת הבנינים המצבות והעמודים אשר עמדו ויעמדו לנס כל העמים לאות ולמופת לדור אחרון על עפר יקום על חכמתם ובינתם במלאכת הבנין כי רבה היא ואין על עפר משלה ; בארץ הזאת לא ימצא עתה, זולת מעטי בתי שרים, רק בתים קטנים בלא הוד והדר, והורסים מוראים ונגאלים כאהלי קדר, תבהלנה עינים מראותם, גם היכלי השרים אף כי גבוהים ורמים הם, בכל זאת יתראו יותר לבתי כלאים מלהיכלי עונג בתי שרים ונדיבי עם, כי כתל אבנים בלי תבניה ובלי תכניה וסדרים שמה גם יחד. שער או מבוא ההיכל קטן ושפל, לא יקרעו להם חלונות הולה על פני העיר, רק חורים קטנים כבבתי מהפכה וצינוק, ושבכת עץ או ברזל עליהם מלמעלה. ונודע עוד בימי המשנה בשם חלון מצרית כל שאין ראשו של אדם יכול ליכנס לתוכה (ב"ב כ"ה :) אולם החדרים בבתי הגדולים המועדים למעוני אדוני הבית לבד, גדולים ורחבים אף יפים ומקצתם גם מהודרים מאד, בם יאכלו וישתו וישנו אף יתרועעו את רעיהם בנעימים, לנשיהם ולשפחותיהן מעונות מיוחדות ודבר אין להן עם מעונות בעליהן. אף כי לא ידעו מכלי חמדה יעדו משכנות אנשי אייראפא, בכל זאת יתאמצו בכל עוז לפאר את ביתם כמסת יכלתם בכלי הפז לפי טוב טעם בני קדם ; אצל הקירות כרים גבוהים מעט מרצפת הבית, ומכוסים על הרוב ביריעות יקרות. על הרצפה מרבדים מרוקמים משזר מעשה חושב ; הקירות מסובלים באבני שיש יקרות מעשה ידי אמן. ראשי הקירות והקורה אשר מלמעלה צבועים בצבעים שונים. מטה כבודה (זאפה"א) רקמות כסותה. בכל בית גדול או היכל חצר או גנה באמצעיתו. הגגות שטוחים, מעקה מהודר סביבו למען לא יפול הנופל ממנו, וכן הוא בכל ארצות בני קדם, כי שמה ישאפו רוח נח להשיב נפשם מחום היום, מקצתם יטו אהלם על הגג וילינו שם (ש"ב ט"ז כ"ב) ומקצתם יטעו אהלים פרחים וצמחים מפיקי ריח ומשביעי עונג. רוב בתי העיירות מאבנים וב' או ג' עליות מרוחים עליהם מלמעלה ; אולם יושבי הפרזות והכפרים, הנגשים ונענים תחת עול העוני והכלות מוטליהם, ישכנו בבתים קטנים ושפלי קומה מלבנים בלתי שרופות, או באהלי חמר מזוהמים ומגואלים. מקצת יושבי הכפרים בנגב מצרים ישימו במערות צורים מעונתם, בקרבם רוב הבתים גנים נטועים בנוה לפי טוב טעם בני קדם, כי עצי עושי פרי ונושאי ענף קרובים אחד אל אחד, חורשי מצל מפיקי ריח, ומלא ירק דשא רך לשבת ולהנפש, ישבו יותר מגנות אייראפא הנטועים מסדרות שלמות רחוקים וקצוי ענפים שתולים בסדרים ושורים אשר לא יצליחו רק ללכת בינתם רגע

ושוב, אך לא להשות כנג דלויטיכם או בפרי מגדים נפש עיפה להשיב, וכן כתב החכם דענאן הצרפתי, אשר ארח לחברה עם נאפאלעאן למצרים ערב וסוריא, „בגנות בני קדם לא ימצאו שדרות אילנות נטועים בשורים ארוכים כבגני צרפת, אף לא מסלולות עקלקלות אשר מישור ראשיתם ועקלתון אחריתם כבגני בריטאניא יען ההולך לרעות בגנים ההם יהיה כמתעתע נלאה למצוא אורח מישור לשוב כאובד דרך, והיה רק לעדן פרי יגיע כפות רגליו ולמצוא שכר לעמלו; כי יגיעת בשר בנפש רעבה לא יתאבו בארצות קדם בין תענוגות בני אדם, שמה תחת ענפים נכבדי עלים אוהלים לשבת נטויים, ובבתי גנות (קיאסקען) נחמדים למרגוע בנויים, ומשם יהפוך איש איש אוכל בכל אות נפשו, פעם ישלח ידו לנקוף תפוחי זהב (פאמעראנצען) מטיבי נפש רעבים גם צמאים, ופעם לקטוף פרחי דודאים (יאסמין) נותני ריח ונשמת חיים באפי שואפיהם. גם עלמות יפיפיות ובנות חן הלוקחות לב אדם בעיניהן ובעפעפיהן נפשם תצודנה, לשרת בגן ולמלאות רצון תחת כל עץ רענן, כי הזמה במצרים פשטה והארץ לא מטוהרה היא מחלאת ניאופים כמאז כן עתה (ויקרא י"ח ג', יחזקאל ט"ז כ"ו, ויקרא רבה פ' כ"ג) כאשר נזכיר, ובה יהלימו גויותיהם ויכלו בשרם ושארם *). מפאת אמונתם רשות להרבות להם נשים, אבל זאת לא יעשו רק עשירי עם אשר כביר מצאה ידם לכלכל, כי ירבו להם נשים ושדות (שקלאפינגען) הכלואות בארמון (הארעם) בית הנשים; ואף כי הוד והדר לבושן ועל רוב תפנוקי מעדנים ותמרוקי הנשים התענגנה, בכל זאת לא שפרה נחלתן כי נצורות הנה בבית משמרת וכעל שבויות חרב סריסים יעמדו עליהן על המשמר כנודע, ועל הרוב יבולה גם רזון ושדפון בנפשם; ונשי דלת העם אם כי השפחות הנה ובבתי כלאים לא תתחבאנה, הלא עבודת פרך תחת חלקן בארץ (ערב ל"ט). נשים ישאו להם ע"י צירים אשר הורי שניהם ימלאו ידם כידם (בעפאללמעכטיגטע). בגדיהן וכל צרכי ביתן ינתן מבית החתן, ולכן יתראו נשיהם כקנין כספם, וכמקנת כסף ג"כ גורלן ורעל הגמל תחת כותן. השופט (קאדי) יכרות ברית הנשואין בביתו, ומשם יובילוה הוריה וקרוביה בתפים ובמחולות ובקול שאון כותן ברעש תחת חופה כבודה לבית החתן. בת י' או י"ב שנה הגמול השוקקה לאיש ואז תנשא ותזריע זרע, ובהגיעה לשלשים יבולו פרחי יפיה והוד פניה לא יהי' לה עוד, ועוד לא ימלאו לה ארבעים והעמוד מלדת, כי ימצא איש ערות דבר, אפילו הקדיחה תבשילו, בשבתו, וכתב לה ספר כריתות לפני השופט ושלחה מביתו, אך העניק יעניק לה את המיועד לה מיום חתונתה; והיא גם היא אם יש נפשה לצאת בנפשה תוכל גם את בעלה לגרש. אמת כי השטה ההיא אישה בקורת תהי', ואם ארבעה עדים יעידו בה כי עשתה הנבלה הזונה בענוים קשים ומרים. אך אוילים משפטי נותן עצה נבערה ומשפטי ד' צדקו יחדיו, אי ולמהי ימצאו ארבעה אנשים רואים בשוק העלוזים יתעללו בשוקיה על עדרי שומרי נשף? הלא במהפך מעשיהם וכהר פנים ישימו? הן זאת הגלה ערות מצרים כי רעות במגורם ובשיקוצי ניאופים נפשם חפצה כנזכר, השוטים ואביוני אדם מיושבי הכפרים כאיש כאשה ערום ילכו בלי לבוש אף יכינו כן מעשיהם ועיניהם ולא יתבוששו. בקאהירא הבירה ישוטטו בחוצות גם קדושי כהניהם (זאנטאנס) גם עלמות תזנונים (לוסטדירנען) ערומים ושוטים בנכון היום, מקצתם תשבנה על אם הדרכים לקלס אתנן (בראשית ל"ח י"ד, יחזקאל ט"ז כ"ה ל"א), קדשות הרבה במצרים הנקראות בשם עלמות הושפות ומרקדות (טענצערינען) העומדות שמה

השגחת

*) וז"ל הראב"ע (הגי כ' י"ב) „מלת קדם כמעשה המצרים בדברי הבתולים, כי תולדות המצרים היה רפה מפני היאור המרבה ליחה בלהם, ע"כ אין גבם כח כשהם קרוב לארבעים או יוסף לבעול הבתולה, עד שיבואו נער וישכב עמה מעט עד שיהיה הפתח פתוח, וזהו קדש דרך זנות אומנתו בכך, וע"כ גם הכתוב כמעשה ארץ מצרים וגו'" ומעשה שאין כוונתו (דברים כ"ג י"ח).

כמנהג המשתה, ונחלקים לב' מחלוקת, א' הנבזות שנקראות בשם גהאזיע"ס המרקדות כמעט ערומות בשוקים וברחובות, ומצלצלים מנחשת קלל גם מזהב וכסף סביב גויותיהן, אשר יוסיפו אומץ ע"י הנועות שונות בריקודן מגבן ומעמדן לעורר אהבה ולהפיח המדה בלב הרואים בשוק. והב' טובות ומהוללות מהנזכרות הנקראות בשם עלמו"ת (תהלים ס"ח כ"ו) כי קולן ערב לשיר שירים ושיחתן נאוה לספר סיפורים לקול הרבה כלי שיר, אשר בתבונת כפיהן אצבעותיהן כברקים רצוא ושוב על מיתריהם תרוצנה; ובמלא הוד תרקדנה ריקוד במהירות נפלאה בתבנית ריקוד אלם (פאנטאמימע) אשר תשואות חן לו מכל רואה; גם מקוננות הן המושאלות נהי על מת, אף שופכות הזנותן על כל עובר בעד נדה. *) בבתי הנשים תלמדנה העלמות הכן אתהן ואת בנותיהן לשיר במחולות ולרקוד בהמון חוגג בעד בלע כסף. רובן תשאנה נזמים או טבעות באפיהן. משתה שמנים כי יעשו המצרים, אז תבאנה המרקדות לרקוד לשוק ולפתח המסובים, בלעדי אלה ימצאו במצרים עוד משחקים הוללים אשר יסעו ממקום למקום לעשות מעשיהם ותעלוליהם ברחובות קריה נגד העם והשמש. גם משחקים בשוק התמונות והפסילים (מארי יאנעטטענשפיל) ודומיהם רבים אשר ימצאו מחיתם ומחסורם בסכלות העם הנשים והנערים המתאספים לראות בשוק למען ישכחו ריבם ועמלם, אוחזי עינים, משוררים וחודי חידות, מספרים סיפורים בדויים אשר כהמרקדות הנזכרות אל ראשי בתי הקאווע ינהרו; כי שמה המצרים כולם יקבצו יבואו איש את רעהו להתרועע ולהתענג, ואיש כלי מקטרתו (פפייפע) על שפל קאווע בידו, כי לשמוע בקול שירים ושיחות, האזניהם כל היום פתוחות:

בין המשחקים הנזכרים תחשב גם חברת חוברי חבר אשר ישעשעו את נחשים צפעונים בלי אסון, אף כי חמת למו כדמות חמת עכשוב, וכן ישאום בחיקם ובין שדיהם ילינו ועל הלקח בשרם ירחשו ולא ירעו להם; וככה יתראו בראשי חומות ונחשים גדולים בידם אשר יחתלו בם גויותיהם ובשניהם יקרעום חיים לשנים ויאכלום. מתי חברת מתעים האלה נקראים בפי הקדמונים בשם (פזיללע"ן) והם לחברה מיוחדה ועם שאר המשחקים לא יתערבו**). גם את העקרבים (סקארפיאנען) ישעשעו ילדים קטנים ויבלעום חיים ולא יכשלו בם [ומה החלום הזה? איך ובמה יגודו מפריצים כאלה ויתכוננו לבל ירעו גם אם יהיו לברות למו? אין מגיד אין משמיע גם פותר אין אותו. הסכלים יאמרו כי ינלחו הנחשים בלהטים, ומביאים ראיה, מהעדר ידיעתם בדרכי המליצה, מהמקרא „אשר לא ישמע לקול מלחשים חובר חברים מחוכם (תהלים נ"ח). ואף כי התורה אסרה (דברים י"ח י"א), מי עמד בסוד ד' הלא אין טעם למצוותיה, כמו שאסרה לדרוש גם באוב (שם) ובכל זאת הראתה בעלת האוב נפלאות (ש"ב כ"ח), ואם לא הי' בדברים ההם ממש לא אסרתם התורה, והחכמים יגידו כי שקר תרמיתם ועלילות התחבולות כל עלילותם, וכי לכל מצות התורה טעמים נגלים ונסתרים, הנגלים לנו ולבנינו, והנסתרים נסתרים רק מעינינו ולכן הם לד' אלקינו. וכמו שאמרו ז"ל מפני מה לא נתגלו טעמי התורה שהרי ב' מקראות נתגלו טעמן ונכשל בהן וכו' (סנהדרין כ"א:) מ"ט דשביעתא (שם לט.), וכן אמרו מה נשתנה אזן (קידושין כ"ב:) וטעם ארבעה וחמשה (ב"ק ע"ט:) וד' טעמי מצות בפעם אחת (נדה ל"א:) ורבים דומיהם ומה שמן דבר מסודות לא ידע המדבר ולא יבין השומע השמישנו בטעמיהם האלה?

ועל

*) גם קדש הי' בארץ מצרים, והוא המזומן להיות נשכב מן הזכרים, ועומדים על הדרך מבואי הפנים כנשים לעשות התועבה הזאת (רמב"ן פרשת תצא).

**) החכם דענה"ן הנזכר כתב כי נקל הי' לו לבוא בברית החברה ההיא להיות כאחד מהם, אך נפשו לא חפצה בשקוצי מנהגיהם ינהגו עם זר כי יבוא בחברתם, ואחד מהם שם פי ינוק בשורש או ראש החברה בפי התלמיד החדש

ועל דברת בעלת האוב יאמרו כהגאונים הראשונים הביאם הרד"ק שם, ורק בנ
כי מעשה המכשפים כזבים והתולים הזהירה עליהם התורה הרבה פעמים, ובז
הראב"ע ז"ל „ריקי מוח אמרו לולי שהאובות אמת ג"כ דרך הכישוף לא אנ
הכתוב, ואני אומר הפך דבריהם כי הכתוב לא אסר האמת רק השקר, וה
האלילים והפסילים, ולולי שאין רצוני להאריך הייתי מבאר דברי בעלת א
בראיות גמורות" (ויקרא י"ט ל"א) *). והרמב"ם ז"ל הוסיף לבאר דבריו אחרי שביא
(הלכות ע"ז פ' י"א) מה המה המנחשים והקוסמים והמעוננים וחוברי חבר והלוחשים
על המכות ובעל אוב וידעוני והמכשפים, אמר „ודברים האלו כולן דברי שקר וכזב
הן, והם שהטעו בהן עובדי ע"ז הקדמונים לגויי הארצות כדי שינהגו אחריהן, ואין
ראוי לישראל שהם חכמים מחוכמים להמשך בהבלים אלו ולא להעלות על לב שיש
תועלת בהן שנא' כי לא נחש ביעקב ולא קסם בישראל, ונאמר כי הגוים האלה
אשר אתה יורש אותם אל מעוננים ואל קוסמים ישמעו ואתה לא כן וגו'. כל
המאמין בדברים האלו וכיוצא בהן ומחשב בלבו שהן אמת ודבר חכמה אבל התורה
אסרתן, אינו אלא מן הסכלים ומחסרי הדעת ובכלל הנשים והקטנים שאין דעתן
שלימה, אבל בעלי החכמה ותמימי הדעת ידעו בראיות ברורות שכל אלו הדברים
שאסרה תורה אינם דברי חכמה אלא תהו והבל שנמשכו בהן חסרי הדעת ונטשו כל
דרכי האמת בגללן, ומפני זה אמרה תורה כשהזהירה על כל אלו ההבלים תמים
תהי' עם ד' אלקיך" ויאים הדברים לפה קדוש שאמרם, ובאמת באורח זו הלוך
ההמון תועה מני בים אדם עלי ארץ, בראותו דבר נעלם סיבת פעולתו מנגד עי
יאמר זו כהו לנשגב ונעלה מהטבע, יען מה? יען בעצמת פעולות הטבע יע
עיניו מראות, ולכן יואל הלוך כעור באפלה אחרי נחשים, וככה ילך וילך עד כי
שמים; ורק המשכילים אשר נוכח הדת והשכל דרכם, רק המה יגולו על ד' דר
ולא ינהו אחרי המנחשים והמעוננים גם בדברים לא ידעו שחרם; כי מחובת אז
משכיל לדרוש ולחקור אחרי כל, אבל לא לדעת את כל, ואם יתהלל מהגל
יוכל כי ידע את כל, היה נכון כי לא ידע כל. האיש אשר בדברים ידועים
ישבר עשתונותיו, אין לו מה לאבד יאמר החכם. ואם לפעמים יגונב אל אזן ש
דבר מאיזה סגולה או תחבולה אשר חכמים ילאו לבא עד תכונתה, לא עו
בעבור זה יחלפו או יהפכו באמונתם ויקרתם. ואם לא היו השלמים ההם מסגו
ישרון ממעטי השרידים אשר ד' קורא, וכי כמוהם בין רבבות אלפי ההמון רבי
ימצאו, לא הפליגו חכמינו ז"ל במעלתם, ולא העלום והגביהום עוף על במה
השלמות עליון למלאכי צבאות לאמר כל אלה שאינו מהם מכניסים אותו למחיצ
שאפילו מלאכי השרת אינם יכולים ליכנס בחוכם (נדרים ל"ב. ובירושלמי שבת פ"ו
והם הם באמת בני עלי' המועטים (סוכה מ"ה:) יען עלו מעלה מעל שוכני מרו
ובני עליון כולם. ולכה איפוא יה אעשה קורא משכיל! אם עוור במלים לא אוכ
מלהשמיעך גם לא חדשות ונצורות רק אשר נשנו ונשלשו פעמים רבות; ות
לבטחנו

---

*) בספר אבודרהם בסדר התקופות כתב וז"ל „וכתב החכם אבן עזרא שאלו חכמי
קירואן לרבינו האי למה נהגו ישראל הדרים במערב להשמר שלא ישתו מים בשעת
התקופה? והשיב כי מנהג בעלמא הוא בעבור שהוא תחלת השנה או תחלת רביעתה ולא
ירצו לשתות מים שימלאו הגוף ע"כ יאכלו גם כל מתוק להיות שנתם מתוקה. ואני אומר
מתוקה שנת העובד שהם שבועת בו לבדו. והנה שיודעין תקופות האמת לא אמרו כי
בזיק נאוכל ולבותה. ודבר הנפות בימות כזקנות. ודרש שנשחט יצחק ובת יפתח יש ל
סוד כי לא נשחטו כלל כאשר פירשתי בספרי. ויש מהגאונים שאמרו על התקופה כי לא נח
ביעקב אלא שקדמונים אמרו אלה הדברים להפחיד בני אדם שיראו מהשם ולא יוסי
הרשעים לרשוע וישובו כדי שיצילם השם מד' תקופות. כי ידוע ידענו כי כל דברי חכמי
אמת כאשר הם כמשמעם או יש לשם סוד שהוא כאשר רמזתי מקצת סודם בספר סיפר שמו
פירוש ספורם על"ד", עיין ט"ז יו"ד סי' קי"ו ס"ק ד'.

בבטחנו ולגלות ערות מיננו, יוסיפו בעלי האסופות עליהם אלף פעמים, לכן כי יאמרו כל כיומים אך דבר שפתים ומלים לא יועילו, להכמים אך למוהר ולסכלים אך למחסור, מי בכל מחוקקי עמי הארצות הרבה להעיד בעמו לבל ינהו אחרי הבלי שוא כרועה אבן ישראל מחוקקנו? ואם לא ראשי המעתיקים בדרכיו הלכו ונפירה תפארתנו ר' עקיבא בראשם, אשר הגמיד את רופא הנפש בלא לעזר (קורא בספרים החיצונים שאין בם תועלת, רמב"ם שם) עם רופא הגוף בלא יועיל (הלוחש על המכה) והיו לאחדים בידו לשים הלקיהם בין אותם שאין להם חלק, ומה הועילו? למתי לא היינו אשר הגהנו כיום הזה? אולת קשורה היא בלב איש נבוב, וכאשר לא ימושו חקות שמים וארץ כן לא ימושו ילדי פשע הסכלות והרמיה, זרע שקר הדמיונות והבלי שוא מהיות עוד מושלים בלבות המון כל עמי הארץ; כאשר העיד בצדק כל זאת החכם קאנ"ט באחד מספריו, ובכל זאת כתב גם הוא מאמרים נשגבים ונעימים כדרכו על אלו הענינים לגלות ערות תרמיתם וכי רמיה לידם, ולכן שא נא גם עתה קורא משכיל! אם הוגעתיך עד כה, כי אם אל ארצי ואל מולדתי אלך ידוע תדע הותי כאשר ידע אלוה תומתי]. גם מהירים המה מאד ללמוד את בהמות חיות ועופות תרבות ומלאכות ידועות; עוד בשנים קדמוניות למדו את סוסים להוביל אגרותיהם מעיר לעיר (ר"ל ה"א), וכן ילמדו העזים כי ירכבו עליהם קופים וברגליהם ידהפום למען ירוצו אורח כסוס ורוכבו, את החמור כי יעמוד ישר על רגליו האחרונות, ואת הכלבים והגמלים לרקוד, אך לא את האדם אדם להיות, ומהלכי שוא כי יחכמו וישכילו דים, בכל הארץ וביותר בעיר הממלכה הרבה יהודים ונוצרים ישמעאלים מנבאי נבואות, חוזים, מגידי עתידות, מכשפים, מנחשים ומעוננים, כעדות חז"ל (קידושין מ"ט: מנחות פ"ה. אדר"נ פ' כ"ח. שמות רבה פ' ט') והמצרים ישאלו את פי כולם למרות הבדלי אמונתם, כנהוג בארצות פולין ורוסיא, שכר לפעולתם ותרמיתם מתנה כסף יקחו ומתנה כבוד ינחלו גם ינחילו לזרעם אחריהם. החכם פאקאקא הבריטאני כתב אם יהלל איש את אחד מלאכי מעיהם ע"פ הוריהם ולא יברכהו לקללה תחשב לו, והם לא ישקטו עדי יעשו ע"י הקסמים בידיהם תשועה למלטהו מעין הרע לבל תשחיתהו חלילה; הסגולה היותר בדוקה להם היא להשליך מלח באש, אבל אם היא רק שמירה מעוטה אז גם רפואת תעלה! חי אני! כי לא אדע, נסה נא קורא משכיל! כי אני בעניי גדר לא יצליח בימיו לנסיונות כאלה הנני. בין הענוגי הריעות ימנו גם המרהצאות הטובים והיפים להלל כבכל ארצות בני קדם; וביותר לנשיהם השואפות שמה רוח הפשית להתרועע ולשפוך שיח אשה בחיק רעותה באין מעצור. בין הדברים יפזרו עליהם הון לגאון ולתפארת, יחשבו הסוסים (דברים י"ז ט"ז. מ"א יו"ד כ"ח) החמורים והפרדים היפים מאד. מרכבות לא המצאנה בכל הארץ, רק השרים וגדולי העם ירכבו על סוסים. הנשים ובפרט בקאהירא, אשר קבלה בידם מחוזי נשאות שוא אשר העיר תלכד בידי אשה רוכבת על סוס, וכן הסוחרים, והיהודים והנוצרים אשר לא יאות להם לרכוב על סוס אפריקא בכלל ירכבו על החמורים, איש איש כמשת ידו במתג ורסן עדיו לבלום. המושלים הרודים בעם והכהנים על הפרדים:

מעבדם ומסחרם. אף כי אינם עוד את אשר היו לפנים כנזכר, בכל זאת עוד הכשר דעת להם במלאכות ידיעות, וביותר במלאכת הוצאת אפרוחים מביצים בתנורים גדולים אשר יכינו אך לזאת; כל תנור ותנור מחזיק ב' עד ו' אלף ביצים ויותר בפעם א'. ויפיקוהו לאט לאט בזהירות ומתינות כפי הערך ההכרחי למלאכה ההיא (חינא קי"ג) ולכן התרנגולים שמה בזול; המלאכה ההיא יחזיקו בסוד ולא ידעוה רק מתי מעט מהושבי ערי הפרזות והכפרים אשר ישוטטו בארץ בעת ידועה להכין התנורים ולעשות במחשך מעשיהם, איש איש מהם יקנה לו עבדי עולם בשי משת ידו ועל הרוב יושיבו האדם עמכם ולא יעבדו בם בפרך כאבותם

בלבושים

בארצותינו. אומנים ובעלי מלאכות כאלה לא ימצאו בכל ארץ מצרים. כל חרשי אבן וברזל ואשר במלאכה ישלחו ידם ישבו בעת מעשה ידיהם יכוננו, גם גם לא ישימו כי יהי' מעשה ידיהם להתפאר. רוב האומנים הם עם הקאפטען, ובניהם גם מהירים במלאכתם ובפרט בתחבולות. כלי מלאכתם מעטים ורעים, ונפלאת היא בעינינו אם יעשו בהם כלי חפץ אף אם לא תאר והדר לו, יוצרי חרש לרוב אשר כליהם טובים אך לא יפים. זכוכית על הרוב לא טוב. כלי גומא קנה וסוף גם כלי עץ יפים. בגדי בד (ליינוואנד) לרוב אבל עבים. המצוינות אטון מצרים (בונטע שטיכע, וכ"ה חשב בערבי, לבוש בלבנים טובים ובסוריא מהטובה בגד מרוקם מלבנים טובים) מצמר. בגדי משי וביותר בקאהירא, המשי יובא מסוריא, בתאחז (פאיוס) מרקחת טובים לרוב. כל בתי מלאכה אשר בארצם לא ימצאו להם כן, ולכן יובאו להם סחורות רבות מארצות אחרות וביותר מקאנסטאנטינאפאל. בערך רוב מצב העם היושב בה משמים בזוז ובשוד תחת מושל אכזרי ולא ירחם, מסחרה עצום ורב הוא; אולם בערך טוב מסבה כי היא על ימים נוסדה, מפאת קדמה ים סוף אשר יתאחד עם ים הודו, ומפאת צפונה ים התיכון אשר על ידו יעברו מערבה ויעשו מקנה וקנין עם ארצות אירופא, מסחרה הלא מצער הוא וכמוהו כאין יחשב מול מצבו מימות עולם, בערי המסחר כמו אלכסנדריא דאמיא"ט, ראשי"ד או ראזעט"ע ובקאהירא הבירה הרבה סוחרים ובתי מסחר מסוחרי אירופא; גם ישלחו לשם עמי אירופא אשר בים מסחרם צירים (קאנזולען) אשר ישגיחו על מסחרם, הסחורות אשר יוציאו ממצרים לשאר הארצות, עורות בלתי מעובדות, כרכום זאפלאר, אורז, פשתים, בד, פשתי עץ, מלח זאדא, נאטרום, זאלמיאק, דונג, קני צוקר, דגים מלוחים, תמרים, תאנים, צמוקים, מרקחת טובים, עלי זענעס, גומי, אינדיגא, קאפע, נוצות היענים, גופות החנוטים (מומיען), ואשר יובל לה משאר הארצות, גולמי גם כלי תכשיטים, בשמים ממינים טובים, צבעים, נייר אלמוגים, בגדי בד דקים, (מוסעלי"ן) בגדים מפשתי עץ, בגדי צמר, סחורות משי, יין, זכוכית טוב, טאבא"ק וכלי הקטרה (פפייפע"ן) ודומיהם הרבה, ואשר יעברו דרך ארצה גם לשאר ארצות תבל, כל סחורות ערב והודו, קאווע, גומי, מור (מירהע), לבונה (ווייראוך) מארצות ערב (ישעיה ס' ו' ירמיה ו' ך'), עצי אהלים (אלאע) עצים וקליפות עץ ממינים טובים. בשמים, זהב, שן, עבדי עולם, מסחרם על הים באניות סוחר אירופא טירקע"י; ויונים, כי מצרים אבדה כח הים (מארינע), וביבשה ע"י אורחות סוחרים ממארא קא ושאר ארצות אפריקא הצפונות, פעסאן, ארצות תיכונית אפריקא, דארפו"ר, זענגאר, סוריא, הבאים על הרוב שנה שנה במועד ידוע; האורחה היותר גדולה היא מהנודדים הקדושים הנוסעים בכל שנה דרך קאהירא למעקא אשר בערב מקום קבר מחמד נביאם. ומשם יביאו הרבה סחורות ערב והודו לביתם, ככה יובילו גם המה לכלכל חיים בצמאות מהים, ולמצוא מחיתם במצות תורתם, בתוך הארץ מסחרם עצום ורב על היאור כנזכר. מטבעות זהב אשר להם, מאהבו"ס מחזיק ק"י „ציגירל"י קכ"ה, פונדוקל"י קמ"ו" מעדינע"ן או פאר"ס. מכסף א' ה' ט"ו ד' ל' מ' ס' פארא. מנחשת מאנגהיר"ע י' „אידיע ד'" בפארא. פארא היא מטבע קטנה בטירקייא ערכה א' נ"ל וחצי. מטבע דמיונית (איינגע-בילדעטע מינצע) היא הפיאסט"ר ערכה ע"ז גראשין טובים, ת"ק פיאסטער יקראו בשם כיס (ביישטעל). גם ימצאו שמה מטבעות מארצות שונות. וביותר לעווענטאליר מהאללאנ"ד (בלשונם אבוקעל"ב) ושפאניע"ן פיאסטער.

אמונתם רוב תושבי הארץ מאמונת מחמד כי היא הפלגת שמה; ואף כי לא ארץ מכורתה היא רק הערביאים שלוה שמה (ערב מ"ב) בכל זאת יחזיקו בה המצרים ויחרפו נפשם עליה יותר מהישמעאלים. כת הכהנים זאנטאנ"ס הנזירים אשר ברחובות ילכו ערומים והעמי שם ויתגוללו כמשוגעים,

קדושים

קדושים אשר בארץ שמה אשר יעריצו ויקדישו ובכבודם יתימרו ; ראש הכהנים יקרא בשם (מופטי) . חוק על כל אחד מבני בבריח האמונה הזאת לנסוע פעם אחת בימי חייו אל קבר נביאם , מקצתם יסעו הרבה פעמים , ימי הנסיעה עד שובם לביתם ימשכו מאת יום . הנסיעה ההיא תעשה בהמון חוגג ובתענוגים מטיבי נפש ממינים שונים . המתנות והתשורות אשר עשירי עם ישלחו שמה , ינשאו על גמל מעוטר ומהודר במעטפות מרוקמות ושאר בגדי חופש לרכבה , אחריו גמל אחר ג"כ הוד והדר לבושו ובלי מעשה על גבו , ואחריהם המונים המונים תמורים מהלכי שחים . החכם פאקאק"א הבריטאני כתב „מודעת זאת בכל הארץ אשר בשובם ממעקא ישחיתו עלילותם יותר מאשר הרעו טרם נסעו , ע"כ היתה למשל בפי היהודים והנוצרים אשר שמה" השמר ברוחך מאשר הי' במעקא פעם אחת , ובשתים אל תוסף להתחרה להברם עמו , ואשר נסע ג' פעמים אל תדור בשכונתו . בחדש ראמאדאן (הוא חודש התשיעי להדשי שנתם) יענו בצום נפשם ; פני כל הקריה קאהירא יאירו בעששיות תלויות מרחוב לרחוב , וגם ארמנותיהם יאירו בנרות רבות (הינה קי"ב) .

לשונם וידיעתם . הלשון אשר תהלך בארץ היא לשון ערב . לשון מצרים הקדומה (קאפטים) נכרתה גם מפי אזרחי הארץ , רק הנוצרים אשר מהם ישתמשו בה בעבודת מקדשם , אבל גם כהניהם לא יבינוה כנזכר . הטירקע"ן והאמאלוקען ידברו גם בשפת טירקיא , וסוחרי אירופא בשפת איטלקי נשחתה , כובד המלחמות ואכזריות הממשלה גפן החכמות ממצרים הסיעו , נטשו שליהותיה הסירו התיזו נטישותיה וכמעט אין זכר למו עוד ; ותחתיה תפרח כהבצלת האולת , ותטות כנפי הבערות מלא רוחב הרצה , אשר אין כמוה נבערה בכל מחוזות הטירקיים. מעת כבשו הערביאים הלוהטים באש דת (פהנאטיקער) את הארץ , ואוצר הספרים אשר באלכסנדריא הי' בפקודת הקאליף אמאר למאכולת אש (ערב מ"ב) מני אז נתמעטו הספרים במצרים והוגי לשון וספר הדלו ; ונוסף עוד כי כעם מצרים ככל בני קדם ואשר מארצותם יצאו , לא יאהבו גם מתכונת רוחם לכלות עיניהם ולרופף עשתונותיהם בקריאת ספרים הרבה , למעטי שירי משורריהם , ירוממו נפשותם על כנפי רוח הדמיון להתהלך את האלקים ועם כל קדושים , יאמרו די , וכן לא ישקדו רק על ספרי דתם ומנהגיהם בעבודת הקדש , ובילדי רעיוני חקקי לב אשר אחרי תכונת תכנית כל דבר ידרושו לא ישפיקו ; אולת קשורה בלבותם כי אין חכמה ודעת אין עצה ותושיה אשר באלקאראן , ספר תורתם , לא תמצאנה , בלא כל אדם , העוצם עיניו או מוכה בעורון , יחזה , כי הוא חותם תכנית כל החכמות והמדעים , ולספרים חיצונים מה להם עוד ; ולכן גם לוחות השנים במצרים אין , אף כי שוד בקאהירא בית עקד החכמות (אקאדעמיא) אשר בה ילמדו ידיעת הדת (טהעאלאגיא) הגיון , תכונה (עיין מעין גנים לר' יש"ר קנדיא מ"א) , ידיעת משפטי הכוכבים ופעולתם (אסטראלאגיא) וקורות הדורות מראש (געשיכטע) בכל זאת כל ידיעותיהם מאפע , ולא יצליחו במעטי בתי ספר אשר להם בכל הארץ להוציא פרי תבונה , והי' לנו לאות על ערות מצרים כי נבערה היא, שקידתם הרבה על ידיעת משפטי הכוכבים ופעולתם , וכי הוא ראשיה וסגולת כל ידיעתם (עיין אגרת הרמב"ם לחכמי מרסיליי"א , ובפי' המשנה ע"ז פ"ד) . בחינוך בניהם ישגיחו מאד , וביותר עשירי עם אשר יגדלו בניהם בבתי נשיהם , על חינוכם השכעי לעשותם בריאים , מולקים וקלי התנועה לרכוב ולתפוש בחרב במהירות וקלות ידים , אבל מחינוכם המוסרי ללמדם חכמה ומוסר ודעת יעלימו עיניהם הנוי כולו . רוב צעיריהם לא ילמדו רק לקרוא ולכתוב אבל לא להבין ולדעת ; ובני דלת העם לא ילמדו גם זאת ויגדלו פרא כפרה למוד מדבר באין דעת ותבונה . ואיך בקרב בוערים כאלה לא תבער אש קנאת דתם ! ובלבות נערים וריקים מכל מדעי' כי לא יקנו סבלי שוא ורוח שועים להאמין בשוא נתעם ! .

מנהגי ממשלתם. כבר זכרנו אשר מעת נכבשה הארץ בשנת רע"ה לאלף הששי ע"י מלך הישמעאלים מני אז תחשב גם היא לאחת ממחוזות הטירקייא אשר פחה (פאשא) אחד משרי צבא הסולטאן ימשל בה, אבל ממשלתו מגבלה יותר מממשלת שאר הפחות וגם יותר מג' שנים ימי ממשלתו לא ימשכו; כי הממשלה הנכונה היא בידי כ"ד מושלי המאמעלוקע"ן הנקראים בשם ביי"ם, אשר חלקו ביניהם את הארץ לכ"ד מחוזות, וימשלו בם המה או משניהם אשר ישימו תחתם ויקראו בשם (קאשעו"ם) בממשלה בלתי מגבלה, לכל אחד מהם צבא חיל כפי משת ידו. לפעמים ימסך בקרבם רוח עועים וילחמו איש ברעהו ממלכה בממלכה, ורק אז יוכל הפחה מהסולטאן להרים ראש; ולכן יתנכל גם הוא להפיח שנאה בלבותם וריב ומדון ישא ביניהם למען יחלק לבם ויאשמו. כי בעת ישלימו ובברית יבואו יחד איש את אחיו לעזור, ישימו רסן הפחד בפיו ובריח ודלתים לרוח תאותו לבל תעוז ידו והיה למלך על כל הארץ. את הביי"ם ההם יבחרו המאמעלוקע"ן מתוכם, כי המה שרי הצבא ומגיני הארץ מאז והיו כנזכר. הסוכנים והסופרים אשר להם כולם כמעט מעם הקאפטען. ראש השופטים אשר למשפט (יוסטין) ישורו, יקרא בשם קאדילע"ם קיע"ר, מושבו בקאהירא בין הביי"ם הנזכרים היושבים ראשונה במלכות (דיוואן), והוא ישים שופטים (קאדים) בארץ, וכל הדבר הגדול או אם יפלא דבר למשפט יקריבו אליו. אולם הביי"ם ושאר בעלי הפקודה ישלחו גם בדברי ריבות ידם למען בצוע בצע מעשקות, כי הצדק כמרכולת במחיר יקנה והמוסיף במחירו ישיגנו כנהוג בממלכות זדון, ועד"ז ירעצו וירוצצו את העם עד כי ידל מאד (היינא ק"ד) כי אין עינם ולבם כ"א אל בצעם; וכן ישכירו חלקי נחלתם לאחרים אשר גם המה ימוצו חלב דלת העם והאכרים. ראשי הכנסות המדינה שלשה, א' המס אשר ינתן מעבור הארץ יבולה ותנואתה, או כסף מחירם. ב' המכס אשר ינתן בשער לנוצרי סוריא שוכרי המכס מהכהנה. ג' כסף גלגלת (בלשונם אחראדש) אשר יתן כל זכר מהיהודים והנוצרים מבן ט"ז שנה ומעלה, ההוצאות על צרכי המדינה בידי הביי"ם, והם מחויבים לשלוח להסולטאן בכל שנה הרמ"ה אלף ר"ט, אבל זה שנים מועטות אשר יאחרו לשלם, למעקא מקום קבר נביאם ת"ך אלף ר"ט לצרכי הקאבא (ערב ל"ב) וצדקה לעניים. שכר להפחה, מלבד שאר הכנסות אשר לו, ק"נ אלף ר"ט בכל שנה. מניות הביי"ם אשר יקחו רובם מהקרקעות והמכסים אשר ישכירו לזולתם ועם שאר ההכנסות אשר ירכשו להם, יערך ס' מיליאן פיאסטער בערך לכל א' ואחד. חיל צבאם עשרים אלף רוכבים בערך, החונים במחוזות המאמעלוקען על הוצאות הקיסר, ח' אלף רגלי הנקראים יאניטשארע"ן, והם גדולים ונכבדים מהרוכבים, מקצתם הם מס' אלף מאמעלוקען אשר יקנו בכסף מהביי"ם; מאלה הרגלים יעמדו רק אלפים על משמרת משא פקודתם, והנשארים יקראו בשם היקר הזה רק למען ישיגו המשכורות הנכספות למנבם, אבל בכל מלאכת עבודה לא ישלחו ידם; כל עמי הארץ ישנאו ויפחדו מהם כמפני חתת, גם הקיסר לא יעוז לחרוץ משפט מות לאחד מהם כ"א לפעמים רחוקות. בשנה העברה התפרדו גדודי פועלי עון האלה ואינם. עוד אגודה אחת (קארפס) רגלים להם בשם אסאבע"ם אשר משפט אחד להם עם הנזכרים. וזאת ברית הביי"ם עם הקיסר, עת כי תקראנה מלחמה יתנו לו י"ב אלף אנשי חיל לעזרה, אולם הפאשא הנוכחי הוסיף אומץ ותעוז ידו על כל הביי"ם במלחמה ארוכה עד כי כמעט נשמדו כולם, והממלכה וההכנסות ויתר שאת נתונים בידו וביד בנו הגבור כנודע, פועלי האון יוסרו באכזריות חמה, גנב או שודד כי יתפש בעשותו המזמתו, ימחץ ראשו או ידקר בהניח בלי בקירת אף יום או יומים, אשר במשמר יאסר יוסר בעברת זדון בלי חמלה. אופן כי יקפין איפה או לחם, ירצעו אזניו במרצע בדלת או במזוזה. טבח כי ימכור בשר אשר עלה באשו או יעשה לו מאזני רמת או אבני מרמה, יתלו בשר סרוח אשר תגעל נפשו באפיו

עד כי יגוז חולעים אשר יפלו על בשרו ויהיה זוה לבני אדם.

מחלקות פרכיות המדינה. כל הארץ בכלל נחלקה עוד בזמני קדמוני הערביאים לג' מחלקות. מצרים הנמוכה „התיכונה והעליונה„ (נידר מיטטעל „ אונד אבער „ עגיפטען) ואנחנו נתחיל מהחלק הקרוב לנו והוא.

מצרים הנמוכה

בלשון ערב באהר"י גם רי"ף. משכנו בפאת צפונית וכולל כל המישור אשר בין ים התיכון ולשונת ארץ זוע"ז, וכל חלקת הארץ אשר בין ים התיכון ובין שתי זרועות היאור המכונה מפי קדמוני היונים בשם דעלה"א כנזכר. הפרסיים חלקו גם חלק זה לג' מחוזות.

א. מחוז באחיר"ע או בההייר"ע. והוא חלק מערבית ממצרים הנמוכה אל הים, מפאת שמאל לזרוע היאור הנוסף מערבית.

אלכסנדריא בפי הערביאים סכנדרי"א (רמב"ם בפתיחת ס' טהרה) העיר ההוללה והעליזה מקדם קדמתה הנקראת ע"ש מלך רב אלכסנדר מוקדון אשר יסדה וכוננה לעיר מושב רוכלת העמים (ב"ר פ' כ"ג, מדרש תלים פ') בשנת ג"א תכ"ם ליצירה. והושיב בה יונים גם יהודים רבים מא"י אשר נתן להם הרשיון לעבוד אלקי אבותם כחפץ לבבם באין מפריע וגם משפט אזרחי הארץ (בירגער רעכטע). (ארכה, 25, 45°. רחבה 3', 18, 31°). כ"ד פרסאות מקאהירא הבירה, בנויה על אי ארוך וצר אשר הי' מחובר עם היבשה ע"י לשעת ארץ. פעם חפרו שמה הבריטאנים את התעלה ועשוה לאי נפרד בלב ים. בין האי ויבשת מצרים הים מארעאטי"ם (כעת בירקע"ם מאריאו"ט שמו. בימי ימי מצרים) מהבניינים המפוארים אשר עמדו על שפתיו אין עוד שריד ושריד, זולת בקצה פאת מערבית הים עומד עוד מגדל הערביאים או ארמון אבו-ליר. לפנים הי' היקף העיר ב' ומחצה פרסאות אמכזים. קודם חרבן בית שני היו שמה יהודים לבד, לפי עדות פילון היהודי אחד מנקובי ראשית אזרחי העיר, יותר מאלף אלפים עם סנהדריהן ובתי מדרש לאין מספר (וכעדותם ז"ל ס' רבוא על ס' רבוא גיפין י"ן: וכדעת אמרי לה כפלים כיוצאי מצרים, סוכה נ"א: ובתוספתא שם פ"ד) ובית מקדש לאל אחד אשר בנה חוניו בן שמעון הצדיק (מנחות ק"ט: ולדעת היוסיפון לרומים קדמוניות ס' י"ג פ"ג היה נכדו) אשר לא עמד לפ"ע הרמב"ם בפי' המשנה שם רק ר' שנה; אולם שפתי חז"ל תבענה שאר ותהלות הבסילק"י גדולה (כי' יון ארמון גדול וכ"ה לשכת הגזית, יומא כ"ה.) אשר היתה שמה בעת בא לא סקן ע"י טריכינוס (סוכה שם) וכגירסת הגאון ר"א ווילנא הנכונה ע"פ עדות ירושלמי שם ומכילתא פ' בשלח. והוא טריאנו"ס הקיסר י"ד (מ"ע פ' י"ג)?

ע"כ נאמר כי במ"ת נחלף לו להרמב"ם ז"ל בית הכותים על הר גריזים אשר לא עמד באמת רק ר' שנה לעדות היוסיפון (קדמוניות ס' י"ג פ' ט') בבית חוניו אשר עמד לדעתו (מלחמות היהודים ס' ז' פ"י) שמ"ג שנה ועיי"ש. אבל לעדותו (קדמוניות שם פ"ג) לא עמד בית חוניו באלכסנדריא, כ"א בעיר לעאנטאפאלי במחוז און (העליא פאלים) או בית שמש אשר נזכיר והי' במו בתבנית ההיכל אשר בירושלים, ה' חופים הי' לה לאניות, כי היא היתה עד כי מצאו דרך חדש להודו (אפריקא בכלל) אם המסחר בין אירופא להודו; ועיר מלאה חכמים ובעלי פלוסופיא ואומנים מפוארים כאטהען ורומא. אף כי לא הי' ליהודים אשר שמה חלק ונחלה בבית ד' אשר בירושלים. בכל זאת הי' ברית שלום ביניהם כל הימים, ככהני בית חוניו היו חולקין ואוכלין עם אחיהם הכהנים במקדש אשר בירושלים (מנחות ק"ט.) שמעון בן שטח כתב „מני ירושלים עיר הקודש לך אלכסנדריא אחותי (סוטה מ"ז.) ובב"נ הי' להאלכסנדריים בירושלים (תוספתא פ"ג דמגילה, ובפעלי השלוחים פ"ו) והיא

בגזברה בגללי נשם בגאי: של טורסיים (מגילה כ"ו.) ונקראת של שמם כי משם באו כמו שאמרו ופרסיים בפני עצמן (סוכה נ"א :) וכאשר נזכיר, או אולי השו על כבודם של האלכסנדריים, כמו שמצאנו ,לא בבליים היו אלא אלכסנדריים היו ומתוך ששנאו את הבבליים וכו' (יומא ס"ו : מנחות ק'. וכ"ה בפי' בתוספתא יומא פ"ג שאלכסנדריים היו) נראה שאהבו את האלכסנדריים יותר מהבבלים וכן לא רפו מלשלות עליהם צירים לתפשם בחבלי אדם ועבותות אהבה להביא אותם במסורת הברית לקרוא בשם ד' ולעבדו שכם אחד בהר הקודש אשר בירושלים (ביבלעטע אריענט כרך ב'). אולם מהנראה אשר תמנה יצאו רק חכמים הרפאים וכלי אומניות, ניקנור הביא משם דלתות להיכל, ללחם הפנים ולמעשה הקטרת הביאו אומנין מאלכסנדריא (יומא ל"ח.) וכן הביאו משם אומנין לתקן את האיזלגול והמכתש שהיו במקדש (ערכין י'.) אבל לא תופשי תורה ובעלי מוסר וחכמה, כי היו קלי הראש, ומקדשין נשותיהם ובשעת כניסתן לחופה באו אחרים וחטפו אותן (ב"מ ק"ד. וכ"כ רש"י (יומא שם) ד"ה ומתוך ששונאין ע"ש. ולכן גם אחרי מתהנים ומכספים לבם הולך (סנהדרין ס"ז :) לקיים מה שנא' כי מציון תצא תורה ודבר ד' מירושלים. ארמון המלך החזיק בגדלו יותר מרביעית העיר, בו הי' בית ועד לחכמים, גם בית האוסף לסגולות הטבע ומעשה הכמים (מוזעאום) אוצר ספרים מהולל אשר החזיק ת"ם אלף ספרים (ערב מ"ב :) קברי המלכים, בית הספר למדעים (גימנאזיום) בית השחוק (אמפיטעאטער) לשעשוע ותענוגות בני אדם. היכל האליל זעראפו"ס (בל' חז"ל סראפים, ע"ז מ"ג :) ושאר בניינים מפוארים. בין העיר ובין האי פארילאן (לפנים פארוס) הי' כולה מאבנים מהורך ז' סטאדיען (ל"ב בפרסה אשכנזית) על האי ההוא בנה המלך תלמי (בטאלמעיוס פילאדעלפוס) מגדל מאיר מהולל מאד להאיר נתיב לעוברי ים בלילה, והוא הי' אחד מהבניינים הנפלאים והמפוארים בתבל (יוסיפון לעברים פ' י"ד ולרומים ס' המלחמות ס' ד' פ' י') בימי ר' בנימין בעל המסעות הי' המגדל עוד על תלו, והוא יכנהו בשם מגדל המנורה. לפ"ע החכם פאקאקא הבריטאני אשר הי' שמה בשנת תל"ז לאלף הששי, ימצאו עוד בזה נח מתחת למים עמודים יפים מאד מהמגדל ההוא *) על האי ההוא העתיקו כע' זקנים את התורה להמלך ההוא (מגילה ט'.) פילון היהודי בספרו מחיי משה העיד שבימיו (כ"ה שנה קודם חרבן ב"ש) היו עדן רבים מהיהודים ומיושבי הערים אשר סביבות העיר זולתם נאספים המון רב בכל שנה אל האי ההוא לחוג ולזבוח שם, לזכר עולם כי רצו אבניו ועפרה יחוננו. אולם הקורא בספר החדש המכונה בשם ביבלעט"ע אריענ"ם הנזכר, יראה כי בצדק החזיקו חז"ל יום העתקה ההוא ליום חושך ואפלה תוכחה ונאצה, ויפה קבלו אמתית תוכן הענין מאבותיהם; ולא היו ככפויי טובה חלילה כאשר חשב עליהם החכם בעל מאור עינים פ"ז, היא היתה מעון קדוש ומשכן כבוד לאדונינו רוח אפינו הרמב"ם ז"ל בבואו למצרים (שם הגדולים ה"ב) והושיב ישיבה גדולה לתורה ולתעודה ולכל חכמה המודה (קורות היהודים להחכמה אנ"א אדאמ"ם). בימיו היו יהודים כפלי כפלים במצרים מה שהיו אח"כ בזמן הרדב"ז ז"ל (ה"א ר"ן) אבל א"ת הי' בזמן האחרון הרבה יותר ממה שהי' בימי הראשון (שו"ת הרדב"ז ליוואורנו סי' נ"ד) ונראים דבריו שהרי הרמב"ם ז"ל תקן שם הטבילה לנדות, כי עד ימיו היו רוב ישראל אשר ברוב ערי מצרים מקילים בטבילת נדה במי מקוה ובספירת ז' ימי נקיים, והיו נוהגים ברחיצה במים שאובין, כי היו לוקחות אשה אחרת אשר היא טהורה והשליכה עליה אותן המים שאובין וטהרה ממקור דמיה (כאשר תעשינה נשי הקראים, שו"ת ר"ב אשכנזי סי'

*) בערוך ערך פרן, וי"מ כמין מגדל שנ' רוחותיו בתוך הים ורוח אחד ליבשה כמו מגדל אלכסנדריא של מצרים, והמוסיף פי' בל' יוני ורומי מגדלים בנוים אצל הים לשים שם פנסים גדולים להאיר לספנים בלילה, וכדמו כן ע"ש מגדל בנוי אצל אלכסנדריא כאו

סי' ג') והנהגו דברים רעים, עד כי נתן ד' להם אגרת [illegible] אשר הורה שם ביעקב לגרש אותן המנהגים הרעים משרשיהם (שו"ת הרמב"ם סי' קנ"ב *) ובכ"ז נראה שגם בימי הרדב"ז ז"ל היתה יראת ד' מרופה בידם (רדב"ז ח"ג סי' תנ"ג ותפ"ח). בעת כבשוה הישמעאלים היה בתוכה לפי עדות הערביאים כותבי קורות העתים ד' אלף ארמנות, ת' מקומות המסחר גדולים ומרובעים, מ' אלף יהודים עותני מנת המלך. ובעת היא מעי מפלה ובמדבר שממה יעבור שמה הלך ועיניו לא תחזינה רק בורות ושוחות, שועלים קטנים (שאקאלם) עולים בפרצותיה וקן וינשוף ישכנו בה; מהלך ב' שעות סביבה חרבות שוממות משני עורי בתים רבים וארמנות מפוארים אשר בנוה סביב עטרוה, ובכל הדרך לא יתראה רק תמרים קצוצים עמודים נטוים, ציונים רצוצים וגלים גלים. קרוב להחרבות ההם העיר החדשה אשר נבנתה מחרבות הישנה חמשים שנה בערך לפני בוא החכם הבריטאני הנזכר, בעת החל מסחר הקאווע לפרוח שמה. לא תאר והדר לה כלל, וגם בגדלה איננה מחזקת רק אולי חלק שמינית מהישנה. החוצות צרות ועמוקות ובלתי מרוצפות, סביב להרבה בתים חצרות או מהלכים מכוסים למחסה ולמסתור מגשם מטרות או קרני השמש (ירושלים י"ט) גם מעשי עמודי גראני"ט ירושת אליפס מהעיר הישנה, ב' חופים לאניות, חוף הישן בפאת ימה הוא טוב עמוק ובטוח מאד, בו באו הצרפתים ונאפאלעאן בראשם בשנת תקנ"ח; וחוף החדש בפאת קדמה, איננו עמוק ובטוח לאניות העוברות בו, כי רוח צפונית מתחולל שמה בכל עת, ובחורף תלכנה בו לפעמים אניות רבות בתהו ותאבדנה ובו לבדו יבואו אניות סוחר אשר להנוצרים, והחוף הישן פתוח רק לנאמני מחמד, שמה נבדם יבואו בו, זאת פעולת האולת בה קנאת הדת, למרות תועלת המסחר מגמת לאומי הבל אשר לא השם אלוק חכמה, במבוא החוף החדש ארמון מוגד (קאסטעל) אחד, ולעומתו השני על האי פארילאן הנזכר. סביב העיר חומה עם מאה מגדלים אשר בנו הערביאים אחרי כבשוה. אף כי איננה עוד הא[illegible] היתה לפנים, בכל זאת היא רבת המסחר ורוכלת כל הארץ ובפרט עם סוחרי אירופא, וממנה יחיו רוב תושביה. בור לזכוכית לבנה וירוקה בתוכה. מספר תושביה ד' אלף בערך, ישמעאלים, ערביאים, יהודים, מערבים, קאפטען, נוצרי סוריא ואנשי אירופא. מים לשתות או לבשל אין להם כ"א מימי התעלה אשר ישטפו אליה בעת השטף ושמורים הם בבורות לתקופות השנה. מסגולות העיר הישנה לא נשארו רק ב' מצבות אבן מרובעות רחבות מלמטה והולכות וצרות עד למעלה ראש (אבעליסקען) אשר הוצבו בפקודת קלעאפאטר"א מלכת מצרים, אחת נשברה ואחת עודנה על מכונתה, גבהה נ"ח רגל ו' אצבעות, ורחבה מכל פאה ז' רגל. עמוד פאמפעיו"ס מאבן גראניט מגובה פ"ח רגל ו' אצבעות, ועביו ז' רגל וחצי; הבריטאנים העפילו לעלות מרום קצו ומצאו באמצע ראשו חור עגול ורחב, ובד' קצותיו חורים קטנים. ומזה ישפטו בצדק אשר לפנים עמדו עליו פסילי אליליהם. מערות הקברות (קאטאקאמבען) עם הרבה מצבות וציונים. בסביבותיה ארץ מלחה אין עץ פורח ואין עשב צומח. גדודי שודדים פועלי און ומורדי מוסר ישוטטו שמה כל הימים. [אבוקיר] כפר קטן, לפנים עיר וגם יהודים גרו בו (שו"ת רדב"ז ד' ליוורנו סי' מ"ד) ד' שעות מאלכסנדריא על אגדות הים (בוכט) והוא חוף בטוח לאניות. ארמון ישן על שן סלע העולה מהים, הצרפתים החזיקו בזקו בהיותם שמה. מהמון חרבות ושרידי אבנים מחוטבות מעשה ידי אמן לפי טוב טעם קדמוני מצרים אשר שמה, ישערו משכילי הנוסעים ובעלי האסופות כי שמה עמדה לפנים העיר העליזה והאוללה קאנאפו"ס, והסיכל זעראפי"ס אשר ממנו נשאו שרי עץ

להאמין

---

*) מה שכתוב שם בסיומו "ד' התקע"ז ליצירה", ט"ס וצ"ל נ"ז, וכנראה מספי' שלאחריו מיי"ם, כי בוא ז"ל לא האריך ימים כ"כ כנודע לכל משכיל דורש.

לגאמין כי זקן ומלא ימים שם יגוע בו ישוב לימי עלומיו , והוא נקרא טראמאן ,
בזמנינו עשתה לה שם לזכר עולם , כי שם הכה שר צבא הבריטאנים נעלזא"ן בשנת
תקנ"ח את חיל ים (זעע מאכט) הצרפתים. [ראשיד] הצרפתים יקראו לה לראזעטט"ע
ד' פרסאות מהים , בזרוע היאור הפונה ימה והנמור (קאנאל) נקרא על שמה נגד
ראזעטט"ע . ז' פרסאות מזרחית לאלכסנדריא וכ"ד מקאהירא . הארמון אשר שם
החזיקו הצרפתים וקראו לו שם (פארט יוליען) . מספר תושבים י"ב אלף , גם
יהודים גרו בתוכה (שו"ת רלב"ח סי' קי"ז) כמו אירופא ישכנו בה לבטח . שמה
יפילו כל הסחורות המובלות מאלכסנדריא לקאהירא אל אניות אחרות , ולכן רבת
המסחר היא בין שתי הערים האלה . הרבה בתי אורגים לבגדי שש ופשתי עץ . בתי
בד לשמן . התעשה בכר נרחב והבל נעים ולכן היא יותר טובה ונאוה מכל ערי
מצרים , בסביבה אורז לרוב , יערים מלאים תמרים , פאמעראנצען , ציטראנען
ורמונים בגנה יעטרום , המה יכללו יפיה וברית טוב ונעים ימלאו אורה כמגדלות
מרקחים . תחת צללי אפיקי ריח ניחוח האלה , לקול רנת שוכני עפאים ולזמרת
גרי אשרות מנעימי שיר מבין מהרבי יונקותיהם , ישב הישמעאלי רגליו תחת ירכו
שקט ושאנן כל היום , באחת ידו ספל קאווע ואחת מחזקת כלי מקטרתו (פפייפע)
בנחת שבתו בראש השוי יתראה כהורס מהשבוש וחוקר לכל שכניו , אף כי באמת
כסליו מלאו כסלה וכל רוח הבינה בקרבם אין . [דאמאנור] ד' פרסאות מזרוע
היאור מערבית . הבירה בכל מחוז באחירא , מושב המושל (בייא) עיר גדולה בלי
תואר והדר , רוב הבניינים מחמר . רוכלת שפתי עץ הגדל בסביבותיה לרוב .
[טעראנעה] עיר קטנה מושב המושל (קואשעף) תושביה רעים וחטאים . רוב
הבתים מלבנים בלתי שרופות . בה יתאספו אנשי הארחות הנוסעים לימי מלח
נאטרום אשר נזכיר . גם ימצאו שמה חרבות העיר הישנה טערענוטי"ס . מהלך
יום אחד לדרומית מערבית , מדבר מאקאריוא"ס (קדוש הנוצרים הנקרא בעבור
קנאת דתו) . מדבר חול דרך ג' ימים , אשר יתאחד בפאתי מערבית ודרומית
עם ערבות חול אשר במדבר באדקא ומדבר ליביע"ן , ובפאת צפון בגבי ההר
ניעגר"י אשר לפנים ישבו שם הרבה נזירים מתבודדים (איינזידלער) . ו' פרסאות
מהעיר טערענ"ע בית תפלת מאקאריוא"ס כמו ארמון מוגד , יען בסביבות ההם
ישוטטו שודדי הערביאים ; בו יגורו עשרים כומרי הקאפטען טורים ופתחים כולם
ומכסף נדבות יחיו חיי צער . הראש אשר על הבית יקרא בשם אבי (מיין פאטער) .
במדבר הסוף עמק באה"ר , בל"מ , מ"א (באהר בלא מיים) שם ימצאו גזעי עצים
הרבה אשר נתקשו והיו לאבן . גם ימי מלח נאטרום הנזכרים , אורך כולם מהלך
ו' שעות ורחבם ח' קלאפטע"ר בערך , והם ז' במספר אשר מתוכם יוציאו הארחות
הנזכרות מלח רב בכל שנה . והשכרים בעד מחיר ידוע .

ב מחוז גארביע"ה , כולל ב' גלילות (קאמפאליקס) גארביע"ה ומענופי"ע המסוגרים
בין שתי זרועות היאור במקום ההתהפכה בים התיכון ונודעים בשם הדעלט"א
והם מפוארים מאד למוצאי להם רב , כי נגורות (קאנעלע) רבים להם . [טאנטא]
או טענט"א , באמצע הדעלט"א והיותר גדולה בערי המחוז . בית תפלה גדול .
שם מקום קבר קדוש הישמעאלים זיי"ד אחמ"ד , ע"ל באדאוי" , אליו יהרו החוגים
המונים מהבילים ממרחקים בירחי אביב לשפוך שיח בהיכל עלמות יבשות כמנהג ,
ולכן גם הרבה המיות סוחרים אז יפתחו כי המון אדם בתוכה . [מעללע על
קעבור] בירת הגליל גארביע"ה , עיר גדולה רבתי עם ומפוארה , תושביה
הרוצים באריגת פשתן (לייגוואנ"ד) לרוב ובמקנה וקנין . [פוא] עיר מסחר על חוף
מזרחית מזרוע מערבית היאור , הרבה בתי אורגים לבגדים ומפרשי האניות
(כאנפווערק) , גם יעבד בה עורות מאדמים . תושביה מכירים לרדת הים באניות ,
אבל מסחרם ירד מטה מעת הדלו האניות לעבור בזרוע הנזכרה . [בענוף] בירת
הגליל השמה , ד' או ה' אלף מספר תושביה . משכנה בתבל יפה אף נעים דשן

ושמן

ושמן, בדרומית הדעלטא, על גמר היאור אשר סירות לא עוד יעברונהו. למחוז הלזה יחשב גם הים בורלאס או ברולאס, יקרא כן ע"ש מקום בצפון הדעלטא אשר שם יתאחד עם ים התיכון :

ג מחוז שארקי"ע, כולל הגלילות שארקי"ע, מאנזור"א, קאליאובי"ע, השוכן בין זרוע היאור מזרחית ובין מדבר סוריא, והוא חלק מזרחית ממצרים הנמוכה. [דאמיאט] או דאמיעט"א, רבת המסחר וביותר לסוריא, על יד זרוע היאור מזרחית המקרא על שמה כנזכר. ב' פרסאות מים התיכון, בחלקה טובה ופוריה ובפרט לאורז היותר טוב, בנויה כחצי אגן הסהר, חוף לאניות. מספר תושביה כ' אלף בערך. הרבה בתי אורגים לבגדי פשתי עץ בד ושש. במזרחה שרידי חרבות מעיר היונה פעלוזיאו"ם, קראוה היונים כן ע"ש אגמי טיט ורפש אשר בסביבותיה כי כן הוראתה בלשונם. ולדעת הסופר הירנימו"ס היא העיר סין (יחזקאל ל' ט"ו) אשר הוראתה בארמית ג"כ רפש (קאטה), וכן שמה בערבי טינ"ה (הוראתה ג"כ הנרפשה) בחלוף הס' בטי"ת. ועל כי אגמי רפש וטיט כחומה יסובבוה על כן יקרא לה הנביא שם מעוז מצרים. ועל שמה יקרא חלק מדבר ערב לפאת מצרים בין אלים והר סיני בשם מדבר סין. קרובה לה לצד סוריא היתה עיר מבצר [טאפנע] הוראת (שאפע ענעה) בלשון מצרים ראש הארץ, יען מבוגה בקצה מצרים; ולדעת הע' זקנים היא תחפנחס (ירמי' מ"ג). [בעלביים] בגזרת זרוע היאור, כ' אלף מספר תושביה ובכל זאת היא חרבה ומקצתה שוממה, אבל לפנים בנויה ועליזה מאד. לפנים עמדה במקום הזה העיר הנקראת בפי היונים בובאסטו"ס, ועוד היום ימצאו הרבות ממנה; לדעת הע' זקנים היא פיבסת הנזכרה רק ביחזקאל ל' י"ז. שמה בל' מצרים הי' פויבאס"ט, הוראתה בלשונם החתול (קאטצע) כי שם עבדו אליל אחד בדמות החתול; ובעברית נשתנה מלא פוי לפ"י, למען היות מובן לה גם בלשונה, כמו בשם פי החירות (שמות י"ד ב') שהיתה ג"כ עיר אצל הים סוף, הנקראת בלשון מצרים פיאחירא"ט, הוראתה מקום יגדל בו סוף (שילף), ונשתנה בעברית ע"פ משפטה למען היות לה הוראה מיוחדה פי ההר, כמו פי המערה (יהושע י' י"ח). בקרבת פיבסת היתה עיר פאטומו"ס הנזכרה בפי סופר היונים הערא-דאטי"ס, והערביים קראוה (פי יאום, פה יאום) ועל שמה נקרא כל המחוז כן, ולכן יחשבו רבים כי היא העיר פיתום (שמות א') והחכם נעזעניו"ס העיד כי הוראת שם פיתום בלשון מצרים מעבר צר בין הרים, וכי במצרים העליון ימצא מקום בשם זה המסכים גם בתכונתו הטבעי להוראת שמו שנזכרה; אבל אנחנו לא מצאנו בספרי ארחות עולם ובמפות ולוחות אשר בידינו שם מחוז או עיר פאיו"ם, זולת במצרים התיכונה מערבית ליאור נוכח מדבר לוביע"ן כאשר נזכיר :

אמנם בכל ענין נראה לנו כי מעיר פיתו"ם הנקראת גם פאיו"ם היה רבינו סעדיה גאון ז"ל המכונה בעבור זה בהגרת רב שרירא גאון, בהקדמת ס' מאזנים להראב"ע ובס' הקבלה להראב"ד בשם הגאון ר"ס מפיתום גם ר"ס אל פיומי מארץ מצרים. ונקרא למתא מחסיא להיות שם ר"י וגאון, כי משועי יהודה היה מבני שלה בן יהודה מזרע ר"ח בן דוסא. (אולי ע"ש נקרא בן הגאון ר' דוסא. ס' הקבלה). לדעת השב"ן (ה"נ סי' רס"ו) היה משכן כבודו בבגדא"ד, אבל אנחנו לא נדע מקור לדבריו. מספור תולדותיו, מאומץ ורוחב לבבו, מרותו הנכונה לבלתי העות מפני איש ולבל יחת מפני כל, אף לא לשאת פני עשיר, ולבל יהדר פני הדור ברצותו הדורים ליישר ולעקש הישרה, עי' ס' הקבלה, יוחסין, שה"ק, סה"ד. וקורות היהודים מהחכם יאסט חלק ו'. הראב"ע בהקדמתו לס' מאזנים יכנהו בשם „ראש המדברים בכל מקום" יען מה? יען הוא היה א) הראשון אשר החל לקרוא בשם ד' ע"פ מופתים שכליים ולחקור אחרי כל תכלית וביותר בעניני האמונות והדעות ע"פ דרכי הפילוסופיא כמדעה או בזמנו (האמונות

והדעות וס' אבן הפילוסופים) ־ ב) הוא היה המדקדק הראשון בזמן אשר החל לכתוב ספרים בידיעה זו כנזכר בהקדמת המאזנים ; ומה שיקרא הראב"ע בפירושיו ובס' הלחות את ר"י חיוג בשם המדקדק הראשון ? רצונו בלי ספק ראשון במעלה ; כי הוא בעצמו מונה שם עפ"י ס' הזמנים הר"ס , ר"י בן קריש , ר"מ בן סרוק , ר"י חיוג ; וכן ראיתי בס' המחברת לר"מ בן סרוק שמביא את הרס"ג ומשיג על ר"י בן קריש , ובשם החיוג לא יזכיר , יען לא הי' עוד בתבל . ג) הוא הי' הראשון אשר החל לערוך מערכת שרשי לה"ק בתבנית ספרי השרשים , כי אגר וקבץ שבעים שרשים נעדרי הבנה ובאר אותם בקצרה בלשון ערב , עודנו נמצא באוצר הספרים אשר באקספארד בארץ בריטאניא . ד) הוא הי' הראשון שהחל להוציא כללים מהש"ס בספרו דרכי התלמוד שחבר בלשון ערב (שטה מקובצת ב"מ ק"ב) . ה) הוא הי' הראשון שחבר האזהרות וכלל כל התרי"ג מצות בי' הדברות . (רש"י שמות כ"ד י"ב , ראב"ע שם ד' ב') . ו) הוא היה הראשון שמסר לנו סוד העיבור כי כן כתב הר"ת בתשובה (שבלי הלקט סי' י"ח) „ רבינו סעדי' שמשיו את חיים שמסר לנו סוד העיבור „ ואין ספק כי דעתו על ס' היסוד שכתב הגאון בענין זה ומובא ברש"י (ר"ה כ' :) ז) הוא יצא ראשונה ללחום מלחמת ד' בגבורי הקראים , אהרי רואו אשר מלמדי התינוקות מהרבנים לומדים את נעריהם מתוך ספריהם , והוא ז"ל השיב עליהם תשובות ונצחם (קבלת הראב"ד , ומה שכתב שם ואחד מהם תמיאל בלבי „ לדעתינו ט"ס וצ"ל חיוי אל בלבי , כי כן כתב הגאון בפירוש במ"א מס' האמונות שכתב עליו תשובות , והוא חיוי המובא בראב"ע) ח) הוא הר"ס אשר הרס בראשונה שיני שואפי החכמה ובוזי דעת האומרים כי דרך החקירה מביא לאפיקורסית והכפירה , וכי העינים נתנו לאחור ולא לפנים ; כן יאמרו , אמר הוא , הבוערים ועמי הארץ לא אנשי לבב (הקדמת ס' האמונות) ט) הוא היה הראשון אשר הרהיב בנפשו עוז להרגם מקראי קודש בלשון חול , כי תרגום את התורה בלשון ישמעאל ובכתיבתה (ראב"ע בראשית ב' י"א*) גם את ס' ישעי' אשר בידינו . והחכם נעזעניו"ס בהקדמת ס' השרשים אשר לו כתב כי יש ת"י גם תרגומו לאיוב . בידי קדמונינו הי' גם תרגומו על ירמיה . ותרגומיו בכלל יקראו בשם שר"ח (שו"ת הריב"ש סי' ל"ה תשב"ץ ח"א סי' כ"ח) . י) הוא העיר את לבו ראשונה לכתוב פירושים וביאורים על מקראי קודש בלשון ערב אשר לפניו לא היה , וביאוריו בכלל נקראים בשם תפס"ר (כפתור ופרח פ' י"א) . במאמר ה' מס' האמונות מביא פירושו לס' בראשית , ובמ"ב כתב , וכבר ביארתי מזה שעור רחב בפתיחת פי' התורה (עיי' שו"ת רדב"ז ח"ג סי' תקע"א) ריפרשי הרד"ק ופירושיו נראה כי הי' לו פירושי הגאון על כל כה"ק ; וכל דבריו ודיעותיו המובאים בהראב"ע אין ספק כי משם נלקחו , אבל רובם נפלאים וזרים בעינינו מאד , כמו בפירושו על התורה אמר „ אחר שהתברר לנו שאין דיבור דעת כ"א באדם לבדו נצטרך לומר , כי הנחש גם האתון לא דברו רק מלאך דבר בשבילם (ראב"ע בראשית ג' א' במדבר כ"ב כ"ה) וכדעת הרמב"ם ז"ל (מורה מ"ב לשני) . ועל ג' מלאכי אברהם אשר לדעת הז"ל וכל המפרשים היו מלאכים ממש , אמר הוא ז"ל כי היו אנשים הסידים וירא"י ד' (ס' האמונות מאמר ב') וכדעת הי"א שהביא הראב"ע (בראשית י"ח י"ג) ; וכן השטן שקנא באיוב אמר הוא ז"ל שהיה אדם ולא מלאך „ (ראב"ע במדבר כ"ב כ"ב איוב א') ודבריו בארוכה בענין זה

המלה

---

*) הר"ן ז"ל בריש פ' כל כתבי משיג על הרי"ף והרז"ה והרמב"ן וכתב „ותמהני עליהן דכיון דמשום עת לעשות לה' הותר לכתוב תרגומו של יב"ע למה לא יהא מותר ג"כ תרגום של לשון אחר שכתבו אחד מן החכמים ? דהא אידי ואידי מדינא לא ניתן לכתוב , והי משום עת לעשות לה' שרינן , בכולהו נמי איכא למשרי , והרב רבינו סעדי' גאון ז"ל כתב ספר שלו בלשון ערבי ? ולפיכך איני רואה מקום לאסור אלא לכותבן בלשון שאין אנשו כשם בקיאים . דכה"ג ודאי ליכא משום עת לעשות לה' עכ"ל

תמצא בס' כד הקמח לרבינו בחיי ז"ל אות ה'; וכן העיד החכם נעזעניו"ם במקום הנזכר שביאורו על איוב אשר ת"י נמצא כן (אבל הראב"ע השיג עליו במקומות הנזכרים). דעתו בנסיון העקידה (ראב"ע בראשית כ"ב א') כדעת הרמב"ם (מורה ח"ג לשלישי) אבל מה נאמר להשגת הראב"ע שם כי עלומה היא לדעתינו. אולם אשר ביותר יפלא בעינינו, הוא אשר כ"א מהגאונים הראשונים הואיל הלך אחרי עיני שכלו ומזמות לבו בהבנת הנפלאות בכה"ק, מאין פנות לא רק אל דעות הקדמונים כ"א גם דעותם יסתרו כפעם בפעם על דברת הגאון ר"ש אשר לא חפץ בנפלאות בענין הנחש והאתון שזכרנו, השיב הגאון ר"ש בן חפני (חותנו של רה"ג) ושם פה לנחש ואתון ע"ד נס (ראב"ע שם). ובענין בעלת אוב אף כי כלם נשתוו אשר מעשה האוב הבל ותוהו ודברי כזב והתול, בכ"ז לדעת רס"ג ורה"ג החיה השם את שמואל ע"ד נס, ולדעת ר"ש בר חפני הגאון היה הכל ברמאות האשה בעלת האוב, ואעפ"י שהוא נגד דעתם ז"ל, אמר הוא כי דבריהם לא יקובלו במקום שיש מכחישים להם מן השכל„ (רד"ק שם וגם הוא הרבה להשיב ע"ד רס"ג)? ראה איך גאוני הדיות האלה שניהם יעזבון אורחותם ודעותם, וגבר במסילתו לא ילך, רק ע"פ חפץ לבבו יפרש פעם כה ופעם כה. והיותר זר אשר לא אחד בהם ולא מהבאים אחריהם מגרע את ידעו מלהסתפח בקהל קדושי שלומי אמוני ישראל בעבור העדר אמונתו בכמו אלה? זאת נחלת עבדי ד' הקדמונים (ועיי' שו"ת רדב"ז ד' ליוורנו סי' קפ"ז) התשובה עוד עמות המודות כאלה? ד' אלקים אתה ידעת. יא) הוא הי' הראשון אשר ערב לבו לחשוב את הקץ בספרו האמונות מאמר ח', נגד אזהרת חז"ל (סנהדרין צ"ז:) לא לעבור על דבריהם חלילה, רק למען תפוש בית ישראל בלבם ולחזק ידים רפות לבל יאמרו נואש כי אבד שברם ותוחלתם; כאשר הצדיקו הרמב"ם ז"ל באגרתו לתימן אשר זה לשונו„ ואנו נדין את רס"ג לכף זכות ונאמר שמא מה שהביאו לענין זה ואעפ"י שהי' יודע שהתורה אסרה זה, לפי שהי' בני דורו בעלי סברות רבות נשחתות, וכמעט שתאבד תורת ד' לולי הוא ע"ה, לפי שהוא גלה מן התורה מה שהיה נעלם, וחזק ממנה מה שנדלדל והודיעו בלשונו ובכתבו וקלמוסו, וראה בכלל מה שראה בדעתו לקבץ המון העם ע"ד חשבון הקצים כדי לאמץ אותם ולהוסיף על תוחלתם, והוא התכוון בכל מעשיו לשם שמים„. יב) הוא הי' הראשון מעת נסתם החזון ולשונינו הקדושה נשחה, אשר החל לדבר צחות בדקדוק הלשון כאשר העיד עליו הראב"ע (קהלת ה') באמרו והר"ם נשמר מאלה הארבעה (שגיאות הקליר הנזכרות שם) בבקשותיו השתים שלא חבר מחבר כמוהם, והם על לשון המקרא, ודקדוק הלשון, באין חידות ומשלים ולא דרש„. ועליהם נשאל הרמב"ם ז"ל אם מותר לאמרם בשבת (שו"ת הרמב"ם סי' ק"ל); ואולי הם הב' תפלות הנמצאות עוד בינינו א' תפלת השחר לרס"ג בסוף סדור הספרדים ד' אמשטרדם המתחלת אתה הוא ד' לבדך. והב' הוידוי המתחלת אשמנו מכל עם וכו', אשר לפי עדות הגמ"יי סוף ה' תפלה וס' המנהגים בסוף המחזורים ד' פראג היא מרס"ג. והוא הי' בלי ספק למופת להכמי ומשוררי ספרד לדבר צחות ולהנעים זמירות בשפה ברורה כמוהו. החכם יאשב הנזכר כתב כי הגאון כתב גם ספרי קבלה, ולא הודיע לנו מקור לדבריו,* ואולי נפל גם הוא במהמורה נפל בה בעל ס' אמונת חכמים סוף פ' י"ח אשר חשב מה שכתב הראב"ע בהקדמה לפירוש התורה שרס"ג פי' בס' יהי אור כפי דעת המדות הנזכרות לחכמי הספירות, שכוונתו על י"ס של בעלי הקבלה; אולם כבר גלה טעותו הגאון יעב"ץ בפ"ט מספרו מטפחת ספרים, אשר כוונת הראב"ע על בעלי חכמת הכוכבים והגלגלים הנקראים אלו בפסוק יהי מאורות ובפ' משפטים חכמי מדות והספירות (וכ"ה במורה י"ט לשני), כי לגלגל בעברי יקרא ברומי ספער"א. ושיים שם „אמנם רס"ג לקחה אזנו שמץ מנהו מדברי בעלי הקבלה אבל לא האמין בהם ובדבריהם, אך הרשם ונדפס כנראה בספר

האמונות והדעות שלו שלעג הרבה על אמונת הגלגול הנקראת אצלו (שם מאמר ו') ההעתקה עכ״ל. ואולי גם בהכחשת זה הי׳ הוא הראשון, כי אחריו נמשכו החסיד רבינו אברהם בן הרמב״ם ז״ל (עיין מ״ח על הראב״ע פ׳ תצא). והחכם הבדרש״י ז״ל באגרתו להרשב״א ז״ל (שו״ת הרשב״א סי׳ תי״ח). ובעל העקרים מ״ד פ׳ כ״ט גם הרלב״ח ז״ל דעתו כי דעה חדשה ולא קדמונית הוא, ולכן הכופר בה לא יקרא כופר חלילה (שו״ת הרלב״ח סי׳ ח׳). ומי יערך אין ערך ספריו היקרים אשר רובם נאבדו בעונינו מאתנו, כמו הבורו בדיני ממונות הנקרא בשם חבור שטרות (בעל המאור ב״מ ד׳.). ס׳ אבן הפילוסופים הנזכר ומובא בפי׳ ס׳ יצירה הנקרא ע״ש הגאון בשקר. (עיי׳ מצרף לחכמה דף ס׳: וס׳ המטפחת פ״ט). ס׳ האגרון, לשון עברית, נהות, (ראב״ע בהקדמה המאזנים). חיבור טומאה וטהרה (ס׳ הישר לר״ת דף ע״ג, סמ״ג ל״ת קי״א). חיבור על איסורי ביאה (שם הגדולים ח״ב. אולי ימצא שם מה שמובא בשמו בתוס׳ (גיטין ב׳.). ס׳ התשובה (ס׳ חסידים סי׳ תרי״ב תרי״ג). פי׳ על הלכות יצירה על דרך חכמת המחקר (ס׳ האמונות מ״א, שו״ת הרשב״א סי׳ תי״ח). פסקים ושו״ת המובאים בפסק החרם מהרמב״ן ז״ל אשר בסוף ספר הכלבו ובשאר ספרי הקדמונים. ס׳ היסוד על סוד העיבור כנזכר. סידור תפלות מרס״ג כמו מר׳ עמרם גאון המובאים יחדיו הרבה פעמים בס׳ אבודרהם. (אבל בבעל המאור פ״ק דיומא, מצאתי בסידורים קדמונים שנכתבו על שם מר רב ס״ג:)! הן כל תהילות הקודש האלה הלל לפנינו האדם הגדול הלזה למבראשונה, במשך החמשים שנה עבד במו עבודת הקודש בבית מועד לכל יד עמל ותלאה הלזה; וגם בהם שבעה לה נפשו היקרה רוגז ונדודים, ובמסחרים כלה ז׳ שנים בחיק הבדידה, עד אשר ברוח נכאה (מרה שחורה) הפקיד רוחו בידי אלקי הרוחות בשנת תש״ב לאלף החמישי*) ועתה ראה אם לא בצדק יקראהו הראב״ע ראש המדברים בכל מקום:

בחלק צפונית מזרחית מצרים הלז, היתה בלי ספק גם ארץ גושן, מושב בני ישראל מעת רדתם עם יעקב אבינו עד צאתם, ותקרא גם ארץ **רעמסס** (בראשית מ״ז י״א) קרובה לארץ פלשתים (שמות י״ג ד״ה א׳ ז׳), וכן הוא דעת הע׳ זקנים אשר לפי העתקתם היתה אחת מארצות ערב, יען חלק הנזכר יקרא גם בפי סופרי העמים בשם ערב המצרית (עגיפטישעס אראביע״ן). ואולי היתה שמה גם העיר **רעמסס** אשר בנו אבותינו; אולם החכם בעזעניו״ס מביא בשם סופר אחד שמצא גם שם עיר ראמעזע״ס מערבית לזרוע היאור מערבית [מענצאל״ע] על ים כשמה, עיר קטנה ומקלתה שוממה, מהלך ו׳ שעות דרומית מדאמיא״ט, ב׳ אלף מספר תושביה. בהי אורגים לבגדי משי ולמפרשי אניות, בתי מלאכות מעטים. אורך הים מענזאל״ע ך״ד ורחבו ח׳ שעות, עומקו כ״ה רגל בערך, רצועת

---

*) כ״ה לדעת הראב״ד ז״ל בס׳ הקבלה, ואחריו נמשכו בעל שה״ק, והחכם יאסט הנזכר, גם בעזעניו״ס בס׳ קורות לשון עבר עמוד נ״ו כתב שנולד בשנת תרנ״ב ומת בשנת תש״ב. אולם לדעתינו קלקול תשבונות יש כאן, כי הגאון בסוף מאמר א׳ מס׳ האמונות כתב שהוא שנת ד״א תרנ״ג ליצירה, ובספר הבוא מביא בספריו אשר כתב כנזכר, ואיך לא היה אז עכ״פ בן שלשים, ואם כדבריהם שמת בשנת תש״ב הרי הי׳ כבן מאה, והם בעצמם מעידים שחי רק נ׳! גם ר׳ אברהם הנשיא בס׳ העבור (מ״ע פ׳ כ״ג) כתב בשם רס״ג, כנה השנה שאנו עומדים בה היום הוא אלף רל״ח למלכות אלכסנדר ד״א תרפ״ו ליצירה״ נמצא משנה שכתב בה ס׳ האמונות עד שנה שכתב בה ס׳ הנזכר לפי ההשערה ס׳ היסוד הנזכר נ״ג שנים! גם בחשבון הגאון רב שרירא ראיתי שערורה, כי לדבריו נסמך רס״ג שנת רל״ט לשטרות, ומת בשנת רי״ג! ך״ו שנים קודם שנסמך! אם לא כי נאמר מאחר שכתב שם ,כלל שני דמר רס״ג הרתי הרי שנין״ ע״כ צ״ל רנ״א במקום רי״ג, או ר״א במקום רל״ט. ותוני הדורות לא הרגישו בזה כלל, רק בסה״ד ערבב דברי הראב״ד בדברי רש״ג, והגיה רנ״ד במקום רי״ג ולא ראה דברי רס״ג הקודמים שזכרנו. ומי חכם יודע פשר דבר כזה מן על מניעת הידיעה נסתרו.

רצועת ארץ צרה שלא ומלאה חול מפריד בינו ובין ים התיכון. ברכת איים גם דגים בתוכו. על איי מאטאריע אלף בתי אבות וכולם דייגים. [מאנזורא] עיר קטנה על זרוע היאור דאמיאט, רבת המסחר ומושב מושל הגליל. ו' בתי תפלות לישמעאלים: מגורים להוצאת אפרוחים כנזכר, גם הרבה שובכי יונים ושאר בעלי כנף. בה נשבה לודוויג התשיעי מלך הצרפתים עם כל חילו אשר חשב לכבוש את ארץ מצרים, בעת נשאו שרי הנוצרים ונסעו עם המון לאומים לגרש מאמיני מחמד מארץ הקדושה; הנסיעה הנוראה ההיא אשר כל אשר יזכיר אותה אליו יפחד, נודעת בשם (קרייץ צוגע). והיא גזרת התנ"ו לאלף החמישי הנודעת לעת צרה ליעקב, כאשר תמצא בארוכה בס' דברי הימים לר"י הכהן, ובקצרה בפסיקתא ס' אמור, ובהפיוטים אשר בין פסח לעצרת. בחלק הזה היתה גם העיר און (בראשית מ"א מ"ה נ', מ"ו כ') או אָון (יחזקאל ל' י"ז) לדעת הסופר שיט"ן הוא הכפר מאטארע"א ב' שעות לצפונית מזרחית לקאהירא; הוראת שם און בלשון מצרים אור גם שמש. כי שם הי' היכל מפואר מאד להשמש אשר עבדו אז, ולכן קראו להכהן העובד שם פוטיפרע (בראשית שם), כי לעדות החכם יאבלאנסקי"א הוראת פעאטפרע בל' מצרים כהוראת כהן און או כהן השמש (פריסטער דער זאננע) בעברית; והיונים קראו לה העליא פאליס הוראתה בלשונם ג"כ עיר השמש. וכן היתה בית שמש בגבול ארץ ישראל אחת מערי הלוים בחלק יהודה (יהושע כ"א ט"ז), גם בחלק יששכר (שם י"ט כ"ב), כי הכנענים עבדו ג"כ לשמש כנודע ועוד אחת היתה במצרים (ירמי' מ"ג י"ג) ואולי היא און הנזכרה. וכן היתה על חוף מזרחית מזרוע היאור שנקראת (טאניטישער ניל ארם) העיר טאני"ס, והיא לדעת הע' זקנים ואונקלוס (במדבר י"ג כ"ב) ויב"ע (ישעי' י"ט י"א י"ג, יחזקאל ל' י"ד) צוען מצרים; כי הוראת שם דשאני"ע או דשאנ"י בל' מצרים שפלה (נידערונג) ומזה בעברית צען ובערבית צא"ן שמה, ע"ש מכונה בשפלות מצרים, ואיננה פענכ"א הנזכרה בחלקת הדעלט"א כאשר חשבו רבים ובתוכם גם בעל מחקרי ארץ, עיי' שרשי געזעניו"ס שם צע"ן. אולם דעת המכונה בשם יב"ע על פשוטה מתרגם גם און גם צען בשם טאני"ס נעלמה מאתנו:

מצרים התיכונה בלשון ערב וואסטאני

רובה על לשון ים ערב או ים סוף. כוללת ח' גלילות:

א גליל קאהירא גם קאהירא הגדולה, הערביאים יקראו לה מצ"ר בשם ארץ מצרים בכלל. הבירה בכל הארץ ומושב המושלים. (אורך °48 '55 ורוחב °30 '3 "20) על חוף מזרחית היאור וכוללת ג' ערים או ג' חלקים בשמות שונים, מספר יושבי כלם ש' אלף. א) קאהירא החדשה, נבנתה ע"י הקאליף אבן-על-מאזו"ר בשנת ד' אלפים תשל"ח ליצירה. רבע שעה מחוף ימין או מזרחית היאור, על ב' עברי הנהר הנקרא קאליד-על-עמיר על-מומעני"ן (נהר נשיא המאמינים) השוטף באמצע העיר מדרום לצפון ויתפרד לשנים, ונופל אח"כ בים הגודדים (פילגער זעע) אשר בצפונית מזרחית העיר. ויקרא כן ע"ש אורחות הגודדים למעקה כי יתאספו שמה. ארכה מהלך שעה אחת והקיפה יותר מב' שעות. רוב יושבי' בחלק מא'ית. בני קדם המאמינים יהללוה מאד לעיר יפיפיה דמימרו בכבודה, בהדרת קדם יזכרוה ובשמות יקרים יכנוה כמו עיר סיקרא והנאוה, עיר הקדושה, עיר עטרה והמאירה הגדילו שני הנביא (בלי ספק עיר הישנה); אולם בני אירופה המספרים יכפרו בתפארתה ולא יודו לאדם והדרם, יען לא ימצאו בה דבר טוב והמואר להתפאר, הרחובות צרות (ונהג להם למחות ידיעות שאין מניחם לבית שכנם אשר לעומתם למחסה ולמסתור מקרני שמשם) ועקומות ומלאי מבואות, ולכן מורגלות והבאושים שם. המון אדם, גמלים,

החורים והלבנים בלי ארונים אשר ימלאום, יעלו אבק רב אשר יכסה פני עובל ושב (שו"ת רדב"ז קל"ז). הבתים קטנים בלי הוד והדר, מהם מב' וג' עליות, אבל רובם עליה אחת מרגבי אדמה או לבנים בלתי שרופות או אבני גיר (קאלק שטיין). הרחובות גדולות בלי סדרים ובלי ציוני כבוד ובנינים יפים אשר יכללו יפים.
בעת עלית היאור תהיינה הרחובות לאגמי מים. החומה הישנה אשר סביבה נפרצה רובה. י"א שערים לה, וט"ו גשרים על צנור המים. העיר נחלקה לד' מחלקות, השערים הנסגרים בלילות יבדילו ביניהם. ש' בתי תפלות הישמעאלים, בית תפלה יאמאעל אזהע"ר בנין היותר יפה בכל העיר, מכונן על עמודי שיש בו ילמדו עניי הכהנים חנם; הרבה ספרים כתיבי יד בתוכו, גם ילמדו שמה מהמדעים והמשכלות.
ארמון גדול אשר בנה הקאליף זאלאדי"ן, במזרח העיר על הר סלע, ד' מבואות לו, בסביבו חומות ומגדלים הרבה למשמר; במערבו יגורו האומנים והאורגים אשר יארגו יריעות למכסה הקאבא אשר במעקא (ערב ל"ג). איש יהודי או נוצרי יחלל ברוח שפתיו לבד קדושתן ואף כי אם ביד יזיד לנגוע. בחדרים ההם גרו לפנים פחות הארץ, ועוד היום ימצאו בם ספורי ציורים מחוקים על הקיר ומיושר על המחקה (מאזאיק) דמות אילנות ובתים ודומיהם מעשה חרשים חכמים כלם במזרחו חצר המלכות, מושב הפחה (פאשא) ואנשי עצתו היושבים ראשונה במלכות.
ג' פעמים בשבוע יתאספו שמה שרי העצה לעשות עצה ולשפוט עמם במישרים; והפחה ישב לפעמים לבדו כאורב בחדר תחת שבכה לשמוע מה אמרו, ולמען תהי' יראתו על פניהם לבלתי יחטאו ליען בושת לביהו או לארצו, ולבל יעקשו הישרה לעות אדם בריבו כי ככה יעשה גם אדונו הסולטאן הגדול בחצר מלכותו בו ימצא באר מהולל בשם באר יוסף (שם מושל אחד מהישמעאלים) מעומק רע"ו רגל, חפרוה במלאכה נפלאה על הר גדול מאבני גיר, מימיו ישאבו שורים בגלגלי משאבים. היקף כל הארמון א' פרסה בערך, גם ימצאו בו ציוני קברים מפוארים למושלי הערביאים לפנים (קאליפים). בתי מסכנות מולקים רחבים ונקיים לסחורות (אקעלם). שבעים מרחצאות יפים ומהודרים באבני שיש וטובים מאד. ד' בתי תפלות לכתות הנוצרים. בית החפשיה (האספיטאל) גדול מאד אבל לא טוב. הרבה בתי מלאכות גם מסחר רב בקרבה, עם הטירקייא אשר באירא פא, אפריקא צפונית, ערב, הודו וכוש. בכל חלקי העיר מקומות מיוחדים לשעשועי ותענוגות בני אדם, מרקדים על החבלים, אוחזי עינים וחוברי חבר ודומיהם. הרבה בתי קאווע לשתות ולעשן טאבא"ק ולהכביר מלים, אך למען בלע העת היקרה מכל מחמדי תבל ילדי ההבל. לאומים שונים הנמצאים בארץ ימצאו גם שמה, קאפטען, ערביאים, מערבים, טירקען, געארגי"ר, ארמיענע"ר, יונים, בני איראפא הנקראים (פראנקען). יהודים הרבה אשר יגורו לבדם בחלק אחד מהעיר. לפי עדות פאקאק"א הבריטאני יש להם ל"ז בתי כנסיות, וא' בקאהירא הישנה; וגם כת אחת נפרדה ביניהם אשר גם ביהכ"נ מיוחד להם, וגכרים הם בין שאר היהודים ע"י חוטמם הגדול. ואין ספק אשר כונתו על כת הקראים הנמצאים שם מימי עולם כנזכר; וגרים במבוי לבדם, הנקרא מבוי הקראים (רדב"ז סי' קל"ו). גם יעיד החכם הנזכר כי בית הכנסת אחד ליהודים שמה אשר נבנה לפי עדותם לפני אלף ות"ם שנה בערך, וכי בו ימצאו ב' ס"ת ישנים מאד, גם תנ"ך אחד בכתב ידי עזרא הסופר אשר יטמינוס בארון עמוק י' רגל תחת פרוכת אשר עששיות בוערות תלויות לפניו כל הימים. ואין שקר אשר מקלה אמת לא יהיה טמון בתוכו הרמב"ם ז"ל כתב (ה' ס"ת פ"ה) „וספר שסמכנו עליו בדברים אלו הוא הס' הידוע במצרים שהוא כולל כ"ד ספרים שהיה בירושלים מכמה שנים להגיה ממנו הספרים, ועליו היו הכל סומכין לפי שהגיהו בן אשר ודקדק בו שנים הרבה והגיהו פעמים רבות כמו שהעתיקו ועליו סמכתי בס"ת שכתבתי כהלכתו. והוא הוא בלי ספק התנ"ך המיוחס בשם למסורת, אולם מה שיאמרו שהוא מכתב ידי עזרא,

יש לו אולי שקר אחר לאבן פנה, והוא מה שכתוב במ"ע פ"ט שמצא בחותם כ"י כתוב „אני משה בן מימון וכו' נשא לבי אותי ללכת ממצרים למלכות בורגוני"א אשר בצרפת וכו' כי דרשתי וחקרתי ושאלתי היטב באשר נמצא שם תורת אלקים מכ"י קדש עזרא הכה"ג סופר מהיר וכו' וטרחתי לכבוד נוי והעתקתי מהס' ההוא כל תיבות חסרות ויתרות וכו'", ותאבי נפלאות חברו אולי ב' השקודים יחד ושיו להאדים בידם כי התנ"ך ההוא מעשה ידי אמן מהיר בתורת ס' עזרא הסופר. ובהשכל שיים שם בעל מ"ע „מה טובו ומה נעמו והמשכילים יבינוס", כי הוא בעצמו העיר כן בפ' מ"ב על הקדמה הכוזרי בספור חלום המלך ומעשהו ושיים שם ר"י הלוי ג"כ והמשכילים יבינו" אשר רצונו כי המלך והחבר לא היו ולא נבראו אלא משל כהוא מרבנן (ב"ב ט"ו.) ובאמת היודע היטב מתולדות הרמב"ם ז"ל ידע כי הוא ז"ל אשר הקדיש כל שעותיו לתורה ולחכמה ולגדל את עצמו בדרך הקדש כנודע מהתקנות והמנהגים הטובים אשר אזן וחקר ותקן, והתשובות אשר השיב לשואליו בקצוי הארצות ועבודת המלך כי רבה היא אשר היתה כאבן מעמסה על שכמו הטהור כנראה מאגרתו לר"ש אבן תבון ומספרו המורה (י"ב לשליטי), לא הרחיק נדוד מיום בואו מצרימה לארצות אירופא עוד*); אף הוא ז"ל היה הגדול שבחכמינו והקטן שבקטני האמנה בשמועות שוא ונתעה כאלה, ולא האמין לשמועה כזאת כי ימצא ספר כמוהו אשר חז"ל לא ידעוהו, כי למה נחלקו אם מדביק אדם תנ"ך באחד (ב"ב י"ג:) ולמה קימו שנים מג' ס"ת הנמצאים בעזרה ובטלו אחד ודומיהם הרבה (שו"ת הריב"ש סי' רפ"ד), ולא אמרו ניתי ספר עזרא הסופר ונראה דבר מי יקום? ומי הביאו לצרפת? ומדוע לא הזכירו ממנו גדולי חכמי צרפת? וזה הכוזב הכותב על החותם הנזכר אני משה וכו'" לא אחד היה איש מהיר במלאכתו מלאכת הרמיה, רבו מכאבי עמל מאשר עמל ואון בקרבם, אשר על קדוש ישראל ההוא התוו דברי שקר הורו והוגו מלבם, והשמחים ללא דבר ישישו כי ימצאו על בלויי סחבות וקלפים ישנים אשר לפני מותו מות ישרים לא עמד טעמו בו, וריחו נמר ללכת אחרי תהו הזיות והבלים יתמרמר נגדם בחמת רוח בספריו היקרים כתבם לעת זקנתו, הפך עדותם ז"ל אשר זקני ת"ח דעתם מתישבת עליהם כאשר כבר העיר הרב החכם ר"י דמודינא ז"ל בספרו היקר ארי נוהם אשר בדעתם להוציאו לאור בקרב אי"ה. אחרי עמדי על דברי אמת האלה מצאתי בס' שם הגדולים ח"ב שמעיד שם בראה מכתב הרב ברטנורא שכתב מירושלים לאביו שהיה גם במצרים הישנה וכי שם הי' ס"ת מעזרא, ושורת אחד מערבי נתן שוחד לשמש ביהכ"נ ולקח הס"ת מהתיק והוליכו דרך אניה בלב ים ונטבע הוא והס"ת עמו, ובהיות הגאון חיד"א בעצמו במצרים הישנה הי' בביהכ"נ ובמקום גבוה שם אומרים ששם ס' עזרא, וזה המקום נראה שהיה בו פתח וסתמוהו, והמון העם אומרים שמי שיגע בספר הקדוש מסתכן למות באותה שנה או חודש לכך סתמו הפתח, והחכמים אמרו בלחישה ששמעו שהסירו הס' משם ואיננו". ואנחנו נאמר ברמה שלא היה שם כלל רק ע"ד שזכרנו. ב) קאהירא הישנה, הערבילים יקראו לה מצ"ר־על־עטי"ק גם (פאססאטא) על היאור, נגבה לקאהירא החדשה, לעדות פאקאקא הנזכר עמדה לפנים במקומה העיר בצורה בבל אשר במצרים על שפת היאור, אשר בנוה אסירים בימי קאמביז"ס בן כורש אחרי כי ברחו מבבל רבתי על נהר פרת שענו כל יד עמל ואון בארץ, ואך להם עשו ידיהם הוסיף למצוא חן בעיני המושלים אשר נתנו להם כל ככר היאור ההוא לאחוזת עולם, ויסונו
שמה

---

*) אבל בא"י הי' עוד אולי טרם בואו למצרים או עכ"פ קודם השלימו פי' המשנה כנראה מלשונו (מס' פרה פ"ג משנה יו"ד) „ואני לא אעיד ע"ז המין (ארז) אבל ראיתיו שם בארץ כנען ולא בארץ מצרים כלל עד היום הזה". וכן כתב במשנה (בכורות פ"ה) „וכבר ראיתי בא"י אנשים נקראין חברים, ובמקומות אחרים יש מי שנקרא ראש ישיבה ואפי' כל בי רב דחד יומא ניפיס" ואין כל אדם תמה בזה.

שמה עיר מושב ויקראו שמה בבל ע"ש עיר מולדתם (ואולי הם הבבליים שנזכרים יומא ס"ו: מגהות ק' כמובא למעלה ל"ח:). בניניה גדולים בלי סדר וטעם, מקצתם נהוסים וחרבות גם בתים ואהלים קטנים הרבה בתוכם. החוצות צרות וחשכות ובלתי מרוצפות. מחוץ להעיר קדמה גלים גלים וגבעות שאות מערמות חומות נהוסות. שרידים יקרים מצנור מים יפה ומהולל וכדומה, הרבה בתי תפלות לישמעאלים קאפטען ויונים. מושב נשיא ראש כומרי הקאפטען בבית תפלה קדושה געארג"ס. בתי מסכנות לסחורות כי המסחר שמה עצום ורב למצרים העליונה, בסביבי העיר הרבה גנות ובתי נתיבות. אוצרות יוסף אשר צבר בם בר (בראשית מ"א מ"ט) ועד היום מסכנות המה לתבואות הארץ אשר יובאו ממצרים העליונה, ומהם ינתן בר להיל צבאם אשר ימכרום לתושבי הארץ. והם מקומות מרובעים מוקפים חומה גבוהה ט"ו רגל, ומכוסים במהללאות תבן ועליהם כוכים אשר יקחו מנת חלקם בעבור משמרת פקודתם; שטה מהם מלאים חטים ואחד שעורים מספוא לסוסי חיל הרוכבים; לפי הנראה היו לפנים כלם מאבנים וכעת רובם מלבנים, שמה הצנור אשר יפתח ראשונה בהמון חוגג בעת יגאו מימי היאור למעלות ידועות כנזכר. עמוד אחד עומד קרוב למקום ההוא מעוטר בשובכים ופרחים, שום שוטף כי יעבור והי' לו למרמס; והיה להם עמוד זה לקרבן תודה אל היאור, ולמזכרת עון אבותם אשר בהיותם עובדי ע"ז הקריבו לו אשכר נערה אחת בכל שנה. העיר הלזו נקראת בפי קדמונינו ז"ל בשם מצרים סתם (שו"ת הרמב"ם סי' נ"ו) היא היתה משנות עולמים עיר גדולה לאלקים וממנה יצאה תורה ודבר ה' לכל הארץ. כמש"כ בשו"ת ר"ב אשכנזי סי' ד"ב ד"ד. ואסכנדריא בתר מצרים גרירא ומהוראה היתה שותה תמיד מימי קדם קדמתה, עד שעבר זר בתוכה להיות מושל בישראל ותתם בארץ מושל על מושל בעלה בני פריצי עמנו וכו' ועתה אשר חמל ד' על עמו וחזרה עטרה ליושנה ומושלה מקרב עמנו יצא מהמיוחדים שבישראל אנשי חיל אנשי שם חזרה מעלת התורה למקומה". וכ"כ הרשד"ס ח"ב סי' קע"ה. מצרים היא עיר גדולה לאלהים בתורה ובחכמה בישיבות וקהלות מפא"כ בשום מקום מאלו המקומות הנזכרים. היא היתה מנוחת כבוד לפירת תפארתנו הרמב"ם ז"ל באחרית ימי חייו כמו שנזכר באגרתו לר"ש אבן תבון (שו"ת הרמב"ם סי' קמ"ג) כי הוא שכן במצרים והמלך באלקהירא ובין ב' המקומות ב' תחומי שבת. וכהיום אין ביניהם רק מהלך רבע שעה; ומשם הופיע נהרה על כל הארצות מסוף ארץ הימן עד סוף ארץ הצבי וסוריא וארץ שנער (שו"ת ר"ב אשכנזי סי' א'); ומהתימה שלא מנה גם כל ארצות אפריקא שקבלוהו ג"כ לאב ולרב ונהגו כל דבריהם אחרי דעותיו (שו"ת הריב"ש סי' כ"א נ"ה רס"ג). ובתשב"ץ שהיה ג"כ באלגיר (ח"ב סי' רנ"ז) כתוב. ובמקומנו זה מיום שנתישבנו בו הסכמנו לדון ע"פ ספרי הרמב"ם ז"ל. וכ"כ בנו (שו"ת רשב"ם סי' תרכ"א) ובפרט הרמב"ם ז"ל שיש לנו כאן באלגזאיי"ר (היא אלגיר) תקנה שלא נדין על שום פסקן אלא על פיו". והרדב"ז ז"ל שהיה במצרים כתב (ד' ליוורנו סי' ק"ה) "הגם לכבוש את המלכה עמי בבית דאתרים דהרמב"ם ז"ל והוא מחמיר בדבר איך נקל אנחנו, כדאי' בשבת פ"א כהוא תלמודא דאורי כשמואל שמתי' ר"ה ופריך וכו' ומשני אתרי' הוה וכו' ונדון דידן עדיף ספי דרבינו מחמיר ואנחנו נקל כנגדו ובמקומו זה ודאי לא אמרה אדם מעולם. ובת"ג סי' תס"ט, ובאמת אם היה המחיר במצרים ובכל זה המלכות הי' ראוי לעונש דאתרים דמר הוא ומיקל הוא כנגדו" וכ"כ גם הרשד"ס ח"ב סי' קע"ה. ובשו"ת הרשב"א סי' אלף קס"ה "ואנו קבלנו שלא לדון אלא על דעת הר"ס במז"ל בכל מה שנמצא לו מפורש. ובשו"ת מהרשד"ס ח"א סי' קנ"ב. ידענא כי חכמת הרמב"ם ז"ל גדלה עד השמים, ובכל החכמות לו עשר ידות, גם הבור היד מעיד על מי שחברו שאין במוהו משעה שנחתם התלמוד עד עתה, ובכמה מקומות מפרקיו מראים חסידותיו וקדושתו. ומורי הרב הגדול הרלב"ח ז"ל חבר חבור קטן הכמ"ח ורב האיכות בדרוש

שנה ששמש וחקר ודרש בסוגיית התלמוד ובפוסקים ראשונים ואחרונים וכו' והוא כתב וז"ל „ הסמ"ג ז"ל לא חשש לדברי הרמב"ם בזה אף כי לפי האמת הליכות עולם לו, אבל להרב הליכה והלכות ועליו ראוי לסמוך וכו'„ . ובס' כפתור ופרח פ' נ"א כתב, ובכל ארץ מצרים וארץ כנען אותם היושבים ראשונה במלכות נוהגין בחשבון השמטה כדרך הרמב"ם ז"ל עכ"ל. וכן יורו ויעידו כל גדולי הפוסקים שהיו וחיו בארצות ההם; ומקצתם היתה קבלה בידם לבל ימושו ממצות שפתיו אף אם יסתרו בהשקפה ראשונה לדברי התלמוד, כמש"כ הרלב"ח ז"ל סי' י"ב „ואף כי יקשה לנו על דבריו מתוך שיטת התלמוד המפורסם אצלינו, ראוי והגון לנו לתלות החסרון במיעוט הקפתנו והשגתנו והייבים אנו לקבל דבריו מבלי שנהרהר אחריו, כי לבו כלב הארי' בהקפת התלמוד בבלי ירושלמי תוספתא ספרי וספרא ואגדתא, ואיזו סוגיא היתה סדורה לפניו, ואנו בעונותינו נסתרה מעינינו למעוט הספרים ולקוצר השגתנו, ואלו היה הרב לפנינו הי' פותח לנו פתח רחב יותר מפתחו של אולם, וזו היא קבלה הגונה והאמתית מפורשת אצלנו מפי סופרים ומפי ספרים. אולם הלשונות הקשים בדבריו הם כאשר יראה קושיא או סתירה בחבורו מדבריו על דבריו עכ"ל. והגאון בעל ס' יד מלאכי אשר בכתם טהור לא יסולה מביא בין ארבעים כללי הרמב"ם אשר אסף וקבץ גם דברי רלב"ח אלה בכלל כ"ו אבל בקצור נמרץ שלא כדין *). כל מוני סדר הדורות ימנו ספרי הרמב"ם אשר

הגיה

*) ואני בעניי הוספתי עוד כלל אחד אשר לא מלבי הוצאתיו חלילה, כי מה אני ומה חיי לנכנס ראשי בין הרי ישראל אשר ענפיהם יהנו ופריהם יבאו כל הצללים ההם, רק אשר הוצאתי מדברי הרמב"ם בעצמו באגרתו לר' פנחס דיין אלכסנדריא, והוא אשר לפעמים שכח בעצמו מקור דבריו מאין הוציאם. ולכן יתכן אשר בעת שאלוהו איש או חכמי לוני"ל מקור מבוקש, אחר להצדיקם בדברים לא יטעמו גם לחיך נושאי כליו חפצי צדקו כל היום, ובאמת דבריו טובים ונכוחים אם רוח והצלה יעמוד להם ממקום אחר; כמו שמצאנו (ס' תפילין פ"א ס' י"א) ומזוזה אינה צריכה עבוד לשמה „וכתב הכ"מ ז"ל כבר נשאל רבינו ע"ז מחכמי לוני"ל מפני מה וכו' (שו"ת הרמב"ם סי' י"ח) והשיב וכו' וסיים שם הכ"מ ותמוה בעיני דמנין לנו לומר כן כל זמן שלא מצינו בדברי רז"ל חילוק ביניהם" ולכן פסק בשלחנו הטהור (יו"ד סי' רפ"ח) דצריכה עיבוד לשמה כהלכה כדעת הרא"ש, ועי' ט"ז וש"ך שם. ובאמת נ"ל כי הרמב"ם ז"ל למד זאת מגמ' ערוכה (מנחות מ"ב.) ת"ר תכלת וכו' ופירש"י שם בכדיא תפילין צריכין עיבוד לשמן ומזוזה אינה צריכה, ובתוס' שם ד"ה תפילין וכו' וכן פי' הר' משה בר מימון דמזוזה לא בעיא לשמה ולא פי' מנא ליה ושמא מסכתא„ ומדוע לא נאמר ודאי מסכתא. מאחר שגם רש"י פי' כן, והרמב"ם לא אחד הוא בפסק זה כאשר חשבו הפוסקים, אבל בעת שאלוהו שכח כי לא אל איש לבל ישכח מאומה במספר ימי חיי שבלו, והוצרך לדחוק בחילוק שלא נמצא בדברי חז"ל כאשר העיר הכ"מ ז"ל. ורק במעדני מלך לבד מצאתי (ס' מזוזה סי' ו') שמביא ג"כ דברי התוס' אלו וכתב „ולפי גי' הרי"ף (ס' ציצית) תפילין ומזוזה יש להן בדיקה ואינם נקחים מכל אדם אלא וכו' ומסתמא דרכו של הרמב"ם כהרי"ף וא"כ אין לומר כדברי התוס'„. ומש"ס כתב (הלכות תפלין סי' ל'), „ובגמ' לא גרסי' הכי אלא גרסי' תפלין ומזוזות כהדדי וכן הוא ברי"ף, ויש בגמרא חסרון הניכר וכצ"ל כמו שהוא ברי"ף עכ"ל. ולי הצעיר כעשן לעינים לנקר עיני הנשרים רש"י ותוס' והרא"ש ז"ל, ולנתוץ גיר' ג' עמודי ההוראה בכת ומסתמא לאהוד, לומר כי יש בגמ' חסרון הניכר, ואם הם לא הכירוהו ומי יכירנו? ומדוע לא נאמר כי בנוסחאות משונות ואתן סליק נעילה ואתא ואמר איזו הנכונה? ואבותינו בטלו אחד וקימו שנים (ירושלמי תעניות פ"ד) ואף כי אחד נגד ג'? ואולי זה מהמקומות המעטים שנטה הרמב"ם מאחרי הרי"ף כמו שכתב המע"מ בעצמו שם בד"ה וס"ת? ואין דנין אפשר לכון דבריהם ולהשוותם משאי אפשר, כי שאלת הכ"מ על תשובתו לחכמי לוני"ל גדולה היא ללב אמת יטעם לו. אולם מדברי הסמ"ג מ"ע כ"ב שמביא פי' התוס' שם ד"ה תפלין, ובמצוה כ"ג חזר להביא ראי' לפסק הרמב"ם מפ"ק דמגילה ושתק מראיית התוס' מפירש"י. נראה שתוספת הוא אולי בתוס' וק"ל. גם טעם הרמב"ם שמביא הגמ"י שם בשם ס' התרומה אינם מכוונים כלל לדברי הרמב"ם בתשובה הנזכרה, גם בס' התרומה לא ימצא כלל רק במפתחות הספר, והם לעדות בעל יד מלאכי אינם מסתבר ועיי"ש כי אינו כעת ת"י.

הניה אחריו ברכה , ולא אחד בהם מזכיר שם אגרת השמד שכתב הרב ז"ל ומוזכר בריב"ש סי' י"א ועיי"ש ? ולא אפונה כי עוד ימצא שם בידי אחינו אבל אין דפוס נפרץ בארצות הטירקייא כנודע , או אולי יסתירוהו לבל יתגרו בחנפים השמים אור לחשך . ר"ב בעל המסעות הנזכר היה במצרים כנראה מחבורו שמציין בו את עמוד מודד היאור , ושאר דברים הנמצאים שם כאיש אשר למראה עיניו ולא למשמע אזניו ישפוט , כי בלעדי זאת היה האיש ההוא מהיר לנסוע ונמהר לשמוע ומאמין לכל דבר תצלינה אזני משכיל משמוע , ומדרכו להזכיר כל חכמי הארצות אשר עבר בתוכן , ומרבה לספר מכבוד תורת וגדולת הראב"ד ז"ל ור"י אבן תבון , ודומיהם רבים הבלתי נודעים לנו , ומהרמב"ם ז"ל השליט בכל ארץ מצרים ושמע שמו כשמן הטוב הלך למרחקים איננו מזכיר מאומה ? ואולי לא היה הרמב"ם אז במצרים כי לפ"ע הנ"ד מת ר"ב הנזכר בשנת תתקל"ג ואף כי לא נודע מקור לדבריו . ואם כי הרמב"ם היה במצרים קודם תתקכ"ח אם תקים דבריו סוף פי' המשנה עם מספר השנים בהלכות קידוש החדש פ' י"א הלא ימי נסיעת ר"ב ומספר ימי חייו מי יגיד לנו ? או אולי נשמט מהספר מאיזו סבה , כאשר הראני חכם אחד בס' כתב חכם צרפתי שמעיד בו כי תחת ידו ס' המסעות הנזכר עם תוס' דברים הרבה לא ימצאו בהס' אשר תחת ידינו . ר"ב הנזכר מעיד אשר בהיותו במצרים נחלקו בני עמנו אשר שמה לב' קהלות , אחת היתה מבני בבל אשר השלימו התורה בכל שנה כמונו היום בכל ארצות פזורנו , והב' מבני א"י העושים מכל פרשה ג' סדרים ומסיימין את התורה לסוף ג' שנים , כעדותם ז"ל (מגלה כ"ט:) והנני הצעיר לא זכיתי למצוא עוד זכרון למנהג ההוא לא בדברי רז"ל ולא בספרי הפוסקים אשר היו בא"י , כמו הרמב"ן הב"י הרלב"ח מבי"ט ומהר"ת אלפי"ך , זולת הרמב"ם שכתב ויש מי שמשלים את התורה בג' שנים ואינו מנהג פשוט (ה' תפלה פ' י"ג) והכ"מ מציין שם רק דברי הגמרא ולא יותר , ואם היה המנהג אז גם במצרים למה לא הזכירו הרמב"ם ? ואם במערבא (א"י) לבד למה לא הזכירו הכ"מ ?. בשנת ק"פ לאלף הששי היו עדיין עולין לירושלים לרגל ממצרים ושאר ארצות ; ויש בזה רמז במדרש חזית עס"פ אני חומה (תשב"ץ ח"ג סי' ר"א , כפתור ופרח פ"ו , שו"ת רלב"ח דף ר"נ) ובילקוט ש"ה רמז תתקפ"ס מצאנו כזאת ג"כ . אך מה לנו ראיות מהמדרשים הלא משנה ארוכה היא הנודר מעולי ירושלים וכו' (נדרים ל"א.) ובגמרא שם ישראל מצווין ועושין . וכן משמע מלשונם (פסחים ח' : סוכה מ"ט:) ועיי' שאילת יעב"ץ סי' קכ"ז שמביא ראיה ממשנה ד' פ"ה דנדרים שגם מח"ל היו עולין עיי"ש *)

ג) בולא"ק , על היאור , חצי שעה צפונית מערבית להעיר , שמה חוף לאניות אשר לקאהירא , והוא כמו פרור העיר (פארשטאדט) , כי הארח אשר ביניהם מלא בתים . שנים בית האוצר לסחורות מצרים הנמוכה ואירופא . בית מכס (צאללהויז) היותר גדול בכל הארץ :

ב גליל זועץ בקצה צפוניה הים סוף על רצועת ארץ המבדלת בין הים סוף ובין ים התיכון , כ"ו פרסאות מקאהירא . [זועץ] על הים סוף (אורך 5" , 51' , 30° . רוחב 6" , 59' , 29°) עיר קטנה ורבת המסחר בקאווע . הושביה מאמונת מחמד זולת מעטי היונים . בצפונה אגמי מלח העמוקים מהים סוף :

ג גליל דשיז"ע בעמק מערבית היאור נוכח קאהירא אשר במזרחו . [דשיזע] על הרוב בשם גיז"ע , עיר בצורה וגדולה , גם ארמון בתוכה . בתי מלאכות לזאלמיא"ק וכלי חרש , גם לעשות קני רעש (קאנאנען) . העיר הלזו מהוללה מאד בעבור סביבותיה אשר בהן ימצאו עוד שרידי זכרוני וציוני מצרים בהיותה עוד צבי תפארת גאון כל ארצות תבל , חרבות ומשואות העיר ההוללה [מעמפוהם]

היה

*) ולפ"ז יתכן אולי דברי ר"י נפחא המתן עד שיעלה אצלנו לרגל (קדושין נ"ט.) פשוטם , כי ר' אבא היה בח"ל ועלה לא"י לר"י נפחא שהיה שם כמפורש (ביצה ל"ח.).

היא מוף (הושע ט') גם נף (ישעי' י"ט י"ג ירמיה ב' ט"ז) נגבה לקאהירה היינה הערביאים יקראו לה מנ"ף, והמצרים מעמ"ף גם נוי"ף, ולכן גם בעבריה שני שמות הנזכרים. החכם פלוטארך היוני יאמר שמה עפ"י לשון מצרים מע"ה הורמאו מלא, נויפ"י טוב; גם הוראה מהו"י קבר, אנפ"י שם האליל אזירי"ס כי שם מקום קברו כנזכר. היא היתה לעדות פילון היהודי בס' חיי משה מקדש מלך למלכי מצרים. ד' מצבות מצרים (פיראמידען, עיי' מצרים בכלל) המהוללות בין הדברים הנפלאים בתבל, ג' שעות מהעיר דשיז"ע על גבעות סלעים. גובה הגדולה שבהן שמ"ח ושיפועה ה"פ רגל, אורך כל צלע מארבע עבריה תש"י רגל. ר"ח עד רי"ב מעלות (שטופען) מאבנים חלקות ומרוטות אשר עליהן יוכל איש לבוא מרום שיאה, במעלה הט"ז אשר בפאת צפונה מבוא (איינגאנג) לחמשה מהלכים צרים ולג' חדרים גדולים אשר הקירות והקורה והרצפה מרוצפות באבני שיש לבן. שם ימצא ארון מתים מאבן שיש; אורך הארון ז' או ח' ועמקו ד' וחצי רגל, בו היה טמון בלי ספק גוית אדון המצבה אשר טורח להציב בה קבר, אולם כעת הוא ריק ונעור וגם מכסה הארון אין. המצבה השנית תדמה כמעט בגבהה ותכונתה להראשונה, רק סתומה היא, וגם לא בנקל יוכל איש לבוא מרום קצה כעל הראשונה השלישית שפלת קומה במאה רגל מהראשונה, אבל חשוב אליהן בתכונת בנינה, והרביעית שפלה במאה רגל מהשלישית. בסביבי ד' הגדולות האלה העומדות עוד הרבה קטנות, אשר רובן פתוחות כהראשונה אבל נהרסות. שלש מאות צעדים מזרחה מהמצבה השנית תעמוד התמונה המבהלת הנחצבה כלה מסלע אחד, אשר פני בתולה פניה ונקראה בשם (זפינקס), קומתה עד צוארה קכ"ה רגל, אולם כעת הטבעה עד צוארה בחול, ורק ראשה וצוארה הנראים עוד חוצה יחזיקו בקומתם כ"ז רגל; קדמוני המצרים עבדוה כידוע בלמודי המשלים. בזמנים העפילו אנשי אירופא לעלות בסולם אל ראשה ומצאו בו חור גדול, אשר משם השמיעו בלי ספק הכהנים לעם שומעי כזב הוד קולם במשאות שוא ומדוחים. גם בעורף התמונה חור פתוח אשר דרך שם ירדו אולי אל החדרים אשר בתחתית הארץ לעשות במחשך מעשה תרמיתם ולהונות עם תועי לבב ללכת אחרי התהו. פני התמונה נחצבה במלאכה נפלאה בצלם דמות פני הנעגערן. על פני כל הראש רוח חן אהבה ותוגה שפוכה, וביותר על שפתותיה הרכות והנראות חוצה כאלו מרוקמות הן מבשר וגידים, ועורקיהן לא ישכבון רק נשמת רוח חיים כרוח הריסית הניען. [זאקארא] נגבה לדשיז"ע וקרובה למשואות נוף; גם שמה ימצאו עוד שלשים מצבות אבל בלתי יפות וגדולות כהנזכרות, גם הרבה שרידים ממצבות נשברות. שמה היה היכל לאליל אזירי"ס. בסביבה שדה החנוטים (עיי' אהת מצרים) כי שמה חנטו בסלע קברים לגופות בני אדם גם לחיות ועופות החמסים; דענא"ן הצרפתי מצא יותר מה"ק לפרי איבי"ס הנוטים בסירות הרס. היקף השדה י"ב פרסאות, קרקעיתו נהיה סלע מכוסה ה' עד ו' רגל בחול:

ד גליל פאיאום לפנים ארזינאע, מערבית לעמק היאור נוכח מדבר ליביען;

ארץ מבורכת במשמני הארץ ופוריה מאד, אולם כעת לא תוסף עוד תת כחה, יען לא יעמולו להשקותה די מהסורה, גם ראש הצנורות הנקרא בשם ראש נהר יוסף הנזכר מלא רפש וטיט כי לא ינקוהו פעם בפעם. הנהר הזה יחבר את הים בירקעט־קארום עם היאור. יבולי דגן הודו (דורא) עדשים, מספוא ממינים שונים, פשתים, פשתי עץ, צוקר, אינדיגא ושושנים, זמורות גפן, עלי זית, אילני תאנים, ותמרי דקל (דאטטעל פאלמען) הושביו רועי מקנה, ואנס מסובלים באמר טוב; תושביו ינוגעו לא מעט משודדי הערביאים. בגליל הלזה ימצאו עוד הרבה מסגולות הקדמונים. [פאיאום] או מעדינ"ת (עיר בלשון ערב) הקדמונים קראוה ארזינאע. הבירה על נהר יוסף, סוגה בגנים ורבדי עם, רובם מאמונת מחמד ותרומים מאד, אורגים בגדי צמר, בד ופשתי עץ. בתים בתי אורגים לבגדי

נמר נחר (שאלט) אשר יובילו לפעמים ח' אלף מהם בירח אחד, כי גם בסביבותיה שורגים לרוב. בתי מלאכות למימי שושנים כנזכר. המסחר עצום ורב, בכל שבוע הסע אורחה אחת לקאהירא עם סחורות ארצם, ומשם יביאו לביתם אפסי עץ, בורית, קאווע וסחורות אירופא, גם ימי מועדי המסחר (מערקטע) בתוכה.

ה גליל אטפיעה דרומית מזאקארא בשני עברי היאור. [מייטונר] עיר עתיקה, עברה אלפים משער תושביה, שמה יתחילו לנטוע כעת קני הצוקר:

ו גליל בעניזועף, דרומית להגליל הקודם למערבית היאור [בעניזעף] על נהר יוסף. במקומה עמדה לפנים העיר הישנה הקאירינהו"ס:

ז גליל מיניע"ה, דרומית להקודם, מיניעה עיר קטנה רבתי עם ונאוה, בירת הגליל על חוף שמאל היאור גם רבת המסחר. שמה יעשו בקבקי חרש הנודעים בשם באַרדאק"ס אשר המים ישארו תמיד בתוכם קרים וטהורים [אשמונין] על שמאל חוף היאור. לפנים עמדה שם העיר הערמאפאלי"ס אשר עוד עיים יפים ממנה ימצאו. [שעך־אבאדע] עיר מצער על חוף ימין היאור. עוד ימצאו חרבות מהעיר הישנה אנטינאפע. [מעלאווי] גדולה ונאוה, היא וט' כפרים אשר בסביבותיה סרים למשמעת עיר קדשם מעקא הנותנים לה מס בכל שנה מתבואת הארץ:

ח גליל מאנוואליט היותר דרומית למצרים התיכונה והקרובה לנגב מצרים [מאנוואליט] בירת הגליל, עיר גדולה ונאוה גם רבתי עם, הנוהים להבות ושהורה, על חוף שמאל היאור. רבת המסחר בתבואה ובגדי בד. בית אוסף המכס. בסביבה הארץ פוריה מאד. נכחה על חוף השני מהיאור בית תפלה גדול להקאפטען, אשר מפחד השודדים בנו חומה גבוהה סביבו בלי שערים ודלתות, ואשר יבוא בו ישב בסל וימשך למעלה בחבלים:

מצרים העליונה

(אבער עגיפטען) או נגב מצרים. בל' ערב זאי"ד

ובכתבי הקדש ארץ פתרוס אשר היתה לפנים ממלכה מיוחדה. הנביא קורא אותה בשם ארץ מולדת מצרים (יחזקאל כ"ט י"ד) וכן היתה בלי ספק היא וארץ כוש (ישעיה י"א י"א) כי כן משכנה בין שתיהן. בלשון יוני פאטורע"ס שמה, מקורו בלשון מצרים פאטה אירעסע הוראתו רוח מנגב (מיטאגס ווינד) ועתה יקראוה המצרים (שמארעם) הוראתו ארץ הנגב. חלק היותר גדול והיותר נבנה מארץ מצרים. הצרפתים הודיעו לנו מתכונתו ידיעות רבות ומועילות אשר לא ידענו מהם עד היום ההוא. לפ[illegible]ת הקדמונים כולל כ"ד גלילות, אולם יען לא הודיעו לנו מצריהם וגבוליהם, לכן לא נתארם רק לפי הגבולים נבלא הטבע בתבונה כפיה, והוא עמק היאור אשר לפאת מזרחו הים סוף, ולפאת מערבו ארצות הזרועות בין ערבות חול הגדולות כאיים בלב ימים ונקראות בשם אאזען:

א עמק היאור (נילטהאל)

ואלה מבחרי המקומות אשר בשני עברי היאור עד גבול נוביע"ן. זיוט או [אזיו"ט עיר גדולה, רבתי עם והמסחר במערבית היאור ורחמה ויושבה קרובה להר גבוה, בתוכה יעבור נהר מהיאור, עליו גשר בנוי על ג' קשתות ספונים (שווינבאגען). לפנים עמדה במקומה העיר ליקא פאלי"ס ע"ש צורת זאב עבדו בתוכה, ליקוס זאב ביונית (סוכה כ"ו:) ופאלים עיר כנזכר, בסביבה מערות רבות וגדולות, אחת בהן תחזיק ת"ר רוכבים בתוכה. אבוטיטשע על חוף מערבית היאור מושב ראש כומרי הקאפטע"ן הרבה שומשמין אפיום יזרעו שמה. בסביבה עיים מהעיר הישנה אנטאפאלים [טאמיעה] עיר קטנה סוגה בהרבה

תמרי דקל ושקמות . מושב ראש הגליל (קיאמעקאם) . בבית תפלה הישמעאלים גמל אבן מהלך מאד . [נויעל שערקי] עיר קטנה על חוף מזרחית היאור ; עוד ימצאו עיים וחרבות מהעיר היונה אנטעאפאלי"ס אשר עמדה שמה. אחמים] הוא אחמי"ם עיר גדולה ונאוה על חוף מזרחית היאור . הרבה אורגי בגדי פשתי עץ גם יוצרי חרש בתוכה . הרבה קאפטען . בית תפלה היותר יפה מאשר להם בכל הארץ . גם נוצרי רומי אשר גם להם בית תפלה וכומרים . מושב מושל הערביאים (עמיר) כל הארץ אשר סביבה תחת ממשלתו . בסביבה הארץ פוריה גם נאוה , אבל במזרח העיר הרים וסלעים אשר יכו אחוריה את קרני השמש ע"כ העיר יחמו מאד האויר בימי הקיץ . עוד חרבות בתוכה מעיר פאנאפאלי"ם או חעמני"ם אשר עמדה במקומה . [מענשיע] על חוף מזרחית. יושביה הרוצים, רבת המסחר בימים מועדים לפנים עמדה פה העיר היונה פטאלעמאי"ס , ועוד ימצאו חרבות ועיים ממנה . [דשירדשע] או גירגע בירת ארץ הדרום על הרוב מושב הביי"ם . משכנה במרומי חוף מערבית היאור , בזמנינו ירדה מטה עד מאד אבל בכל זאת היא רבת המסחר ; ונקראת ע"ש הבית תפלה אשר בה מקדש קדמתה לקדוש געארג . עד פה תעוז יד ממשלת הטירקען וממנה והלאה יגורו הערביאים עם ראשי אשר לא יביאו צוארם בעול הטירקיא. [דאו] כפר במקום העיר דיאספאלי"ס הקטנה אשר אין עוד זכר לה . סביבו פרדס המרים להתענגות בני אדם ובתוכו כפרים קרובים זה לזה . מהלך שעה אחת ממנה הרבה חרבות ועיים מהיכל אזירי"ס אשר היה שם מאבני שיש . לפי עדות הסופר שטראבא"א (טירקייא ס"ו) לא דרכו בו רגלי מנגנים זמירות פעמי משיב נגן בכלי שיר כל הימים . [דענדערא] כפר גדול, עוד הרבה חרבות ועיים יפים מהעיר היונה טענטיר"א , קרוב לחוף מערבית היאור , בסביבו הרבה תמרים . שמה ימצאו עוד חרבות מב' היכלות הקדמונים , אחד מהם עודנו כמעט על תלו ומכונו ; והוא בנין מרובע מר' רגל, פנים ומחוץ במכתבי החרטומים (היראגליפי"ק) על ראשם ההיכל חקוקים גלגל המזלות , מערכת כוכבי לכת וסדרי התקופות המזרות . מצורות המכתב ההוא ג' מינים , היותר קדמונים המה הציורים החקוקים על האבנים בקוים לבד אבל לא גובה להם אשר בכף יתפשו , ויש אשר גובה להם מעט , ויש אשר גובה רב להם עד כי גם ביד יוקחו . על הצורות מראשי התמונות (סויפס בילדער) עוד תמונות קטנות ממכתב החרטום על גביהן , אשר יפרשו ויבארו אולי הרעיונות הנאצלות בצורות הראשונות . עוד מין ציורים להם אשר לפי הנראה כל רעיון בקרבם אין , ולא נחקקו רק לכלול יופי התמונות לתתן היות להם פאר (אראבעסקען) האבנים מהמכתבים אשר נופתו בצבע ולא נחקקו בסלע , יזהירו גם עתה כאלו בזמנינו הצבעו . יהר הדברים מהנפלאות הנראות שמה הלא הם כתובים על ספר המסעות לדענאָן הצרפתי. [קאָפט גם קעפט] כפר על חוף מזרחית היאור במקום העיר היונה קאפטא"ס , עוד ימצאו עיים ממנה אשר יעידו על גדלה ותפארתה, על שמה הקרא כל הארץ בשם עגיפטען כנזכר . קאוס גם קו"ס , רבתי עם סוגה בגנים ושדמות יגדלו אבטיחים , במקום אפאלינאפאלים הקטנה , עוד ימצאו חרבות ממנה . [לוקאסר , קארנאק] ב' כפרים על חוף מזרחית היאור . שמה ועוד כפרים מעטים נבנו על חרבות העיר העליזה טהעבען (טעבין , נדה כ"ב : מכשירין פ"ח מ"ב . ואולי כוונתם על טהעבע"ן שהיתה בארץ יון) ובכתבי הקדש נא (יחזקאל ל' י"ד ט"ו ע"ן ירמיה מ"ו כ"ה) גם נוא אמון (נחום ג' ח') . לפנים בירת נגב מצרים . היונים קראו לה דיאס פאלים (עיר האלהי) וכן תרגמו השבעים ביחזקאל שם , אולם בנחום תרגמו לפי הוראה שמה בל' מצרים נ"ה הבל או חבל המדה (מעס שנור) וטעמו חבלו ונחלתו של האליל אמאן או אמון כי שם עבודתו בהיכלו , והוראה שם אמו אמיין בל' מצרים בריאת האור , והוא היה להם כמו אליל יופיטע"ר להיונים : ודברי המפרשים הנמצאים אחרי ס' יב"ע לפרש נואם

בשם אלכסנדריא, כאשר דחה הר"י אברבנאל בפי' לנחום, יען אותה העיר בנה אלכסנדר מוקדון כנזכר, וכוננה לעיר מושב בכמו תשעים שנה אחרי מות נ"נ מלך בבל ואחר חתימת הנבואה, וכן הוא גם דעת הראב"ע ז"ל עיי' מ"ע פ' י"ב. שמה היה לעדות המשורר האמע"ר היוני אוצרות זהב וכל כלי המדה אצורים בהיכלות; ומאה שערים היו לחומת העיר אשר מכל שער יצאו מאתים לוחמים רוכבי סוסים ומרכבות לקרב. העיים והחרבות מחומות הנשגבות היו בה, יעידו ויעוררו גם עתה השתאות והשתוממות בלב רואיהם. מרובי החרבות אשר בכל עברי' נקל לשער אשר היקף העיר הי' שש פרסאות בערך. עוד היכל מפואר נשאר על מכונתו, וגם הוא מלא מציורים ותמונות במכתב החרטום הנזכר. מסכונתו פיי' ידיעת הארץ להחכם ריט"ן. הקדמונים העידו אשר על היכל אחד שמה היה כתוב לאשר האלד"י „אנכי הכל את אשר הוה אשר היה ואשר יהיה, ואין אחד מבני תמותה גלה הצעיף אשר על פני" *). והנוסעים האחרונים מצאו אבני משכית בין עיי ההיכלות ועליהן חקוקים במלאכה נשגבה מאד צורות ותמונות דומות לתבנית הארון האהל והמשכן כרובים ולחם הפנים, ושאר כלי הקדש כאשר הראה ד' את משה; אשר בלי ספק מידינו זאת להם, כי קרוב הדבר אחרי שידעו המסות הגדולות אשר עשה אלהינו במצרים, והנפלאות והחסדים אשר עשה עמנו ע"י משה בחירו, קרבת אלהים חפצו להתקרב ולהדמות אלינו בהרבה מעבודות הקדש, כאשר העיר בצדק גם בעל מ"ע בפ"ד על ספרי הערמי"ס לפ"ד, ואם על מקבלי דת האמת העידו הכתובים כי למדו משכניהם מעשיהם זר מעשיהם, ואף כי טהלי אולת יחליפו מעשה התעתועים במעשה הכמים אשר מעשה אלהים המה. או נאמר לפי הדעת הישרה אשר המצרים נהלו ציורי כלי המדה האלה משוללי ציון שוביה ותולליה, כמו מלך בבל אחרי אשר הציגו כלי ריק היתה גם מצרים שכר לחילו (יחזקאל כ"ט). או הרומיים אשר עשה אתנו כלה נהרגה מלכו גם על מצרים תכ"ה שנה כנזכר, והם הביאו אולי התמונות ההם למצרים, כי לפי עדות היוסיפון לרומיים בס' מלחמות היהודים (ס' ז' פ"ה) היה טיטוס בשובו מירושלים באלכסנדריא ודרך שם שב לרומא, וכבר ידעת מה שדרשו על הצר ההוא ש"ת וישהכחו אלא וישתבחו (גיטין נ"ו:). ועל כל אלה מה לנו להביא עוד עדות מרחוק, הלא לפי עדות היוסיפון לרומיים (מלחמות היהודים ס' ז' פ' י') עשו להם אחינו בית חוניו כל כלי הקודש בתבנית הב"ק אשר בירושלים; ואבני משכית הנמצאות כעת מתבניתם כנזכר נחצבו בלי ספק בדמות הכלים ההם. וכן העידו חכמי הנוסעים גם בזמנינו כמו ארהענהאל"ץ וקאלעבוה"ע שראו ברומי תמונות כלי הקודש בבנין המפואר שהקימו לכבוד טיטוס הנקרא ארקא"ה די טיט"ו (טריומפף באגן דעס טיטוס) וגם הרמב"ן ז"ל מביאו בס' תרומה על מעשה המנורה*). העירותי זאת לפקוח עיני

נערי

*) עי' במ"ע פ"ו אשר לפי עדותו שם נחקק זאת מטעם הערמו"ס טריסמאגיסט"ו הזכור מאתו לתפארת בפ' ד', וגם העיד כי קדום המצרים ההוא חי ד' דורות אחרי מרע"ה גם שמת שם לא דבר ועמל לריק להעתיק שני ספרים אשר נזכר מהערמו"ס הבא ללשון הקדש, יען חשב אשר דבריו קרובים להוראה דמהימנותא ע"ש; כי ספר פימאנדע"ר המיוחס לו נעתק לל' אשכנזי עם הערות מתכונות ע"י החכם טידעמא"ן (בערלין ושטעטין שנת תקמ"א) והוא הוכיח שם במופתים ודעת אשר לפני מאה הרביעית למספר הנוצרים לא היה בעולם ס' אחד מהערמי"ס. וב' הספרים המיוחסים לו כעת רצוני ס' הנזכר וס' אסקלעפיו"ס הם מעשה ידי קדמוני הנוצרים אשר התגלגלו רק למראה עינים, אבל בכלל נפש שהו להם מאהבים לאמונתם הקדומה, והם היו מתנמשכים אחרי דעות אפלטו"ן לפי הפירושים החדשים מסתרים אחרי מחשבי הנסתרות ונקראים בשם (נייעפלאטאניקר) אשר ממשפחת הבני תעלמוהיסם נספחה גם בבית יעקב כאשר העיר גם הרב החכם בעל אחרי מות שזכרנו.

*) וממה שכתב שם ויתכן שהרב המפרש לא כיון לעשות דוגמתם בדקדוק וכו' נראה כי חכם עדיף מנביא, כי כן מצאנו גם ביוסיפון לרומיים במקום שזכרנו שכתב כן בפי' שהמנורה שופה מצונה תאומם שבעים במשקל וע"ש.

5

נערי בני עמנו כי ישימו לבם על דרכיהם ולבל ינהו אחרי דברי החכם המפורסם פילל"ר במאמרו ממלאכות משה וכדומה, יען דבריהם בכמו אלה שענינים אינם מהמושכלות או מהבחינה בטבעי הנמצאים אשר בהם ידם רב להם, רק מהשערותם לבד באמתיות מקובלות ימירו קדש בחול; כי זה משפט הנער וצעיר לימים על הרוב, ברצותו איש חכם אשר יתרון הכשר דעת לו בקצת מהמדעים, ימהר ויחליט כי רק אותו הפליא ד' חכם לו וכי ידו בכל, וכל החולק על דבריו כחולק על דבר אין ספק באמתתו. וזאת המחשבה באמת אחת מהסבות המטעות אשר נלכד הרמבמ"ן בשמם העברים הרמב"ם ז"ל כי הואיל הלך אחרי אריסט"ו תמיד כאלו לא נתן ד' לב לדעת רק לו לבדו (מלות ההגיון פ' ט'); וזאת היתה גם סבת התאחרות הפילוסופיא עד זמנינו לדעת בלי נגעת המורה. הן כל לא ראתה עין היותר חכם אם גם אל כל תכלית הוא חוקר; כי לא לאיש אחד אמר החוקר קהל"ת פתח ד' את אוצרו הטוב, ומטמוני מסתרי האמת בכל תושיה; באחת מהחכמות יוכל איש להיות שרוע אשר כגובה ארזים גבהו, ובאחרת קלום (צווערג) וקטן כטפל אמה. על דברי האמינו לי צעירי המשכילים! אשר בימים יבואו אם תוסיפו לקח ונקודותם בפניכם בהרבה דעות תחשבו אתהן כעת לאמתיות מזוקקות, והכם כדבר כבעל הנסיון אין יאמרו אנשי לבב; ועוד בחכמים נאמן עלי הרב החכם ר' יש"ר קנדיא אשר אמר ג"כ אולם הנח להם לצעירי הימים האלה עד שתתחולל דעתם עליהם ויגיעו לזמן החכמה ויישוב הדעת והראם נהפכים לאיש אחר וכו' הנח להם עד בוא עתם ותראה כי רוח אחרת היתה אתם, כי המה דומים בזה ליונקים שכתב עליהם אריסט"ו בשנוע שיקראו לכל הנשים אמות, וכשיגדלו יבחינו בין אמותיהם לשאר נשים" (אלים נ"ע). ואף כי יתרונו עשה והפריז על המדה לגוע מדברי החכם" חנוך לנער וגו' גם כי יזקין לא יסור ממנו"; ואף כי לעינינו עסק אמונתנו גם בדבריו, באמרו" וכלל גדול אני מוסר בידך שלא תדמה בנפשך לירד לסוף דעות המחברים מתוך ספריהם כי השם לבדו יודע תעלומות לב" (מצרף לחכמה ד') כי בצדק נוכל לעשות לו כאשר זמם לאמר ומי יודע אם חשב כאשר כתב? הלא כאשר ביד הלשון המות והחיים, כן כל תופש עט בידו ורוחו פי שנים? בכל זאת ערבים עלי דבריו נופת המה להכי, כי בכל אלה נסיתי. [קורון] כפר במקום עמדה לפנים העיר נעקרא" פאלים. [מעדינעט אבו] כפר על חוף מערבית היאור. עוד הרבה חרבות ועיים יפים, וביותר עיי ומצוקות ב' היכלות גם ב' צלמי אדם איש ואשה גדולים מאד מאבני גיר, אשר הוצבו לכבוד גבור החיל מעמנא"ן הנודע עוד מספורי מלחמות טרויא בשירי האמע"ר היוני. העומד לפאת נגבה הוא מאבן אחת ועודנו שלם על מכונתו, ואשר בפאת צפונה נשבר אבל החזיקו אח"כ בבדקו. כאלם אשר שמה ופניו קדמה לשמש, השמיע בצאת השמש וזהרי קרניו עליו הופיעו קול ערב ככנור מטיב נגן, ובבוא השמש השמיע קול בוכים יפה אף נעים; קאמביזע"ס מלך פרס הסכיל לחשוב אשר כלי שיר שמונים בתחתיתו ולשכך רוח תאותו נוה להרוס הגליון הנפלא הלזה, והוא לא ידע כי זאת היתה בתחבולות וחכמות כהני מצרים לבד, ולכן הרס את אשר לא תבנה עוד. ארמענט כפר במקום העיר הישנה הערמאנטיס אשר עוד ימצאו חרבות ממנה. אספון כפר לפנים עיר, עוד הרבה חרבות מהעיר (אפראדיטא פאליס) ע"ש האלילה וועמ"ס או מנה אשר עבדו שמה (עיי' פי' המשנה להרמב"ם ע"ז פ"ג). עסנע או אסנ"א עיר גדולה, על מקום העיר הישנה לאטא פאלי"ם אשר עוד חרבות וציונים יפים ממנה ימצאו, מושב המושל (קיאשפעם). בין תושבי' הרבה קאפטען אורגי בד, ההיכל הגדול אשר היה שם לקדמוני המצרים עשו להם לבית תפלה, על הקירות הרבה מכתבי החרטום. גם הרבה צורות מאבנים אשר עבדו להם לפנים, כמו אדם אשר קרנים וכדור על ראשו הנקרא בשם ראש איזי"ס, איל עם שתי ועֹרב על ראשו, גלגל (קעסער) עקרבים ודומיהם. בצפון העיר היכל אחר, בין הצורות

אשר עליו דמות אדם עם ראש איל, גם עם ראש לויתו הקראקאדיל. [עדפו] כאשר על חוף היאור עם עיים ופלאים מהעיר היראקאנפאליס. גם נסב נוחיו חורבות מהעיר אפאללינאפאלי"ס הגדולה ומהעיר זילזיל"ס, מתשנות החרבות [illegible] הנפלאים הנמצאים שמה עיי ידיעת הארץ מהאכם פים"ן. גם על כה [illegible] אשר שמה בהיאור הנקרא בשם (פילא"ע) ימצאו חרבות ועיים נפלאים מבניני הקדמונים. [עסואען] לפנים זיענ"ע עיר ישנה אשר ירדה פלאים מהודה והדרה על חוף מזרחית היאור עם ארמון וחרבות משנים קדמוניות, והיא סונה (יחזקאל כ"ט יו"ד. ל' ו') דרך שם יעבור עגול היפך הסרטן (ווענדע צירקעל דעם קרעבזעס) המצרים יקראו לה זוינ"א הוראתו בלשונם פתוח (עפנענד) רצונם פתח מצרים, יען משכנה בין המצרים בגבול דרומית הארץ. בל' ערב אסווא"ן שמה, ובכתבי הקדש נראה כי הה"א נוספה כמו בשם נובה. נכחה בהיאור האי פלא"ג הנודע בפי הקדמונים בשם (עלעפאנטינע):

ב ארץ קדש ממצרים העליונה עם מדבר טהעבא"ן, בכלל ארץ לא זרועה על חוף מזרחית היאור; ובלתי נודעה לנו היטב יען שבט אבאבדע"ן מהערביאים השודדים ישוטטו שמה וישביתו עובר ושב. בין היאור והים סוף עמק סלעים הנקרא עמק קאסייר. [קאסייר] עיר הנהרס בכל הככר ההוא, קטנה וסוחרת הים והיבשה בארץ שממה על הים סוף. ארמון גם הוף לאניות, תחת ממשלת מושל (שעך) אחד מהערביאים, רוב תושביה סוחרי ערב ומצרים אשר לא ישבו בה רק משך ימי מסחרם:

ג הארצות בין ערבות ההול ונודעות בשם אאזין כנזכר. גם כן בלתי נודעות לנו היטב בפאת מערבית מצרים העליונה, ונחלקות לשתים א) אאזע הגדולה נבאת צבה. תחת ממשלת מושל באיי"א. ב) הקטנה רובה בלתי נודעת לנו; שמה [illegible] הערביאים העורקים ניה ובמדבריות ישבו עם עדרי מקניהם ושדשים [illegible]"ן:

ארצות בארבאריא

נקראות כן עוד בפי קדמוני הערביאים ע״ש העם ברעבער״ן היושב בהן מקדם קדמתה; אולם במרוצת הזמן באו עליהן עמים שודדים ויגרשו את תושביהן אל מקומות ההרים אשר בתוך הארץ וישבו תחתם בארצות לא להם, ולא שמו אונם רק על העושק ועל המרוצה לשדוד אניות בלב ים התיכון, ועמים אחרים אשר ימצאו בהן מכרו לעבדי עולם. ולכן יקראו בצדק בשם בארבאר״ן, אשר פתרונו בלשון יון לפי הנחתו הראשונה איש נכרי, והיונים בגאותם על יתרונם במדעם ובנימוסיות, קראו גם לנבער מדעת בשם בארב״ר, להורות כי איש נכרי ונבער מדעת היו אחדים בעיניהם, וכי לאשר איננו יוני לא חלק אלוה בבינה; ומני אז הונה שם זה גם בשאר הלשונות על איש רשע מעול וחומס, ובירושלמי ב״ם פ״ב „מה אתון סברין שמעון בן שטח ברברון הוה?„ ולכן גם אנחנו אף כי כעת יגורו בהן עמים מלומדי מוסר, לא נחליף ולא נמיר שכן בשם ברעבעריי״א כאשר יעשו מקצת מהאחרונים, רק נקרא אתהן בשם אשר גם פי חז״ל יקבנו בארבארי״א (יבמות ס״ג: ספרי פ׳ האזינו) וכמוהם כל בעלי ד[illegible]ופות עד היום הזה.

כאשר יפן ממצרים ימה יפגע בחבל אפריקא צפונית אשר על ים התיכון עד ים אטלאנטי, הכולל כל הארצות הנודעות בשם הבארבארי״א. לפאת צפונה ים התיכון. לפאת ים ים אטלאנטי. לפאת קדמה ארץ מצרים. ולפאת נגבה הארצות הנחשבות למדבר הגדול זאהארא, וחלקי הארץ בעלאד־אל־דשעריד או ארץ התמרים (אורך 6° עד 44°. ורוחב 26° עד 36°. מדת שטחה 35000 פרסאות מרובעות:

אויר ותכונת הארצות ההן. יען קרובות הן לאזור החם לכן גם האויר חם שמה יותר מבארצות אירופא, אבל בכל זאת הוא טוב לא ירע לבריאות האדם ולא יכביד חומו על כל בשר; ימי הסתיו חמים ובהירים שמה כימי האביב בארצות צרפת. שלג וקרח לא ימצאו רק במקומות מעטים ובארצות הרים לבד. הלילות קרים תמיד כברוב ארצות החמות. הגשם לא ירד בקיץ רק בעתים רחוקות, אבל ירב לרדת בימי החורף; בהרבה מחוזות ישמחו לקראתו כי ישיבו בו נפשם העיפה מציה גם חום. כל חבל הארץ אשר לאורך ים התיכון, מקצתו מישור וערבה ומקצתו הרים וגבעות; חוגם סבוב הארץ מלא הרים, כי שמה יתפרשו הרי אטלא״ס ממזרח למערב, וההרים אשר יתלכדו בם יעבורו גם בהארצות אשר לחוף הים התיכונה, ויתפרשו באורך שפת הים כשפאים זקופים כנד על גדותיו ויקראו בשם גבנוני מצר (פאר נעבירגע). אדמת ארץ המישור אשר לחוף הים בלולה בחמר וחול, ורובה פוריה מאד אבל איננה זרועה ע״פ כלה. ומקצת המקומות מלאים הול סלעים וכפים. הרי אטלא״ס הנזכרים גבוהים ורמים במקצת המקומות ולכן הקור חזק שמה מאד ולא יגור עליהם בן אדם, והם מכוסים בשלג עולמים אבל רובם מלאים יערים ונאות דשא למרעה. מהם יש ההם הרבה פלגים יבלי מים מוגרים במורד והיו לנחלים שוטפים, כי נהרים ויאורים רחבי ידים בארץ אין רק נחלי מים גדולים וקטנים ימצאו בארצות אשר על חוף הים. ימים גדולים לא ימצאו שמה; גם הרים הוצבי להבות לא נודעו לנו, כי בעבור רעש מקצת יושבין

אשר כעיר פרא עוד מוסר לא לקחו לא נחקרה הארץ עד על פני כלם . יבולי ונפלאי הארצות האל רבו למעלה ראש , ונודעו בהרבה ספרי חוקרי לב אשר אחרי אוצרות הטבע יחקורו , ולכן גם אנחנו לא נאריך בפרטיהם , ורק על כלליהם נעבור בהשקפה מהירה לבד . מהמתכיות הנמצאות שמה לא נדע הרבה יען לא נחקרו למדי כי תושביהן לא יעמולו בהוצאת ההרים . אף לא יחנו איש זר לחקור אחרי מוצאיהן , אולם לפי הנראה יש שמה לכסף מוצא ומקום לזהב יזוקו . ברזל לרוב אשר רק במקומות מעטים יעמולו בעדו וגם שם לא במלאכה נכונה . בדיל , עופרת , שפיז גלאז . גביש הרים (בערג קריסטאל , עיי' שרשי געזעניוס) אבני קווארץ , גלימער , אבני גיר (קאלק , וכן הוא בלשון ערב) . שיד הקל (גיפס , גם בל' חז"ל גפסים פסחים ע"ה : וכן הוא בל' יוני רומי וישמעאל) . הרבה מיני אדמה מעולה , גפרית ומלח לרוב . מעיני מתכיות ודוממים (מינעראל קוועלען) . חטים לרוב , שעורים , מאיים , שבלת שועל , לפת וצמחי גנות . שומים ובצלים , כמון , קשואים , אבטיחים , מיני קטניות , פשתים , טאבא"ק , הרבה מיני צבעים , כל הצמחים האלה יצמחו שמה בימי הסתיו ויהי האביב , אבל בירח סיון בכלות ימי הקציר לא תוסיף האדמה תת כחה עד בעבור החום הבוער מאד ; ולכן בירחי תמוז אב ואלול וחלק תשרי תאבל הארץ שממה , האדמה תפתח פיות ותבקע לבקעים , גם כל עצי השדה עלפו יסכנו חררים כי יחרו מני חורב , פארותם לא יגוננו ולא יחוננו צל לעיף , גזעיהם ילבשו קדרות וכמעט לאפר פור יתפוררו , כי על הרוב יבערו הערביאים את כלות הקציר לשרוף השוכות וסבכי הצמחים אשר שמה לרוב , ובהגיע הור החורף תגל הארץ , כי גשם נדבות יניף אלהים , הטבע תשוב לאיתנה [illegible] ה ישע תשב רוח חיים בלב המון צבאיה תצמיח לדקה והדשא פני האדמה ; [illegible]יה עטת גלה חציר ונראה דשא , העמקים יעטפו המון פרחים מפיקי ריח , והגנים תפוחים , אגסים (בירן) אפריקאזע"ן , קירשע"ן , פפירזיכע"ן פפלוימע"ן . תנאי גן עדן (מצרים ד"ב :) ערמונים , תאנים , אגוזים , זיתים ובטנים (פיסטאציען) שקדים , ציטראנען , תפוחי זהב (פאמעראנצע"ן) לימאנע"ן , רמונים , תומר דקל ושאר תמרים . אלונים (אייכעל"ן) אשר פרים מתוק וטוב למאכל עצי קארק , ארזים ו[illegible]זיע"ן ממינים שונים , ודומיהם הרבה מיני עצים שוכות וצמחים . הגפן תתן פריה הטוב לרוב , אבל יין ביקבים לא ידרכו כי ישמעאלים הם . בקרים קטנים ודלים על הרוב , סוסים טובים ויפים המהוללים גם באייראפא צאן גם עם אליות שמנים , עזים עם צמר ארוך גמלים חמורים ופרדים , שפנים , ארנבת , ארנבת הדולג , חזיר הקנאי (שטאכל שווינע) אנטעלאפען , ביפעל , צבי , חזיר היער , קופים , הכח והחלד , עכבר פאראאן , החתול פרא , זאבים , החופר (היענען) , חתול הנמר (טיגר קאצע) שועלים קטנים , דובים , לוחזע , בועלים , שחל , אונצ"ע , אריה : בארצות לחוף ימים השכונה גם כלבי הים (ראבבע"ן) . עופות רבים ממינים שונים , היענה , הרחם (גייער) , הנשר , שפיהטע , עורבים , יונים , שלוים , תרנגולים ממינים שונים , צפרדעים , סרטן וצב . דגים בהים יותר מבנהלים ויאורים . חוקרי אוצרות הטבע מצאו שם בהים מינים הרבה אשר לא נודעו מלפנים . רמשים לרוב אשר ירעו וישחיתו , ובראשם הארבה אשר יאכל נפעמים את כל יבול הארץ מאשר ירבו להיטיב המה הדבורים אשר ירעיפו נופת דבשם ויעיפו דונג רב אף כי לא יעמול איש בעד גדולם . חומט הפנינים (פערלמושעלן) . אלמוגים (קאראללען *) הרבה מיני חומטים הנאכלים .

מספר

---

*) בירושלמי שבת פ"ז ספוגא גומין וקורלין וכן הוא ביוני ורומי , מוסף הערוך ערך קורלין . והרמב"ם בפי' המשנה (כלים פ' י"ג מ' ו') כתב האלמוג הוא הקור"ל והוא צומח בקרקעות הים , לא יסתפק אלא מי שלא ראהו בעת יציאתו מן הים , והוא רך מאד קודם שיקפיאהו האויר וישיבהו דומה לאבן , והוא נגזר מעצי אלמוגים . וכן פי' הערוך ערך אלמוג .

מספר התושבים, בערך גודל ארצותיהן מספר תושביהן מעטו כי בהשערה נמצאה יערך מספרם ח' מיליא"ן, ושטח כל ארצותם ל"ה אלף פרסאות מרובעות כנזכר, ולפי"ז לא תחזיק פרסה מרובעת רק רכ"ח נפשות בערך; ועל כל אלה הארצות אשר עלי חוף הים נושבות יותר מאשר בטבור הארץ:

תכונת התושבים. א) ברעבער"ן אשר גם בשם קאבילע"ן יכונו, מבני תושבי הארץ לפנים אשר עמי הרומיים וואנדאלען, ערביאים וטירקען, גרשום מארצם אל מקומות ההרים אשר בתוך הארץ. והם בריאים ואמיצים בבנין גופם ומדברים בלשונם הקדומה, עובדי אדמה, רועי מקנה וצידים. מאמונת מחמד. עניים ופראים בתהלוכותיהם, ונחלקים לשבטים וזקני פנת שבטיהם ימשלו בם, ונותנים מס לאדוני הארץ אשר תחת ממשלתם יתלוננו; ולפעמים אם ימצאו עת מצוא יפרקו עול מושליהם מעל צואריהם, כי מתכונת טבעם המה אנשי מדון ואוהבי להט וביותר בעד החפשית. מקצתם לא הביאו עוד צוארם תחת עול מושלים מימיהם. ב) מויע"ן (בלשון הערביאים מערבים) וערביאים, תושבי הערים אשר התערבו עם עם מויריטאניע"ן תושבי הארץ בעת כבשוה הישמעאלים. מאמונת מחמד, לשונם לשון ערב, בלבושיהם ומנהגיהם ינהגו מנהגי בני קדם; אף כי ידעו ג"כ לפזר הון על דברים בלתי הכרחיים אשר לא יעליהו רק לכבוד ולתפארת, וגם ימצאו בם שמץ מהמלאכות והמדעים, בכל זאת הם פרועים ונבערים. ג) בעדואינע"ן הנוסעים בעדר ממרעה אל מרעה, לא נופלים מאחיהם אשר בערב ועיי"ש. ד) טירקע"ן. מושלים במקצת המחוזות אשר אחזו בהם וממנהגי אבותיהם לא ימושו. מתכונתם עיי' אלגי"ר. ה) יהודים מדורות עולמים, מהם הרבה מקדמונינו אשר היו ויהיו לגאון ולתפארת לפליטת ישראל, כאשר נזכירם אחד לאחד בארצות מגוריהם. נגשים ונענים מאד כמנת חלקנו וגורלנו ברוב ארצות פזורינו. ו) נעגער"ן, אנשי להם גם עבדי עולם. ז) אנשי אירופא רובם סוחרים ומקצתם עבדי עולם. רענעגאטע"ן והם היהודים והנוצרים אשר ימירו דתם בדת מחמד (שו"ת הרשב"א ח"ג סי' שנ"ב) מספרם לא מעט בארצות ההם. הארצות הנכללות בבארבאריא, המה חבל בארקא, ארצות טריפאלי, טאניס, אלגיר וממלכת מאראקא:

בארקא או בארקאן

במזרחית הבארבאריא. לצפונה ים התיכון. למזרחה ארץ מצרים. למערבה טריפאלי. לדרומה מדבר ליביע"ן; אולם בדיוק לא נוכל לצייר מצריה כי לא נודעו לנו היטב, ולכן גם גודל שטחה לא נדע רק בהשערה לבד כי תחזיק ד' אלף וק"ן פרסאות מרובעות בערך. רובה מדבר מלחה, רק אדמות חבל הים זרועה אף פוריה, וביותר במקומות לא ימצאו למוצאי מים. גם בחלק הדרומי אשר כלו מדבר וערבה ימצאו מקומות נושבים וזרועים זרע אדם ובהמה הנודעים בשם אאזע"ן. דרך המדבר ההוא יסעו אורחות ערב ומצרים לארץ פעססא"ן ושאר ארצות. שמה שלשלת הרי מייע"ס אשר הרי דערנ"י מהם יבקעפו. ראש מסחרם תמרים אשר יגדלו שמה כשאר פירות ארצות הבארבאריא לרוב. גם בהמות הבית והנטעלאפע"ן ימצאו שמה לרוב. תושבי הארץ מויע"ן טירקע"ן ויהודים, והם יושבי הערים עובדי אדמה גם עושי מקנה וקנין. ערביאים נוסעים בעדר ושודדים בלי חמלה, ובכלל נודעו תושבי הארץ ההיא לרועי לב ופועלי און יותר מכל עמי ארצות הבארבאריא:

פרטית המדינה. הארץ בכלל תחלק לשנים. א) כל חבל ים התיכון אשר למשמעת הפחה המושל בטריפאלי, והוא ישים נציבים בארץ. ואלה ראשי המקומות אשר שמה באורך ממערב למזרח. [טאיאנא] על לשון ים זידר"א, חוף טוב

לאניות. [בינגאצי] לפנים בערעניצ"ע ובירת הארץ, וכעת ירדה פלאים כי הדבר
השפיל ממנה רב. משכנה על הים, גם חוף גדול לאניות אבל בלתי בטוח מאד,
מושב הבי"א נגיב הפחה מטריפאלי, המושל מלבון ים זידר"א עד הרי דערנ"ע.
[קורין] לפנים קירענ"ע, בירה הממלכה הנקראת על שמה אשר היתה אחרי כן
תחת ממשלת הרומיים. ארמון מולך והפירות מים כבירו. היכל ישן נושן גם ציוני
קברים מדורות עולמים. העיים והחרבות אשר בם יעידו על גדלה הודה והדרה
היה לה בטרם רדתה פלאים. שמה נולד החכם אריסטפ"ו אשר אביו שלחו לאתונא
ללמוד חכמה ודעת, והיה מגדולי תלמידי החכם סאקרא"ט היוני, והתעלם אהו
גם בטרם מותו ככתוב בס' פעדא"ן. מעט משיחותיו וחכמותיו תמצא בבית הספר
ה"ב. אחרי מות רבו המציא פילוסופיא חדשה אשר בהו ארעט"ע ובנה השלימוה
ונקראת ע"ש עיר מולדתם קירענייש"ע פילאזאפי"א, והמצאה בספרי קורות
הפילוסופיא. שמה גרו עוד מלפנים יהודים רבים אשר הושיב המלך בטלמיו"ס
לאג"י משבי ירושלים, כי לקח מהם מאה אלף איש שבי והושיב אותם במצרים
וקירענע, כל קורותם תמצא ביוסיפון לרומיים (קדמוניות ס' ט' ט"ז פ"ו, מלחמות
היהודים ס' ז' פ' י"א). גם בספרי קדמונינו ימצא זכרה הרבה פעמים בשם
אלקירוא"ן כשם כל המדינה; ברב אלפסי פ"ח דעירובין „והכא יש בו ד' אמות וזו
במשקל אלקירוא"ן. חכמיה דרשו דבר ד' בכל עת מפי הגאונים; באלדד הדני
"שאלו אנשי קירואן לר"צ גאון יעקב. בערוך ערך אביי „שאל מר רב יעקב החבר
בן מר רב נסים ממדינת קירא"ן לב"ד הגדול של רש"ג ובנו רה"ג. בליקוטי הפרדס
מרש"י ז"ל „מצאתי בתשובות ראשי ישיבות ששאלו חכמי אלקירוא"ן וכו'. לעדות
בעל מ"ע פ' כ"ד היתה אגרת רב שרירא גאון הנמצאה ביוחסין ה"ב, גם כן
תשובה לחכמי קירוא"ן באבודרהם בס' התקופות „כ' הראב"ע ז"ל שאלו חכמי קירוא"ן
לרה"ג (מצרים ל"ד.). היא היתה לעדות הראב"ד בס' הקבלה בימי הרב ר' חושיאל
ז"ל הזקה מכל מדינות ישמעאל שבארץ המערב, ושמה הוליד הרב ההוא את רבינו
חננאל בנו ותלמידו, הנסמך שם ברבנות הוא וריעו רבינו נסים בן מר רב יעקב
הנזכר אשר הי' גם תלמיד רה"ג, והם היו הדור הראשון ברבנות". ואף כי הר"ן הנז'
נקרא בפי הקדמונים בשם הר"ן גאון, לא היה גאון באמת, כי רבו רה"ג היה אחרון
הגאונים כנודע; והוא חיבר ס' מגלת סתרים הנזכר בספרים, וס' מפתח התלמוד
בל' ערבי (שיטה מקובצת ב"מ כ"ט:) וס' מעשיות אשר בידינו. לפ"ע הר"ת (בס'
הישר דף ע"ד.) היה הר"ח ג"כ תלמיד רה"ג ורבו של הרי"ף ז"ל. ואנחנו לא
נוכל לראות ברורה שיהיה הר"ח תלמידו של רה"ג, כי מדוע לא יזכירו בשום
מקום, מאחר שדרכו להזכיר תמיד קבלת הוריו ומוריו אשר ע"כ יאמרו הפוסקים
כי דבריו דברי קבלה, כמו שתמצא בערוך ערכי בז ערל, קף, בר, רק דס,
סדר, אן, הוור, ובכל אלה אינו מזכיר הר"ח בשם רה"ג רבו; ולא עוד אלא שחולק
עליו כמה פעמים בפירושיו עי' ערוך ערכי כסן, זין, שב; ובלקוטי הפרדס
מרש"י ז"ל ס': ור"ח חולק על רבינו האי ולא מכה הלכה אלא שכך דרכו דהופש
לו להורות„ וכלשון הזה כתב גם המרדכי פ' ג' שאכלו? וכן מה שיעידו שוני
הדורות והרש"ל (שו"ת סי' ק"ט) שר' נתן בעל הערוך הי' תלמידו של ר"ח, אולי
רצונם כי שהה בצמא הורהו מתוך פירושיו וספריו; ואף במקום שלא יזכירהו כלל
בשמו היתה רוח קדשו של הר"ח מדברת מתוך גרונו, כמו שמצאנו בשו"ת הרי"ף
סי' רע"ב בשם הר"ח ז"ל, ובערוך ערך אדרכתא מלה במלה בלי הזכרת שם
הר"ח כלל. בתוס' (ברכות מ"ג.) ד"ה משהא כישא פר"ה שמענו מרבותינו וכו'
ובהר"י שם באריכה בשם ר"ח, וכל דבריהם כמעט מלה במלה בערוך ערך כפר
בשם פי' רבותינו סתם ושם הר"ח לא נזכר כלל. (גם"כ שם כ' בשם ר"ח והערוך דעל
הכשרה מברך עשבי בשמיר, ובערוך גם בפי' עלי בשמים כהרי"ף ז"ל!) בתוס'
(עירובין כ"ח:) ד"ה אין פי' ר"ח וכו' והוא כהיום המצא בערוך ערך. מומחה בלי שם

כאומר

שאומר, ורבינו יהונתן שם בשם רה"ג. בתוס' (יומא ס"ו:) ד"ה פלוני פי' ר"ח וכו'. וכל דבריו בערוך ערך פלן ג"כ בלי שם אומר. בתוס' (כתובות ס"ט.) תלא לי' רב לרבי ביני השי פי' ר"ח וכו' ובערך הש לא יקרא שם הר"ח עליו. בתוס' (שם ק"ג.) ד"ה ברכת פי' ר"ח וכו' ובערך ברך לא יקרא שם הר"ח עליו. גם מה שמובא בתוס' (חגיגה ט"ז. מ"ק י"ז. קידושין מ'.) בשם הר"ח, ובמ"ק שם ברש"י בשם רה"ג, המצא בערך סן בלי שם הר"ח כלל. בשטה מקובצת (ב"מ פ"ה:) משיפקשו ור"ה פי' וכו', בערך פקש מלה במלה בלי שם אומר. שם שם (נ'.) היתה אוכלת ומהרזת פי' ר"ח וכו', בערך הרז בלי שם אומר. וכן ברשב"ם (ב"ב נ"ט.) בד"ה ודלמא שלהופי וכו' שכל את ידיו בתרגום א"י (כן יכנו תרגום יב"ע) שלהיפונון לידוהו כך פי' ר"ה, ובערך שלחף בלי שם אומר כלל. אבל בתרגום שלנו לא ימצא כן רק עה"פ והחליף את משכרתי, וכנ"ל אשר בערוך שם. אמנם גם מהמקומות שהביא הערוך בפי' בשם הר"ח, נראה כי לא שמעם מפיו רק מפי כתביו לבד, כי איננו מזכיר ששמע מפיו כדרכו להזכיר מה ששמע מפי אביו ואחיו ורבותיו רבינו גרשום מ"ה ור"מ הדרשן ודומיהם (עיי' ערך קף, קליר, קן, הלק גולב, אנפקינון) ובשם הר"ח לא יזכיר רק מה שמצא בפירושיו כמו בערך לר ס' „בפי' ר"ח ז"ל כתב וכו' ובערך ביבי בפי' ר"ח ז"ל וכדומה. ולפעמים חולק עליו ג"כ כמו שמצאנו בערך סיילא כתב „זה פי' ר"ח ז"ל וזו גמרא שלו וגמרא שלנו סייבא". ובערך סלת „ור"ח ז"ל פי' וכו' ואני אומר שאכור. ובערך שלהן „פי' אחר של ר"ח ולא סבירא לן. ובערך סמד פי' ר"ה ז"ל מלשון פירורין ואנו שונין דמיפרד בד'*). כל אלה יתנו עצמה לדברינו שלא היה תלמיד מובהק של הר"ח רק ע"פ פירושיו ערך ספרו הערוך אשר זהב לא יערכנו. כי לעדות בעל ס' שם הגדולים ח"ב פי' הר"ח ז"ל הלתא סדרי בגירסא ישרה אלא שקיצר בפירושו מאד. ועד"ז היה הר"ח גם רבו של הרי"ף ז"ל לפ"ע הר"ת, כאשר נראה ונחקירה אם חפץ בנו ד' ונבוא אל עיר מולדתו, גם בדעות לא מצאנו דמיון בין הגאונים האלה זולת בענין אחד, והוא הר"ח ז"ל מפרש עובדא דתנור עכנאי „ופלאות ר"א הגדול (ב"מ נ"ט:) ופלאות רבה בר נחמני (שם פ"ו.) כי הכל היה במראה החלום לתלמיד אחד שנתנמנם אז בבהמ"ד כמובא בשמו בס' יוחסין ושטה מקובצת שם. והערוך בערך על מפרש דברי רשב"י ראיתי בני עליה והם מועטים (סוכה מ"ה:) במראה החלום. ועד"ז פי' גם הרי"ף ז"ל (שו"ת הרי"ף סי' שי"ד) מימרא דר' בנאה מציין מערתא (ב"ב נ"ח.) דבחלום ראה המעשה דאתמר שם ולא בהקיץ (תשובה זו מובאה גם בכפתור ופרח פ' י"א, ועיי"ש דבר נפלא אשר כמעט לא תוכל לפרש פי' אחר זולת פי' הרי"ף). ולכן גם הרמב"ם ז"ל בן תלמיד תלמידו**) בדרכיו הלך ויעד להבר הבור על כל הדרשות ולגלות מי מהם הי' בחלום וזכרו אותו במאמר פשוט כאלו היה בהקיץ (פי' המשנה כל ישראל). וכן הריטב"א ז"ל נאמן אהבתו (אשר חבר ס' הזכרון להשיב על כל השגות הרמב"ן על הרמב"ם, מובא בס' צפנת פענח למהרי"ט פ' ויקרא) פי' ג"כ המעשה בחסיד א' וכו' (ברכות י"ח:) שהיה בחלום, מובא בעי' שם (והמהרש"א שם החזיק ימינו וכתב ובוודאי הנכון כדברי הריטב"א שדבר זה היה בחלום, והוסיף לבאר שם דעובדא דזעירי ודשמואל דאזלי לחצר

מות

*) וכן מצאנו אשר גם בתוס' חולקים עליו אף במקום שמעיד כי קבלה בידו (ב"ב נ"ב. ד"ה שידא, חולין מ"ו: ד"ה אבי).

**) וז"ל הרמב"ם ז"ל בפי' המשנה סוף פ"ו דשבועות „וכך ראיתי אבא מרי ז"ל משביע אותם וכו' כמו שראה לרבו נרבינו יוסף הלוי ז"ל". ובתשב"ץ ח"א סי' ב' מעתיק תשובתו של ר' מיימון ז"ל אביו של הרמב"ם שכ' בדיני תפלה ומועד בל' ערבי, וכ' שם „וכן צייר לנו ר' יוסף הלוי גאון ז"ל". הרי שני עדים נאמנים כי ר' מיימון היה תלמידו של ר"י אבן מגש ז"ל ולא הרמב"ם בנו. ומעיני בעל ס' יוחסין וסה"ד ודומיהם נעלמו כל אלה עיי"ש.

מות היינו נמי ע"י חלום) וכן מפרש הריטב"א ז"ל ספורי דרבב"ח (ב"ב ע"ג:) בשם הגאונים שגם כל אלה ראה בחלום, עיי' ע"י ברכות שם. *). גם הגאון בעל מעדני מלך מפרש עובדא דהאי גברא דקא הוה מצלי אחורי ביהכ"נ (ברכות ו':) שהיה בחלום, כי על עון קל כזה לא העיר אליהו כל חמתו למהר לשפוך דם. ובלי ספק קבל הר"ח דעה זו מהגאונים, כי רוב דבריו דברי קבלה, וכעדות הריטב"א ז"ל שזכרנו, ולכן גם אלה שותי מימיו בדרכיו הלכו. לעדות בעל סה"ד בשם המרדכי (כתובות פ"ה שבועות פ"א, ושו"ת רלב"ח סי' ג') חבר הר"ח ס' המקולעות ולעדות הגמיי' בסדר תפלות כל השנה ובה' שכנים, חבר הר"ח גם ס' ההפך המובא בפוסקים, אולם גם לעדות זו יתחמץ לבבו בקרבנו, מאחר שהמרדכי (פ"ק דב"מ) כתב בשם' המקולעות פסק בשם ר' עמרם גאון דהילך הייב, וגם התוס' (ב"מ ד'. ד"ה ור"ש) כתבו דבס' ההפך משמע דהייב, ובתוס' (ב"ב קכ"ח:) ד"ה הילכתא כתבו בשם ר"ח דפסק כר"ש דפטור!. גם הוא חבר פי' על התורה ומובא ברמב"ע ורמב"ן כנזכר (מלכים ד"ה:) ובשו"ת הרשב"א ח"א סי' תשכ"ה, ובשו"ת הריב"ש סי' קל"א, ורבינו בחיי על התורה הרבה פעמים. הערביאים אשר הקעו כעת ההלם בהרבות העיר לירענ"ע טובים ומלומדי מוסר יותר מאחיהם אשר בארצות ההם. י"ב פרסאות בסביבי העיר ימצאו הרבות ועיים יותר ממאה ערים וכפרים. דערנע עיר קטנה אשר נבנתה ע"י האנדולסי"ס שגורשו מספרד רבע שעה מהים, מעמד אניות (רעעדע) בלתי בטוח. מושב הביי"א נציב הפחה מטריפאלי המושל על כל סביבותיה ששים פרסאות באורך וכן ברחב: בכל התבל ההוא ימצאו שלשים אלף אהלי הערביאים נוסעים בעדר, מרי נפש ואוהבי מדון אשר ילחמו יחד כל הימים. הרי דערנ"ע תחת ממשלת ביי"א אשר נותן לפחה הנזכר ת"ר פיאסטע"ר בכל שנה:

ב סבור הארץ או בארקא דרומית, ונקרא בכלל בשם מדבר אף כי ימצאו בו הרבה מקומות זרועים ונושבים הנודעים בשם אאזען ואנהנו נתארם לפי משכנם ממזרח למערב. הגליל זיווא הקיפו גדול, רובו עמק אשר גם מים רבים לו וסלעים ערומים ומשופעים סביבו. אדמתו רפש וחול וטובה להצמיח תבואה וביותר הפים ואורז, כל למחי גנות, עצי עושי פרי, רמונים, פיזאנג, תאנים, אפריקאזען וזיתים, רוב מרכלתם תמרים טובים הגדלים שמה לרוב, מלח לרוב. תושביו מאמונת מהמד. האנשים ישעו גנים והוא ראשית יגיעם ועמלם, והנשים אורגות סלים. רוב מנהגיהם כמנהגי הערביאים. ממשלתם ממשלת כנסיה (רעפובליק) מושליהם ימשלו בם בממשלה רפויה, כי חלק לבם ועל הרוב ילחמו איש ברעהו והמס בארץ מושל על מושל; ואף כי יקרא עליהם שם ממשלת סולטא"ן הגדול הלא כמוה כאין נחשבה, כי גם מס הארץ לא יתנו לו. זיווא בירת הגליל על מרומי סלע, רבתי עם בלי הוד והדר. הגליל אויגילא תחת הפחה מטריפאלי אשר יקח מס בכל שנה. תושביו מאמונת מהמד ומדברים בלשון ערב גם בלשון זיוו"א; עובדי אדמה בשדות וגנים גם רועי מקנה. אורחות סוחרים לעשות מקנה וקנין. מעט תבואה אבל הרבה תמרים להם. הככר ראסזע"ם או ראסימ"ד, ג' ימים מהגליל הנזכר. הערביאים יאמינו כי היא ארץ אשר ארדה ד' והיתה לאבן, יען ימצאו בה סגנים מתמונת וצורות שונות, גם עצים הרבה אשר נתקשו והיו לאבן:

*) אמנם מאחר שחז"ל מקשים מסיפורי רבב"ח (זבחים קי"ג:) נראה דעתם ז"ל שהיו הדברים כפשוטם בהקיץ ולא בחלום, וצ"ע ליישב דברי הגאונים אשר לא נעלם מהם דבר עדהז"ל (עיין מלכים פ"ג).

או ליביע"ן הישנה. ובכתבי הקדש להבים גם לובים, ועם כוש ומצרים תמיד בקשר (בראשית יו"ד י"ג. נחום ג' ט'. דניאל י"א מ"ג. דה"ב י"ב ג'. י"ו ח').

מצריה לפאת קדמה מדבר בארקא. לפאת נגבה המדבר זאהארא. לפאת ים ארץ טוני"ס. ולפאת צפונה ים התיכון. (ארכה 28° עד 37°. רחבה 29° עד 35°) מדת שטחה 4687 ומעלה פרסאות מרובעות) :

אוירה ותכונתה. הארץ הזאת איננה טובה כרעותיה רוב חלקי הבארבאריא, אבל לא מתכונת אוירה רק בטבע תושביה כאשר נזכיר. אויר הארץ חם אבל בחבל הים יקררוהו רוחות הים, בקיץ ימלא שכבת הטל את מחסור הגשמים, אולם בחורף ירד גשם רב. בלילות החורף הקור חזק לפעמים מאד והימים חמים על הרוב, ובכלל אויר הארץ טוב מאד ובריא לנשמת שואפיו. כל חבל הים מישור ואדמתו פורי' מאד ולא תחסר כל בה זולת עובדים חרוצים, כי פלגים יבלי מים אשר מראשי ההרים יזרומו, ישקו הארץ לרויה בטרם השתפכם בים ובמחלותיו יתחבאו. לפאת נגבה ארץ הרים וגבעות, מהם חלקי הרי האטלא"ס והרי גארעא"ן בנגב או בטבור הארץ על הרוב ערבות חול כי יחסרו להם מים :

יבולה ומוצאיה. מכל אשר נזכרו בתכונת הארצות האל בכלל ימצאו גם פה, ולכן לא נעיר רק על מקצתם. מהמתכיות אשר בה לא נדע זולת כי ההרים אינם רקים מהם בלי ספק. מלח במקצת המקומות לרוב. מספר הצמחים אשר שם רב הוא, וביותר אשר יגדלו פרח ולא יעשו פרי. אולם הארץ לא נחקרה עוד מחכמי הנוטעים אשר אחר כל ירוק ידרושו (באטאניקר). הארץ לא תכלא יבולה בכל ימות השנה, ופרי מגדים לבקרים לבכר בקיץ ובחורף לא תשבת, כי בימי הגשמים אשר בירחי החורף תעדה הארץ עדיה כלה קשוריה ותוציא רוב צמחים ברב תפארה, וכל צבא הצמחים אשר לחום השמש מגדיהם יבכרו, יקיצו בימי הקיץ ויניצו ציץ לעבות ענף ולשאת פרי לגאון ולתפארה. תבואה לא לרוב מעצלות תושביה, שעורים יותר מחטים, פירות ומגדי גנות לרוב, כל מיני לפת קשואים ואבטיחים, שומים ובצלים טובים ודומיהם. כרכום לרוב על הרי גארעא"ן. תפוחים, אגסים, פפלוימע"ן, אגוזים, שקדים, תאנים, מוילבערע"ן, ציטראנע"ן, פאמעראנצע"ן, אפפעלזינע"ן, זיתים, צאלים (לאטאסביימע, איוב מ' כ"א כ"ב וכן הוא בערבי) לרוב, ויותר מכלם תמרים גדולים אשר גם יערות רבים מהם ימצאון, ואשר פרים לא רק מחסור התבואה ימלאו, והגרעינים אחר כי יודקו המה מספוא לגמלים, כי גם מהעצים אשר מפרים ימוגו יעשו יין המר המשכר שותיו כדם ענבים; מהעלים יעשו מספוא לבהמתם, גם מין מטוה כמו פשתן, ומהעץ כלים שונים לעזר ולהועיל. הרבה מיני ארזים ועצים ממינים שונים. עצי בנין והסקה יחסרו להשוכנים על חבל הים. כמעט כל חיתו שדי זכרנו בכללות הארצות האל ימצאו גם שמה, ולמרבה שועלים קטנים. מקנה רב להם וביותר להערביאים. אריה שחל ודומיהם מעטים אבל יותר מהם נחשים ועקרבים ומאלה ינגעו תושבי הארץ לא מעט, דבורים לרוב דגים עד בלי די :

מספר תושביה ותכונתם. מספרם לא נוכל לדעת, רק זאת נדע כי מעטים הם בערך גודל ארצם אשר תוכל להכיל יותר, אם רק עיני הממשלה תהיינה פקוחות לטוב לה, תחת אשר כעת אכזריותיה בעוכריה. כל העמים זכרנו בכללות אלה הארצות נמצאים גם פה. טירקע"ן מושלי הארץ אבל מתי מעט. מוירע"ן בהערים. ערביא"ס נוסעים בעדר, מקצתם יתנו מס למושל הארץ ומקצתם לא ירצו ממשא מלך שרים כלל. ברעבער"ן במקומות ההרים כנזכר אבל ג"כ מתי מעט יהודים הרבה, מהם רוב סוחרי וכנעני הארץ, מקצתם עובדי אדמה בהרי גארעא"ן; נעגער"ן הרבה, רובם עבדי עולם. נוצרי אירופא מהם סוחרים גם

עבדי עולם . בין שבטי הערביאים הרבה שודדים כי מעשה ידיהם בל ירפו בכל מקומות מושבותם , ובפרט השבט זבאנדוטע"ן . יושבי הארץ הזאת בכלל נודעים לפראים ובני בלי מוסר יותר מאחיהם בארצות הבארבאריא ימה . אמונת מחמד היא השלטת בארץ , וכן לשון ערב מכל הלשונות . על כל המגרעות אשר להם המה עוד עצלים ובלתי נקיים בכל תהלוכותיהם , וגם זאת פרי עניים ודלותם הנראים על פני כל מעבדיהם ומנהגיהם . מאכלם התמידי לפת ופירות , מנעמיהם המאכל הנקרא באסיא"ן , והוא קמח שעורים יבש בלול בשמן , ואשר תשיג ידו יציק עליו גם מרק תרנגולים . עשירי עם יאכלו גם בשר אילים . לחם לא ימצא בין האכרים יושבי הכפרים או הנוסעים בעדר . והמה אנשי ריב ומדון אשר ילחמו יחד כל הימים , ובתוך הארץ גם חרב איש ברעהו על הרוב . מהמלאכות והמדעים לא לקחה אזנם רק שמץ מנהם . אכזריות הממשלה והבלי האמונה יעלימו עיני שכלם ויפילו תרדמה על מחמדי בתי נפשם . בעיר המלוכה ימלאו בתי מלאכות :

מנהגי ממשלתה . הפחה מהסולטאן הגדול ימשול עליה בממשלה בלתי מגבלת אשר היתה לו ולזרעו אחריו למורשת עולם , והוא יתן לאדוניו מס ידוע בכל שנה , ואדוניו ישלח לו פחה אחר אשר יהיה למשען לו בקבוצת המס ועוזרו לרעה למוץ חלב יושבי הארץ כנהוג בארצות ההם . גם לו שרים ויועצי ארץ אשר לפי משפט הארץ ישאל בעצתם לכל דבר ; אולם המה לא יוכלו אותו דבר , כי הוא רודה באות נפשו ושרירות לבו ולא ישמע בקול איש , והסולטאן גם הוא יעצים עיני השגחתו ממנו וירא און ולא יתבונן . הפחה ישים נציבים (ביים) במחוזות ממשלתו הנותנים מס לו שנה שנה . הכנסת כל הארץ מהמס אשר יתנו מיבולי הארץ , מבתי המלאכות , מכסף ענושים , ואשר היהודים יתנו לבדם , ומאניות השודדות בים ודומיהם עולה ת"ק אלף ר"ט בכל שנה . יושבי הארץ נגושים ומעונים מאד מעברת רועה אוילי אשר ירעם במקל חובלים ובשבט ברזל ירועם . צבא חילו ישמעאלים וערביאים אבל לא רבים ; גם בים חילו איננו כלפנים , כי אין לו רק מעטי אניות מזוינות בהן ישודדו אניות סוחרי ים התיכון אשר לא באו בברית אתם :

מסחרה איננו אשר יוכל להיות בידי עמים חפשים וחרוצים . רובו בידי היהודים אשר ישכילו לעשות להם תושיה ולהוסיף להם אומץ ותפשיה בהתחברם עם הישמעאלים מושלי הארץ בכל תשומת יד , ולכן ירויחו לא מעט במסחרם . הסחורות אשר יוציאו מארצם , צמר ממינים שונים , דונג , כרכום , צמחי רפואות ודומיהם מיבול ארצם . אורחות ממאראק"א ופעסאן יובילו דרך שמה לארצות אחרות מוצות גם עפרות זהב , מטילי נחשת , פנינים , עורות מעובדות לצבעים (זאפיאן) עצות היענים , שרשי דודאים , עבדי עולם . ואשר יובל להם מאירופא , כל מלאכת בתי המלאכות , בגדי משי , צמר ושאר מיני בגדים , חרוזי זכוכית , בערנשטיי"ן , אלמוגים , כלי ברזל ונחשת קלל , נשק , קרשים ושאר מיני עצים , קאווע , צוקער ושאר אבקת רוכלי' ודומיהם . אליה יסחרו כל עמי אירופא אשר בים רצונהם ובברית באו אתם , ובראשם סוחרי ליוורנו וויניציאה מארסיליא ודומיהם גם ישלחו לשם ציריהם לעשות מקנה וקנין ולסחור בארץ :

מחלקות פרטיות המדינה . יען אין לנו ידיעה ברורה ממחלקות הארץ הלזו כנזכר , לכן לא נזכר רק המקומות הידועים לנו (א) השוכנים לחוף ים התיכון . בירת הארץ והגליל אשר תחת ממשלת הפחה לבדו ולא תחת הנציבים הנזכרים . טריפאלי די בארבאריא למען לא תומר בטריפאלי אשר בסוריא (א"ס ע"ז.) בירת הארץ הנקראת על שמה ומושב הפחה מושל הארץ (אורך 15° , 45' , 30° . ורוחב 40" , 53' , 32°) על הים , חוף יפה ובטוח לאניות , הבתים כחצי אבן הסהר . סביבה חומה וב' שערים צריס לה , על כל אחד ב' מגדלים . בשער אחד פתוח אל החוף , והב' בפאת נגב אל תוך הארץ . במבוא העיר משים

בנין מפואר (טריומפף באגן) ויפן מארומים אשר הקימו לכבוד הקיסר האחים מארקוס
ארעליו"ס האן הקיסר אנטונינו"ס פיא"ו ידידו של רבינו הקדוש כנודע, ועוד
דברים יקרים וליוני קברים משנים קדמוניות. משכנה במורד, הקיפה פרסה
אשכנזית בערך. מחוץ הוד והדר לה ובתוכה כיא מורלה ונגאלה, החוצות לרוב
עקומות ומטונפות, הבתים שפלי קומה ומגואלים, מקצתם נחולים כגלים נלים.
בניינים מפוארים מעטים בתוכה, מהם ה' בתי תפלות הישמעאלים ובהי המרהצאות
מושב הפחה בהרמון נוטש. בתי כלאים גדולים לעבדי עולם, והם ספונים
וארוכים בלא חלונים, רק הורים להם מלמעלה דרך שמה יאיר להם אור כדעך
בתוך הבית ונקראים בשם באגנא"ס. מים לשתות אין בקרבה רק אשר יקוו להם
בבורות. מכולת לנפשם ממרחק יביאו כי מהלך שעות מעמות סביבה ציה וערבית
חול. רוב תושביה דלים וריקים אשר לא יהיו נפשם רק מאריגת בגדים. הרבה
יהודים בתוכה גם בתי תפלות להם, גם נוצרים אשר להם בית תפלה ובית
הספית, רוב תושביה טירקען ומוירען. קרובה לה טריפאלי חדשה או מעסי"א,
כפר גדול בו הרבה בתי משום גם גנים גדולים עם כל פרי מגדים. בצפונית
מערבית הבירה זווארא גם צאהרא, עיר קטנה בארץ לא זרועה. תושביה על
הרוב שורפי גחלים גם שיד הקל (גיפס) דיגים ושודדי אניות בים. גם מכרה מלח
וארמון נוטש. דרומית מזרחית מהבירה טאגיאורא עיר קטנה מאהלי חמר והבן
במישור תמרים וזיתים, תושביה גנבים ובני בלי מוסר מעזוראטא מבלר על
הים קרובה ללשון הים זידרא, מושב הביי"א המושל על המון כפרים אשר סביבותיה
דרך שמה תעבור האורחה מארץ פעסא"ן (ב) סבור הארץ (דאס היננטרע לאנד)
אשר לא נודע לנו ממנה רק מקצתה. (א) הרי געריא"ן או גארעאן, חלק מהרי
אטלאס, מהלך ב' ימים דרומית מבירת הארץ. שמה יגדל כרכום היותר טוב
אשר אין כמוהו בתבל. שעורים, תמרים ושאר מיני פירות, שמן זית לרוב, זמורות
גפנים בכרמים, הרבה מיני למחים מועילים. הכנסות ההרים ההם ס' אלף
אדומים בכל שנה. הקור גדול לפעמים בימי הסתיו. מעינות נכבדי מים אין
להם רק בורות למקוה מימי הגשמים. תושביהם חרולים, בתיהם יבנו להם בחורי
ארץ וכפים. ג' כפרים שם לא יגורו בם רק יהודים העוסים במלאכה ועובדי
האדמה ובמסחר לא ישלחו יד, רובם עשירים, בתיהם ג"כ מתחת לארץ ונקיים
יותר משאר בתי יושבי ההרים. שמועה זרה ונפלאה תצלינה אזנים ותדשן עצם,
קורא אהוב! נעתיר אל ה' כי יואל כי יהונן אשר בקרב שנים אשמיעך כזאת גם
משאר ארצות פזורינו, אשר בית יעקב מיגיע כפיו יאכל ומעמל נפשו ישבע ולא
יהיה עוד חרפה בגוים. להרים ההם יחשבו ק"א כפרים אשר לכל א' מהם
מושל (שעך) גם ארמון מוצד למחסה ומגן כי על הרוב ילחמו איש ברעהו תחת
ממשלת ביי"א נציב הפחה מטריפאלי, אשר לא ישב שמה רק פ"א בשנה אחר
קטיפת הכרכום כי יבוא לאסוף המס מיבול הארץ, אבל לא מכלם כי רבים יחשו
כתף סוררת וימאנו לתת. בבואו ישב בבירת גליל ההרים הנקראת קאסא"ר (ארמון
או מצודה) והוא מקום ארוך ורחב ידים, בו מקוי מים, בתי מסכנות, בתי רחים
בתי כלאים ודומיהם. י"א או ד' אנשי להם תחת שר (אגא) אחד שומרים לראשו,
אשר לתקופת השנה ישובו לטריפאלי ואחרים יבואו תחתם. לפני הארמון מקום
מיועד לקבוצת המון סוחרים לעשות שמה מקנה וקנין במועד מיועד. לגליל הרים
ההוא יחשב ההר המשופע מאנטראם עליו יגדלו הרבה למחים מועילים; גם גליל
הרים מוסופי"ן בו עמקים מעוטפים פאר ונבעות זרועות. גם הר גדול כשם
הגליל, עליו בתי אבנים בנוים גם עיים וחרבות מליוני עם עולם, יושבי ההר
ההוא עם מרי סוררים ומורדים. ב) הרי בעני"י גואר"ד, ג"כ חלק מהרי אטלא"ס
באהל לפאת נגבם. שתביהם אנשי להם והוכבי החפשית לבל ישברו למשמעת אדם:

מצריה. לפאת נגבה טריפאלי, בעלאד אל בעריד או ארץ התמרים ומדבר זאהארא. לפאת קדמה ולפונה ים התיכון. ארכה מצפון לדרום ל׳ פרסאות בערך. ורחבה ממזרח למערב מ׳ פרסאות. שטחה 3400 פרסאות מרובעות:

אוירה ותכונת ארצה. אוירה חם מאד אבל בחלקי הארץ אשר על החוף הוא לח וטוב. רוחות הים יקררו לפעמים חום הארץ מעט, אולם בעת הסופה מנגב דרך המדבר יאתה, יגדל החום עד מלון קצו. בירח תשרי יחהילו ימי הגשמים ולמרבה הם בירחי כסלו וטבת, ולכן יחשבו הירחים ההם לימי הסתיו. לפעמים יקררו הגשמים אם ירדו יום יום את אויר הארץ מאד. האדמה פוריה מאד יען בלולה היא בחלקי מלח, גם ספוגית (לאקער) היא מאד ולכן לא יהרוש בזעת אף החורש את חרישו. בטבור הארץ ישתרעו הרי אטלא״ס, ומהם ישתפכו הרים רבים עד החוף וכן יתמו, כי יתילכו כחומה נשגבה בגדות הים ויקראו בשם גבנוני מגר (פאר געבירגע) ובפרט הראש (קאפ) זעררא והוא קצה הראש מאפריקא לפונית. אפיקי הארץ המה מעטי אפיקי מים בחלק הארץ אשר על החוף; גם נחלים מעטים אשר לא ישקו את הארץ לרויה, רק ילפתו ארחות דרכם בערבות החול ושם יעלו בתהו ויאבדו. הגדול שבימים אשר שמה הוא הנקרא על־לודי״ע או שיבק״ע על לוידיע״א; ובנהרות אשר על החוף הוא הנהר מעדשערד״א אשר מקור מבועו באלגיר, ואחרי כי ישטפו לתוכו הרבה נחלים קטנים ישתפך בקרבת טונים בים התיכון:

יבולי ומוצאי הארץ המה אשר ימצאו בכלל הארצות האל; אולם יתר שאת לה בתבואה הרבה מאד גם בלפה ומחי גנות, ובמבחר פרי הנגב לרוב. גם מקנה רב להם, סוסים טובים, חמורים יפים, פרדים קלי המרוץ, בקרים ודומיהם. הרבה חיתו יער. דגי הים טובים מאד, ודומיהם מצרכי אדם לפיהו טובים ובמחיר מזעיר:

תושבי הארץ ותכונתם. טירקע״ן, מוירע״ן, ערביאים, בעדואינע״ן, ברעבערי״ן בטבור הארץ. יהודים הרבה מאד וביותר בבירת הארץ, נוצרי אירפא, רענעגאטע״ן, עבדי עולם מאמונות שונות. אמונת מחמד היא השלטת וכן לשון ערב. מנהגיהם מעבדיהם דעותיהם וידיעותיהם אינם שונים מאשר לשאר תושבי ארצות הבארבאריא; אולם יתר שאת להם משכניהם במזרח ומערב, כי בארחם לחברה עם אנשי אירופא למדו מעשיהם לכונגס בנעימת המוסר. גם בעבדי עולם אשר להם לא ירדו בפרך, ואת אנשי אירופא לא רק כי לא יהדפום באיבה, כי גם ייטיבו עוד חסדם עמהם. גם יבחרו יותר במסחר ובמלאכה למצוא בם רק חית ידם, מלהיות שודדי אניות ולעשות עושר ולא במשפט. גם בלבושיהם מהודרים הם משכניהם אף כי אינם משונים מהם. הנשים תגלינה פניהן ולא תכסינה תמיד בצעיף כאשר תעשינה שאר נשי בני קדם. גם האנשים לא יתגרו שמה קנאה על נשיהם כבשאר ארצות קדם. תושבי טוני״ם ישתו יין אשר יגדל בארצם, אך לא כהלומי יין לכבות בו נר אלדים שבל אדם, אוהבים תענוגי חברת הריעות, לשקוד על דלתות בתי יין וקאווע ובתי המרחצאות הטובים אשר להם. הערביאים יהיו על הרוב היי עוני באהלי קדר אשר להם ובירכתי העגלות יישנו שנת עולם, כל תענוגי יגיעם ועמלם לצוד ציד. הברעבערן או קאבילע״ן בבתי המר או אבנים אשר להם בסביבות ההרים, יהיו ג״כ חיי עוני כבכל חלקי הבארבאריא ארץ מכורותיהם ומולדותיהם כנזכר.

מסחרה מצער מאשר היה לפנים. הרשים ואומנים לכל מלאכה ימצאו בארץ וביותר בהבירה, אולם מעשה ידם אינגו להתפאר, בתי מלאכות מעטים זולת בהבירה, שמה יעשו בגדי פשתן, צמר, גם ממשי ממינים שונים. בתי עבוד לעורות. אליה יבואו אורחות ממאראקא והארצות אשר בלב אפריקא נושאים עפרות זהב, שן, נוצות היענים, גוממי, עבדי עולם ודומיהם למכור שמה. משם יובל לשאר ארצות, תבואה, שמן, משי, דונג. עורות מעובדות ובלתי מעובדות.

בירית שאל , בגדי נמר עש וכדומה . גומאר ארצות יוביאו אליה , למר גם בגדי למר טובים , כלי מתכיות , נייר , יין , יי"ש . סחורות הרוכלים , קאהוע , זוקר , אורז , פשתי עץ ודומיהם . גם יסחרו מסחר רב באניות סוחר אל כל חופי ארצות קדם .

מנהג ממשלתה . גם היא תעמוד תחת ממשלת ביי"א נציב הסולטא"ן הגדול , אשר יבחרו חיל צבא היסמעטאלים אשר שמה מקרבם . שרי הצבא הם גם שרי ויועצי הארץ היושבים ראשונה במלכות לעשות עצה ; אולם הביי"א שופט בשרירות לבו ואל פקודהם ועצתם לא ישעה . גם ממשלת הסולטא"ן עליו כלל כנטוהו , המנחה אשר ישלח לו כפעם בפעם תהראה יותר להמכר יקריא יש הסד מנדבת לבו ממס אשר ישלח עבד לאדוניו . הביי"א יען יתן את לבו ל . מלך ולרוח תאותו אין מעצור לכן נתארהו גם אנחנו בשם מלך . המלך לא ישים נציבים בארצו , רק עיני השגחתו משוטטות בכל הארץ ומלכותו בכל משלה , הוא לבדו בעזרה מעט צבא חילו יאסוף מס הארץ , תבואה כסף , מקנה ואשר יבול הארץ בכל שנה ; בקיץ ישוטט למעגו בצפון , ובחורף בנגב הארץ . הכנסת ארצו יערך נד"ק ר' אלף דוקאטען ולד"ק ד' ומאלה מיליאן ר"ט , חיל צבאו ו' אלף רגלים מיסמעטאלים ורענעגאטע"ן , מאלה האמריגים יקח גם שומרים לראשו , וז' אלף רוכבים מעט מוירע"ן אשר יאספו עם המלך את מס הארץ . לעת צר יוכל לאסוף המון חיל מהמוירע"ן והערביאים אשר שובבותם ורוח תאותם ימלאו הסרון ידיעתם במלאכת ומשטרי עודרי מערכה ביום קרב . גם בים חילו ירד פלאים כי אין לו כעת רק כ' ניי אדיר (קריגם שיפען) , מעטרים עד שלשים קני רעם בכל אחת , וכ"ה כד שלשים ספינות (גאלליאטע"ן) , באלה המעברות והאניות אשר למרום עם הארץ , ישודדו אניות סוחר בלב ים התיכון , אבל לא עוד כלפנים . יען מעת באו בברית עם עמי אירופא השולחים במסחר ידם , גם הם במלאכה ישלחו ידם ובהיק העגלות אם כל רשע לא ירדמו , על עושק וגלוז לא ישענו , ובעולתה היא לא ישלחו עוד ידיהם כי אם לפעמים בעתים רחוקות .

מחלקות פרטיות המדינה . יען הממלכה הלזו לא נחלקה למחוזות , לכן גם אנחנו רק בדרך המלך נלך , וכאשר יחלקה הוא במסעו לקבוץ המס בחלקי צפון ודרום כן נעשה גם אנחנו . א) צפונית הארץ . טונים לפנים כונום , בירת הארץ הנקראת על שמה . מערבית מים לא עמוק אשר רפש וטיט מלואו , ומחובר עם ים התיכון . (אורך ′26 28○ . רוחב ′40 , 36○) י"ב פעת מים התיכון . הקף העיר עם מגרשיה ה' פרסה . סביבה חומה בלי מבצרים , י"ב אלף בתים , רובם מעלי אחת . מספר תושביה ר' עד ש' אלף , הדבר הפיל מהם בשנת תקמ"ט יותר מחצים אולם הזמן מלא מני אז מהכורס . אין תאר והדר לה בעבור חוצותיה הצרות כבכל ערי ארצות קדם ; גם בלתי מרוצפות הנה , ולכן יגאלוה האבק בקיץ וקדרות הרפש בחורף . גגות הבתים שטוחים , לפני כל בית אצרות קטורות (פארהעפע , יחזקאל מ"ו , מדות פ"ב) גם ככאות לשבת , שמה יתקן אדון הבית מעבדיו ועניניו , שמה יקדם פני אוהביו ומיודעיו להתעלם אתם בשהבים , שמה יעשו הסוחרים בבתי כוכני המסחר (קאנזולען) מקנה וקנין וכל תשומת יד . מהבניינים המפוארים , בית מועד לכל יועצי ושרי המלך אשר למשפט ישורו , שמה גם בית האוצר ובית הנשק . ארמון המלך אשר לא ישב בו , כי רק העיר בארדא אשר נזכיר מכון שבתו . הרבה בתי תפלות היסמעטאלים , רובם עם מגדלים אשר יכללו יפים . עיים והרבות יפים מבניני דורות עולמים . מקום מועד להמסחר (באזאר) גדול מאד הנחלק לד' מחלקות . בם חניות מכוסים למוכרי כל ממכר . שמה נמכרו כלאן טבחה שפחות עולם בכל יום ועבדי שלם רק ביום הששי ; ראם מחיר ערכם יקרא מאים עתי בקול ואשר ירבה במחירם , זולת הנולדים ע יכיו ; גם יבקר הקונה אחר תומי קנין כספו כבקרת רועה עדרו ביום ק...

אותו, יהודים ל' אלף במספר, להם ג"כ מקום מסחר מיוחד גם בתי תפלות. ב' ראשים יהודים עליהם אשר למשפט ישורו (אלקאדיען) והם נשיאי כסף (וועכסלער) סרסורים, גם מחזיקים בתי יין קאווע ושאר משקים, ובכל זאת רובם עם עני ודל כי נגשים ונענים המה מאומה המושלת כנהוג. בתי מלאכות טובים, בגדי צמר גם בד היותר טובים מכל אשר נעשו בארצות אפריקא. מגבעות הנעשות שמה יובילו למרחקים בעבור טובן. גם סאממ"ט ושאר בגדי משי אבל מעטים אשר לא ישפיקו רק להם לבדם. הבירה הלזו היא אם המסחר בכל הארץ, כל שפי מקנה וקנין וכל משלחי במסחר ידם אליה ינהרו אליה יבואו ויפיחו הם החריצות בקרבה עד להפליא. גם נירים ונוכרים מעמים שונים אשר אין עינם ולבם כי אם על מקנה וקנין לעשות ישבו בה כל הימים; הנבחר והנשוא פנים אשר בהם הוא סוכן הצרפתים, אשר הוא ועמו לבדד ישכנו ברביעית העיר הנקרא (פענדוק) גם בתי תפלות שם לנוצרים. חוף לאניות אין, רק מעמד (רעעד"ע) טוב ובטוח בשני עברי הנמל המחבר הים הנזכר עם ים התיכון. הקף הים ההוא ו' פרסאות, אניות לא יעברו בו כעת רק מעברות קטנות. בתוכו אי ומבצר נושא הנקרא שיקליי"ה. בקצת סביבי העיר אגמי רפש, אבל כל אלה לא ירעו ולא ישחיתו את אויר העיר, כי עתר ענן קטרת משוכת ראסמארי"ן, הדסים, (מירטען, וכן הוא בערבי) לוט (מאסטיקס) ושאר עצי בשמים אשר ישיקו בהם המרחצאות והבתים, יתנו ריח נעים באויר העיר ומלאכה ובאשה יטהרוהו, אדמת סביבות העיר זרועה גם פוריה היא מאד, ולכן כל צרכי אדם לפיהו במחיר מזער. מהלך שעה אחת מהעיר מקדש מלך ובית ממלכה בארדא והוא ארמון יפה בנוי לתלפיות ורחב ידים כמו עיר קטנה. משכנו בחבל יפה אף נעים, שמה ישב המלך כל הימים ולא יבוא בעיר מפחד מורדים וקושרי קשר; כי זה משפט המלך בארצות אזיא ואפריקא, כל ראשי עמי הארץ בידו אך לא ראשו עליו. גם גן המלך נחמד וגדול מאד, בו בית מצודות להיות יער כמו אריה שחל ודומיהם; הרחק מעט מרחץ חם וטוב לתחלואי האיברים (גיכט) ונרדים מכאובים זולתו. זולימאן עיר קטנה קרובה להים בעמק דשן ושמן. תושביה בני המוירע"ן אשר הגלו מאנדאלוסי"ע אשר בספרד ומדברים עד היום בשפת ספרד, והמה מלומדי מוסר יותר מאחיהם אשר בארץ. נאבייא גם נאב"ל, עיר עשירה על הים, שמה יוצרי חרש להלל מאד. שרידי זכרונות מדורות עולמים. מערזא ב' פרסאות לפונית מערבית מהבירה, עיר קטנה, בה שני בתי משוש וגנות תפוחי זהב להמלך, עליזי העיר טוניס ובני תענוגיה ינהרו אליה להתענג בה בתענוגים, רבע פרסה מהעיר ימצאו עוד עיים מהעיר העליזה וההוללה קארתאג"א, אפריקא בכלל, משרידי תעלה ובארות מים ועוד רבים כהמה שרידים יקרים מימי קדם. באסדאטער במקום העיר הישנה אוטיק"א, גם שמה ימצאו שרידים משנות עולמים. פארטאפארינא יושבי הארץ יקראו לה גאר־על־מאליי"א (מכרה מלח) כי בסביבותיה ישפלו מלח רב. חוף בטוח לאניות קטנות, ולפנים גם לגדולות. ביזערטא עיר רוכלת, ה' פרסאות לפונית מערבית מטוני"ס בחבל דשן ושמן, על נמל אשר בין ים התיכון ובין ים אשר דגים הרבה בתוכו. חוף יפה לאניות, אבל מעללות יושביה יסכרוהו רפש וטיט ועוד מעט ולא יצליח לכל. באיא עיר רבת המסחר וביותר בתבואה, בתוך הארץ במורד הגבעה על גבול אלגי"ר. גם שמה ימצאו שרידים משנים קדמוניות. בסביבה הערבה בוסדער"א מקום מועד לסוחרי הארץ אחת בשנה לעשות מקנה וקנין. קעף עיר תלה ועשירה במורד הגבעה, ו' פרסאות מערבית דרומית מטוניס. צאוואן עיר קטנה בלי הוד והדר, ה' פרסאות נגבה מטוניס בתחתית ה"ג, ממנו נחל נובע, בתי צבעים טובים, שדי כותנים (בלייכען), גם שרידים מדברים עתיקים.

ב) נגב הארץ, אשר גם ארץ נגב היא ולא ארץ מנוחה יצא להם. זווא עיר בתי חמה, ב' וחצי פרסה דרומית מזרחית מגבנוני מצר הערקל"ס, רבת המסחר

ביותר בשמן ולגור. מאנאסטיר עיר בתי חומה גם נאות ועשירים, על ראש אחד מגבעות מלך. זוואקם עיר קטנה ונאוה ומלאה ברכת ה'. ר' פרסאות מאיי קווערקינע"ם שמה יעשו בגדי צמר עבים יריעות וכדומה, גם רבת המסחר היא בשמן ובד. תושביה עשירים ובעמל יושבי שאר הערים לא יגעו. גאבם על נגב ימה, בדרומית מזרחית הארץ במקום תמרים הרבה, גם ימצאו בה עוד שרידים מדברים עתיקים, האי יערב"א או לערב"י יגביל בין טונים וטריפאלי. קאאירוואן עיר בתי חומה רבתי עם ופרוזה גם שבעת לחם. בית תפלה לישמעאלים על ת"ק עמודי גראני"ט, ומהולל להם להיותר יפה וקדים בארצות הקדם. והיא העיר היותר גדולה ורבת המסחר, זולת טונים, בכל הארץ. גאדעמעס נגבה לטונים במרחק ל' פרסאות, בירת כל החבל הנקרא על שמה, ואשר אדמתו זרועה גם בזרע אדם ופוריה מאד. רבת המסחר וביותר לארצות ניגריציע"ן, גם יבואו אליה אורחות מהמחוז אגאדע"ם לעשות שמה מסחר וקנין; כעת ירד מסחרה מעט, מעת תמו הליכות ניגריציע"ן לעבור דרך שמה וילפתו ארחות דרכם דרך ארץ פעסא"ן; כל החבל הלז יחשב לארץ בעלאד-אל-דשעריד (שוראתו בלשונם ארץ התמרים, אשר כן תבואת מאתו בכל עת נזכירה) והיא היותר נגבה בכל הממלכה:

אלגיר

ע"ש הבירה כשמה, תושביה יקראו"לה אלזגהע"ר, כי הוראת שם אל־דשעזירא בערבי אי, וכן תשכון הבירה על חצי אי אשר גם ממרחק כאי יתראה. אולם אם גדול עונה כסדום ההפוכה כמו רגע כי יהפכוה בעלי האסופות מעמנו לכנותה בשם ארגי"ל, שם אשר אין לו שם ושאר בלשונות? פליאה דעת ממני.

מצריה לפאת קדמה טוני"ס אשר הנהר לאהינ"ע יבדיל ביניהם לפאת נגבה המדבר זאהאר"א. לפאת ימה, ממלכת מאראקא, אשר הרי טראר"א והנהר מולווי"א יבדילו ביניהם. לפאת צפון ים התיכון. (אורך 10° עד 27°. ורוחב 30° עד 37°) בחלק דרומית מאזור הממוצע וקרוב לאזור החם. מדת שטחה לא נוכל לדעת ברור בעבור הערביאים השודדים אשר ישוטטו בנגב הארץ ולא יתנו לתור אותה ולחקרה, אולם להשערת האחרונים היא 8975 פרסאות מרובעות.

אוירה והכונת ארצה. בכללה היא ארץ המדה טובה ורחבה. אוירה חם מאד, אבל להיות משכנה על הים, מקצתה הרים וגבעות אשר מראשיהם פלגים יזרומו, וגם בתוך הארץ אשר על החוף יבלי מים ישטופו, וכל אלה יקררו אוירה אף כי משכנה אצל אזור החם כנזכר. ולכן את נצאות הלוחטים חום השמש שם לא יחריב ויובש, וקור החורף לא ישליך קרחו על עני השדה להשליך עליהם ולהלבין שריגיהם, גם מהעמקים לא ימודד עטרת הפארת פרחי צמחה, והדר היקר מירק דשא לא יריקו ממליהם כל ימי השנה. רק בערבות חול אשר בטבור הארץ החום עוער מאד בימי הקיץ. בירח שבט יציצו כל עצי השדה. בניסן יגאו פרי כל עץ ויגיעו גבול גדלם, ובירח זיו יבוכרו רובם. בירח סיון עת הבציר לענבי גפן, ובירח אב עת האסיף לתאנים זיתים ואגוזים. כן הוא ברוב חלקי הארץ, אבל האויר טוב ע"פ כלה, אדמתה פוריה מאד וביותר בארץ המישור אשר על החוף ובעמקים בין ההרים אשר בטבור הארץ, אבל מעצלות יושביה רובה בלתי זרועה. הרים המתפרצים בתוך הארץ במהלכים שונים, הם סעיפים וסעיפי סעיפים מהרי אטלאס. הרים היותר גבוהים הם בקצה דרומית מזרחית הארץ ונקראים

יורױור״א גם וועליני״א, והם מכוסים בשלג כמעט כל ימי השנה. במערבה הרי ערחר״א. ההר וואנאשרי״ס גבוה מאד וראשו מכוסה כמעט כל השנה בשלג. ממנו נובע הנהל (וואד־על־פודא) הורחתו בלשונם נחל הבדיל. כי במרוצת גליו ישליך הרבה גרגרי בדיל על גדותיו, ואין ספק כי מהילות בדיל בבטן ההר, אבל איש בארץ אין להוציא לאור תעלומה, הרי לעקא״ר גבוהים ורמים ובטנם תכין נחשת וברזל. הרי אוירו״ס דרומית מקאנסטאנטינ״י, אדמתם פוריה על הרוב, עליהם יגורו ברעבער״ן אשר מקנתם לא יסורו למשמעת איש. ועוד הרים רבים וגבנוני מגר אשר יכילו חלק גדול מהארץ, ומהם מגרים במורד הרבה נחלים ויאורים אשר ישקו המישור והעמקים, והם כולם רק נחלי החוף אשר ישתפכו בים התיכון. המובהרים שבהם ממזרח למערב הם הנהר לאאינ״ע בין אלגיר ובין טונים כנזכר. הנהר שעלדי״ף ירוץ אורח מ׳ פרסאות, הרבה דגים בתוכו, בו ישתפכו הרבה נהרות וגם נהר הבדיל כנזכר. נהר העקלתון הנקרא מאססאורא״ן אשר מימיו ירוקים כדוגג, ודומיהם הרבה גדולים וקטנים. גם בתוך הארץ הנהר הגדול ווא״ד, דשיד״י אשר ירוץ ממערב למזרח וישתפך בים המלח מעלגי״ג אשר במדבר זאהארא״א. העמק הרחב שא״ט, אשר ו׳ ירחים מים ימלאוהו ושפה ירחים מטיל מלח מכסהו, ימים גדולים בכל הארץ אין רק קטנים וגם ימי מלח.

יבולה ונאלאיה. הארץ טובה ופוריה מאד כנזכר. בקצת חלקיה ימצאו כל מבחרי יבול ארצות הבארבאריא בכלל. מהמתכיות הנודעים לנו נחושת וברזל בדיל ועופרת. מלח לרוב. אבנים והלקי אדמה מועילים ממינים שונים, גם הרבה מעיינות המתכיות והדוממים, אבל כל אלה לא לעזר ולא להועיל לעם לא בינות להפיק תועלת מכל אשר התן להם הטבע בידה הפתוחה והרחבה. תבואה לרוב ממינים שונים, וביותר חטים, שעורים, מאיי״ס, דוחן, אורז. כל מבחרי מיני לפת ומחי גנות טובים. פירות טובים, כל מיני פאמעראנצען, ליטראנען, תמרים, שקדים, תאנים ודומיהם. יין חמר והזק מאד. צמחים מועילים לרוב מכל מין. גם צמחי רפואות ועשבות ריח לרוב. עצים יחסרו להם, כי לא ישכילו לדאוג על מחסורם מלפנים ולפקוד שומרים ביערים לשמור אותם בעין פקוחה. מקנה רב להם, סוסים ופרדים יפים. עופות מדבריות לרוב, נותני זמירות בלילה (נאכטיגאלען) לרוב. חיתו יער ודגים למרבה, ובכלל כל צרכי אדם לפיהו ימצא לרוב ובמחיר מזער.

מספר תושביה ומחלקותם. מספרם לא נוכל לדעת ברור. רק זאת נדע כי בערך גדלה תושביה מעטים. א) קאבילע״ן או ברעבער״ן אזרחי הארץ מקדם קדמתה כנזכר יושבי ההרים בתוך הארץ, ולהם כפרים קטנים מבתי או אהלי המר גם בתי אבנים מעטים; מראיהם נורא, רמי הקומה, דלי בשר ומוצקי עצם, אדומי פנים או שחרחר ירוק כדוגג. קווצותיהם תלתלים שחורות. עם עני ודל במסכנות יאכלו לחמם לחם קלוקל עם זיתים ומאומם במים ישברו, בלויי סחבות לבושם, גוס מוצק ומקשה לכל עבודה קשה ולשאת קור וחום, ויהי הנקל להם לישן גם ברדת גשם שוטף תחת השמים בלי מגע ומסכה. עובדי אדמה על הרוב, ומקנהם גם רועי מקנה. עושים במלאכה וגם חרשים חכמים לעשות קני ואבק שריפה. אבל בכלל הם עוד חדלי מוסר בוערים מהבילים ולוהטים באש דת קנאה המונחם. וביותר היושבים על טבור הארץ ודבר אין להם עם עמים מהכמים. לשונם תקרא שאווי״א ומשונה היא מלשון הערביאים. האמונה אמונת מחמד. כהניהם יקראו בשם מארבוטע״ן; ועם תועי לבב יתימרו בכבודם, אף כי לא ידעו רק קרוא בספר ולא להפוש בעט, קדוש יאמרו להם; והם למשפט ישורו גם בדברים אין לאמונתם הלק ונחלה בם. הברעבער״ן יחלקו לשבטים, זקניהם אשר ימשלו בם יקראו בשם שע״ך ויכובדו מהם מאד אך לא ככהניהם. אוהבים החפשיה גם ללחום בעדו, אבל רוב שבטיהם אשר במלכות אלגי״ר יגורו, יכופו כאגמון ראשם תחת עול הממשלה ויתנו

שמש המגיע מהם; רק מקצתם הסגורים בין ההרים יתנו כתף סוררת לבלתי הענות תחת שבט מושלים. ב) מוירע"ן. רובם ישבו בערים ובכפרים ולא ישעו בעדר. והם בעלי תואר והדר ועורם עליהם לא שוחר, רק יושבי הכפרים לבד שזופי שמש מעט. והם העשירים והלומדי המוסר בארץ הזאת, אדוני ערים וכפרים, ועושי מקנה וקנין, גם בתי מלאכות ואומנים מהירים להם, ויהיו חיים טובים משארית עמים אשר בארץ. יושבי הארץ יאהבו גם העונג והפיזור על צרכים בלתי הכרחים, בתים בנוים בנוה, כלי בית לכבוד ולתפארת, בגדי חופש, עדי עדים. גם ישגיחו על הנקיות במגוריהם ובכל התהלוכותיהם. גם להמדעים והמשכלות לא יפנו עורף, ומקצתם יאהבום ויהגו בם, אף אם אל מלון קצם להקרא בשם חכם גם באירופא אחד מהם לא בא. ג) הערביאים או הבעדואינע"ן, בכבל ארצות מגוריהם ישעו עם עדרי גמלים סוסים והמורים, בקר וצאן ממרעה אל מרעה, והם כל מאויי רכושם, כי בעבודת האדמה לא יעמולו רק מקצתם. מקצת בבטיהם ימצאו הית ידם בעושק ומרוצה לשדוד אורחות ולהפשיט שלמה והדר מעובר ושב, מתכונתם עיי' ה"א. אם הארץ ילקח מהם במקל חובלים, ומקצתם בחרו להם הרים סגורים ומסוגרים לשבת ולהיות שמה היי עמל ומכאוב, מלשמוע בקול נוגש ולסור למשמעת בן אדם. ד) טירקע"ן מעת כבשו את הארץ תחת ממשלתם בשנת ר"צ לאלף הששי. מושלי הארץ, אף כי מעטים המה ולא ימצאו מהם יותר מעשרת אלפים ערב רב מכל ארצות הטירקייא. מתכונת רוחם המה בוערים ועורים מכל תושיה, עצלים, גאים ועזי נפש, אוהבי בצע, שואפי נקמה, מקנאים, אכזרים, רודפי זמה והוקרי ממסך; אולם גם תמודות להם אוהבי מישרים (אויפריכטיקיים) ישרי לבב, בעלי אמונה (טרייע) אוהבי כבוד ואנשי חיל. להם לבדם נהגה הארץ, הם שרי הצבא תומכי שבט המושל, מהם יוקחו בעלי פקודות וגם המושל בארץ; אך בזאת יאות לו, לפי משפט הארץ, להיות מושל באלגיר, אם אבותיו או רק אמו לבדה ממשפחת הטירקע"ן וארצותם ארץ מולדתו, אבל אם אלגיר ארץ מכורתו, אז גם אם הוטר מגזע הטירקע"ן הוא לא תאות לו הממשלה. לפעמים ישוסטו אנשי צבא האלה בארץ לנוד ליד, לשדוד ולנגוש את יושבי הארץ למען יוכלו ללכת שובב אחר תזנוני תאותם ושרירות לבם הרע, ואף כי הממשלה תשים עיני השגחתה ע"י תחבולות שונות לעצור בעדם לבל ישענו בעושק ולוז וירבו חמס ושוד בארץ, בכל זאת תחוס עינה עליהם ולא תביע און אם ישודדו וימולו את הלב יושביה; וגם אם תראה און ועמל אשר יעשו להמוירע"ן, כי איבת עולם למותת ביניהם לא תתבונן. ואלה המוירע"ן רכי לבב אף כי רבים המה מהטירקע"ן יותר מר' אלף פעמים. בכל זאת יכופו כאגמון ראשם תחת עול אכזרים האלה כמה מאות שנה ולא ירהבו עז להסיר סבלם מעל שכמם אף כי עברתם שמורה מאד לנוגשיהם כנודע, הטירקע"ן עם הפשי בהרץ הזאת, המה לבדם לא יחלו ממשא מלך שרים. זולת מושל הארץ אין איש יהרוץ עליהם משפט מות. המה לבדם ישיגו רבים מצרכי אדם לפיהו במהיר מזער. דבריהם יאמנו יותר במקום המשפט מדברי זולתם ועוד דברים רבים כהמה. ה) עם קאלאריס או קול־אגלום הם בני הטירקען אשר יולדו להם מבנות המוירע"ן ואין להם חלק ונחלה ביתר* שאת אשר לאביהם, ואף כי מהם יקחו לשרי הצבא ולמושלים קטנים, בכל זאת לא יגבהו לנגוח למעלות שרים הגדולים, ואף כי להיות תומך שבט. בני התערובות האלה רבים הם בארץ, גם ימצאו בם עשירים ומשפחות נכבדות, ביניהם ובין אבותם קנאה נשרשה. יתרון לבנים מאבותם ביתרון הכשר דעת, חריצות, סלף ברוח ופי תהפוכות, שומרי משמרת אמונתם, ובזולת אלה תכונות הנפש, גם במראיהם והכרת פניהם לא נופלים הם מאבותיהם. ו) יהודים הרבה, מהיהם עניים וסבלם כבכל ארצות הבארבאריא, כי הם נגשים ונענים נבזים ושפלים שמה מאד; להם לבדם הוכן מדורות עלים ואם גם על תועבות קטנות מאלה יתעבו בם תמימי מהמד יום יום. ובכל שפלותם

חלוקם יקרו המורע"ן את בתי הכלאם, יען יאמינו כי רפאות הם לרבים מכאובים ותחלואים. והם רוב חרשי זהב וכסף אשר בארץ. ז) נוצרי אירופא, מתי מספר יושבים בערים לעשות מקנה וקנין. רבים מהם האסורים בזיקים לעבדי עולם. עול סבלם איננו קשה כאשר השבו לפנים. וביותר הוקל העול מאשר ישכרו להביא בעדו פדיון נפש, גם מתי מספר מהרענעגאטען שמה. ח) נעגער"ן מהם עבדי עולם וגם אשר נקרא להם דרור, וביותר בבתי העשירים אשר יעבדו גם במקום עושי שכר אבל לא בפרך; בכל שנה ימכר מהם באלגי"ר ק"ן איש במרומי קרת כנען עבהם.

מנהגיהם על הרוב מנהגי בני קדם אשר הנחילו להם הערביאים והטירקען, ולא מנהגי הבערבער"ן אזרחי הארץ, מנהגיהם ודתיהם שונים לפי מעלות ומדרגות תושבי הארץ. בגדיהם משונים לפי התנוהם ולפי הכונת מצבם ומעמדם, הטירקע"ן קאלאגרי"ם ומורע"ן יושבי הערים ילבשו לפי מנהגי בני קדם כנזכר גם בח"א. רק להשעריפ"ם (מזרע מחמד) התפשיה לשאת צניף ירוק על ראשו. את הזקן יגדילו ויעריכו ויקדישו ככל בני קדם. בכורי דלים כמעט ערום ויחף ילכו בלי שמלה לעורם זולת המעטף הנקרא האי"ק. נשיהם ככל בנות אם כל כי תשוקתן עזה לעלות עדי זהב על לבושן שני עם עדנים אם תשיג ידן; לבושיהן בכלל אינם שונים מלבושי הגברים. אשה כי תצא לשוק או פני רעותיה לבקר, תתעטף במעטפות ומטפחות ורדידים הרבה עד כי מכל גויה לא יתראה רק העינים והרגלים. פאר ראשה נקרא (זארמ"ע) בתבנית עטרת זהב. רבידים ופנינים ואבני שמיר לנוזמים ועגילות (ברילאנט"ן). טבעות משובצות באבני שמיר. אצעדות ידיהן (ארמשפאנגען) מזהב ואבני שמיר. טבעות ושרשרות זהב ברגליהן עד קרסוליהן. את שערותן יצבעו בצבע אדמדם, גם יצבעו אוחן לצמתים להאניף במו ראשן. עיניהם הכחלנה בכחל, והוא צבע שחרחר, (וכן הוא בערבי הלק א' ל"ח.) בנות הכפרים תעשינה כמתכונתן עדי חלי וכתם ממתכיות נמבזה, חרוזי זכוכית אלמוגים ושאר דברים קלי הערך; וגם הקרענה בפוך עיניהן ויכתבו קעקע על פניהן אזרועותיהן וידיהן מגורות שונות. ככל בני קדם יאכלו גם המה מעט בעבור חום האויר, העשירים יאכלו מעדנים בלחם הצהרים והערב, ובכל זאת יעצרו בעד התאוה מלפזר הון ולעשות גרונם קברם. בחירי מטעמיהם אשר יאכלו רק עשירי העם הם הנזיד הנקרא קוסקו"ס מתופי פירקייא או מאיים והמאכל הנקרא פילאף (פרס כ"ו:) ומשקה אופה ולא יותר. ומרוס עם הארץ כדלת העם יקפצו פיהם גם מהמטעמים הנזכרים. לחם הצהרים יאכלו על הרוב פת הרבה עם פירות או גבינה, ובלילה עוגה לא טובה עם מעט חלב; בצפחת מים ישבור צמאונו כל הימים ובשר לא יובא על השלחן כ"א בחגים ובמועדים. הטירקע"ן והקאלאגרי"ם יזבחו, למרות דעת מחמד, יין ושאר משקים המשכרים לרויה. כפות שכינים מזלגות ומטפחות לא יובאו רק על שלחן נכבדי עם. והאביוני אדם ישאו סכינם בחוצן בגדם, וחסרון שאר כלי מאכל ימלאו באצבעות ידיהם. תושבי הארץ הזאת עובדי אדמה רועי מקנה, צידים ודיגים חרשים ועושי מלאכה, וביותר עם המורע"ן. עבודתם בשדה איננה להתפאר כי לא יעמלו להוציא להם מן הארץ כפי עצם כחה כי פוריה היא מאד. את הציד יאהבו מאד כי יתענגו בעמלם ומעמל נפשם ישבעו. הצידים יאכלו בשר האריות, שוכני חוף הים יאספו דגים רבים במכמרתם, נשים בכסף יקנו ככל ארצות בני קדם. החתן לא יראה פני רעיתו ולא ידע מתכונת גויתה ונפשה כי אם אשר ישמע מפי נשים באות מגידות לו כל אלה. חרם בעד בצע כסף, והאת תעשינה על הרוב נשי העברים, עד עמדו לפני השופט (קאדי) אשר לפניו יביא בבריה עמה להיות לו לאשה. יושבי הערים לא ירבו להם נשים, ועל הרוב יאתרו לאחת די, אבל האכרים יושבי הכפרים יקחו ג' עד ה' נשים. גם בני עמנו ישאו להם ב' או ג' נשים בארצות ההם (שו"ת ריב"ש סי' פ"ו) כי לא

עליהם נפרש מכמורת חרם רגמ"ה ז"ל או לא קבלוהו מראשית. לנפש מת יקראו למקוננות לשאת עליו נהי בעד בלע כסף; ואם לא בשחוק יעוררו קינים כאלה? איככה נשים מבכות בעד מחיר אבל תעוררנה, אם באבל מתים נפשות לכן תחיינה? ואם בפיהן נהי וקינה, הלא בלביהן גיל ורנה?, את המת יניחו בארץ ופניו קדמה אל מול פני העיר מעקא מקום קבר מהמד, וזרועו הימנית תחת לראשו. סביב הקברות יטעו עצי אולמע"ן וליפרעסע"ן להיות להם לצל. וכן יעשו לעדות החכם שערדע"ר בארצות ערב, וחוק הוא לנשיהם שמה להשקות שרשי העצים ההם ולהשקותם בכל יום הששי, יום השבתון שלהם *), הערביאים והמוירע"ן יחזיקו מאד במנהגי אמונתם החיצונים, ויגהו אחרי הבל ורעות רוח, ובפעולות הקמיעות יאמינו מאד, ויתלו אותם גם על צוארי בהמתם. יבעתו משדים וממכשפים וקוסמים יחתו ויבהלו מאד, ולכן יעריצו ויקדישו את כהניהם וחסידי אמונתם אשר יוצו את העם בפתוותם והרמית לבם ללכת אחרי התהו ולהאמין בהבל נדף משאות שוא ומדוחים. עושי מלאכה רבים בארץ אבל רובם אינם להתפאר. יושבי הכפרים יארגו בד ובגדי צמר עבים ועל הרוב די מחסורם לבד, כלי חרש וברזל יעשו על הרוב בערים. באלגי"ר הבירה יארגו המוירע"ן בגדי משי ממינים שונים גם שאמט"ע, מעשה אורג ורקמה, אבל כל אלה לא יספיקו לארצם לבד ולכן יובל להם גם מארצות אחרות. מסחרם לא רב, רובו בידי היהודים והמוירע"ן. ראשי הסחורות אשר יוציאו משם, תבואה ושאר צרכי אדם למיניו, נוצות יענים, נחושת, דונג, שמן, צמר להר, יריעות צמר, תמרים, מטפחות האף מרוקמות (בראדירטע שנופף טיכער), החגורות אשר יחגרו הטירקען. ואשר יובא לשם כלי ברזל, נשק, אבק וכדורי עופרת אשר מפי קני שריפה יתמלטו, מפרשי אניות ושאר צרכיה. בגדי משי ומעשה אורג, צבעים עם ראשי בשמים. ושאר מחסורם ימלאו להם בבזה אשר יבוזו האניות בלב ים כנזכר. ראשי סוחרי אירופא שמה המה הצרפתים, ואחריהם הבריטאנים, ושאר סוחרי ים מעמי אירופא אף כי ישלחו לשם סוכנים (קאנזולס) כל מגמתם רק לעמוד בבריתם אתם למען יעברו בטח בים התיכון ולא יהיו למשיסה לשוסי האניות, אבל לא לסחור בארץ, כי המסחר מזער הוא לפני כולם כנזכר.

מנהג ממשלתה. כנסית שרי הצבא (מיליטעריש רעפובליק) תחת ממשלת מושל הנקרא דיי"א, אשר יבחרו שרי הצבא מקרבם להיות מושל בממשלה מגבלת מעצת שריו ויועציו (דיוואן) והם זקני השרים אשר מנהו לנהלם בעבודת הצבא. כל הימים היתה אחת מממלכות הטירקיים, ועתה היא רק מבאי בבריתה, גם המנחה ההולכת שנה שנה להשולטא"ן היא רק אשכר ולא מס. ביום השבת יאספו היועצים לארמון הדיי"א להמתיק סוד ולעשות עצה לטובת הכלל. אף כי לפי משפט הארץ עצת הרבים היא תקום. בכל זאת עצת המלך שמה לא תופר, כי היושבים ראשונה במלכות אשר בחרו בו להיות מושל גם הם אוהביו ומיודעיו בלי ספק, והם ידעו לסבב פני הדבר אשר עלתה הי' עצת הרבים. הוראת שם דיי"א בלשון הטירקע"ן דוד, כי הוא יחשב לבן השולטא"ן וזה להכנסיה, והיא אם צבא חילם, ולכן הוא דודם ומעודדם. גם יקרא לפעמים בשם פאשא. הטירקע"ן והנוצרים וכל רגעי הארץ יכנוהו בשם אדון (עפענדי) והמוירע"ן עם הערביאים יקראוהו בשם היקר סולטא"ן הוראתו מלך, אולם כל שמות היקר אשר לו לא יכריעוהו מרדת שחת בלא יומו אם משאות המריבה יהלו לעלות, ורוב מושליהם לא

*) לדעתנו הציר במחזה הלזה את רוח המליץ לאמר „אם יזקין בארץ שרשו ובעפר ימות גזעו מריח מים יפריח וגו', וגבר ימות ויחלש וגו' אזלו מים וכו' (איוב י"ד) כי ב' הציורים האלה גופת אדם מת וסביבו עץ פורח מריח מים עם ישוקה, נוכח פניו כמש זהרו עוד שיאו בערב כנודע.

מאז עד עתה כמות כל אדם, כי צבא הטירקען ברוח האנשים עם מרי הוא, והיה כי יחם לבבם יריבו זה עם זה, ובחומם ישאו ראש המושל מעליו ושפך דמו כל ריב ומדון. בשנת תקמ"ו נבחרו ונכחדו שש מושלים זא"ז במשך כ"ד שעות ובכבוד מושלים לקברות הובלו. כזאת קרה שמה פעמים רבות, וביותר עת תקראנה מלחמה כי אז חיו בקורי עכבים תלואים לו מנגד. ראש השופטים הוא הקאד"י הנשא מהסולטאן הגדול, והקאד"י אשר להמויער"ן ישוב למשמעתו. השוכן אשר על האוצרות והוצאות הכנסיה יקרא בשם הכאזנאדא"ר (לדעתו הוא משרש חז"ן הוראתו בערבי לשמור ולאצור, וממנו מחז"ן אוצר ואוסם, ובעברית חוסן בשמ"ך). הכנסת הכנסיה מעם הארץ, ממכס בשער ומכסף ענושים ודו־ייהם, יערך ז' מיליאן פיאסטער נערך. יען הכנסיה היא תחת שרי הצבא, ולכן כקטן כגדול מהדיי"א הנותן את צבו כלב מלך עד אחד מאביוני חיל הצבא, יקחו שכר לפעולתם ביום מועד לעיני השמש מיד שוכן אחד, איש לא נעדר. רשות להערביאים והמויער"ן אשר בארץ לשום עליהם גם בערים גם בכפרים ראשים ושופטים אשר למשפט יבחרו מקרב עמם; גם הממשלה תעלים מהם עיניה ולא תעצבם לאמר מדוע ככה עשיתם בכל אשר יעשו, אם רק בשלום ובמישור ישבו בהשקט ובבטחה, ומאת השם המגיע מהם לא יקפצו ידם; אבל לעם הזה על הרוב לב מורד, אם לא יראו חתת לא ייראו, ובלי מטה עוז ומקל חובלים ימאנו לתת מס הארץ, ולכן יבואו גם בכל שנה שלשה גדודים (ארמעען) אנשי לחם לאסוף המס ביד חזקה, ואם בכל אלה לא יוכרו לתת אשר יושת עליהם, יבוזו אנשי הלחם את מקניהם ואת בעירם וינהגו וילכו. בהמחוזות אשר להכנסיה ישים הדיי"א נציבים הנקראים בשם ביי"ס והם ינגשו המס מעם הארץ ויביאוהו אל בית האוצר, כי גם ממשלת הארץ גם חיל צבא בידם ובשרירות לבם באין מעצור ומכלים דבר. דברי ריבות כי יהיה בין איש לרעהו ונגשו אל הדיי"א, כי הקאדי לא ישפוט רק בעניני הקי׳ ובין והגירושין והירושה, אשר ידין לאומיו במישרים; וימהר להריץ משפט ולהציל עשוק מיד עושקו, ולא יבלו ימיהם בחקירות וכספם בתשובות על שאלות, ובאחרית והיה כצדיק כרשע כי ילכו שניהם ערומים. תושבי הארץ יעמידו להם שופטים מקרב עמם אשר יקראו בשם שכ"ך, ועל משפטו אשר יחרוץ אין להשיב. גם אם עשוק יצעק אל הדיי"א שומע אין לו; לא כן היהודים אשר אם גם להם שופטים מקרב עמם היושבים על המשפט דבת המלך (שו"ת הריב"ש סי' הנ"ז), בכל זאת אם העשוק יתן קולו אל הדייא וישנה דין. אנשי אירופא יעמדו בדבר המשפט תחת הצירים מאת מלכיהם, ודבר אין להדיי"א עמהם, ולפעמים ישנה להם גם עזרה ויוסיף להם אומן להוציא לאור משפט. וכי יהיה דברי ריבות בין איש אירופא ובין אחד מעמי הארץ, יחרוץ הביי"א משפטם נכח פני הציר מאירופא. גם על מוקש קטן יוסר איש עד הרגיעה במכה מקל חובלים על כפות הרגלים (באסטאנאדע). כי יהיה באיש חטא משפט מות יומת באכזריות המה, כי ישליכוהו מעבר חומת העיר ארצה. איש יהודי ישרף כנזכר. יד הגנב תקצץ. ואם אחד מהמויערן יגנוב דבר מה. תכרת ידו הימנית ואותה יתלו על צוארו בתוך קהל ועדה. כנען אשר בידו מאזני מרמה או כי יקפין איפה, יומת אם לא השיג ידו די כפר יושת עליו. רק הטירקען לבדם על כל דבר פשע גם אם הוא משפט מות להם, והיה במסתך תוכחתם ולבין רואי לא יוכרו לעולם. שלום כי יהיה בארץ והיה חיל צבאם ז' אלף רגלים וב' אלף רוכבים מהמויערן. והיה כי תקראנה מלחמה ונוספו גם הערביאים והבערגען אל חיל צבאם, ונקל להם לקבץ לעת צר חיל צבא ממאה אלף איש. גם בים חילם איננו כלפנים, לפי עדות הארונים אין להם רק ח' ציי אדיר (קריגסשיפע) ועשרה שודדות בים (קאפער שיפע) בזמנינו נתמעטו השודדים בים, וגם מהנמלאים רובם מתושבי הארץ ולא מהממשלה, אף כי גם כית תקח הלקח מהשלל וגורלם תפיל בתוכם:

אלגיר

מחלקות פרטיות המדינה. כל הממלכה בכלל תחלק לד' מחוזות. א) מחוז אלגי"ר והבירה אשר בתוכו. אלגי"ר בלשונם אלדשעזיע"ר. ובלשון קדמונינו אלגזאי"ר (שו"ת הריב"ש סי' ק"ז), בירת הממלכה הנקראת על שמה (אורך '30, 20° ורוחב "30, "49 36°) על לשון ים קטן (בוכט) אשר ראשי קצותיו בשני גבנוני סלע (מאטעיפו, קאשינע). משכנה במורד פסגה אחת בדמות חצי אגן הסהר; מראה נאוה היא מאד לאשר מהים אליה יחזיון. הקיפה לד"ק פרסה, ט"ו עד כ' אלף בתים, פ' אלף מספר תושביה, מהם ט"ו עד כ' אלף יהודים. סביבה חפירה בלי מים וחומת אבנים מגובה ל' רגל, בה חורים ובקעים גם ערמות עפר סביבה, מהם יורו כדורים מפי קני רעם על האויב עת יצור עליה. גם מצודות ומגדלים לגונן על העיר, מהם ארמון מושל קסבא"ה אשר במוצה קצוות לו. אין תאר והדר להעיר מבית, החוצות צרות, מקצתן מחוברות זו לזו ולכן אפלות הן ולא נוגה להן; מרוצפות אבל לא חלקות וישרות. הבתים אין להם גגות ולא פאר, כי לא יקרעו להם חלונים לתוך הרחובות. ארמון הדיי"א גדול מאד, סביבו חומה ועששית גדולה. לפניו מקום גדול ורחב ידים, בו באר זורק מימיו למעלה. המון אישי לחם ונשק רב בשער הארמון למשמר. הרבה בתי תפלות לישמעאלים, והם בניינים גדולים מאבנים אבל בלי פאר, זולת המגדלים המרובעים והיפים אשר על מקומם, ומהם יקרא איש עתי מאנשי אמונתם בקול כי יבואו לשפוך שיח ולהרבות תפלה במועדים ידועים להם. בתי מרחצאות יפים. הרבה בתי קהווע ברחובות חוצות. ה' בתי מעון לחיל צבא הטירקען אשר לא נשאו להם עוד נשים. ה' בתי כלאים לעבדי עולם הנוצרים, ולמענם גם בתי יין ויי"ש, אשר גם מאמיני מחמד ישקדו על דלתותם למרות חוקי דתם. בית החבת קני רעם. בית השפטים לישמעאלים ולהספרדים. בית תפלה להצרפתים. בתי ספר לידיעת דתם אצל בתי תפלתם. בפנת הרחובות בארות מים ומשאבים ישברו גם העוברים צמאונם. על החוף אשר חוצה לעיר אי, עליו בתים רבים לגונן על חלק העיר הפונה אל הים, שמה יגודו שרי הצבא אשר על האניות ורב החובל אשר עליהם. החוף אינו עמוק, ולכן אניות גדולות לא תבאנה בו רק על המעמד (רעעדע) העמודנה. יושבי העיר עשירים עליזים ובני תענוגים על הרוב בסביבות העיר בתי נתיבות (לאנדהייזער) יפים אלף ות"ת בערך, כרמי חמד ושאר דברים להענוגות בני אדם. היהודים יגורו בכל רחובות העיר, והם סוחרים ועושים בזהב על הרוב, בית תפלה להם גדול מאד. בשנת קנ"א גרו בה הרבה גדולי ישראל אשר באו אליה מארצות ספרד, אחרי החלם להתעולל עלילות ברשע ולגרשם מארצם; ובראשם שני המאורות הגדולים מורינו ומאורינו הר"י בר ששת המכונה בשם ריב"ש, והר"ש בר צמח המכונה בשם ר' דוראן גם רשב"ץ. בין שני גבורי ישראל האלה בערה מעט אש הקנאה כנודע להקורא ספרי שו"ת שלהם. רבני העיר אשר היו בעת הדפסת התשב"ץ בשנת תק"א, העידו שם בהקדמתם כי בבוא הרשב"ץ לשם קרע הריב"ש ממלכת הרבנות מעליו ונתנה לרעהו הטוב ממנו. ואנחנו לא נדע מאין זאת להם, וכי לא קראו בשו"ת הריב"ש סי' ס"א אשר רק בעבור המריבה שהיתה ביניהם השיג הריב"ש ז"ל שבט הרבנות מהמלך בהרשאת אוהבו החכם הרופא ר' אסתרוק הכהן (בתשב"ץ סי' קנ"ח ר' שאול הכהן שמו) אשר עשה טובות גדולות לישראל כעדות הריב"ש בהספדו עליו (סי' ס') ור' דוראן אמר בעבור זה בהספדו (שם) שאהב המת אין להזכיר שנאה כי אהבהו גם שנאתו כבר אבדה; ולכן השב הרשב"ץ ז"ל למכשול עון להריב"ש ז"ל גם אחרי מותו את פקודתו אשר השיג מהמלך (תשב"ץ ח"א סי' קנ"ח קנ"ט ק"ס ס"א ס"ב) ורק אחר מות הריב"ש הושיבו אותו על כסא כבודו כנזכר שם בראשית התשובה (והקורא משכיל בה' סימנים ההם יבין כי נכתבו עוד בחיי הריב"ש). והרשב"ץ ז"ל ברוב צדקתו וענותו מעיד בעצמו שם קנ"ח על הריב"ש אשר קטנו עבה ממתניו, ועם מות הריב"ש בקרו הרשב"ץ

(רשב״ש סי׳ ב׳) ובכל זאת הקורא בזכרון טוב שתיהם ימצא כי שניהם מלאים בשגגות זע״ז. גם זאת נראה בעליל שהריב״ש ז״ל היה אוהב ורודף שלום מאד, ובין פתומים הפריד באמרי נועם ובנעימות המוסר, כי הגיד ע״פ כל אחד את התמודות אשר לרעהו, ונדיבות יעץ לכבד ולהשלים את איש ריבו, והיה מעשה צדקתו בכל תשובותיו שלום (עיין ריב״ש סי׳ ע״ט שע״ה שע״ז תמ״ה תנ״ז). ספרי החכמים היקרים ההם בידי כל, וכל אנוש יביט בהם יראה כי נוסף על רוב תורתם וצדקתם היו גם חכמים בכל מדע ושפתותיהם נוטפות המליצה הטובה; הרשב״ץ ז״ל אין צריך גליא, כי על כל פני ספריו היקרים מרחפת רוח דעת בידיעות ובמדעים, ס׳ התכונה ידע כמעט בע״פ ומפרש כמה פעמים דברים בשום שכל, והיה מכיר מאד בלשון ערב, וידע להשיב בהשכל על דתות זולתינו כנודע מס׳ מלחמות חובה אשר בין ידינו. והיה גם רופא כנזכר בספרו מגן אבות פ״ד (שם הגדולים ח״א). אבל גם הריב״ש ז״ל אשר לפי הנראה התמרמר נגד החכמה ודורשיה (שם סי׳ מ״ה) ובלשון ערב לא היה מכיר (שם סי׳ תנ״ב ובתשב״ץ בסימנים הנזכרים) בכל זאת היתה ידו בכל והגה ושגה בספרי החכמים המעטים, וחקר וצרף דעותיו במצרף הדעת; דעתו בידיעת היוצר ובחירת יצוריו, כדעת אחד מחכמי זמנינו אשר קרא בספרי החוקר לייבניץ במועלות ודעת, זולת אשר החיל להמשיך המציאות אחר הידיעות בראשית דבריו, (סי׳ קי״ח תל״ה תל״ט). ולא יפלא זאת בעיניך הלא גם נגד ידיעת הקבלה התמרמר בחמת רוח (סי׳ קנ״ז) וגם שם עיני משכיל תחזינה כי קרא והגה בספריהם אף כי לא נטה אחריהם; כי לפנים בישראל לא שלח איש לאויו להוציא עתק מפיו על איש ועל ספר יחד בטרם חקרו, רק כן אהבו חכמי ישראל לנוע כשרי בני ישראל לבל יבהו אחרי החכמה לבדה ואת התורה הטהורה אחרי גום ישליכו ולכן הסיבו את אשר דברו לאזן מלין תבחן. ומי שלא ראה ממעשה ידי הרב החכם ר״י ערמאה רק ספרו חזות קשה לבד, יחשוב כי כותבו לא ראה מאורות החכמה מימיו, וכאחד מהבוזים את אשר ידו לא השיג, לא חפץ בתבונה הוא, אולם הקורא בספרו העקידה, וביותר בפתחי שעריו אשר רק חכמים יבאו בם, יראה כי כל החכמה לא נשגבה ממנו וכי ידיעתו והשגתו בכל הופיה שלה וגם הוא היה כדברי ר׳ יש״ר קנדיא על הרמב״ע ז״ל „מכל ספרי החכמים דולה ומושך, ולפעמים כיונק שדי אמו נושך", וכן מי שלא ראה רק ספרו העקידה לבד, יחשוב כי לא הדה ידו רק בחכמה ולא בידיעת התלמוד, אולם להרואה בהקדמת ס׳ העקידה ובשו״ת הרדב״ז ח״ג סי׳ תקי״ח ימצא כי הי׳ גם חכם תלמודי ונהג ברבנות ע״ש. והכלל כי בכל חכמי קדמונינו אשר היו בספרד ובארצות ישמעאל לא תמצא אחד מהם שהיה נעור וריק מכל חכמה ומדע ומדקדוק וצחות הלשון אשר תהלך בארצו, ואף כי מצחות לשונינו הקדושה, כנודע לכל ההוגה בספריהם בעינים בלתי עצומות, מסדר התלמוד בימי הגדולים ההם מצאתי דבר נפלא בריב״ש סי׳ ש״ט וז״ל „אודיעך כי בן בני שלום לו, זה לי שנה וחצי הביאותיו מברצלונ״ה פה וולנסי״ה, הנה הוא בשנת השמונה התחיל ללמוד בזה הקיץ משניות מברכות תעניות ומגילה ר״ה יומא, והיה אומר על פה כל מה שהי׳ לומד מהן ויש לו לב להשכיל ת״ל, ועתה מתחיל ללמוד סוגיא, והוא משלש ימות החול שלים בתלמוד שלים במקרא ושלים בפרשה" כלל העולה מדבריו כי עד ז׳ בערך למד מקרא ואח״כ משנה ואח״כ סוגית התלמוד, וימות החול היה משלש כעצתם ז״ל (קידושין ל׳. *) ובלי ספק היה הסדר ההוא נהוג בימים ההם, כי

הריב״ש

*) שם אל תקרי ושננתם אלא ושלשתם וכו׳ בתוספת ד״ה לא ור״ת פי׳ שאנו סומכין אהא דאמרינן (סנהדרין כ״ד.) בבל בלולה במקרא בלולה במשנה וכו׳ דגמרא בבל בכלם. ומעולם תמהתי על דברת קדשו כי לפי שיטתו מסבר גם בנותם על בבל ולא משבחם נגדם מענין שלפניו ולאחריו, אח״כ מצאתי כי גם מהרש״א ז״ל התעורר על זה, והוא

בריב"ש ז"ל לא היה עושה חדשות ובעל מלחמות לשנות המנהגים (ריב"ש סימן קנ"ח). מסדר הלמוד בארצנו אין להאריך ללא צורך כי נודע הוא. ואם היו בענין זה הימים הראשונים טובים מאלה, נגולה ספר החיים וספרי המתים ונראה ונשמעה דבר מי יקום. הי נפשי! כי באחת מערי ארצנו התפאר לפני, זה ג' שנה בערך, נגיד חסר התבונות אחד בבנו בן ד' שנים כי החל ללמוד גמרא, וכי הדבר זר בעיני ודמיתי כי אחריתו יהיה מנון וגבר לא יצליח לכל; אולם כעת העידו לי אנשי אמנה אשר יאמר דבר קטן הויות דאביי ורבא וד"ג מעשה מרכבה, כי לעיניהם היה רוכב על גבי בהמה כנבאים על ההרים למהר, וכי גם הקריאה בספר שגבה ממנו. אחרי מות הרשב"ץ ז"ל זקן ושבע ימים, ישב שם בנו הגאון החכם וחד השכל ר' שלמה ז"ל המכונה בשם הרשב"ש על כסא כבודו; והוא היה דור שני לאבותיו הגאונים הרמב"ן ז"ל ובן דודו רבינו יונה ז"ל (תשב"ץ ח"א סי' ע"ב, רשב"ש סי' רנ"ח). אביו מביאו בלשון זה „את זה השיב בני שלמה אל פלוני" (תשב"ץ ח"ב סי' רנ"ד) בלי שם תאר כלל, לא רב ולא חכם ממנו יתקרי אף לא

בשם

פי' מתוך גאותן של בני בבל (כנזכר שם אלו הנושה וגסות רוח שירדו לבבל) לומדין בלול ומעורבב לפי הזמן דבן ה' למקרא לימדין משנה וכו'. ולפענ"ד הפי' בלולה במקרא שבבל בלולה ואיננה נאה וזכה במקרא לפרש הפשוט כפשוטו רק מבלבלים הדבר שבלול הפשט והדרש יחדיו, וכן במשנה ובהלמוד כי הכל הולך על דרך אחד, וע"ד הלזה נוכל לומר כי אנחנו בני ארצנו מקיימים את"ת ושנותם אלה ושלשתם, כי אנו פוטרים עצמנו מלשלש ימותינו כפי' ר"ת, ומבלבלים הזמנים כפי' המהרש"א, ומאבנים השבוע כפי פירושנו. ורבינו בעל הש"ך ז"ל בי"ד סי' רמ"ה ירה דעת ר"ת לאבן פנה ובנה עלי' בנ"מ דיק להשיג על הב"ח ז"ל אנס על אמרו שלא כדין אנו מונעים את בנינו מתנ"ך, ומביא ראיה מהרמב"ם שכ' (הת"ת פ"א) „תורה שבכתב כולה", ומהטור שכ' בסי' רמ"ו שתורה שבכתב היינו הנ"ך, ולא כרש"י ז"ל שפי' (קידושין ל'.) מקרא זו תורה ולא נו"ך, כ"א לאפוקי מה שדרשו מקרא אלו פסקי טעמים (נדרים ל"ז:). וכתב עליו הש"ך, מנהגן של ישראל תורה היא ואנו סומכין ע"ד ר"ת כנזכר דמשו"ה אינו חייב לשלש ואינו חייב ללמד מקרא כיון שלמדו ש"ס, וכ"מ בטור סי' רמ"ו, וכ"מ להדיא ברבינו ירוחם וכ"מ מדברי הרב לקמן סי' רמ"ו ס"ד עכ"ל. ומאן יהיב לן מעפרי' ונלינן עינן. האיך אלה דלא תניא כדתניא, הר"ת לא אמר אלא אנו פוטרים עצמנו מלשלש. אבל מעולם לא עלה על דעתו שבעבור זה לא נלמד בנינו מנעוריהם תנ"ך, כמו שלא עלה ע"ד רש"י לפרש בבל שבלולה לשנה כפי' ר"ת. הא למה זה דומה לאה דשנה לו רש"י לר"ת תא חזי דמינך ומאבוך ומאחוך משתרי מגע (ע"ז נ"ז: בד"ה לאפוקי) כן נאמר אליבא דהש"ך כאוהו השבל בבני ראשין דמינך ר"ת ומאבוך רש"י ושאקעו נו"כ ויבחכהו כמת מלב, כי אם הקטנים פטורים מללמוד והגדולים מלשלש ימיהם, נו"ך מה תהא עליהם? אולי נדרשם כאשר דרשו אבותינו את כותביהם ונכחידם מן הארץ? ולמה עמלו רס"ג ורש"י ודומיהם לפרשם? ומאין למד הר"ת לדבר צחות כנודע מאגרותיו בס' הישר ושיריו להראב"ע הנמצאים בס' עומר השכחה? והש"ך בעצמו כנודע מאגרותיו ושיריו על ספריו? ובפי' אמרו חז"ל שנה ולא קרא ה"ז עם הארץ (סוף מ' ד"א זוטא) ובמדרש (ויקרא ד') שנה ולא קרא עדיין בהון עומד. ובתוספתא פ"ק דחגיגה האב חייב ללמוד בנו לה"ק ומאין אם לא מתנ"ך? גם העדים שהעמיד מעידים להב"ח ולא לו, בטור סי' רמ"ו כתב כנזכר הב"ח למעלה. ומ"ש ברבינו ירוחם משמע להדיא, אנן לא אשכחן שם רמז רמיזא רק שמביא י"מ הא דאמרינן שליש במקרא דוקא לתינוק שלא למד עדיין מקרא כל צרכו אבל אדם שכבר למד מקרא וכו'. ומ"ש וכ"מ מדברי הרב סי' רמ"ו ס"ד, אנחנו נאמר אדרבה הגיה שם על לעולם ישלש וכו' ולא כאן? גם שם ע"ד הב"י שתורה שבכתב כולל הנ"ך מדוע לא הגיה רק תורה לבד כמנהגן של ישראל? אלא ודאי ס"ל כהב"ח. הא"כ מצאתי כי המחבר ס' תולדות אדם השיג ג"כ על הש"ך בזה, אבל לא דבריו דברינו, גם קצר והאריך במקום שהי' לו להאריך ולקצר. ובביאור הגאון החסיד ר"א מווילנא לי"ד שם סעיף ו' „שיקרא תורה שבכתב כלה", כתב וז"ל „תורה כו' דלא כפירש"י שם חומש לבד. ומ"ש שם תורה זו מקרא ר"ל דל"ת מדרש תורה כמ"ש בפ"ב (קידושין מ"ט:) עכ"ל. ודבריו במ"מ אינם מובנים שלא בגמרא נאמר מקרא זו תורה, והב"ח פי' דל"ת פיסוק טעמים כנזכר ולא תורה זו מקרא? וצ"ע מאד. וש"ס רש"י שם בקידושין „ה"ג מאי תורה מדרש תורה" כוונו לדחות גי' הערוך (ערך הלך) מאי מדרש מדרש דעל הפורה.

בשם גאון ? ואולי עני היה באותה שעה . גם הוא ז"ל נוסף על תורתו וצדקתו , הי' ידיו רב לו בחכמות ובמדעים כנראה ע"פ כל ספרו , והיה אוהב מאד את הרמב"ם ז"ל ואת ס' המורה יכנה בשם ס' הנכבד , ובטעמי מצותיו השכן מאד (תשב"ץ סי' רס"ז רפ"ב שי"א) . הוא הרבה יותר מהריב"ש ז"ל לשפוך חמה אפו ועזוז מלחמה על הידיעה המכונה בשם קבלה , כי שפך עליה סוללה לערות עד היסוד בה בתשובה סי' קפ"ט ; אולם ידי נושאים פנים בתורה הלו בה אשר גזו נזרה והשה הסירו התיזו , ולכן פתח דברי' „כי ראיתי וכו' אשר בלי ספק התהלה אחרת היתה לה , וגם ציון מספר הסי' נעדר , אבל יען משכנה בין סי' קפ"ח וק"ז , לכן ציניתיה בסי' קפ"ט , כמקרה תשובות אביו ז"ל קרה גם לתשובותיו , גם הם היו שפונים ש' שנה בכ"י עד כי העיר ד' רוח הגאון בעל ס' יד מלאכי אשר באוצרותיו היו נמצאות להדפיסן בליוורנא בשנת תק"ב . ולכן זולת ברבינו ב"י ז"ל (עיין הקדמות להתשב"ץ) לא תמצא זכרונם בספרי ראשי אחרוני הפוסקים כי לא היו בידם , וכ"מ לפסק מהרי"ק שרש ל"ו מובא גם בש"ע ח"מ סי' כ"ה ס"ב . מגלר נכבד הלזה ימצאו הרבה שתילי החמד אשר מהם לא פסקה התורה והחכמה כפי הנודע לנו עד קרוב לזמנינו ; מהם תמצא בתשב"ץ ח"ד , שו"ת יכין ובועז ; הגאון ר' יעקב שושפרש"ש בעל שו"ת אהל יעקב , תולדות יעקב , ציצית נובל צבי ודומיהם הי' מהם דור י"א להרמב"ן ז"ל . גם המביאים התשב"ץ לבית הדפוס בשנת תק"א היו מהם , ואולי ימצאו מהם עוד בארצות ההם , ונתקיים בהם המקרא לא ימושו מפיך וגו' , כאשר העיר גם הגאון יעב"ץ ז"ל בס' מטפחת ספרים ה"ב . קאלעא עיר קטנה ורבתי עם בחבל יפה ונעים . מערבית לה ציון קבר מקדמוני הרומיים ומהולל מאד בשם קובע"ר רואמע"א (קבר רומי . ב) מחוז הקאנסטאנטינ"י על הים , והוא המחוז היותר מזרחי והיותר גדול ויפה בכל הארץ . חלק גדול ממנו אשר על החוף מלא הרים וסלעים , שמה יגורו ערביאים ומויערן הפשים , אשר נתנו הרבה פעמים התיהם על כל ממשלת אלגי"ר . קאנסטאנטיני (בריב"ש סי' ק"ך קוסטנטינ"ה) . לפנים צירט"א שמה . בירת המחוז ומושב הביי"א נציב הארץ , זולת אלגי"ר הבירה היא הגדולה בכל הארץ , על הנהר רומא"ל ומקלה בתחתית פסגה , י"ב פרסאות מים התיכון . העיים אשר בכל רחובותיה יעידו על גדלה מקדם קדמתה . הרמון גדול למושב הביי"א . החומות צרות ומגואלות . עוד ימצאו בה שרידי דברים עתיקים משנים קדמוניות . בסביבותיה מרהצאות המים וטובים לרבים מכאובים . בוגייאה או בודשי"א (בריב"ש סי' קס"א בגאי"ה) עיר גדולה ובנויה בנוה . מצודות גם חוף לאניות בקרבה , משכנה בתחתית הר סלע . תושביה ברעבער"ן הפשים העושים לפעמים שמה שערורה בארץ . בסביבה מחצבי ברזל . דעלוס עיר קטנה בקרבת הנהר בוטערא"ק , מעמד טוב לאניות גם בתי נבעים טובים . באנא לפנים היפ"א רעגיאו"ם . חוף גם מעמד לאניות קטנות . סביבה חומה גדולה ועבה , החוצות צרות ומגואלות ובלתי מרוצפות . הצרפתים יסחרו אליה מסחר רב . גם סוכן (אגענט) על המסחר להם אשר יקנה עבורם דגן , שמן , דונג , עורות וצמר , ויתן מס רב בעבור זה למושל הארץ . לא־קאללע על הים לפאת קדמה . מספר תושביה ת"ק אשר יהיו נפשם ממסחר הצרפתים אשר גם סוכן להם שמה , והם יתנו להביי"א בעבור הדגן והצמר אשר יובילו משם גם בעד האלמוגים אשר יוציאו משה אלף ליווע"ר וב' ארונות אלמוגים בכל שנה ; ובכל זאת יפזרו גם מנות ותשורות להערביאים אשר בסביבותיה לבל יהיו להם לשטן על הדרך . במערבה החבל מאזו"ף אשר אדמתו מאד פוריה אבל בלתי זרועה . החבל וואדרעאג"ע עם הבירה ואורגל"א הגדולה ורבתי עם . תושבי החבל יתנו מס להביי"א אשר בקאנסטאנטינ"י ארבעים עבדי עולם בכל שנה המחוז טיטער"י בנגב הארץ מחוף הים עד המדבר זאהאר"א , והוא היותר קטן ודל במחוזות אלגי"ר . בסביבות ההם הרבה עצי זית בעלידא או בילדא , עיר גדולה ורבתי עם בתחתית שלשה הרים , ס' שעות מאלגיר . מעדעא

עיר גדולה בשדי חמד בין הרים. תעלות וצנורות מים בקרבה מקדמוני הרומיים. רוב הערביאים וברעבערן אשר בהרי המחוז ההוא השפיט ילא יסורו למשמעת אדם. מרחצאות חמים, מכרי מלח, מעיני זפת ועיים יקרים משנות עולמים. ניס פיטער"י הוא רק מקום שפל מלא אגמי רעש ובתוכם יעבור הנהר שעלי"ף. הרבה מקומות במחוז הלז וביותר בחלק הנגב ארץ מלחה ומלאה חול. המחוז מאזקאר"א או טלעמזא"ן גם מחוז המערבי, על גבול ממלכת מארא̇קא וביניהם ישטוף הנהר מולווי"א. מאזקארא לפנים ויקטאורי"א, באמצע המחוז, בירת ומושב הביי"א בנויה בשדי חמד. סביבה חומות בצורות גם ערמות עפר וסוללות להגן עליה. הרחובות, יפות, הבתים גדולים ורבים, ארמון יפה למושב הביי"א, בתי נשק ומסכנות. לפני העיר בית משום גם גנות מתענגות למושב הביי"א בימי הקיץ. אראן או וואראן (בריב"ש סי' קס"ט והראן) עיר גדולה ובצורה גם ארמון מולד לה. לפנים היתה רוכלת הים תחת ממשלת הספרדים. בשנת תק"ן היתה מהומת ה' בקרבה ע"י רעש הארץ. בשנת תקנ"ב הניחוה הספרדים לממשלת אלגי"ר, ולא הניחו לנפשם רק השופל ובחן מאזאלקיבי"ר בפאת מערבית החוף אשר להעיר. ארזעוו עיר עזובה וקטנה עם חוף לאניות. בסביבה הרבה מכרי מלח. מאסטאגאן (בריב"ש סי' קע"ד מוסתגאני"ס) עיר גדולה ובתי חומה בשדי חמד גם ארמון מולד לה אבל מסחרה מזעיר. שערשעל על הים, עיר נחרבה במקצת, חוף לא עמוק לאניות גם ארמון מולד. שרידים יקרים משנות עולמים. בה יעשו כלי חרס גם כלי ברזל ופלד (שטאהל. וברבוי פלדות נחוס ב' ד'. וכן הוא בלשונות סוריא וערבי. וכתוב זאת זכרון ברעיוניך למען תזכור פתרונו בדפים הבאים) להגל מאד. אדמת סביבה פוריה מאד. טלעמזאן (בריב"ש קנ"ז תלמסא"ן) לפנים בירת המחוז, על פסגה בתוך הארץ. אף כי ירדה פלאים מאשר היתה מקדם קדמתה, בכל זאת עודנה היותר נשגבה בכל המחוז. סביבה חומה בצורה גם ארמון ישן אשר אנשי להם ישבו בו. שמה יעשו בגדי צמר, יריעות ומטעות, רקמות זהב, בגדי שש ופשתי עץ. על-קאללא עיר קטנה ובתי מלאכות טובים בקרבה. בסביבי העיר שרידי דברים יקרים משני דור. מאניאנא גם מיליאנ"א, עיר קטנה על גבעה גנות מתענגות וכרמי חמד לה גם שני־הים יקרים מדורות עולמים:

ממלכת מאראקא ופעס

בספרי קדמונינו פאס. ע"ש ב' ערי המלוכה בממלכת ההם.

הממלכה היותר נכבדה ויקרה בארצות הבארבארי"א, כי ארץ חמדה וטובה היא אשר לא תחסר כל בה זולת סדרים לממשלתה והושבים חכמים והרוצים. בני אירופא עטרוה, ולא במשפט, בשם היקר קיסרת יען מחוברה היא ממלכות קטנות; בשנת ת"ז לאלף החמישי כבשה שבט זארהזעג"י אחד משבטי הערביאים (אשר על שמו נקראו בשם זאראגעע"ן) ועליו נספחו אח"כ שאר שבטי הערביאים, ונלחמו בם מלחמות רבות ועצומות שנים רבות, והארץ נחלקה לממלכות קטנות אשר במרוצת הזמן התאחדו תחת שבט מושל אחד מגזע הערביאים:

מצריה לפאת קדמה אלגי"ר, אשר הנהר מולווי"א והרי טראר"ת יבדילו ביניהם, גם חלק מהמדבר זאהארא יגבל בה. לפאת נגבה המדבר הנזכר, וראש (קאפ) בלאנ"ק. לפאת ימה ים אטלאנטי, לפאת צפונה בריח הים הנקרא מעבר גיברא̇לטא"ר המחבר את ים התיכון עם ים אטלאנטי ומבדיל בין אירופא ואפריקא. (אורך 6° עד 14°. ורוחב 29° עד 36°) משכנה בקצת צפונית מערבית אפריקא. מדת שטחה עשרת אלפים פרסאות מרובעות.

אוירה ותכונת ארצה. האויר בכלל הוא לח וטוב. לפי תכונת משכנה כאויר חם ובקיץ מאד מאד, אבל לא עד כי לא יוכלו שאתו, יען רוחות הים, גשם מטרות ונות שלג המכסה את ההרים הגבוהים יקררוהו ויעשוהו ממוסך. מקרה וקפאון לא ידעו בארץ כ״א בראשי ההרים הגבוהים. אף כי רובה הרים, ובמערבה אשר רובה מישור אדמתה מעורבה בחול, בכל זאת היא פוריה מאד יען בלולה היא בהרבה חלקי מלח. משכבת הטל אשר ירב לרדת שמה, גם מהאדים העולים מחלקי מלח אשר באדמה, ירטב אויר הארץ ויעלה חלאה (ראסט) על כל כלי ברזל ופלד (שטאהל), אבל לבריאות האדם לא ירע ולא ישחית. בעבור הארץ האדמה דשנה ושמנה על הרוב, זולת במקומות מעטים וביותר בחלק הפונה קדמה הרבה ערבות חול. הרי אטלא״ס עם שעיפיהם הרבים משתרעים ברוב חלקי הארץ, וביותר בחלקי צפון מזרח ודרום בתבנית חצי אגן הסהר. היותר גבוהים מהם מכוסים באוצרות שלג אשר לפעמים יתגלגלו במורד ויעשו אהלי שוכניהם קבריהם; אבל הקטנים ירעפו דשן ויעשו פרי תבואה, וביותר שעורים וירק דשא למרעה מקנה. מההרים הרבים ההם יזרמו נחלים ויאורים רבים אשר ישקו את האדמה לרויה. מקצתם ידללו ויחרבו בחרבוני קיץ, ובכל זאת לא יחסרו להם מים עד כי יכיס על כל הארץ הורב, וגם הנחלים ההם לא לגמיהות נלמתו.

יבולה ותוצאיה. לא תחסר כל בה מאשר זכרנו בתכונת הארצות האל בכלל. ולא רק די שבעה לבד, כי גם ממנה יצא להם וכל טוב הארץ לשאר ארצות. בבטן הארץ מחצבות מהרבה מינים לרוב אך מגוש המלך היא לבל יחקר אמריקן, זולת נחשת מעט אשר חתום הטבע בלי עמל אנוש וכל מלאכה. ברזל יקחו מארצות אחרות, ומהריהם לא יחצבו אף כי במעט עמל יוכלו להוציא מהם די והותר. מלח לרוב. גבים הרים (בערג קריסטאל) ושאר מיני אבנים ומוצקים אשר נתקשו ויהיו לאבן. התבואה אשר תוציא שפים שערים, וביותר חטים טובים. שעורים, מאיי״ס, דוחן, שבולת שועל הגדל פרא. כל מיני קטניות ולפת טובים לרוב. נ,אוחים ואבטיחים, צמחי „רפואות, צבעים, ומספוא לרוב. בקצת המקומות יגדלו קני צוקר פרא. ענבי גפן טובים אבל יין ביקבים לא ידרכו כי ישמעאלים הם. כל פירות הנגב. תפוחים ואגסים מעטים גם לא טובים. קירשע״ן רק בגן המלך לבד. עץ בלהי עושה פרי הרבה מינים. גמלים, סוסים יפים ואמיצי כח, פרדים טובים לרוב. חמורים טובים ויפים. בקרים טובים; להפרות שדים צומקים, כי לא יתנו חלב רב. פרים מאומדי הרבות והם רבים מהשורים. צאן גדולות ויפות מסובלות צמר דק וטוב מאד לרוב, ויש אשר צמרן שעירות ועבות. החיות והעופות הנזכרות בכלל הארצות האלה לרוב. בים אשר אצל הארצות גם בנהרות דגים לרוב ממינים שונים. רמש המים הוטמים, צבים, נחשים ועקרבים, סרטן ארבה ודומיהם לרוב, דבורים לרוב אשר ירעיפו דבש ויטיפו דונג לרוב:

מספר תושביה ותכונתם ומנהגיהם וידיעותיהם. מספרם יערך ה׳ עד ו׳ מיליאן. כל העמים זולת הטירקע״ן הנמצאות בארצות זכרנו ימצאו גם פה. מוירע״ן והם ערביאים אשר התישבו והתערבו עם אזרחי הארץ. עליהם נספחו המוירע״ן אשר נגרשו מספרד בשנת ש״ע לאלף הששי. מתושבי הארץ לפנים נשאר אנוש מזער בהרים. המוירע״ן ישבו בה כעת יכנו בשם מאסלעמי״ם, והם יפים ולבנים רק שזופי שמש מעט; גם ימצאו בהם מאשר יתערבו עם הנעגער״ן ובנותיהם, והם בני התערובות הנקראים בשם מולאטע״ן. מנהגיהם ובגדיהם כאחיהם בשאר ארצות הבארבאריא. עצלים מתכונת רוחם ואוהבי התענוג, ולכן נרפים הם בכל עבודתם, אולם טוב ארצם ימלא חסרון עמלם. עושים במלאכת מעטים יען גם צרכיהם מעטים, ובכל זאת נכבדות המלאכות בעיניהם מאד, גם יתרון הכשר דעת להם במקצתן. רוב בתיהם מרובעים ומעליה אחת. הגגות

ספותים ובסוף סבית הלר כמנהג כל בתי בני קדם. סערביאים, כן יקראו בפרט אשר באו שמה ועם אזרחי הארץ נא התערבו, והם תושבי הכפרים אכרים ורועי מקנה בהם אהלי קדר, מתהגים כבנא תלנות מגוריהם. ברעבער"ן או קאבילע"ן הנקראים אה עלמם בשם אמאזירג"ע: בני אזרחי הארץ לפנים, שוכנים בין ההרים בגפי אבנים גדולים ומרובעים, מהבילים מאד באמונתם, ולוחשים באש קנאת דתם. רבים מהם לא יכורו למשמעת ממשלת הארץ, רק למושליהם הנקראים בשם האמרגא"ר. אכריה עובדי שדות וגנים, רועי מקנה וצידים. נעגער"ן מקצתם חפשים ומקצתם עבדי עולם גם הנשי להם. יהודים, רובם מהבאים מאירופא, והם סוחרים סרסרים ועושים במלאכה. נגשים ונענים מאד, כאשר המלא באריכה גם מתכונתם וידיעתם בס' משא בערב להחכם המליץ ר' שמואל רומאנילי איש מנטובה, בערלין תקנ"ב. רעגעגאטע"ן נבזים ושפלים בארץ, רק דור ג' או ד' נמויער"ן יחשבו. נוצרי אירופא מקצתם סוחרים ועושי מלאכה ומקצתם עבדי עולם: מאכלם בכלל מאכלים פשוטים, להם הבקר הוא רק נזיד קמח. להם הנהרים הוא לחם חטה, לאביוני אדם לחם שעורים, וכל מיני פירות, ובפרט אבטיחים תאנים, ענבי גפן ודומיהם. ורק בערב יכרו כרה גדולה, מהמאכל הנקרא קוסקו"ס, ראש מטעמיהם, והוא נזיד מקמח חטה בלול במים עד שיעשה כחרלני דוחן, וייבשו אותו בדוד על האש ומבשלים אותו עם בשר והמרק וביצים קשים, או בחמאה וחלב. בלי יאכלו לעתים רחוקות, לאחוזם יעברו על הרוב בלפחת מים או ספל חלב: בסתר אהלם ישתו גם יין. היהודים ישתו טרם אכלם כוס מים חיים הנקרא גם יי"ש. ובעברי מ"א אלהיי"א (הבצ"ן ה"ג סי' רנ"א). מזלגות וכפות אין להם, רק בידים יתפשו המאכל מהקערה, גם לגוף ילגפוהו בידם וישליכוהו אל פיהם. ומבלתי היות להם מטפחת לנקות כפיהם, מושחין אותן במנעליהם בכלי מלחמתם ובקיר. קאוו"ע ושה"ע ישתו רק עשירי עם לפעמים. הטאבאק לא יעשינו אף לא יריחון, אבל האפיו"ס ילעסו. גם עלי פשתן הנקרא האשיש"א מעורבים בסמים ידועים. רשות להם לקחת נשים הרבה, אבל יושבי הערים לא יקחו על הרוב רק אחת, גם נקל להם לגרש נשיהם אם לא תמצאנה חן בעיניהם. מלאכת מחשבת, מדעים ומשכלות לא נפרצו בארץ, רוב קריאתם ושקידתם בקארא"ן (ספר דתם) לבד. גם ממנו ידרשו דת ודין בכל דבר משפט. חידות ושירים גם שחוק השא"ך יאהבו מאד. מקצתם יהגו בחכמת התכונה, וביותר במשפטי הכוכבים ושלטתם (אסטראלאגיא). רופאיהם רופאי אליל כלם. מהבילים מאד באמונתם כמנהג כל בני קדם, אמונת מחמד היא השלטת בארץ וכן לשון ערב. בתי ספר ובתי מדרש גם למדעים שונים, אבל כל אלה לא יצליחו לגדל חכמי לב ויודעי בינה.

מסחרם. בתי מלאכות בארץ אין, זולת בקצת הערים הגדולות אשר בהן ימצאו גם לבגדי משי. ראשי בתי מלאכתם עבוד עורות וביותר עורות מאדמים וכלי חרש. לצורך תושבי הארץ מגבעות והרבה מיני בגדי צמר עבים. המסחר אינינו אשר יוכל וראוי להיות לפי טוב תכונת תחנותם. בתוך הארץ יטענו עזבונם ומרכולתם על גמלים ופרדים. גם אורחות נוסעים לרוב חלקי אפריקא וביותר לאלגי"ר טוני"ס וקאהיר"א; גם אורחות קדושים למעק"א כמצוה עליהם לראות את בימי הלדם קבר נביאם כנודע. מסחר הים בידי אנשי אירופא אשר להם לבדם אניות סוחר בלב ים. ראשי הסחורה אשר יוציאו מפס תבואה, בקרים, עופות, ביצים ושאר צרכי אדם לפיהו, צמר, דונג, עורות שורים, עורות מאדמים, נשמ"י מערב וזעגעגא"ל, שקדים, שמן וגלמי נחשת. ואשר יובא לשם, כל מיני סחורות מבתי מלאכות אשר באירופא, בגדי צמר, בד, ברזל וכלי ברזל ושאר מתכיות, בדיל, אלוין, וויטריאל, אבקת רוכלים וצבעים, ניר, צוקר, מפרשי אניות ושאר צרכיהם, נשק וצרכי הקרב. מטבעות זהב כסף ונחשת להם, המסחר עם בידי גוי עמם. כל ראשי עמי אירופא יחזו אלים, סארטיניזים, ספרדים,

צרפתים, בריטאנים, האללענדער, דענעמק, שוועדען ודומיהם, וכמעט כלם ישלחו לשם סוכנים העומדים על המסחר. אף כי ירבו במחיר מסחרם למלך מאראקא שנה שנה, בכל זאת ישתכרו הם במסחרם יותר ממנו, כי חכמת בני אירופא תעשרם, וסכלות בני קדם רישם:

מנהג ממשלתה. ממלכה בלתי מגבלה, תחת ממשלת מלך מולך באות נפשו באין מעצור, גם יועצים ורוזני ארץ אין לו, רק זרועו מושלה לו וכמתג ורסן כל ממשלת הארץ בידו, אל כל אשר יחפוץ יטנו ע"י סופר המלך או מאהביו אשר בכפה חנף ישחיתו נפשו וילדיקו רשעו. גם הוא אחד מהשעריפי"ם (מזרע מחמד), ולכן יקרא בשמו בן משק אלדים ונשיא המאמינים, גם אימא"ם (כהן גדול) יען גם הוא כהקאליפי"ם לפנים נשיא המנהגים הוא. הסרים למשמעתו יקראוהו בשם סולטא"ן, או סוד"י (אדון), סידנ"א (אדונינו) גם סידיע"ל קיבי"ר (אדון כביר). ממשלתו אחוזת עולם לבנו הבכור, אך לא כל הימים, כי על הרוב ילחמו בניו אחריו, ואשר גבר באחיו ועלתה ידו על יד אחיו ולו המלוכה; והיה כי תקראנה כזאת, חמס וריב שמה ושערורה בארץ, איש הישר בעיניו יעשה, פריצי עם יעמדו על הפרק להכרית כל עוכר, ולכן שבת כל עובר אורח חדלו הדהוה והרעב כבד בארץ, כל איש אשר לו שונא וקם עליו והרגו, וביותר יהיו אז בני עמנו אשר בלעדי זאת סילון ממאיר הם בעיניהם למשסה. בני הכפרים יעיזו להרוג ולאבד לשלול שלל ולבוז בז בערים, והעזובה רבה בקרב הארץ, עד אשר שאו ערים מחרב ומרעב, ויעצור כח זרוע אחד מבני המלך לעמוד על כסא אביו ולמליך בחזקה ובפרך כנזכר. קינה נא בס' משא בערב (פ' י"ד) אשר היה שמה בימי עברות כאלה ושערותיך כמשמרות יסמרו. הבא אל המלך אשר לא יקרא אחת דתו להמית לבד אם חפץ בו המלך ונקרא בשם. כל הבא לדבר אל המלך וגם זאת רק פעמים בשבוע, יקדם פניו במנחה ההולכת לפניו, העשיר בשורו והעני בשיו, כי את הכל יקח אך פניו לא יראו ריקם. בהקריב איש שי לו יוכל להפוך לבקר צלמות, אך רק עד ארגיעה ולא לעולם השנו, כי כמלך כעס כלו תהפוכות, שקר בנפשם ובקרבם הוות; סוף דבר רק חפץ המלך ממית ומחיה מוריש ומעשיר משפיל ומרומם, אבל הכסף יענה את הכל ואבן החן הוא השוחד גם את השלו יפה. שופטי ארץ ימהרו להרוץ משפט ע"פ דתי וחקי הקארא"ן, אבל הכל לפי רצונם לפרש ולבאר ככל העולה על רוחם והפץ לבבם. גם המלך יושב על כסא דין להרוץ משפט, ובפרט במשפט ענושים לפועלי און (קרימינאל פעללען). מוסרם ותוכחתם על הרוב כסף ענושים או מכות חובלים. וכי יהיה באיש משפט מות יוצא באכזריות המה. אין איש עתי או שר טבחים להרוג ולבלע, המלה עודנה על שפתי מלך, וזעומו יפול ביד הקרוב אליו באין מציל או מליץ. כי יוציאו אליו האסירים בכושרות, ישאל מה עשה זה? ויענוהו הנלבים עליו כזה וכזה, ויאמר שמטוהו וישמטוהו, קצצו ידיו ורגליו ויתקצצו. המומתים לא יקברו רק אם ישא לשפתיהם ואם לא נבלב ישליכו אותם. במורא ופחת יכון כסאו, כי בחסד ימעד, בין עם מרי כבד עון וקשה עורף כמוהו. הכנסת המלך יערך רק א' מיליאן פיאסטע"ר, ולדעתינו שגגה הוא מהשערת המעריך כי מזער הוא. צבא חילו מהנעגער"ן והערביאי"ם י"ב אלף בערך. גם בים חילו רק י"ב מעברות קטנות השודדות בים. וגם הם לא ישללו שלל רב כלפנים, יען רוב עמי אירופא השלימו אתו:

מחלקות פרטיות המדינה. הממלכה הלזו מחוברה משתי ממלכות כנזכרות ומארצות המגבלות בהן. הלא המה טאפילע"ט, זעבעגעלמעזי"א דר"א, זאהאר"א, הנקראות לפעמים גם בשם ממלכות. **א** ממלכת מאראקא הכוללת ט' מחוזות. א) מחוז ערהמנ"א. מאראקא או מעראק"ש, עיר גדולה במישור יפה ושבע מים אצל הרי אטלא"ס, בירת כל הארץ ומקדש מלך, סביבה רק חומה גבוהה וחפירה. מספר תושביה ג"ה אלף. הרבה חרבות בתוכה, היכל

המלך נקרא מעגזי"א וגדול כמלוא עיר, סביבו חומות גדולות, בתוכו הרבה חצרות ובניינים וגנות מהעננות, גם גן התוכים (פפויענגארטען) וגוב אריות. במגרש העיר עם אלהי יעקב לבדד ישכון בעיר חומה ודלתים הנקרא בשם מיללא"ח, ולא יוכלו לבוא העירה רק יחפים, עמם ינוחו כל הנוצרים הנמצאים שם. כל נכרי אדם לפיהו ימצא שם במחיר מזער. ב) מחוז סלא"א או הע"א על הים. זואירא או מאגאדא"ר, עיר חומה בצורה גם רוכלת הים ממול אי כשמה, חוף לאניות. ג) מחוז זו"ם על הים. אגאדער אנשי איראפא יקראו לה זאנטאקרו"ז, עיר קטנה ורוכלת הים על גבעה אצל הים, חוף טוב לאניות. ד) מחוז געזול"א אצל הרי אטלאס, תושביו פראים, וכל עיר בקרבו אין. ה) מחוז דוקאל"א אצעמאר קרובה אל הים, עיר גדולה ורבתי עם. ו) מחוז אבד"א על הים זאווי או אבווי על הים, בתוכה ארמון. מאצאגאן או בעריסגי"א, במשא בערב מאזאגא"ן, לפנים מגלל הפארטוגיזים, וכעת עיר קטנה ועזובה. ז) מחוז טעדל"א טעס"א עיר קטנה עם ארמון בקרבת הרי אטלא"ס. ח) מחוז לערא"ר"א, ארץ קטנה בין המחוז הנזכר ובין ט) מחוז זיעדמ"א על הים ראבאט או סאל"א החדשה, עיר מסחר על הים גם חוף לאניות. סוכני (קאנזולען) איראפא ישכנו בה. **ב** ממלכת פע"ז או פע"ן והיא חלק צפונית מכל הממלכה בכלל וכוללת ו' מחוזות. א) מחוז טעמסנ"א פעס בספרי קדמונינו פאס, הבירה והנבחרה בכל הממלכה, משכנה בעמק על הנהר זעב"ו אשר יחלקה לפעס החדשה והישנה. הישנה עיר בתי חומה בנויה בנוה. ל' אלף מספר תושביה. חמשים בתי תפלות הישמעאלים, רבת המסחר, גם בתי מלאכות בתוכה לבגדי משי גם צמר. לפנים היה בה בתי מדרש לחכמות ולמדעים. בעיר החדשה היכל המלך נוטה ומושב היהודים. גם הם לא יוכלו ללכת אל העיר כ"א יחפים. מעקנעס עיר גדולה וקרובה לפעס, עשרת אלפים מספר תושביה, עיים והרבות מהיכל המלך אשר היה גדול מיתר העיר, וע"י רעש הארץ נהרס ונותן למעי מפלה. בין ההיכל והעיר רחוב היהודים אשר לא יבואו ג"כ העירה כ"א יחפים. ב) מחוז בעניהאזא"ן על הים סאלע או סאל"ג עיר רוכלת הים, ט"ז אלף מספר תושביה, חוף לאניות השודדות עוברי ים. משם יצא הרב הגאון בעל אור החיים, חפץ ד' ופרי תואר. ובא לירושלים סוף שנת תק"ב ובירח תמוז מת בן מ"ז שנה (שם הגדולים ח"א). ג) מחוז חו"ם על ים התיכון טאנגער או טאנגי"א עיר מסחר וחוף לאניות, על בריח הים גיבראלטא"ר טעטואן או טיטיא"ן עיר גדולה, י"ד אלפים מספר תושביה, פרסה אחת מים התיכון. ד) מחוז ערי"ף על הים. ה) מחוז נאר"ט מעלילא בתוכה ארמון מולד (קאסטעל) להספרדים. ו) מחוז האבא"ט, והוא חלק צפוני מהמחוז חו"ם:

שם המלוכה פעס או פאס לא ימות וזכרה לא יסוף מבני עמנו לכבוד ולתפארת עד שני דור דור. כי היא מקבת בור נקרה אבן פנה לבית ישראל, הוא מאורנו ומורינו רבינו יצחק אלפס"י זצ"ל, ולכן חותם שמו בתשובותיו אל פאס"י נולד בשנת ד"א תתע"ג, ומת בשנת תתס"ג, לדעת הראב"ד בס' הקבלה. מרב טובו לבית ישראל ורוחב לבבו לקבץ בקצור נמרץ עיון דק וטוב טעם כל ההלכות מהתלמודיים וספרי הגאונים, קטונתי להעריך כי איך ימדד קלוט כמוני מדת הגדול בענקים אשר גובה ארזים גבהו? די לנו בעדות בן תלמיד תלמידו הוא רבינו הרמב"ם ז"ל בהקדמתו לפי' המשנה "כי אין תפיסה להרי"ף אלא בהלכות מעטות לא יגיעו לעשר בשום פנים". והראב"ד ז"ל בס' תמים דעים בהשגותיו על הרז"ה ז"ל במס' מגלה כתב "סוף דבר טוב הלשון מהרב ז"ל מכריע של אחרים, פוגם דבריו הוא הפגום" גם הר"י ז"ל בעל התוס' העיד עליו לפי עדות בעל צדה לדרך, שלא היה אדם יכול לחבר החבור כמוהו זולתי שהשכינה שורה עליו; ומה עוד לעטיף? כל חוזה שמש כמוני להעיד על זוהר האורה הארץ מכבודו? אבל הלכותיו ותשובותיו לא נוכל לדעת ע רו מי ולמי ואנה באיר אורו היה? מי היו

הוריו ומוריו ומי משותי מימיו ? יען דבריו לא ירמזו עליהם בשום מקום, ולולי הראב"ד ז"ל בעל ס' הקבלה הלמיד תלמידו ר' ברוך בר יצחק, אשר ממנו העתיקו כל מוני הדורות מעט מהכונת הולדתו, לא ידענו גם זה המעט אשר נדע ממנו. מרוב לדקתו עיי' שיטה מקובלת ב"ק ל"ב, מה שמעיד שם עליו תלמידו הגדול ר"י אבן מיג"ש. הנה הלום ראינו בספרי הרי"ף ד' ווי"ן, כי התהלל שם המהגה והמדקדק המפורסם רי"ל בן זאב לספר מתולדותיו והודותיו, אולם אנחנו בעניינו לא מצאנו שם דבר נוכל לומר עליו ראה זה חדש הוא, או לא מצאנו יותר מהם בספרי קורות הדורות קדמוהו, זולת שגילוה בלתי נאותה מצאנו באמרו שם „הרי"ף היה מן קלע"ה המאן שם עיר (נ"ל כפר, עיי' יוחס"ע ח"ו) במחוז פע"ץ, אחת מג' גלילות ההפשית בארץ הימן טונים אלגיר ופע"ז" ואנחנו לא נדע איזה רוח על פניו חלף כי החליף רוחות השמים לכנות קצות ארצות המערב בשם ארץ תימן, הנגזר מן ימין והוא פאת נגב (איוב ל"ג) וטעמו בכה"ק ובעלי האסופות ארץ ערב, או החלק היותר נגבה הנקרא אל יעמע"ן גם עדן ערב, ולשם כתב הרמב"ם ז"ל מכתבו הנודע בשם אגרת תימן; וכ"כ הרמב"ם ז"ל בפי' באגרתו לחכמי מארסעלי"א. גם מה שעשה את ר"י בעל העטרים נכד הרי"ף לזקנו של הרי"ף הוא דבר הדם; כי בשו"ת מהר"ם מרוטנבורק סי' קנ"ה וריט"ע כתב „טוב קבלנו שאותו שיסד העטרים היה שמו ר' יצחק בר ראובן, ורב אלפס היה שמו ר' יצחק בן יעקב והיה אבי אביו של בעל העטרים. וכ"כ בהגמי"י בתשובות דשייכי לס' משפטים סי' מ"א וג"ה (עיי' סה"ד). ולדעת הסמ"ג מ"ע נ"ה שכ' „כך כתב רב אלפ"ס בפ' כל הנשבעין וחזר בו ממה שפי' בעטרים שלו וכו'" נראה שהוא אחד שחבר ההלכות והעטרים; וכן הקשה הב"י בח"מ סי' קע"ז ס"ח שהרי"ף סותר את דבריו ממש"כ בעטרים. אבל דעתנו כדעת המהר"ם שזכרנו וכ"ה בשה"ק מובא בנ"ד. אמנם דעת זה הכותב שהוא זקנו הוא רק דעהו לא שערוה הקדמונים ומי יחוש לה? לעדות הראב"ד בעל הקבלה והר"ח בס' היסר ד' ע"ד היה הרי"ף תלמיד רבינו חננאל ז"ל כאשר זכרנו. ואם קבלה היא נקבל, אף כי מהלכות הרי"ף לא משמע כן, מאחר שמדרכו להביא תמיד דברי הגאונים פירושיהם ותשובותיהם, וביותר את רב האי גאון ז"ל, ולפעמים יכנהו בשם גאון סתם ודעהו עליו (יד מלאכי) וברוב דברים יחזיק בדעהו והרבה פעמים חולק עליו ג"כ, כמו שמצאנו בפ"ב דב"ב ובפ"ג דסנהדרין חולק עליו בג' ענינים. בב"מ פ"ח חולק על ספרו מקח וממכר. ובפ"ז דשבועות לא השם גם על כבודו וכתב „אלו דברי גאון ודאי שגגה היא וליכא למיסמך עלה; וכדומה הרבה פעמים. ואף במקום שאינו חולק עליו רק דבריהם סותרים זא"ז מדרכו להביאו ג"כ, כמו בפ"ט דגיטין „ואע"ג דהאי מילי דגאון סתרי למילי דידן חזינא למכתבינהו משום דמלאכת שמים היא" אשר לא כן את רבו הר"ח ז"ל, את שמו איננו מזכיר בשום מקום זולת ב"פ בפ' ד"ב דשבת שחולק עליו, ואף שכתב שם הר"ח „וכן קבלנו מרבותינו", כתב הוא ואנן עיינינן בהו והשכחינן פירכא לכולהו וכו'; ועוד שני פעמים מזכירו בפ"ד דב"מ ובפ"ו שם וזולת אלו ד' פעמים לא תמצא שמו מוזכר בכל הספר. ואף כי יחלוק עליו הרבה פעמים לא יזכירנו בשמו כלל, כמו ביבמות סוף פ"ג כתב הרי"ף „חזינן למקצת רבוואתא דפסקו הלכתא כר"י דאנוסה ומפותה צריכות להמתין ג"ח, ולפ"ע הרז"ה שם כונתו על הר"ח (והוא פסק כוותי' ולא מטעמי') והרי"ף חולק עליו ופסק כר' יוסי עיי"ש. שם פ"ד ל"ט: מביא התוס' והמרדכי דהר"ח חוזר מדבריו ופוסק דמצות חליצה קודמת, והרי"ף פוסק דמ"י קודמת ושם הר"ח אינו מזכיר. שם דף ס"ד. בתוס' ד"ה יוציא, ובכתובות ע'. בד"ה יוציא בשם הר"ח דאין כופין אלא היכא שמפרש בהדיא כופין, אבל היכא דאמרי יוציא אין כופין. ובסוף פ' הבע"י פסק הרי"ף אם שהה עמה י' שנים ולא ילדה יוציא היינו דמפקי' לי' בע"כ ואפי' בשוטים ושם הר"ח אינו מזכיר, ועיי' טור הבה"ע סי' קנ"ד ובב"י שם ברי"ף

כתובות פ"ו) אמר ר"ש אמר רבי פרנסה הינה כתנאי כתובה וכו' ולשנהו נוסחי דאית בהו שיבא לית הלכתא כרבי (וכ"ה בשו"ת הרי"ף סי' רל"ג) וכתב הר"ן הנהו נוסחי היא גרסת רה"ג והר"ח רק בפירושים שונים וכו' ותמהני מהרי"ף שכתב ולשנהו וכו' ואיזה פי' שהוא מפרש בה לא ידעתי מהיכן דהאי ? שם בפ' פ' המוכר שפ"ת לחבירו וחזר ומחלו וכו' „והזינא למקצת רבוותא דאמרי היינו טעמא וכו' ואנן מסתברא לן דהאי טעמא ליתי'„ וכו' וכתב הר"ן ד"ה והזינא וכו' זהו דעת הר"ח וכו'. וכאלה רבות בספרו בלי הזכרת שם הר"ח כלל. גם בשו"ת הרי"ף אינו מזכירו בשום מקום זולת בסי' רע"ב וסי' ש'. וגם זאת יען השואל מזכירו שם. ע"כ נאמר כי דעת הר"ח והראב"ד היא שהרי"ף היה תלמידו ושתה מימי תורתו מתוך ספריו ופירושיו של הר"ח ז"ל, וכמו שהערנו כן על בעל הערוך (נ"ז) יען מצאנו דברי הר"ח המובאים בשמו, מלה במלה בס' הערוך בלי שם אומר כלל; כן מצאנו הרבה דברים בהרי"ף בלי שם אומר, ואותם תמצא מלה במלה בס' הערוך אשר שניהם הם דברי הר"ח כנזכר; כמו בהרי"ף (ספ"א דשבת) דואר אים ידוע וכו', בערוך ערך דוואר מלה במלה. שם פ' כ' גיזרא גיזרא „חזינא בי' תרי פירושי וכו', ושניהם תמצא בערוך ערך גזר. שם פ' ך"ב „מאי מרזב י"א כי מרזב זה וכו', מלה במלה בערוך ערך מרזב. בב"מ פ"ב „הא מאלחפי אלחושי, בתרגום של א"י שכל את ידיו שלחפינון לידוהי„ והוא בערוך ערך שלחף שהם, אבל ברשב"ם (ב"ב נ"ט.) בשם הר"ח. חולין פ"ב ד"ה והאזמל וכו' איכא מאן דאמר ה"מ בעוף וכו'„ בערוך ערך סכין מלה במלה בשם הר"ח, וכ"ה בר"ן וה"ג שם בשמו, וכדומה לרוב. מדרכי פירושיו בדברי הגדה לא מצאנו רק ג' פעמים; ספ"ג דפסחים „ע"ה מותר לנחרו ביה"כ (עיי"ש בר"ן בשם רה"ג). בשס"ג דמגלה ב' תלמידי חכמים ואין נוחין וכו'. ובפ"א דשבועות "הביאו עלי כפרה וכו'. רק פעם א' נמצא שהרי"ף ז"ל מפרש מלה תלמודית עפ"י דקדוק לשה"ק, והוא בפ"י דעירובין „ה"ד דלת אלמנה א"ד דהד שיפא וכו', פי' דהד שיפא לוח אחד, ודקדוק המלה שבב"א מלשון „כי שבבים יהיה עגל שמרון, ושקעו ב"ת אחת בחברתה ואמרו שיבא (לדעתנו מזה שיבא מכשורא) ועוד החליפו בי"ת בפ"א ונרסינן שיפא בדגש„. ואף כי לדעת הערוך ערך דלת הוא מלה סוריא „וכפים מען יעננה„ מתרגמי' שיפא, בכל זאת יתכן כי דברי הרי"ף יתכנו יותר, אשר נהפוך הוא כי שיפא מקורו בלה"ק כדעתו ז"ל, כי לשונות בני קדם מעורבות זו בזו בשנוי ההברה כנודע, אולם שם כפים הוא בלי ספק מתורגם כפ"ם בל' סוריא ממש, וטעמו קורה עקומה אשר גג הבית נשען עליה (שפארדען). ומזה נראה כי אהב לחקור אחרי מתכונת לשה"ק, אף כי לא ידבר עמנו בכל ספרו רק בלשון פרסי או ארמית ככל הקדמונים שקדמוהו, כמו רב שרירא גאון באגרתו הנחמדת הנגלה ביוחסין ח"ב, ורה"ג בנו בתשובותיו המובאות בספרי הקדמונים, ורבינו נסים תלמידו (עיי' ע"י סוף ברכות); כי בה דברו בישיבות בבל מקור מהלכתה, כנודע מהאמוראים ורבנן סבוראי, ולכן גם תלמידיהם באחרונות מגוריהם לא חשכו מלדבר בה*). בכל זאת ידעו כלם לדבר גם נאות לשון הקודש כנראה מתפלות

ר'

*) גם הרמ"ה ז"ל שהיה בזמן הרמב"ן ז"ל דבריו המובאים בספרי הקדמונים בל' ספרא, וכן בספרו מסורת סיג לתורה. אבל בא"י אף כי דברו ארמית מימי שובם לגויהם בבית שני, וברבות ימים התערבו בה גם לשונות יוניים והרומיים המושלים בם, בכל זאת לשונם הקדושה לא נשתה מסגולת אלופיהם, כנודע מספורי שמעון הצדיק (נדרים ט: יומא ס"ט. מנחות ק"ט:) ומהספור קדושין ס"ו. ומס' בן סירא הגדול, ומכל התנאים אשר על ידם יסד רבינו הקדוש את המשנה (רמב"ם מב' תרומות פ"א. והחכם געזעניו"ס בהקדמתו לס' השרשים הקלר החזיק דבריו בראיות עצומות ע"ש), ומחידת בר קפרא בירושלמי מ פ"ג; ושם הקפידו על לשונם (עירובין נ"ג.). ולכן תמצא הרבה פעמים מה שאמרו בא"י בלה"ק אמרו בבבל בלשון ארמית. ביב"ק אלא לראב"ע הומן בן יין וכו' (כ"מ פ"ג:)

ר' סעדיה גאון (מגלים מ"ב.), ומתפלת רב האי גאון שנמצאה במחזור הספרדים ומספרו מוסר השכל (עיין שפתי ישנים), ואשר לפי עדות הראב"ע ז"ל במאזנים, אסף ספר המאסף בלשון ערבי מלא חכמה וכליל יופי בדקדוק לשה"ק; והרד"ק בשרשים מביא פירושו על מקראי קדש (שרש אהל, בחש, בלע, גדש, דמה, חגג, חמד, מור, נחל, ערער, רגד, שמש, שקד. וגם בשם אביו רש"ג בשרשי דכף, ספל). אבל פירושיהם ותשובותיהם כתבו כלם בל' ערב, כנודע מספרי רס"ג ורב ה"ג ובעל ח"ה והרמב"ם ז"ל. גם הרי"ף ז"ל ברצותו להרחיב פי' למען ירוץ קורא בו, כתבו בסוף חבורו בלשון ערב, וכן כתב בפ"ז דשבועות על המשנה „אמר לחנוני תן לי וכו' וכבר פירשנו הלכה זו פי' מבואר בל' ערבי ואנו כותבין אותו בסוף מס' זו בס"ד. ובפ"י דכתובות „וכבר פירשנא עיקרא הדא שמעתא פירושא רויחא בל' ערבי וכתיבנא לה בסוף הדא מסכתא". ובאותו פרק על המשנה מי שהיה נשוי ג' נשים ומת וכו' הרחיב הדבור אשר לא ימצא כמוהו זולת במקצת בפ"ב דשבת דכל הספר, ונציגהו פה בקצרה, יען לדעתנו אף הוא יפיץ אור על תפארת רום נפשו כי ידעה מאד. „מיהר שאת ועוז אשר לה. וז"ל „ואף רבינו האי גאון ז"ל לא ס"ל האי מימרא דקמאי דמימרא פריכא הוא (רמז על הר"ח עיין תוס' ד"ה רבי), ועיין בה איהו נמי ומסתברא לי' על דרך ב' אוחזין בטלית, והוה סבירא ליה הכי כמה שני ושמיע לן דהדר ביה מיני' לסוף שניה כד איגלי לי' דלא סליקא שמעתא כהוגן והדר ליה לסברא דקמאי דחולקין לפי המעות. ואנן עיינינן ביה טובא ואיגלי לן טעמא שפיר בס"ד ופרישנא לה למתניתין ולגמרא דילה וברירנא עיקרא דילה מדברי רבותינו ז"ל בפי' מעליא ומילי נהירין ולית בהון ספיקא, וכד מעיינת בהון מתברר לך דודאי הוא דעתא דתנאי ואמוראי בלא ספק וליכא למיחש לחזור מיני', דהיכי דינא דקושטא והלכה למשה מסיני (והראב"ד ז"ל דחה בכ"ז את פירושו בתמים דעים) ופרישנא לה בלשון ערבי וכתיבנא לי' בסוף הדין מסכתא בהדי פירוש תרתי שמעתתא אחרנייתא מהאי מסכתא דחזינא בהו פירושי דלא סליקא. (העתק מג' הלכות אלו המצא בס' תמים דעים). ולכן השבנו מאז למשפט אשר גם שו"ת הרי"ף אשר בידינו נעתקו מלשון ערב, וכל חיך טעם לשונו בהלכותיו ידע ויבין כמה ברורים ונאים דבריו שמה, וכמה קצרים ונעדרי היופי וההבנה הם בתשובותיו, כי רובן הם בלי ראש ורגל יען לא נקרא שם השואל והמשיב עליהן; ועתה הנה ד' לנו עדים נאמנים על השערתנו כי נאמנה היא, א' בסוף תשובות הרמב"ם הנקראות בשם פאר הדור אשר נעתקו בזמנינו, נמצא גם קובץ שו"ת מהרי"ף ור"י בן מיגש תלמידו אשר נעתקו ג"כ מערבית לעברית; נמצאנו למדין שכתב שו"ת בלשון ערב. ב' בס' שיטה מקובצת על ב"מ נמצאו מהם הרבה תשובות מועתקות מערבי, ובתוכם מצאתי ג' שו"ת הנמצאות גם בשו"ת הרי"ף שבידינו. בב"מ ס"ח: מביא ש"מ שו"ת מהרי"ף מלשון ערב, ובספר אשר בידינו הוא בסי' קע"ט

ושמואל אמר בנהרדעא אנא אלא בר חמרא (חולין ק"ה.) וכדומה. ומעתה תבין מאמר סתום מכל אשר קדמונו, אמרם ז"ל „ה"ד אשה רעה אמר אביי מקשטא לי' תכא ומקשטא לי' פומא. רבא אמר מקשטא לי' תכא ומהדרא לי' גבה (יבמות ס"ג:) ופירש"י פומא לקלל ולגדף עד זמן הסעודה כדי לצערו; ומהדרא לי' גו' שלא תאכל עמו ויצטערהו". ואנחנו לא נדע וכי המקללת שלא במקום הסעודה לא תלא חובת אשה רעה! ורבא אמר גם אשה רעה מאוס לגרשה, וכי על עון קל כזה שאינה רוצה לאכול עמו יעגוד בחברתו ואשת נעוריו! ולכן נראה לנו כי מגילה נקיה פתח לשונם, אחרי שהיתה בידם שאכילה כינוי לתשמיש עפה"כ אכלה ומחתה פיה (יומא ע"ה. כתובות ס"ה: ב"ר פ' פ"ו), כנו גם הכנתם לתשמיש בשם עריכת השלחן כאמרם „הכית דאתאי לקמי' דרבי אמרה לי' רבי ערכתי לו שלחן והפכו כו' וכן לקמי' דרב וכו'" (נדרים כ':) ובמגילת עברים השתמשו בה בא"י השתמשו בבבל בלשון ארמית מקשטא לי' תכא שהיא כמו ערכה לו שלחן. ואם לזאת יקרא אשה רעה, ראה תדרשם על פס' ופ"י לבו הלך נפשו למות (סוטה ע':). וכל היין אשת ישתם לו עוד

קמ"ש בלשון שלגים ובלי ראש ורגל. שם ק"ב. מביא שו"ת תשובה מהרי"ף ג"כ בלשון ערב (ואחריה אחרת ויקרא מתלמידו), ובספרנו היא בסי' ק"ז ג"כ בלתי בהירה כהראשונה. שם ק"ח: בש"ת תשובה מהרי"ף מלשון ערב מאירה, ובספרנו בסי' קכ"ט קצרה ובלתי בהירה. ומעתה לא יפלא בעינינו על התשובה מהרי"ף המובאה בס' המלחמות בפ"ב דשבת, ובספרנו היא בסי' ר"ל בלשון שלגים ומשונה ומלבד כל אלה נלקו גם בחסר ויתיר כי חלו בהן ידי זרים אשר הוסיפו וגרעו; הרמב"ם בתשובותיו (פאר הדור סי' י"ט, ומובאה גם בכ"מ פ"ג מהלכות תפילין) מביא תשובה להרי"ף, ובספרנו איננה. הרמב"ן במלחמות פ"ב דשבת והר"ן שם מביאים תשובה להרי"ף שאסור להדליק נר שעוה בשבת, ובספרנו איננה. בשו"ת הרשב"א סי' אלף קפ"ה והריב"ש סי' י"ד, גם הב"ש בסי' מ"ב ס"ק י"ט בשם שו"ת הרמב"ן, מביאים תשובה להרי"ף דהמקדש לפני פסולי דרבנן אין חוששין לקידושין ובספרנו לא ימצא זכרה. בתמים דעים סי' קכ"ב מביא תשובה להרי"ף, ובספרנו איננה. (אולי גם פירושו המובא בתוס' ברכות מ"ה. ד"ה בקולו, היה ג"כ באיזה תשובה שנאבדה מאתנו, כי ברי"ף מגילה פ"ד נזכר אותו המאמר בלי שום פי'. וגם בתשובותיו אשר בידינו איננו). הבעל המאור בסוף פ"ב דסוכה מביא תשובה להרי"ף שפסק כרבנן בחתן אם רצה לקרות ק"ש, וכתב עליו הראב"ד בתמים דעים, ומה שאמר שראה בתשובה שאלה להרב ז"ל לא היו דברים מעולם, וכ"כ שם הרמב"ן ז"ל במלחמות וז"ל, אבל לא מצאנוה לזו בתשובותיו, ולפי דעתנו שלא כתבה הוא מעולם וכו' ואין לסמוך על התשובות הנמצאות אא"כ הוחזקו,. והראב"ד בתמים דעים סי' מ"ב כ"כ על תשובות רה"ג, איני יודע מי שנאה, ואפשר הסופרים שבשום כאשר הם משבשים כמה העתקות, או שמא הגיע לידי מי שאינו בקי והוסיף מלה או שתים עד שנשתבשה כל התשובה, ובשו"ת הרשב"א סי' אלף קס"ז, ומה שאמרת שיש בידכם תשובה מהגאון ר"ח ז"ל וכו' אותה תשובה לא ראינוה ולא שמענוה ולא הגיע לידינו מעולם ואין אנו יודעין אם הרב ז"ל חתום עליה, ובדברים כאלו אין סומכין עליהם בלא ראיה ברורה, והרבה תשובות נכתבו ויצא עליהם שם אחד מן הגדולים אשר בארץ ואולי לא אמרם מעולם; ואל תתמה שאפי' בתלמוד יארע ככה כמו שאמרו ביבמות פ"ב אטו מר בריה דרבינא חתים עלייהו עכ"ל. וכ"כ הרשב"ש בסי' י"א על תשובה מהרמב"ם אם מברכין על הקריאה בס"ת פסול (פאר הדור סימן ס'), ואיך נניח אנחנו תלמוד ערוך בפיו של רבינו הרמב"ם ז"ל בחבורו הגדול מחמת מה שנמצא בתשובות משמו? שמא כתבה או לא כתבה, אטו מר חתום עלה, כדאמרינן ביבמות אטו מר ברי' דרבינא חתום עלה,. אולם לדעת הרשב"א בתשובה (מובאה בכלבו ובאבודרהם ה' קה"ת) היא מהרמב"ם רק שחזר בזקנותו ממה שכ' בילדותו. ובשו"ת הרשב"א שבידנו איננה. ואדרבה במיוחסות סי' רל"ט מביא תשובת הרמב"ם בלשונו ואינו מעיר עלי' כלל. ואולי לא ראה הרדב"ז ז"ל דברי הגאונים הנזכרים ולכן כתב, כל תשובה שנכתבה בשם הרי"ף ז"ל אין לנו להסתפק אי חתים עלה או לא דהלא"ה לא הנחת מקום לסמוך על שום תשובה מתשובות הגאונים דהא לא חתים שמייהו עלה (רדב"ז ח"ב סימן תקנ"ט *) תשובות הרי"ף הנמצאות לרוב בש"מ נעתקו לדעתנו ע"י החכם ר' אברהם הלוי אבקר"ש; יען בין מעטי תשובות הרי"ף אשר נעתקו ממנו בס' תמים דעים, תמצא בסי' רכ"ב

התשובה

---

*) ועלינו ערבים דברי הגאונים קדמונו אשר עירוב פרשיות וחלופי שמות נפלו בקבוצי תשובות הנזכרים, כי כן מצאנו בשו"ת מהרשד"ם ח"ב סי' כ"ז שכתב, אנה ה' לידי תשובה בקבוץ מתשובות מכונות להרי"ף או להר"ם ולהר"י ן' מיגש הלוי זצ"ל הרי גם הוא נסתפק אם הם להרי"ף או להר"ם? והתשובה הגדולה שמביא שם איננה לא בתשובות הרי"ף ולא בהרמב"ם והר"י הלוי הנמצאות בס' פאר הדור. גם מביא ג"כ תשובה להרמב"ם וחתים עלה משה, וכן בסימן ל"ב ול"ג מביא ג"כ תשובות להרמב"ם ואינן נמצאות בכל בספר.

האשונה הגדולה אשר בס"מ ב"מ דף ס"ח מלא במלה, וממנה השער על הספר כי מעשה ידיו כלם :

שמה היה המדקדק ר' יהודה בן קריש מהעיר תאהר"ת (והיא סארטארא בממלכה הלזו. יאס"ע בהערותיו לכרך ו') אשר כתב ס' היחס וקרא שמו אב ואם וראוי לנהוג בו כבוד. (ראב"ע במאזנים) והוא ס' שרשים יקר מאד בלשון ערבי ובכתיבתה, עודנו נמצא בכ"י גם בידי החכם געזעניו"ס. וחי בזמן רס"ג כי הרד"ק בשרש סגה מביא כי ריב"ק שמע מאלדד הדני, ואלדד הי' בשנת ד"א סרמ"ס (סה"ד). ר"מ בן סרוק בס' המחברת משיג עליו הרבה פעמים בחמת רוח. גם שמה היה המדקדק הראשון במעלה ר' יהודה בר דוד ז"ל הנקרא חיוג שהעמיד לשה"ק על בוריו אחרי שנשכח בכל הגולה (ראב"ד בס' הקבלה). והראב"ע ז"ל (שם) יכנהו „חכם חרפי הלשון רב על כל חושבי מחשבות, ומחשבתו הולידה ד' ספרים והם ס' הנוח, הכפל, הנקוד והרקמה, והילדים האלה ארבעתם נתן בהם אלקים חכמה„ הוא היה בשנת ד"א ת"ת והיה גם רופא ושמו בין הערביאים אב"ו זכרי"א. ספריו נמצאים עוד בכ"י באוצרות הספרים אשר בפאריז ואקספארד אשר בבריטאניא. בשנת ד"א תתק"ח העתיק אותם המדקדק ר' משה הכהן ספרדי בן גיקטולי"א מערבית לעברית. גם המדקדק ר' אדונים הלוי בן לברט היה שמה (ראב"ע שם) והוא דוניש בן לברט הנזכר ברש"י ובשאר קדמונים. שמו בערבי בן לברא"ט, ועשה ס' כולל השגות על מחברת מנחם בן סרוק בלשון ערב (געזעניוס בס' קורות לשון עבר ובהקדמתו להשרשים הקלר שלו, לייפציג תקס"ג). ובשם הגדולים ח"ב כתוב „ואני ראיתי ס' ישן נושן והוא מחברת דונש והשגות מנחם בן סרוק הספרדי עליו, ותשובת תלמידי דונש ותשובת תלמידי מנחם ושם ראיתי אמרי קדוש מר"ת מכריע ביניהם, וכל כת בראשית מחברתו שר בשירים מחרוזים יפים. גם ר"ת שר לו שיר ארוך ובראשי הבתים הראשונים היה ר"ת יעקב בן רבינו מאיר והכל בשרשי לשה"ק ודקדוק ופתרון התיבות של המקרא„ ונמצא גם באוצר הספרים מהגאון ר"ד אפפענהיים ז"ל. הארצות המחוברות להממלכה הלזו כנזכר, לא נודעו כי לא נחקרו היטב. מקצתם בשבור, ומקצתם בנגב הארץ. א) ממלכת טאווילע"ט בהרי אטלאס, דרומית מזרחית ממאראקא, לפנים ממלכה מפוארה בפני עצמה, כעת יגורו בה ברעבערן. טאווילעט לפנים בירת הממלכה וכעת כפר גדול עם אלף ות"ק בתים נאווים, בה יגורו הרבה שעריפי"ם והם זרע מחמד. שמה יאספו האורחות ממאראקא הנוסעים לארצות תיכונית אפריקא. ב) ארץ זעסגעלמעס"א מזרחית למאראקא בין הרי אטלא"ס, והוא חלק מארץ התמרים ותגבול בממלכת אלגי"ר. זעסגעלמעסא לפנים בירת הארץ וכעת עיר קטנה עם ארמון. ג) ארץ דר"א דרומית מטאווילע"ט, ארץ לא נדע ממנה כי אם שמה לבד. ד) זאהארא (הוראתו מדבר) והוא חלק מהמדבר זאהארא הנקרא בעלא"ד נו"ן (ארץ נון) דרומית מהנהר נון. הערביאים הנוסעים בעדר שמה ובסביבותיה אשר בהמדבר נקראים בשם מוירע"ן, ויקראו על הרוב שם מלך מאראקא עליהם, אף כי לא יסורו למשמעתו ובקולו לא ישמעו ; רובם קדום יאמרו לו להיותו נשיא אמונתם ודתם כנזכר.

תיכונית אפריקא צפונית

כן יקרא כל חלק הארץ המשתרע ברוחב מגבול דרומית ארצות הבארבאריא עד עיגול הסוף, ובאורך מגבול מערבית מצרים עד ים אטלאנטי. מדה שטחו ס' אלף פרסאות מרובעות. החלק הגדול הלזה לא נחקר היטב, הקדמונים חשבוהו למדבר שממה וציה וכללוהו בשם מדבר זאהארא ; אולם ע"פ ידיעת האחרונים דשלו רוב גלות המדבר, יען מצאו הרבה ארצות נושבות וזרועות בתוכו, עד כי לפי עדותם לא יחזיק המדבר עוד חצי שטחו מאשר חשבו הקדמונים ; גם מחלקו אשר בפרי

ממערב המשתרע על חוף ים אטלאנטי, ואשר רק לו יאות השם מדבר כי ציה וערבה הוא, גם הוא איננו ריק מזרע אדם ובהמה כאשר חשבו לפנים, גם בו ימצאו הרבה ערביאים נוסעים בעדר ממרעה למרעה כאשר נזכיר. כל הארצות האל הנודעות בשם תיכוניה אפריקא לפונים נחלקות לב' ראשי מחלקות, ונודעות בפי הערביאים בשם זאהארא, וארץ התמרים או בעלא"ד אל דשערי"ד:

א זאהארא בל' ערבי מדבר, וכולל לפי ידיעתנו רק חלק מערבית כנזכר. משכנו בין מארא קא ובין ארץ התמרים (והוא חלק מזרחית מהמדבר) וארץ זענעגאמביע"ן ויס אטלאנטי, כי בדיוק גדול לא נוכל לצייר מצריו הבלתי נודעים לנו עוד. לפי תכונת תהגותו ברצועה הרחבה ממערבית אפריקא אשר מקומו תחת אזור החם ושאריתו קרוב אליו, דעת לנבון נקל אשר אווירו חם ובוער מאד ע"י ניצוצי השמש הנתכים ארצה בקו נצב (זענק רעכט) על חול המדבר וילהטוהו כתנור בוערה; אבל איננו איום ונורא בכל המקומות עד אשר לא יוכלו שאתו, רק את ארץ המישור לבד ישית בהומו לשממות עולם, כי שמה לא תחזינה עיני הנוסע רק עבי שחקים מאדמים בשמים ממעל, ואבני אלן לבנות גם חול בוער בארץ מתחת, אין ציץ צומח ואין עץ פורח, אף לא נהר ומעין להשקות פני האדמה הנחרה מני חורב; אבל בלעדי אלה המקומות ימצאו גם שדמות יעשו מעט אוכל אם יזרעו, וביותר במקום רכסים וגבעות כי הרים לא ימצאו בכל ארץ גזרה הלזו, נהרות שוטפים בקרבה אין. ואם כי מהרי אטלא"ס יזרמו נחלי מים, הלא עוד מעט ואינמו כי יעלו בתהו בערבות חול ויאבדו; גם בארות מים אשר יכרו להם בקצת המקומות, מים מלוחים הם ולפעמים יסתמם החול הפורח שמה לרוח היום. בימי קיץ ידללו ויחרבו כל אפיקי הארץ המעטים, ובימי הגשמים יזרזף המטר ארץ ישקה האדמה ויפים בישימון נהרות ובמדבר יאורים רחבי ידים, הארץ תוציא צמחים יפים, וביותר במקומות מעטים אשר בחלק קטן ממנו הרחוקים זה מזה מרחק רב, יגדלו שרשים ממינים שונים, קוץ ודרדר, עשביט גם מין תבואה הגדלים פרא, ברא מבערע"ן; במקומות מעטים תמרי דקל ושאר מיני תמרים, פקועות שדה, מין שוכת טה"ע ודומיהם. המוירע"ן ינהגו אחר המדבר עדרי צאנם, גמלים, עזים, כלבים גדולים וסוסים מעטים. גם ישכנו בציחה הלזו ארי שחל, חזירי יער, אנטעלאפע"ן, קופים נחשים גדולים שרף ועקרב; עופות לרוב אך שמה חסים היענה ביתה ומעונתה, ארבה לרוב. מהמתכיות לא ימצא שם זולת אבני מלח לרוב אשר יסחרו בם מסחר רב. המוירע"ן הנזכרים הם תושבי הארץ, תכונתם בנין גופם ומנהגיהם יעידו כי ממעי הערביאים יצאו, מראיהם שחרחר אדמדם מחום השמש, ישרי קומה ומוצקים, עיניהם גדולות ונוצצות, חוטמם ארוך מעט, קווצותיהם תלתלים שחורות, עיניהם מזרי פחד, קלי הרוגז בעלי חמה וממהרים לשפוך בוז, ובכלל כל הפעליות נפשם חיות הנה וקלות התנועה מאד. בוערים ונאים, תכונות מתאימות מבטן היצירה מאד, כי המה לבדם ראשית גוים וסגולת כל העמים בעיניהם, רק למענם תזרח השמש ותבוא ותפנה, ולכן יתמהו ויתפלאו מאד על אים לא ידע לשונם. שוללים ובוזזים עלי נתיבות, ואוהבי אדם ומכניסי אורחים באהליהם (ערב ל"ח:). הגנבה לאשמה תחשב רק יומם, אבל לא בלילה, כי אז לא יבושו גם נכבדיהם לגנוב מכל הבא בידם. לשונם לשון ערב בהברות שונות. אמונתם אמונת מחמד בלולה בהבלי עובדי אלילים. כהניהם יקראו בשם פאלבע"ן גם מארבוטע"ן, כל חכמתם וידיעתם הקריאה בהקארא"ן והכתיבה לא יותר, ובכל זאת יכובדו מאד. כי המה לבדם מורי תורתם, רופאים גם סוחרים החרוצים מאד במסחרם, מטיפי העם, כותבי קמיעות בעד מהיר, מנחשים ומעוננים ועושי נפלאות כנהוג בין כל עמי לא בינות. הנוסעים בעדר הנזכרים לא יחנו במקום אחד כי אם עד אשר כלו לאכול את עשב הארץ וטרפי צמחה ויסעו. מקנתם ארעו שעורים. לפעמים גם חטים, אבל תבואות תוקות קציר לא ישמרו להם, רק

עודם בהם יקטפו וייבשו אותם לצרור היום . עבדי עולם אשר נהם ירעו מקניהם , לא ירדו גם בפרך רק ייטיבו חסדם עמהם ויתנו אליהם אוכל מכל אשר יאכלו . כל עבודתם בביתם יטילו על שכם שוכבות חיקם , ועבודת הגברים לצוד ציד לשלול שלל ולבוז בז . משכנם באהלי קדר , כלי ביתם שקים נאדות יריעות ומסכות , קערות עץ , ושתי אבנים לטחינת השעורים ולא יותר . נערים ונערות ילכו ערומים ויחפים , ואשר באו בשנים ילבשו כתונת צמר ופשתי עץ ועליה המעטף הא״ק הנזכר . מאכלם נזיד שעורים , מלוח עלי שיח , שרשים וצמחים ממינים שונים . מנעימיהם חלב גם בשר גמלים , ואשר לחוף ימים ישכנו גם דגים . אורחות סוחרים נושאים ועושים מסחר רב בגומט״י אבני מלח ונוצות היענים לארצות הנעגער״ן , ומשם יביאו עבדי עולם ועפרות זהב . לכל שבט שוטר ומושל מקרבו , על פיו יצאו לקרב על אחיהם ועל פיו יסעו ממרעה למרעה והוא ישב ראש במסבה , ובין אהליהם אהלו בתוך . ובזולת אלה אין לו יתרון עליהם לא בבגדי חופש ולא ביתר שאת והדר מלכות . *מהארצות והמדברות והמקומות הנושבים והמפוזרים בין ערבות חול (אאזען) הנודעים לנו בזאהארא הם א) ארץ הנגב לאנאג״א בנגב מארא קא . [גוארען] *בתוך הארץ , דרך שמה תעבור האורחה ממארא קא לניגריציע״ן . ב) טאגאז״א ארץ מכרה אבני מלח : ג) נועניג״א בנגב הארץ זעסגעלמעס״א . ד) טערג״א ארץ מדבר . ה) לעמט״א נ״כ ערבה . ו) גואלאט״א , ארץ כאי בתוך ערבות חול בטבור זאהאר״א , הרבה תמרי דקל בתוכה , דרך שמה יעברו האורחות :

ב ארץ בעלא״ד אל דשערי״ד או ארץ התמרים , והוא חלק מזרחית ודרומית הזאהארא וכולל הארצות האל . א) ארצות הטואריק״ם , הם אזרחי טבור אפריקא צפונית , עם עצום גדול ורב , ומדברים בלשון מיוחדה משונה מלשון ערב . ושוכנים בחלק גדול מטבור אפריקא צפונית , גם במערבית ודרומית ממלכת פעסא״ן ובחלק גדול מהזאהארא . והם נחלקים לעמים ושבטים שונים , רובם טובי מראה , לבנים אנשי מדה ומוצקים בבנין גוס , מקצתם שחרחר כהה . טובים וישרי לב גם אוהבי להם , ולכן כלם חגורי חרב ארוכה ה׳ רגל . לאות כבוד ישאו על אצילי ידם הימנית טבעת שחורה מעצם או אבן . אמונת מחמד היא השלטת , מקצת שבטיהם עובדי אלילים . הטואריק״ם השוכנים במערב זאהאר״א נוסעים בעדר , גם ערים וכפרים להם לשבת , מהם יסעו אורחות לעשות מקנה וקנין . להם יחשב גם המחוז סווא״ס אשר לבדד ישכון כאי בין ערבות חול . ב) ממלכת פעסא״ן גם היא יושבת כערער בערבת חול (אאזע) . בין ממלכת אלגי״ר וארצות טואריק״ם וטיבו״ם . הרים סביב לה , אוירה לא טוב , בקיץ הוא חם מאד וביותר אם רוח מנגב עליה יחלוף כי אז לא יוכלו כמעט שאתו , ובחורף ישב רוח צפון קר מאד ועל הרוב גם סער מחולל , השמים יכלאו על הרוב מהמטיר עליה מטר . רובה מישור מכוסה בחול וקרקעיתו שיד גם חמר . הרבה מעינות ופלגי אבל לא נחלי מים ישקו האדמה לרויה . גם ימי מלח בארץ . ראשית יבולם תמרים , חטים גם שעורים ולפת יצמחו לרוב אם רק יעמולו בעד גידולם . צמחי זענע״ם לרוב מקנה מעט , בקרים רב במיטב הארץ , רבים מהם הצאן וביותר בחלק נגב הארץ , רבים מהם העזים . סוסים מעטים , רבים מהם החמורים בם יעבדו עבודתם וביותר לשאיבת מים . מספר תושביה לא יותר מנ׳ אלף , בני אזרחי אפריקא צפונית אשר התערבו עם הערביאים . מראיהם שחרחר כהה , בינוני הקומה , עצלים ומסתפקים בכל אשר להם . מאכלם על הרוב התמרים , נזיד קמח עם חלב עזים מעורב או שמן . נפשם בשר תאוה אבל ידם קצרה להשינו , לעשיר אם יהללו איש יאמרו „ארוחהו תמיד בשר ולחם״ . יין תמרים יאהבו מאד אשר יוציאו ממוח תמרי דקל ונקרא בשם לוגיב״י , גם מגרעיני התמרים יוציאו יין הנקרא בוז״א ואותו ישתו לרויה למען ישכרו ויתהוללו . נשיהם חיות פנים , אוהבות מאד שמחות וגיל רנה ורקוד . גם האשה לאן בכל אות נפשן , ולכן

המשפטים גם עולות ונדרות כמוסר הפרוגנה. בתיהם שפלי קומה וקטנים מאבנים או לבנים בלי פאר והדר. גם חלונים לא יקרעו להם להאיר את הבית, רק דרך הפתח יבואו האור במושבותם, וכן המה מעונות הנעגער"ן אשר נזכיר. ולעדות בעל משא בערב (שער ז') כן המה גם הבתי כנסיות אשר במאראקא, ולכן השלחן אשר עליו יקראו בספר תורת אלדים אצל הפתח למען יראו אור, כי בתוך הבית ימששו כמעט חושך, ומביא ראיה כי לא מקבילות דרכיהן לאשר נמצא כתוב בספר, מהמקרא „מי גם בכם ויסגור דלתים ולא תאירו וגו' ולא אמר ויסגור דלתים ולא תבואו, או ויסגור חלונות ולא תאירו! זולת תופרי מנעלים לרגליהם וחרשי ברזל לפרסות סוסיהם לא ימצא עושי מלאכה בכל הארץ. גם בתי מלאכות אין זולת למטעות תמר בם יתעסקו כנזכר. המסחר עלום אבל רק בסחורות ארצות זולתם. לשונם לשון ערב נשחתה. מהמדעים ומלאכת מחשבת לא ידעו כל ידיעתם הקריאה והכתיבה. אמונת מהמד היא השלטת.

בנדעג ממשלתה. ממשלה בלתי מגבלה תחת מלך הנקרא סולטאן באין מעצור לרוח תאותו. גם הוא מגזע השעריפי"ם אשר במאראקא. ממשלתו אחוזת עולם לו, אך לא כל הימים לבנו כ"א להגדול מזרע המלוכה; וזאת תסב לפעמים מלחמות עצומות וחמס וריב בארץ. הוא ישלח להפאש"א אשר בטריפאלי ת"ר פסעליו"ם פאלי"ר שנה שנה, אולם הם יתראו יותר למנחה ואשכר ממס עבד לאדוניו, כי הפאש"א לא יוכל אותו דבר. השופט כל הארץ הוא הקאד"י, משפט מות יחרוץ רק המלך לבדו. בכל הארץ ק"א ערי מושב וכפרים. הבירה בממלכה קטנה הלזו מורזוק על נהר, סביבה חומה גבוהה ולה ג' שערים, הבתים קטנים ומדוכאים, גם היכל המלך בלי פאר והדר. ארמון בית הנשים אשר לו לא יחזיק כי אם גבירה אחת וארבעים שפחות עולם. קול שאון בעיר וגם עליזה היא עת סוחרים יבואו לה מקאהירא טריפאלי ודומיהם. ג) ארצות טיבבו"ם. הטיבבוע"ר עם עצום ורב. שוכנים במרחבי ארץ מזרח ונגב פעסא"ן. מראיהם שחור אך לא כהנעגער"ן אשר נזכיר. אנשי מדה וישרי קומה ומוצקים בבנין גום, עיניהם חיות ומזהירות, שפתותיהם עבות וקטנות, שערותיהם קלרות, בגדיהם עורות עזים. נוכלים, בוגדים ואנשי תהפוכות, רוגנים אוהבי מדון, ושודדי אורחות עלי נתיבות. והם אכרים ורועי מקנה, זורעי חטים גם נוטעי תמרים לרוב ומקנהם נוספים בעדר, לשון מיוחדת להם אשר ידברו בה במהירות נמרצה. אמונת מחמד היא השלטת, הרבה מהם עובדי אלילים.

אפריקא התיכונה

זענעגאמביען או ניגריציען מערבית

מצריה. לפאת צפון מדבר זאהאר"א אשר גם חלק ממנו המשתרע מעגול ההפוך עד הנהר זענעגא"ל אליה יחשב. לפאת קדמה סבור ניגריציע"ן או ארץ זודא"ן. לפאת נגבה הנהר גוגע"ן השוטף בינה ובין ארצות זיערא „לעאנא. ולפאת ים ים אטלאנטי. אולם בדיוק רב לא נוכל לצייר מצריה עוד, יען לא נודעה לנו בידיעה בהירה. מדת שטחה יערך רק לפי המצרים שזכרנו לס"ז אלף פרסאות מרובעות:

אוירה ותכונת ארצה. מפאת הסגולות ההמודות אשר אצרה בה הטבע ארץ חמדה היא מאד. אבל גם ארץ לא מטוהרה היא מסבות האידים העולים מאגמי רפש בימי הגשמים והיו לזרא באפי תושביה, ומהחום הבוער שמה כשלהבת והבאים מארץ אחרת לא יוכלו שאתו; כי משכנה במרחבי אפריקא, וקרובה מאד לקו המשוה, ובפאת

ובפאת מערבה אשר רוה שקדים יאתה עם אידים לוהטים נזיקים מערבות קול אשר על פניהם הלך ועבר , וילהטו אויר הארץ כתנור בוערה מאופה, ולכן רק הנעגער"ן היותר שחורים ישכנו ארץ ליה גם חום הלזו , יען מלומדים הם לשאת חומה מנוער . החום ההוא , גם שלשה ירחי הגשמים אשר ישמרו מועדם ולא יאחרו עת בואם שנה שנה , כמשפט כל הארצות אשר בין ב' אופני ההפוך השבונה , יעשוה לארץ חפץ ופוריה מאד מאד אף כי אדמתה בלולה בחול . אדמת הארץ אשר על חוף הים מכוסה בחול דשן ושמן , שמה יקצרו לאחי גנות ידועים י"ב פעמים בשנה ; ואדמת הארץ אשר מחוף והלאה לטבור הארץ היא מחמר שמן ולבן מאד , ובעת ישקוה הגשמים תתן יבולה למכביר , הציר לבהמה ינאה יותר מקומת איש , ואם יומם ימלא ממנו כפו קוצר , בלילה ילין והלך , והצאן והבקר תרבצנה בבוקר בנוה טוב ומרעה שמן תרעינה , הרחק מאד מחוף הים , יעלו גבעות ורכסים וירומו מעלה מעלה , בהם גם סלעים וכפים הרבה .

יבולה ותבואתיה . דוחן סודו , אורז , מאיי"ס , באטאטע"ן , תפוחי אנאנא"ס , פול ועדשים , קשואים ואבטיחים , טאבאק טוב , אורזייל"ע , אינגווע"ר , פלפל , אלוי"א , פיזאנ"ג , פשתי עץ , הענג"א , קני צוקר , קאסיא , אינדיגוי"א . תמר , דקל , פפלוימען (ממנו יוציאו יין פאלמזעקט) „קאקא"ם „מגשבים. אגוזים (טאמארינדען) . עצי מאנגלע „אגוזי קולא „ אקאיוא „ קאלאבאסען . אילן „חמאה „בוריס „גוממי „אקאציען . אילן מאסטיק"ס מגובה חמשים רגל ירוק ורענן בקיץ ובחורף , פרחי עליו ירוקים כדונג וכן פריו הגדל כתבנית הפפלוימע"ן ומתוק מאד , מקליפתו יזוב מין שרף לבן וירוק בלול בגרעינים קטנים ונותן ריח ניחוח , גם טוב הוא למזור ותחבושת גם למשוח על בשר וצבעים למען היה לו ברק וזוהר . אילן הארבה , מגובה ל' עד מ' רגל , ולו קוצים מאורך ו' אצבעות גם גזעו מלא מהם , עליו יגדלו גרעינים בנרתקאות ארוכות א' רגל , מגזעו יזוב מין גוממי ועצו טוב למלאכה . אילן באאבא"ב היותר גדול (אפריקא בכלל ה':) כמעט כל עצי עושי ובלתי עושי פרי הנמצאים בסיפורי הטבע גם אשר מאירופא הובאו יגדלו שמה ברוב הפארה , בקרים גדולים אשר גם בשרם ינעם מאד , הפרות מטיפות חלב רב , שורי גבן וביפעל . צאן ב' מינים , צאן כום אשר להם צמר עב , וצאן קדר עם אליות רחבות ושמנות . עזים גרועים , חזירים מעטים , סוסים . גמלים אשר גבן א' להם או כרכרות (דראמעדארע) , חמורים יפים . קופים לרוב ממינים שונים . שנהבים . דוב הנמלים . זאבים גדולים מאד . היענע"ן . שועלים קטנים , אריה , ליש , אונצען . שחל ונמר , חתולים אדומים , חתול הליבע"ט , הסרהן (עיין ל"ל ח"א) חתול הביזא"ם , חזיר הקוצי , ארנבת , ארנבת הזולג , צבי , חזיר היער , חזיר פרא מארץ כוש הנקרא ענגאל"א , קרן החוטם , סוס המים , תנשמת מגודל יונה . התנין הגדול (וואלפים) . פרת הים , כלב הים ממינים שונים , דעלפהינען (רוסיא באזיא י'.) . עופות המזמרים והחומסים , הנשר התחמס , היענה , תוכים ודומיהם מעופות הביתות והמדבריות , קראקאדיל"ע ושאר מיני עקרבים יפים . נחשים קטנים וגדולים מהרבה מינים , נחשים אשר על ראש הוסמס ב' קרנים להם , חמת ארסם עז מאד . חומטים וצבים . דגים לרוב , דג „האיי „הקרן „אאל „החרב „מעופף „הכספי „המליח (הערינג) ודומיהם. תולעים ורמשים מהרבה מינים , ארבה , דבורים , הנמלים הלבנים ודומיהם . המתכיות נמצאים רובם בטבור הארץ , ולכן לא נדע מהם ידיעה ברורה רק אשר בחבל באמבו"ק ימצא זהב מזוקק לרוב , והנעגערן יאספוהו בלי עמל ויעשו להם ממנו כלי מקטרת הטאבאק , כי ממלאכת החציבה בהרים והתכת עפרות זהב ואבקת שחר מתכיות למוצק , לא ידעו אלה הבוערים והנרפים לכל משלח יד . גם בחול אשר הנהרות ימלאו עפרות זהב לרוב . מעט ממנו הכסף , וגם זאת בסבת שכלותם לצרף ולזקק אותו . בחבל הנזכר ימצא גם נחשת ממראה הפלח , בדיל , עופרת , אבני

טים, גבים הרים ודומיהם. בהרבה מקומות ברזל מזוקק ובלתי מזוקק, היותר טוב ממנו בחבל הנזכר, הנעגערן יבערו ויכסלו לעמול בעדו ולכן יקנו מטיל ברזל מאנשי אירפא. במקום השתפכות הנהר זענעגא"ל יוציאו מלח הים.

נהרותיה וימיה. ארץ נהרות ונחלי מים היא, המובהרים בהם ב' ראשי נהרות אפריקא. א) הנהר זענעגא"ל, מקורו בטבור הארץ על הרי קאנ"ג. בגיאו ממקורו ישטוף בין טורי הרים מדרום לצפון, ומימי הנהר וואלעמ"ע בתוכו יתחבאו, ויעקם דרכיו וילך עקלתון לפאת צפונית מערבית, שמה שתי זרועות השטף ישטפו מלפניו ויגבילו ב' איים בילבא"ם ומארפי"ל. ויפנה ימה שמה יחלק לזרועות הרבה אשר יגבילו גם איים רבים, ויאפות ארחות דרכו נגבה אשר שמה יתאחד עם זרועותיו וישתפך בים אטלאנט"י אחרי כי ירוץ אורח ק"ם פרסאות; אורך שטף קצו (מינדונג) חצי פרסה, עומקו י"ח עד כ"ס רגל והאניות בו יהלכון, רק קרוב למקום קצו תל חול ולכן צי אדיר לא יעברונהו; מימיו טובים וטהורים, ועל שפתו עץ רב מאד מזה ומזה. אחת בשנה, בירחי הגשמים, יעבור חקו וישטוף ארץ כיאור מצרים, ואחר כי ישובו המים וישובו לאיתנם ונגרשה ונשקעה הארץ ואגמי רפש רבים ישארו אשר אידיהם יעפשו האויר ויביאו מטהרו כנזכר. ב) הנהר גאמבי"א, מקורו קרוב למקום הנזכר, מהלכו קצר יען לא יעקש דרכיו כמוהו, כי לא ירוץ אורח רק ק"כ פרסאות. גם בו ישתפכו הרבה אפיקי מים וגם הוא ירוץ עקלקלות אבל ממזרח למערב ויגביל איים רבים. והוא עמוק ורחב והאניות בנקל בו יהלכון, שטף קצו רחב ג' פרסאות והאניות תעבורנה בו בטח. על שם ב' ראשי הנהרות האלה הקרא כל הארץ בשם זענעגאמבי"א. הימים אשר בה א) הים קאיא"ר והוא היותר גדול, צפונית להזענעגא"ל ומחוברים הם ע"י צנור (קאנאל) הפרה לה הטבע בהפך כפיה. רוב מימיו יעלו בתהו בחרבוני קיץ, ויזרעו שמה שדות ויעשו פרי תבואה. ב) הים פאניפו"ל דרומית הזענעגאל, תכונתו כתכונת הקדוש. ג) הים ניער"י דרומית ארץ גאלא"ם. ד) הים זאפע"ר בממלכת טענד"א.

תושביה ותכונתם. ראשי עמי הארץ הזאת ב' לאומים שונים אשר ממעי הטבע יפרדו במראה ובתכונות שונות. א) מוירע"ן והם הערביאים הנוסעים בעדר, אשר נסעו מארצם לאפריקא צפונית במאה הז' למספר הנוצרים אחרי אשר גברו והצליחו בעת ההיא לרשת משכנות לא להם. והם העורקים ציה לנסוע שמה עם עדרם ממרעה למרעה למען יהיו ברוח תאותם חפשי משבט מושלים, כי משא מלך שרים עליהם משא לעיפה. וישכנו חלק המדבר זאהאר"א הנחשב לזענעגאמבי"א, יען משכנו בעגול הסוף הסרטן צפונית להזענעגא"ל. לשונם לשון ערב, ולוהטים באש קנאת דת מחמד אמונתם, ולכן נהלו להם גם מהבלי עובדי אלילים אשר שמה, כמשפט כל המהבילים אשר לא ישפיקו להם משפטי אמונתם. שלשה שבטים מהם השוכנים בחלק הלזה, חרוצים מלומדי מוסר וטובים למראה עינים מאחיהם אשר בזאהארא, וזאת הסב להם טוב מצבם ומסחרם עם בני אירפא, אבל בקרבם ארבם, בוצעי בצע, אכזרים, משלמי רעה תחת טובה. לבנים מתכונתם אבל קרני השמש נחרו בם והשחיתו מעט לבנת עורם. אנשי מדה, ישרי קומה ומולקי הגיו. נשיהם בנות חן חן, להתפארת אשה יחשב כרס עב גב שמן ופימה עלי כסל והם הדשנה מהלב עד לא הוצל כף רגלה הצג על הארץ מבלעדי מנהל ומחזיק בידה, נחלה שפרה היא לרגעי ומגיני ארץ ותגלה גם למלוכה. שוכני באהלים אכרים ונוסעים בעדר, גם כפרים מעטים להם, מושבם ביפה נוף ובמשמני ארץ זאהארא. עושים עושר במסחר גם יעדו פאר בתהלוכותם יותר מפאר נוספים בעדר. ארוחת תמיד להם לחם חטים או שעוריש, דוחן, צמחים ידועים, חלב, דבש, חגבים. רק בחגים וימי הלולים לבד המה זוללי בשר. את הציד יאהבו מאד ולכן יאכלו מצידם גם בשר היענה קופים ואריות. על עדי נשיהם ישזרו רוב עשרם כי נשי חיל הן חרוצות ונעימות מאד, ולכן יאהבון בעליהן ועוז והדר לבושן. נשיהם

יקנו להם במחיר מקנה ושאר מקחות, ולכן רבות בנות לפוטר הורים יחשב. מקנה רב להם, בקר, צאן, עזים, גמלים וסוסים יפים, על השורים יטענו משאות גם ירכבו. לשיר בשירים יאהבו מאד, גם ידיעה מעטה להם במהלך הכוכבים. זולת הכהנים רק אנוש מזער יבין לכתוב או לקרוא. גבורי כח ואנשי לחם להם, מקצת שבטיהם ילחמו על הרוב זה בזה או עם שבטי הנעגערן שכניהם, כי בני שאן ובעלי חמה המה מאד. כשארית עמם יאמינו גם הם אשר רק המה ראשית גוים, וארצם ארץ חפץ סגולת ארצות וגברת ממלכות. כלי מלחמתם חרב וחנית גם קני שרפה להם, אבל אויר ארצם ההם ולא יעלה עליהם חלאה אשר יהדור חדרי יליקתם עדי לא יאליהו להריק זיקי אש אשר את אבק השרפה ילהטו וכדורי עופרת מפיהם יתמלטו, והרשים חכמים או לוטש ברזל להזק בדק כלי למעשהו בארץ אין. מסחרה עצום ורב, ראשית מרכלתם אשר יוציאו מארצם, גוממי מהולל הנודע בשער בתי המלאכות והמוסחים בשפר בשם גוממי זענעגאל, והם יאספוהו ביערים המלאים מהם וימכרוהו לסוחרי אירופא. להנעגערן אשר בעבר הנהר זענעגאל יובילו מלה בגדים וכלי ברזל, במחיר זהב ליבעט ועבדי עולם; והם יובילו אותם למארהקא וימכרום במחיר סוסים ודומיהם, לכל שבט מישל מקרבו הנקרא שעך. משבט דאמאנקאר כלו ממלכת כהנים הנקראים ג״כ בשם מארבוטען, והם הכהנים גם ליתר השבטים ולהנעגערן אשר באו בברית דת מהמד. ויהיו מאשרי העם הזה מתעים אותם ג״כ להאמין בהבל נדף משאות שוא ומדוחים, וכי הם ירפאו חולים בברכותיהם ויריקו ברכות ע״י הקמיעות הנקראות בלשונם בשם גריסגרי״ס אשר יכתבו בעד בצע כסף, ומפליאי לעשות פלאות לאלפי רבבות; ועם לא בינות יתימרו בכבודם ויעריצום ויקדישום לקדושים אשר בארץ כי יאמרהו להכרה עם אלוד וכל קדושים וכל רז לא אנס להם ואין נסתר מנגד ידיעתם, כי אלה המתקדשים והמתחסדים לוקחי נפשות הם על ידי שמירתם חיצוני מנהגי דתם, והנזרם מהנאות לעיני רואים, והתעטפות רוח בשפכם שיח והרבות תפלה בקול המולה, ובאלה יגנבו את לב ההמון אשר רצונם יפיקו ושקיהם יריקו. ב) נעגער״ן, אזרחי הארץ מאז וגם עתה ראשית גויי רוב ארצות זענעגאמבי״א. פנת שבטיהם בחלקי הארץ הזאת שלשה. א) האלאאוועד״ר או יאלאאוועד״ר היותר יפים והשחורים בכל אפריקא, גם יתרון להם על אחיהם בגובה קומתם וטוב תארם. גבורים ואמיצי כח, קוצותם תלתלים שחורות, שערותם דקות מאד. נשיהם טובות חן ושכל גם גדולות הקומה, ולכן ירבו קוניהן לשפחות עולם במחירן. תמימים, ענוים, טובי לב, אוהבי ריעות ומכניסי אורחים; אבל גם מגרעות בתכונתם כמשפט כל העמים הבלתי עתיקים מבדי הטבע הורתם, אשר אין מעצור וסדרים גם לטובתם גם לרעתם. ב) אוליע״ר או וואלאהע״ר עם עצום ורב, משונים מאחיהם במעט זוהר מראיהם ויפי תאר פניהם, וביתרון כחות הנפש והחריצות אשר להם; כי במראיהם המה רק ממוצעים בין הערביאים והנעגערן הרועים בעבודת האדמה ומרעה המקנה יותר מאחיהם. אנשי ציד ומהירים לירות בקני שריפה, מהודרים בבגדי חמודות יותר מאחיהם. אוהבים כהורות אירופא גם להתענג בכל מיני תענוגים. ג) מאנדינגאע״ר, עם היותר עצום ורב על הנהר גאמבי״א ובטבור הארץ, והם מראשי אזרחי ניגריציע״ן מערבית. שחורים אבל לא מזהירים בשחרות כשבט הראשון, רובם משחתי תאר, תארם כתאר הנעגערן עיניהם תמקנה בחוריהן, חוטמם שטוח, שערותם קצרות ועבות כצמר, שפתותיהם עבות נשלכות חוצה, קטני קומה וכתפות רחבות להם. אוהבי התענוגים והמסחר גם העסק הטלב״ק והכרת הריעות, ומלומדי מוסר יותר מאחיהם בסביבות ההם. מחזיקים מאד באמונתם אמונת מהמד, רובם גבורים ואמיצי כח ומורגלים לשאת כל יד עמל, בתחלואים ומכאובים לא ינוגעו. מיתר השבטים הקטנים מנ׳ בנזכרים והבלתי נודעים לנו היטב, הם ד) זאראקאלע״ן הבלתי נודעים לנו עוד

כי אם אשר עצלים הם ובלתי דואגים על כל דבר, נעוי לב אשר גם את מושליהם לא נאמנה רוחם, מסהרם מעט ואת ארץ מולדתם לא יעזבו מהרה. ה) זערערע"ן, שוכנים בגבנוני מגר הירוק (גרינען פאר געבירגע) עם לבדד ישכון אשר לא הביא עוד צוארו תחת מושל אחר, כי מושליהם בממשלה מגבלה מקרבם יצאו. הם ונשיהם היותר יפים בארצות הנעגערן, אבל גם היותר נבערים ובלתי מלומדים בכל הארץ ויחיו בנעימת מוסר הטבעי כמעט ערום ויחף ביערים, ובחסרון דעת ותבונה השמים מכל דאגה. טובי לב, נאמני רוח, מכניסי אורחים והרוצים מאד בעבודת האדמה ומרעה מקנה אבל במסחר לא יתלאו ידם, ודבר אין להם עם שכניהם אשר יקראום פראים יען גומלים הם על כל דבר פשע יאונה להם. מידיעת דת והאמונה לא נמצא זכר במו. ו) וועלופע"ן, עם פרא הבלתי נודע לנו היטב, תחת ממשלת כנסיה (רעפובליק) פראים אכזרים והומסים, אבל הרוצים בעבודת האדמה ומרעה מקנה. עובדי אלילים. ז) באגנאנע"ן, עם קטן והפשי בארץ רחוקה ח' פרסאות מים אטלאנטי, ארץ זרועה ופוריה מאד לכל אשר ממנו יחיה האדם, אנשי חיל מלומדי מוסר והרוצים גם הם גם נשיהם. עובדי אלילים, מושליהם מקרבם יצאו. ח) באלאנטע"ן, בארץ קטנה לפונית להאי בוסס"י ופוריה גם זרועה היא מאד בהרילת חושביה, אנשי דמים ומרמה, רעי לב, הומסים ואכזרים מאד. עם שכניהם לא ישלימו ונכרים לא יתנו לבוא שעריהם, תחת ממשלת כנסיה, לכל גליל מושל מקרבו וזקניו יועציו. ט) פאפעל"ן, תושבי האי הגדול ביסא"ו קרוב אל החוף וחלק ארץ דרומיה מהנהר קאזא"מ, גם איים קטנים הקרובים להם. עם פרא ואוהבי לחם ריב ומדון. לשון סתר להם אשר בה ידברו ע"י אותות ורזימות (צייכענשפראכע) אות היא על כי הכשר דעת להם להוליד הדבות ברעיונם. גם מהירים מאד לעבור באניות מכל השוכנים על החוף, והם עובדי אלילים. י) ביאפארע"ן, שודדים עצומים, נאפע"ר, קאקאלים, כל אלה נעירי השבטים ישכנו על החוף, עובדי אלילים ובלתי ידועים לנו היטב. יא) נאלו"ס או נאלו"ר, על גבול ארץ זיערא לעאנא, מהירים באריגת כשתי עץ. יב) ביסאגאטע"ן, יושבי איים רבים, אנשי מדה וגבורי כח אבל פראים בכל מעבדם, עובדי אלילים, עצלים, קשי עורף, אוהבי מדון וקרב, הומסים ושודדים, טורפי נפשם באפס (זעלבסטמערדער). אוהבים מים היים או יי"ש, ובעדו יתנו כל אשר להם. זולת אלה שנים עשר שבטי הנעגערן ימצאו שם פרטוגיזים שחורים מפוזרים ומפורדים בארץ, והם בני פארטוגאל אשר באו לשם בשנת קפ"ב ויתערבו עם נשי הנעגערן, ומדברים עוד בלשונם בלעגי שפה; גם שם המונה הנוצרים עליהם, יען יתנצרו ילדיהם ויקדשו נשיהם ע"י כומרי הנוצרים אשר יביאו להם מגבנוני מגר הירוק, כי אין להם לא כומרים ולא בתי תפלות אף לא שמץ ידיעה במשפטי אמונתם. המסחר לבד כל יגיעם ועמלם, ולכן נודדים הם בגויי הנעגערן לעשות מקנה וקנין, ויחיו חיים טובים מהנעגערן, לובשים מלבושי פארטוגאל כפי נוכת ידם, גם חרב יחגרו סביב למדם. אות על אמונתם ישאו הרוזי שושנים (ראזען קראנץ) על צוארם. כל המגרעות אשר לאחיהם בפארטוגאל, רק לא החמודות, גם להם למורשת עולם, כי הם בוגדים באדם, רעי לב, נוכלים ואנשי מרמה, ולכן יתעבום אחיהם אנשי אמונתם, וגם מאמיני מחמד והנעגערן ישנאום למותם.

לשונם מעלליהם ואמונתם. כמעט לכל שבט ושבט לשון מיוחדת או הברה משונה. לשונות שלשה פנות שבטיהם הן ראשי הלשונות אשר תתהלכנה בארץ, וגם שונות הן אשה מרעותה מאד. לאשר באו בברית אמונת מחמד לשון ערב לשון חכמים והדת להם. כי המארבוטען כהניהם יקראו בה הקארא"ן לפניהם. זולת פלגות הלשונות דרך אחד כמעט לכלם במנהגיהם ומעלליהם. אביוני אדם לא יאכלו ארוחת יומם כ"א אחרי בוא השמש עת ינטו צללי ערב ויסיעו חום היום. מאכלם על הרוב נזיד אורז, דוחן או מאיי"ם ואותו יציקו בקערות מקליפות

קשואים עודו חם, ובאצבעותיהם יקחו האוכל מהקערה ויגלגלוהו בידיהם לכדורים קטנים ויאכלום. העופות אשר להם ימכרו במחיר ברזל, חרוזי זכוכית ודומיהם, ואותם לא יאכלו מעצלותם לעמול בעד תקונם. עשירי עם יאכלו על הרוב ג"כ מאכלים פשוטים אבל טובים מאד. מנעמיהם המאכל קוסקו"ס (מארהקא ע"ג) וזאנגלא"ע והוא הנזיד הנזכר עם חלב מרק בשר או חמאה, לפעמים עם דגים יבשים. למיני גנות שרשים ופירות. גם ידעו לתקן מאכל הישמעאלים הנקרא פולאו"י (עיין ערב ופרס), אבל אותו לא יאכלו כ"א רגעי הארץ לבד. ונפשם בשר תאוה אבל ידם קצרה להשיגו, ולכן לא יאכלוהו כ"א בימי הלולים; ואם ימצא להם יאכלו בלי גועל נפש גם בשר טורפים, קראקאדילע"ן, נחשים וחגבים ודומיהם, אבל לא בשר אריות ושאר טורפי טרף כ"א אחרי ירקב ויעלה צחנה יגלו גלי ויאכלו. צמאונם ישברו על הרוב במים. ולפעמים גם בחלב ויין תמרים. בקצת המקומות יבשלו שכר תבואה הנקרא בולו"י. כלם אוהבים להקור ממסך, להניף מעט תנועתם ולכבות נר אלהים שבל אדם. אלופי השכורים יתנו את כל הון ביתם לאנשי אירופא במחיר מים חיים. הנשים תלבשנה בושת לשכור לעיני רואים, וטיח בסהר האגן במחסך מעשיהן. במקום מטפחת השלחן והידים יאמרו די לשמיכה מגוללה, ובמקום כפות סכינים ומזלגות יספיקו להם אצבעות ידיהם. העשנת הטאבאק יאהבו מאד. בגדיהם רק לכסות מערומיהם לבד, דלת העם רק התולות פתי עץ ארוכות וצרות אשר יחגרו חלציהם, ובכן יאהלו גם ירכותיהם לכסות רק המבושים מקום המכנסים. ואשר תשיג ידו יתלה על כתפיו לבד כדמות אדרת קטן כמטפחת השלחן. וכן תלבשנה גם הנשים. ילדים וילדות משחקים ברחובות ערום ויחף עדי יגדלו ושנות גבר יאתיון. רבים יכתבו קעקע בעור בשרם גם יתנו קמיעות רבים סביב גיום. על עצלותם ורפיונם יעיד מעונם, רובם קטנים כסלי דבורים מעמודי עץ ומכוסים בתבן או בעשבים. רק חדר אחד בבית ובלא חלונים ודרך הפתח יהל אור במושבותם. רובם שפלי קומה ואיש לא יעמוד בם אם לא ישוח גבו. אין יתרון למעונות אצילי העם כי אם במספר או בגודל ביתם לבד. כלי בית אשר גם לעשירי עם, ארגז קטן, יריעות גרועות ומלעות שונות, אשר הם כסאותם ומטותם, מעטי כלים יאכלו וישתו בם, מדוכות עץ וסירות חרש, ראשית עמלם בארץ הזאת עבודת האדמה, זולת המלך ושריו ובעלי הפקודות אין נקי מעבודה הלזו, גם הכהנים לא ירפו ידיהם ממנה. בלי עמל ויגיעה רבה יוציאו להם מן הארץ; ממחרשת לא ידעו, רק בגרזן כהה יפלחו הארץ מעט. עבודתם בשדה יחלו בראשית ימי הגשמים הוא ירח סיון, אחרי כי התמוגגה ארץ מהגשמים כי אז תבקע ותמהר להפתח. בעת הזריעה יעשו הלולים ויאכלו וישתו, כי אדון כפר או עבדה רבה ילך ראש לקול תפים ומחולות, ואנשי מעשהו נושאי משך הזרע אחריו ימשכו, ואחרי כי שדדו בשדה להם יקומו כל העם לצחק ולשמוח בשמחת שמנים. עת הקציר על הרוב בירח אלול, ואז ישאו ג"כ ברנה אלומותיהם, כי חום האויר וטוב אדמתם ימלאו חסרון חריצותם. סביב שדותיהם יעשו גדרות מסוכות סבוכים לבל יעלו פריצי חיות וישחיתו יבולם. ברוב המקומות יתאחדו אנשי הכפרים להיות בנעימות הברה ואגודה אחת, ויחלקו ביניהם עבודתם בשדה והתבואות יחלקו אח"כ ביניהם חלק כחלק. ובקצת מקומות גם מעמל נפשם לא ישבעו, כי מושליהם האכזרים יקחו שדותיהם ובהם יעבודו בחזקה ובפרך כבעבדי עולם, ואלה האמללים מה יעשו אם השה אלוה חכמה ולא חלק להם רב אונים לפרוק עולם מעל צוארם. עושים במלאכה מעטים, ממלאכת מחשבת לא ידעו, ולכן לא ימצאו להם רק חרשי ברזל, יוצרי חרש, מעבדי עורות ואורגים. כלי מלאכתם מעטים ורעים ובכל זאת מעשה ידיהם לפעמים להתפאר. חרשי ברזל ישבו על הרוב בארץ ועמהם ישאו מפוח ופעם (אמבו"ס) ויעשו מלאכתם בשבתם לארץ; גם כלי חמדה יוכלו לעשות ולא רק מברזל לבד כ"א מכסף וזהב גם צורות שונות

ועדי שנים, והיה להם לאות אשר עם כלי אירופא יהיו חרשים חכמים, כי יתרון הכשר דעת טמון בחובם ולבם לא נכון משכל מכל וכל. בגדיהם יארגו על הרוב בנות הארץ בתבונות כפיהן ג"כ בכלים לא חפץ בם, ובכל זאת הארוגים בגדי פשתי עץ יפים מאד, גם ישכילו לצבוע אותם בצבעים שונים. הנשים יעשו מצעות מקנה וסוף או תבן אשר בקצת המקומות התהלכנה בארץ עובר לסוחר במקום מטבעות, ובכלל כמעט כל צרכיהם ימלאו להם הנעגערן בחפן כפיהם. גם דיגים מהירים המה, כי בכל אפיקי הארץ הדגה רבה מאד, וכן ישכילו לשחות במים עזים במהירות נפלאה. המסחר מזער בארץ, רוב מרכלתם במלח גם שן, עורות שורים ועבדי עולם. חרוזי זכוכית גדולים וקטנים יסחרו בארץ במקום מטבעות. המסחר הזה לארצם על הרוב בידי אנשי אירופא. אף כי תכונת השעת ארצם הפילה עליהם תרדמת העצלות, בכל זאת הרגשות חושי בשר והפעליות נפשם חיות הנה, כי רודפי זמה המה גם ישאו בתוף וכנור וישמחו לקול זמרה מאד, ועל כן יאהבו הרקוד, כי לפעמים ירקדו כאילים כל הלילה ולא ייעפו הנשים לבד ואנשיהן על הרוב איש שלחו בידו לבד. הרבה כלי שיר להם אבל רובם משמיעי קול שאון לבד בלי נעימות סדרים. מין שחוק להם במועצות ודעת הנקרא בשם אור י, וישחקו בו על טבלא ב' שורי חורים בה, לכל אחד ד"א גרעינים, ואשר לא ימצא את חוריו גרעינים בשום שכל יאבד אשר הערב עליו. הנעגערן יארשו להם עלמות קטנות, אבל לא יקחו אתהן לנשים עדי עתותן עת דודים. גם נשים הרבה להם אבל רק אחת גברת הבית. לכל אשה אהל, גם לא יאכלו את האנשים להם; בעליהן אדוניהן, כי כל צרכי ביתם על שכם נשיהם. אשה כי תחטא תחת אישה תמכר לשפחת עולם, ובכל זאת לבהן לעוגבים תמיד, ואל הלבנים השוקקן אש לוהט. נשיהם חיות ואשות חיל וברוכות בפרי בטן, והלדה בטרם תבוא אליהן המילדת ובטרם יבוא חבל להן, גם אחרי הבליהן השלהנה תשובנה לעבודתן כקדמתן. נשים רחמניות הן מאד על צאצאי מעיהן, כי תשאנה את הילד על שכמן עדי יוכל ללכת, מחלב שדיה תניקהו ג' שנים, גם תקשיחהו לכל עמל ותלאה, ולכן לא ימצא ביניהם על הרוב ילד ידוע חולי או אשר מום בו. אולם על חנוך המוסרי אין עין פקוחה ולכן יגדלו כעיר פרא. כל הנעגערן בארץ הזאת ימולו בשר ערלתם. אדם כי ימות ישמיע איש עתי קול צעקה ויללה בכפר, למען יתאספו אוהבי ומיודעי המת לספוד עליו ולשאת נהי בהברת מקוננים; הכהנים ירחצו גופת המת ובבגדי בד היותר טוב בביתו יעטפוהו. קרובי המת שכניו ואהובת מרעיו ירימו קול להם בהגה והי כמספד תנים, וישאלו את פי המת „למה מהרת לגוע? ומדוע בהלה נפשך בהברתנו? הכי הרע אויב לך או עשקך איש ממנו? וכדומה שאלות עמוקות משאול כאלה, ובראותו כי אין מענה בפי המת יפן עורף וילך לו, ובא רעהו והקרו בשאלות הבל כמשפט הראשון. בעת ישימוהו בקבר ילחשו הכהנים דברים מעטים באזנו, ובקול נוהה צעקה גדולה ומרה יקברוהו. על הקבר יעמידו עמוד עליו יתלו קשתו חניתו ואשפתו. גם יניחו אצלו סיר קוסקו"ם המאכל הנזכר, וסיר מים להשיב נפשו עת תהיה רעבה גם צמאה. על הרוב יקברו מתיהם בתוך אהליהם ויעשו אבל ה' ימים, כתום יעשו הלולים במשתה ורקוד ויזבחו להם גם צאן ובקר, אם מטה ידם ימכרו: גם עבדי עולם ויקנו יי"ש וישתו לרויה כי הוא ינחם אבלותם ויחבש כל עצבותם, על רגעי הארץ ילבשו אבל ב' שבועות ולפעמים גם ירח ימים, ואז יתאספו אבלים מרחוק ומקרוב להשמיע זעקה ולאכול מכאב לב לכבוד נשמת המת ולשתות משכר רוש כוס מלא מסך למען ישכחו עצבם ועמלם כי גדול הכאב מאד. כי יצאו למלחמה על אויביהם שכניהם ישאו קשת וחצים משוחים בסם ארסי (משלי ד"ו איוב ו' הוזו נ"א:) חנית ורומח, בזמנינו גם קני שרפה. חיל רוכבים מסירים גם רגלים להם, אבל אין סדרים למלאכת מלחמתם כלכל מעבדיהם. צנה ומגן היותר טובים

בקרב המה הקמיעות אשר יטעינו עליהם או לרוב, כי המה לבדם יצילו לפי
אמונתם ממדקרות חרב מחץ יעוף. זולת המעטים אשר נזכיר בפרטיות המדינה;
רובם מאמונת מחמד אשר נחלו מהערביאים יושבי אפריקא צפונית וכהניהם
המארבוטע"ן; אבל גם אלה לא בחרו להם רק חיצוני מנהגי מחמד, ומרובי
מנהגי אבותיהם עובדי האלילים או תרפים (בלשונם פעטישע) לא ימושו. התרפים
אשר יאמינו בם עובדי האלילים גם עתה הם בעלי חיים או דוממים גם תמונות
מחושבות או גלמי עץ ואבן, אשר המקרה או לב הותל התעם להאמין בם, לא
לאלהות כי אם לאמצעים אשר חלק להם יוצר הכל ממשלה בתבל; ואלה יפעלו טובות
לפי אמונתם ויעשו גם רעות בארץ, ולכן יזבחו ויקטרו להם להפיק רצונם ולהשיב
חרונם; כי גם ברוב המשכילים ההם נמצא ציור אלם מאד ממציאות עולם נשגב,
אבל אלה הנרפים לא יחושו לחשוב מחשבות לחקור אחרי רעיון ולהוציאו לאור, כי
מה להם לצייר בציר מעלם נשגב, אם אלה התרפים או הממוצעים או הכחות
גשמיים או רוחניים יפיקו זממם וימלאו משאלותם! הלא טוב להם לחקור ממסך
אשר ילאך עליהם, מלחקור אחרי דברים לא ירגישו הנעדרים וירופפו עשתונותיהם,
הה! את מי מלאומי תבל אין כמו אלה? אם אלה התרפים לא יושיעום בעת צרתם
או ימלאו משאלותם, יתקצפו ויקללו באלהיהם אף יוסיפו לייסרם (היגא ק"י.).
רק למקצתם בתי תפלות. כהניהם הינם מורי דת או דעת, או מאשרי העם בדרך
ישר לא יכשלו בה, רק חוזי שוא מנבאי עתידות, מנחשים קוסמים, מגרשי
הרוחות והקליפות, רופאי אליל ועושי נפלאות ע"י הקמיעות (וביותר לנפשם כי
יעשו עושר ויגובו חיל במסחר זה) ובכלל מתעים ועושי רמיה, הרבה שבטים
אשר גם כהנים אין להם, ובצר להם ידרשו תשועה מנשים זקנות. למאמיני מחמד
אשר בהם אין בתי תפלות בארץ הזאת, רק על פני השדה תחת עץ רענן יעבדו
עבודת מקדשם. מועד התפלה ערב בוקר וצהרים, ואז יתאספו המארבוטע"ן,
הכהן יקרא לפניהם התפלה והם יענו אחריו בקול. ככל מאמיני מחמד
יצומו גם הם צום הראמאדא"ן כהניהם הם מורי ומאשרי הילדים ומתעים את
ההורים בתרמיתם ככהני עע"ז להאמין בהבל נדף ובפעולות הקמיעות אשר יצליחו
לכל, כי לפי אמונתם לא ירבה אלוה מאנוש לעשות נפלאות בקרב הארץ. גם המה
הסוחרים היותר גדולים בארץ הזאת כנזכר. היותר משכילים בין הנעגערן הם
השבט מאנדינגא"ר, סבת לקויי הירח יאמינו אשר התול גדול יושיט רגלו בין הארץ
והירח; במשך הלקוי ירוצו וירקדו כאוילים כי אז יאמינו יבא להם מחמד נביאם
נואין ולנוה מי יגיד לנו? טרם ישימו לדרך פעמיהם ישחטו צפור לראות בכבד
ובמעיו אם יצליח לפניהם ואם לא (יחזקאל כ"א כ"ו). מעוננים הם ומאמינים בימים
מצליחים ובלתי מצליחים. אנשי מרמה בתוכם אשר ישנו את טעמם ויתהוללו
וישתגעו בקרב חוצות להונות עם תועי לבב להאמין אשר רוח רעה מבעתם למען
ירחמו, או להגדיל שם הכהנים אשר ישכילו להוציא ע"י הקמיעות הרוח מקרבם,
כי לפי אמונתם פרו וישרצו הקליפות (האר"י בלשונם) שמה מאד, אבל הנוסעים
מאירופא אלה הכופרים יתהללו כי יוכלו ג"כ להוציא רוח עועים ההוא ע"י מטה
עוז ומקל חובלים. תחבולת מרמה אחת בין אנשי חברה מיוחדה אשר באו בברית
בשבועת האלה לבל יגלו סודם, נוסדה על אמונתם ברוח או מלאך נורא מאד
מומב"א יומב"א שמו, הממונה על הנשים לעצור בעדן וליסרן על פשעיהן כי יתגברו,
ולפעמים יתראה בלילה כאיש מדה ח' עד ט' רגל לבוש בגד ארוך מקליפת עץ
ואלומת תבן בראשו; ואת מסוה התמונה הלזו יתחפש אחד מאנשי החברה במלבושים
כאלה להפחיד את הנשים אשר תיראנה אותו באמת כי איום ונורא הוא, ואם עד
מהרה ירוץ דברו ליסר נשים סוררות בשוטים, ממוצא שפתיו לא ימושו, ואחרי
דברת קדשו לא ישנו מלעשות כאן שפוטים למען תוסרנה רעותיהן ולא תוספנה זמה
או להדאיב נפש בעליהן. מלאך אכזרי הלזה לנשים מלאך מליץ הוא ג"כ לאנשים,

וביותר

וביושר לזעוס ד' אשר פשה רשה הפיל הנ: גו.

מחלקות פרטיות המדינה. ממלכת קאסאן בצפון הנהר זענעגאל, מתנכס עצומים רבתי עם ועשירה בזהב כסף ונחושת, אבל בלתי נודעת לנו למדי. המלך נקרא בלשונם זענאדא"א ולו מ' אלף אנשי לחם ביום קרב, מאמונת מחמד כרוב תושבי ארצו משבט מאנדינגא"ר, ומקצתם עובדי אלילים. שם הבירה קוניאקאר"י בטבור הארץ. ממלכת גאלא"ם על שמאל הנהר זענעגאל. תחת מלך הנקרא בלשונם סאנק"ם, ממשלתו מגבלה ואיננה אחוזת עולם לו, רק ראשי עם הארץ יבחרו להם מלך, תושביה יהונו גרים הבאים לסחור בארץ, כי רבת המסחר היא ע"י האניות הבאות מהנהר הנזכר, גם ארץ חמדה ופוריה מאד. לפנים כוננו שם הצרפתים אשר סחרו אליה את עיר מסחר ומבצר סאנ"ם יאזע"ף, גם הנעגערן מטבור ניגריל"ען יבחרו אליה עם עזבונם זהב, שן, אורז, מאיי"ם ועבדי עולם. יבולה ותבואתיה, גבינת סלעים, אבני זוהר, ברזל, שיש, זאלפעטע"ר, עצי צבעים, גוממי, חמאת גאלא"ם (אשר יוציאו מפרי אילן חמאה הדומה לזיתים והיא נעימה לחיך ולא תתעפש מהרה כחמאת בקר, גם טובה למשיחה כמו הפאמאד"א ולמזור על פצעים) תמרים והרבה מיני פירות, תבואה. טאוואליסגא כפר גדול, בית תפלה לישמעאלים בתבנית בית תפלתם במעקא. דראמאנעט כפר עם ד' אלף כהנים מארבוטע"ן העושים מסחר עלום ורב.

ממלכת באמבו"ק בין נהרי זענעגאל ופאלעמ"ע. הרים גבוהים סביב לה, ויסבו חום גדול מאד. פוריה לכל מיני מאכלים ומהוללה בעבור מחמדי המתכיות והדוממים אשר במעי אדמתה, אבל לא נודע לנו היטב. במקום אשר הארץ מלחה בו מקום לזהב כסף נחשת בדיל וברזל יזוקו; תושביה אשר ישכלו מלאכת החציבה בהרים ימאסו בה, ובני אירופא אשר אליה תשוקתם לא בלו עוד עדיה. מאמיני מחמד ועובדי אלילים, עובדי אדמה ורועי מקנה. ברזל מעפר יקחו ויזוקו די כלי ביתם ונשק לבד. מעבדי עורות. בגדי פשתי עץ יארגו ויובילו גם לארצות אחרות. מדבש יעשו משקה משכר הנקרא מע"ט כמו בארצותינו, ואותו ישתו רק בימי הגלים. הממלכה מחוברה מד' ממלכות, לכל אחת מלך הנקרא בלשונם זערא"טי"ק המושל בממלכה מגבלה מאד, כי לא יעשה דבר כי אם גלה סודו ליועציו נערים וזקנים יחדיו, והם יעשו עצה ועצת הרבים היא תקום, רק ברצונם ישלח צירים לממלכות אחרות; גם על הכפרים לא ישים נציבים הנקראים עלעמאנ"י מבלעדי רצון תושביהם. על הרוב בנו יורש העצר אם יחפצו בו הנציבים, כי להם משפט הבחירה למי מצאצאי מעיו אחות המלוכה. ואלה שמות ג' ממלכות המחוברות לה. א) ממלכת נאקאסע"ל ווראבאנא הבירה על נהר פאלעמ"ע. זעמאילא כפר עם הרבה מחילות עפרות זהב. ב) ממלכת זאמארינ"א מאקא"ן. נאטאקו כפר, בסביבו הר מגובה ש' רגל מחצב זהב רב. בהרבה מקומות חפרו הנעגער"ן בורות עמוקים כ"ה רגל, אבל לא יתמכו עליותם בעמודים ולכן יפלו על הרוב וישחתו. עפר הבורות אשר יוציאו בסלים ירחצו הנשים במים ויוציאו מהם עפרות זהב טוב, כל עוד יעמיקו לחפור כן ירבו למצוא. ג) ממלכת נאמב"י „מוס"ס.

ממלכת טאמאנ"י על נהר גאמביא, תחת מלך אחד משבט מאנדינגא"ר בורדא הבירה בתוך הארץ יאמיאמאקונדא עיר מסחר להבריטאנים. ממלכת באנד"ו, הנהר פאלעמ"ע השוטף בתוכה יבדיל בינה ובין באמבו"ק. תחת מלך מולך בממשלה מגבלת משרי ויועצי הכנסיה כמו באמבו"ק. ארץ פוריה וזרועה, תושביה טובי לב חרוצים ועושים מסחר רב. קורזאן עיר מוקפת עמודי עץ, אלף ומאתים מספר תושביה. בתוכה מקדש מלך מהרבה בתים קטנים, חומת חמר סביבו. גא־נארא על פאת מזרח הנהר פאלעמע מושב בן המלך. תושביה יארגו בגדי פשתי עץ גם יצבעו אותם בתור ויובילום לבאמבו"ק למכרם שמה במחיר זהב. דרומית

מערבית

מערבית ממלכה באנד"ו. יער זימבאנ"י הארוך ד"ג פרסאות בו שרצים כל חיות יער ועופי טרף.

ממלכת השבט וואלאף או וואלאף ע"ר לפנים ממלכה גדולה תחת מלך בלשונם זוראטי"ק בכ' עברי זענעגאל. ארץ חמדה ופוריה כאחת מארצות חמודות בתבל, אבל יושביה העצלים לא יעבדוה על נכון כנזכר. כעת היא נחלקה לג' ממלכות. כי בשנת תקמ"ה הרים מארבו"ט אחד כהן הנעגערן מאמונת הישמעאלים את ידו במלכו ויקח מזרחית ממלכתו מידו וימלוך תחתיו, ויקרא דרור לעבדי עולם אשר בארצו, גם נתן דת בארץ לבל ימכרו את הזכרים לעבדי עולם, ואורחות סוחרי נפש אדם בל יסעו עם מסחרם דרך ארצו, ונסכרו אז מעינות המסחר בעבדי עולם בכל יד הנהר זענעגאל. הצרפתים אשר הטיב הרה להם זאת, הוליכו מחמאות פיהם לחלות פניו; גם מנחה ושכר הקריבו לו להעביר מחשבתו הטובה אשר חשב להועיל לבני אביון האמללים, לדכא עושק ולבער הרעה הזאת מקרב ארצו; והנעגער הטהור המחמד"י ההוא הקשה ערפו וכפתן חרש אטם אזנו משמוע לקול תחנת הנוצרים הלבנים, סגולת עמי אירופא האלה, והעיד בם עוד לבל ישובו לכסלה לדבר אתו בדבר הזה ולהטותו מנתיבות צדק ע"י אבן החן פן בחרב יצא לקראתם. אל מי משניאם שם עולם לכבוד ולתפארת, ודי בזיון וחרפת עולם? ישפוט כל קורא אשר עיניו החזינה מישרים. הוא הרים קרן ארצו ויכר את עמו מאד, בהבלי הבנת אדם משך אבירי השוחרים שעריו, והטיהו נתן על כל שכניו מגור מסביב. אגנאם או גומעל בירת חלק מזרחית הממלכה, על זרוע נהר זענעגאל ממול אי הגדול בילבא"ס אשר בקרבו. מערביה הממלכה או ארץ שוליע"ר החפשים. בתוכה הרבה גלילות אשר לכל אחד מושל בממשלה מגבלה. בכללם היא קטנה אבל פוריה וזרועה מאד. גואידעל בירת המושל על נהר זענעגאל. פאדאר לפנים מבצר ועיר מסחר להצרפתים, על אי ארוך מארפו"ל או אי השן (עלפענביין אינזעל) יושבי הארץ יאהבו לסחור עם אנשי אירופא. ויביאו אל שם הדרך כל אשר להם גם כלבים וחתולים למכור, רק את הלבנים לא יניחו לבוא שערי ארצם מיראתם לבל יהיו באחריה הדוגים לשחורים:

ארצות השבט פוהלאהווער. א) ארץ פוהלא נקראת על שם שבט הנזכר, על ב' עברי זענעגאל, ב' פרסאות והאי משטף קלו, במקום זרועות רבות מלפניו ישטופו כנזכר. שטח כל הארץ ר' פרסאות מרובעות. תחת מלך הנקרא ברא"ק (בלשונם מלך המלכים) כי תחת משמעתו ברא"ק קטן, אולם משנת תקמ"ס יסור גם מלך מלכים ההוא למשמעת מלך שבט המוירען טרארזא"ס. ארץ טובה ופוריה גם טובה למסחר, בתוכה ישטוף ים פאניעפו"ל מאורך ו' ורוחב ב' פרסאות. נאוויאנגע עיר קטנה בירת המלך על נהר זענעגאל מאקא בירת הברא"ק הקטן. ב) ממלכת קאיאר, תחת מלך בלשונם דאמע"ל על ים האטלאנטי משפתכות הזענעגאל עד הלאה מעבר גבעוני מגר הירוק. ארץ טובה ופוריה על כרוב, בה יגורו אנשי השבט זערער"ן החפשים כנזכר. מאקאם בתוך הארץ עיר גדולה ובירת המלך. סאנט לודוויג עיר עם ארמון מושב על אי כשמה בזענעגא"ל ב' פרסאות לפני שפך קלו, כוננוה הצרפתים לראש משכנות מרכלתם בזענעגמבי"א, וכעת היא ככל המקומות היו להם שמה בידי הבריטאנים. מים לשתות מרחוק יביאו, כי מימי הנהר מלוחים יותר מחצי שנה. האי גארע קטן ומלא סלעים וכפים, אצל גבעוני מגר ירוק. עליו עיר עם ב' ארמונות ושער לרכי המבצר. אדמתם מלחה אבל טובה למסחר מאד. האי ההוא הי' ברשותו להאללענדע"ר ואחר כך להבריטאנים ואחר להצרפתים והמה בו מושל על מושל עדי נשאר בידי הבריטאנים ככל אחוזות הצרפתים בארץ הלזו. להממלכה הלזו יחשבו גם איי או גבעוני מגר הירוק (נקראים כן על שם הורשים ויערים ירוקים אשר היו עליהם בתחלתם) לכם ג' ראשים, שם הא' אלמאדיל"א. ושם התיכון ניצע"ן, והשנית

נגבה ראש (קאפ) עמאנוע"ל, שמה יגורו שבט הזעטער"ן הנזכרים ביפה נוף וארץ פוריה. ג) ארץ באאל, ארכה כ' ורחבה ה' פרסאות, דרומית להממלכה הנזכרה אשר גם אליה תחשב. שטחה ת"ק פרסאות מרובעות. ד) ממלכת זי"ן או טהין על הים, ארץ קטנה דרומית להנזכרה, פוריה מאד וביותר באורז גם מקנה רב לה. המלך יקרא בשם בארב"ע. ה) אוואלף לפנים ראשית ארצות השבט הנקרא על שמה, מלכה יקרא בשם בורב"א. ארץ גדולה ופוריה מאד, ונפרדה מב' ראשי הנהרות ומהים, ולכן לא נודעה לנו כי דבר אין לה עם סוחרי אירופא, שמה לא ימכרו לעבדי עולם כ"א פועלי און לבד. האי יאמעס או אי סאנט יאקאבס בנהר גאמביא ה' פרסאות משטף קצו. תחת ממשלת הבריטאנים, שמה ראשי מסכנות לעזבונס ומרכלתם, גם ארמון מולד חזק מאד הנקרא (יאמע"ס פארט) סביבו גדר מעמודי עץ. מספר יושביו שלש מאות, מים גם עצים מרחוק יביאו.

ממלכת בארא במקום השתפכות הגאמבי"א, רוב יושביה מהשבט מאנדינגא"ר, גם נעגערן נוצרים ימצאו בה. ארץ קטנה ופוריה. לפנים היתה שמה ימין הצרפתים רוממה. בארינדינג כפר על נהר קרוב להים, בירה ומקדש מלך. בממלכת יאנ"י על הנהר גאמביא, קוטעיא"ר, זאמי"י, וואלי"י, פיזאני"א, כלם מקומות מסחר להבריטאנים.

ממלכת וואניא דרומית להגאמביא, ארץ קטנה ורבתי עם תחת ממשלת ב' מלכים. בינטאם בית מסחר להבריטאנים. ממלכת קאע"ן על הגאמביא מזרחית להנזכרה וגדולה ממנה. בה ב' מלכים ימלוכו. טאנקרוויואל עיר נעגערן קרובה להגאמביא, גם שמה בית מסחר להבריטאנים, ממלכת טאמאני על הגאמביא, רבת עירות מכל הממלכות הסמוכות לה. יאמיאם קונדא קרובה להגאמביא, עיר מסחר להבריטאנים. ממלכת קאנטאר אצל הנזכרה, קטנה ורבתי עם אבל בלתי נודעת לנו. להארצות אשר על הגאמביא יסחרו הבריטאנים, צרפתים, דענע"ן וסוחרי אמעריקא צפונית, ואלה ד' לאומים יוציאו משם בכל שנה אלף עבדי עולם בערך. ארץ הפאפעל"ן על הים ודרומית הנהר סאנ"ט דאמינג"א הנקרא גם קאשאא. והם עובדי אלילים, פראים ואוהבי מדון כנזכר, ובכל זאת שלמים המה את הפארטוגיזים אשר אחזו בתוכם ויסחרו שם מסחר עצום ורב, ואם לא כלפנים. קאחאא במקום השתפכות הנהר כשמה כנזכר, עיר מסחר ובלורה אשר בזמנינו הורד גאון מסחרה, תחת הפארטוגיזים ובירת מושבותם בארץ הזאת.

ממלכת קארא דרומית מערבית לקאנט"ר, על הנהר דאמינג"א הנזכר. ואנחנו לא נדע גם שמה האמיתי, כי השם הנזכר והנמצא גם במפה הארץ הוא השם אשר פי הפארטוגיזים יקבנו, כי המה סחרו אליה במאה העברה ממספרם, והודיעו לנו ידיעות בלתי ברורות מתכונתה, מרוב עשרם והדר מלכות המלך הצדיק והחכם בירא"ס מאנזאר"ע המולך אז. גם מפרטית המדינה לא נדע זולת מעיר השבית וסביבותיה אשר בגבול דרומית מזרחית הממלכה, והיא געבע, גאבא או שעווע בגליל, ועל נהר כשמה. על פסגה, בערך ד' אלף מספר תושביה פארטוגיזים השחורים אשר יקראו רק בשם נוצרים כנזכר, גם בתי אבות מהלבנים בתוכם. בית תפלה וכהן אחד להם. כל מאוים המסחר, עבודת האדמה יזניחו אף כי אדמתם פוריה מאד. מגוריהם אהלי חמר לבנים ותכוסים בתבן. איי ביזאגא, המון איים בלשון ים עמוק מאד, אדמתם פוריה אבל מקנאתם ריקים מבני אדם. תושביהם פראים, עובדי אלילים ואוהבי מדון. חומסים ושודדים אשר יפריעו שלות שכניהם, לכל אי מושל מקרבו, ושונים בלשונם ומנהגיהם. הנגהרים בהם א) האי ביסאגוי"א הקיפו שלשים פרסאות, מבצר וארמון בו להפארטוגיזים, רובם שחורים או בני התערובות (מולאטען) ולמען יישנו בטח יתאספו בלילה כולם אל הארמון. כל האי תחת ממשלת מלך אכזרי אחד. ונחלק לט' גלילות. ב) האי בולא"ם קטן מהנזכר, הרבה יערים בתוכו, אדמתו פורים

מאד גם אוירו לא טוב, ובכל זאת איננו מיושב. בשנת תקנ"ג השבם חברה אחת מהבריטאנים לטובה, כי אנשי חסד ואוהבי אדם עשו אגודה אחת לזרוע שמה זרע אדם ובהמה ולעשותו אי מושב, וקנו ממושל הארץ את האי וסביבותיו על היבשה למען יכוננו בין הנעגערן ארץ חפץ נוסדה על עמודי הצדק והשלום; לא לרשת משכנות לא להם לא לעשות עושר ולא במשפט או לעשות מקנה וקנין בנפש אדם, כ"א להיות עוד לשטן להמסחר הבזוי ההוא, ולהפיץ מעיני הושיה בקרב עם לא ידעוה, ולהוציא לאור תעלומות תיכונית אפריקא. אולם אחרי שנה וחצי התמוטטה החברה היקרה ההיא, התפרדו כל פועלי צדק ההם. יען קצרה ידם לבצע מעשיהם. וגם הבאים לגור שם לא נכו לשאת אויר גוף ההוא.

ניגריציען

הוא ארץ הנעגער"ן ע"ש הנהר ניגע"ר. או ארץ זוראא"ן. ובלשון ערב בעלא"ד־אל־זודא"ן, הוראתו בלשונם ארץ השחורים.

כאשר נפן קדמה מזענעגאמבי"א נקרא בניגריציע"ן, היא הארץ הגדולה והרחבה גם התיכונה באפריקא התיכונה. משכנה באזור החם בין עגולי הפיך הסרטן, תחת מעלה העשירית מרוחב צפונית, צפונית מקו המשוה.

מצריה. לפאת צפון מדבר זאהארא והארצות הנחשבות לארץ התמרים. לפאת קדמה ארץ דארפו"ר וסביבותיה ארצות הבלתי נודעות לנו. נפאת נגבה גוינע"א העליונה. לפאת ימה זענעגאמבי"א או ניגריציע"ן מערבים כנזכר. ארכה ממערב למזרח ת"ג ורחבה מצפון לדרום ק"כ פרסאות.

אוירה אדמתה, נהריה וימיה. תכונת משכנה בטבור הארץ אשר רוחות הים אליה לא יבואו, דעת לנבון נקל כי החום גדול שמה מאד מאד, אף כי זרועה היא זרע אדם ובהמה והארץ הוציא כל צבא הצמחים ברוב הפארה; וזאת ישבו ההרים המשתרעים ממזרח למערב, והגשמים אשר ימטרו מועדם ולא יקדמו אף לא יאחרו עת בואם שנה שנה (ככל הארצות אשר בין עגולי ההפוך השמשה), ואחרי אשר כל אפיקי הארץ ימלאו מהם, ישברו חקם ישטפו ארץ וישקוה כיאור מצרים. תכונת אדמתה אין אתנו יודע עד מה כאשר נזכיר, זולת אשר בדרומית הארץ ישתרעו שלשלת הרים, הפונים לפאת מערב יקראו בשם הרי קאנ"ג, לפי הנראה יקרו שמה ב' ראשי הנהרות זענעגא"ל וגאמביא הנזכרים, וגם הניגע"ר ראש נהרות הארץ הלזו. השם ניגע"ר נודע עוד בפי ה דמונים, והנעגערן יקראו לו יאליב"א גם גואי"ן, והערביים בשם ניל־על־אביד (נהר העבדים) גם ניל־על קיביר (הנהר הכביר) לפי השערת האחרונים אשר גם זוהר אמת לה, מקורו בהרים הנזכרים קרוב למקור הזענעגאל, ויעבור דרך ים וואנגאר"א, ואח"כ יאחז דרכו לפאת דרומית מזרחית, וזרועות רבות הנודעות בשם בעני"ן, ווארמהאזא, קאל־לאבא"ר מלפניו ישטופו, ושטף קצו בצפון גואינע"א העליונה בלשון הים מים אשר לאנטי. להנהר הזה ג"כ סגולת יאור מצרים כנזכר. מזולתו לא יודיעו לנו הנוסעים כ"א מהנהר מעקאר"א. וכן מימי הארץ לא נדע רק משם הים וואנגאר"א ולא יותר.

יבולה ומצאיה. מהמעט אשר נדע מהם, זהב לרוב אשר בלי עמל בין עפר והול ילקוטון, מהמסחר העצום אשר יעשו בזהב הארץ נדע כי הררים מלאים ממנו, רק אים אין בארץ להוציא לאור תעלומה. גם לכסף שם מוצא ומקום נשאר מהכיות יזוקו, אבל תושביה לא ידעו שמן ממלאכת יציקת חלקיהם למוצק. מלח אין בכל הארץ רק מעט במערבה אשר לא ישפיק די צרכם לבד, ולכן יוביצו

הותו מרחוק וירבו במחירו, כי בעד ליטרא מלח יתנו מחיר חצי דוקא"ט זהב ; בכל מאכלם לא ישימו מלח, רק בעת יאכלו לחם, יאחז באחת ידו הפת ובאחת פסת מלח ואחרי כל נשיכה לחיכה. מלבאות הצמחים יגדלו שמה, מין תבואה הנקרא דור"א אשר יזרעו לרוב, חטים, מאיי"ס, אורז, שעורים, קשואים ואבטחים, בצלים ודומיהם, הרבה מיני שרשים ולפת, בקצת המקומות ענבי גפן אשר יאכלו, אבל יין ביקבים לא ידרכו. הרבה מיני פירות, מבחרי פירות הנגב. עץ הדומה לעץ הזית הנקרא קעדריג"א, עליו יגדלו אגוזים טובים ויקרים, שם, פשתי עץ, אינדיג"א, עלי זענע"ס לרוב, עצי גוממי, עצים בכלל לא יחסרו להם כי יערים גדולים ורבים בתוכה, בקרים, צאן, עזים, סוסים, פרדים, חמורים וגמלים. רוב חיתו יער אשר אפריקא ארץ מכורתם, ארי, ליש, שחל, שנהבים, זאבים, אנטעלאפע"ן, ארנבת, קופים ודומיהם, סוס המים, קראקאדילע. עופות הביתות והמדבריות, בראשם היענה. דבורים לרוב, רמשים מכאיבים, הרבה נחשים עקרבים ודומיהם. ומי יודע כמה לא נודעו לנו עוד, כי ארץ בלתי נודעת היא לנו כנזכר.

תושביה: זולת מעטי המוירע"ן במערבית הארץ כמעט כלם נעגערן, אבל משבטים שונים אשר גם נשונות ומנהגים שונים להם. כפי הנודע לנו מהנוסעים הקדמונים והאחרונים יגורו שמה עמי טובי גם רעי לבב, חרוצים בעבודת האדמה ונרפים במרעה מקנה, אוהבי אדם ומכניסי אורחים, גם שודדים אכזרים. בכורי דלים ופראים הבלתי עתיקים משדי הטבע הורתם, ועמים עשירים אוהבי המותרות והתענוגים, כאחד מאשר לבשתנו יקראו בשם מלומדי מוסר ופקוחי עין לראות כי ערורים הם אם לא ילבשו שני עם עדנים. בכללם דרך אחד להם במנהגיהם והלוכותיהם עם הנעגערן אשר זכרנו, אבל גם תכונות שונות להם אשר בהם מאחיהם יפרדו וביותר מהשוכנים בפאת ים. לפי עדות הקדמונים ימלאו מהם בערים הגדולות אשר בטבור הארץ העולים במעלות שלמות האנושי על כל אחיהם השחורים באפריקא התיכונה ; וכן יעידו גם האחרונים אשר בבחינת מצב המוסרי יפרדו לאומי הנעגערן זה מזה מאד. סבות ההזיון הזה המה בלי ספק רבוי או מעוט התערבם עם הערביאים המלומדים מוסר יותר מהם. משלח ידם במסחר אשר על ידו יתבוללו בעמים שונים לבא בברית אתם וללמוד מעשיהם ומדותיהם ; ועל ידו ילהט החריצות בקרבם לעשות עושר ולמלאות משאלות ותכרונות אשר לא אליהם תשוקת הנרדמים בירכתי הרפיון והעוני בכל ימיהם. אמונת מחמד היא השלטת, וביותר בין המוירען והנעגערן מלומדי המוסר מעט אשר באו בבריתם אבל שבטי הנעגערן הפראים מהללים עוד באלילים. המסחר ההוא ע"י אורחות סוחרים הנוסעים לאפריקא צפונית והארצות גואינע"א וכהני המארבוטען אשר יסחרו בארץ כנזכר. מנהג ממשלתה על הרוב תחת מושלים אכזרים בממשלה בלתי מגבלה ורק במשפטים שונים כאשר נזכיר.

מחלקות פרטיות המדינה. כל הידיעות אשר לנו מארצות אלה לקחנו לנו מספרי קדמוני הערביאים ודומיהם אשר גם הם כתבו רק מאשר שמעו ולא מאשר ראו ; או מהנוסעים החדשים אשר שמעו בנסעם באפריקא מפי הערביאים והנעגערן אשר לא רב אמון בם, יען אולי לא ידעו גם הם ידיעה ברורה, או בשאט נפש כחשו כי רמיה ברוחם ; החכם מונג"א פאר"ק הבריטאני היה בשנת תקנ"ה במערבית הארץ לבד, וכתב רוב דבריו מאשר שמע, ורק מעט מאשר עיניו ראו יען לא הרחיק מהלכו, וגם זאת בחן חקר ונרף ברוח כהה תחת רבים מכאובים, עוני התלואים רעב וחוסר כל, ולפעמים בהתחתים בעת היה כפשע בינו ובין המות ; ותחת מנוקות לוקחי נפש כאלה, עיני מי תעמיקנה לראות במשכיות-האמת ברוח נכון ועשתות שאננות ? ולכן ידיעתנו מפרטית הארץ הגזו קטנה ואולי בהירה מאד. ואלה שמות הארצות והממלכות הנמצאות במפות החדשות

אשר על ב' עברי הנהר ניגע"ר ממערב למזרח.

א) ארץ יאלאניקאדו על גבול זענעגאמביא, בין מקורי הנהרות פאלעימ"ע וגיגע"ר, הלק תמנה ליה, הרים ויערים הרבה בתוכו, לשון הארץ מתדמה ללשון שבט מאנדינגא"ר, לפי עדות הנוסע הנזכר גם מושלים רבים וקטנים לה אשר ילחמו לפעמים איש ברעהו. לפונית מערבית לה ארץ קטנה וואראד"ו הבלתי נודעת לנו רק כי שמה היה הנוסע הנזכר בשובו ממסעו. מאלאקאטא עיר גדולה ופרוצה אין חומה, הבתים בנוים מקנים וטחים בחמר. תושביה חרשי ברזל הרבה גם עושי בוריה מאגוזי אדמה. ב) מאנדינג ארץ מולדת השבט מאנדינגא"ר, לפונית מזרחית מהנזכרה על הנהר ניגע"ר השוטף בתוכה, גם ובסביבותיה ארצות הרבה עפרות גם גרעיני זהב, ממלאכת הזיבה בהרים לא ידעו. האדמה פוריה מאד. תחת מושלים רבים. קאמאליא עיר קטנה בתחתית פסגה אשר זהב הרבה בתוכה. תושביה מאמונת מחמד גם עובדי אלילים. הההכם הנזכר היה בתוכה ויהלל תושבי הארץ לטובי לב. ג) ממלכת קארטא לפונית להנזכרה ארץ חמדה זרועה ורבתי עם. יארא עיר גדולה ובתי חומה ברגל הר סלע. גע־דינגאומא עיר בצורה חומת אבנים גבוהה סביבה במעבר לר בין ב' הרים. ד) ממלכת באמבארא. ממלכה גדולה מזרחית לב' הארצות הנזכרות, על ב' עברי הניגע"ר. ארץ חמדה ופוריה מאד גם זרועה על הרוב, אורז, דוחן, פשתי עץ, התאת אילן כנזכר וגם היא נחשבה לסחורות הארץ. בעלי חיים האוכלים והנאכלים לרוב. זהב הרבה. תושביה נעגערן וגם מוירע"ן ישכנו בה, כלם טובי לב ומכניסי אורחים, וכעבדי עולם הם למלכיהם ומושליהם, וכן ימכרו משם עבדי עולם הרבה בכל שנה. זעגא בירת הארץ ומקדש מלך על הניגע"ר. לעדות הבריטאני הנזכר ל' אלף מספר תושביה. עיר עליזה ונחלקה לד' עירות ב' מימין וב' משמאל הניגע"ר, סביב כל אחת חומת חמר, בכל אחת בתי תפלות ישמעאלים הרבה סירות דוגה (קעהנע"ן) ארוכות וצרות ומחוברות רק משני אילנות חלולים, שטות בנהר ויללו יפיו. בוריא עיר גדולה, המוירען יסחרו בה מסחר עלוס במלח אשר ימכרו במחיר תבואה ובגדי פשתי עץ. זארזאנדינג עיר מסחר עשרת אלפים מספר תושביה, מקום מסחר להמוירען. יעננע או דשעננע לד"ק יקרא על שמה הממלכה גואינע"א. עיר גדולה מזעג"א הנזכרה על אי בנהר ניגע"ר. זאאי עיר גדולה ובצורה אשר חומה ומגדלים גם ב' חפירות סביבה. ה) ממלכת מאזינ"א לפונית מזרחית להנזכרה וגם למס לה, על חוף שמאלית מהניגע"ר. ארץ קטנה ונושבת, תושביה שבט פולאע"ר, רובם רועי מקנה. ו) ממלכת קאנג או נאגדש"א עם הבירה כשמה. ז) ח) ממלכות דעגאמבא קאוואבא בלתי נודעות לנו זולת שמן. ט) ארץ מאניאנא בפאת לפונית מזרחית, דרומית מזרחית לבאמ־באר"א. תושביה פראים אכזרים, איבת עולם להם עם שכניהם, וכי ימצא איש מהם את אויבו ורצהו נפש בלי חמלה. י) בעדו לפונית מזרחית להנזכרה, וגם היא למס למלך באמבאר"א, זולת זאת לא נדע ממנה דבר. יא) ממלכת גאטט"א. לפונית מזרחית להנזכרה. על חוף ימין הניגע"ר, במקום אשר יגביל נאי גואינ־קאלא. יב) ממלכת טאמבוקטו. ממלכה גדולה ומהוללה בצפון הניגע"ר, פוריה מאד לכל אשר ממנו יאכל אדם וחי, פירות לרוב, כמעט כל מיני התמרים. הרבה מיני בהמות חיות ועופות. זהב לרוב ולא תחסר כל בה זולת מלח, והמוירען יסחרו בו מסחר עלוס. אליה יבואו אורחות מממראקא ושאר ארצות אפריקא בכל שנה נושאים טאבא"ק, מלח, צמר, בגדי משי, צמר, פשתי עץ ומשי. כלי מתכות וזכוכית ודומיהם, וימכרוה שמה במחיר עבדי עולם, זהב, שן, נוצות היענים, עלי זענע"ס, תמרים ושאר סחורות אפריקא התיכונה, תושביה מקצתם נעגערן ומקצתם מוירען אשר ימינם רוממה ומהם גם מלך הארץ אשר יעדה גאון ויכבד אשר בכל עיניו ועוז ותפארת במקדשו, גם עצמה ורב אונים לו, אמונה מחמד

אלפים בארץ, טאמבוקטו, טאמבוט בירת הארץ ומקדש מלך, בזרוע לפונים הניגע"ר, נבנתה בשנת ד"א תתקע"ג. גדולה ורחבת ידים, מספר תושביה כ"ה אלף. בתיהם אהלי חמר מכוסים בתבן, רק היכל המלך וראש בתי התפלה מאבנים. הרבה יהודים בתוכה, נגשים ונענים מאד כנהוג. הרבה בגדי פשתי עץ יארגו בה, והיא ראש לערי מסחר באפריקא התיכונה. קאברא עיר פרוזה על הניגער, ג' פרסאות מזרחית להבירה, גם חוף אניות שם להבירה. רבת המסחר ומושב סוכן המלך. יג) ממלכת בירוה לפונית מערבית להממלכה הנזכרה, ובלתי נודעת לנו. וואלעט הבירה וגדולה מאד, רבת המסחר במלח. יד) ארץ קאמבא דרומית הניגער ובלתי נודעת. טו) ממלכת גאגא קרובה להנזכרה, שם הבירה כשמה, רבת המסחר ובלתי נודעת לנו רק מפי השמועה. כמו טז) ממלכת גובער מזרחית להנזכרה, ומדבר ליה יבדיל ביניהן. יז) ממלכת הויסא או זודא"ן, מזרחית לטאמבוקט"ו בצפון הניגע"ר. תושביה נעגערן שחורים מעט, על האר פניהם רוח חן שפוכה, רכים וטובים גם יותר מהוכמים מכל עמי אפריקא התיכונה. חריצות והכשר דעת להם למלאכות הרבה, כמו למלאכת הכתיבה, דבר יקר בארצות ההם, האריגה והצביעה, עבוד עורות. להקשיח את הברזל ולעשותו מוצק יבינו יותר מחרשי אירופא, הספירה פיס (פיילע) אשר יעשו המה טובה מהנעשה בבריטאניא. בדברי ריבות יתרצו משפט עפ"י דת ודין הכתוב בספר. בעלי הפקודות יעמדו באמונה על משמרת פקודתם. הסוחרים עושים מקנה וקנין ברוח נכון והדרת מוסר. הבירה רבת המסחר, שמה כשם הארץ, מספר תושביה כפלים מאשר בלאנדא"ן בירת בריטאניא. יח) אשבעי ממלכה קטנה, לפונית מערבית להנזכרה ובלתי נודעת. יט) ארץ אגאדעס לפונית להויס"א, תושביה שבט טוארי"קים, חלק ממנה ציה ומלא הרים, אבל בכללה פוריה היא וביותר לבעלי זעגעם וקוויי מאנג"ע אשר יאספו לרוב. אגאדעם הבירה בנויה בנוה וחומה סביבה. רבת המסחר, כי הרבה אורחות סוחרים ינהרו אליה שנה שנה מארצות אפריקא. כ) ממלכת בארנו או בורנ"ו מזרחית גם דרומית מזרחית להנזכרה. ממלכה גדולה ועצומה המשתרעת עד גבול ממלכת נוביע"ן; בזמנינו הוסיפה אומץ והעיזה ידה על שכנים ותשימם נמס עובד. גם פוריה עשירה וזרועה היא מאד, כל צרכי אדם לפיהו למותר, ראשית מרכלתה מאשר תוציא אדמתה נחשת. תושביה נעגערן מלומדי מוסר ואוהבי התענוגים והמותרות. אמונת מהמד היא השלטת, גם הרבה עובדי אלילים בתוכה תחת מלך מולך בממשלה בלתי מגבלה, אשר אחוזת עולם היא לו ולזרעו אחריו, כי ג' חכמי וזקני העם יבחרו להם מזרע המלך יורש עצר אשר ימלוך תחתיו אחרי מותו; במשך ימי הבחירה יושם כל אחד מבניו במשמר מיוחד, הזקנים יובילו את אשר יבחרו בו אל גופת אביו המת, שמה יעידו בו ללכת בדרכי אביו הטובים ולחשוך רגליו מהרעים, משם יובל בקול שאון והמון חוגג אל היכלו כלו אומר כבוד. אחיו המה הראשונים אשר יקדתו פניו יפלו לרגליו וישקו ידיו למו פיהם, וכל העם באחרונה; ואם רמיה ברוח אחד מאחיו יאבד משפט זרע המלוכה או גם את חייו. בכל זאת יגליח לפעמים א' מהם להפיח אש המריבה בלב העם ולעורר מלחמת איש ברעהו בקרב הארץ. המלך החדש ינהל פי שנים בכל אשר ימצא לו מעזבון אביו, והשליטים יותר ללהם חוק לשארית בני מלך, בארמון בית הנשים אשר להמלך לפעמים ת"ק נשים, מלבד ד' מלכות אשר לו, וכן מספר הסוסים באורוות המלך (דברים י"ז פ"ז י"ז). [בארנו] הבירה ומקדש מלך, רבתי עם, עשרת אלפים בתים בתוכה, סביבה חומה ולה ז' שערים גם חפירה אחת. רבת המסחר ע"י אורחות סוחרים יבהרו אליה. למשמעת הממלכה הלזו יסורו עוד ו' ממלכות קטנות. כא) ממלכת גידרי או קוק"ו על ים פידרי, ממלכה שפלה, תושביה נעגערן פראים.

כאשר נפן נגב מערבית מניגריליע"ן נפגע בגואינע"א העליונה הכוללת ממלכות וארצות רבות, והאחרונים יחשבו אליה גם ארץ זיער"א לעאנ"א אשר על הים.

מצריה לפאת ימה ונגבה ים אטלאנטי, אשר ממנה ימשך לשון ים ארוכה הנקראת ע"ש הארץ, והרבה לשונות קטנות (באיע"ן, בוכטע"ן). לפאת קדמה, ארצות הרועים הנקראים בשם גאללעא"ר הבלתי נודעות לנו. לפאת צפון זענעגאמבי"א וניגריליע"ן. (בין 9° רוחב צפונית ובין 1° רוחב דרומית. ובין 6° 20′ עד 26° אורך מהאי פער"א על ים האטלאנטי (עיי' ח"א א':) אורך שטחה היותר גדול ממערב למזרח ש"מ, ורחבה היותר גדול מצפון לדרום פ' פרסאות.

מדת שטחה לא נוכל לדעת בבירור, כי ארצות מצריה בלתי נודעות כנזכר:

אוירה אדמתה, הריה ונהרותיה. משכנה באזור החם בין עגולי הפוך הסרטן מקו המשוה, ולכן אוירה חם מאד מאד, רק הגשמים והטל אשר ירבו לרדת שמה, גם רוחות הים והשתוות יום ולילה בכל ימי השנה, יקררוהו מעט ויעשוהו ממוסך. ימי הגשמים ישמרו שמה מועדם ולא יקדמו אף לא יאחרו עת בואם. אגמי רפש אשר ישאירו הגשמים גם החום הגדול אשר שמה יעשוה ארץ לא מטוהרה מאויר רע לנשמת חיים; וביותר הוא לזרא לזרים אשר לא נסו לשאוף אויר חם ולח מאד כמהו, אף כי בכללה ארץ הפן ופוריה היא לבעלי חיים ולצמחים כאשר נזכיר. גם ינוגעו מרוח סועה וסער אשר יחליף בארץ במועדים ידועים ונקרא בשם הארמאטא"ן כאשר נזכיר. באורך חוף הארץ שטוחה ושפלה, רק במעטי מקומות רכסים קטנים. בטבור הארץ ירומו הרים ולפאת צפונה ישתרעו שלשלת הרים הנחשבים להרים גבנונים באפריקא התיכונה אבל בלתי נודעים לנו עוד. ראשי הנהרות ממזרח למערב אשר שמה עם הרבה פלגי מים קטנים ישקו את הארצות אשר על החוף. הנהר זיער"א לעאנ"א, שערבר"א, מעזוראד"א, זואייר"א, ריאד"א, וואלט"א, קאמאראנע"ן, פאוואזאן. ימים לא נודעו לנו בארץ הזאת:

יבולה ומלאכיה. זהב לרוב, לא רק בחול על שפת הנהרות לבד, כי אם גם מטילי זהב מוצק בהרבה מקומות גם גדולים בלי עמל החפירה כמעט על פני האדמה ימצאו. ממלאכת החציבה בהרים לא ידעו, ולכן לא נודעו לנו יתר המתכיות והדוממים הסגורים בבטנם בלי ספק, זולת ברזל, מאגנעט, מלח, מיני אבנים ועפרות שונות. רוב מיני תבואה, צמחי גנות, פול ועדשים, מאניא"ק או פרטי קאקאאו"ע, באטאטע"ן, פרטי יאמ"ס. פלפל קאן, פלפל נרתקאות (שאטען פפעפער) פלפל יהודים. אנאנאס, קליאה, אינדיגו, טאבא"ק, סוקר, פטרי עץ, יין מעט. כמעט כל מיני תמרים ופירות הנגב. בקר, צאן, עזים, חזירים, המורים וסוסים יפים. שנהבים, דראמעדאר"ע, ארי', נמר, פיל, קופים, סוס הים, ביפעל, חזירי יער, היענע"ן, שועלים קטנים, צבי, עופר, אנטילאפע"ן ממינים שונים. חתולי ליבעט וביזא"ם. עופות מהרבה מינים גם הבלתי נודעים עוד בארצותינו. דגים מהרבה מינים, בראשם דג האי (האי פיש), דג הקרי', דג הפורח, העריננ"ע, זארדעללען ודומיהם, רמשים מכאיבים מאד כבכל ארצות החמות, נחשים ופתנים מפריסים, עקרבים, קראקאדיל, קאמעלעאן, סאלאמאנדער, חומטים, צבים, צפרדעים. דבורים, נמלים, נמלים הלבנים זבובים ודומיהם. ומי יודע כמה נעלמו עוד מאתנו? יען לא נחקרה הארץ עוד מהחכמים אשר אחרי טבעי היקום יתקורו:

תושביה ותכונתם. כמעט כלם נעגער"ן מעמים ושבטים שונים. זולת מעטי אנשי אירופא אשר רק בעבור המסחר ישבו בארצות האל אשר לחוף הים השכונה, והם בריטאנים, צרפתים, האללענדר, דענע"ן ופארטוגיזים. הצרפתים עזבוה מעת אבדו בים הילם, גם מעטי מארבוטע"ן יבואו לפעמים הנה לא להשתקע כ"א לסחור בארץ. הנעגערן נחלקו לעמים גדולים וקטנים, גם

כרבה לשונות שונות להם. בצפונית מזרחית הארץ ימצאו רבים משבטי פולאע"ר ומאנדינגא"ר הנזכרים. בין כל העמים אשר בחלק ההוא לא ימצא לפי ידיעתנו עם עצום ורב אשר יקרא באמת עם נורא או גוי איתן כי אם בערך שכניהם הקטנים ונעדרי אונים מהם לבד. במנהגיהם וידיעותיהם אינם שונים בכלל מאחיהם אשר זכרנו; בכללם הם מלומדי מוסר מעט מזפיר, ויחיו עוני מעבודת האדמה ומרעה מקנה תחת ממשלת תאות החושים ולא שלטון השכל, ובכל זאת לא יחסר להם הכשר דעת והבונה הצפון וטמון בחדרי לבבם באין נאל ידם להוציא לאור העלמה. מהמדעים והמלאכות לא ידעו, רובם לא ידעו ספר, ולכן גם בתי ספר אין להם יען לא ידעו מחסורם. ביצרים ועובדי אלילים והרפים כנזכר, ומהבילים באמונתם מאד, רק יושבי ארץ זיערה לעאנ"א המעטים הם מאמונת מהמד וידעו לשון ערב וכתיבתה. מנהגי ממשלתה על הרוב ממשלה בלתי מגבלה ומקצתם ינהגו תחת מושלים אכזרים. גם ממלכות קטנות אשר משפט ממשלה כנסיה (רעפובליק) לא. המסחר והמרכולה כמעט כלו בידי עמי אירופא הנזכרים, אשר יוציאו משם זהב, שן, עבדי עולם, פלפל מאלאגעט"א ודומיהם; בעד מחיר בגדי פשתי עץ, ברזל וכל הנעשה בבתי המלאכות באירופא, גם סחורות קלות הערך וביותר היי"ש אשר יביאו אליהם, וירויחו לא מעט במסחרם. גם המוירע"ן יסחרו מעט בארץ כנזכר. ואלה שמות ראשי הארצות הנכללות בשם גויאנא העליונה. זיערא לעאנ"א. ארץ הפלפל. ארץ השן. ארץ הזהב. ארץ עבדי עולם. ארץ בענין וביאפרא"ר:

זיערא לעאנא

הוראת שמה בלשון פארטיגאל הררי אריות, כן קרא לה הספן הפארטוגיזי פעדר"א ד"ע צינטר"א אשר מצא אותה בשנת רכ"ב, ושמע בלילה תחת טורי הרים אשר תחת הראש לעד"א קול רעם בקול שאגת אריה. ועל שמה יקרא כן גם הנהר אשר ישתפך אצל הראש ההוא בים אטלאנטי.

מצריה. לפאת צפון זענעגאמבי"א, והנהר נונע"ז יבדיל ביניהם לפאת קדמה ארצות הנעגערן הבלתי נודעות עוד. לפאת נגבה ארץ הפלפל אשר הנהר שערבר"א יבדיל ביניהם. ולפאת ים ים האטלאנטי. ארכה מצפון לדרום כ"ה, ורחבה ממערב למזרח ס' פרסאות בערך. מדה שטחה לא נוכל לדעת בעבור מגר מזרחי הבלתי נודע כנזכר:

אוירה, אדמתה, חיה, ונהרותה. אוירה חם מאד, אבל גם לא כמעט כל הימים, ימי הגשמים ישמרו מועדם כבכל הארצות ההם כנזכר, אבל לא בעת אחת ירדו בכל הארצות, רק יאחרו עת בואם לפי ערך אורך מהלכם ממזרח למערב, עד"מ בארץ הזהב אשר בפאת מזרח יקדמו לבוא במועדם שנה שנה, וכאשר יכלו שמה יחלו לשמור מועדם בזיערא לעאנא אשר בפאת מערבית, וכאשר ירדו פה ו' או ח' שבועות, יסבו פניהם לפאת צפון וישמרו עת בואם בזענעגאל. בארץ הזאת יבואו באחרית ירח זיו ויכלו בקץ ירח אלול. על הרוב אחר אשר ירדו י"ב שעות יכלאו אח"כ מרדת כ"ד עד ל' שעות ולפעמים עוד יותר. ימי הגשמים, הימים אשר הצן בהם יותר מכל ימי השנה, כי אז ישיבו נשמם באויר קר אף כי ברע הוא בעבור לחות אשר בו. על הרוב יבואו ברוח הדים ובסופה וסערה דרכם, ואש מים עבות ברעם וברק יזרוף ארץ, וכאשר

יבואו כן לכו להם ג"כ ברוח סועה וסער. הסער ההוא בבואו ובלאתו מתחולל ברעם ורונז רק חצי שעה, אבל אז תחיל הארץ מגלתו, הנהרות ישאו דכים, כים ירתיח כסיר מצולותיו, ועוברי אורחותיו באניות שמה ירא[ו] הייהם תלואים מנגד ונפשם בהחת התמוגג. כמעט פני כל הארץ אשר על החוף שוהם ושפלה אשר הרבה אגמי רפש ואפיקי מים בתוכה. פעמים בשנה, באביב ובבציר, בעת אשר היום והלילה שוים, יעלה הים ויכסה ארץ, מהרפש אשר ישאיר אחרי שובו להיתנו יוציאו מלח טוב. אולם מהחוף והלאה לטבור הארץ יעלו הרים קטנים גבעות ורכסים מעט מעט וירומו מעלה מעלה, והארץ הרבה אף כי לא יחסרו לה פלגי מים וגם פוריה היא מאד מאד; האדמה מעוטפה בירק דשא כל ימי השנה כבקיץ עולמים, וביתר תפארה אחר גשמי נדבות הנזכרים, נאות דשא אשר עדרים בהם יתחבאו ולא יתראו. כל עצי השדה לא יחליפו השנה ולא ילבינו שריגיהם פעם א' רק עלים ישנים מפני הדפים יפילו. זולת טור גבעות ורכסים הנקרא ג"כ זיערא לעאנא אשר על החוף, לא ימצאו הרים בארץ הזאת רק בטבור הארץ יבתרע סעיף אחד מהרי אפריקא התיכונה מצפון לדרום, שמה יקרו נחלי מים אשר ישקו את הארץ וישתפכו בים אטלאנטי. ראשי הנהרות, הנהר נונע"ז בצפון הארץ. הנהר ואגנעאם מהולל בעבור המסחר העצום אשר על ידו, וכמוהו הנהר דעמבי"א. הנהר זיער"א לעאנ"א או מיטאמב"א גם פאגרי"ן, שפך קיצו בים אטלאנטי רחב ג' פרסה. בצפונו ראש הארץ (לאנד שפיצע) הנקרא אי לעאפרדע"ן; ובדרומו ראש (קאפ) סאגרין, או זיערא לעאנא. הנהר שערבר"א על גבול דרומית הארץ, נהר גדול השוטף בין גבנוני מגר טעלינ"ג ואאג"ט הנ"ל, וישתפך בצפון ים קנר (בוכט) הנקראת על שמו אשר בו גם האי שערבר"א. ימים בלתי נודעים לנו בארץ הזאת:

יבולה ומחצביה. הארץ הזאת לא נחקרה עוד כנזכר, זולת החלק אשר במקום השתפכות הנהר זיער"א לעאנ"א, כי שמה יסחרו אנשי איראפא וביותר הבריטאנים אשר ישבו שם למען מסחרם; ולכן רק אותם אשר יודיעו לנו שמה נבדם נליג פה. זהב אם ימצא בבטן הרי הארץ לא נודע לנו, כי הנעגערן העולים והנרפים לא יטמנו השם מתושם אחריו ולא ידחגו אם לא ימצא למו; הזהב אשר בידיהם יובל להם ממקומות הבלתי נודעים לנו, כי שם ימצאו גלמי זהב מוצק אשר ישטוף הגשם מראשי ההרים. בטבור הארץ ברזל לבן אשר לא יצלח לכלי מגזרים. אבני מאגנע"ט. אורז לרוב, שאר מיני תבואה לחיים ושרשים הנזכרים בגואינעא בכלל. שרשי נידשינ"ג אשר ממנו יעשו משקה משכר. זמורות גפן אשר יגדלו פרא ויעשו בהושים וענבים קהות. עצי עושי פרי הנזכרים, אילן אגוז קאלא אגוזיו יגדלו בדמות אשכול ענבים, שפה ותמונה בסעיפיו פריו, קליפתו החיצונה עבה ורכה, והפנימית דקה ולבנה, הגרגר אשר בתוכו לבן, ולפעמים ארגמן והם היותר טובים; האגוזים ההם יקרים שמה, ואשר תמצא ידו להשיגם ילעסם בפיו תמיד אם לבדם או עם גרגרי פלפל, טעמם כטעם קליפה עצי חינא וכן סגולתם ג"כ לחזק הקיבה. גם יקדמו פני האורח עת יבוא בקרב ביתם ובעת שובו לביתו, גם יקריבו אשכר ויעדו התשורות והמנות ישלח איש לרעהו. בהמות חיות ועופות כנזכר שם. הדגה רבה בים ובנהרות ואפיקי מים אשר בתוכה. נחשים ולטאונים מפריצים גדולים וקטנים ממינים שונים, מין נחש אחד קטן מאד (זיגיאקי אמופאגג) שמו אשר ברוח שפתיו יעור עינים:

תושביה ותכונתם. זולת מעטי אנשי איראפא אשר ישכנו בה, כלם נעגערן מעמים ושבטים שונים אמיצי כח וחרוצים יותר מאחיהם בטבור הארץ, ומדברים בלשונות שונות. שבטי מאנדינגא"ר ופולאע"ר מדברים בלשונם ושוקדים מאד על ידיעות הערביאים וחכמתם; ובכלל לא יחסר לאלה השוכנים על חוף הים שכשר דעת ותבונה לבינה לעזר ולהועיל לחברה האנושים אם רק יהיה עוזר לאו

מזולתם. אף כי יעמדו עוד במורד מעלת השלמות ככל אחיהם אשר לא נגמלו מחלב שדי הטבע, עוד אחרי תאות חושי בשר לבם הולך, עוד לא ידעו לאחוז בדרך הפעליות נפשם החיות, בכל זאת המה טובי לבב, אוהבי אדם אחי ברעות, מחונני גרים ומכניסי אורחים. כל מחיתם עבודת האדמה, אבל בלי עמל ודעת לעבדה כמשפט. על הרוב יזרעו שדותיהם באגודה וחברה אחת (סענעגאמביא ע"כ :). מאכלם התמידי אורז, תמרים ושרשים הנזכרים. התמרים יפיקו להם טובות רבות, בעליהם יכסו אהליהם, גם יעשו מהם עבותים מיתרים וחבלים, מקליפות גזעם החיצונה יעשו סלים ומלעות, ומהפנימה בגדים, פריהם למאכל ותרופה, גם יאהירו מהם שמן טוב אשר יאכלו לפעמים תחת החמאה, ריחו כריח הדודאים טעמו כטעם שמן הזית ומראהו נאוה כדונג, גם יעשו ממנו בורית. בשר לא יאכלו כ"א בעתים רחוקות אף כי עזה אליו תשוקתם. מטעמיהם תולעים אשר ימלאו בגמרת התומר אחרי כי תחדל יונקתו. בשר העקרב לעגוא"ן גם לבשר סוס המים נכספה נפשם מאד. עובדי האלילים יאכלו גם נבלת כל פגר בהמה, וגם אחרי אשר בא בו רקב ותעלה צחנה. ומאמיני מחמד לא יאכלו כל תועבה אף לא בשר החזיר. בהמרק אשר יאכלו ישימו בשמים חריפים כמו פלפל וכדומה. לחם לא יאכלו רק מעטים, וביותר אשר עם בני אירופא יתרעו לחברה. על הרוב ישתו מים אף כי יאהבו מאד משקים משכרים. את היין והיי"ש אשר יובא מאירופא יאהבו יותר מיין תמרים אשר להם. רק מאמיני מחמד יתעבו כל משקה משכר ותחתיו ישתו המשקה מעש"ב אשר יעשו מדבש. הטאבא"ק יעשנו מאד. האנשים יכתבו קעקע על מצחם תמיד, והנשים יכחלו פניהן בכחל ממראה תכלת, לבן, גם אדום; גם תאהבנה רבידים, שלשלאות, נזמים, אצעדות, טבעות הידים והרגלים, מזהב כסף ושאר מתכות, אלמוגים, קליפות חומטים, חרוזי זכוכית ודומיהם. גם תרחצנה הרבה פעמים ביום ותמשחנה גויותיהן בשמן ובתמרוקי הנשים. רבים מהם יעשו בפצירה פים את שניהם הקדמות (שניידע צעהנע) שנונות וחדות; שטוטים מאהר בנפש אדם לא יקנה מהם עבדי עולם יען יחשבום לאוכלי אדם ולכן ישננו שניהם כטורפי טרף. נשים רבות להם אשר ימכרו להם אביהן בעד תשורות נקלות ואת פי בנותיהם לא ישאלו. במנהגיהם מלאכתם ומעגליהם אינם שונים מאחיהם הנזכרים למעלה. מקצתם מאמיני מחמד, והם הפולאה"ר והמאנדינגהע"ר, ולכן אנשי מוסר ודעת הם יותר מאחיהם, אף כי יאמינו מאד באמונות ושאר מנחשים וקוסמים לבם הולך. מקצתם עובדי אלילים אשר גם ליוצר הכל ורבה להם ממציאות עלם רם ונשא, אבל לא ישעו אליו ולא ידרשוהו, באמרם כי מגביה לשבת כמוהו לא ישפיל לראות על ברואים שפלים כמוהם, ולכן יאמינו במציאות מלאכי זעם וחסד אשר מלכותם בכל משלה, אותם יראו אליהם יזבחו, אליהם יבנו בתים קטנים לעבודת מקדשם; גם יאמינו מאד בפעולת התרפים והקמיעות, ולכן אין מספור להם במתעים אשר יונו את העם במשאות שוא ומדוחים, נביאים מנחשים ומעוננים אשר גם המה הרופאים בארץ. השבט בולאמע"ר יקריבו אבנים למתיהם ואותן יפקידו בידי חברת נשים הנקראת בשם סמאנג"א; לאבנים ההם יקריבו בכל עת אורז אף יסגדו וישתחוו להן. עוד חברת נשים לשבט טימאניע"ר בשם בונד"ו הממשלה על נשים, אשה כי תחפש לעשות אשר לא יעשה ונקראה אל השופטות ולפניהן תתודה חטאתיה אשר חטאה, ואם גדול עונה או פשעיה התגברו ונמכרה על הרוב לשפחת עולם:

מנהג ממשלתם. הממלכות והארצות הקטנות הנכללות בממלכה הלזו סרות למשמעת מלכים אשר ממשלת מקצתם מגבלה. שבט מלכותם אחוזת עולם להם, אבל על הרוב יבחרו ראשי העם מזרע מלך המת את הישר בעיניהם למלך תחתיו. ובכלל מנהג ממשלת אלה הארצות הקטנות יותר ממשלת הזקנים (אריסטאקראטיע) מממשלה בלתי מגבלה (מאנארכיע). לכל כפר או עיר מושל

מקרבו איש מלא ימים המושל בעירו כמעט בממשלה בלתי מגבלה. גם מלך לאדם אם כביר מלאה ידו לכונן עיר מושב, ירדה בעמו בכל אות נפשו; לראשים כאלה עוד גבוהים עליהם, והם אשר יתאספו לעשות עצה ולהעמיק סוד יחדיו, אם העם ילינו על מושליהם לוחציהם כי ירבו עושק ומרמה לעשות. באסיפה ההיא יחרץ משפט כל דבר הקשה על כל דבר פשע אם למות או לעבדות עולם. ואם יפלא דבר למשפט כי לא ידע או ראה איש להעיד מכשול שוא על פניו, אזי ינוסו אל הכהונה לעזרה, כי ישקו את האיש מים אדומים, הם אבקת קליפת עץ ידוע מבול במים, ובאו בו המים המאררים לצבות בטן ולהבריק מעיו והיה האיש הבוא לאלה בקרב עמו כי עשה נבלה וענש יענש; ואם המים בהם מעיו לא יריקו ורק הקאה יעוררו, ונקה האיש מעון כי ענתה בו הקאתו לצדקתו (הודו ל"א). לשבט בולאמע"ר חברה מיוחדה בשם פורר"ה, אשר אנשיה באו באלות חברים להיות רוזים נאמנה לשר החברה ולגזור על דל שפתם מלגלות סודם לזולתם. והם יתאספו בחצי הלילה לעשות עצה חרש בחורש ויער אשר איש זר לא יוכל לבוא שמה. כל מגמתם לבער גנבים מכשפים פושעים ומורדים מקרב עדתם. ברצותם לבוא בלילה באחת עריהם, יודיעו את בואם ע"י קול המון וצעקה גדולה למען ימלט איש איש קל על נפשו בתוך אהלו, וכל הנמצא בחוץ יספה, והם ינערו פועלי האון הנזכרים בסתר, כי ימותו אותם ואיש לא ידע איך ובמה, יען יפילו פחדם ואימתם על כל בשר כי אין דורש ואין מבקש עוד לדעת מה אתם. להשבט זוזיער"ן אשר משכנם במבור הארץ, חברה נסתרה בשם זעמ"א, רבים יכנוה בשם חברת בונים חפשים אשר באפריקא, יען מנהגיהם נסתרים ג"כ מאד ובמחשך היערים כל מעשיהם וסודם לא נגלה עוד, והם מכובדים מאד בארצם, גם לשון סתר להם אשר זולתם לא ידעוה. המסחר איננו גדול ועצום כבשאר הארצות השוכנות על חוף מערבית הים; ראשי הסחורות אשר יובילו משם עץ קא"ם אשר בו יצבעו הבריטאנים הנלב על להב הפגיים, ביזא"ם, אמבר"א, שן היותר טוב ומזהיר בלובן מראהו לרוב, דונג, עבדי עולם, זהב בזול, אבל רק מעט יובא משם. המסחר בעבדי עולם ירד מאד, כי התושבים לא יעמלו לצוד נפש אדם כבשאר הארצות; עוד לפני שלשים שנה לא הובילו סוחרי אירופא משם כי אם ד' או ה' אלף בכל שנה, וכעת ירד עוד בלי ספק המסחר הנבזה הלזה אשר כלו אומר קלון. במקום מטבעות ישתמשו גם הם במטילי ברזל הנקראים בשם באררע"ן כמו בזענעגאמבי"א.

מחלקות פרטיות המדינה. מרוב ארצותיה לא נודע לנו רק שמותיהן לבד, אף כי הרבה אניות סוחר יבואו לה זה שלש מאות שנה מאירופא, ולכן לא נאמר רק בקצרה מאשר נדע. א) ממלכת וואלאפדשאללא"ם או וואלו"ף ארץ מגורי השולאפע"ר הנזכרים. ממלכה גדולה המחזקת חלק היותר גדול מעבור הארץ הזאת השוכנת על החוף. ארכה ממערב למזרח שבעים, ורחבה היותר גדול מצפון לדרום ארבעים פרסאות. אוירה טוב ובריא. אדמתה על הרוב חרבה ומלאה אבנים, ובכלל זאת היא בכלל פוריה מאד באורז ומאיי"ס לרוב, גם מקנה רב בתוכה, ממכרות יחצבו ברזל לרוב. התושביה עושים במלאכה בכסף, ברזל, עורות ועצים. גם אורגי בגדי צמר. המסחר בתוך הארץ עצום ורב, עזבונם ומרכלתם בכסף יפגו, ויהי הנקל להם לשאת משאת מכבר והלאה, גם ילדים מכירים המה מאד. והם אמונת מחמד, גם בתי תפלות וספר להם, ובכללם המה יותר מלומדי מוסר ודעת משכניהם, רובם ידעו ספר, לעת צר נקל להם לאסוף שנים אלף אנשי לחם. טיעמבא בירת הממלכה, ז' אלף מספר תושביה. הבתים מרווחים ונקיים גם בנוים בטוב, ורוח יפיחו בין בית לבית למען לא יהיו לבער כי תצא אש. ב) ארץ מגורי השבט זוזוע"ר, ארץ רחבת ידים המתפרעת מצפונית מערבים לדרומית מזרחים אבל בלתי נודעה לנו. ג) ארץ מגורי השבט באגאלא"ר בין נהרות סענע"ג

וקוד״שאר״ס ואיי לא״ס. יושביה יוצרי חרש מפוארים מאד, ולא יניחו איש זר לגור בתוכם ולכן בלתי נודעת היא לנו. אליה יחשבו איי לא״ס (בל׳ פארטוגאל איי האלילים) ויושביהם יקראו להם שאמאר״א (30׳ 9° רוחב צפונית) והם ז׳ במספר, ד׳ קטנים מלאים סלעים וריקים מבני אדם. וג׳ נושבים ואוירם טוב, הבריטאנים כוננו שמה ערי מושב אשר ירבו וילליהו. והם א) האי שאמאר״א, הבריטאנים יקראו לו אי ווילהעלם, הגדול והיותר מערבית מכלם, ארכו ג׳ ורחבו יותר מא׳ פרסה, אדמתו פוריה מאד, עליו ג׳ כפרים בכל אחד מאה בתים קטנים: ב) אי אידאלא״ם לפאת קדמה, עליו כוננו הבריטאנים בתי מסחר טובים. ג) אי קראפ״ו ואארט״ם והוא היותר קטן. ד) ארץ מגורי אאנדינגאע״ר אשר כבשוה, ארץ קטנה, באריי״א שם בירת הארץ. ה) ארץ מגורי השבט סימאניער ארץ קטנה על ב׳ עברי הנהר זיערא לעאנא, בסביבה טרעטאוון עיר חדשה על גבעה נשאה אשר כוננו נדיבי עם בריטאניא בשנת תקנ״ג ללמוד שמה את הנעגערן מוסר חכמה ודעת; אליה תחשב ארץ רבה אשר סביבה. והיא בנויה בנוה לפי טוב טעם סגולת כל העמים ההם, בה בית תפלה, בית מכון למושב סוכן העיר, בית הפשיה גדול מאד, בית האוצר ודומיהם, גם בערך ת׳ בתים ליתר ההמון. שתים הנה קראהויה והאהוטיה מעת הוסדה, בראשונה באו לה שכניה הנעגערן, ובשנת תקנ״ד הצרפתים אשר שללוה והעמידוה ריקה, אולם הבריטאנים העיזו ידם באחרונה ויבצרו אותה וישבו בה עד היום הזה, ואלה האיים אשר בנהר הנזכר א) האי גאמבי״א. לפנים מושב הצרפתים, הרחק ממנו בתוך הנהר, ב) איי ראבאנ״א, שאם״א, מארשבומ״פ. ג) האי באנג״ע מושב סוחרי עבדי עולם להבריטאנים, האויר רע לנשמת שואפיו. ו) ארץ מגורי השבט בולאמע״ר הבלתי נודעת לנו. אליה יחשבו אלה האיים אשר על החוף, א) ג׳ איי באנאנע״ן הקרובים להיבשה. ב) ג׳ איי פלאנטאנע״ן כלאה לפאת דרומית מזרחית. ג) האי שערבר״א גדול ומיושב על לשון קצר מהנהר שערבר״א. קרוב לו האי יארק להבריטאנים. ד) איי הנצבים (היילדקרעטען) לפאת דרומית לשון הנהר הנזכר

ארץ הפלפל

תקרא בן ע״ש הפלפל גואינעא או מאלאגעט״א הנחשב לפנים לבושם יקר מאד כאשר נזכיר.

מצריה לפאת דרומית מערבית ים אטלאנטי. לפאת צפונית מערבית ארץ זיערא לעאנא אשר הנהר שערבר״א יפריד ביניהן. לפאת צפונית מזרחית ארצות הנעגערן הבלתי נודעות לנו. לפאת דרומית מזרחית ארץ השן אשר נזכיר. ארכה מצפונית מערבית עד דרומית מזרחית ל׳ פרסאות, רחבה לא נוכל לדעת, כי הארצות התיכוניות הם חלק גוויניע״א הבלתי נודע לנו ולכן גם שמותיהן נעלמים מאתנו.

אוירה ותכונת אדמתה. לפי עדות עוברי ארחות ימים אוירה רע מאד, כי הארץ נחלי מים ואגמי רפש היא, והאידים העולים מהם רעים מאד, ולאנשי אירופא אשר לא נסו בו ישב גם קדחת; וביותר הוא רע על ראש (קאפ) התמרים, אבל בלי ספק לא תתפשט עדותם על אויר כל הארץ כי ברע הוא, יען בלתי נודעת היא על פני כלה, וגם ארץ נושבת היא מאד, ואם אחזה הרעה ההיא בכל כנפות הארץ יגוערו בלי ספק תושביה ממנה כי ספו תמו מן בלהות האויר. אדמתה ע״פ כל החוף שטוחה וישרה על הרוב. גם שבעת מים ופוריה מאד. בעבור הארץ הרחק מאד מהחוף יעלו הרים אשר סעיפיהם יתמו בגבנוני מצר וראשי הארץ (ערדשפיצען, קאפ), המובחרים בהם מצפונים מערבית לדרומית מזרחית

הם, א) ראש מאנט"ע או דע"ל מאנט"ע (הוראתו ראש ההר), ב) ראש מעזוראד"א, ג) ראש דא"ס באקסא"ס, ד) ראש וואדמאז"א הוראתו גבנוני מגר היפים. כלאש מעט לפאת קדמה, ה) ראש פאלמא"ס או גבנוני מגר התמרים וזאת גבול הארץ בפאת נגבה.

יבולה ומאכליה. ידיעתנו מהם מעטה, כי הארץ לא נחקרה עוד יען בני אירופא לא ישבו בה. מהמתכיות לא נדע מאומה. אורז וכל מיני צמחים אשר יעשו בארץ פרס, מאניא"ק ושאר עניני צמחים לפת ופירות הנזכרים בארצות הנזכרות ובכלל מזון וצידה במחיר מזער. ראש זמרת הארץ ומסחרה הפלפל הנזכר אשר יקרא גם פרודות גן עדן ע"ש ריחו הנעים. והוא ממין הבושם קארדאמא"ס (ר"ל ה"א) אשר יגדל על סוכה דקה כזמורה והשתלשל סביב גזע אילן או מקל, עליה נרתקאות אשר בהם הפרודות הקטנות כגרגרי הקנבו"ס, בזמנינו לא יחשב עוד לבושם יקר ולכן לא ירבו להוציאו כלפנים. חיות רמשים דגים ודומיהם לרוב, אבל פרטיהם לא נודעו כנזכר.

תושביה נעגערן מאמים ושבטים שונים אשר גם תכונתם ומנהגיהם שונים, אבל לא רבתה ידיעתנו בהם, יען הנוסעים הקדמונים אשר כל תשוקתם ומגמתם היה המסחר לבד, ולא שמו עינם ולבם כ"א לעשות מסחר בנפש אדם, כמה הורידו מאד את תכונת הנעגערן בכלל, ובעבור שחרות עורם ומנהגיהם הבלתי מתוקנים בהנהגת המוסר, הוסיפו קדרות ג"כ בתכונת רוחם על אשר טבע, למען לא יחשב להם לעון אם כצאן אדם יקחום לבוזם לענותם ולייסרם בעברת זדון ובאכזריות חמה (אפריקא בכלל ט'); ולכן תארו גם יושבי הארץ הזאת לאנשים פראים מגואלים ומתועבים בתועבות תענוגי בשר כהולכי על ארבע, נבזים, עם נועז, עם עמקי שפה; אבל גם אנשי מדה, גבורי כח, הרוצים בעבודתם, ואיש את רעהו בשלום ובמישור יתהלכו, גם כבר דעת להם למלאכת מחשבת, ומעשיהם בשדה יכוננו בחריצות, ולכן טובים ונכוחים לעבדי עולם ולעבוד גם בכבוד והמור. אולם אחרוני הנוסעים יהללו מקצת עמי הארץ הזאת לאנשי צדק בעלי מוסר מאד; גם את העמים אשר הקדמונים יחשבום לבוגדים נוכלים ואנשי רמיה, יעידו האחרונים כי המודות במגורם. ועם אלה המהללים לא יאמינו באמונת רוח אנשי אירופא ויראו לגשת אל אניותיהם, ומה טעם? אם נפשם יודעת מאד רפיונם ומעט אונם, והאנשים האלה בני אירופא קשים מהם. ואיך יאמינו עוד לדברי אנשים אשר לא אהבת ולא שתים שמו לאל עולם ובבטחתם? כלם אשר נודעו לנו עובדי אלילים או התרפים אשר זכרנו, גם דורשים אל המתים. את פני הלבנה החדשה יקדמו במחולות ובזמירות יריעו לה. מנחשים קוסמים ומאמינים מאד בפעולת הקמיעות. מושליהם או מלכיהם ימשלו בם ממשלה בלתי מגבלה. המסחר מזער, ואניות סוחר אשר יבואו לה מאירופא בכל שנה כל מבטם רק לשאר ארצות גוינע"א, כי היא לבדה לא תעצור כח למלאות אניותיהם בעזבוניה. בני אירופא לא ישבו בה, רק במעברות יבואו יושבי הארץ עם מרכלתם לעשות מקנה וקנין עם סוחרי האניות. ראשי מרכלתם פלפל הנזכר, שן, עבדי עולם, זהב מעט מובא מעבור הארץ.

מחלקות פרטיות המדינה. הארצות המעטות הנודעות לנו תתחלקנה לשתים, אותן אשר על החוף השכונה; והנגלאות בעבור הארץ אשר לא נדען כ"א מפי השמועה לבד. א) הארצות אשר על החוף. הארץ אשר בין הנהר רי"א שערבר"א ובין נהר התרנגולים, ריקה מבני אדם וארץ שפלה ומלאה אגמי רפש ועצים הרבה. נהר התרנגולים יקרא כן מהפארטוגיזים ע"ש התרנגולים אשר שמה לרוב; מקורו בארץ האגדה וישתפך בים אטלאנטי. ראשי סחורות הארץ אשר יובל משם עורות בלתי מעובדות, שן. הארץ אשר בין הנהר מאגואיב"א ובין ראש מאנט"ע, ארץ שפלה ושמנה אבל זרועה בהמון כפרים. מלח הים יוציאו משם

גרוב. מאתו סבירס על נהר מלוות, פרסה וחצי מהים. הארץ אשר אצל ראס מאנס"ע, והנעגערן יקראו לה ווא"ס קאנג"א, ג"כ שפלה, אבל פוריה מאד, ובכלל מזון ולידה לרוב ובמחיר מזער. האויר טוב תושביה הרועים וטובי לבב, אנשי אירופא יוליאו משם מלעות טובות, עורות חיתו יער, עצי צבעים ועבדי עולם. ארץ מעזוראד"א, ע"ש גבנוני מאר אשר שמה הנקראים כן, כי שמה המיוחד לה לא נודע לנו. והיא ממלכה נשגבה בערך השכנות לה. ארכה מגבנוני מאר הנזכרים עד הנהר ריא יאוגבא ע"ו פרסאות באורך החוף, רחבה לא נודעה. והיא רבתי עם ופוריה גם זרועה מאד. תושביה טובי לבב ואנשי חסד המה. רק באמונת אנשי אירופא לבד יתאמן לבבם, יען סוחרי האדם עמו בעושק למפוך בחזקה הרבה מתושבי הארץ לאניותיהם למכרם לעבדי עולם. והם אנשי מדה וגבורי כח, גם תבונה הרבה להם והורשי מחשבות על כל דבר, ולכן סדרים לכל מעבדיהם והלוכותיהם; לעבדי עולם לא ימכרו רק פועלי און לבד. כלי נשק אשר להם הנית מגן ולנה מרובעים מעץ, קשת וחצים; כעת גם קני שרפה כי אשר ברא משחית זה להבל, הובילוהו גם לקצות הארץ. בתיהם שפלי קומה, אבל נקיים וגם סדרים בתוכם. בלב כל מקומות מושבותם אם בכפרים אם בעריס בית אסיפה שמה ישפט כל עולה, שמה יתרץ כל משפט ויעשה כל מקנה וקנין, גם בית מועד הוא לאוכלי להם עלוות אשר ימהלו לעשות, כי שמה יניחו מקטרתם ויכבירו מלים אך למען בלע העת אם היים. עובדי אלילים והתרפים וביותר את השמש, לפנים היו גם זובחי אדם. ראשי הסחורות אשר יוליאו משם, זהב אשר יוצא מטבור הארץ, אורז ושאר מזון ולידה, עצי צבעים, שן, עבדי עולם. אנדרעא בירה ומקדש מלך, משכנה בערך, היכל המלך כולל המון בתים קטנים. גם ארבעים אגרים הכוללים הרבה בתים קטנים ליתר ההמון. ארץ זעסמא, על הנהר רי"א זעסט"א או זעסטר"א גם זעקסטא"ס הנקרא כן מהפארטוגיזים ע"ש הפלפל משפה קנוות אשר מלאו שמה. והוא נהר גדול אניות בו יהלכון. הארץ פוריה ושבעת מים, אבל האויר רע לאשר לא נכו בו בעבור היהות אשר בקרבו. ראש יבולה פלפל גוי"נע"א הנזכר, וכל צרכי האדם לפיהו במחיר מזער. בשר כלבים ראש מטעמיהם. רוב מאכלם דגים אשר שמה לרוב. כל מיני בהמות, חיתו יער וטורפי טרף, בהנהר הנזכר אבני חן הדומות לאבני שמיר. תושביה אנשי מדה טובי לב וחרוצים, היושבים על טבור הארץ עובדי אדמה ורועי מקנה, ועל החוף דיגים וספנים מהירים מאד; גם הכשר דעת להם בקלת מלאכת מחשבת, וביותר יבינו לעשות ברזל מקשה וחזק מאור יותר מבני אירופא. אנשי ריב ולהם עבודים אויביהם למכרם לבני אירופא. בגדיהם על הרוב רק תכריך בגד על חלציהם לכסות ערותם, עובדי אלילים ותרפים. הרבה נשים להם אשר יקנו אתהן מהוריהן במחיר. האשה אשר תלד לו בן הראשון לה משפט הגבירה בביתו, וגם במותו לא יסירוה מגבירה ולא יפרידוה מאלוף נעוריה, כי יאסרו ידיה ורגליה ויקברוה חיים עם גופת בעלה (הודו ע"ד.). המסחר עלוס ורב. ראשי הסחורות אשר יוליאו משם פלפל הנזכר, אורז ושאר מזון ולידה, שן, עפרות זהב ועבדי עולם. ארכה באורך החוף ע"ו פרסאות, תחת ממשלת מלך היושב בעיר זעסט"א הבירה, חצי פרסה בערך מהים, זולת המלך וביתו לא יגור בה איש. היכל כבודו מחזיק חמשים אהלים או בתים קטנים. הארץ הקרובה אליה זעסטר"א קרוה המשתרעת עד הראש או גבנוני התמרים (פאלמע"ן קאפ) והם ב' גבעות ועליהם תמרים הרבה (50', 40 רוחב צפונית). קרוב להם הכפר גראו"א והוא גבול מזרחית ארץ הפלפל. וואפא עיר קטנה על הים, רבת המסחר וביותר עם שן. ניווא גם כן עיר קטנה, רבת המסחר בפלפל הנזכר. גראם-זעסטרא לפנים פאריז הגדולה, עיר גדולה ורבתי עם, הלאה לפאת מזרח על הים. מזרחית לה זעסטרא, או פאריז הקטנה. ב.) כארעס כסיבוניות. המעט אשר נדע מאן כגהיט לנו הנוסעים תלמנים

אשר שמעו מפי הסענעגערן על החוף ; והוא כי הארצות ההן אין שונות בתכונתן מארצות החוף , זולת אשר שמה נמלאו שיחו יער הרבה מאד וגם זהב . ראשית גויי הארצות ההם קוואקאע"ר , עם טובי לבב , ענוים אנשי אמנה , אוהבי אדם והריעות ומכניסי אורחים , עם שלו ושקט אשר בשלום ובמישור יבלו ימיהם , ואיש את אחיו יעזורו לעת תמוט רגלם ; אולם ככל עוללי הטבע אשר עוד לא נעתקו משדיה , לא ישכילו גם הם לאחוז ברסן תשוקתם והפעליות נפשותם החיות בקרב עמים רבים ההם , לבלתי יתגאלו בתועבות תאות החושים . נשים הרבה להם אשר יקנו מהוריהן במחיר , ואשר לא תשיג ידו לקנות , יעבוד באשה עבודת עבד מועד ידוע ; וכגורל קנין כסף גורל האשה בית אישה , כי רק כאמהות רקחות וטבחות נחשבות בעיני בעליהן . עובדי אדמה וביותר יזרעו האורז . אין לאיש לבדו חלק ונחלה בארץ , רק שדותיהם אחוזת החברה הם אשר חלק כחלק בתבואות יחלוקו ; או אחוזת אדוני הארץ הם כלם . עובדי האדמה והדיגים יקריבו מפרי עמלם שי להכהנים בעד הרוחות או נפשות המתים כאשר נזכיר . בקברי מלכיהם ושריהם יקברו גם אביוני אדם אשר יחנקו לפנים , למען ישרתו אותם באהבה בחדרי שאול כבחדרי משכיתם , בזמנינו הולך וחסר המנהג הזה ולא ירבו לחנוק עוד כלפנים , עובדי אלילים ומבדילים מאד באמונתם , מנחשים קוסמים ומאמינים בחזיונות והחולים משאות שוא ומדוחים . אף כי יאמינו במציאות עולם רם ונשא אשר יכנו בשם קאנא , בכל זאת יכבדו יותר את רוחות ונפשות המתים הנקראות . יאנגאני"ן המשוטטות ביערים , אליהם יתפללו וידרשו בעת רעתם ומהם ישאלו עזרתם ותשועתם , בשמם ישבעו ויאמינו כי הם ייסרום בתוכחות עלי עונם , גם יקריבו אליהם קרבנות . על אמונתם זאת נוסדה חברה גדולה ונסתרה אף נוראה ונכבדה מאד בשם בעלל"י , ראשיה וכהניה נקראו בשם זאגאגאם , הכהן הגדול בשם בעלל"י מא , והמלך נשיא עליהם . לאנשי החברה הפליות הרבה , כי המה הקדושים אשר * בארץ , מורי הדת , ראשי ושרי העם אשר למשפט ישירו הן למות הן לחיים , להם נחשפו תעלומות הדת אשר בהם יונו את העם להאמין כי יארחו לחברה את נפשות המתים , ולכן בני עליון כלם . המה ישביעו באלה אף יכינו מים קדושים לנסות בם את אשר נאשמו כי עשו נבלה בקרב עמם , המה יגערו רשעים ופועלי און מן הארץ בסתר , והכל תחת מסוה אמונתם , אשר עיני הרוחות ההם משוטטות בכל הארץ , לכלא פשעים ולהתם חטאים ולבער רשעים ממנה . להמתיק סוד ולעשות עצה יתאספו אנשי החברה ביערים אשר כל זר או אשה לא יזידו לבוא שמה . במות המלך ילום הכהן הגדול בנך בתמונות שונות תכונת הרכבתו לא נודע , ויאספה אותו להלקו בין העם המאמינים באמונה שלמה כי בנפשו יאכלנו האיש אשר אין המלך חפץ בו . גם להנשים חברה מיוחדה אבל לא כ"כ נסתרה בשם נעזאנ"ע , וגם היא תכונה ביער מושבה , שמה תלמדנה אשה את רעותה הנלמדה להחברה מקרוב חוקי ומשפטי החברה ותמלא ידיה במנהגים ידועים להיות כאחת מהן ; לפי הנודע כל חפצה ומטרת פעולתה שתמולנה בשרן , (עי' מצרים כ"ז.) את הבתולות תלמדנה שירים ומחולות אשר הפרוצה בחומת המוסר . במשך ד' ירחים (כי כן ימלאו ימי למודן) תלכנה ערומות כביום הולדן , ואז לא יהרסו האנשים או הנשים הבלתי נמולות לגשת אל המקום ההוא . ראשי הסחורות אשר יוציאו משם דונג , שן , ועצי צבעים . ואלה הארצות הנודעות בעבור ארץ הפלפל ממערב למזרח . א) ממלכת קוויליג"א על נהר התרנגולים , וסרה למשמעת ב) ממלכת קוואשא , צפונית לגבנוני מצר מאנט"ע ; והיא ממלכה יקרה ומהוללה בעבור חכמת ממשלתה , כי ממשלת המלך מגבלה מאצילי וחכמי הארץ אשר ימין קאהם תמכהו אף תעצור בעדו . הוא רודה בארצות רבות , והוא למס למלך פאלפאע"ר . ג) ארץ קטנה גאלאווי"י , צפונית מערבית להנזכרה , תושביה גאללארע"ן , ד) ארץ גאל"א , ארץ שלדם עם גאללארע"ן אשר נסעו ופרצו לרוב במזרחית אפריקא התיכונה כאשר

ארץ הפלפל

מכיל: ה) ארץ כאאדא, הנחלקה לד' פחות (פירססטנטהימער) טאסילאנ"א, דער דאווא"ן, דאגגור"א, דאנד"י. המלך קוואא"ס יבחר להם מלכים הנוהגים גו מם שנה. מזרחית לה ו) ארץ קאנד"ע קוואאא"ר. ז) ממלכת מאנ"ה או ארץ הזהב סאלאאער, ממלכה נשגבה אשר ממלכות רבות לה למס, גם סדרי ממשלת ממלכה הלזו מהוללים מאד

ארץ השן

מצריה לפאת נגבה ים אטלאנטי, מגבולי מצר התמרים עד ראש (קאפ) לאפ־לאני"א אשר על נהר הזהב, לפאת קדמה ארץ הזהב. לפאת מזרח ארצות גינעיען הבלתי נודעות לנו. לפאת ים ארץ הפלפל. ארכה ממערב למזרח ע"ה פרסאות, רחבה ומדת שטחה לא נוכל לדעת בעבור מצר הצפוני הבלתי נודע כנזכר; ובכללה היא בלתי נודעת לנו כמו ארץ הפלפל, כי גם פה לא הכינו בני איראפא מושב להם כאשר נזכיר.

אוירה ותכונת אדמתה. תכונתה איננה משונה הרבה מתכונת ארץ הפלפל. האויר חם מאד ואיננו משחת כבארץ הנזכרת. מועדי הגשמים וחלוקי תקופות עתות השנה כבשאר חלקי גואינע"א. כל חבל החוף ארץ שפלה, ובטבורה תרומם מעלה, ולפאת צפון ישתרע שלשלת הרים בלתי נודעים לנו. ראשי הארץ או גבנוני מצר ג'. ראש התמרים בגבול מערבית הארץ. ראש לאהא באמצעיתה. וראש אפאלאני"א בגבול מזרחית הארץ. הרבה נהרות החוף ישתפכו בו בים, המובחרים בהם הנהר אנדרעא"ם אשר אניות בו יהלכון. הנהר איבינ"י בממלכת איסינ"י מקורו בטבור הארץ. מתכונת א' נהרות הנודעות לנו לא נדע רק שמותם לבד כמו שלא נדע מהלך הארץ היותר גדול, יען לא נחקרה עוד מחוקקי לב; גם העוברים בארצות גואינע"א לא ימהרו פה לשבת, כי תושביה נודעים לרעים וחטאים, וגם להגיע חיל במסחרם לא יקוו פה. ימים לא נודעו לנו זולת הנהר רי"א ד"ע לאגא"ס (הורקאו נהר הים) יען קרוב לשטף קצו בים הוא גדול ורחב ידים כמו ים.

יבולה ומאכליה. אדמתה פוריה מאד והוציא צמחיה הנודעים לנו גם בשאר חלקי גואינעא. מהמתכיות לא נדע כלל, אך יובל לה מטבור הארץ. צמחים טובים לרוב. כל צרכי אדם לפיהו למכביר. הרבה שמן ויין מהתמרים. מקנה רב לה גם חיתו יער רמשים ודגים לרוב. ההיה המלאה קשקשת וה' אצבעות לה (מאנים פענטאדאקטילא) הנמצאה גם בטבור ארץ הפלפל, באיי הודו וברזיליע"ן אשר באמעריקא; והיא בעלת ד' רגלים, ארכה משכמה עד ראש זנבה הארוך ח' רגל, גויתה מכוסה בקשקשים מוצקים אשר ינגעו עליה משן בהמות וחמת טורפי טרף, כי בבוא עליה אחת מאלה תצטמק נפשה כעלוקה, ולא תוכל לה זולת מפיתי כל בשר, כי התנגערן יהרגוה במקלות הובלים, עורה מעליה יפשיטו וימכרוה לבני איראפא, ואת בשרה הרך והנעים להיך יאכלו; אף כי לא תרע ולא תשחית לבן אדם כי רק נמלים מאכלה אשר תצוד ברוק לשונה העב ולם כמו דבק, והנמלים עם לא עז להפרד ממנה.

תושביה נעגערן מעמים ושבטים שונים אשר לא נדע עוד את כלם, והמעט אשר נדע ממקצתם יבוא בפרטיות מושבותם. קדמוני הנוסעים באפריקא חלקו תושבי הארץ הזאת לאנשים טובים ורעים. הרעים הם תושבי מערבית הארץ מראש התמרים עד הנהר אנדרעא"ם. והם לפי עדותם פראים בוגדים גנבים ועושי רמיה, אוכלי אדם וביותר נפשם תאוה לבשר האנשים הלבנים; אולם הכותבים האלה יעידו ג"כ אשר המה התגרו ברעה ובפועל כפיהם נוקשו בני איראפא הבאים המה לאתאבוננה, כי הרשיעו לחטוף בני הנעגערן אשר באו אל החוף בשט ולמוליכם שבי נעבדי עולם, ובמערה זונם ואכזריות לבבם נגד אלה

השחורים השירו זעף אף השחורים עליהם לאיבת עולם ; ולכן עד היום לא מהרו הלבנים לחרף נפשם לנעוד על יבשת ארצם לעשות אתם מקנה וקנין , רק מאניותיהם ובמזמות ותחבולות שונות יסחרו אתם , גם לא יניחו שחורים רבים לבוא באניותיהם לבל יעיזו ידם עליהם ויעשו רע . וככה יתאמן לבב כל אחד באמונת רעהו עד כי לא יביא איש בכף רעהו לכל מסחר או תשומת יד טרם יבואו שניהם באלות הברית לבל ירעו וישחיתו זה לזה ; וזה משפט השבועה , רב החובל יציג רגלו האחת על קורת האניה והשנים במעברה (שאלופע) ובידו ישאב מים מהים ויזרוק מעטי נטפי מים על עיניו , וכן יעשה גם ראש הנעגערן לקיים דברת שבועת אלהים , כי את הים יעשו לאלהיהם ויאמינו כי אשר יחלל שבועתו זאת תכהינה עיניו מראות . והם גבורי כח ואמיצי לב , גם דעת ותבונה להם . ערום ילכו רק רצועת בגד על חלציהם , ובה יתקעו חרב או מאכלת . אנשים ונשים ישאו טבעות ברזל או נחשת עם פעמונים ברגליהם , והנשים גם בזרועותיהן וידיהן , ולכלי שיר יחשבו אותם הקולות , בעת ירקדו כאילים במחולות , כי את המחול והרקוד יאהבו מאד . והאנשים הטובים הם שוכני מזרחית הארץ מהראש לאפ"א עד קצה הארץ ; ונקראים כן בפי הסעוברים יען טובי לבב ואוהבי אדם גם נוחי אמון באמונת זולתם הם יותר מאחיהם הנזכרים . להם יחשבו גם הקוואקוואע"ר הנזכרים והנודעים לנו יותר יען יסחרו עם בני אירא פא . שמם המיוחד לא נודע לנו , והשם הנזכר הוא אשר יקראו להם הפארטוגיזים , יען שם קוואקווא תמיד על שפתם , אשר בלי ספק הוא ברכת שלום או מנהג כבוד בלשונם . והם עם לא לומד , אבל טובי לב , אוהבי בריעות , נכונים להיטיב ולאהוב מאהבות זולתם יותר מכל עמי ארצות גואיניא . מכלכלים נפשותם במדה ובמשורה ואחר המותרות לא יזונו . לא ישבאו יין אף כי יין שכר המרים להם אשר ימכרו לשכניהם , באמרם „עקב השכרון משנה שברון , כי יפיל עלי שכלו תרדמה ויעשהו כבהמה , וגם את נכסו הוא חובל" לפרי ידיהם יגדילו , שניהם יעשו חדות ושנונות . שערות ראשם יאריכו במלאכה גדולה ע"י שערות נשיהם . הנשים תעטאנה בצמת ראשיהן חלי וכתם והמונות שונות מזהב אשר יערכו לפעמים הון עתק , כי זהב רב בבטן הארץ הלזו . והם אומנים ועושים במלאכה אך לא להלל מאד . איש איש יאחז במשלח יד אבותיו מדור דור ולא ישלח ידו במלאכת רעהו (הודו ס"ע .) . בין מעשה מלאכתם יהולל מאד בגדי פשתי עץ טובים אשר גם סוחרי איראפא יסחרו בם . גם יארגו בגדים טובים מאד משש או קנבוס ויצבעום בצבעים יפים . את המסחר יאהבו ויעשו בחריצות גדולה . מעברות קטנות וטעונות סחורות תשוטטנה אל אניות סוחרי איראפ"א . ולהראותם אשר רצונם לסחור באמונה יזרקו מימי הים על עיניהם טרם יניחו על היבשה כפות רגליהם , וכן ישאלו מאת סוחרי איראפא לעשות כמעשיהם ; אולם גם המנהג הזה לא נשאר רק במקומות מעטים מעת החלו לתת אמון איש איש באמונת רעהו . בראשית כל מסחר ישאלו מתנות מהלבנים , כי כן למדום ההאלענדער למען גרש מהם את הפארטגוזים לקחת מתנות באדם ; בקצת המקומות יקריבו הלבנים שי להם כהתימם המסחר . ראשי הסחורות אשר יוליאו משם , בגדים הנזכרים , עפרות זהב , לפעמים יערבו בה הנעגערן ציצי נחשת בערמה , שן היות רטוב לרוב , משקל כל אחת לפעמים ב' ככרים . מלה לרוב אשר יובילו אל טבור הארץ עד ניגריען . המסחר בעבדי עולם מזער . להקוואקוואע"ר לשון מיוחדה אין בינה , כי ימהרו לדבר בה והאזן תלאה משמוע . עבודת התרפים היא השלטת , הכהנים והמלכים יהוללו למנהיגים גדולים (בראשית מ"ד ה' פ"ו) . האמונה הזאת תשים מועקה במתניהם ללכת שחוח תחת עול מושליהם וכהניהם . ראש אליליהם הים כנזכר . והכהנים יעברו בו בכל שנה במועד ידוע כל אורך חוף ארצם להקריב שי לו , לכפר פניו במנחה , להשביעהו ולהשתיקהו מזעפו מקלוף ומנעור בם בימי הקיץ ; וזאת תורת המנחה אשר יטילו בים מהדברים הקשורים לו , בגלויי סתום ,

לבנים, אגמון (בינזען) עשבים, קרני עזים, שקים מלאים לבנים וסמים; בשוב הכהן המשביע אל החוף יחל המסחר בקרב הארץ, כי אז השבורנה מעברות שוחר במערכת סדרים ומגמת פניהם המסחר. ככה יעשו הכהנים תמיד בעתות הסוערות עת ירעש הים ירתיח מצולותיו, ורוח סערה תרומם גליו ותשפל המסחר, כי תעצור בעדם להגיע למחוז חפצם, ירדו הכהנים ים במעברות להקריב אשכר לו ולקחת רצון מידם ובבואם היבשה ישוב המסחר לתיקונו, עיין ר"ל ה"א הכונת שעיר וועטעני"א ותנהס. מנהג ממשלתן ממשלה בלתי מגבלה, ורק רצון המלך בכל משלה.

מחלקות פרטיות המדינה. השוכרים בארצות גוויניע"א חלקו את הארץ לג' ראשי מחלקות. א) ארץ השן, והיא ארץ מגורי האנשים הרעים בין המצרים הנזכרים, ארכה ל"ה פרסאות והוא החלק היותר נעלם מאתנו בארץ הזאת מרעת יושביה כנזכר. טאבא־דונע בסביבות יערים על גבנוני מצר ירוק. דרואין על נהר כשמה במישור רחב וגוה טוב ויפה. יושביה נודעים להיותר פראים ורעים בכל הארץ ולכן לא ירבו בני אירופא לסחור בה. ב) ארץ הקוואָ־קוואָע"ר או האנשים הטובים, משתרעת מהראש לאהא עד הנהר איסינ"י באורך ל' פרסאות והוא ראש (קאפ) שפל ומכוסה בעצים נטועים. לאהא על ראש גם על נהר כשמה, בירת מלך על ממלכה קטנה אשר גם שמה בלתי נודע לנו, ה' או ו' אלף מספר יושביה, רבה המסחר. גאממא כפר אשר יחשב למלכת אדא"וו, מעמד רחב לאניות, משם יוציאו זהב, שן, בגדי הקוואקוואער גם מזון וצדה. ג) ארץ איסינ"י, מנהר כשמה עד אפאלאני"א, ארץ שפלה ושטוחה ונטועה עצים רמי הקומה, גם הרבה כפרים להנעגערן בתוכה. ממלכה איסיני לפאת מזרחית הנהר זואיירא, ממלכה קטנה ופוריה וכוללת י"ב כפרים וערי פרזות, היערים מלאים טורפי טרף, היושביה טובי לב ומשכילים, אבל גנבים כילים בולעי בלע ועצלים. גם הם יכירו מציאות עלם רם ונשא, ובכל זאת יאמינו באלילים ותרפים. ממשלת מלכה מגבלה מאצילי הארץ. אבאקא בירה ומקדש מלך על פי בנהר זואיירא פרסה אחת מהים, אלף ור' מספר יושביה. ארץ מגורי שבט וועטערע"ם, לפונית להנזכרה וגדולה ממנה, יושביה הרועים מאד גם דיגים מהירים. ארץ קאמפאס, נעגערן, לפונית להנזכרה; ארץ עפרות זהב וגם פוריה מאד אבל בלתי נודעת לנו זולת אשר יושביה טובי לב תחת ממשלה נכריה (...). ארץ גואמערע, ממלכה קטנה, מזרחית לארץ איסינ"י. קרוב להראש אפאלאני"א ומשתרעת הרבה בעבור הארץ. פוריה, עשירה ורבתי עם טוב לבב. גם ר... המסחר וביותר עם שן ועבדי עולם.

ארץ הזהב

ע"ש הזהב הנמצא בה לרוב.

מצריה לפאת ים ראש אפאלאני"א, בינה ובין ארץ השן. לפאת צפונה ארצות הנעגערן הבלתי נודעות לנו. לפאת קדמה ארץ עבדי עולם. ולפאת נגבה ים אטלאנטי"י או לשון ים גוויניע"א. ארכה ממערב למזרח באורך הים מ"ח פרסאות בערך. רחבה ומדת שטחה לא נדע בעבור מצר הצפוני הבלתי נודע כנזכר. הארץ הזאת נודעת לנו יותר משאר חלקי גוויניע"א, כי בני אירופא ישכנו בה תמיד בעבור משכורת מסחרם כי רב הוא, והיושביה ג"כ טובי לב מאד.

אוירה חם ובירחי קיץ מאד, אבל רוחות הים יקררוהו מעט. בימי הגשמים אשר יחלו בירח אדר ויכלו בירח אלול האויר ממוסך; בעבור הארץ ב' ימות הגשמים בשנה, ולכן יקצרו גם קצירם פעמים בשנה. להרוחות המנשבות שמה

סד, ג ומועדים ,זעים. לפעמים יתחוללו סערות אדירות גשם (טראָוואָדי"ן) ותבאנה עם גלגל סופה, גשם שוטף ברד ורעם, ועל הרוב תבאנה מצפונית מזרחית. הרוח הארמאטא"ן יבוא ג"כ במועדו מצפונית מזרחית, ויחלוף בירחי כסליו טבת ושבט על כל חוף גוינע"א ויחריב וייבש את הכל, ובכל זאת לא לבד אשר לא ירע ולא ישחית לכל בשר או צומח, כי אם גם יחלים כל ידועי חולי ויטיבם לאיתנם. אדמתם חרבה, ובשפת הים שפלה שטוחה וישרה, ובכללה היא פוריה מאד מאד. שלשלת הרים משתרעים בעבור הארץ בג' טורים. המובחר מגבעותי הגר אשר שמה הוא הראש (קאפ) שלשה ראשים (20', 4° ר"צ) המשתרע ארכה בים, נהרות קטנים בארץ, הגדול בהם הנהר רי"א-ד"א-וואלט"א בגבול מזרחית הארץ.

יבולה ותבואתה. זהב הרבה בתוכה בחול ובעפר, גם מטילי זהב מוצק, מלאכת החציבה בהרים לא ידעו. מאשר מתכיות לא נדע יען טבור הארץ אשר הרי מתכיות בתוכה לא נחקרה עוד. תבואה, פירות, פירות הנגב, ודומיהם כנזכר בגוינעא בכלל, מלח לרוב. עצי צבעים וסוכות ממינים שונים. ההאלענ־דע"ר החלו לנטוע גם זמורות גפן במקומות מושבותם. בהמות חיות עופות הנזכרים שמה. באפיקי הארץ דגים לרוב. לדג הקרני (האָרן פיש) יאמרו קדוש.

תושביה נעגערן מעמים ושבטים שונים המדברים גם בלשונות שונות; גם בני ההערובות הנזכרים. בינוני קומה ומוצקים בבנין גוש; הכשר דעת טמון בצפונם, רק העצלה תעצור בעדם להגיע לאור התבונה. והם טובי לב רק ככל בני הטבע אשר רק בין שדיה ילינו ועל ברכי החכמה והמוסר לא גודלו, יסורו גם המה למשמעת הפעליות נפשותם החיות וביותר לזמה, השביעה והסביאה, חמדת הון ושטף חמה. עזה התוקפם לגנוב מזולתם, אבל לא מאנשי ארצם. ובכל זאת הם מכבדי זרים בנעימות מוסר, מכניסי אורחים וגומלי טוב לאשר היטיב חסדו עמהם. נפשם תמיד תאכל תאוה והם ככלבים ולא ישבעו, ובכל זאת מאכליהם רעים וגרועים, כי נבהלים להון ועצלים המה מאד. אביוני אדם לא יהיו נפשם רק בלחמים או בדגים סרוחים, לפעמים יאכלו גם דגים חי ויזורו עליהם פלפל ספרדי ואחרי אכלם ישתו יי"ש כנהוג. כי יקח איש אשה ונתן לאביה מחיר מקנת שפחה עולם ולו תהיה לאשה, כל אחד ירבה לו נשים כפי נושג ידו לקנותן ולהחיותן. כל צרכי ביתם ועבודתם בשדה על שכם נשיהם. רובם ימולו בשר ערלתם. אל עולם רם ונשא הם יראים ואת אליליהם והתרפים הם עובדים, ואחרי מנחשים קוסמים ומעוננים לבם הולך.

בצרג ממשלת הארצות ההם, מקצתם תחת ממשלות בלתי מגבלות, ומקצתם כנסיות (רעפובליקען). אינם מלומדי מלחמה אף כי לא יבקשו מלחמות כל ימיהם. כי יצאו למלחמה על אויביהם ימשחו ויתחפשו את גום בצורה ותמונות זונות, ויתלו עליהם תרפים וקמיעות עמוסות לעיפה. המסחר רובו בידי אנשי אירופא, וביותר בידי ההאלענדער. ראשי הסחורות אשר יוציאו משם, זהב, שן ועבדי עולם. ואשר יביאו לשם, בגדים ושאר צרכים מבתי מלאכות אירופא, מתכיות נסך וכלי קרב, יי"ש לרוב.

מחלקות פרכיות המדינה, הארצות הנכללות בה תתחלקנה לג' מחלקות, וכל מחלקה תחלק לשתים לארצות אשר על החוף, ולאשר בטבור הארץ, א) חלק מערבית הארץ והוא חצי האי ראש ג' ראשים, חלק הבלתי נודע לנו ביותר בכל הארץ (א) הארצות אשר על החוף השכונה ממערב למזרח, ארץ אקסים או אשטי"ס, ארץ קטנה בערך ד' פרסה באורך החוף בקרבת ראש אפאלאני"א, פוריה גם רבת המסחר בזהב תחת ממשלת כנסיה, אקסים או אחאמבענע בירת הארץ על נהר כשמה. אפאלאניא מבצר סמוך להראש כשמו, מושב הבריטאנים. סאנט אנטאן עכה אקסי"ס ארמון מולד להאלענדער. פרידריכסבורג ארמון מולד

על הר להנזכרים . ארץ אנטא חמדה וקטנה אבל ממלכה גדולה בין ממלכות הנעגערן , בקרבת ראש ג׳ ראשים . קראמא עיר הנעגערן , בה ארמון מולד קטן להאללענדער . דאראטעא עיר מסחר ובצורה להאללענדער . זאקונדא עיר קטנה ורבת המסחר , בה ב׳ ארמנות מולדות להבריטאנים ולהאללענדער . זאמא גם שאמ"א , עיר גדולה על גבעה להנעגערן , כנסיה (רעפובליק) . סאנט זע־באסטיאן ארמון מולד להאללענדער . ארץ שאבא , צפונית מזרחית להנזכרה , ארץ קטנה תחת מלך היושב בעיר אקראבי"י הבירה . ארץ קאמענדא , ממלכה קטנה ורבת המסחר מערבית להנזכרה , ארכה ד׳ פרסה וכן רחבה . גאווע גם קאמענד"א הגדולה בירת הארץ , בה ת׳ בתים . עקיטעקי או קאמענדא הקטנה , כפר הנעגערן , חוף לאניות גם ארמון מולד טוב להבריטאנים , רחוק מארמון מולד ברעדענבור"ג אשר להאללענדער כמטחוי קשה שריפה . (ב) הארצות בטבור הארץ אשר כמעט לא נדע מהן זולת שמותן לבד . ארץ אלווינא רבתי זהב . ארץ עגווידא צפונית לאקסי"ם ג"כ רבת הזהב . ארץ דינקורא ממלכה גדולה ורבתי זהב , תושביה יובילו זהב לארצות החוף . ארץ וואשא גם וואסא"א רבתי בזהב אבל מלחה . ארץ אדאם ממלכה גדולה תחת ממשלת כנסיה מאצילי הארץ , על נהר סאנט „יאס־האנ"ו או „נעאהרג , זרועה ופוריה מאד . ב) חלק תיכונית הארץ . (א) אשר על החוף . ממלכת וועטו בין ארץ קאמענד"א וארץ זאב"ו , על הים מרוחב ג׳ פרסה ומשתרעת לתוך הארץ באורך ה׳ פרסאות . רבתי עם גם פוריה , תחת ממשלה מגבלה מאצילי הארץ . וועטו בירה ומקדש מלך , גדולה ורבתי עם . על מינא או סאנט געאהרג־דע"ל־מינ"א . ארמון מולד גדול להאללענדער על האי אי אשר בנהר בעני"א , גם עיר נעגערן הקרובה לו , לממשלת מושלי ההאללענדער אשר בארמון מולד קאנראד"ס בורג על ההר סאנ"ט יאג"א . קאפ־קארזע ארמון מולד להברי־טאנים על נבנוני מגר כשמו . ארץ זאבו ממלכה קטנה פוריה להנעגערן על הים , זאבו בירת המלך ורבתי עם . ארץ וואנטי"ן מזרחית להנזכרה , ארץ פוריה תחת ממשלת כנסיה . אניקאן כפר נעגערן , בתי מסחר להבריטאנים ולהפארטוגיזים . קליין קראמאנטי עיר קטנה , בסביבה ארמון קטן בשם אמשטרדם להאללענדער . אקראן ארץ קטנה הנחלקה לשתים אחת כנסיה ואחת ממלכה מגבלה מאציליה . ממלכת אגאנא , ממלכה קטנה להנעגערן , וויניבא עיר קטנה , ארמון מולד להבריטאנים . בארקו בירת הארץ , הושביה הרוצים , בסביבה ארמון קטן להאל־לענדער . (ב) הארצות בטבור הארץ ובלתי נודעות זולת שמן . ממלכת אסיאנטע ממלכה גדולה אשר ניגריליע"ן הגבול בה , פוריה ועשירה . ארץ (טאפ"ו) רבתי זהב . ג) חלק מזרחית הארץ , (א) אשר על החוף ארץ אקרא כנסיה וארץ חמדה . זאקא מקום מסחר , ארמון מולד להבריטאנים . ארץ לאבאדע שם הבירה כשמה מקום מסחר להדענע"ן . ארץ ניגנא או אדאמפ"י , מזרחית להארצות הנזכרות וכוללת כנסיות הרבה . קליין פאפאם כפר עם בית מסחר מבנר להבריטאנים . (ב) על טבור הארץ . ארץ אבאני עם הבירה כשמה . ארץ קאמאנ"א . נאון שבעה [illegible] . ארץ אבורא רבתי זהב . עוד י"א ארצות הבלתי נודעות זולת שמותן וכנויי שוה ידיעתן

ארץ עבדי עולם

(גם היא כשאר חלקי גואינעא תקרא ע"ש ראשית מרכלתה) .

הארץ הזאת משתרעת מהראש פולי"ם אשר במערב עד הנהר בעני"ן אשר

במזרח בערך ס' פרסאות. רחבה לא נוכל לדעת בעבור אשר הגבולים הצפוניים אינם נודע לנו.

אוירה כמו ארץ הזהב כמעט, רק באורך החוף הוא רע, כי כל הארץ שפלה, שטוחה, מלאה חול והרבה אגמי רפש. הרים ירומו רק בטבור הארץ. בקרבת ראש פוילי"ם הנזכר הנהר ריא-דע-לאגאס, במקום השתפכו בים הוא גדול ורחב ידים כמו ים.

יבולה ותבואתיה הם אשר בתבואות גואינעא בכלל. זהב לא נדע אם ימצא בה, יען לא יאסף. מלח לרוב. בממלכת דאהאמ"ע מין עץ אחד אשר שפתי עץ הגדלים עליו טובים כמעט כמשי. שנהבים מעטים מאד. גם הפועלים הקטנים יאכלו הנעגערן. הנחשים אלילים (פעטיש שלאנגען) מלומדי הרבות, ולא רק כי לא ירעו ולא ישחיתו, כי גם ילחמו כל הימים את הנחשים הארסיים אשר המת למו.

תושביה נעגערן מעמים שונים, מקצתם כראים מאד ומדברים בלשונות שונות. היושבים על טבור הארץ וביחוד שבט דאהאמער ראשיה גוים המה פראים ואכזרים מאד כאשר נזכיר, לא כן היושבים על החוף כי המה טובים ומלומדי מוסר הרבה יותר מהם; וביותר השבט ווידאהע"ר עם בינות בעלי מדות חמודות וחרוצים בעבודתם ומלאכתם מאד, רועי מקנה עובדי אדמה ושומרים מקנה וקנין כבוש שכל, מכבדי אדם בענות חן ובנעימות מוסר. בגדי פשתי עץ אשר יארגו מהוללים מאד, כי הנכבר דעת להם בכל מלאכת מחשבת. הייתה מנהגיהם ומלבושיהם טובים משארית שבטי הנעגערן; ואף כי חרוצים הם בכל זאת יאהבו גם תענוגי בשר ככל אחיהם. גם באמונתם יתר שאת להם על שאר עמי הנעגערן, זולת מאשר באו בברית דת מהמד, ואף כי עובדי אלילים הם, בכל זאת סדניים ולא נלמות באמונתם יותר מבאמונת אחיהם. ראשית אמונתם וירארתם, כי הרבה מיני אלילים ותרפים להם, הנחשים הנזכרים להם יבנו היכלות וגם כהנים להם לעבודת הקדש; לכבוד הנחשים הקדושים יקריבו קרבנות אף ישאו אותם ברחובות במרומי קרת בהמון חוגג וכדומה דברים ההולים ומהבילים מאד.

מחלקות פרטיות המדינה. גם הארץ הזאת החלק לג' מחלקות וכל מחלקה להארצות אשר על החוף, ולאשר בטבור הארץ התכונה. **א**) חלק מערבית הארץ מהנהר וואלט"א עד גבול מערבית ארץ ווידה"א. (א) הארצות אשר על החוף. האיים התפשים אשר בנהר וואלטא גם הכפרים אשר שמה להנעגערן לא יסורו למשמעת זולתם, והם בעלי ברית הדענע"ן אשר התישבו על הנהר ההוא. אדא האי היותר גדול בהם, עליו בית מסחר להדענע"ן נוכח הארמון מולד קעני"ג שטיי"ן אשר להם. ארץ שבט אויגאער אשר יהיו נפשם מלידת דגים. ארץ קוויטא תושביה מבשלי מלח ודיגים עושים מסחר בנפש אדם אשר יגנבו בטבור הארץ וימכרום לעבדי עולם. קוויטא הבירה עם ארמון מולד להדענע"ן. ממלכת פאפא, קטנה ונחלקה לשתי ממלכות פאפא או פאפ"א הקטנה, בירת ממלכה קטנה כשמה, עיר גדולה, בתי מסחר להבריטאנים ולהדענע"ן. אוולא או פאפ"א הגדולה במקום אגמי רפש קרובה אל הים בירת ממלכה הנעגערן הנקראת כן. תחת מלך הנקרא מלך הנהרות ומהולל לקוסם ומנחש גדול (לעיל ק"א:). (ב) אשר על טבור הארץ ארץ קרעפע או ארץ מגורי השבט קרעפע"ר, צפונית להנזכרות, ארץ ממנה יצאו עבדי עולם הרבה. **ב**) חלק התיכונית הארץ. כולל ב' מחוזות אשר לממלכת דאהאמ"ע. ולפנים היו ממלכות מיוחדות. **א**) ארץ ווידא חמדה ופוריה ורבתי עם על הים ועל הנהר לאגאס, רבת המסחר אבל מעת כבשוה האכזרים ההם במלחמה הורד גם מסחרה מאד. גרעגאאי עיר גדולה עם ג' ארמנות להצרפתים, בריטאנים ולפארטוגיזים. **ב**) ארץ ארדרא ג"כ ארץ חמדה ונפתה ממלכה נשגבה המושלת על הרבה ארצות, ולפני מאה שנה כבשוה האכזרים הנזכרים. **ג**) על טבור הארץ. ממלכת דאהאמ"ע אשר לשבט האכזרים הנזכרים. נגאוס

ארצות ניגריטיע"ן הבלתי נודעות, ומשתרעת עם שתי הארצות הנזכרות אשר כנגד עד הים. ממלכה פוריה ונושבה וכוללת מחוזות הרבה. תושביה עובדי אלילים וזובחי אדם לאלהיהם. מלך אכזרי ימשל בם בממשלה בלתי מגבלה. כי כעם כמלך, שפתיו ירחץ בדם עמו אשר ימהר לשפוך כמים, כי עבדי עולם המה לו וככלבים בעיניו נחשבו. **אבאמע** בירה ומקדש מלך, עיר גדולה בלי הוד והדר, כ"ד אלף מספר תושביה, הבתים קטנים ודלים, היכלי המלך אינם רק המון בתים קטנים, וכל כבודם ותפארתם המה מערכות ראשי השבוים אשר מהן ביום קרב הערוכים לו על הגג להתפאר, והמה יכללו יפים בעיניהם. ג) חלק מזרחית הארץ הכולל ארצות בלתי נודעות לנו זולת שמותיהן לבד. (א) על החוף אשר היו למלך בעני"ן למס. ממלכות אולקומי, שם הבירה כשמה, שאקו הלאה לפאת קדמם להנזכרה. ממלכה **אודאבא** בין ארצות שאב"י ובעני"ן. (ב) על טבור הארץ. ארץ **מנורי איאער** או איישע"ר, עם נעגערן עזוז ורב ואנשי לחר, ממלכה גדולה מזרחית לארץ דאהאמ"ע. ממשלת המלך מגבלה, אם נפש עמו תגעל בו ישלחו לו שרים לאמר „הכבד ושב בביתך" ואז ירמסוהו המון נפיו. ארץ מנורי פעפוע"ר ג"כ עם נורא, בגבול ארץ דאהאמ"ע ובלתי נודעת לנו.

ארצות בענין וביאווארא

מצריה לפאת צפונית מערבית ארץ עבדי עולם. לפאת צפונית מזרחית ארצות נעגערן בלתי נודעות. לפאת נגבה גוינע"א הנמוכה. לפאת ים ים אטלאנטי או לשון ים גוינע"א. אורך כל הארץ מהנהר בעני"ן בצפונית מערבית עד הראש לאפ"א גאנזאלוו"א בגבול דרומית הארץ ר' פרסאות בערך:

אירה והכונה כבארצות הנזכרות. האויר חם, ובקצת מקומות רע, כי רוב החבל ע"פ החוף ארץ שפלה ביצה ואגמי רפש. בטבורה ירומו הרים אשר מקצתם יכלו בגבנוני מגר, המתבהרים בהם הראש וואראמאזא בצפונית מערבית והראש הנזכר בדרומית הארץ. הרבה נהרות בחבל החוף המשקים את הארץ, הנודעים בהם הנהר בעני"ן הנזכר והנהר קאלאבא"ר:

יבולה ותנאיה כמעט כלם אשר זכרנו באשר חלקי גוינע"א ועליהם אין להוסיף זולת פלפל בעני"ן:

תושביה נעגערן מעמים ושבטים שונים המדברים גם לשונות שונות. ראשים גוים ההם בענינע"ר, טובי לב, נאמני רוח בוערים ובלתי מלומדי מוסר, ויהיו היים טובים ומהודרים בלבושיהם יותר מאשר אחיהם. עבדי עולם להם אבל לא מילדי ארצם. עובדי אדמה, רועי מקנה, עושים במלאכה גם מקנה וקנין, אבל הכל בלי חריצות. עובדי אלילים וגם זובחי אדם להם. עוד ימצאו בם צורות והתמונות ממכתב החרטום (היראגליפישע פיגורען), גם אבני איגרי"ם הנראים למין זכוכית לבנה (פארצעללא"ן) היותר טובה. מנהג ממשלתם על הרוב ממשלה בלתי מגבלה. מסחר אנשי אירופא בארץ הזאת מזער. ראשי הסחורות אשר יוציאו משם, עבדי עולם מארצות אחרות, בגדי פשתי עץ, עורות ליש, פלפל בעני"ן, אבני ישפה, אבני איגרי"ם ודומיהם:

מחלקות פרטיות המדינה. הארצות הנודעות לנו שמה מצפון לדרום. ממלכת בענין על נהר כשמה, ארץ המדה פוריה ורבתי עם, תחת מלך אדיר ונורא המולך גם על ממלכות רבות **בענין** הבירה, עיר גדולה ובצורה בנויה בנוה, היכל מלך גדול ורחב ידים. ממלכה **אווערי**, תושביה עם טובי לב וחרוצים, מלכה עבד למלך בעני"ן. בשנת תקמ"ו כוננו להם הצרפתים עיר מושב על כפי באררדא, ובשנת תקנ"ב הרשות הבריטאנים. חבל קאלאבא"ר כולל ארצות קטנות,

רובן בלתי נודעות . עוד מעטי ארצות בלתי נודעות ולנו אין שוה להזכירן פה אין תועלת ·

ארץ כוש או חאבעסיניען

בפי הקדמונים עטיאפיע"ן (ארץ השחורים) וכן קראו לתיכונית אפריקא בכלל, וכן יקראוה תושביה עד היום הזה. הערביאים קראו לה חאבי"ש הוראתו בלשונם ערב רב, יען תושביה ממעי לאומי הערביאים יצאו אשר באו לשם מנגב או עדן דרך ברית הים בא"ב - על - מאנדע"ב (ערב ל"א).

בכתבי קדשנו יכונה לפעמים גם נגב ערב בשם כוש, כמו (בראשית יו"ד ו') לדעת התרגום המכונה יב"ע. (במדבר י"ב א') האשה כשית לקח, כי משכן כבודו הי' כל ימיו בערבות ערב ועיי' רלב"ג שם. (חבקוק ג' ה') מדין וכושן יחד להיותם שכנים בארץ ערב. (דה"ב י"ד ה') עלה זרח מלך הכושיים בחיל אלף אלפים וש' מרכבות על אסא מלך יהודה אשר בלי ספק לא הרחיק נדוד מתיכונית אפריקא עם חיל כבד כזה לרשת משכנות לא לו בחלק אזיא. (שם כ"א ט"ז) והערבים אשר על יד כושים, ואם הם בני אפריקא איך הם על ידם הלא הים סוף יפריד בין שניהם? אולם על הרוב יכונה את עטיאפיע"ן בשם כוש, כמו (מלכים ב' י"ט ט', ישעי' ל"ז ט') תרהקה מלך כוש, הנודע עוד בספרי העמים הקדמונים כמו בטרא"בא ומאנעטא"א למלך עטיאפיע"ן וארץ פתרוס או נגב מצרים (עיי' פרשי געזעניוס שם תרהקה). (תהלים ס"ח ל"ב) כוש אצל מצרים. (ישעי' י"ח א' ושניה ג' יו"ד) מעבר לנהרי כוש, ועבר לא ארץ נהלי מים היא כנודע. (ישעיה ך' ד'. מ"ג ג'. מ"ה י"ד) גם כן אצל מצרים. (ירמיה י"ג ך"ג) היהפוך כושי עורו, והערבי אינגו שחור. (ירמיה מ"ו ט' יחזקאל ל' ד'. דניאל י"א מ"ג) עם מצרים בכתוב אחד להיותם שכנים בימים ההם. לדעת החכם געזעניו"ס (פרשי כוש, פטדה) שמה גם מקור מחצבת אבן פטדה (איוב ך"ח י"ט), ולדעתנו יתכן יותר כי איוב אשר הי' בצפון ערב בגבול ארץ אדום, דבר מאבני נגב ארצו הוא עדן ערב יען מצאנו אשר מלכת ארץ שבא אשר שמה נתנה למלך שלמה זהב ובשמים ואבן יקרה (מ"א יו"ד י') ג' יבולי ארצה אשר גם רוכליה נתנו לצור בעזבוניה (יחזקאל ך"ז ך"ב); וכי השבאים שבתו בארץ עוץ אשר על ידם יעיד הכתוב (איוב א' ט"ו) הארץ הזאת כוללת לפנים גם ארץ נוביע"ן אשר הגביל בצפונה בארץ מצרים, כי גבולה מפאת צפון היה סונה או זיענ"ע (מצרים כ"ג :). היא היתה מהוללה לממלכה גדולה ועצומה בדברי חז"ל הרבה יותר ממצרים (תענית י'.) כי לפי ידיעתנו היו מצרים לפנים, לפאת קדמה ממלכת אדע"ל וים סוף. לפאת נגבה נוביע"ן או זענא"ר. לפאת מערבה זענא"ר ויאור מצרים היו גבולה, וארצות הגאללאע"ר. ולפאת נגבה ארצות גאללאע"ר הבלתי נודעות וממלכה אדע"ל. (אורך 52° עד 62°. רוחב 7° עד 16°) ומדת שטחה יותר מך' אלף פרסאות מרובעות. אולם ע"י המלחמות והמריבות אשר היה לה בתוך והוץ לארצה, ירדה פלאים יותר מחצי גדלה, כי את ארץ החוף אבעק"ש אשר על ים סוף לקחו מהם הטירקע"ן למען תסיר מלכותם בכל עברי ים סוף תפלה. ובעבור זה נסגרו גם מעינות המסחר בכוש לערב והודו. גם בפאת נגב כבשו הגאללאע"ר הפראים חלק גדול מהממלכה הלזו. מלכי הישמעאלים אשר היו לה לעבדים ומגישי מנחה, הרימו יד ופשעו בה כאשר נזכיר; ונותרה בת כוש לבי תפארת גאון ממלכות רבות, ממלכה שפלה וקטנה מאד מאשר היתה בשנות עולמים:

אוירה חם מאד יען משכנה באזור החם בתוך עיגולי ההפוך, צפונית נכח המשוה; אולם להיותה ארץ רחבת השטח, מקצתה על ים סוף ומקצתה בקרבת מדבר וערבה, וגם בכללה היא ארץ הרים וגבעות אשר בגלל זה בצדק תכונה בשם ארץ השווייץ אשר באפריקא, לכן דעת לנבון נקל אשר גם אוירה משונה, ומוטות כנפי החום הגדול לא מלאו רוחב ארצה, וכי בקצת המקומות הוא גם ממוזג מאד; וכן הוא באמת במקומות המישור והבקעות החום בוער כתנור, האבנים כגחלי רתמים, והחול כבידודי אש כפות רגלי הנוסעים יחרך. בארץ דאנקאלי החום כבני רשף ילהטו, ועל חוף הים סוף ישב רוח זלעפות בוער כגחל גפרית, וקרני השמש כאש מתלקחת באבדון תאכל. אבל בסביבות ההרים אף במקומות החמים האויר ממוזג מאד; ובמקום הרים הגבוהים יגורו יותר מהקור מאשר ייראו מהחום, אולם גם שמה השלג דבר יקר אבל לא הברד. בשואה מרעם חזק, ברק טרף, סער מתחולל, גלגל סופה וגשם שוטף יפקדו כפעם בפעם ולמרבה בירחי הסתיו. האויר בכללו הוא טוב מאד לכל אשר רוח חיים או צומח בקרבו, תושביה יאריכו ימים רבים, בתחלואים רעים ונאמנים לא ינוגעו, זולת אשר ימשכו אליהם באולתם ורוב תאותם. ד' תקופות יספרו להם בשנה, האביב ימשך מכ"ה אלול עד כ"ה כסלו, ואז אחרי גשם נדבות האדמה מעוטפת חציר וירק דשא. קיץ הראשון מכ"ה כסלו עד כ"ה אדר ואז עת הקציר לה. קיץ השני או הגדול מכ"ה אדר עד כ"ה סיון, ועת רעה היא כי החום אז כאש לוהט. והחורף מכ"ה סיון עד כ"ה אלול, ואז יתחוללו סערות וגשם רב, חשרת מים עבות מראשי ההרים יזרומו, ואפיקי הארץ על כל גדותם מהם יתמלאון עדי יעברו גבולם וישטפו ארץ ישקו את כל המישור וכל בקעה וכר נרחב; ולכן ארץ פוריה וגאון שבעת לחם היא מאד, כי תוציא צמחה ותתן יבולה פעמים ושלש בשנה. הרים רבים בתוכה כנזכר. שלשלאות הרים גבנונים גבוהים ותלולים מתפרעים מלא רוחב ארצה, היותר גבוהים ורמים במחוזות אמהר"א וזאמא"ן כאשר נזכיר. תמונות שוטת לגבריה, אשר אין על עפר משלה:

נהרותיה וימיה. ימים נחלים ונהרות, אפיקים ואשדות נגרות לרוב בקרב הארץ. ראשי הנהרות הם, הנהר נילוס (מצרים י"ח.) תושבי הארץ יכנוהו בספריהם בשגיאה בשם גיח"ן רצונם גיחון (בראשית ב' י"ג). אף כי כן הוא גם דעת יוסיפון לרומיים (קדמוניות ספר א' פ"א סי' ג'). הערביאים יקראו לו באהאר על אזר"ק (הוראתו נהר הירוק כתכלת, דומה להשם שיחור בעברית, מעלא"ס ביונית ומעל"ס ברומית ע"ש עכירות מימיו. אפריקא בכלל ה'.) קדמוני המצרים קראו לו אל, אב, שמש (להיותו כשמש שר צבא הטבע ומשק ביתה הנותן טרף לכל צבא חילה). מקורו לא נודע לפנים, אלכסנדר מוקדון, נירון קיסר רומא ודומיהם מלכים אדירים שלחו ציריהם לחקור אחרי מקורו, ושבו לביתם ריקם חפשוהו ולא מצאוהו. הקדמונים שגו לחשוב אשר מקורו על הרי הלבנה (מאנדם געבירגע) אשר בנגב אפריקא, וכן חשב גם הראב"ע ז"ל (בראשית ב' י"א, וע"ש שם הר הלבונה אשר אולי חשב אחד לתקן יען מצא גבעת הלבונה בש"ש ד' ו'). אמנם זה ק"ך שנה בערך מצאוהו כומרי היעזואיטען מפארטוגאל ובראשם הכומר פאאי"ס, בארץ זאקאל"א אשר בנגב כוש על הפסגה דענגל"א אצל הר גי"ש (11° ר"צ) מקור מבועו לעדות החכם ברוס"ע הבריטאני ג' מעינות (לפנים רק ב') ברדתו מגבעה מקורו הוא נחל קטן, וילך הלוך וגדול ע"י המון נהרות הנשפכים בקרבו בתהלוכה עקומות לפאת מזרח, ויאחז דרכו דרך ים צאנא"ם אשר כל אדם יחזה איך מימיו הטהורים על פני לבנת מימי הים יצופו ויעבורו ולא יתבלו יחדו. אחרי כן יעקם דרכיו נגבה וישתוף לפאת צפונית מערבית, ואחרי אשר יקיף מהלכו בתבנית עיגול ארוך ויגיע לקרבת מקור מבועו, ילפות ארחות דרכו מנגב לצפון בערך ת"כ פרסאות עד שפך קצו בים התיכון. בארץ מולדתו

ישתפכו לתוכו יותר מעשרים נהרות, הגדול בהם הנהר שאקאנ"ע אשר גם אליו ינהרו נהרות וישתפכו בו מימיהם, ובארץ נוביע"ן יתאחד עם הנילוס. ובעבר מערביה היאור ישתפך לתוך הנהר הגדול בהאר-על-אביא"ד (הנהר הלבן) אחרי כי ירוץ אורח ק"ך פרסאות בערך. מלבד אלה הנשפכים ביאור ימלאו עוד ד' נהרות גדולים בארץ. גם ימים רבים בתוכה, הגדול בהם הים טזאנ"א הנזכר או ים דעמבע"א, רחבו ה' עד י' וארכו כ"ה (לד"ק ט"ו) פרסאות, גם בו ישתפכו הרבה נהרות קטנים; בימי הגשמים יעבור הקו וישקה את הארץ. דגים רבים בתוכו, גם סוסי היאור לרוב. קראקאדילע"ן בתוכו אך לא לרוב כמו ביאור. איים רבים בתוכו, עליהם יגורו הכומרים (מענכע"ן). על האי דע"ק ישבו אסירי המלך אשר נשלחו ביד פשעם:

יבולה ותוצאותיה. בכללה היא ארץ חפץ ופוריה מאד כנזכר, כי כל טוב הטבע ומחמדיה הערה למכביר בארצותיה, זולת חושבים בשמים והרוצים לחשוף מטמוני מסתריה ולהוציא לאור תעלומותיה. אף כי לא רבתה עוד ידיעתנו מתכונת הארץ ההיא כי לא נחקרה מחוקרי הררי טבעי היצורים, בכל זאת אותות ידועים לנו אשר במעי האדמה כל מחמדי המוצקים והדוממים הצפונים בטמון, כי חוצבים בהרים אין, ורק אשר תתן להם הטבע הנדיבה והשטה להם שטוח על פני האדמה או שפתי הנהרות, אותו ילקוטון בעצלתים בלי עמל ידים וזיעת אפים. הנהרות ישטפו גרגרי זהב, ולפעמים מגודל עדשה, וכן ימצאו כמוהם ע"פ הארץ; גם עפור בתוכה כסף נחשת ועופרת אבל אין דורש ותור אחריהם; לא כן הברזל אותו יבקשו לעשות ממנו כל כלי מלאכה וכלי קרב, אבל ג"כ רק ע"פ האדמה ולא בקרבה. אבני נזר לא יתנוססו על האדמה. אבני מלח לרוב מאד, הרים ירוכו מהם ע"פ הארץ. שפי"ז גלא"ז אשר יהולל שמה מאד לרפואת תעלה ולאבני פוך (שמינקע) מקור נחל קטן היגנערהאהא אשר בארץ זאמע"ן מעין מים חמים, וזולתו לא נודע בארץ. הרבה מיני תבואה, חטים, שעורים, דוחן איטאלקי, דורא. הצמח טע"ף אשר רק שמה מקום גדולו, גבעול יפה מגודל אמה, והוא ישא הוד והמון רב גרגרים קטנים אשר מהם יטחנו הנשים קמח טוב, ועם הארץ יעשו ממנו עוגות לארוחת יומם. שבולת שועל יגדל פרא כי לא יזרעוהו אף לא יקצרוהו, את הסוסים יאכילו שעורים. חציר וירק דשא לרוב ממינים שונים וגדולי קומה מאד, יען ארץ שבעת מים היא ויונקתם לא תחדל מלהוציא הדשים לבקרים, לכן לא ייבשו אותם לחציר יבש (היא). מיני קטניות לרוב, לפת מהרבה מינים גם לפתי גנת, צמח נו"ק אשר יוציאו ממנו שמן. זמורות גפן, קני צוקר, אהלים (אלאע). כל עצי פרי ארצות החמות. ואשר מקצתם יגדלו רק בארץ הזאת, כמו עץ ענזעט"ע אשר תוכו יאכל עם הלב או המרה, והוא מאכל טוב משביע ומבריא וקל העכול מאד. פרחי עץ קוס"א מעלים [illegible] לשלשולי תולעי המעים אשר ינגעו בם תושבי הארץ מאד בעבור האכלם בשר חי לרוב. עצי מור (מיררהע). עצי זית הגדלים פרא. עצי עבע"ן, קאווע, עצי לחם הקופים. הרבה מיני ארזים אלונים ושוכות, מהם שוכה ווהודש"י נו"ם אשר מסגולת שרשיה לעצור בעד שלשול הבטן. שוכה פאפיר או גומא (מגרים כ"ב.) הרבה מיני פרחים ושושנים אשר לא נודעו באייראפא. הרבה מיני למיני רפואות, מהם העשב האמדאמאג"ד אשר ירפא לשבורי עצמים, או רק אם ינתקו וידעכו ממקומם. עשב לכאלא"ע אשר מסגולתו לא לבד לרפא נשיכת נחשים כ"א גם לנסוך על הנחשים רוח תרדמה ושממון (בעטייבונג) למען יוכלו לשעשע בם ולבל ירעו או ישחיתו כלל, (מגרים ל"ג:) בקר לרוב, כמרעיהם הטוב, כן מ[illegible]יהם טובים יפים וגדלם, מקצתם יגדלו בכפלים מאשר באייראפא; ובכל זאת אין עוד ערך בין גדלם לגודל ואורך קרניהם, אשר אם אחת מהן תעשה נבוב הכיל ה' עד ו' מדות (מאאס). עורי גבן, ביפעל פראים. סוסים אמיצים וקלי התנועה אבל לא יעשו בם מלאכה

צלת

זולת באלהם לקרב, משאות יסעו על פרדים ועמהם יסעו בסביבות ההרים, אבל בארץ המישור יסעו עם גמלים. החמורים, מהם גם פראים נרוב. צאן על הרוב עם אליות שמנות. צאן הדימאי"ן או צאן כוש גדולות מאד אבל למרן עב. עזים. חזירים. שנהבים עדרים עדרים. סוס היאור (ניל פפערד), שמו בעברית בהמות (איוב מ' ט"ו) ובלשון מצרים הקדומה פעהעמא"ט, תכונתו עיי' ר"ל ה"א ובמוסף תקמ"ט. במצרים לא ימצא עוד, וגם פה יתמעט מציאותו יום יום, כי רבים אורבים לנכתו בעבור נועם בשרו רוב שמנו ועורו החזק אשר יצלח לכל מלאכה. קרן החוטם, קאמעלפארדע"ר. גאבר"א, ארי, ליש, שחל, היענ"ע, באקאל"ע, זאבים קטנים, קופים הרבה ממינים שונים. צבי, עופר, אנטעלאפע"ן ממינים שונים. חזיר הרזי והיערי. עזים פראים, החול ליבע"ס, ארנבת והשפן, ארנבת הדולג, עכברים גדולים וקטנים. עופות הביתיות נועפים, אווזות לא ימצאו. היענה ושאר עופות ההולכים. אידי"ז, יונים לרוב, הנותן זמירות בלילה (נאכטיגאל) לבן, פאפאגייא ודומיהם. קראקאדיל ביאור ובסים שאקאל"ע ושאר מיני עקרבים. נחשים מגודל וממינים שונים, מהם נחש הברס „הנפילים„ הקרנים (עיי' ה"א ור"ל ה"ט). ארבה לרוב אשר ישחית לפעמים יבול השדה ויקרא רעב על הארץ. נמלים מג' מינים. זבובים מכאיבים מאד כמו במצרים עיי' שם. דבורים לרוב. דגים בימים ובנהלים לרוב, בהם גם דג המרגיז (ציטטער פיש) תכונתו הנפלאה עיי' ר"ל ה"א:

תושביה הממלכה הזו כוללת ארצות רבות ולאומים שונים, ואנחנו נזכר פה רק מהכוונות המעטים כפי מיעוט ידיעתנו מהם. א) עטיאפיע"ר ראשית גויי הארץ הזאת, יוצאי ירך הערביאים אשר באו הנה עוד בשנים קדמוניות, רובם מאמונה נוצרי בני קדם אשר במצרים, ומעט מזער מאמונת מחמד. ב) אגוי"ם, אזרחי הארץ מעת הוסדה, עם גדול ורב, עובדי אלילים, למקורי היאור וכים עאקאל"ע יאמרו קדוש ולהם הם עובדים. בני בלי מוסר ודעת, ונחלקים לב' לאומים הגרים בארצות רחוקות, אשר בארץ לאסט"א יקראו בשם אגוי"ם לאסט"א, ואשר בדרומית מערבית הים דעמבע"א ובסביבי מקורי היאור יקראו בשם אגוי"ם דאמא"ט. ג) גאללאע"ר הפראים, אשר זה יותר מר' שנה לקחו להם בחזקה חלק היותר גדול מנגב כוש, ונחלקים ג"כ לעמים ושבטים כי נעגערן הם. זולת שלשה נסיכי עמי הארץ האלה ימצאו עוד עמים שונים, מהם א) יהודים הנקראים פאלאשען [הוראת שרש פלש בלשון כוש גלות איש או עם ממקומו למקום אחר (הויבוואנדערן) גם גר בארץ, ומזה השם פלשתים אשר יצאו ממצרים (בראשית י' י"ג י"ד) נהאי כפתור, ומשם לנגב כנען דברים ב' ד"ג, עמוס ט' ז'] עם לבדד ישכון בארץ זאמע"ן, תחת מלכם הנקרא בזמנינו תמיד בשם גדעון ושם אשתו יהודית. ונוהגים מה ידוע למלך כוש אשר זולת זה דבר אין לו עמהם. והוא ממלכת ישראל יהידה בתבל. מספרם עתה אחרי כי נתמעטו במלחמות עצומות נלחמו בם שכניהם, מאה אלף הלוי צבא. לשונם לשון נעע"ז אשר נזכיר, תכונתם נדבר ברחבה במאמר מיוחד הנקרא בשם נדחי ישראל. קעממאנ"ט נזר מגרם יעקב הנזכר והמדברים עוד בלשונם, והם אשר גבר אויב עליהם במאה הי"ז למספרם והכלם להמיר דתם ואמונתם באמונת השלטת, אבל מנהגים מיוחדים להם ולא ידעו שמץ מהאמונתם החדשה זולת שמה הנקרא עליהם. תושבי הארץ יהדפוס באיבה ויהיו היי עמל ועוני, בבירת כארץ שמה חוטבי עצים ושואבי מים. ב) גאנשארע"ן, עם פרא ותפשי בבקעות ארץ קורר"א, לידים, מרצחים ושודדים הנותנים חתיתם עלהם ומוראם על כל שכניהם. והם עבדי עולם אשר נמלטו מארץ זענגאר בעת גורשו הערביאים משם. נשיא ראש אומתם יקרא בשם שעב"א (שיבה ושבע ימים). ג) גיבערטי"ם, והם המוירע"ן מאמונת מחמד בגויי הארץ לא יתחשבו רק כגרים אף כי רבים הם. גם יונים גרים מפוזרים

ומפורדים בארץ. עוד עמים מעטים אשר לנו אין שוה לדעתם:

האומה השלשה בארץ הם אשר יקראו בשמותם עטיאפיע"ר (כי האביסיניע"ר
שם נאלה בעיניהם) ואת ארצם יכנו בשם ארץ געע"ז או ארץ החפשים
גם תכונת בנין גום, גם מראה ותואר פניהם ומנהגי מוסרם, יעידו אשר מבני
הערביאים ולא ממי אפריקא יצאו אף כי שחורים המה. גם לשונם הקדומה הדמה
מאד ללשון ערב אף כי התמונות אותיות שונות להם; כי ב' ראשי לשונות להם.
א) לשון געע"ז או לשון כוש הקדומה, והיא לשון החכמים ובעלי האסופות, בה
נכתבו כל ספריהם ונעתקו ספרי הביבלי"א, בה יכתבו פקודות ומצות לעם הארץ
בה ירבו תפלה ויעבדו עבודת מקדשם, ולא ידובר בה כ"א בארץ טיגר"ע; והיא
בת לשון ערב אף כי איננה מתוקנה ועשירה במלים כאמה, ותיבות רבות בתוכם
המתדמות יותר ללשונות עברית וארמית מלערבית, וגם לא כמוה תכתב מימין
לשמאל. ב) הלשון אשר ההלך בארץ ותעלה על שפת עמי הארץ, היא לשון חמר"י
השונה מאד מרעותה הנזכרה; אולם שהיהן ככל לשונות שוכני ההרים, כבדות הן
לדבר בהן. אנשי מדה ישרי קומה יפי תואר וגולי פנים. בני המלך המגודלים
בנעוריהם על ההרים לבנים מאד, ובכלל כל יושבי ההרים לבנים משוכני המישור.
מתכונת גיום מוצקים, בריאים, גבורי כח, קלי התנועה, לא ייעפו ולא ייגעו,
קלים על פני המים לשחות, רוכבים מהירים, קשוחים לכל עמל ותלאה ולא ידעו
ממורך לב. ומתכונת נפשם אוהבי כבוד, בעלי חמה, תאבי התאות וקלי דעת,
גם טובי לב אנשי חיל ואוהבי אדם; אולם בסבת המלחמות והתאחדם לחברה עם
הגאלל"אער"ן הפראים, אבדו בזמנינו החמודות אשר מיום הבראם בם כוננו, וירדו
פלאים ממעשי מעלות השלמות עמדו עליהם לפנים. כי כן יעידו הנוסעים החדשים
אשר כעת המה רעי לב, נוכלים, ומפיקים לתפנוקים ותענוגי בשר נפשם. אנשי
לב גם הכשר דעת ותבונה טבעית להם, ולכן אם ימכרו לעבדי עולם ירבו
קוניהם במהירם. אוהבים המדעים והמלאכות, ואף כי הם לא יבקשום יתימרו
מאד בכבוד מוצאיהם. ראשית עמלם ומעבדם מרעה מקנה, וביותר הבקרים; גם
עובדי אדמה הם אבל בידים רפות ורפיון השגחה. לא יגברו אוכל לימים יבואו,
כי לבם נכון בעדרי בהמתם אשר גם בימי רעבון ישבעו, וגם אם יהיו חובקי ידים
לא יגועו בנקיון שנים, ולכן ישיתו לבם לעדרים כי בהם יוכלו גם למלט נפשם
בנקל על ההרים והגבעות בימי הגשמים, אשר הימים והנהרות ישטפו אז רוב
חלקי המישור; גם יקנו די חלב עזים חמאה גבינה ובשר ללחם חקם וכבשים
ללבושם, ולכן יעלימו עיני השגחתם מעבודת השדה והגנות, למרות משמני ארצם
ואדמתם הפוריה מאד. לחם חקם עוגות מקמח טע"ף הנזכר אשר יטחנו הנשים
ברחים; הסלת ממנו לבן וקל כסלת חטים, הקמח הממוצע שחרחור, והגרוע
כמעט כלו שחור, ואותו יאכלו אביוני אדם, חיל הצבא והעבדים. עוגות שחורות
כאלה יניחו לעת האוכל על השלחן במקום מטפחת. במשתה שמנים יניחו לפני
כל א' מהקרואים המון עוגות לבנות מלמעלה ושחורות מלמטה, הלבנות יפוררו
לפתים ויזורו עליהם פלפל ומלח ויאכלו, ואשר אכל לשבעה ינקה אצבעותיו בעוגות
השחורות אשר יניחו לבכורי דלים ומשרתי הבית. ראש מטעמיהם בשר בקר חי
אשר יחתכו מבהמה חיה, כי יובילוה לפני פתח הבית אשר יאכלו בו וינתחו ממנה
נתח טוב במלאכה מהירה, ואף כי הענייה זאת כוערה במרירות כי גדול הכאב
מאד בכל זאת תאמר בחיים; על הנתחים ההם יטיפו נטפי מררת שור (אכשענגאללע)
ויזורו עליהם עשבות ולמאים אשר עדן לא נתאכלו היטב בקיבת השור, גם פלפל
ומלח, ובאות נפש יאהבו מהם נתחים גדולים. מעדנים אלה יאכלו על הרוב,
ובמרבה עת יעשו להם רב או חג להעם. כי יכרו כרה גדולה ישב כל א' מהקרואים
בין ב' נשים אשר האביסינה אותו חליפות, והא"כ ילעיט אותן גם הוא. באכלם
לא יאכלו רק פתים גדולים, אף ישמיעו קול בלעם אותם, ומשל בפי כסילים

רק הדולגים על הירדן לשאל ללחם איה יאכלו פתים קטנים, ורק הגנבים האוכלים לחם סתרים ילעטו חרש, גם בשר לאן עזים והיתו יער יאכלו, אך לא בשר החזיר והארנבת. את הדם לא יאכלו אף לא בשר הבלתי נשחט (ענליקלאפאדיא החדשה, שם עטיאפיען). תושב ארץ אמהאגא״ע יאכלו בשר אריוה, ושאר עמי האידים גם בשר הפנהב וקרן הזוטח. עם וואיטאהע״ר בשר סוסי היאור וקראקאדיל״ע. להם תנים לא יאכלו רק עטירי עם. לא ישתו רק כהקמם לאכול. משקה התמידי מי דבש המשכר, גם שכר הנקרא בוז״א. יין חמר להם אבל לא לרוב, ואותו ישתו רק מרום עם הארץ, יי״ש ג״כ לעתים רחוקות. כלי משקה על הרוב קרני השורים, גם כלי מתכות וכוסי זכוכית להם המובאים מאירהפא. לסוכני הארצות לבד רשות לשתות בכוס זהב. אביוני אדם כמעט ערומים ילכו, ויעשו להם כתנות עור, לפעמים יכסו רק ערותם לבד לבל יגלו תפופי שת, ואשר תשיג ידו יעשה לו גם מכנסים. נערים ונערות ערום ילכו בלי לבוש עד בוא עת דודים להם. רק הכהנים ועשירי עם ילבשו בגדי פשתי עץ, ונסיכי אדם בגדי משי, ובכל עת בגדיהם לבנים. ראשם לבד יחבשו פאר בדבריס מזהירים הנוחנים לוית חן, ולמרבה הנשים. שערותם הארוכות ימשחו בחמאה ויסלסלו אותן תלתלים. רובי עריהם וכפריהם על ההרים והגבעות למען לא יהיו למרמס לשוט שוטף כי יעבור בימי הגשמים כנזכר. משוכם על הרוב בלי הוד והדר, רק בבתי נדיבי העם תלעוה ויריעות הטובות ארץ פרס. מקלאם שוכנים באהלים בעבור המלחמות אשר לא ישבתו יפחדו לבל ירע אויב לשדוד רגלם ולהשים נויהם. בתי הערים אהלי חמר או עץ גם קנה וסוף. הגגות מכוסים תבן ועגולים כחצי כדור. בקצת המקומות עוד שרידי בתי חומה משנים קדמוניות במחוזות מעטים חקקו בסלע משכן להם ובמערות גורים איתן מושבם. נשים לא ירבו להם כי נוצרים הם, ראשי עם הארץ לבד ירבו להם פילגשים. הזמה שלטת בכבל ארצות החמות. נקל להם לגרש נשיהם אם לא תמצאנה חן בעיניהם. אשת כהן כי תמות או תגרש לא יוסיף עוד קחת אשה, ואם אחרת יקח לו ויגואל מן הכהונה. הנשים לא תקשינה בלדתן, ילדיהן תפלחנה בטרם יבוא חבל להן. על חנוך הבנים לא יוסיפו דאבה, כי לא ילמדום כ״א לכתוב ולקרוא והמה לבדם יספיקו דים להקרא בשם מלומד. הכהנים על הרוב גם מורי ילדים. ידיעת המדעים עזובה בקרב הארץ. כל ידיעתם ושקידתם רק ידיעת הדת (טהעאלאגיה) הנרדמת ג״כ עוד בערש הילדות, ובה לבדה נכתבו רובי ספריהם. ספר כתב חוק ומשפט בדברי ריבות בארץ אין, גם לא יודעי דת ודין (יוריסטען) רק השופטים יושבי על מדין יהרצו משפט כחפץ לבבם וככל העולה על רוחם. הרופאים רופאי אליל כלם, על הרוב אין זר דן דינם למזור, רק כל אחד רופא לנפשו בהרוסות נקלות הורס הנסיון; וכי יפלא ממנו דבר למשפט ושאל לו באוהביו או בשכנו הקרוב לו כדת מה לעשות. את מלאכת השיר יאהבו מאד ולא אחד בהם משורר בטוב טעם. נועם שיריהם כחומר מנהגיהם, ושניהם כקדרות פניהם. לשוא יבוקש מלאכת מחשבת בין עם לא נומד כמוהו אף כי הכשר דעת לה סמון בחובם, בפועל כפיו יכין איש איש צרכיו ומהסוריו, ואשר ידו משגת ע״י משרתיו עושי רצונו, אבל הכל בלי סדרים וטוב טעם. ובכל זאת ימצאו בהם מעבדי עורות, אורגי מעטי בגדי צמר ועושים מעשה מקשה (געדרעקסעלטע ארבייט געזעניו״ם בשרש מקשה) מקרני שור ביפעל. בונים פורשי גגות וחרשי ברזל, על הרוב יהודים. שאר מעטי עושי מלאכה גרים מארצות זולתם, ורק אנוש מזער יבוא הנה לעשות מלאכתו, כי לפי חקי המדינה ישא שם אשה וישכון ארץ ולא ישוב עוד לראות את ארץ מולדתו. תשוקתם עזה לשמוע כלמודים לקנות לב ולהוסיף לקח, אולם יחסרו להם מורים משכילים ללמדם דעה ודרך תבונות להודיעם. מסחר הארץ מזער מאד בערך גדלה ורוב עשרה ביבולה ומלאיה, כי תופים בים סוף אין לה עוד כנזכר, גם

רבים עמים פראים חנה סביב יעטרוה אשר ישביתו כל עובר ושב , ובלעדי זאת המסחר ענין נבזה ושפל בעיניהם . רחבו בידי הטירקען והרמעניער . אשר יוציאו משם זהב , שן , דנן הרבה לארץ ערב , עבדי עולם אשר רובם יגונבו בילדותם מארץ כוש וימכרו להודו וערב . עורות מעובדות ובלתי מעובדות . אדרת שער (פעלץ ווערק) דבש , דונג , מור , קאווע . ואשר יובל לשם בד , בגדי פשתי עץ ומשי , ושאר מעשה בתי מלאכת אירופא , כלי זכוכית , בשמים וביותר הפלפל , תרבות רחבות לגידה השנהבים . מטבעות בארץ אין , מוטות זהב במאזנים ישקלו בקצת המקומות יסחרו בארץ אבני מלח מרובעות במקום מטבעות :

אמונתם. רובם נוצרים מנוצרי בני קדם , אשר קבלו עליהם בשנת ש"ל למספר הנוצרים ע"י הכומר פרומענציו"ס אשר בא שמה במקרה ממצרים . בעקרי אמונתם יחזיקו בדיעות נוצרי אלכסנדריא . הרבה מנהגים להם מהיהודים ועובדי אלילים . בשר בניהם ובנותיהם ימולו לח' ימים כמעשה ארץ מצרים וערב , ורק מפאת המנהג מדורות עולמים ולא מפנות דתם , ולכן יעשוה לרוב גם ע"י אשה אחרי בלותה ובלא עדים ומנהגי קדם , כי מאוסה הערלה בעיניהם ולהאהרת להכרם עם ערלי בשר תגעל נפשם , וכן יעשו הקאפטע"ן אשר נזכיר . את יום השבת ישמרו אבל גם את יום הראשון , ובשניהם לא ישבתו ממלאכה רק יקדשו אותם בארוחת ערב (אבענד מאהל) כאשר עשו הרבה קהלות הנוצרים במאה הרביעית והחמישית למספרם . את הדם והבלתי נשחט לא יאכלו מפאת אזהרת דתם (פעלי השליחים ט"ו כ"ט) את החזיר לא יאכלו בעבור גועל נפש כמו בני אירופא בבשר הסוס . בכל עוז יתאמצו להכחיש אשר מזרע יהודה יצאו ומנהגם ממנהגיהם נבעו . אך כל אלה הביא החכם געזעניו"ס (ענציקלאפאדיא) שם עטיאפיען לסתור בזה דעת המתיהדים אותם טרם בואם בברית דת הנוצרית . גם בעבור תבנית כלי הקדש הנמצאים בבתי תפלתם אין ראיה היותם יהודים מאז , יען נודע אשר עוד בימי פזאמטיך מלך מצרים (מצרים ס"ו .) נסעו ר"מ אלף יוצרים מצבאי הלוחמים ואנשי הצבא לכוש , ומהם למדו לפ"ע ראה כותבי קורות הדורות הערדאט"ס גם מנהגי המצרים ואמונתם הישגה בעבודת הקדש והמקדש אשר להם , גם כתב החרטום (היראגליפיק , שם שם עטהיאפעס) . ומתמהה על ידידי הרב הכותב המאמר מעניני יהודי הייבאש"ר (בכורי עתים תקפ"ד) אשר הביא שם הראיות בלעדי הסתירות לקיים דעתו כי יהודים היו לפנים , אף כי הספר ההוא נוכח פניו סי' ו בלעדי ספרי הביבלי"א בהעתקה כושית , עוד להם ספרים בעניני הדת אבל הכל בכתב יד כי מלאכת הדפוס לא ידעו . אין מספר לבתי התפלות בארץ הזאת , כל המישרים כאין בעיניהם לעומת בנות בית תפלה . בתי תפלתם בלי פאר והדר תבית ומהון . הגגות מכוסים ג"כ בתבן . אין כסא לשבת בתוכם , ולמען לא תרפינה רגליהם בעמדם , יחזיקו בפלך (קריקע) וישענו עליו כאשר יעשו הקאפטע"ן במצרים . המזבחות מעץ הארונות ושאר כלי מקדש אשר שמה , בתבנית כלי קדם היו לנו ואבדנו בעונינו (מצרים כ"ב) . בטרם יבוא איש אל פתח בתי תפלתם ישלוף נעלו מעל רגלו . נשיא ראש הכומרים אשר להם יקרא אבונ"א (בארמית , אבינו בעבריה) אשר ישלח להם נשיא הכומרים מקאהירא בכל עת יבוקש מהמלך . והכל אהיו הכומרים בארץ ההיא לבו ג"כ לפון מהכל , ובער אשר לא ידע כ"א לקרוא ולכתוב גם לבאר כתבי הקדש בזעת אף ועמל רב , חגיהם החגים הישנים הנמצאים בלוחות קדמונים . הירח אלול ראשון לחדשי השנה , בשאר מנהגיהם לא ימושו ממנהגי נוצרי בני קדם . הכהנים והכמרים ישאו על הרוב נשים ויעבדו האדמה ויחיו נפשם מעמל נפשם ויגיע כפיהם . עובדי האלילים אשר בארץ מאמינים בטרפים (פעטישען) שונים : האבני"ם הנזכרים אשר על היאור , מאמינים כי היאור הוא מתן לעולם נשגב אשר יעבדוהו בשם אל נצחי , אור , גם עין הארץ . גם את הנחשים יחזיקו לטרפים כמו בשאר ארצות אפריקא . כלם יוציאו לצבא אשר

סכלו ולהאמין במנחשים ומעוננים ודומיהם, ולספר גדולות ונפלאות מהרוחות והשדים השוכנים רק בחדרי לבב איש נבוב ועשתונות שוגה ופתי אשר יאמין לכל הבל נדף.

מנהג הממשלה. אין מעצור לממשלת המלך הנקרא נעגו"ש (אדון) גם סולטא"ן, המושל בממשלה בלתי מגבלה גם במשפטי המדינה גם בעניני האמונה. הוא יעצור בעמו ורק לא ברוחו ושמו, כי אין דת חוק ומשפט בארץ תאותו לבלום הוא שורר באין מפריע בחיי וקנייני עמו. וכמשק בית אלהים ומושל בכל קניניו יחלק נחלת שדה וכרם במלא רוחב ארצו לאיש חפצו בו, וכשודד עלום יקח הכל מאיש תרמו לא ישרה נפשו בו, כי רק חפץ לבבו ורצונו יענה את הכל. השרים למשמעתו כעבדי עולם המה לו. הכסא נכון למורשת עולם לבניו אחריו אך לא לבנותיו. כל בני המלך כאסירי המלך כלואים בארמנותיו אשר בהרי געשען ואמ־באלעל, שמה יאמנו על ברכי אומנים ומורים אשר יורו אותם לכתוב ולקרוא, אבל הכל בהוכחות המה ובבלי המלה. אם יקרא דרור לבן הבכור בחיי האב, אך לו המלוכה אחרי מות המלך; ואם גם הוא עודנו עצור בחצר המטרה, לא יירש העצר רק הישר בעיני הנסיכים. בן המלך אשר מום בו לא יעלה עוד למלוכה. בעיר אקסו"ם ינתן כתר מלכות בראש המלך החדש. הכתר הוא בתבנית מגבעת בראש מבגד שא"ש ירוק כתכלת, ועליו רקמות זהב וכסף משובצות באבני זכוכית מצבעים שונים, כי אבני נזר לא יתנוססו על אדמתם כנזכר. חותם המלך אריה ובידו שתי וערב, תחתיו מפותח פתוחה „נצח האריה משבט יהודה" מאמר כתוב הוא בס' קדוש להם המכונה בשם גלות יוחנן (ה' ה'). המשנה אשר המלך נשען על ידו בכל עניניו יקרא בשם רא"ס (ראש) אחריו ב' ראשי הסוכנים, אחד על ראשי בעלי הפקודות כמו הנציבים אשר על המחוזות, הסוכנים והשופטים ודומיהם, והשני על סריסי המלך ומשרתיו עושי רצונו כמו שרי הרכב ודומיהם. אחריהם המשנים והנציבים, שרי הצבא, יועצי המלך ובעלי הפקודות. אשר על צבא שומרי ראש המלך יקרא בשם שומר הש (פייער היטער). הוד והדר יעדו חצר המלך וכל עניניו ופקידיו כנהוג בממלכות בני קדם. אם יעשה המלך משתה לשריו לא ישבו הקרואים ללחום את מושלם, רק כתומו לאכול ישבו המה לאכול מאשר יותר ונפשם תגל בכבוד זה מאד. גם על שלחן המלך לא ימצא מטפחת, כפות, סכינים ומזלגות, במקום המטפחה יניחו עוגות שחורות כנזכר. המאכלים ינתחו לפניו לפתים קטנים וגם יאכילו אותו נערי המלך משרתיו. וכי יכרה כרה גדולה ישיר המלך וכל הקרואים זא"ז כל מזמורי תהלים. בדברי ריבות בין איש לרעהו לא יבלו עתותם בבקורת וכספם בתשובות על שאלות, רק האיש אשר לו הריב יגיש משפטו בע"פ והשופטים ימהרו לחרוץ משפט אם ע"י הקורות אשר כן קרו או ע"י חפץ לבבם וככל העולה על רוחם. כל אחד יוכל להשמיע זעקה ולשפוך שיחו בחיק המלך בחשבו כי השופט העוה משפטו בריבו, כי שומע לו מאת המלך; אולם על הרוב ידעו השופטים גם אז לעוות נכוחה ולעקש הישרה, או להטות הדבר ע"י אבן הפתן אל כל אשר יחפצו כנהוג. פועלי און יוסרו על הרוב בכסף ענשים, חרם ומקל חובלים. וכי יהיה באיש חטא משפט מות יסקל או יתלה על העץ או בשלח יעבור. ולפעמים גם עורו מעליו יפשיטו בחיים חיותו. כל מחוז ומחוז מברכת ה' אשר ינתן לו יתן להקיסר מס אשר יושת עליו מיבול הארץ ומצאציה, גלמי זהב, סוסים, פרדים, בקרים, עורות, תבואה ודומיהם; הכנסת המלך מעטים, אבל יספיקו דים להוצאותיו המעטים בארץ אשר כל צרכי אדם לפיהו ימצאו במחיר מזער. צבא חילם מ"ה אלף, מהם רק ה' אלף רוכבים מהירים. אף כי מלחמה להם עם שכיניהם כל הימים, בכל זאת אינם מלומדי מלחמה, כי על הרוב יפנו עורף נפשע פתאום וינוסו משדה המערכה. כלי הנשק אשר להם ביום קרב, חרב, חנית, עץ ורומח, ומעטי מורים בקני חרשם. אבר השלם חיל הצבא אדעום או

תבואה, איש איש לפי משא פעלת עבודתו.

מחלקות פרטיות המדינה. בהיות הממלכה הלזו במרום עזה, הכילה ל"ו מחוזות, וכעת בימי מרודיה לא תכיל רק י"ב. ואנחנו נתאר בראשונה את י"ב שרידי המחוזות והם טבור הממלכה, ואח"כ נשים עין גם על אשר נפלו בידי זרים ולה אין עוד חלק ונחלה בם. א) מדינת דעמבע"א, ארץ חמדה ופוריה אין כמוה בכל הממלכה. משכנה בפאת מערבית על ב' עברי הים כשמה, עד המחוז מאלאג"א אשר בצפונה. כלה משקה ושבעת מים, רובה ארץ מישור. שמה יזרע חטה היותר טובה מכולה לבית המלך לבד. כוללת י"ד גלילות מבחרי הערים אשר בם. גאנדאר או גוענדע"ר, כעת בירת כל הממלכה ומקדש מלך, בנויה על גבעה אצל ב' נהרות אשר שפך קאס ביאור. עיר גדולה ורבת המסחר, וביותר בימי מועדי המסחר. מספר תושביה ס' אלף. לא תאר והדר להבתים אשר בתוכה כי רובם אהלי תמר ושפלי קומה. הגגות מכוסים תבן בתבנית חצי אגן הסהר. ארמון המלך היה בנוי בנוה לפי טוב טעם הפארטוגיזים, סביבו חומה גבוהה ל' רגל, ואחרי אשר רובו היה למאכלת אש רפו ידיהם להזק בדקו, כי בונים מהירים להושיב ארמון על משפטו לא ימצא בכל גבול כוש, ולכן בנו מלכיהם אצלו בתים קטנים למלאות בם מחסורו. ג' בתי תפלות גדולים בתוכה, אשר אצל ארמון בית המלך יקרא בשם תיבת נח. בתוך העיר יגורו רק הגוזרים, ובמגרש העיר אשר אלף בתים בתוכו גם מאמיני מחמד החרושים ומהירים מאד במלאכתם. בצפונה היכל המלכה הנקרא קאסקא"ם, סביבו חומה. טשעלגא בירת הגליל כשמה על גבול ממלכת זענגא"ר, רבת המסחר גם בית אוסף המכס בקרבה. אבא־אברהאם כפר מקודש לבית תפלתם בצפון הים דעמבע"א בסביבה יו"ד עד י"ב כפרים הסרים למשמעת אבונ"א הנזכר. באב באהא קובץ כפרים גדולים בקרבת הים דעמבע"א ביפה נוף ותבל נעים, שמה הרבה בתי נתיבות וכפרים רבים הסרים למשמעת המלכה. למדינה ההוא יחשב גם המחוז הקטן קואר"א, מושב עם גאנשארע"ן הפראים. ב) חבל קטן עמווראא"ם דרומית להנז"ר או חלק ממנו עמווראם עיר נאוה על גבעה נשאה, ש' בתים וגני חמד סביבם לפנים בירת המלך. ג) המחוז גאיאם או גאשאם על היאור, ארכו ך' ורחבו י' פרסאות, וכולל ך' גלילות, היאור השוטף סביבו יעשהו להאי אי, אדמתו פוריה מאד. איבאבא בירת המחוז ורבת המסחר בה בית מעון להמלך. ד) החבל דאמא"ט, דרומית להנזכר על היאור אשר יגביל גבול דרומית הארץ, הרים סביב לו, אדמתו פוריה גם מרעה טוב למקנה, הרבה זהב בתוכה. ה) המחוז הגדול מאלאג"א בפאה צפונית מערבית בגבול ממלכת זענגא"ר; רק אלה ג' גלילות מטער־קי"ן, זהאגא"א, רא"ס־ע"ל־פיה"ל יחשבו עוד לממלכת כוש, והנשארים שדדו להם שאנגאללארע"ן הפראים. ו) מחוז וואלקאי"ט, במערב הארץ ולא נודע לנו רק שמו לבד, וכן ז) המחוז טלעגעד"א קטן ובלתי נודע לנו. ח) ארץ טיגר"י, גדולה ורחבה תחת נציב מלך וכוללת כל מזרחית הממלכה. מפאת צפון באורך הים סוף עד ממלכת דאנקאל"י פ' פרסאות. מלאה הרים ובכל זאת היא פוריה מאד. המסחר מהים סוף העובר דרך ארצה יעשיר גם את הארץ גם את הנציב. ולכן הוא הראש בין כל הנציבים אשר בארץ. הממשלה הלזו תחלק לשתים א) כל חבל טיגר"י הכולל כ"ז גלילות אקסום בירת ממלכת כוש בדורות עולמים, וכעת אין עוד שארית לה כ"א משואות והרבות. אדאווא בירת כל ארץ טיגר"י במישור הרים סביב לו. בתי חומה בתוכה הגגות מכוסים בקנה וסוף, בית אורגים לבגדי פשתי עץ. בעט־אבא־גארימא בית תפלה היותר מהולל בכל הארץ. זירע בירת המחוז כשמה, בתי אורגים לבגדי פשתי עץ. ב) חבל מידר"א־באה"ר, רצועה ארוכה וצרה על יד ים סוף. חלק צפונית ממנה יקרא חאבא"ב או ארץ אגאצ"י (הרועים). שכן חבל הלז יקרא בשם באה"ר נגאש"ם (נשיא הים) אבל גאונו סורד

ארץ כוש

מעט נלקח ממנו החוף. דאבארווא עיר גדולה עם בתי חומה, לפנים בירת הסוכן, על נהר נארע"ב, רבת המסחר. הא דאווי כפר עם פ' בתים מושב הסוכן. ט) ארץ זאמע"ן מערבית להנזכרה, בסביבות הרים גבוהים, ס"ו פרסאות ארכה וז' רחבה, מושב בני ישראל הנקראים בשם בני דן והם מכת הקראים כי אינם יודעים מהורה שבע"פ ואין מדליקין נר בשבת (עו"ה הרדב"ז ד' ליוואורנו סי' רי"ט) אחת שבט מושל מזרע שלמה בן דוד מלך ישראל אשר ילדה לו מלכת שבא, לפי אמונתם, הנותן רק מס ידוע למלך כוש. בירת הארץ אשר בנרה השבע מעט היותה על הר סלע הנקרא סלע היהודים. י) המחוז וואגאר"א. ארץ פוריה בין המחוזות סינר"י זאמע"ן דאמבעא, שמה יגביל ההר לאמלמא"ן והנהר מאקאר"א מנר לפונית מזרחית הארץ, גם שמה יהודים הרבה. יא) באגעמדע"ר אחת מהארצות הגדולות והמהוללות במלכות כוש, ארכה מ"ה ורחבה ט"ז פרסאות, פוריה ומרעה טוב למקנה גם מחצבי ברזל הרבה בתוכה. הרריה ינונו עליה מהגאללאע"ר לבל יעלו עליהם להשים נוהם. תושביה גבורי חיל, כוללת י"ג גלילות. וועהנע על הר כשמה ישבו בני המלך כלואים כנזכר. גם יחשבו אליה ד' מחוזות קטנים אלה א) לאסטא"א מלא הרים בצפונית הממלכה, מעון אגוי"ם הפראים תחת מושל הנותן מס למלך כוש. ב) וואגאר"א על ים דעמבע"א. ג) ריד"ה. ד) קארוס"א, בשני מחוזות האחרונים גדל יין טוב. יב) ארץ אמהאר"א היותר נכבדת מכל ארצות כוש, כי בה יגורו הרבה אצילי הארץ, ונחלקה לל"ו גלילות. שמה ההר געשע"ן לפנים בית כלא לבני המלך, כל אלה המחוזות הנותרים לממלכת כוש לפי ידיעתנו.

וממבהרי כוש"ד אשר נלקחו ממנה המחוז מאצאגא, רובו על גבול ממלכת זענגא"ל, מעון השאנגאללאער"ן עם נעגער"ן חפשי כאשר נזכיר, ומלך כוש ונציביו יארבו להם לשבות מהם עבדי עולם. שאא מזרחית לדאמא"ט, תושביו נוצרים. מושלם היה לפנים עבד למלך כוש ומרד בו בעת הוא אוהבו מכל באי בבריתו; והוא מושל אדיר אשר לא יחסר לו גם זהב גם אנשי חיל מלומדי מלחמה, ארצו נחלקה לשפה העליון והתחתון. עגאר"ע או נארע"א, ארץ רבת הזהב. בשנת הס"ז למספר הנוצרים התגלגלו המלך והעם. משאר המחוזות לא נדע רק שמם, אבל זאת נדע כי רובם, ובפרט אשר בנגב ונגב מערבית כוש, נפלו בידי הגאללאע"ר הפראים אשר נזכיר. ארץ החוף חאבעש או אבעקס אשר לקחו להם הטירקע"ן בשנת הס"ז למספר הנוצרים בעת נלחמו עם הפארטוגיזים בהודו; גם כבשו אז את מאסוא"ה וארקיק"א אשר נזכיר, ושמו נציב במקומות ההם אשר קראוהו בשם היקר נאאי"ב, ואחר שוב פאשא הטירקע"ן לביתו מרד הנציב ההוא בהבולטא"ן הגדול, ואף כי יכירהו לאדון לו בכל זאת לא יסור למשמעתו ולא ישיב לו מנחה, ואת מלך כוש השלים מיראתו אותו, כי גם כל צרכי אדם לפיהו יובל לו מכוש. מאסואה ארמון מוצל קטן עם בתים מעטים גם חוף טוב לאניות על אי קטן כשמו, קרוב לחוף כוש, המסחר עצום מאד אבל לא עוד כלפנים ארקיקא עיר על חוף הים סוף בקרבת האי הנזכר, ת' אהלי חמר קנה וסוף, מושב הנאאי"ב הנזכר, כעת יסור למשמעת הוואחאבוטע"ן אשר בערב.

ארצות גאללאער

בנגב כוש יתפרשו ממזרח למערב הארצות אשר כבשו להם הגאללאע"ר הפראים בזמנינו, ומקצתן אשר שדדו מכוש כנזכר. מהארצות הרבות אשר להם בדרומית מזרחית עד חוף מזרחית לא נדע אף גם שמותן, כי איש אירופא לא יחרף נפשו לבוא בין הפראים ההם אשר דבר אין להם עם זולתם. מתכונתם ומנהגיהם לא נדע ג"כ זולת אשר הודיע לנו החכם ברוס"ע הבריטאני אשר ישב ח' שנים בכוש והיה מאוכלי שלחן המלך. הגאללאע"ר הם משבטי הרועים המכנים את נפשם

בשם אנא"ג, פראים אכזרים, שואפי נקמות וממהרים לשפוך דם, אשר נסעו ממערב לצפונית מזרחית עד כי באו גם לכוש כנזכר. ארצותם על הרוב במרום הרים אשר רובי הגשמים יקררו חום האויר, ולכן הם רק כהה במראיהם, אולם שוכני המישור ומקלה סעיפי שפתיהם נעגערן שחורים המה. השוכנים בחלק דרומיה כים יבקעו בארץ כוש לפעמים ישבו הבתים ישבו שבי ישרפו וירצחו נפש; יכרתו מבושי הגברים ייבשום ויוקיעו אותם בפתח אהלם על גם להתנוסס גבורתם; ההרות יבקעו למען הכרית כל זכר אף העוללים בבטן המלחמה (מלכים ב' ח' י"ב. ט"ו ט"ז. הושע י"ד א'. עמוס א' י"ג), רק באכזריות לבם יתנו חתיתם על כל שכניהם, כי לא למדו ידם לקרב, והברזל דבר יקר בארצם, ולכן אין להם רק חניתי עץ אשר ייבשו ראשם באש למען יתקשו. ברעש וקול שאון יבקעו במחנה האויב עד כי סוסים ורוכביהם יבעתו ויחרדו, ולכן נגפים הכושים לפניהם בראשונה, אבל אחר כי הורגלו לאט לאט לשמוע להלה אבירים האלה לא יפחדו ויראו מהם עוד, והפראים ימהרו להמלט על נפשם, גם יחתו אחד מעברה קני פרפה אשר להשפים. כי ישעו מדבר וערבה, לא יטעמו את בעירם מזון ונידם למען לא ירעבו בחרבות ילכו, רק כל אחד ישא בגפו מכולה לנפשו על ימים רבים; בימינו נגלה גם פשר דבר רז זה אשר לידם הם כדורים קטנים מגודל כדור המשחק (ביליארד קוגעל) אשר יעשו מאבקת קאוו"ע קלוי' מרבכה חמאה, ואותם ישאו בכיסי עור בלכתם, כי כדור אחד יספיק להאכל לשבעה וללכת בכח האכילה ההיא יום אחד. כלם קלי התנועה מאד, בשערותם ישהרגו מעי שורים למען תת פחדם ומוראם על כל רואיהם. אשר יחשבו אולי כי מעי אדם הם, גם יעשו להם חגורות מעים על חלציהם, אשר תתהפכנה עד מהרה לבגדים צואים אם יבוא בם רקב וכמו דוק יעלו באבה ולחנה. וכן הוא לזרא ונועל נפש המשחם בחמאה והלב מהופך את בשרם ושערותם, בהם יזובו מנוס והיו דראון לכל בשר. ערום ילכו בלי לבוש ורק ערותם לבד יכסו בסחבות עור ועל כתפם עור עזים ישאו. אוכלים בשר פרה חי, ובדמה נוס יאדימו. את בשר ערלתם ימולו כהרבה לאומי אפריקא. עובדי כוכבים ומזלות, וביותר הירח עם יחדש זהרו. גם אבנים ידועות הרפים להם וכן יאמרו קדוש לעץ וואנל"יי אשר פרחים לבנים לו. אין להם בית מועד לעבודת הקדש, אף לא כהנים לשרת בקדש, רק כל אחד יביא אלהיו בידו עץ או אבן אשר אליו ישתחוה אליו יתפלל להחיש לו עזרה בצר לו. יאמינו אשר ישני אדמה עפר יקיצו, וגם כי הנפש לא תגוע במות הגוף. בהוכחות עלי עון כי יוסרו אחרי מותם לא יאמינו, אבל לקחת אז גמול ושכר טוב יחכו מאד. שוכני הנגב באו בברית דת מחמד, ואשר במזרח ובמערב עובדי אלילים. לא יתחתנו בעמים זולתם, ורק לפעמים יקחו להם נשים מבנות כוש; אבל בניהם אשר יולידו מהן לא יבואו בקהל מרום עם הארץ להם ומשרה לא תהי על שכמם לעולם. איש זר לא יניחו לאחוז בתוכם, גם דבר אין להם עם עמים אחרים, רק השוכנים על חוף מזרחית יעשו לפעמים מקנה וקנין עם המוירע"ן והערביאים שכניהם. רובם אין להם כ"א אשה אחת; ואם אשתו עקרה או לא רבת בנים, הבקש והתחנן לו לקחת לו עוד אשה ולולי יבנה ממנה (בראשית ט"ז ב'. ל' ג') וכאשר יאמר לה אישה „אותה קחי לי כי היא ישרה בעיני" תשא פעמיה אל בית הוריה לדבר על לבם לתת את בתם אשה לאישה, ואם ייטיבו חסדם עמה ויואילו כי תלך בתם אחריה, תובילם בשמחות וגיל בית אישה ותשכיבה בחיקו; בעת ירוו הם דודים תתעלם היא בסבכים עם משפחת האשה החדשה, אף תראה להם פרי בטנה, והמה יניחו ידם על ראשי ילדיה וישבעו להם ברית שלום כאל אחד מבני משפחתם ולא ימשכו ידם מלבוא בצר להם לעזרתם. הילדים האלה יבקרו את המשפחה החדשה ז' ימים, כימים אשר אביהם ישיב נקי לביתו לשמח את אשתו, כתמם יעשה הבעל מעתם אשר אשתו אשר לימינו והאחרונה תמרת את הקרואים, ומני אז בראשונה נגרש הבנים

והאחרונה היתה לה לנס. כי ימות איש והיה הבן הבכור אשר אחז אביו בכל אשר לו, ולשארית אחיו אין חלק ונחלה בבית ואין נחלת אביהם בלעדי אשר יעד להם אביהם בחייו. אם יזקן איש ולא יצא בצבא עוד עם אחיו, ונתן את כל אשר לו לבנו הבכור והוא יכלכל שיבתו עד שובו לאדמתו. כי ישבו אחים יחדיו ומת הגדול מאחיו, לא תהיה אשת המת אם עוד לה עדנה החוצה לאיש זר, יבמה יבוא עליה ולקחה לו לאשה. והיה הבנים אשר תלד יקומו על שם אחיו המת, ואין להיבם חלק ונחלה בכל אשר יהיה לאחיו, רק יהיו לעולליו אשר תלד לו יבמתו להקים שם המת על נחלתו (פרק כ"ה.). הגאללאע"ר נפלגו לג' מחלקות אשר כל אחת כוללת ג' שבטים. מחלקה אחת נסעו למזרח וישכנו בקרבת ים הודו ופרו וישרצו שם לרוב. מחלקה ב' נסעו לצפונית מזרחית וישכנו באהלי אבן הסחר בנגב היאור ובאורך החוף סביב מחוז גאדזא"ם אשר לכוש כנזכר, ובמזרח היאור לא ישכנו רק מעט השבטים אשר בעבור האיבה בינם ובין שארית עמם הביאו לוארם בעול מלכות כוש, ומלך כוש נתן להם אחוזה במזרח היאור ממול שבטי אחיהם. המחלקה הג' בנגב ממלכת שא"ה אשר המלך נתן להם אחוזה בהמחוז וואלאק"א למען יהיו לארץ למשמר ומגן. לכל אחת מהמחלקות מלך אשר יבחרו להם מאצילי ארצם, אולם גם אחד מאביוני אדם יוכל לבוא בחברת האצילים אם תשע לו ידו במלחמה להכריע קמיו תחתיו. גם מהאצילים ההם לא יבחרו מלך כ"א אשר מלאו לו ארבעים שנה, זולת אם ימינו תתמכהו להפיל חללים מאויביהם במספר השנים אשר יחסרו לו. כתר מלכות אשר ינתן בראש המלך, צפירה (קראנץ) מענפי עץ וואנזי"י והוא יושב תחת העץ ההוא. שרביט המלך אשר ינתן בידו הוא מטה עוז ג"כ מהעץ ההוא כי אותו יעריצו ויקדישו כנזכר.

ממלכות אדעל. איאן

משכן ב' הממלכות האלה על חוף מזרח אפריקא על יד ים הודו (°3 עד °12 רוחב צפונית) מחוף כוש על הים סוף אשר בצפון עד החוף זאנקעבא"ר בנגב לאורך קץ פרסאות, רחבו לא נוכל לדעת כי במערבו יגבילו בו ארצות הגאללאע"ר הבלתי נודעות. רוב תושביה מבני הערביאים אשר יאחזו בארץ. באמונת מחמד, ומלומדי מוסר יותר מכל עמי הארץ ההוא, מנהגם מנהגי הערביאים; ומקצתם אזרחי הארץ אשר ממי הנעגער"ן יצאו ויקרא בשם קאפערן, והיושבים על טבור הארץ הם הגאללאע"ר הפראים, ב' לאומים האלה עובדי אלילים פראים ואכזרים מאד.

מחלקותיהן א) ממלכת אדעל או זייל"א, על בריח הים באב־על־מאנ־דע"ב, ועל יד ים הודו אשר בריח הים ההוא עובר בים ובין לשון ים ערב או ים סוף. מצריה לפאת צפון, הים סוף. לפאת צפונית מערבית ממלכת דאנקאל"י לפאת מערב ארצות גאללאע"ר. לפאת נגב ממלכת איאן או אזאן. ולפאת מזרח ים הודו. והיא היתה לפנים ממלכה גדולה ועצומה עד כי במאה הט"ז למספר הנוצרים העיזה ידה כמעט על כל מלכות כוש אף כי מקדם קדמתה היתה למס לה; אולם כעת יצרו לה הגאללאע"ר מאד, וכל מעיני המסחר עם כוש ישתמו לה. הנהר האוואש אשר מקורו בכוש הוא היותר גדול בנהרות הארץ, וזולתו אין לה כ"א נהרות קטנים על החוף; ובכל זאת הארץ בכלל פוריה מאד, תבואה למוהר וכמוה כל פרי צבא הצמחים, צאן ובקר אשר בארץ נאים מאד, התרנגולים לרוב. מור, דבש, דונג, שן, זהב, גם ימכרו עבדי עולם לזולתם. ממשלתה ממשלה בלתי מגבלה. אויסא הבירה ומקדם מלך בטבור הארץ. זייל"א, עיר קטנה ורבתי עם, לפנים רבת המסחר על החוף אשר הים לה, ועל שמה קראו לכל הממלכה זייל"א. בסביבה אי הקטן בארבעא"ה פעלוק

הלאה לפאת מזרח , חוף טוב לאניות . בצפון הממלכה ממלכת דאנקאלי הקטנה אשר מלכה היה לפנים עבד למלך כוש , בירת מלכותו העיר באאילו"ר על הים סוף . וכעת היתה להבאללאבע"ר לשלל . ב) ממלכת איא"ן או אזא"ן בלתי נודעת לנו , על ים הודו בין אדע"ל ובין החוף זאנקעבא"ר . שמה המדבר הנודע בשם מדבר עטיאפיע"ן וארצות גאללאע"ר הבלתי נודעות . מקצתה מלחה בלתי זרועה ומקצתה מאד פוריה . יבולה והוצביה כמו באדע"ל . הארץ נחלקה תחת נסיכים קטנים . עריה בלתי נודעות לנו . אצל הראש גוארדאפואי ארץ קטנה אזו"ס הפוריה מאד אבל בלתי נודעת , כי נוסעי אירופא לא יבקרוה יען חוף אין לה לאניות .

ממלכת נוביען

מצריה לפאת צפון ארץ מצרים . לפאת מערב ארצות ניגריציען . לפאת נגב ארצות גאללאהע"ר וכוש . לפאת מזרח הים סוף ארכה היותר גדול מצפון לדרום בערך ק"ס , ורחבה היותר גדול ממערב למזרח ק"ך פרסאות . תחנותה עם ממלכת זעננאר אשר הנגל בה (45° עד 60° אורך 10° עד 24° רוחב) בחלק צפונית אזור החם , ולכן גם אויר חם מאד . הרבה מדברות חול בתוכה אשר גם הם אינם ריקים מבני אדם וגם ארצות זרועות ומושבות . ראש אפיקי הארץ יאור מצרים אשר ישקנה ג"כ וירוה דשן . תכונות יבולה ותוצביה . בפרטיות הממלכה .

מחלקות פרטיות המדינה . א) מדבר נוביע"ן הכולל חלק צפונית הממלכה , מהעיר סונה או זיענ"ע אשר בקצה דרומית מצרים עד כפר גו"ן אשר נזכיר . האויר חם מאד מאד , האדמה חרבה ויבשה , מלאה חול סלעים וכפים , ולא תוכל להיות זרועה עד קץ הימים . על פניה תמיד מפוזרות ומפורדות הרבה אבני גראני"ט , אחלם , ישפה ושהם , גם הרבה נציבי מלח . רובו מישור רק באורך חוף הים סוף השתרע שלשלת הרים ובאורך מערבו ילפת היאור ארחות דרכו . עצים וצומח מעטים ורק במקומות רחוקים , כי רובו קרח מכל צומח , רק שוכות עלי זענע"ס , פקעות שדה , שרשים פורים ראש ולענה אשר לא יטעמו לחיך כל חי . אבקת חול פורח , ורוח זלעפות הנודע בשם זאמו"ם (ערב ל"א) יעליצו בישימון רוח כל עובר ושב , גם מים לשתות לא ימצאו בו , כי הבורות יכילו מים מעטים . והנוסעים בנפש עיפה ייגעו טרם אותם ימצאו , וגם הנמצאים מעטים ורעים . חיתו יער טורפי טרף לא ישימו ערבה זו ביתם ; אבל משחיתי כל בשר רעים מהם השורקים ליה ומשכנותם מלחה הם פראי הערביאים הנוסעים בעדר , משוטטים שמה המוכנים לשלול שלל ולבוז בז מעוברים בסח . בכל הככר הזה לא ימצא כפר או עיר לשבת רק במערבית היאור כפרים על החוף , מהם גוץ כפר בקצה דרומית המדבר , בירת ארץ באארבא"ר , לפנים מקום מסחר רב . כל חבל החוף מהמדבר אשר על הים סוף יקרא בשם נוביע"ן אשר להטירקע"ן , שמה זואקעם עיר גדולה ועשירה על הים סוף לאניות גם רבת המסחר בים . תחת ממשלת הטערי"ף ממעק"א אשר כעת יסור למשמעת וואהאביטע"ן אשר בערב . דרך שמה העבור האורחה מניגריציען בים למעק"א . ב) ממלכת דאנגאלא"ה , דרומית מערבית ממדבר נוביע"ן על היאור , תחת מלך אשר היה למס לר"ך זעננאר . דאנגאלא בירת הארץ על חוף מזרחית היאור , אלף בתי אבות בתוכה גם היכל גדול למלך . ארמון מולד קטן למחסה ומגן מהערביאים אשר היו לה למס . ג) ארץ אטבאר"א הנודעה בספרי הקדמונים בשם אי מעראע . לדעת היוסיפון לרומים (קדמוניות ספר ב' פ"י סי' ב') היא סבא (ישעיה מ"ג ג' , ת"ס י"ד פלים ע"ב) . תושביה ערביאים משבטים שונים . משכנה בין היאור ובין הנהר מאקאזע"ע או אטבאר"א , ארץ פוריה מאד תחת נסיכים קטנים . שמה הפי

כליל יופי חרוש כפרים קורגאם ביאור ; לעומתו ההר דסיבאלינ"י עליו הרבה ציים ומצולות קדמוניות , אשר יזמו כי לפנים עמדה שמה העיר מארא"ע הנודעת בקורות הדורות מראש. ארץ קטנה דערקי"ן מזרחית לאטבאר"א ובלתי נודעת יותר .

ממלכת זעננאר

על היאור בין אטבאר"א , כוש , ארצות הגאללא"ר וממלכת דארפו"ר . ארכה מצפון לדרום וכן רחבה היותר גדול פ' פרסאות החום גדול מאד ובקיץ לא יוכלו כמעט שאתו ; ואם ירבו עוד הגשמים יעפשו אויר הארץ וכדבר הוות יפיל מהם עם רב. אדמתה על רוב מישור ופוריה מאד ולכן כל צרכי אדם לפיהו במחיר מזער . בשני שבע יצברו אוכל באסמיהם אשר מתחת לארץ , והיה להם לאכול לשבעה גם בימי רעבון. בדרומית הארץ חיתו יער לרוב כמו שנהבים, קרן ההוסס , אריה , שחל , גם בנות היענה ודומיהם מעופות החומסים. תושביה יקראו בשם פונדש"י אשר ממי הנעגערן יצאו , וכבשו את הארץ בשנת רס"ד מהערביאים וגם את אמונתם לקחו אתה , כי באו כלם בברית דת מהמד , אף כי פראים ובוערים המה עד היום הזה . בשר גמלים יאכלו מליח חי ובשר החזיר במחשך , גם יין וי"ש ישתו בסתר אהלם . הנשים תשאנה טבעות זהב , כסף , נחשת , שן או זכוכית בלמות שערותיהן , ידיהן רגליהן ואזניהן , גם בחורי אפיהן ובשפה התחתונה. בשרם ימשחו כלם בשומן גמלים בלול בליבע"ט . גם מוירע"ן וערביאים נוסעים בעדר בארץ ונותנים מס ידוע למלך . חיל צבאם י"ב עד י"ד אלף נעגע"ר העומדים תמיד על המשמר בסביבי הבירה ; והם עבדי עולם הנקנים או הנשדדים , טובי לב ומדברים בלשון נאוה לאוזן שומעת. עובדי תרפים , וביותר את הירח , גם כהנים להם מנחשים , מעוננים ומגידי עתידות , ובכלל מתעים את העם שומעי כזב בכל עושי נפלאות ומשמיעי נוראות . בתי מלאכות בארץ אין . גם המסחר מזער מאד . רחשי הסוחרות אשר יוליאו משם עפרות זהב , ליבע"ט , קרני קרן ההוסס , שן , נוצות היענים , גוממי , וביותר עבדי עולם . ואשר יובל לה בשמים , נייר , כלי מתכיות , מיני שעשועים ומיני מתכיות שונים , מראות , חרוזי זכוכית , בגדי הכלת עבים ודומיהם . בימי מנוחות יסעו משם ארחות למעק"א , כוש , ניג-ריציע"ן , מצרים ודומיהם . המלך (בלשונם מע"ק) מושל בממשלה בלתי מגבלה אשר אחזת עולם היא לו ולבניו אבל לא לבנותיו אחריו . בן הבכור יורש העטר אך בזאת תאות לו המלוכה אם בטרם ישב על כסא מלכותו ישא בשלה נפשו לפני שריו וזקניו יהדיו כי יערה למות נפשו והיתו לעבור בשלח , אם המה יתרצו עליו משפט מות אחרי אשר ישכילו ויבינו כי במותו תצמח טובה לארצו . מות המלך ימשוך אחריו מות כל זכר במשפחתו , למען לא יחם לבב אחד מגואלי דמו לקשור קשר ולפרוע פרעות בארץ . ומי מאושר בארץ החיים מלך זעננא"ר או מלך לשדה ? אך כדר מלכות ינגוב לבבו בראשיתו , ואין לו במה להתבונן עוד רוע אחריתו . כל ימי השבוע, זולת ביום ד' וז' כי אז יפיק לתענוגים נפשו , ימתיק סוד את יועציו לעשות עצה לטובת עמו וארצו . חוק הוא למלך לכונן מעשהו בשדה פעם אחת בימי מלכותו, לחרוש מלא מענה ולזרוע זרע כאחד מאביוני האיכרים (חינא קי"ב .).

המ֫מלכה הלזו כוללת ג' מחוזות . א) מחוז על איז"ע על הנהר באה"ר על-אביא"ד (נהר הלבן) אשר ישתפך ביאור . זעננאר בירת הארץ ומקדש מלך , על גבעה נשאה בחוף מערבית היאור , רבת המסחר , מאה אלף מספר תושביה . היכל המלך מאהל רחב ידים מאד , סביבו חומה גבוהה . בסביבה האדמה שמנה ופוריה מאד , אבל האויר רע לנשמת כל חי . זערעקע עיר תהלה וקטנה על גבול כוש . ב) ארץ פאזוקלא דרומית למחוז הנזכר בין הנהר הלבן והיאור . לא נודעת לנו רק היא ארץ מטגה יצא זהב ועבדי עולם . ג) ארץ קארדאפאן בגבול

דארפור גם סדעת נ"כ זולת כי מפנים יצאו הרבה עבדי שלם. בשנת תקע"ס לקח מלך דארפור חלק מערבית הארץ הזאת :

ממלכת דארפור

מערבית לזעננאר וכוש, בטבור אפריקא התיכונה. באזור החם בין אופני עגול ההפוך, ולכן האויר חם מאד וגשמים ישמרו מועדם מירח סיון עד אלול, ויולידו ארץ חדשה ואדמה חדשה, כי יעשו מלחה לארץ פרי וגיא למוצאי מים; הארץ הנשמה בכל ימי השנה תוציא צמחה ברוב תפארתה, והעמקים הערומים מכל שיח השדה יעטפו בר ומעטפות ירוקות מירק דשא ומחמדי חמד; כי רק מגשמי נדבות שומרי אמונים הכם אפיקי ימים ימלאון, ומגזי שחקים נהרות איתן ישטפו. בדרומית ומערבית הארץ הרבה מיני מתכיות. זהב יובא מארצות הקרובות, וכן נחשת טוב ויפה כנחשת היגא יובא לה מארץ נגב הקרובה אליה. ברזל גרוב, אבני גראניט, שיש, אלבאסטע"ר ודומיהם, אבני מלח, גפרית זאלפעטער, הרבה מיני תבואה, למשי גנות וקטניות, שוכות, עלים, עצי פרי מגדים לרוב. בקר לרוב, סוסים מעטים, חמורים, גמלים, צאן, עזים לרוב. אריה, ליש, צבוע (היענ"ע, בערבי צבע וכן הוא בדהז"ל) זאבים, שועלים קטנים, שנהבים, ביפעל פרא, קופים ודומיהם. עופות לרוב. דגים כמעט כל אשר ימצאו ביאור. נחשים ועקרבים ממינים שונים. נמלים לבנים, דבורים ושאר מיני רמשים ותולעים, הארץ לא נחקרה עוד מחקקי לב אשר אחרי כל צבאות הטבע ידרושו. מספר תושביה ר' אלף מעמים שונים. הלשון אשר תהלך בארץ הקרא פור"י גם ידברו ערבית בלשון עלגים. אף כי שחורים המה בכל זאת עוז פניהם ישונה מהנעגערן. קלי הדעת והתנועה, אוהבים להתענג, לשכר ולשקר לגנוב ולהונות. אביוני אדם כמעט ערומים והשופי שת ילבו, ומרום עם הארץ בגדי שאר בני קדם ילבשו. גיום ימשחו בשומן והלב. הרבה נשים להם, עבודה השדה והבית על שכמן; גם שוכבות היק המלך, זולת הגבירות, עמל שפחת עולם על ראשן. כל יגיעם וחית ידם עבודת האדמה ומרעה מקנה, מהמדעים ומלאכת מחשבת לא ידעו. המסחר גדול ע"י אורחות למצרים ניגריליע"ן וערב ודומיהם, המלך ראש הסוחרים בארץ. אשר יוציאו מארצם, עבדי עולם, גמלים, שן, קרני קרן ההוסס, שני סוסי היאור, נוצות היענים, גוממי, נודות גם שקי עור, נחשת לבן. ואשר יביאו לארצם בדיל, אלמוגים, הרוזי זכוכית, בערנשטיי"ן, טבעות כסף ונחשת, בגדים, קני שרשה, להבי חרבות, מראות, קאוו"ע, בושם, נייר בורית ודומיהם. מטבעות אין להם ובמקומם יסחרו בקלא מקומות טבעות בדיל. האמונה השלטת אמונת מחמד מעורבה בהבלי שוא מעבודת האלילים. הכהנים הם גם השופטים בארץ. הממשלה בלתי מגבלה בידי מלך נקרא סולטא"ן, בנו הבכור יורש עצר. חצר מלכותו יעדה הוד והדר, גם חיל רב לו והרבה מחוזי נשים. בירת הארץ קאבא עיר גדולה ואנשים בה מעט רק ו' אלף במספר, יען אצל כל בית שדה, גם עצים הרבה ממינים שונים שתולים בנוה והמה יכללו יפיה. רובם סוחרים. שאר הארצות הכרות למשמעתה. א) חלק מערבית מארץ קארדזואה"ן. ב) ארץ דא"ר־בער"ע הבלתי נודעת. ג) ארץ דאר־רוגא"ח אשר מלכה עבד למלך דארפו"ר. ואלה שמות הארצות הקרובות לדארפו"ר ובלתי נודעות לנו. א) ממלכת בערג"ו נטוית מערבית לדארפור, ממלכה גדולה. ב) דאר־קולא דרומית לדארפו"ר, תושביה טובי לב. ג) ארץ גנו"ס, תושביה עובדי אלילים ואוכלי אדם.

גואינעא הנמוכה (נידער גואינעא)

שם זה כולל כל ארצות חוף מערבית אשר באפריקא דרומית.

מצריה. לפאת צפון ארצות גואינע"א העליונה הבלתי נודעות. לפאת קדמה ונגבה ארצות ההאטנטאט"ר. ולפאת ים ים אטלאנטי. ארכה מהראש גאנזאלפ"א אחת קו המשוה עד הראש נעגר"א בארך חוף מערבית ר"פ פרסאות בערך, ורחבה ק"ן עד ק"ס פרסאות (26° עד 57° אורך. 1° עד 12′, 15° רוחב דרומית).

אוירה יען משכנה בין קו המשוה ובין אופני עגול הפוך הגדי, לכן אוירה חם מאד, אבל לא לפי ערך משכנה באזור החם, כי רוב הטל והגשמים גם רוחות הים, והלילות הארוכים שמה כהימים כמעט בכל ימי השנה, יקררו מעט האויר לבל יכביד חומו על כל בשר; גם שמה יבשת הארץ איננו רחב פה כבארצות צפונית לקו המשוה, ומימי הימים יקיפו המשולש הלזה מג' רוחות ולכן האויר ממוסך מעט. הגשמים ישמרו גם שמה מועדם כנזכר, ולכן שני פלגות שנה לה, עת החורב אשר יחל בירח ניסן ותמשך ו' חדשים; ועת הגשמים ג"כ ו' חדשים, ואז גדול החום מאד, כי השמש בגבורתו ככדור אש לוהט ישליך חצי ניצוציו ויורה זיקים ומות, לולי ענני שחקים והעבים בעבי גבם יעמדו לבטן להם ולא יתנום לנתך ארצה. באורך החוף על הרוב ארץ מישור, האדמה מלחה בעבור החול אשר בה לרוב. בתוך הארץ ירומו מעט מעט הרים וגבעות, אשר כל אבן או מוצק בקרבם אין. בטבור הארץ ירומו ג"כ מעט מעט הרים אשר כשלשלת ישתרעו בתוך כל אפריקא דרומית ובהם הרבה מוצקים הטובים בטמון; האדמה פוריה שמה מאד כאשר נזכיר, כי מלבד רובי גשמים וטל, גם ארץ נחלי מים היא לרוב אשר לא יצמתו ויעלו בתהו גם בחרבוני קיץ.

יבולה ונאותיה כבכל הארצות אשר באזור החם הנזכרים בגואינע"א העליונה. ועוד עליהם נוספות שנהבים לרוב, ואותם יצודו בשוחות ובורות עמוקים מכוסים בשריגי וענפי עץ. נוסע א' ספר כי שנהבה אחת ראתה אחד מגוריה נפל ביקוש הנזכר, ואחרי עמלה לריק להוציאו מרשת זו טמנו לו, שחרית אמה הגרה לקברו חיים, כי צברה עפר ענפים ושוכות בבור עדי כסתה, לאמר כדבר אחת הנבלות, גם לי גם לך לא יהיה. חגבים גדולים כצפרים קטנות אשר ממטעמי הנעגערן הם בעודם בכפם יבלעום. הנמלים משחיתי הארץ, אדם ובהמה יהיו לברות למו כי יפלו עליהם המונים ויאכלום; ברצות מלך הנגאל"א ליסר איש בתוכחת חמה, יתן אומר לאסרו ולהשליכהו באחד מקומות הנמלים אשר בכ"ד שעות לא ישאירו ממנו רק עצמותיו; הנקראים בשם יאזאנדי" ירהטו באף השנהב וימררוהו עדי ימות בזעפו. נמלים לבנים. תמרים מהרבה מינים. עץ אליקאנד"א גבוה ועב מאד, פריו ישוה לו וכי יפול מהעץ יהרוג אדם ובהמה; גזעו לפעמים נבוב ומלא מים רבים אשר יספיקו לשבור צמאון ג' עד ד' אלף איש בכ"ד שעות. עץ באנאנא"ס, פריו טוב למאכל ועשירי עם יאכלוהו במקום לחם. נאות דשא המצמיחים חציר ועשב אשר יכסו פני הנתיבות היותר רחבים. שמה תרמוס כל חיתו יער ולפעונים מפריצים; בעת החורב יציתו אותם באש וטורפי טרף ימהרו להמלט על נפשם, ובאש עברתם יטרפו כל אשר יפגעו בדרך, ולא ימלט מהם איש זולת הקל ברגליו וידיו אשר יעפיל לעלות בראשי האילנות, הנעגערן מהירים במלאכה זו מאד.

תושביה נעגערן בני שבט אחד, ולכן כל עמי הארץ ידברו שפה אחת לשון קאנג"א רק בהברות שונות. גם במראיהם אינם שוים ואינם שחורים כנעגרי גואינע"א העליונה וזענעגאמבי"א. הפארטוגיזי"ם באו שמה בשנת רמ"ד

והקבלו בטוב לבב ויאחזו בארץ לאם לאם , ומעשה ידיהם לא רפו לנסוע אמונתם בלב יושבי הארץ עדי הלאו לסבול תחת עלה את יושבי הממלכה נגאלא ומקצת מהמחוזות זאנגא"ס ובאנקעללא"א , ולעשותה אמונה שלטה גם בשאר הממלכות . במאה הט"ז למספרם באו לשם מצפון אפריקא עם נבזה ושפל שאגגאע"ר ושדדו להם דרומית ארץ בענגועלא"א , רוב ארץ מאטאמב"א ומזרחית ארץ קאנג"א ולאאנג"א ; אבל הפארטוגיזי"ם שמו בריח ודלתים בעדם לבל ישטפו הלאה , אף הכבידו אכפם עליהם לסור מעט למשמעתם ולהניחם לבנות מגורות בארצותם אשר כבשו להם . הנעגערן ההם בכלל אינם שונים הרבה בתכונתם מאחיהם בארצות אחוזתם , אף כי מעטי הכונות ומנהגים שונים להם . הכמי הנוסעים חדשים מקרוב יתארו אותם לבני בלי מוסר אבל גם לטובי לבב . ולבשהגו יעידו הרבה חקקי לב כי השוכנים על חוף מערבית אפריקא הם למודי הרע להשחית עלילות ולהחזיק בתרמית מעת התערבו עם סוחרי איראפא ועם עושי מסחר בנפש אדם יתארהו להכרה ; אשר לא כן היושבים בטבור הארץ הטובים מהם , יען לא באו עוד במסורת הברית עם אלה תאמי נביה המסחר והרמיה , את סוחרי איראפא לא יכירו וגונבי או לוקחי נפש לא ידעו , ואם לא את הטובות הלא גם את הרעות לא למדו דרכיהם מהם . ביתר המון הנעגערן יעמדו גם הם עוד במורד שלמות האנושי , אבל לא במעלת הפראים , כי ישכילו ויבינו מעט במלאכות נצרכות ועבודת האדמה , כח זכרונם חזק מאד , גם איזה הכשר דעת טמון בחובם . עצלותם נסבה מחום ארצם . הפעליות נפשם חיות , בבלי מדע , כי לא למדו לשום להן חוק וגבול לאמר עד פה תבואי , ולכן הם רודפי זמה וכל תענוגי בשר , לאכול ולשתות לא ילאו כל היום ; אשר תקצר ידו לאכול בשר יאכל השקץ והעכבר נחשים ועקרבים וכל רמש האדמה . יחד עשיר ואביון לא ישבו לכסא , משכיבים כסות ומזלגות לא ידעו . עשירי עם ישטחו להם מצע תחת מטפחת השלחן , ועלי תמרים או קליפת אבטיחים מקום קערות שטוחות (טעללער) . בשר ערלתם ימולו . עד היותם בני ז' שנים ערומים ילכו . באהלים ישכנו משפחות משפחות לבד , ובאהלי העשירים גם אנשיהם לבד ונשיהם לבד . עבודת האדמה והבית על שכם נשיהם , האשה תכונן מעשיה בשדה והילד על שכמה , והיא חורשת וזורעת זרע ובהכן כפיה תקצור קצירה חוטבת עצים , ושואבת מים , אופה ומבשלת ונותנת טרף לביתה , ובעליהן יחבקו חיק העצלות , ונבחר להם המות בנקיון שנים מחיים טובים ביגיע כפים , ולכן יתאבכו רק בגאות עשן הטאבאק , ובזמרה רקוד ושנה יבלו ימיהם , הארץ אתן יבולה מאה שערים , גרגר חיטת טירקייא יצמיח ת"ר עד ת"ת גרגרים , ובמשך ז' ירחים נקל להם לקצור קצירם ג' פעמים . מהמלאכות זולת הנצרכות מאד לא ידעו , וגם בהם לא ישיגו מרום השלמות . מהמדעים ומלאכת מחשבת לא לקחה אזנם שמץ . השנה יחלקו לשש תקופות ולי"ב ירחים , השבוע ד' ימים , ג' ימים יעבודו וברביעי ישבותו . רופאי אליל להם אשר למכאובים חיצונים יגהו מזור בסמים ידועים , ולאשר תחלואים יכחשו ויעוננו , כי עושי נפלאות הם בקרב הארץ , ובשם היקר גאנגא"ם (כהנים) יקראו , בניהם אחריהם יחזיקו מעשה אבותיהם בידיהם . המסחר בכלל מזער בארצות ההם . בתוך הארץ ימירו עזבונם ומרכלתם זה עם זה . המסחר הולך לארצם בידי בני איראפא , וביותר בידי הפארטוגיזים , וסוחרי הנעגערן רק סרסורים להם . ראשית מרכלתם עבדי עולם . נשים הרבה להם ורק אביוני אדם יאמרו די לאחת , כי במהר ומתן יקנו להם נשים מבית הוריהן , ולכן המון נשים לתפארת אדם וכבוד עשרו יחשב . וכי יגש נשיו יחדיו ופלגן הבעל ועל ברכים כורעות תשמענה משפטן אשר יחרץ , כי הוא אדוניהן והשתחוינה לו . חנוך בניהם יעמוסו ג"כ על שכם נשיהם : האם תשא הילד על שכמה עדי גמלה אותו , וכאשר יגדל תלמדהו לירות את הקשת , לנצור על שפתיו מדבר שקר , מנשוא לשוא נפשו , ואלה לנגוע מזולתו , וכן מורשו דעת כבני מנהגיהם . בגעות פוממלעם

ונושאות עול העבודה כאמותיהן ; והבנים ילכו בשרירות לבם , ובעינים רמות ישפילו לראות על אחיותיהם כעל אמהות עבדיהם . מבחרי ימי הילדות יבלה בן משולה ונעזב הבא בגיד נפרש עפות או קן משולה , וכאשר יגדל ויהי רובה קנה שרפה , כי בתי ספר ומורי דעת אין . כי יחלה איש ידרשו ברופאים הם הכהנים הנזכרים , ויקראו לו גם שורעים על פי כלי שיר למען ישאו בנגינתם משכבו ; ואם אלה לא ינבאו ממנו מזור כי בא יומו ונספה , ידדו תמגו הכהנים ואנשי גאולתו יעמדו תחתם , ויניחו גופת המת על במה (געריססע) ויציקו את תחתיה לייבשו כאחד בקיטור ויעמידוה לרוח היום ואיש אחד על המשמר לגרש מעליו הזבובים , אח"כ יתעלוהו בתכריכי בגדים ויליגוהו באחד המקומות אשר יעמוד שמה מקצ' ירחים ולפעמים גם שנה תמימה, איש איש לפי משת מעלתו, בעת ההיא יתאספו אחיו ואנשי גאולתו בכל לילה לרקד ולשאת עליו נהי , במלאת הימים האלה יניחוהו בארון על עגלה קטנה והנשים ימשכוה לבית עולמו . את הקבר העמוק מאד יסתמו בחמר , למען לא ישאף רוחו לעלות מעלה אחרי כי הכינו לו בקבר משה גם כל מחסורו , מלך עת לקברות יובל ירדו המו שאולה גם נשיו האהובות לו , למען תתאחדנה אתו בקבורה , את קברו יעדו בכסאו וכוסו וקשתו ואליו ושאר צרכיו . בקברי בני העם ישימו רק כלי מלאכתם עבדו בם בימי חייהם .

אמונתם. אמונת הארץ בכלל, זולת אשר התנצרו , עבודה אלילים ותרפים בלולם בהבלי שוא ותעתועים אשר יחזיקו בסוד לפני בני אירופא לבל ילעגו למו . אולם הנודע לנו מהם ע"פ שלוחי הנוצרים הוא , כי יאמינו במציאות עצם רם ונשא טוב ומטיב הנקרא לאמב"י הבורא ומחיה את הכל . ובשמו ישבעו . וכן יאמינו במציאות עצם רע הנקרא לאמב"י-א-עב"י (אליל כל הרעות) כי הוא מקור כל רע ואסון והוא המשבית-הכל . רובם לא יתימרו בכבוד העצם הטוב ובהלב זבחיהם לא ירווהו , באמרם הליכות האל הטוב בקדם להטיב מרושו הכונה להיטיב , כי לא אל חפץ גמולות ועבודות מיגורי כפיו הוא , די לו בהכרת מציאותו והאריו על פי מדותיו הטובים ; לא כן העצם הרע הכונן להשחית , אשר אף מרי יבקש ונפשו אותה רע לענוה ולהונות אנוש עד דכא , אותו יעבודו ויביאו לבקר זבחיהם לקחת רצון מידם לשכך זעמו וחרון אפו לבל ישיגם . מלבד אלה ראשי האלילים יאמינו גם במציאות צבא רב ממלאכי עליון ומהם יעשו להם על הרוב תמונות ופסילים מעץ . הושבי ממלכת לאאנג"א יעשו להם צלמי זכר ונקבה , מקצתם מלובשים ומקצתם ערומים השופי שת , ואותם יליגו באהלים , ואליהם ישתחוו ויתפללו ובעצתם ישאלו טרם עשותם דבר ; ויאמינו אשר בעטוף לב ובהלך נפש יחזו בני אלהים האלה , והדר גאון עוזם עליהם יופיע . התמונות מבהילות אשר יעשו להם , וכן שני הדגים , נוצות העופות ודומיהם הם רק הרפים וקמיעות אשר בתשועתם נאמנה רוחם אף כי בהיקם לא ישפכו שיחם . מקצתם יעבדו גם בעלי היים וביותר את השעירים *) בצאתם למלחמה על אויביהם ינחשו בהשעיר ההולך לפניהם בשדה המלחמה . אם בהפזז יצא כאיש ערוך למלחמה , נכון בידם כי יכו באויביהם שוק על ירך , ואם לאט מהלכו כהולך בלא חמדה , חרדות ילבשו לבל ינגפו לפניהם . בממלכת אנגאל"א יקברו שעיר חי בקרניו בין ב' אילנות ואליו יקריבו בכורי פרי אדמתם למען תדושן ותוסיף תת כחה . את קרבנם יקריבו על הרוב בעת יקדש הירח זהרו בתופים ובמחולות . כל משפחת המקריב ואחוזת מרעיו

*) כן עבדו גם קדמוני מצרים לשעירים , והתורה הקדושה הזהירה על זה ורק אזל אוכלת אכילת דם, ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים אשר הם זונים אחריהם (ויקרא י"ז ז') כאשר השכיל הראב"ע ז"ל לכוין ממלת עוד , והרמב"ן ז"ל העיד שרמו כאמת . ולכן לא המצא בין כל הע"ז הנזכרו בתנ"ך שם שעירים זולת בצאתם כנזכר , ובהמאת ירבעם (ד"ה ב' י"א) אשר בא ממצרים (אפריקא בכלל ב:) ועיין מורה ח"ג לגאיהי . ולדברים אין מקרא יוצא מידי פשוטו .

מרעיו הנמנאים שם ישתו דם הקרבן וגם יזרקו ממנו על האלילים אשר בפני מקדשם, הבשר יאכלו הכהנים והקרואים, גם המנות אשר יגישו לפני האלילים יחלקו ג"כ הכהנים אח"כ בין העומדים שמה, אשר הבשר יאכלו והעצמות ישובו לכהנים אשר יקחו גם בהבלי תרמיתם. כהניהם נבערים מדעת ככל המונם, ובכל זאת יחשבום־בעבור נכלי תרמיתם־לעושי נפלאות ובאי ברית אליל הנרגן ובעל חמה לשכך חמתו ולהפיק רצונו; גם כי יוכלו לראות מבלי להראות, בלשון המאמינים לכל דבר רואה ואינו נראה. ולבוא בפתחי שערים סגורים ומסוגרים וכדומה דברים נפלאים אשר לא יעלו רק על לב מאמינים לכל דבר, תושבי ממלכת קאנג"א התנצרו זה כמה מאות שנה ובכל זאת יחזיקו בתרמית והבלי אמונתם הישנה, לפעמים הם זובחי אדם כלפנים, גם את כהני האלילים יכבדו מאד; נשיא הכהנים יקרא בשם היכאמ"ע, במעון קדשו אש קדש תמיד תוקד יומם ולילה לא תכבה, ובלא מחיר לא ישיגנה איש, כי ברכה בה ורב טוב צפון בקרבה לכל נרה ונוקה. מיראתם לבל יפקד מהם נשיא אמונתם רגע אחד, לכן לא כמות כל אדם מותו, כ"א הנשיא זקן ומלא ימים יחנקו הכהן אשר מלא את ידיו לכהן אחריו או בכשיל וכלפות יהלמו רקתו אם ידעו כי מהמטה אשר עלה עליה לא ירד. גם יאמינו בהשארת ונצחיות הנפש אחר מות הגוף.

מנהג ממשלתם. כל ממשלות הארצות ההם בלתי מגבלות, המלך בוחר בחיי וקניני עמו באין מעצור, והם יטו שכמם לסבול עולו כעגלה מלומדה אוהבת לדוש; שריו ויועציו ימוצו כעלוקה הלב עמי הארץ, גם כל הון ביתם יקחו אם לא יקריבו די שי להם, והם יתנו בעפר פיהם וידמו, כי עם תועי וטובי לבב הם. הממלכה למורשת עולם היא לבניו אך לא לבנותיו אחריו, ולא רק לבנו בכורו כי אם להישר בעיניו בין צאצאי מעיו. ואם ימות ולא יעד מי מבניו יירש העצר, ונלחמו איש באחיו ימים רבים עדי ישלימו וימליכו את אחד מהם; במשך ימי מלחמתם ימשול איש זר הנקרא בשם מא־באוואן (אדון בלהות). המלך יעדה פאר וכבוד בכל עניניו. לא יעיז אנוש לגשת אליו בלבוש תוצאת איראפא; ובכלל אין להביא סחורות איראפא או רק לנגוע בם בכל הארץ, זולת נשק כלי מתכות עץ ושן. המלך יאכל בחדר מיוחד למען לא תשורהו עין, וישתה יינו יין התמרים בחדר פתוח כי רק אז יוכל כל איש לגשת אליו ולבקש רצון; ברצותו לשתות יצלצל הגאנג"א, כהן קוסם מורה ורופא המלך, בפעמון ויקרא כרעו! ויפלו כל העם על פניהם, ובכלותו לשתות יעמדו בידים סופקות על רגליהם; כי אולת קשורה בלב כולם אשר יבולע למלך אם עיני זולתו תחזינה שתייתו. וככה יעשו תמיד בשבתו על מדין לעשות משפט עמו, כי בטרם יחרוץ משפט יריק כוס רויה, ובלעדי זאת יחשבו לאל מלתו. בכל עיר בעלי פקודות אשר ינגשו מנות המלך מאת העם מיבולי וצאצאי ארצם, כי מטבעות לא יסחרו בארץ. אף כי מלכם בשבט ברזל ירועם, בכל זאת גם שבט מישור שבט מלכותו, כי בדברי ריבות ישפטו המלך והשרים עמם במישרים, והאמת והשלום יאהבו לנטוע בלבותם, לא ישנו דין כל בני חלוף ולא יעותו אדם בריבו. ספרי חוק ומשפט בארצם אין, כי אין להם כתב ולשון רק אשר בפיהם יפלפלו בה, ולכן ישפטו אם כאשר נחרצ מאז או ככל העולה על רוחם. שופך דם אדם דמו ישפך והלך עזבונו יירשו יורשי הנרצח. אשר ינאף את אשת רעהו ימכר לעבד והנואפת לשפחת עולם. כי יגנוב איש מרעהו מאומה, והי' לו לעבד עולם. ואם על פת לחם יפשע גבר או שחר מאן ולדה לא ימכר בגניבתו, וכל הגונב מזה כמוהו נקה כי אכף עליו פיהו. המלך כי ישב על כסא דין והדבר יפלא למשפט כי עדים בדבר אין להוציא לאור צדק, יעשה המלך מדחה בעקבה לעת אחרת, למען יוכל במשך העת ההיא לחקור הדבר לאשורו בין קרובי ואוהבי האנשים אשר להם הריב ע"י חכמיו חוקרי לב, ע"ז נאמר כבוד מלכים חקור דבר. אם ימצא הנאשם לרחוץ בנקיון כפיו,

ושאל לו מים המארים (זיערהלעאנא ל"ו) . חיל צבא אין להם , עבדי עולם אשר
למלך הם משרתיו עושי רצונו וגם שומרים לראשו , והם יודיעו לעם הארץ מצות
המלך ופקודיו . כי יצאו למלחמה על אויביהם יאסוף שר הצבא מספר ידוע מתושבי
ארצו . כי כולם אנשי ולא מלומדי מלחמה המה . ויערוך אותם במערכת ומשטר
המלחמה . אולם כל עזהם וגבורתם למלחמה אפס , וכאשר יקומו הנערים וישחקו
כן המה במלחמתם גם יחד . אם אחד ירד במלחמה ונספה , כולם כברק ירוצו
וימהרו להמלט על נפשם , כל מגמתם ומבטם במלחמתם רק לשלול שלל לשדוד להרוס
ולרוצץ אבל לא לשפוך דם כ"א לפעמים לעתים רחוקות . גם ימי מלחמתם יותר
מח' ימים לא ימשכו . כי אחרי אכלם כל צידם אשר הכינו ונשאו אתם , וגם בארץ
אויביהם לא ימצאו מחיה , ינוסו כולם לביתם . לא כל הימים יצא מלכם לפניהם
בקרב , כי אם יפול שדוד נשבה בידי אויבו יסיר את ראשו בשדה המערכה , כי
כן משפט מלחמות הנעגערן . אף כי רכי לב הם בכל זאת יתאוו להתראות
כגבורים במלחמה , ולפעמים יפצעו ויפרטו פרטת בבשרם למען יתהללו בם כי
אנשי חיל הם . טרם יצאו לקרב ימשחו בשרם בשמן ויתלו עליהם קמיעות ותרפים
למחסה ולמגן . בימינו החלו ללמוד מערכת מלחמות אירופא ולירות בקני שריפה
אם גם עתה יפרו ירבו ויעצמו במאד מאד ? אנחנו לא נדע .

מחלקות פרטיות הארצות והממלכות הנכללות בשם חוף גואינע"א הנמוכה מצפון
לדרום . א) ממלכת לאאנג"א , שטחה ג' אלף פרסאות מרובעות
לאאנגא בירת הארץ והמלך . פרסה א' מים אטלאנטי , ט"ו אלף מספר תושביה .
ב) ממלכת קאקאנג"א , שטחה ר' פרסאות מרובעות . קינגועלע בירת הארץ
והמלך ביער תמרים , ב' אלף אהלים לשבת , י' פרסאות מהים . מאלימבא כפר
עם חוף לאניות , סוחרי אירופא הכינו שם מושבם ומסחרם . ג) ממלכת קאנגא ,
שטחה ס' אלף פרסאות מרובעות , תחת נציבים רבים אשר יעמיד המלך , והוא סר
למשמעת הפארטוגיזים , ולכן גם אמונתם שלטת בארץ . זאנגא הבירה ומקדש
מלך על הר גבוה ושטוח , ובתחתיתו ישטוף הנהר לעלונד"א . רובה בנויה לפי
טוב טעם אירופא , הרבה בתי תפלות להנוצרים , ארמון מולך , מ' אלף מספר
תושביה , רבת המסחר . היא וכל הגליל סביבה נוהגים תם להפארטוגיזים אשר
יחזיקו שמה סוכן ובעלי פקודות גם אנשי להם . ד) ממלכת אנגאל"א דרומית
להנזכרה , שטחם אלף וה"ק פרסאות מרובעות . מזרחית הממלכה תחת נסיכים
קטנים , ומערבית תחת הפארטוגיזים . מקצת תושביה יקראו בשמותם נוצרים אף
כי יזנו עוד אחרי עבודת אלילים ותרפים כבימי קדם , ומהבילים מאד באמונתם
כעם שאגאע"ר אשר נזכיר . מבחר מטעמיהם בשר הכלבים אשר ירבו מאד במחירו.
לאאנדא או סאנ"ט-פאו"ל-דע-לאאנד"א . בירת הארץ . חוף לאניות גם ארמון
מולך , ד' אלף מספר תושביה , מהם ג' אלף אנשי אירופא זולתם והלאתם .
מושב מושל הפארטוגיזים , וראש הכומרים . בית משפט וחקירה אחרי הדעות
(אינקוויזיציאן). רבת המסחר וביותר בעבדי עולם . ה) ממלכת מאטמבא מזרחית
להנזכרה , רבתי הרים ויערים , רוב תושביה פראי עם שאגאע"ר , ובלתי נודעת
לנו היטב . ו) ממלכת בענגועל"א דרומית לאנגאל"א , ארץ פוריה מאד אבל תושביה
לא ישבעו מטובה , כי עצלים גם בוערים ומהבילים המה מאד . בין שיחים
ינבקו ביערים יתגודדו לקטוף מלוח משרש רתמים , ובעבודת האדמה השמנה לא
ישלחו ידם . רובם עובדי אלילים וימולו בשר ערלתם . מלכם עבד להפארטוגיזים ,
מבצרים הרבה להם , הגדול בהם סאנ"ט פולי"פ דע בענגועל"א , בסביבו עיר
פרוצה גם חוף לאניות . ז) ממלכת יאגא-קאקאנדא . דרומית להנזכרה . רוב
תושביה אוכלי אדם , ובלתי נודעת כי דבר אין לבני אירופא עמהם .

תיכונית אפריקא דרומית

משכנו בין גוסינע"א הנמוכה ובין חוף מזרחית אפריקא וארץ ראש הנקרא קאפלאנ"ד . ארכו מצפון לדרום ש' ורחבו היותר גדול ממערב למזרח ד' פרסאות והוא אחד מהחלקים הבלתי נודעים לנו באפריקא . במערבו הרי קאנ"ג , בצפונו הרי הלבנה (מאנדס געבירגע) ובמזרחו הרי לופאט"א , אשר לפי הנראה יתלכדו יחד על ידי שלשלת הרים ולא יתפרדו . שמה ים הארץ (לאנד זעע) היותר גדול באפריקא הנקרא מאראווי" ובו איים רבים , החום גדול מאד . המון עבדי עולם אשר יובילו משנים קדמוניות אל החוף למכור , הוא היא כי איננו ריק מבני אדם כאשר חשבו הקדמונים . תושביו יחלקו לג' ראשי לאומים . א) עמי הקאפער"ן היושבים בנגב הארץ ונזכירם בתכונות ארצותם . ב) גאללאע"ר היושבים בצפונית ומזרחית הארץ הזאת . תכונתם יודע למעלה . ג) שאגאע"ר , ראשית גויי הארצות ההם , במערבית תיכונית אפריקא, ממלכתם היותר גדולה ממלכת אנזיקא צפונית לקאנג"א גם ישכנו בקצת ארצות גוסינע"א כנזכר . פראים ואכזרים יותר מאחיהם הגאללאע"ר הנזכרים , וכן יקראו בשמותם אגא"ג , וכמותם באו ג"כ הנה מארץ לא נודעה במאה הכ"ז למספר הנוצרים , ושממו ארצות רבות ע"י חתיתם ואכזריותם , ולמען לא תהיינה לחרפת אנוש וכלימת נצח לבחירי היצורים לכן על ספר לא נכתבם . והם נעגער"ן שחורים , משחחי תאר , גדולי קומה , זועפי פנים ומראיהם נורא מאד ; בחקוים אשר בברזל לוהט יחרבו על פניהם , ובקריצות עיניהם הנוללות הנה והנה , ינבלו ויהפכו פניהם לכפל משחת . רובם ערומים ילכו , ומקצתם יכסו ערותם בשחבות ארוגים מגידי עלי תמרים , חרוזי קליפות חומטים רביד על צוארם , חרוזי כדורים חגורה על חלציהם , בשרם ימשחו בשומן אדם ובצבע אדום גם לבן . בשר אדם מבחר מטעמיהם , ואם לא יספיק להם בשר אויביהם אשר ישודו , יאכלו בשר עבדיהם המתים או אשר יהרגו ואת דמם ישתו לרויה . בשר נשים לא יאכלו , רק היותר יפות תעלינה לרצון על מזבחות אליליהם , או תקברנה חיות בקברות בעליהן כאשר נזכיר . הנער לא יתרצה אל קהל עדתו לבוא בהאנשים אם לא בראש אויב אשר יביא בידו , ראש הנליבים הוא גם הכהן הגדול ולא ימלא ג"כ ידיו לכהן אם לא יהיה אמיץ לב בגבורים , כי רך הלבב אשר ינוס ממלחמה יהרג ובשרו יאכל . אם יוכה איש במכאוב על משכבו באפס תקוה לשוב לאיתנו . כי אין דן דינו למזור , ויחנקוהו אוהביו ומיודעיו מהמלאם עליו או ישליכוהו לפני טורפי טרף ובטנם תכין קברו , את המת ירחיצו , יימיבו שערו , ימשחוהו וילבישוהו ועל כסא כבוד יושיבוהו בקבר , וב' נשיו היות האהובות לו עמו , למען ישרתוהו באהבה בחדרי שאול כבהדרי משכיתו , כל עוד יחנו במקום אחד יבקרו לבקרים הקברים , ובקינים ונהי ישפכו עליהם דם עזים ויין תמרים יאמינו באלילים אשר גם משנים (הוגטער געטעטער) להם . גם יאמינו בהשארת הנפש אחרי גויעת הגויה . שני מיני כהנים להם אשר יקראו בשם גאנגא"ם הם אשר יכהנו בעבודת מקדשם , והנקראים זינעגיללע"ן המה עושי נפלאות , מנחשים ומשביעי הרוחות וכדומה מהנוראות אשר לא באות ולא נבראות . בטרם יגמרו אומר לעשות גדולות יקריבו כעס קרבנם , ואז יעמוד לימין כל שר צבא היושב על כסא קוסם אחד , וסביבם המשים נשים ובידיהן זנבות לעבר"א , אשר תניענה אותם בכפיהן ובפיהן תשוררנה , ומתחתיהן ישמע קול זמירות ותרועת מלחמה ; בבוא השמש יובא לשר הצבא גרזן ויבוקא לאמץ לבבו ולעשות חיל , והוא בתוס לבבו יוסיף אומץ , ועד ארגיעה נער אחד וארבעה אנשים חלליו ; וחיש קל יתן אומר להביא לו עוד י' פרות וה' עזים וכלבים אשר ימותו ג"כ עד מהרה ויזרוק את דמם על האש והבשר יאכל , למען יעבדו האדמה או ישיתו לבם לעדרים כי רובם יחיו נפשם מהציד או העושק והמרוצה ; ולכן ישעו לאלפים עם אהליהם הקלים אשר בנקל יסעו ממקום למקום כאהל רועי , ובמקום אשר למושב להם ישעו עצים סביב למשכנותם כחומה בצורה . ולהם י"ב משפחות כמו שבטי שבטים . ועל

בו

כל אחד סוכן לשמר. בימינו החלו לכונן מקומות בצורים לשבת, כהשארת אדם לשבת בית ולבל יתבודדו כצפור בודד; ולכן כי ישובו עוד מכסלה ומדרכיהם הרעים בימים הבאים, יש תקוה להמיחלים אשר אז ישכילו ויבינו כל יושבי חלד, ומבוש אין הבין או עיר פרא אדם יולד.

ארצות הקאפערן

הוראת שמם כופרים, כן קראו הערביאים אשר בחוף מזרחית אפריקא לשכניהם אשר בדרום הכופרים במחמד נביאם.

הארצות האלה נכללות בקרן דרומית אפריקא אשר תמונתו משולש המתחיל מראש (קאפ) נעגר"א אשר במערב ומשתרע עד הראש לואבא במזרח, וככה ישתרע לקצה דרומית אפריקא עד הראש תקוה טובה. ארכו ש' פרסאות ורחבו היותר גדול ש"ך פרסאות. מדת שטחו ע' אלף פ"מ בערך. מצרי כל החבל ההוא, לפאת צפון, מערבית ועבור ארצות השאגאע"ר, וארצות חוף מזרחית אפריקא, וביותר החוף מאזאמבי"ק. לפאת מערב ים אטלאנט"י אשר יתאחד בקצה ראש אפריקא עם ים הודו, וסובב הולך על חוף מזרחית אפריקא:

אויר כל הככר בכלל חם מאד, הליו הצפוני באזור החם, והליו היותר גדול והוא הדרומי באזור הממוצע. גם אדמתו על הרוב פוריה מאד, זולת בהמקומות יחסרו להם מים, הרבה מדברות וערבות חול ויערים רבים ועצומים. הר לופאטע"א או הלבנה ישתרע מצפון לתיכונית אפריקא דרומית, וישלח קציריו וענפיו מלא רוחב הארץ וגם הרבה גבנוני מצר ממנו יצאו, חלק ממנו מכוסה בשלג רוב ימי השנה ראשי הנהרות י"ט, ובכל זאת במקומות רבים הארץ צמאה למוצאי מים כנזכר:

יבולי ומוצאי הארצות ההם. בהרבה מקומות זהב, כסף, נחשת ברזל ושאר מוצקים ודוממים יקרים. חטים, אורז, דוחן, פול ועדשים, אבטיחי מים ושאר מיני שדות וגנות. יין טוב מאד. פאמעראנצע"ן ושאר פירות יגדלו פרא בלי עמל אנוש. צאן ובקר לרוב. שנהבים עדרים, שניהם גדולות עד כי אחת שני אנשים ישאו יחד; ויתנכלו עליו להמיתו ע"י רבים צידים אשר יכתירוהו וירובו עליו חניתות עדי יפול שדוד. ולא יקחו ממנו רק שניו, שערותיו הארוכות והוטמו אשר יעשו ממנו מטעמים, כי בשרו לא יאכלו רק בצורי דלים; או יכרו שוחות ללכדו כנזכר בגוינע"א הנמוכה. קרן החוטם (רהינא צעראס) יגודו למען קרניו לעשות מהם כל כלי. ארי שחל וליש, דובים, שועלים, שועלים קטנים, צבעים, סוסים פראים, צעבר"א, קאממע"ל פארדעל, קופים, סוסי היאור (ושם יקראו בשם פרא הים). ביפעל, צבי ועופר, ארנבת ודומיהם. עופות ודגים ושאר חיות הים לרוב, גם נחשים אשר המה למו, תולעים ורמשים ודומיהם לרוב:

תושביה אינם שחורים מאד כהנעגערן, גם חוטמם איננו שטוח ושפתותיהם אינם עבות. רמי הקומה, חזקים ומוצקים בבנין גיוס וקלי התנועה, פניהם רחבים, עיניהם גדולות, שניהם לבנות מאד, מצחם רחב ושערותם אשר ימשחו בשמן תלתלות. והם מלומדי מוסר וגם הכשר דעת להם יותר מהנעגערן. טובי לב מכניסי אורחים ונכונים למלא משאלות זולתם כפי משת ידם. את הלבנים יכבדו מאד, ויטו אזן לשמוע בקול איש יורה דעת. מאמינים במציאות עלם רם ונשא בורא הכל, גם בהשארת הנפש ובשכר ועונש אחרי המות; אולם אין להם לא מצות וחקים, לא עבודות הקדש ולא בתי מקדש, לא פסילים ואלילים, ולא כהנים מכבילים. ואף כי ייראו ויכבדו המנחשים והקוסמים אשר להם, בכל זאת

אינם מהצילים כהנעגערן. באשר ערלתם ימולו בשנה השביעית. ורק מפאת המנהג ולא מהזהרת הדת (עיי' כוש). לא יפיקו להפנוקים נפשם, רק אשר ישים המקרה בפיהם אותו יאכלו; כי בעצלותם וזוהמתם ורבוי אכילתם ידמו מאד להנעגערן. בגדיהם על הרוב עורות החיות, וארוחתם ארוחת יומם נזיד דוחן אשר ידוכו בין ב' אבנים, ממנו יאפו גם עוגות; ואם יצליחו למצוא להנזיד גם בשר יסי' גם שמן נושן, לא יערכו מעדני מלך ארוחתם. בשר כלבים נפשם תאוה מאד. גם לתת בקר יתנו מחיר כלב שמן. הרבה נשים להם, על הרוב יקנו להם אשה במחיר ב' פרות או שור אחד ובמחיר כלב לצמד בקר! הוי זוללים! האשה אשר יקח ראשונה היא גברת הבית, ורק ביום החונתה יעשה משתה הלולים. כפרים לשבת יבנו על נחלי מים. בתיהם עגולים ככלוב דבורים, מעמודי עץ עבותים בענפים ועלים ושפלי קומה. הגגות בתבנית מחסה ומגן מקרני השמש (זאננען שירים). חדרי מעונם יחמרו בחמר וגללי צואת פרה מבית ומחוץ. קרקע הבית מכוסה בשמיכת או עלים, והוא שלחנם כסאותם ודמשק ערשם. בטרם ידע הנער לרוץ ברגליו תשאהו אמו כל הימים בשק עור על שכמה, ואם יצמא תהפוך השק לעומת פניה ותניקהו מחלב שדיה. גם עבודת האדמה על שכם נשיהם; אבל ביותר ישיתו לבם לעדרים כי הרבה נאות דשא ומרעה שמן בארצותם. בהמתם ילמדו לבוא לביתם אם ממרחק רב רק בחליל אשר בפיהם יצפצפו בקול. הגברים, צידים יוצרי חרש ואנשי לחם, ויתר העבודות על שכם נשיהם. אשר יגורו בין או בקרבת הפארטוגיזים ילמדו גם להיות תופרי בגדים, לוטשי ברזל, בוני בתים ודומיהם. העושים בזהב יבינו לעשות כלי הפז להלל גם בכלי חרסים אין חפץ בם. הנשק אשר להם קשת וחצים גם חניתות ורמחי יד אשר יורו במרחק ל' עד מ' צעדים, ובכל זאת דם לרוב לא ישפכו במלחמתם, כי כל מגמתם להוליך נשי וילדי אויביהם שבי, ולהשים נוהם או בזם לביתם. כי ימות איש אנשי גאולתו אז בקול רעם גדול אדיר וחזק משמיעים קול נהי וצעקה, ויתגללו איש עדיו ולא ישיתו עליהם ימים כבירים עד ישכח המת מלב; ויביאו לבקר מזון וצידה אל הקבורה, אשר יהיו להמתים לברות, ואולי עליהם תשורנה הפרות, יען ראשי בתי האבות יקברו בגדרות אשר בלילה יעיזו שמה בהמתם; ילדיהם יטמינו במחולות עפר אשר יחפרו הנמלים הלבנים, ופגרי יתר ההמון יניחו בקצת מקומות ע"פ השדה והיה לאכול לעוף השמים ולחית הארץ. מקצתם סרים למשמעת מלכים גדולים או קטנים. ומקצתם תחת מושליהם לבדם. מקצתם יסורו למשמעת מושל הקאפלאנ"ד ומקצתם למושל הפארטוגיזים:

מחלקות ארצותם הנחלקות בכללן לג' מחלקות. קאפערן מערבית, דרומית ומזרחית. א) קאפערן מערבית, מהרלס נעגרא (16° ר"ד) עד נהר השנהבים (עלעפאנטענפלוס) (32° ר"ד). ידיעתנו מעטה מאד מחלק זה כי בני אירופא לא יבקרוהו. הארצות אשר על החוף השכונה מצפון לדרום. ממלכת מאטאמא"ן, מושב עם צימבעבאע"ר. ממלכה גדולה ובלתי נודעה רק יען מצאנום במפת הארץ העמדנוה. ארץ מגורי עם נאמאקוואער, דרומית חוף מערבית בתוכם ישטוף הנהר הגדול או הנהר הראניע"ן אשר יחלק את הארץ לנאמאקוואע"ר הגדולים אשר בצפון והקטנה אשר בדרום. כל אפיקי הארץ זולתו יעלו בתהו בחרבוני קיץ ולכן היא על החוף בלתי זרועה ומלחה; אולם בטבורה שמנה ופוריה, גם נאות דשא ומרעה מקנה טוב, ראשיה מחיתם, וחיתו יער לרוב. בהרריה נחשת וברזל. תושביה הנזכרים משבטי האטטענטאטע"ן אשר נזכיר, אבל נקיים מהם גם במלבושיהם מעורות חיתו יער, גם במעונותם; והם גדולי קומה, גבורי כח, טובי לב. אנשי חיל ומשכילים נוסעים בעדר ונחלקים לי' שבטים. והארצות אשר על טבור הארץ. ארץ עם בעטשואנא"ר. האויר ממוסך, אדמתה בכלל פוריה מאד. טורפי טרף לרוב, בקצת מקומות יחצבו גם נחשת וברזל. תושביה מעמי הקאפער"ן אבל מלומדי מוסר יותר מהם, טובי לב והרגש סבור דעת להם. נחלקים לג'

שבטים אשר לכל אחד מלך מיוחד, וכלם מדברים שפה אחת הנעימה בנגונה לאזן שומעת. נפשם לא תגעל מלאכול בשר צבעים, שועלים, חתולי פרא ודומיהם. רק הדגים אשר לרוב בשגמי מימיהם אותם לא יאכלו. הבשר יצלו באפר ויאכלוהו כמעט חי. כי יזבחו בקר יחתלו בעור המכסה את החלב (נעט"ץ) סביב צוארם עדי ימסמו הרקב. מעוניהם טובים בהדר בנינם ממעוני כל לאומי אפריקא וכן מכלאות צאנם, ואותם יכוננו נשיהם בעזרת רעותיהן ונשי משפחתן ככל עבודת הבית והשדה, והגברים רק צידים ואנשי לחם. הרבה נשים להם אשר יקנו במחיר, והן רבות בארץ כי הגברים ימותו במלחמה אשר לא תשבת כל הימים. האמונה אמונת האלילים והתרפים בלולה בהבלים רבים; אף כי יכירו אלהות עלם נשגב אשר אותו ייראו אבל לא יאהבו, ואת אליליהם והתרפים והקמיעות והעתועים ומדוחים רבים כמוהם יעבדו ויכבדו מאד. האמונה בכהנים וקסמים ובגורלות אשר יפילו בעצמים מרובעים, שלטת בארץ. לכל שבט מלך אשר מלכותו אחוזת עולם לבנו הבכור. ממשלתו מגבלה, זולת ביום קרב או בהשלימו את אויבו ברצונו לבד העוז והממשלה, מנות המלך מעת הטבח הלשון והחזה מכל חיה אשר יהרגנו. לאות כבוד על גבורתם במלחמה, יתנהו מבטן כל אויב אשר יהרגו נתח טוב במקום הטבור מגודל קערה שוהה (טעללער) בלילה הראשונה בשובם מהמערכה יחוגו חג הנצחון ובהמון חוגג ועבודות ומנהגי קודש אשר יפעלו אז הכהנים, יצלו הנתחים ההם ויאכלום, גם יאמינו כי האכילה ההיא תוסיף להם עצמה וגבורה. ממלכת שיקאק"א ארץ כסף תועפות לה ובלתי נודעת. ממלכת ביטו"א דרומיה להנזכרה, ארץ עפרות זהב לה ג"כ בלתי נודעת :

ב קאפערן דרומית או ארץ האטטענטאטען

הארץ הזאת כוללת כל חלק דרומית אפריקא, והיא חצי אי בתבנית משולש, אשר רחבו ממערב למזרח ק"ן, וארכו מצפון עד קצה הדרום אשר נוכח איר הדרומי ע' פרסאות. (34° עד 46° אורך 30° עד 35° ר"ד) שטחו ז' אלף פ"מ :

מצריה לפאת מזרח ים הודו. לפאת צפון קאפער"ן מערבית וחלק קאפער"ן מזרחית. לפאת מערב ים אטלאנטי אשר יתאחד בפאת דרומית עם ים הודו. חלק הארץ אשר בקצה הנגב יקרא בשם קאפלאנ"ד, יען הר למפמעת דשם תקוה טובה אשר היה להאללענדע"ר ועתה הוא להבריטאני"ם כאשר נזכיר :

אוירה ותכונת אדמתה הריה ונהרותיה. אויר הארץ בכלל ממוסך כי תחתיה באזור הממוצע קרוב לאזור החם. ואם לפעמים יגדל החום ימיו לא ימשכו, כי רוחות הים אשר כנגה יעטרוה מג' רוחות, גם זרמי הגשמים והערפל אשר בכל עת תהולתה יקררו האויר וימזיגוהו, על הרוב יהלכו שמה רוחות דרומים מזרחית וצפונית מערבית מערכות משמרותם, אלה יעבורו ואלה יאתיון. גם תקופות השנה יחליפו שמה מועדם, כי ימי הקיץ בארצותינו שמה ימי החורף וכן להיפך. החום ביותר גדול בירחי טבת ושבט ואדר, ואז גם צבא הצמחים אשר לא העמיקו בארץ שרשם ימולו וייבשו בחרבוני קיץ. מקרה לא ידעו כ"א לפעמים בעתים רחוקות, בסביבות ההרים יפול ברד במקום שלג. אויר הארץ בכלל נח וטוב לנשמת כל חי ולכל צאצאי הארץ. אדמתה על הרוב פוריה, ובקצת מקומות מאד מאד. הרי הארץ הם שריגי וענפי הרי הלבנה המשתרעים בתוך אפריקא דרומית מצפון לדרום. בצפון הארץ ישתרעו שלשה הרים גבוהים ממערב למזרח שעיפיהם הם הרי שלג. מלבד אלה עוד הרבה הרים בתוכה. אולם המובחרים והמפוארים בתבניתם הם ג' הרים אשר בקצה דרומית מערבית הנקראים בשם הר השלחן (טאפעל בערג) הנקרא ע"ש ראשו השוה כשלחן, גבהו ג' אלף שנ"צ

רגל, ממנו ינבעו מעטי נחלים קטנים. סעיף או נקרה (קלופט) קטנה תפריד בינו ובין הר הרוח (טייפעלס, אדער ווינד בערג) והוא הר סלע, גבהו ג' אלף ומאה רגל. וכן תפריד ג"כ נקרה אחת בין הר הלוח ובין הר האריה (לעווענבערג) אשר יתראה פניו המפנה נגבה ומאחוריו שמפנה צפונה כארי רובץ; גובה חלקו הצפוני הנקרא זנב הארי אלף ומאה, וחלקו השני הנקרא ראש הארי ב' אלף תקפ"ס רגל, על כל א' משני קצותיו הקימו כס להתגושש. על חוף מערבית מצפון לדרום ישטפו ס' נהרות אשר ישתפכו בים האטלאנטי, ועל חוף דרומית מזרחית ס"ו נהרות מדרום לחוף הנזכר ושמה ישתפכו בים הודו. בלעדי אלה ימצאו עוד הרבה קטנים; ימי הארץ לא נודעו לנו זולת הים הקטן קראקעקאמ"א ומעטי אגמי מלח:

יבולה ומאכליה. המון יצורים בה אשר עוד לא נשמעו ולא נודעו לנו; אולם אנחנו לא נזכירם כי ידיעת שמותם מבלי דעת תכונתם וסגולתם לא יועילו להקורא, ולכן העמדנו רק הנודעים לנו מספרינו ומר"ל ה"א, או אשר תועלתם נגלה לנו כאשר נזכיר. מהמתכיות לא נודעו רק נחשת וברזל, כי אין זהב בהרים נגלות מסתרים זפת ארצי טוב מאד, גם מעינות חמים ושאר דברים אשר הרי חוצבי להבות מקורם. ההאלענדע"ר נטעו בה פירות שדה וגנים, עצי יער וכל עושי פרי, תבואה טובות ופרחים אשר הביאו מאירופא, וכלם יגדלו ויפרו שמה ברוב הפארה. אולם גם המון רב צמחים בקרבה מימות עולם ומהם הרבה צמחי רפואות. הגבעול מפרח שטיוו"ע ישקה את ההלך מים אשר גם מוח עצמותיו גם ישוקה. מגזע עץ אלא"ע יעשה השפה לחליו. בעץ אמארילי"ס ישקה בני אשפתו חמה, חיות קטנות גם למותם. מעץ הלהנה אשר ריחו נמר אם יעשו ממנו כל כלי יעשו בני אירופא כלי בית לכבוד ולתפארת. מקליפת עץ וואל"בלומע"ן ישבחו עבותים וחבלים. מעלי מקלה הצמחים ישתו מי טה"ע, ממקלתם יאכלו הפרי למעלה וממקלתם הארס למטה. מגבעול האזענעהרלייג"ס יעשו כסתות לאצילי רגליהם (שטרימפפע) ולכפות ידיהם (האנדשוהע), מעץ השטאני"י יעשו רמח יד, גם מוטה עגלה אשר בין הסוסים תפריד ואת העגלה תטה אל כל אשר יהיה שמה רוח הרכב ללכת (וואגענדייכזעל) מעץ הכפות (לעפעל בוים) קערות שטוחות וכפות. תמרי להם יסעדו לבב אנוש בלחם. פרחי לאזע"ר אם ידוכו וימצו ישבור רעבון גם למאון. מצמחי גלי"פ ופרשי גם דבשי הצמח מעהר"ע ישבלו משקים משכרים כל שותיהם. בעלי ארס (גיפט ביימע) ישכרו הגיהם רעל. עץ הדונג, והוא שוכה אשר פירותיה קטנים ושחורים ועליהם אבק דק, ואם ישטפו יתלכדו חלקי האבק ויתקשו והיו לדונג, האטטע"ן יאכלוהו במקום גבינה ובני אירופא יעשו ממנו נרות. מהזית לא יאהירו שמן רק מגזעו יעשו כל כלי. ודומיהם רבים עצמו מספר. מקנה רב להם ובקנת המקומות הוא רוב עשרם. קופים ממינים שונים, חזירי אדמה או אוכלי נמלים. חזיר הקולי, עכבר ממינים שונים, ארנבת, ארנבת הדולג. כלבים, מהם גם פראים. הסרחן (שטינק טהיער, ר"ל ח"א) זאבים, שועלים קטנים, צבעים, ארי שחל וליש, הונל"ע, החתולי ביזא"ם, החולים, מהם גם פראים, צעבר"א, המור פרא. צאן עם אליות שמנות, עזים, אנטעלאפע"ן לרוב מעשרים מינים. בקר, ביפעל. גירהווע"ן או גמל פארדעל. חזירי יער, קרן ההוטס, סוסי היאור, כלבי הים ושאר חיתו ים. הנשר, בנות היענה לרוב. השלך, המראה דבש (האניג ווייזער) אשר יראה לבני אדם הדבש אשר ביער אם ידו קרה להשיגו, למען יתנו לו ממנו שכר לעמלו ודומיהם רבים מאד. הצב והסרטן ודומיהם עקרבים ממינים שונים, גם אשר המת למו. נחשים מפריפים מאד מהרבה מינים. דגים ממינים רבים, כי הים על ימים נוסדה כנזכר. ארבה לרוב, פשפשים, דבורים, נמלים, נמלים לבנים כנים מעופפים, ודומיהם הרבה לרוב:

תושבי ההאטטענטאטע"ן הנקראים כן מאנשי אירופא, יען שמעו מפיהם מלה זו פעמים רבות, אבל בלשונם יקראו קוקו"ם. מראיהם שחרחר ירוק כמראה זיתים. בינוני וישרי הקומה, חזקים ומוצקים בבנין גוים. ראשם גדול, עיניהם גדולות ונוצצות. חוטמם שטוח וחורי אפיהם רחבים. פיהם גדול ושפתותיהם לא תסרחנה חוצה. שניהם קטנות ולבנות מאד, הזקן ימרטו אותו אחת בעת יחל לצמח. הכרת פניהם תענה בם כי בריאים הם ואינם דואגים על דבר. קלי התנועה והמרוץ, עד כי גם את הסוסים יתחרו ולא ייעפו. משחת בגיו או איש אשר מום בו לא ימצא כ"א מעט מזער. מאריכים ימים מאד, ועל הרוב לא ידעו חלי ובכאב אנוש לא ינוגעו. בשרם ימשחו בחלב ופיח כבשן. טובי לב, ענוים, מפיקי רצון ומשאלות איש, מכניסי אורחים מאד ולא ישאפו נקמות. אינם נקיים, מהבילים ואוהבי תענוגי חושי בשר. הכשר דעת להם אבל לא שורים ומעוררים להוציא פרי תבונתם לאור. גם יכירו בושת ועוד מישרים מעטים מורשה להם משנות עולמים; רק אשר התערבו עם בני אירופא למדו מעשיהם לעשות עליצותיהם (גוליכעא הנתוכה). רועי מקנה וצידים, צרכיהם מעטים, ובארץ חמדה ופוריה כארצם נקל להם להשיגם, ולכן לא יחשבו מחשבות להגיע חיל ולעשות עושר, רק במלאת ספקם ייטב להם. כל אשר תמצא ידם יאכלו וישבעו בשלות השקט, ודאגת ימים יבואו לא תפריע שמחת עליצותם בתענוגי רגעי ההוה להם חקם שרשים, צמחים ופירות אשר יגדלו פרא ודי חלב עזים ופרות. רק בימי חגים והלולים יאכלו בשר בקר וצאן, או אם בעירם באו בימים ועתם לגוע קרוב לבוא. על הרוב יאכלו מצידם, ואם ציד כביר תמצא ידם, ינתחוהו לנתחים וייבשוהו בחרבוני קיץ, ואחרי כי עלה הרקב והעלה בם גם צחנה ובאשה, מעדנים הם לנפשותם ועודם בכפם יבלעום, כי לא יפיקו לתפנוקים נפשם רק כל אשר יתן להם המקרה ילקוטון למלא בטן בלי גועל נפש. ככה יאכלו גם החסיל והארבה גם אפרוחי דבורים (בינען ברוים) אם ימצאו בכלוב דבורים אשר לא יטיפו דבש. מעי בהמה והיה אשר יזבחו מבחרי מטעמיהם. אם אכף עליהם פיהם יאכלו נעלות בלות ומטולאות אחרי כי ירטיבום במים וייבשום ויצלום צלי. בשר יאכלו על הרוב צלי כי יניחוהו בין שתי אבנים לוהטות ועליהן וסביבן גחלי אש. וכלמרפי טרף יהיה הבשר טרף לשניהם, כי כאשר אך לאכול יפלו עליו באות נפש ויקרעוהו באצבעותיהם וכמזי רעב ירחיבו פיהם וימלאוהו ועד ארגיעה והיה כלא היה:

שתאם על הרוב חלב חמוצה מהולה במים וגם יעשו מי דבש מדבש ושרשים כנזכר, כי להקור ממסך יאהבו מאד, וביותר היין והדבש אשר למדו לדעת מבני אירופא כל אשר יכינו להם ישבעו וישכבו פעם אחת ולא יותירו ממנו עד בוקר, גם מועד מיועד לאכלם אין להם, רק כל עת ירעבו או ימצא להם ויאכלו. אנשים ונשים מקטנם ועד גדולם יעשנו טאבא"ק כל הימים אם תמצא ידם, על הרוב יערבו אותו עם עלי פשתים. לעת צר יעשנו גם עלי עצים או גללי צאת קרן החוטם אשר ימשהו בהמות יוציאו מכלי מקטרתם. הכפרים (בלשונם קראאל"ע) רחוקים לפעמים זה מזה מהלך יומים, על הרוב הם במקום אפיקי מים או בחורשה. סביבם יעשו גדרות לבל יעלו עליהם פריצי חיות. בתיהם או אהליהם תבניתם עגולים כדורים, ומקלעם עגולים ארוכים ממוטות עץ קשורים ברצועות עור בקר ומכוסים במחצלות; קטנים ושפלי קומה, כי לא יעמדו רק ישבו וישכבו באהליהם. מבוא האהל חור מגובה ג' רגל, הוא לבדו פתח האהל אשר כאגמון עבי גבם יכופו בו בבואם ובצאתם, הוא המוציא העשן מתוך הבית והוא המביא האור להאיר את הבית, ואם ישתם ימששו חשך ויתאבכו גאות עשן, כי בלעדו אין פתח נפרץ. באמצע קרקע הבית אבן שטוחה במקום תנור וכירים. בתיהם אלה כאהל רועי יטענו בנקל כאשר יהיה רוחם ללכת כי יאלצם דבר, אם לא ישליו אהליהם משודדים, או רק פרעושים מבריחים שאו לגור במקום התחתם, יהרסו

אליהם ויטענו אותם עם הכבודה אשר להם על בעירם וינהגו וילכו אל המקום אשר למושב להם. ערום ויחף ילכו כמעט זולת בשר ערותם אשר יכסו; על אחורי ערפם ישאו אדרת קצר מעורות עזים בו יכסו רק אחוריהם, רק בקרה או גשם רב יכסו כל גויותיהם; ואם יהיה חורב על הארץ יגלמו אדרתם ועל כתף יסבלוהו כי הוא שמלתם לעורם ומכסם בלילות. נשיהם מתפרות כים עור על אדרתן מאחורי ערפן, בו תשאנה ילדיהן; ולכסות ערותן ב' או ג' חגורות עור על חלציהן משוחות בשמן. כלם חשופי ראש ילכו, רק בימי הגשמים יחבשו הגברים מגבעות עור מגואלות בראשם; ונשיהם תשאנה מגבעה כדורות מקיבת בהמה. אז היה משוחה בשמן ופיח כבשן, ועליה לפירה (קראנץ) משובצה קליפות חומטים משער פרת ביפעל ושערותיה חוצה. נעלות ג"כ שעירות והבושות ברצועות עור על רגליהן על צואריהן חרוזי שבלולי הים (מעער שנעקען) לבנים מזהירים ויקרים, כל א' מגודל עדשה, ובמחירו ינתן כבשה אחת, יען לא ימצאו רק במקום אחד בחוף מזרחית קאפערן. גיום ימשחו בשמן עזים בלול בפיח כבשן ויערבו בו גם אבקה עשבות מריחות לבל ינתחו בם קרני השמש ורוחות זלעפות. מטה קטן ישאו על הרוב בידם מגודל חצי אמה ועליו צמיד זנב חיה, בו ינקו זעת אפם והאבק כבמטפחת האף (שנופטוך). מטלם יטענו על שורים המלומדים מנעוריהם לשאת משא, גם ע' ליסרות, ולרכבה. לפעמים ירוץ אורח כאחד הסוסים קלי המרוץ. באכזריות חמה יזבחו בהמתם, כי בעודה בחייה יבקעו בטנה ויוציאו מעיה. הנשק אשר להם רומחי יד, קשת מעצי זית מגובה ב' רגל; החצים יכוננו על יתר ממעי בהמה, והם קנים ארוכים ב' רגל ומהודקים מעשה ידי אמן, בראשם עצם חד מטבל בחמה (גיפט) לפעמים יעמדו עליו גם ברזל מלוטש, והיה כי ישלף ויצא מגוה אם לא יחטאו המטרה יפרק הברזל מהחצים וישאר מתוך בגוה אשר יסב מות לאיש נחתו בו. ודומיהם רבים כלי מות אשר יטבילו בצמחים ארסיים הנזכרים או בחמת תנינים ונחשים; המלאכה הארורה הזאת יחזיקו בסוד ולכל שבט מנהגים שונים בה. מסחרם מזער כי אין להם מה למכור זולת בקרים מעטים, שן ושאר תבואות צידם, ואותם ימכרו לבני אירופא אשר אחזו בארץ, במחיר דברים מזהירים קלי הערך אשר יעלו על מערומיהם כנזכר, כלי בית קטנים, וביותר בעד טאבא"ק ויי"ש, כי מטבע עובר לסוחר לא ידעו. שפתם שפת עם נועז נלעג לשון אין בינה, איש אירופא לא יוכל לכתבה על ספר אם לא ימציא לה אותיות הדפוס תבענה הברות שונות וחדשות אשר לא נשמעו בארצותיו. במספרם לא ידעו לספור רק מאחד עד עשר, ואז ישובו לאחור למנות מאחד. הירחים ימנו לתקופת הירח והימים עד מלאת מספר עשר קץ כל מספרם. עתות היום יתוו לפי מצב השמש כי ממורי השעות לא ידעו. לחול במחולות נפשם תאוה מאד ככל עמי הפראים, וביותר בעת הירח יקר הולך ולילה כיום יאיר, כי אז ירקדו כל הלילה יחוגו ינועו בתנועות קלות מהירות ומשונות להפליא מאד. מנהג ישן נושן להם, בזמנינו ירד מטה ועוד מעט ואיננו, לכרות מבן ה' שנה ביצה אחת ממבושיו למען יהיה קל ברגליו לרוץ אורח, כי בקלות המרוץ יתהללו מאד. ועיי' מה שכתב בזה הגאון בעל כסא דהרסנא (שו"ת בשמים ראש סי' שמ"ה) רובם אין להם כ"א אשה אחת. כי יקח איש אשה חדשה יזבח צאן ובקר ויעשה הלולים. אשה אלמנה לא תהיה לאיש אם לא תקצץ אחד מבדי אצבעותיה וככה תעשה בכל עת לבעל השוקקה. הרחוקים מקאפלאנד ישמרו נפשם מאשה זרה, גם יוכל איש להמית אשתו אם תזנה עליו; לא כן השוכנים בסביבות גרי אירופא, המה יגילו רק מבין נקיקי אצבעותיהם ויראו און ולא יתבוננו, ומה גם אם הנואף הוא אחד מהלבנים אשר בהשכר ומתן יכפר עון כמנהגו. נערה כי תחל לזנות ותהר לזנונים, מות יומתו שניהם הנואף והנואפת; אולם על הרוב תהיה להם נפשם לשלל רק לו תהיה לאשה, ושור שחוט לפני קהל עדתם ישא עליו כל עונותם. גם יגרשו נשיהם לעיני עדתם אם לא

התלונה חן בעיניהם, המגרש יקח לו אחרת, והגרושה לא תנשא לעולם. תאומים כי יולד ימיתו א' מהם אם תקצר ידם להחיותם. במות אשה מינקת יקבר גם היונק עמה. ילד אשר מום בו בצאתו מרחם מבטן לקבר יובל. בתחלואים ורבים מכאובים לא יוגעו; גם רופאים להם לרפאות שבר פצע וחבורה ואשר תחלואים חיצונים בסמים ידועים. על המת צעקה שבר יעוררו, ובכל זאת ימהרו לשלחו מעל פניהם, כדור יצנפו גויתו ראשו בין ברכיו ויחבשוהו באדרת קרוע לא יצלח לכל, ובפתח חדש אשר יפרצו בבית למענו יוציאוהו אל פני השדה ואחריו כל אדם ימשוך, שמה יקברוהו בקבר קרוב להבער, וישימו עליו ערמות עפר, אבנים, ענפי עץ למען לא יהיה להיות שדה לאכלה; ובכל זאת על הרוב עוד בלילה ההוא מנת שועלים (שאקאלס) יהיה או בבטן הצבוע (היענע) ימצא קבר, כי אלה יחפרו תמיד אחרי נבלת כל חי כנודע. אנשי גאולתו המתאבלים עליו ימשחו ימים אחדים ידיהם ורגליהם בגללי צאת פרה; היורש יזבח צאן לפני קהל עדתו, ולאות אבלו יתלה אחד ממעיו (דראם) על צוארו עד כי ימקהו הרקב ויפול ארצה. בית המת יחרם ולא יבנה עוד:

אמונתם ככל עמי הפראים בוערים מהבילים ומאמינים לכל דבר גם המה. עוד תקצר יד שכלם להשיג נפלאות עלם נשגב מחומר, מאמינים במנחשים קוסמים ומשביעי הרוחות. אינם עובדים אלילים ותרפים, כי לא ימצא ביניהם לא תמונות תרפים ופסילים ולא כהנים זובחים ומהבילים, לא מקומות מקודשים ולא עבודת ומנהגי קדש. את המתים ישביעו טרם לקברות יובלו לבל יתחפשו ויתראו להחיים כצלמות, ולבל ישמעו בקול מלחשים ועושי נפלאות; והיה זאת לעד כי יאמינו בהשארת הנפש:

מנהגי ממשלתם. אין מלך ואין שר להם גם לא חורי ואצילי ארץ. כל כפר וכל שבט כנכיה לבדה תחת מושל מקרבה יצא, אשר ממשלתו אחוזת עולם לו אבל עצורה ומגבלה מאד, כי לא יעשה דבר אם לא יאסוף כל הקהל לעשות עצה ועצת הרבים היא תקום. לכל כפר או שבט הסרים למשמעת הקאפלאנד ראש אחד הנקרא קאפיטע"ן אשר יעמיד להם מושל הקאפ, ויתן מטה עוז בידו קנה ספרד (שפאניש"ע ראהר) וכתור נחשת בראשו ועליו מפתח פתוחה „קאפיטע"ן". בהקבץ העדה יחדו יחרץ כל משפט אם לפי המנהג ימצאו ככל הטובה על רוחו כי לא ידעו ספר כתב ומכתב. הרוצח והנואף מות יומתו, אולם מכשלה כזאת לא תאונה רק בעתים רחוקות. גם לא יגנבו איש מעת רעהו מאומה. ממלחמה לא ידעו רק לפעמים את שכניהם הקאפערן, ויתר עוז להם בחנית וחצי מות אשר להם לבדם כנזכר ולכן לא יחל גם ממשא מלך שרים:

מחלקותם לפנים מלאו את הארץ עד קצה אפריקא דרומית אבל מעת באו בני אירופא מהאללאנד, צרפת אשכנז ובריטאניא ויכוננו להם שמה ערי מושב, נלחצו אזרחי הארץ מעט מעט מהקאפ והלאה לעבור הארץ ושמה ישבו תחתם; ומני אז נתמעטו במספרם כי לא מלאו עוד חית ידם. גם מחלת האבעבועות (פאקען) אשר הביאו להם אלה הבאים לרשת משכנות לא להם למנחה מזמרת ארצם נספחה בבשר בניהם ואכלה ומדקה מחמדי פרי בטנם עד כי לא נשאר מהם רק אנוש מזער כאשר נזכיר. ונפלגו כעת לג' ראשי מחלקות. א שנקראים מלומדי התרבות, והם מקצתם היושבים בכפרים סביב למשכן ואחוזות בני אירופא וסרים למשמעתם; ומקצתם עבדי ורועי מקנה לאלה הגרים הלבנים, והם אנשי אמונה ונאמני רוח לאדוניהם, ולכן יטו גם הם עליהם חסד ולא יכבידו עליהם עולם. ב החפשים אשר לא יסורו למשמעת הלבנים ורחוקים הם ממושבותם, אף כי חלק גדול מארצם תחת ממשלת הקאפ, ומהם שבטי הנאמאקוואע"ר הנזכרים, בצפונית מערבית הארץ. שבט גאנאקוואע"ר בצפונית מזרחית, ומלומדי מוסר יושר מכל אפיהם, ודומיהם שבטים רבים אשר בזמנינו נתמעטו, ובמקום אשר

מצאו הנוסעים לפני ל' או מ' שנה המון כפרים מלאים אדם, שמה יחופש אדם כעת, כי מקצתם נלחצו לעבור הארץ ומקצתם ספו תמו מעוני וחוסר כל. גם ההפשים אשר בגלילות הקאפ נתמעטו, רובם עבדי הלבנים ולא יפרו וירבו בארץ, ולדעת נקל אשר בימים יבואו כל שארית הנמצאה בקאפלאנד יתמו לגוע.

ג גרי חורשה (בוש האטטענטאטען) והם המון ריקים פוחזים ושודדים אשר מיראת תוכחות עלי עונש, או לבלתי נשוא עול העבודה, עורקים ציה והרי נשף אשר רגלי אנוש יתנגפו טרם יבוא שמה. היושבים נכוחם בין ההאללענדער לא יבושו להודות אשר אחיהם בני הארץ הסבו קשר בוגדים האלה באכזרות ממשלתם ועולם הקשה אשר הכבידו על אלה טובי לב ועצלים מתכונת יצירתם; ולאלה התלקטו עוד כל פועלי און, עבדים המתפרצים מפני אדוניהם, רעבים ללחם עצלות אשר ימאנו לעשות, ודומיהם רבים מהנכרים לשלוח בעולתה ידיהם, ויהי הקשר אמיץ מבני בליעל אלה הנקראים אנשי חורש, כי אלה אמללים בכורי דלים אשר אין להם רכוש ומקנה ולא קצין שוטר ומושל ישכנו בחורשים יערות ומערות. מזי רעב אשר כאימים יתראו בעורם הלפוף על עצמם עת יחסר להם גם עלות עלי שיח ושרשים הגדלים פרא, כי אין להם שארית ומחיה בארץ זולת אשר תתנם הטבע מנדבת לבה, או מאשר יגזלו וישודדו. על הרוב המה נודדים מפוזרים ומפורדים בארץ, זולת עת יתגודדו לשלול שלל ולבוז בז. ישבו במארב להרוג על עוברי דרך, וידרכו קשתם הקטנה לירות עליהם חצי מות במרחק ש' צעדים. לפעמים ישטפו בקאפלאנד ויעשו כמעט כלה נחרצה בקרב הארץ, לולי חשה הממשלה לשלוח גדודי אנשי חיל לעצור בעדם. רובם ערום ילכו בלי לבוש, ובמקום אדרת ישאו עור על גבם. נוכלים, נעוי לב, קלי המרוץ והתנועה לעלות במרום הרים משופעים, ואם ירדוף אויב נפשם לא ישיגם. עדר גזלו ולא ירעו רק ימהרו לאכלם למען לא יהי' מידם מציל. גם לא תגעל נפשם בתולעים, חגבים, עכבים ונחש. בשר זעבר'א, ארי, שחל, שנהב ושאר חיות מעדנים לנפשותם. בשרף הנוטף מעץ (גוממי) ישבעו ימים אחדים, ובכלל חיי כלבים חייהם. יתחכמו לשמור צעדיהם לבל יודע המחוקק מדרכי רגלם, ולכן אם יחף ילכו אחורנית בנתיבות חול, ואם בנעלים פעמיהם, יהפכום ויחבשום ברגליהם ועקבותיהם לא נודעו. אולם כל הטף טמון גם במלבושיהם, כי ירחם בקרבם ובהדרי לבבם רפיונם, ולכן לפני אביר לב אחד המונם ינוסו, ומפני קלי שרשה יחרדו ויהוו מאד, איבת עולם בינם ובין ההאטטענט"ן, קאפער"ן וגרי אירופא, וביותר דלת העם והאכרים אשר בהקאפ ישיבו גמולם אל חיקם ג"כ באכזריות חמה, כאל היהו יער וזיז שדי יצפנו לנפשותם, וכצידים מהירים יתהללו במספר ראשי האנשים ההם אשר הפילו בקלי שרשה; ויתענגו בציד זה כאל מבחרי התענוגות בני אדם; ומקצתם „עשי בידי ירגז" יכרתו בלי חמלה שדי נשיהם לעשות מהם כסי טאבאק. הגדולים בשלה יעבורו, והקטנים יגדלו לעבדי עולם, אשר אם ירדו בם ישרים ויטו עליהם חסד להנכם במורא מוסר, ובשבט מישור לנהלם בדרכי נועם מנוער, יקנו לב והיו כאחד האדם המועיל לחברה האנושית. ובאמת נקל היה להממשלה להשיב כלם מאון ע"י התבולות וסבות מתהפכות, ולהפכם כחומר חותם אם רק לחסד תמלא להם, אבל מי ישאל ממשלת כנעני הארץ האחוזים בסבכי המסחר והממכורת כל ימיהם, כי תחמוד מעשותיה המסולאות רק בזהב, ותפקח עין חמלה על עני קטן ודל כמוהו כאין בעיניה? או כי תשור מהוגה על דברים לא יעשו פרי תבואה מאה שערים מאשר תזרע? מלבד אלה ג' ראשי מחלקות ימצא עוד ג' מחלקות בני תערובות (מעסטין) אשר התערבו העמים הנזכרים עם נשי האטטענטאטע"ן.

א) בני הקאפערן מנשי ההאטטע"ן. ב) הממזרים הלבנים הנולדים מהבאים מאירופא, והם הרבה מאד ועוז פניהם לא ישונה גם בדור הרביעי. בתכונת רוחם ידמו יותר לאבותם מלאמותם, כי תבונה ואומץ לב להם יותר מלהאטטענ

אבל

אבל גם ערמה ורוע לב יותר מהם. חרוצים לעבודה ואוהבים מאד לשאת מדנים, מתפתים לראות על שארית ההאטטענט"ן בגאוה ובוז. אף כי בזמנינו לא יחוגו תושבי הבירה לבא בברית הנולדים, בכל זאת חפשים הם בארץ. ג) ממזרים השחורים, בני נעגערן מנשי ההאטטענט"ן, עם לא רב כי הנשים לא תתפשנה בהנעגערן כמו בהלבנים אשר אליהם תשוקתן עזה. יתר שאת לאלה בני השחורים מהלבנים הנזכרים בגובה קומתם ובמראיהם הכהה והנאוה, גם חרוצים ואנשי אמונה הם מאד מאד. על הלבנים יאמרו הוי מה רבו, ועל השחורים הוי מה מעטו? ואנחנו נחשה ונדמה כי הבושת תאמר עלינו פינו.

קאפלאנד

תקרא כן ע"ש ראש תקוה טובה אשר שמה, כי אזרחי הארץ לא קראו בשם את ארץ מולדתם-

והארץ הזאת היא קצה נגב אפריקא, ולפנים לא היתה רק ארץ קטנה הכוללת רק קרן דרומית ארץ ההאטטענטאטע"ן לבד, ואח"כ רחבה ונסבה למעלה ע"י גרי אירופא אשר באו ופרו ורבו ועשוה ארץ זרועה ונושבת עדי תכלול כמעט כל ארץ ההאטטענט"ן הנזכרה, זולת מקומות מעטים בצפונית מזרחית הארץ מושב ההאטטענטן החפשים. הפארטוגיזי"ם אשר מצאו בראשונה הארץ הזאת דרך שמה לעבור להודו, בקרוב בכל עת נסעם להודו אבל לא חשבו לאחוז בה, וברוע לבבם הרעו מאד ליושבי הארץ עם שלו ושקט ומוזי לב עד כי העלו חמה בחפש ונקם בלבם להרוג משנה מלכם בהודו בעברו דרך שמה, כי אז פתאום היה מכהו ואת כל עמו המיתו, ולכן לא הרפו עוד הפארטוגיזי"ם את נפשם להציג כף רגלם על הארץ, והעבירו קול בתבל כי ארץ נוראה ומשכלת היא ויושביה רעים וחטאים. בתחלת מאה הי"ז למספרם החלו ההאלענדע"ר לבקרה ולקנות מים ומזון במחיר, ולב יושביה באמרי ודרכי נועם, ובכל זאת יראו לנפשם להנפש שמה מגלי דיק וסוללה סביבם. בשנת ת"ח לאלף הששי שלחה חברת הסוחרים אשר להם ד' אניות נושאות אנשים, חרשים, ובונים, וצרכי הבניינים ושאר סחורות הנה, ובראשם רופא פלעים החכם המהולל ואוהב אדם יא"ן ריעבע"ק לסוכן עליהם, לכונן שמה ערי מושב להם, וחפצו בידו הצליח כי השכיל למשוך אליו בעבותות אהבה את לבות היושבים וגם להפיל פחדו עליהם ע"י חכמתו ותחבולותיו, וקנה מאתם כל נהר הנקרא עמק הלוח (טאפעל טאל) במחיר דברים קלי הערך, כמו חרוזי זכוכית מצבעים שונים, מראות, טאבא"ק ויי"ש ודומיהם שעשועי הילדים אשר עלו כלם בערך אלף זהובי האללאנ"ד. שמה בנה ארמון מוצק מרובע, אוצרות ובתים לשבת, בית תפלות. גם זרע שדות ונטע גנות בתבואות וצמחים מובאים מאירופא, והחברה תמכה בידו בהוצאות מרובות לשלוח לו גם איכרים ועובדי אדמה; גם אמללים ובכורי דלים מאשכנז צרפת ודענעמארק נשאו נפשם לנסוע הנה עם אניות האללאנד לשבת בארץ ולשבוע לחם, והחברה החזיקה בידם בכלי אכרים זרע לזורע ובהמה לעבודה. מבתי גידול היתומים בהאללאנד הובילו לשם נערות בתולות להיות להם לנשים. מאיי מאדאגאסקא"ר קנו להם עבדי עולם. סוסים לא היו בארץ והביאום מפרס, צאן מענגלאנד, ספרד ופרס, חזירים והמורים מאירופא. החכם הנזכר החל לנטוע גם כרם והביא לו זמורות מסביבי הנהר ריי"ן באשכנז ומספרד ופרס, ולכן עד היום יין הקא"פ לשם ולתהלה בכל הארץ. בשנת תקס"ה לקחוה הבריטאנים מידם עד היום הזה. מדת שטח כל הארץ ו' אלף פרסאות מרובעות. מספר תושביה היה בשנת תק"ע פ"א אלף. מהריה יזולו הרבה

יכופר עונו, יען יצר לב אדם ברע הוא, ותשוקתו בערה בו לדברים יקרים אבל לא לנקלי ספרך. אשר לו חטא משפט מות יקבר אל עץ שהול ובכשיל וכלפות ימחצו רקתו. לא נודע אם יש להם ציור ממציאות עלם נשגב או מהשארת הנפש, גם לא שמץ דבר מעבודת הקדש ימצא להם, זולת אשר יתאספו פעם א' במועד מיועד ויזבחו שור אחד ויתחוו לפניו, חלקיו ישרפו באש אשר סביבו יעמדו חרש עדי יהיה לבער, וחלקיו יהיה לכלבים לאכלם. ב) ארץ החוף לאגאא, תקרא ע"ש לשון ים קלר אשר בסביבה שמו כן. ארץ בלהי נודעת ג"כ, יען בלשון ים לא יבואו רק צודי התנינים הגדולים (וואללפישע) וגם הם לא יאחרו שם לשבת. ארכה מצפון לדרום עשרה, ורחבה ממזרח למערב ה' פרסאות. במבוא לשון ים שהוא איי מאריע"ן ועלעפאנ"ם, לתוכו ישתפכו ה' נהרות. הים יעבור לפעמים חקו וישטוף החוף וימלאו כל הנהרות אשר ישתפכו בו במים מלוחים, זולת נהר רוח הקדש (הייליג גייסטפלוס) אשר מימיו טהורים ומתוקים כל הימים. האויר רע וביותר לאשר לא נסו בו.

יבולה ותוצאתיה. בעבור הארץ הרבה זהב, נחשת טוב, בדיל וברזל גם שאר מתכיות, אשבר"א מעט אבל היותר טוב. דגן קאפערן, מאיים, אורז, טאבאק, קני צוקר, פירות ושאר צמחים. בקר צאן ועזים, סוסים וסוסי היאור לרוב, קרן החוטם, אנטעלאפען, צעברא, היענען, אריה, שחל, עכברים גדולים מאד. עופות ביתיות והמדבריות. הורים מגראה תכלת גם ירוק (גרין). בנהרות הרבה דגים, קראקאדילל"ע. רמשים ממינים רבים. נחשים, עקרבים, צפרדעים גדולים מאד ודומיהם. הדבורים יעופו לרוב ביערים כי לא סלים ואדונים להם, ויטיפו דבש ודונג למכביר.

תושביה יקראו בשם טארנעטאגע"ן או טארלאטאגע"ן, מאחד שבטי הקאפערן אבל שחורים מהם. האנשים רמי וישרי קומה ומוצקים בבנין גיוס. הם ונשיהם כותבים קעקע על בשרם והולכים ערומים, זולת בשר ערותם יכסו הגברים בסלים קטנים מקנה וסוף, ונשיהם בטלאות מגראה הכלת או אדום מגודל רגל מעוקב. כלם יגלחו גבות עיניהם, וישאו טבעות נחשת על צוארם ואצילי ידיהם. טובי לב, משביעי רצון וממלאי משאלות, מכניסי אורחים בשמחה ובטוב לב מאין כמוהם. תבונה והכשר דעת לכל מלאכה לא יחסר להם, אבל עצלים המה מאד ורובי עתותם בבטלה יבלו. לא כן נשיהם החרוצות כי חיות הנה לכל עבודה בבית ובשדה, חוטבות עצים, חורשות וקוצרות, טוחנות אופות ומבשלות, ובעשותן כל אלה ילדיהן על שכמן או סביבן ירקדון. נפשם לא תגעל לאכול כל שקץ ופגר בהמה או חיה. גם נבלת כל חי אשר יקיא הים אל היבשה, ובכלל על הנקיות לא ישגיחו בכל מעבדם. משקות המשכרים והטאבאק יאהבו מאד, ויעשנו במקטרת ברזל אשר יכינו בפועל כפיהם. בכלל תושבי ארצות החמות המהר עת דודים גם להם כצין לפרות וכצל לברות, ולכן ישאו להם נשים בילדותם. נשים במחיר יקנו מאת הוריהן, על הרוב ינתן בעד אחת עשרה תישים ופרה אחת. כבוד עשרם נשיהם ובהמתם, אשר לא תשיג ידו לקנות גם אחת, ינתן לו אשה מבית המלך, ובניהם אשר יולידו יהיו למלך לעבדים. גם עבדי עולם להם משביוני אדם אשר ישודו במלחמה וירדו בהם בפרך ובאכזריות חמה, אבל רחשי עם הארץ אשר יקחו שבי מאויביהם, ישספו בשטף חמתם ויאכלו את בשרם, ובלעדי חמס עזה לא יאכלו בשר אדם. מלכים ומושלים להם אבל ממשלתם מגבלה. משפט לא יחרץ בדברי ריבות בלעדי עצת זקנים אשר למשפט ישורו. אמונתם לא נודעה כי אין להם תרפים וכהנים בתי מקדש ועבודת קדש, ולא נודע אם גם ציור ממציאות אלקים בקרבם, אף כי יקראו להשמש מקור החיים בעיניהם־המושל הגדול, ואת הירח־מוליד הגשם־המושל הקטן, בכל זאת לא יעבדו גם שניהם. בשר ערלתם ימולו משאת המנהג ולא משאת האמונה. כוחות סמים אשר להם יוכלו לרפאות

בו עיר חדשה נקראת ג סאוויץ . ח) גליל אלבאניע"ן , מספר תושביו מעטים גראהאמסטאון עיר חדשה מושב המושל

ג קאפערן מזרחית

והוא חוף מזרחית מנגב אפריקא . רובו אינו ידוע כי הרבה מקומות שמה אשר בני אירופא לא יבואו בם . החוף הלזה כולל לפי החלוקה החדשה ג' חלקים האלה . א) חוף דרומית מזרחית מארץ קאפערן , משכנו במאר מזרחית ארץ האטטענטאטען , בין נהר הדגים הגדול ובין לשון ים קאר לאנגא"א בא"י . ארכו ק' קאו . אדמתו על הרוב פוריה ורועה , אף כי גם שדמות חול וסלעים בתוכו . בלב הארץ ישתרע שלשלת הרים מהרי שלג אשר בארץ האטטע"ן עד לשון ים קאר הנזכר , ולכן גם ארץ נחלי מים היא . כי י"ד ראשי נהרות אשר מהרריה ישטופו ישקו כל הככר טרם השתפכם בהים . חלקי החבל הלז הנודעים לנו מעט א) ארץ נאטאל או קאפערן דרומית מזרחית , ארץ חמדה טובה ופוריה ושבעת ימים האויר ממוסך . ארץ לא גושמה היא כי אם בעתים רחוקות בקיץ בעת רעם וברק ישמיעו ברוגז קולם . נאות שדי ירעפו דשן וידשאו דשא רב , שם ירעו עדרי בקר וצאן וגם היתו שדי לרוב , מהם גם סוסי היאור , העמקים יעטפו בר . קני באמבוס , תמרי לחם ודומיהם . תושביה מעטים כי נסך בקרבם רוח עועים ונלחמו יחד עדי נשאר אנוש מזער רועי בקר וצידים , גם עובדי אדמה ונוטעי גנים נחמדים . ב) ארץ טאמבוקיער , מלאה הרים ויערים , בם ירמשו כל חיתו יער . גם בה אכלה המלחמה רובי תושביה , ולא נשארו רק מתי מעט אמללים הקוספים מלוא כי שודד עדרם ובחורי עפר וכפים מעונתם . והמה ישכילו לנחוך מתכיות שונים ולעשות מהם כל כלי שרת או לתפארת . ג) ארץ מגורי האמבאנאער ג"כ מלאה יערים אבל פוריה ושבעת מים מאד . המון צמחים מועילים , גם עדרי בקר וחיתו יער , מהם שנהבים וסוסי היאור . תושביה רועי בקר גם עובדי פדות וגנות . ד) ארץ מאקאסען , בקרבת לשון ים קאר הנזכר , הרבה מיני צמחים ותבואה , הרבה עדרי בקר גם טורפי טרף לרוב . הקאפערן האלה טובים ויפים בבנין גוום , וקומתם , גם מלומדי מוסר יותר מכל אחיהם בארצותם , וביותר מההאטטען , וגם הרועים ואנשי לבב יותר מהם . תשוקת הגברים לעדות עדי עזה מתשוקת נשיהם , נפלאת היא בעינינו על אצילי ידיהם ורגליהם ישאו טבעות נחשת ושן , גם חרוזי זכוכית מצבעים שונים . על נואם רביד מחרוזי עצמות חיתו יער . ערותם יכסו בטלאות מרוקמות בחרוזי זכוכית וטבעות נחשת אשר יתלו ברצועת עור בחגורה אשר במתניהם לבל יפריעום התולעים והרמשים . בקיץ ילכו ערום ועריה , ובחורף ישאו אדרת ארוך מעור . מלך אחד לכלם אבל ממשלתו מגבלה מאד , כי רק אב הוא ולא אדונים לאלה , ולפעמים הוא עני ודל , בעבור לרכי המון נשיו יותר מאביוני עמו , ועל הרוב המלך גם לשדה נעבד , ואם לא יעבוד אדמתו לא ישבע לחם . לכל שבט מושל מיוחד אשר ישים המלך . נשים הרבה להם . גויות מתיהם לא יקברו רק יגברו כלם להפירה אחת אשר חוצה לכפר ושם ימצאו בבטן טורפי טרף קבר . גויות מלכיהם ומושליהם ישימו בקברים ויגולו עליהם אבנים . טובי לב אנשי אמנה ומכניסי אורחים . מאמינים במציאות עלם נשגב ובהשארת הנפש . בשר ערלתם ימולו . קוסמים ונחשים להם אבל לא כהנים ועבודת הקדש והמקדש . רובם נוסעים בעדר כי מקנה רב להם ; האיש אשר אין לו רק ב' או ג' אלף בקר לא עוד בין עשירי עם יחשב . את הדגים לא יאכלו . בשר בניהם ימולו בהיותם בני י"ז או י"ח ולא ישכילו במלאכתם כי רבים יגועו תחת ידם . הגונב שור או שה יומת , לא כן הגונב נחשת או ברזל , דברים יקרים שמה , כי בעונש אשר

 יכובד

נהרות כמו נשר החול, נשר השנהב, נשר זאנפא"ג, נשרי הדגים הגדול והקטן ודומיהם. מצפון לדרום ישתרעו הרים אשר מקצתם מכוסים בשלג, ולכן ארץ הרים וסלעים היא. ראשי ההרים הם ג' הנזכרים בארץ הקדומה. הראש תקוה טובה. והראש אגוהילא"ס קצות אפריקא דרומית. גם הרבה מעינות חמים בתוכה. ג' הקופות השנה לה, עת החורף ואז החום גדול כתנור בוערה מאופה, ועת הגשמים אשר ירביון ג"כ מאד, קרח לא יתראה רק בהרים הגבוהים :

יבולה ומאכליה, צאן עם אליות שמנות, בקר, סוסים, ביפעל פרא, סיאו יער אשר באפריקא, דבורים, דגים, תבואה, וביותר חטים, צמחי גנות אשר באירופא, פירות, פירות הנגב, יין מהולל. עצי לארבער „גומט"י, עצים אשר חמת למו, גם ישקו את חציהם רעל כנזכר. ברזל, נחשת, מלח, מנגעי הארץ המה הארבה והנמלים. ראשי הסחורות אשר יוציאו משם יין ויי"ש בכל שנה במחיר ג' אלף ר"ט. צמר הרבה. עורות, שומן ועצמי דגים. שקדים וצמוקים בעד כמה אלפים ר"ט. בשר מלוח, גם חמאה מלוחה לרוב. בורית לרוב. נרות חלב, נרות דונג אשר יאספו מעצי דונג הגדלים שמה (היגא קא.) לשד אהלים (אלאע זאפט) לרוב אשר יוציאו מעצי אהלים הגדלים שמה פרא, בשנת תקס"ב הוציאו נ"ח אלף רי"ט ליטרות במחיר ו' אלף תתכ"ט ר"ט, העושי שכר (ביער ברויער) בענגלאנ"ד ישימו אותו בשכר הנקרא פארטע"ר. והצובעים ישתמשו בו במקום הצבע הנקרא קאשעניל"ע. שן אבל לא לרוב כלפנים, כי מעט הרבו מהלכי שתים בארץ ונתמעטו הולכי על ארבע, וכן סוסי היאור אשר שניהם יקרים משני השנהבים, כי כולם הרחיקו נדוד לסבור הארץ. טאבאק טוב מאד אבל לא לרוב, ואשר יובא לשם בגדי אירופא והודו, סחורות משאר בתי מלאכות, מנעלים מגבעות, כלי חרשים, צבעים, צרכי הכתיבה, כלי בית לכבוד ולתפארת, דברי שעשועים ומותרות, אורז, טה"ע, קאווע, צוקר, פלפל ושאר מיני בושם, גם יין מאירופא.

תושביה הם הנזכרים בארץ הקדומה. מעת באה הארץ תחת ממשלת הבריטא־ניס, יתאמצו אנשי החברה אשר בהאלנדא"ן לעמוד במעוז דתם ולהפיצה ע"י שלוחים ע"פ תבל ולנטוע אותה גם בלבות שארית עמי הארץ הזאת, והפלא בידם יעלה להרחיק מעט מעט מהלכם גם לתיכונית אפריקא. גרי אירופא אשר שם, רועי מקנה, כורמים ויוגבים. המסחר בתוך הארץ מזער, רב ממנו מסחרם בים, ובאות לאנשי הארץ לארצות אחרות כנזכר. הנוסעים להודו ינפשו שמה כי כוח אני הדרך ויקנו להם מזון וצדה. ולכן בחרו גם הבריטאנים אשר להם כל חמדת הודו.

מחלקות הארץ. כל הארץ נחלקה לח' גלילות ובכל א' מושל מיוחד. א) גליל קאפ, בתוכו עיר הבירה והיחידה בכל הארץ קאפשטאדט בנויה בנוה ברגל ג' ההרים הנזכרים בארץ האטעטען. ארכה תת"מ ורחבה תק"ג צעדים. עיר פרוזה, בנגב לשון ים קטר אשר בלשונה הנקרא (טאפעלבאי) ארמון חזק ורחב ידים. ובפאת נגבה לשון ים קטר הנקרא (פאלסבאי) בהן תשכונה האניות. הרחובות ישרות, אלף וק"ן בתים טובים. בשנת תק"ע היה מספר תושביה פ"ו אלף ר"ב. מהם אלף תנ"א עבדי עולם המאושרים שמה יותר מבשאר ארצות תבל. בחבל הנקרא קאנסטאנצי"א יין מהולל הנקרא ע"ש החבל. וממנו יוציאו בכל שנה במחיר י"ד אלף ר"ט בערך. לחבל הזה יחשב גם ארץ צוואראם. ב) גליל שטעל־ענבאש, בתוכו עיר קטנה בשם הגליל, מספר תושביה אלף. ג) גליל צוועלענדא"ם, שם הבירה בשם הגליל. ד) גליל גרא"ף ריינעט"ע, שם הבירה בשמו. ה) גליל מולבא"ך שם הבירה בשמו מושב מושל הגליל. ו) גליל אוטעניקוא"ן, שם הבירה בשמו מושב המושל. מבצר קטן הנקרא (פלעטענבערגס) על לשון ים קטר פלגסא. בעטעל"ם דארף כפר מושב אלופי שטרים הנזכרים. ז) גליל גאמרי"ט

ברפואות משונות אשר הורם הנסיון, ועל הרוב יצליחו במלאכתם. גויות מתיהם יקברו אל בורות רצופים למענם. האנשים יגלחו שערותם. ג) ארץ החוף זענג"א או (זאנגעבא"ר) לפוניה מזרחית ארץ קאפערן, מהנהר לאמבעזי"א עד הנהר רוח הקדם הנזכר. האויר חם ובמקומות רבים גם לח ולכן רע הוא לנשמת כל חי. מקצתה מישור ומקצתה הרים ובכללה היא פוריה ושבעת מים. אליה יחשבו: א) ממלכת מאנאמאטאפ"א, ממלכה גדולה מז' אלף ור' פרסאות מרובעות ופוריה מאד. תושביה נעגערן. משכנה בשני עברי הרי לופאט"א בבטן הרים הרבה זהב. צימבאאע בירה ומקדש מלך. ארמונו ג' בתי עץ למעונו ולמעון נשיו ועבדיו, ובכל זאת יעדה גאון ופאר בהיכלו. על הנהר לאמבעזי"א משכנות הפארטוגיזים ומושבותם, כמו העיר זענא ב' אלף מספר תושביה, הארמון קטן וחזק מאד, שם מושל הרודה בכל מקומות מושבותם על הנהר הנזכר, ועד למבצר הבונן אשר במאזאמבי"ק מאסאפא ראש ערי המסחר בזהב, ולכן ישב בה ציר נאמן להפארטוגיזים. בסביבה הרי פור"א אשר עפרות זהב בהם לרוב. גם ימצאו עיים מבתי אבנים גדולים, מגבהות גבה מהארמון מאד; ואותיות כמכתב הערבית עליהם אין פותר, וגם אין אתנו יודע מי היו הבונים המרבות האלה! הן יושבי הגלות הזה עם לא ידעו מעולם לבנות כמו רמים מגדלים כמוהם! ואם השערת אחרוני בעלי האסיפות אשר אולי הצוריים (פעניציער) רוכלי קצות הארץ באו גם הנה לעשות בזהב מסחר וידיהם יסדו הבניינים ההם, מדוע אותיותיהם יכרו לנו ולא ירוץ הקורא גם בהמכתב הנמצא בקארטהאג"א ובמטבעות הצוריים (אפריקא בכלל א.)? ב) ממלכת זאפאלא על נהר כבמה. עשירה בזהב ושן ופוריה מאד. תושביה קאפער"ן ובני קדמוני הערביאים המדברים עוד ערביאית בלשון עלגים. מלכם עבד להפארטוגיזים. ערומים ילכו זולת מתניהם אשר יחגרו בחגורי בגדי משי או כתני עץ לכסות ערותם. זאפאלא על הים. חוף לא.יות, כעת תחת הפארטוגיזים, גם מבצר להם שמה. הקאפ קאריענטעס מושב הפארטוגיזים בקצה נגב הארץ, גם מבצר קטן להם שמה, וכמוהו להם בממלכת איגהאמבאנ"ע, במבצרים ההם יקנו להם שן לרוב. ג) ממלכות זאבי"א, איגאמבאנ"א, ביר"י, בלתי נודעות לנו. ממלכות מאניק"א, בוטו"א, עשירות בזהב רב אבל ג"כ בלתי נודעות יותר.

אפריקא מזרחית

בולל כל הארצות אשר בין החוף זאנג"א הנזכר ובין ארץ החוף איאן או אשאן, באורך ים הודו אשר במזרח אפריקא. אורך כל חבל הלז מצפון לדרום יותר מת' פרסאות. רחבו ממזרח למערב לא נוכל לדעת, כי לא נדע גבולי הארצות האלה בפאת מערב. ובאמת רוב החבל הלז בלתי מודע לנו, זולת מעט מאשר השמיענו קדמוני הערביאים והצרפתים הנוסעים מבני פראנקרייך לנסעי מאזאמבי"ק לקנות משם עבדי עולם. וקדמוני הפארטוגיזים. האויר חם לרוב כי חם ולח הוא. רוב הנהרות ישתפכו שמה בים הודו. ראשי יבולי ומוצאי כל החבל זהב, אמברא, אורז, דוחן, פירות הנגב, דבש, עצי אהלים (אלאע) עצי הבנים (עבען האלץ) בקר וצאן, עופות, חיות יער, שנהבים לרוב. תושבים קאפערן נעגערן, גאלאפ"ר, שאנגאלא"ר, ערביאים ופארטוגיזים המושלים כעת יחדיו על חלק גדול מהארץ, ויוציאו משם הרבה עבדי עולם, ויסחרו מסחר רב בארץ, ובמחיר סחורות ומטבעות קלי הערך מובאים מאירופא יקנו זהב, אמברא, שן, הבנים ודומיהם. הארץ הזאת נחלקה לממלכות קטנות ואנחנו נחלקה לב' חלקים א) ארץ חוף מאזאמביק והוא חלק נגב הארץ, הנקרא ע"ש האי מאזאמבי"ק אשר במיצר הים הנקרא ג"כ על שמו. ארצה מצפון משפכות הנהר לאמבעזי"א

עד כראש דעלגאדא קאפ פרסאות בערך : הארצות אשר בה מדרום לצפון א) ארץ מגורי מאקואע"ר, ארץ גדולה בצפון הנהר זאמבעזי"ע, בתערבת טורי הרים גבולה, המלך יקרא בשם מוירום"א. תושביה מגרבה שבטי הנעגערן. עבדי עולם אשר יצאו משם יוכל שאת תלאות משעות הים יותר משאר הנעגערן, אבל גם נאים עקשי לב ואכזרים המה מהם, וכל הימים המה הראשונים המתפרצים לקשור קשר באניות למרוד באדונם, ולכן שומרים הם ביותר. אליה יחשבו גם ארצות באנ"א וגאלנ"א הסרות למשמעתה. ב) ממלכת אנגאשא, ארץ קטנה ופוריה על נהר כשמה, מסוגרה בתוך הארץ הנזכרת. תושביה יוצאי ירך הערביאים ומלך קטן ימשל בה. ג) האי מאצאמביק מרחק חצי שעה מהחוף. ראש מושבות הפארטוגיזים באפריקא מזרחית מאצאמביק בתוכה ש"ן בתים בנוים בנוה, מקצתם מפוארים מאד, ובראשם היכל הממשלה, בית המכס, בית החפשית ובתי התפלות. חוף טוב ובטוח לאניות. מספר תושביה ב' אלף ת"ת. מסחרם עצום מאד וביותר בעבדי עולם אשר יוציאו משם שנה שנה מ"ו עד מ"ז אלף. מן ת"ם עד ת"ת פאנע"ן, משקל כל פאנ"ע ב' אלף ליטראות, עפרות זהב לרוב. מושב מושל הפארטוגיזים מכל מושבותם באפריקא מזרחית, ראש הכומרים ושר הצבא שרי יועציו. על יד ארץ החוף הנזכר איי קווערימב"א. אוירם טוב ואדמתם פוריה מאד. ד) ממלכת מאנגאלא, ארץ גדולה, תושביה ערביאים עושי מסחר רב בזהב, ובלתי נודעת לנו יותר. ב ארץ החוף צאנגועבאר או זאנקעבא"ר. חלק צפונית מחוף אפריקא מזרחית מאורך ר' פרסאות בערך על יד ים הודו. תכונת אוירו כמעט כבחלק הנזכר. האדמה פוריה מאד בתבואה ממינים שונים, פירות הנגב ודומיהם, תמרים ממינים שונים, עצים הרבה. בקר וצאן לרוב גם גמלים, חיתו יער וביותר שנהבים. עופות ממינים רבים, דגים ודומיהם. רובי תושביה שחרחורים אשר ממי הערביאים יצאו וברית מחמד ינצורו. הקאפפער"ן אזרחי הארץ לפנים אחזו סביב הארץ למושב להם, שמה יקונו גם גדודי גאללאער"ן הפראים. חלק מהחוף הלזה תחת הפארטוגיזים, והשאר תחת נסיכי ומושלי הערביאים. ואלה הארצות הנכללות בחוף זה מדרום לצפון. א) ממלכת קווילא"א, קטנה נאוה גם פוריה. תושביה בני הערביאים הנזכרים, בהם גם הרבה לבנים, והם מלומדי מוסר יותר משכניהם, ועושים מסחר רב במעברות קטנות אשר להם, כי אניות לא יכלכון שם. מלך קטן ימשל בה הסר למשמעת הפארטוגיזים. קווילאא הבירה, עיר בתי חומה בנויה בנוה לפי טוב טעם בני קדם, על אי קטן כשמה, רבת המסחר, הפארטוגיזים בנו להם שמה ארמון מולד. איי קאבראם ג' מאניפי"א. פערמב"א, צאניבא"ר, אדמתם פוריה מאד, תושביהם יוצאי ירך הערביאים עושי מסחר רב, האי האחרון ראש לכלם, לכל א' מושל מיוחד הסר למשמעת האימא"ם ממאסקאט"ע אשר בערב. ממלכת מאמבאסא, ממלכה קטנה, בתוכה האי כשמה אשר אדמתו פוריה מאד. תושביו ממי הערביאים יצאו, עושים מסחר רב. תחת מלך אחד. מאמבאסא בירה בנויה בטח על אי כשמה, חוף טוב לאניות. ממלכת מעלינדא ממלכה קטנה אבל עשירה ופוריה מאד. תושביה הערביאים הנזכרים גם קאפפערן מאמונת מחמד, תחת מלך אשר מקרבם יצא. מעלינדע הבירה עיר גדולה עשירה וכלילת יופי, על לשון ים קצר כשמה. חוף גדול לאניות, רוב תושביה עשירים, כי מסחרה לאדו עצום מאד, הפארטוגיזים ישבו בה בכבוד גדול ועובדים אמונתם ברמה באין מפריע, ולא כגמול ידם יעשה להם, האי לאמא קרוב להחוף, מגודל ו' פרסאות אדמתו פוריה מאד. תושביו מבני הערביאים מאמונת מחמד עושים מסחר רב, תחת מלך א'. לאמא עיר חומה ודלתים, רבת המסחר גם חוף טוב לאניות. האי פאטע, צפונית להנזכר וקרוב להחוף. אדמתו פוריה מאד, תושביו מבני הערביאים עושי מסחר רב בעבדי עולם וצאן. שם הבירה כשם האי, עיר גדולה והפארטוגיזים בנו להם שמה מבצר קטן.

ארץ מגורי הזאנגעבא"ר, נטוים לחפי הנזכר, תחת קו השוה. ארץ ציה ומלחה ומלאה סלעים. היושבים הנזכרים משבטים קטנים, לכל אחד ראש או מלך אחד. בסבוב הארץ יגורו עם מאראקאטע"ן ערבים ואכזרים, עושים מקנה וקנין בעבדי עולם אשר יגנבו ולעירי היתים ישרפו, ממלכה יובא צפונית להנזכר בשמה, ארץ גדולה ופוריה, גם חיתו יער ימצאו בה לרוב וביותר אעלעפאנטען ושנהבים לרוב. יובלו אגוזי קאקא"ס, אמברא, עפרות זהב, שן ועבדי עולם, ובהם יסחרו מסחר רב. תחת מלך עבד להפארטוגיזים, שם הבירה כשם הארץ. כנסים בראווא צפונית להנזכרה. ארץ פוריה ועשירה מאד. היושבים יוצאי ירך הערביים העושים מסחר רב בזהב, עבדי עולם, שן, אמברא. י"ב נשיאים (שלהם) ימשלו בה. בשנת רס"ה באו עליה הפארטוגיזים בשטף חמה, את הארץ השמו ויושביה שמו למס עובד. שם הבירה כשם הארץ על הים, מוקפת חומה ורבה המסחר. ממלכת מאגאדאקשא או מאגאדאשא, בקצה צפון ארץ חוף אפריקא מזרחית, על נהר כשמה השוטף על גדותיו ומשקה כיאור מצרים. ארץ פוריה ועשירה בזהב וכסף מאד אבל בלתי מודעת לנו. הרבה צמחים מועילים, אורז לרוב שעורים ושאר תבואות, פירות הנגב ודומיהם. בקר, צאן, סוסים וגמלים. עופות וחיתו יער, וביותר שנהבים לרוב. תושבים מבני קדמוני הערביים אשר במרוצת הזמן נבערו מדעת, ולא יצליחו למלאכת חרש וחושב ולא למסחר רב. לשונם לשון ערב, אבל אמונתם אמונת מחמד בלולה בהבלי עובדי אלילים, כי גם פסילים מכבילים בבתי תפלתם. טובי לב. אנשי חסד ומכניסי אורחים, אבל גם אנשי לחם וחפצי קרבות. הנשק אשר להם קשת וחצים. גויות מלכיהם ומושליהם ישרפו. המלך לא יעדה גאון וגובה וגם עמו לא יעטרוהו כבוד כמשפט אף כי יאהבוהו מאד. מאגאדאשא הבירה ומוקפת חומה, על לשון ים קצר במקום השתפכות הנהר בשמה, בתי תפלת הישמעאלים, המגדלים אשר יתנוססו בראשם יכלילו יפיה. רבת המסחר בשן ודונג.

איי אפריקא מזרחית

א. איי אדמיראנטע"ן ביה הודו, ערך י"ב במספר, מזרחית לחוף זאנגועבא"ר, ונחשבים למושבות הפארטוגיזים אף כי רקים הם מבני אדם. עליהם תמרים תמרים טובים, אגוזי קאקאס, יונים ודגים.

ב. איי סעשעללע"ן או מאה"ע, נטוים להנזכרים, מספרם לא נודע יען רבים הם. מהם יוצאו הרבה אגוזי קאקאס וצבים (שילד קרעטען) כעת תחת הבריטאנים הגדול בהם האי מאה"ע אשר הקיפו ו' פרסאות, עליו הרבה עצים לבנין אניות, גם הרבה פירות הנגב.

ג. איי קאמארי, בין חוף מאזאמבי"ק וראש צפונית האי מאדאגאסקא"ר, שמה ינפשו נוסעי הודו ויכינו להם מזון וצידה. והם רבים במספר, המפורסמים בהם אלה הארבעה. א) האי אינזואה"ן הקיפו י"ח פרסאות, לשון יושביה ערביים משחת. אמונתם אמונת מחמד, תחת מלך אשר ממשלתו מגבלה מעצת זקניו ושריו יועציו. ב) האי קאמארא או אנגאזייא ראש האיים האלה, מזרחית להנזכר. יושביו עם עני ודל וטובי לב תחת מלך אחד. ג) האי מאהיל"א מערבית לאינזואן ונגבה לקאמארא. אדמתו פוריה ומימיו מתוקים. נוסעי הודו ישיגו שמה מזון וצידה במחיר מצער. יושביו באמונת מחמד, שחורים ובני בלי מוסר, תחת ממשלת שעריף אחד. ד) האי מאיאטט"א. דרומית מזרחית לאינזואן והקטן מכלם.

ד האי מאדאגאסקא"ר היותר גדל בין איי אפריקא, ארכו מצפון לדרום ר"ץ

פרסאות בערך, ורחבו ממערב למזרח ס' פרסאות. שלשלת הרים ישתרעו מצפון לדרום ויחלקוהו לחלק מזרחית ולחלק מערבית. י"ב ארצות בתוכו שלא נודעות לנו היטב. הרבה עמקים וגבעות אשר יעטפו צמחים בכל תקופות השנה; ושדות בדוח ושדמות זרועים אורז, באמבאסען. גם עדרי בקר וצאן ירעו במרעה טוב דשן ושמן. הרבה צמחים מיוחדים בו כמו שוכת וורארא אשר תזיל בושם הנותן ריח ניחוח. הארשא"ע הנוסף שרף הנקרא טאקאמאהא"ק. ראווענדזארא אשר לקליפתו ופרח גזעו טעם בושם הנעלקע"ן. אילן זאנדראהא"א אשר עצו טהור מעץ הבנים (עבען) וחלק כקרן ודומיהם. הרבה מחצבות, אבני נזר מעינים שונים. קבועה הרבה אבני גביש על אבן אחת (קריסטאל דרוזען) לפעמים מקיף כ[illegible]ריס רגל, ודומיהם. תושביו יקראו מאדעגאסע"ן או מאלגאשע"ן אשר במזער תבונתם השכילו לפרוק עול בני אירופא מעליהם, ויהיו במנוחה שאננה תחת מושלים מקרבם. מספרם יערך ג' מיליאן, מעמים שונים ומשונים גם ב[illegible]יהם, תואר פניהם ובנין גוף. מהם הנקראים צאפע איבראהים, הוראה מגזע אברהם, כי כן יכנו את נפשם. ולא יאמינו בנבואת מחמד וזולתו כי אם בדת אברהם משה ודוד, בשר ערלתם ימולו, את בניהם יקראו בשמות העברים ואת השבת ישמרו לעשות. ראשי מנהגי עבודת הקדש הקרבת הקרבנות. ויגורו באי קטן במזרח מאדאגאסקא"ר אשר יקראו בשם נאהי איבראהים, ובני אירופא יקראו לו אי מאריע"ן; והמה מבאי ולא מאזרחי הארץ, טובי לב מאד ומכניסי אורחים. רובי תושבי האי עובדי אלילים, מאמינים במציאות אל טוב ומטיב, וגם במציאות מלך בלהות קנא ונוקם ומקור כל הרעות, וגם במציאות הרוחות ומלאכי זעם והשד כנהוג. דורשים אל המתים ומקריבים להם קרבנות, כהנים להם אשר ינהגו ויקבעו לחוות את העם ולהחיות את נפשם, אבל לא בתי מקדש. גם הרבה מאמונת מחמד בתוכם. בארץ בעטאימע"ר העיר אנדאוואראנא"ע הגדולה ורבתי גם בכל האי.

ה. אי מאסקארעני והם ב' במספר במזרח האי הנזכר. ראשי יבולם קאווע, צוקר, ספיחי עץ, אינדיגא, אגוזי מוסקאט, נעלקען, פלפל, תבואה, פירות הנגב, חמר להם. והם נבראו ועלו מהים ע"י הרוחות והלקי גפרית ומתכיות הצצורים במחלות ומערות מתחת לקרקע הים. אשר אם יבואו ויחדרו בם נטפי מים ירתיחו כסיר הכוס רבה. וברעש ורוגז יתפו יחמרו ויזרקו עפר ואבנים למעלה, ועד"ז יעלו הרים מריקי אש ע"פ הארץ ואיים רמים בלב ימים. ומזאת תבין דברי בעלי האסופות אם יאמרו על איים או הרים, מקורם תולדי להבות" (פולקאניסמן אורשפרונג); ועיין נפלאות מזה במכתבי הפילוסופים להחוקר קאנ"ט ח"א במאמר מרעש הארץ בליסאבא"ן, ואנחנו העתקנוהו ללה"ק. א) האי בורבא"ן, כעת אי נאפאלעאן, בדמות כדור משוה מעט, נחלי מים אשר יזרמו מראשי ההרים יתלכו בו עמקים ונקיקים. אוירו טוב ויפה לכל אשר נשמת חיים או צמח בקרבו. ראש האי היותר גבוה משפת הים הוא בטבור האי, ט' אלף ת"ר רגל אפריז גבהו. אדמתו פוריה מאד. חוף לאניות אין רק ב' מעמדים (רהעדען) אשר בם יעמודו, וגם הם בלתי בטוחים עת סופה וסערה יאתיון. הקיפו ל"ו פרסאות בערך. מספר תושביו פ' אלף, מקצתם צרפתים ושאר ממיהם ילדו, ומקצתם עבדי עולם מהנעגערן. מחיר הסחורות יצאו מפה שנה שנה ט"ו אלף ליטרות שטערלינג. העיר הראשה דעני"ס בירת האי בפאת צפון. סביבה עמודי עץ, מעמד לאניות. ב) האי פראנקרייך (איסלע דע פראנצע) מדת שטחו ל"ה ומחצה פרסאות מרובעות. סביבו סלעי קאראלען ודומיהם אשר כמזח תמיד יתגרוהו, ולא יחרדו הולכי רק עם ישובו מי הים לאחור (עבבע) ואז ילכו עליהם בני אדם לשוח כעל ערוגת מטעים בגנות מהעדנות. הגורם האבנים הלזו שמר האי כלוה והגן עליו מאניות איבה (פיינדליכע שיפע) כי בקרבתן אליו תשברנה,

מראשי הצורים השנונים כחרבות צרים ותעלינה בשאו ותאבדנה; ובכל זאת ד' מבואים לו גם אניות אדיר יבואו בם. הרבה הרים בתוכו, קומת ההר פיטערבאט היותר גבוה מהרי האי ב' אלף תקפ"ד רגל משפת הים. מספר תושביו ל"ב אלף, שם ממשלת הבריטאנים. מחיר הסחורות יצאו ממנו שנה שנה ה"כ אלף ליטרא שטערלינג, שם הבירה פארט לואי"ס בנויה בנוה ובהדרים. תוך מבצר לאניות בתי אוצרות לסחורות.

ו איי טריסטאנ"ד, אקונע"ן או (טריסטאנדאקונהא אינזעלן) ג' איים מלאים הרים וסלעים. הרבה אפרים וחיתו יער. גם מים מתוקים וחופים טובים לאניות. היקף הגדול בהם מהלך י"ח שעות, כמעט כלו מאבן אחת, וממרחק יתראה כדמות עמוד עוקר רחב מלמטה וצר מלמעלה.

איי אפריקא מערבית

כלם בים אטלאנטי בין אפריקא ואמעריקא, אבל קרובים יותר לאפריקא אף כי רחוקים הם מהחוף. ואלה שמותם מדרום לצפון.

א. האי העלענא, אי בודד ישכון בים הנזכר. ש' פרסאות מחוף מערבית אפריקא דרומית, ות"ן פרסאות מחוף מזרחית אמעריקא דרומית. גם הוא נוסד ע"י שולחי להבות כנזכר, ולכן בעת מצאוהו הפארטוגיזים בשנת רס"ב היה ריק ונעזר מכל חי וצומח. והוא הר סלע מלא עקבים ורכסים ועמקים. בדמות לב (האלדקרעטע) אשר לא תאר ולא הדר לו. ארכו ג' ומחצה, ורחבו א' ורבע פרסה, הקיפו ו' פרסאות. אוירו טוב ויפה וחם מאד, אבל רוחות הים יקררוהו מעט; גם בעבור רוב היובש ומיעוט הליחות אשר בו, צרי הוא לכל מחלה ומרפא לכל מכאוב, וכגן עדן יחשב לכל חולה אשר יבוא הנה. ההר היותר גבוה דיי-אנעגפי"ק גבהו ב' אלף תר"ל רגל. בכל עמק ועמק נחל מים מראשי ההרים ישטוף אשר ישקהו ירוהו ויכלול יפיו. גם הזמן בשטף מרוצתו נתן על הר סלע בלזה אדמת עפר מגובה ח' רגל והאי אשר תצמיח עלי שאמערזאלען, תאנים, רמונים, הבנים, אהלים והתמרים בתוך שדי תבואות אצל אלוני קאווע. גם נמתי נוה ופרדסים הגדלים באמעריקא ובצפון אירופא. אולם כל אפיקי האי לא ישפיקו לפעמים להשקותו עת יהיה חורב על הארץ, כי הגשם לא ירד שמה כ"א בעתים רחוקות, ולפעמים ימשכו ימי החורב עד כי תוחלת עובד אדמתו אבדה, והקותו לשבוע לחם אפס כלה. ובלעדי זאת אדמתו בכלל לא תגלה לשדי זרע, כי התבואה לא תוכל לעשות שרש למטה במעמקי הארץ, וגם המחרשה לא תעמיק מענותיה באדמה מעט אשר על פני נהית סלע כנזכר; ועל כל אלה רבו העכברים למעלה ראש אשר ישחיתו יבול הארץ, ולכן יובל תבואה לשם ממקומות אחרים. עוד חלק גדול מהאי שמם לא יעבוד ולא יזרע, ובפשע מי כל זאת אם בעצלות יושביו או ברפיון מושליו? בהגנים אשר שמה הרבה צמחים ופרחים מועילים גם יפים ומפיקי ריח ניחוח, מכל חלקי תבל. סוסים בקר וצאן, עזים והזירים, עופות לרוב, דגים למכביר מהים אשר סביבו, צבים ודומיהם, תולעים ורמשים מעטים, טורפי טרף לא יראו ולא ימצאו. תושביו מקצתם בריטאנים או הילודים מהם והם בעלי פקודות, סוחרים ודלת העם, אליהם יחשבו גם הגרשהים אשר נרדפו באיבה מארצם בעבור פלגות אמונתם, ומקצה עבדי עולם שחורים העובדים עבודת הבית והשדה בלי רדיה בפרך. מספר כל תושביו ב' אלף וח', מהם ת' אנשי לחם. ת"ר עבדי עולם מהנשערן אשר בזמנינו קראו להם דרור. מנהגיהם מנהגי הבריטאנים מחזיקים מאד באמונתם, ולהשתכלות והמדעים יפנו עורף ולא פנים. טובי ורכי לבב, נאים, אוהבי בלע (לייגער ניליג), פרי העוני והמחסור. אף כי משמים הם בתאר טוב יפה ונפרד הגזם, בכל זאת אין שלום במגורם, דין וקלת

לא ישבותו. וקנאת איש מרעהו תלהט מוסדי נפשם ומורשי לבבם עד לשמים, במוט נויהם תגעל נפשם, מגמת פניהם בריטאניא ארץ מכורותיהם או מולדת אבותיהם. איש מהם לא יכלה להתאונן על שבתו שמה כאלו אל ארץ גזרה נשלח ביד פשעו. בבוא נוסעי הודו שמה ישמחו יושבי האי לקראתם, אשר רוב ימי השנה בדד ישכנו, ואיש מרעהו ע"י הרים ובקעות עמקים ומעלות יפרדו, כי אז ישאפו כאיש אחד הבריח העירה אם למכור עזבונם ומרכלתם מיבול האי, או לאסוף האורחים ביתם ולפרנסם ולהאדרת עמם לחברה. אין רשות לתושבי האי לסחור עם עמים זולתם, גם לא להחזיק להם אניות סוחר. כל האי אחוזת חברת סוחרי הודו אשר להבריטאנים, ויוציאו עליו שנה שנה ל' אלף ליטראות שטערלינג. הרבה בתי אוצרות הסחורות להם, גם סוכן אשר שבט הממשלה בידו על העם ועל שרי הצבא, מושב כלם בעיר אשר נזכיר. האי כלו מלא הרי סלעים וכפים כנזכר, אשר רק ארחות ושבילים צרים הנטוים ביניהם לרגלים גם רוכבים אבל לא לעגלות ומרכבות. בעמקים קטנים אשר בו גרוב מפוזרים ומפורדים ע' בתים בערך. בכל עבריו צורים וסלעים אשר לא יתנו האניות לגשת אליו זולת באלה ב' המקומות. א) העיר יאקאבס שטאדט היחידה בכל האי, על לשון ים קצר ומעמד לאניות בלשון האי. בכל העיר רק רחוב אחת מרוצפת אבנים, בה ס' בתים בנוים בנוה אבל בלי סדרים. משכנו ברגל מגדל קטן לבצר האי ולגונן על מעמד האניות. רק בעת הבאנה האניות העיר טעבת, ובשאר ימי השנה ישכנו בבתי נתיבות הנזכרים. בית הסוכן הנזכר רחב ידים מאד, אבל בלי יהר פאר והדר משאר בתי העם. בעמק אצל העיר בית מעון אנשי הצבא, בית התפלה, אוצרות הסחורות. שדרות אילנות השתולים בנוה וסדרים אצל העיר יכללו יפיה. ב) זאנדבאי בנגב האי, מעמד השני לאניות. גם שמה תלים ערמות עפר אשר עליהם ערוכים קני רעם ואנשי תמיד על משמר האניות.

ב. האי האנס אסענזיאן הוראהו בל' פארטוגאל הנסיעה אל השמים (הימעלס־פאהרט) ו' פרסאות הקיפו. אין בו לא מים ולא צומח רק חוף טוב לאניות וצבים גדולים לרוב גם דגים. תחת ממשלת הפארטוגיזים. הרבה בתי אבות מהבריטאנים נסעו הנה מהאי העלענא וישבו שם.

ג. האי סאנט מאטהעוס נסונית להמכר. קטן ודל מאד ואין לו דבר יעורר חמדת הנוסעים לבקרו זולת ים קטן עם מים מתוקים.

ד. איי גואינע"א או איי לניען. משכנם בלשון ים גואינע"א קרובים לקו המשוה ולא רחוקים מהחוף. אדמתם פוריה ביבולי אפריקא. והם ד' במספר ג' לקחו להם הספרדים ורק אחד השאירו להפארטוגיזים אשר מלאו אותם למבראשונה. התעותם מדרום לצפון א) האי אנגאבא"ן, הקטן מכלם, מעמד לאניות, הקיפו ו' עד י' שעות. עליו יגדלו הרבה תבואות, פירות, כמעט כל מיני תמרים, וביותר פשתי עץ, עצי בנין גם הבנים. העבדים אשר באו עם אניות אירופא פרו וישרצו לרוב מאד ועשו שמה בקרב האי, גם התולים אשר הביאו אח"כ למענם לא יכלו להם, עדי הביאו מין כלבים מאמעריקא והם יגרשו מעט מעט המתאספים הכם וישמידום. מספר תושביו ת"ר, כעת היא תחת הספרדים. ב) האי סאנט טאמאס, תחת קו המשוה העובר על ראש בתי הפלהם אשר שמה. הקיפו ל' עד מ' פרסאות. הרבה הרים בתוכו. אויריו חם ולח מאד ולכן רע הוא לנשמת יושביו זולת לכושים; ההאללענדער המדוהו ולקחוהו ב' פעמים תחת ממשלתם אבל עזבוהו בכל פעם באבדן עם רב וראשי מושליהם אשר תמו שם לגוע. אדמתו פוריה מאד בהרבה מיני למחים בהמות ועופות, וביותר בצוקר אשר יוציאו שנה שנה ג' מיליאן ליטראות. תושביו פארטוגיזים מעטים, רובם נעגערן ובני התערובות מספר כלם ס"ו אלף. מושל האי וי"ב יועציו ג"כ מבני התערובות, אשר לא ישמעו עוד לממשלת פארטוגאל ארץ מכורותיהם. בירתה האי הבירה כשמה, מספר

יושביה ב' אלף ורבת המסחר. ג) אי הנסיכים (פרינצען אינזעל) תחת הספרדים, צפונית מזרחיה להנזכר, הקיפו י"ח פרסאות, אוירו טוב ובריא, אדמתו פוריה ועשירה בהרבה מיני צמחים, ובעלי חיים השמנים וטובים מאד אף כי קטנים שמה. באות נפש ינפשו שמה הנוסעים לחוף גיני"ן לקנות עבדי עולם, כי כל צרכי אדם לפיהו ישיגו שמה במחיר מצער. מספר יושביו ג' עד ד' אלף. מקצתם פארטוגיזים ורובם בני התערובות, נעגערן חפשים ועבדי עולם. שם הבירה סאנט אנטאני"ן, עיר קטנה, חוף טוב ובטוח לאניות. בסביבו ארמון מולך, מושב פועלי עולה אשר מן גו גורשו ונגלו ביד פשעם. ד) האי (פערנא"ן דא פא) היותר צפונית מכלם, הקיפו רק ג' פרסאות, מספר יושביו אלף ור' אנשים רעים וחטאים, מחלאת הפארטוגיזים ובני התערובות, אשר התערבו עוד ע"י מסחרם עם הנעגערן ולמדו מעשיהם הרעים להשחית עלילותם יותר מהמה; ולכן ייראו הנוסעים באניות לגשת אליו, ויבולו יבול תחת ידם כי אין קונה ונשאר האי שמה ושאיה מרעת יושביו ורפיון מושליו, עד כי באו תחת הספרדים אשר עמלו לעשותו אי נחמד כבראשונה ובעת יבקרוהו הנוסעים וישיגו כל מחסורם שמה במחיר מצער.

ה. איי גבנוני מלר הירוקים או ראש ווערדא. יו"ד במספר תחת ממשלת הפארטוגיזים, ז' מהם נושבים וזרועים וג' רקים ושוממים. מערבית מגבנוני מלר הירוקים. שטח כלם ע"ה פרסאות ומהלה ומלאים הרים וסלעים. מים יחסרו להם לפעמים, כי מעטי הנחלים אשר בם יחרבו בחרבוני קיץ; לפעמים לא ירד הגשם ג' או ד' שנים ואז תשם הארץ ברעב ובצמא ובחוסר כל, אולם על הרוב לא יחסרו להם צמחי אפריקא ובהמות ביתיות מאירופא. יושביהם ערב רב מאנשי אפריקא ואירופא והנולדים משניהם, והם נוצרים להוטים באש קנאת דתם, מספרם מ"ב אלף. הגדולים והמהוללים בהם. א) האי סאנט יאגא או יאקאב, והוא הגדול מכלם, הקיפו ס' פרסאות, אוירו חם ובעת הגשמים רע מאד. מספר יושביו י"ב עד ט"ז אלף מבני התערובות, רובם מהפארטוגיזים אשר נגלו הנה ביד פשעם. ריביירא גראנדע על נהר כשמה, עיר בצורה, מושב ראש הכומרים פארטא־פרייא עיר קטנה מושב המושל על כל האיים, חוף טוב לאניות. ב) האי ניקא־לאס, ארכו ט"ו פרסאות. גדול מכלם זולת מהנזכר, מספר יושביו ו' אלף. שם הבירה כשם האי, היותר גדולה בכל ערי האיים האלה, מעמד טוב לאניות.

ו. איי קאנארי או קאנאריען, ע"ש האי קאנאר"א הגדול בהם, הערביאים וכל הקדמונים קראו להם איים המאושרים (גליקזעליגען אינזעלן) ע"ש טובם ויפים. משכנם בים אטלאנט"י מערבית מחוף צפונית מערבית אפריקא. כוללים ז' איים גדולים שטח אדמתם רכ"ד פרסאות מרובעות, ומספר יושביהם ק"ס אלף וי"ב או י"ג איים קטנים ורקים. מקורם הרים הוצאי להבות, ועוד ימצאו עליהם הרים מריקי אש. הרים הרבה להם מקצתם גבוהים ורמים, הרבה מהם מכוסים בשלג עולמים. אוירם טוב ויפה ואדמתם בכלל פוריה מאד, אבל לפעמים ינוגעו גם מרובי גשמים שוטפים אשר בשטף זרמתם יעתקו צורים ממקומם וסלעים כבדים מראשי ההרים בשאון ורעש יגולגו ויעשו ליושבי העמקים בהיהם קבריהם. יבולם, כמעט כל מיני תבואה יגדלו שמה לרוב, יין טוב, פירות, פירות הנגב, צוקר, באנאנא"ס, יאמ"ס, תמרים, פשתי עץ, מאסטיקו"ס, דראכענבלו"ט ודומיהם לרוב. צמחי גנות ושדה לרוב. סוסים קטנים אבל קלים ויפים, בקר אשר בשרם נעים, צאן ועזים. חמורים, גמלים, פרדים וחזירים. עופות ביתיות ומדבריות. הרבה מיני דגים. תולעים ורמשים, גם נחשים מפריסים מעט מזער. תושביהם ערב רב מעמים שונים, עלגי לשון וכבדי שפה בלשון ספרדים. תום משכנם ישב עלותם ורחיונם לכל מלאכה ומשלח יד. ובכל זאת ישתכרו הספרדים מושלי האיים האלה שש"מ אלף זהובים שנה שנה. ואלה שמות ז' ראשי האיים א) האי טענעריפ"ה

הגדול מכלם, ארכו י"ב ורחבו ח' פרסאות ותבניתו כדמות משולש, מדת שטחו ס' פרסאות מרובעות. מספר תושביו ס"ז אלף. מלא הרים וסלעים, מקורו חוצבי להבות כאשר יעידו עליו ב' ההרים האלה א' הנקרא פיקא ד"ע טייד"ע גבהו משפת הים י"א אלף של"ד רגל. והוא אחד מההרים הגבוהים בתבל, לפנים היה חוצב להבות, בשנת תס"ז עשה כלה נחרצה לעיר גאראחיק"א וסביבותיה כי הריק אש והרעיש הארץ מאד; ומני אז האש עצור בתוכו וכקול הסירים תחת הסיר ישמיע ברוגז קולו ומבטנו ירעישנו, אבל לא יקיא אותו חוצה רק יעלה תמרות עשן וקיטור מפיו הרחב אלף שכ"ה רגל בקוטרו וק"ך רגל עמקו. ב' ההר קאהארא מערבית להנ"ר. בשנת תקנ"ח השמיע ברוגז קול שאון בהתחיתו והרעיש הארץ סביבו ואחרי הרעש אש מפיו הריק ומני אז ישמיע קול המון כפעמון כפעם בפעם, אף כי לא ירע ולא ישחית יען הרים גבוהים סביב לו סאנט קרוץ עיר בצורה ובנויה בנוה, בירת כל האי ומושב המושל. ב' מבצרים קטנים, אלף בתים ז' אלף מספר תושביה, רבת המסחר גם חוף טוב ומעמד לאניות ב) האי קאנאריי"א ארכו ח' ורחבו ז' פרסאות, שטחו מ"ב פרסאות מרובעות, תושביו מ"א אלף במספר, אוירו טוב ויפה. מקורו נ"כ הרים חוצבי להבות, בלב האי הר אשר ראשו מכוסה בשלג עולמים. ומימי מעינות תמיד ממנו יוגרו במורד אשר ישטפו הנהרות וישקו את העמקים, ולכן רוב אדמתו פוריה מאד, ולפעמים יקצרו ברנה חטי טירקייא פעמים ושלש בשנה. פאלמאס הבירה, ט' אלף ת"ת מספר תושביה, מושב נשיא כומרי האיים האלה. בית משפט ובקורת הדתות. העיר בנויה בנוה רק בתי תפלותיה מרובים. חוף לאניות ובכל זאת מסחרה מזער ובכלל שם אי המאושר נאה לו, וגם כגן עדן היה לו לא היו תושביו ומושליו ספרדים. ג) האי פארטעווענטיר"א שטחו ל' פרסאות מרובעות, ח' אלף ת"ד מספר תושביו: ד) האי לאנצעראטא צפונית מזרחית מכלם. מדת שטחו עם האיים הקטנים אשר סביבו כ"ד פרסאות מרובעות, עשרת אלפים מספר תושביו. ה) האי פאלמ"א צפונית מערבית מכלם, שטחו כ"ד פ"מ, מספר תושביו ך' אלף. זאנטא קרוץ בירה, חוף טוב לאניות. ו) האי גאמער"א מדת שטחו י"ב פ"מ, ז' אלף מספר תושביו. ז) האי פער"א היותר קטן ורק, דרומית מערבית מכלם, אבל גם יותר נודע בספרי ארחות ושבילי עולם, כי עוד הקדמונים באו בברית יחד למנות משם אורך המדינות ממזרח למערב, כאשר הורינו לדעת בה"א:

ז איי מאדערא (הוראתו עץ בל' פארטוגאל, נקראו כן ע"ש העצים מצאו שם לרוב במצאם אותם) משכנם בים האטלאנט"י, נוכח חוף אפריקא ורחוקים ממנו לפאת מערב בערך פ' פרסאות, ומראש דרומית מערבית פארטוגאל ק"ך פרסאות אוירם ממוסך טוב ויפה. כלם מלאים הרים, רובם שבעי מים ואדמתם פוריה מאד גם למבחרי נאות הארץ, תושביהם על הרוב פארטוגיזים או יוצאי ירכם, ומדברים בלשונם, ומחזיקים גם באמונתם ומנהגיהם. תחת ממשלת מלך פארטוגאל. כוללים ד' איים וביראשם שני אלה א) האי מאדער"א או מאדייר"א ארכו ח' ורחבו ב' פרסאות ומחצה. שטחו ט"ז פ"מ. אוירו כנזכר, גם בחרבוני קיץ גם בקרח כורא לא יפקד, ימי האביב לא ישבותו, פירות ופרחים יצמחו כל ימי השנה. והוא הר סלע אשר חדל להיות חוצב להבות, וזרמי גשמים שטפו וחצבו בו בקעים בקעים, ולכן יתראה כהר שהובקו לו הרים וביניהם עמקים עמוקים. פיסור וערבה לא ימצאו בו. רפאי יבולו אשר יוציאו, יין מהולל בכל קצוי ארץ אולם להיותם נגשים ונענים ממשא מלך שרים וכהנים. יקבים ידרכו וימצאו, ובפרי כפיהם לא ישברו מאומה דבש, דונג, פירות הנגב, עורות ודומיהם. ואשר יובא לשם, תבואה, דגים, בד, בגדים ישנים, נייר, שעשועים ומותרות וכדומה. המסחר רובו בידי הבריטאנים, אשר ברוב עשרם תרצותם ותבונתם לא ישתו אם כותרי הפארטוגיזים להרים ראש. מספר תושביו פ' אלף. פונשאל בירה

כל האי, מושב מושל ושוכן שאייס השם. תושביה ט"ו אלף במספר, מהם הרבה בריטאניים אשר ל' בתי מסחר להם, וכמעט כל המסחר בידם כנזכר. מושב ראש הכומרים אשר מספרם רק אלף ומאתים ההכנסה אשר לו שנה שנה ג' אלף ליטראות שטערלינג. חוף טוב לאניות, עליו ד' מצודות למחסה ולמגן. ב) האי פארטא זאנטא, י' פרסאות לפאתי מזרחית מהנזכר, הקיפו ח' פרסאות, אלף ומאתים מספר תושביו. אדמתו פוריה מאד, וביותר להטים ועצי דראכענבלו"ט. גם דבש ודונג טובים אבל לא לרוב. מעמד טוב ובטוח לאניות. שם הבירה או עיר היחידה כשם האי:

ח. איי אצארי (אזאריסען אדער הביכט אינזעלן) בים אטלאנטי, מערבית מפארטוגאל ולפאתית מערבית מהאיים הנזכרים. ט' במספר. מקורם הרים חוצבי להבות, אוירם טוב ויפה, והשחקים בהירים וטהורים, יען משכנם בנגב אזור הממוצע הצפוני. גם אדמתם פוריה מאד אף כי הרים רבים בתוכם. כל צמחי אירופא דרומית ואפריקא יגדלו גם שמה, יין מהולל מאד לרוב, צוקר, גוממי, מבחרי פירות הנגב, דבש, דונג ודומיהם. תחת ממשלת פארטוגאל. מספר תושביהם מאה אלף בערך. ואלה שמותם לפי ההגותם ממזרח למערב וכפי אשר נמצאו אחד אחד. א) האי סאנט מארי"א, ארכו ד' ורחבו ג' פרסאות. אדמתו פוריה מאד, ה' אלף מספר תושביו והמה חרוצים. ב) האי סאנט מיכאע"ל נחמד ונעים מאד. ארכו י"ח ורחבו ב' פרסאות, מקורו הרים חוצבי להבות, ונפקד פעמים רבות ברעש ורוגז הארץ. אדמתו פוריה מאד. ואף כי רק מיעוטו יעבד ויזרע, בכל זאת יוציאו ממנו הרבה חטים ופאמעראנצען טובים לארצות אירופא ואמעריקא. הרבה מעיינות חמים ומרחצאות אשר גם בני אירופא יבקרום. פינטא דעלגאדא עיר יחידה בכל האי, י"ב אלף מספר תושביה. מעמד לאניות. ג) האי טערצייר"א, יפקד בכל עת ברעש הארץ, ארכו י"ג ורחבו ו' פרסאות, אדמתו פוריה וזרועה, ד' אלף מספר תושביו. אנגרא הבירה בכל ערי האיים האלה. מושב המושל על כלם, גם ראש הכומרים, חוף טוב לאניות על לשון ים. ד) האי סאנט גערגע או יארגע, ארכו י"א ורחבו א' וחצי פרסה, ה' אלף מספר תושביו. ה) האי גראציאזא, נקרא כן ע"ש טובו ויפיו, ארכו ג' ורחבו ב' פרסאות. ג' אלף מספר תושביו החרוצים. ו) האי פייא"ל ארכו ו' ומחצה ורחבו ב' וג' רבעי פרסה, גם הוא יפה ונחמד ואוירו טוב מאד. מספר תושביו החרוצים וטובי הלבב ט"ו אלף, מסחרם עצום ורב. הארטא הבירה והיחידה בכל האי, חוף גדול לאניות עם ב' מבצרים קטנים למגן לו. מספר תושביה ו' אלף עושי מקנה וקנין עם אניות סוחר. ז) האי פיקא, ארכו י"ג ורחבו ד' פרסאות. בחלקו הדרומי הר בוער ומעלה עשן אבל לא יריק אש עוד. הרבה הרי כרמים בתוכו, מהם יוציאו ד' אלף חביות יין בכל שנה. מספר תושביו ל' אלף. ח) האי פלארעס ע"ש הפרחים אשר מלאו הפארטוגיזים שמה לרוב. ארכו עשרה ורחבו ג' פרסאות. מספר תושביו אלף וח"ק. ט) האי קארווא היותר קטן מכלם. הקיפו ג' פרסאות, ב' חופי אניות. מספר תושביו שש מאות:

ארוממך אגדלך אל נעלם
כי הטית לי חסדך
והושיעה לי יד ימינך
והחלק הזה נשלם
לפ"ק

מכתב

ידידות מאיש בריתי נאמן אהבתי הרב המאוה"ג החכם הכולל כבוד מוהר"ר משה קוניץ נ"י מאובן אשר עשה לו שם עולמים בחיבוריו המחוכמים.

שא ברכה מאת ה' ושלום. אתה איש תבונות. הרחק ממעוני וקרוב ברעיוני. הרב החרוץ. משכיל יקר. חכם שוקד. דובר צחות ומליץ נעים. כבוד מוהר"ר **שמשון בלאך הלוי**. מופת בתבוע"ת ישרא"ל והגליחם בשבילי עול"ם סלה.

אשרי הגבר אשר בא ותלמודו בידו: אחרי חיין משך תשעה שנים אשר עברו. מימות תתי מכתב רצון ונעימות על ספרו היקר הנשגב תשועת ישראל, להיותו מגדל עוז ישועת עמו. וערבה עלי נהוג לשונו. ונוסף עוד כי יראת אלהים והחכמה שכנו בלבבו משולבות אשה אל אחותה. ויקנא לעמו לחפש מטמונים מספרי העמים. למען הגדיל עלה נגד מחרפיו. ולהשימה בפי כל ישראל.

ועתה בנשקך אלי עמוס בתורה ובחכמה. אשר ביד חרוצים אספת בלמודים שונים במשך זמן מה. ותטע אשוריך בעקבות רשב"ל לאמור אוצר יראת ה' לתכלית תורתך (שבת לא). ובמשעול רבא ז"ל להכין מעשים טובים לתכלית החכמה (ברכות יז:). אשריך וטוב לך. יוסף ה' אומץ לך ובברכת אוהביו כצאת השמש בגבורתו יברכך סלה. אולם כאשר שמחתני בישרת תורתך ונועם חכמתך. כן לבי כמלא גיל בראותי חין מליצתך, ממגד שפת עברית וממיטב בשמי השיר אשר רקחת לעשות בספרך היקר שבילי עולם. ותהי ראשיתך מהלך אזיא מנער, ואחריתך מהלכי אפריקא ואיראפא ישגה מאד. הנה, גם הפעם ירדת לגן המדעים ותטע כרמים וכל עצי עדן מגלר מטעי קדש. ותבנה ערי מסכנות מחכמה ומוסר על הארץ ציה ועל בליתם נרדך נתן ריחו. הן כבוד מורינו האדיר הרמב"ם ז"ל ימלנו עלת ה' בספרו היד החזקה (סוף הל' קדוש החודש) כי כל איש ישראל יבחר לרדוף ולהשיג העתקה עברית. למען בקש דעת ממערכתה אשר ערכה. הן כל חכם לב יבין כי מצות הרמב"ם ז"ל ברה אף שפרה לנו. אפס לולא פקודתו ימלבד עלתו, בעבור קרוא אמרי נועם בהעתקה יפיפיה כזאת, מרוקמת הוד ומעולפת ספירים, רבים מעמי הארץ, וכל עוזבי שפת עברית מבני ישראל ישובו הנה ולא יבושו נופת. גם מחשוף ההדשות בספרך אשר העתקת ביגיעה רבה, מחכמי העמים חדשים וגם ישנים לבאר מלות רבות בשפת עברית ע"פ פתרון לשון ערבי. זה הדבר מועיל יקר ונשגב לעיני בני עמנו. גם הלכת בעקבות התנא הקדוש רבי עקיבא ז"ל. לבאר הבין מלה יובל ע"פ לשון ערבי (ר"ה כו'). הנה רבים הנרפים מיושבי שנת עולם יקיצו בשמעם צלצלי פעמון מליצתך. והיתה בשפת עברית מאירת עינים לילדי ישורון. החוקרים לדעת מחקרי ארץ ומושבותים. ואוהבי חכמה ומוסרי כ..ר ילקטו פרחים ושושנים מבין אלמיה. אשריך שמשון. אשר בך ישראל יתפאר. מגוית האריה רדה דבש ומעז הוציא מתוק. דברי הקטן מילדי העברים. אוהבך ומכבדך בכל עוז פה קריה פעסט. ביום שלשים עשר לעומר. שנת התקפ"ג ליצירה.

משה קוניץ מאובן

אזיא בכלל   א

אזיא היא הגדולה והרחבה בין שלשת חלקי כדור הארץ אשר חלקו הקדמונים, ומחזקת בגדלה יותר מארבעה פעמים גודל איראפא. ארכה ממגדלי המצרים הנקראים דארדאנעללען אשר בטירקיא עד ראש הצפוני (נארדשפיצע) אלף תש"כ פרסאות. ורחבה תת"ק פרסאות (208° עד 42° אורך. 78° עד 9° רוחב) מדה שטחה עם שטח כל האיים אשר לה הר"מ אלף פרסאות מרובעות; השליש ממנה תחת ממשלת קיסר רוסיא:

מצריה לפאת קדמה, הים הקדמוני (דאס עסטליכע וועלט־מעער), לפאת נגבה, ים הודו ולשון הים היוצא ממנו. לפאת מערב. איראפא, ים השחור, מארמארא, ים התיכון (דאס מיטעלענדישע מער) ורצועת ארץ זועץ (ערד־ענגע. פאן זועץ) אשר בין ערב לאפריקא. ולפאת צפון ים הקרח (דאס אייז־מעער):

מנהג ממשלתה, רוב ארצותיה מושלים בממשלה בלתי מגבלה, ומקצתן כנסיות עם, אשר רק שריהם וזקניהם ימשלו בם. אזיא בכלל תחלק לשלש מחלקות. א) אזיא צפונית או אזיא אשר לרוסיא, הכולל ארצות קאווקאזיען, והארצות אשר על נהרי אוראל, זיבעריען וחצי האי קאמטשאטקא, ויש האיים אשר בצפון (נערדליכען ארכי, פעלאגוס). ב) אזיא התיכונה, כוללת חינא, מאנגאליי קאלמיקייא, טיבעט, וטארטאריי הגדולה. ג) אזיא דרומית, שלל בפאת מערבית, אזיא הקטנה או נאטאליען, ארצות הטירקייא אשר על נהר פרת, פרס, וחצי האי ערב (אראביען). ובפאה קדמה הודו מזרחית [אסטאינדיען] עם איי אזיא הדרומית אשר מהאי ציילאן עד איי פיליפינען:

ממספר תושבי אזיא אין לנו ידיעה ברורה אכן לד"ק יערך לערך ת"ק מיליאן, וכוללים כ"ד לאומים לפי מספר ראשי הלשונות אשר תתהלכנה בארצותם רוססען, טירקען וטאטטארין, יונים [גריכען], ארמיענער, או זיריער, ערביים, פרסיים, הודיים, טיבעטאנער, מאלייען, בירמאנער, זיאמער, אנאמיטען, חינעזען, טשערקאססען, געארגנער, מאנגאלען וקאלמיקען, קארעאנער, יאפאנער, פיננען (וואטיאקען, טשערעמיססען ודומיהם) זאמאיעדען אסטיאקען, קאריעקען, קאמטשאדאלען, אלייטען, קורילען; לבד מיהודים ואנשי איראפא לרוב:

ימיה ונהרותיה הגדולים, ים התיכון או הים האחרון. ים השחור. ים הקרח, ים אנאדיר, ים אמור, ים קארייא, ים חינא, ים פרס עם לשון הים הנקרא על שמו. ים ערב או ים סוף (אראבישי אדער דאס ראטהע מעער) עם לשון הים הנקרא על שמו. ים הכספי, ים טשאנק, ים טעלנקא, ים בייקאל, ים טאנגסינג. ים נאזיאן, ים באלחאשים, ים אראל, ים וואן, ים המלח, ים כנרת, או ים גינוסר גם ים טבריא (גענעזארעט אדער טיבעריאס מעער). הנהר וואלגא מקורו ברוסיא שבאיראפא, והוא אחד מגדולי הנהרות אשר בתבל, מימיו ישטפו באורך ת"ק פרסאות בערך וישתפך בים הכספי. נהר אוראל, מקורו בהרי אוראל אשר בקאספשאק, מימיו ינהרו קל"ה פרסאות וישתפך ג"כ בים הכספי. נהר ריאן, בגעארגיען, ישתפך לים השחור. נהר קור ונהר טערעק ישתפכו בים כספי. נהר אירטיש, מקורו בהרי אלטייא בטארטארייא הגדולה נהר אויב, מקורו בהרים הנזכרים, מימיו ינהרו ש' פרסאות וישתפך בים הקרח, והטארטארין יקראו לו אימאר, נהר יעניייא בזיבירען, מקורו במקום התאחדות הנהר אונר־קעם עם הנהר ברי־קעם. מימיו ינהרו ת' פרסאות וישתפך בים הקרח, נהר לענא, מקורו בזיבירען וילכו ארחות דרכו בתוך הארץ וישתפך בים הקרח. נהר אנאדיר. מקורו במדינת טשוקטשען, מימיו ינהרו יותר ממאה פרסאות וישתפך בלשון ים המפריד בין אזיא לאמעריקא. נהר אמור מקורו בין שני נהרות השוטפים מאיירען מגרים, מימיו ינהרו יותר מר' פרסאות וישתפך בלשון ים אמור. נהר

האנגהא, מקורו במדינת תאמפייא, מימיו ינהרו יותר מש' פרסאות ושוטף ועובר את ארץ חינא ומשתפך בים חינא. נהר גאנגאס או נהר גוזן, מקורו במדינת טיבעט ושוטף ועובר בארץ הודו. מימיו ינהרו יותר מר"ן פרסאות וישתפך בלשון ים בענגאלי. נהר אינדוס או זונד, מקורו בטיבעט הקטנה, הוא יפריד בין הודו לפרס, וישתפך אחרי עברו יותר מק"ן פרסאות בלשון ים הודו. נהר טיגער, הוא חדקל (עיין טירקייא). מקורו בארמעניען וסוריא, כעדות הכתוב, הוא ההולך קדמת אשור (בראשית ב') וישתפך בנהר פרת, נהר אייפראט, הוא הנהר הגדול נהר פרת. מקורו בהרי אררט אשר בארמעניען, קרוב למקור מבוע הנהר חדקל, מקום התאחדות שני הנהרות האלה יקרא בלשון ערב שאט-אל-אראב [נהר ערב] וישתפך בלשון ים פרס.

החכמות והמושכלות לא מצאו קן להם באזיא, זולת מעט מזער ממלאכת השיר; למודי המוסר (מאראל) והכוכבים [אסטראנאמיע], גם מלאכת הרפואה, דלה שמה ורפויה, אולם הרבה בתי מלאכות [פאבריקען. מאניפאקטורין] ימלאו שמה לבגדי משי, שש ופשתים ורקמה זהב וכסף. וזכוכית לבנה, ושאר מיני סחורות אשר ימכרו לרוב לארצות שאר חלקי עולם. גם יתר שאת לה בזהב וכסף ואבני חפץ וכל ראשי בשמים לרוב. יושבי ארצות הצפון, אשר אדמתם לא תצלח לעבודת שדה והשאה שממה מגודל הקור והקרח הנורא, ימלאו מחסורם בעורות אדרת [פעלצווערקע] אשר ימכרו וימירו לשאר הארצות ככל אות נפשם:

ראשי אמונת אזיא ארבעה. אמונת הנוצרים, אמונת היהודים. אמונת מהמד אמונת האלילים [היידנישע רעליגיאן], אמונת הנוצרים הפרד לכתות שונות. נוצרים מזרחים (מארגענלענדישע קריסטען) נעסטאריאנער, יאקאביטען, ארמיענער, מארוניטען, קאטאליקען, פראטעסטאנטען ודומיהם. אמונת היהודים נחלק ג"כ לכתות שונות וכלם אחדים באמונתם, מסתעפים [והם אזרחי הארץ] אשכנזים וספרדים [אף כי מהגרא"ה משו"ת הרשד"ם חלק א' סימן קנ"ג בימיו לא אכלו בקצת הקהלות אלו אצל אלו, בכל זאת תורה אחת לכלנו, ורק במקצת פרטי דינים ומנהגים ידועים נפרדנו איש מעל אחיו]. קראים, כותים או שמרונים [עיין ארץ ישראל], אותם היהודים שבארצות חינא הם ג"כ מכת הקראים ואינם יודעים מאומה מתורה שבע"פ. אמונת מהמד נחלק ג"כ לשני ראשי מחלקות. א) המאמינים במהמד ובתורתו הנקרא אל-קאראן [הספר] עפ"י ביאורי אמאר חותנו ושר צבאו של מהמד, ומחזיקים גם במצות ומנהגים המסורים להם בע"פ ונכתבו על ספר הנקרא זונא ע"י אבובעקער למען לא ישכחו ברבות הימים, וע"ש הספר ההוא יקראו זוניטען [תורתו ישרים וחסידים] והם הערביים, הטירקען, הטאטארין ויושבי ארצות אפריקא. ב) המאמינים במהמד ע"פ ביאורי אלי בעל פאטימא בת מהמד, והם הפרסיים לבד, המכחישים בקבלה שבע"פ, ונקראים שיטען או שיקסטען. [תורתו נבדלים] וזולת שתי אלה ראשי הכתות, נמצאים עוד לערך ע"ב כתות שונות [עיי' ערב]. מיסודי ועיקרי דתם [עיי' ראשית למודים ה"א]. אמונת האלילים יש מאמיני האלילים ואינם מכבדים שום פסל ותמונה, ויש עושים להם פסילים מהבילים, אליהם יסגדו אף ישתחוו (עיין הודו חינא טיבעט ויאפאן):

אזיא היא ראש כרת כל מתי חלד וערש גדולם. שמה יצר ה' את האדם ונטע גן עדנים לשבתו. שמה הרי אררט אשר תבת נח נחה עליהם, למען היות פליטה לשארית בני התמותה ולא ימח כל היקום מתחת שמי ה'. שמה נולד הצור אשר ממנו חצבנו, ואשר האל נקרא בשם ה' ולהורות לכל בני חלוף מציאותו ואחדותו. שמה הופיע ה' את רוח קדשו על עניו ויקר רוח כגולת היצורים ומבחר הילודים זה משה עבד ה', אשר על ידו נתן לנו תורת אמת ומשפטים צדיקים חקים ומצות טובים, להיותנו מאושרים בארץ ולטוב לנו כל הימים. שמה נבחר ה'

ארץ צבי צבאות גוים לנחלה ליעקב חבל נחלתו. שמה נבעו כל ידיעות רמות ומושכלות נשגבות, גם ראשי שאר האמונות מבטנה יצאו. לפנים היו אנשי אזיא הגדולים מלומדי מלחמה ואנשי חיל בקרב, בעלי מדע ואוהבי תושי', ומושחרים בנימוסים מהודרים, ועתה המה עצלים ורפים, בקרב יפנו עורף לפני אויביהם, לכל מלאכת אמן לא יחרוצו, ובכל דבר חכמה לא יחפוצו, רוב אדמתם תשאה שממה מבוכות ועגלות יושביה הפראים הפרועים בנימוסיהם, והשוגים כל ימיהם רק בהבלי דתיהם, כאשר תראה בפרטות תכונות הארצות; זולת אנשי פרס הינא ויתפאר ההמונים על ברכי המלאכות ויגליהו לכל מלאכת מחשבת ומעשה אמן. ובפרט הארצות אשר לרוסיא באזיע, יעלו מעלה מעלה ע"פ הרינות הממשלה אשר השים עינה עליהם לטוב, לכונן למו בתי ספר לחנך בה נעריהם בדרכי אמונה ומוסר ובכל דבר חכמה ומדע, ולאמן ידיהם בכל מלאכה ומעשה ידי אמן, ולעוררם לכל דבר חפץ ותועלת בתכונת נפשותם, כשאר עמי קיסרית רוסיא באייראפא:

והנה לפי הגעאגראפיע החדשה, אין כעת מקום לארצות אסטראחאן וקאזאן בחלק אזיא, כי כבר נספחו אל חלק אייראפא אשר לקיסרית רוסיא, אמנם לא יכולתי לעזוב הארצות האל, מבלי לתת להם מקום בראש הספר הזה, יען כי בספרי געאגראפיע אשר נכתבו בשפת עברית עוד לא באו הארצות האלה בחלק אייראפא, ואם גם פה לא יחקו בספר, לא יהיה להם זכרון לקורא עברית ולמה יגרע נחלתן? לכן אמרתי אערכם פה לעיני הקורא, ואעיד בו כי לפי הגעאגראפיע החדשה לאייראפא תחשבנה:

אסטראחאן וקאזאן

1) אסטראחאן כולל שלש מחוזות.

א) המחוז אסטראחאן לפונה מערבית לים כספי. שם הבירה **כשם המחוז, על** אי זיינא בנהר וואלגא, י"ב פרסאות ממקום התשפכו בים כספי, מספר יושביה מ"ה אלף, ועם הגרים אשר ממרחקים יבואו לעשות שמה מקנה וקנין ע' אלף. מושב כהן הראש [בישאף] לנוצרים מזרחים [דער אסטקאטאליסען קירכע] ושלשים בתי תפלה להם, וראש כהני נוצרי ארמיענער, ולהם ב' בתי תפלות, גם בית תפלה אחד לנוצרי רומי, ואחד לנוצרי לוטער, י"ט לישמעאלים, אחד למושב סוחרי הודו, ארמעניען, פרס, טירקייא, וטאטארייא. לסחור גם להמיר אבני חפץ וראשי בשמים, בעזרות אדרת המובאים מכל ארצות רוסיא. הרבה כרמי חמד וגנות עדנים עם פרי מגדים, וגם גנת ביתן [באטאניסען גארטען] בתוכה, הרבה בתי אורגים לבגדי משי ולמר גפן, בתי עבוד עורות (גערבערייען) מצבעים שונים, יותר משני אלף חניות מלאות סחורה. [קראסנאיארסק] מבצר על אי בלבון נהר וואלגא. [גוריעוו] חוף אניות, מבצר להקאזאקען על אי במקום אשד הנהר אוראל בים כספי. [יענאטאיעווסק] מבצר על נהר וואלגא, מושב שרי העדה (דירעקטיאן) על עם הקאלמוקען, אשר בסביבותיה. [טשערנאיארסק] מבצר על נהר וואלגא. במחוז הזה ימצאו מעם הקאלמוקען האודדים ונוסעים בעדר, לערך פ"ח אלפים, גם מעם הקירגיזען [הנקראים בלשון רוסיא בוקעווסקאי אורדא] לערך ע"ח אנשים ארמעניער כ"ז אלף, טאטארין י"א אלף:

ב סאראטאוו שם הבירה כשם המחוז, על נהר וואלגא, **מ"ה אלף מספר** יושביה, אחת מהעירים הגדולות אשר על יד הנהר הזאת, רבת המסחר יושביה יעמולו לגדל תולעת המשי. [וואלגסק] על נהר וואלגא, מושב העיר טוב מאד, נודעת להפלא בתכונתה ומסחרה, מ"ז אלף מספר יושבים.

[קוסנעצק] י"א אלף מספר תושביה, הרבה חרשי ברזל עושי כלי בית וכלי מחרישה, הנמכרים לרוב בארצות רוסיא. [קאמישין] במקום אשד הנהר קאמישענקא בנהר וואלגא, שם אוסם המלח. [צאריצין] במקום אשד הנהר צאריצא בנהר וואלגא, ס' אלף מספר תושבים, בסביבה מרעה מקנה, תושביה זורעי קשואים ואבטיחים גם דיגים, על שמה נקרא מלפנים כל הרצועה מהנהר וואלגא עד הנהר דאן בשם „קו צארעציני" (צאריציניסע ליניע) תל ודיק והפירה סביבו מאורך שש פרסאות רוסיא [ווערסט], עליו ד' מבצרים קטנים או סוללות, עס חיל קאזאקין אשר על נהר דאן [דאנישע קאזאקין] על המשמר. [סארעפטא] במקום אשד הנהר סארפא בנהר וואלגא, סביבה דיק וסוללה, בתוכה בתי מלאכה לבגדי שש, משי, וצמר גפן, בתי יד ורגל [שטרומפף אונד האנדשוה] מגבעות, נרות, וטאבאק, נבנתה בשנת תקכ"ה ע"י חברת נוצרי עוואנגעליאן, בשנת תקנ"ז השה אליהם הקיסר (פויל) הראשון חסד, והנן אוחם באגרת שלומים, אוסם כל הסחורות אשר לחברת נוצרי אשכנז ובריטאניא, רבת המסחר. בהמחוז הזה ימצאו מאנשי רוסיא קל"ו אלף, אשכנזים כ"ה אלף, תשעים אלף מעם מארדוואי, מ' אלף טשוואשי, גם שם מאות ציגאיינער:

ג ארענבורג שם הבירה כשם המחוז, במקום אשד הנהר זאקמארא בנהר אורא, עיר מבצר י"ב אלף מספר תושביה, מהם ב' אלף טאטארין, בית מסחר גדול, גם היא אוצר לסחורות אזיא התיכונה וארצות רוסיא בימי הקיץ ינהרו אליה אורחות [קאראוואנען] מסוחרי בוכאריא, חינא, טאשקענט והודו, ועם כל אחת חמשים עד מאה גמלים נושאים סחורות, והמורים טעונים בר ומזון, והמה מביאים צמר גפן, בגדים, עורות עזים, אגוזי בוכאריא, צמוקים בלי גרעינים, דוחן [הירזע] מלח זאלפעטער גרוע, אבני נזר אפריקאזען יבשים, מטבעות זהב וכסף מפרס והודו ודומיהם. הקירגיזין מביאים בכל שנה ש' או ת' אלף צאן עם אליות שמנות, עורות, יריעות מלבעים שונים, וסוסים גם שם ישבו האסירים אשר ישולחו ביד פשעם מארצות אירופא אשר לרוסיא. שם בית מלאכה להם, שמה יעשו כל מלאכת חרש והושב אשר יפקד בארץ. [טראיצק] רבת המסחר עם קריגיזען ובוכאריא ודומיהם. [ארסק] מבצר במקום אשד הנהר אשר בנהר אורא. [דזיערנאיא] מבצר על נהר אורא, מערבי למבצר ארסק. [סטרניטעווסק] במקום אשד הנהר זורגוט בנהר זאק, מעייני מלח וגפרית. [אילעצקא] במקום אשד הנהר אילעק בנהר אופא, הרי מכרה מלח, בסביבה ים המלח בעלייא:

ב) המחוז אופא, שם הבירה כשם המחוז, מבצר, י"ג אלף מספר תושביה, במקום אשד הנהר אופא בים המלח בעלייא. [בוגולמא] על נהר כשמה, ת"ק בתים, גם בית ההפשיח [האספיטאל] לזקני וחולי האסירים:

ג) המחוז קירגיזין אשר תחשב לאזיא, ארץ ערבה מגודל ל"ח אלף פרסאות מרובעות, ורק ה' אלף מספר תושביה, והם טאטארין, רובם נוספים בעדר ויחולקו לשלשה מחלקות אשר החלק הקטן הנקרא [מאלי ארדא] סרה למשמעת מחוז ארענבורג, והלק האחד מהם הנקרא [סרעדניע ארדע] סרה למשמעת מחוז סאבאלסק באזיא (ע"ש). [עיין טארטאריא]:

2) קאזאן

א) [קאזאן] שם הב[illegible]ה כשם המחוז, על נהר קאזאנקא כשבע פרסאות [ווערסט] ממקום השתפכו לנהר וואלגא. חמשים אלף מספר תושביה, מקום מושב כהן הראש לנוצרי [דער אסם קאטאליטען קירכע] ברוסיא, בית ספר [אוניווערזיטעט] ללמוד לשונות שונות, לשון סינא, מאנגאליא, ערבי, פרסי, טוגרמי [טירקיש],

לשון קדר [טאראפסארי] וארמאמע, בית ספר ללומדי יסודי דת נוצרי, הרבה בתי מלאכה, ורבת המסחר. [וויאטקא] על נהר כשמה, עשרת אלפים מספר תושבים עיר מסחר ובית הספר [גימנאזיום]. [אזא] ה' אלף מספר תושבים, גם בית מלאכה גדול מאוד לכלי מלחמה, כשלשת אלפים איש יעשו מלאכה בבית הזה. [פערם] על נהר קאמא, עשרת אלפים מספר תושבים, מושב ראש כהני נוצרי (דער עפיסקאפאליטען קירכע) רבת המסחר. [קונגור] עיר מבצר, במקום אשר הנהר אירען בנהר זילווא, ז' אלף מספר תושבים, בתי מלאכה לעורות ובורית, רבת המסחר בתבואה, הרחק ממנה ב' פרסאות רוסיא (ווערסט) מערות מאבני אלבאסטער רבות, הרוסין ישרפו אותם לסיד. עוד יתראו במו אותות וליונים המעידים כי לפנים גרו בה כמה אלפים בני אדם. [זאלי-קאמסק] ד' אלפים מספר תושבים, הרבה בתי עבוד עורות, גם הרבה מעייני מלח, רבת המסחר, כי סוחרי רוסיא הנוסעים עם עזבונם לזיבירין, ילכו דרך שמה ארחות דרכם, גם גינת ביתן (באטאנישער גארטען) בתוכה. [נאווא, אוסאלא] שמה יבשלו מלח ויוציאו ממנו יותר מק"ך מיליאן ליטראות בכל שנה. [טשערדין] על נהר קאלווא רבת המסחר בתבואה ועורות אדם. [יעקאטערינבורג] מזרחי להרי אורל, עיר מבצר על נהר איזעט, ט"ז אלף מספר תושבים, מושב בעלי הפקודות על כל הרי מתכת אשר בזיבירין ופערמיען, גם בית ספר למלאכת חציבת ההרים, בית הטבעת מטבעות נחושת ובית מלאכה ללטישת אבנים. [ניזני, נעוויאנסק] י"ב אלף מספר תושבים, בתי מלאכה לכלי עשוי ברזל מצוינים בטעם ומצויירים בפטורי ציצים טובים, הנמכרים לרוב בכל ארצות רוסיא. [אירביט] ג' אלף מספר תושבים רבת המסחר עם זיבירען ושאר ארצות רוסיא, יום השוק גדול אחת בשנה, אשר אז ינהרו אליה סוחרי רוסיא, בוכאריים, קאלמוקין, גריכין, פרסיים וארמיענער למשות מקנה וקנין. [ווערכאטורי] עיר מבצר על נהר טורא, ג' אלף מספר תושבים, בית אוצר לסחורות זיבירין. [סימבירסק] על נהר וואלגא, י"א אלף מספר תושבים, מושב ראש כהני נוצרי (דער עפיסקאפאליטען קירכע) ובית הספר (גימנאזיום). [סטאווראפאל] על נהר וואלגא, מבצר בנוי מעץ, שם בית משפט לעם הקאלמוקין. [סאמארא] על נהר וואלגא, עשרת אלפים מספר תושבים, הרבה בתי מלאכה בתוכה ורבת המסחר. [פענזא] על נהר כשמה, ד' אלף מספר תושבים, רבת המסחר ובתי תפלה:

ראשי ארצות אזיא

רוסיא באזיא. טירקייא באזיא. קאהקאזיען. טארטארייא הגדולה. ערב. פרס. הודו מזרחית. איי הודו. חינא. איי חינא. או טארטארייא של חינא. טיבעט ויאפאן.

קיסרית רוסיא באזיא

רוסיא אשר באזיא מחוברת עם רוסיא אשר באירופא, ורחבה ונמשכה למעלה עד אמעריקא, בערך אלף ות"ר פרסאות אשכנזיות. מדה שטחה ר"ן אלפים פרסאות מרובעות וגדולה היא פי"ב מכל חלק אירופא, ולכן גם אוירה גם טבעה ארצותיה ואקליהן משונים מאד, פה קור חזק וקרח נורא מאד, וכפור ושלג במעטפות לחורות פני הגבעות והעמקים יכסו, ופה יכל השמש בגבורתו, יורה אלי גלויו אף יגרע נפשי אור ויחם לכל בשר, פה הארץ כשל רפש ושגמי מים,

האדמה שמחה ריקה מבני אדם, ושם כגן עדן הארץ לפני יושביה, והאדמה כלה כלילת יופי תעדה עדיה, העמקים יעטפו בר והשדמות יעטו אוכל, הגבעות גיל תחגורנה, ועמים שונים יאכלו מטוב ארצם ועל רוב שלום יתענגו.

רוסיא באזיא כוללת שתי ארצות חלוקות.

1) הארץ אשר על הרי קאווקאזוס (זאקאווקאזיא). 2) ארצות סיביריען

ארץ קאווקאזיא כולל שלש מחוזות.

א) קאווקאזיען (בלשונם לים קאווקאזיא).
ב) גרוזיען או געארגיען כולל הגליל ער וואן וגליל שירוואן
ג) דאגעסטאן (ארץ הררי) אשר על יד ים כספי:

א) המחוז קאווקאזיען [סטאווראפאל] (הוראתו קריין שטאדט) עיר חדשה ובנויה, בסביבה יער מאורך ז' ורוחב ג' פרסאות, הנקרא יער השחור (טשערנא לעס) והוא דבר יקר במקומות ההם. [געארגיעווסק] מבצר חדש על נהר טערעק, מושב שר צבא חיל קאווקאזיען. [מאזדאק] עיר מסחר במחוז ההוא, ששה אלף מספר תושביה, והם קאווקאזיען, טאטארען, ארמיענער העושים מקנה וקנין עם אנשי קאווקאזיען, מבצר מדיק וסוללה על נהר טערעק. [קיזליאר] עיר מבצר על נהר טערעק, ונחלקת לג' מחלקות. העיר, המבצר, ובית עקד הצבא (זאלדאטען סלאבאדא). העיר נחלק ג"כ לה' מחלקות, כל חלק יקרא כשם העם היושב בה, והם ארמיענער, גרוזינער, נאגאהירען, (והם נוצרים וישמעאלים) קאווקאזיער היושבים על נהר טערעק, קאלמוקען, טאטארען מארץ קאזאן. ומארץ טשערקאסען, גם יהודים ועמים זולתם יבואו שמה לעשות מקנה וקנין, י"ב אלף מספר תושביה, בתי אורגים למשי ולצמר גפן, והיא עיר מסחר בין רוסיא פרס וארצות קאווקאזיען. [יעקאטערינאדאר] על נהר קובאן, ו' אלף מספר תושביה יש בה שוק גדול. [טאמאן] מבצר על לשון ים אזאפיע. [שעדרינסק] או [שערדין] עיר מבצר, בסביבה כפר [בראגין] אשר תושביו טאטארען עם המרחץ הנקרא (פעטערס באד) וכפר [שטרוולעני] עם המרחץ (קאטהארינען באד). (הוזענקיים) על נהר זאלאמאק. [קאנסטאנטינאגארסק] מבצר, מעייני גפרית ומים חמים, משנת תקל"ט נתיישבו שמה כ"ג מקומות על נהר קומא ועל הנהרות אשר מהם יונקו, מעמי אשכנז, שוויץ, וארצות המחזיקים בנימוסי ומנהגי אזיא. (וולאדיקאקאז) מבצר בצפוניה מורד הרי קאווקאזוס על הדרך ההולך מן הרי קאווקאזוס לארץ קאווקאזיען (גרוזיען):

ב) המחוז גרוזיען. טיפליס הבירה על נהר קור. מבצר עם ד' אלפים בתים, ל' אלף מספר תושביה, יותר מחצים ארמיענער, והשאר געארגיער, יהודים וטאטארען. ס"ו בתי תפלה (דער אפאסטאליטשען קירכע), ועשרים לארמיענער, ב' לישמעאלים. בתי אורגים לבגדי משי, צמר לבן ומשי גרוע, רבת המסחר ובפרט עם פרס, בסביבה מרחצאות המים. [גארי] על נהר קור, ח' אלף מספר תושביה, ארמיענער נוצרים, מבצר הרים (בערגפעסטונג). [אנאנאורי] על נהר קסאני, מושב ראש כהני נוצרי (דער אפאסטאליטשען קירכע). בגוף קאהעטי העיר [טעלאווי] בירת המחוז, ג' מבצרים בתוכו. [זיגנאך] מבצר היותר חזק (חוץ מטיפליס וגארי) שבמבצרי געארגיען. העיר אלער [אחאלוואחר] והמבצר [מעדעגע] יחשבו למגרשי העיר טיפליס, כי רק הנהר קור יפריד ביניהם. [קיפאוס] מבצר על נהר ריאן ד' אלפים מספר תושביה. מארץ געארגיען אשר לטירקיים נספחה לרוסיא בשנת 1829. [אחאלצק] קרוב לנהר קור, בירה וארמון מוגד, ט"ו אלף מספר תושביה, ישמעאלים, געארגיער. גריכען, ארמיענער, ויהודים. [ששפי]

על ים השחור, רבת המסחר, [רעדוטי קאלי] כפר על ים השחור, כ׳ אלפים מספר תושביה, חוף בלתי בטוח לאניות. עליזאוועטאפאל ח׳ אלף מספר תושבים מבצר, אלעקסאנדרעפאל מבצר חזק על גבול טירקיא. הגליל ערוואן או איראן (מערבים למחוז שירוואן אשר נזכיר) בין הרי קאווקאזוס והרי אררט (בראשית ח׳ ד׳ ועיין בהרגום המכונה יב״ע) גובה הררט י״ב אלף רגל ראשו מכוסה בשלג עולמים, החול והחפירות אשר סביביו לא יתנו לעלות עליו יותר משלים גבהו. האויר כנוחו טוב לנשימה. בעבור ריבוי ההרים אשר בו, ימשכו ימי החורף עד כי גם בחודש האביב יכסה עוד השלג את עין הארץ. האדמה פוריה הרבה פירות ודגים, אולם גם הרבות ושממות עולם בתוכו אשר החריב השאך אבבאס הגדול למען לא ילפתו הטירקען ארחות דרכם שמה ולא יוסיפו לענותם ולכעתם, ואת תושביו הושיב בארצות אחרות. עריוואן הבירה במחוז וגדולה מאד על נהר זאנגע, ט״ו אלף מספר תושביה. הרבה בתי תפלות בתוכה, מקום גדול ומיועד לתנועות האיברים (לייבעס איבונגען) הרבה בתי מרחצאות בתי מועדה לאורחים הנוסעים, מבצר על ראש סלע. הרחק ב׳ פרסאות מעריוואן ג׳ ערי מבצר הנקראים (דרייא קירכען) ובית תפלה לנוצרי ארמיניער הנקרא (עטשמיאדזין) שמה פקודת הראש (ערצבישאף פאטריארך). והוק לכ״א מהם לנסוע פ״א בימי חלדו הנה להקריב שי לבית התפלה הזה, שמה יגורו שמונים (מעניכע) אשר יהיו עם הראש הנזכר הי׳ לשר כל ימיהם, זולת אלה ג׳ ראשי בתי התפלות ימצאו עוד בגליל עריוואן כ״ח בתי תפלה לנוצרי הארמינער. [נאחשיוואן] ב׳ אלפים בתים. רבת המסחר במשי ויין גפן (בשנת ת״ר נפקדה ברעש הארץ). הגליל שירוואן (מזרחים לגליל עריוואן ומערבית לחוף ים כספי), לגבולו הנהר קור בגבולו, מלא הרים ופוריה משכנו על ימים הרבה מקומות זרועות אורז, יבול, יין, כרכום ומשי, מלח לרוב, גפרית ונפט (נאפטא). [באקו] אצל ים כספי, חלק ממנה יקרא גן שוכנים לרוב יפיה והדרה, רחובות העיר צרות ובלתי רצופות, הבתים קטנים ולא הדר למו, בתי התפלות בנויות לתלפיות, חוף אניות סוחר טוב ורבת המסחר. [אבשעראן] האי אי, לפנות מערבית לבאקו, מהולל בעבור מעיינות הנפט העמוקות אשר לא יחקרו, מקצתן נובעות נפט שחור אשר בו ישיקו המרחצאות, ומקצתן נפט לבן אשר יאירו בעששיות, והוא יקר מאוד. המקום המהולל והמקודש להם אטאש־גאה או מקום האש, והוא מקום גדול כשביעית פרסה אשכנזית, בעתות הגשמות והיבשות תתראה שם להבה כחולה מתראה ירוק ותכלת אשר הפך ריח גפרית סביבה, סביב להמקום הזה שמו הגעבערין (אשר נזכיר בפרס) משוגעים, ואליהם יגורו בכל עת בני ברית דתם מפרס דרומית ויודו לכבד שם את אליליהם. אם יש את נפשם להבעיר מבערה בתוך משכנותיהם (כי אין רשות להם להסיק אף בימי החורף) אזי יחזיקו נייר דלוק אשר הדליקו בלהב הנזכר, ממעל להחפירה אשר יחפרו להם בקרקע הבית, והנה אש יוקדת אלהט מפי החפירה ותוקד ולא תכבה עד יסתם פי החפירה, ואז יבער האויר לבדו והלהב לא יכהה. באורים כאלה יאירו האורגים בלילות, גם ישרפו בהם זה אבנים לסיד, בסביבי העיר באקו יתראו לפעמים ג״כ באויר כמראה אש אשר לא יבעיר הבערה אף לא יחם. בלילות השמים בימי הבציר או אחרי גשם חם יתראו כל השדות וההרים כאלו מלא בוער ילהטו, ומראשי הרים וגבעות נשאות פלגי להבות ימלטו, מה רבו מעשיך ניר נורא עלילה! ומה נפלאו! [שעמאכי (שאמאכי)] עיר בצורה, עשרים אלפים מספר תושביה, משי לרוב, גם רוקמי בגדי משי. [סאליאן] על האי שי קורו.

ג. מחוז דאגעסטאן אשר על ים כספי. [דערבענט] מבצר ברגל הר וקרובה אל הים, בתוכה ישטוף הנהר שארמונקע. חומותיה ובתיה מאבני גזית. ל׳ אלף מספר תושביה, אשר יעמלו מאד בעבודת השדה ומלאכת הבית ואל המסחר לא ישלחו ידם כ״א למזער, מהנפלאות אשר ישימו להם השוממות בלשון הרוסים,

שמה התעלות החצובות אשר בסלעים להגרת המים במורד, והחומות הגבוהות שלשים רגל ורחבות מאד, בנויות מאבני גזית בלי חומר וטיח. ויתארכו ממערבית למדבר אשר שם עד הרי קאקאזוס, בסביבותיה מבצר משני מגדלים (ציטאדעלען) הנקרא שער הכספי. [קובא] עיר קטנה ובצורה. [גהיסראליה] אליה נהרו לפנים יהודים נוצרים וישמעאלים. [אסכראן קאלעה] מבצר על חוף ים כספי דרומית לדערבענט. [בוליגאקי] צפונית לדערבענט. [סולאק] מבצר על כיף סלע אשר יגיע בים כספי צפונית לבוליגאקי. [טארקו] בין סולאק לבוליגאקי י' אלף מספר תושבים, רבת המסחר במשי. על חוף ים השחור, [אנאפא] מבצר, מזרחי לחצי אי קרים. [סוהאמקאלי] מבצר צפונית מערבית לעיר פאטי. [זאסרי, אנאקליס, קולעם], מבצרים על החוף ההוא בין סוהאמקאלי ובין פאטי. [פארט ניקאלייס] מבצר קרוב לחוף, דרומית לפאטי.

ארץ געארגיען היא ארץ אשר עיני הטבע בה מראשית הוסדה, לעשותה ארץ טובה ומבורכת בעמקים מעטפים בר ומגדים, ארץ נחלי מים והרים אשר שיא ראשימו בשלג עולמים יכוסה, ובמורד אלונים וכל עצי ברושים עבותים בזמורות וענבי גפן, אשר אף בלי עמל אדם ענבים יטיפו, שבולים בגוה להתפאר, וברגליהם יערות עם כל עצי עדן לעינים, ופרים טעם לחיך, תפוחים, עץ גרניד (בירן ביימער), תאנים, אגוזים, ושאר כל עץ עושי פרי, על הגבעות הקטנות יגדלו רמונים זיתים וערמונים, ממעי הארץ יוציאו כל אבן יקרה, גם זהב ונחשת וברזל, היערות מלאות דובים לבנים גם אמוצים (ברוינע), נמר שחל, לעאפארד, זאבים, שועלים קטנים (שאקאלים) צבי, ויחמור, ודומיהם.

סיביריען

ארץ סיביריען כוללת ארבע מחוזות גדולה ומהם יחלקו למוסות. מן 56°, 32' עד 207°, 56' אורך למזרח. 38°, 40', 78 רוחב לצפון, ר"נ אלף פרסאות מרובעות.

א טאבאלסק לפנים היתה בירת כל ארץ סיביריען, במקום אחד הנהר טאבאל בנהר אירטיש, עיר מבצר ג' שעות הקיפה, ד' אלף מספר תושביה, רוסין טאטארין, גם אסירים ומגורשים אשר נשלחו ביד פשעם מארצות מגוריהם, ק"ל חנויות עץ וקע"כ מאבנים, י"ד בתי תפלות, מושב ראש כהני (דער אסטקאספע־ליסען קירכע), רבת המסחר עם כל סיביריען ורוב ארצות רוסיא, בית הדפוס גם טעאטער, אוצר לכל עורות אדרת אשר יתן להממשלה יר"ה בשכוס מן הארץ. [בערעזאוו] אלף מספר תושבים, רבת המסחר בעורות אדרת. מושב אסירים אשר נשלחו מארצם ביד פשעם כי התגברו. [טורינסק] על נהר טורא. יותר מד' אלפים מספר תושבים. [פעלים] על ים כשמה, מבצר קטן מען, מאסר לפושעים ומורדים אשר נדחו שמה ברוב פשעימו, רוב מחייתם עורות אדרת אשר ימכרו מלידם לזולתם. [טיומען] או [יעפאנטשא], על נהר טומענקא, עשרה אלפים מספר תושבים. מהם ת"ר טאטארין. [טארא] במקום אחד הנהר טארא בנהר אירטיש, בית מלאכה בעד האסירים, ובית הסהר מהולל לנערי בני חיל הצבא. [אבדארסק] כפר היותר רחוק במחוז הזה לצפונו. בכפר הזה יאספו סוחרים רבים בחודש האחרון (דעצעמבער) בכל שנה לעשות מקנה וקנין בעורות אדרת. [אמסק] מבצר במקום אחד נהר אם בנהר אירטיש, י"א אלף מספר תושבים, מושב שרי הפקודות על כל סיביריא המערבית. [פעטער פאוולאווסק] מבצר, מושב בעלי הפקודות על עם הקירגיזען אשר בסיביריען. והמה נמצאים במחוז הזה רל"ס אלף הגברים, לבד מנשים וטף.

ב טאמסק עם הבירה בשם המחוז, מבצר באחד הנהר **טאם** בנהר אוב, י"א

אלפים מספר תושביה, רבת המסחר בתבואה, שרות אדרת ועורות עבודות. והיא העיר היותר יפה בכל ערי סיביריע המערבים. [קאליוואן] גם [קוסנעצק] מקום מכרי זהב גם כסף. [בארנאול] עשרת אלפים מספר תושביה. [זורגוט] על נהר אוב, אלף ת"ק מספר תושביה, [נארים] באשד הנהר קעט בנהר אוב, אלף תק"פ מספר תושביה, צידים, דיגים, ועושי מסחר בדגים ועורות אדרת, מקום קבוצת עורות ואדרת אשר יתנו המסעים בעדר מחיר מס הארץ המגיע מהם. [ניזניי־זוזין] על נהר זוזון, שמה יעשו מטבעות נחשת. [לאקטעווסק] בית מלאכה ללטישת אבנים. שמה ילטשו אבנים אדומות הנקראות (פארפהיר). [זעמיי־פאלאטינסק] עיר ומבצר על נהר אירטיש, תושביה ימירו מרכולתם בסחורות המובאים ע"י אורחות הקירגיזען והטטראטאן. [אוסט קאמינאגארסק] על נהר אירטיש, בסביבה נחילי דבורים הרבה מאד. [אוסט בוכטארמינסק] מבצר במקום אשד הנהר בוכטארמא בנהר אירטיש, והיא מבצר היותר דרומי מכל מבצרי רוסיא, בנוי מחדש.

ג. יעניזייסק על נהר יעניזייא, ו' אלף מספר תושביה, רבת המסחר, יום שוק גדול אחד בשנה ואז יתחברו אליה רוב סוחרי סיביריען. [קראסנאיארסק] על נהר יעניזייא, ז' אלף מספר תושביה, תכונת העיר במקום נאוה למראה, ובשלש רוחותיה הרים סביב לה. [מינוזינסק] במקום אדמת חול ולא תעלה לעבודה. [טורוחאנסק] במקום אשד הנהר טורוחא בנהר יעניזייא, אלף מספר תושביה, ארמון מולד, ראש מקום קבוצת' עורות אדרת אשר יתנו הנוסעים בעדר מחיר מס הארץ, צומחי נגות, ובפרט קמוהי (נורקפן) חינא, אשר משקל כל א' נ' ליטרות.

ד אירקוטצק שם הבירה כשם המחוז, עיר מבצר במקום אשד הנהר אירקוט בנהר אנגארא, כ"ד אלף מספר תושביה, רובם עשירים, מושב ראש כהני (דער אסטקאטהאליטען קירכע), בית ספר ללמודי יסודי דתם, בשנת תקכ"ט הוסד שם בית ספר גם ללשון יאפאן, ולמלאכה הספנים, בשנת תק"ל גם בית מיוחד להבלעת אבעבועות הפרה (קוהפאקקען „אימפפונגס הויז)*) בית מלאכה מאלג אשר הקים הקיסר לאריגת בגדי צמר (טוך פאבריק) לצורך צבא חילו אשר בסיביריען מקום המסחר בין חינא ורוסיא ואוצר לעזבונים ומרכולתם, מושב חברת סוחרי רוסיא באמעריקא, רבת המסחר בחילוף והמרת הסחורות (טויש האנדעל) עם חינא, בוכארייא ומאנגאליען, בסביבה ימים מלוחים אשר המלח ההוא טוב להרקת המעיים (פורגיר זאלץ) גם בתי עשיית היי"ש ימלאו בתוכה. חכמי הגעאגראפיא ערכו תכונת העיר הזאת בכדור הארץ דומה לתכונת העיר ווארשא. אולם בכל זאת יארכו שמה ימי הסתיו בקור חזק יותר מאוד. וגם בימי הקיץ החום בוער מאוד שמה. [קיאכטא] על נהר כשמה, עיר קטנה ובצורה על המיצר בין רוסיא לחינא, ראש המסחר. בין שתי הממלכות הגדולות ההם, מישור חול (זאנדעבנע) גדול ונורא מאוד. [קולגאנסקוי] על נהר טשיקאוו עם בית התפלה לעובדי האלילים הגדול מכל הבתי תפלות אשר להמאנגאלין הסרים למשמעת רוסיא. [נערטשינסק] במקום

---

*) מחלת האבעבועות (פאקין) מורשה היא לנו מן הערביים כי שמה הביאוה לשפאניא בשנת ת"ש למספר הנוצרים ומשם נתפשטה בכל ארצות אירופא ואמעריקא ואכלה ומדקה בכל שנה רבי רבבות ילדים, ואשר נמלטו נשפכה עליהם הוד תוארם למשחת, ונשארו בה כל פנים בצרבת ועוורון, עד כי ראה ה' בעני יצוריו ושלח להם מושיע ורב, הוא החכם הרופא עדווארט יענער מארץ בריטאניא והצילם ע"י תרופת המכרת, ומשם נתפשטה ע"י פקודת מלכי חסד ברוב ארצות תבל, עד כי בחסדי ה' ימ' שמה וזכרון שמחלה הרעה הזאת מקרב הארץ. עיין בספר עלים לתרופה שחיבר על ענין זה ידיד נפשי פאר עמו וזכי עדתו, החכם החוקר המפורסם הרופא המהולל מוהר"ר יעקבקא ראפאפארט נ"י. לעמבערג תקע"ז.

במקום אשר הנהר נערטשא בנהר שילקא . עיר מבצר על מיצר הימא , ב׳ אלפים
מספר תושביה , הרי מחצב טובים לזהב ולכסף , הפושעים אשר נדחו שמה (פער-
באנטע) יעדרו בהרים ההם . נוף יאקוטצק שם הבירה כשם הנוף , ג׳ אלף
מספר תושביה , מהם הרבה סוחרים וקאזאקין , רבת המסחר לאכאטסק וקאמש-
שאטקא . [אלענסק] במקום אשר הנהר אלענק בים הקרח , והוא היותר צפוני
שבערי רוסיא . נוף אכאטצק שם הבירה כשם הנוף , על ים אכאטסק . חוף
לאניות ב׳ אלפים מספר תושביה , מבנה אניות וירידתן הימה (שיפסווערפטע) רבת
המסחר עם חצי האי קאמטשאטקא . [היסגינסק] במקום אשר הנהר היסינא בלשון
ים פענשיני , סביבה עמודי עץ מעוכים בארץ ועליהם קנה רעם למגן , ה״ק מספר
תושביה , רובם עושי מקנה וקנין עם עמי קאריעקען ועשוקטשען , ובפרט
בעורות אדרת .

ארץ סיביריען בכלל מחזקת ת״ח פרסאות באורך וש׳ ברוחב , וגדולה היא א״כ
עשרים פעמים מגודל ארץ אשכנז . תושבי סיביריען ה׳ מיליאן , ולפעמים
ישב הנוסע איזה ימים טרם בואו אל כפר או אוהל רועים ; ומה גם בפאת צפון ,
כי שמה הקור גדול והקרה נורא מאוד . בכל הארץ לא ימצא כוורת דבורים ולא
עצי אלונים (איכען) רק עצי בירקען , ערלען ופיכטען . שוכות , לאן , צבי יאיל ,
דובים , חזירי יער . ארנבת , הזולל (פילפראס) עופר (רעה) הגוה (הייבהחרן)
בינער , שועלים . פרדי רהאלבאלר . זהב , כסף , ברזל . תושביה רוביו הם
יסחרו בארץ ויליהו לכל מלאכת מחשבת , מקצתם רועי מקנה , גם על הרי האלג
ישימו עיני השגחתם , [טאטארין] , מהם ממונת מחמד , ומהם נוצרים או עובדי
אלילים . [וואגולען] קטני קומה , שוכנים ביערים , דיגים וצידים , עובדי אלילים ,
רובם המירו דתם בדת נוצרים , והנה היו מלפנים עניים עלובים ושכורי יין שרף ,
[אסטיאקען] שוכנים ביערים . קטני קומה ודלי בשר , מאכלם דגים עופות וחיות
אשר יצודו , בחורף ילבשו אדרתם-על הרוב מעורות כלי המרוץ , ושערותם פנימה ,
ובקיץ בהיפך ; קעקע יכתבו על גבם ועל ידיהם ורגליהם . כי יחרתו במחט ברזל
ציורים שונים וימלאום בדיו או בכחול , ורשומם ניכר וקיים כל הימים , נודדים גם
כל אשר להם ממקום למקום , אך בשרם לא ירחצו כל ימיהם , ולכן מזוהמים המה
מאד . אהליהם יתקעו עד חלים בארץ , שמה ישבו על הארץ עם נשיהם ובניהם
סביב מדורת אש ועורות כלי המרוץ תחתיהם . [סאמאיעדען] יושבם מלמעלה לים
הקרח ברוסיא אשר באייראפא ובאזיא , והם קצרי רגלים , עיניהם קטנות וארוכות ,
חוטמם שקוע , פיהם רחב , שערותם עבים כפתילים , שחורים ומזהירים , מראיהם
ירקרק שחרחורת , ואינם רוחצים ג״כ את בשרם כל ימיהם . בקיץ המה דיגים .
ובחורף צידים , ויצודו להם כלי המרוץ לרוב ; את בשר צידם ודגיהם יאכלו חי ,
ואת הדם ישתו בעודו חם בעת יזל מהגידים והעורקים , והמה עובדי אלילים .
[טונגוזען] , עובדי אלילים , שוכנים ביערים באהלים קטנים אשר בנקל ינענעום
ויעתיקום ממקום למקום , והמה צידים , בשר סוסים וכלי המרוץ וכל שקץ ורמש
האדמה וכל פגר בהמה לא יתעבו לאכלה . גם ישתו חלב פרה וסוסה אחרי חמלתו .
טובי לב , מכניסי אורחים , רובם כותבים כתובת קעקע על פניהם וידיהם כנזכר .
[בוריעטען] ארץ מולדתם מאנגאליא , והמה הרוב והעשירים בין לאומי סיביריען
[יאוקאגירען] נוצרים , יושבי הרים אצל ים הקרח , מחיתם ומאכלם כלי המרוץ ,
ובעורותם יכסו מערומיהם ואהליהם . (קאריעקען) עובדי אלילים , צידים ודיגים , גם
רועי מקנה . ולהם כלי המרוץ לרוב ונודדים ממקום למקום , מושב׳ אצל חצי האי קאמטשאט-
קא . (קאמטשאדאלען) , תושבי חצי האי הנזכר , עובדי אלילים , הרבה התנצרו , פראים
במדותיהם ומנהגיהם אך לא כשכניהם , מקצתם לא ישכנו במקום אחד רק ישטו
נעדרי כלי המרוץ אשר להם ממקום למקום . ומקצתם יגורו אצל הנהרות ; הגברים
יציעו ערכי כבית ועתניס מהיה לביתם וטרף לכלביהם , והנשים תעבדנה כעורות
מטובי

מכלבי הים, קלי המרוץ והביבער; גם עורות העופות יפשיטו לעבד היטב ולתפור מהם בגדים, מגבעות, ומנעלים, והמה מגואלים ומטונפים, כי לא ירחצו בשרם ולא יקלנו לפרניהם כל ימיהם, עם כלביהם יאכלו בקערה אחת, בתי מגוריהם יעלו באשה ולהגה, אינם סורקים את שערם, רוב השערות הוא הודם והדרם, ואשר אין לו רק מעט לובש פאה נכרית. גם נקל להם לטרוף נפשם באפס: [טשוקטשעי], במקצוע צפונית מזרחית לסיביריען מול אמעריקא, עובדי אלילים, ויכלו בהשתובבות ימיהם בלי נימוס ומוסר, חסרי דעת. אכזרים ונוקמי נקם.

לממשלת (שטאטהאלטערשאפט) אירקוטסק יחשב.

א חצי האי קאמטשאטקא (18° עד 172° אורך. 60° עד 51° רוחב שטחו ד' אלף י"ד פרסאות מרובעות) ג' אלף מספר תושביו, לדעת קצת הי' לפנים מחובר עם אמעריקא. נהרות רבות בתוכו, הגדול שבהם הנהר קאמטשאטקא, מימיו ינהרו ממקור מוצאו עד השתפכו בים יותר מרע"ז פרסאות אשכנזית, האדמה פוריה אבל מלאה אבנים, התבואה טובה אבל מעטה, מאמתי נגוה לא יצמחו כי אם לנון ועוד למינים מעטים. עצים הרבה לבנין אניות, ג' הרים מריקי אש בתוכו, הגדול שבהם הוא הר קאמטשאטקא שמוריק פעמים בלא בינה אבק דק ופורה עד כי במקום ההוא ומאה אמה סביבו יהי' האבק ברום אמה על הארץ. רוב עברו, היהו יער לרוב, שועלים מכל מיני צבעים, צובעל, עכבר הרים (בערגראטטען) ארנבת, החלד (וויזל הערמעלין) הזולל (דער פילפראס. עיין ראשית למודים ה"א) זאבים, דובים, קל המרוץ (רענטיהרע, ע"ש) אקו (שטיין בקק) הביתי והיערי. כלבים הדומים לכלבי הכפרים שבארצותינו, וישתמשו בם לצוד ציד ולכסות בעורם מערומיהם, ולהוביל בהם משאות, כי ירתמו על הרוב ד' כלבים בעגלה זוחלת (שליטטע) ויסיעו בני אדם או הכבודה אשר להם ממקום למקום. חיתו הים לרוב. הלוחה דגים (פיש אטטער) הכלבים יעודו אותו אם ירחיק נדוד מחופי הנהרות בנפול שלג רב על הארץ. כלב הים (זעע הונד, ראבבע) לרוב וגדול מאוד ולפעמים יותר משור גדול, עורו יעשה לכל מלאכה, חלבו אשר יוציאו ממנו לפעמים יותר משתים ליטראות יאכלו וגם ישתמשו בו למאור. בשרו יבשלו או ייבשו בחרבוני קיץ למען יהיה להם לאכלה בימי הסתיו, מעורקיו יפתלו פתלות ויטוו פתילים לתפירת בגדים, במעיו יקרעו החלונות גם יעשו מהם כתנות, ומעצמיו כל כלי תשמישם. סוסי הים (זעע, פפערדע) מעטים. ארי הים (זעע לעווע) ארכו יותר מעשרים רגל, משערות שפמו העבים יעשה עוקצים לנקיון שניים (צאהנשטאכער), חלבו יקר מאד. דוב הים (זעע-בער) מדתו קטן מחצי הארי הנזכר. משכנו בקיץ בים ובחורף על האיים אשר סביבו. ב' חיות האלה ימלאו שם גדודים גדודים, את בשרם יאכלו ומעורם יעשו נעלים. [ביבער הים], אין לו התדמות עם ביבער היבשה זולת בדקות ורכות שערותיו לבד. [פרת הים]. (זעע-קוה) דומה בתארה להתנין הגדול (וואלפיש) ראשה מרובע, ארכה לפעמים כ"נ רגל, משקלה ח' אלפים ליטראות בערך, עורה עב מאד ורובו קרח ובשרה מעדנים. התנינים הגדולים יבואו קרוב לשפת הים. את בשרם יאכלו. הרבה מיני דגים לרוב, לפעמים יבואו מהם המונים המונים מהים ויעלו מרוצת הנחלים עדי ישטפו ארץ ויעשו כלה נהרלה, הדובים והכלבים יעודו אז דגים יותר מאשר יעודו בני אדם ברשתם ויאספו במכמרתם בשאר הארצות, ואחרי כי הרבו המים מעל הארץ ישארו דגים הרבה על פניה אשר יעלו באשם וצחנם גדולה מאד. [דגים מלוחים] (העריננע) יבואו בימי הבציר בהימים ונחלים אשר יתאחדו עם הים הקדמוני (עסטליכעס-וועלטמעער) ושמה יהיו כל ימי החורף בבוא האביב ישובו אל הים. אין מספר לרובי ומיני הצפרים, אבל תושבים לא

יעמולו אף לא יהכמו לגודם . ו׳ מיני אווזות , י״א מיני אווזות המים (ענטען) אם הבשר יאכלו . שושביו ב׳ לאומים קאמטשאדאלען וקאריעקען הנזכרים . זה יותר מחמשה שנים נחמעטו מספרם , כי תמו נכרתו על ידי מחלת האבעבועות (פאקין) אשר הובאו לשם , בשנת תקכ״פ ותקי״ל מתו ס׳ אלפים שס״ח אנשים בסבת המחלה ההיא , וגם בלעדה סיתה ארץ בלתי נושבת . באלשערטסקא חוף לאניות ההולכות לאהאטסק עיר מסחר עם סחורות רוסיא . (ניזני־קאמטשאטקא) על נהר קאמט־שאטק עיר מסחר היותר רחוקה מבערי רוסיא . כי ממנה להבירה פעטערסבורג י״א אלף תרנ״פ פרסאות רוסיא (ווערסט) שהם יותר מאלף תרע״א פרסאות האשכנזית.

ב האיים אשר בים הקרח . א) יש האיים במקום אשר הנהר לענא (לענא מינדונג ארכיפעללאגוס) עם האיים (נאספיטאק, קרעססיאק , טוניאקסקויאי ודומיהם . כאויר לח וקר , בלי יערים , והמה מכוסים בלאחים מעטים וירק דשא , עליהם ישכנו שועלים , דובים וקלי המרוץ , משם יוציאו רפסודות (טרייבהאלץ) . ב) יש האיים לעהאוו (למהאווי ערכיפעלאגוס) נגד גבנוני אגר(פאר גמבירגע)סוועגטא־נאם עם האיים (פארוזאי וסטאדויאי) ודומיהם , המהוללים בעבור השן (עלעפאנט ביין) הנמצא שמה , לבן ירקרק (געלבליך) ושחור (בראונליך) וקרני בופעל גדולים מאד , וקרני קרן ההוטם (נאזע הארן) ומשאר חיות יער הבלתי נמצאים כעת בארצות ההם . והם רקים מבני אדם , אדמתם רפש ואגמי מים , שועלי קרח (איין פיקסע) דובים לבנים , קלי המרוץ ולאחים מעטים , גם רפסודות . ג) [איי הדובים] או [איי הקריין] (בערן אדר קריינאינזעלן) 73° (רוחב לפונית) רקים מבני אדם ומעצים , רק מעט ירק דשא , הרבה דובים , ומעטי שועלי קרח .

ג איי איםאגלין ואינעלנים (65° רוחב לפונית) תושביהם ת״ק במספר ונקראים טוהזה, אלאק מגזע טשיקשטער , בלי עצים , קלי המרוץ והיתו ים .

ד האיים אשר בים הקדמוני (עסטליכען מעער) . א) איי זינדלאוו בים אנאדיר 208° אורך , 62° רוחב קרובים לאמעריקא . ב) איי [מאטעיא ופרעאברא‌נסנסעי] בלב ים . (60° רוחב לפונית) . ג) איי אלייטי , מערכת איים כמאי גורן עגולה , מלשון הארץ אלאסקא ההולך מאמעריקא עד קאמטשאטקא (57° עד 50° רוחב לפונית) , והם ארבעים במספר ומאתים סלעים , על מקצתם הרים מריקי אש , מקצתם נושבים ומקצתם רקים מבני אדם . שועלים אדומים , לבנים , ירוקים כצבע התכלת ואפורים (ברוינע) דובים , זאבים , חולד (הערמעלין) צפרים , זעעהאטערן , עורם יקר מאד , ולפעמים יגתן מחיר אחד ק״נ ר״ט . אריות הים . דובי הים . ביבער הנחלים , ראבבען , דעלפהינע *) , וואלפישע , דגים , לאחים מעטים רפסודות . תושביה יחיו בהשתובבות באין דעת וחשבון העתים ותקופות הימים ובאין כתב . האיים האלה יחלקו ג״כ לארבע מחלקות . א) איי אליטען או זאזיגנאן שש במספר . האי בערינגם (56° עד 53° רוחב לפונית) רקים מבני אדם ועצים , מלא סלעים והרים רמים מכוסים בשלג עולמים . אי נחשת (קופער אינזעל) (55 רוחב) מלא הרים , עד שנת תקס״ו היו בו נחשת מזוקק ובלתי מזוקק לרוב . אטאק או אטאן אשדות נגרות . עליו רפסודות , שועלי קרח והיתו ים , ששים בתי אבות (פאמיליען) . איי שעמייא , זעמישי , אימאק . ב) איי אלייטען הרחוקים , והם מהאי השני עד האי שלשים ושנים יחשבו מערכה אחת , ואיי אנדרעוושי , ט״ז איים

*) מין דג ידוע , ובעל מוסיף ערוך פי׳ בלשון יוני ורומי שם מין ושים של ים יולדת גורים ומניקתם כדדים , וזה טעם אמרם (בכורות ח׳) הדולפונין פרין ורבין כבני אדם , ואינה יולדת ביצים . ואל תתמה על החסן מדוע פירש רב״י שבוא חצי דג וחצי אדם שאינה במציאות כלל ? כי כן האמינו גם כל חכמי הקדמונים , כמו שהאמינו על סיס ים הנקרא זירענע שבוא חצי דג וחצי אשה . ובלשון המכילתא (מובא בתוספות יומא נ״ד) בשם פורזיריס . ופירשו שם שבוא שד המים שקורין בל״א טנפא (וצ״ל ניקספא כנודע) .

איים גדולים והם יחשבו למערכה שניה אל התיכונה. 208° עד 198° אורך, 54° עד 52° רוחב) מקצתם ריקים מבני אדם ועצים, ועל מקצתם הרים מריקי אש, כמו האי [קאנגאהי] הקיפו כ׳ פרסאות אשכנזית, עליו הר מריק אש ומעיינות חמים. יושביו יבשלו בו מאכלם. איי קאוואלאנג או איי שועלים (ע"ש שועלים שחורים הנמצאים שמה); מקצתם נושבים ומקצתם רקים מבני אדם, אניות רוסיא יפקדו אותה כפעם בפעם בעבור הציד אשר שם להיתו היער והים, הגדול שבהם האי [אלאשקא], יושביו כמה אלפים במספר, שוכנים בכפרים. משם לאמעריקא ששה פרסאות. יושביהם יתנו מס לקיסר רוסיא, ד) אי קורילו מדרומית קאמטשאטקא עד יאפאן, והם שמונים במספר. (50° עד 45° רוחב צפונית) כ"א מהם יחשבו לרוסיא אף כי כולם יתנו מס הארץ. רובם ארץ נגב ומלחה. מלאים סלעים והרים, על מקצתם הרים מריקי אש, וכולם יפקדו ברעש ורוגז הארץ (ערדבעבען) עליהם שועלים מנומרים שונים, צאבעל ושאר חיתו יער וחיתו ים, כסף, נחשת, עופרת וגפרית, זאלאמיאק, מעייני גפרית ומים חמים. יושביהם קאמטשאדאלין, ורובם אזרחי האיים הנקראים [קורילין] עובדי אלילים, ויחיו שובב באין מוסר. המובחרים שבהם האי זומטשו, והאי פאראמשקא, טשוריקוטאן עם הר בוער תמיד. ראסאגא יושביו התנכרו בהשתדלות כהני דער אספקאטאלישען קירכע. בשנת תקל"ח עבר הספן המהולל קאאק הבריטאני בין איי השועלים לים הקרח, ובא עד המקום אשר חרף נפשו ונפש כל העם אשר אתו למות שמה מגודל הקור. כי האניה חשבה להשבר בין הררי קרח השטים בקרבו, ושיא ראשימו עד מרום האניה יגיעו, בשערותם הוטמם וראשי אצבעותיהם פתותי קרח היו תלויים, והנזיד אשר העבירו מעל האש רותח נקפא ושב לקרח נורא בהציקם אותו אל הקערה, ואז אכף עליו ההכרח לשוב לארצו. גם אתה קורא נעים! קום רד מהר מזה, אל פנים אהליך, פרים נכבה כמלט מן השמש, כי ישיגך הקור סגרא ויהי גליד קרח.

קיסרית טירקייא באזיא

מצריה לפאת צפונה, ים השחור וארץ גאארגיען. לפאת קדמה, ארץ פרס. לפאת נגבה, ארץ ערב ולשון ים פרס. ולפאת ים, ים התיכון (דאס מיטללענדישע מעער), ים האיים, (ארכיפעלאגוס) ובריח הים העלעספאנט, וים מארמארא (הוא לשון ים התיכון בין ראמעליען שבאירופא ובין נאטאליען, ובריח הים אל קאנסטאנטינאפאל. (תכונתה בין 61° עד 42° אורך, ובין 45° עד 29° רוחב.) שטחה שלשים אלף פרסאות מרובעות.

ימיה ונהרותיה הגדולים, הנהר הגדול נהר פרת (עיין נחה"ש בראשית ב׳ י"ד), נהר חדקל (טיגריס *). קיזל אירמאק לפנים (האליס) מעאנדער.

אראנד או אזי לפנים (הראנטעס) וישתפך אחרי עברו ארץ סוריא בים התיכון. ירדן הנודע בתנ"ך, מימיו מלוחים מעט, מקורו ברגל הר הלבנון, וילפת ארחות דרכו מהלך ד׳ שעות מתחת לארץ עד עיר קעסאריא פיליפי, ושם יתראה הוגה. וישטוף מצפון לדרום עדי ישתפך בים המלח. הים בעגישער או ביישער במדינת נאטאליען, מימיו מלוחים מאד. קליפת מלח יקרם עד מהרה על כל דבר הנשלך בו. הים וואן או ארשים במדינת ארמעניען. אחד מימי הארץ הגדולים אשר באזיא. מימיו מלוחים ג"כ, על קצת איים אשר בתוכו יעמדו בתי תפלות לנוצרי ארמעניען

---

*) נקרא כן על שם מימיו אשר ירוצו במרוצה נמהרה כעדותם ז"ל שמימיו חדים וקלים (ברכות נ"ט) שכן בלשון ארם יקרא חץ טיגריס, ולכן יקרא הנהר בלשון פרסים וכן בלשון חז"ל (שבת [illegible]) בשם טיגרים, על כי ישטף לרוץ [illegible].

ארמעניען. ים המלח או ים המות גם ים לוט במקום עמק השדים או ד' ערים אשר הפך ה' ביום חרון אפו. רבים מהנוסעים יעידו כי עוד ימצאו בו שרידי חומות הערים ההם, וכי לקחו מהם חלקי אבנים והיו לבנים מבחוץ ושחורים מבפנים, וכאבני גיר מגופלות פור התפוררו בין אצבעותיהם. מימיו מלוחים מאד ומרים מעט. גם ילקטו על חוף הים ההוא כפר שחור הנקרא כפר היהודים *). ים כנרת או ים טבריא גם ים גינוסר (גענעזארעט) בארץ ישראל, מימיו מתוקים, גם דגים ידגו בו לרוב. ים התיכון. ים ראהעמט, יש גדול מימיו יקוו מימי הנהר פרת וממי הגשמים, והם מרים ומלוחים מאד, חום השמש יקפיא על שפתיו מלח אשר יובל לבאגדאד ושאר מקומות. בריחי הים אשר ל"ל קאנסטאנטינאפאל. העלספאנט. ים השחור. ים מארמארי. ים האיים. אוירה ותכונת ארצה, בקצה הארצות האויר חם מאד בירחי הקיץ. ובארצות השוכנות לחוף ימים הוא ממוזג על ידי רוחות הים. תושבי הרבה אלפים פרסאות מרובעות לא ידעו משלג קרח וכפור. רק במקומות מעטים ימשכו ירחי החורף במימי שלג וקרח נורא. הטל יפול בארצות ההם לרוב, מקצת הרצה מלאה הרים, כמו הרי אלימפוס „הלבנון „קוירוס, אררט. ומקצתה מישור זרוע מלח או חול או ארץ כבול ורפש, ומקצתה פוריה מאד, אולם בכלל לא תמצא יותר מאלף פרסאות מרובעות אשר השדות יהיו זרועים על נכון, והשדמות יעשו אוכל למכביר. מקצת מההרים הגבוהים מכוסים בשלג עולמים. מתכונת הרוח הנקרא זאמים או שאם המנשב בהרבה מחוזות הטירקייא שבאזיא וימותת את הנוסעים (עיין ארץ ערב). תושביה יפקדו על הרוב במכת דבר ופיה השדה ינוגע לא מעט וגם לא בעתים רחוקות במכת ארבה כבד מאד.

יבולה

*) וזה לשון היוסיפון לרומיים בס' המלחמות ס' ד' פ' ח' „התועלת בזה בזאת העמל לתאר תכונת ים המלח (האספהאלטיטעס) אשר מימיו מרים ולא יצליחו להצמיח צמח כנזכר, לגודל קלותם (נ"ל כובדם) יצופו עליהם כל דברים הכבדים וכל יד עמל לא תטביעם. כאשר אותה נפש אספיאסינוס קיסר להשביע עיניו מהסגולה הזאת, צוה לאסור ידי אנשים אשר לא ידעו לשחות על גביהם ולהשליכם אל המים, ויהיו האנשים קלים על פני המים, וצפו עלי גליהם כאלו רוח סערה תשאם ולא תהנם לגלול בנבכיהם. גם מראה מימיו מחזה נפלאה לעין רואי, כי הליפות נבעים יחליף את מראהו ג' פעמים ביום מול קרני השמש אשר על פניו יהלו. במקומות רבים ילבור הים צבורים כפר שחור בגידל ותבנית גוית שור מחוץ ראש. וכאשר תקרב האניה אל המקום ההוא ימשוכו אנשיה מצאות כופר אל תוך האניה, אולם אחרי אשר המלאו לא המוש ממקומה, כי הכופר הנשאר בהים יאחז בקירות האניה ולא יתננה ללכת הלאה, עדי יפרידוה על ידי דם נדות ומימי רגלים. הכופר ההוא לא טוב למשיחות האניות לבד, כ"א גם לרפואת תעלה לחבורות ופצעים, ויערבו אותו בהרבה מיני תחבושת. אורך הים תק"פ שטאדיען (יותר מי"ח פרסאות אשכנזית) כי מימיו ימשכו עד עיר צוער אשר היא כעת בארץ ערב, ורחבו קנ"ן שטאדיען (יותר מי"ז פרסאות אשכנזית) בסביבו ארץ סדום אשר כגן עדן היתה לפנים וארץ מבורכת בעדי חמד ובמגד גרש ירחים, אולם ברוב פשעיה היתה לשריפת מאכולת אש, עוד יתראו החרבות ודמות הבנית חמשת (?) הערים האלה. גם הפירות אשר יגדלו שמה יתראו בגדלם ותפארתם לפירות בכורות, אולם אם בכף יתפשו והיו לאבק דק. עכ"ל. והחכם בופאן כתב כי מימיו יחזיקו יותר כופר ממלח, וכי שקר הנחילו הקדמונים אשר בעלי כנף ימותו בעופפם על פניו, וכי שום בעל חי לא ימצא בקרבו, כי דגים רבים ידגו בו, ובעלי כנף יעופפו על פניו ולא יחנקו, ולדבריו אלה יסכימו כל הנוסעים אשר נסעו בזמנינו. אולם מה שכתב שם כי הים מחזיק בארכו ע"ב ורחבו פ' פרסאות לא מצאתי לו רע. גם החכם מאנדרעל כתב כי ארכו כ"ד פרסאות לרפתות (כדעת היוסיפון שזכרנו) ורחבו שם או שבע. ועל דברת הגשמיים אשר יצופו על מימיו, יעידו כל האחרונים כי לא יצופו כעת רק לפי חוקי הכובד לבד. גם אודות הפירות אשר לא יבכרו וכי אבק ועפר בקרבם כאשר כתוב בחכמת שלמה פרשה י' וביוסיפון הנזכר, קרא בס' המסעות להאנספהי אלעהבריאד חלק ב'.

תולדה ושאר נאותים, תבואה לרוב ובפרט חטים שעורים וארז, יין נמוסים הרבה מאד. פירות לרוב, אגוזי בטנים (פיסטאציען ניססע), (גתה"ס בראשית מ"ג י"א) מאגגע, שמן זית, טאבאק, כרכום, צבע, משי, צמר גפן, ציקער, שמשמין, אפיום, אינדיגא, זאדא, גוממי, כופר, שוכת באלזאם. בהרבה ארצות יחסרו עצים. ובהרבה הם למותר. זהב וכסף מעט, ברזל ונחושת, עופרת, גפרית, זאלפעטער, אלוין, מלח, קצף הים (מעער שוים). אבן אזבעסט (עיין ראשית למודים ח"א) מאגנעט, מימי המחכיות (מינעראלישע וואססער) מעינות חמים, נפט ומעיני גופר, רמכים (דראמאדערא), המורים, פראים, עזי אנגארי (מהוליים בעבור למרם הטוב הנקרא בארצותינו שערי הגמל (קאמעל האאר). התולים מעיר וואן אשר אצל גבול פרס, ושאר בהמות הביתיות אשר באירופא, שאקאלם, או שועלי שמשון. ההופר (היענע, עיין בס' הנזכר) בארצות המזרח גם היענה (שטרויס) ובארצות המערב דבורים לרוב. הרבה דגים ושאר חיות הים אלמוגים, קליפות הומטי הארגמן (פורפור מושעלן).

מנהג ממשלתה, הקיסר (נראה סולטאן) מושל בהות נפשו בחיי ונכסי עמו. אולם ממשלתו מוגבלה מרצון המשנה (נראה פיזיהר) היושב ראשונה במלכות על ית דבר הוק ומשפט אשר רק בעתים רחוקות ישאל גם הוא עצה מראש הכהנים (מופטי) ומרצון הסיפה יועצים הראשונים לכל דבר שלטון ונקראים (דיוואן) גם משרי הצבא. מבני הקיסר יבחר אחרי מותו יורש העצר אבל לא מבנותיו. שר המלכות וגם כל ממלכות הטירקייא הקרא בשם (פפארטע) זרע המלוכה יקראו בשם היקר (סולטאן) כל אחד משרי הצבא או מגדולי בעלי הפקודות יקרא בשם **פאשא** (פאהא). השרים אשר למשפט ישורו יקראו בשם **מאלא"ם**, **מיזעלימם**, **קאדים**. כל ארצות הטירקייא שבאזיא סרים למשמעת פני נציבים גדולים אשר יקראו בשם היקר **בעגלערבעג**, מושב האחד באנאטאליען, והשני בדמשק, ותחתיהם נציבים קטנים. חיל צבאם היה בשנת תקמ"ו ש"ן אלף במספר, מהם קפ"ו אלף רוכבים, ור' אלף רגלים אשר מהם קי"ג אלף יאנטשארען (הוראתו אנשי להם חדשים ממחוזות אזיא ואירופא). בים חילם היה בשנת תקנ"ו י"ז אניות גדולות (ליניען שיפע) עשרים ספינות כ"א מחזקת ארבעים קני רעם (קאנאנען) וכ"ב אלף אנשים. ובשנת תק"ס גם ב' ציי אדיר (קריגש שיפען) טובים מאד, ששה ספינות (פרעגאטען) והמשים מעברות יעברו בהן אנשי המלחמה. המטבעות מזהב וכסף אשר בשאר ארצות תבל, לא יאבדו בטירקייא מאומה מהין ערכם, ואשר להם לבדם מזהב המה הדוקאטין, בלשונם **אלטינען** ערכם ב' טאליר י"ב גראשין. **צעכינען** ערכם ב' טאליר ט"ו גראשין. ואשר מכסף **פיאסטער** ערכו א' זהב שבעליהם. **פארא** ארבעים בפיאסטער, **אכפען** ג' בפארא. **לעווען טאליר** ערכו א' טאליר ה' גראשין ו' פ"ס. היטמעאנים הושבים על הרוב בעבותם מקנה וקנין על כים לפי וועכטאליר, כל כים מחזיק ת"ק לעוועכטאליר.

ע.בודתם אמונת מחמד (עיין אזיא בכלל, וראשית למודים ט"א) ויתנו גם את היהודים גם את הנוצרים להבהקע ולאחז בתוכם, יותר מבארצותם אשר באירופא. רוב הנוצרים אשר שמה הם נוצרי דער אסטע קאטאליזשען קירכע ולהם נשיאים (פאטריארכען) בירושלים ואנטוכיא, גם נשיאי ראשי הכהנים (מעטר דאפאליטען) ודומיהם. גם נמצאת שמה אומה אחת הנקראת בשם **דרוזען** והם יושבי ערי הלבנון, עם נורא מן הוא והלאה, תלומדי מלחמה, גבורתם וצדקתם מהוללת מאד, אוהבים את המלאכה ושונאים את העצלה, גם יאריכו ימים כי יעצרו בעד האוהם ויתעבו הפינוק. ונוהגים מס נמושלם הנקרא (נראה עמיר) וגם הוא נותן מס ידוע בכל שנה להסולטאן בעד ארץ ממשלתו (מאמתת תכונתם לא המצא בשר היטב כ"א בכתבי ההכם ארכענהאלץ המכונים בשם (מינערטא) כרך י"ם וי"ב משנת תקע"ג:

ידיעתם בחכמות ובמלאכות המאוחרות מועטת מאשר היא להם בארצותם אשר באירופא. כי רק הקאראן (ספר דתם) לבד הוא חכמתם ובינתם והוא אוצרם בזה ובבא. ולכן רק בו ובמפרשיו ובמפרשי מפרשיו יהגו יתהוללו ויתהוללו כל הימים, ואחר כל החכמות והידיעות אחר גיום ישליכו, ולכן גוי אובד עצות ועם סכל ואין לב המה בין לאומי תבל, ופרא אדם אשר ידו בכל ויד כל בו בגוים יתחשב. חכמת הרפואה ילמדו בארצות הנכרים, כי אין להם בתי ספר ומורים משכילים לכמו אלה. אבל בתי ספר ומורים להם בידיעת האיסטגנינות (אסטראלאגיא) כי הידיעה הנבערה והנמבזה הלזו יקרה בעיניהם מאד. ובבירת הממלכה יכולכלו אצטגניני המלך בכבוד והדר. נוסעים חכמים יהללו מקצת בניניהם. אבל במלאכה הציור והחציבה אין להם יד ושם כלל. גם חכמת הניגון עודנה שמה בשפל המדרגה. ובכל זאת לא יפקידו בעלי פקודות, או כהנים וראשים על העם לפי ערך יחס המשפחות. כ"א לפי ערך ידיעתם בספר תורתם ובחכמות המספר והשיעור. בידיעת תכונה ותהגות הארצות, קורות הימים, חכמת הטבע והאצטגנינות. אוצרות ספרי כ"י להם, כי ממלאכת הדפוס לא ידעו כלל זולת היהודים והארמיענער הגרים בארצותם. בשנת הקנ"ח נתיסדה בקאנסטאנטינאפעל ברשיון הסולטאן (זעלים) בית דפוס בלשון ישמעאל, כי הדפוס שהיה להם משנת תע"ז נשבת בשנת תק"ח. היהודים והיונים המה על הרוב רופאי התחלואים והר… בארצות ההם.

מחלקות פרטיות המדינה, הטירקיא אשר באזיא הר"ן לחמשה מחלקות. א) אנטאלי או נאטאליען (ארץ בני קדם) או לעוואנטע גם אזיא הקטנה. ב) זיריען סוריא או ארם עיין רמב"ם מס' דמאי פ"ו וכעת נכלל בתוכו ארץ ישראל. ג) אלדשעזירא או מאזעפאטאמיען (ארם נהרים, ונקראת כן בלשון יוני מיסו פי' תוך, פוטמיא פי' נהרות. לפי שיושבת בין שני הנהרות פרת וחדקל, עיין נחה"ם בראשית כ"ד). ד) געארגיען שבטירקייא. ה) טורקאמאניען (ארמיעניען שבטירקייא) [אירא אראבי, קיאורדיסטאן].

אנאטאליא!

חצי אי, בין ים התימן וים השחור. מגריה לפאת קדמה, הנהר פרת. לפאת נגבה, ים התיכון. לפאת ים, ים האיים (ארכיפעלאגוס) ולשון ים מארמארא. לפאת צפונה, ים השחור. בתוכו ד' מחוזות.

א) מחוז אנטאליא הכולל פחה (פאשאליג) אחת, קוטאהיא הבירה בכל המחוז, מושב המושל הנקרא (בעגלערבעג) על רגל ההר אשר אצל הנהר פורזאק, הרבה בתי תפלות גדולים לישמעאלים (מאשקעען, ג' בתי תפלות לנוצרי ארמיענער, מרחצאות חמים. בורזא לפנים (פורזא) עיר גדולה ורבתי עם על רגל ההר (אלימפוס) בתוך העיר יגורו ישמעאלים לבד, אבל בהמגרשות גם יהודים יונים וארמיענער, אליה ינהרו עמים שונים לעשות מקנה וקנין. מושב ראשי הכהנים (ערצביזשעפע) לארמיענער. ק"ל אלף מספר תושביה. ע' בתי תפלות לישמעאלים, בתי מלאכות לבגדי משי. מוסעלין ורקמת זהב וכסף. אורחות סוחרים (קאראוואנען) הנוסעים ועושים מקנה וקנין מסוריא וקאנסטאנטינאפל. אנגירא רוכלת העמים. ארמון מבצר (קעסטעל) מאה אלף מספר תושביה. מהוללים בעבור העזים הנמצאים שם העטופים בצמר היותר טוב אשר מהם יארגו בגדי חופש יקרים מאד. זינאפ על ים השחור וכים רוכלתה. ס' אלף מספר תושביה, ב' חופים לאניות, מושב נשיא ראש כהני דער אסטקאטאליש קירכע (מעטראפאליט) גם יתקנו ויבנו שם אניות חזקות וטובות. איסמיד לפנים (ניקאמעדיא) עיר גדולה ורבת עם, על לשון ים מארמאריא הנקרא בשם העיר, רוכלת הים. הרבה יונים

גם ראש לכהנים נתוכם. עסקיאודאר או סקוטארי יצחי פס על ברכת המים (קאנאל) אשר אצל קאנסטאנטינאפאל והסבת למגרש עיר הממלכה היא. מושב הליר ממלכי פרס, רבת המסחר, גם שם מקום הקבר להישמעאלים שבעיר הממלכה. איזניק לפנים (ניקיא) ועיר הגולה ועתה כפר עם ש' בתים, רכולתה משי וזכוכים לבנה גרועה. מגדל עוז הישן (דארדאנעללען) אשר באזיא. העומד מול הדארדאנעללען שבאיראפא. שמה יהופשו כל האניות הבאות מקאנסטאנטינאפאל. גם מגדל מבצר חדש הנקרא ג"כ דארדאנעללען אצל אבידוס (מינרונג) בריח הים מול המגדל הנזכר שבאיראפא. געזמע או דשעסמע עם חוף אניות. בשנת הק"ל יחדיו נפגשו שם שני ציי אדיר (פלאטטען) אחד לישמעאלים וא' לרוסין ושרפו האחרונים את הראשונים. תושביה יעשו מקנה וקנין עם תושבי האי (סקיא)

הגלילות הבלתי סרים למשמעת ממשלת אנטאליא, המה.

א גליל איזמיר או זמירנא על רגל הר, במקום השתפכות הנהר מעלעס בתוך לשון ים זמירנא. עיר עשירה ורבת המסחר בכל אזיא הקטנה. אליה יגהרו סוחרים מארבע כנפות הארץ. יותר ממאה אלף מספר תושביה, ישמעאלים יהודים וארמינער. הרבה בתי מלאכות, שמה יעשו היריעות היותר יפות. לולי רעש ורוגז הארץ (ערדבעבען) והדבר אשר יתקע אהלו כפעם בפעם בנוות תושביה, לא היתה קריה נשגבה ממנה בתבל. חוף טוב לאניות, עליו יתראו בכל עת המה מאות אניות, בהן יובילו סוחרי בריטאניא, צרפת, שוועדען, האללאנד וסוחרי וויניציאה, משי בלתי מתוקן, יריעות ומלאות הישמעאלים, מטוה ובגדים משערות הגמלים ומצמר גפן. צמר עזים. עורות. יין מושקאט. צמוקים, דוגו ושאר הפורות הרוכלים. הקיסר נתן הגליל הזה עם הגליל (אנאטאליא) לאמו, אולם אחרי מותה ישובו הגלילות ההם למשמעת המשנה (גראס פעזיהר). בסביבות הזה נולד המשורר המפואר האמער היוני, אשר היה ויהיה לשם ולתהלה עד שני דור ודור.

ב גליל זעפריה סאר צפונית מזרחית לנהר הנהר סורזאק תחת ממשלת שר הסריסים בהיכל הקיסר. שם הבירה כשם הגליל.

ג גליל מאניסא צפונית לגליל זמירנא. הקיפה חמשה פרסאות אשכנזית, בה העיר פערגאמא לפנים (פערגאמוס) בפאה מזרחית שוממה. בימים הקדמונים קרית מלך ומהוללה מאד. גם היה בתוכה בית עקד מה' אלף ספרים. שמה המציאו בראשונה מלאכת עשיית הקלף (פערגאמענט) [מאריפה] או [מאגנעזיא אד זיפילום] עיר גדולה ורבתי עם, מישמעאלים, יהודים, יוונים, וארמינער. בסביבה כרכום (זאפראן) לרוב.

ד גליל תאן אנלוא אצל הים השואר. צפונית מערבית לאנאטאליא.

למשמעת הפחה מאנאטאליא יחשבו גם אלה ראשי האיים מאיי הנסיכים ירשטען אינזעלן) אשר בים מארמארא. א) אי מארמארא או מאראמרא שם העיר כשם האי. ב) האי פאפאס-אדאסי או פרינקיפא על לשון ים פאנדיקי. כפר גדול והמון אדם בתוכו. גם בית תפלה לנוצרי דער אכט קאטאליסען קירכע. על הרוב מושב נשיא הכהנים (פאטריארך) מקאנסטאנטינאפאל אחרי הסרה המשרה מעל שכמו. ג) אלאני או האלאנע שם הבירה כשם האי. מושב נשיא ראש כהני' (מעטראפאלים).

ב סמהות קאראמאניען דרומית ומזרחית להאי הנזכר. אצל ים התיכון. ומלל (א) ג' פחות (פאשאליקס) [קאניא ואדאדאנא] (ב) הגליל [איטשיס] השר נמשמעו האי ... ליפערן (ג) המקומות הבלתי סרים למשמעת הפחות הנזכרות וזה פרטן.

א הפחה קאניא. שם הבירה כשם הפחה. לפני (איקאניום) שמה. רבתי עם ומגדל עוז. מושב הפאשא ונשיא ראש כהני דער אסט קאטאליסטן קירכע בית התפלה מהולל לישמעאלים. ת"ק כהנים (דערווישן) בתוכו. בסביבותיה הרבה פירות וצמר גפן אנאטאליא או זאנטאליא מושב ראש כהני דער אסט קאטאליסטן קירכע. חוף קטן לאניות. עיר גדולה הנחלק' לג' מחלקות, אדמת סביבותי' פורי'. אלוני ליטרינען ושאמערלאגען בלי עמל אנוש יצמחו, תושביה ינפשו על ההרים מגודל החום הבוער שמה בימי הקיץ. הפחה אדנא מזרחית להפחה הנזכרת. שם הבירה כשם הפחה. על הנהר (זייהאן) מושב הפאשא. גם תושביה ינפשו על הרי טרויוש מגודל החום בימי הקיץ. מיזים עיר קטנה. לפנים (מאפסוועסטיא) על נהר הנזכר. ב) הגליל איטשים הסר למשמעת מושל האי ציפערן. העיר טונד בירת הגליל טארזים לפנים עיר מסחר ועתה מעי מפלה. אף כי יגורו בה ישמעאלים יוונים וארמיענער. ג) הארצות הבלתי סרות להפחות הנזכרות. גליל קעזאריע שם הבירה כשם הגליל, לפני' (קיסרית קפודקיא), שמה נודעת בתלמוד בהרבה מקומות) עיר גדולה אצל הר גדול אשר ראשו מכוסה בשלג עולמים. לעומת העיר כפרי' ומערות הרבה בההר, מושב נשיא ראש כהני דער אסט קאטאליסטן קירכע. האי [ציפערן] בל' חכמים [קפריסין] גודל שטחו של"ג פרסאות. תושביו מ"ז אלף ישמעאלים, ל"ז אלף נוצרים מכיתות שונות. האי מלא הרים, בתוך ההר היותר גדול העומד באמצע האי הנקרא (מאנטע-זאנ-קראצע) ולפנים [אלימפוס] והשאר מישור פוריה במגד גרש ירחים. צמר גפן היותר טוב לרוב, יין קפריסין המהולל מאד (כריתות ו') פרדים, המורים, צאן ובקר לרוב עם האלי' כליות אילים, משי לרוב, תבואה, טערפענטין, מלח, זאלפעטער, וויטריאל, אבן אזבעסט, עפרות צבעים, עזים לרוב אשר משערם יעשו נכיונות הנמכרות בכל ארצות קדם. נחשים לרוב אשר זולת מין אחד לא ירעו ולא ישחיתו. המים מלוחים, ארבה לרוב אשר ישחית לפעמים את יבול הארץ. כל האי תחת ממשלת המבנה (גראס פעזיהר) ונחלק לארבע גלילות. א) [לאבעטעהין] בצפון האי, שם העיר הגדולה ניקאזיא הבירה בהגליל ורבתי עם, מושב הפאשא וראש כומרי דער אסט קאטאליסטן קירכע והארמיענער. שמה יעשו בגדי צמר גפן יקרים גם עורות צבעים (קארדואן). ב) [זאלאמינין] במערב האי. [פאמאגוסטא] הבירה בהגליל, חוף לאניות. זאלאמין רבת רכולתה במלח. ג) [לאמאסוזיען] בדרומית. ד) [פאחעא] למזרחית. העיר [לארניקא] רבת המסחר בכל האי.

ג המחוז [דולגאדיר אילי] בתוכו הפחה מאראש לפונית מזרחית להפחה אדאנא (מארהש) הבירה, מושב הפאשא, ארמון מולך. [מאלאטיא] עיר גדולה נודעת מקדם קדמתה, על נהר פרת. תושביה בגנות ילינו בכל ימי הקיץ מגודל החום: [עינטאב] עיר אצל הרי אמנה (אמאנוס) (ש"ה ד' ובתורה הר ההר, במדבר ל"ד ז' ע"ש יב"ע וירושלמי ועיין רא"ש שבועות פ"ו):

ד המחוז [אמאזאן] על ים השחור, כולל ב' פחוות (פאשאליקס) א) הפחה זיוואס לפונית למארהש (זיוואס) הבירה מושב הפאשא, ס' אלף מספר תושביה, ארמון מולך קטן (טאקאט) עיר גדולה ורבת המסחר. ארמון מבצר, מושב ראש שומרי ארמיענער, שמה יעשו פשתי', עורות וכלי נחושת לרוב. בסביבותיה כרכום לרוב. (אמאזיא) עיר גדולה, החמשים אלף מספר תושביה, בסביבותיה פירות הרבה וטובים מאד, וביותר ענבים טובים לרוב. הרים גבוהים סביב לה. שמה נולד החכם שטראבא הכות' הכונות והחנות הארצות (געאגראפיא). ב) הפחה טארבאזאן מזרחית להפחה הנזכר, שם הבירה כשם הפחה. רוכלת הים, מאה אלף מספר תושביה. מעמד לספינות (רעעדע) בתי מלאכות לאריגה, למשות בנחושת ולבנין אניות. (ריזע) רוכלת הים, ל' אלף מספר תושביה. חוף אניות, בתי אורגים לשש ופשתים (טערגאזאנטע או קירזאנטע) עיר עם חוף קטן לאניות, כ"ה אלף מספר

תושביה, מושב נשיא ראש דער שטט קאפיטליטן קירכע סביבה ארץ פורי', משם כורינו בראשונה הילגי קירשין לאירופא. (האמישקאנא) ו' אלף מספר תושביה. בסביבותיה ימצאו נחושת, כסף עופרת גם זהב:

זיריען ובלשון המשנה סוריא

לפנים נכלל בתוכה ארם נהרים וארם צובה שכבש דוד (הרמב"ם דמאי פ"ו) וכעת נכלל בתוכה כל ארץ ישראל. וארם נהרים ממעלה בפ"ע כנזכר, מגריה לפאת קדמה הנהר פרת. לפאת נגבה, מדבר ערב, לפאת ימה, ים התיכון, לפאת צפונה, הרי טוירוס והרי אמנה. תכונתה בין 58° עד 2° אורך. ובין 57° עד 51° רוחב מדת שטחה 1812 פרסאות מרובעות. ונחלקת לד' פחוות:

א) הפחה האלב, בפאת צפונית (אלעפה) היא [אהלב] (שופטים א' י"ז) או הלבון (יחזקאל כ"ז י"ח) הבירה עם ארמון נודע, אחת מערי המד שבארצות ההם. ר"ש אלף (לד"ק ר' אלף מספר תושביה, י"ד אלף בתים על נהר קאויק ג' פרסאות משכנזיה הקיפ', מושב נשיא כהני דער שטט קאטאליטן קירכע גם ראשי כהנים לשאר כתות הנוצרים, רבת מרכולת ובפרט בכל אבן יקרה, בתי אורגים לבגדי משי וצמר גפן. שמה יניחו הישמעאלים. היהודיי' והפרסיי' עזבונם, מסחר הסורחות (קאראוואנען האנדעל) מבאגדאד ובאסרא לא[...]ב ומשם לאנאטליא וקאנסטאנטינאפאל, (אנטאקי) היא אנטוכיא והיא חמת (במדבר י"ג כ"א) לדעת יב"ע א[...] נ[...] לדעת חז"ל (מגילה ו'), לפנים עיר גדולה ורבתי עם ועתה עיר מבלר על נהר (ארהאנטעס) כ"ס אלף מספר תושביה. בסביבה ים אנטוכיא, הנקרא גם ים הלבן ע"ש לובן מימיו, בתוכו דגים הרבה ובפרט הדג המהולל (האל), (זקאנדערהאנא או אלעקסאנדרעטע) לפנים קריה נשגבה ועתה עיר מצער, סביבה ארץ כבול רפש והגמי מים ולכן האויר רע לנשימה. תוף לאניות הנקרא חוף אהלב. (קעפטין) כפר מפורס' בעבור תושביו אשר יגדלו יונים לרוב ויעשו בהם מסחר עלום:

ב הפחה טאראבלים דרומית מערבית להפחה הנזכרת, (טאראבאלים שאאם) (טריפאלים אשר בסוריא, עיין מהקרי ארץ שם ארפד) הבירה, על נהר קאדישא, ברגל הר הלבנון עיר בנויה בחומות נשגבות, עליהם ז' מגדלי'. ל' אלף מספר תושביה, מושב הפאשא וראש דער אכט קאטאליטן קירכע רבת המסחר במשי וצמר גפן, כנעניה עשירי עם היותר גדולים שבכל ארצות הטירקייא, וגם יהודים בתוכה. סביבה ארץ פוריה. שמן יין ושאר פירות יקרים. רוב רכולתה במשי. בשנת תק"ך היה שם רעש ורוגז הארץ (ערד בעבען) גדול מאד (לאדיקיא) כ' אלף מספר תושביה, חוף אניות ה' בתי תפלות לישמעאלים ואחד לנוצרים, רכולתה משי, צמר גפן, טאבאק. הרבה הרבות שוממות בתוכה מאבני שיש ועמודי גראנאט, כי נפקדה פעמים הרבה ברעש ורוגז הארץ (עפאמיא) לפנים (אפאמיא) הרבה ושוממה (מארקאב) ראש מושבות הזאבעטער (יאהאנעס קריסטען. ארץ [הנזאריע] חלק מהרי הלבנון המשתרעים מנהר הכלב (נאהער על קעלב) (הונדס פלום) עד אנטוכיא, תושביה עמים שונים עובדי אדמה, מושליהם יקראו (מאקאדים) ונותנים מס להמושל מטאראבלום:

ג הפחה אקרע וזייד (עכו וצידון, שופטים א') דרומית להפחה הנזכרת, כוללת חלק קטן מארץ ישראל (עכו) (או אקרע) קרובה להר הכרמל, תלמי מלך מצרים בנה אותה והרחיבה ההרי כי נהרבה, וקרא אותה (פטאלמייאס) על שמו בעת מלחמת הנוצרים בישמעאלים בשנת התנ"ו (לאלף החמישי) צרו עליה הישמעאלים ימים רבים עדי תפשוה ונקמו בה נקמת עולם ושמוה לעי מפלה, ומאז לא שבה לאיתנה הודה והדרה, ט"ז אלף מספר תושביה, מושב הפאשא וראש כהני דער שטט

קאמאליען קירכע. שם מקום המסחר לזמר גפן אשר בכל ארצות סוריא. [מאסטאלאן] בהיותו שר לצבא הצרפתים בשנת תק"ם צר עליה ב' ירחים בכח רב ולא יכול לה. (ביירוט) (היא בארות יהושע י"ח כ"ה או ברות ש"ב ח') על הים, מעמד (רהעדע) לספינות כי החוף נשחת. עיר גדולה בנויה בנוה, רבת המסחר ובפרט במשי, בבתים מאבני גזית והוא דבר יקר בארצות קדם. תושבים גריכען אשר להם גם ראש כהנים שם, וגם שאר מיני נוצרים יהודים וישמעאלים. שמה יתאספו אורחות (קאראוואנען) הנוסעים לקיירא אשר במצרים. (צידון או זייד) ה' אלף מספר תושביה, ישמעאלים, מאראניטען, יונים ויהודים. בסביבה ינדלו תאנים. גנים משי זמר גפן ותבואה לרוב. גודל הקיפה והחרבות השוממות אשר בה יעידו על גדלה הודה והדרה היה לה מקדם קדמתה. (צפת) (שופטים א' י"ז) או (זאפהאט) עיר גדולה. רוב תושביה יהודים. ז' בתי כנסיות ובית מדרש גדול להם, לפנים היתה עיר ואם בישראל לתורה ולתעודה, וכמעט לא נמצא עיר דומה לה בקבוץ המון גדולי ישראל בתוכה אשר היו לנו לנס, כמו רבינו מהר"י קארו, מהר"י בי רב, ר"מ קורדאווירו האר"י לוריא, הרב מבי"ט ובנו הגאון מהרי"ט, מהר"מ אלשיך, ועוד הרבה מחביריהם ותלמידיהם זכרונם לברכה, וגם בזמנינו נסעו לשם תלמידי גאון הגאונים מרנא ורבנא החסיד המפורסם רבינו אליהו ווילנא זצוק"ל, וקבעו בית מדרש לעצמם, ומשם יפיצו אורה תורת רבם הנאמנה כי תורת אמת היתה בפיו, כנודע לכל קורא ספריו היקרים, ויהי נועם ה' עליהם מעשה ידיהם יכונן, וחפץ ה' בידם יצליח. (צור) (טירוס) לפנים עיר ההוללה קרית משוש כל הארץ ורוכלת כל העמים, ונודעת למשגב ולכלילת יופי בספרי הנביאים וזכרונות דברי הימים. ועתה שמה ומשמה ומעי מפלה, על מפלתה נשאו אחרונים וקדמונים אחזו שער. מבת צור השדודה יכירו וידעו כל יושבי תבל כי רק עצת ה' היא תקום, וחכמת אנוש תתבלע ועצתו תאפע, כי מכל הודה והדרה שהרה ואהבה, אשר נגידיה חכמיה וכנעניה הרבו בתוכה, אך למען תזכר לדור אחרון כי יבוא, ולמען עשות לה שם וזכרון למורשת עולם, גם פליטה לא היה לה. כי אין שריד או זכר לכל מחמדיה היו לה מקדם. ואם לא דבר ה' בפי חוזיו הקימה לדראון וחרפת עולם, גם כל מבקשיה לא מצאוה כעת; ואם לא פיהו צוה על פי בן בוזי החוזה לאמר „ונתתיך לצחיח סלע משטח חרמי' תהיה לא תבנה עוד כי אני ה' דברתי" גם מקומה לא נודע איהו; כי כאשר נבא כן הוא, קללת אלהים מרחפת על העיר הזאת, אין בית בנוי על תלו, ובכל חוצותיה חרבות ושממות עולם וגם שמהו עודנה נחכה על יושביה הדיגים השוכנים באהלים כאהלי קדר, ורק חרמים ישטוהו ומכמרות בים יפרושו להחיות נפשם מהדגים אשר יצודו כוף דבר שקימו כל דברי הנביאים הנבאים עליה רע לא נפל מדבר ה' ארצה, (נאזארעט) או (נאצארעט) כפר גדול עם ארמון מולד, מפורסם לנוצרים. ארץ [הדרוזען] נזכרים. על הרי הלבנון. מדת שטח מושבם פה ובמקומות ההרים נ"ה פרסאות מרובעות. תספרם ק"ם אלף. מהם ארבעים אלף הלוצי צבא. הגדול שבבתי תפלתם הוא הנקרא (מארהאנגא) שם בית הדפוס בלשון ערב, (דזיר־על־קאמא) בירת ראש מושלם (גראם עמיר"ס) י"א אלף מספר תושביה. (האריזא) כפר, בית תפלה לנוצרי מאראניטען, גם מושב נשיא הכהנים [פאטריארך] שלהם:

ד פחה דמשק [דאמאזק] דרומית לעכו, בתוכה י' גלילות הכוללים סוריא דרומית וחלק מארץ הדרוזען ומדבר סוריא, ורוב ארץ ישראל [דמשק] הבירה בסוריא הדרומית, מזרחית לצידון, אחת מהערים הגדולות והנושנות בתבל [בראשית י"ד י"ה] על נהר סטעפען, ארכה ב' פרסאות בערך, ר' אלף מספר תושביה, עליזים ועצלים, רובם ישמעאלים וערבים, ט"ו אלף נוצרים, ר' בתי תפלות לישמעאלים, מושב נשיא הראשים [בעגלערבעג] ונשיא כהני גריכען אשר באנטיוכיא, בתי מלאכות הרבה, וביותר לבגדי משי הנקראים בשם דאמאסט

דאמאסט

[דאמאשק או דאמאסס] ובגדי צמר גפן, בורית, כלי ברזל עשות [שטאהל] להבי חרבות [קלינגען]. שמה מקום האסף האורחה הקדושה הנוסעת למעקא (עיין ערב) המחזקת לפעמים ארבעים אלף איש. בעת התאספם המולה גדולה בעיר, כי תהימנה מהמון אדם וגמליהם והכבודה אשר להם כביום שוק גדול ונורא. הפאשא אשר שם ישים עין השגחתו על האורחה גם ישלחה למחוז חפצה עם ה' אלפים שומרים, כי הוא ערב בעד שלומה. (מהעושק והמרוצה אשר יזיד אז לעשות עיין ירושלים). גם יסעו משם אורחות לקיירא ודאמיעטע אשר באפריקא. בסביבותיה גנים רבים עם פרי מגדים שתולים בנוה, והארץ כולה משקה כגן ה', גדרי הגנים מערמות עפר מחוטבות תבנית לבנים גדולות מאד. הרחובות צרות והבתים בנוים מלבנים הנחרות מני חרב השמש, ולכן בעת זרם מים כבירים שוטפים. רפש וטיט ימלאוה, כי נרפים המה לבנות בתיהם מאבנים הנמצאים בהררים אשר סביבותיהם, שערי ודלתי בתיהם ממולאים באבני שיש בפאר ויופי להלל מאד. מהדרת בתיהם פנימה, קרא בספר המסעות להחכם [מוינדרעל]. מבית התפלה אשר שם להמאורעים אשר בכל ארצות בני קדם עיין ערב. [מאדא. מאלולא] רק בשני המקומות האלה ידובר עוד בלשון ארמית [זיריש]. [באלבעק] לפנים [העליאפאלוס] ה' אלף מספר תושביה, מושב נשיא ראש כהני הגריקן. יהודים. חרבות שוממות ונוראות מהיכל עובדי השמש. (ועיין מחקרי ארץ שם בעל גד).

ארץ ישראל

בלשון ישמעאל פאלעסטהין ובלשון יוני ורומי פאליסטינא
ע"ש ארץ פלשתים, וכן הוא בב"ר [פרשה ל'] ובכל לשונות העמים

מצריה לפאת קדמה, מדבר ערב. לפאת נגבה, סלע ערב, לפאת ימה, ים התיכון. ולפאת צפונה, סוריא. מדת שטחה תק"מ פרסאות מרובעות.

בצפונה [הר הלבנון] משופע מאד. וההר המחובר אליו היורד במהלכו יותר לצפונה נקרא [אנטיליבאנוס], והם משתרעים ממערב למזרח מחוף הים התיכון הקרוב לצור עד ארץ ערב. גם עמקים רבים בתוכם. הגדול שבהם הוא עמק הבכא. ראשו מכוסה בשלג עולמים (ירמיה י"ח י"ד) גם ארזי הלבנון אשר ישגאו בתוך השלג במורד ההר, לא יקראו ממרחק לעין רואי, אם לא ישב הרוח את השלג מעל דליות פארותם וראשי יונקותם; ומקצתם ישנים וגבוהים אשר יעמדו זה יותר מאלף שנים להיותם גבנונים, והם לפי עדות החכם מוינדרעל שש עשרה במספר. וארזים צעירי ימים וקטני הקומה לאין מספר. ראש ההר יבקיע עבי שחקים בגבהו, ויהי הענן לבושו וערפל חתולתו? ואשר יעפיל לעלות עליו בטרם בוא הענן ויאחר שמה עד עת בואו, ימשש חשך בצהרים כעור באפלה ולא ישיג אורח לרדת מן ההר כי אם בנסוע הענן והשחקים יטהרו. גם בתוך הארץ הרים גבוהים ורמים כמו [הר הכרמל] הקיפו הרבה פרסאות, עליו הרבה בתי תפלות לנוצרים. ועל ירכתו ימה יותר מאלף מערות ההולכות עקלקלות בעומק ההר, שמה יגורו כהני נוצרים הנקראים ע"ש ההר (קארמעליטען מענכע), ברגל ההר מערה אחת ארכה חמש אמות בערך וגבהה ב' אמות וחצי, יושבי הסביבות יעידו כי היא מערת אליהו התשבי (המאמין יאמין והבלתי מאמין לא יחוש כי לא נמצא מערה בספורי אליהו ונפלאותיו אשר הפליא לעשות בהר הכרמל, ומחזה שדי אשר חזה בהמערה אשר לן בה (מלכים א' י"ט) היה במערה אשר בהר האלהים חורבה כנזכר שם) על ראשו זיתים ושאר אילנות נחמדי המראה ונעימי הריח. גם רבבות אלפי צאן עליו תרעינה. [הר תבור] מזרחה להר הכרמל, מעינות מים טובי' עליו גם עצי פרי וברשי מגל, והוא משופע מאד, החכם [הערדר] בח"ב מספרו היקר מעוז

פלאים

מליצת לשון עבר. הרבה לספר בשבח ההר הטוב הזה. [הר קוארנטאניא] הר נודע וקדום להנוצרים. במבוא מדבר יריחו מול הר העברים (דברים ל"ב מ"ט) ושמו בלה"ק לא נודע לי. והוא סלע גדול, ראשו מכוסה רוב ימי השנה בשלג, בצלעי ההר מערות אפלות, וכעת הם מערות פריצי הערבי' אשר יתחבאו שם לשלול שלל ולבוז בז מעובר ושב, והוא היותר גדול שבהרי הארץ ההיא. [הר חרמון] אל ההר המחובר להלבנון כנזכר. ולפי עדות (מוינדרעל) הנזכר, הוא קרוב להר תבור, והוא לן שם ובבוקר השכם מצא כי אהליו נרטבו מאד משכבת הטל היורד שמה לרוב בסביבות ההם, ואז הבין דברי המשורר „כטל חרמון שיורד על הררי ציון" (תהלים קל"ג, וע"ש בביאור ר"י ברי"ל דברים נעימים ואמתים). [הר הזיתים] מקדם להעיר ירושלים, ורק עמק צר יבדיל ביניהם, העומד עליו רואה את הר גרזים והר עיבל והירדן וים המלח וכל הארץ אשר סביבותיהם, כי הר גבוה הוא מאד. ממנו יעלו ג' ראשים. אשר יגדל עליו תמצא במחלקות פרטיות המדינה:

פה עמוד קורא נעים! אם לא תתן פה פוגת לבת עינך לבל תזרום כזרם מים כבירים, ודמעותיך בנאדך תשים לבל ימסו ספרך, הרוף אסוף ידיך אם כיענים במדבר את לבך לא הקשית, לצעוד על קוץ ודרדר במקום שושנים ופרחים קותה נפשך, אל התרום לעלות אחרי אל ההר הטוב הזה והלבנון. כי לא בארץ חמדה כימי מועד אושיבך, לא אל ארץ זבת חלב ודבש אעלך גם עלה, אף לא על ההר חמד אלהים לבנות בית זבול לו ולשכון כבוד בארץ אבותינו כי אם על ארץ ציה ושממה שמה ושממה. ארץ אשר קללת אלהים עליה מחרפת ולא תדמה. היעמוד לבך ומורשיו בל ינתקו ליום עיניך לנוכח יביטו איך בגאה וגאון זדונים פראים ישלטו בה שלטת, ואתה בהסר כל כנר בארץ נכריה תשב משמים עשוק בארץ מכורותיך ומולדותיך? שמה תראה ובהנה כי זר ומוזר הנך בחיק הורתך, שערי ארצך לפניך סגורים, אל נחלת יעקב אביך בכסף תבוא, ונטפי עיניך על חרבותיך ושוממותיך במחיר יזולו, כי בנקיון כפים לא תחנן לרצות אף את אבניה. אורק את עפרה להונן. גם אם יעך רב כופר לשכון בארץ מאפילה ובעיר ובהלות הלזו, לבך יחרד אף יהגה אימה. בשמעך כי יבא השודד מדמשק לשלול הונך ויגיע כפך, או לטרוף נפשך באפו ואם על בנים לרטש. התחזקנה ידיך ולא ינועו כנוע קנה וסוף מפני רוח זלעפות, עת עיניך תראינה עיר תהלה כי היתה לשמה וכלילת יופי למנוד ראש, איך מעונה אלהי קדם למעון תנים נהפכה, ואוצר כלי חמדה לכלי ריק ומשכן עלטה? עפעפיך ייישירו נגדך על הר ה' במקום בית אלהי יעקב סמל הירח בהתחדשו נתן, ועל כנו נביא ומורה שקר יכובד? וכי תשא מרום הר ציון עיניך, מה בלעדי מעוף צוקה ואפלה תמודת תראה, מעופפים על מקום בתי קדשה ותפארתה, ובמקום עופל ובחן. הה! רק אבן אופל וצלמות? כי מכל היכלי עונג ובתי משושה, מכל מגדלי מבצריה וארמנות עוזה, גם גלים נלים ואבן על אבן לא נשארו, אין שריד עוד וזכר למחמדי עין מלאו וכללו יופי עיר אלהים קדוש משכני עליון, זאת:

ירושלים

(גם בלשון ישמעאל קאדים שריף, עיר הקודש)

בנויה על הר ציון, אשר ממנו יעלו ד' גבעות. אולם בכתבי הקודש לא ימצאו כ"א שתים. [הר ציון] בפאת נגבה להעיר (תהלים מ"ח ובביאור שם), והוא חלק מההר ציון הכולל כל הרי העיר, וכעת הוא מקיף העיר והולה. [הר המוריה] מחובר להר ציון ע"י גשר, עליו בנה שלמה בית קדשנו ותפארתנו (דה"ב ג') בשנת תתקכ"ח לאלף השלישי, ונחרב ע"י נ"נ מלך בבל בשנת שלח מעל פני לאלף הרביעי. אפרי

מלאת שבעים שנה שהוגבלות ע"פ ה' ביד ירמיה הנביא, בנו אותו עזרא הסופר ונחמיה בן חכליה ככתוב בספריהם. בשנת תשמ"ב לאלף הנזכר הרס המלך הורדוס את הבית אשר היה בנוי ברפיון ובלי הוד והדר, ובנה אותו מחדש בפאר ויופי להלל מאד. גם מלכי הגוים פארוהו בכלי חמדה עד כי גדל הבית ההוא האחרון מן הראשון שבנה שלמה (מ"ע פ' כ"ח), הבית ההוא הי' מעת הבנותו פעם שני' ו' פעמים במצור, עד כי האחרון שכביד הקיסר אספאסינוס טיטוס בנו ושרפוהו בשנת תתכ"ח לאלף הרביעי, ואת אבותינו הגלו לארצות פזורינו אשר אנחנו מפוזרים ביום הזה. מ"ח שנה אחר החורבן נבנתה העיר ע"י [אדריינוס] קיסר, וקרא שם העיר (עליא קאפיטאלינא) ולא הרשה את היהודים אף לגשת אליה כ"א אחת בשנה להתאונן על חרבותיהם ושוממותיהם, ואף גם זאת לא יאות להם אם לא יתנו פרס בואם מכס נפשם בשער, ושם הקדוש ירושלים נשכח כמעט בכל לשונות הגוים. בשנת ש"ח לאלף החמישי בנה הקאליף אמאר נכד מחמד במקום המקדש והיכל בית תפלה לישמעאלים, וכאשר חפר בארץ לפנות הערמות עפר מצא שם אבן גדולה, ויתפלו עליה הישמעאלים כי היא האבן אשר שם יעקב למצבה בעת נגלו אליו האלהים, ועל שמה נקרא עד היום (דשאמאט-על-זאקהרא, בית תפלה מסלע) וקדוש ויקר הוא להם כאחד שבמעקא ומעדינא (עיי' ערב). בשנת תתנ"ט לאלף החמישי נפלה העיר ע"י (גאטפריד) דיכס לאטריגנגען בידי נוצרים. ושמוהו לבית תפלתם, בשנת תתקמ"ז לאלף הנזכר לכדה זאלאדין מלך מצרים, ושב הבית לבית תפלת הישמעאלים עד היום הזה. משפט מות הושם אז לנוצרי אשר יציג רגליו אף באולם הבית, אך בהמרת דתו יכופר עונו, כי הישמעאלים יאמינו אשר שמה עיני ה' פתוחות אל תחינת כל קוראיו, ולכן גם הנוצרי אשר יבוא רק לאולם הבית וירבה תפלה אשר ירושלים תשוב להנוצרים, השומע תפלה ישמע בקולו ויעתר לו. החומות אשר סביב העיר מרובעות הנה ומכוונות לארבע רוחות השמים אולם רק אחת תקיפם מכל צד, והיא מוקפת חומה מימות יב"נ (ערכין ל"ב). והמגילה נקראת בט"ו באדר (שו"ת רלב"ח סי' ל"ב). הארמון מולד אשר על מקום מגדל דוד, בעת הוא ארמון נושב, השומר (הגא) יסגיר שמה את נשיו, כי כל נשק אין בקרבו, ולרעש כדור אחד מקני רעם תפולנה כל החומות ההן על תלן. הקף העיר חצי פרסה אשכנזית. מספר תושביה ך' אלף, מהם י"א אלף יהודים ומהם קראים, ח' אלף נוצרים. הרחובות צרות ובלתי מרוצפות, ההולכים יכוסו באבק פורח, גם יכשלו בהליכתם בחלקי אבנים ורכסים. החוצות צרות ומטונפות ורק מקצתן מרוצפות באבנים. השוקים מעלים צחנה ובאשה. הבתים בנוים מאבנים או מחמר, אין פאר למו מבית ומחוץ, גם ימי עמידתם לא ימשכו, רובם מרובעים וקטני קומה בלא מגדלי מעלי עשן ובלא אשנבות חיצוניות. הגגות שטוחות או עגולות אלמעלה, וכקברים וגלורים ממרחק יראו. מכסות ויריעות פשתן המתוחות מבית לבית *) למחסה ומסתור מזרם וממטר, או מקרני השמש לבל יקדירו פני הקודרים בלעדי זאת מני עוני ולחץ, האפלנה פני העיר האבלה והשוממה. ובלעיף עלפה את עין הארץ תכינה, הושביה עם עני ודל, וביותר אחינו היהודים האומללים והדלים בכל הארץ, אשר יחיו מכסף נדבות ישאלו להם מאחיהם אשר במצרים ובארצות הברבריא. אחינו היהודים אשר אליהם ינהרו משאר ארצות תבל לא יאריכו שם ימים ויקומטו בלא עת, אם מרוע האויר או ממורת רוח ודאבון נפש אשר ילאו שאת, כי לא נכו בכמו אלה, הן לשמע אוזן כהתה כל רוח וימס כל לב, הגם אל מראיה יוכל? הישמעאלים מונעים את היהודים מלהתעטף בטלית של צמר, ולכן עושים אותו מפשתן (שו"ת רדב"ז ח"ב סי' רמ"ד). וכי ימות איש מקהלתם

ישאוהו

*) כן הוא גם בערי קיירא ואלכסנדריא של מצרים כאשר שמעתי, אם יתאמו ש' שאר עבי מספר זה.

ישאוא ילדיו ומשפחתו בנשף בערב יום אל עמק יהושפט ויקברוהו. גם ימצאו שמה קברים הנקראים קברי המלכים (אולי הם הנזכרים בנחמיה ג' ודה"ב ל"ב) הקברים המה בתחתית הארץ, כדמות חדר גדול נחצב מסלע, כי הקירות והקורות אשר מלמעלה מרובעות, פנות הזויות חדות, כאלו נבנו בזמנינו ע"י אמן מהיר אשר אנך והאבן הבדיל בידו. מהמקום ההוא יבואו עוד אל ששה חדרים בתבנית החדר הראשון, ב' האחרונים עמוקים מאד' הראשונים; בששה חדרים ההם ארונות אבן מעוכים בארץ אצל הקירות, מכסות הארונות היו אבנים מפותחות בפתוחי ציצים ופרחים מעשה ידי אמן. אבל רובם נבקעו ונשברו מידי זידונים. מרוב הליחות אשר בעומק הארץ, ירעפו הגלעות ומכסות הארונות מים אל תוך הכיור אשר בכל חדר וחדר. בין תהלוכות תחתיות האלה תמצא עוד דלת מאבן אחת חלקה כדמות טבלא וגם ציריה אשר עליהן תסוב ממנה נחצבו. כאשר יעלו מהקברים ההם אל פני העיר תראה מהפכת וכינוק מגואלה ומוזהמת, שמה יאמרו הושיב המלך צדקיהו את הנביא ירמיה (ירמיה כ' ב'). גם בית תפלה לישמעאלים אצל מערה אחת אשר גם היהודים גם הנוצרים קדוש יאמרו לה, באמרם כי בה ישב הנביא הנזכר בכתבו ספר הקינות, גם יראו עוד האבן אשר עלי' ישב אז, (אוצר כל כלי חמדה הוא לאוהבי נפלאות ומאמיני כל דבר, אף כי בכתבי הקודש ודברי חז"ל לא נזכר מהם מאומה) הרבה בתי תפלות לנוצרים, בית מרקחת (אפאטעקע) לצרי (באלזאם) היותר משובח הנעשה שמה ונודע בכל ארצות תבל בשם „צרי ירושלים" ולשאר ראשי בשמים אשר בארצות הקדם. יין טוב מאד הגדל בעין גדי (ש"ה א) אשר אצל בית לחם. צמוקים גדולים מאד, תמרים, רמונים (גראנאדען) אבטיחים, תפוחים תאנים אשר יגדלו פעמים בשנה. אין להם מעיינות רק רובם ישתו מי גשמים אשר יקוו להם בבורות הטובים.

עמק יהושפט מתפשט מצפון לדרום בין הר הזיתים והר המוריה. בתוכו ישטוף הנחל קדרון אשר מימיו יקוו מימי הגשמים הנוזלים מההרים, ולכן ברוב ימי השנה יחרב וייבש, לד"ק העמק הזה הוא עמק שוה הוא עמק המלך (בראשית י"ד) גם עמק רפאים, כי שם היה גם אז מקום קבר בני העם, כאשר ימצאו עד היום ציונים לקברים חדשים גם ישנים. ואולי יקרא בעבור זה הנחל השוטף שמה קדרון, כי קודר ילכו וגם קדרות ילבשו איש איש למשפחותיו על בית אבותיו עת לקבורות יובלו. גם רוח כהה מרחפת על פני העמק הלזה. בפאת מערבית יתראה ההר אשר על פני העמק כקיר גבוה, עליו יעמדו חומות העיר הישנות, ומפאת מזרחית הר הזיתים והר המשחית (מ"ב כ"ג *) מראה שני ההרים הערומים האלה כהה אדמדם (דונקעל ראָטה) עליהם הדרבורות מענבי גפן שחורים הנחרים מני חורב, ואילני זית אשר לא יצליחו לכל, אגודת אזוב וחרבות שוממות מבתי תפלות הישמעאלים. בעומק העמק נשר קטן ספון על הנחל קדרון. ברגל הר המשחית יתראו האבנים מקברי היהודים כגלים נלים מחרבות שוממות, מתוכם יתנוססו ציוני שלשת הקברים האלה, אשר על קבר המלך יהושפט, ואשר על הנביא זכריה (בן יהוידע או בן ברכיה!) ויד אבשלום אשר הציב לו בחייו (ש"ב י"ח) הכונות בנין הציונים האלה יעידו כי נעשו בימי בית שני, גם בסביבות העיר רבה העזובה בקרב הארץ, הרים ערומים מכל צמח ושיח סביב לה, עליהם ערמות אבנים ולבנים מהיכלות נהרסים ובתי תפלה נתוצים. בתוך העיר ימצאו

עוד

*) אולי נקרא כן על כי שמה השחית שלמה המלך את דרכו לשחת את יפי חכמתו ולבנות במות לאלילים, גם ירמיה הנביא קרא את בבל הר המשחית, והוסיף לבאר, המשחית כל הארץ (שם נ"א) ולא כדעת המפרשים שהוא כמו הר המשחה בדחז"ל ושעמו הר הזיתים, כי באמת מים שם ורק ברגליהם יגעו אבל לסוסים לשר אחד לא יגעו, ועורא בטורא לא שגא.

יוד פרגוס מהיכל המלך הרדוס. מכל מעשי המלך דוד ושלמה בנו אין עוד שריד ושארית, כי אם אגם מים אשר עשה המלך שלמה בצפון ההיכל, שמה רחצו וטהרו את הקרבנות טרם נקרבו, ארכו המשים ורחבו ארבעים רגל, על קרקעיתו אבנים גדולות מחוברות ע"י ווי ברזל למען לא יתפרדו, ועליהם חומה מאבנים בלתי סדורות, עליה אבני אלמיש ערוכות על פני כל החומה, ועליהם מכסה אבנים מלמעלה, ארבעה טורי אבן האלה הולכים ומשופעים באמצעותם; כעת דללו וחרבו מימיו וערמות עפר נגברו עד אליו. גם אילנות ממינים שונים יגדלו בו. האגם הלזה נזכר ביוסיפון לרומיים, ואולי הוא הנזכר בנחמיה ב' בשם „ברכת המלך".

ירושלים עומדת כעת ההיא מבלה מושל (עבד להסולטאן) המושל כמעט בממשלה בלתי מגבלה. אין מעצור בעדו מעשות כל נבלה, אם רק את אדוניו הפאשא מדמשק יהלך שלל. רשות בכל הטירקייא לכל המושלים למכור את הממשלה והמשרה אשר על שכמם בעד בלע כסף, יכולת ממשלתם פרושה על חיי ונכסי עבדיהם; בעד מעטי כיסי כסף יוכל אחד מאנשי הצבא (יאניטשאר) לקנות פקודת מושל קטן (הגא), ומושל כזה יוכל באות נפשו למכור או למחוץ ראש איש באין מעצור ומכלים דבר; ראשי עם הארץ כראשי צאן טבחה בכסף יקנו, ולכן לא ישמע בערי יהודה משפט אחר זולתי „זה יתן עשרה או עשרים ושלשים כיסי כסף בעד המת מאות מכוה או ראש רעהו". העוני והלחץ אשר שמה ירבו שודדים יום יום, אך השודד העולה על כולם, הוא הפאשא מדמשק אשר כעלוקה ימוצץ חלב ירושלים ויעמידה ריקה כעיר נלורה; לשמע בואו יחילו כלשמע ביאת אויב ומתנקם, החניות יסגרו, במערות ונקיקים יתחבאו, כהוכה במכאוב על המשכב על ערשותם יסרחו, או על ההרים ינוסו להמלט מחמת המציק; בבואו יעטוף שית חמס במעטה תהלה. לאמר כי הולך הוא לשלח האורחה הקדושה למעקה אל קבר נביאם, ולמען תמוך זרועם ולסעדם בצידה לדרך יתאמר לבעול כל הון ולשום מועקה במתני הגנשים והנעגים, ויפקד פקידים להוריד מחיר כל דבר בכסף יקנה, הקונה ישמח, והמוכר יתאבל, יסגור חנותו והיוקר יאמיר; הפאשא ישלח מלאכיו הרם אל הסוחרים לאת לו מתן בסתר כמה כיסי כסף, כי רק אז לא יבים און אף אם יקחו על אחת שבע, ויאותו הסוחרים כי אכף עליהם אכפו, ולמען ימלאו מחסורם עד מהרה יעלו מקח מחיר כל דבר מעלה מעלה, והעם הרעבים פעם שנים גם שלמה ואדר יפשיטו, כי כל אשר לאיש יתן בעד טרף נפשו. השואף לבלע מפשקות לא ישבור לתאותו אף אם כסף כעפר יצבור, גם מצבא חילו ישלח רוכבים לגזול שלל מהערביים העובדים את אדמתם מעבר לירדן, ואת צאנם ועדריהם ינהגו אחר המדבר, עם שוקט ובוטח אשר נתנו מנת המלך ולא ילחמו מלחמה, ופתאום כשואה ממרחק יבואו הרוכבים ויפשטו על הגמלים סוסים צאנם ובקרם וינהגו וילכו אל אדוניהם! העמים אשר בצל מלכי חסד יתלוננו לא יבינו משפט הפאשא ומעשהו עם השלל ההוא, גם אם יסופר להם לא יאמינו אם לא יהיה לבם נכון ובטוח באמונת רוח נוסעים נאמנים אשר כזב לא ידברו, כי לעיניהם ערך ערך מחיר כל דבר כפלים מערכו בשער, וחלק אותם לטבחים ולשאר יושבי ירושלים ונכבדי הכפרים אשר סביבותיה, ומשפט מות להאיש אשר ימאן לקחת הבלו בנעימים ולתת מחיר ערכו אשר יושת עליו. האתונות והסוסים יקחו הרוכבים שכר לפעולתם כי חק עולם להם אשר רק כל בהמה מפרסת פרסה יקח לו הפאשא. כאתימו לשוב ישוב לדמשק כי שם ביתו, וכל חיל הצבא אשר בירושלים, ישלח את האורחה הקדושה למכה ומגן על הדרך, ונשאר בעיר שמה מהומה ומבוכה, כי תושבי הכפרים השודדים והאומללים י ת ו זה בזה, עבודת האדמה השבת, הגפן הובישה והתאנה אומללה, האורזת ישמו והמגרות יהרסו, וכל אחד כגנב יבא לכרום זמורת רעהו וכל מבחר עץ זית להכיל; ולפעמים ישלימו יחד ויגשו אל ירושלים להלחם אליה, פקידי ומושלי העיר יסגרו שעריה והטכנרים יתמכאו מיראתם לבל יפגעו

שער או בעד החומה יבואו לשלול שלל ולהרבות חלל, יען אין לאל ידם לשלוח נגדם, כי כל הולם לקח הפחתה כנזכר. לתקופת השנה יבוא המשחית פעם שניה לקחת מס הארץ מעם בזוז ושסוי הנשאר, ותהי מהומת ה' בהעם, השאון אוניש מבני אדם, והעזובה רבה בקרב הארץ; בשפות השנים תשגא השאיה, וברבות הימים ירבה ה[illegible]ון, משפחות תמי[illegible]ות יהמו לנוע, כפרים מפוארים ישממו ויחרבו, על זכרון היותם לא יעידו [illegible]ק גלים גלים וקברים חלולים. דרכי ציון אבלות, שממו החוצות, שבת עובר או[illegible]ח, אין קול ואין קשב בעיר כי אם בעת ישמע קול מצהלות שעטת פרסות הסוס בבוא הרכב ורגש ערבי על הניהו מתנוסס, או בעת באחו לשלול שלל ולבוז בז מאכרי הערביים. ובלעדי זאת יהוסם אדם; השקטה מרחפת והדומיה שלטת בכל חוצות ירושלים השכולה והגלמודה. בין רגל הר ציון ומקום ההיכל, זרע יעקב לבדד ישכון, בראש חפוי וכחף מקפה לסבול הרפה חורפיו ואכזריות נורדיו לשאת. הוא האל הנותן למכהו לחי והיתו לממיתים ולא יתאונן. הוא ישא בשרו [illegible]ניו כף י[illegible]ח ויסבול זעף ה' ועל זרועו ייחל כי עוד בישועתו יראהו. לא יצעק ולא ישא [illegible] יד כל עמל תבואתו; ישתה גם ימצה קבעת כוס חמת שדי, ונטפי גדותיו רק את נטפי עיניו ימהל ולא ישמיע בחוץ קולו. עיניו יראו כידו עניו ומרודו, ש[illegible]רה פעמים נלכדה עירו מידי זרים, וכעבד יאלף אל מרגוע לא ידע בעיר מולדתו וארץ מכורתו הנהו. רבות אנחותי! ואם לא טובים היו לו הימים הראשונים עת חזו עיניו הר הבית לבמות יער שועלים הלכו בו, מאשר עפעפיו יישירו נגדו איך במקום מעון מקדשו נביא ומורה שקר יעבד, וכפות רגלי פראים אדמת קדשו ידרוכו! הן כל זאת באתהו וכל אלה לא ישחוהו בקרבו, לא יסיעו כעת תקוהו אף לא יניעוהו מהוחיל כי דבר אלהים יקום ואסירי התקוה לבצרון ישיב עיניו החזינה, יחיל ודומם בצפיתו יצפה כי עוד עזובה ושואה תהיה רוממה, עוד עניה סוערה תהיה נשמה. וזה שמה אשר יקראו לה מיום ה' שמה.

יְדִידוּת נַפְשִׁי מַחְמַד עֵינִי
עֲדָה יָדִי תַּעַזְבִי
אָמֵן רַק אָז תִּשְׁכַּח יְמִינִי
עֵת בְּלִבִּי לֹא עוֹד אֶזְכְּרֵכִי

חברון או (דאל־עג רההמאן) דרומית מערבית לירושלים, בסביבותיה פירות וכרם ענבי גפן טובים וגדולים מאד, מהמרקחת (זירופ) אשר יעשו מהם יובילו ב' אלפים ככרים צענטנער בכל שנה למצרים. ארמון מבצר, י"ב אלף ישמעאלים וערביים, ה' אלף ות"ם יהודים העושים והסוחרים בזכוכית מסחר עלום בכל ארץ ישראל סוריא וערב. בית הכלה מאבני גזית מרובעות וגדולות אשר הי' לפנים להנוצרים הוא כעת להישמעאלים. מערת המכפלה אשר יראו להמוניהם ולהיהודים בעד בלע כסף, יאמרו חכמי הנוצרים כי שקר תרמיתם, כי המערה היתה במישור שמן הנקרא אלוני ממרא קרוב לעיר חברון אבל לא בתוך העיר, כעדות הכתוב (בראשית כ"ג י"ז). עזה או (גאזא) קרובה להים, עיר פרוזה אין חומה זולתי סוללות עפר אשר סביבה. ארמון נוטש, חוף לאניות פתוח מכל עבריו. כ"ו אלף מספר תושביה, ישמעאלים יהודים ונוצרים. מקום המסחר בין סוריא ומצרים. שמה ההגורר נתן האשכנזי מחבר ספר חמדת הימים המכונה בספרי צילת נובל צבי, שו"ג, דבר שמואל, מעשה טוביה, נחלת שבעה ודומיהם, בשם הנביא מעזה, כי אויל הנביא כזה הורה יהוגה מלב דברי שקר. והסית את המשיח ומדיח שבתי צבי בן"י נבהבה בעיר מולדתו איזמיר לירושלים,

לעשות את עצמו למשיח, ורבבות אלפי ישראל לזנות אחריו. כל זאת בלתנו בשנת והם תבו לרגליך, והיתה עת צרה ליעקב. רמה או בעדשולאה נפוגה לירושלים, ס' אלף מספר תושביה, יהודים גם נוצרים בתוכה. שכם או נאפאלוזא (ובמדרש רבה פ' עקב ניפולין של כותים. הוראתו עיר הדבה) בין הר גריזים והר עיבל, רבתי עם, תושביה ישמעאלים נוצרים יהודים, וכותיים או שומרונים, הכותים מאז תמלא בדהז"ל. ומעטה בספר קנאת ה'. שמה ילכשו נמר גפן, גם יסחרו מסחר רב. יריחו לפנים עיר התמרים (דברים ל"ד ג') ועתה שוממה וגם התמרים לא ימצאו עוד שמה, תושביה ערביים מעטים שוכני אהלים, בסביבה ההר קווא־ראנטינא הנודע לנוצרים, מול הר העברים. לפנים גרו בה גם יהודים (עיין שו"ת זכרון יוסף חלק א"מ סי' ב') ב' פרסאות ממנה מעין המלך (קעניגס קוועלע) אחת על אילן אחד. והוא מוצא המים (לפי קבלת תושבי הסביבות) אשר נרפאו ע"י אלישע בן שפט (מ"ב ב') מימיו ישקו את כל הככר ויעשוהו דשן ושמן. מהכונה המעיין הזה ונפלאות הנביא אשר הפליא לעשות בו עיין ס' המלחמות ביוסיפון לרומיים ספר ד' פ"ח. שומרון (זעבאסטע) שממה ומשמה, אהלים קטנים ומעטים בקרבה. קיסרי קאזאריע פאלעסטינע על ים התיכון, הרבה ושוממה, דיגים רבים ישבו בה, לפנים כלילת יופי מושב נציבי הרומיים בארץ ישראל, גם אשקלון לשממה היתה. טבריא על ים גינוסר או ימה של טבריא *) עיר קטנה תושביה יהודים וערביים. בלשון המקרא המת או רקת שמה (מגילה ו') והמלך הורדוס בנה אותה מחדש לכבוד הקיסר טבריאוס וקראה על שמו טבריא, וגם אחרי החורבן גרו בה הרבה חכמי ישראל ונקברו בה, ולד"ק שמה מקום קבר לגבירת תפארתנו מאור הגולה הרמב"ם ז"ל (יוחסין ושלשלת הקבלה) וגם עתה יבחרו אליה רוב אחינו הנוסעים לארץ הקדושה ויאחזו בה:

הגלילות הבלתי סרים למשמעת הפחה

א) הגליל איטאאב צפונית להנהר אל נטעס שם הבירה כשם הגליל. הרבה ישמעאלים ונוצרים, מכהום שונות רבת המסחר בעורות עבודות ועורות עזים מאדמים, בגדי צמר גפן וצמר עזים. ב) הגליל האמאה על הנהר הנזכר, שם הבירה כשם הגליל. וגם היא רבת המסחר. ג) הגליל האשעייא על הנהר כשמו, גם הנהר קארא ישטוף דרך שמה. ד) הגליל יפו. שם הבירה יפו של ים יפו (יונה א', דה"ב ב') והים הומה, כי שני קצוות החומה אשר סביבה יגיעו עד הים. ז' אלף מספר תושביה, שמה ינוחו וינפשו הנוסעים מאירופא אל המקומות המקודשים בארץ ישראל. הרבה בתי תפלות לנוצרים, חוף לאניות גם רבת המסחר למצרים. לפי עדות החכם פילנום (סופר קדמון) היתה העיר הזאת עוד בימי נח,

ושם

*) יען הז"ל הרבו בהרבה מקומו' לספר בשבח פירות גינוסר לכן אמרתי להעתיק פה דברי סיוסיפון לרומיים וז"ל בס' המלחמות סי' ג' פ' י' על שפת ים גינוסר פלך (לאנדשאפט) הנקרא על שמו, הרכו שלבים בשלדיען וכתבו עשרים. מהולל מאד בעבור תכונותיו הטובות ומעלותיו הנחמדות. אוירו ממוזג, אדמתו פוריה לגדל כל מיני צמחי גנות וכל מיני פרי יפה תואר ומגדים חדשים גם ישנים; האגוז צלותח במקורות הקרים, בשומר האוהב את החום, גם הזית והתאנה אשר רק באויר הממוזג יצמחו, שמה יחדיו יגדלו ויעשו פרי תנובה להלל מאד, אך שמה התראה הטבע התמימה כאחד האדם באוסף לכבוד ולתהלה, כי בזרוע עוז וכל מאויי כח היא מתאמצת לעשות שלום בין התנובות שדי, אשר בארצות זולתה רק בפלגות תקופות השנה פרים יבכרו. גם כח בפירות השם לעמוד ימים רבים, הגפן והתאנה יעמדו עשרה ירחים. והנשארים כל ימי השנה. נוסף על אויר הטוב והבריאה הזות ימצא שמה גם מעין עוז הנקרא כפר נחום המשקה את כל סבבר ויעשהו לגן רוה עכ"ל.

ושם באו אל התיבה נח וביתו מפני מי המבול, ובצאתו ממנה נתן נשם בני כל הארצות השרות לממשלת הבירה יפו אשר בנה יפת בנו הגדול. יושבי הארץ ההוא יאמינו כי שם מקום קבר נח אבי כל חי הלד. בית לחם כפר יושביו נוצרים. [מדבר סוריא] מזרחית לארץ ישראל והולך ומשתרע עד ארץ נגב, רועי הערביים ישכנו שמה עם עדריהם:

אוירה מה ... דברי המשורר, הוי נשמות אויר ארצך, כי אויר הארץ ההם אשר הרוחות הבוערות העולות מהמדבר יעשוהו כתנור בוערה יקורר וימוזג ע"י הרוחות המנשבות מהים התיכון. ימי הגשמים לא ימשכו, גם לא ירד כמו שלג לרוב. על הרוב יגמלו שקדים גם אילני פפירשען ופאמערהאנצען באחרית ימי ירח טבת. המוצא ירח אייר עת הקציר לה. בימי הקיץ ירד גשם מעט לעתים רחוקות והחום גדול מאד וכמעט לא יוכלו שאתו, אם לא קיטור עב ויבש אשר ירחף על פני האויר יעצור בעד קרני השמש ולא יתנם הנחך ארצה. בתחלת ירח אלול ירף החום ובאחרית ירח תשרי יחלו ימי הגשמים. האכר יכונן מעשהו בשדה ואז יבא השחיו אשר על הרוב יחל גם יכלה בגשמים לבד. אף כי הארץ פוריה בכל זאת לא יעבדוה יושביה ככל הצורך. גם הארבה יאכל על הרוב את יבול הארץ:

יבולה ושאר נאותיה. תפוחים, אגסים (בירן) פפירשען. אפירקאזען, פפלאמען, תאנים, פאמירהאנצען, ליטראנען וזיתים די והותר, גפני ענבים מלאים מהם, הענבים אשר יגדלו סביב ירושלים וחברון טובים ומהוללים מאד, האשכלות ארוכות לפעמים כחצי אמה, גם יעשו מהם מרקחת זירופ טוב ונעים מאד. כי הישמעאלים אינם שותים יין מאזהרת דתם וגם הנגיעה בו אסורה, יען כלל גדול להם כל דבר האסור הוא טמא, והם נזהרים הרבה מהנגיעה בדברים הטמאים להם, ואם ימצא ברשותו יין קונסין ומיסרין אותו, לפי שנאסר להם השכרות, אבל שותין ומוכרין בהנויות את האכסמ"ס והוא לצוקים כחושים שרויין במים ומעבירין אותו במשננת, כי זה אינו משכר כלל (שו"ת הרדב"ז ח"ב סי' קפ"ד). תבואה, עדשים, צמר גפן, טאבאק. מלח הים, צאן בקר אילים ועזים סוסים, חמורים וגמלים לרוב, דבורים לרוב. העופר [רעהע], צבאים, נעמזען שועלים קטנים (שאקאלע) אנטעלאפען. פראים, כלבים פראים. דבים. ארי שחל (לעאפארדען) ונמר (טיגר). דגים לרוב בימים ובנחלים:

ארם נהרים או אל דשעזיר

מעזאפאטאמיען

חלי מי. שטחו אלף וז' מאות פרסאות מרובעות. רובו בין הנהר פרת ונהר חדקל כנזכר. כולל ג' פחוות, חלק ממנו הנקרא פלך מארדין יחשב לפחת באגדאד. א) הפחה דיארבעקיר כולל י"ט גלילות [קאדעמיד או דיארבעקיר] הבירה בכל הפחה על הנהר חדקל, עיר חומה עליה ע"ב מגדלים, מאה אלף מספר יושביה ישמעאלים יהודים נוצרים ארמיענער וקאטמען (כן יקראו נוצרי מצרים) מושב הפאשא ונשיאי ראשי כהני הנוצרים מכתות שונות. הרבה בתי מלאכות לאורגי פשתים וצמר גפן, ולעורות מאדמים. רבת המסחר, דרך שמה יעברו שהורים הרבה מהודו ופרס. [רשעזירע או זאבדו או קארדו] על אי בנהר חדקל, לפעמים תחת פחת באגדאד. בסביבה בית כנסת עזרא הסופר (לדעת היהודים הגרים שם). עם יעזידער עם חפשי שוכנים בהרי מידיאד והרי טויל. ב) הפחה אוראפא או דאקא כתוכה ז' גלילות [אורפא] (עדעסא) הבירה עם ארמון מולד, מושב הפאשא ורשם כהני יאקאביטען בתי מלאכות לשורות מאדמים. רבת המסחר, רבים

יאמינו כי היא [עיר כשדים] (בראשית י"א כ"ח) אשר שמה נולד שאר ממנו הלכם : חרן (שם שם ל"א) עיר הרבה ושוממה . ג) הפחה מאזול מזרחית להפחה הקודמת [מאזול] הבירה עיר גדולה על נהר הדקל מושב הפאשא ונשיא ראש כהני נוצרי נעסטריאנער , הרבה בתי אורגים לפשתים וצמר גפן , גם יריעות יעשו שמה . [על־קאש] כפר הוא [אלקוש] מקום הנביא נחום, ובו קבר אשר יושביו אומרים עליו שהוא קבר הנביא ההוא , גם סמוך להמקום הנקרא [עסקי־מאזול]. והוא תל אבנים על נהר הדקל , תושבי הסביבות יעידו כי שם עמדה נינוה העיר הגדולה , כי הגלילות האלה היו לפנים ממלכת אשור . ולכן נבא עליה הנביא הזה ככל הרעה אשר באתה . ועיי' ביאור על הנביא הזה בס' מנחה טהורה כי נכבדות מדובר שם :

גערגין אשר בטירקייא

ספחה וסיחם לרוסיא משנת 1828 ולא נשאר לטירקייא כ"א העיר [באטומי] מבלד עם חוף אניות על ים השחור , ויצא הגבול קדמה עד הרי [אכאלציי] ונסב נגבה מול [קארס] ואחר הגבול עד הרי [אררט] :

טורקאמאניען (ארמעניען אשר בטירקייא)

בדת שטחה ג' אלפים תל"ו פרסאות מרובעות . קורדיסטאן מדת שטחה אלף תג"ד פרסאות מרובעות [ואיראק ארבי] כל אלה כוללים ששה פחוות . א) הפחה **קארס** בתוכו ששה גלילות . [קארס] הבירה מושב הפאשא וראש כהני ארמיענער , עיר גדולה ואנשים בה מעט, בסביבה הארץ פוריה . ב הפחה **ארזערום** או **ערצערום** כולל י"ד גלילות . שם הבירה כשם הפחה , עיר חומה וארמון מוצק ומגדלי' נסרסי' כ"ה אלף מספר תושביה , מושב הפאשא וראשי כהני הארמיענער וגריכן . חרשי נחשת ועושי מקנה וקנין עם סחורות הודו בוכרייא ופרס . הקור גדול מאד בחורף ובעבור חסרון עצים בגלילות ההם מוכרחים יושביהם להסיק בגללי צאת פרה יבשים (יחזקאל ג') . [באייאזעט] עיר בצורה רבת המסחר עם פרס וגעארגין . יושבי הערים והכפרים אשר על הרוב הם נוצרים יגורו במערות ובמחלות עפר : כי אין להם עצים לבנין בתים. ג) הפחה **וואן** על ים הגדול וואן אשר מימיו מלוחים. **וואן** הבירה על הים הנזכר רוב תושביה ארמיענער , מושב הפאשא לד"ק נבנתה ע"י המלכה **זעמיראמיס** , הנודעת בלמודי המשלים ונזכרת בספר רבתי בין ד' נשים שנטלו ממשלה בעולם , ועל שמה נקראת לפנים [זעמיראמאצערטא] בבטן ההרים אשר לצפונה אצורות אבני מאגנעט . אכטאמאר אי בים וואן , בית תפלה לנוצרי ארמיענער מושב נשיא ראש כהניהם פאטריארך . ד) הפחה **שעהרזור** כולל שני גלילות . **קערקוק** הבירה עם ארמון מוצק, מושב הפאשא. [שעהרעזור] עיר בנויה על סלע . הבתים הנבנים בתוכה כמערות, בסביבה מקום הנקרא **קבר אלכסנדר מוקדון**. **ארבעל** עיר בנויה על מישור , ארמון על גבעה נשאה , בסביבה נצח אלכסנדר מוקדון את המלך דריוש (עיין הושע י' ובמנחה טהורה שם) . אליה יחשבו גם ארצות נכיבי עם קיאורדיסטען הלא המה [בעטליס , דשעזירע , אמאדיא רשיאולאמעק , קארטשיאוילאן] . מקצתן ברות לממשלת הפאשא אשר בבאגדאד ומקצתן חפשיות , בעלים בירת הנסיך אשר לו כ"ה אלף רוכבים . מושלי העותמאנלים והפרסיים ישיקו אליו בלשונם ומעליליהם למען לא יהיה לשטן לאורחות ההולכות דרך ארצו . העיר מכוננה בין שני הרי סלעים הרחוקים זה מזה כמטחוי קנה רעס , ובשני צלעי הבקעה אשר בין ההרים ישטוף נהר קטן . ולכן היא בצורה מאד . בתוך העיר ארמון על גבע' נשאה ומשופעת . שם מושב הנסיך מעם בקורדיסטען . המושל על הגליל הזה . [אמאדיה] עיר עם ארמון מוצק על סלע

גנוסם. באמצע השוק מעינות מים משכים. התושבים ימלאו משם נודות להביאם אל העיר, והיא ג"כ בירת נסיך א' מהקורדיסטאן המושל על הגליל ההוא. משם יובילו התפוחים הנקראים גאלל-עפפיל וטאבאק, גם ימלאו אוצרות משם בהעיל [געלירע] העומדת על אי בנהר חדקל. והגשר עומד על ספינות. ד) הפחה באגדאד עם הבירה כשם הפחה (כתובות ז' וברש"י שם) על נהר חדקל, גשר על ספינות („50, '4, 62° הורך. 24, 83° רוחב). מספר תושביה לד"ק יותר ממאה אלף. מהם הרבה פרסיים, ישמעאלים, יהודים, נוצרים ממינים שונים, עיר בצורה מוקפת חומה לבנים, ארמון מולך, קס"ב מגדלים, השירות רחבות ועמוקות אשר לעת צר תמלאנה מים מהנהר חדקל. רבת המסחר בסחורות הודו משי, ראשי בשמים ואבקת רוכלים מפרס, ובגדי הודש מלשון ים פרס לקאנסטאנטינאפאל. לפנים בירת ממשלת הישמעאלים, ועתה היא מושב הפאשא לבד. [הילאה או העללא] עיר גדולה על נהר פרת. משם יובילו חגורות צמר, לציפי משי, מתג ורסן ושאר עדיי הסוסי'. בסביבה גלים נגים גם של אבנים ובנעי חומות עבות מהעיר העליזה המפארת גאון כשדים, דא היא [בבל רבתא] המהרבת ארצות המהוללת ממלכות, המשי ושארי על בבל אמרה בת ציון ודמי על יושבי כשדים זעקה ירושלים ברוך הרב את ריבה והנוקם נקמתה, אשרי שלם לה את גמולה. [משעד-אלי] שם קבר [אלי] הכהן מהמד (עיי פרס), על הקבר בית תפלה מהולל מאד. גם אוצר כלי חמדה בתוכו. המונים המונים ממחבילי הישמעאלים יכרו שמה להתפלל על קבר קדושם. והוא בארץ ציה וערבה; ממרחק ג' שעות יובילו שמה על גמלים מים לבתות ולולי המשבילים ההם לא עבר בה איש ולא ישב אדם שם. [קופא] עיר על שמה נקראו אותיות המכתב שהיו להערביי' בשנים קדמוניות, לממשלת הפחה הלזו יחשב גם הגליל [מאדרין] אשר בארם נהרים, עם הבירה כשם הגליל, עיר גדולה בערך ג' אלפים בתים בתוכה. בתי אורגים לבד ושי ומשי וצמר גפן. גם זכוכית יעשה שמה, [גליבין] מקומה של ר' יהודא בן בתירא (סנהדרין ל"ב: ויפה כתבו התו' פסחים ג': שהוא ה"ל והתרגום ירושלמי שהביאו) הרבה ושוממה ע"י זדון הערביים והקורדען במערה אחת אשר שמה יראו קבר הנביא [אלישע בן שפט] (!) ו) הפחה בצרה או באסרא כולל ד' גלילות. [בצרה] (היינו בצרה של אדום הנזכרת בנביאים) על נהר שאט-אל-אראב הקיפה פרסה ומחצה. כי גם גנים הרבה בתוכה. ע' אלף מספר תושביה. בית אוצר לסחורות הודו פרס וערב, אשר סוחרי אירופא יובילו לקאנסטאנטינאפאל ואשר יביאו משם. בהפחה הלזו יתאחדו הנהרות פרת והדקל, ולכן חשבו קצ' בעלי המסופות למצוא שמה הגן אשר בעדן.

ארץ קאהקאזין

(כולל גם המחוזות אשר לרוסיא בארץ הזאת)

מצריה לפאת קדמה הים כספי וארץ פרס. לפאת נגבה, פרס וטירקייא. לפאת ים, ים השחור. ולפאת צפונה, קיסרית רוסיא. יהיה במצעת ארץ ערדענגע בין ים הכספי וים השחור. (הכונה 6° עד 54° הורך 46° עד 50 40° רוחב) מדת שטחה שבת אלפים פרסאות מרובעות. שם הארץ על שם הרי קאהקאזוס אשר שמה מכוסים בשלג עולמים. מההרים האלה יקרו הרבה נהרי' ויאורים רחבי ידים המשתפכים בים הכספי. בדרומית מזרחית האויר חם. ובצפונית מערבית השקו גדול והזק מאד, והקיץ קצר אבל הוא חם ובוער מאד.

יבולה ושאשיה, בקר, צאן (רובם בזנבות ארוכות וצמר טוב) סוסי' טובים גמלים עזים ושאר בהמות חיות ועופות, דגים, תולעי משי, דבורי', יין,

פירות, גם פירות הנגב (זידפריכטע) מעט תבואה ארז ודוחן, נפט, קישואים ואבטיחים, כרכום, זאפפלאר (מין כרכום גרוע) שאבלאק, בד ופשת, צמר גפן, זבל קרחב, יערים רבים, מלח מעינות וימים, זאלפעטער, גפרית, ברזל, עופרת, נחשת, אבן ישפה, אלבאהסטער, שיש, אבני גהלים, ככה:

אמונת והכונה הושביה, הושביה מעורבים מעמים שונים, תאנגאלען, טירקין ושרידי אזרחי הארץ אשר נסו אל מקומות הבצורים אשר בההרים מחמת העמים הנזכרים, זולת אלה רוב הושביה טאטאארין אשר נהנו היתם על שאר העמים. ראשי הלשונות אשר שמה. א) לשון (מקרידישעלי) או (מקעדולי) והיא ההלך בכל ארץ געאורגין. לשון החכמים בעלי האסופות נקראת (הואהרי). ב) לשון הטאטארטאריים אשר ממנה נשתלו שמה לשונות, אחת מהן הוא לשון הישמעאלים. היהודים אשר שמה ידברו בלשון פרס בלעג לשון ועומק שפה, גם בתי כנסיות להם בקנת הגלילות. אמונת נוצרי דער אסט קאטאליטן קירכע שלטת בארץ געאורגיען. וגם ימצאו שמה ממאמיני מהמד. שאר עמי הקאהקאזום מאמיני מהמד לבד. רוב אזרחי הארצות ההם פראים אוהבי ריב ומדון, רובם עם עני ודל, אשר ידל מהמת מושליהם, ולכן גם אדמתם הפוריה השאה שממה, כי לא יעבדוהו למדי. רבים בוזזים ושודדים, ומעטים עוסים במלאכה ובמקנה וקנין, בכלי ברזל ועץ, בגדי צמר וצמר גפן, אולם רובם יכלכלו נפשם במרעה מקנה. מבתי ספר לא ידעו במעט כלל, וכל חכמה ובינת חכמי הגעאורגיען יכילו י"ג ספרים לבד אולם אותם אשר באו תחת יד רוסיא יעלו מעלה מעלה מיום ליום בהכונת נפשותם ובנימוסים טובים להיות היי מדיני ככל העמים אשר בממלכה האדירה ההיא:

מנהג ממשלתם. ארצות הקאהקאזין אשר לא באו עדנה ת"י רוסיא נחלקות לממשלת מושלים [חאנעי] קטנים, אשר לפעמים לא תכיל ממשלת אחד מהם רק כפר אחד מבתים מעטים. ורבים מהם יהיון תחת ממשלת רוסיא, או שאר שכניהם. מקצת מושליהם [באייס] ימשלו על השרים למשמעתם וגם על הייהם ויגיע כפם בממשלה בלתי מגבלה. ממשלת מקצתם מגבלה, ועמם יסירו לפעמים המשרה מעל שכמם ויעמידו אחרים תחתם. ומעת באו רובם תחת יד ממשלת רוסיא האדירה לא נשארו מהם במנהגי ממשלתם אשר להם מלפנים כ"א הפראים אשר שרדו מהם על ההרים אשר ישתרעו מחוף ים השחור עד ים כספי והמה משערקעסין ממשפחות שונות אשר כל היום יגורו מלחמות להפריע מנוחת שכניהם, אבל גם עליהם הכבד יד ממשלת רוסיא להדפם ולקצות בגבולם מסביב. ולקחת מהם עמדתם, וכבר רמה ידה לכבוש דרך כבושה על ההרים ההם ולבצר מרום עוזה במבצרים חזקים, להפריד בין הפראים האלה, יתפרדו כל פועלי און כשודדים האלה. בל יתאחדו לנצח, ונקוה כי עוד בימים יבואו, תעוז עליהם יד הממשלה האדירה ההיא, לאחוז בכנפי ארץ הררי ההיא וינערו השודדים האלה ממנה, בל יוסיפו עוד לעבוק עוברי אורח כאשר למבראשונה:

מחלקות פרטיות המדינה. כל הארצות ההם תתחלקנה לשבעה מחלקות. א) ארצות [משערקעסי וקאבארדי]. הנהרות אשר ישטפו שמה יגבלו בין הממשלות הקטנות והגדולות, אשר מושליהם לפעמים ישלימו ויבואו בברית יחד ולפעמים יתגרו ויעשו מלחמה. הנסיכים יקראו [באייס] או [קנעזעז] ואצילי הארץ [אוכדען]. ושאר עמי הארץ בלי עבדי עולם שקלאפען המה כאשר נזכיר מקצתם נותנים מס לממשלת רוסיא למען תגן עליהם כלה. והם א) חלק צפונית מזרחית מארץ [אבהאזיעז] (החלק מערבית לממשלת רוסיא יהשב) הושביה יקראו [אבסנע], לפנים היו נוצרים דער אסט קאטאליטן קירכע ועתה לא נשארו להם מהם רק מנהגים מעטים. ב) גלילות [טשעטעם ובאלקאר] אשר להם מושלים מיוהדים. הושביה יקראו [באכיאז] הוכר מגזע הטאטארטארין. ג) נפת גם [קארשבולאקען] או [ארשכטע] רועי מקנה, זקניהם ימשלו בם. ד) נפת עם [גאלגאאר]

או [סיגנוספן] . ב] ארץ [אויסעטי] או [אירא־ניסטאן] [illegible] גבולה מלבן פרס ולשון גאארגיען . אמונתם כאמונה עם השבט הנזכר . מקצתה תחת ממשלת רוסיא . ומקצתם למס עובד להטשערקעסין , ומקצתם תחת מושלי זקניהם (מורזען) ולהם ראש אחד [האן] הנוף [באדיל] , תושביה יעשו קני מורים (פליגטען) חרבות וסכינים , שאבאק היותר טוב אשר יסחרו בו מסחר עצום ורב . ג] ארצות [קיסטיען] או [קיזעטיען] מקצתם תחת ממשלת רוסיא . ומקצתם למס עובד לטשערקעסין , ומקצתם תחת מושלים מיוחדים . לשון מיוחדת להם , גם אומות שעטים מאומות הנוצרים החזיקו בה לפנים . נסת [טשעטשען] , המושל נקרא לפנים [אסלאם בייא] (נסיך אריות) , ד) [טאטארי קומיקי] מאמיני מחמד דיגים על הרוב . ונחלקת לפלכים קטנים הסרים למשמעת רוסיא . היותר נבחרי' שבהם א) הפלך [אקסייא] , שם הבירה כשם הפלך . על נהר כשמה מעון שרידי השודדי' אשר בקאהקאזוס . תושביה גאארגיען , ארמיענער ויהודי' . מסחר עצום בעבדי מקנת כסף (שקלאווען) . ב) פלך [אנדרעווע או ענדעריא] שם הבירה כשם הפלך על נהר קאזמאר . ג' אלפים בתים , הרבה בתי תפלות לישמעאלים , א' לנוצרי ארמיענער . ב' בתי כנסיות ליהודים . רבת המסחר , גם בעבדי מקנת כסף . עובדי שדות וגנות בהרילות . רועי מקנה , גם שודדי ארחות . ה] (דאגעסטאן) (ארץ הרים בלשונם) מזרחית להים כספי , והרץ (לעזגיסטאן) מערבית להים הנזכר , מלאה הרי' גבוהים . דאגעסטאן כוללת המחוזות האלה . א) המחוז טארקו לרוסיא יחשב . ב) [קייראק] בתוכה ה' גלילות . ג) [טאבאסעראן] עשרה אלפים בתי אבות (כאמיליען) ישמעאלים הבירה כשם המחוז רבת המסחר בין דאגעסטאן ופרס , [לעזגהיסטאן] . תושביה ידברו בלשון מעורב מכל עמי קאהקאזוס . והם מפוזרים ומפורדים תחת הרבה נסיכים קטנים . כוללת . א) הגליל [אקושא] עם כפר כשמו , אלף בתי אבות בתוכו הגליל [קובאשא] עם עיר בצורה כשמו , ו' אלף מספר תושביה אשר לפנים היו נוצרים , ועתה מכחות הישמעאלים אשר לא ימולו בשר ערלתם ולא ינזרו מהיין , והם חרשים ועשירים , עושים נשק ומגן , יריעות זהב וכסף , ושאר סחורות אשר יסחרו בם מסחר עצום לפרס ואנאטאליען . ב) ארץ [אווהר] , תחת ממשלת מושל האן . אשר לא הונהג שם מאות מספר תושביה . עושים בגדי צמר יקרים . ג) ארץ [גאזי־קומוק] [קומוק הנאמנה] יען לפנים כיס בעיר קומיק אשר שמה מקום המשפט בין איש לרעהו , גם בית ספר לידיעה זאת . ושם המחוז קיאפין־קומוק (קומוק הבלתי נאמנה) תושביה ישמעאלים תחת ארבע נסיכים הגדול שבה' יקרא [האן בוטייא] . ד) הגלילות הבלתי סרות למשמעתה . א) הגליל טשאער תושביה ישמעאלי' בלתי אמתי' , שודדים נוראים ב) הגליל פעלעקאן . ג) הגליל [דישער] , כולל כ"ב כפרים , עם אלף ות"ר בתי אבות , עובדי אדמה ורועי מקנה ואינם שודדים כשכניהם . ד) [אנזוג] , אלף ות"ק בתי אבות , ישמעאלים , רועי מקנה ועושי מסחר , אין להם נסיכים או אצילי הארץ הדעל רק זקניהם ימשלו בם . אליו יחשב גם הגליל [דירווא] . ה) הגלילות [מעבעל וקאביטש] . ו) ארץ [טורקמענען] רובה תחת נסיכים , ומקצתם שבטים ובתי אבות חפשי' . ז) [גאארגיען או גיאורדיסטאן] (אשר להפירקייא יודע למעלה) , השתה (פירשטענטהום) (אימידעטע) כ' אלף בתי אבות לרוסיא תחשב . [קיטאאייס] על נהר פאהיס , מושב ראש נשיא כהניהם מעטראפאליט , תושביה ארמיענער , יהודים וישמעאלים , כל הארץ מלאה הרים ויערים , מהרריה יחצבו ברזל . ארץ [מינגרעלין] (אלף מעינות) אצל ים השחור , מלאה הרים ויערים , מרעה טוב , האויר ממוזג , זולת בימי הקיץ הוא רע לנשימה , יין מובחר בכל ארצות אלה . תושביה טובי מראה ורועי לבב , אוהבי רמיה , בפיהם שלום ידברו ובקרבם ישימו ארבם . תחת ממשלת רוסיא . ארץ (גוריא) על ים השחור דרומית גאארגיען , ו' אלף בתי אבות לרוסיא יחשב . ארצות [קארדיעל וקאכעטי] , אשר כעת לממשלת רוסיא . שם הבירה טיפליס (עיין רוסיא) :

רעות ושבטות אזרחי קאהקאזוס אשר לא באו עוד תחת יד רוסיא ישבו עגלות אוהביה והיותר מטונפים ומנואלי' ופראים בנימוסיהם. רובם נוצרי מזרחיים ומקצתם מאמיני מחמד. גם בנפש אדם יעשו מקנה וקנין, כי לוקחי גם גונבי נפשות המה, ויובילו אותן לשוק למכרם לעבדי עולם, ואת יפי המראה לפילגשים. רובם נמכרים לארצות טירקייא. אי לכם ארצות השמות! אנה פנה יקרת האדם! ואיה מעון הדרת כבודו! אם גם אותו לחיתו יער תדמו, ותפארת אדם כשה לטבח למכור תובילו. מי יתן ותפקחו עין עליכם לטובה, כאשר פקחה הטבע הנדיבה עיניה, להריק לכם ברכה למכביר. ולעשות ארצכם כגן עדן וכשדה אשר ברכו ה':

טארטארייא הגדולה או דשאגאטייא

מצריה לפאת קדמה, ארץ חינא. לפאת נגבה, חינא, הודו ופרס. לפאת ים, פרס רוסיא שבאזיא והים כספי. ולפאת צפונה, רוסיא, (הכונתה 96° עד 66° אורך. 48° עד 35″ רוחב) מדת שטחה חמשים אלף פרסאות מרובעות בערך. בחלק מזרחה הרבה הרים, שמה ההר הנודע [מוסטאג או אימאאם] (הר שלג) המחובר להרי [קאראטשוק והאי בעלורטאג]. בחלק הדרומי. הרי [גאהרי] לפאת מערבית, והרי [האנדוקעש] לפאת מזרחית. בחלק מערבית גבעות ועמקים אך לא על פני כלו. ורוב חלק צפונית ארץ מלחה (סטעפען־לאנד):

ימיה ונהרותיה א) הים כספי עם הלשונות אשר ממנו ישטפו מצפון לדרום, הלא המה מאניגישלא, קאראבונאם, באלקאן, בשנים האחרונים האיים הללו אידאקה, נאטוינייא, דארגאן, דאנהאדאן, ונקראים איי אוי־נירטשויא. ב) הים אראל או ים הנשר (אדלער זעע) ים הירוק (דאס בלויע מעער) איים רבים בתוכו, אניות לא יעברו בו כי אין לו חוף. ג) ימי' מלוחים הרבה. נהרותיה המה. הנהר זיד או זיאוין. [אמודאריא. יעמבא. קיזיל. דאריא. זוינד]. אדמתה על הרוב פוריה, גם המון אדם בתוכה.

יבולה ושאר נצאיה, תבואה, צמר גפן, שרשי ראהבארבער, כד ושש, טאבאק, יין ופירות, גם פירות הנגב (זיד פריכטע) לפת. סוסים, גמלים צאן ובקר. חיתו יער, תולעי משי, ברזל, נחושת, עופרת, עפרות זהב אבני מלח גם מלח הים.

תושביה טארטארין משבטים שונים. גם ימצאו שמה לרוב אנשי הודו ופרס. נוצרים מזרחיים. מעט יהודים, ציגיינער. אמונת מחמד שמה גברת האמונות. הנוסעים בעדר (נאמאדען) יכלכלו נפשם ממרעה מקנה, והשלל אשר יבוזו מעובר ושב. אבל יושבי חיווא ובוכאריא וטורקעסטין יזרעו שדות יטעו כרמים ויעשו כל מלאכה אף יארגו במשי וצמר גפן, ויסחרו מסחר רב את ארצות רוסיא חינא פרס הודו, ובבזה לא ישלחו ידם.

מנהג ממשלתה בחלק גדול מטארטארייא ימשלו נסיכי קורניזען. מקצת מחוזות מארץ הוראזם תחת מושלים רבים. ומקצתם תחת המושל חאן מארץ חיווא. במקצת המקומות ועל קצת השבטים הנוסעים בעדר ימשלו זקניהם (סטארשינען).

ראשי מחלקות המדינה א) תאוווארעסם, חלקיה המה א) טורקמענען מזרחית, בלי ערים וכפרים. תושביה ישמעאלים נוסעים בעדר. אין מלך ואין שר, כי לא אדונים לאלה, רק זקניהם ימשלו בם. עם עני ודל. אולם אנשי לחם וגבורי כח ביום קרב. שמה החוף אשר על ים כספי הנקרא [מאנגושלאק], אניות סוחרי רוסיא יעברונהו, בשאר חלקיה יגורו עמים שונים כמו עם זארטין, קירגיזען, אוסבעגקען (עם בוזז ושודד נורא מאד ורק בימי החורף ישבו בית ובקיץ ישעו בעדר ממרעה למרעה) ושאר עמים משבטי סטארטארין. מקצתם

בערים וכפרים ומקצתם נוסעים בעדר, כי רובם רועי מקנה ומעוטם עובדי אדמה, מעטי ראשי הארץ יעשו חרב וחנית ושאר כלי נשק ויעשו מקנה וקנין לסחר חינא ובוכאריי"א. ב) חיווא רובה ארץ מלחה, מעט שדות זרועים ומרעה טוב למקנה. תחת ממשלת מושל [חאן] מעם הקירגיזען. למשמעתו יסורו גם שאר מושלי אשר בהאויורעסס. אולם משנת תקס"ו הוא סר למשמעת מושל הבוכאריי"א. גם בארצות השרות רק למשמעתו לבד, ממשלתו מגבלה מאד, כי בי"ב ערי ממשלתו מושלים מיוחדים להושביהן אשר יחוקו להם חוקים ומשפטים כאות נפשם. ואשר רק תחת על ממשלתו ישתופפו; מבחירי עריהם הם [חיווא] רבת המסחר, עשרת אלפים מספר יושביה. שלשים בתי תפלות (מאשעען) סביבותיה ארץ זרועה ופוריה, מושב המושל בימי הקיץ. אורגענס בירת המושל, רבת המסחר. נייא־אורגאנ־טשיא ה' אלף מספר יושביה. קוינראט עיר בצורה, תושביה קאראקאלפאקען וכורקאמאנען. [קיזילהויסיא] ש' מספר תושביה. [מלאהוט] ח' אלף מספר יושביה.
ג) מחוז [הראל] על ים הראל, ארצו מלחה ומלאה חול, יושביה יעבדו על המעט את אדמתם, אבל את מקניהם ישמרו בעין פקוחה, כי רועים טובים המה, לפעמים יסעו עם עדרם ממרעה למרעה, תחת מושל (חאן או זולטאן) אשר יבחרו להם מגזע הקירגיזען. ומקצתם יהיו עם בם קאראקאלפאקען בכפרים בגורים תחת ממשלת רוסיא. (ב) טורקעסטאן (ארץ הטירקען) בקצות מחוזות מרעה בקר, עבודת אדמה, בתי מלאכות, גם מקנה וקנין, ונחלקת: א) טור־קעסטאן, תחת מושל מעם קירגיזען, אמונתם אמונת מחמד. [טור־קעסטאן] על נהר סארהאס, אלף בתים חומר ולבנים בלתי שרופות, ו' אלף מספר יושביה, עיר קדושה לישמעאלים. טאשקאנט רבת המסחר, ו' אלף בתים מחמר ומכוסים בקנה ובלה, ק"ן בתי תפלות לישמעאלים, יושביה החרוצים ייגעו לריק, כי את אשר יטעו אף יזרעו יאכלו הקירגיזען הפראים. ב) ארץ קאר־קאלפאקען (ע"ש מגבעות שחורות אשר ישאו) יושביה עובדי אדמה, גם עושי מלאכה כלי ברזל, נשק, כדורי עופרת אשר יורו המורים, ויעשו בהם גם מקנה וקנין. והמה נחלקים לשני מחלקות, המחלקה האחת הביאה צוארה בשנת הנ"ט תחת ממשלת קיסר רוסיא, רובה נבלעה ונשחתה מחמס הקירגיזען השודדים; והשנית עומדת תחת מושליה (האגען) אשר גם ממשלתם מוגבלה מממשלת הכהנים (קוידשאהוס) קדושים, והם נכדי מחמד נביאם. אנשיה יסעו לפעמים עם עדריהם. אמונתם אמונת מחמד. (ג) ארץ קירגיזען או קירגיסקיזאקען. יושביה יחלקו ג"כ לשלשה מחלקות, ב' מהן באו בשנת הק"ט תחת ממשלת קיסרת רוסיא. ורק המחלקה הגדולה המחזקת הרבה שבטים נוסעים בעדר ולהם ל' אלפים חיל מלחמה תחת מושל (חאן) העומד לפי (מאקארטניי"א) תחת ממשלת חינא, לקצת השבטים ערים קטנות וכפרים לשבת, עובדי אדמה גם זורעי גנות. חלק מזרחית ארץ נגב אשר לא תצמח ולא תעלה כל והשאר כלה משקה ופוריה. (ד) בוכאריא או ארץ אוז־בעקען תחת ממשלת קיסרית חינא. ונחלקת לשנים. בוכאריי"א גדולה וקטנה. הגדולה נקראת גם בוכאריי"א מערבית או התחתית (דיא פרייע) מרעה טוב למקנה. תושביה בוכארין, רובם יגורו בערים, עובדי אדמה ועושים במלאכה, גם יסחרו מסחר עצום לחינא, הודו, פרס ורוסיא. והמה חכמים בכל מלאכת מחשבת, גם המדעיים והמושכלות החלו לפרוח בארצותם. מקצתם טאטארין הנוסעים בעדר ונחלקים לשבטים, לכל שבט ראשי אבות הרודים בעם (מורזען) אשר יניחו ממשלתם לבניהם אחריהם למורשה עולם. לכל ארצות בוכאריי"א מושלים מגזע (דשינגסחאן) המושלים ממשלה מגבלה. כל ארצותם נכללות בשני מחוזות. א) [בוכאריי"א] שם הבירה כשם המחוז, על נהר זויגד, עיר גדולה ורבתי עם כמאה קוות רבתא. רבת המסחר, יותר מעשרים אלף סוחרים יסעו בכל שנה עם עזבונם לחינא ושאר ארצות, גם הרבה בתי מלאכות בתוכם, היכל גדול למושב המושל בכל הבוכאריי"א,

בימי הקיץ ישב בזאמארקאנד. בניינים גדולים ומפוארים בתוכה. ב) זאמארקאנד שם הבירה כשם המחוז, על נהר זוינד, עיר גדולה רבתי עם ורבת המסחר, הרבה בתי תפלות (מאשעען) ובתי מרחצאות. שם היה הגבור המהולל טאמע־לאן טרם היותו לוכד ערים ומרעיש ממלכות. בשנת קס"ב לאלף הששי. גם יהודים רבים גרים שם העוסקים מקנה וקנין. הרבה בתי אבנים בתוכה, גם בית ספר מהולל לידיעות וחכמות הישמעאלים. גם יעשו שמה נייר טוב ממשי. בסביבותיה יגדלו ענבי גפן גם אבטיחים (מעלאנע) טובים לרוב. היכל גדול להמושל, אך יען לא יבא שמה רק למעטי ירחי קיץ כנזכר, לכן ישב באהלים והיכל סגור מאין יושב.

ארץ ערב

זה שמה מיום הוסדה, אם על שם ערב בלה"ק, יען משכנה בפאת מערבית לכל ארצות אזיא, * או ע"ש מדבר וערבה אשר בה לרוב. אולם להיותה מזרחית דרומית לא"י לכן תקרא בכתבי הקודש ארץ קדם (בראשית כ"ה). בלשון ערב דשעזיראט־על־אראב (חצי אי ערב) בלשון ישמעאל ופרס אראביסטאן ובשאר הלשונות אראביע או אראביען.

באשר נפן מארץ ישראל נגבה נפגש בארץ ערב. ארץ נוראה ונודעת למשגב, ארץ לא נכבשה מעודה לפני השואפים לרשת משכנות לא להם, ותהא עול מרגיזי ארצות ומרעישי ממלכות את צוארה לא הביאה מעת הוסדה. ארץ מגורי אבותינו בקודש כאוהל רועי מגוי אל גוי וממלכה אל עם אחר, בערבתה רחם ה' ענים בוערה על גרת בנה אשר לבונו בגמא נשאה. ונתן במדבר מים ובאר בליל ישימון להשקות בן אב המון גוים בחירו. שם הר חמד אלהים מכל הגבעות הרים לו, להגיה אפל מחשכת הבערות וערפלי ההבלים התלוה מיום הבראה, כי באש דעת הופיע ממרום קדשו על עמו ויקר רוח זה משה איש אלהים ונאמן ביתו. שם מקום קבר מנאצי ה' אשר המרוהו במדבר העציבוהו בישימון, ולכן נשבע בימינו וזרועו עוזו כי במדבר ההוא יפלו פגריהם ושם יתמו לגוע. ארץ ממנה יצא נביא ומורה שקר מחמד אשר הורה ויהגה מלב דברי שקר ותורה חדשה. והוא ומחזיקי עוזו אשר באו אחריו, בחרבם ובקשתם ירשו ארץ, ובנכלי רמיה עשו אמונתו פלשת בתבל, עד כי רוב לאומי אזיא ואפריקא באו בבריתה ולתורתו חיים ייחלו. אולם כל פעל ד' למעניהו, וגם מעול לפעול ישועות בקרב הארץ, כי הוא הסיר התבלול מעיני עובדי האלילים * (היידען) והעיר לבותם להשליך איש איש את אלילי כספו ואת אלילי זהבו ולקרוא כולם בשם ה', ואת מחמד מחוקקם אשר כונן ג"כ על תורת משה עמודי דהו, בשם נביא יכנו; והאלהים חשבה לטובה זאת לנו, למען השאיר לנו פליטה בגוים ושריד בלאומים, להחיותינו כיום הזה בארצות ממשלתם ובצל כנפי החסד להתלונן, כאשר אנחנו מתלוננים, במרבית טובה ובטח, בצל כנפי חסד מלכי הנוצרים יר"ה בארצות אירופא.

מצריה לפאת צפון תרגזנה הטירקייא אשר באזיא. לפאת קדמה לשון ים פרסי המפריד בינה ובין ארץ פרס. לפאת נגבה ים הודו, ההולך מעבר אחד קדמת חוף אפריקא ומעבר הב' אל הודו התיכונה ולפאת ים לשון ים ערב המפריד בינה ובין אפריקא. ובכל זאת מחוברות הן ע"י רצועת ארץ זוען (ערדענגע פון

זמען) (אורך מזרחית 70° עד 30°: ורוחב צפונית 34° עד 12°). מדת שטחה אחרי המדינה המדויקת 45000 פרסאות מרובעות. וגדולה היא א"כ ד' או ה' פעמים מגודל מדינות אשכנז.

אוירה בכלל חם מאד, כי רובה תחת אזור החם, ורק בצפונה ובמקומות הקרובות אל הים הוא ממוזג לפעמים אולם להיותה ארץ רחבת ידים ומלאי מקומותיה שונים, אלה קרובות ואלה רחוקות מהים, פה ארץ מישור ופה הרים גבוהים ורמים, לכן גם אוירה משונה מאד, בקצת המקומות השלג יכסה ארץ, ובקצתם לא ידעו מה הוא. בעת אשר בקצת המקומות יחזק הקור בימי הסתיו מאד וישליך קרחו כפתים, בעת ההיא יחם לכל בשר במקומות אחרות ותושביהן לא ישיבו נפשם מחום הבוער כשלהבה, אף באויר לח ורוח נושבת. גם ימי הגשמים שונים מאד בארצות ערב, סביבות הערים אשר במחוז יעמאן או עדן ערב ירד הגשם מאמצע סיון עד סוף אלול, בשני חדשים הראשוני' ירד הגשם ולא ירף, אולם אחרי כן ילך הלוך וחסור עדי יכלה. בכל ימי הגשמים ישימו השמים ענן לבושם וערפל חתולתם, ובשאר ימות השנה יטהרו השחקים ועב וענן ימחו מתחת השמים. גם בימי האביב ירד הגשם רב עלי ארץ, וברבות הגשמים תרב גם הארץ להוציא צמחה וגנה זרועיה להצמיח בעיר. במאסקאט ובכל ההרים סביבה אשר במזרח ערב, ירד הגשם מחדש חשון עד שבט, ובמחוז יאמאן משבט עד ניסן. ימים היותר חמים בערב הם מניסן עד אלול, בנסוע הנוסע במדבר ערב בירחי כסליו וטבת אחרי כלות ימי גשם, כל עוד לא אכף עליו פיהו לנוס אל אמתחת הצידה אשר אתו לעזרה, או לצמאונו יאלצהו לשום אל הנוד פיו, ישכח כי ערבה מלונתו ומדבר שממה מעונו, כי עיניו יחזו הדרת כר נרחב נטוע שושנים ופרחים, אפיו ישאפו רוח נח וריח נעים, ידמה בנפשו ובלבבו יחשוב כי לכרם חמד או גן עדנים הובילוהו רגליו. אפס אם יבוא אחרי כן, בירחי משוש החם יתלופו, השושנים יבולו, הפרחים ימולו, מגורות הרקיע כדם יאדימו, ותחת רוח נח יבוא חום לח אשר הלהט כל שיח השדה ורגבי האדמה תחת רגליו כזיקות יבערו. אז חיש סעוף שמחתו ותחתיה תבוא תוגה, ולא עוד ישוב יתפלא על שמה אשר יקראו לה באמת וצדק „מדבר ערב". גם הרוחות אשר תכונות שונות להם, ישנו לא מעט השתנות אויר הארץ, הרוח היותר סוער והיותר מסוכן, הוא אשר ישער בירחים החמים ונקרא בשם זאמום או זאמום גם זאמואל. לרוב חלקי גפרית אשר ישא בנשיבתו יחריב וישחת הכל, גם ימותת את הנוסע בפגעו בו; ואם הוא נזהר להפיל עצמו לארץ טרם יתחולל הסער לבוא, את נפשו מלט וחי, עת בואו יבשר אויר אדום אשר יתראה מרחוק טרם בואו, קיטורו הם כקיטור הכבשן. למזור ותחבושת נגדו ישאו הערביים שומים וענבים יבשים אתם בעת נסעם. גם אדמת הארץ איננה שוה בתכונתה, מקצתה מלחה ומלאה חול ומקצתה פוריה ושמנה. במקומות החול אשר בצפונה היא ארץ מישור, וזולתם מלאות הרים גבנונים אשר יתאחדו בעבר אחד עם הרי פרס, ובעבר הב' עם הרי אפריקא. ובכללם יתחלקו לד' מחלקות. א) הרי מעקא והרי נאצואן. ב) הרים התיכונים אשר ישתרעו בתוך חצי האי, ובשם כללי לא יקראו. ג) הרי אראד אשר אצל ברים ים באבעל-מאנדעב (שער המות) אשר באפריקא ומשתרעים והולכים תוך חצי האי מצפונית מזרחית על לשון ים פרסי. ד) ההרים אשר ימשכו מצפונית מזרחית עד גבנוני מצר מאזאנדאן. העמקי' אשר בין הרי ערב עמוקי' וכרים ופרדים זה מזה, אחד מהם לא ישתרע למישור רחב, אולם רובם מלאי רכסים קטנים מאוד יקרות הם לעין רואי. אף כי הרים רמים בתוכה, בכל זאת צמאה אדמתם למים תמיד, יען אין לה יאורים עצמיים (איינענטליכע פלוססע) כ"א נחלים מעטים אשר ממרחק ינהרו וילפתו בתוכה ארחות ודכים. בחלק הדרומי הוא עדן ערב ימצאו מעינות נכבדי מים קרים, ובחלק הצפוני מעטים ורעות, כי מימיהן מלוחים ודלוחים מאד. כל הנחלים אשר ישטפו

דרך ערב קשים מאד, יען ממטר שמים יקוו מימיהם וימי הגשמים כי יחלופו יצמתו ויחרבו. חלק הדרומי אף כי נפלאה היא (וואססער רייך) לא כל נחליה ישפכו למרחוק, עדי ישתפכו אל תוך הים, כ"א מקצתם ובראשם הנחל וואדימיידאם. ימים גדולים לא ימצאו בכל ערב. מרעש הארץ ומהרים יהלכו לגבות (וואול־קאנע) גם משטף מים רבים לא ידעו מעת הוסדם.

מחלקות פרטיות המדינה. ערב תחלק לג' מחלקות (עי' מוסיף הערך נגב).

א מדבר ערב בלשונה (באהר אראב) או (ארדען, דאס וויסטע אראביען) ובלה"ק קדר, משכנה בצפון המדינה בין ארצות טירקייא, אירא״ק־אראבי', ארם נהרי' וזיריען; ובין סלע ערב ועדן ערב, מים סוף עד לשון ים פרסי, ארץ גדולה ורחבת ידים, רובה מלחה ותלאה חול, מלח וגפרית שריפה כל ארצה; בסביבי נהר פרת ובאשר מקומות המים, הארץ פוריה ותוציא תבואה למחי גנות, ארץ שטה ברוש הדהר והתאשור, גם עץ גפן, תמרים, זיתים, תפוחי גראנאט, ליטראנען, פאמעראנצען. אולם האשר מכוסה בחול ואבנים, מישור בלי הרים, ואדמתה מלחה ובצולה (זומפפיג) ובהרבה מקומות לא תצמיח אף ירק דשא או מלוח עלי שיח למאכל הגמלים, הצם פקועות שדה (שוואמען) לרוב. בימי הקיץ החום חזק מאד, אם רוחות המנשבות לא יקררוהו לפעמים. הלילות קרים על הרוב, מפני אדות המים אשר שמה יעלו בתוהו ויאבדו בימים החמים, מימי הבורות מרים ומלוחים ועל הרוב גם נרפשים סרוחים ודלוחים, יען רובם יקוו ממטר שמים כנזכר. ועל המעט ימצאו שמה מעיינות מים מתוקים. ואף כי מדבר שממה היא, בכל זאת ימצאו שמה היתר יער עדרים, ובפרט הארנבת, ארנבת דולג (שפרינג האזען) אנטעלאפען, צבאים פראים, שועלים קטנים או שועלי שמשון (שאקאלע, שופטי' ט"ו) הרנגולים ובנות יענה (שטרויס). תושביה **בעדואינען** אשר התאחדו עם עם יואהאביטען אשר נזכר, והמה המושלים בארץ. החלק הזה יחלק ג"כ לחמשה חלקים. א) המדבר הגדול והנורא אשר בצפונית מערבית ודרומית מזרחית לזיריען, שמה העיר תדמור או **פאלמירא** ע"ש התמרים (פאלמען) ובכתבי קודש תדמור אשר במדבר (מ"א ט' י"ח). החרבות השוממות הנמצאות בה גם היום, יעידו ויעוררו בלבבות משכילי החרים את הארץ הזאת התפלאות והשתוממות על גדלה ויפיה הודה והדרה אשר היה לה מקדם, וכן יעידו גם הציורים הנהילו לנו חכמי בריטאניא אשר תרו את הארץ בשנים קדמוניות; כעת הוא כפר קטן ובסביבה מעין מים חמים, רק בעמל רב יגיעו הערביים לגשת אליו. ב) מדבר אל־דשעזירא מזרחיה למדבר הנזכר על יד נהר פרת. **אנא** עיר על יד נהר פרת מושב הנסיך (גראס עמירס) ה' אלפים מספר תושביה. לפנים תחת ממשלת מחוז באגדאד, ועתה תחת הוואהאביטען. לדעת בעל מחקרי הארץ היא העיר הנע (מ"ב י"ח ל"ד). שעלעבי עיר עם בריח ארמון. ג) מדבר **איראק** או מדבר בבל. למערבו של נהר פרת ושאט־אל־אראב"ס עד מקום השתפכם אל הים היא ארץ זרועה. ד) פלך **הערשאר** או **לאחזא** אצל לשון ים פרסי. גם חוף אניות הנקרא **באהריין** על שם האיים סביבו הנקראים כן, תחת ממשלת הוואהאביטען. האויר חם מאוד, הארץ פוריה ותוציא אורז לרוב, עץ גפן, תמרים וכדומה, גם פנינים הרבה נמצאים בחוף הים. ה) פלך **נעדשער** או **נארשער** (ארץ גבוה בלשון ערב) בלב המדינה, מלא הרים וקרובה ליאמען אדמתה פוריה, ובכל זאת העבודה בשדה קשה עד מאד, כי מוכרחים המה לדלות מימיהם מבארות עמוקות יחפרו להם בעמל ידיהם להשקות בהם שדותיהם. לפונים מזרחית יקרא **על־אדער**, ודרומית מערבית **על־שערדשע**. מהפלך הזה יצאו הוואהאביטען, ועד היום היא ארץ אחוזתם ורשם מושבותם. **דאראייזע** במחוז על־ארעד. ל"ש פרסאות מעיר נאסרא, הבירה בממלכת הוואהאביטען ומושב נסיכיהם. הבתים

במים מלבנים שרופות, והאבנים מחמר ותבן, ויתר שאת להם בזה משאר ערי ערב. תימא או דימא גם אל־אבלאק, עיר עם בירת ארמון. יעמאמא הבירה בכל הגליל הנקרא על שמה במחוז על־שערדבע. ושם הגליל לפנים סבא (תהלים ע״ב. ישעיה מ״ה).

ב סלע ערב (דאס פעטרישע אראביען) גם העדשער או האדשער. לפאת קדמה, מדבר ערב. לפאת נגבה, ארץ ישראל. לפאת ים, מצרים וים סוף. והוא הקטן בין ג׳ חלקי ערב. מקצתו מדבר שממה, מקצתו הרים ומקצתו ארץ זרועה ופוריה. האויר ממוזג כי רוחות המנשבות יקררוהו מעט, השחקים בהירים וטהורים תמיד, ויחלק ג״כ לשני חלקים. א) מדבר סיני על יד ים סוף ונוגעת בארץ הנקרא זועץ המחבר אזיא עם אפריקא ומפריד בין ים התיכון ובין לשון ים ערב, רובו מדבר והרים, שממה ומלחה, זולת מקומות מעטים אשר לא יחסר להם מים היא ארץ זרועה. תושבי הארץ הם הבעדואינען, עם עני ודל רומסים ושודדים; מקצתם שוכנים באהלים ומקצתם במערות ונקיקים. היותר יקר ונפלא במקומות ההם, הוא ההר חמד אלהים לגלות עליו כבודו ולהופיע רוח קדשו בהוד נורא על נאמן ביתו דגול מרבבות הוזיו, אדון הנביאים ומבחר הברואים, הוא משה איש האלהים, למען יישר דרכי לב זרע אברהם אוהבו ולאחותם דרך כלולם אל אושר הזמני והנצחי, על ידי תורת חיים חוקים טובים ומשפטים צדיקים נתן להם למורשת עולם, זה סיני, הר גדול מאד וכבול, ראשו שטוח, וממנו יעלו ב׳ ראשים שם האחד פונה קדמה סיני *) או קאטארינענבורג, יען במורד ראשו עומד כעת בית תפלה לנוצרים הנקרא (קאטארינען קלאסטער) מושב כהנים (דער אסט קאטאליסען קירכע), ושם השני הפונה מערבה הורב. גם נמצאים עוד עליו הרבה בתי תפלות לנוצרי (דער אסט קאטאליבען קירכע), ובית תפלה לישמעאלים, גם גנות נטועות בנוה וב׳ מעיינות מים. כל קדושי האמונות הנזכרות יבקרוהו בכל עת, רק לנו אומללים רק לנו ההה! אין עוד חלק בההר הטוב אשר מבם רועה אבן ישראל, ולא נהלה בצור ממנו נחצב פנת יקרת אמונתנו. במורד ההר הזה תראה עד היום המערה (נקראת הצור) אשר שמה התבודד מבחר הילודים. ובראש הר הורב מערה קטנה וצרה עד מאד, כהני הנוצרים (דער אסט קאטא־ליסען קירכע) המתגוררים שמה מימים ימימה אומרים כי שמה נחבא אליהו הנביא בברחו מפני איזבל. בכל הככר ההוא לא ימצאו ערים זולת שלש אלה על חוף ים סוף, טהור או אל־טור, רחוקה מהלך יום וחצי מהר סיני, בסביבותיה ימצאו עוד היום י״ב עינות מים קרובות מאד זו אל זו, גם תמרים רבים ימצאו שמה, ולכן יחשבו רבים כי במקום הזה עמדה לפנים העיר אילים (שמות ט״ו). ובעת שמה חוף אניות גדול. גם בית תפלה לנוצרי (דער אסט קאטאליסען קירכע). **אילאה** ובפי הקדמונים (אלוכא) ואולי הוא אלוש (במדבר ל״ג) עיר עם חוף אניות ועופל ובוחן, על לשון ים קלר (בוכטע) הנקרא בההר־אל־אקאבא. **אקאבא** או קאלאט־אל־אקאבא, חוף אניות גדול. ב) ארץ העדשאס באורך מזרחית חוף לשון ים הערב, באמצעותה הרים רובם ארץ נושבת פוריה וזרועה, ראה ממשלת הוואהאביטען. מעקא הבירה הקדושה למאמיני מהמד, במקום ליה הרבה ומלחה, ה׳ פרסאות מהים, ומפורסמת לא רק בעבור היותה עיר מולדתו של מהמד כ״א גם בעבור הבית תפלה הנקרא קאבא או בייט־אללאה (בית אל) אשר שמה

*) וז״ל הרמב״ן בפה״ת (שמות ג׳ ב׳) הסנה מין קוץ יבש וככה הוא בלשון ישמעאל, ונקרא הר סיני על שמו, בהראות למ״ד הפעל במבטא (וכן הוא ברד״ק שרש סנה) כי במין הזה גדל שם, וספרו הרי הארץ כי הרבנים אבר שם, נמצאים בהם קוים דקים מתפשטים ומתפצלים כוורידים בצורת סנה, ואם ישברו האבנים לכמה חלקים תמצא צורת הסנה בקוים בכל א׳ מהם עכ״ל. עיין מורה נבוכים ח״א פ׳ ס״ו מה שכתבו רבותינו זכרונם לברכה שם.

שמה , ועליו יאמרו הישמעאלים די אדלד בנה אותה לאל עליון קונה שמים וארץ ,
ונהרב ע"י המבול וא"א ע"ה עם ישמעאל בנו החזיקו בדקו והעמידוהו על מכונו ;
גם בשנים קדמוניות עוד טרם לידת נביאם נסעו הנודדים למקומות המקודשים
(פילגער) אל הבית ההוא לשפוך שמה שיחם , והוא בנין קטן ומרובע , סביבו
שדרות עמודים ובניינים , סף הדלת גבוה מאד ולא יוכלו לבא בו בלי סולם . ולא
יפתח רק ב' פעמים בשנה , ורק נדיבי העם ואצילי הארץ יבואו בו , בין עמודי
ברזל אשר סביב ההיכל ובין שדרות העמודים הנזכרים , יתלו מנורות ועששיות
מזהב וכסף על שלשלאות , שמה מונחת אבן שחורה משובצה בכסף . אשר הביא
המלאך גבריאל (נקבלתם הנכזבה) לא"א ע"ה בבנותו את הבית , ואז היתה לבנה
כשלג , רק בעונות מתי הגד השחיר תארה כמו שהיא עתה ; כל אחד מהנודדים
הקדושים יאמץ בכל עוז לגשת אליה לנשקה , או רק לגעת בה בכפות ידיו לבד ,
על כל ההיכל מכסה משי שחור , ועליו מרוקמים מאמרי מהקאראן באותיות גדולות
מוזהבות . הזולטאן הגדול ישלח בכל שנה מכסה חדש הנעשה בעיר קיירא בארץ
מצרים ; על הקאבא צינור מזהב מולק להגרות מים . סביב הקאבא בנין אשר בו
הבאר הקדוש להם הנקרא צעמצעם או זמזם , והוא באר לחי רואי המוזכר
בתורה , והישמעאלים חוגגים אל הבאר הזאת עד היום. (רמב"ע ברשית פ"ז י"ז) .
גם ימצאו בעיר הזאת בתי תפלות לכיתות היוהדות אשר בין הישמעאלים . אשר
בניני העיר יפים אך לא נהלל . לפנים היתה העיר הזאת עשירה ועליזה בעבור
רבות אורחות כהורות אשר יובילו אליה מהודו סוריא ומצרים , מנודדים הקדושים
אשר ינהרו אליה מכל הארצות , אולם בשנת תקס"ג לכדוה הוואההביטען וחללום
וכל זכרוני תפארתה והדרה הרסו , ועינם לא חסה רק על הוד בנין הקאבא , אבל
אדרתה והמכסה הנזכר שדדו , ומני אז ירד בלי ספק גם שאו־ה גאונה והמונה ;
מרחק ידוע סביב הגליל ההוא לאדמת קודש יחשב , כפות רגלי יהודים ונוצרים
לא ידרכוהו . מהלך שעה אחת מהעיר הארמון מארבא מושב המושל (שעריף)
נכד מחמד העומד תחת ממשלת הזולטאן הגדול ; אולם ממשלתו מגבלה שם מאד
ובאין וכאפס נחשבה , כי אין לו רשות לשלוח לשם יותר מארחה (קאראוואנא) אחת ,
וגם היא לא תגיע למחוז חפצה אם לא הושיע לה זרועה וחרבה הסמכנה מחמס
החומסים והשודדים (עיין ירושלים) גם ד' או ה' אניות גדולות נושאות בר ומזון
אשר ישלח בכל שנה למעקא ומעדינא יעודדו על הרוב הערביים השוכנים לחוף
ימי' . כל הימים התמהמה האורחה במעקא יספיקו להם ב' אלפים גמלים מים
לשתות על הוצאות הזולטאן . מעדינא (עיר בלשון ערבי) או מעדינעט־אל־נאבי
(עיר הנביא) כי שמה קבר מחמד נביאם , קטנה וישנה , חומה רפויה סביבה ו'
אלף מספר תושביה . רחוקה מהעיר מעקא שפים פרסאות , וגם היא יקרה וקדושה
בעיניהם , כי היא היתה בשנת שפ"ב לאלף החמישי מקלט למחמד בברחו מפני
רודפיו , אל קבר ההוא ינהרו כל קדושי הנודדים ; הנסיעה ההיא איננה מעיקרי
דתם יען לא יעשו שם עבודה אף לא יתפללו שמה . כ"א מפאת הכבוד אשר
יכבדוהו המשלעמי' (מוסלמים) . הקבר הוא בתוך בית תפלה (מאשעע) אשר אין
כל הדר מלאכה בבניינו , סביב הקבר שבכה מברזל , בתוכו ג' ארונות ,
ארון האמצעי שיש לבן ובתוכו עפרות מחמד , ובשנים האחרים עצמות קדושיהם
אמאר ואבובעקער , ומה שיחשוב ההמון כי ארונו תלוי באויר ע"י אבן השואבת ,
אולת הוא וכזב . בעליית הקבר היה ספון אוצר רב וארבעים סריסים עמדו על
המשמר , אולם הוואההביטען בטלו את המשמרות בלי ספק , גם לה עיר הקודש
יקרא , רגל נוצרי או יהודי לא יבוא בה . יאמבא עיר גדולה ומוקפת חומה רפויה,
רחוקה ששה פרסאות ממעדינא , חוף אניות אשר שם יקרא חוף מעדינא . דשידא
עיר גדולה ורבת המסחר , מוקפת חומה נהרסה על יד לשון ים הערב . גם חוף
אניות שמה הנקרא חוף מעקא , לערך חמשים אניות יבואו שמה מארצות שונות בכל

שנה. מקדם מגאות כל טוב הודו; גם אורחות נודדים הקדושים הנוסעים למעקא ימלאום יעשו עיר עליזה ועבירה. לפנים הי' בה מושב המושל (פאשא) מהישמעאלים ואח"כ לכדוה הוואהאביטען וכעת לא נודע תחת ממשלת מי היא. טאיעב עיר בנויה על הר גבוה ותלול, הבקעה פורים ושהולה בגוה בכל מיני פרי ובפרט בעלי שקדים וזמורות ענבי גפן אשר יובילו למרחקים. נהוג־זודי עיר גדולה אין הדל לבניניס, עד עתה תחת ממשלה מושל מעקא וכעת לא נודע תחת מי.

ג עדן ערב (גליקליכע אראביען) נקראת כן מהיונים הקדמונים על שם יבולה ותבואתה כי רבו. הערביים יקראו לה (אל יעמען) הוא חלק גדול מערב הדרומי' על יד ים הודו בין לשון ים פרס ולשון ים ערב, החלק הזה בכלל קרן בן שמן, אולם לא בעבור זה כל ארצותיה מאושרות הנה, כי חופי הים וכן כל המקומות הקרובות אל הים מלאות חול, הארץ מלחה, האויר חם מאד ורק נעתים רחוקות ירוון את נפשם בגשמי ברכה; ואף כי הרים רבים בלב המדינה ומקומות הרבה מלחות, בכל זאת היא בכלל טובה ופוריה והאויר לח ונלול, גם לא תלמא תמיד למים כשאר חלקי ערב. מבחר יבולה ותבואתה, הרבה מיני תבואה, אורז, קני סוקר, ענבים טובים, הרבה מיני לפת ומהי נגות כמו השומים הבצלים האבטיחים, השוחים, שפלוימען, כפערזיכע, אפריקאזען, התאנים, התמרים, אגוזי קאקאס, קוויטען, פאמעראנצען, ליטראנען, ושאר פירות טובים, ובפרט הקאווע (קאויעה בלשון ערבי והוראתו משקה) המובחר בכל העולם. משם יצאו כל ראשי בשמים עוד בשנים קדמוניות כנודע. אהלים (אלאע) מור (מירהען), ולבונה, דראכענבלוט, מאנגע, ודומיהם, סוסים היותר מובחרים בין סוסי ערב, גמלים, צנה ואלפים, צאן עם אליות שמנות, הרבה מיני מתכת ואבן יקרה, ברזל ועופרת לרוב, גם מעיני מתכת (מינעראל קוועלען), לפנים היה לה גם עפרות זהב. תושבי הארץ ערביים יושבים בערים גם נוסעים בעדר ונקראים בעדואינען אשר נזכיר, גם יהודים הרבה מאד, מעטים מהרי הישמעאלים, באניאנען (הודייר), גם פארזען (פרסיים) והמה סוחרי וכנעני הארץ; נוצרי. ארמיענער, אבבסיניער, יאקאבינער. נשבשמאריאנער, העובדים את הדמתם ביד רמה באין מפריע. החלק הזה יחלק לממלכות קטנות עם גדולות, מקדם היו ממלכות בפני עצמן, ובזמנינו היה רובם תחת הוואהאביטען, אולם לפי השמע הכביד כעת הזולטאן את אכפו עליהם והסיר המשרה מעל שכמם ואין אתנו יודע עוד אל משמעת מי הם סרים.

פרשיות החלק הזה יעמן או ממלכת זאנע על יד לשון ים באב־על־מאנדעב מבואה הים סוף ארץ פוריה, חטים וקאווע יגדלו שמה לרוב, תקלתה תחת מושל (קאליף) יעמן או זאנע, ומקלתה תחת ממשלת שרים הפשים (הונאבהענגענדע שעכ'ם). חלק ממנה יקרא טעהאמא (ארץ שפלה בלשון ערב) על הים והוא ספר הנזכרה בראשית י'. (מאקהא) עיר גדולה עם חוף אניות, מבצר עם מגדלים, רבתי במסחר עם אנשי אירופא, שלשים אניות בערך יבואו שמה בכל שנה מהודו. י"ח אלף מספר תושביה ומהם הרבה יהודים, צעביד עיר גדולה, הרבה בתי תפלות בתוכה גם מדרש לחכמים. (בייט־אל־פאקיה) שמה ארבאות מהים, רבת המסחר והמרכולת, ארמון מבצר סומהה, מושב מושל העיר, לאחייא על לשון ים ערב, עיר גדולה אין חומה, מפאת היבשה יגינו עליה י"ב מגדלים. [טעירמע] רבת המסחר בקאווע. מדינת דישעבעל, בה העיר זאנא או צענא, עיר מבצר והבירה בכל המדינה *) בנויה בטוב על שפיים, רבת המרכולת, הרבה בתי תפלות גם י"ב מרחצאות בתוכה. דאמאר עיר גדולה, ארמון מבצר, בנינים יפים גם מדרש להכמים מהולל מאד בתוכה. מדינת אדען על חוף ערב הדרומית עד לשון ים באב־על־מאנדעב, תחת מושל אחד. [אדען] לפנים גדולה ומפורסמת, ועפס הרבה

ושוממה

*) כיהודים אשר שמה יקראוה אוזל הנזכרת ביחזקאל כ"ז. ועיין רמב"ן בראשית י'.

ושוממה, חוף אניות גדול. מדינת האדרמאט (בלה"ק חצר מות) מזרחית לאדען, אל חוף דרומית מהים; ארץ זרועה ומבורכת בעושר. לפנים אחת מושל חספי ועתה לא נודע אחת מי כמוהו. הושביה בעדואינען הנוסעים בעדר וקאביילא שוכני ההרים, אחת ממשלת מושל מיוחד. בשמים הרבה יובאו משם גם הסכינים הגדולים והרחבים הנקראים יאמבעא יעשו שם, אשר רוב הערביים ישאום בחגורתם אשר במתניהם. ארץ שארשאר או זעדשאר, על הים, ארץ זרועה ועשירה, לפנים אחת ממשלת מושל אחד ועתה לא נודע תחת מי. לארץ הזאת יחשב גם האי זאקאטארא העומד מול לשון ים באב-על-מאנדעב, תחת ממשלת הנסיך ממוס" קאטי. האי הזה קרוב יותר לאפריקא מלארא‌ביען ולכן יחשבוהו רבים בשגגה לאפריקא. הושבי האי חסרי דעת ודלי מוסר, אבל טובי לבב ועושי מקנה וקנין באניות קטנות אשר להם, עם ערב ואיי האי מאדאגאסקאר אשר באפריקא. האויר חם שם מאד אבל רוח הים יקררהו וימזגהו. הרים רבים בתוכו. רובו מלחה לא בעבור חסרון מים כ"א בעבור חסרון עובדים הרוצים, ובכל זאת ימצאו שמה אבטיחים ממינים שונים, תמרים ואהלים (אלאע) היותר מובחרים. טאמארידא הבירה בכל האי, עיר קטנה ומושב השר (זאיד). מדינת מאהרא, על הים מול שאדשאר ואמאן, איננה כ"כ פוריה ובכל זאת ימצא שם לבונה, גם גמלים היותר מובחרים. מדינת אמאן דרומית מזרחית לאבאהריין במבוא לשון ים פרס, מלאה הרים ובכל זאת היא פוריה, האויר חם מאד, יבשה, חטים הרבה, שעורים, מלאים, עדשים, למחי נטש, ענבים ופירות שונות. נחושת, בדיל. אניות רבות הכוננה מלאות בכל פנה למרחקים, קופים הרבה אשר ישחיתו יבול הארץ. דגים רבים בים הסמוך לה, והמה לזרא באפס, כי גם את גמליהם לאנס ובקרם מהם ישביעו ואת שדותיהם בהם יזבלו. תושביה טובי לב בעלי מוסר ויודעים יותר בטוב מלאכת האניות ולרדה בים מכל הערביים. ראסכאט הבירה בכל המדינה, מושב הנסיך (אימאם). [מאסקאט] או [מאסקעט], עיר ישנה סביבה מגדלים, רבקי במרכולת, חוף בטח לאניות. הנסיך יעשה מקנה וקנין כאחד מכנעני הארץ, ויבלא בכל שנה ד' אניות גדולות ומזויינות לאפריקא, אשר יביאו לו שנהבים ושאר סחורות גם עבדים לרוב, כי המה אנשי לחם בארץ ההוא, ושמונה אניות קטנות עומדות תמיד בים על המשמר לגונן על הארץ זו... אר או צועאר וכעת הרבה ושוממה, חוף טוב לאניות.

מספר תושביה, בעבור ריבוי השנויים אשר יהלוכו ויעברו בערב, לא תוכל לדעת בידיעה מדויקה מספר תושביה. אולם בהשערה לבד יערך מספרם לי"ב מיליאן בערך:

יבולה ושאר נאותיה, חטים, מאיים, אורז, דוחן, שעורים, פול ועדשים, לפת, טוקר, לחר גפן, טאבאק, מלח, אינדיג, עשבי צבעים, מור ולבונה, מאגנע, גוממי, נרי, נרי מעקא, שקדים, ענבים, אף כי לא ישתו יין יעמולו בעד גדולם, אם בעבור ענבים היבשים אשר יאכלו, או בעבור מרקחת מתוקה (זירופ) אשר יוציאו מהם, והמה קטנים ומתוקים מאד. אילני קאווע מגדלים רק בערב לבד. והם היותר נבחרים כנודע, ובכל שנה יובל משם י"ב עד י"ג מיליאן ליטראות לשאר הארצות. עלי זענעס. טובה לעבאסא, מספריו יעשו יין שרף חזק מאד. הרבה מיני פירות ומחי גנות. עצים מעט, ולכן יבערו גללים יבשים מצואת גמלים ובהמות, סוסים המובחרים בכל העולם, ומהם ב' מינים א' הנקראים [קעהגאאי] או [קאהלינע], והם בריאים וקלים מאד למרוץ אורח, אבל אינם גדולים כ"כ, והערביים יעמולו בעד גידולם ושמירת מינם בעין פקוחה לבל יתערבו עם הסוסים הפחותים, כי יעמידו עדים בעת יחמו וכן בעת אולדם; וספרי יחש להם לתולדותם (געשלעכטס רעגיסטער) מב' אלפים שנה, הסוסיות יקרות מאד אבל נמלואה יותר מהסוסים, ונמכרות לפעמים כ"א בעד ב' אלפים

פילוסף , כי קלות המרוצה הן והתמדות לעמוד במקומן לא יפול רוחניהן מאד . לשר (עמיר) אחד היה סוסיה אשר נמלט בה מפני אויביו ג' ימים וג' לילות רצופי' בלי אכילה ושתיה , והרבה פעמים רצו לתת לו עבורה חמשת אלפים טאליר ולא אבה למכרה בעבור רב טוב אשר גמלה לו בעת רעתו . והמין השני נקרא [קאדישי] והמה הסוסים הפחותים במעלה , בני בלי שם , כי אין להם ספרי יחש , אבל הכמים הם מספר סוסים ואוהבי אדם מאד , יען יאהבו גם מהם , כי יחבקו וינשקו אותם ולא יכום כל ימיהם , גם יתנו להם אוכל בכל עת . ביום לח וכביר יעמוד הסוס קשור בחוית המעוכה בארץ פתח האהל , ובעת תשוב הדממה לספר' יובא עם עירו תוך האהל , אף כי אין לערבי רק הדר אחד בתוך אהלו אשר שמה יהלון הוא ושוכבת חיקו וצאצאי מעיו ועם כל הכבודה אשר להם והסוס נזהר לבלתי הסב שום נזק ולבלתי ידרום הילדים המשחקים אתו ובין רגליו ירקדון . ואם שכב לא יוסיף לקום כל עוד הילדים על בטנו או נוסרו יליו , לבלתי העירם משנתם או מתרדמותיהם להקיצם . בכל ערב ובוקר ירחיצו וינקו אף ישרוקו את סוסיהם מכל זוהם וחלאה , ולכן ידעו ויאהבו גם המה את בעליהם , ובהנועות ראשם יכבדום כי מנהגים שונים לסוסיהם , מקצתם יניעו ראשם בעמדם קשורי' , אות הוא להערביים כי סוסיהם יהרסו אז מחשבות ויתבוננו בינה , ומקצתם יאהבו מאד את עשן הטאבאק ובאות נפשם ישאפוהו . גמלים , אחשתרנים (דראמעדאר) והם בעלי גבן אחד וקלי המרוץ מאד , עליהם ישעינו כל משאם וישתמשו בם במקום עגלות נושאות משאות בארצותינו , כי הגמל ישא יותר מאלף וחמש מאות ליטראות ויאכל מספוא גרועה , וגם אם לא ישתה מים זמן כביר לא ייעף , ולכן טוב הוא מאד להנוסעים במדבר וערבה , חמורים , ומהם ג"כ ב' מינים , א' קטנים ועצלים כמו חמורי ארצותינו , ב' גדולים וקלי המרוץ יותר מהסוסים , כמו הגמלאים בארצות החתים ובאירפא הדרומי , פרדים [מויל עזעל] , פרים ופרות אשר עבי שמנם יעשה פימה עלי כתפם , שור ביפעל , לאן ואיל , זאבים , דובים , זהב הזהוב (שאקאלס) , הכופר (גראב מיהר אדער היענע עיי' ראשית למודים) , קופים לרוב אשר ישחיתו את אילני קאווע . עכברים הדולגים (יערבויאס) , עכברי פאראאניים , הערביים יאכלו גם את בשרם , שועלים , אריה , נמר , האנקה (איגעל) גאזעלען או אנטעלאפען . בת היענה ועפר עופות החומסים , דיה המארית [ענטיפעטער גייער] אשר יטהר את הארץ מכל נבלה וטרפה כי יחוש לאכלם עד מהרה , התנשמת לרוב בהרבה מחוזות ערב , הערביים יכבדוהו מאד וחלילה להם להמית אחד מהם , זהמאמאר העודה את החגבים אשר ישחיתו ג"כ לפעמים את יבול הארץ , הערביים יאכלו מין חגב ידוע להם אשר טעמו כטעם הדגים הקטנים הנקראים זארדעלען . נמלים הלבנים הנקראים טערמיטען לרוב . בין הדגים ימצא דג הדינטען אשר בין שתי הטופות אשר בראשו ילחץ את השוחה ויסב לו כאב ונפיחה (שוואללעס) ולפעמים גם שבירת האברים , דג הטורח (עיי' ראשית למודים) , צפרדעים , סרטן , צב , עקרבים ממינים שונים , פנינים , נחשת , ברזל , בדיל . ושאר מיני מתכות זולת זהב אף כי לפנים היה שם לרוב כנזכר . אבני השהם כמו האודם (רובין) קארניאלע אחאטע . אוניקסע , אבן השואבת (מאגנעט) :

מנהג ממשלתם , מעת שבטו הוואהאביטען בערב אין אתנו יודע עד מה ממנהג ממשלתם בדיוק גדול , אך זאת נדע כי רבים שרים , גדולים וקטנים בקרבה , אשר גם שמות יקר (טיטעלן) שונים להם ; וכלם יעדו גאון וגובה על תולדותיהם מאצילי הארץ (אדעל) וממשפחות תולים בשמים קדמוניות , כי ספרי יחש (אדעל בריפע) אין להם כלל , המשפחה היותר יקרה ביניהם היא משפחת מסעד נביאם , אנשיה נקראים שעריפען או זעאידס , ישר שאת להם במלבושים ירקים (גרינע טורבאנין) אשר בראשיהם , ואין רשות לזולתם לשאת אותה , השעריפען

אשר

אשר שמחה בעדתם , ראש סיוסר נכבדים מכל יולאי ירך מחמד ויתר שאת ועז להם מזולתם , הראשים ובעלי הפקודות יקראו בשם [שייך או שעך] , וגם הם נאצילי הארץ יחשבו ; אולם על הרוב גם אדון לשדה בשם שעך יקרא , הנסיך ים"א בשם [עמירי] בקצת המקומות ימשלו גם הכהנים , דברי ריבות כי יהיו בין איש לרעהו יחרצו השופטים משפטם על פי דתי הקאראן אשר ישתנו לפי שנוי המקומות והמחוזות . מליצים (אדוואקאטען) לא ימצאו בערב , רק בעלי הריב יעריכו טענותיהם בע"פ לפני השופטים והם ימהרו לחרוץ המשפט . העונשים אשר יוסרו בם עושי רשעה המה , גלות הזקן , מכות במקל הובלים על כפות הרגלים , תליה על העץ . התזת הראש או שריפה . לגואלי הדם משפט הנקמה . שופך דם אדם דמו ישפך ע"י אחד מקרובי הנרצח :

לשונם , הלשון אשר תהלך בארץ (לאנדעס שפראכע) היא לשון ערבי נשה"ה , ונפלגת בהברתה כפי השתנות מקומות מושבותם . כנהוג בכל הלשונות אבל תפלותיהם וספרי דתם מחוברים בלשון צחה ונקיה כאשר היתה נרופה בעת מוסדה , ובה נכתב גם האלקאראן לשון ערבי היותר קדומה והיותר צחה נלמדת בבתי ספר והמדרשות כמו לשון רומי בארצות אירא‍פא , הלשון ההוא נעימה בצלצלה ורבתי בתיבות , גם קרובה מאד מאד ללה"ק , וז"ל הראב"ע ז"ל (ש"ס ח' י"א) „בעל המון , שם מקום שם כרמים הרבה , והעומד על זה הדבור אולי יאמר לנה אומר כאן בלשון ישמעאל ? בעבור קולר דעתנו , כי לא נדע מלשון הקודש כ"א הכתוב במקרא שהוצרכו הנביאים לדבר , ומה שלא הוצרכו לא נדע שמו , ובעבור היות לשון ישמעאל קרוב מאד ללה"ק , כי בניניו ואותיות יהו"א והמשרתים ונפעל והתפעל והסמיכות דרך אחת לשתיהן וכן בחשבון , ויותר מחצי הלשון ימצא כמוהו בלה"ק , ע"כ כל מלה שלא נמצא לה חבר במקרא ויש לה דומה בלשון ישמעאל נאמר אולי פירושה כן אע"פ שהדבר בספק" ע"כ , ועיי' גם בפירושיו לתנ"ך ובפירושי הרד"ק ז"ל ושרשיו וכן בערוך ובמוסף ובביאורים על משלי ואיוב מהחכמים השלמים ר"ש אייכל ז"ל ור"א (וואלפסזאהן) נ"י ותמצא תיבות רבות יסודתן בלשון ערב :

תקונת יושבים . הערביים המה אזרחי הארץ מיום הוסדה , ומודעים מאד בכל ספרי התנ"ך , שני בתי אבות לתולדותם . שם האחד יקטן בן עבר (בראשית י' כ"ה) , ושם השני ישמעאל בן א"א ע"ה (עיי' נתה"ש בראשית כ"ה י"ג י"ח) ומאלה נפוצו כל תושבי ערב , לבד מהיהודים והנולרים ואנשי הודו הגרים שם . מראיהם אמון (ברוין) עיניהם ושערותיהם שחורות , בנין גופם בריא ומוצק בינוני הקומה , דלי הבשר , עורם ועצמותיהם הרו מני חורב , נוחי התנועה וקלי המרוץ , רוכבים מהירים ומהוללים טובי לבב ואוהבי אדם , גם שכל ותבונה מולדת להם . ומוכשרים מאת תכונת רוחם לגדולות ונשגבות , אולם הבלי אמונתם וחסרון החינוך ממורים משכילים , יעצרו בעד החמודות אשר בנפשותם מלאת אל הפועל , אוהבים את הריעות בטובה ונחת ולא בשאון ושאון , בבתי הקאווע יתאספו המונים המונים ויטיהו עיניהם בלאם והשקטה וכל דבריהם בנחת ישמעו , שיחות הבלתי מועילות והכברת מלים בלי דעת תתעב נפשם , אבל שיחות נשיהם וילדיהם , יכלכלו בלב שקט כי יאמרו „רק להם יתנאה זאת כי בלתי מלומדים המה , ולא אמון בם" . שותקים מעט ובנחת באמרם השחוק נלא לורך הוא הוא על רפיון השכל , לנועים וענוים מאד בכל תהלוכותיהם , ואוהבים את המוסר והכבוד הנאה , אבל לא את מנהגי הכבוד וההתנשאות (צערעמאניען אונד קאמפלימענטען) אשר רק מטעיני הטפשה יזובו . פתוחי לבב , אשר במחשבותיהם יביעו בשפתותיהם , ואת מזמתם וילדי רעיונם לא יכחידו תחת לשונם . מקדימי טובות לזולתם בלא לב ולב . את הלדק והאמונה ישאו לכל רגלי המעלות , נוחי לכעוס ונוחי לרלות . מבלות המריבה בין איש לרעהו כי יחטו לעטה , השלישי רק הם יבוא ויפשר .

שמו ; זכה ה' ונביאו, והגם שלות השקט בין הגלים והשמחה על מכונה. טמאי עון ועוברי על פשע כל עוד דם אדם לא נשפכה, כי אז לא ישאו פני כל כופר ורק בדם שופכו יכופר, ואף כי בלעדי זאת אינם אכזרים ורעי לבב, בכל זאת לא ירפו ידם מבלע ומלהשיב גמולו בראשו, כי בשפיכת דם אדם תגעל נפשם מאד יותר משאת להם בהכנסת אורחים מכל לאומי תבל, אף איש נכרי אם יבוא בצל קורת ערבי, בברכות שלום יקדמהו, משפתו יאכילהו ומכוסו ישקהו, וכל מחסורו יתן לו בכבוד ורוח נדיבה, מחיר תגמולו די אם יאמר ההלך טרם שומו לדרך פעמיו „ה' ישיב גמולך שגמלת לי". שאת זקנם לא יגלחו, כי קדושים המה להם ותפארת גאון עוזם אשר חננם יוצר האדם להבדיל בינם ובין שוכבת חיקם הנמבזות בעיני בני קדם. זקן מגולח אות עבדות בעיניהם כלפנים בארץ מצרים (עיי' פרס) בבחורים כשוש יכסומו ולא יניחו רק שערות מעטות בחבור הלחיים. ואחרי כי יקחו להם נשים יגדלו כולו. כי ישאלו את שלום רעיהם. ישקו גם את זקנם (ש"ב כ'). אחת מהקללות הנמרצות בין העם הוא „צואה על זקנך". ואם ירוק איש בגדיה על זקן רעהו, הרעה גדולה עשה בו אשר רק בדם העושה ימחה, אם תקצר ידו לתת די כופר עדי ישלח לו. במדה ובמשורה יאכלו אף ישתו, אביוני אדם יאכלו להם דוחן (הירזע) הם אשר ילושו בחלב גמלים או חמאה או שאר דברים שמנים, ויבחרו בו יותר מבלחם חטה, ויושבי הכפרים יאפו את לחמם מדוחן, בקדרות או על מחבות ברזל, כעין הררה אשר לא יעמוד רק יום אחד, יושבי הערים יאפו גם להם חטה בקטורים בתבנית הררה, ולא יאפו אותם כל צרכם ועל כרוב לא יחמיצו משארותם בשמרים, ותכונת תנוריהם עיי' פרס, מאכליהם המורגלים, חלב, חמאה נקפאה או בלתי נקפאה (בוטער הדער רהאם), (זאהנע) אורז אשר ממנו יעשו המאכל הנקרא פילאו, כי יבשלו אותו ברוטב בשר עם כרכום ושמוקים ומיני קטניות ובצלים צלוים. ועליהם ישימו חמאה עם פלפל. מיני קטניות אשר יבשלו בשמן, דבש, פירות. מאכלי בשר יאכלו על המעט כי לא טובים המה בארצות החמים, עשירי עם יאכלו לפעמים בשר בקר עז ואיל, תרנגולים וגדיי עזים אשר יצלו תמימים. מים היא המשקה המורגלה אצלם, כי מוזהרים הם לבל ישתו משקות משכרות, ובכל זאת עשירי עם יפרו חוק בסתר אהלם וישתו יין גם יין שרף לרויה, כי היהודים אשר במחוז זהנא יעשו המשקות האלה וישלחום למרחקים, וגם בין הישמעאלים ימצאו הרבה בתי עשיית הי"ש, גם יעשו להם מיני משקה מהשמוקים אשר ישימו בכלי חרש ויחמיצו אותם מתחת לארץ, וכן יעשו להם שכר עב מקמח ונקרא בוזא, גם ישתו מים אשר ישפכו ביום שלפניו על אפריקאזין או שאר פירות, ולפעמים יבשלו שעורים בתוך ענבים מתוקים. הקאווע היא המשקה המורגלה ביניהם, וכמעט אין אחד מהם אשר לא ישתה אותה. בערב ובכל ארצות בני קדם ישתו הקאווע בלא צוקר וחלב, טרם ישבו לאכול יאמרו „ביסם אללאה ערהאמאן ערהאהים" (בשם אלהי הרחמן רחם) וישבו כדור על הארץ כי אין להם שלחן ויריעות עור או משוה פרושה לפניהם, ובאמצעותו הדוס (שעמעל) אשר עליו יניחו המאכלים בטבלא נחושת. תחת מטפחת הידים (האנדטוך) ישימו מטפחה אחת גדולה על ברכי המסובים ובה ינקה כל אחד את ידיו. על המעט ישתמשו בכפות עץ, סכינים ומזלגות אין להם כלל, כל מאכליהם יאכלו בידיהם ואת הבשר יקרעו בצפרניהם, ולכן ישגיחו מאד על רחיצת ידיהם קודם ואחר האכילה והכרחי הוא להם מאד: מאכל חם כי יובא לפניהם, עד אשר ישפשו בידיהם ויריקו וינקו איש איש את הקערה, ומה גם אם מאפה תנור או מנחת מרחשת היא, כי מעדנים המה לנפשותם. בעת אכלם לא ישתו, ואחרי אכלם יאמרו, „עלי אם לילאה" (אלהים יהולל). העשן הטאבאק יאהבו מאד, וישתו אם בקנים ארוכים כישמעאלים, או מתוך כלים שמי מים קרים כפרסיי'. נאלאס תחת משקה המשכרות, יען [illegible] הנקראים

[illegible]

(האשש) (בלה"ק שש ובלשון מדרים שעג"ש) אשר ישכחו מאד. השבת האף בנושבת רעים הועבה סיא וכלימה. בגדיהם ארוכים כמו בגדי הישמעאלים פרסיים והודיים, מכנסיהם ארוכים ורחבים ועליהם ילבשו כתנת תכלה (בלויא) הכסתות אשר על אצילי ידיהם (ערמעלן) ארוכות ורחבות, ועליהן חגורת עור מרוקמה או מלופה בפטורי ציצים ממתכיות שונות, אשר בה יתקעו סכיניהם החדים רחבים ועקומים. הבגד העליון ארוך ובלי כתנות הידים, על כתף אחת ישאו מטפחת גדולה ויקרה [שאַל] למחסה ולמסתר מקרני שמש וזרם וממטר. אבל באמת הוא רק עדי לכבוד ולתפארת. המצנפות [טורבאנעי] אשר על ראשי עשירי העם יכבידו מאד ראשיהם, אבל יריקו ויקלו מאד את שקיהם, כי למען הראות גדלה ויקרת מעלותיהם ישאו י"ד או ט"ו מצנפות זו בתוך זו על ראשיהם, רובן שש ומקצתן בגד עב מרוקם בצמר גפן, והעליונה מרוקמה בזהב ויקרה מאד, כי ירקמו עליה מאמרים שלמים מהקוראן, ועל הרוב מאמר זה "לא אללא אילא, מהמד רסול אללה" (ד' הוא האלהים, ומהמד נביאו) על המצנפת יחבשו חתיכת בגד צמר גפן (מוסעלין) ובפתי קצותיו יתלו גרורות משי (פראנזען) או רקמת זהב, והמה סרוחים מאחורי כתפיהם; אמנם יען כי כבדות הם מאד לכן בשבתם בבתיהם לא ישאו כ"א א' או ב', העניים ישאו מצנפת משונה. רבים מהאכרים ישאו מצנפת עבותה מעלי תמרים. על כפות רגליהם ישימו חתיכת עור אשר יחבשו ברצועות עור סביב הרגל למען לא יזח, כעין מנעל הלילה שלנו. בבגדיהם ילבשו יומם, ויישנו גם בלילה ולא יפשטו אותם טרם יבלו. יושבי ההרים ילינו בשקים למען לא יכאיבום הרמשים. רובם יגלחו שערות ראשם, ומקצתם יגדלו פרע, ואלה לא ישאו מצנפת רק יחבשו שערותיהם בחתיכת בגד. עדי תפארת האנשים והנשים היא קמיע לוטה בעור או מוזהב בכסף למעלה מאצילי ידיהם. באצבעותיהם ישאו טבעות פחותי ערך, ועשירי עם גם מזהב משובצות באבני חפץ. הנשים שאינם אמעדה [ארם באנד] באצילי ידיהם ונזמים באפיהן ואזניהן: בנות דלת העם חרוזי זכוכית, ובנות העשירים גם שלשלאות גדולות מזהב בצואריהן, גם המצנפת אשר בראשיהן מעדינה בזהב ופנינים, ובכנפות המטפחות אשר סביבן יתלו מטבעות זהב וכסף. את פניהן יציירו בנקודות שחורות, ואת גבות ועפעפי עיניהם בצבע הנעשה מעופרת הנקרא (קוהאהל) (כחל יחזקאל כ"ג), ומוסף הערוך ערוך כחל מביא תרגום ותשם בפוך עיניה וכחלה בצידא עיניה ושכה מקרא מלא הנזכר. (אפרניהן יאדימו בצבע אדום כדם, ואת ידיהן ורגליהן בצבע אמוץ וירוק [ברוין געלב], בצבע ההוא יציירו בכורי דלים ההולכים כמעט חשופי שת את כל גופם. הנערים יציירו עיניהם, והזקנים יאדימו לפעמים גם את לבנת זקנם למען יתראו כצעירי הימים. מעונתם ומשכנם יכינו לפי משת מעמדם, האכרים ידורו בחדרים קטנים, ושאר יושבי הארץ בבתים בנוים מלבנים או מחמר ומקצתם באהלים. הגגות אשר על בתי האבנים שטוחות כברוב ארצות בני קדם. בקצת המקומות יבנו בתים קטנים מחמר והגגות עגולות ומכוסות בירק דשא, ואת אהליהם הקטנים יכסו במחצלאות תבן וענפי תמרים. רצפות הבתים מכוסות ביריעות שונות ולפעמים גם במחצלות תבן; טרם ידרכו עליהם כפות רגליהם יחלצו נעליהם וסנדליהם. רצפות בתי העשירים, ובפרט חדרי נשותיהם, מכוסות ביריעות יקרות; גם ימצאו שמה מטות כבודות [זאפ"ס] ושאר כלי בית לכבוד ולתפארת. גם ימצאו בבתי העשירים חדרי המועדה, אשר בם יועדו אוהביהם ומתי סודם, ובאמצע החדר מזרקי מים אשר יזרקו מימיהם מעלה לקרר ולטהר עפשות האויר. אולם בכל זאת אין הדר לבתיהם גם מבית גם מבחוץ, כי כל מאויי נפשם ומשכיות לבבם רק סוסים מזוינים, מתג ורסן נאה, כלי זיין, עבדים ומשרתים.

הערביים בכלל יחלקו לשני מחלקות:

א בעדואינע או בעדאפי בלשון סוריא באר (אולי ממנו הוא תיבת בור אשר

שתמשו בו חז"ל בכל מקום על אדם נעור וריק מתורת הכמה ודרך ארץ) ושומים קוראים אותם נאמאדען, והוראת כולם ליים הו בני ערבה, יען ערבה ביהם ומדבר שממה מעונותם, ולכן גבורי כח ואמיצי החוזים הם מאשר בני אדם, ויוכלו להיות ימים בלי שתיה. והם נוסעים בעדר ממרעה למרעה וידיהו מרחוק את גמליהם הרועים במרחק רב ממקום תחנותם, גם יעשו מקנה וקנין ועובדים למעט את האדמה. שוללים ובוזזים בז, באמרם כי רק המה סגולת כל העמים והאומה הנבחרה והיקרה מכל לאומי תבל ולהם לבדם נתנה הארץ למורשה, ולכן אין פשע אם לא יניחו זר לעבור דרך ארצם אשר לא ישללו מאודו, וגם בעיניהם לא עוד יפלא אם נמלאם שודדים וחומסים עלי נתיבות, ועם פלא ושקט אוהבי אדם ומכניסי אורחים בביתם ומעונתם; יען לא יעשו זאת מרוע לב ועברת זדון, כ"א מגאון וגובה לב, והרבה פעמים יקרה אשר השדודים יבואו בית שודדיהם, והמה יאכילום וישקום וכל מחסורם יעמוסו עליהם בשמחה ונדבת לבב, גם יתנו להם בגדים אחרים מול שלמה אשר פשטו, ויחוסו ויגונו עליהם, כי בעד איש אשר פעם אחת תחת צל כנפם יחסה, גם את נפשם יחרפו תחתיו למות, כי אנשי חסד הם. עדריהם, גמלים, סוסים, צאן ובקר, כלבים וחתולים, את הכלבים לא יאהבו כ"כ כמו אנשי אירופא, ויכלכלום רק מפאת אזהרת דתם בעבור התועלת ישיגו מהם בנודדם ליד ובשמירת עדריהם ואהליהם, אשר לא כן החתולים כי אותם יעריצו ויקדישו, יען גם מחמד נביאם היה לו חתול אחד ואהבו מכל שכיות חמדתו, בחשבו כאשר יחשבו המה גם עתה, כי ישיבת החתולים לפעמים בדממה, אות הוא על כי חורשי מחשבותיהם; וכן יאמינו כי החתולים יבואו ג"כ לג"ע אחרי מיתתם ויאכלו שיורי המעדנים אשר יותירו הצדיקים בפנות ופאתי הקערות. בצאתם לשלול שלל יצאו גדודים, ויצדיקו את נפשם, מוסף על הנזכר, לאמר יען כי בני ישמעאל המה אשר אחיו הפר ברית אהים והשוה את משפטו לגרשהו מהסתפח בנחלת אברהם אביו. ולכן אין פשע אם גם המה ימלאו מחסורם בקנייני זולתם, ויארבו עלי נתיבות על האורחות (קאראוואנען) לשלול מאדם אם לא יתנו כסף כפרם; ואם השדודים מעטים מהשודדים, אזי הם בנפש חפצה יניחו לשלול, חנון יחוננום ולא יבוזו רק מאוים, אכן אם יהינו לעצור בעדם וללחום נגדם, יקדשו עליהם מלחמה וירצחו נפש. ואם רצונם לשלוח ידם בביזה לבד, לא ירדו גם מסוסיהם, רק האמלל אשר קשי יומו הפילהו ברשתם, יפשוט את בגדיו ואת כל אשר לו ויתנם לידי שוסיו. הבעדואינען השוכנים לחוף ימים, יארבו על עוברי ימים אשר אניותיהם נשברו, לשלול את עזבונם אשר מלטו אל החוף. ובאמת זאת להם מאהבתם את הבטלה ומשנאתם את העבודה והמלאכה המכלכלים נפשות בעליהם בצדק ואמונה, ולא תשאר להם מחיה כ"א לשליח בעולתה ידיהם לשלול שלל ולבוז בז, אשר לא כן נשיהם החרוצות מאד, כי המה המלקטות עצים וגללים לבעור תבערה, ושואבות מים, לשות בצק ואופות לחם, גם חולבות הבהמות, נותנות מספוא לסוסיהם ובתתג ורסן אותם הבלומנה, צמר עזים תטוינה בחפץ כפיהן ותארגנה מהם יריעות עבות לכסות אהליהם, גם תתפרנה את בגדיהן, חוץ מאשר לרכי הבית מה שהשפחות טבחות ורקחות עושות לאדוניהן נשי הערביים עושות לבעליהן, ועוד נוסף עליה כי הנה משגיחות גם על חינוך בניהן ויומם ולילות לא תסבנה מהם עיניהן. תפארת עשרם יתראה במספר וגודל אהליהם, דלת העם אין לכל אחד כי אם אהל אחד, ולעשירי העם הרבה, יתר שאת לאהלי השרים והמושלים בגדלם רחבם וקומתם, גם חדרים מיוחדים להם באהליהם ע"י יריעות מסך אשר יבדילו ביניהם. בנסעם עם עדריהם ממרעה למרעה יצענו עד מהרה את אהליהם ויעמסו אותם עם כל הכבודה אשר להם על הגמלים והשורים וינהגו וילכו; וגם זאת עבודת הנשים היא, כי האנשים רוכבים על הסוסים כאדונים, והנשים תלכנה ברגליהן ועל שכמם ילדיהן ומנהגות את הבהמות הטעונות עד מתוז חפצם לתקוע שם אהלם כבראשונה.

נשי שעירים רוכבות גם כן על הגמלים והסוסים, והשפחות תלכנה לפניהם ותנהגנה אותם (ש"א כ"ה מ"ב). המחנות תערכנה עגולות ככדור, אהל השר (עמיר) או אדון המחנה בתוך, וסביב במעגל אהלי שאר הערביים. על הרוב יתקעו אהליהם על גבעות גבוהות או על עינות מים או בעמקים עטופים חציר וירק דשא, וירחיקו מאד מאילנות, למען יוכלו להביט למרחוק אם לא יבא עליהם צר ואויב, ולמען ישליו אהליהם משודדים אשר יגורו מהם מאד, ולכן יחיו להם כלבים רבים אשר אם יריחו איש זר למרחוק יחרצו לשונם בקול גדול ויעירו את אדוניהם לתפוש מגן וצנה, גם את הנרות יכבו בתחלת הלילה למען לא תראה תחנותם, ימי תחנותם יאריכו במקום אחד לפי ערך המרעה, לפעמים יסעו אחרי י"ד ימים ולפעמים אחרי ירח ימים, על הרוב יסעו בקיץ לפאת צפון ובחורף לפאת דרום. הסוחרים אשר יארחו אתם לחברה במסע ויתנו להם לפעמים מאות מאשר יחסר להם, יהיו גם הם בשלות השקט. הנוסעים בעדר בשפת הנהר פרת או הדקל (טיגריס) יעבדו גם את האדמה, ויזרעו על החוף חטים, שעורים ואורז, אף כי לא ישבו שמה כ"א לעת הקציר. אמונתם אמונת מחמד ומהבילים בה הרבה, פרעות חוקי הטבע והבלים אין להם שחר, כמו הקמיעות והטלסמאות (אמולעטע אונ טאליסמאנע) שכיות חמדי אמונתם, כי גם בצוארי בהמתם יתלו קמיעות מהובשות בעור לגונן עליהם ולשמרם מכל מחלה ופגע אסון ותקלה*). מקצתם תחת משמעת מושליהם (שייכ'ם) ומקצתם תחת נסיכים (עמיר'ם) השרים למשמעת הנסיך הגדול (גראס עמיר) כל משפחה ושבט סרה למשמעת ראשי בתי אבות אשר להם.

ב ערביים יושבי הארץ אשר יחלקו ג"כ לשלשה מחלקות. א) הנקראים [מאעדי] מקצתם נוסעים עם עדרם במדבר, ומקצתם יושבי ערים וכפרים ויכלכלו את נפשם בחלב צאנם ועדריהם. ב) [האדעפיא], יושבי ערים ואינם רועים כלל, ויכלכלו את נפשם במלאכת חרש וחושב, ובעיני הנוסעים בעדר המה נבזים מאד. ג) [פעלאהס], יושבי כפרים ועובדי אדמה בחריצות גדולה ועמל רב, כי יכרו להם בארות תעלות וברכות אשר יקוו בהם מימי הגשמים להשקות בם שדותיהם. בזרעם לא יזורו הגרעינים במפולת יד כמו בארצותינו כ"א לפעמים אשר ברגלים יזורו אותה על פני אורך המענה הראשונה, ואח"כ על השניה השניה למען יטביעו בכפות רגליהם את הזרעים בחיק הארץ ויטמינו אותם בעפר יחד, ולא יאבדו וגם לא יהיו לבעלי הכנפים לברות. את תבואות השדה יקצרו, וחציר לבהמה במגל יקצורו, בעת הדישה יעריכו ראשי האלומות זה על זה ועליהם ימשכו בשני שורים אבן עגול אשר יוציא את הגרעינים, כאשר נהגו לפנים בכל ארצות קדם (דברים כ"ה). את הציד יאהבו מאד, ולכן יכלכלו להם כלבים גדולים הממהרים לרוץ ולרדוף לפעמים גם אחרי חזירי יער ולתפשם חיים. והצידים יהרגום אח"כ בהניחות, אף כי לא יאכלו את בשרם, ועל הרוב ימכרו לידם להנוצרים. משחוק הקארטין וכן שאר מיני שחוק לנסיון ההצלחה לא ידעו כלל, אפס לבלע עתות הבטלה ישחקו לפעמים בשחוק הנקרא העצאמין או בשחוק השאך ובשחוק מאנגאלא, והיא טבלא מרובע ובו י"ב חורים אשר לתוכם יזרקו אבנים או עדשים במלאכה נפלאה. גם יניעו בדי עורם בשחוק הנהוג בין כל בני קדם ונקרא שחוק [דשערדיא] או ידית מקל. אולם הערביים מהירים בו מאד, גם ירגילו על ידו לשבת בחוזק על הסוס וממנו אל מטרה לקלע ולבל יחטא. תענוגי הנשים היא שתיית קאווע והעשנת הטאבאק והכברת מלים בספורים מהבילים, ולפעמים תשוררנה גם כן בקול ערב ונעים. בנות רגעי הארץ והנושלים לא תתראנה לעין רואה זולת לעתותי ערב כי תצאנה

---

*) הערביים קבלו זאת מהמצרים והכשדים כמ"ש החכם טונקע בספר המכונה (שאזעל רעסהאל לעקסיקאן). ועיין פי' המשניות להרמב"ם ע"ג פ"ד משנה שאלו מקוים. ובתורת ר"ב גראסון וכרבוש וגבעת המורה שם.

4

שאלתה לשום או שאת פני רעותה לבקר, כי יפגוש איש ברעהו יקדמהו בברכה הנהוגה גם בינינו מני דור דור „סאלאם אלייקום" (שלום עליכם) ורעהו ישיבהו „אלייקום אסלאם" (עליכם השלום) אחרי זאת ישימו את ידיהם חליפות ואיש את רעהו ישק בשמחת לבב, גם את הנכרי אשר לא ידעוהו מתמול שלשום, אם ישא מפניהם רק מני אורח, ייטיבו מאד, כי אנשי חסד וטובי לב הם כנזכר. לפי חוקי דתם יוכל כל איש מהם לשאת לו ד' נשים, ושפחות לפילגשים אין מספר אם יש לאל ידו לתת די מחיתן. ובכל זאת רק בעלי התענוג לבד ישאו להם נשים הרבה ויבנו להם בתים הקראים הארעם (עיין עמוד ד' ובבאור שם) אבל דלת העם ורבים מאצילי הארץ ונכבדיה לא ישאו להם רק אחת. אף כי בני הנשים אשר להשטופים בזימה מלאות נשים, בכל זאת החשק ימלא משאלות לבבו בהמון נשים כאות נפשו, כי בארצות אשר תושביה ישאו להם נשים הרבה יולדו גם נקבות רבות בערך מהזכרים. וכן יעידו גם החוקרים כי נשיאת נשים רבות תסב לידת ריבוי הנקבות ולא בהיפך. המוהר אשר יתן להאשה מבית אביה לה הוא ואין לבעלה חלק ונחלה בו. ולכן תמשולנה בנות העשירים בבעליהן יען נצרכים המה להן. בכתבי התנאים אשר יכתבו במקום המשפט, יבארו גם סך הכתובה אשר יתן לה אם יגרשנה, כי הגירושין מצוי שם מאד. אמנם כאשר נקל להבעל לגרש את אשתו אם לא תמצא חן בעיניו, כן תוכל גם היא לגרשו אם יבגוד בה ורוחו לא נאמנה אתה. לקרובי הבעל לבד משפט הנקמה בהאשה אשר השטה תחת אישה, על כבודם אשר חללה, אבל לא לבעלה. אולם על הרוב יחיו עם נשיהם באהבה ושלות השקט, ובין דלת העם תשא האשה את שכמה כרחל לפני גוזזיה נאלמה לסבול עול אלוף נעוריה והליכות ביתו, גם תאמץ זרועותיה לכל עבודה קשה להשביעהו מפרי כפיה, ולגמלהו אך טוב וחסד כל הימים בדמיה ורוח שקט כל ימי חייה:

אמונתם האמונה מחמד אשר היה זה קרוב לאלף וב' מאות שנה, ועשה עצמו לנביא וכתב להם ספר דתם המכונה בשם אל־קוראן (הוראתו בלשון ערבי הספר *) קדושי הדת והכמים שמו עליו נוספות ופרושי', ופירושי' לפירושי' כנהוג: בספר ההוא מדובר נכבדות מלמודי מוסר ואחדות הבורא ב"ה, כי גם הוא כונן עמודי דתו על תורה משה רבינו ע"ה, אבל מלאהו מפה אל פה גם בהבלים רבים ולהג הרבה מדעות בעלי הגזירה הנזכר במורה פרק י"ז לפליסי, וכן יבטיח שם לשומרי בריתו ונוצרי עדותיו טובות מדומות והאות נתעבות בג"ע, אשר רק הדמיון לבד יוכל שאת על אברתו, גם עונשים בדויים ועינויים קשים ומרים בגיהנם אשר לא יוכל ג"כ להמציא' כ"א רוע לב ונפש אכזרי, ייעד לעוזבי תורתו ומסלפי אורחותיו. עקרי דתו תמצא בסוף ס' ראשית למודים ח"א. האמונה הלזו תחלק לשתי ראשי מחלקות הנזכרים בהכונת אזיא בכלל וע"ש. זולת ב' ראשי הכיתות ההם נמצאים עוד לערך שבעים ושתים כיתות שוטה אשר אין תועלת לנו בידיעתם, אולם הנבחרה שבהם והוא הכת הוואהביטען אותה לבדה אגיד לך, כי היא נתחדשה בימינו והתפשטה כמעט בכל ארצות ערב, ורבי' מהחכמים יחשבו כי בימים יבואו העוז ידה על שאר הכיתות ותהיה בארצות ההם שלטת, מיסדה הי' השר מחמד בן אבד־על־וואהאב (אשר על שמו יקראו וואהאביטען) מהגליל יעמען, והוא הניח את הקוראן אשר נכתב בשמים (לפי אמונתם) ליסוד דתו, אבל הכחיש את הקבלה המסורה להם מקדושיהם וגם בהפירושים שהיו לפניו, ובדא לו פירוש חדש אשר לא היה לעולמים, ומציאת ואחדות הבורא שם לעיקר דתו, ואת מחמד לא יכבד בשם נביא כ"א בשם חכם לבד, וכן הכחיש בכל החידושים אשר היו להם, וגם החריב את כל מאמיני מחמד הממאנים לבוא בברית דתו החדשה

אולם

*) אל בערבי הוא כמו ה"א הידיעה בעברי. על בערבי כמו נפי בעברי, עיין אוצר השרשים שורש תגה ובהקדמה שהקדים ר' שמואל אבן תבון לס' המורה.

אולם האיש ההוא לא הצליח למשוך אחריו לבות בני עמו עדי השכיל באחרית לגודד את השר עבן זועד נסיך דרעיעיה ולאחזו ברשתו, איש אשר הוכן מפאת הבינה רוחו לבלע מזימות המחוקק ההוא, ולגנוב לבות אנשי בתי אבות הנכבדים בהלחמם את אחיהם, ולכן ריעיה וקרבות יתחברו עם שכנו ובית אב שלו: ויהי שמעם הלוך וגדול והקשר אמיץ וחזק, כי התלקטו אליהם המונים המונים מהנוסעי' במדבר, וירבו ויעצמו במאד מאד עדי הוקל להם לגור על ערים בצורות ולהפשט בימים לא כבירים תפשו כל ממלכת יעמען, ובהמה הוא שם עשרה שנה כבשו כמעט כל אראביען; יושבי המקומות אשר לכדו לקחו תחת כנפי דתם, וגם על כל המשפחות אשר לא הביאו לפנים את נוסדם התת עולם נתנו חתיתם, ככה גברו והצליחו שני הראשים הכם לפרוץ מסורה דתם על ארצות רבות ולהלך המ[illegible]ם ביניהם, השעך מחמד כיס לכהן הגדול אשר כל חוק ומשפט בעניני הדעות והאמונות מפיו ידרש, והבן זועד לנסיך על הצבא והממשלה בעניני ההנהגה, וכן הוא עד היום מורשה לבניהם אחריהם. ותהי ראשית ממלכתם בעיר דרעיעה אשר במדבר. כי אותה בחרו להם לבירה וקרית הממשלה עד היום, אחרי מות אבן זועד קם אבד־על־אזיז בנו תחתיו ותהי המשרה על שכמו, כי לא נחל היה מאביו גם ברוח גבורה גם ברוח דעת ותבונה הרבה מאד, למשול ולרדות וגם למשוך אחריו לבות השרים למשמעתו, ולפלט על ידם כל מזימותיו אשר זמם לכבוש גם שאר השבטים אשר עדן לא הביאו נוסדם בעול דתו. בכל המקומות אשר גרו לבטח, שלחו בראשונה ציריהם אל המושל לאמר „שקים אנו נוטלים עליך, אם כי תבא אתה וכל השבט אשר אתה בקרבו בברית דתינו, או הולכם לטבח הכרעו". ויתמס כל לב מקול השמועות האלה, ומירלת [illegible] חילם אמץ רוחם ואכזריות לבם, נמוגו כל יושבי הארצות והסגירו אתם, כי בכל מקום כפות רגליהם דרכו קראו בקול האבונה לי הבורחה! ויהי פחד אלהים על כל הערים אשר גרו אולם גם המה מוצא שפתם לא שמו, כי את אשר השלימו אתם וקבלו דתם ואל הנשק לא שלחו ידם לנחום בעד אמונתם היו, ורק מעשר מכל הונם ויגיע כפם לקחו, גם מעשר אדם לאנשי להם, ואשר לא השלימו אתם החרימו, ככה כבשו את כל המדבר הגדול אשר בין ים סוף ובין לשון ים פרסי קדמה לנהר פרת, ועתקו גם גברו בעושר רב והמון אנשי חיל ולמודי מלחמה ביום קרב, בשנת תקס"א שלח הוועזיר הגדול אשר בקאנסטאנטינאפעל את המושל אשר בבאגדאד וצבא רב אתו להלחם אתם ולשים בריח ודלתים מול שטף דתם אשר שטף ועבר כמעט כל ארץ ערב, ויבוא עם המון חילו ויכום ויהום עד חרמה, וכמעט נמס זכרם מן הארץ לולא התנכל אבד־על־אזיז לגנוב ע"י שוחד את לב שר אחד אשר יען אם המושל מבאגדאד ויפת בשחד לבו להשלים את הוואהביסטען לתת להם פליטה ולשוב בשלום לארצו; והם אחרי ירחים מעטים התלקטו לאחד אחד והוסיפו אומץ לכבוש גם את עיר אימאם־הוזיין אשר בנגבת באגדאד ושללו בה שלל ובזזו בז׳ אחרי כן השתודדו עוד תחת ממשלת זעאוד המושל התת אביו אבדעלאזיז הנדקר בחרב אחד הרוצחים, ולכדו את ערי מעקא ומעדינא עם כל סביבותיהן, גם ענו והתעללו באורחות הנודדים לשם בכל שנה ושנה כנזכר. כעת ימשלו הם בחלק גדול מארץ ערב, ומי יודע אם לא עוד יצליחו וישבו פרי במלחמתם, אחרי כי הכינו ע"י הבריטאנים גם חיל רגלים אשר מלפנים לא ידעו. משפטי אמונתם הוא שלא לכבד שום נברא זולת הבורא ב"ה לבדו, את מאמיני מחמד יחרשו בשם עובדי אלילים, יען ירוממוהו וינשאוהו ליותר מאיש הכם; אבל בכל זאת ישמרו כל חוקיו ואת מצותיו והנהגותיו יגלורו, גם במנהגי הרחיצה גם בדברי הצומות ותעניתם ודומיהם. בתי תפלתם אינם מקושטים, וגם אין להם מגדלים קטנים כמו אשר בתי תפלות הערביים, את הישמעאלים ישנאו יותר מאשר ישנאו את היהודים והנוצרים. מאכלם על הרוב לחם שעורים, תמרים, דגים וחגבים,

ועל המעט אורז, בשר אילים; השאבאק לא יעשנו, גם מוזהרים הם לבל ישתו קאווע כלל, לעת האוכל ישבו על לדם, על הארץ ישבו וטבלא עגולה מעורות אילים הוא שלהנם, מערומיהם יכסו בכתונת או מעטפה מצמר או צמר גפן, ואת ראשם יחבשו במטפחת אשר להעטת האף (שנופטוך). רגליהם יחפים, מעונתם אהלי תבן או חמר, מבלי כבית לכבוד ולתפארת (מעבעלין) לא ידעו כלל, את גוויותיהם יקשיחו לכל עבודה קשה ולכל עמל ותלאה, גם נקל להם לשאת רעבון ולמאון זמן כביר, בכל תהלוכותיהם יחיו באהבה אחוה ורעות, לא ירהב הזקן בנער והנכבד בנקלה. מלבד הכיתות האלה יגורו בערב יהודים הרבה בכל המקומות. ובפרט במקומות ההרים בהגליל הייבאר אשר במחוז העדשאם יגורו יהודים לרוב תחת מושלים (שעכ'ם) יהודים, רובם נוסעים בעדר, הערביים שונאים ומחרפים אותם מאד וקוראים אותם בני החבאר לשם נאצה, והם נמצאים עוד שם מגלות בית ראשון. גם יגורו שם געבערין (עיי' פרס) וברחמאנען (עיי' הודו) נוצרים ועמים שונים זולתם, כי הערביים עם כל הבליהם אשר ירבו להבהיל באמונתם, טובים המה ונוחי נפש לכלכל ביניהם שאר אמונות, יותר מהטירקען הפרסים בכל תהלוכותיהם.

ידיעותידם אף כי יחזיקו עתה באמונה ומנהגי מהמד, בכל זאת מדרכי דורות עולמים לא יטו אשורם; על חנוך בניהם בדרך הישר ישגיחו עתם כמו לפנים, וכמעט אין בית תפלה אשר אין בו בית ספר ומורים לבניהם, בערי המסחר ימצאו בתי כפר מיוחדים, בם ילמדו אמונתם, טוב הקריאה והכתיבה ומלאכת המספר, גם בתי ספר מיוחדים לבנותיהם. עשירי עם יחזיקו מורים מיוחדים לבניהם בבתיהם. בקריות הנשגבות ימצאו בתי ספר ומדרשות לחכמות ולידיעות הנשגבות, כמו הכמת התכונה, אסטראלאגיא, פילוסופיא, מלאכת הרפואה וכדומה. בממלכת יעמען ימצאו ב' בתי מדרש לחכמים משנים קדמוניות האחד בעיר צעביר והב' בעיר דאמאר, אולם כל חכמתם אין וידיעותיהם מאפע כאשר אשמיעך הכונת כל פרטיותיהם אחת לאחת; דע לך כי לפנים בהיות הסכלות צלמת בתבל וגברת הממלכות בכל קצוי הארץ והאיים הרחוקים, לא מצאה החכמה בית והמדעים קן להם כ"א בערב לבד, כי עוד לפני אלפים שנים היו בין הערביים משוררים והכמים להתפאר, כנראה מספריהם אשר בידיהם עד היום, אחרי מות מחמד נביאם אשר לא הניח בן יורש עצר אחריו, משלו המושלים הנקראים (קאליפין) והמה לחמו בזרוע כח וכבשו ארצות סוריא, א"י, צור, ארם נהרים, ארמעניען, פרס ומצרים, איי ציפירען ורהאדוס, בטרח מלאות להם כ"ד שנים. ואח"כ גם הרבה מארצות אזיא מזרחית, וממצרים עד לשון הים המפסיק בין אפריקא לשפאניא, וירשו גם בחלק אירא‌פא את ציציליאה פארטוגאל, שפאניא ושטפו ועברו גם בארץ צרפת, עד כי במשך פ' שנים אחרי מות מחמד העיזה ממשלת הערביים ידם ממצרים עד הודו ומליסיא באן בירת פארטוגאל עד זאמארקאנד, ובמשך הימים ההם לא התנוססה בקרבם רק רוח קנאת דתם לעשותה שלטת בארצות אחוזתם, ופרחי המדעיים והמושכלות נבלו אף נקפפו יום יום תחת נוממשלתם, ודע את אשר עשה הקאליף אמאר עם בית עקד הספרים שהיה באלכסנדריא של מצרים, אחרי כי שאלוהו עבדיו מה לעשות עם המון הספרים ההם? והשיב אם גם במו כתובים כל הדברים הנמצאים בספר הקאראן הלא למותר המה, ואם דבריהם יתנגדו למה שכתוב בו, הנה משחתם בם, אחת היא על כן אמרתי השמד ישמדון לבל ילכד איש בשהיותם, הדבר יצא מפי הקאליף ות"ם אלף ספרים בערך נחלקו בידי בוערים הבוערי אש בהמרחצאות, ובמעטי ירחי ימים נשרפו כולם והיו לבער. במרוצת הזמן ובהתאחדם עם עמים מלומדים, רפתה גם רוח קנאת דתם והחלו למשוך אליהם את המדעים בעבותות האהבה; הראשון אשר תחת על ממשלתו חסיו היה הקאליף (אל מאנזור) מבאגדאד. והקאליף (האדון אל ראשיד)

(ערך קרע פנים אחרי מחמד) נפח בלב לאומיו את התשוקה אליהם, וקבץ אליו חכמים ונבונים משאר הארצות וישא לפניהם משאות כיד המלך למען יעתיקו מבחרי ספרי היונים ללשון ערב ולהפילם בארצותיו. וכן עשה הקאליף (אל מאמון) המושל תחתיו אשר יסד גם הרבה בתי ספר ובתי עקד הספרים באלכסנדריא, באגדאד וקיירא, וכן עשו הקאליפים אחריו גם בספאניא, וביותר בעיר קורדאבא אשר שמה מצאה החכמה עיר מקלטה באלה העשירית למספר הנוצרים. שמה נולד רוח אפינו הרמב"ם ז"ל בשנת תתצ"ה לאלף החמישי, והיה חבר בחכמה להחכם אבן רש"ד המפרש לספרי אריסטוטלוס. בעת אחזה הסכלות בכנפות הארץ התאזרו הערביים להחזיק במעוז החכמה לסעדה ולהפיץ אורה בד' חלקי העולם. מארפת ושאר ארצות אירופא נסעו אל הערביים אשר בספרד ללמוד מהם חכמות המדידה והרפואה, כי בכל תושיה עשו להם יד ושם, והנחילו לנו אוצר כל כלי המדת החכמה והידיעות העומדות למעוז לה עד היום הזה, גם הרבה שמות ההסכמות (קונסטווערטער) הנמצאים בספרי החכמה, וליוני המספרים הנהוגים בינינו. בכל מיני השירים, זולת שירי תוכחים (דראמאטישע) עשו חיל להלל מאד; ושירי הספורים (ראמאנען) המציאו המה בראשונה, גם החרוזים הנהוגים בשירי לשונות אירופא נהלנו מהם. עד עת נסך ה' בקרב הקאליפין רוח עועים ולחמו זה עם זה וממשלתם נתדלדלה ושבה והיתה להטירקען לתורשה, ומני אז נשתה תבונתם נסרחה חכמתם, לא בעבור קוצר השגתם ופקידתם, כ"א בעבור חסרון הכלים הנצרכים להחכמות, ובסבת אמונתם אשר תאסרם בזיקי העצלות ותשם רוח שקר בפיהם ודעה כוזבת בלבותם לאמר, כי רק הקאראן לבד חכמתם ובינתם לעיני העמים, והוא יאשרם באושר נצחי בזה ובבא, ורק בו ימצאו כל מאויים בחכמות וידיעות וכל מלאכת חרש וחושב, ואין צורך להם א"כ עוד לחכמות וידיעות חיצוניות; ולכן רוב חבוריהם אשר יכתבו כעת המה בעניני האמונה לבד, כמו פירושים ופירושים לפירושים ומנהגים למנהגים, יקוץ בם נפש קוראם. רוח השיר לא יתנוסס בם עוד, זולתי בקצת המדבריות והעמקים אשר בממלכת יעמען ישירו עוד שירי תהלה וגבורה להלל מאד, וכן שירי הרועים ושירי אהבה. המשוררים ישירו את שיריהם בלילות בבתי הקאווע, גם יספרו ספורים בדוים (ראמאנען) בעד בצע כסף להחיות נפש, ולפעמים ישאו שמה גם מדברותיהם ודרושיהם בלמודי מוסר ומליצה אשר יכובדו עוד גם בבתי תפלתם; גם ישחקו שמה בשחוק הגללים (שאשפיעל) ובשחוק התמונות והפסילים (מאריאנעטען שפיל) אשר אין תואר והדר להם. חכמת התכונה שלהם בלולה בהאצטראלוגיא (שטערין רייטעריי"א) הקדומה; סיבת לקויי השמש והירח יאמינו כי הוא מפחד התנין הגדול השואף לבלוע אותם ברוח תאותו ואשר משאהו יגורו ויפחדו המאורות הגדולים ההם ויקדרו אף יאספו נגהם (עיי' הקדמת ר' סעדיה גאון לספרו היקר האמונות והדעות) ולכן יצלצלו בכלי מתכות על הגגות ואל הפחחים למען ירעד התנין לקול המולה גדולה וישיב ידו מבלעם (עיי' תינא). חכמת המדידה שלהם לא תכיל רק מדידת השדות לבד. הפילוסופיא שמה בבאורי הקאראן מצונחה, כי הוא אוצרם חכמתם ובינתם ובו יהגו יומם ולילה. סוף דבר אין עוד תהלת החכמות בערב, ואין אתם עוד חקקי לב אשר יתפרו בעמקי החכמות ובתהומות הידיעות לדעת לבאר ולהעתיק ספרי אריסטוטלוס ופלאטא ודומיהם כבשנים קדמוניות. מלאכת הרפואה ירדה ג"כ פלאים כי רופאיהם רופאי אליל כולם; גם לטוב בריאתם וחוזק בנין גופם, ירפאו עצמם בכל אשר יאנה המקרה לידם, כי המה הרוכלים אשר יכינו לעצמם מזור ותחבושת, בבכל ארצות בני קדם, והמה הרופאים אשר ידעו כל חלי וכל מכה, וכל נגע אשר נפש אדם ידבא, תמהון ועורון ומשגה שגרון, ולכן רובם לא ידרשו כלל ברופאים, הנשים יבלישו הבעבועות כפרה (קוהפאקין, עיי' רוסיא) בבשר בניהם

ע"י קוצים אשר יקרעו בם מעט את העור. כנודע בחולי הצרעת ינגעו הערביים לא מעט, כי מחלה נושנת היא המרחפת בארצם מקדם קדמתה. אשר איש מאחיו ואשה מרעותה יירשוה; כל המעונה והמנוגע בה לא ינקה מענוים וכאב אנוש, בפניו יצוצו בהרות בהרות לבנות וכהות, מאפיו ישב רוח זרה אשר יעלה באשה, ואצבעותיו ושאר בדי עורו יעקמו ויסלפו. הערביים יעמולו בכל עוז לגרש את המשחית הזה מקרב ארצם, וכי יהיה באיש צרעת בעור בשרו, ימהרו לשלחו לדמשק אל בית החפשית (האספיטאל) הגדול אשר שם רק להאומללים ההם; וזאת תורת המצורע ביום השלחו, תעודה (צייגניס) יתן בידו אל ראשי דמשק לאמן יאספוהו ביתם הנזכר. וכאשר יקשרו בצלע הגמל אשר עליו ישב הצרוע, גם איש עתי הולך הרחק מאד מאחוריו וקורא לכל עוברי דרך „סורו! סורו! צרוע אל תגעו", בבואם שער דמשק יודיעו מבואו העירה, ואז איש יחד יתחבאו כל עוברי אורח הפונה בית החפשית והצרוע בגפו ירכב אל הבית, ושם יביאוהו חדרו המיוחד לו, ואת הגמל יוליכו אל המדבר ויהרגוהו שמה, וכל אשר עליו באש ישרפו, בבית החפשית יחונו האומללים איש את רעהו כי טרף לא יתן להם ולחם לנפשם מהונם יקחו, המתנדבים בעם יביאו מתנת ידם לפני השבכה (גיטטער) ומשם יקחום המצורעים; גם שומרים להבית לבל יברחו בההבא. זולת זה הכינו נשיאי' הרבה מקומות מיוחדים להאומללים ההם וגם רפואות תעל למחלתם; לפנים היתה המחלה הזאת שלטת בכל ארצות בני קדם, ומשם נהלו בני אירופא והובילוה לארצותם, אולם כעת רפתה רוחה והמחה שככה גם בארצות קדם. השנים והירחים ימנו ללבנה, מעת לעת יחשבו מחצי היום עד חצי יום מחרתו *). גם כל מלאכת מחשבת לא באו שמה אל מחוז שאמותן, ציירים וחוצבי כל פסל לא ימצאו בכל גבולם. זולת מפתחי חותם היודעים לפתח פתוחה באבנים שונים. העושים בזהב על הרוב יהודים, בימינו נתחדשה גם שמה מלאכת עשיית הזכוכית אשר לפנים לא ידעו.

אולם אף כי יעצימו עיניהם מגלות בנוגה הידיעות הנגלות, והחכמות הרמות והנשגבות המדריכות נפשות קוניהן על במתי האושר הנצחי ימעטו וישוטו יום יום תחת ידיהם, בכל זאת יעמולו במאמצי כחם לרדת כבהמה בבקעה תרד במעמקי הידיעות הנעלמות ובמחשכי תעלומות אין שחר למו, כי יש להם, לפי עדות החכם (אליווער) הצרפתי, ידיעה נעלמה ונסתרה הנחלקת לג' מחלקות. א) איסם אללאה (שם אלוה) והיא לעשות נסים ונפלאות ע"י ידיעת שם השם לבד, ולגרש את הקליפות והרוחות, לרפאות החולים ולהשיג אוצרות ומטמוני מסתרים, להשיב רוחות ולהעיר סערות, לשנות העתים ולהחליף את הזמנים, ועוד פעולות דומות להם המתנגדות לחקי השכל וחוקי הטבע. ב) זימיא בה ישתמשו הכהנים הגדולים להראות ע"י אותות ומופתים אמתת דתם, כמו לבלוע זיקי אש או נחשים בלי אסון, להבקיע הפרוהים מבילים, או לעשות מאבק דק פירות בכורות, וכדומה דברים מהבילים אשר יעשו אוחזי העינים באירופא. הנפלאות היותר גדולות להחזק בם עמודי דתם, יעשו ביום הולדת מחמד נביאם. כי בלילה ההוא יתאספו הכהנים, וגם מיתר ההמון המונים המונים אל חצר בית תפלה אחד, אשר לא יאירו בו רק ג' נרות דונג, למען יעשו במחשך מעשיהם, ואז יגשו הכהנים וברך לפני השתך יכרעו וגם את ידיו ינשקו וישימו על ראשיהם לברכם, למען יצליחו במפעלם

*) אל חשבון זה הסכימו רוב התוכנים וטעמם עיין בספריהם, ובפרט בס' יסוד עולם מאמר ב' פ' ס"ז, ובס' נתמד ונעים סי' ק"ה קנ"ד קנ"ס, אולם דעת תורתנו היא שהתחלת היום תהיה אחר שקיעת החמה שהיא תחלת הלילה והיום הולך אחר הלילה, וכן יחשבו המחלקים, רק הנוצרים באחד ארצותם יחשבו התחלת היום מחצי הלילה, יען אז נולד משיחם.

במספלס ולא יבושו במעללם ; מקצתם ירונו בקול דממה דקה מאמרי סקארא, אח"כ יקחו מלא חפניהם מעפר הארץ וישימו על ראש ויעלה ריחו כריח הלבונה ויהי לנס, נערים לבשו פסים ירקדו כאילים ובקול גדול יקראו „יראו את ה' וזכרו בנביאו" ואז חים ירוצו כבנים רבים אל השר , ויקחו אלים שנים המעוכים בארץ, וירצו מרוצות בלתי סדורות לקול התופים והמשוררים אשר לא יסף , ויסקעו האלים תוך גיווס ויאלפום אח"כ בחזקה ולא יפלטו, כהתימם מלאכתם יפנו מהמקום הסוס, והשר או אחד מתלמידיו הנועד לעשות נפלאות, יפזז ויכרכר בכל עוז ויסיר המצנפת מעל ראשו ויורה למנגנים את אשר ינגנו, למען הנה עליו הרוח כנגן המנגן, ויקח י' אלים או יותר ויתקעום בגיוו. במשך עשיית האותות ההם יתקע ראש השוחקים חנים רבים בקרבו , גם הן הרוך בארך גופו מלמטה למעלה עד כי ראש הב' מבין כתפיו יצא, ורעיו ישאוהו על שכמם בשני קצות החן ויהי לאות לעיני הרואים אשר בעינים כלות ופיות פתוחים סים אל רעהו יתמהו על כי הפליא לעשות. מב' הידיעות הנסתרות הכן הסהעפנה עוד ב' ידיעות נעלמות שם האחת קירא , והיא ידיעת כתיבת הקמיעות הנהכבות בעור או בכסף ונתלות בקדושה ובסגרה על ראשם או על זרועם , אם לרפאות בם איזו חולי או מקרה רעה , או רק לכגן בעדם לבל יאונה להם אסון גם להביא מאון גלי הים ע"י קמיע אשר ידביקו בתורן האניה , ואף בצוארי גמליהם ובהמתם יתלו קמיעות כנזכר , והמה נכתבים ונהלקים בזמנים ידועים וימי הפעלתם יוהר מספר לא ימפנו , ועוד מלות רבות ומנהגים שונים להם בשמירתם . וגם השניה דאמלע ידיעה אנושית ומאורה בעיניהם אשר נחלי רמיה לא ישטפום , והיא להגיד מלפנים קורות האיש ומאורעיו בימים הבאים ע"י ידיעת שם השואל ושם אמו. מבאות שות ומדוחים כאלה יחזו למו הסידי אמונתם, אשר בעצתם ישאלו לכל דבר , כלפנים את פי נביאם ; פדיון נפש או שכר לפעולת משוגע איש הרוח הלזה , יהנו כפי משת ידם. אם תרנגול אחד או כבשה אחת ; בבוא דבר הנביא ע"פ מקרה או איזו התבולה , יהולל להנביא נאמן גם הילו ירב והונו ימוב מאד , ואם לא , בעדי ההתוללות תמיד לפניו פתוחות לרחוץ בנקיון כפיו . ושם הב' כודר , והיא ידיעת הכישוף , אשר כל פעולותיה הנה רק להרע או למלאות תאות איש בנזק רעהו , והיא ידיעה נמבזה ובלתי טהורה גם בעיניהם , אף כי יאמינו בה מאד , וירבו להבדיל בספורים בדוים מעולם פעולתה , כלא הם כהוכים בספרי המסעות , והתפן ימלאידיו בם וימלאם למדי , אמנם אנכי לא אזכרם , כי נפשי בחלה בם . ודע קורא משכיל! כי גם הראיונות לא הגדתי והשמעתי , לולי אלצני מרוצת המשך מידיעת הערביים והבליהם ; כי להגיד לעמי פשעם ולהסים מכשול עונם נוכח פניהם על דברת אמונתם בסכלות והוללות כאלה , או להעירם מקור הסבלים ההם , למען יראותם כי מבטן הערביים וסכליהם האמוריים יצאו , ואכסמו ואבותינו הפלא ומרדנו בה' ובתורתו ללמוד מדרכיהם , ולטעת אשכלות מרורות כאלה בכרם המד וזמורות זר בין נטעי נעמנים אשר נטעו לנו נוטעים אמנים , להיות מכשפים מעוננים ודורשים אל המתים כהכנענים אשר הורים ה' מארץ אבותינו , לא היתה פה חפצי ומגמתי , כי מי אנכי ומה חיי כי אוכיח את זולתי , אף כי רבבות בני אדם ? הנביאים והרבנים והחכמים אשר קטנם עבה ממתני , נחרו מני דור דור לשוא את גרונם ולא הועילו בדבריהם , אף כי אנכי הצעיר המתאבק עפר רגליהם ! ההת היא ע"כ אמרתי , לא נאים הולך והכין את צעדו , אף כי להישיר ולהטיב מעגלי זולתו , ולכן יאמין זולתי מה אשר יאמין , יעבוד את מי יעבוד , ואנכי וביתי נעבוד את ה' :

בלשון פרס איראן או פארס, ובלשון ערב ושאר לשונות בני קדם אראב.

באשר נסע מערב קדמה נפגע בארץ פרס, ארץ נושבת ומהוללת מקדם קדמתה; שמה כונן כורש משיח ה' ממלכתו הגדולה לכבוד ולתפארת. שמה ישבו לכסאות דריוש ואחשורוש ומשלו ממשל רב. בגאון וגובה שמחה לפנים הממלכה העליזה הלזו, ברוב תפארה היתה שרתי במדינות וצבי הארצות; גם כוס זהב לכל לאומים, אשר ברוב תפנוקי תענוגיה השכירה כל הארץ; אכן גם היא לא נקתה בההרוגים, גם היא שתה והתגעשה מרעל התענוגים, עדי היתה לרכה וענוגה ולא עצרה עוד כח לעמוד ביום קרב נגד המקדונים אשר הקשיחו מאז נפשם ובשרם לכל עמל ותלאה, המרגיז ארץ ומרעיש ממלכות אלכסנדר מוקדון אשר לא רק משאת גבורי לוחמים לא שת, כ"א גם מול שטפי התענוגים וזרמי התפנוקים שם בריח ודלתים ברוחו, גם הוא נלגל בפרס כשופרת בנבכי התענוגים, כי היא היתה עטרת תפארה לארצות בני קדם, וצניף מלוכה לכל ממלכות אזיא. אולם אם בעין פקוחה נבקרה כעת מצבה, נתפלא על מפלתה הפלא ופלא, איככה מגובה מצבה לארץ השלכה, ותפארת תפארה איככה כגלגל לפני סופה נהפכה? כי חליפות מתמידות עם אשרה ומצבה, פעם יעלה למרום שמים, ופעם ירד לארץ כבודה; ככה שקעה פרס, ככה עפה שאונה גאונה והמונה. כוכבי הצלחתה קדרו אספו נגהם, וקרני גאותה לארץ נגדעו, ומי יודע אם עוד ימים יבואו אשר אשרה והצלחתה תשובנה לקדמתן:

מצריה לפאת קדמה, בוכאריא והודו מזרחית; לפאת נגבה, ים הודו או ים הנגב (דאס זידליכע מעער) הנקרא במקום הזה ים הפרסי. לפאת ים, לשון ים פרס וממלכת הטירקיא. ולפאת צפון, ים הכספי וממלכת רוסיא באזיא. 88° עד 62° אורך, 44° עד 76° רוחב. שטחה 53000 פרסאות מרובעות בערך.

אוירה להיותה ארץ רחבת ידים מאד, לכן גם אוירה משונה, באורך ים הכספי האויר לח והם מאד, וברוב המקומות ימי הקיץ לא ישבותו כל השנה. באורך לשון ים פרס, החום יגבר גדול, ויושביה מוכרחים לחסות בעתים ידועים מחום הבוער, ביערים תחת צללי התמרים. אולם בכלל אוירה נקי יבש וטהור, הגשמים מעטים, ורק לעתים רחוקות יקדירו עננים קטנים את טוהר השמים; אבל גם ארצה לא תצמא למים רבים כמו שאר ארצות אזיא, כי במעט רסיסי מים ונטפי שמים, הארץ תוציא צמחה ותצמיח דשן ירויון. רוחות המנשבות בלילות קרים לפעמים מאד ויזיקו להבריאות. אויר ארצה יחם ויבער לפעמים כ"כ עד כי גם אגלי הזיעה אל הוריהן ישיבו. ימי החורף יתחילו בחדש חשון שלג וקרח נורא מאד, ויכלו בחדש אדר, מחודש אדר עד ניסן ינשבו רוחות סערות אשר ינעמו לאזנם כנעימות כלי שיר, כי משמיעי ישועה המה ועת בוא האביב הנעים יבשרו. לקול רעמים בגלגל לא יחילו, ומעברת ברקים יאירו תבל לא יראו, יען רק לעתים רחוקות יראו, וגם אז בלי הכון יחלופו. אולם גם במראה הקשת בענן, מראה נאוה ונחמדה לעין הודרת מפלאות מפעלות תמים דעים, לא תתענג עין פרסי כ"א לפעמים בעתים רחוקות.

נהרותיה מעטים ומימיהם מלוחים, נהרי פרת וחדקל ונהר אינדוס יניפו וירוו רק את המצרים אבל לא את תוך הארץ. הגדול שבנחלי הארץ הוא הנחל (אראס) אשר ישתפך עם הנחל (קור) תוך ים הכספי, והנהר הזה יגבול כעת בין ארץ גרוזען אשר לרוסיא ובין פרס. במקומות הערבות והצמאות למוצאי מים יקוו לכם מימי הגשמים בבורות חפורות. הגדול שבימים אשר בפרס הוא ים הכספי ק"ן פרסאות אשכנזיה ארכו, ושבעים עד שמונים רחבו, אולם לגודל שאון משבריו ושוא

גליו ורוב שלעים וגבעות חול אשר בקרבו, ישתכנו על הרוב השוברים בו, אל הים ההוא יגררו נהרות ויאורים רחבי ידים והוא איננו מלח ולא ישבור חוקיו לעולם, ולפעמים יתרחב במימיו גם מגרעת, על כן יחשבו רבים כי מערות ומחילות לו בקרקעיתו אשר שמה ילפתו מימיו ארחות דרכם. הרים רבים בפרס, רובם הרבים ומלהים מלאים סלעים השופים וערומים, אשר לא יעטפו בר אף לא עשבות הרים, עמקים מעטים דשנים ורעננים, ורובם מלאים חול וסלעים. בצפון פרס מזרחית שלשלת הרים מכוסים בשלג עולמים הנקראים בפי תושבי הארצות הקרובות להם בשם (הימאלעה) וגם לפי עדות הבריטאנים אשר תרו כעת את הארץ ההרים היותר גבוהים בכל חלקי העולם, כי גם ההר (האבארוסה) כמה יותר גבוהים ו' או ז' אלף רגל.

יבולה ואשר נהגיה, חטים, שעורים, אורז, עדשים רכים וטובים ממינים שונים, סממני הרפואה לרוב, מאננע, קאססע, עלי זענעס, כרכום טוב אשר אין כמוהו בתבל, עלים מתוקים, טאבאק, רהאבארבער, אפיאום, אססא פאעטידא, או אזהגם סרוה הנקרא בלשונינו (טייפעלס קאט), והוא נטע אשר לו שורש בארץ גזעו עם עלים גבוהים אמה וחצי, והשרף הנוטף ממנו אף כי יסריח מאד ישימו אותם הפרסיים תוך מאכליהם. אולם היהנו לא נקח ממנו רק למזור ותחבושת, אילן בטנים (פיסטאציען־בוים, נתה"ש בראשית מ"ג) גבוה שלשים רגל וחזק מאד, עליו יגדלו גרעינים כדמות שקדים קטנים וסגורים בקליפה כפולה, והרוקחים ישימו אותם במערכת תופינים ומרקחות. מאסטיקס. שרף מקליפת עץ גבוה התאים רגל ומראהו בלול מלבן וירוק. (קרעהע ואויגען) והוא סם המות לכל מיני בעה"ח הנולדים בעינים עצומות, והם גרעינים שטוחיים ואמולים (ברוינע) ושעירות, דומים לעיני צפרים וסגורים בתפוחים ירוקים כדונג וגדלים על אילן גבוה. אילן טרעפענטין, למען הוציא ממנו כפרו הירוק כדונג, יחטבו בגזעו במקומות שונות והכופר יזוב על אבנים שטוחות ואח"כ יתעבה. כופר ממינים שונים. יערות תמרים וכל עץ עושה פרי, לוט (מאוילאר) הגדל גם באשכנז, גדלו ד' רגלים, עליו לבנים, בחודש תמוז יזוב מבין בדקי התתיכות אשר יחטבו בו ליחה עבה, א"ר תאסף קודם עלות השמש וממנה יעשו כדורים קטנים. מין כופר (גומיע) הנוטף משני מיני סלעים, אחד מהם בקארמאנען המומחה, הכופר הנוטף ממנו יקר מאד בפרס, כי יחשבוהו לנכרי היותר מטובה, ואין לזרים זולת המלך חלק בו, המעין חתום הותם לך ולא יפתח זולת פעם אחת בשנה נוכח פני השרים, אבטיחים (מעלאנען) (נתה"ש במדבר י"א) טובים מאד יותר מעשרים מינים ולא ירעו ולא ישחיתו אף להאוכלים אותם לבדם בלי שום מאכל זולתם ובערך שלשים ליטראות דפעם אחת, והמה גדולים מאד ואיש אחד לא יוכל לשאת יותר משנים, טעמם נעים מאד ועולים על שלחן עשירי עם כל ימות השנה. דעס. טעמבויע, דומה בתבניתו וגדלו לתפוח, והפרסיים ישאוהו בידיהם תמיד להריח ריחו הנעים, מקום גדולו פרס לבד. ענבי גפן י"ב או י"ג מינים, רבים מהם גדולים מאד, מקנתם ייבשו לצמוקים כי יתלום באויר ההם, ואחרי כי יפול לאחד אחד יאספו אותם, אמנם בעבור כי דתם תזהירם משתיית יין, לכן לא יעמולו כ"כ גם בעד גדולו, זולת עם הגעבערין אשר נזכיר, בקצת המקומות יעשו מענבי הגפן מין מרקחת (זירופ) הנקרא (דיב'ס). התמרים טובים בפרס מבשאר הארצות; עלי התמרים יגדלו פס עד מכרה, תחת צלם יתחסו ארחות סוחרים בקונה כמוכר, בשמחת עליהם ושאונם יכללו יפי מקום מושבם; אחרי כי יבלעו מקנת קניניס, יחלו להסיף התמרים בזה יכפו צללי ערב וילקטו מאשר נפלו יומם, או אחד מהם יעפיל לעלות במרים כהומר לאחוז בסנסניו ולקטוף מראש יונקותיו האשכול ולהשליכהו ארצה, והמשיקשפו אותם לאחד אחד ויובילום למרחקים. ברזל היותר טוב, ומה גם הנמצא בשמילות (מינען) אשר בהירקאניען, במדי כלפני והאקרדשן, עפם ברזל (שטאהל) קשה

מאד. במחוז מאזענדעראן ימצא גם נפטה, ובקירמאן ויעזד עופרת ומעט כסף. גפרית, זאלפעטער שפיז גלאז, שמערגעל. מלח אשר ימצא על שפת הארץ ובתחתיו; גם ימצא לפעמים כר נרחב מכוסה פרסאות אשר מלח גפרית ואלוין מכסהו; בקצת המקומות יכרו את המלח בדמות אבנים מרובעים ויבנו מהם גם בתים לשבת, במחוז קארמאניען ימצא מהם לרוב. אבני שיש ממינים שונים. גפרית הארץ (ערד פעך). שמן הרים (בערג עהל), נפט. מהילות רבות מלאות מסירקיזען. זהב וכסף לא נמצא עד היום, יען לא יעמולו לחפש אחריהם במועצות ודעת, פנינים (פערלען) היקרים והכבדים מאד בעיני אנשי פרס, ויכנו אותם בכל שמות יקר וגדולה; לפנים היתה צידת הפנינים בפרס גדולה מאשר היא עתה, והיותר מובחרים, הם אשר נצודו אצל האי באחריין. אף כי בערך גדל המדינה היערים מעטים בפרס. בכל זאת הרבה חיתו יער בתוכה. במחוז הירקאניען ימצאו הרבה צבאים, חזירי יער, דובים, אריות, שחל ונמר. סוסים רבים ויפים מאד, מהם יובילו להודו וארצות הטירקייא, אין רשות לשום אדם לעסוק בתולדת הסוסים זולת המלך לבדו, ולשרי המדינות ובעלי הפקודות להשגיח ע"ז בעינים פקוחות. פרדים, חמורים ב' מינים הקטנים והגמלים אשר לא ילכו רק לשאת משא, והגדולים הנאהבים והיקרים בעיניהם; זולת אלה ישתמשו גם בגמלים היקרים בעיני כל בני קדם, ויקראו' אניות היבשה, יען ירוצו אורח וישאו משאות כבדות, גם יחיו ממספוא גרועה, ולא ישתו מים זמן כביר ולא ייעפו. השורים לא יגדלו רק לעבודה, ואת החזיר לא יחיו להם כ"א במחוזות מעטות. רחלים עם אליות גדולות ושמנות; עדריהם רבים מאד ולפעמים יכילו פרסאות הרבה, במעי שעזים והתישים ימצאו לפעמים אבנים יקרים הנקראים (בעזאאר שטיין), האבן הזה יתהוה מעורות הנרקמות זו על זו, ובתוכן קוץ או קשים מעץ אשר סביבו יקבצו ליחות ויתקשו להאבן. כל בעלי כנף אשר באיראפא נמצאים גם בפרס, תרנגולי', אווזות, אווזות המים, כל צפור מטיב נגן, יוני בית ויוני שדה לרוב, ויעמולו מאד בעד גידולם יען גלל צאתם טובים מאד לזבל מקומות יגדלו שמה האבטיחים, בסביבי איספאהאן לבד ימצאו לערך ג' אלפים שובכים גדולים. עופות השורפים (רויב־פעגעל) לאין מספר אשר יבואו מהררי קאווקאזוס, הירקאניען, ומאסקו, תושבי הארץ ירויחו לא מעט מאידם, היותר יקר ויפה בהם הוא הצפור פאקאב או שואב מים, אשר ישאב מים בשק אשר אצל פיו להשקות במו אפרוחיו הרחוקים מהלך יום או יומים, כי ירחק את קנו ממוצאי מים מרחק רב, למען ישליו אפרוחיו מעברת משחיתי כל בשר, המה בני האדם אשר ישימו בפרס על הרוב בעברי הנהרות וחופי הים מעונתם. ארבה לרוב, לפעמים יבואו מהם חיל גדול אשר יכסה עין הארץ, ועל הרוב יבואו מלבנון הים ויכלו את כל גדוליו, ואם לא יגביהו עוף ולכן יעדו מהם הרבה ויתלום נגד השמש למען יתייבשו, וימכרו אח"כ לפי ערך מרליסם גדלם ושמנם. דגים אך לא לרוב, זולת בקאספימער אשר בפרס מזרחית. עקרבים (שקארפיאנען) שחורים, צלמאה (איידעקסע) עבה. מין שרץ הנקרא אלף רגלים, יען כל גיוו מלא רגלים.

מספר תושבי' מעט הוא בערך גודל שטח הארץ, כי חלק גדול ממנה שממה וריקה מבני אדם אשר לפנים לא היתה כזאת בפרס סבות התמעט' המה א) המלחמות אשר ילחמו איש באחיו וגבר בעמיתו, ובזאת ישודדו שלות ומנוחת זולתם, ב) משכו את בשרם לרוב בתפנוקים, וביותר ביפה והנעימה בתענוגים. ג) נסיעתם להודו למען השיג מנוחה שאננת שמה בשלות השקט; ובכל זאת יערך מספר התושבים לי"ה מיליאן בערך:

אמונתם אמונת מחמד הכתובה בספר אל־קוראן ולפי ביאורי אלי התן מחמד (עיין אזיא בכלל. האיבה אשר בין הפרסיי' והטירקין בעבור ההפכנות באמונתם, הסבה רעות ומלחמות עצומות ועד היום לא יחנו הטירקין להפרסיים

באמונתם

במרלותם מפלם אזרחי בארץ. הפאך [גאדירס] הם לריק כוהו לעשות פלום ביניהם, כי לא הצליח. הפרסיי' יחרפו ויגדפו את [אמאד] קדוש הישמעאלים, ואת [אלי] נביא' יכבדו כמעט יותר ממחמד אדון נביאיהם, בין דלת עם הארץ נהי' פם זוניפען (כן יקראו את הישמעאלים עיין אזיא בכלל) להרפה וקלסה, כי יריב איש את רעהו יתרפהו בפם זוניט. הפרסיי' יקראו את דתם דת הלדיקים, בכל ערי ההלה אשר בפרס סוסים מזוינים' עומדי' מועדים, אשר אם יבואו מהמד [ועפכי] (האחרון מי"ב קדושיהם הנקראים אימאמי"ם יולאי' ירך אלי) יקדמו בהם פניהם ויקריבום פי להם. הפרסיים ישגיחו מאד על הנקיות והטהרה. הכנסת אורחים ונתינה לדקה להגדולות שבמיפרים יחשבו. מלוה להם לנסוע על קברות האימאמ"ם הנזכרים, כי אל הקאבא (עיין ערב) לא יחגום הפירקין לבא. גם יאמינו בגזירה הקדומה, אשר ממנה לא ימלט איש אף ברוב יועץ (עיין נ"כ שם). כלם ישאו קמיעות ממאמרי הקאראן או מספרי [אלי] הנכתבים על נייר או קלף או הרותי' על טבלאות כסף, ויתלו אותם על זרועם או שאר איברי הגוף בפתיל משי אדום וירוק, ועשירי העם גם אבני חפץ, לשמרם ולגונן עליהם מחמת רוחות הרעות והשדים המשוטטים בתבל, אך להריע ולהשחית לכל בשר. וכן יפחדו וירכו מאותות השמים כוכביהם וכסיליהם, מלקויי השמש והירח (עיין ערב והינא). אף כי ירכו להבדיל באמונתיהם יותר משכניהם הישמעאלים, כי הפרסיי' לא יאכלו לחם עם בעלי אמונות זולתם, ולא ישתו מכלי בשתה בה יהודי או נולרי או איש הודו כאשר נזכיר, בכל זאת טובים המה מהם. אף כי יכבדו מאד את בתי תפלתם הנקראים מעסגיד"ם, בכל זאת המה פתוחי' לכל עובר, ורשות גם לבעלי אמונת זולתם לבא שעריהם, כי יהונו בעלי אמונות זולתם, ועברתם שמורה נלח רק להישמעאלים שכניהם ומאמיני דתם לבד. גם לא ילהמו בחמת קנאה את מחרפי דתם, כי ברוח שקטה ישמע הפרסי הרפת דתו ומחוקקו ולא יענה דבר, רק ישחק לרישת שכל הלועג אף יהרים וישתאה על עורון עיני בהינתו מהביט אל הדרת גאון אמתתם, ויהדיו יכמרו נחומיו לעתור אל אלוה לפקוח עיני כבלתי מאמינים ולגול לב האבן מבשרם למען ישבעו ויתענגו גם המה מגאון תפארת דתם; ומני אז ינלור על דל שפתיו מלדבר עם הלועג הלזה, אבל לא ירף לאהבו כבראשונה; אשר לא כן הישמעאלי הפראי כי הוא יבעיר כמעט אפו ויעיר קנאה לכבוד נביאו ודתו לשפוך דם ולשרוף באש נפשות חורפיהם, ולפני זעמו מי יעמוד? הפרסיי' אנשי חיל בקרב וגוי אכזרי מול נושקי קשת והגורי חרב להלחם נגדם, כמו הישמעאלים, אולם אנשי חסד המה אחרי כי ישלימו את אויביהם וישיבו חרבם אל נדנה, כי ירכו להטיב עמהם ויטו אליהם חסד ורחמים; אשר לא כן הישמעאלי כי הוא יטרוף לעד אפו מול אויבו אשר פעם אחת בשנאה הדפו, ועברתו ינטור נלח. הפרסי יטה אוזן שומעת להשכיל מכל מלמדיו, ומה גם מאנשי אירפשא אף כי לא דתיהם דתו; נכרים אשר ידע כי הכמי לב המה, יאספם ביתו, ויטה אליהם אוכל בכבוד וטוב לב, למען יחקור מהם דבר, כי יכביר עליהם שאלות בעניני המדעים והמושכלות ויפער פיו לשתות בלמא תשובתם; אשר לא כן הישמעאלי הנבער מדעת, כי הוא יאמין אשר הקאראן לבדו מקור כל השלמות, והוא לבדו יספיק לאשרהו באושר נלחי בזה ובבא, כי הוא דתו הוא הכמתו ובינתו לעיני העמי' אשר השם אלוה הכמה ולא הלק להם בבינה, כי כל הכמות הבל וידיעות מאפש תועבה יבחר בהם, כי תוהו המה ולא יצילו את נפשות יודעיהם מיד להבה התרוכה מתחמול לכל אוהבי הוטי' וכופרים באמונתו, כי אם בתורת מהמד מאסו, חכמות מה להם? ולכן יתנו כתף סוררת לכל ידיעות חילוניות, וכפתן חרש אוזן יאטימו לקול ההכמה בחוץ תרון, ולכן עם סכל ואין לב המה, במשך הסכלות יתהלכו כל ימיהם ועד נלח לא יראו אור. הפרסי יתפלל בזרוע פשוטה והישמעאלי יכסה זרועותיו ויניחם על לב. הפרסי ירחץ פניו וזקנו בימין לבד.

ורק בדברים הבלתי מקודשים כ"כ ישמש גם בשמאל, והשמאלי יתן תמיד לפני קודם התפלה בשתי ידיו. הפרסיי' ישבעו בשימשא"ס הגזברי', ובבתי יקבלו בבוא אליהם צרה וצוקה, וביום ישועה ועת רצון סודות לכם יתנו. בתי ה' אלה אשר נבנו לשמש ולזכרם בתי מקלט המה גם לעושי רשעה, כל הנס באחד מהם את נפשו מלט וחי (שמות כ"א, מ"א ד' כ"ח). המלך וגדוליו לא יבואו בהם לעולם. ביום השבת יום השבתון שלהם יתאספו שנים בבית התפלה לעבודת הקודש, שמה ידרשו להם החכמים, אך הם לא יחוננו בחון שומעת, כי יאכלו יקראו ויכתבו, גם ישענו נאבאק בעת הדרשה מעוז לב, והדרשני' ידרשו מכאב לב ומשבר רוח ייליל, כהניהם המיגרי' מורהותם על הרוב אך מהבילי' כל הימים, יאמינו ג"כ בעלייה נשמה, אשר בהתדבקות והתעטפות רוחם יתאחדו ויעלו להברה עם אלוה וכל קדושיו, כמו הישמעאלים ישעו למעקא, כן ישעו הפרסיים על הרוב אל קברי [אלי והוסיין] ד' אשר בעיר בגדאד או בבל החדשה. הפרסיים יכבדו דהות היהודים והנוצרים [דאס אלטע אונד נייע טעסטאמענט] ויודו אשר תהוקקיהם הורידום משמים ארצה כמו מוחמד נביאם את הקאראן שלהם, אולם הקאראן נתן לתקן הזיופים אשר זייפו היהודים והנוצרים את ספריהם הנזכרים; גם יאמינו כי מהמד היה האחרון מק"ך אלף נביאים אשר היו בתבל ואחרי מותו נסתמו מעינות הנבואה, ולכן יקראוהו "חותם של הנביאיי" (חותם הנבואה) גם יאמינו כי לקץ הימים ישובו כל אומי תבל לאמונת מהמד, כי לפני בוא יום הגדול והנורא ינוסו כל העמים אליו לעזרה להסתירם מפני חרון אף ה', אשר ילהט ביום ההוא כל זדים וכל עושי רשעה, והוא ינצלם וינשאם לאמונתו, כי רק בכנפי דתו תהיה פליטה. הפרסיי' ישכימו קום להתפלל ולשפוך שיח, אם ביחיד בביתם או בצבור בבית התפלה. ויתפללו ה' פעמים ביום. התפלה ראשונה נקראת ממא"ז זוה"ר (תפלת השחר) ואותה יתפללו טרם צאת השמש על הארץ. ויאכלו פת שחרית מעט להם או גבינת עזים עם ענבים או שאר פירות זולתם. גם ישתו ספל קאווע בלא צוקער והלב, ואז יובא כלי ההקטרה הנקרא בלשונם נארגויל (פפייפע). התפלה השניה נקראת נומא"ז צההו"ר (תפלת הצהרים) אח"כ יאכלו לחם הצהרים, לחם חלב המבושלה לגבינה (געראנענע מילך) ופירות. התפלה השלישית נקראת נומא"ז אזו"ר, ואותה יתפללו ד' שעות אחר חצות היום, והרביעית נומא"ז שא"ם בעת יבואו צללי ערב והרמש אז לבוא, אחרי התפלה יאכלו להם חוקם הנקרא פלא"י או פילאו"י (אשר נזכיר) ומאכלי בשר. טרם האכלם יוצא לפניהם מזרק ירחצו בו ידיהם כי חוק הוא להפרסיים כלרוב בני קדם לרחוץ ידיהם קודם ואחר האכילה חקת עולם לדורותיהם מני דור דור. נמהרי' באכילתם וכאיתו ארץ יאכלו בידיהם, כי לא ידעו מכפות סכינים ומזגגות. איש וביתו ישבו לארץ כדור סביב האוכל, וכהתמם לאכול ישיחו או ישחקו בנעימים באיזה שחוק ולערך שעה אחר האכילה יתפללו תפלה החמישית, הנקראת נומא"ז אקהי"ר, או שע"ב (ערבית):

מנהג ממשלתם. המלך מושל ממשלה בלתי מגבלה, כי הוא מושל בחיי וקניני עמו באין מפריע, כמשק בית אלהים יחוק חוקים ויתן דת בארץ, אשר עליהם אין להשיב אף אם יתנגדו זה לזה. למרבה תהך כאש חמתו ותבער בקרוביו ובהיושבים ראשונה במלכות לפניו, ופתגם העונש נעשה מהרה. הוד והדר יעדו כל עניניו ופקודיו, בכתבו אגרת או פקודיו יכתוב על נייר צבוע באותיות מוזהבות או בצבעי' מפוארי', ויסמנו בחתמות יקרות. גם ימסרו במנהגי כבוד ועמם וכן יקובלו וישבו, שמות היקר אשר להמלך (שאך) רבו למעלה ראש. כי הוא יקרא בשמו. מעון העוז השם והגדולה, תכלית השוקת בני תמותה, מלך הנאמנים על הכל יכול, ראש לעבודת השם הנבחרה, אבי צבאי הגבורים, מושל על כל כתרי וכסאות המלוכה, אוצר כל חסדי ה'. ועמיו הסרים למשמעתו יכנוהו בן משק אלהים, קדוש מלותיו וחוקיו, אדון המאושר באושר עליונים, וכדומה,

וכן פי המלך ובנותיהן יכנו ג"כ א"ע בשמות יקר כאלה, כמו, פרחי תבל, כוכבי הנגוהה, זרע כלילת יופי, כסאות מבריקות הוד והדר, וכדומה. חותם הממלכה היה לפנים דמות חצי לבנה, וכעת ארי כורע ורובץ ופניו לאחוריו מול ערפו ונשפה פני שמש בגיחו מרחם משחר. חותם המלך יכונה בכל עת בתמונות ומאמרי תהלה לקוחים מהקוראן, המלכים לא יניחו יתרם לעולם, כי לפעמים יקשיחו לבותם ללא להם, על פרי בטנם לא ירחמו מלהטביע חותם במאסר, ועל בניהם לא תחוס עינם מלנקר את עיניהם למען לא יעליהו למלוכה, וכסא כבודם ינחילו לזרים אשר בפה חנף ושפתי חלקות רצון מהם יפיקו. בירת המלך מפרס מערבית היתה לפנים באיספאהא"ן ועתה בטעהרא"ן. ארמונו הבנוי מאבני שיש וגזית, יתדמה יותר למושב אלהים מאל מקדש מלך, רגל אנוש לא ידרכו על מפתן הבית ולא יחללו את הקודש בכפות רגליהם, דלוג ידלגו וכאילים ירקדו ברצותם לבא פנימה (ש"א ה'. צפניה א'). על כל דבר פשע אם ינוס איש אל שער הירוק אשר בארמון המלך או אל המכלא, או אל בית המטבלות אשר להמלך, את נפשו מלט וחי, כי על אדמת קודש המה בנויים, וכפר אדמתם כל חטא וכל מרי, בכל מקום ידרכו כפות רגלי המלך, המון שומרי ראש ישובבוהו, ואם יסע בהמון נשיו מארמונו סריסים הרבה אחריו ימשכו. רשות לכל אדם להראות לפניו כי שומע לו מאת המלך, גם לוקח מתנות באדם, אבל לא יהנם בראות עינים או במבטא שפתים, צירי המלכים אשר ממרחקים אליו יבואו, לא יראו פניו כ"א פעם אחת בשנה בעת אסיפת השרי'; אין מקום מיועד להאסיפה ההוא, כ"א במקום אשר יבחר המלך לשכן כבודו, באחת מהיכלי עונג אשר לו, שמה יאספו כולם, והמלך הנותן לבו כלב אלהים יושב על כסא המלוכה מזהב מקשה כדמות מטה כבודה, וכר גדול מצופה זהב ואבן יקרה מראשותיו, סביבו נערים סריסים כדמות חצי עגולה, ומאחריהם סריסי' גדולים מחזיקים בשלח ונשק המלך המשובצים ג"כ באבני ספיר, ועל ידי הכסא עומדים שרי המדינות, ומאחריהם משרתיו ועבדיו עושי רצונו, והנערים בני השרים אחרונים. גם במבוא ההיכל יראה עושר כבוד המלך ותפארת גדולתו כי שם יעמדו סוסי המלך, מתג ורסן והמלבשות אשר עליהם מצופים זהב וכסף ואבן יקרה, שקתות המים אשר לפני הסוסים מוצקים מזהב טהור. שנהבים מהאי ציילאן לבושים בלבושים שונים ועליהם מלבשות מרוקמות זהב, לפעמים יתראו גם קרן ההוטס [נאז האָרין] מעוטף במעטף ארגמן. מהמבוא ילכו אל הגן, שמה יעמדו שומרי ראש המלך על יריעות יקרות, והחרבות מצופות כסף תלויות בחגורות זהב אשר במתניהם. החדרים מעוטפים ג"כ ביריעות יקרות אשר מסמרי זהב בדמות כדורי' גדולים יחזיקום בקרקע הבית. מחתות זהב גדולות כתביות ומקטירות ריח ניחוח, גם במנורות זהב יאירו נרות מריחות ריח נעים. אצל הכסא קערות זהב מלאות דודאים ופרחים. כאשר יחמו כל הבאים להשתחוות ולהפיק רצון מהמלך, כרה כרה גדולה ומהודרה ממאה קערות אורז ושאר תפנוקי מעדנים, כל הכלים יעשו גם אז הכל זהב טהור. משחקים ומפזזים על החבלים ומשוררות ומרקדות ישמחו בכל עוז לשמח את נפשות המסובים, ככה יאכלו ויתענגו עדי ירזמון עיני המלך רמיזה קטנה ואז הים איש איש על מקומו בשלום ודומיה שאננה שלטת. גם כל אשר המלך שריו ומשרתיו יתנהגו כולם בכבוד ויקר. פקודי המלך ומצותיו יבואו אל המדינות ע"י הרצים הנקראים טשאפאר"ם, ורשות להם לקחת הסוס מתחת כל איש יפגשו ראשון בדרך בעת ימלאם הסכרה*). רצון המלך לבד יהיה המשפט, גם הדת והאמונה למשפט תעמודנה, כי אף את הקוראן יפרש ויבאר כפי העולה על רוחו ואות נפשו. בדברי ריבות בין איש לרעהו לא יבלו זמן בחקירות, כ"א האיש אשר לו הריב ימים משפטו בע"פ או ע"י אחוזת מרעיו

---

*) כל כותבי קורות סדורות יעידו כי כורש מלך פרס שם הראשון אשר המציא את זה דואר (פאסט).

מרעיו לפני השופטים, והם יחרצו משפט עד מגים. כי השופטים ישבו בכל ערי הממלכה גם שרים אשר להדת והאמונה ישורו, ולהם המשפט רק בעניני הקידושין והגירושין וירושה ודומיהם לבד. ראשי מנהיגי המדינות שמה. והם נקראים עמודי הממלכה, ועניינים שונים לכל אחד ואחד, עד"מ. עמוד הראשון נקרא עמוד הכח, והמה ישגיחו על פקודי המלך כי יבואו אל נכון וכי יעשו. עמוד השני על צבא המלחמה ועל סוסי הגבורים אשר בידם נפקדו, ואשר יהיו נכונים כי תקראנה מלחמה. והנשארים ישגיחו על שומרי ראש המלך, ועל שוטרי הארץ ובעלי הפקודות וכדומה, וכן יש להם ארבע מעלות למנהיגי ומשגיחי הדת, אשר בעניינים ידועים הלק להם בממשלת עמודי הממלכה הנזכרים, ובעניינים ידועים המה ראשים עליהם ועמודי הממלכה שרים למשמעתם. הנסיכים (חאנ׳ס) תחת האחשדרפנים (זאטראפען) אשר היו להם לפנים ימשלו במחוזות כמעט בממשלה בלתי מגבלה, ונותנים להמלך מסים מעטים גם מתי מספר אנשי צבא; הגדולים שבהם המה אשר במחוזות המלכים ונקראים (בעגלערבעג׳ס) (שרי השרים) ובמלחמה יקראו שרי הצבא (גענעראלע) או סערדא"ר, הפקידים אשר תחת עמודי הממלכה יקראו (זולטאנ"ס), ועל הרוב המה ג"כ מושלים באין מעצור. קצת מהמחוזות קניני המלך לבד הם ואין לזולתו חלק ונחלה בם. בכל עיר ועיר נציבים למשפט שורו [מאגיסטראט]. עושי עולה יענשו בעינויים מרים ואכזרים. רוצח נפש ימסר לידי גואלי הדם, ואם יקר פדיון נפשו או קצור קצרה ידו מפדות יעשו בו כרצונם ולמדהפות ידיחוהו. כל איש אשר לו נושה ואין ידו משגת לשלם נשיו, ימסרוהו השופטים עם הונו ועזבונו לאיש אשר נשה בו. והיה אם לא תמצא לו, יעבוד בו גם עבוד עבד, ימין מזייפי מטבעות והגנבים יקצצו, כי ירצח או ישודד איש ולא נודע מי הכהו או שדדו אם בעיר, הענש על השומרים הסובבים בעיר בלילות, ואם בשדה או בדרך, הענש על העיר הקרובה אל החלל או אל השדוד. גם על נקלות יוסרו אנשים בענש כסף, בית האסורים, מקל חובלי׳ או גדיעת אצבע, כי יהיה באיש משפט מות ימיתוהו ג"כ באכזריות חמס, כי ישליכוהו מארמון נשגב, ינקרו את עיניו, יקצצו את ידיו ורגליו, יקרעו סגור לבו וכדומה מיתות אכזריות תסמר שערות אנשי לבב בשמעם, הכנסות המלך רבות, כי יקח מס משדות הנזרעים, ועל הרוב מתבואת הארץ, גם מעדרי המקנה אשר ירעו במקומות הבלתי זרועות, יקח השביעית מכל אשר יולד בצאן בסוסים בחמורים ובגמלים. גם הרי המחצב (בערג, ווערקע) והמחילות אשר ימצאו בהם אבני פירקים נכסי המלך ואין לזרים חלק בהם, חוץ מהמתנות הרבות אשר יקריבו לו אצילי הארץ אשכר בראשית השנה וביום הולדת המלך, והכנסות רבות מנכסי המוחרמים אשר חטאו למלך. צבאי המלחמה אינם נראים עוד כלפנים, בראשית המלחמה לא ימצאו הפרסיים לדם אדם, רק יפשטו וישוטטו סביב מחנת האויב להכרית לו כל מחיה, אולם אם יקשה האויב ערפו ויצא לקראתם בחמת רוח, אזי ינוסו הפרסיים על ההרים וכעכברים במערות ובחוחים יתחבאו. גם גיס חילם (זעמאכם) איננה להתפאר, כי יחסרו להם עצים לבנין אניות: התחבולה אחת מורשה להם מאבותיהם לגרש את האויב, והוא לשחת את ארצם ולהשים נויהם, למען לא ימצא האויב טרף לחילו ומלון להתלונן בבואו. שלום כי יהיה בארץ יהיו חיל פרס בביתם בלי נשק ולמוד מלחמה, ורק לעתים רחוקות יאספו לעשות משטרם לפני שריהם כבשדה מערכה ביום קרב, למען לא ישכחו כי תקראנה מלחמה:

מחלקות פרסיות המדינה, לפנים היתה לממלכה אחת, ובעת נחלקה לשתי ממלכות. א) **פרס מזרחית** או ממלכת קאנדאהאר אשר משנת תקי"ג לקח גם מארצות הודו ובוכארייא תחת ממשלתו. שם המלך (שאך) המושל משנת תקנ"ב זעמאן שאה. ב) **פרס מערבית** גם **פרס הקדומה**, שם המלך

עשאראליד"אן אשר העיז ידו על ג' מתקוממיו אחרי מות המלך מאהאמעד"ל
בשנת תקנ"ח. שם היורש עצר (טהראנערבע) אבאס־מירצא, אשר לקח שרי
צבא מחיל אירופא לחילו לבעבור ילמדו אותם מספרי אירופא וכל מלחמתם.
היורש הזה יודע היטב מספורי דברי הימים וממנהגי אנשי אירופא, למודי המלחמה,
חכמת המדידה ולשון אנגלי, מושבו בעיר טאברי"ס:

פרס מזרחית, (32', 92° עד 77° אורך. 87° עד 21° רוחב) ואלה המחוזות
אשר בתוכה. מעקראן הים לדרומו, מדבריות גדולות בתוכו, האויר
בוער, האויר רע, מספר תושביו מעטים. האדמה צמאה למוצאי מים, תושבים
ספר...ים נקראים באלוטשען, ושרים לממשלת מושל אשר גם הוא עבד למלך
קאנ...האר. ערי (קיס. טיז) ערים היותר גדולות. בהמחוז בעיר סין, חוף לאניות.
ארץ אחאדש צפונית להמחוז הנזכר על יד הנהר הינדמענד ונהר קארע, הרים
סבי...ב לו, העיר דאהאדש בירה בהמחוז, זערשעסטאן מערבית להמחוז הנזכר,
כרד...ה מדבריות גם מרעה טוב למקנה בתוכו, רועי אפגהאנען ומירקאמאנען ישבו
שמי...ם עם עדריהם. דערגאסב באסט פעראהוצראנג ערים היותר גדולות
בכ... המחוז, בצפונית מערבית הים נער"ע ס"ז פרסאות ארכו. ארץ חאראזאן
לא...גנה ולמזרחה הטארטאריי גבולה, סביבותיה ערבה ומלחה, ובאמצעותה טורים
כא...רץ תולים אמה וראשי בשמים לרוב, תושביה אמנים וחרוצים מאד לכל מלאכה,
וב... פרס בעשיית היריעות ולהבי החרבות מעשת ברזל אשר יבלעו גם מגן ולגנס
ה... יוהגר הזקים. מעשעהער עיר קדושה להפרסיים, כל חבילי אמונתם אליה
ינהרו. הערעט עיר גדולה ובצורה, גנים וכרמי חמד סביביה, גם ובעיר קא־
בול וקאנדאהאר ג' ערי המבחר אשר בפרס מזרחית אצל הודו החיצונה ישב המלך
הליפות. המחוז, דאהע או דעגיסטאן, מלא הרים ואפיקי מים, שמה יגדלו
ענבים גדולים. צאע על נהר העלמען והעיר אשאער ערי המבחר שבמחוז.
ואלה המלוכות אשר לקח מהודו ובוכאריי. א) קאנדאהאר על ב' עברי הנהר
היר, מלאה הרים ויערים, מרעה טוב למקנה, גם יגדלו שמה פירות לרוב,
שם הבירה כשמה ומסוגרת היא בין הרים רמים, והוא המבצר היותר חזק שבמבצרי
אזיא, דרך שמה יסעו אורחות רבות הסוחרים מקנה וקנין בין פרס להודו. ב) גויער
צפונית לקאנדהאר. בצפונית מערבית המדבר. מרושאק שם הבירה גויע"ר.
ג) באלח או באלק, צפונית מזרחית לגויע"ר קרוב להככר (לאנד שאפט) טאכאר־
רעסטאן. רוב תושביה בוכאריען. באלח הבירה רבת המסחר עם פרס והודו,
בתי אורגים לבגדי משי. אנדעראב דרך שמה יסחרו סוחרי הודו עם הבוכאריי.
ד) קאבוליסטאן מערבית לקאשעמי"ר. הרים מכוסים בשלג עולמים יפרידו
ביניהם, בדרומה מדבר גדול ונורא; ארץ נחלי מים וגם מרעה טוב למקנה.
קאבול הבירה על נהר כשמה, לפעמים גם מקדש מלך, בית אוצר לסחורות הודו
פרס ובוכאריי. הגליל ראה ג"כ להארץ הכוח יחשב. ה) גאנצא דרומית
לקאבו"ל, שם הבירה כשמה, על נהר דילען, מאמוני מחמד יקראו לה מדינה
שבהודו, כי גם שם נקברו הרבה מקדושיהם. ו) פישאוויר קדמה לנגאנ"א על
נהר קאבו"ל, שם הבירה כשם הארץ.

...ימיר צפונית להודו, ארץ עמוקה ומשופעה במגד שמים מטל ובטוב
...זת. הרים גבוהים ורמים אשר בין הודו וטארטאריי יעטרוה
...יה לבל יבוא בה צר ואויב, האויר חרם אנוש לאייר טובה הודו
...ונקי, תושביה לא ינגעו בכל ימי השנה גם משרב ושמש גם
...אתי הרריה פלגים יבלי מים יזולו, ואחרי כי ישקו ארץ
...ריה דשן ירוון, יתאחדו ליאורים רחבי ידים אשר מראשי
...ומו ויגרו במורד אל נבכי נהר אינדוס, ובחקר מגולגית
בריאים ואמיצי כח, בעלי שכל ואנשי תבונה לכל מלאכת

חרש וחושב, השיהם בריאות וטובות מראה, לדקו דברי משלי הפרסיים באמרם כי בערך שאר בני האדם יתדמו יושבי קאשמיר לבני עליון המועדים לגור בארץ עדינה, אשר גם היא בערך שאר ארצות תבל לגן עדן תחשב. וכן יאמינו גם רבים מכותבי הקורות כי שמה היה הגן בעדן מקדם. ההרים הקטנים מלאים יערים, והבקעות מלאות שדות זרועות וכרים מעוטפים בר ואורז, קנבוס (האנף), כרכום, למחי גנות, עצי פרי ושושנים ופרחים לרוב, עד כי כל הארץ תתדמה לגן נחמד, והערים והכפרים המפוזרים בתוכה להיכלי עונג ובתי משוש הבנוים בנוה להנפש בתוך הגן. הושביה חרוצים גם לעבודת האדמה גם למרעה מקנה בקר וצאן, אשר מהם יגוזו צמר היותר יפה. גם בתי מלאכות הרבה ובפרט לאריגת בגדים מצמר זהר (שאהל) המובא מטיבעט אשר אין כמוהם בתבל, אורך הבגד על הרוב ג' אמות ורחבו אמה, ונמכר לפי ערכו וארכו, לפעמים גם בעד ג' מאות שאליר. לפנים היה בתוכה ארבעים אלף אורגים ועתה לא ימצאו יותר מס"ו אלף, רובם בעיר זעדינגאר או זירינאגיר. אורחות (קאראפאנע) גד ולות יסעו משם עם עזבונם לארצות נכריות וגם להינא. בסביבה הנזכר הבנוי על עמו דים ומהולל מאד הנקרא בלשונם (יאלאה).
כל הארץ נחלקה לב"ד או לל"ח גלילות.

ח) זונדי מחוז על נהר אינדוס, ארץ ציה ואוכלה יושביה. עבירה ... זאת ... טער, בצפונה היא פוריה ובדרומה מלחה ומלאה חול. ... ממשלת ... מאמונת מחמד ועבד למלך קאנדאהאר. הידראבאר בירת הנסיך, קרוב לאפו ... הנהר אינדוס. טאנטא על פי אחת, רבת המסחר, הרבה בתי מלאכות, מפורסמ...
בעבור בית הספר אשר שמה להלל מאד.

פרס מערבית. המחוזות אשר בה הלא המה, מאזאנדעראן לדרומית ים הכספי, בדרומו הרים מלאים יערים ועשבים מועילים, גם אפיקי מים לרוב, אוירו רע לנשימה כי ארץ כבול ורפש הוא, אולם פוריה באורז, צמר גפן, ופירות. [פערפבאר] הבירה בכל המחוז על יד ים הכספי, שם יעשה מקנה וקנין רב עם סוחרי אסטראחאן. (אסטערבאר באלפרוש) ב' ערי מסחר הטובים מקנה במשי וצמר גפן. גהילאן מערבית להמחוז הנזכר, ודרומית מערבית לים הכספי, בדרומו הרים רבים, תושביהם סרים למשמעת מושל (האהן) מיוחד, מרעה טוב למרבץ בקר גם יש לאן הרבה מסגולת ארץ פרס, בימי האביב יתראה לכל נרתב זרוע שושנים ופרחים. רוב עשרו, אורז ומשי היותר טוב שבכל ארצות האלה. אוירו רע מאד לנשימה, כי הרוחות המנשבות תמיד ממזרח לצפון יוליכו אתם גם נבשות האויר מהרפשים ואגמי מים (זומפע) ויעשו ארץ לא מטוהרה כל הימים, כי השעה הדשים ירד שמה גשם או ערפל סרוח אשר יהיה לזרא באף שואפיו, ואף כי האויר לא מאד בכל זאת החום בוער שמה כאש, והושביו מוכרחים לנוס על ההרים הרמים וגבעות הנשאות. נהמלט על נפשם מתחלואי מות אשר יסב להם החום, רובי העניים אשר בו הרבות ושוממות; המבחרה מהמעם העומדות עודנה על האן היא העיר (רעשט או הזום) תושביה יסחרו במשי ושאר מרכולת, גם יעשו מקנה וקנין עם סוחרי אסטראחאן על החוף זינזעלין. אודזער בידשאן מערבית נפונית לגילאן, הרים סביב לו, הרבה פלגים יבלי מים בתוכו. ... ובנוי בנוה. מאראנט עיר כלילת יופי ורבת עם. טוירס הבירה נהרי ספינעפא ואדשי. אף כי רבת שבעה לה הרג ואבדן ביום מתושביה נפלו ברעש ורוגז הארץ (ערדבעבען) בכל זאת הספ... בין ערי משוש אשר באזיא, ט"ו אלף בהים, ר"נ בתי ר... מועדה לאורחות הסוחרים, נ' בתי תפלות בהם יהלכו מ... גם הרבה בתי מרחצאות, בתי מלאכות לבגדי משי וצמר יעשו מקנה וקנין עם אודו, טירקייא וגעארגיע, בספי

פיה . גם מכרי מלח ומראות יפות לארובת החלונים . ארדעביל עיר גדולה
ודלתי עם , מקום קבר לקדמוני מלכי פרס . איראק אדשעמי דרומית לנזכרים
הרי האלבורז יחלוהו לשנים , במזרחו כר נרחב מהלך כ' שעות ואורך ס' שעות זרוע
מלח לבן כשלג , וכמעט כל המחוז מלא חול , רק במערבו ובצפונו ארץ זרועה
ופוריה . האויר יבש וטוב לנשימה . מחודש אייר עד תשרי השחקים בהירים
וטהורים , והכוכבים נוצצים ומזהירים יותר מבשאר ארצות תבל . תושביו לא ינגעו
גם מחרבוני קיץ גם מלגת שלג . ארבעים עיר בתוכו , הגדולה בהם היא העיר
העליזה איספאהאן לפנים האקאטאמפילום על נהר זענדערוד , הרים סביב
לה , היא הגבירה וצפירת תפארה לכל ערי הממלכות אשר בארצות בני קדם , ואין
יתרון לפעקינג בירת חינא עליה רק בגודל לבד , הקיפה מהלך י"א שעות ,
הבתים אינם גבוהים יותר מב' עליות , אך כל בית גן נטוע , סביב העיר חומה
רפויה , רק חומת היכל המלך לבד בצורה ושמה אלפים שומרים סביבה . בית
מועד למקנה וקנין , סביבה חומה ארכה שש מאות ורחבה ארבע מאות צעדים ,
שמה יתאספו משחקים רבים לשעשוע והתענוגות בני אדם . שמה יתראו בכל עת
המונים המונים הבאים לראות בשחוק או למלוא את ידם ; אך מכלאות המלך מגדל
גבוה מקרני צבאים מקולעים בנוים עגולים ואחוזים יחד במלאכה נשגבה
ותפארה עד להפליא , בהיכל המלך גם בית הנשים (הארעם) והסריסים שומרים
אותו למען לא ידרכוהו כפות רגלי זרים . אם ירכב המלך ולפניו יתופש אדם , כי
הרוח ירחף על קדקד הפוגעים בהסריסים אשר אחריהם ימכו . תושביה ישגיחו
מאד על מנהגי הכבוד בהליכתם עמידתם וישיבתם , גם בפגשם איש את אחיו
ובשבתיהם . הרופאים אשר באיספאהאן רופאי אליל כלם , כי די להיות שם רופא
מהולל אם יקרא רק ספרים מעטים בחכמה זו , ולמען דעת האליל הנה מפיו
במלים לא יבינם זולתו , ויכין לו גם ארון או אמתחת מלאה לצמחי וסממני הרפואה .
החכם הנוסע אליווייער הצרפתי כתב „כי בסיבת מלחמות ומריבות תושבים חרבות
שוממות סביבה" ולפ"ז נבקשה לראות עוד מגרשי העיר המהוללים , כי אין עוד
זכר למו , גם המגרש (פארסטאלדש) אשר היתה לפנים להגעבערין למעונה אין ,
ולא יתראו עוד סביב להעיר העליזה כבוד מקדם קדמתה , כ"א גלים גלים ושואות
גלת , קהה אשר לפנים היה הקיפה כ"ד פרסאות יקיפוה עתה חמשה פרסאות ,
אולם עוד שאר לה זכרון מתפארתה . עוד ימצאו בה סגולות דברי חפץ תקסומנה
עיני הרואים , ולבות משכילי כנוספים אחריהן תמשוכנה , מקדש מלך (כורנ) אשר
כונן השאך אבבא"ם מכון לשבתו , עולה על כל היכלי עונג וטירות מלכים בגודל
ויופי . אין בארצותיה ערך ודמיון להומות הגדולות אשר סביבי בתים המיועדים
לאורחות הנוסעים , ועשר בתי התפלות , שער יאחז רואי תפארת בנין הגשרים .
ומה גם המסלות הרחבות ומרווחות אשר על הגשרים לרגלי ההולכים עליה , למען
לא יצרו לצעדיהן ואיש את אחיו לא ידחקון , בבטחה והרוחה עיניהם בעברי הנהר
ובשאון דכיו וקול גליו הנפיצה , באין נוגש משבית או מפריע , מים לעיר יער
נוטע עליה ינבעי נעמנים (טשהארבאג) ומי יודע אם יש כמוהו בכל גנות עדנים אשר
באירופא ליופי . ג' אלפים וב' מאות צעדים ארכו , ומאה ועשר רחבו , בתוכו ד'
שדרות אילנות גדולות ועבותות אשר תרבינה סעיפיהם ותארכנה פארותיהם
עד לשבנה רגב , ב' טורים התיכונים שתלי קימה מהחיצונים ומסובכים
בשובכיה ובדרים , גם תעלות וברכות לאגרת המים . מעבר הא' הפונה נוכח העיר
יתגדשו הגדרות עד בית הקיץ המהולל אשר בנה אבבא"ס לשעשועי והענוגי מחמד
נפשו ; אולם תנת אחוז בסנסני המוסר ובדעת הבוסת עלתו רגלם , יתעלסו שמה
שרי המלכים במקום נשי המלך ; ומעבר הב' נכחו , יוליך סוד אילנות סרוע ואין
מדיה לו , אל גינת ביתן המלך הנקרא (אלמדענגריב) . בבית התפלה (מאטשעט)
המהולל אשר בנה המלך החזין גם מאספת הנחמים ומדרש החכמות ואלפים טורים

גם

להם, אשר ילמדו לשון פרס וישמעאלים וערב, מליצה ושיר, מלאכת המספר והמדידה, תכונה, אסטרולוגיא, ידיעת הדת, פילוסופיא וכדומה. גם ימצאו שם בניינים בנויים בטוב, מורה השעות (אוהר) לשלל אשר הביא אבבא"ס מהאי ארמוז"ם בלקחו את האי מהפורטוגיזים. אמנם עם כל החמודות אשר לה, אין כל הדר לבניניה, ואף כי הבתים רחבי ידים מבית, אין תפארת למו מבחוץ, כי כמעט כולם בנויים מלבנים בלתי שרופות אשר נתיבשו בחרבוני קיץ לבד. הרחובות צרות מעוקלות (ווינקליכט) מגואלות ובלתי רצופות, כאשר ירד הגשם ישקעו ברפש וטיט, וכאשר יהיה חורב על הארץ האבק פורח ויכסה פני עובר ושב, לכל בית במות מערמות עפר (טערהססען) אשר עליהם ישנו ד' או ה' ירחים בשנה" ע"כ מהנ"ל. צערגאן תלאה הרבות שוממות. זולטאניא ברגל הר, לפנים עיר גדולה, וגם עתה נאוה היא מרחק, לפי עדות הפרסיים היתה לפנים בירת כל הממלכה, כאשר יעידו החרבות מבתי התפלות והארמונות היו לה מקדם קדמתה, וכן יעיד עליה שמה כי מלך אחד ממלכי פרס כוננה לעיר מושב לו. אבבא"ס הגדול העביר ממנה (במאה השש עשרה למספר הנוצרים) הדר מלכות, ונהר את העיר איספאהאן למקדש מלך ומכון לשבתו יען אביו קאדאבי"א מת שם ונקבר במאשע"ע הגדולה אשר שמה. עבהער במקום דשן ושמן, בתוכה ישטוף נהר כשם העיר. הרבה בתי תפלות, בתוך העיר ארמון נושן אשר היה בנוי מערמות עפר, והפרסיים ידעו לספר מזקנת וקורות ארמון הזה, ואמרו כי ידי אלכסנדר מוקדון יסדוהו. קאשבין עשרת אלפים מספר תושביה, רובם עם עני ודל, אין עוד תהלת הסחר, והמרכולת הי' לה מלפנים חלף הלך לו, אולם ימצאו בה עוד מעטי בנינים מפוארים גם ארמון אשר בנה השאך נאדיר לפי הדרת יופי בתי בני קדם, במאה החמישית וששית למספר הנוצרים היתה בירת המלך. בסביבה הרר (הגעבענם) היותר גדול בהרי פרס, סמוך לו העיר הגדולה זאפא מלאה ג"כ חרבות שוממות המעידים על יפיה והדרה לפנים. נרחק ממנה ד' פרסאות מקום קבר שמואל (ולא אדע מי הוא ?) עליו בנוי בית תפלה (מאשעע) מפואר מאוד, נוסעים רבים אליו ינהרו. רחוק ממנו ס' פרסאות יראו עוד שרידים מעיר הגה רייא אשר היתה לפנים גדולה מבבל רבתי. קיים מפורסמת עבור בתי התפלות והקברים אשר בה. שמה נקברו נכדי אלי מהוקקם, משכנה במישור רחבת ידים על יד הנהר, גדולה ומרובעה, סביביה הפירה גם חומה עם מגדלים נראים, ע"ו אלף בתים בתוכה, מסחרה איננו עוד כלפנים, הבית תפלה אשר בו נקברו ג' המלכים ושפ"י הראשון ואבבא"ס השני עשה לשם ולתהלה בכל ארצות בני קדם, כי הבנין ההוא יפה מאד, האריחות והעמודים העומדים שם מוצקים מזהב וכסף ומשובצים באבנים יקרות. על קירות הבית כתובים מאמרים מהאלקאראן באותיות מוזהבות יריעות ומצעות מרוקמות להלל מאד; עוד שם קבר עליסי לאחד מי"ב קאליפים אשר היו אחרי מחמד נביאם ומלאו את מקומו, הקברים האלה קדושים המה להם, וכל המשכילים הקדושים אליהם ינהרו אליהם יתפללו כי נפלאות רבות (לפי אמונותיהם) יעשו לדורשיהם. ולכן גם הכנסות רבות לבית תפלה ההוא. עמוד והתבונן קורא משכיל! איך מתעו ינא מחוק, וגם על האמי רהם ולענה שותי סמד יפריחו, כי יכלכלו בשם כמה אלפים נפשות אביונים המשופים ברעב. שלשה נסיכי הממלכה הנקראים שומרי הקברים ישגיחו על זאת בעין פקוחה. רבים אומרים כי עיר מתנה היא, ולפנים היתה גדולה ועליזה מאשר היא עתה. כי כעת היא עיר עזובה חרבה ושוממה. סביב להמאשע לא נמצאו יותר מחמשים בתים ורק ג' מאות מספר תושביה. טהעראן עיר גדולה בירת נגב (חאן) אחד, מן האמע"ד אשר מלך לפני מלך מלך זה, כוננה לראש הממלכה כי בנה בה בנינים מפוארים ועשה אותה לאחת מערי תהלה אשר בפרס, גדלה ג' פרסאות בערך, אולם רובה בלתי בנויה ורק גנות ואילנות הדסים בתוכה, ובהיות אגוויעד הנזכר שמה לא היה בה רק ס"ז אלף נפשות ומהם ג' אלף

אנשי

אנשי נחש ועבדי המלך : האויר רע ובקץ הקיץ ישלוט חלי הקדחת והמעט כולם ימלטו אל נפשם אל הכפרים אשר סביבה עדי יחלפו הירחים ההם וישובו לביתם . שמה יעשה יריעות וכלי ברזל רב. הפרסיים יאהבו מאד את הקרח (אייז) ולכן ימצאו שמה ובשאר ערי פרס הרבה סוחרי קרח אשר ימכרו בימי הקיץ במחיר מעט . קאשאן ערבה לרפאות ארצו והיא רחבה , ומרחוק תתראה בדמות חצי ירח , מחיצות ומערות חפסים , גם טירות ומעיינות בתוכה , ב' חומות עם מגדלים הרבה סביבה אלף ושש מאות בתים , ארבעים בתי תפלות , ג' מדרשי החכמים , יוצר משיים לונים ומגבות מקדושי שמונים אשר היו להרי מות אלי מחוקקם , בית מועד לאורחות הנוסעים (קאראהאנזעריי) עליו הרושם „הבל בית מועד לאורחות הנוסעים, ובני האדם אורחים הנוסעים עליה ; לא מתי חלד ; אל תשאו לחשוב בית מועד לנודדים , למעון ומשכן עולמים". הבית הזה יסדו ידי המלך אבבא"ס הגדול . גם מקדש מלך עם גן עדנים וארמון למושב לירי המלכים מעשי ידיו כלם , בתי מלאכות להתפאר , שמה יארגו בגדי משי ממינים שונים גם רקמות זהב וכסף . איספהארים מהולל בעבור התמרים אשר יגדלו שמה לרוב , ותושביה יאכלום במקום לחם. יעזדעקאסט מהולל בעבור לחם החמודות . יעזד מהולל ג"כ בעבור הנשים היפות אשר אין כמוהן בכל הארץ , ע"כ יאמרו משליהם אשרי הגבר שהייתה לו החמודות ג' הערים האלה למנה . דרומית מזרחית למחוז הזה מחוז הוזיסטאן הרבה אפיקי מים , שמה יולדו הגמלים והסוסים המהוללים , בדרומו יגורו הערביים. שוסטער או טאסטער העיר הגדולה על נהר קארום , נבנתה על חרבות ומקום העיר שושן הוא שושן הבירה . ארץ פאראם על שמה נקראה כל הארץ פרס על יד לשון ים פרס , מלאה הרים ופוריה מאד , בסביבי העיר פערזעפאלים או איס־טאקאר מישור גדול ארכו מהלך י"ח שעות ורחבו שש שעות , שם ירעו השורים הגדולים והסוסים היותר יפים . ההרים ילבשו צאן שמנות ובריאות . והעמקים יעטפו אביב עולמים , האויר ישב רוח חיים לנשמת שואפיו , הענבים והרמונים יופיעו עסים וינעמו מאד להיך , ובפרט בעמק העיר שיראס רבתי עם , ה' פרסאות הקיפה , ט' שערים להחומה אשר סביבה , גבהה כ"ה רגל ועביה עשרה , סביבה חפירה רחבה ועמוקה גם מגדל מרובע בתוכה . רחובות העיר צרות ומטונפות , בתי תפלות גם מרחצאות מפוארות . היהודים האומללים ונכנעים שמה יגורו במקומות מועדות להם , גם יש להם בתי מועד לאורחות הנוסעים . בימי האביב יעדו בתי המרחצאות בציורים לילים ופרחים , ואת פני הבאים לרחוץ יקדמו בתוף וכנור בשמחה ובשירים בקולות , וזאלבעט , ימי השמחה ההם ימשכו שבוע אחד ויקרא זריית השושנים, שמה יעשה זכוכית היותר טוב , מרקחת משמנים השושנים , וכלים שונים , משי להלל מאד , גם יסחרו שמה בפירות ויין . קרוב להעיר הר אחד אשר יזיל טופר כנזכר . מהלך חצי שעה מהעיר גן נחמד אליו ינהרו ההמונים השונים כי שם קבר המשורר האפיץ המהולל להם אשר מת בשנת ה' קע"ב ליצירה , מסובך בגלגלי ברושים , על הקבר אבן שיש לבן , ועליו מונחים ספריו אשר שנה ; קבר המשורר סעדי אשר מת בשנת ע"ז לאלף הששי ברגל הר אחד וגם אותו יבקרו רבים ויזרו שושנים אף ירדו עליו דמע . מלבד קברי קדושיהם אלה ימצאו עוד סמוך לשירא"ס בנינים מפוארים וגנות מתענגים. פרסאות מעטות הרחק מהעיר יראו עוד חרבות מהעיר פערזעפאלים אשר עלי גדלה ויפיה יתפלאו רואיהם גם עתה . על גבעה נשאה מק"ז מעלות נראו עמודים גבוהים ע' או פ' רגל אשר נשארו עוד מהיכל עובדי האש (געבערין) וגם שרידי חומה עבודה אשר עליהם חרותים דברים לא נודע פתרם עוד . העמודים הנזכרים כולם מאבני שיש או גראניט ממראה תכלת , ומקצתם גדולים כ"כ עד כי לא תוכל לשער איך העלום על גבעה נשאה כזאת ונשאם יחד . אבושאר עיר עם חוף אניות , בית האוצר לכל הסחורות המובאות מפרס והודו . רוב תושביה ערביים

אשר גם מלך מיוחד להם אשר לפעמים בן משק בית הפחה. על איי באהריין ידלו פנינים הרבה, גם שמה מדרש לחכמים. לאריסטאן דרומית מזרחית לממלכת הנזכר. על יד לשון ים פרס. רובו רכסים מלאים חול. לאר עיר עליזה, שמה יסרגו הרבה משי. (נאמראן או בענדער, אבבא"ס). עיר גדולה עם חוף היותר טוב שבפרס, בית אוצר לקניני ועזבוני סוחרי הודו. קערמאן מזרחית לממלכת הנזכר, מקצתו ארץ מלחות ומקצתו פוריה, מרעה טוב לעדרים. תושביו חרוצים לכל מלאכה ועבודה. מינאבי חוף לאניות בתוכה גם יסרגו בה הרבה בגדי צמר. האי ארמוס עם עיר כשמו. רבתי במסחר תחת מושל מיוחד. האי קישמיש שמה יגדלו ענבים טובים בלי גרעינים הנקראים על שם האי, סוחרי הערביים יעבירום בכל עת.

תבונת תושביה ודיעותיהם לשונם ומעלליהם. תושבי הארץ יחלקו לעמים שונים. **געבערן** או (פארזען), השוכנים בקארמאניען השוממה, נוטה לשון ים פרסי, ובהודו ובמחוזות יעזד וקערמאן; הארי חנוכה אבל ישרים ונאמנים בכל התנהגותיהם וחרוצים מאד בעבודת האדמה ובמרעה מקנה, גם עושי יריעות ובגדים, טרחים ויוגבים, אוהבים את המלאכה ושונאים את הבטלה ואת השקר, ואינם מלומדים במלאכת חרש וחושב, כל דבריהם ומנהגיהם בענוה והשקט, יאכלו בשר וישתו יין אשר לא כדת הישמעאלים, ולא ישאו להם רק אשה אחת וכל חייהם יכלכלו בספוק האפשרי, אינם עובדים אלילים כ"א את אלהי עולם אחד יחיד אשר יכנוהו בשם חי העולמים, אף כי אין להם ציור בהיר ממציאת הנשגב מכל שומר, מהשמש והירח ואשר כוכבי לכת יאמינו כי מעונות המה לברואים משכילים, כדעת רוב חכמי זמנינו רבים יאשימום כי עובדי אש המה. אולם הם יכזיבו אותם ויאמרו כי יכוונו בעבודתם לכבוד אל אל עליון הדומה בבחינת אלילת השמש לאש אוכלת. את האור יאהבו לסבת כל טוב ואת החושך למקור כל הרעות. לפי דבריהם אם יש אמון בם? יחזיקו להם במקומות המקודשים להם אש יוקדת אשר הלא צאראס־טער נביאם אשר כתב ספר דתם המכונה (זענד אוועסטע) זה ד' אלפים שנה*); האוילים המהבילים יאמינו כי היה נביא הפס, גם הישמעאלים יכבדו זכרו מאד. הגעבערין לא ימהרו לקבור מתיהם (עיין בילה ו', ב"ב נ"ח.) כי יתלו אותם מקודם בראשי ארמנות בתי התפלות עדי יהיו לברות לעוף השמים, גם יחקרו לדעת האברים אשר יתחילו לאכול, כי מהם ינבאו למו עתידות ומשאות שוא מה יהיה משפט המת בעולם הגמול. את זקניהם יבחרו לראשי שבטיהם, בית תפלתם היותר מהולל הוא הבנוי על הר גבוה והלול בעיר יעזד. גם שם מושב כהניהם, ובית ספר להכהנים והתלמידים. המלך אבבא"ס גרשם מארצו, ובחרו להם ארץ הודו למושב

*) ולד"ק היה בימי דוד מלך ישראל, ולד"ק בימי דרש מלך פרס, והוא היה הראשון לדת האמגושים (מאגיער) הנקראים בגמרא בשם חבריא או חברים אם על שם המדינה הקרובה לארמעניען כדעת בעל מוסיף הערוך ערך חבר. או מלשון חובר חבר, כי ידעו צפוני כחות וטבעי היסודים ועשו נסים ונפלאות לעיני ההמון ע"י התחבולות הטבעיות, ופעמים זולתם קראום מכשפים או חרטומים (מאגיר), כי מג בלשון מדי כהן, יען הכהנים היו לפנים עובדי נגלות ולכן נקראו על שמם, ורב החרטומים בשם רב מג (ירמיה ל"ט) והשם געביר נאהל מחבר כי הג' וה' או ה"ס קרובים להתחלף בהלשונות, ובדברי חז"ל גרסה ג"כ שהיו עובדי האש אמרו אתא הסוא חברא שקלה לשרגא מקמייהו (גיטין י"ז) פרש"י וז"ל שביום חגם לא היו מדליקין אור כ"א בבית ע"ז שלהם, כוונתו בלי ספק על האש המקודש והכ נ"ל. וכם היו גם בפרס לדת מיוחדת, ולא כל הפרסיים היו האמגושים או חברים, ובזה יתיישב קושית ר"ת על רש"י שם; ומן התימה שנעלמו מעיני האר הגדול הכוונה דברי רש"י בבבא מ"ה פ"ו שם בפירוש הערוה שם אומה שהי' עם הפרסיים? ורק לשון הגמרא בגיטין שם למימרא דרומאי מעלו מפרסאי, הכריחו לרש"י לפרש חברא פרסאי, אבל מעולם לא עלה על דעתו כי הפרסיים הם החברים כמו שהשב עליו ר"ת. וכן הוא בפירוש בשאילתות דר' אחאי גאון פרשת ויקרא כדברי רש"י בזה.

למושב, ואחרי שובו התגדל הפרסיים לאמונת אליהם, אף כי יחזיקום לכת"ג בעבודות אלהב, באמרם הלא מההלה עובדי ע"ג היו אבותינו ורק עתה קרבנו המקום לעבודתו, ומה פשעם אם עליהם לא חמל יוצר האדם לבזריח גם להם שמש צדקה ולפקוח עיניהם לראות באמת ביופיו? וזולת זה הם עם שלו ושקט לא ירעו ולא ישחיתו לזולתם:

פרסיים יושבי הארץ מקדם קדמתה; מעת נתערבו בעמים זולתם שכחו כמעט מנהגיהם ודעותיהם הישנות, מהגעארגיס ומירקאסיים, למדו לא מעט להטיב דרכם ודעותיהם ולהסיר מהם אלת האולת מורשה להם מאבותיהם: והמה גדולי ויפרי הקומה, יפי להבים פניהם (ישעיה י"ד) אמיצי לבב בכל תהלוכותיהם ועיניהם ושערותיהם שחורות, על הרוב חוטמם גבוה, אזניהם תלויות לאחוריהם, וזאת תסב להם המלבושות הכבדות אשר להם. לנוכן על עורם לבל יכהו שרב ושמש, ימשחו את בשרם במשחה (זאלבע) אשר מראה אדום מראה. כח דמיונם גם יגרום הזק מאד, קלי ההשגה ומוכשרים לכל חכמה ותבונה יד ולכל מלאכת חרש וחושב. טובי לבב מכניסי אורחים, סבלנים ואמיצי לבב גם לעמוד בצרה, אוהבי צדק ומשפט, וגם את בניהם יחנכו בחנוך טוב ואהבת המישרים, מחוננים זרים אף אם לא דתיהם דתם. לאסוף אף וזרם חימה ישימו ברית ודלתים ברוחם, ומאריכים ימים. אולם אשר יקדירו את זוהר החמודות ההם, נטותם אל השפור הבלתי הכרחי, תשוקתם אל החנופה והתאות הנתעבות, אהבתם את המנוחה והבטלה, והרמיה אשר ברוחם, כי מדלתי פיהם דברים טובים יזילו וממתק שפתותיהם עסים יטיפו, אף הם רוח עועים בקרבם ולבם לא נכון עמם; בכל יתרון הכשר דעת אשר להם לא באו עדן אל מחוז שלימות הידיעות והמלאכות. גם המסחר ובתי המלאכות (פאבריקען, מאנופאקטורען) עדנה בשפל המדריגה, ומי יודע אם יבואו עוד אל שלימותן. סבות כל אל אכזריות מושליהם אשר יכבידו עליהם עולם מאד, ואולם אמונתם בגזירה הקדומה. אשר לפיה אך שוא יגיעת האדון ושקידתו מאפס. הרבתם עזה אל מלבושי כבוד ותפארת בגאון וגובה. כיותר יקר בהם הוא מצנפת רחבה (טורבאן) משקלו על הרוב י"ב עד ט"ו ליטרות, דמות תבניתו כמצנפת הערביים; הכהנים ישאו מצנפות לבנות מצמר גפן ויקרות. מראה בגדיהם ויקרותיהם, זולת מראה השחור הנמבזה בעיניהם, כחפץ לבב איש וכפי משת ידו. צעירי עם יוליכו לפעמים על מצנפת הראש יותר מעשרים אלף זהו'. את פאת זקנם לא יגלחו, ורק את שער העודף לבד יגדעו, אבל הכהנים והחסידים וקדושיהם, יגדלו פרע, כי את הזקן יעריצו ויקדישו כל יושבי אזיא ואפריקא; במצרים הזקן אות על חפשיות נושאיו, העבדים (מאמעלוקין) לא יגדלו זקנם עדי יקרא להם דרור. אולם בפרס גם העבדים יגדלו זקנם כאדונים, למען לא יחשבו לסריסים. תפארת הזקן בפרס הוא עביו ושחרותו, ולכן יעמולו מאד לעשותו עב ע"י משיחת הפאמאדע ושער ראשי בשמים, אף כי באמת לא יועילו ולא יגדעו*) וכן גם אותם אשר שער לבן להם. ישחירו אותם בצבעים, למען תגדל תפארתם בעיני הנשים אשר ימאסו בשער לבן, ולמען יראו לצעירי ימים אם אינם מזרקם בם; אף כי הזקן תפארת גאון כל בני קדם הוא, בכל זאת אין לאיש בתבל אשר יעמול בהדרו כהפרסי, בשכבו ובקומו ובלכתו בדרך לא ימוש הזקן מזכרונו, כי ירחיצהו כפעם בפעם ובמסרק יסרקהו זמן ארוך ובמטפחת פעמים יגנבהו, וישא לו סדרים בידיו אשר ימישהו בכל עת למשעי; גם ישא תמיד ראי מוצק ומסרק בחוצן בגדו, מדאגה מדבר אולי יקרהו חלילה אסון, כי ישב רוח סריסים בהורש זקנו ויפריע בו פרעות, זולת פאת ראשם וזקנם יעבירו תער על כל

*) אולי כוונו לזה „אלו פריטים שמגדלין שער כדתנו (קדושין פ"ב.) כי כן יעשו גם עם פאת ראשם.

כל בשרם, או ימשחו בשמן להשחיר שערותיהם. בגדי הנשים כבגדי האנשים בדמות
אצליהם, אבל יקרים מהם. גם הנשים ילבשו מכנסיים אבל לא כסתות עד הרגלים
רק אנפילאות (מנעלים קטנים שחופין רוב הרגל, ערוך אנפלי"א) ממשי או
משאר בגדים מרוקמים; כתנותיהן הנקראות קאמי"ם קרועות מלפניהן ומשובצות
בפנינים. שערותיהן יעבתו למחלפות הרבה (צעפפע). רבים ועבים ירבו יפים
בעיניהם. הנשואות ישאו על קדקדן מטפחת להעטיף כדמות כר משולש מרוקם בזהב
ואבנים יקרות, וגם לשום יתיצו ויעדו את עצמן בעדי פנינים ואבני השהם ושלשלאות
זהב וכסף, וטבעות ירקות, למצא חן ולהפיק רצון מרואיהן, כי באמת טובה חן
ויפות מראה הן למאד. גורל אחד לפרסי עם תושבי אירופא, אשר על הרוב אין
די בכל קניני ועזבוני איש להשקיט במו המדה והתשוקה שוככת היקו לעדי חלי וכתם.
עדי המעלה, אנשי להם ובנות המלך ושרי הארץ, יתהגרו גם חרב על ירך.
בתיהם יבנו מלבנים יבשות או שרופות ויטיחו אותם בטיט לבן בלי הדר והפאר,
על הרוב אינם גבוהים יותר מעלי' אחת, ראשי בתיהם שטוחים ועליהם יבנו רמה
חלולה להכנסת אויר בבתים, שמה יציגו אמבטאות מים. הגג הבית יעשו בחורף
שעייר משום בשמן, ובקיץ שבכה (גיטטער) מעצי אהרן. רצפת הבית יכסו
באדרת עבה ועליה יפרשו יריעות, ועליהם מלעות (מאטראצין) קטנות הפרושות
עד הכרים אשר אצל הקירות; אולם לבל ימכשו, יציגו ארונות כסף אשר ירוקו
בהם רוקם, והם יכבידו במשאם על היריעות לבל ישגו ממקומם. אשר לרכי
הבית לכבוד ולתפארת לא ימצאו שם. ממטות וכסאות לא ידעו כלל רק על הארץ
ישבו ורגליהם תחתיהם ועליה ישנו, והיו להם יריעות הרצפה למצע, ושמיכה קלה
למכסה עמיק. להאיר את הבית ידליקו עששית (לאמפע) עם חלב לבן, ואם
ידליקו נרות דונג ישימו בהדונג שמן קנמון למען יפיח קטורה באפם.

גודל חום הארץ הכוה גם רוב עשנם את המאבאק, יעצרו בעדם כבעד כל בני
קדם, מלאכול הרבה. משפט דתם מותר להם לאכול כל חיתו ארץ הטהורים
אולם מאכלי בשר לא יערבו להם, וכן על הרוב יאכלו המאכלים הנזכרים (למעלה)
והמאכל הנקרא פילאוי, והוא אורז אשר יבשלו בגזיד בשר או בחמאה ועם בצלים
ופלפל ושאר בשמים. להמם ישפו מעט קטנים כי לא המן, ויליפו אותם בגרגרי
שומשמין או שאר גרעינים המביאים שינה. שלחן ערוך לפני כל איש כל דכפין
ייתי ויכול, המשקה המורגלת לבא על שלחן מים, לפעמים גם קאווע ושארבעט
מימי הפרחים והשושנים ומימי הפירות. על הרוב יפרו שוק מחמד וישתו גם יין,
אולם היהודים של דברי' ישקו אשר משקות המשכרות התחיו, וביותר מין השומשמין
או אפיום, והמשקה הנעשה ממנו הנקראת קא"ק קאענא"ר אשר שותיו יתגעשו
ויתהוללו, כי רוחם יסער בקרבם והוא נפשם יהמו ויתאמרו והסיר ירהיהו, עדי
יוכו בשגעון ותמהון לבב, המאבאק אשר יעשנו הרבה כקטן כגדול, יזיק להם
לא מעט, ואף כי יוציאו את העשן דרך בקבוק מלא מים צוננים, בכל זאת
יהליפו בו את גיום, גם בבתי המשפט ומדרשי החכמים לא יעצרו מלעשן. האשה
נקנית לבעלה בארץ בשלש דרכים, בכסף בשטר ובנשואין *). בכסף. כי יקנה
לו אמה (שקלאווין) בכסף לשרתו ולשוכבת חיקו, בשטר, אשר יכתב לה שטר עם
ישכרנה לו לאשה על זמן ידוע. ובנשואין כי יארש לו אשה כערכו ויבוא אליה כדרך
כל הארץ; ג' דרכים אלו מותרות להם מפאת דתם, ותשפט בנים כשרים למולדתם
אשר יולידו להם. נראתים שוא משפט הבכורה, לא יוכל לבכר ביום הנחילו את
בניו את בן הגבירה ואף את אצילי הארץ הוריה, על פי בן השפחה אשר אחר
הריתים הבכור. אותן הנשים הנקנות בכסף פקרואה בשם (קאלינע). משפט דתם

יכלו

*) אין ספק כי בהיותנו בגולה תחת מלכות פרס למדו זאת מאתנו. ועיין אם בבמידנו בענין המתנות לאביונים.

יוכלו לקנות להם נשים הרבה כפי מסת ידם . להם לבד אלהי גלות פוט , בעלגן המה אדוני כבודן והיי רוחן לעולם, כי יקוים בחשאי קנה, והמשגות בתולות לא יסורו למשמעתם כ"א עד הזמן המיועד בספרי הכתב אחרי הסכמת הנהגם על זמן ומחיר ידוע . והנשים אשר ישאו להם ע"פ הנישואין הקבועים (גטלק) גם מהם יוכלו לגבות הרבה מפאת דתם . יען משפטי נשי פרס במשכנתא כל גוית אנשי קדם לשבת כלוא בבית לבל תשורן עין רואי , לכן תרגיע גם לאנשים בבקר פנים וזה דרכם ככל למו , אבות החתן והכלה עם משפחתם גוותן [illegible] המה יקדם אבי הכלה את החתן בשמחה ובשוק , יוליכהו אל החופה [illegible] למען לא יהיה הוא נוכח פני החתן בעת קנותו את בתו לו לאשה [illegible] ספר המקנה, כי בעת ההוא להחתן ממגלה בלתי מגולה , ספר המקנה יקרא [illegible] והיא בושמת מאחורי מסך למען לא תהראה הנולה , אח"כ ישאלו את פיה אם נאות לה [illegible] במעט אזנה והבן להם , והשיב הן , וכן יעשה החתן . אח"כ יקלמו [illegible] כלה המרכה בעגלה הוהמות מעשרה אנשים ויהגוהו להכלה למשכנה [illegible] הליפות . ימי החתונה ימשכו על הרוב עשרה ימים בבית החתן [illegible] יובילוה רעותיה אל בית בעלה והיא מעוטפה מעטף לר אשר גם מעין הרואים יעלם אף קומתה , והיה אם לא תמצא האשה חן בעיניו [illegible] ויפלחנה [illegible] ישפה הגרסי פעמים ובלה עם השהו , אף אם הקדימה הנשילו לבד [illegible] אשר לא בן הגעבערין הם לא יגרשו את נשיהם זולת אם ימצאו בהן ערות דבר ממש [illegible] מה שהעיגותי בעמוד הקודם). מפרידי מנהגי קדמוניהם הוא החנוך בתנועות הגיברים ויריית החצים בקלות נמהרה , כי בהם הם מלומדים עד להפליא , ובינוני לדרוך קשת היותר גדול וכבד בדריכות משונות , ולירות החץ ברקודם או במרוצתם עד למעלה. אמנם להקרא מהיר במלאכה זו ולעבות בה נפלאות ילמדו לכוון החץ על יתר מול מטרה ולבלתי יחטאו , ועוד היום עבר ידות להם בתנועת הגיברים כי כמה יוכלו להזיק ברומח יד (ווארפ־שפיז) בשעה מאות צעדים והלאה , גם להוליך את החרב בזרוע נטויה אנה ואנה , וכן להתחרות עם הסוסים במהירות נפלאה , התחרות איש ברעהו (ריגנטי) ישבו על הרוב ע"י אחרים , כי ישבקו להם הנבים אשר יחבקו בעד בלא כסף, והפגרים רוהים בשחוק ויתענגו . אין אמון בדברי הנוסעים אשר יפליגו משהיליה והמהירות אשר להם ברקידת ההבל וכדומה בדברים יתרפו במו נפשותם , וכן במלאכת אחיזת עינים , אולם זאת נדע ברור כי יתר שאת להם במלאכות האלה על אנשי אירופא . את שחוק השאך ישאו לראש לכל מיני השחוק , ויקראו לו שחוק מאת הרעיונות (הונדערט געדאנקן שפיל) . על הפארה המלבושים והדרת הרכב יפזרו הון רב . גם בידיעות המדעים והמלאכות יעמולו עמל רב , אולם המריבות והפרעות אשר בינותם יפריעום מלהשיג מרום שלמותם והכבו גם שממות רוב הארץ והרבות הרבות בתוכה . דתם הקדומה היתה מיוסדה על אושר המדינה והצלחתה . כי אחת מעקריה היתה עבודת האדמה , נטיעת האילנות , עשות ארץ מלחה לפוריה , לכרות קוץ ודרדר ולשרש השרשים הבלתי מועילים ; והדת החדשה נסכה בקרבם רוח תרדמה , והשם שם בנפשם כאשר זכרנו , לכן כשוף התעופף כבודה והדרה היה לא מקדם קדמתה. מהחמודות ומטבעות זהב ושארי דברים יקרים מעשה ידי אמנים מהירים להתפאר אשר היו בתוכה , וגם דמי לאראסטער הנזכר , במלולות הנשיה נשקעו אין עוד זכר למו בין הפרסיים .

לשונם לשון פרס , הנדברת במחוזות שונות גם בהברות שונות ; ויש לה התדמות רב עם לשון אשכנז , הכתב הוא כתב ערבי ורק ד' אותיות וג' נקודות נוספות בכתב פרס . גם ידברו שם בלשונות הגעבערין , פרס הקדומה . אבאלגי , סישמעאלים והארמיענער . מעטי הכונות הנחמדות אשר היו להם לפליטה , המה אהבת כמדעיים, כי גם הזקנים על דנהותם ישקודו ; להחמיסם כבוד ינחילו ופני נעוריהם יהדרו , בעירים פקוחם ימגיהו על סיעך בגיהם למגנם אל כל מפעל טוב

ואותיה, ובאורת דקה ונסיבות משפט להדריכם, ללמדם חכמה ומוסר ולהבינם אמרי בינה, מוסף על ידיעת אמונתם; כי מוריהם ילמדו אותם בתחלה טוב קריאת לשון פרס וערב וכתיבתם, כתומם כל אלה יבואו מדרשי החכמים (מעדראססי בלשונם) הנמצאים לרוב בכפרים ובערים, ואשר שמה ינורו יחדיו המורים והמשגיחים עליהם; שמה ילמדו את הקראן וספרי הפרסיים והערביים, גם ספרי היוונים אשר נעתקו ללשון ערב, מפורש ושום שכל. מורי הדת יקראו בשם מוילא, כל החפץ להקרא בשם יקר הלזה, מחויב לדעת לפי דעתם כל המדעי' על שלימות'. ראשית הידיעות אשר יעמולו מאד בעד השגתה וישיגוה, היא השיעור והמדידה (מאטהעמאטיק) ובה בחרו להם את איקלידו"ס למורה הדרך, אשר לא כן היא ידיעתם בחכמת התכונה (אסטראנאמיא) וידיעת משפטי הכוכבים ופעולתם [אסטראלאגיא], גם הוליכה זאת השגיה הוהו במשוכת הסכלים להאמין בשוא נתעה (ועיין אגרת הרמב"ם לחכמי מרשיליי"א. ובפי' המשניות עבודת גלולים פ"ד) ראשית השנה הוא יום הולדת מחמד נביאם. שנותיה ימנו ללבנה, ימי השנה שנ"ד רק הנוצרים והגעבערין והחוכנים ימנו להמה. את היום יחשבו כמונו מערב עד ערב. בהפילוסיא ילמדו ספרי אריסטוטלס לבד גם יחזיקו בדעות פיטאגארו"ס והנחותיו ככל הנודע להם מהם, בחכמת המוסר יאהבו מאד את המשלי', ובפרט משלי לאקמא"ן היקרים בעיניהם מאד. מידיעת ארחות ותכונות העולם וקורות הדורות מראש [געאגראפיא אונד געשיכטע] לא ידעו רק מעט מזעיר, הרופא יקרא [הכים], רופא המלך חכים באשי*). את רופאיה' יכבדו מאד, אף כי פרס ישקידו מזור ותחבושת, עיניהם לנבא מרוש הלויות, כי את פיהם ישאלו בראשונה כאשר ישאלו רופאי אירופא את פי ידיעתם בתכונת גוית האדם והכמתם בטבעי ביאורי', רופאי פצעים אין להם כלל, כ"א גלבים מעבירי השער (בארבירער). את חכמת הניגון [מוזיק] יאהבו, ובכבוד דורשיה יקלו, הרבה רשומי הקולות (נאטען) להם אשר יקראום בשם עריהם ואיברי האדם ודומיהם. כלי השיר אשר להם, בדמות תבניתם ידמו במקצתם לאותם אשר לנו. אבל לא בטובם. מלאכת הציור לא הביאו אל שלימותה, אף כי צבעי' נקיים וטובים להם. אבל השושנים והפרחים אשר יציירו יפים להלל, למלאכת הציבת כל סמל [בילד הועריים] תעמוד הדת לשטן להם, כי היא תזהיר אותם מלהצוב דמות אדם, מנוה אשר לא חרף עוד איש מהם את נפשו להפירה. אמנם למלאכת השיר נפשם מוכשרת, וגם לשונם מסוגלת לה מאד. במלאכת הבנין לא הגיעו ג"כ למחוז השלימות; וכן בשאר מלאכת חרש וחושב, ומהחדשות יתחדשו במו באירופא יום יום להפליא, לא פתחה עוד אזנם לשמוע מהם מאומה, כי לגודל אהבתם את המנוחה והבטלה יטמנו על הרוב ידם בצלחת וימאנו לעשות; אולם בכל זאת יתנאו ביניהם במלאכות ידועות אמנים מפוארים להלל מאד, אשר יעשו כלי בית יפים מעצים ומתכות, כלי נשק טובים יריעות ומלעות מפוארות בגדי משי או צמר או עורות צבועים בצבעים יפים מרוקמים בזהב וכסף להתפאר, זכוכית לבנה אשר יתר שאת לה בטובה מהמובא מאירופא, מעשה רקמה (בראקאט) לרוב. מסכות ויריעות (דעקקן, טאפעטען) משערות עזים או גמלים, בזמניני יובילו שמה הסוחרים בגדים צבועים מהודו, ולכן משכו הפרסיי' ידיהם מהם; ולעומת זה ישכילו הפרסיים להדפיס בחכמה

ודעת

*) אולי מזה שמואל אסיא דרבי וכו' עד לדידי מוי לי סיפרא דאדם הראשון וכתיב בי' שמואל חכים יתקרי ורבי לא יתקרי ואסי דרב על ידו הוה (ב"מ פ"ו) כי איך יקרא הכם א"ע בשם חכם אשר גם חכמי קדם הרחיקו מהם שם יקר כזה, באמרם כי לא יאות שם זה כ"א לשם ית', אבל לאדם יקרא אוהב חכמה (פילוסוף בל' יוני). (תוס' שבת ק"ו)? ומה שייכות חכים יתקרי לאסי דרבי ע"י הכא? אולם באמת היא מלילה נעימה בטוב טעם ודעת, באמרו כן ראיתי בספר תולדות אדם (רצונו בן מהייב ספא בענין מדור דור) כי איש כזה אתרי אשר יקרא חכם לא עוד יתקרי רבי, ועיין יוחסין [illegible] ספר הקדמונים וגם עוד [illegible] בעיון.

רקמה על בגדי משי עבות וחיות ופרחים מזהב וכסף אשר לא תשבע עין רואי די עונג ועדן. המסחר איננו עוד כלפנים, ובכל זאת יכבדו גם עתה את הסוחר בו, יען גם המלכים הראשונים כבדו גם לארצות שונות; וגם עתה הסוחרים שלוי' ושקטים בפרוע פרעות בארץ, יותר מהשרי ובעלי הפקודות, וגם הצירים אשר יבואו במה ממלכי הארצות ישאו מקנה וקנין; אולם אשר העמוד אל המסחר לשטן הוא אהבתם את המנוחה והתענוגים אשר האסרם בזיקי שלשלות, והדת אשר הזהירם לבל יסחרו לארצות גוים אשר דתיהם שונות מדתם, ולבל יתערבו עמהם למען לא יאכילום מאכליהם אף כי באמת הוא לבל יתערבו בעמים ויפקחו עיניהם וידעו כי ערומים הם, ולכן לא יסחרו כ"א בתוך ארצם, והמסחר למרחקים יניחו בידי היהודים והארמיענער ועובדי אלילים אשר בהודו. בית המסחר [בערזע] בפרס אין, והכל יעשה רק ע"י הסרסורים והאלפנים הנקראים דעלאל"ים. הרוסין יובילו משם לארצם דרך אסטראכאן וים הכספי, בגדי משי לרוב, וכן יוצא לטירקייא האללאנד ועגגלאנד, אשר גם אורחות סוחרות להסוחרים ההם בחופי איספאהאן וגאמבראן. ואשר יובל מפרס בכלל, משי, פנינים, אבן יקרה, בגדי משי, רקמי זהב, יריעות למסך, בשמי', עורות, יין, פירות כבושים ויבשים, סוסים, טאבאק, בגדים משערות עזים, כלים מברזל ועשת ברזל (שטאהל), נוצות, וכדומה; ואשר יובל לשם, בשמים אשר יחסרו להם, בגדי צמר [טוך], אינדיגא, צוקער, פשתן (ליינוואנד), נחושת. מהמכונות ומפות הארצות וספורי מסעות [רייזע בעשרייבונגען] לא לקחה אזנם שמץ מנהם. וגם מאייראפא לא ידעו רק השם לבד. בפרס יוכל הנוסע לנסוע בלב נכון ובטוח גם בלי אורחות רבות, כי גם בעיר גם בשדה בתי נתיבות בנויים אשר הנוסעים ימצאו בם כל מאוייהם. גם הדרכים סלולות והגשרים מתוקנים בכל הארץ. אולם ישאו על כתף החמורים ופרדים, כי אין להם עגלות נוסעות, רק הנשים הכבודות תשאנה בסכות בנויות כדמות חצי עגולה (שעזע). המטבעות מכסף, ועבר הא' חרותה, זולת אללה אין אלהים, מחמד נביא ד', עלי בר אבוהו" סביבה חרותי' שמות י"ב קדושיהם (אימאמ"ם). ועל עבר הב' שם המלך והמקום והזמן; למטבעות הזהב אין שווי מעורב לכויר ולא מקח ידוע כי לא ישאו רק להתראות ובעת ינתן כתר מלכות בראש מלך חדש. גם ימצאו מטבעות נחושת וכמעט רשות לכ"א להחיק להם כמוהם, ולכן אותות שונות להם, על ראשם היתו יער וכדומה. הפרסיים בכל שוכני ארצות החמי' אוכלים מעט כנזכר, ומה גם מאכלי בשר, את החזיר לא יאכלו כלל. על הרוב יאכלו בשר גדיי עזים ואילים, ולעתים רחוקות גם בשר בקר או גמל, יונים ודגים, מאכלי הלב לפת ופירות יערבו יותר להם ממאכלי בשר; והמיני צוקר ומרקחות יחנו מעדנים לנפשותם, ומהירם כל אוכל התאב נפשם. על הרוב ישתו חומץ יין מהול במים, או הירוש מזוג במים הנקרא דובא"ב או דושא"ב גם ישליכו בו פתותי קרח לקררהו מעט. לחמם יאפו על הרוב מקמח הפיס, טוב ויפה הוא מלחם היטמפעאלים, הלחם נאפה בלי מחמצת שמרים כנזכר, את לחמם ידביקו בדפני התנור כנזכר בתלמוד. מהתנורי' הנהוגים בארצותינו לא ידעו בני קדם עד היום הזה, גם מגדלי' מעלי עשן (קאמין) אין להם כ"א על המעט, אמנם התנורים שלהם הם כירות את [פייהר, פעספע] ונקראים גם בלשון פרס תענדיר, בלשון ערב תענו"ר, ובלשון ישמעאל תענדור; והוא לפי עדות החכם ניבוה"ר סיר יוצר חרש ארוך וגדול מאד כדמות כד (קרוג) רחב מלמטה וצר מעט מלמעלה, בו יבערו אש או ישימו גחלים בוערות עם אפר כירה, ויציגו אותו באמצע החדר בחור עמוק ב' גמדים (שפאנגען) הנקוב אך למטנו בקרקע הבית; מעליהם יבערו עצים או ישימו גחלים ואפר בהחור לבד, ואחרי כי יהיו לגחלי ולא יעשנו עוד, יציגו על החור במה (גערישטע) אשר מכסה עליו מלמעלה כמטה אלון מרובע אלנו עליו יפרשו יריעה גדולה אשר פרם השודף פרוס על

שני רצפת הבית, והחום צפון טמון שתחתיה ולא יצא החוצה, ואשר את נפשו לחמם ישב לארץ ואת רגליו או גם את גוו יאסף תחת היריעה וחם לו; ככה יחמו בני קדם בכל ארצותם מאיספאהא"ן עד אלכסנדריא של מצרים וקאנסטאנטינאפאל, לפי עדות הנוסעים המצאה נפלאה וטובה ומורשה היא להם משנות דור דור. עצי הסקה יקרים בארצות ההם, ולכן ישתמשו בגללי צאת סוסים גמלים וחמורים וצפיעי הבקר אשר ייבשו נגד השמש (יחזקאל ג') ישיקו ויבערו בתבן. כי ישבו לנהוס, יאכלו כלם מקערה אחת, ואם יכרו כרה לאורח הבא אליהן מאמונת זולתם יצינו לפני כ"א קערה וכלים מיוחדים בכבוד והדר, למען יתפאר האורח כי לכבודו ולמען לא יבוש לאכול כאות נפשו ישבע זאת, ובאמת היא כי הועדות הפרסיים הוא לאכול או לשתות מהכלי שאכל או שתה בו איש נכרי. אחרי אכלם ישמחו לבות האורחים במנגנים ומשוררים ורוקדים נמהרים. בבתי קאווע יתאספו המונים המונים מאוכלי לחם עצלות, לשיח מקורות הזמנים לשיר שירים והרוזים, או לשחוק בשחוק השאך וכדומה, אך למען בלע עתותי היום לקצרם ולכלותם, וחמשה פעמים ביום ידרשו את ה' ויבאו תפלה למען יאריכו ימים? הוללים! ואם לא רק מעטים ורעים ימים יוצרו? בזה לנו בני חלוף! לשנה לנו, הלא ככה יתנגדו על הרוב פעולתנו ועצבון ידינו להפך לבבינו ומגמת פנינו. אף כי דתם הזהירם מלעדות עדי זהב, יפרו חוק ביד רמה ויעטו עדי זהב לבושם. עשירי עם ישאו טבעות זהב על אצבעותם, ושלשלת גדולה מזהב או כסף על צוארם עד למטה מהחזה, עליה יתלו טבעות, חותמות, מורי השעות, דברי עתיקים (אנטיקען) ושאר כלי חמדה, לפעמים גם מצנפת ראשם משובצת באבני חפץ. וגם על החזה ובבית החגורה אשר במתניהם יתנוצצו אבני נזר. המלך וגדוליו ישאו גם אצעדה על אצילי ידיהם משובצות באבנים יקרות. כמעט כל גויות נשיהם יבריקו מאבנים יקרות. ראשיהן וצואריהן יזהירו המטפחות והמרקות והרבידים המשובצים באבני חפץ ופנינים מזהירים, החגורה אשר במתניהן תבריק מאבני בדולח (דימאנטין) ואודם (רובין), אצבעותיהן עמוסות טבעות מבריקות מאבנים יקרות, על אצילי ידיהן ורגליהן אצעדות ממולאות באבני חפץ. גם שולי בגדיהן מרוקמות לפעמים בנקודות זהב. הפרסיים וכל בני קדם יאהבו אבני חפץ מצבעים שונים, יותר מיושבי ארצות הצפון, אשר בכל אבני החפץ אין להם חפץ רק בבדולח לבד, ואולי בעבור זכות אויר ארצם, כי ישוחו שם זוהרי קוי נגהם, ועוד גם לטוהר השמים אשר בפרס, יותר מבארצות הצפון, הקודרים מני עבי ענני שחקים, וערפל ועננה העוטתם כל הימים:

כל חודש רמאזא"ן (הוא חודש התשיעי לחדשי שנותיהם) יצומו יום יום בצום נפשם. שעה אחת קודם עלות השחר יאכלו ארוחתם הנקראת זעהר"ע, ואלו עד ביאת השמש לא יטעמו מאומה. מעט מעשן הטאבאק אם ישאפו או כמר מדלי מים אם יבוא אל פיהם, לא ירצה עוד היום ההוא לצום ויום רצון. גם קצת לילי החודש ההוא יבלו בתפלות והתחנונים ולא יאכלו כלל. בליל כ"א בחודש יצומו כי אז מת עלי נביאם בפצע פגעו רוצח אחד ג' ימים קודם מותו, ויקראו את היום ההוא אירא"ם א"ל קוטו"ל (יום הקטל). והישמעאלים לא יצומו אז כי ישנאו את עלי ומחזיקי דתו כנזכר. החסידים יבלו הרבה שעות בכל ימי החודש בלמוד הקוראן. עוברות ומניקות, וכן תינוקות פחותים מי"ד שנים זקנים וחולים שע"פ אין בהם סכנה פטור מלהתענות. היוצא בשיירא לטס תעניא ושרע, אבל אמרו הפרסיים אינו דומה תענית רמאזא"ן לשאר תעניתים, כי צום יום אחד ברמאזא"ן ישב לאלפים מצום כל ימי השנה, ולכן יקראוהו א"ל מובארא"ק (המבורך). בליל כ"ג בו יצומו ג"כ, כי אז הביא המלאך גבריאל את הקוראן משמים ארצה ומסרו לידי מחמד נביאם, ולכן יקראוהו ליל"ת א"ל קדו"ר

(גליל הכה או הגאדרה*) , ולדעת הישמעאלים נעשה האלא הכוא בכ"ז בו . גם ישכו למות בחודש הזה , כי נכון לבם ובטוח אשר כל המת בחודש זה , נפשו תעוף לגן העדן באין מעצור . קצת מהחסידים יתחילו להתענות שבוע אחד קודם רמאצא"ן ומקצתם יתענו כמה ימים בחודש שלאחריו . בכ"ג לחודש אלול יחוגו חג הנקרא איד"ע קארבא"ן (חג הקרבן**) כי בשלש היום ההוא עקד אברהם את ישמעאל בנו (לפי המונחם) על גב המזבח : ימים מעטים קודם החג יקחו להם איש איש שה לבית אבות , שה תמים אשר אין בו מום או נקוד וטלוא , לזכרון על ישמעאל אביהם שהיה ג"כ נקי מכל דופי , ויקראוהו (גאספע"ף קארבא"ן) (כשב קרבן) , בימי החג יעדו את הקרבן בעדיים בחרוזי זכוכית ושאר דברי המודות לכבוד ולתפארת , גם יצבעו את ראשו ואת רגליו ושאר מקומות הגוף בצבע עשב הנקרא הענא"ה . השכנים יבקרו ויברכו זה את זה ביום טוב וחג מבורך . וכאשר ישחטו את הקרבן ישלחו ממנו מנות איש לרעהו ומתנות לאביונים***) , הרבה בתי אבות לא ישאירו ממנו לנפשם , אולם כ"א מחויב לתת ממנו לדל די הרוחה אחת , ויחוגו כל היום ההוא בשמחה ובשירים וטוב לב . בערי הגולה יחוגו כמשפט הזה . כחא"ן (השר) ילך בהמון הוגג אל קארבא"ן גא"ה (מקום הקרבן*) אשר במגרש העיר , אתו יובילו גמל אחד נבחר ונחמד ומעוטר ביופי והוד והדר , כי קדוש יאמרו לו , בבואם אל המקום ההוא ידקור הכהן ברומח אשר בידו אל תוך הזה הגמל , ואז אים יעופו כלם ויבתרוהו לנתחים , וכל אחד יחטוף ממנו את בתרו כפי משת ידו אשר עלהם על יד רעהו , אברי האיש הגליח להטוף אף כזנב בלעהם , כל עמו ישמרוהו , כי מאושר יהיה בארץ החיים . אח"כ ישובו העירה , לפני היכל המושל יבנו גב ויעבו רמה למשחקים ורוקדים על החבלים ודומיהם , וישמחו ויחוגו כל היום ההוא . באחד לחודש הראשון הנקרא מאהורי"ם יחוגו חג הנקרא דעס"א (עשרה) כי ימשך עשרה ימים , בהם יתאבלו על מות האימא"ם (קדוש) הוסיי"ן בנו השני של אלי קדושם , אשר מת במלחמו את יעלה"ד קאליף (מושל) הישמעאלים , בהמקום הנקרא קערבעליי"ם (אבל) אשר בארץ ערב בין ערי

קופא

---

*) אולי מזה תתקשו כמלך עתיד לבידור (איוב ט"ו) רצונו תתקשו ואזרכו איל במלך בעיד לאזור גבורה נגד מתקוממיו .

**) אין ספק כי מזה בשון המשנה לפני אידיכן של ע"ג (ע"ג ב') ובגמרא חד תני אידיכן , וחד עידיכן , ופליגי בקריאת מלה פרסית , וכן הוא גם בלשון ערב , ועיין במוסף הערוך ערך סינו את מה שהביא בשם רבינו הנגיד ומה שכתב שם. ולא יפלא עוד בעיניך.

***) אסתר ט' כ"ב , נחמיה ח' י' , כי מרדכי היהודי משנה למלך אחשורוש בשושן הבירה , ונחמיה משקה למלך ארתחשסתא ג"כ בשושן הבירה כנזכר שם , ולכן לא תמנה דלוה זו בדבר זולתם , ולא יפלא בעיניך איך קבלנו דבר מעמים זולתינו , כי כבר העידו ז"ל (ירושלמי פ"ק דר"ה) אשר גם שמות החדשים ושמות המלאכים שעלו עמהם מבבל , ובבבל היתה אז תחת פרס כנודע , ואם כמתאונן העיד המזכר ,ויתערבו בגוים וילמדו מעשיהם' הרעים , אף כי הטובים ילמדו מהם כטובות , כאשר התאונן גם הנביא לדהז"ל כמשפטי הגוים לא עשיתם כמקולקלים שבהם עשיתם וכטובים שבהם לא עשיתם (סנהדרין ל"ט) . ואנכי בעירותי זאת למען לא תתפלא אם תמצא מנהגים ישוו למנהגינו בכניגו הותנו שאחרונים , כי באמת גם טובות גם רעות נהלנו מהם , אך החכמים והטובים לעדו אותנו כטובות שבהם וכן המצא להם ז"ל (ברכות ה':) בג' דברים אוהב אני את הפרסיי' וכו' בג' דברים אוהב אני הפרסיים וכו' , והסכלים הנחינו לנו הרעות מהם . וכן יוכל להיות גם בהיפך כי אותם המנהגים אשר לא יתנגדו לחוקי מחוקקם נהגו גם הם מאתנו , אבל אותם אשר עיני כל משכיל יחזו כי יתנגדו לחוקי תורתו , הנהילו אותנו בלי ספק פתאי הדורות ההם . וזאת היא מודעה רבה לכל הדברים גם לאשר העירותי על דמיונם , גם לאשר לא העירותי , רק מעלמם יאירו לך בקרבך תכונות בני קדם הנמצאות בספר זה , ואתה דע לך .

*) אולי שם גם גבול אשר תנחלו (יחזקאל מ"ז) מקום גבול , מראש יחזקאל שי' נשלם כנודע .

קושא ומעדינ"א. בראשון לחודש הנזכר יבילו הכהנים בבית התפלה אשר של הקירות תלויות יריעות שחורות, ויקראו בספר הנקרא א"ל וואק"ח, או תולדות וקורות אלי ושני בניו חסן" והוסיי"ן, ושם נכתב גם ממיתת חסיי"ן. הקריאה ההיא תקרא לאט בקול דממה דקה ובנגינה נעימה כי נכתבה גם במליצה היותר נאה ומהודרה אשר בלשון פרס, והרבה מאמרים נכתבו בשיר נעים, במגינת לב יהופפו השומעים על לבביהם, ירדו בבכי ויקרא כפעם בפעם, אהה חסיי"ן! אהה הוסיי"ן! בכל יום ויום יעמידו אנשים ידברו ויפעלו פעולות בדמות אותם האנשים אשר השתרגו בהספור הנקרא באותו היום, ואז יובאו גם ליורים ופסילי' מהאנשים ההם ויבאו ברהובות קריה בהמון תשואות, גם יהראו אז היונים הקדושים אשר פיהם עוד בדם הוסיי"ן נגואלו, והם הם אשר בשרו במעדינא ממותו בקרבעליא. וכן יראו עוד הסוכים אשר רכבו עליהם הוסיי"ן ואבבא"ם אחיו, והמה לבושים עודנה בדם כאלו נפצעו עתה בפצעים הרבה והגיהים עודם מתוכים בם, בעת הנסיעה עם הפסינים ברהובות קריה, יתהוללו ויתעוללו הפרסיים, כי תבער במו אש דת וקנאת אמונתם אשר הלהבו מוסדי נפשם, ויבחרו הגוז מהחיים וכמשמוגים יתפרוהו. כי יאמינו אשר נפש כל איש ימות בחג ההוא תעיף חיש קל אל אוצר האושר הנצחי, וכן יהרפו גיוום יפצעו בו פצעים, ורבים יעצרו בעדם מלשתות מים, לאות על מיתת הוסיי"ן יען נהכרו לו מים; עשרת ימי התשובה או האבל ההם אסורים ברחילה ובגביסת לבנים. ביום העשירי יהריו גם הארונות אשר בם מונחים גופות המתים במלחמה ההוא, והם נגואלים ג"כ בדם, ועניהם המנופות והחרבות מקושטות בגולות יפות, ואח"כ יקברו אותם בכבוד, והכהנים יעלו על הבמה לכלות הקריאה מתוך הספר הנזכר ולהשלימו בהלות וקללות אשר על ראש הקאליף הרוצח את הוסיי"ן יחולו. הפרסיים יאהבו לפעמים את הצידה (יאגד) לבלע בו את העת, להמלך וגדוליו כלבים מעשים לצוד בם ציד, אף כי יתעבו את הכלבים ויחזיקו אותם להיות בלתי טהורות. הכת הנקראים זאיי"ם יחזיקו א"ע להסידים יען לא ישתו יין, ולא ידברו כזב, ולא יגעו בכלב. על הפרא (ווילדע עזעל) לא יהרבו כ"כ כי בקשיו ייעפו, יען קל ברגליו הוא מכל חית הארץ: רק לפעמים יעמדו סוסים ועליהם רוכבים נמהרים בהמקומות אשר ידעו כי שם יבוא הפרא אל נכון, והרוכבים יהיו על סוסיהם בהדרבונות אשר ברגליהם לרוץ קל מהרה עדי ייעף הפרא ויתפשוהו לפעמים בעתים רחוקות (ירמיה ב'. פיוב ל"ט). הפרסיים יתחתנו לפעמים זע"ז את נהלתי מכיהם בעודם גמולי מחלב כאשר יעשו אחיהם ההודיים. האלמנה לא תנשא לאיש עד שתמתין ד' חדשים. הרפה לנשים בארצות בני קדם כי תהיינה עקרות ולא תלדנה (בראשית ל' כ"ג). את בניהם ימולו במשך ארבעים יום אחרי לדתם, מקצתם יאחרו המועד ההוא אבל לא יותר מי"ד שנים כי אז יהיה להים, כנזכר בהענית רלאנגא"ן. אחרי המילה יעשו משתה שמנים לכל אוהביהם וקרוביהם בשמחות גיל והלולים. במות המת יתאספו קרובי אוהביו ומיודעיו לשאת עליו נהי. אח"כ ישהרוהו במים יניחוהו על המטה, ויובילוהו אל מקום קבר אשר במגרש העיר, אחרי המטה כל אדם ימשך והכהן הדורש והסופד עליו מאמרים מהקאראן בראשם, כי יחזיקו מאד במצות הלוית המת, ההולך בדרך ופגע במטת המת אסור לעבור מפניו עד שילוהו ויקרא לפניו ג"כ „לא אילנא אילנא לילא" (לא אלוה זולת אלוה) ויתעסק בקבורתו כאחד מהמלוים אותו מביתו. אחרי הקבורה ישובו קרובי המת אל בית האבל, ושם בבית תעשינה מטעמים מאפים דבש ובשמים, אשר יאכלו לכבוד המת ולזכרונו וישלחו ממנו גם לאוהביו וקרוביו למען יכבדוהו גם הם כי יאכלו לשמו ולזכרו, ביום המיתה יקרעו הקרובים את בגדיהם ויזרקו עפר על ראשם ועל זרועם. ביום השני ילבשו בגדי אבל, ובהם ילכו על אביהם ואמם י"ב חודש, ועל שאר אחרי בשרים ג' חדשים. עתה אלה ימצאו שם גם יהודים, אשר יגורו שם בגמור

ובמאוס, ואף כי הפרסיים ימולו בכל עת חלב אונם ויגיע כפם, בכל זאת נבזים ושפלים הם בעיניהם, עד כי צעירים ישחקו עליהם ונערים יתקלסו בם ברחובות קריה באין מעצור ומכלים דבר, ונתקיימה בהם תוכחת הנביא. וגם אני נתתי אתכם נבזים ושפלים לכל העם". לפנים גרו נוצרי קאטוליק"א רבים באיספאהאן הבירה, אבל מעט מעט שדדו הפרסיים את רבם והחריבו בתי תפלתם. ועתה לא מצא מהם עוד אליווא"ר הצרפתי כ"א שני בתי אבות וכהן אחד אשר ישלחו לו מרומי ר' שאליר בכל שנה. היהודים היו לפנים הרבה ונתמעטו ג"כ את"כ תחת ממשלת מחמד. אולם מעת ישליו הפרסיים מהמרידות ומהמריבות אשר היו בינותם והמסחר עם הודו הולך וגדול, ירבון שם גם אנשי הודו יום יום. ארמיענער נמצאים לרוב בפרס, והם נוצרים, בינוני הקומה, דלי הבשר וגבורי הכח, שערותיהם ועיניהם שחורות, פניהם שחרחורת, וישנאו ללכת לקרב ואת המסחר יאהבו מאד, והמה ראשי סוחרי אזיא ונוסעים עם עזבונם בכל ארצות אזיא זולת סינא, לרוב שקידתם והבנתם אל המסחר. לא יחושו לציה וחום לגת שלג וגשם מטרות. והם מכניסי אורחים שונאי משקות המשכרות, כילים, בעלי קנאה, נושאי עון ומתונים בכל דבריהם, אוהבי בצע, ובכל זאת יבחרו יותר המסחר במעט משכורת וקרוב לביתם, מרב משכורת בארץ מרחק, יבינו ב' לשונות, אחת אשר תהלך בארץ ואיש את רעהו ידבר בה, ואחת אשר בספרי קדמוניהם. ולא יבינום כ"א חכמיהם, גם בתי ספר לנעריהם. אוהבים מאד את הנקיות. בארץ מכורותיהם המה מבדילים מאד, דתם קרובה לדת נוצרי (דער אלט קאטאלישען קירכע) והיא דת הנוצרי היותר קדומה בארצות קדם. קורדען רועי צאן שוכנים במחוזות צפונית מערבית, רובם נוסעים בעדרם ממקום למקום. לשונם בלולה מלשון פרס ארמית וערבית. והמה נחלקים לשבטים ובתי אבות, שוכנים באהלים, אוהבי ריב ומדון, אורבי אורחות לשלול שלל ולבוז בז ולשפוך דם נקי. עיניהם קטנות, עורם ושערותיהם שחורות, פיהם רחב, משחת מאיש מראיהם; בנעוריהם ילכו ערומים והשופי שם, ובזאת יקשיחו גויותיהם לשאת תמורת האויר וחליפות הזמנים. בפיהם יקראו עליהם שמות מושלים לאמר זה אדון לנו. אולם אינם סרים למשמעת שום מושל, כי עם מרי בוזזים ושוסים המה, ומי זה יחוש להכביד עליהם אכפו ולעצור רוח תאותם? אמונתם בלולה מדת נוצרים וישמעאלים. והפרסיים יקראום יעזידע"ן (כופרים). משפט מות להמקלל את רעהו, אך בפרס ימולו כישמעאלים, ויין ושאר משקות משכרות ישתו כנוצרים. אך ישגיחו מאד לבל יגר ממנו נטף ארצה, ואם יטוף ממנו אף כמר מדלי, אזי יחפרו גם רגבי האדמה ההוא ויטמינום בהכום למען לא תדרוך עליהם רגל אנוש. כהניהם ילבשו שחורים אשר לא כדת הישמעאלים. טורקאמאנען נמצאים ברוב מחוזות פרס. רועי מקנה ונוסעים בעדר, ודומים בתהלוכותיהם להבעדואינען אשר בערב; יאכלו חמאת בקר וחלב צאן חלובי חלב ובשר פרים ועתודים לשבעה, ואת הנותר יובילו להערים אשר סביבותיהם וימירו אותם במחיר נשק בגדים ותבואה ודומיהם. הנשים תדרשנה צמר והארגנה יריעות, והאנשים רוכבים על סוסים, רוצים אל המרעה ושואפים אבק כל היום. את נשיהם יקנו ככל בני קדם, והמה שודדים וחומסים ג"כ אך לא באכזריות המה. אמונתם אמונת מחמד. קאשעמירער משכנם בפרס מזרחית, חרוצים בטבעם לכל מלאכה, אולם מצוקת הזמן והנימוס הכבדה עליהם כעת תפרע נטעי חמד אשר בנפשותם לכל מפעל טוב ותושיה עוד פרס תלמודה; ולזאת יבלה לדלת העם אשר ישלחו בעולתה ידיהם, כי אכף עליהם ההכרח אשר לא יבוגה. אולם בכל זאת ארצם מלאה אדם. נהרותיהם ידגו דגים לרוב ומהם רוב מחיתם, החכם פארסטער יחשב כי רבוי הדגים אשר יאכלו אנשים תרבם לכם פרי בטן ולכן יפרו וירבו במאד מאד, ויש לכם לשון מיוחד, והם שמי לב

ושוסני

ולוסבי עונג, לא יאמו עם אחיהם הפרסיים לקרב, ישכילו מאוד לקלע בקלע, וכוס יעכרו ביד השויב ולא יתנוהו לבוא קצה גבולם:

הודו מזרחית *)

בלשון הודו דיאמבורוויב (ארץ נושבת ובפי הקדמונים הינד גם הענד או הינדוסטאן. ובל"א ושאר בעלי האסופות אשר באיראפא יקרא כל חלק הודו אשר בינות הנהרות אינדו"ס וגאנגע"ס בשם הינדאסטאן או הונדוסטאן.

באשר כסן מפרס קדמה נפגע בארץ הודו מזרחית [אסט אינדיען] הנחלקה לשני חלקי ארץ הנקראים בשם הודו החיצונה והפנימית (ובל"א פארדער אונד הינטער אינדיען) ואנחנו נתחיל מהודו החיצונה יען קרובה היא לארץ פרס, וגם צבי היא במגד תבואות שמש וגרש ירחים לכל הארצות; כי ארץ חמדה טובה ורחבה היא. ארץ זרועה ונושבת מקדם קדמה. ארץ עיני הטבע בה מרחבית הוסדה לנשואה גן עדנים בהבל ארצה וכלילת יופי ומבוא לכל הארץ; כי רק ענים כריקה כוס יפיה הודה והדרה, רק בהיקה הרעיפה גבמי רצון המפיקים חופר וברכת שמים למכביר; מהרריה יהלכו כל אבני הפז ואבן יקרה. ואבן הבדולה [דימאנט] כרקיע לטוהר אשר בלבנה הורו יקדיר כל זוהר, רק בתמיה יאגר. יעריה עמהים כל עץ בחור וטוב לעשות ממנו כל כלי, גם כל עץ עושה כל פרי מגדים וראשי בשמים; בצל דליותיהם ישכון כל צפור כל כנף. כנף רננים החידה ונוצה בראשי יונקותיהם יקננו, ומבין העפאים בעל הכנפים המגיד לאדם ביהו (פאפאגייא) יתן אומר. בפרס שדי כנפי שחר על נאות שדי, הו בלציף עלטה חשכת ליל את עין הארץ יכסה, שמה הנותן זמירות בלילה [נאכטיגאל] יחד הם טכבי נסף ובוקר מלמרת רסס המיר ירון משדי יולרו, ומבין פ רוח למהוגני הורות יזמר. שם תרמוס כל חיתו יער מהשבבב העדא הכסוי נבלי הם. עד הבסן הם.ם ספס בלע ביהו ונקיקי כפים מלונתו. יהוריה ידגו דגים לרוב. ובין בלמותיה ואגמי מימיה התנינים הגדולים [קראקאדעלין] ישימו מעונתם. נהם ש.ף ועקרב בנאות דשאיה ירבצון, ובהורשיה כל זוחלי עפר ירחשו. גם העם היושב נה כוכבי נב ואנשי חסד המה, על משמרת אמונתם ופקודות ממשלתם כנד יעמודו; אף הם אלפי' שנים ימתו ויסוהו תחת עול המת מניק אבר יכונן להשחית ארצם ולאחות זכרם, המה בל ישפכו השורש אף בל ינו שעל מני ארחותם, כי ישען ברוח נכון בשם אלהיו אלהי אבותיו, ואם כי לא הלהיט המה, מסערות לב פוסעים לא יבהל, משוא נלי שמת שופטיו לא יירא, ומהאון המון דכים לא יחת, רק בנפש שוה סף נבהלם כאגמון יכוף ראשו עדי יעבורו עדי יתנופו וסערה לדממה הקוס; גם הם קודר הלוך ילך ובכה מעוגר רעה ויגון, לא יובילוהו רגליו מרחוק לגור, הו לשוטט ארצות לא דרכו בהן רגלי אחיו פעמי אבותיו, רק בנפשו ינפה יהיל ודומם כי העבור

---

*) מפתרוס ומכוש ומעילם (ישעיה י"א י"א) תיב"ע מפתרוס ומהודו, היכפוך כושי עורו (ירמיה י"ג כ"ג) תרגום האפשר דישנא כנדאה מסכים, ויב"ע על התורה תרגם את כל ארץ החוילה (בראשית ב' י"א) ית כל ארעא הינדיקי, וחוילה א ננה כוש נראה מפסוק ב' הסובב את כל ארץ כוש. ואם יתעקש המתעקש לאמר כי הינדקי איננה הודו. הנה התרגום על מהודו ועד כוש (אסתר א') מהינדקי ועד כוש יוכיח ויכזבנו. ולכן גם מכאן ראיה לדברי הרמב"ן בהור לנמיבם כי יב"ע על התורה איננו יב"ע על הנביאים, אף כי פלאם אינו צריך ערשום.

מסבת ממשלת שופטים אבירי לב ותחתיהם יפרח מושל צדיק , אשר גם אשיר הקוה ישיב לגברון , כי בכנפי חמלתו תהיה פליטה , ועל רוב שלום יתענגו כל החוסים בו . עוד כהה חשך בשערות את עין הארץ וערפלי הדמיון לאומי תבל , עשתה לה הודו יד ושם לתפארת עולם ; אימתה ופחד יאחזו לבות הנוסעים עת יחזו גודל והדרת הבנינים אשר נמלטו משן העת וחמת מרגיזי ארצות לא לכם ותפארת בתי התפלה אשר נבנו מימות עולם . גם מפרידי השרידים הנחמדים באו אלינו ע"י הרילה החכמים קלייקא"ר ופלעגע"ל . יתעלו אמנם מספר האומרים כי עוד לפני הדבה אלפים שנה האמינו חכמי הודו באחדות הבורא יתברך והשארת הנפש ומהם נתפשטו דעות האמונות ההם (זולת לנו) בכל ארצות אלה . לא רק דברי הימים אשר להם יאמתו התפארותם כי עם חכם הוא מקדם קדמתה גם באמונה ודעות גם במלאכת חרש וחושב ותוקי המלוכה . כי אם גם חכמי היונים יחזיקו במעוז דבריהם יתעו עידיהן ווילדיקוס , אשר גם בעת ההג' הערגיז ארץ אלכסנד"ר מוקדון (הנקרא בדברי הימים אשר לאודיים השודד השלום והרולם הארץ) לשדוד ממלכות עם אליו ותקע הלזה , גם אז היה כמו עתה גוי צדיק שומר אמונים את מנהגי דתו ותוקי ממשלתו באין חליפות , חכמי הערביים הקדמונים יעידו כי ההודים היו הראשונים בהמצאת תכונות מלאכת המספר וצורת אותיות המספרים הנהוגים עתה בינינו , כי מהם למדום הערביים , ומהם נתפשטו בכל קצות הארצות . גם המה היו הראשונים אשר השכילו לכסות מערומי התוסרים במעטפות הכסליה , וראשי מושלי המעלים עזאסו"ם ומעדרו"ם השליטו גם את בגדיהם ושמו הרבה מהם בכליהם , וכן מצאו הם בראשונה את סגולת אבן השואבת (מאגנעט) ועשיית אבק השריפה . ותחוק השאך אשר גם עתה ימצאו בהם משכילים להתפאר *) .

ארץ הודו יען כי היא מסוגלת על ימים ועל נהרות נוסדה לכן גם היכלת העמים היא אל איים רבים וארצות רחוקות , מבחרי תהכות מאפריקא יסה ומאי אנד ופיהליפינען קדמה יבואו לה . הערביים המה רוכלים בסוסים מיוחסים ובקדה וקנה ומבחר הקטורת וכל מגדים הנותנים ריח וקטורה באפס ישנו מערבה . פירחפא שוהרתה מרוב מעשיה במלאכת חרש וחושב . והמה יכללו יפיה , רוכלי איי מאלוקען המה רוכלים בראש כל בושם . הינה רוכלתה בעלי הטבע . בני יאפאן רוכלים בנחושת עשות זקאמספער . הוהרי טיבעט בלמר לחר (שאהל) יתנו בעזבוניה והיא גם היא ברוב הונה ומערבה הזון ממלכות רבות ומעשיר גדולי ארץ כאשר הכיר .

מצריה לפאת ים הנהר אינדו"ם המפריד בינה ובין ארץ פרס . לפאת צפון הרי ערפל (נעבעל געבירגע) או הרי באלורדא"ג אשר יפרידו בינה ובין טיבעט ובוכאריי"א . 108° עד 83° אורך . 80° עד 35° רוחב . שטח כל הא' הוא עד הנהר גאנגעס 70000 פרסאות מרובעות .

אוירה בכלל זך ובריא . בצפונה הוא ממוזג ולפעמים קר , ובדרומה חם מאד . אולם בירחים מעטים יקורר . בארצות באחסאר ובענגאלען ובמקומות אשר דרך ארצם ישטוף הנהר אינדוס האויר רע ומזיק מאוד . אולם היותר זך ובריא הוא במאדרו"ם וקאסעמי"ר . רוח דרומית מערבית יוליך לחוף מאלאבא"ר את החורף , ולקארמאנדי"ל את הקיץ , ורוח צפונית מערבית בהיפך . בחוף מאלאבאר ימשכו ימי הגשמים מחודש אייר עד תשרי . ואז ישרפו הנהרות וישטפו ויעשו
ארץ

*) לפי עדות החכם (ווילאנד) בכרך כ"ד מספריו היקרים המציאו את השחוק הזה זה אלף ות' שנה בערך . המצאת סיבת זה השחוק ושם ממציאו עיין בספר לימודי שחוק השאך ידידי הרבני המופלג החכם היקר מוה' אורי צבי רובין שטיין נ"י , בסוף ס' המסאר רבינו הרא"ם ז"ל . לבוב תקס"ט .

ארץ מסוגרת משכל וסכ. כי גשם מטרות עוז קולות וסערות רוחות לא ישבותו , אבל לא יעלה צמד גידול פירותיה אשר לחדשי' הככר . גם הקיץ לא יכביד שמש חומו על יורדי הים באניות כאשר יכביד בקארמאנדיל. כי הרוחות החולפות בגאות אלהובות ומלאות חול, ישבו בקארמאנדיל ויהמו אויר הארץ עד כי תושביה יהרו מני חורב ועורם עליהם יתבקע , והעשירים למען לא יצמאו בחרבות ילכו . יוליכו אתם מים בבקבוקי יוצר הרס הבוסים בשם אשר ירטיבו במים קרים ויהלכו תוחם לרוח היום למען יגנבו המים אשר בהשם והבקבוק ומימיו ישארו קרים . אדמת ארץ הודו שמנה ופוריה . כי ימלאו בה נהרות ויאורים רחבי ידים . והרבה פלגים יבלי מים יותר מבכל ארצות אזיה. רבים מהשדמות יעשו אוכל פעמים ושלש בשנה. זולתי במקומות אלהובות אשר בשדות נהרי גאנגוס ואינדוס המלאים הול סלעים וכפים רפש ואגמי מים ובמדבריות אשר בדעקא"ן ואשר בין מולט"ר וקאנדאהא"ר . ובמדבר הגדול מכולם , מקדם לנהר אינדו"ס אשר שבעים פרסאות ארכו וי"ב עד י"ח רחבו, האדמה תשא שממה שואה ותמה. מחזה נפלאה נראתה בהודו הרבה פעמים בימים קדמוניות . וגם בשנת תקס"ט בהודש כסליו, בעיר קראקבוט ג' פרסאות מעיר בענארע"ס בהיות עכם השמים לטוהר והשחקים בהירים וכשפיר מזהירים . וגם ימים הרבה לפניו לא סכנה עליהם ענגה . נראה פתאום ברקיע השמים כדור מבריק נגהו עד למרחוק כאור ירח יקר הולך במלאותו , לפניו ילא רשף בקול רעם נורא מאד ואחריו גם סופף מאבני אלגבים אשר נתקעו בארץ . התושבים גם הבריטאנים שלפו מיד מקלעם מהארץ ומלאו כובד איזה מהם ב' ליטראות . (עיין מזה בספרי המסעות להחכם לימורמאן ספר י"ד . וביותר באות במדרש מלים מהחכמה הטבע להחכם (פונקע) בגנה מהות גשם האלגבים (שטיין רעגין).

נדרותיה רבים . המוזהרים שבהם נהר אינדוס או זינד. מקורו בהרי פינדר הי"מ בין קאשמע"ר וקאשגאר , נתוכו ישתפכו הרבה נהרות קטנות ועשנים גדולים , ויאחז דרכו דרומית מערבית מהלך ק"ן פרסאות אפכזיות וישקה את ארץ הודו כנהר יאור את ארץ מצרים , וישתפך במקומות הרבה בים הודו (אינדישען אליאן) . נהר גאנגעס בלשון הודו גאנא (הורה נהר) י"א שהוא נהר גיחון הנזכר בת"ב וד"ה . וי"א שהוא פישון (בראשית ב' בנתה"ם שם) מקורו בההרים הגבוהים אשר בטיבע"ט הנקראים הכמייז"ע וישקה את ארץ בענגאלע"ן כנהר אינדו"ס , ולכן יעריצוהו ויקדישוהו ההודיים, ורבים מהנוסעים המהבילים וגדודי כהנים אליו ינהרו לרחוץ בו רוב פשעיהם , והברהמיני"ן ימלאו ממנו בקבוקי מים אשר יכנרו בהותם לר וימכרו במחיר רב לעשירי עם לשתות מהם אחרי אכלם . כי קודש היא להם בעבור רב הטוב אשר ייטיב להם, גם בעבור המוגהם כי מימיו יצאו מזיעת האליל פיוו"א אשר נזכיר . מימיו יניפו וישטופו ס"ז ממלכות וארצות רבות . וישתפך אחרי עברו יותר מר"ג פרסאות אפכזיות בתוך לבון ים בענגאל"י . איים רבים בתוכו המלאים יערים בהם נמרים רבים . והם ישפיקו מים ועלים לבנין האניות לארץ בענגאלין והאיים אשר סביבו . נהר בוראם-פוטער מקורו ג"כ בהרים הנזכרים , וישטוף את ארץ „טיבעט „אפ"א"נאסע"ס ובענגאלין מזרחית. נהר פודער מקורו באסמע"ר וישתפך בלשון ים זינד"ז , נהר פעבורא ונהר זאנא שניהם ינבעו מים אחד , הראשון ישתפך בפאת מערב בלשון ים קאמבא"ע , והשני בפאת קדמה בנהר גאנגע"ס . נהר קוטאק מקורו האחדות הנהרות מאל נאד"א ומיי"ע , וישתפך בלשון ים דענגאלי . נהר טאפטע"ר אשר ישתפך בלשון ים קאמבא"ע . מבהרי הנהרים הנובעים מהרי גאט"ע וישתפכו אח"כ בלשון ים בענגאל"י המה הנהרות גאדאווע"ר , קריסטנ"א , קאו ער"י , וקאלאר"י . גם הרים רבים בהודו האיזונה , הגבוהים שבהם הם הרי ערפל או במעוארדא"ק הנזכרים (אולי הם הרי הושך הנזכרים במס' תמיד) הלא המה בגבולי טיבעט ובוכארי"א . סבב ישתרע בפאת מערבים הרי האגדוקע"ס , ובפאת דרומים שרפים

פרי קאנפע"ל. סביב לצפון הארץ וגם בתוכה ישתרעו שני הרי שלג הגאטים. אשר שם האחד, קאנסדיי"א. ושם הב' מוססא"ג, אשר מזרעו הדרומים ישתפשטו שלשלת הרים המשתרעים בתוך הארץ ונקראים בשם גאט"ס או גהאט"ע. מקצתם ערומים והשוממים. רגל אנוש לא תדרכם, ומקצתם מלאים יערים צומחים צמחים ופרחים לרוב.

יבולה ושאר האילנים יערים צומחים כל עץ עושה פרי. וכל עץ בחור וטוב לעשות ממנו כל כלי. כמו עצים זאפאן „אדלער" זאנדע"ל. עץ טעע"ק אשר לכיוצו עץ לא ירקב יבחרוהו לבנין אניות. אורז לרוב. ואין רשות להוציאו משם לארצות אחרות כי ממנו יוכלכלו כמה מיליאן נפשות. מלבד המאכלים הרבים אשר יעשו ממנו ישתו ויטיבו את נפשם ברוטב האורז אחרי כי יבשלוהו ויסננוהו היטב. גם אורגי בגדי משי או צמר יחזקו את הבגדים ע"י מי אורז כאשר יחזקו בארצותינו את בגדי לבן אחרי הכביסה ע"י חלב משה. גם המשקה ארראק היותר טוב יעשו מאורז. ויאפו ממנו גם לחם הנקרא בלשונם אפ"ע. ובמקום תמרים או שעור ישתמשו ביין תמרים (פאלמוויין) ואורז כתות, והלחם הנעשה מהם יותר טוב וקל המיכול מלחם חטים. גם את אבק השריפה יעשו מאורז וקל הוא להבעיר בהבעירו מאוד את יותר מאבק שריפה אשר יעשה בארצותינו, מאיי"ס, חטים, שעורים, עדשים, יאמ"ס, אינגגבער"ן. בהעלפען. צמחי גנות, צוק"ר בשנת תקנ"ב הוציאו הבריטאנים מבענגאלין לבד ח' מיליאן ומאה ככרים (צענטנער) רק לאירופא. ומי יודע כמה משאר הממשלות הסרות בהודו למסחרם. וכמה לארצות ערב והודו לפונית מערבית. וכמה החזיקו לעצמם? בזמנינו יעשו את קני הצוקר גם על האיי ציילע"ן. פלפל אשר יובא בכל שנה לאירופא לבד. רי"ב אלף ככר בערך, ויגדלו שמה ממנו הרבה מינים, אפיו"ס, נעשה ממין צמח כעין פוטשמין שלנו. הגבעול שלו גבוה ארבעים רגל, ראשו גדול כראש ילד ומחזיק בתוכו חצי לוג (מאס) שיתמין. האפיום היותר נבחר אשר כל שותיו יתגעשו ויתהוללו, יעשה מהמיץ הלבן כחלב אשר יוציאו מראש הגבעול בהתחלת הקיץ בעת יתחיל לגבור. ע"י הבקיעות והדקירות אשר ידקרו ויבקעו בו. והמוח אשר יזוב דרך שמה יתקשה והיה לקפאון ממראה אמין (ברוין) ולמהרתו יקלפו אותו בסכינים אל כלי. הישמעאלים ישתמשו בו במקום יין אשר לא יובא אל פיהם מאזהרת דתם. אולם הגרוע ממנו הוא אשר יעשו ע"י מכבש או ההבשלות הראש עם הגרעינים אשר בו; והיותר גרוע הוא אשר יקראו גם מעקאניאו"ם ואותו יוציאו מהצמח והגבעול לבד. האפיום ימותת הרבה מבני קדם (וכדאיתא בירושלמי פ"ב דע"ג אבן אופיון סכנה) כי כל שוגה בו ירפה ויחלש עדי יגוע וירד שחת. האפיום יבריא ויהגים את חולי אירופא אשר מידי רופא חכם יגליהו מזור לקחת. כאשר יאמר משל הקדמוני „מהפרחים סמון הדבורה נופת צופים, תינק גם השממית את רעל החמה. צמר גפן. פשי טוב לרוב. קארדאמאמע"ן. לבונה. עלי זענעס. כרכום. אינדיגא ושאר צמחי צבעים. אראנגען. פאמפעלמוזין. קאקאס. זאגא. אנאנאס. וויינפאלמן. פיזאנג. באנאנאס' פיזאנג. אילן בהני..אס אשר לרבוי סעיפותיו ואריכת פארותיו ישתטחו במעברי הדרכים. כי בצל דליות עץ אחד, עשרת אלפים בני אדם מחום השמש יחסיון. רמונים (גראנאטען) סאמארינדען. אילן בורית. בתוך הפירות הגדלים עליו ימצא מוח שמן אשר ישתמשו לכביסת המשי, אילני דורים „קאמפפער" פרעקט, בעטעל„ באגאטא„ נומילאק„ באמבוס (עיי' חינה) אילן הפאטאם אשר לעליו ריח ניחוח. קליעה (אינגווער. עיין רשפית למודים ח"א). פנינים אבני חפץ וכל אבן יקרה. ובפרט אבני בדולח (דימאנטין) היותר טובים לרוב. גמל ובקר, שור ביפאל אשר רק הודו ארץ מולדתו. שור גבן (בוקעל אקסע) על הרוב לבן. הוטעטה קרנים לו. על הרוב יחפו ראשי קרניו בנחושת קלל, ורגלי הארץ גם בזהב. ועל צוארו ישימו רביד כסף ומעגלי ברזל (הופען) ברגליו. משל

השומן על שני גבו ארבעים עד חמשים ליטראות . והם גדולים וקלי המרוץ מאד. החזיר , השנהבים (עלעפאנטען) היותר גדולים חכמים וטובי לבב אשר לא יחסר רק מעט מאדם , ימצאו בהודו . ובפרט על האי ציילאָן . אם ירגילוהו שמה לשאת עול בנעוריו יוכל אח"כ לשאת משא מחמשת אלפים ליטראות ; שנהב אחד אשר היה להמאגאָ"ל הגדול הבעיר כמעט אפו פתח את הרפת וברח לו . הקאַרנאַ"ק (כן יקרא השומר לראשו אשר ישא אליו אוכל וכל מחסורו) אשר השנהב אהבו כל הימים עמד על אם הדרך לשטן לו . והשנהב בשצף אפו לא שעה אליו ורמס לארץ חיתו ; אשתו הנעזבת על מות בעלה אשר הכין שאר לה למדי , כי שבר מפולת הקאַרנאַ"ק אשר על מבחרי השנהבים רבה היא , החזיקה בתמהון לבב בנאקי מעיה ועמדה ג"כ על אם הדרך לשטן לו . ואת בנה הבכור השליכה לרגליו ותאמר „מרלא ! את אביו הרגת ולא המלאת הכין עתה גם לבנו מטבח לבל יראה ברעה אשר המאיספרו" ויעמוד השנהב מהרים משאלה כהורס מחשבות ומהגהם יען נכמרו נחומיו . ולקח את הילד בסרח חוטמו , הרכיבהו על שכמו ושב אל הרפת בשובה ונחת ; ומני אז לא נתן הקאַרנאַ"ק אחר זולת הילד לגשת אליו . וגם הקיסר נשא את פני הילד ונתן משמרת פקודת אביו על שכמו כל הימים . זאת ועוד רבות כאלה תמצא בס' המסעות להחכם ליממערמאַ"ן הנזכר*) . סוסים מעטים , כבשים ועזים , להעזים אשר בערותיהם אדומות יאמרו קדוש . השורים אשר שמה גדולים ורזים גם ירכיבם ולמשיכם בקרון גם לתריסה ודישה . ולכן קדוש יאמרו גם להפרה . כי זה דרכם כשל למו כל דבר אשר ישיגו ממנו תועלת רב יעריצו ויקדישו . קופים ממינים שונים. והיערים מלאים מהם כי שקוץ ההודיים הם ולא יהרגו מהם כל ימיהם . אדם היערי (אראַנג־קוטאַנג) . טוכנעהאַמאַ"ן (הוראתו בלשון יון יסרוב , כי יסרוב להסוף בילי הקראָקאָדי"ל . וגם במעמקי החול יחתור בהפשם מהופם להשיגם ולאכלם . (ושקר נשאו לנו הקדמונים כי הוא ירד גם חדרי בטן הקראָקאָדיל דרך גרונו הפתוח כקבר ויקרקר שם את מעיו . כי רק אחרי ביליו לבד אורב במסתרים) . החול היערי. שחל (פאַנטער) . תולעת מסוככת באכזריות הימתה יותר משחל ונמר . החזיר (גראָבי פיסר אדער היענע עיין ר"ל) . אריה , ליש (לעמפאַרד) . נמר (טיגער) והכה יעודוהו . ה' או ו' צידים ישבו בבית קטן אשר ינשא על גוו השנהב ולפניהם ירוצו כלבים המלומדים לצוד ציד לתור את הדרך . השנהב הולך אחרי הכלבים באשר ילכו עדי יבאו אל הנמר . וכל אשר יתקרבו אליו יגביה השנהב את חוטמו מעלה מעלה למען לא ישורהו הנמר . והיתה זאת להצידים לאות כי יכינו עצמם לירות מהרה על צידם , ואז ירוצו הכלבים להתחרות את הנמר אשר לא יראה עוד את השנהב , וכאשר יעמוד הנמר בזעף אפו ויפשוק שפתיו אף יוסיף פרסותיו וישמיע ברוגז קולו ועיניו את מעמד צודי נפשו תלפינה , יעמוד השנהב הים קל למולו והמורים יריקו עליו בני אשפתם ; ואם לא יפול לרגליהם שדוד , כי יחטאו המטרה ישאפהו השנהב אליו בחוטמו ירימהו למעלה וישליכהו ארצה . השנהב יפחד תמיד מהנמר וגם הביט אל נבלתו לא יוכל , ולכן ירגילוהו הצידים לעמוד ברחבותה על עור נמר אשר יקרעהו בחרבות שניו לקרעים . ואח"כ יעמידו עגל חי תחת עור נמר אשר ירמוס ג"כ עד מהרה ולא ישפוט. ועל דרך זה ילמדוהו לגשת גם אל נמר חי בלי פחד בחשבו כי כח עגל כחו ולא ידע כי בנפשו הוא אם עוד לשני שניים הנהו , כי אז ידלג הנמר על גב השנהב . יען שם יקצר כחו להלחם את הנמר בחוטמו או בשניו . ולכן לא יאהב השנהב מתכונת טבעו לשאת אף גופת נמר מת על גבו . השעל הדומה לדוב (בעררנעטהליכע פוילטיהר) אשר זה עשרים שנה בערך נודע מציאותו . ולכן לא הזכירו חכמים בעל ראשית למודים , דומה לדוב בגדלו ובגודל זקן שפמו וריבוי

שערותיו

*) לפי עדות החכם פלוטארך בספרי המוסר שלו ס"ה במאמר מהשכלתה , למדו נשים את השנהב גם לרקוד ולכרוע על הברכים

מערות השעירים ; אולם בחשבון שניו החלונים ותואר רגליו ומנהגיו וכל התלונותיו
ידמה לשועל אשר באמעריקא הדרומי, תשכנו במחילות עפר ולא ידוד מנהגו כ"א
בחשכת לילה, ואיננו עגל כ"כ, רק רוח נכאה וענן העצבון תמיד על פניו ירשפו,
קולו כקול כלב נהבנו לנחים, וזלב, גם יאהב מאד תפוחים, דבש עקר ומוח
עצמות, שועלים קטנים (שאקאלס) דומים לזאבים במראיהם ולשועלים בגליהם.
ויסעו מהיערים ביונה גדודים גדודים לבקש אוכל ממעונות בני אדם והוסי הימים,
גם בעברי הנהר גאנגו"ס ושאר הנהרות המקודשים להודיים יסעו המונים
המונים להלוק אגל את הקראקאדי"ל ושאר טורפי טרף מגופות בני אדם אשר
ימצאו שם קבר ויסגירו את יומם בלא עתם. קולם כקול בכית נער קטן. עקרב
הגדול (קראקאדיל) הו צפרדע לדעת רבים מובא ברא"בע והרא. וכן הוא דעת
רבינו חננאל מובא ברמב"ן שם ; וימצא ממנו בהודו לרוב ממיני' שונים בנהרות הגדולים
ובפרט בנהר גאנגו"ס והינדו"ס. תכונתו תמצא בראשית למודים ובאגדות החכמה.
ברוב חלקי הודו קדום יאמרו לו. עכבים (ספיננע) ממינים שונים. על ספי ציילאן
ימצא מין אחד אשר גופו מלא שערות יפות ושחורות. והוטי קוריה עבים וחזקים
ג"כ אשר גם לצפרים קטנים ברשתה ילכדו ויהיו לה לברות. המוצץ דם (בלוט איגעל)
ימצא שם ביערות ולא בנהרות כאשר הם בארצותינו. הראש ההוא איננו גדול מאהם,
מראהו אדמדם וגופו מלא בהרות. והם נוסעים המונים המונים ואין בודד
במועדם, ולא ירחשו על הארץ קר נתר ינתרו וידלגו על הנוסע בלי ראות על
הבגדים ומשם יעורו אחרי דרך מבוא מקומות הגלויים בבשר האדם וימצו את דמו
לאין מרפא. ומה גם לאיש אשר חבלי השינה אפפוהו ביערות בהם, כי יכהירוא
וימוצו דמו לרויה ואשר שכב לא יוסיף לקום. וכמה פעמים אבדו אנשי האלמאג"ד
סרבה מחיל צבאם בנסעם דרך היערות. אשר נסלבו ע"י מציצת דמם מעט מעט
עד גועו. חגבים לרוב ממינים שונים. נמלים לבנים (ווייסע אמייזען) אשר
יאכלו את הבתים מהספתות עד הראש אם לא ימהרו לעשות עלה לגרשם*). יעלי
כלב (געמזע). אנטעלאפי"ן. צבאים. צבי ביזאם (עיין ראשית למודים) ארנבת.
כבוח (סייבכאטרן). תאקום פורה בלילה כמו התנשמת. ולו ארבע רגלים, ארנב
ג' רגלים. עטרות גבו אמונות ושחורות (שווארצגרויא) וצברות בטנו אמונות ירוקות
(געלבגרוין). ראשו כראש שועל. ובין צוארו ורגליו מתוח עור אשר בו יעוף
ביעף. מאכלו פירות האילן. ולא ירע ולא ישחית לבני אדם. עופות הבייתות ועופות
היערים והחוממים, ומהם עוף המלך (קעניגסגייער) קאסיארע. והחמס (פאוקע)
את החמס המגומר יקדישו ההודיים ג"כ בעבור אמונתם כי נפשות אבותיהם בהם
ההגלגלה. איש הודו דמה להרוג איש נרפאי על אשר המית החמס תגומר, באמרו
כי המית את המוזקנהו אשר נכשה בהם אל קרבו. אולם הנרפאי מלא את נפשו בהכתחו
הנמהרה לאמר „ומה לא תמצא פשעי אם נקמת דם אבי זקני השפוך נקמתי בו ?
הלא השמם ההומם הלזה המית את המגיד לאדם סיחו (פאפאגייא) אשר נפש אבי
זקני שמה בו מעונתה" אז רפתה רוח ההודו והמהו שככה. היערים מלאים
מהרבה מיני פאפאגייא, רבים מהם קדושים לאנשי הודו בעבור אמונתם הנזכרה.
אלכסנד"ר מוקדון היה הראשון אשר הביא משם את הפאפאגייא הירוק לאירופא
ולכן יקרא בפי החכם הטבעי ליננ'ע. המין הזה אשר גם דמות רביד אדום על צוארו
(פסיטאקים אלכסנדרי) על שמו ; כי לא נודע עוד בימי הקדמונים ממין זולתו.
אולם מעת נתגלה לנו חלק אמעריקא נודע לנו ממנו ק"מ מינים. ויותר מארבעים
מינים לא ימצאו כ"א בהודו לבד. הנותן זמירות בלילה (נאכטיגאל) ודומיהם מעופות
המזמרים

---

*) נפלאות רבות ונעלמות מתכונתם וטבעם תמצא במאמר מיוחד לידיד לבי אחי
ורעי הרב המריץ החכם והנבון המליץ המשורר מוהר"ר שלמה יהודא ליב
ראפאפארט נ"י. בבכורי עתים ווין תקפ"ב.

המזמרים , האגמים , והימים (זינג , זומפף אונד וואססער פעגל) , דגי הימים והנהרות , וברא‌שם התנין הגדול (וואלפיש) . הזמסים (בייטעלטהיער) דבורים לרוב . גם מנחשים ועקרבים יגועו הודיים לא מעט . הגדולים שבהם הנחש לעגיאן ארכו חמשה רגלים , בשרו וביציו מעדנים לאוכליהם . על אורך גבו כדמות מסרק , וכיס גדול התלוי בצוארו הוא לו במקום המוראה (קראפף) . נחש נעקא יקרא כי על כי יצפצף מארץ אמרהו תמיד נעקא ! נעקא ! א' רגל ארכו . ויאהב תמיד לבוא בבתים כגנב ולרחוץ הלוכו ב‌בייה . כי יטיל על כל מאכל אשר עליהם ירוק אורח את ארסו מבין אצבעות רגלי , נשיכהו המומה עד ארגיעה . נחש אליל (אבגאטס שלאנגע) יקרא כן על כי מקצת מהעמים יכבדוהו ויעבדוהו . ויקרא גם נחש המלך (קעניג'ס שלאנגע) כי הוא מלך על כל הנחשים הנפילים (ריזענשלאנגען) ביופי וגבורה . ארכו לפעמים יותר מארבעים או חמשים רגל . עביו כעובי איש . מראהו נאוה ומה גם הטבעות מגבעים יפיפ ומזהירים אשר על עורו . ועל הרוב שמש כהותן העגולות אשר על גוות זנבי התוכים (פפויעי) משכנו בנהרות ואגמי מים , גם יעלה בראשי האילנות ויפיל עצמו על העוברים תחתם ויהבקם בחזקה עד כי גם את עצמותיהם יגרם ; ככה ימותת את האדם או את השור בשפעל נמר עם צבי ודומיהם . בראשונה ימוץ את דמו . ואח"כ יאכל את בשרו , גם עצמותיו תהיינה לו לברות אחרי אשר ירכך אותם מעט בריר שפתיו . כי אין הרבות ומאכלות מהלעותיו . ויהי הנקל לו לבלוע בלועו הרחב ובגרונו הפתוח כקבר ארנבת תמים ולא יהפוז . אם אין לו חיות גדולות ישבור רעבונו בנחשים ועקרבים ובלבים (קרעטע) וחגבים ובדבר זה ירבה להיטיב לתושבי הארץ מאשר ירע . והיה כי ירבה לאכול לשבעה יגוע עיף ויגע ואז נקל גם להמיתו או לתפשו חיים . וילמדוהו דעת לשרת לכל מלאכת עבודה . גם את בשרו יאכלו וינעם מאד להם . ובעורו כיסה יעשו מסחר רב . לפעמים יוציאו מבטנו עגל בשפעל תמים אשר יצליח עוד לאכילת אדם . ואין לו ארס כלל רק בזרוע כמו לבד עצומים כל הרוגיו . נחש הזרם (ברילנען שלאנגע) נמצא לרוב בהודו . ארסו גדול מכל ארסי הנחשים . ארכו ג' עד ד' רגל . עיניו כברקים ירוצצו . וקשקשי צוארו כאבני נזר יתנוססו . עורו צבוע בצבעים שונים בדמות טבעות עגולות כהרסים ולכן יקרא כן . נשיכתו חשב להגפיך הגוויות זרות ינערות בצואר ועכברי הלחיים כתנועות בעלי הנכפה (קאנוואלזיפיש בעוועגונגען) והם ישבו הפערת פה ונזילת הריר המהון (שווינדל) והולי ראש חזק מאד גם העדר ההרגשה (בעוואוסטע לאזיגקייט) , חוברי חבר הרמאים ילמדו אותו לרקוד ולחול במחולות בראש הונות כפי הרמת ונמיכת הקול ; כי יפתוהו לצאת מכבלוב אשר ישב בו . ויוכיחו לו בלויי שהבות אשר ימהר לנשוך בחשבו כי דבר מאכל הוא ומה יאבד את ארסו על זמן קצר . והיה כנגן המנגן והסי עליו רוח שמחה וירום ראש וירקוד כי יניע את גיוו הנה והנה לפי הערכת הקול . גם ימים משוא עת ימלטו הקולות במהירות כי אז ימהר גם הוא לנוע ולרקוד . אך אם זנבו יאחז כמו הרז לא ימישהו אף לא יניעהו ממקומו , עשרה רגעים אחרי כי יתלוהו ישוב לבית כלאו עיף ויגע .

מספר תבונות ואמונות תושביה . מספר האנשי אחז בכלל יערך קי"ם מיליאן . האנשי הארץ מלפנים המה ההודיים או אינדו"ם . מהם יצאו עמי דשאפיי"ן . זייק"ס . וגעברין (עיין פרס) . הגברים אשר אחזו גם והתקשו שמה , הם עם מרינגאלי"ן המושלים בהרבה גלילות הודו . אפגאנעס"ן או באטאנעס"ן אשר להם גם עם רהאליי"א יחשב . ערביים . פרסיים . כל אלה מאמיני מחמד המה . מספרם יערך לעשרה מיליאן . אנשי אירלאפא . ארמיעגער . אנשי סינא ויהודים , ההודיים עם ישן נושן מהעמים היותר קדומים בתבל . מהם יצאו זה ד' מאות שנים בערך , עם הבחורים הנקראים ציגיינע"ר הנפזרים והנודעים בתבל . מראה ההודיים ירוק כזית (אליפען גרין) . גדולי הקומה . ארך השנים אשר להם

יפוק רוח תמימות ושנות צדק על פני אנשיהם . ועל פני נשיהן רוח חן ויופי :
עיניהם גדולות . חוטמם גבוה מעט אולם יפה מאד . שפתותיהם גבוהות ועל השפה
העליונה שערות מעטות , עיניהם לנוכח יביטו וחסד ורחמים יטיפו ; והמה נעימים
ובלתי נמהרים בהלוכותיהם . ותמימים לב על כל דרכיהם ועלילותיהם . ובכלל
התבונה שלטת על כל הפעליותיהם. מנהגיהם פשוטים בלי שאון והדרת גאון וגובה.
מכניסי אורחים ועושי חסד בנדבת לבב · בכל הערים והכפרי' בית הכנסת אורחים.
והסוכן אשר על הבית נותן לכל עובר אורח אשר יובילוהו רגליו למקום תחנותו
לינה טובה גם אורז ומאור , ולמחרתו יתן לו איש עתי להורתו הדרך ולשאת את
חפציו עד בואו אל כפר או עיר מושב . ככה יותן הנודד בהודו כמה מאות פרסאות
עדי יגיע למחוז חפצו . בגדיהם לבנים מעטים וקלים ממשי או צמר גפן . את
ראשם יחבשו במטפחת יקרה להכית מחום השמש . אולי רגליהם ערומים .
סנדליהם יעשו מב' טבלאות עץ אשר יחברו ראשיהם ע"י מסמר עץ בתבנית כפתור
ואותו יחזקו בין ב' אצבעות רגליהם הראשונים למען לא יזוזו ויפלו מרגליהם .
עשירי עם יחבשו אותם ברצועות אדומות . על אצילי ידיהם ישאו הרבה טבעות
שן . ולמרבה נשי דלת העם אשר לפעמים תשאנה אותן מכף עד הכתף . הנשים
תשאנה שערות ראשיהן השחורות בשמן המור . והשאננות תגדלנה אותם לצמתים
ארוכים (צעפפע) עד למטה מערפן . והעשירות תוטם בחוטי זהב , פנינים ואבני
חפץ . באזניהן טבעות זהב מבודלות אבן יקרה , השאננות והמרקדות במחולות
תשאנה גם שלשלאות זהב ועדי חלי וכתם על צואריהן . ידיהם ועיניהם יכחלו עדי
בהל כמו שנשיהם השוכנים בארצות החמים באזיא ואפריקא . גם את שניהם
ישחירו בשסר למען יעמדו ימים רבים ולא ירופפו . ולכן גם שני נשיהם הזקנות
חזקים ומוצקים כחומר מקשה יעמודו אחד מהם לא נעדר . אשר לא כן הנכרים
כי המה מרפים ומחליפים את שניהם ע"י עלי הבעטיל אשר ירבו ללעוס . אזרחי
הארץ יתפרדו לארבעה שבטים או מחלקות . שבט הא' [בראמינין] והם הכהנים ;
שבט ב' זוטרי או שאטרים והם הנסיכים אצילי הארץ ואנשי חיל ביום קרב .
שבט ג' באניאנען . והם סוחרי וכנעני הארץ העושים מקנה וקנין . שבט הד'
זורדעם ומהם הרופאים והאכרים היושבים בכפרים והאמנים העושים במלאכה
והמשרתים . עוד להם שבט החמישי הנקרא פאריאם והוא שבט נבזה בזוי ושפוי
כאשר נזכיר . האמונה והמנהגים הם ב' חומות בצורות המבדילות בין השבטים
הכם אשר לא יתחתנו ולא יבואו בברית ולא יאהלו לחברה זה עם זה . חק עולם
היא להם ולא יעברוהו . לכל שבט ושבט מנהגים ומשפטים גם מלאכת יד (געווערב)
ידוע . גם הדרות ומשפטי הלדי' מבונים . הבן יאחז במלאכת אביו כמעשי קדמוני
המצרים ולא ישלח יד במלאכת רעהו . אבל שוכני המצרים אשר אצל הים , וכן
יושבי הארצות הסרים למשמעת מאמיני מחמד ומוצאי אירא"פ"א . ובפרט בגדולי
ערי המסחר יפרו חוק וישנו התנהגותיהם מלאכת ידם ומנהגיהם הישנים. הבראמיני"ן
ס..ה הכהנים החכמים ותופשי התורה . ומהם גם בעלי הפקודות וכנעני הארץ .
אולם בעבודת האדמה ומלאכת הרפואה לא ישלחו ידם . יען בני האליל בראמ"א
הם אשר בהו מראשו בראשית היצירה . ולכן קדושים וממלכת כהנים המה להם
אשר קדושתם לא תחולל . וישורו על העם על דעותם הנס ויגיע כפם . כל איש
הודו מחויב להשבע בזקן הכהן או בראמי"ן. לנשק את רגליו ולהפיק רצונו בכל אשר
ישאל . ואשר ימאן למלאות משאלתו יחשב לרשע ואפיקורוס . אשר ימית אחד
מהקדושים ההם אף אם לא בזדון . גדול עונו מנשוא ולא יכופר עדי ידוד לגלות
איה י"ב שנים . ובכל ימי נדודו לא יאכל ולא ישתה כ"א מתוך קדקדו של הגלגלת .
בני הבראמינין ישאו להם נשים בני י"ב שנים. בהיותו בן שבע ימלאו את ידיו לבא
בברית הבראמינען ואז ישיב מהכהן המקריב חגורה נארגה בידים קדושים מפתולי
צמר גפן במספר ידוע לנגה , ואותה ילביש על שכמו מהשם לצדיו . גם יתנו לו

משפחה שם לכסות ערותו. ואת שלחו ימשחו בשמן. ראשו יגלחו ולא ישאירו משערותיו כ"א גזור קטן מאחורי ערפו ויזהירוהו להשמר ממחמדת נשים ולבל יבא בחברתן. שלא ילבש עלי בשטיל. ולא ישחית פאת זקנו. להגות בחוקם ומשפטם. לטבול בכל יום. לשמור א"ע עוד מעבודת הכהונה. ולהיות מנדבות מהונני דלים לבד; בהיותו בן י"ב שנים ורפוי לנשואין. יקריב קרבנו מאורז לבונה ופרחים, ויכתוב תוארי שמות אליליהם על הזהו כפיו ומצחו; גם יזהירוהו להשמר מהיין ומשאר משקות המשכרות. שלא לאכול שומים בצלים ולפת (ריבען) וכל דבר היוצא מהחי כמו בשר דגים ביצים ודומיהם. ואשר יחד להסיר חוק ולטעום אחת מאלה ונכרתה הנפש ההיא מקרב שבט הבראמינען. אולם גם ביניהם ימצאו מחלוקות שונות. מקצתם יאכלו בשר אילים. ומקצתם בשר עופות לבד. אבל רובם ככולם לא יאכלו בשר כלל אף בשר דגים. ואם נפשו המלא ממלבו ולא יחפוץ לעלות עוד מעלה, אזי יוכל לשאת אשה ולעשות מקנה וקנין או לעבוד את האדמה, כי עבודת האדמה איננה מהעבודות הנמבזות בהודו כמו שהוא באייראפא אשר לא יעשום אלים כ"א השוכים ודלת העם. אולם אם נפשו אותה לבא חדרי אמונתו פנימה. לחשוף שפוני טמוני מצפונותיה ולבקש גם כהונה. אזי לא ישא אשה כלל. וישקוד י"ב שנים על דלתי בית הספר אשר בבתי התפלות, ויביא את נפשו באלת הברית שלא לגלות לזולתו מרזי דתו. ולנצור על דלתי שפתיו, כאלם לא יפתח פיו, מדבר דבר חמשה שנים רצופות*). ולא יכלכל נפשו מנדבות מהונני דלים כ"א מהכנסת בית התפלה אשר הוא גר שם, משם יקחו כהנים לבתי תפלתם, מורים לבתי הספר ומדרשי החכמות ומביני חוקם ותורתם וכתרי דתם. והכת הנקראים פאנאפראסט (הולכי ניס) הם אשר יביאו עצמם בהיותם בני ארבעים במסורת הברית להזיר את נפשם מתענוגות תבל וללכת ערום, לאכול פירות ומאכלי גנות ומכל אשר יצא מהחי לא יבא אל פיהם. ושלא להרוג שום בעל חי. לישן על הארץ. וכאשר ירד הגשם והשלג לא יתלוננו רק בצל גג אבל לא יהינו לדרוך על מפתן בית. ושלא ינקו או ירחצו את גופם ולא לחוף את ראשם. רק יתבוננו בינה לדעת את השם ולתור אחרי האמת לטהר את הנפש ולבקש לה מנוח מרגשות התאות אשר יעכרוה כל הימים. זאת פעולת הכת הזאת. ואין לה חלק בעבודת מקדשם כלל. אמנם העולה על כולנה היא הכת הנקראת ביקשאו (שואל נדבות) או זאניאסי (הפרוש מהכל). בסברתה לא יבא איש טרם מלאת לו ע"ב שנים. ואז יעזוב כל עזבונו ויאמר לאבי המורה נותא לנפשו ובניו ולכל קניניו; והם ישאו לכבוד האליל שיווא עור נמר על שכמם. ולא יקצצו צפרניהם ומקצתם לא יגלחו פאת ראשם וזקנם. ולא ישאו אותות קדושים על מצחם כאשר כהות הבראמינען. ולא ילבשו עלי בשעטל. רק יטבלו במים ג' פעמים ביום. ואחרי כל טבילה ימשחו את המצח והחזה באפר שריפת גללי נאת פרה; מעובר ושב לפניהם יקחו נדבות אך לא יספירו בשפה לדבר דבר למחוננם. הטעם יכבדום מאד. ובדרכם על מפתן ביתם יכרעו כל הנמצאים בבית ברך לפניהם: והם לא יבואו בבתי התפלות ולא יקריבו קרבנות. לא ישגיחו על שום דבר בלכתם או בעמדם רק בהלך נפש יתבוננו ויחקרו את הנשגב מאומר. ובכל מאמצי כחם יתאמצו לכבוש ולהכביד את הכפם על תאותיהם. והפעליות נפשותיהם. בעבור חוזק אמונת ההודיים אשר הזאניא"ס יעוף כמעט רגע אחרי מותו שמימה ולא יוסיף עוד שוב כאשר יושבי חלד אל האדמה חיק אם כל חי. לכן לא יבכו עת מותו רק יקברוהו מיושב כפוף ידים ורגלים בקבר מלא מלח על כל גדותיו. ואת ראשו ינגדו באגוז קאקוס אשר יחלקו אח"כ ביניהם וכל אחד ישים

משום

---

*) גם החכם פיטאגארוס עשה כן לתלמידיו. ככתוב בספר חיי הפילוסופים להחכם דיאגענעס לאערטיוס ואין ספק כי לקח זאת מהבראמינין כאשר לקח מהם גם דעתו מגלגול נפשות כאשר נזכיר או מהמצרים אשר כהניהם עשו גם כן זאת לתלמידיהם.

משוש על חבלו שנפל לו בנעימים, אף אם הוא כזנב הלטאה, כעל של רב. אמונתם שלשה בהודו מקדם קדמתה. ואף כי תכביד עליהם עולה מאד. כי היא התוה להם משפטים תורות חוקים ומנהגים גם בהליכות תבל. בכל זאת יתימרו מאד בכבודה ולא יחליפו ולא ימירו אותה באמונה זולתה. גם לא ירדפו באיבה מאמיני אמונות אחרות. ולא יתאמצו לצודד נפשות זולתם ברשת אמונתם:

משפטי דתם והפילוסופיא שלהם כתובים על ארבעה ספרים קדושים להם הנקראים ווערדאמ. והם כוללים מאה אלפים טורים. ובכל טור ד' דלתות. דלת העם לא יבינום כלל כי הבראמיני"ן לא יתנו רשות לשאר שבטי הודו לקרא בהם, ונכתבו לדעת חכמי הבריטאני"ם 1880 שנים לפני מספר הנוצרים. גם שירי הגבורים אשר להם מספרי אליליהם כוללים ה' אלף חרוזים ונקראים מאהאבע, בעראטה ונכתבו לדעת הנזכרים ג' אלפים שנה לפני מספר הנוצרים וכן ספר כולל חוקי מענוא נכתב ג"כ בזמן ההוא. אולם ההודיים ירבו להגדיל מקדמותם ויקדימו זמן כתיבתם לשנות היצירה הנהוגות בינינו ולכן אין אמון בם. ג' ווערדאמ"ם הראשונים כוללים המצות והחובות שבין גבר ועמיתו. והאחרון מחובות היציר ליוצרו. (נראה שגם מענו"א מחוקק נתן כקנפוטז"י מחוקק הינא"ז את משפט הבכורה לחובות האדם לרעהו. וכן כתב באר היטב בספריו. ושניהם הלכו בעקבות נשיא אלהים בתוכנו אשר גמר אומר „זהו כל התורה כולה והידך פירושה" שבת ל"א. ועיין בהקדמתי לס' תשועת ישראל). רוב ספרי אמונותיהם וקורותיהם נכתבו בשירים ומשלים. לפי עקרי דתם יאמינו הבראמיני"ן במציאות אלם נשגב והוא קארטא או פאראבראמא, אשר הוא הבורא והמהוה. והמשבית את הכל ויתארוהו באחרים נשגבים ומהיים כחכמי לאומים אשר סביבותינו; אולם לעיני ההמון יפרידום לשלשה אלהים אשר המציא העלם הנשגב ההוא. הראשון נקרא ג"כ בראמא והוא הבורא. ווישנאו השני והוא המהוה. שיווא הוא השלישי והוא המשבית. ולהם אשה אחת באאני (הטבע) שמה. כי היא תוליד תחיה ותשבית באין מנוח כנודע. גם ימשלו שלשה הנזכרים על ג' היסודות את עפר ומים (והרוח לא יבא ביניהם כי אולי היו המים והרוח לאחדים בידיהם) ולכן יציירו את הבראמ"א בד' ראשים ודמות אדם להנה. ובהנה מארבע פיפיות אשר לו הוציא את ארבע ווערדאמ"ס הנזכרים והוא יושב על גיו פלך [שושן]. את האליל שהבראמ"א לא יעבדו בהיכל. באמרם כי אין כבודו להכבד במקום. "אם השמים לא יכלכלוהו אף כי בית משכן או אוהל? וגם את בראמ"א בכורו לא יעבדו בהיכל או מקדש. כי כן ענשהו אביו על רום לבבו אשר נשאו להגביה עוף על פלך וליעף ביעף על כל מאה אלפים שחקים. להשיג תכלית קארפ"א אביו וחקר אליל האלילים למנוא. ואחרי עמלו לריק כי שב עיף ויגע ולא בלע מזמתו. ניחם על כל הרעה אשר עשה ויתעצב אל לבו. ונכמרו גם נחומי אביו ושב את שביתו אשר הבראמיני"ן יחוגו חגים ידועים לשמו ולזכרו. אולם לשני אחיו האלילים הנזכרים נבנו היכלות (פאגאדען) כגלים על תלמי שדי לרוב. ומהם הרבה מאבני שיש ובפרט על החוף מאלאבא"ר. גם יתנו להאלילים הנזכרים עוד ג' נשים. להראשון האלילה המושלת על החכמות והמדעים ועל הדבור והמליצה והשיר ולהשני המושלת על פרי בטן ועל העושר והיופי והעונג. ולהשלישי המושלת על הנקמה והמלחמה. מלבד ג' ראשי האלילים ההם יכבדו גם האלילים השרים לממשלתם (אונטער געטטער) אשר ינוגו ויחוסו על ברואי תבל ראשי יסודי אמונתם הם מציאות יחיד וקדמון בלי ראשית ואחרית, אשר יחפוץ צדק ומישרים מעולה וחבה. והוא קארפ"א הנזכר. מציאות עולם המלאכים והם רק אלף ק"פ מיליאן במספר. שני נסיכי המלאכים אשר על פי פקודת בראמ"א המציאו את הכל בראשית היצירה קשרו בימים ההם, בהכאת עיר וקדיש ממלאכי מרום, קשר על בראמ"א. ויודע שבר והשלכו גם הם גם המורדים אשר היו עמם בקשר משמים ארץ. להשיג

תבל ומלואה . למען ישיגו בימי הנסיון את האושר הנאבד מהם במעלה אשר מעלו , כי נפשות כל יצורי חלד מדומם וצומח עד כל אשר נשמת רוח חיים תניעגו . נפשות הנפילים השם המה . אשר יתגלגלו מגויה לגויה , אך אם יישר דרכו יעלה מעלה מעלה מדומם לצומח ומצומח לחי ומחי למדבר . וכן אם ישחית דרכו ירד מטה מטה . וע"י התלאות והנדודים אשר ישבעו בעופפם מגויה לגויה יתלבנו מחלאת עונותיהם וכתמי חטאותם אשר חטאו לקשור קשר ולבגוד בגד בבראמ"א . וזאת הוא מקור מבוע אמונת גלגול הנפשות אשר נזכיר . והשטן המסית אז לקשור קשר ישנא גם עתה את כל בני תמותה . ולכן בלעדי חיי מישרים ותפלת מלאכי רחמים העולים ט' מיליאן במספר אשר יליצו אך טוב וחסד לא ישיג איש האושר ההוא הנאבד . טרם ישיגו בני אדם האושר הנצחי אחרי מות . יובאו בשבעה מדורי גיהנם . אשר בהם יצרפו ויתלבנו ויטהרו מכל חטאתם , אך גם ימי הצירוף והליבון יתרבו ויתמעטו בתפלת המלאכים אשר לשבט או לחסד למשפט יסורו , אף כי יאמינו , כשכניהם הפרסיים והערביים , בגזירה קדומה לכל מעללי איש ומצעדי גבר . בכל זאת יאמינו כי ערוך מאתמול תפתה לנפשות החוטאים אשר המרו אמרי אל ועצת קדושיו וכהניו נאצו . אך לא כל הימים . כי חפץ חסד הוא לא לעולם יקצוף ולא לנצח יענה ויגה נפשות יצוריו . ולכן עת חסד מלפניו יעטוף גם לנשמות הנשמות יקרא דרור . בעבור אמונתם כי נפש האדם אחרי הפרדה מהגויה תשים מעונתה בגוית זולתה מהבה"י וכן בהיפך כנזכר *) לכן יחוננו וירחמו את כל ברואי חלד , אשר לא לבד כי לא יכבידו עליהם אכפם בעבודה קשה , כ"א יפזרו גם על מחיה קנאם הון רב ויטו עליהם אוכל בכל עת , וכן יבנו להם בתי חפשית (האספיטעלער) להעלות ארוכה לתחלואי השורים והסוסים והקופי ודומיהם . גם ישכרו להם אביוני אדם לכלכל את הפרעושים הכנים והפשפשים (וואנצין) באורז , צוקר . ובדמי נפשות האביונים הנשכרים מהם אשר ימוצו דמם לרויה . מה רבה ממשלתך סכלות ! בלבות בני חלוף ! ומה עצמה ? בעלהך יפאלו עוד לא ירימו פעמיהם ללכת נגד החיים . וגם עת לקברות יובלו פקודתך תשמור רוחם ; אולם לא ביד חזקה חילים תגברי ולא בזרוע כח תעשי , רק זה דרכך מנעורך רכה וענוגה ! וזאת רעתך עדינה ! את רבים מלאומי תבל , ברוח שקר תשבי בלב אחד מדורשיך התעי המון רבה . ובמשגה אחת תוציאי רבבות בני אדם תוהו לא דרך . ועתה לא תעמיסך עוד קורא משכיל ! בספורי פרטי הבלי דעות בני הודו כי לא יסכון עלימו משכיל יען כולמו נאחזו ונסתבכו בהבלי המהבילים ומשלי המושלים . אף כי בראשית הוסדם נסתרו תחת מכסיהם כוונות רצויות ודעות נסתרות . כמו שהעיר בצדק הרמבמ"ן ז"ל בחלק ב' מספרו ירושלים ; אולם החפץ לדעת קורות אמונות הקדמוניות יקרא בספרי המסעות . ובפרט החכם לימ־ מערמא"ן הנזכר וירוה לצמאונו למדי .

לבלא פשע להתם חטאות ולכפר עון ישתמשו ההודיים בקרבנות , טבילות ותפלות , צומות , נסיעות אל הקדושים ומקומות המקודשים ונתינת צדקה בכל ערי מבחר בתי התפלות (פאגאדען) לווישנאו"ו ולשיוו"א הנזכרים אך לא לבראמ"א כנזכר

---

*) הראשון אשר המציא האמונה הזאת כי' כמשכיל פויא אליל חינא (עיין חינא) ולא היתה שולטת רק בהודו וחינא לבד , אולם החכם פיטאגארום אשר נסע בכל ארצות בני קדם אסף וקבץ כעמיר גורנה כל ידיעותיהם והבליהם ונשתה גם האמונה הזאת בין היוונים אשר באלכסנדריא של מצרים . ומהם נתפשטה בין הפילוסו"ם או ביסודים אשר אחזו בתוכם , ומהם בין שאר המשכילים . עיין בס' קנאת ס' ובס' האמונות והדעות לר"ס גאון מאמר ז' פ' ו' . ובמקור חיים על הראב"ע פ' הנ"ל מה שמביא בשם רבינו אברהם בן הרמב"ם ז"ל . ובשו"ת הרשב"א סי' תי"ח . ובשו"ת מהר"ל בן חביב סי' ח' . ובס' עקרים מאמר ד' פרק כ"ט .

כנזכר . על הקירות ציורים מצבעים שונים . ובתוך הבית פסילים . בכל ימי השנה זולת ימי החג לא יבואו בם כ"א אנשים מעטים לשפוך שיח ולהקריב קרבן . לפנים היו זובחי אדם לאליליהם ולפי עדות החכם (סערהצא) לא שהשו רק הנקו אותם למען יעלו התימים לרצון על מזבחות אליליהם . עלמות מיוחדות לעבודת אליליהם, ולדברי כהניהם ישאו אליליהם אותם לנשים על זמן ידוע ואח"כ יגרשון ; נוסע אחד יספר כי ראה שם עלמה אחת גרושה מהאליל בעלה, סביבם שמו משמש או ששה משרתים אשר לקחו מתנות מבני אדם המתנדבים ; רקמות לבושה . בידה האחת הנית קטן ועליו פסל בדמות בעלה ושאר צורות המורים על ענינים נסתרים *) , הבראמיני"ן ינבאו עתידות וישמיעו נפלאות בטרם תמתנה , גם יחזו להמוניהם רעות נוראות למען יפחדו וירהו ויביאו לבוקר זבחיהם ומתנותיהם אל הכהנים נחלות פני אליליהם לשאת בעדם רנה ותפלה לקחת רצון מידם ולהשיב מחרון אפם , הכהנים יאכלו מתנותיהם וזבחיהם , והם ישינו כפרה על חטאותיהם כאמר בענין נביאי השקר „חטאת עמי יאכלו ואל עונם ישאו נפשם" . ההודיים יאמינו מאד במשאות שוא ומדוחים ובפעולות הכישוף והקמיעות אשר יתלו על זרועם או בצוארם ובחגורה אשר במתניהם (עיין ערב ופרס) והיה כי ילעגו עליהם זולתם על גודל פתיותם להאמין בהבל ורעות רוח , ישחקו גם הם ויספיקו עלימו כפימו או יוסיפו לתמוה ולהפלא איך אנשי לבב יבערו ויכסלו , או יעלמו עיניהם מראות הנפלאות והנוראות אשר כל אדם יחזה מרחוק , אבל לא יתגרו חימום לנקום נקם ולשפוך בוז בעבור זה כמו שבלי ספק לאומי אזיה זולת הפרסיים . גם יאמינו במציאות השדים ורוחות הרעות , אשר בטירות השממות , הרים וגבעות , גבים ומחראות , יפרצו פרצות ; וכימים וגהות אשדות נגרות , סבכי יערות , ונגורים וקברותם יעשו נוראות . וכן יאמינו במציאות מלאכי חסד ושעם אשר יתלבשו בגויות אדם ויתהלכו עמהם באשר יתהלכו . האמונה הנכזבת והנשרשה בלבות ההודיים מהימים המוצלחים ובלתי מוצלחים , תשרש הצלחתם האמתית , כי היא חמס רוחם והמן מורך בלבם כל הימים . איש מהם לא יחרף נפשו לשום לדרך פעמיו טרם ישאל את פי הבראמ"א אם ילך או יחדל , ואם כה יאמר „לך כי בא גד" ישא רגליו וילך בחמדה כהולך בחליל לחוג חג , ולא יעצירוהו עוד גם ספר

מתהולל

---

*) לפי עדות הקדמונים היו העלמות הקדושות קדשות מיועדות לכל רודפי זמה , והכהנים בלנו יפיין בבדי עדיים אשר נתנו עליהן למען ינכדו במגודתם כל עובר , ולמען תגדל משכרם בתי תפלתם בכסף האתנן אשר ינתן להם , כי האתנן היה קודש להיכל ; גם היו בתי תפלתם מצויירים מבית ומבחוץ בציורי עגבים אשר לא הפארת אדם שוא להעלותם על ספר , ואף כי לא אחד כמה בתועבות ההם . כי כמעט כל קדמוני העמים עובדי את אליליהם בזנחי אדם והאות נתעבות כאלה ומה גם בת בבל לפי מתאבות תפארה גאון כשדים גם בם זנחו אדם להאליל בל , גם בה קדשו כל בנות הארץ את בתולי נעוריהן להאלילה (מיליטא) המושלת על אהבה כמו האלילה (הסטארס א או עשתרות והוא כוכב נוגה , ילקוט בראשית) אשר עשו להם אנשי צור וצידון . והאלילה (אפראדיט"ע , ג"כ נוגה פי' השעניות להרמב"ם ע"ג פ"ג) , ואין אחת מבנות בבל אשר לא עשתה ומה נטרם היותם לאיש בהיכל האלילה הזאת והתועבה הזאת לצדקה נחשבה לה כי אתנה היה קודש להיכל , והם למדו זאת מהמצרים ; וכן עשו היונים על פאי נפער"ן לאה אדיטע הנזכרת . וכן כל יתר הגוים הקדמונים ; ולכן צותה עלינו התורה הטהורה „לא תביא אתנן זונה ומחיר כלב בית ה' אלהיך וגו'" (דברים כ"ג) ומעתה תבין גם הרבה פסוקים בתנ"ך כמו „על ראשי ההרים יזבחו וגו' ועם הקדשות יזבחו" (הושע ד' כי העגמות היו ג"כ זונות בהיכלי הע"ג . „וכל פסיליה יכתו וכל אתניה ישרפו באש (מיכה א' ז') יען האתנן היה קודש לע"ג כי לא הי' ע"ג בלא קדשים וקדשות וכעדות הכתובים (מ"א י"ד ך"ד . שם ט"ו י"ב . ב"ב מ"ז) . ובספ' נאמר „ויתוץ את בתי הקדשים אשר בבית ה' אשר הנשים אורגות שם בתים לאשרה (מ"ב כ"ג) . אולם בכל זאת יעיד החכם האנגלאי ראבערטזאהן כי לא היה לאום בתבל אשר עבדו אליליהם בזימה שלמה כעמי הודו , ולפי מראהם נבאר השמש ששמשו שלום בעבודת אליליהם על מראהו :

מתהולל גם נפש מטרות ; ואם כה יאמר „הכבד ולב בניתך , כי רעם נגד פניך" ואז גם לפות האביב עם חמדת עתותיו גם רכב ופרשים לבים וכרכרות לא יניעוהו עוד ללכת . גם יאמינו כי על ידי פעולת הכישוף יוכלו למשוך בעבותות האהבה אחריהם את לבות בנות החן , גם לגונן ולסוכך בעדם מחמת מקנאים וסמי המות , ומעברת השדים וקליפות אשר יארבו עליהם אך להרע , אשר מיראתם אותם יכבשו מקנאתם את פניהם בטמון ובפכי יוצר הרם יתחבאו , וכן יוכלו להזק ע"י כישוף גיו איש ידוע חולי ולעשותו בריא אולם , והלא יגלהו זולתו בהלחמו אתו . ולחיות אלף שנים ויותר , וכדומה דברים מהבילים ומתנגדים להקישי השכל וחוקי הטבע . אשר החכמים יתאנום והסכלים יאמינום . ילד כי יולד להם יקראו הבראמיני"ן בלוחות משפטי הכוכבים אשר להם , ועל פיהם יגזרו אומר מה יהיה משפט הנער ומעשהו , גם יכתבו על ספר רגע ויום הולדו . יודעי בינה לעתים אשר ביניהם . יחברו לוחות השנים . ויכתבו בהם גם לקויי השמש והירח בטרם תבאנה . מועד למועדים , קורות העתים ודומיהם ; מעיר המבחר ישלחו הלוחות לערי הפרזות ושם יעתיקו אותם וישלחום לכל עיר ועיר . עוד ימצא שם כת כהנים הנקראים פאקירס אשר יחלק ג"כ להרבה מחלקות והעם יחזיקום לקדושי' . כי ינזרו מכל התאות והמשקות המשכרות , אין להם רכוש וקנין , וכמעט ערום ויחף ילכו ולרוב נוולות תוכים בידיהם ותלו על צוארם גם רביד ואצעדה מחרוזי גרעיני פירות ידועים לפעמים ימשחו פניהם והזה באפר גללי צאת פרה וישירו שירי תהלה לאליליהם אשר בחרו , ויחיו מכסף נדבות אשר ישאלו להם . זולת אלה ימצא עוד כת אחת הנקראים יאגהים ההולכים ערום ויחף , ולא ילינו תחת צל קורות איש או גג ואוהל , ויתאמצו בכל עוז לענות נפשם . מקצתם ירימו אחת מידיהם מעלה ולא יורידוה מטה בכל ימי חייהם , ומקצתם כזוחלי ארץ ירחשו כל ימיהם על גחונם ; אלה כנד יעמדו במקום אחד ולא יניעו עצמם עדי יגועו , או כהומר מקשה יעמדו כמה שעות על רגל אחת ועיניהם לשמש צופיות , ואלה יאסרו נפשם בזקים ובכבלי ברזל אל העץ ויחכו למות כי יבוא להוציא ממסגר נפשם , אולם בזמננו נתמעטו גם שמה המהבילים ההם . כאשר יתהללו ההודיים בכהניהם הבראמיני"ן ובכבודם יתימרו , כן יקלו בכבוד כת הפאריאם וכבהמות יחשבו בעיניהם , כי יעבדו בהם עבודות היותר נמבזות ומתועבות כמו לפשט פגרי הבהמות . לעבד את העורות ולנקות את המחראות . והם גרים בכפרים מיוחדים להם . בתיהם קטנים וגרים מאד . כי ידבר את איש הודו ישים הפאריא"ם ידו למו פיו למען לא יטמאהו ברוח שפתיו , וכי יפגעהו בדרך יהפוך פניו לאחוריו למען לא יראהו ההודי . כי אסור להסתכל באנפוהי דפאריא' ; וכי יפגע בבראמי מחויב האומלל לברוח עד מהרה לבל יטמא את הקודש , אל המקדש לא יבוא ולא יתפלל אף לא יקריב את קרבנו כי זבח הפאריא"י תועבה . בית איש הודו לא יבוא לעולם ; ואם יאלץ ההכרה את ההודי לקרוא לאחד מהם ביתו . יבוא המעונה בפתח מיוחד ובעינים שחות מטה . כ"א יגביהם מעלה עמה יטמא את כל כלי הבית אשר אין עוד תקנה להם כ"א שבירה. הסיבה מדוע נקלו אחיהם לעיניהם ? מדוע הורד מעליהם עדי תפארת מין האנושי ? נעלמה מאתנו , גם כותבי ארחות עולם לא ירוו צמאון השואל כ"א בתשובה אולי , אבל לתת סיבה ברורה ונכוחה קצרה ידם ; אולם זאת נדע ברור יען כי חלפו כמה אלפים שנה מעת נהדפו בחיבה מחברת מין האנושי , לכן כהתה גם רוחם לכל כבוד והבנה , וכזוחלי ארץ או הולכי על ארבע לא ידעו מוסר ולא יכירו בושת כי הם ונשיהם יחקרו ממסך תמיד , אוהבי מדון , מטונפים ומגואלים , בוש לא יבושו והכלם לא ידעו גם מרחיצת מים ולא תואר והדר לכם בכל הלבושיהם . אמנם המגודלים מנעוריהם על ברכי אנשי אירופא לכל עבודתם , כי הם ישתמשו בם למבשלים וטבחים לנושאי סבל ואנשי לחם , יקנו לב ויליצו על חלמי המוסר והשלום לשמוע בקול איש אשר יודם דעת כי יקר

כאלו אבותיהם. ובלא נכון יאכלו בשר ויגעו בכל דבר אשר עבדי ההודיים מכתות זולתם ימאנו לנגוע אף בקצהו. אם משפחת מנשאי ארלם או משפחת הבלי דתם. ההודיים אינם חזקים בבנין גופם כאנשי אירופא. כי בשרם רוטפש (נאַרש) מנוער וזאת תסב להם מעט אכלם ומאכלים הרעים על הרוב, ונשיאת נשים בנעוריהם, והעדר תנועות גוים. נשיהם בנות חן הן כמחבר, כי הטבע שפכה עליהן רוח חן ויופי מבלי דעת איה מקום מכונן; פרחי יפין ושושני להייכן ימהרו כציץ לפרוח וכצל לנבול. כי בת י' או י"ב שנים תלד בנים, וכי הגיע בת כ' או כ"ה תעמוד מלדת ויקדמוה ימי זקנה באביב נעוריה. כמעט כולם ישאו להם נשים בילדותם. כי גם דתם תזהיר על זאת מאד, ורעת מאמרם היא בכל בני קדם, אין להם מנוס גדולה אשר על ידה יפיק אדם רצון יוצרו וברכה למכביר כנשיאת אשה, ותותר לשקר ולכזב באמונתו אשר על ידו יוכלו לשאות איש ואשה כי ישאו יחד, כמנהג שדכני פולין. גם אביוני אדם ישאו להם נשים כי צרכיהם מעטים. גם נקל להם לגרש זו את זו אם לא ידורו באהבה וריעות. רשות להם לנשוא נשים הרבה, אבל זאת לא יעשו כ"א עשירי עם; ויתחתנו עם בני ונכדי אחיותיהם ולא עם בני ונכדי אחיהם, מותר להם לשאת איש את אחותו אבל ב' אחים לא ישאו ב' אחיות. בכל כפר משורר מיוחד אשר ישיר שבחות ראשי תושביהם, ועל הרוב שני משוררים אשר ישירו שירי הכלה ליום הולדת או חתונת אחד מהם, האחד ישיר וירומם הכלה סדר גאון ורוב עושר משפחת החתן, והשני ינשא יפעת זוהר הכלה והפארת רום משפחתה, שכר לפעולתם ישיגו שור, או האיפות בגדים לכסות מערומיהם.

לפנים בהודו אשת המת השלכה עם בעלה המת על מדורת אש ונבערו שניהם יחדיו ואין מכבה, רבים יאמרו כי יסוד המנהג הזה לעצור בעד הנשים למען לא ישקו עוד את בעליהן סם רעל או יתנו עץ (גיפט) בחמו, כאשר נהגו לעשות בשנים קדמוניות אם נהנו לבכן לשוגבי'; ורבים יאמרו יען כי אשת תקוקן וגם הסברנה לראות בטוב ולהתעלס עוד בחיק בעל, כי אין להאשה האלמנה חלק ונחלה בעזבון בעלה. ורק בעצבון ומרירות תחיה נפשה מנדבות משפחתה, ולכן הבחר מות בכבוד ואושר נלהי משיי צער ועמל, כי גם בספרי קדשיהם כתוב לאמר „איש ואשתו אשר ימותו שניהם יחדיו בעת אחד, יתעלסו בחברה גם בנעימות בנצחי" וזאת היא באמת מקור משחת למנהג המתועב הלזה. האלמנה ההולכת אל המדורה להשרף לא תבכה ולא תריד בשיחה אף לא תאנח במרירות, רק בשמחת לבב תלבש רקמה ותעד עדיה וחליתה, והולך בהליל הלך הלוך ורנן, על כי בא העת והגיע היום אשר גם לה יהיה מהלכים בין מאושרים ובחיק בעלה תתעלס באהבים; יום המועד לשריפתה יום משתה ושמחה למשפחות האיש והאשה, כי ביום ההוא יעשו מעשה תהלה וכבוד נגד בני עמם, ואל המקום ההוא ינהרו המונים המונים לראות מרחוק מחזה הנפלא ההוא, ומה גם בפרידת האשה ממשפחתה ומרעיותיה. ואיך תחבק לכל אחת בנפש הומיה אך טוב וחסד, ותלך אל המדורה באומץ לב ורוח כביר כגבור מתרונן בשובו משדה קטל. הרבה פעמים קרה אשר בבואה אל המדורה נמס לבבה ונהמה על הולתה. אבל האשה אשר מלאה לה מנוס ומנוס אם נפשה, הטרג ממשפחתה אשר ינקמו בה נקמת כבודם כי חללה, או יכדפוה למדחפות אל אחת מהכיתות הנתעבות, אשר לא תזכר ולא תפקד עוד מהם גם לעתות בצרה; אולם על הרוב יעמדו סביבה הבראמיני"ן המשתאים להחזיק במעוז המנהג הזה, ולקול המולה גדולה מנערים משחקים ותפים מכתום, ישמיעו גם הבראמיני"ן קול גדול בשאון ורעש בהשוררות הופים ומצללים למען יבלעו הצועקים ולא ישיגו איך יאליכוה בזרוע כח על המדורה, ולהבה תלהט אותה עם גויה בעלה עד תכלה; כי יגדילו המדורה ע"י עצים יבשים התאנה עם גפרית וזופתים; כמוסר תנצר הגפרסים ותעלמותיהם המתרים ישימו בכלי ויאליכוה באש

הנהרות הקדושים להם, ועל מקום המדורה יזרקו הברהמיני"ן אח"כ בהמון חוגג ומנגני כבוד מים קדושים וחלב ולפעמים יבנו שם גם בית תפלה קטן (קאפעללע). אמנם אצל הגדולי והאמצעי אשר בזמנינו גם המנהג הזה הולך וחסר ולא ישמע שמעו כ"א לפעמים בנשי שתי הכיתות המעולות ובעתים רחוקים, כי האנגלאען ומושלי אייראפא יעצרו בעדו ולא יתנו המשחית הזה לבוא בארצות אחוזתם. בכל בתי האלות הגדולים עלמות לערה בקודש כנזכר ומלומדות הן בידיעות הרבה, עבודת כהונתן הוא להטיב את הנרות לשיר ולחול במחולות לפני הפסילים בימי החג, אף כי בלעדיהן ימצאון עוד עלמות מתופפות משחקות ומרקדות לפני הפסילי' בעת ינשאו ברחובות חוצות, אולם הנערה לא יאלצן להיות נמכרות לעבודת ההיכל כמו הראשונות ורק מנדבות לבהן תפזזנה ותכרכרנה בכל עוז, האנשים והנשים והמשחקות ובפרט אשר יתיחסו לשבט הכהנים ימשחו זרועותיהם חזיהם ומצחם באבק דק מאפר שריפת גללי צאת הפרה בלול בכרכום ובשאר צבעים. נשי הברא־מיני"ן תכלינה רוב שנותיהן באסיפת גללי צאת פרה אשר תיבשנה ותמוללנה לאבק דק והטמנה בהבוא עד בוא עת כי הסיינה לבער עם גויות בעליהן ואז חוזרנה אותו על גויותיהנה. אביוני העבטים ודלת העם יקברו מתיהם בארץ. אדם כי ימות יטהרוהו במים ויגלחו את שערותיו וילבישוהו בגדי נקי ובפיו ישימו עלי בעטעל ארעקא ואורז חי, אולי למען יאכל גם הוא בעת רמה והולכם יאכלוהו, אוהביו וקרוביו ילווהו במשוך היובל ובהכאות תופים ושאר כלי זמר הנהוגי' אצל; אם עשיר או כהן הוא למדורת אש יביאוהו, ואם רש הוא לקברות יובילוהו. השת על יד אחד מהנהרות הקדושים השוטפים מהנהר גאנגו"ס, ישלך אל המקום אשר בכל יוכל להיות נברות להקראקאדיל, כי באגדות הנהר ההוא ירחשו לרוב. על הרוב יוליכו מתיהם למרחק כמה פרסאות למען יקברו שמה בקבורת אבותם, אולי למען לא יהיו בחדרי מות ושערי שאול כגר בארץ נכריה, כי ימות איש ויניח יתרו לעולליו והיה הבן הבכור הגדול מאחיו משק הבית הוא לבדו ישא טרחם משאם וריבם, והם ישמעו בקולו וכבן יכבד אב יכבדוהו, את הוריהם ייראו ויאהבו ההודיים מאד מאד, גם אם לחם צר להם חוקם חלק כחלק את הוריהם יחלקו. עשירי עם יביאו גם לכבוד נפשות הוריהם לתקופת כל שנה מיום מותם קרבנות לאליליהם.

מאבלי ההודיים. אורז חמאה, חלב, צוקר, לפת וצמחים ידועים פירות ושרשים, ולפעמים גם רקיקי מצות מעבור הארץ, אבל אנשי אייראפא בכל ערי מושבותם אשר בהודו יאכלו לחם תבואה אשר יביאו מגיזוראט"ע ובענגאלען ושאר מקומות. תועבת הודו לאכול את אנשי אייראפא לחם, גם חוק להם לבל יגעו בשפתותיהם בכלי בעת שתותם רק יריקו את המשקה אל גרונם הפתוח ובשפת הכוס לא יזידו לנגוע בשפתותיהם. משלחן וכסא לא ידעו רק לארץ ישבו על מצעות ורגליהם תחתיהם ושם יעשו מלאכתם כאנשי אייראפא בשבתם לכסא. את לחמם יאכלו בכפות ידיהם כי ממטפחות סכינים ומזלגות לא ידעו. קערותיהן הגדולות יעשו להם מעלי עצי באנאנען בתבנית הקערה שלנו ובמסירה נאלה, בין כל מאכל ומאכל יעשו להם חדשות. בכל הרחובות והחניות ארונות מלאים עלי בעטעל אשר כל אחד יקנה לנפשם. כי ינעמו מאד לחיך הרגיל בהם, טעמם כטעם הבושם מרים מעט אבל מינם הריפים כ"כ, וילעטום עם סיד מזוקק ואגוזי ארעקא למען יאדימו את הרוק והשפתים. והם מחזיקים מאד את האצטומכא, משמחים את הלב אף מעירים ומעוררים את האהבה. כל מנהגיהם ינהגו בנעימה ועצה נדק, ובכל זאת לא תחסר להם בעת הצורך גם אומץ לב ורוח כביר להשליך נפשם מנגד. בעלי דעת טובי לב ואנשי חסד, על מלבושי ומנהגי נכרים לא ילעיגו, אף ישאו ויעברו על פשעי והאשי זרים אשר לבני עמם לא ישגחו, גם אם ימותו וישוחו מעול רעה ויגון, מגינם לב ורוח נכאה לא ישכחו אף לא יעופפו על פניהם,

אוכלים מאד חברת אדם ושיחות מרעים, משלי לצון שחוק והתלות. אזניהם שוקקות לחדשות ונוראות תמיד, לשמוע מגבורות הגבורים נפלאות המכשפים. מהתהפכות והתלבשות האלילים והאלילות בגויות היצורים, וכל אשר יוסיפו לעורר התמהון והשתוממות בלבות, יטעמו יותר לאזנם ויסיפו עונג בנפשותם. אך את מי התמהון לאומי הכל אין כמו אלה? מגרעות היותר גדולות במדותיהם הוא היותם נבהלים להון וכילים ביותר, נבוכים ומסופקים [אונענטשלאססען] בכל ענייניהם. מוצא שפתם לא תאסרם לקיים דבר כשחוק להם לבטא דבר ולעשות הפוכו. אין בארצות הכל נרפים ובטלים כמוהם אשר יעשו שמה העושים במלאכה בב' או ג' ימים יעשה איש אירופא ביום אחד, וכן יעיד גם המשל שבפיהם „טוב לשבת מלרוץ, לשכוב מלשבת, לישן מלהקיץ, וטוב מאד זה המות!" בתי הכפרים רחוקים זה מזה והם שפלי קומה ועשוים מתבן וחמר בין עמודי עץ ומכוסים מלמעלה בעלי התמרים. ובתי הערים על הרוב מלבנים בלתי שרופות, שפלי קומה וחשכים. רובם יקרעו מהם חלונות קטנים, הגגות שטוחות. בתי הגדולים גבוהים לפעמים יותר מב' עליות, ואשר בעיר בענגאלעם לפעמים שש עליות. החלונות קטנים מאד למען ישארו החדרים קרים גם בעת ינשבו הרוחות החמות, ולמען לא יעפילו רעיהם לראות מה המה עושים בחדרי משכיתם. אבל רוב בתים גגות נחמדות, טרם יבוא איש הודו או ישמעאלי בית רעהו או אדונו פנימה, יחלוץ מנעליו ויניחם לפני הפתח. ואם יבוא אף אדון הבית וימצא מנעלים אצל אמות הספין לא יכין לבוא פנימה רק בחוץ יעמוד עד טוב האיש אשר קדמהו.

לשונם וידיעותיהם. בלשון הודו הנקראת זאנזקריטא כ"ב אותיות הנקראים בלשונם נאגארי, ונכתבים משמאל לימין ככל לשונות אירופא. על הרוב יכתבו על עלי התמרים ידועים והם ארוכים וצרים ומהם יקלפו את עור הפנימי הנקרא הוילע"ם, אשר עליו יחרתו את האותיות בעט זהב או כסף ועוקצו מעשה ברזל ואח"כ ימלאו את החרותים בדיו למען ירוץ הקורא בם, ויכתבו על שני עבריהם ויתפרו אח"כ את העלים יחד והיה לספר אחד. מקצתם יכתבו גם על נייר שלנו או אשר יעשו מצמר גפן, ללשון הודו הברה נעימה מאד, וכן להמליצה הפשוטה שלהם יתר שאת בעוז ותפארה מלשון יון. והיא ישנה מאד ולפי הנראה היתה היא אם ללשונות רבות, ולא רק ללשונות בני קדם לבד כ"א גם ללשונות החיות והנהוגות גם עתה בארצות אירופא, כי בהמעט אשר נדע ממנה נמצא בה יותר מת"ג תיבות המתדמות בהברתן והוראתן ללשון לאטיין אשכנזי ואנגלי, וכן הרבה תיבות מלה"ק, פרסי ויוני, ולא רק בהברתן והוראתן לבד יתדמו ללשונות הנזכרות, כ"א גם במשפטי הלשון וחוקיהן. מי יתן וישכרו חכמי וחוקרי הלשונות להשוף מקבת בור נקרו כל הלשונות, כי רק אז יהל אור חדש על קורות הדורות מראש אשר עד עתה צפונים במחשכי העליות ובמצולות הנשיה כאבן בנבכי מים יתחבאו. מהלשון הזאת השתעפנה עוד כמה לשונות בארצות הודו הנדברות במחוזות שונות ובהברות שונות. ספריהם הגדולים מאד יכתבו על הרוב על העלים ההם ויעמדו ימים רבים כמו הספרים שלנו. את בניהם ילמדו כל הלמודים זולת חוקי אלהים (טהעאלאגיע) תחת רקיע השמים ולא בבית אהל ומשכן והתלמידים ישבו לארץ ורגליהם תחתיהם. במלאכ"ת ישב המורה תחת עץ צל והניחו במעגל סביבו, ויתוה על החול באצבעותיו צורות האותיות ויורה אותם כתיבתם הבורם וטוב קריאתם, במקומות אחרים יתראו נערים ונערות יושבים עלי נתיבות ודרכים ובידם טבלאות עץ עם חול דק אשר עליהם ילמדו כתיבה וקריאה לשונם ומלאכת המספר. במלאכת מחשבת עלו מעלה, כי ימצאו ביניהם עושים בזהב ואבן יקרה גם מפתחי פתוחי חותם להלל מאד; ובמלאכת אריגת בגדי משי וצמר גפן יתר שאת להם על כל אומני אירופא כנודע, ויהי הנקל להם להפור מטפחת הנעשה"ע (טעשעלטוך) בגבע לקרעים, במכירת ובמלאכה נפלאה עד כי ילבשו גם עניים

היוצר מודרות למלא עוד מקום הקרעים או רק להבדיל בין רקמה החדשה להישנה גם יוכלו לארוג מטפחת הנזכר מגודל עשרים אמות ויותר אשר לרוב דקותו יהיה מונח באגוז [רוזע] בישני או להמשך תוך טבעת האצבע*) גם במלאכת הרקמה (שטיקען אונד פיליגראן, ארבייט) יפליאו לעשות. על ידיעת חכמי בני קדם (מאגיא) ישקדו מאד, והחרי השמשים והקוסמים לבם הולך וביותר הבראמיני"ן אשר בידיעת אלה ההבלים יכלו שונות וראשיה אותם כנזכר. בחכמת התכונה (אסטראנאמיא) יעמלו מאד ואף כי אין להם בה ידיעה ברורה כידיעתנו בכל זאת יתרון רב להם בה על תושבי היגא שכיניהם אשר לא ידעו עד היום לעשות לוח השנה בלי עזרת אנשי אירופא זוריא זוראנטא הוא ספר כולל החכמה הזאת ונכתב ברום הקודש לפי אמונתם זה ב' מיליאן קס"ד אלף וט' מאות שנים. גם ידעו להשוב במסירות נפלאה מועדי לקויי השמש והירח. ימי השנה ימנו שס"ה, חדשי השנה י"ב, חודש ניסן הוא ראשון לחדשי שנתם, ואז יחוגו לשמש חג גדול לשנות היצירה ימנו בערך ג' ומאה מיליאן שנה. באשר ידיעות הטבעיות יעמדו עוד בשפל המדרגה, עוד לא יתרשו נפשם לנתח גוית אדם מת למען ילמדו משם דעת מערכת האברים וטבעיהם, ולכן יבערו ויכשלו בידיעת טבע התפעלות בגוף אדם בריא (פיזיאלאגיע) ויכשלו במלאכת רפואות פצעים (וואונד ארצניאקונסט). רופאי אליל אשר להם אם לא יצליחו לרפאות במזור ותחבושת, יחזיקו במלאכת הכישוף ואל הבלי הקסמים יעשו לעזרה; המה רופאי התחטאים והפצעים והמה הרוכלים רוקחי המרקחות וסממני התחבושת, אף כי מכל הידיעות הנצרכות נאלה לא לקחה אזנם שמץ מנהם, כי אין בתי ספר בהודו ולא מורים משכילים לאלה, רק אב לבנים ואיש איש לאחרו הקרוב לו ינחיל ספר כתוב בו משפטי וציורי התחבושת (רעצעפטע) לכל חלי וכל מכה; להאיש אשר השיג ספר כזה ינהרו המונים השונים מהנגועים ומעונים, כי רופא אומן יקרא ושכר הרבה יטול. ספרי התחבושת ההם יכתבו בחרוזים למען יחקו מהרה על לוח זכרונם ויוכלו ללמדם בעל פה. במלאכת הכימיא"ה ידיעה גדולה להם. אבל במלאכת הנגון (מוזיק) אין להם יד ושם כלל; זמרת איש הודו בפה או בכלי שיר תצלצל באזן איש אירופא כקול הסירים תחת הסיר, יען כל נעימה וכל רוח אין בקרבו; בכל זאת בתים מיוחדים להם אשר בם ילמדו בנותיהם ואשה את רעותה רנה וריקוד במחולות, גם יש להם מין ריקוד אלם (פאנטאמימע) אשר הרואה יעמול וישתאה הרבה שעות עדי יבינהו ההודיים יתפארו כי לא רק הפעליות הנפש לבד יבינו לצייר בריקודים ע"י אותות והנועות משונות (געבעררין) כ"א גם נפלאים גשמים הרחוקים ממראה עינים, כמו הר סוס, אניה ודומיהם יבינו לצייר על ידם; ברצותם לצייר עד"מ את האהבה. יעצמו עיניהם ויתאמצו למשך הרמה ונשיקות ההזה במריצת נמהרות רצוא ושוב בעת ימלטו מלבושם גם אנחות דוממות ושקטות, וכן באשר הפעליות. הרבה ספרי שעשועים (שטאשטער שטיקע) להם, רובם מספרים מגבורות אליליהם ותפארתם עושי רצונם (האלבגעטטער). מלאכות הבנין והציור והמהלב לא באו עודנה בהודו אל מחוז שלימותן, וגם בזאת הכלות אמונתם בעוכרם, כי הצייר או החוצב לא יעשה פסלו לפי ציור דמיונו, כ"א בתבנית ודמות הציור הראשון אשר נהלו מאבותיהם, והבראמיני"ן יקחו נקמתם מהאיש אשר יזיד באשם נפש לשנות מאומה מציורי אליליהם הקדמונים. רוב בתי התפלות מרובעים ובלי גג, בתוכם חדרים פנימיים והמה מקומות קדשי קדשיהם, לפני מבוא ההיכל אולם (פארהויף) ועליו גג שטוח מאבנים גדולות וכבדות על עמודים הרבה, על הגגות ההם וכן על חומות האפאגאדי"ן תמונות וציורים מאליליהם, מהתחפשותם (פערוואנדלונגען) וממלחמתם

*) עיין ערוך ערך הכן הבית בשם רבינו חננאל ז"ל אשר ע"ד ביומי שתלים בין מאליים מסודר בגדים דקים נתונים בקליפות אגוז.

ומלחמתם אשר לחמו, בטרם ימים יוצרו, ובחדרים הפנימים פסילים מעושים מזהב הלא אשר יעבדו שמה לכבודם, לפניהם יזרו הכהנים שושנים גם יחגרו אותם במטפחת בגד למען לא יעמדו השופי שת ויראה בהם ערות דבר. הפאגאדען הגדולים אשר נבנו בשנים אין הקר למו (עיין כוזרי סי' ס' חלק א') גדולים וגבוהים, מהלכים הרבה בין עמודים גם מוצקים הם בבנינם עד להפליא. היקף החומה אשר סביב הפאגאדע בעיר זירינגאם ארבע פרסאות בערך, ואבני העמודים אשר הגג נשען עליהם שלשים רגל ארכה והמש וחצי עבים. בניינים מפוארים ימלאו על המעט בהודו. השרים ואנשי אירופא יגורו על הרוב במגרשי העיר למען ישאבו אויר זך ולא זולת בהאוחוזות אשר היו לבני אירופא לאחוזה, אין בתי נתיבות ומלונות בהודו לעובר אורח אף במקומות אשר בין עיר לעיר או כפר מרחק רב. ולכן העירו מלכי או אנשי חסד את לבבם בבנים קדמוניות לבנות חאים (האללען) נאים ורחבי ידים, לזכר עולם יהיה חסדם אשר הטיבו ואת הגרים את התושבים שמה ירגיעו הנוסעים וימצאו מנוח לכף רגלם אחרי בואם עיפים ויגעים; שמה ינוחו יגיעי כח ואחרי כי הכום שרב ושמש תחת צל שקט יחסיון. שמה יתלוננו במנוחה שאננה וישבעו להם אחרי שבעם נדודים; אף שמה ישברו למאונם וישאפו צל. אחרי שאפם רוח כתנים ולבונם בלמא נשתה:

מנהג ממשלתם, מושלי הודו ימשלו על עמם ממשלה בלתי מגבלה (דעספאטיש) הייתם והונם להם המה. המס המגיע מקרקעות איש (אונבעוועגליכע גיטער) גדול מאד, ולא אחד מהם יודע ערך הקצוב, אך בזאת לבו נכון ובטוח אם יתן בפעם הראשון את אשר יושת עליו, ישאלו ממנו בכל שנה יותר ויותר עדי ישאירוהו בנקיון שנים והוסר להם. ולזאת ישכילו משכילי עשירי העם לפזר הונם על כלי זהב ואבני חפץ אשר בקל יוכלו להבוא בטמון ולהטמינם מפחים יטמנו להם מושליהם השואפים לחיל זרים ובלע מעשקות, ומקניני הקרקעות ימשכו ידם. אשר לא תשיג ידם לתת המס המגיע מהם ייסרו ויענו באכזריות חמה. כי ישימום מטרה לחצי השמש בגבורתו ולצרות לרמש הרומש, ולא יאכלו כ״א אורז הי אשר ירטיבו במים. ומים או מלח לא יובא אל פיהם; גם יפקידו עליהם נוגשיהם תנועות משונות ומכאיבות אשר לא יוכלו שאת, כמו לעקם ולפתל את גיוו ולעמוד על רגל אחת ועל אצבעות ידו אחת, וכדומה תנועות זרות אשר רובם יגועו תחתם. צדק ומשפט כשדות בכסף יקנו, ובלא מחיר לא ייחל בן אדם להשיגם. אין ממשלה בהודו אשר בכסף לא תקנה, גם פקודת היועץ הראשון (פרעמיער מיניסטער) לא ישיג איש חנם אין כסף ורק אשר ירבה במהירה לו תהיה. ולכן ישימו השרים הראשונים מושלים קטנים ג״כ בעד בלע כסף למען מלאות אמתחתם אשר הריקו בעד ממשלתם. וכן כל ממשלות הפקודות (עמטער) על גפי מרומי קרת ימכרו, כל המרבה במחירם ישיגם; ובמה ימלאו א״כ גם אלה מהסורם אם לא בבלע מעשקות אשר ינגשו את העם ומהלב הונם ויגיע כפם אשר כעלוקה ימוצו? גם מיראתם לבל תסור המשרה משכמם וימי ממשלתם לא ימשכו, כי אולי ירבה זולתו במחירם, לכן משלוח בעולתה ידיהם בום לא יבושו והכלם לא יחפוצו אולם הרעות והנגישות המכאיבות האם לא יכאיבו עוד לבות ההודיים ולא יעציבו את רוחם; ויהי הנקל לאיש הודיי אשר אין לו קרקעות לעזוב את ארץ מולדתו ולהרחיק נדוד כאוהל רועי ממלכה אל עם אחר אשר בממלכות הודו מבלי מגינת לב ודאבון נפש. כי ההרגל הקשיח לבותם לשאת עמל ותלאה מנעוריהם ולבלתי יתאוננו. איש הודו לא יעיז לגשת אל מלכו או לאחד מגדוליו לבקש ממנו רצון והפורכ בידו אין; מנהג ישן נושן הוא בכל ארצות בני קדם. המלך החכם מכל מלכי קדם יפן „מתן אדם ירחיב לו ולפני גדולים ינחנו" ומי ישר? מלכי הודו מלכי חסד הם. גם את הכל יקחו אם מעט ואם הרבה יהי' אך לא ירשא פניהם ריקם, איש איש כמתנת ידו יקריב שי להם. בבוא איש להשתחוות לפני מושלו

יכרע וישתחוה ארצה ואת השכר יניח לרגליו ויגע בכפות ידיו ב׳ או ג׳ פעמים את הארץ, אח״כ יגע בהם מצחו או לבו, או יניח ב׳ אזרועותיו על לבו כעומד בתפלה ובתחנונים, ובחיל ורעדה ישוב אחור עד מרחק ידוע איש איש כפי ערכו ונוכחו וישים ידו למו פיו למען לא יטמא את אדונו בריר שפתיו (רמב״ע ויקרא י״ג) ספרי חוק ומשפט להם מקדם קדמתה אשר רק מתי מספר מהברהמיני״ן בהם ידרושו וזולתם לא ידעו גם שמותם; בדבר חוק ומשפט ישימו המאורעות לקו והנסיונות למשקלת וכאשר נהרגו מאז כן ישפטו כל הימים; וכי יקרה משפט חדש אשר דמיונו לא נמצא כתוב בספר, ופללו הברהמיני״ן כאות נפשם וככל העולה על רוחם. אולם גם בין נטעי נעמנים קוץ ושמיר יעלו, ועל תלמי ראש ולענה גם פרחי חמד יציצו; אף כי רוב עשוקים בהודו אשר ישועו מזרוע רבים באין מעצור או מכלים דבר, עוד שאר לה מושיע ורב מדורות עולמים אשר כבריח ודלתים יעמוד מול שטפי חמס ושוד לבל ישטפוה ויעשוה כלה ונחרצה, והיא השבועה בשם אליליהם אשר אם ישביע בה איש גם את המלך בעברו על פניו תאלצהו לעמוד ולשמוע שאלת ובקשת השדוד והנענה, יהיה המשביע מחורי ארץ וראשי המטות, או מאביוני אדם ממחבקי אשפתות, משפט אחד לכולם. ועל דרך זה יוכל גם הנושה להשביע בשם המלך או אחד מגדוליו את האיש אשר נשה בו אם ברחובות קריה או גם בביתו ולהאלותו באלה אשר לא יאכל ולא ישתה עדי ישלם את נשיו. הנגישה, זאת תקרא בלשונם דארנא, והנגוש בה לא יתאונן ויתמרמר נגדה, רק בלב שקט ישאנה ולא יאכל ולא ישתה עדי יתרפס וירהב רעהו; ואף אם ברית האלהית (רעליגיאן) לא תשים רסן דומיה ברוחו לבל יהיה כמתאונן ומפיר בריתם, הלא ברית חברת האנושי תעמוד נגדו בזרוע השוטה לבל יפרוץ גדרה ויערה יסודה, כי רק היא לבדה תעצור בעד רגשת פועלי און בולעי בלע, והומה בצורה היא בעד שלות ואושר כל יושבי הארץ, ולכן כלם כאחד יחזיקו במעוזה ויעריצוה לחק עולם כי משמרת היא עמהם. אם ימצא באיש חטא, ועדים אשר יעידו בעושי העול און, ינוסו ג״כ אל השבועה לפני היכל קדשיהם לעזרה, כי ממקדשם ייראו מאד ולא יתלוצו באלת שוא. כי יהיה באיש משפט מות או עינוי נפש. יוסר בשוטים, או הכרת יכרת מהשבט הנכבד להנקלה, או יהרג או ידקר בחרב, או יקשר ברגל פיל אשר יסחבהו עדי יתלש וינוע, או ישימוהו בשק ויהלמוהו בכשיל וכילפות עדי ימחצו ויחלפו רקתו, או יוליכוהו ליער ויקצצו ידיו ורגליו ויניחוהו שמה עדי יגוע. הברהמיני״ן לא יומתו כ״א לפעמים בעתים רחוקות, ואף כי לא ישפכו דמם, יענום בענויים קשים ומרים עד כי ימותו תחתם, ובזאת יפרו חוק ויעברו תורה כי אחת מחוקם היא אשר הברהמיני״ן על כל זדון ועל כל פשע לא יומתו לעולם. הנשים לא תוסרנה בעינוי נפש כ״א בחילול כבודן לבד. אם יקצצו שערות ראשיהן או יוליכו אותן רוכבות על חמור ברחובות קריה *). בעת שלום יחזיקו מושלי הודו חיל צבא מעט. אולם עת תקראנה מלחמה יתאספו המון גדודים ורובם רוכבים. אשר אינם מלומדים לקרב; אף כי כאש פלדות הרכב (רייטעריא) ביום קרב, בכל זאת לרעש קני רעם (קאנאנען) אשר לאנשי אירופא כרכי לב ינוסו וכשפני סלע מפני גאון קולו במערות ובחיחים יתחבאו; גם במרכבות רעם אשר להם לא יצליחו, כי ינהגו אותם בשורים אשר בכבדות יתהלכו ולא ימהרו לנטות אל כל אשר יחפצו מנהיגיהם לנהלם ולכן לשאון רעם כדור אחד אשר יורו עליהם אויביהם תהיה מהומה רבה גם בשורים גם במנהיגיהם, השורים ינעו ינתקו מוסרותיהם ויפוצו, והמנהיגים

ימהרו

*) נראה כי בימים הקדמונים היה ג״כ לחרפה לנשים לרכוב לעין רואי זולת לעיני עבדים או סריסים כהולכות לרגלן (בראשית כ״ד ס״ד. יהושע ט״ו י״ח. ש״א כ״ה כ״ג מ״ב). וכן בימי חז״ל תנא דבי ר״י לעולם יספר אדם בלשון נקיה שהרי בזב קראו מרכב ובאשה קראו מושב (פסחים ג׳).

ימהרו ג"כ להמלט על נפשם ולהטמן במחלות עפר או בנקיקי סלע . אל מערכת המלחמה איש וביתו יבואו כי גם את נשיהם ואת טפם אתם ינהגו , וכל אחד מהרוכבים יוליך אתו ב' עבדים אשר יבלמו את סוסיהם במתג ורסן ויטו אליהם אוכל , והנסיכים יוליכו אתם גם ערב רב וכמה מאות פילים . ביום קרב ישתו אפיום לרויה למען יחם לבבם ויעירו את כל חמתם ואז ישתקשקו יתהוללו ויתמרמרו בחמת רוח נגד האויב ויפלו שדוד כצאן טבחה ; ומעשה דעת לנבון נקל כי אנשי אירופא אם ילחמו במלוא הפנים אנשי להם את רבבות ההודיים . יהדפו המה את קמיהם .

מחלקות פרטיות המדינה . כאשר נפן מפרס קדמה נפגע בהארצות הסרות למשמעת המלך קאנדאהאר או מלך פרס מזרחית (עיין פרס דף כ"א) וכאשר נפן קדמה וימה לקאנדאהאר נפגע .

בארצות הודו הבלתי סרות למשמעת מושלי אירופא

הלא המה ארצות מאראטען אשר ישתרעו מפאת צפון הלאה לנהר יומנ"א . ומפאת ים עשרים פרסאות הלאה מנהר קריסטנ"א ; וכוללים אלה המחוזות , מאלוו"א , קאנדי"ש , פיזאפא"ר , חלקי אריז"א , באהא"ר , אונד"א , גיזוראט"ע , אגמי"ר , דהבעלעסאבא"ד , אגר"א , דעהל"י , עלאהבא"ד . כל המחוזות האלה מחזיקים בשטחם 84000 פרסאות אנגליות מרובעות . מספר תושביהם מעטים וסרים למשמעת מושלים שונים אשר באו בברית יחד באלה ובשבועה ושמו להם ראש אחד אשר יקראוהו בשם פייש"א . בשנת תק"נ עלה הכנסת ארצותיהם י"ז מיליאן ליטרות סטערלינג , ומספר צבא חיליהם 274000 . המאראטען היו לפנים פראים שובבים בוזזים ושודדים , אולם כעת המה מלומדי מוסר וגבורי כח יותר מכל ההודיים אבל אוהבי מלחמה מאד . מנהגיהם פשוטים וצרכיהם מעטים . אמונתם אמונת הבראהמי"א הנזכר אבל ימונו גם אמונת זולתם לאחוז בתוכם . ממשלתם תחלק למזרחית ולמערבית , מקומות המובחרים במאראטין מערבית , העיר פונאה על הנהר מורהנא"ע , בירת הפייש"א , עיר גדולה , אבל לא הודר ולא הדר לבנייניה . אורזיין או אעניי"ן על נהר זעפר"א , בירת הנסיך הגדול שבנסיכי המאראטען , אליה יחגו כל קדושי הבראמינע"ן . אגרא על חוף דרומית מהנהר דשימנ"א . לפנים בירת המהגו"ל הגדול , המלך היותר עשיר ואולי גם היותר עצום שבמלכי ארץ, הקיסר אקבא"ר האהוב עשה אותה בשנת ש"ע לבירה בכל ארצות הודו וקרא אותה על שמו אקבא"ר אבא"ד . בהתהפכות העתות נפלה בידי המאראטע"ן , ובשנת תקס"ג אכף עליהם ההכרח לעזבה להבריטאנים . ארכה ז' ורחבה ג' פרסאות בימי הקיסר הנזכר הי' א' מיליאן מספר תושביה , ואף כי הרבה ארמנות והיכלות נהרסו והטירות הנשוחות נפלו בכל זאת ימצאו בה גם עתה לערך ה"ת אלף מספר תושבים . ארמון הקיסר הנזכר עומד עודנה על תלו דבוק למגדל העיר בנוי מאבני גראניט , קומתו מ"ב רגל והקיפו גדול מאד , אבניו נפסלו במישור ובזויות חדות מאד , עד כי מעת חוטם אבן על אבן לא נעתק עוד טר ממקומו , כי התאחדו והתלכדו אחד לאחד אשר רוח לא יבא ביניהם ויתראה כהרמון מוצק מאבן אחד ; החלונות ומזוזותיהם נעשו עפ"י מלאכת הבנין היותר מדויק ולפיות נוכח פני העיר אשר בעבר הנהר , שמה יעמדו אנשים עגלות נושאות משא גם רכבי עונג לשעשועי והענוגי בני חדש . בתוך הגן יכני עונג וגנות נחמדות , מעון הקיסר היה בהחדרים אשר בצלע מזרחית , והם בנויים מאבני שיש לבן ופניהם טבלאות נחושת מוזהבות ומזהירות אשר גם עתה כל הנוסעים על זהרם יתפלאו . על הקירות מחוקים טובות מלאים שושנים ופרחים ושאר צורות נאות , ועל המחוקים מיושר אבנים יקרים (געלבע) אדומות וצהובות וקטנות מאד , המלאכה הזאת נקראת

בלשון העמים (מאזאיק) : גם ימצאו שמה בתי תפלות סימטאלים (מאסטען) מסודרים ביופי להלל מאד , בית מסחר (בערזע) גדול ויפה ובתי מסכמות (מאגעזינע) עומדים במקום גדול ורחב ידים המחזיק בקוטרו 1320 רגל . באמצעיתו עומד שנהב מאבן המריק מים דרך חוטמו נפלא מאוד ועוד שאר בניני' מפוארים ומהודרי' עד להפליא . באוצר המאגאל הגדול יעהא"ן בהמגדול אשר גגו היה מכוסה בעשי זהב היו אוצרים החמודות האלה : אבנים יקרות בעד שנים מיליאן רופיען *) , לפי הנראה היה שם בעת ההוא גם הבדולח (דימאנט) המפורסם אשר החזיק בכובדו קע"ט וחצי קאראט , המבינים ערכו מחירו ב' ומחצה מיליאן טאליר . שנהבים סוסים וגמלים ושאר חיות מזהב בעד י"ט מיליאן רופיען . כלי זהב בעד י"א מיליאן תשל"ג אלף , בגדי רקמה מזהב וכסף משי וצמר גפן בעד חמשה ומחצה מיליאן , מנעות על השנהבים והסוסים בעד ה' מיליאן , נשק בעד ששה מיליאן ות' אלף . שלח וחנית ודומיהם ז' ומחצה מיליאן , צרכי הרכיבה כמו אוכף מתג ורסן ודומיהם ב' ומחצה מיליאן , פ' אלף ספרים כתיבת יד בעד ששה מיליאן ות' אלף , זכוכית לבנה בעד ב' ומחצה מיליאן . מחיר כל הכלים היקרים ההם עלה שמ"ח מיליאן רופיען , בנו אוירענגזע"ב בן נעות המרדות אשר מלך תחת אביו חמשים שנה אסף וקבץ מכמנים יותר מאביו והוציא אוצרות רבות על כסאות המלוכה (טראהנען) , בהם היה הכסא המפורסם בשם כסא התוכים (פפויען טראהן) מזהב מוצק ומשובץ באבני נזר , מחיר ערכו עלה ע"ה מיליאן טאליר . דעלהי על נהר יאומנא"ן , היתה ג"כ בירת המאגא"ל הגדול , ועתה היא הרבה ושוממה בערך יפיה והדרה היה לה מקדם . ובכל זאת ערך מספר תושביה גם עתה לשני מיליאן . ארכה ס' ורחבה ב' פרסאות ונחלקת לב' ערים האחת תחשב להודו . והשניה להמאגאלען אשר ימשלו בה משנים קדמוניות . גם שם היה היכל להקיסר כמו באגר"א אולם יפה ממנו בסדרי מערכותיו . על בניניו הוציא עשרה ומחצה מיליאן זהו' , בגן אשר בין שתי הערים הנזכרות ששה פרסאות רחוק מאגר"א לפאתה מערבית מקום שם קבר מהולל להקיסר אקבא"ר , בנין מפואר גבוה חמשה עליות עולות מגדר הגן ומעלה מאבנים אדומות ואבני שיש לבן , מוקף מאילני נושאי פירות ופרחים , סביבו גג ורמה עם חלונים שקופים ובתוכו אולם (האללע) גדול מרובע מאבנים אדומות ושהיף שיש לבן , העליות הנזכרות הולכות וקטנות עד למעלה ראש , ועל כל אחת מארבע פנות העליות מגדל מפואר , העליה החמישית וסכוני (וועלבונגען) המגדלים מאבני שיש לבן , על הקירות ביתה מאמרים חקוקים מהאלקאראא"ן על שיש שחור ; ובאמצע האולם ארון שיש לבן ועליו חרות שם אקבאר באותיות שיש שחור .

מארטען מזרחית תחת נסיכים קטנים , מקצתם יתנו מס להנסיך מבעדא"ר . מקומות המובחרים שבהם העיר נאגפיר על נהר טיי"ל בירת הנסיך מבעראא"ד . שאפיר עיר גדולה רוב תושביה אפהגאנען . חרשי ברזל להלל מאד . קוטאק על נהר טייל עיר גדולה ובצורה בכל מחוז אריזא . יאגרענאט קרובה לים קילק"א , מפורסמת בעבור הפאגאדע המהוללה אשר בתוכה מקדש קדמתם והמונים המונים אליה ינהרו בתוכה שור אנוצ מאבנים שומד על ב' רגליו האחרונים ושבעים רגל קומתו . גם פסל אחד מעצי זאנדע"ל , ב' עיניו מב' אבני בדולח , וענקיו חלי וכתם מאבני חפץ . סביבה ב' גבנוני מילר (פאר געבירגע) פאאילא"ס ופאלמורא"ס , באלאזארא על לשון ים בענגאלי , שמה יעשה מין בגד משרשי אילנות ידועים , רבת המסחר , אראוה ראמבוטע"ן אשר היו למס להמאראטען ; המובחרות שבהם , בונדעלקונ"ד ארץ הועשות הרים לם ומפורסמת בעבור העיר הגדולה

---

*) רופיע אחת מהוקה י"א גראשין נמצא ד' רופיען עלות ג' טאליר . מאם אלפים רופיען יצרא נאק אשר שוולה ע"ב אלף טאליר

הגדולה ורנתי עם פאדנא אשר בתוכה, בסביבה מהלגי אבני הבדולח (דימאנד־ פינגרובען). ג׳ הממלכות אודיפא״ר, יודיפו״ר, יאיזאגו״ר עם הערים הנקראות על שמם, דרומית מערבית לאגר״א. בפאת מערבית לארצות המארהאטע״ן על חופי הנהר זאד״י, הרים מלאים יערות, עליהם יגורו עם שודד ופרא האחת ממשלת נסיכים הרבה, ובדרומית מערבית ממשלת עם הדשאטען אשר מאחד שבטי ההודיים יצאו, לפנים היו עם נורא ועצום ומשלו ממשל רב, אבל המארהאטע״ן ושכניהם הורידו לארץ גאונם ולא השאירו להם כ״א מעטי פרסאות מרובעות. בינות לנהרי פוטטע״ר ואינדו״ס ארצות שממות ותלאות יערים הנקראים קאטשע״ר ושרות למשמעת הראשבוטען.

ממלכת זייקס צפונית מערבית להודו. שמו ז לאהא״ר או פאנגפא״ל (הוראתו ארץ חמשת הנהלים), כי חמשה נהלים ישקוה וישתפכו אח״כ בנהר אינדו״ס והוא אחד מהמחוזות העשירים והיפים אשר בהודו. להממלכה הזאת יחשבו גם חלקי ארץ מילטא״ן וזינד״י אשר על נהר אינדו״ס, וכן חלקי ארצות אגר״א ודעלה״י, כל הארצות הסרים למשמעתה מהזיקים. 6000 פרסאות מרובעות והם תחת מושלים רבים אשר באו בברית יחד היש את אחיו לעזור. ופעם אחת בשנה יתאספו לעשות עצה לטובת הכלל, ויהי הנקל להם לערוך מערכה מר״נ אלף גבורי חיל דורכי קשת מחזיקים ברמחי׳ ואוחזי חרב, רוכב רוכבים מהירים, כי את רגלים לא יחשבו לאנשי להם. הזייק״ם יוצאים ממשפחת הראשבוטע״ן, בראשונה לא היו רק כת מיוחדה באמונתם, מיסדה היה איש חכם וצדיק ונבון מפורסם בספרי ההודיים נאני״ק שמו אשר מת בשנת רל״ט לאלף הששי; ראשי למודיו, לעבוד ולכבד בורא העולם אחד יחיד אשר לא נראהו ולא נשיגהו. להשליך את אלילי אבותיו ולהסיר את אלהי נכר מקרבו, שלא יהיה מעלה ויתרון לאחד מראשי הכת על זולתו, אשר קם אחריו אסף וקבץ כל דעותיו ולמודיו בספר אחד. הזייק״ם אוכלים כל בשר זולת בשר פרים, ולא ישאו נשים מאמונות זולתם, ולא ישרפו נשים אחרי מות בעליהן, ונחלקו לב׳ מחלקות שם הא׳ קולאז״א, והם עובדי אדמה רועי פרים וסוסים, גם עושי מקנה וקנין, ומנהיגים ראשם וזקנם. ושם הב׳ קאלזא״ה אשר יגדלו פרע וילחמו ביום קרב. מראה התכלת יקרה בעיניהם מכל המראות. בירת ממשלתם לאהאר נודעה למשגב עוד בימי אלכסנדר מוקדון. לפנים בירת הישמעאלים אשר שדדו את הודו אביו של הקיסר אקבא״ר עשה אותה לכלילת יופי, ועוד היום יביע כל עובר ושב זכר רב טובו אשר פעל ועשה בנטעו שדרות אילנות בעברי הדרכים משם עד אגר״א, מהלך מאה פרסאות אשכנזיות, להסות מחום הבוער שמה מאד. היקף העיר עם מגרשיה ז׳ פרסאות, י״ב שערים לה, הרחובות ארוכות וישרות, גגי הבתים שטוחים עליהם תלמי שושן וחבצלת, והמה יכללו יפיה ויעטרוה הוד והדר. העולה על כל בנייני העיר בפאר ויופי הוא הארמון הגדול אשר בנה הקיסר שעראקשי״ר מאבנים אדומות. הגג עשוי כדמות תלמי עפר הקצר תלול על הארוך ממנו (טעראסינאקטיג) עליהם נטועים מבחרי שושנים ופרחים, החדרים והמדרגות מאבני גראניט ושיש ירקרק, הקירות והקורות אשר ממעל משובצים במראות (שפיגלען) ובדלות הרים (בערג קריסטאל) אשר אחד לאחד נדבקו והתלכדו עדי יתראו לראי מוצק אחד, עליהם מסובכים שפה גפנים זהב מוצק, ענביהם ענקי אבני השהם אודם נופך ספיר אמעטיסטע״ן ואחאטע״ן, גם רמשים מוצאים דם ענבים מאבני נזר ההם, מחיר הגפנים האלה יערך מפי יודעי חין ערכם אלף וה׳ק מיליאן פראנקי״ן. גם נמצא עוד שמה אמבטי לרחצה (באדוואנגע) גדולה מאד מאד, העשויה בתבנית אניית השטועים אשר על הנהר גאנגעס, מזהב ואבן אחאט, לעת הרחצה ימלאוה במימי שושנים (רא־ זענוואססער) כי עשירי הודו ירחצו תמיד במימי שושנים אשר יתנו קטורת באפס. גם ימלאו עוד שמה אלה דברים יקרים מזהב ואבן יקרה אשר יכסו קירות

החדרים המבריקים הוד והדר אשר לא נראו ולא נשמעו עוד בחצר, בשבינוסים מכרי אבני מלח, גם יגדלו שמה אורז לרוב. ושאר למחי מאכל, גם יין צוקע"ר ואמר גפן. מולטאן עיר גדולה וכושנת על נהר דמונא"ב קרוב למקום השתפכו בנהר אינדו"ס רבת המסחר, אולם גם ממנה פנה האדם והדרה היה לא מקדם קדמתה אמארזור על נהר ראווי עיר קדושה להזייקם, גם את האגם (סייך) אשר שמה יחזיקו למקודש. קרקעיתו על מרצפת אבנים ועל שפתו בניינים הרבה, וכן יאמרו קדוש להנחם אשר בהעיר הגדולה עאנאהאווי"ר על נהר זורזוט"ע.

הארצות אשר תחת ממשלת חברת הבריטאנים

הארצות אשר לחברת סוחרי הודו תחת ממשלת מלכי הבריטאנים בהודו יחזיקו תקכ"ו אלף פרסאות הנגליות מרובעות. מספר תושביהן ע"ס מיליאן, והמון הרב הוא יעצר מפרוע פרעות או מעשות דבר נגד רצון מושליהם רק בזרוע כ"ד אלף וס' אנשי צבא אירופא וקכ"ס אלף אנשי צבא הודו הנקראים זעפאהיים. כל הארצות ההם נחלקו תחת ג' ממשלות (פרעזידענטשאפטין) האלה. **בענגאלען, מאדראס, באמבייא**, אשר בכל אחת מהם מושל מיוחד ולו י"ב יועצים, וכולם סרים למשמעת מושל (פרעזידענט) אחד אשר מכון שבתו בעיר קאלקוט"א; בעבור רב ממשלתו ועושר כבוד הנהגת ביתו יחשב גם הוא לאחד מגדולי מלכי אזיא. כפי החשבונות הושמו לעיני עדת יועצי בריטאניא (פאר־לאמענט) בשנת תקע"ד הי' מספר תושבי ארצות בריטאניא אשר בהודו 40058408 ובהוכם אנשי אירופא 45426. מספר בעלי הפקודות אשר עיניהם משוטטות בעניני הנהגות המדינה עלה אז 15564, אשר מהם אנשי אירופא 3102 ואנשי הודו 12462, ועל הצבא 160000, אנשי אניות 913 ועבדיהם 2500. בעת ההוא עלה הון החברה לסך 49064644 ליטראות שטערלינג, והחוב אשר עליהם לסך 46114293. ומה תהיה עוד אם יושביה בעקבות אנשי אמעריקא הצפונית ילכו! ומה תהיה אז תפארת גאון בריטאניא אם ירדו מרום עוזם ומעמד החזק הלזה כנפול לפני בני ארעא כאחדות ההם יפולו!

מחלקות פרטיות ג' ממשלות ההם

ממשלת בענגאלען. אליה יחשבו

א ארץ בענגאלען מגדיה הים ומסיבה אשעס, הרי בוטאני וארצות באהא"ר ואריזא; ומחזקת בגדלה עם החלקים אשר להבריטאנים בב' הארצות הנזכרות 7000 פרסאות אשכנזיות מרובעות, מספר תושביה י"א מיליאן. בצפונה ומזרחה הרים הרבה ובדרומה ארץ מישור. בין זרועות הנהר גענגא"ס רפש ואגמי מים ארץ ציות מים ונהרות והעלות אשר אניות בהם יהלכון, ארץ פוריה ושבעת לחם ויתר שאת לה על כל ארצות הודו ביופי ועושר וריבוי תושבים. הרים והלים ושממות עולם אשר בתוכה יגונו עליה מגר והויב. יבולה ושאר נגאליה, אורז, משי, דונג, אניוס, זאלפעטער, אינדיגא אשר הבריטאנים ימכרו ממנו בכל שנה ד' מיליאן ליטראות. עלי בעטעל, פלפל, צמר גפן, קנה צוקר, עצי זאנדי"ל, גוממילאק, מלח ימים, מין בגד מוסעלן מרוקמת בזהב וכסף או בגדי משי וצמר, גם מין בגדים אשר יעשו מקליפת אילנות, יעמדאני. עיר הבירה קאלקוטא בירת כל ממשלות הבריטאני"ס בהודו; כל עובר אורח הנוסע להודו ובא מפאת ים אל קנה עיר קאלקוטא, עיר והם במסחר כצור לפנים, יעמוד משתאה ומשתומם לדעת ההזינה עיניו כזאת בהקיץ או בחלום, או הגבנו על שפת

נהר גוזן, פרי יון הקדמוניות ומפוארות ביפין. עיר גדולה עד בלתי ראות קצה תפרוש אגפיה לנגד עיניו, היכלות אין מספר בנויות לאלפיות ובהוד והדר מחושקות תפה לפה ימלאוה. בינותם מגדלים ובתי תפלות לנוצרים ולישמעאלים יחדיו לשמים יעלו שיאם, מימין ומשמאל יושקפו פרדסים רחבי ידים לגופי יקר נבעים. מחום לא יתעלם עלימו באקלים הנחמד ההוא, ומהודרים במחמדי אוצרות הבריטאני"ם אנשי והון; שם על כל אורך שפת נהר הוגל"י עד למרחקים ימשכו בתים וגנים נחמדים נחת ישביעו כל רואיהם. על פני הקריה המבצר היפה החזק (וויליאמס פעסטע) העשוי לבלי הכבש עם אשיותיו הגדולות והבצורות בתוך העיר יהראו זעיר שם בין ארמנות רבות ומפוארה אהלים בנויים מקני במב־בו"ס, לא ראתה עוד עין עולם קטן ונפרד כזה במקום אחד, פה יתהלכו יעברו גם ירכבו אנשים מארבע כנפות הארץ וממדינות רבות ושונות, אנגליי"ס, הודיים, ישמעאלים, פורטוגיזים, ארמעניים, סינים, אפריקיים, ופרסיים, ועוד משאר לאומים כולם בפקידה נפלאה להגיע אל מחוז חפצם, הרבה בתי הפשים לחולים. מדרש (אקאדעמיא) לחכמי הישמעאלים. הבריטאני"ם יחזיקו הרבה בתי הדפוס; חברת חכמים אשר ישגיחו יבינו ויחקרו בקורות הימים לעמי אזיא, בקדמוניות ובמדעים וכל מלאכת מחשבת. וחברה אחרת אשר תשגיח על בתי הספר והמדרשות אשר בשאר המקומות, ואחרת אשר עיניה צופיות על חינוך ולימוד היתומים לנהותם במסילת דעת. מצפה הכוכבים (שטערנווארטע) בשנת תקס"א הכינו בית ספר ללמוד בו לשונות בני קדם. הרבה בתי מלאכות גם אמנים מפוארים בתוכה. מספר תושביה יערך ת"ק או ת"ר אלף, אולם באמת לא נוכל לדעת בבירור אם יכלו מגרשי העיר, כי בהיקף שבעה פרסאות סביבה יגורו אחרי הספר החדש על פי ספרי הפקודות כשני מיליאן ב' מאות וחמשה ועשרים אלף איש המסחר אשר יעשה פה שנה בשנה עם שאר ארצות הודו ועם כל כנפי אזיא ואייראפא עלה בשנת תקע"ד 13545160 ליטראות שטערלינג, והריוח הברור (רייגערגעווין) נחשב 509883 ליטראות שטערלינג. העיר צהלה ושמחה תמיד, כי המסחר העצום ותשואת המון בני אדם אשר כהמות ימים ברחובותיה יהמיון, יפיחו נשמת חיים בקרבה, גם ילהטו רוח הרינות בלבות תושביה ויעשוה לקריה משוש בכל הארץ; גם עשירי עם ובעלי הפקודות מהבריטאנים אשר בתוכה יחיו חיי עונג ובשובע שמחות יבלו ימיהם בנעימים; אין כסף נחשב שמה למאומה, כי טוב להם מלוא כף נחת ועונג ממלוא חפנים זהב ואבן יקרה. רגעי הארץ ובני העגוגיה יעשו כמעט יום יום משתה שמנים גם ישאו בתוף וכנור וישמחו לקול עוגב וכל מיני שחוק. הרחק ממנה פרסה אחת האנרעדנאגאר או טשאנדערנאגו"ר תחת ממשלת הצרפתים עיר רוכלת עם מבצר שמה יניחו כל עזבונם ומרכלתם, על נהר הוגל"י, מספר תושביה מאה אלפים בערך, אולם ע"י המשאות והכבידות אשר אשר יכבידו עליהם הבריטאני"ם הלך ילך מסחר הצרפתי תמם כמו שבלול ואשר היה להאללאנד"י לאחוזה בממשלת בענגאלען, כל הבל הינזורא על שפת נהר גאנגעס מערבית, קרוב להעיר קאלקוט"א, עם ארמון מולד (שפארטע) גוטשאף והכפר בערנאגור שמה יתעדנו ויתענגו כל בני העגיני קאלקוט"א העליזה. לפי הנשמע אין עוד עתה להצרפתים ולהאללענדע"ר חלק ונחלה בהודו. [טורשעדאבאר] על נהר גאנגע"ס, עיר גדולה הרבה כרמי חמד וגנות שתולות בנוה, גם בתי תפלות גדולים בנויים לאלפיות בתוכה, אולם כעת היא עזובה ממסחרה היה לה מקדם. [דאקא] אל זרוע הנהר גאנגע"ס אשר יתחברו עם הנהר בירהאמפוטע"ר, עיר גדולה ורבת המסחר, יותר מפרסה אמכנזים ארצה, שמה יעשו בגדי משי, מוסעלן ומעשי רקמה לרוב; שמה למדו הבריטאני"ם בראשונה את מעשי רקמה סנקרא (שאמבער פטיקרייא) [קאסימבאזאר] רבת המרכולת ובפרט במשי בלתי פשוק ובבגדי משי וצמר גפן, ולכן בהגוש סוחרי אייראפא לעיר מושב להם.

[דינגפיר] על המגר לפונית מזרחית, רוכלת כוהרי טיבעם.
(ב) באהאר בעברי נהר גאנגע"ס, והיא תוליא אפיאוס, בארזקם ומלח זאלפעטער.
(ג) אריזא באורך הים בין בענגאלען וגאלקאנדא, כל המחוז זולת הגליל מידנאפאר תחת ממשל המארהאטען.
(ד) בענהערם ב' מיליאן מספר תושביה. (באנארעס) בירת המחוז, והיא אחת מערי המסחר והקדמוניות שבערי הודו, על חוף מערבי מהנהר גאנגע"ס; הרחובות צרות, בתי אבנים וגדולים, הרבה בתי התפשית לחולים ובתי תפלות לישמעאלים, היותר מקודש בעיניהם בין בתי תפלות ההודיים היא בית תפלה הנקראה פישפוואר אשר שמה, אליו יגהרו רבים מקדושי המהבילים בית עקד החכמות (אקאדעמיא) מהולל עם מצפה הכוכבים (שטערנווארטע) מקדם קדמתה, שמה קנו כל חכמות וידיעות הבר מי"ם, הרבה בתי מלאכות לבגדי צמר (שאהל) ובגדי זהב וכסף, ח' בתי מלאכות לאינדיגא, רבה המסחר באבני גדולה וכל אבן יקרה:
(ה) אוזוד לפונית מערבית לבענגהלע"ן על עברי הנהר גאנגע"ס, ג' אלפים פרסאות אשכנזיות מרובעות מדת שטחה. ששה מיליאן מספר תושביה. נהרי גאנגע"ס, גאגר"א, גומטע"י, ושארי נהרות ישקוה ויעשוה ארץ חמדה ופוריה, לפנים ישב ומשל שם פקיד (נאבאב) מהמאגאל הגדול אשר מרד בשנת תקי"ב באדוניו ובא בברית עם הבריטאני"ם והמה העבירו ממנו מעט מעט את הדר מלכות עדי לקחו בזמנינו את כל ארצו מידו והושיבו פקיד בריטאני"א במקומו. (אלאבאד) בירת המחוז. במקום ההאחדות הנהר גאנגע"ס עם הנהר יומנ"א. עיר מבצר עם בנינים מפוארים, כרמי חמד וגנות מתענגות, במקום ההאחדות הנהרות הנזכרים מרחץ מקודש להם. (פילהבאד) על נהר גאגרא, עיר גדולה עם ארמון מבצר, הרבה טירות והיכלות נהרבות בתוכה. בסביבה שרידי חרבות מהעיר (אויד) מהבילי ההודיים אליה יגהרו. (פורוקאבאר) עיר גדולה עם ארמון מוצר (קאשטעל) בתוכה, בתי מלאכות לאינדיגא. רבת המסחר. לפנים מושב הנסיך. [באלראמפור) רבת המרכולה אליה יגהרו סוחרי ההרים אשר בצפון הודו לעשות מקנה וקנין בסוסים וזנבי פרות ושאר סחורות הודו הצפונית. לממשלת בענגאלען תחשב גם הממלכה [גאלקאנדא] בין נהרי גאדאווערי וקריסטנא. מספר תושביה שתה ומחצה מיליאן, הרים הרבה בתוכה, בפאתי מזרח ודרום מדברות ויערים גם מחצבי אבני גדולה, ובפרט בערי קאלי"ר, מעננעגער"י וגאנדיקאטע"א. המושל אשר שם ממאמיני מחמד ונקרא ניזאם (מלך) מגאלראנד, או זובא"ה (משנה) מדעקא"ן. הכנסת הממלכה בכל שנה ב' מיליאן ליטראות שטערלינג. המושל יחזיק לו שבעים אלף אנשי חיל, ובכל זאת הוא עבד להבריטאני"ם. (הירעדאבאד) או באגנאגא"ר על נהר מוזיי"א בירת המושל.
(ב) ממשלת מאדראם (א) קארנאטיק משנת תק"ם היתה להבריטאני"ם לאחוזה, ארץ עינות מים, ב' אלף ר' פרסאות מרובעות מדת שטחה. מספר תושביה ד' מיליאן. רוב יבולה. צמר גפן היותר טוב, פלפל, אינדיגא ואורז, הבריטאני"ם נטעו שם גם קנמון (ציממט) ומוסקאטי"ן (מאדראם) על נהר פאלי"ר, עיר גדולה ובנויה בנוה גם רבת המרכולת ומושב המושל ש' אלף מספר תושביה, מהם הרבה עשירים אשר רוב עושר כ"א מהם יערך א' מיליאן ליטראות שטערלינג. הכנסת [יאהן קריסטאוו] העומד לשרת את חברת הבריטאנים בהודו עולה ר' אלף ליטראות שטערלינג בכל שנה. הקיפה חמשה פרסאות. וכוללת את המבצר (גערמנג) אשר שמה היכל המושל ושמה יגורו אנשי אירפפא כי הרחובות רחבות ויפות מאד; ואת העיר השחורה (שווארצע שטאדט) שמה יגורו הארמיענער בטנגאלעזין, חינעזין, סעגוואגערן, ערביים,

יהודים שחורים והרבה מיני תושבי אירופא ; ואת העיר החדשה (נייא טאַונס) שמה יעשה הרבה מיני בגדים ושאר סחורות . הרבה בתי ספר לחינוך הנערים גם בית הדפוס ומצפה לכוכבים . בסביבותיה הרבה בתי נתיבות , כרמי חמד וגנות מענגות . על הרי מבצר הנקרא (סאנדאמאלא) גינת הביתן (באטאנישער גארטען) העוברים מבקרים ומשקיפים בכל עת את קבר קדוש שהשמא"ם הנמצא שם . [מאוואליבוראם] עיר מהוללה בעבור הבנין מאבני משכית הנמצא שם מקדש קדמתה בהם נחצבו כל הפסילים אשר בלמודי המשלים (מיטהאלאגיא) . (ארקאט) על נהר פאליר מערבית למאדרא"ס , עיר גדולה ונושנה יש מגדל (ציטאדעלע) . (גינגי) אחת מערי המבצר והמבהר שבקארנאטיק , (פאליאקאטא) צפונית למאדראס עיר עם ארמון מוצק הנקרא געלדערן , היא ממשלת האלאנד ושמה מושב המושל ; שמה יעשה הרבה בגדי צמר גפן לתשמישם יסורו הרבה חברת הסוחרים אשר בקארמאנדעל ואשר בהעיר (זאדראכפאטנ .ע) דרומית למאדרא"ס , עיר עם בריח וארמון , רבתי עם ובנויה בנוה . שמה יעשו בגדי צמר גפן היותר טובים . (פאנדיחעריא) דרומית להעיר הנזכרת היא ממשלת הצרפתים ; בשנת תקמ"ח היה עשרים אלף מספר תושביה , בניניה מהודרים , בית תפלה לנוצרים , בתי ספר לחינוך הנערים ומדרשות לחכמים , הרבה בתי מלאכות לבגדי צמר גפן , כר נרחב ד' פרסאות מרובעות לגידול אורז וצמר גפן , גם עמלו תושביה לעשות ארחות סלולות ולנטוע משני עבריהם שדרות אילנות גם נהרים טובים אשר על שמעם ימלאו כמותם בהודו :

(ב) הצירקארס (גלילות) , (ריסריקטעט) נינטור , קאנדאפוליא , עללארע , ראיאמונדריא , זיקאקאלע , עם הערים הנקראים בשמותם , משכנם בין הנהר קריסטנא ובין הים ההודיקא . הרים גבוהים ויערים יפרידו בינם לבין ארצות המאראטען ונאלקאנדא . (מאזאליפאטאם) אצל זרועות הנהר קריסטנא בגליל קאנדאפילו . עיר עניה ורבת המסחר גם הרבה בתי מלאכות בתוכה , בסביבותיה מכרה מלח :

(ג) חלק גדול מארץ טאנג׳ורע דרומית מקארנאטי"ק , ארץ טובה ופוריה מאד ובפרט באורז , והיא הבירה הוכ׳ לכל ארץ קארמאנדע"ל . ואשר להבריטאנים בארץ הזאת , העיר (נעגאפאטנאם) בנויה על החוף עם ארמון מוצק , הרחק ממנה מהלך י"ב שעות העיר (טיראוראליר) מהוללה בעבור בית התפלה להודיים הנפלא ביופי ובהדר מלאכת בנינו . הנסיך מטאנג׳ורע עבד להבריטאנים ואין לו רק חלק קטן מהארץ הזאת . בירת ממשלתו העיר (טאניארע) הגדולה והבצורה בין ב' זרועות הנהר קאווערי"ס , רוב תושביה מערי קאליקען וטראנקעבר . בספאגאדע אשר שם עומד הר מאבן גראניט אחד מגבוה י"ב רגל . (קריקאל) צפונית לנעגאפאטנא"ם , תחת ממשלת הצרפתים ; ט"ו אלף מספר תושביה , בתי המלאכות והמסחר ירדו אחורנית מהתעלות עמדו עליהם לפנים . בירת ממשלת הדעני"ן בהודו (טראנקעבאר) דרומית לקאלארען , עיר בצורה משכנה במורד ולכן ישטפהו הים לעתים , ט"ז אלף מספר תושביה , חוף לאניות , בתי מלאכות לבגדי צמר גפן ורבת המרכולת , ממימי הים יבשלו מלח רב , בשנת תק"ז הכינו להם הנוצרים שבר כהנים אשר יתיגעו ויעמלו במאמצי כחם להרחיב אמונתם , בסביבה המבצר דאנסבור"ג :

(ד) חלק מארץ מייסורע ומארץ באראמאהאל על נהר פאלארו עם י"ב מבצרים אשר בתוכן ; וארץ דינדינול עם העיר כשמה . והמחוז קאימבעטארע עם המבצרים הנקראים (באנגלארא) על האיים אשר בנהר קאווערי וקאלאר .

(ה) חלק מארץ מאדורא . ארץ הרים ויערים דרומית מארץ קארנאטי"ק אליה יספחו גם חלקי ארצות טריטשינאפאלי , טינעפעלי פאלינאר , קאליער , נאחוזה הבריטאני"ם העיר (טריטשינאפאלי) על נהר קאווערי , עיר גדולה עם

ארמון מפואר , היכלי עונג ובתים מוגים , סביבה חפירת מים וב' חומות אשר שנים מגדלים מרובעים להם , והוא המבצר היותר חזק שבמבצרי הודו אשר להבריטאנים ושמה יפקידו כלי נשק אשר להם . על האי זערינגאם הקרוב לה , בין נהרי קאנעראן וקאוועדי , ב' פאגאדען מהוללים . שם האחד (יאומנא קריסנא) ושם השני כשם האי , סביב השני שבע חומות גבוהות כ"ה ועבות ד' רגל , ובין כל אחת ואחת מרחק חמשים רגל , לכל חומה ד' שערים לעומת ארבע רוחות השמים , אבני העמודים אשר אצל השער הדרומי יחזיקו בקומתם ל"ג ובעובים ס' רגל ; והמה מקודשים לאליל וויפנא"ו הנזכר ותבילי ההודיים ינהו אחריהם מאד . [מאדורא] דרומית לנזכרת ; בירת הממלכה הנקראת על שמה , ומשנת תק"ב נשתה גבורתה היה לה לפנים . אולם בכל זאת עודנה עיר בצורה בנויה בנוה ורבתי עם . טושאקארין בארץ פעטאהרין אצל גבנוני מיצר מאנאפאר שחה, ממשלת האסהפיץ ? במימיה ימצאו פנינים . חלק מארץ מאדיר"א יחשב לממלכת טראפאנקאר . בכל הגל [קאנערסטריא] בין טאניאר"ע ובין טריטשינאפאלי יגורו עם קאלירע"ן או קאנרוע"ס ממשפחות ההודיים בוזזים שודדים ואוהבי מדון . מקצתם סרים למשמעת המושלים הנקראים פאלגאר"ע (נסיכי ההרים והם עם חושבי ארץ פינעפעלי יתנו מס להבריטאנים , תושבי מאדורא אנשי חיל בקרב והרוגים לעבודת שדה וגית . גם ישנו נוהם אורחות רבות למאלאבאר לעשות שמה מקנה וקנין :

(ו) חלק מארץ טאראווא בין מאדורא ובין הים מלאה הרים ויערים , תושביה פראים רוגני' ואוהבי מדון . כל החלק הצפונית למשמעת הבריטאנים והשאר להמלך מטראפאנקאר ולהפאליגא"ר נסיך ההר מראמאנא"ד ולשאר מושלים קטנים הסרים למשמעת הבריטאנים . העיר [קילקאדע] אחת ממפלה האלענדר ? .

ג נמעלת באמבייא פזורה על חוף הדרומית מאי האי הודו העליונה מגבנוני מיצר קאמארי"ן עד מורד (מינדוג) הנהר עאפטע בהורך לשון הים קאמביי"א .

(א) ארצות המלך טראפאנקאר המלך הגדול בבמלכי חוף מאלאבא"ר אשר יחזיק לו ק"ן אלף גבורי חיל , והוא למס עובד להבריטאנים . אורך ארץ ממלכתו כ"ה פרסה מהראש (קאפ , ונקראת כן על שם שביבשה הגבוהה נמשכת ונכנסת בים ועושה ראש) קאמאר"ן עד גבול קושין (קאהין) ארץ שבעת מים , רוב נאותיה אורז , קנמון (צימט) , פלפל קארדאמאמן ; גם יסורו למשמעתו חלקי הארץ קישי"ן , מאלאוו"א ומאדורא . הכ"נים על החוף . מקצתם מאמיני מחמד ומקצתם נוצרים , המסחר והמרכולת כמעט כלו בידי המלך . ערי המבחר המה [טראפאנקאר] רבת המסחר בים וביבשה , סמוך לה הארמון (פאדמאנאבוראם) מושב המלך בימי החורף , ובקיץ הוא למושב לו העיר [טריפאנדעראן] . [קאטשאטה] רבת המסחר גם הרבה בתי מלאכות בתוכה מקדש קדמתה , אליה ינהרו סוחרים הרבה מארצות שונות . גם גלילות הכהנים (בראמינין) למשמעתו יסורו . כמו העיר (ראפאלים) מושב הכהן הגדול מאחיו , כמו האפיפיור ברומי . [טרידשור] מפורסמת בעבור בית הספר ומדרש החכמות אשר אין כמוהו בהודו דרומית . הבריטאנים אחז להם העיר [אניענגא] עם החוף והארמון מולד אשר בה , כי המסחר עם פלפל עצום שם מאד .

(ב) קושין או קאהי"ן*) על חוף מאלאבא"ר צפונית לטראפאנקא"ר , ערי המבחר (קושין) עיר בצורה ורבתי עם אצל מורד הנהר הגדול מאנגאטע אשר לי אדיר יעברנו , בנויה בנוה בתבנית ערי אירופא , הרבה בתי אורגים , גם אניות נבנו בתוכה , בזמנינו הורד גאון מרכלתה וגם תושביה נתמעטו לפנים ישב בה המושל

*) יתכן שנקראת כן בלשונם בעבור שהוא היותר מערבים בכל ארצות הודו כמו שקראו למדינת קאחין , היא על שם שהיא מערבים להינא .

סמוך על כל מקומות המסחר אשר לבאמאסיער על החוף מאלאבאר, אולם כעת כים מהם ממשלת הבריטאנים. [מאסאנדסעריי] רבתי עם ובית אוצר להסחורות אשר במדינה ואשר יבואו מארצות אחרות, סוחרי ערב יגהרו אליה בכל עת ממאסקאט"ע ומאק"א. [קאליסט] עיר בצורה ובנויה בנוה, חוף לאניות, שמה יגורו אמנים ובעלי מלאכות היותר מפוארים במאלאבא"ר, בכל המקומות ההם יגורו הרבה יהודים, עיי' מגיד חדשות להרב החכם המנוח ר' נפתלי הירץ וייזל ז"ל, מאסף שנת תק"ן.

(ג) קאליקוט או ארץ הזאמאריג"ס והמלכים) בין נהרי האספאזאל ואאספנא, מושל הארץ עם כל הגלילות אשר החתיו סרים למשמעת הבריטאנים, [קאליקוס] הבירה על חוף הים, מהוללה ברוב רוכלתה, גם הערביים יסחרו שמה לרוב, ו' אלף בתים גם ארמון גדול בתוכה. [טעלוהערי] מבצר. ממנה יוליאו הבריטאנים מ"ק אלף ליטראות פלפל בכל שנה. בינה יבין קאליקו"ט (מאהע) עיר בצורה אשר להצרפתים? במורד הנהר מאה"ע. ו' אלף מספר תושביה מלבד אנשי לחם אשר בה לרוב, חמשה מצודות סביבה, גם במקומות ההם יגורו הרבה יהודים (מגיד חדשות הנזכר).

(ד) קאנאנאר אשר לחוף ימים תשכון תחת מלך נכנע להבריטאנ"ס, שם הבירה כשם המחוז סמוך להחוף.

(ה) הפחה (פירסטענטהים) [קורגא] לפאת מזרחית להראש (קאפ) דולי, חמשים פרסאות מרובעות ארכה. יערים הרבה בתוכה, תושביה רועים אוהבי מלח ואנשי לחם:

(ו) ארץ מייסארא החדשה, פליטה נשארה מהממלכה הגדולה מייסאר"א על עברי הנהרות קאווער"י העליון והינדענען ארכה 1190 פרסאות אשכזיות מרובעות. המלך (ראייאה) המולך כעת הוא הוטר האחרון מגזע המלוכה, מכון שבתו בהמבצר מייסאר"א, אבל הוא וחילו סרים למשמעת הבריטאנים, ואין לו רשות לבנות מבצר חדש או להניח סוחרי אירופא לבוא שעריו, גם במבצריו ובמכון שבתו הושיבו הבריטאנ"ס אנשי חילם למשמרת.

(ז) ואשר להבריטאנ"ס לאחוזה במייסאר"א בלי אמצעות מושל אחר. הלא המה (זערינגאפאטנאם) על אחת מאיי קאווער"י, לפנים רבתי עם ובירת מלכי מייסאר"א. (פאלאקאטשעריי, קאנאן) על נהר פאניאנ"י, ובארץ קאנארא (מאנגאלאר) על החוף ורבת המסחר. (בארזאלאר. אנארא, קאריאל) וערים זולתם.

(ח) קצה חלקי ארץ זונדא, חלק הצפוני ממנה תחת ממשלת אחד ממלכי מארשטען בירת אחוזת הפארטוגיזים בהודו (גאא) על אי קטן פוריה גם רבתי עם, חוף אניות גם ארמון, י"ב בתי תפלות, מושב ראש המופלים וראש הכהנים אשר לכם, כ' אלף מספר תושביה וכלם נוצרים. כי אין רשות לאמונות אחרות להאחז בתוכם כמנהגם בכל ארצות אחוזתם.

(ט) באמבייא אי מלא אבנים וסביבו סלעים, עליו יגדלו תמרי קאקאאס לרוב ארכו ב' פרסאות אשכזי' ורחבו חצי פרסה. (באמבייא) מושב הממשלה (פריזדענט„שאפט) גדולה ובצורה עם ארמון חזק. ק"נ אלף מספר תושביה מאמונות שונות, יותר מהמשים בתי מסחר כעושים מקנה וקנין עם שאר חלקי הודו פרס וערב. החוף יחזיק בגדלו ג' מאות אניות, גם יבנו שמה אניות חדשות. קרוב לו ב' איים שם האחד עלעפהאנטע"ן ושם השני זאלזעט"ע, עליהם יראו מפלאות בניני ההודיים הקדמונים, והם נ' בתי תפלות (פאגאדען) אשר נחצבו מצורי חלמיש, קירה הרע אנוש לציירם אף בלבונות היות ונדברות, כי לא יאמן אשר יסופר מהם, ולפי הנראה קדמונים הם מכל מעשי אמנים הכמים אשר עודם אתנו ואשר השאירו בפועל כפיהם זכרונם בתבל (עיי' כוזרי סי' פ' מאמר פ' דפוס

ויכ;) (ראמאן) עיר על החוף גם העיר (דיאו) רבת המסחר, על אי קטן דרומית לחצי האי קאמביי"א, תחת ממשלת הפורטוגיזים ;

(י) העיר זוראטע לפונים לדאמא"ן על נהר טאפטע, המסחר הגדול אשר שם יערך מהבריטאני"ם והצרפתים נערך כ"ה מיליאן ליווער, ק' ארבעות הקיפו גם ארמון הזק. יושב מק"ץ אלף מספר תושביה, מרהאלות ובתי תפלות לאמונות שונות, רוב תושביה עשירים, ואשר לו רק עשר אניות בלב ים, לא עוד בין עשירי עם יחשב, ולכן ישזרו הרבה וישבעו ויתענגו במותרות ותענוגים. האניות אשר שמה חזקות מכל אניות הודו. בשנת תקס"ג השליטו הבריטאני"ם את השתררותם וירשו גם את המבצר (בראאד) אשר לו גם חוף לאניות ובתי אורגים לבגדי צמר גפן, והם העיר (קאמבייא) רבתי המסחר ובתי המלאכות, במורד הנהר קהוועדי אל לבון ים קאמביי"ם. כל רחבי המקומות וערי מבחר אשר על החוף בארץ גוזוראט"ע סרים ג"כ למשמעת הממשלה הלזו.

באשר נכון קדמה להודו החיצונה ונעבור את הנהר גאנגע"ס נשגא בארמות.

הודו הפנימית וצל"ם (הינטער אינדיען). או חצי האי אשר מעבר לגנגי גאנגע"ס.

מצריה לאשא לפונים מערבית בענגאלע"ן. לפאת צפון טיבע"ט וסינא. ואשר האחות הים גבוהה, אשר ממנו, שהמלכה ג' לפונות בארץ, לצון הים אשר בסענ"ג. ואשר בזית"ם ואשר בטונקי"ן. (127° עד 108° הורך. 27° עד 1° רוחב) מדת שטחה 44000 פרסאות מרובעות.

אוירה בצפונה האויר זך וצלול, ובדרומה חם מאד, בימי הקיץ אשר אם הגשמים הרבים לא יקררוהו לא יוכלו שאתו.

הריה וההרים בצפונה יעלו הרים גבוהים גבוהים ורמים ויתפלגו שלשה שלשלאות בתוך הארץ עד ראש הדרומי הנקרא (קאפ רומאני) ובהם ימלכדו גם אשר הרי הארץ; מהם יזובו מעינות והיו לנהרים פלגים יבלי מים אשר ישטפו ארץ ויעשוה פוריה, הגדולים שבהם ישטפו מצפון וישתפכו בהימים אשר בדרום וכה הנהר איראוואדי או אפא אשר יתאחד הרבה פעמים עם הנהר בענוקים"ין או סעג"ו הנהר [מענאם] והנהר [מענגמקאם] או קאמבאדי"א האיסן מכל הנהרות אשר שם והוא אחד מהנהרות הגדולים אשר בהזיא.

יבולה ואשר לאנשים יבואו במחלקות פרטיות המדיעת. ונתחיל בראשונה מהכונת.

הררי גאראוו אשר בין בענגאלע"ן ובין אסע"ם. גבוהים והלולים מפולשים (דרייא רייכען היבער לייגענדער) רובם מלאים יערים; מהם יזלו ימים ויאורים רחבי ידים ובתחתיהם שפונים אוצרות אבני נחנים (שטיין קאהלען) אשר מהם יוציאו שמן כטוב גם להעלות הארעת. עליהם כפרים, שדות זרועות אורז. חרדל קנבוס ודומיהם. גם מרעה טוב לעדרים. תושביהם גדולי קומה גבורי כח שלוים שקטים ענוים וטובי לבב, עליזים ושמחים גם אהבי חקרם מתסך, בגדי האנשים לכבוד ולתפארת, הגורה אמולה (ברוין) אשר סרח כעודף מפני קלוסיו משובץ באבנים ופן או בבלעדי נחושת קלל. הרודים בעת ישאו גם מצנפת (טורבאן) מפי על ראשם; לרור כספם עם כלי מקטרתם [טאבאק טערטעטען] ישימו בחגורתם אשר במתניהם. הנשים הכוינה בארץ עד חצי שוקיהן, על צואריהן שרשרות חרוזים מבלעדי נחושת קלל או ואבנים, ובאזניהן טבעות כבדות ועל ראשיהן ג"כ מעטפות עם טבעות. מכל מאכליהם לא יבצע כ"א האורז לבד. ממנו יכינו להם יי"ש אשר ישתו לרויה ואשר מאכליהם גם את

הבשר גם את הדם יאכלו חי. אם הארץ לא תתן את האורז למדי, יאכלו את השימאש"ם או מות עלים [בוים מארק] או בשר כלבים נחשים וצפרדעים. נשים ישאו להם גם בלי ידיעת הוריהם, ואם רק הכהן ירשה בכבד ובמעי תרנגול כי ימים טובים ועתים מאושרים תעתדו לחברתם. ישאו יחד בהמון חוגג: ביום חתונתם ירקדו כאילים לקול תפים ספות ומזמרות האנשים לבד והנשים לבד, עדי ייגעו וייעפו ויפלו בלא כח. לצעירת הבנות לבד משפט הירושה. כי ישבו אחים יחדיו ומת אחד מהם לא תהיה אשת המת החוצה לאיש זר יבמה יבוא עליה ולקחה לו לאשה ויבמה (לא אפונה כי לקחו זאת מאתנו, ועיי' מה שהערותי בתכונת ארץ פרס) וכי ימות גם היבם יקחנה אחיו לו לאשה; ואם זקן האיש מאד, לה משפט הבחירה להנשא לאשר ימצא חן בעיניה. גופות המתים ישרפו, ובמקום ההבערה גם את עפרם יקברו. על קברם ילינו בית הבן לנחלת עולם. מיתת איש עשיר ימשוך אחריו גם מיתת שורו או עבדו, או איש הודו שדוד, איש איש כמסת ערכו ומעמדו. אמונתם קרובה לאמונת הבראמיני"ן; וגם היא תשאל מבאי בבריתה קרבנות להגינת הגג ולכפרת פשע, יבחשו בקסמים ויאמינו בקמיעות. ביראה ורעדה ישבעו בלבן ואפיקת פיהם ישקוה ואת שם וישנ"א (שם השם בלשונם) יזכירו ויקראו לעד כי לא ישקרו בשבועתם. רק לנואף לשודד ולרוצח נפש משפט מות, ושאר עונות ופשעים בכסף עונשים יכופרו, אשר יוציאו אח"כ במשתה שמנים. בדברים הנוגעים לטובת הכלל לא יעשו דבר טרם יתאספו כלם לשאול עצה, ולפעמים גם בעצת נשיהם ישאלו, ואם כלם פה אחד לצאת לקרב, איש את חרבו על ירכו יחגרו להגור ולא יתמהמהו. מושליהם יתנו מס להבריטאני"ם. בזמנינו קבלו גם הם הבלעת אבעבועות הפרה בבשר נאצאי מעיהם [קוהפאקין, אימפפונג]. ועתה נרדה נא מן ההרים הרמים האלה ונבואה אל הארצות השכנות ואשר נפגע מהם בראשונה הוא

ממלכת אשעם

רובה ארץ נושבת הרים גבוהים יעברונה ובגבר בורהאמפוטע"ר ינחה דרך ארצה ארחות דרכו. מבחרי תוצאיה, בשמים נ.ה. ... , בעתמילאי"ק, שני אהלים [אלהע האלן] שנהבי (עלעפאנטען) אשר יגודו מהם בכל שנה שש מאות בערך. זהב כסף ושאר מיני מתכות. על ההרים יגורו ב' לאומים פראים נאגאק"ם וזעמלעה"ס אשר לא יסורו למשמעת מלך אשעם, אולם גם יושבי שאר הארץ לא יחכמו ולא ישכילו יותר מהם, אבל גבורים הם אבירי לב ואוהבי להם, והגורי הרב חנית רומח וקני שריפה (פלינטען). רובם מחזיקים באמונת הבראמיני"ן ומחליפים את נשותיהם. כי ימות אחד מרגעי הארץ. יקברו עמו גם את נשיו ועבדיו וכל אשר לו. למען יבלה ימיו בנעימים בשערי אמל כבארץ החיים. המלך (רחיאה) ימלוך בממשלה בלתי מגבלה, בירת מלכותו העיר הגדולה ורחבי עם [גערגאאנק] בתוכה ישטוף הנהר בורהאמפוטע"ר, בביבה סוללה וחפירה, בסביבותיה כפרים שדות וגנים. בהיכל המלך חדר בו ימצא לכל דורשיו (אדיענץ זאאל) ש' רגל ארכו וש' רחבו נשען על ס"ו עמודי עץ אשר בתוכו. לדרומה

ממלכת בירמאני

הממלכה היותר גדולה בהודו הפנימית, משנת תקי"ז תחשב אליה גם ארצות [פעגו, אסא, ארראקאן, וזולתם מערבית]. ארכה רכ"ז ורחבה ק"ל פרסאות אשכנזיות. על החוף איים רבים ויושביהם שודדים בים. האויר ממוזג וטוב מאד. בשאת נשאו הרים הרבה אשר משם ישטפו נהרות רבות נפלאת דרום

כמו הנהר איראוואדי, אשר הנהר הגדול ארהקיע"ן הוא רק זרוע ממנו, הנהר באנוקיא"ן או לוקיא"ן. הנהר טענאססערי"ם וזולתם מבחרי לאלאים, זהב, כסף ברזל מצורף (שטאהל) אבני חפץ, זאלפעטער, נפט, שמן הדים, בערין שטיין לגלל עצי שהעקא, אורז ושאר יבולי ואמתי הודו. כל מיני חיתו יער, עפרים לרוב, חזירי יער, סוסים הבאים מפעג"ו מהוללים מאד בעבור קלות מרוצתם ואומץ גבורתם. שור ביפעל אשר יחרשו בו שדותיהם, וירכבו עליו ג"כ, כי הוא ילך בטח גם בדרכים מסוכנים ונחלים שוטפים, הרבה מיני עופות ודומיהם.

תושבי בירמאני"ע והפ"א יתחלקו ג"כ לשבטים כמו הערביים, ומקצתם פראים מאד במדותיהם, והם בינוני הקומה אמיצי כח, עיניהם גדולות ושחורות חוטמם שטוח, פיהם רחב, ולחייהם גבוהות, את שיניהם ישחירו בצבע שחור ופתי זהב ישימו באזניהם, על בשרם יכתבו קעקע, ועשירי עם יקעקעו על ירכותיהם תבנית כל חיתו יער, מאכלם לפת, אורז, נחשים שקץ ועכבר, על הרוב ישתו מים ולפעמים גם משקה המשכרת אשר יוציאו מאילנות ידועים. כל מאכלם יאכלו במדה ובמשורה, ובנדבת לבב יחלקו את לחמם עם ההלך אשר יבוא בצל קורתם. אמונתם אמונת תושבי זיא"ם (אשר נזכיר) וכמוהם יעשו להם גם הם אלילים אלמים מחומר ולבנים אשר אליהם ישתחוו אליהם יתפללו בביתם ובבתי תפלתם. הכהנים המה גם הרופאים. מושב ראש הכהנים על אחי מוריא. פרסאות מעטות מהעיר ראנגוה"ן בית תפלת זהב (דיא גאלדנע פאגאדא, ואין ספק כי נקרא כן ע"ש רוב הזהב אשר בו) המהולל מכל בתי תפלות שלהם, ש"ל רגל קומתו, בו יזמרו תודות להגדול שבאליליהם ויקריבו לו קרבנות אשר הכלבים ושאר החיות יאכלום, כי לא ימנעו אותם מבוא בהיכלם. גופות מתיהם ישימו בארון וישרפום על הבערת אש עם בשמים זנים ומרקחים (דה"ב י"ו). בגדי לבן בגדי אבל להם. דלת העם אשר לא תשיג ידם לשרוף מתיהם, ישליכום אל המים. בארץ ארהקא"ן יחוגו בכל תקופות השנה למיתת המת חג לזכרון, נשים הרבה כשדות בכסף קנו להם בלי מנהגי כבוד והוצאות רבות, וכן נקל להם ג"כ לגרשן אם לא תמצאנה חן בעיניהם. אשר ינאף את אשת רעהו מות יומת, אם יקר פדיון נפשו וידו לא השיג לתת די כופר אשר יושת עליו. האשה אשר תשטה תחת אישה ותנוס אל אחת מבתי הקדשות, את נפשה מלטה וחיה, אף כי באמת בתי קדשות הם. כי שם תוסיפנה זימה על אחת שבע. מביני מדע במלאכת בנין האניות, בימינו למדו לעשותן גם בתבנית אניות הצרפתים. מעלות ומדרגות שונות לתושבי הארץ גם אותות ידועות בהם ינכר שוע לפני דל, ותחת שבט המוסר יעבור האיש אשר יזיד בשאט נפש להפיר חוק ולעלות במעלה מעלה ממנו. המלך ישא על צוארו כ"ד שלשלאות זהב, חורי הארץ י"ב ודלת העם רק ג'; וכן בתבנית וחוזק גג הבית כל אשר לו יתר שאת על רעהו גם גגו יותר יפה וחזק מגג רעהו וכן יבדל גם בארגזי עצי בעטעל אשר ישאו בהון בגדם כנזכר, וכן בבקבקי המים ובמתג ורסן ושאר עדיי הסוס, חוק ומשפט לכל מעלה ומדרגת תושביהם.

המלך מושל בממשלה בלתי מגבלה. בן זכר יורש עצר ושבט המלוכה. המלך לא ישבור למאונו אל הכבוד בשם מלך או קיסר אשר יקרא לבד, כ"א גם בשמות אדון כל הארצות והממלכות ואבני חפץ וכל מיני מתכות אשר במעי אדמתו יאגרו, אדון הפיל הלבן, האדון השומר לעשות עטרת חוקי ומשפטי המלך, הלא שמה ליעץ נדיבות. למלא בקשות, לעשות צדקה, ולרחם, למלאות ספקו במעשר מכל לבד, לענוש וליסר בלי חימה. להיות סבלן כהאדמה הנושאת וסובלת כל ברואי חלד, להפקיד על העם ראשים חכמים, להיות שומע לעצה, ולדכא תחת רגליו כל גאה וגאון; כל דברי המלך וקניניו יקראו בשם זהב (בלשונם, זהא) נרצתם לומר עד"מ „המלך שמע מהמדבר" יאמרו „הדבר הגיע לאזני הזהב", כי הזהב יקר מאד בארץ הזאת וזולת חורי הארץ והסגנים אין רשות לאדם להשתמש בו

ולכן גם מטבעות זהב בלתי הבית אין למען לא יהיו נכרים בידי דלת העם רק
מטבעות כסף הנקראות עטאגא"ס (בלה"ק שקל, ובארמית תקל כי השי"ן והתי"ו
יתחלפו בלשונות בני קדם) ולפיהן יערך מחיר כל דבר. כל אשר להמלך יכובד
מאד גם הפיים אשר לו יקראו עזי הזהב, וכי יבואו בית איש לא יעיז בעל
הבית לגרשם, אף אם יאכלו ירעו וישחיתו כל אשר בבית; גם לכלי המלך יכרעו
כל רואיהם בדרך אם ברחובות קריה ישאו, להיכל המלך ד' שערים לעומת ד'
רוחות השמים, וכולם בשמות יקראו, בשער הנקרא שער המדינה לא יבא רגל
זרים, כי אם המלך לבדו יבוא בו. בשער הצדק יבוא כל איש להשתחוות ולבקש
רצון מאת המלך, ובשער הרחמים ילך ויסוב לביתו, ובשער הזהב יבואו צירי
המלכים אשר ממרחקים אליו יבואו. בהדר הגדול והמוגבה אשר בו ימלא המלך
לכל דורשיו (אדיענצזאאל) ישב המלך על כסא מלכותו הדור בלבוש מלכות ועליו חלי
וכתם חמפים ליטראות זהב משקלם, וכתר מלכות משובץ באבני נזר וכל אבן יקרה
בראשו, וב' כנפי זהב על ב' כתפיו; לו מטיל ברזל ממשקל זה יוסם עליו, איך
לא יתאונן בחמת רוח על שופט כל הארץ ושאוג ישאוג על כובד משאו! אך זאת
פעולת האהבות הזה וזה תכונתו כל הימים, להקל את הכבד ולהכביד את הנקל.
בבוא איש להשתחוות לו יכרע ג' פעמים לארץ וכפיו פרושות השמים. גם יקריב
גרגרי אורז שי לו, ומלכי הודו בבואם להשתחוות לו יביאו אגורי זהב במקום
גרגרי אורז, איש איש כמסת ידו יקריב אשכר אם את המלך ביפיו תחזינה עיניו;
והמלך גם הוא ישא פני צירי המלכים במשאת ומנחה במזמרות ומרקדות במרקחת
עלי טהע מלוהים ועלי בעטעל, משיבי נפש האלה יובאו בקערות ממתכיות יקרות
או מזכוכית לבנה יקרה שמה מאד. גם אוצר ספרים להמלך, הספרים נכתבים
על טבלאות שן דקות מאד עבי הטבלאות מוזהב ומונחים בארונות יפות. ד' ראשי
מנהיגי המדינה מתאספים יום יום לעשות עצה לטובת הכלל, כל ג' בתי אבות
(פאמיליע) מחוייבים להעמיד תמיד איש אחד גבור חיל לצבא, והם ערבים בעדו
לבל ירך לבבו ולבל ינוס מהמלחמה. וכן כל עיר ועיר אשר לחוף ימים תשכון
מחוייבת ג"כ להעמיד צי אדיר (קריגס שיף) עם קני רעס. אמאדאפוראם בירת
המלך בארץ אפ"א, עיר הדשה עם ארמון מולד, רבתי המסחר עם סוחרי חינא.
היכל המלך עם שאר בנינים אשר בתוכה מפוארים מאד, והעולה על כולם ביופי
הוא בית הסגת המלך הנקרא (קיאמבאגיא) הבנוי מעץ ומחיף זהב על כל פאותיו.
שתי הארצות הגדולות אפא ופעגו אשר היו לפנים לשם ולתהלה בכל הארצות
ירדו עתה פלאים, [ראנגוהן] בירת ארץ פעג"ו, ה' אלפים בתים ושלשים אלף
תושביה, מהם הרבה אשר נהרו אליה מהערים אשר סביבותיה, והרבה פארטוגיזים
בריטאני"ס גרפתים, אשר נמשכו אליה בעבותות המסחר. בשנת תקנ"ה באו
הבריטאני"ם בברית שלום את המלך והרשה להם לעשות שמה מקנה וקנין, ומני
אז ימכרו שם בגדים וכלי זכוכית ומתכות בעד קל"ה אלף ליטראות שטערלינג
בכל שנה. וזאת תיסר להם דרך המסחר עם חינא, כי סוחרי אפא יסחרו מסחר
עלום ורב את תושבי המחוז יונגא"ן אשר על גבול חינא, והבריטאנים נתנו מחיר
זה למלך כל תכן לבו אשר שאל עגלות צב מצופה זהב, וכל הכלים ישתמשו בם אומני
מירתפה לאתכת והטבעת המטבעות; בהבירה הלזו ישבו עשרים שרי יועצי פעג"ו,
ולהראש על כלם ינתן הדר מלכות. אולם בבואו אל המלך פעם אחת בשנה להשתחוות
לו יתראה כפחת אחד מעבדיו הקטנים; אשר לא כן מלך [אראקאן] אף כי גם הוא לו
נעבד סר למשמעתו, בכל זאת לא יקל מלך בורמאנ"י בכבודו, כי מזרע המלוכה
הוא. בירת מלכותו [אראקאן] על נהר כשמה, היקפה ב' פרסאות אשכנזיות, מספר
תושביה ק"ם אלף היכל המלך גדול מאד על עמודים מוזהבים, חלק ממנו נקרא
בית הזהב, בו יעמדו ז' פסילים בקומת איש מצופים זהב מוצק ואבן יקרה. [בהג־

דעל] עיר אשר לסחורות האללענדער. [מארטאבאן] לפנים בירת ארץ הפגו, ועתה עזובה ושוממה. דרומית לבירמא"ן.

חצי האי מאלאקא

ארכו פ' ורחבו כ"ד פרסאות אנגליות, בלשון הים אשר בתוכו איים [illegible] סלעים וכפים. ולכן עוברי ארחות ימים ישליכו נפשם מנגד בנסעם שם. האויר לא נרע לנשימה, כי ארץ שפלה היא אשר נהרות רבות ישטפוה. יערים רבים מלאים טורפי טרף. ראשי אוצרי הארץ, זהב כסף, בדיל היותר טוב נמצא גם על פני הארץ, פלפל. שן, תפוחי מאנגוסטאן ושאר פירות טובים, היושבים נקראים מאלאיי"ן פראים במדותיהם רועי מקנה ונוסעים בעדר ממקום למקום. מראיהם ירוק אמוני (געלב ברוין) קצרי הקומה בדי עודם חזקים ומוצקים, ראשם חד (שפיציג) חוטמם רחב. עיניהם גדולות ונוצצות, שערותיהם שחורות וארוכות. עשירי העם ילבשו בגד ארוך ורחב, ודלת העם ילכו ערום ובמטפחת קטנה יכסו ערותם לבד, וכלם ישאו חרב במגורתם אשר במתניהם. הנשים תלבשנה בגד ארוך, לעיף, אצעדה (ארם באנד) זהב, שלשלת זהב על צואריהן ונזמי אבן יקרה באזניהן. האנשים ונשים ישברו את שניהם בפצירה פים (פיילע) וישחירו אותם בצבע שחורה. האלאיי"ן ישאו להם נשים הרבה כמו בעלי אמונת מחמד, ויתרון להמאלאיי"ן פניהם בהכשר דעת. אבל לא בטוב לבב. כי על הרוב הם גנבים עושי רמיה בעלי ערמה ורועי לב, בלי כלי נשק לא יוכל איש לבא אתם בתשומת יד. האפיום אשר ירבו לשתות השב להם שגעון ותמהון עד כי גם את נפשם ידחו לפעמים ברע לא יוכלו קום. גם להבאמפאניע"ר ולהבריטאני"ס חלק ונחלה בארץ. והמקומות הקטנים סרים למשמעת ממלכה זיאם. הבריטאנים אחזו להם כעת כל הככר (לאנדסטריך) אשר מהנהר מאאר עד הראש (קאפ) ראקאבא. [מאלאקא] עיר על לשון הים, חוף לאניות תושביה על הרוב מאלאיי"ן ואנשי הינד. בשנת תקפ"ג אחזו להם גם את האי פולא פינאנ"ג או אי [פרינץ וואליס] אשר יחשב ג"כ לממשלת בענגאלען, חמשה פרסאות אנגליות הקיפו, ויקר הוא בעבור רוב עצים טובים לבנין האניות הגדולים שמה, וגם תבואה די לצורך תושביה, גם מקום נכון ובטוח הוא להעמדת האניות להתקנם בעתות יתחוללו הסערות. סוחרי הינא ישימו שמה מעונתם כל ימי החורף. אל האי ההוא יחשב גם האי זאלאנגאן. גם עליה יסחרו מסחר רב. צפונית למאלאקא

ממלכת זיאם

מדת שטחה עשרת אלפים פרסאות. בצפונה הרבה חופי הים (העפטן) ובשאר רוחותיה הרים סביב לה, באמצעיתה מישור עם פלגים ויבלי מים, המובחרים שבהם הנהר (מענאם) מקורו בצפון הממלכה, ראשיתו מצער ואחריתו ישגה ע"י התאחדו עם פלגים אחרים וישתפך בשלשה זרועות (ארמע) בתוך לשון ים זיא"ם. הנהר (טענאסעריס) מלא סלעים וכפים וישתפך בתוך לשון ים בענגאלי. האויר ממוזג, בחורף חורב וחם כימי קיץ באייראפא, ובקיץ גשם מטרות. בעברי הימים והנהרות האויר רע וביותר לאנשי אייראפא אשר לא הורגלו בו. הנהר מענא"ם משקה את כל הארץ כנהר נילוס את ארץ מצרים עדי יתראו ההרים כרמים והמגדלות הנשאות כאיים בלב ימים; המקומות הרחוקים והגבעות הגבוהות אשר שטף המים עליהם לא יגיע, תלהט השמש כל טרפי צמח.

יבולה ורוב תבואות, ארז, חטים. צמחי מזור לתחלואים, גומי ממינים שונים, צמר גפן, פירות ממינים שונים. לימא, קאסיא, יאסמין

אשר יוציאו ממנו שמן , עץ ברזל (אייזען-האלץ) הוא עץ קשה כברזל , ממנו יעשו האלם פעם (האמבעס) ואת ווי האניות (אנקערין) אגוזי בעטעל אשר הפורטוגיזים יובילו להינה . עצי נשר (אדלער האלץ) הנותן ריח ניחוח , ושאר פירות הודו יגדלו באלה לרוב . בהמות וחיתו יער , בעלי כנף , דגי הים אשר יצודו לרוב וייבשום וימכרום לארצות אחרות . במעי ההרים ימצאו אבני בדולח לרוב טהורים ומזהירים מאד אבל אינם גדולים , אודם (רובין) , ספיר , אגאטע . זהב , בדיל מן המובחר , עופרת , ברזל , עשת ברזל , (שטאהל) נחושת מעט וטוב .

תושביה שחרחורים , בינוני הקומה , פניהם רחב מלמעלה וחד (שפיציג) מלמטה , חוטמם קטן ועב , נחורי אפיהם רחבות , עיניהם קטנות וכהות בלתי נוצצות , אזניהם גדולות , שניהם צבועות שחורות , שערותיהם ארוכות ושחורות , שערות גלגלתם יגלחו וזקנם ישרטו שרטת , צפרניהם יגדלו ויצבעום בנרתקות נחושת נצבעים , ערומים ילכו ורק ממתניהם ולמטה ילבשו בגדי צמר גפן . ולפעמים גם כתונת מוסעלין . נשים הכבודות יעטפו צעיף על ראשיהן , או יכסו בו שדיהן לבד , ממגבעות הראש או מצנפת לא ידעו כלל רק בנסעם בדרך . המלך עם מושלי ורוזני הארץ ילבשו בעתות ידועות לבד מלבושים עגולות ומשובצות באבני החן וטבעות זהב וכסף , איש איש כמסת ערכו , אוהבים מאד את הנקיון ולכן ירחצו בכל עת את בשרם , גם ימשחו אותו בראשית שמנים ושאר דברים המשימים קטורה באפם . מאכלם על הרוב , אורז , פירות ודגים , ולעתים רחוקות גם בשר , ואביוני אדם יאכלו גם את החגב הקטן והעכבר יחדיו . משקיהם מים , חלב בישעל , לפעמים גם יין וארק . לא ידעו ממטפחות השלחן כפות ומזלגות . בקליפת אגוזי קאקא״ס ימודו כל דבר המדוד , דלת העם ישתמשו בו גם במקום אמה . בתיהם יבנו מקני באמבו״ס קרוב אל יבלי מים על עמודים גבוהים י״ב רגל , גם הבירות והיכלי עונג אינם גבוהים יותר מעליה אחת . בתוך החדרים לא יראה כ״א שלחנות , מחצלות מקנה וסוף וכרים במקום מטות וכסאות . והם נרפים בטבעם , בוזי העבודה , ואוהבי העונג והמנוחה . ראשי חוקי המוסר אצלם חמשה ואותם ישמרו מאוד לעשות , לא תרצח , לא תגנוב , לא תשקר , אהוב את השלום ושנא את הזימה , ואל תהי מהבאים לחקור ממסך . בעבודות כבושת יאחזו ולא ירצו , הנשים לא תגלינה מערומיהן , והנערות לא תתרגנה לחבק את האנשים , כל כבודה בת אצילי הארץ פנימה ותשארנה לשבת בית . עשירי העם לבד ישאו להם המון נשים , אחת היא גברת הבית והנשארות רקחות וטבחות . יורשי הבעל יוכלו למכור את נשיו ואת בניהם לעבדים ולשפחות . טרם ישאו אשה ישאלו את פי הקוסמים ונשים הזקנות . נקל להם לגרש את נשיהם אם לא ימצאו חן בעיניהם . ואת ילדיהם יחלקו ביניהם או ימכרום . אף כי יענו את נשותיהם וימררו את חייהן בכל עבודה קשה , ולא יתנו אותן אף לשבת אצלם או רק לאכול אתם , בכל זאת לא ישמע כי תשטה אשה תחת בעלה ותבגד באלוף נעורים . דלת העם יגדלו בניהם מנעוריהם לכל עבודה קשה ויפתחו אזנם מאז לשמוע בקול נגש . ועשירי העם החפצים לעשותם שרים ויועצי הארץ ישימם בבתי ספרים בעוד היותם בני ז׳ שנים ללמדם שם לשון וספר . בידיעות החכמות והמלאכות לא הרחיקו עוד ללכת , כי המה רופאי אליל , חוזים בכוכבים ומעוננים יותר גדולים מהוכנים . במלאכת השיר והניגון יש להם ידיעה מעטה וכן בשאר החכמות והידיעות , לבד אניות אשר יביעו לעשות בתבנית אניות אירופה . זולת על חופי הימים המסחר קטן ודל מאד ; וגם שמה הוא רק בידי המלך לבד , כי האמנים ובעלי המלאכות יניחו עזבונם באוצרות המלך בעד מחיר מעט , ומשרתיו עושי רצונו ימכרום לסוחרי ארץ כהפך לבם ; גם במסחר השן , בדיל , לינק , עופרת , ועצי זעפהאן לא ישלחו זרים יד , כי חלק המלך ונחלתו הוא , והוא יוביל לעברי המסחר .

אמונתם אמונה הבידהי, והוא האמונה במציאות פסל נשגב ומלאכים טובים ומליצים ישרים ומלאכי חבלה המריעים ומשחיתים, גם יאמינו בגלגול הנפשות, ולכן לא יאכלו בשר רק בעלי כנף ודגים, ובעבור אמונתם כי הנפשות אחרי התגלגלם בברואי השמים ממעל וביצורי שאול מתחת ישובו אל תבל ארצה ויתגלגלו בברואי חלד, לכן לא יתאבלו על מת, דלת העם לא יעמלו בקבורת מתיהם כ״א יגרפום אל מקום אחד או יכלכלו בהם את עורבי הנחל. אבל עשירי העם יניחו אותם בארונות יפים ויוליכום בהמון חוגג מלובשים בבגדי לבן (כי מראה הלבן מראה האבל בעיניהם) וכהנים ומזמרים אתם, אל מקום הקברות אשר במגרשי העיר, שמה יפשטו על מדורת אש, לא נודע טעמם, את גופת המת ואח״כ יקברוהו עם ארונו תחת עמוד אחד. אשר נשלחו בעד פשעם מארץ החיים, או אשר טרפו נפשם באפס (זעלבסט מערדער) וכל אשר לא כמות כל האדם ימותון, ישלכו אל המים למען יהיו לדגי הים לברות. או על פני השדה יוטלו והיו לחית השדה לאכלה. הכהנים ישימו בבתי תפלתם מעונתם. והמה מורים את העם חוקי ומשפטי דתם. וגם את בניהם ילמדון כי גם המה מורי הילדים; ולא ישאו להם נשים, ולא יעדו חלי וכתם ועדי זהב לא יעלו על לבושם. ולא יבואו בסוד משחקים למען יעלוזו, רק חיי צער יחיו ועל דלתי בתי תפלתם ישקודו לטהר את הבית ולנקותו, לערוך תפלה בכל בוקר ולהורות תלמידיהם משפטי אמונתם. הכהן אשר יתגאל במשכבי אשה על מוקדה ישרף. ארוחה יומם תכיננה להם הנשים המקודשות אשר השימנה ג״כ לעת זקנתן, ובעת תופר אביונתן, בבתי התפלות מעונתן.

מנהג ממשלתה. המלך מושל בממשלה בלתי מוגבלה, הוא משים המשרה על שכם הישר בעיניו וחפץ ביקרו. ומסיר ראשי עם הארץ על לא חמס בכפיהם. מהשדות הנזרעות המעלה לו הוא. ויהי לו ב׳ אלפים רוכבים השומרים את היכלו לבל יקרב איש לגשת אליו טרם יחופש ויבוקר מה אתו. גם יחזיק לו כמה אלפים פילים לעת קרב ומלחמה, ושתים אניות מלאות קני רעם לחוף ימים השכונה להגין על הארץ לבל יבוא צר ואויב שעריה. כל אחד מתושבי ארצו ילמוד מנעוריו את ידיו לקרב ובביתו יחזיק לו נשק מגן ולנה, והיה כי תקראנה מלחמה יאספו כלם כאיש אחד הגברים שים איש חרבו על ירכו להלחם בעד ארץ מולדתו. אולם בכל זאת כסאו לא נכון נגדו, כי על הרוב ימלא בין יורשו עגל ושרי מלכותו קושרי קשר ואשר בנקל ימצאו עזר מצריו למרוד בו ולמגר לארץ כסאו. בכור בטר רחם הגבירה יורש הכתר לפי חוקי המדינה, אבל לפעמים יתן המלך מלכותו לאחד מבני הפילגשים. וזאת הסב על הרוב מלחמות התושבים והרג איש ברעהו, אף כי בשפיכת דם האדם התעב נפשם. פעם אחת בשנה יתראה המלך במרומי קרת רכוב על פיל, הבוש פאר ואזור גאוה, ושריו ועבדיו ושומרי נפיו אחריו ימשכו, לברך את העם אשר אז כזוחלי ארץ בעפר יתפלשו מהדר גאונו. בעלי הפקודות יקחו שכר לפעולתם בתים, שדות, אניות, נשק. עבדים והיתו יער, איש איש כמסת עבודתו; ואחרי מותם או אחרי כי ידחפו ממשמרת עבודתם ישוב כל עזבונם לגנזי המלך. אולם גם המה לא יאמרו די למנות הקצובות להם מאת המלך, כי יגנובו את העם כפי איש לא נשא ראשו, וגם שוחד מחיק יקחו להטות משפט ולעות צדיק. האדון יוכל לעשות עם עבדו ככל חפץ לבבו אך לא להמיתו. זולת המלך לא יתרון איש משפט מות לאיש. דברי ריבות כי יהיו בשעריהם, יאריכו האנשים אשר להם הריב את דבריהם על ספר, והשופטים יתרצו משפטם ג״כ על ספר למען תמשך הפקודת ימים רבים, ובמשך הזמן ימלאו אסמיהם שוחד כנהוג. ואם יפלא הדבר למשפט כי עדים או ראיה נאמנים נאור צדק אין, אזי ינוסו אל הבחינה ע״י עינויים לעזרה. כי ילוו את בעלי הריב לשים ידיהם בשמן רותח או מתכת נתכת או לילך על גחלי רתמים יחף וכדומה דברים

מכאיבים מאוד , ואת הנשים אשר מכאובו ואסונו אקפון ממכאוב רפאו אהו הלין גם האמת והצדק . הולם המלך ידין עמו על דרך זה, יצוה להשליך את שניהם לפני נמרים שוקדים לטרף , ואשר הצליח להיות באחרונה לברוח למלתעותם הוא הוציא משפטו כנהרים וצדקתו לעיני השמש הרגיע, משפט הדר הוא להכתב בדתי סדום ועמודה ולא יעבור . הממלכה נחלקה למחוזות אשר תחת מושלים מיוחדים . לא תואר והדר אף לערי המסחר שלהם זולת להעיר [באנקאק] הבירה על נהר מענא״ם גם רבת המסחר היא מכל ערי הממלכה . לצפונה העיר [יאוטהיא] לפנים בירת הממלכה על אי בנהר מענא״ם . שמה יתראו כעת בפעם אניות משום באות מחינא . רוב הרחובות ישרות ומשני עבריהם שדרות אלנות . תעלות וברכות אשר גם אניות בהן תעבורנה , ועליהן גשרים מעצים ואבנים , הרבה היכלות . לפנים ק״כ אלף מספר תושביה , מקדש מלך הקפו פרסה ומחצה , בית מיוחד להשנהבים אשר להמדינה (שאטאם עלעפאנטען) אשר יקראו בשמות יקר וגדולה כפי מעלות תכונתם , וכן לשנהב המלך אשר שרי הצבא ישרתוהו . גם אוצר המלך שם אשר כל אחד מהמחוזות מחויב ליתן בכל שנה חמשה פרחי (בלומען) זהב , וחמשה פרחי כסף , משקל כל אחד עשרה אונצי״ן חוץ שאר כלים יקרים ומפוארים . י״ד פרסאות לצפונה העיר [לואיוא] על נהר מאנא״ס במקום טוב ויפה והאויר זך וצלול , שמה ישב המלך ז׳ חדשים בשנה . [פערנאסערים על נהר כשמה שמה מסחר הים היותר גדול שבממלכה . האי [מערגו] רובו שממה מבלי יושב אבל חופי הים אשר שמה טובים מאד . אחרי אשר נעבור את חוף (פאנטיאמאם) אשר תחת ממשלת המדינה הנקראת כן . נבוא אל :

ארץ קאמבאָדיא

ארץ עמוקה ופוריה . ארכה ס״ה ורחבה מ״ה פרסאות אשכנזיות תושביה מעטים בתוכה ישטוף הנהר מענאמקאם . בהחוף הגדול אשר שם הנקרא (זיססטע) העמוק ומלא חורשי מגל ואשר ארכו י״ט פרסאות אשכנזיות , ימלאו ה׳ או ו׳ חופים קטנים לאניות . ארץ גאון שבעת לחם . שמה ימכר שור ממשקל ד׳ או ה׳ ככרים (צענטנער) בעד פיאסטע״ר אחד . גם ימצא שמה מין אילן אשר צודי השנהב יתקעו חציהם בקליפתו אשר מות ארסי עצור בו , ואם יורו בם אח״כ אל השנהב הנורא ימות ברגעים אחדים*) וכן ינהגו רוב תושבי אזיא ואפריקא לטבול חציהם בארס , ובני אדם ישתוהו בלי אסון גם יחלימו בו חוליהם . מראיהם אמוץ בהיר (העללברוין) גדולי הקומה , בגדיהם ארוכים ורגליהם וראשיהם השופים . אורג בגדי שש , צמר גפן ומשי , יריעות ומצעות . אמונתם אמונת תושבי זיאם ומנהגיהם מנהגם , מעלות ומדרגות הראשים יוכרו ויודעו ע״י ארגזי עלי בעטעטעל וארעקא מזהב וכסף ושאר דברים ינשאו לפניהם , ואחד מהם לא יזיד להמירם ולהחליפם בטובם ממסת ערך מעלתו ומדרגתו . המלך סר למשמעת מלך קאשינהינא . אין לעם הארץ משפט אחוזה בקניינם למורשה עולם . רק כל ימי חייהם יאכלו מיגיע כפם , ואחרי מותם יירש המלך את הכל . [קאמבאא] או לעווע״ק הבירה על נהר מענאמקא״ס , רבת המסחר , הרבה בתי מלאכות ובפרט לבגדי צמר בקרבה [קיפערנאאה] ראש למקומות המסחר לסוחרי הים , אליה ינהרו סוחרים מארצות אחרות לקנות שן , זהב ומשי , וגומילאק . [היאמפא] ארץ קטנה בין מורד הנהר מענאמקאם

*) ומזה כמתלהלה היורה זקים חצים ומות (משלי כ״ו) כי מות חורס גם על שם ארסי כמו מות בסיר איש אלהים (מ״ב ד׳) וכן כי חצי שדי עמדי חמתם שותה רוחי (איוב ו׳) ובוא כמו כוס חמתי (ישעיה נ״א) וכן והברושים הרעלו (נחום ב׳) ע״ש נסולת למנחה :

טענאססעריס ובין קאשינחינא, תושביה אומנים בבנין [illegible] גם שברי ארחות ימים. קדמה לקאמבאדיא.

ממלכת קאשינחינא (חינא מערבית)

ובלשון תושביה אנאם

ארץ יוסדה על ימים, ארכה מ"ד פרסאות אשכנזיות ורחבה מהלך י"ב או ט"ז שעות. בצפונה יפריד הנהר זונגען בינה לבין ארץ טונקין, בתוכה ילפתו נהרות רבות הגוזלים מראשי ההרים את ארחות דרכם, ובימות הגשמים, והוא מחודש אלול עד שבט ישקו את הארץ ג' פעמים בחודש ובכל פעם יהיו המים על הארץ ג' או ד' ימים ויעשוה פוריה מאוד. עד כי בקצת המקומות יקצרו תנובות שדה ג' פעמים בשנה. יבולה ושאר נחלאיה, אורז הרבה, טהע, צוקר היותר יפה שבכל ארצות הודו, הרבה ממנו יובל לחינא, עץ הנשר (אדלער, האלץ) שחוק. נכרים גם לחזק את האצטומכא ויקר הוא כזהב, חומר ארעקא אשר יגדל שמה בהרבה מחוזות, עלי בעטעל ושאר נטעי הודו, זהב לרוב וכמעט הוא מזוקק. יושבי ההרים יביאו לערי המסחר עפרות זהב וימכרום במחיר אורז, ברזל בגדים ודומיהם. חיתו יער, בעלי כנף דגים לרוב. את הבקר לא ירעו כי לא יאכלו את בשרו, ואת שדותיהם יחרשו בשורי ביפעל. יושבי ההרים נקראים מאאים אזרחי הארץ מקדם קדמתה והמה פראים במדותיהם ומנהגיהם ותושבי המישור עם שליו ושקט טובי לב ואנשי חסד, ויתדמו לאחיהם תושבי חינא בהדרת כבוד אשר יקדמו בו פני זרים, ובמנהגיהם הקבועים לכל דבר ובשאר תהלוכותיהם לשונם אמונותיהם וידיעותיהם, רק שחורים הם מהם במראיהם אבל נשיהם יפות ולבנות. מלבושיהם מצבעים שונים זולת צבע אדם אשר לא ילבשו רק חורי הארץ וסגניה, על ראשיהם מצנפות או מגבעות, רגליהם ערומות ויחפות, הנשים לא תאסרנה ידיהן במאסר הבושת וגם רסן הצנועות מפניהן תשלחנה, אולם בהכשר דעת וחריצות חיות הנה יותר מבעליהן, ולכן ישתמשו בהן הסוחרים לכל מסחר ותשומת יד במקום הסוכנים והסרסורים, ויאמינו על דברתן יותר מעל דברי בעליהן. הבעל ישא לו נשים הרבה כמסת ידו לכלכלן ורודה עליהן ועל בניהן בממשלה בלתי מגבלה כנהוג בכל ארצות בני קדם. האנשים מכניסי אורחים, מכבירי מלי', מכלכלי רוחם לאכול ולשתות במדה ובמשורה, מאכלם על הרוב אורז, מיני עדשים בשר ודגים, בשר פילים לא יאכלו כ"א פעם בעתות רחוקות כי מעדנים הוא לנפשותם ואין יד כל איש משגת להשיגו. משקיהם טהע ובמשתה שמנים ישתו גם אראק, פני המלך יקדמו בעלי טהע בעטעל וטאבאק. בהלולי שמחות וגיל יתענגו במרקדות ומשחקים וישמחו לקול עוגב ושאר כלי שיר. בתיהם יבנו מקני באמבוס על עמודים וינקו אותם בכל עת, זולת המלך אין רשות לאדם להגביה ביתו יותר מעליה אחת דלת העם ישבו לארץ על מצעות ורגעי הארץ על כסאות קטנות, כל אשר מרום מעלתו ינשא גם כסאו. כל אחד יאכל על שלחן מיוחד. כפות ומזלגות אין להם רק כדמות כף יעשו להם מעץ ובו יגרר מהקערה המאכל אל פי האוכל (עיי' חינא). על הדרכים בתי נתיבות להשיב נפש עוברי אורח. חורי הארץ וסגניה יחזיקו בתורת קאנפוזוע, ודלת העם באמונת הפויא (עיי' שם) ידיעת הדתות שלהם הכלל כל ידיעתם וחכמתם ובזולתה אין להם חלק ונחלה כלל. אולם יתרון הכשר דעת להם במלאכתם ובפועל כפיהם, עובדי אדמה אין כמוהם בתבל, את הצוקר יזוקו ויזככו יותר טוב מאנשי אירופא, גם יוצרי חרש המה עד להפליא, ובוני אניות טובות חזקות בחכמה ודעת להלל מאד.

מנהג ממשלתם, המלך אשר היה לפנים עבד לקיסר חינא ימשול עתה בממשלה בלתי מגבלה כמו הקיסר במדינות מלכותו (עיי' חינא כי הכללת דברים אלין תועלה תועבת נפש) בזמנינו כבש גם את ארץ טונקי"ן. לפעמים יתראה המלך לפני שער היכלו יושב על מגדל גבוה אשר ינשא על גיו שנהב לשפוט עמו, בחיל ורעדה יתרחק כל איש מהדר גאונו, ואם יש לו לשאול מה מאת המלך יושיט לו את שאלתו ובקשתו ע"י אחד מסריסיו. פועלי און יענשו במאסר או במכירה לעבודת עולם או בכריתות אבר או במיתה, כי יגנוב איש דבר בפעם א' וב' יקצצו אצבעו, בפעם ג' את אזנו ואח"כ את ראשו. ראשים בשוחד ישפטו ולמען רבות הון בבצע מעשקות לא ימהרו לחרוץ משפט, גם ידעו לעות צדק ולעקש ישרה בפלפולים עקומים ומעוקלים בחוקי המדינה כנהוג. מבן י"ח עד ס' אין נקי ממס המלך (אם בבצע כסף. או התנובות רכושו) גם מעבודת המלך שמנה חדשים בשנה. אולם המס והעבודה יערך לפי מעמד וגבורות האיש. מהאורז יתן השלישית למלך והשביעית להפקיד. בחודש השביעי יאסף כל מס המלך מי"ב מחוזות אשר לו אל אוצרות המלך. ואז יחוג המלך כמה שבועות חג האסיף (חאוע או קעאוע) הבירה על נהר גדול אשר בעת הגשמים ישטפה, הקיפה ה' פרסאות, ד' מאות בתי תפלות בתוכה, אורך היכל המלך אלף וחמש מאות רגל, ורחבו מאה ועשר, מאחורו רחב, עליו יעמדו שתים קני רעם להגן עליו. מספר חיל צבא המלך אשר על היבשה 113000 ואשר על האניות וסירות דוגה 2600 אם יבואו הסוחרים עם אניותיהם אל איזה חוף, לא ימכרו דבר עדי ישאו ברשותה אל המלך להראות לו הרשימה מהסחורות אשר הביאו והמנחה ההולכת לפניהם, ויתנו לו מעשר מכל אשר הביאו וגם בעלי הפקדות יקחו מנת חלקם תרומה מכל אשר יבחרו, אולם הסוחרי' ימלאו מחסורם ג"כ במשכורת הסחורה אשר יוציאו משם. צפונית מערבית לה.

ארץ לאאם

סביבה יערים רבים גם תועפות הרים רמים אשר מהם ישטפו נחלים הרבה ויתאחדו בנהר מעגאמקום. ארכה מאה ורחבה מ"ד פרסאות אשכנזיות. אוירה זך וצלול, אדמתה פוריה ושמנה מאד. אחרי כי יחלופו ימי הגשמים ישאר קצף (שוים) לבן על פני הארץ אשר מהרבותו קיץ יקפא לאבני מלח. אבני החן מצבעים שונים יפים ומזהירים מאד. וגם זהב וכסף ימצאו שמה לרוב. תושביה מוצקים ובריאים, עובדי אדמה ודיגים אבל מוזהמים מאד. את הצפרים יצלו בגולתם ויאכלו. ראשיהם ורגליהם חשופות. במדעים ובמלאכות ידיעתם מעטה. אמונתם בלולה מאמונת הלאמא (עיי' טיבעט) והאמונה הפויא (עיי' חינא). אין בארץ דת חוק ומשפט זולת רצון המלך אשר בכל משלה. [לאנגיאנג] הבירה בלב המדינה. הבתים בנוים מעץ, גם ארמון המלך בנוי מעץ לא ירקב. לצפונה

ממלכת טונקין

הרים יפרידו בינה ובין חינא, ארכה פ' ורחבה נ"ב פרסאות אשכנזיות. ארץ הרים עינות ונחלי מים אבל גם נפרשה (זומפפיג). המובחרים שבנחלים נהר דאמע"א, לאנגקא"א ורואקבא"א אשר ישתפכו בלשון ים טונקין הרחב עשרים עד שלשים פרסאות ומסוכן מאוד לעוברים בו בעבור הסלעים והכיפים אשר ימצאו שם. יבולה ועלאטיה, אורז לרוב, צוקר, עצי ארנגבראד, ושאר פירות מובחרים, חיות יער פראים וביצים לרוב. מביצי עופות הביתיות יוציאו אפרוחים ע"י חום התנור (עיי' חינא). תושביה גדולי הקומה, פניהם כמראה אנשי אירופא שוכני הדרום. שערותם לא יקצצו, הנשים יצבעו אותם בצבע. בגדי עם

יקרים בעיניהם מבגדי משי, בגדיהם על הרוב לבנים. ורגעי הארץ ילבשו שחורים. מאכלם אורז, שרשים ופירות, בשר החזיר, טהע, ארק, מטעמיהם בשר פרים חי, דגים חיים, דם חי ובשר. חלב החמאה וגבינה לא יאכלו כלל. עובדי אדמה על הרוב צידים ודיגים, אולם יבינו גם במלאכות ההכרחיות כמו לעשות בגדי משי ולמר גפן, אניות מקני באמבוס. ולהתיך קני סרפה, גם יבינו בכתיבת והדפסת ספרים. בלעדי הכהן אשר ינוסה ויבחן לעיני המלך וגדוליו וחכמיו. לא יגיע איש לעלות במרומי המעלות וההתנשאות להיות לו מהלכים בין גדולי ורגעי הארץ ואם יפיק רצון בעת הנסיון ינתן לו לבוש הדר ושם יקר (דאקטאר ווירדע) למורשת עולם, ויליכו אותו על גב רמה ואת שמו יחרותו על שער ההיכל על טבלא למען יראו כל עמי הארץ את כבודו ויראו ממנו. מבין החכמים האלה יבחר לו המלך רוזני ארץ ושרים אשר למרחוק יפלא. את המתים לא ימהרו לקבור, כ"א אחרי כמה ימים ילבישוהו פאר ומטבע אחת ישימו בפיו*) ויקברוהו. המטבעות שלהם נחושת עליהם חרות שם המלך ובאמצע נקבים למען יחרזו על פתילים (עיי' חינא). המלך לא יעשה דבר בלעדי הסכמת שרי הצבא הנקראים האפא. גם לא יתראה על פני חוץ זולת לעתות ידועות כמו בעת החרים אשר אז יחרוש המלך מלוא מענה אחת ברחובה וכל העם באחרונה (עיי' שם). לשר הצבא משפט הבחירה לבחור בין בני המלך את יורש העצר אשר ימלוך אחרי מות המלך. עמי הארץ ימכו ויפוהו ממשא מלך ושרים. הלוי הבנה יעבדו עבודת המלך. חוקי המדינה ועונשי מפיריהם, כחוקי ועונשי חינא ייע"ש. חיל צבא המלך מאה אלף רגלי ועשרת אלפים רוכבים וש"כ שנהבים, גם מאתים ועשרים אניות מגוג (גאלערין) על הים לגונן על הארץ. [קאהא] הבירה עיר גדולה על נהר זעגקאל. בתוכה ארמון המלך מפואר ומהולל מאד.

תושבי הודו הפנימית בכלל זולת הבירמאניען והמאלייען, הם היגעזער פארטוגיזין, האללענדר, ארמעניער ודומיהם. ראשי הלשונות הנדברות שם המה, לשון פעגו, בירמאני, זיאם ועל הרוב לשון המאלייען, במקומות רבים ישתמשו בעניני הלמודיים בלשון באל"י או פאל"י, ובפרט בעניני דת ואמונה. ראשי האמונות המה אמונת הבודהי ואמונת מחמד. הכהנים לעבודת האלילים אשר שמה יקראו טאלאפאינען, באנצען, מאססאנדראשען, דעמינער. תושביהן יעמולו על הרוב בעבודת האדמה בבנין אניות וקצת מלאכות היד. זולת מלאכת הרפואה העטופה במלאכת הכשוף והבלי הקסמים, יעמולו גם בידיעת הדת והאמונה, האצטגנינות והכונה, ראשי הסחורה היוצאות משם, צמר גפן, עצים ממינים שונים, קאלאמבאק, זפת קאלאמבאק, צוקר, פלפל, אורז, גומיגוטי, ברזל, בדיל, אבני בדולח דיאמאנטין) שן, בענזאין רובין, פירנים, משי מקליפת אילנות, כלים עבותים מקנים וזמורות, ביצי עופות ידועים, קאמפפער, זהב, הסחור והמרכולת על הרוב בידי אנשי חינא מאלייען, ארמעניער. ואנשי אייראפא.

איי הודו מזרחית

משכנם בחזור החום, רובם מלאים הרים רמים, אשר הרבה מריקי אש (וואולקאנען) ולכן יפקדו כפעם בפעם ברעש ורוגז הארץ (ערדבעבען). רובם מלאים מעינות ונחלים אשר אניות גם לא יהלכון, יען מימיהם בשאון ורעש מראשי הרים יזרומו, גם חופי האניות מעטים. רוב היערים ואגמי מים הדלוחים

אשר

*) המנהג הזה הי' גם בין היונים הקדמונים לשום שמה בפה המת מטבע אחת אשר יתן להאליל הנרגן כאראן שכר לפעולתו כי הוא יעבור את נפשות המתים בסירת דוגה אל בנהר אחעראן אשר בשאול כנודע במודי המשלים (מיטהא-לאגיע) שלהם וכן עשו גם קדמוני המצרים. מי מהאומות האלו הנחילו המנהג הזה לרעותה לא אדע, כמו שלא אדע מאין נשתל גם בין עמינו בקהלות רבות לשום מטבע בידי המת?

אשר שמה, וגם רוחות הים והיבשה ההולפות על פניהם תמיד יקררו את חום האויר ויעשוהו ממוזג. הימים והלילות שוים שמה בכל ימות השנה. על האיים אשר תחת קו המשוה, גם עתותי השנה קר וחום קיץ וחורף פעמים בשנה יתחלפו. תושביהם, מהם אזרחי האיים אשר מגזע הנעגערין יצאו פראים שוכנים על ההרים ומהם מעמי המאלייע"ן (לשונם תהלך בכל האיים) הודיים פרסיים, ערבוים ואנשי אירופא. האמונה היותר שלטת, היא אמונת מהמד, מספר אגודות האיים (אינזעלגרופען) והאיים הנפרדים י"ב.

א איי לאקעדיווי (לאקעריפישען, אינזעלין), 91°-40 עד 89°-55 ארך. 56 11° עד 52-9° רוחב) הנודעים לנו מהם ביותר, האי [לאקאגרי, פערנידאפאר מעטעלאר], עליהם יגדלו אורז ותמרי קאקאם, תחת נסיך אחד מקאנאנאר.

ב איי מאלדיווי (מאלדיפישען, אינזעלין) כוללים אלף וב' מאות איים, מקצתם רקים מבני אדם, עליהם יגדלו תמרי קאקאם, דוהן קראקאדעלע, בעלי כנף, דגים, קארפס (קליפות זכוכית לבנה פארצעלאנמושעלין ובכל ארצות הודו ישתמשו בם במקום מטבעות) תושביהם מאמיני מהמד, מעט הכשר דעת לעשות מלאכה ולבנות אניות. הגדול שבהם האי [מאליוואה או מאלא], מושב המושל [זולטאן] ממאמיני מהמד.

ג ציילאן או זעלאן (99°-10' עד 97°-20' אורך. 9°-50 עד 5° רחב) אלף תש"ל פרסאות מרובעות, רצועת הארץ פאלקס (ובל"א פאלקס שטראסע) יבדיל בינו ובין קארהמאנדעל. בדרומית שלשלת הרים, הגבוה שבהם הנקרא הר אדם (אדאמ'ס בערג) תושבי האי יאמינו כי שמה היה הגן בעדן מקדם, הוא מקור מבוע הנהר היותר גדול [מאלפעלאנגאנגא] השוטף לצפונית מזרחית, בו חוף לאניות; עליו יגדלו קנמון (ציממט) היותר נבחר בכל שנה א' מיליאן ר' אלפים ליטראות אשר ממנו יעשו גם ראשית שמנים. תמר לחם (ברא'ד בוים) דומה בגבהו לאלון (איכע) בינוני, עליו ארוכים רגל וחצי, פירותיו דומים לאבטיחים בתבניתם עת יבכרו לא יצליחו לאכילה כי יזיקו, וגם לזרא המה מרוב מתקם, ולכן יקטפו בטרם יבשלו כל צרכם, ויחתכו ויצלו אותם על האש, או יחמיצו אותם ויעשו מהם ככרות לחם קטנים, אשר יחביאו בעלים ויאפו לחם אשר יעמוד ימים רבים; גם בין הקרום והגזע ימלא מוח או שקוי לבן ספוגי ורך כלחם חם ביום הלקחו; גם העץ יצלח למלאכת אמן, העלים למטפחות השלחן, והמוח אשר יזוב מהגזע עת יחטב בו, לחמר (קים) האמנים. תמר קאקאם (עיי' ראשית למודים ח"א), עלי מוסקאט אשר יגדלו פרא, עלי טבען. אורז, צוקר, פלפל מאנגע. קארדאמאמען עלי בעטעל, מעט קאווע. תמר יין (וויין פאלמע עיי' ספר הנ"ל, זהב, כסף, רייסבלייא, אודם, ספיר ירוק ככרתי וכתכלת (גרין אוגד בלויא) טאפאזע, הואצינטען. הריזאפראזע, תריזאליטען, טורמאלינע לבן אדום וירוק (גרין), גראנאטען, אמעטיסטען, זאלפעטער. גפרית, שנהבים המובחרים שבכל ארצות אזיא, קופים, סוסים, חית הביזאם, שאקאלם, נמר ונחשים בפרט הנחש בויאא (עיי' ספר הנזכר) הומטי הפניני. תושביה ב' ראשי לאומים שונים [וועדאס, זינגאלעזען] אמונתם אמונת הבודהיסטע"ן (הנזכר) תחת ב' מלכים האדיר שבהם היושב בקאנד"י ומכונה גם בשם קיסר, עיר ממלכתו [דעגליני]. אחוזת הבריטאני"ם על האי הלזה כולל ג' גלילות. א) קאלאמבא עם המבצר בשם הגליל, חוף לאניות קטנות. ת"ר בתים, רובם נוצרים (געגאמבא) עיר קטנה ובצורה ס' בתים, חוף למעברות קטנות. ב) יאפאנאפאטנאם עם עיר בצורה בשם הגליל ורבת המסחר. ג) פונטא, גאלע, עם עיר בצורה בשמה, ת"ת בתים בתוכה, גם חוף יפה לאניות, שמה יטעינו הסחורות על האניות ההולכות לאירופא, העיר [טרינקאנאמאלע] על אגדת הנהר (מאלפעלאנגאנגא) שמה חוף מהולל אשר גם צי אדיר בטח עליו ישכונו.

ד איי [אנדאמאני]. אנדאמאן גדול, משכן הבריטאני"ם מאז בעיר [קארנוואליס] חוף בטוח, תושבים פראים כמעט מכל אומי אזיא, אנדאמאן קטן. שאריהם לא נודעו עדן היטב.

ה איי [ניקאבארי] אשר ישכנו לפאת צפון יקראו [זאמברערי], תחת ממשלת דענעמארק, שמה יגדלו תמרי קאקאס ושאר התמרים, קני צוקר, אגוזי ארעקא, קאפע (סונגווער), פירות טובים, אבל גם נחשים ועקרבים ועכברים לרוב. היותר ידועים לנו מהם, האי [נאנקאווערי] מעון קטן להעררנהוטע"ר מדענעמארק [קאמארטע, ניקאבר] והאי [טרינקוטא].

ו איי זונדי [זונדישען אינזעלן] יקראו על שם רצועת הארץ הנקראת זונד"א, ומפרדת בין אי זומאטר"א ואי יאוו"א, ונחלקים לגדולים ולקטנים, הגדולים שבאיי זונדי: א) זומאטרא, קו המשוה יחלקו לשנים, בריח הים זינדא יבריח בינו ובין האי יאווא, בריח הים מאלאקא יבדיל בינו ובין חצי האי מאלאקא, הקיפו ת"ק פרסאות אשכנזיות בערך, הרבה הרים רמים בתוכו, עליהו לא יתעלם שלג בכל תקופות השנה. הר אופיר השוה קו המשוה היום ממש, גבוה י"ג אלף ותתמ"ג רגל, גם הרבה מריקי אש [וואולקאנען], ברעש ורוגז הארץ [ערד בעבען] יפקדו בכל עת, ארץ נחלי מים והרבה ימים בתוכה.

יבולו ונחלתו, זהב, וזהב הארץ ההוא טוב מכל זהבי תבל*), כסף מעט נחושת בדיל, ברזל, צינק, זאלפעטער, אבני נחלים, שמן הרים (בערגעהל), תמר קאקאס עלי בעטעל, קאריאנדר, קארדאמומים, קאווע. צוקר, יאמס, תמר קייל (גבהו עד ה' רגל, עליו יאכלו חי עם פלפל ומלח, גם מבושל ומתוקן גם החולעים הנמצאים בעץ גזעו למעדנים יחשבו) ממינו גם תמר ארעקא פירותיו יקראו פינאנג"א או ארעקא, דומים בתבניתם לביצת תרנגולת, קליפתם כדמות טום פרח שושן מלאים קשקשים, ותחת רקמה עור רך ולבן אגוז אשר יחתכו ויערבו עם מעט סיד ויחבשו אותם בעלי בעטעל, ואותו יאכלו למען יהיה ריח טוב באפם (עיין הודו). אנדיגא, עצי זאפאן, תמר הלחם הנזכר, אנאנאס, פאמע־ראנצען, אפפעלזינען, פלפל, קאסיא, קני הודו (אינדישע"ס ראהר), צמר גפן, קאפע, קאמפער, אורז. סוסים (בשרם יאכלו לרוב), עזים, וממינם גם פראים, חזיר, שור ביפעל, כלבים, שועלים, שנהבים, קרן החוטם, נמר, דובים שחורים, חית גיבעט, העצל (פוילטהיר), קופים, אדם היערי (ארנגאוטאנג, עיין ספר הנזכר) פאפאגייען, דבורים, תולעי משי, נחשים ועקרבים, נמלים, דגים, חומט וכלב (פילדקרעטין).

תושביו אזרחי הארץ הנקראים בארם, מאלייען, ואנשי אירופא. ואשר לחוף ימים ישכנו מאמיני מחמד, ובתוך הארץ עובדי אלילים (היידען) תושביו אורגי בגד צמר גפן, גם רקמי בגדי זהב וכסף, על האי הזה י"ב מדינות, רובם תחת ממשלת בריטאניא והאללאנד, הממלכה היותר גדולה היא מעננאנגקא־באו המלך יקרא בשם זולטאן, מאמונת מחמד, מלכי ארצות רבות שרים למשמעתו. בירת ממשלתו פאגארושונג במדינת ממשלתו המבצר פאראנג ראשית ערי המסחר לסוחרי האללאנד. מושב המושל (גאוווערנער) שלהם. העם דערשאנגס יחיה תחת מושליו המושלים ממשלה מגבלה מאד ונקראים פאנדעראנט, שמה ארצם הזה לסוחרי בריטאניא בהודו מזרחית הנקראות בענקולען והוא הממלכה פרעזידענץ

*) ולכן אין ספק אצלי כי על שם אופיר הנזכר נקרא שסביבותיו ארץ אופיר, ושם באת המלך שלמה אניות להביא לו הזהב הטוב (מ"א ו' ואומרים שהוא פער"ו אשר באמעריקא ואשר הזהב בעל נחמד ועיין שער ג' סי' ע"ו החזיק במעוזם, אנו ברואים כי פער"ו נקרא ע"ש הנהר פיו"ר השוטף שמה ומה היחסות לו עם אופיר, ובזמן שלמה לא ידעו עוד ללכת באניות בלב ימים גדולים ועמוקים כאלה, ודברי אמת ניכרים ואינם צריכים לעדים

(פרעזידענטשאפט) הג' אשר להם בהודו, שמה הארמון מולד (מארלבארגהאנגה). המלך מפהנעמבאנג מושל על הלק מהאי וגם על האי באנקא (אשר שמה בדיל לרוב) בממשלה מגבלה ממשלת האללענדער העושים מקנה וקנין גם בעיר ממלכתו פאלעמבאנג.

ארץ [אשעם] (ד' אלפים פרסאות מרובעות) תחת ממשלת מלך או קיסר אחד. שם הבירה כשם הממלכה, ח' אלף בתים בתוכם, חוף לאניות, סביב לזומאטר"א הרבה איים קטנים, האי [נעאס, קאקאסיילאנדע], איי [פערקעלן, גוסנליק] ודומה. ב) האי [יאווא] (ג' אלפים ח' פרסאות מרובעות) הרים רמים, מהם מריקי אש כמו ההר [געטע] מגובה ח' אלף רגל. גבנוני מילר הנודעים בשם [פאלעמבאנג, באנטאם, קאוואוואנג, זאנאדאנוי, אדספקאב] גם ברעש ורוגז הארץ הפקד לפעמים. יבולו ואצלאיו, כל אשר הוציא הארץ בזומאטר"א ימצאו גם פה, אחד מהן לא נעדר. אולם יתר באת להאיגלזה בפירות זאמאק"א הדומים לאיבראנען, מאנדעלי"ק, והוא פרי הדומה בטעמו ללהם. קאי אפולי, אינדיגא היותר טוב. תושביו אזרחי הארץ, אנשי סינא, מאלייע"ן, באלירי"ן, באנ־דאנער"ן, המבויאינער"ן ואנשי אירופא ובפרט האללענדר. אמונת הגוזרים והישמעאלים ועובדי האלילים ימצאו שמה, מלכי האי סרים למשמעת האללענדער. על האי הלזה ל"ט ערים ד' אלף הנ"ג כפרים, ונחלק לארבע מחלקות (א) [באנ־טאם] תחת מלך ממאמיני מחמד, הסר למשמעת האללענדי ונותן להם מס בכל שנה ל"ז אלף ליטראות פלפל, וכל הפלפל הגדל שמה (העולה ג' מיליאן ליטראות בשנה) יתן להם כל ליטרא בעד א' שטיבע"ר והאי. [באנטאם] בירת מלכותו, חוף לאניות. ארמון מולד [שפעלוויק] גם כן להאלענדר, שמה מושב שלהם. (ב) [בדטאקאטרא] התוזת עולם להאללענדר, מספר תושביה ר' אלף שפ"ח [באמאסיא] מבצר ובירת שרי הבאטאפיער באי הזאת. מושב המושלים בתוך העיר ובמגרשיה ה' אלף ר"ע בתים. ק' אלף מספר תושביה, הברת חכמים, תעלות הרבה אשר אניות בם יהלכון, ס"ז בתי מספר. (ג) [העריבא] תחת ג' הנסיכים הנותנים מס להבאטאפיער. [העריבא] הבירה כ"ה אלף מספר תושביה. (ד) הארצות אשר על הים קדמה, תחת מושלים רבים, והשוכנים על התוך להאללענדר לבד. שמה המבצר (זאמא־ראנג) גם חוף לאניות. [יאפארא] על לשון ים כשמה, רבת המסחר, תושביה הרבה היגעזער. [רעמבאנג] י"א אלף מספר תושביה, בוני אניות ועושי מקנה וקנין בעלים ואורז. [זיראביא] ל"ג אלף מספר תושביה, מבצר וחוף לאניות, שאר הארצות סרות למשמעת הזולטא"ן ממאטארא"ן והוא המלך היותר גדול שמה. אולם גם הוא למס עובד להאללענדר, בירת ממשלתו [קאטאזירא] מאה אלף מספר תושביה. לפנים היתה [מאטארא"ן] הבירה, פ' אלף מספר תושביה. האי [מאדורא] ס' אלף תושבים, תחת האללענדר, אורז יגדל שמה לרוב, הים ישטפנו כפעם בפעם. ג) האי [בארנא], היותר גדול שבאיי הזאת. ארכו קכ"ז ורחבו קפ"ז פרסאות שככנזיות. תוכו הרים וגדותיו במורד, ומלאים רפש ואגמי מים, מבחר יבולו, פלפל, קאמפפער, קליעה, קני באמב"ס, אורז, צמר גפן, ליטראנען ושאר פירות, בענזואי"ן, דראכענבלו"ט, נעלקא"ן, אגוזי מוסקאטם, בעזואר"ר, קארעסין פנינים, מטיל גם עפרות זהב, ברזל, בדיל, בדולה, אמברא, שנהב, נמר, פאנטערטיארע, לעאכארדען, אנטעלאפען, חזיר היער, ההולי ביזא"ם, כל מיני קופים ובפרט אדם היערי. גם הרבה מיני בעלי כנף נעלסים בגוהם. תושביו עמים שונים, מהם נעגרילא"ם כם שובב על הערים ויהיו מלידם ומהשלל אשר יבוזו, עם הראנג, איידאנע"ר, הרוצים אבל זובחי אדם לאליליהם, כי לפי אמונתם האומללים והנשבהים כה, יעבדו להם גם בארץ החיים עבודת עבד: עם בלדפו"ם רובם מאמונת מחמד, נוסעים ונודדים גם דיגים, מאלייע"ן, פינעזער יאפאנער ועוד. הבה ממשלה נסיכי בארנ"ע זאמבא"ס, באניערמאסינג

וזולו"ה, קצת נלוות אהוזה להבריטאני"ס. ולהבאטאאפיע"ר הרנות לאנדא"א, זוקא־דאנ"א, העיר באניערמאסינ"ג עם המבצר טאטאס. ד) האי צעלעבעס או מאקאסאר (חלק מזרחית יקרא לעלעבע"ס. וחלק מערבית מאקאסא"ר) אחד מהאיים הגדולים שבאיי אזיא, בתוכו הרים, הארץ פוריה באורז, אגוזי קאקאס, עצי זאנדע"ל, צמר גפן, שן, זהב ואבן הבדולח, להקראקאדע"ל קדוש יאמרו מספר תושביה ג' מיליאן, ב' לאומים א' מאקאסארען אנשי חיל וגבורי כח מכל עמי ארצות קדם שבאזיא, עובדי אדמה, דיגים, אורגי צמר ומשי. ב' בוניע"ס מאמיני מחמד. הממלכות הגדולות גוי"א או מאקאסא"ר, באנ"י, זאפרי"ס, זעלינדרי"ס, מאנדא"ר, בוטא"ן (כלם איים נפרדים) ואיים הקטנים לאשא"ע זאפינג, טארא"ע, ואדש"א מקצתם נוהגים מס להאללענדר. והערים למשמעתם המה, הבירה מאקאסאר ל' אלף מספר תושביה, חוף לאניות, המבצר ראטאר־דאם אוצר הסחורות. הכפר פאלארדינג הושביו אנשי אירופא וחינא. מעמד לספינות (רעהרע) האי זאליירער ס' אלף תושבים הרולים, המבצר דעוועגז"י, זומבאוו"א, שמה יגדלו עצי זאפא"ן.

איי זונד"י הקטנים ל"ט במספר, המובהרים שבהם חוץ מהנזכרים, באל"י או יאוו"א קטן מחזיק ק"ן אלף תושבים, תחת ממשלת מלך היושב בעיר באלי, האי לאמבאק תחת ממשלת זולטאן אחד, ולהאללענד"ר האי זאפי, נאמפ"א, פלארע"ם והאי טימע"ר מלא הרים ויערים. עליו יגדלו עצי זאנדעל, חמר להם טאבאק, אינדיגויא, דונג, פנינים, זהב, נחושת. וכולל ד' פלכים (לאנדשאפטען) (א) אהוזת האללענדר, בית ממשלתם ומבצרם העיר קאפאנג, ארמון מולד קאר־קאנקארדי"א, אליו ישבו גם האיים הקרובים אליו פוליטמאו"ו, ראטי"י, זאוואו"י, זאלא"ר והלק זומב"א. גם הנסיכים מקויפאנ"ג. אמב"יי, זאנאבא"יי, אמוואוא"ן ודומיהם שרים ג"כ למשמעת הבאטאפיע"ר. (ב) אהוזת הפורטוגיזים שהורים אז מזרחי הארץ, תחת מושלים מיוחדים. (ג) ארץ הפורטיגיזים הבאים מאירופא, ראש מושבותם ומבצרם העיר דילול. (ד) כל הככר בעלא תחת ממשלת נסיכים קטנים האוהבים לפעמים את הבאטאפיע"ר ולפעמים את הפורטיגיזים.

ז איי מאלוקען או איי הבושם (געווירץ אונזעלין), ונחלקים ג"כ לגדולים וקטנים, על מקצתם הרים מריקי אש, ברעש ורוגז הארץ יפקדו בכל עת. על רובם האויר רע והם מאד. בין הרבה היתו יער אשר שמה ימצא גם היהו כים (בייטעלטיהרע) והוא ממין עטבר הכים (עיין ר"ל ה"א). וראשי הבושם אשר שמה חוץ מתמרי קאקאס וזאגא, אגוזי ופרחי מוסקאט, ועצי בושם הנעלקען, ת"ק אלף עצי נעל־קען יוציאו בכל שנה א' מיליאן ליטראות נעלקען, אשר מהם יובא לאירופא ש"ן אלף ליטראות, וק"ן אלף ליטראות ימכר בהודו. והאי יאצר באוצרות לשני בצורות. אם לא תוסיף הארץ תת כחה כמכה בנה שנה. וכן יגדלו שמה ת"ר אלף ליטראות אגוזי מוסקאט ומאה אלף ליטראות פרחי מוסקאט, והנותר יאצר לשנה הנזכרה. ואם ירבו למכביר והאוצרות לא יכילם, באש יבערו או במצולות מים ימלאו קבר. תושביהם, אזרחי האיים הנקראים בשם הארא־פארא או אלפוריער (עם בלי ושקט עובדי אדמה). אולם ימצאו שמה גם כושים (מויהרען) עם שערות ארוכות, מראיהם כמראה הנחושה. עם פאפואר אשר על ראש מוקרה, פורטוגיזים שהורים אשר נולדו שמה, ואשר באו מאירופא. אמונתם אמונת מחמד, ומקצתם עובדי אלילים. האיים האלה יחלקו לפי ממשלת מושליהם. אהוזת הבאטאפיע"ר תחלק לשלשה ממשלות (גאווערנעמאנ'ס). (א) האי אמבאאונא עם י"א איים. שמהו נפרים פרסאות מרובעות, ד"ד אלף מספר תושביו, הרבה עצי נעלקען. אמבאן הבירה, אלף בתים, שמה יבנו וגם יתקנו אניות. גם יעשו אבק שריפה. בסביבה הארמון רולד וויקטאריא. איומא ה' אלף מספר תושביה, עם הארמון מולד זעלאנדריא. דאנימויא י"א אלף תושביה, הרבה נעלקען, המבצר טורסטארע ניסאלאם ד'

אלף מספר תושביה, הרבה [illegible]. באערא ו' אלף תושבים. (ב) אי באנדע. שנים איים ורק שתים מהם מיושבים. ראשית יבולם אגוזי מוסקאט. פאלא־ניירא מעמד טוב לאניות. ב' מבצרים נאסאה ונעליקה, מושב הממשלה. שמה יגדלו שמן קאיעפוט לרוב ע"י מלאכות ידועות. באנדא עם הבירה לאנטאר. האי נר־טנגאפי עליו הר מוריק אש בחזקה. פאהלייר־איי עליו יגדלו מבחרי עצי מוסקאט. המבצר רעוועננע. (ג) טערנאטע, שתה איים. שמה גדלו אגוזי מוסקאט לכתחלה בראשונה, אבל אח"כ שורשו משם ונטעו באיים הנזכרים, האי טערנאטע סלעים וכיפים סביבו, הר מוריק אש נורא מאד, לממשלת הבאטאפיע"ר החשב הבירה, שמה כשם האי. קרית מלך (זולטאן או קאלאנאש) הסר למשמעת הבאטאפיע"ר, ומושל על ז' איים, והמבצר אראניען עם האוצרות ובית הממשלה.

ח איי זולוח או יאלא, שנים במספר. ראשי נאצאיהם. קני שפאניא, זאגוי. פלפל, קאמפפער, קני צפרים (פוינעל־נעסטער) אספעלזינען, מאנגוים, דונג, בעצויאר, אמבארא, שנהב, חומטי הים (זעעשנעק), חזירי יער, פנינים, ש' אלף מספר תושביהם, השודדים בים ועושי מסחר עם אנשי סינא ושכניהם הגרים על האיים אשר לשפאניא המונהם אמונת מחמד. ומדברים בלשון מאלייא, תחת ממשלת מלך או זולטאן המושל גם על חלק מהאי בארנעא ואיי זווילפפינגען ושאר איים. האי זולוח עם הבירה באוואן ו' אלף תושבים, על האיים טאפול, זיאסי, פאנוטעראן ישבו השפאניער ויעשו מקנה וקנין ברשיון מושלי האיים לבד.

ט האי מאנינדאנא, שטחו ב' אלפים ח' פרסאות מרובעות. הרבה הרים מריקי אש. ראשי נאצאי הארץ, אורז, אגוזי קאסיא, עצי בנין, חזירי יער, סוסים ובקרים, צבאים דבורים, נחשים וקראקאדיללע, תושביה האראפוירא"ש הנזכרים, אנשי סינא ואירופא, מקצתם שודדים בים ומקצתם בוני אניות. האדיר שבמלכי האי הלזה הוא הזולטאן מארץ מאגינדאנא היושב בהבירה כשם המדינה, למשמעת שפאניא יחשב חלק גדול מפאת מערבית צפונית, וצפונית מזרחית מארצות האי, שמה נבנו מבצר זאמביאמגאן עם העיר כשמם, אלף מספר תושביה, בסביבה הרבה מקומות אשר בם יגורו נוצרים הרבה מאיי פיליפינען. הנקראים על כל האיים ההם ביזאיואם (הוראתו אנשי הודו). בפאת נגבה אי הומאק ובפאת מערבית האי באגוואוט אשר להבריטאנים, הארץ פוריה וטובה גם לבריאות. ובכל זאת היא ריקה מבני אדם. שמה יגדל צומח אחד הדומה לעץ הגפן ובהמות אשר בו ישתמשו במקום בורית (זייפע).

י איי פיליפיני (על שם פיליפ השני מלך ספאניא אשר כבשם בראשונה) או איי מאגילי, אליהם יחשבו גם איי קאלאמיאני, והמה אלף ות"ק במספר (מ°19 עד 9° רוחב צפוני) הרבה הרים מריקי אש, הגדול בהם ההר מייאו"ן על האי מאניל"א, והם יכבו גם הרבה מעינות מים חמים, נחל אחד גר מים חמים מאד עד כי העוף הפורח עליו ברום ז' רגל יפול אל תוך המים. וימות עד ארגיעה. ארצם פוריה באורז, תבואה, קניעה, טאבאק, פלפל קאמפפער, שמן דונג, זאגויא, קאקוי, תמר להס, בעטעל, אגוזי ארעקע, אינדיגויא, עצי נפר והבנים (אדלער אולד עבין האלץ) גופר. צאן ובקר לרוב, עפרות זהב אשר ישטפו כל נהרותם, גפרית, זאלפעטער. אמברא ודומיהם, ברזל מזוקק ובלתי מזוקק, נמר גפן טוב ויפה, לוקער. תושביה האראפאראה"ם, ביזאייער, זאנגלייען, אינגאלאטען, (שוכני הרים ופראים) חינזער, יאפאנער, מאלייען, האיים הנבחרים שבהם האי מאנילא או לוצאן, שטחו ב' אלפים ש' פרסאות מרובעות, תושביו ל"ה אלף במספר, עם הבירה כשם האי, י"ג אלף מספר תושביה. מבצר חזק, מושב המושל גם ראש כהניהם משפט הבקורת (איגקוויזיציא"ס גע־ריכט). ברעש ורוגז הארץ יפקדו ג' או ד' פעמים בשנה, ועל הרוב בעת צאת השנה ובלילה, הטאבאק הגדל שמה נעים מאד בטעמו וריחו ונמכר בהודו במחיר

רב, גם הנשים ימשינו אותו כל היום. להשמר מליחות ורטיבות האויר, אשר ימותם רבים, על האיים האלה, יבנו בתיהם מקנה באמצום על עמודים גבוהים ח׳ או ט׳ רגל מן הארץ, בערב יעלו אל בתיהם בסולם מוצב ארצה, אשר ישאוהו ג״כ למעלה, לבל יהיו טרף לחיתו יער ולשכניהם הפראים, ובבקר ירדו לארץ. גם הספרדים אשר במאנילא יכינו על עמודים ביתם, והארץ כי תרעש עמודים ינועו ירופפו אך לא יתמוטטו, אשר לא כן אם בתי אבנים יחזו למו, כי אז מטובד מפאס יפלו אשיותיהם ויהרסו יסודותיהם, ובלא יומם ימלאו תחת מעונתם קבריהם, אדמתם הפוריה תשא שממה מרעות ועצלות הספרדים הנרפים והנרדמים רק בירכתי דתם, ומלעבדה ולשמרה על נכון יעצימו עיניהם; הארץ כי תפתח להם אוצרם הטוב ותריק להם ברכה למכביר, ויבולה תתן להם גם בלי עמל אנוש, יטמינו הם ידם בצלחת מלקצרו או רק לאספו ביתם. ויהי הנקל להם להשחית בשאט נפש את יבול ארצם ולא למכרו לזולתם, גם פה מהשכיל לבותם לאצור ולצבור אוכל בשני השובע לימי רעבון, ולכן סער וסופה גם רעש ורוגז כי יהיה בארץ, לא יעדר ולא יזרע כי שממה תהיה הארץ בשנה ההוא. והאיים השתולים בנוה ואשר כגן עדן היו לפני הרעש, ישארו בזמן לא כביר שוממים כערים אשר הפך ה׳ ביום אפו, כי כן העם הזה נרפים גאים מואסי דעת ומורדי בעלי אמונות אחרות בכל מקומות מושבותם. המבצר אשר על חוף מאנילא יקרא קאפיטע. גם בית נשק. בין איי מאגילא; ופארמאזא האיים אשר לשפניא הנקראים בשם איי־באשי המובחר שבהם הוא גראפטאן.

יא איי קאראליני או (פילפינען) החדשים, גם הוא בארנאבאס, ויש האיים אנדרעאם (אנדרעאס ארכיפעלאגוס) ואיי פעלעוו פעסקאדראעם, הספרדים יקראו שמם עליהם אף כי לא ישבו בם. ולכן לא נודע עוד. מטוב תכונתם, רק הנוסעים מעידים כי תושביהם נופעים. וגם את בניהם לא ילמדו כי אם מלאכת הנטיעה, אוהבים מאד את הנקיות, ירחצו א״ע ג׳ פעמים ביום, יבולם תבואה ומהכת כל הולך על ארבע לא ימצא שם, רק עופות המים, דגים ופירות לרוב. האי האנאלען המובחר שבאיי קאראליני.

יב איי מאריען (יקרא כן ע״ש המלכה מאריא אנא אשת פיליפס הרביעי מלך שפניא) או איי הגנבים (יען בכל עת נסעו הספרדים מהאי מאנאלי לארצות מעקסיק״א אשר באמעריקא דרך שמה, גנבו תושבי האיים האלה מכל אשר היה להם). גם ים האיים לאצארום, (לאצארוס ארכיפעלאגוס) (׳15־°143 עד °141 אורך ׳20־°20 עד °30 רחב) גם הם יחשבו לאחוזת השפאניער, תושביה מעטים אבל עשירים בבקרים ובסוסים, דגים עופות המים. תמרי קאקאס, תמרי לחם. אורז, מאיים, צוקער, קאקאוי, אינדיגא, צמר גפן. והם ט״ו איים המובחרים המיושבים והגדולים שבהם. האי נואם, וארפאנא, זייפאן; על האי גיא״ם אנאנא הבירה מושב נציב שפניא, הוף לאניות, עשרת אלף מספר תושביה, האדמה טובה ושמנה. על האי זארפאאנ״א ב׳ הרים מריקי אש תושביו גדולי הקומה ושחורים וכמעט ערום ילכו בלי לבוש. היערים מלאים תמרי קאקא״ס, ממין פרחיהם יעשו יין טרף טוב. עלי ליטראנען ופאמעראנלען, באיי זייפאן ימצאו הספרדים פנינים מהים. על ג׳ האיים האלה אלף ות״ק נוצרים. והם נגלו לנו בשנת רפ״א לאלף השמי על ידי הספן הגדול פערדינאנד מאגעללאן מפארטוגאל, אשר לא הגליח לשוב אל ביתו ולראות עוד את ארץ מולדתו, כי סגר את יומו ומת שם בהלחמו את תושבי האיים הפראים. טרם בואו שמה לא ראו תושבי האיים האלה אש מימיהם אף לא ידעו מה הוא, וכאשר הבעיר הספן ואנשיו אש, חשבו הם כי היה רעה חיה האוכלת ומוצצת את העץ, ולכן הרפו מקצתם את נפשם לגשת אליה ונגרשו בה, והנשארים מהרו להמלט ויעמדו מרחוק כי יראו לגשת אליה עוד באמרם ירצים אנחנו פן תאכלנו כחיה הארורה הזאת או בגשמם רום אשר הבלע לנו. הספן

אלה הם הראשון אשר החל וגם כלם לראו ולהקיף את הגג הגבוה
סביב סביב.

ארץ סינים או חינא

בלשון חינא טזינ"ג עלית השמש בלשון רוסיא קיטיי"א. ובלשון יאפאן טהא.

ארץ רבתי בארצות וגדולה בממלכות, כי ארץ נושנה היא מקדם קדמתה, ומחזקה בגדלה ממעט אורך כל אזיא מזרחית, גם המון אדם בתוכה יותר מבשאר ארצות תבל. למרות עיני הזמן הרומס כל מהמדיה היצורים וכל היקום מפחק לו ראו שינוי באבדן לאומי', איך מבצרי נגידים נהרסו, היכלי עונג נהרסו, ארצות נמוגו ממלכות נמוטו, וממשלות אדירים ספו מן בלהות תמו, ומכל מעשי תקפם וגבורתם ונוגה ברק הודם והדרם, רק זכרון מעוטם עלי אדמות השאירו, והיא בתפארת גאון עוזה תעמוד עוד על תלה. תושביה המציא חפצים יקרים ורבי התועלה, טרם ידעו אנשי אירופא עוד מה המה. לא בעבור כי יתרון הכשר דעה להלה מאלה, כי באמת כנמדים מול ענקים המה נגד אנשי אירופא לכל תכונה למלאכת חרש וחושב ולמפעל פוז והושביה, רק בעבור שבתם על אדמתם מראש מקדמי ארץ בהשקט ובבטחה כיין על שמריו, בגולה לא הלכו ויחת עול מרעיפי ממלכות לא הביאו מוסרם מעת היותם לגוי, על כן עמד טעמם בם לעשות נוראות להמציא הדבות לא פערום אחר לאומי תבל מעולם. מבטן מי מבני נח יצאו עוד לא נודע לנו כי בין משפחות הגוים אשר בספר תולדות האדם לא נזכרו, ובין גויי הארצות נבאו עליהם נביאי האמת והצדק לא נפקדו רק כאשר עלה את ד' בעמו לגלותם מעל אדמתם ע"י מלך אשור אשר הגלם לחלח והבור ערי מדי, נדדו הלכו משם לארצות הודו (עיין הודו ומגיד חדשות לר' נה"ו בהמאסף הק"ן) ומשם להינא הקרובה אליהן, ובהיות מבשר ירושלים כי יבעלוה בניה, וכי ישובו לגויהם מארצות פזוריהם, אמר „הנה האלה מרחוק יבואו והנה אלה מצפון ומים ואלה מארץ סינים" ישעיה מ"ט י"ב כי כן שמה עד היום הזה *), אולם זולת זה אין לה שם וזכרון לא בכתבי קדש ולא בדברי המעתיקים ז"ל.

מצריה לפאת קדמה, ים אקיאנוס הקדמונים (מארגענלענדישע אציאן). לפאת נגבה, ים ההודו ולשון ים פאנקין. לפאת ימה, טיבעט. ולפאת צפונה, החומה הגדולה אשר הפריד בינה ובין הטאַרטאַריי"א הגדולה (ארכה ממזרח למערב 140° עד 116° ורחבה מצפון לדרום 41° עד 20°). גודל שטחה 69000 פרסאות מרובעות. ועם כל הארצות הסרות למשמעתה 163000. ואם כן איננה קטנה מכל אירופא רק בעשרה אלף פרסאות מרובעות.

החומה הנזכרת מתחלת מהים אשר מול ממלכה קארא"ע, ומשתרעת והולכת ממזרח למערב עד ארץ טונגלען וטארטאריי"א קאַקאנר. לערך ת' פרסאות משתרעת על הרים גבוהים עד אלף רגל, ועמקים עמוקים ומים ונהרות, גבהה ע"ו אמות אמה ... הים מאבנים מרובעים, והשאר מלבני

---

*) כן כתב לדעת מקום המחברים, אולם לדעת ... מקדם ... אין טעם ...
באשר נראים דבריו מדבריהם

מלבנים בלתי שרופות ; ונבנתה רק משני עבריה, חומה תוך ותוכה תוך, כל אחת מחזקת ה' רגל בעוביה, והחג שביניהן רחב י"א רגל ושתום בחול ואבנים ; ד' שערים גדולים לה, גם לגורות רבות להגרת המים, בין כל רבע פרסה מגדל בנוי, מקצתם גבוהים ל"ז, ומקצתם מ"ח רגל. מזוזות הפתחים והחלונות ומדרגות מאבני גראניט, על החומה יעמדו נושקי קשת על משמרותם לגונן על הארץ. גם חורים רבים במגדלים, מתוכם יורו המורים מול אויביהם. תושבי חינא בנו זה יותר מב' אלפים וחמשים שנה בפקודת הקיסר שי-האאנגטי"א האכזר אשר שרף את כל ספרי החכמה שהיו לפניו, למען היותה להם למחסה עתיק מפני שכניהם הטאטארים, לבל יוסיפו לבוא אליהם כפעם בפעם לשלול שלל ולבוז בז, חכמי השיעור שערו אשר באבנים ולבנים ושאר דברים שבחומה ההיא, לא יבצר מהם לבנות שתי חומות סביב ב' עגולי כדור הארץ אשר כל אחת תחזיק בגבהה ו' ובעוביה ב' רגל. זה שמונים שנה בערך נפרצו בה פרצות הרבה. ושמה עומלים לחזק בדקה עד היום הזה.

נהריה הגדולים שמה הנהר, האאנ"ג-הא"א, הוראתו בלשונם הנהר הירוק (דער געלבע פלוס) ויקרא כן על שם הרפש הירוק אשר בקרקעיתו ; וישטוף ויעבור בחוזק עד כי לא יוכלו לעבור בו כי אם בעי[illegible] הרוח ומשבריו יתחטאו ; וכמעט בכל שנה יעבור חקו ויעלה על כל גדותיו וישקה את חינא הדרומית והתיכונה כיאור מצרים, וכנהר גוזן (גאנגעס) את ארץ הודו, מקורו בהרים אשר בין הטאטארייא ובין המחוז זיהא"ן ; וישתפך אחרי עברו כנחש עקלתון לערך המש מאות פרסאות אשכנזיות, בים הקדם או ים חינעזע. הנהר יאנטז-עקיאן הוראתו בלשונם נהר הירוק כתכלת (בלויעפלוס) והוא הגדול בכל נהרי חינא, מקורו טיבעט הגבוהי, ויעבור בתוך המדינה, וישתפך גם כן בים ההוא ; בשתי הנהרות האלה ישתפכו נהרות ויאורים רחבי ידים לרוב. נהר הדמים (דער בלוטגע פלוס) נקרא כן בעבור חול האדום אשר בו. נהר הפנינים (דער פערלען פלוס) נקרא כן על שם חלקי אבנים קטנים ומזהירים הנמצאים בקרקעיתו אשר לנוגה הירח יאירו ויבריקו לעיני הרואה כאלו פנינים מזהירים על פניו יצופו. נהר ספנים בעת הבציר מימיו ירוקים כמראה התכלת, ואז יפים המה לכבוס בהם. הנהר אצל עשינגפיי"ן, מימיו יתנו ריח טוב ונעים. הנהר קינקסא, ישטוף עם מימיו עפרות זהב. הנהר קסא, מימיו טובים לרפואת מכאובים ותחלואים רבים, ולכן הוא המובהר שבכל הנהרות. הנהר אצל העיר האנגטשע"ן, מימיו עולים במועד ידוע בשנה מעלה מעלה, ובירידתם יתאספו השוכנים על שפתיו ויגרדו מלח משטח פני השפה די צרכם לכל השנה. זולת ראשי הנהרות האלה ימצאו עוד 1500 ימים ונהרות ויאורים בתוכה.

האויר טוב וממוזג כמעט בכל ארץ חינא, לבד מהמקומות אשר מימיהן יעמודו ולא ירוצו, כי שם הוא מעופש ולא יצלח לנשימה בזמנים ידועים ; בצפונה ומערבה הרים רמים מכוסים בשלג עולמים הקיץ ממוזג והקור חזק מאד בימי הסתיו, ובדרומה החום חזק בימי הקיץ ובימי החורף גשמים וסערות רבות. בין הרעות הרבות ינגעו בהן תושבי חינא, ימנו גם הרעשים הגדולים והנוראים (ערד בעבען) אשר לא לעתים רחוקות בהם יפקדו, לעשות כמה מאות ערים וכפרים לגלים נגים, ולהביא אלפים מבני אדם בנבכי תהום רבה, ובבטן שאו להסגירם.

יבולה ושאר צמחיה, כמעט כל הפירות יגדלו באייראפא יגדלו בכלל גם כן בחינא אפס במיניהם יתמעטו, וגם בטובה עד הראשונות לא יבואו, יען לא יעמלו בנטיעתם וגידולם ; המובחרים שבהם, המה הפפירשע"ן. אפרי-קאזע"ן, פאמעראנצע"ן, מעלאנען, עפפעל זינע"ן, אשר רק חינא ארץ מכורתו, ומשם יובל ויוטע גם בשאר הארצות. המובחרים שבאילנות אשר אינם גדלים רק

בחינא, שמה ב' מיני אילני פירנים, האחד הוא כמו אילני קירשען אשר בארצותינו, ואם ידקר הקרום שעליו יזוב ממנו מוח זב והרשי הנקרא פירנים, אשר ריחו רע מאד ומאספיו ישתכשו לפעמים, יען הנגיעה בו לבד תסב כאב גדול ושפחה משוכנת מאד; עלו קר כנגת שלג. והשני הוא כמו אילן אגוז, והמוח ימוץ משאגוזים הגדלים עליו; אילן החלב (טאלג בוים) גדלו כאילן קירשען, מראה עליו כמראה הלפידים, ופריו פרי שמן כגודל הלוזים מסוגר בתוך קליפה, מוחו ימהל בשמן פשוט, ומהם יעשו נרות אשר ריחם רע ואורם כהה. אילן הטיע (ליים בוים) ממנו יוציאו משקה זב ונגרי כמראה החלב, והאמנים ישתמשו בו להלהיב איזה דבר. אילן דונג (וואקס בוים) הזלזלים במזמרות יכרותו, ויליקו עליהם מי אפר (לויגע) רותח אשר יוציא שמנותם ויטיפו דונג ירוק על הארץ, ואחר אשר יקפא, יאספוהו ויעשו ממנו נרות אשר יהלו אורם יותר מנרות דונג אשר בהירופא, ולא ישתמשו בם כי אם עשירי עם כי יקרים הם. אילן טהע יגדל בחינא לרוב, ותושביה יעמלו מאד בעד גדולו ותקונו, כי בהם ירפא מימיהם הרעים על הרוב מאד, וכאשר יבשלו עם עלי הטעהע לא יהיה בם עוד מות ומשכלת; לערך עשרים מיליאן ליטראות טהע יובלו בכל שנה מחינא לאירופא, שני חלקים יובאו על ידי אנשי ענגלאנד לבד, אשר ימכרו האני לשאר ארצות והאלי יחזיקו לעצמם. גנון השמן (עהל רעטיג) על הרוב יזרעוהו בעבור זרעו השמן לבד, כי יוציאו ממנו הני משקלו שמן טוב כשמן זית, גם ידליקו אותו למאור, והפיח העולה מהלהב שחור עד מאד. ואנשי חינא יערבו אותו בזפת הנקרא גוממי ויעשו ממנו לבע שחור (טוש) אשר אין באירופא כמוהו; הנטע הזה הובא בראשונה מחינא לשוועדין ומשם למדינת אשכנז. בין הפירות היותר מובחרים בחבל יחשב גם הפרי הגדל רק בחינא לבד ונקרא בשם ליטש"י, גדלו כאגוז מראהו פעם ארגמן (פורפור רשטה) פעם אדום קערמאזין, פעם כמראה בשר, ופעם ירוק ככרתי (גרין) תבנית גדולו כתבנית אשכול ענבים, בשרו לבן ורענן וריחו כלבנון, ובאמצעיתו גרען שחור, ונמצא ממנו הרבה מינים, ערכם יערך לפי גדול הגרען אם גדול הוא ימעט בערכו וכן להיפך. קנה בהמבו"ס, הינגו כמו הקנים שבאגמו' ארצותינו כי גדולים המה כאילנות. וגזעם עב כירך אדם וקשה כעץ; מהקרום שעליו יעשו נייר ומהעץ יבנו בהים אניות קטנות וכלים מכלים שונים לנוי ולהפארת, ונמצא מהם כמה יערות. בכל שדותיהם יזרעו אורז (רייז) והחטים לא יזרעו רק די צורך להקרבת מאפה תנור בבתי עבודתם (פאגאדען) ולנכרים אשר ממרחקים יבאו לעשות אתם מקנה וקנין. ענבי גפן אשר לא יעשה מהם יין. שרשי רהאבארבאר. שרשי חינא. צמר גפן. וויטריאל. צוקר, קליטה (אינגווער) אינדיקא. איגזענג, קאמפפער, ראק או ארשק. גומילאק, אמברא, זהב, כסף נחושת, נחושת לבן כן תוצאהו מבטן הארץ. כסף חי, בדיל, ברזל, עפת ברזל (שטאהל) עופרות, אנוין, בארהקת, אבנים טובות, שים זכוכית לבנה (פערלעמאן) אבני גחלים (שטיין קאהלין) אשר במחוזות הצפוניות ימצאו לרוב, ואנשי חינא ישמרו לנפשותם לבל יהיה ריחם הרע לזרא באפם, ע"י קערות מים אשר יציגו בחדרי משכבם שמה ישאפו אליהם את הריח וריחם אחרי כן כריח הגחלים עצמם. אבנים מצלצלים (קלינגענדע שטיינע) אשר מהם יעשו כלי זמר. מלח ובמקומות לא ימצאו מכרי מלח. הכינה להם הטבע עפרות מלח, אשר אם ייבשו אותם ויליקו עליהם מים לתוך מחבת ברזל ימצאו מלח בתחתיתו, והעפר ההוא יזרו שנית על המקומות אשר נלקח משם, ובזמן לא כביר יקלטו בו מחדש חלקי מלח אשר יוכלו לבשלו ולהוציא ממנו מלח כבראשונה; מראה המלח ההוא שחור וישהיר גם המאכלים אשר יובא בם. צאן והאלפים, בקר, חמור, סוס, גמל, שנהבים לרוב, קיפים, נמר, דוב, זאב, צבי, עופר, צבי נגס (וועהרב הירש) דומה לצבי בכל דבר וגדול רק בכלב, וימצא לרוב עבתים ובננות כחיות הביתיות באירופא. חזיר היער, ארנבת,

שפן

שפן, שועל, חית ביזאם, נאזע האָרן. תולעת המשי, אשר רק חינא והודו מזרחים ארצות מכורתו, ומבלי עמל אנוש יהגו תושביהם מהוטי אריגתו, יען שמה לרוב על האילנות אשר עליהם יארגו חוטיהם למשכנות מבטחות למחסה ולמסתור להם מזרם וממטר, ומבני אדם לא יעמלו בעד גדולם כמו בשאר הארצות, ולכן גם המשי המובא משם נגרע בערכו ממשי שאר ארצות גם ימצאו ממנו שם מין אחד אשר לא יארוג את החוטים כהארגה סביב לו. כ"א מבד לבד ומשוכה לשוכה כקורי עכבים, מראה החוטים אמוץ (ברוין) ואין להם זוהר כלל, אבל חזקים המה מאד, גם הבגד אשר יארג מהם לא במהרה יקרע אף לא יקבל כתמים, גם יוכלו לכבס אותו כמו בגדי שש, יקר הוא מאד גם בחינא. מהועלת תולעת המשי לא נודע בעולם כ"א בחינא וסביבותיה ובהודו, וזה אלף ושני מאות שנים בערך הביאו שני נזירים בהחבא את ביצי התולעת היקר הזה לקאנסטאנטינאפעל הבירה, והחזיקו גם שם את הדבר בסוד לערך שש מאות שנה עד כי הובאו לאיטאליא, ובמרוצת הזמן לשאר ארצות אייראפא, וזה המאה שנה בערך יעמלו גם האשכנזים בעד גדולו. עופות הבייתיות והמדבריות, כמו הנשר, קראַפף גאנז, פעליקאן, גאָלד פאזאנען. בקצת מחוזות ימצאו צפרים דומים בהאדם לעורבים ומוכשרים לצוד דגי הים; וזה משפט הצידה, בבקר השכם לעת צאת השמש יתאספו המונים המונים הוך סירות דוגה על היאור, ולפניהם הציידים המעופפים הנזכרים, ואחרי אשר יעריכו לגיותיהם במערכה. יכו בהמטה אשר בידיהם, על המים, לאות כי אז החל הצידה, וברגע הזה יעופו הצפורים אשר לפני היאור, ויעריכו את עצמם למערכות, אחרי כן יצללו כולם מתחת למים עד קרקע הים, ושם יאחזו את הדגים בפיהם ויביאום לאדוניהם, האדון יכוף באגמון את ראש הצפור ויוציאו את בלעו מפיו, יען לא יוכלו לבלעם בעבור הטבעת אשר על צוארו, ואם יגדל הדג עד כי פי צפור אחד לא יכילנו, יקראו איש את רעהו ואיש אחיו יעזורו, זה יאחזנו בזנבו וזה בראשו עד כי יביאוהו לאדוניהם; אחרי כלות הצידה יסירו הטבעת מעל צוארו, וחלף עמלו יתנו דגים לפניו עד כי יאכל ישבע ויותיר. כל מיני הדגים הנמצאים באייראפא ימצאו גם בחינא, אם בימים ונחלים או בנהרים ואגמי מים, או בברכות ותעלות כרו להם בזיעת אף ועמל ידים, איש מהם לא נעדר. חינא היא ארץ מולדת דג הזהב (גאָלד פיש) העולה על כל הדגים ביופי, מראהו בלול מזהב וכסף, סנפיריו על הרוב אדומים, דמיונו כדג הקאַרפען ולכן יקרא גם בפי קצת קאַרפען הזהב; זה מאה שנים בערך ימצאו גם בענגלאנד צרפת ואשכנז, אם בבקבוקי זכוכית או בתעלות ובריכות אשר יחפרו אך למענם בכרמי חמד ובגנות מתענגות (לוסט־גערטען) לשעשועי ותענוגות בני אדם; גם בגן הקיסר אשר בשענברוי"ן הסמוך לעיר המלוכה וויען, בהבריכה הנוה החפורה ברגל ההר אשר עליו בית הקיץ המהולל מאד הנקרא גלאָריעטטע"ל, ראיתי כרבבה מהם רצים ושבים כמראה הבזק, יתענגו בם עיני רואיהם. ארץ חינא בכללה פוריה ושמנה מאד גם לזריעה גם למרעה ובפרט במחוזות הדרומיות כי שמה יקצרו את האורז ב' וג' פעמים בשנה; אולם אדמת ההרים הצפוניים אשר במחוז קוואנטזי"י וקאַאייפע"ו, ומקומות זולתם הרחוקים מהים ומהנהרות הגדולות, מלחה ויבשה ולא תעצור כח תת די טרף אף לתושביה לבד.

מספר תושביה, כאומר לע קאָמט"ע מנה בחינא 1630 ערים גדולות, ושלש מאות קטנות ומוקפות חומה. ואם נאמין לדבריו, כי איש אמוני הוא ונשימה על לבנו כי חינא גדולה בשטחה יותר מששה פעמים מגודל אשכנז, ובכל זאת ימצא באשכנז 2350 ערים גדולות וקטנות, אז נראה בעליל כי חינא קטנה היא במספר עריה, אף אם נחשוב עמהם גם 2357 מקומות המועדים למסחר וקנין ואין ערך ושווי א"כ בין מספר עריה לגודל שטחה אשר זכרנו, ומעתה יתאמץ לבבנו בקרבנו אם יש עוד אמון בדברי היסטאָריקי"ן אשר הרבו להפליג

ברבוי מספר תושבים; גם לא יפלא עוד בעינינו אם נמלאו כבר דעות מדעות שונות, אשר מקצתם יחשבום פ"ב ומקצתם קמ"ט ומקצתם קפ"ט מיליאן; ואם נחשוב חינא ארץ נושבת כמו אשכנז, תכיל פרסה אחת מרובעת 2400 אנשים, ויהיה א"כ מספר תושבי כל הממלכה 163 מיליאן, וגם אם ננכה משם חלק השמינית אשר באניות לחוף ימים ישכונו ואשר בסירות דוגה עלי נהרים ישוטו מעונתם, ישאר עוד סך רב ועצום מאנשים בערך הערים, המעטים ומקומות רבים הריקים מבני אדם, כאשר העידו היעזואיטען בעצמם. ולכן מהעדר ידיעה ברורה ומוסכמת לכל, לא נוכל לדעת אמתת מספר תושביה על נכון, ומה גם כי הישוב איננו שוה בכל המקומות ואולי לא תכיל שם פרסה אחת מרובעת אף אלף אנשים, גם לפי דעת חכמי חינא הכותבים אורך ורוחב ארצם תכיל 100000 פרסאות מרובעות, ומספר תושביה 104069000 וא"כ לא תכיל פרסה מרובעת יותר מחמש מאות עד אלף אנשים. גם על רבוי תושביה אשר יתראה לעיני אנשי איראפא והיעזואיטע"ן לא נפלא עוד אם נשימה לבנו אל דברי לע קאמט"ע ורעיו היעזואיטען אשר יעידו כי הבתים אינם גבוהים יותר מעליה אחת או שתים לפעמים מעונות עשירי עם יכילו גנות וחצרות והמון בתים מיוחדים לשעשוע ותענוגות בני אדם, בכל ערי חינא החוצות צרות מאד ואיש את אחיו בהולכם ידחקון, כל אנשי אומנות יעשו מלאכתם ברחובות קריה. רגעי הארץ ומושליה כי יתראו אנשי חיל גדוד לפניהם ירוצו, והמון רב מעבדים ומשרתים אחריהם ימשכו, גם השואפים לחדשות אשר יתאספו יחד המונים המונים במרומי קרת לראות המון רבה מאנשים נכרים מלובשים בלבושים שונים, ולכן לב רואה יחשוב כי רבים המה והארץ תמלא אותם אשר לא כן הדבר באמת.

אם בבחינה נמהרה נשקיף על המון אוצרות הספרים אשר בחינא, מצפי הכוכבים השקפתם וחזותם את צבא השמים תמיד בעינים פקוחות גם אם נשמעה כי רק שמה יגביהו הלמודים והמושכלות את מוציאיהם על מרומי ההצלחה להושיבם עם נדיבי עם ורגעי הארץ, והמשרה ממחוזות וקריות נשגבות על שכמם להשים גם בהתמוטטה הממלכה רבות פעמים, ועמודי עמודתה השבו להשבר, חוקיה ומנהגיה לא רפשו אף לא נעו. נחשוב כי גם ביתרון הכשר דעת אלף ידות להם מכל ברואי חלד, וכי נגדם יחשבו כל יושבי תבל אך כנמלים אשר בנקיקי ארץ ירחשו, אולם אם בבחינה חודרת, ידידי הקורא! נחדור תוך מנהגיהם ואמונותיהם חכמתם וידיעותיהם לשונם ומעלליהם, על דברתי! כי תום כעוף יתעופף כבודם ויקרותיהם, וכעש אכל ואין לב עני ודל בזוז ושסוי יתראו לעיני רואיהם ושמה שמעני.

מנהג הממשלה. אין מעצור לרוח הקיסר הרודה בממשלה בלתי מגבלה, ואשר יתן את לבו כלב אלהים בשמים לשפוט ולרדות בארץ. רואה הקיסר יכרע אף ישתחוה ג' פעמים ויפיל עצמו לארץ עדי יגע אותה במצחו, הכבוד הזה יעשה לא לו לבדו, כ"א גם לכסאו ואהמו היכלו, ולבגדיו ולחגורתו אשר במתניו, ואשר תפליו בהתראותם, הקיסר לא ימשול על החיים ועל ההוה לבד, כי אם גם המתים והעתידות למשפטו יעמודו. הוא יסיר המשרה משכם ראשי עם הארץ, הוא ישגיב ישע את קודרים וכסא כבוד ינחילם. הוא יוליך נסיכים שולל ורוזנים כתאוו יעשה, ברכים כושלות יאמץ ומחבקי אשפתות יגביה לשבת. יפקוד עון המורדים וקושרי קשר אל חיק בניהם לשומם שמה לתשעה דור הוא יבכר ביום הנחילו את בניו הישר בעיניו בין מצאצאי מעיו, יהיה אף קטון בימיו, ליורש אחריו. הוא יפרש ויבאר חוקי המדינה כאות נפשו וככל העולה על רוחו. לאומיו כדברי אלהים יעריצו ויקדישו את כל פקודיו ומוצא שפתיו, ואשר יזיד להמרותם את אמרות אלוה ודברות קדשו הלל, לארץ ירמס חיתו ובאכזריות חימה יומס. אולם רסן אחד יבלום את רסנו לבל יפריע פרעות בחוקי הארץ, והוא משפט

הבקורת אשר על שכם שני שלישי הארץ המיועדים לבקר כל עלילות מעבדי הקיסר, ולהגיד על פניו דרכו, ולהשים מכשול עונו נוכח פניו אם ירצה להחליף חוק ולהפר ברית משפט הממלכה. ואף כי יאמרו מאד לנפשותם, ויפחדו וירהו לבלתי יחטאו בהדר מלכות והודו הנורא, בכל זאת לא ישנו אלה הפקידים מדרכם לבל יחולל כבודם אחרי מותם ויהיו לשמצה לדור אחרון כי יבוא, כי המה כותבי זכרונות דברי הימים ותולדות הקיסר, שיחו ועניניו מעשיו והגיוניו, זכות מפעליו ורוע מעלליו, ומפלאות הקורות התקרינה בכל ימי ממלכתו, וספרי זכרונות דברי הימים האלה מונחים בארון בחלק אחד מהיכל אשר שמה יאספו שרי העם היודעים דת ודין (טריבונאלע) ולא יקראו הולה עד מות הקיסר, ולפעמים עד אחר ב' או ג' דורות, או עד כל משפחת הקיסר ההוא יתמו לגוע אם המלא ימלא גם דברים אשר יקדירו את זהרו. בדברי הימים ההם נמצא כתוב אשר קיסר אחד משבט טאנ"ג ידע בנפשו כי העוה לפעמים את דרכו ועבר חוק יכלהו, וישת עצות בנפשו לדבר על לב המבקרים ולפתותם להראות לו זכרונות דברי הימים שלו באמרו כי זאת לא יחשב לו לעון אם רצונו לדעת פשעיו הנעלמים, למען ישים לבו על דרכיו להטיב מעלליו ולשוב מכסלה מן הוא והלאה, על זאת השיב לו אחד מהם, אדונינו המלך הרבה לפשוע אך משאת פקודתינו האומללה שמה מועקה במתנינו והיא גם היא תאלצנו גם עתה לחוק על ספר למען ידעו דורות יבואו מהשיחה אשר היתה לאדונינו המלך אתנו היום, נשי הקיסר תחלקנה לג' מחלקות, אחת היא הגבירה אשר בשם קסרית תכונה, אחריה שתי מלכות (קעב-ינגען) אשר להן שפחות רבות, ואחריהן בשם מלכות ושפחותיהן. חוץ מג' מחלקות האלה יחזיק לו עוד מאה פילגשים, אף כי בני כולם בני המלך יקראו בכל זאת על הרוב רק בן הגבירה יורש העצר ולו המלוכה. אולם באמת גם המלוכה בידי הקיסר היא אל כל אשר יחפוץ יתננה כנזכר. בנות הקיסר תהיינה לנשים על הרוב וכמעט תמיד לנסיכי הטאַרטאַרין ולא לנסיכי חינא, אחרי מות הקיסר תבואנה כל נשיו בהיכל מיוחד להן הנקרא היכל הצנועות ושם ישבו אלמנות צרורות כל ימי חייהן. אותות הכנעת השרים ומוראם להדרת ממשלתו. יקראו בשרשרות ובהרבות קדות אשר לפניהם ינשאו. במלאת הקיסר יוכו השרים בקני באמבוש כאחד מאביוני אדם. השר המוכה והמעונה יתהלל בפצעיו כבמתת, אף יכרע וינשק את הארץ ג' פעמים ובמו פיו זכר רב טוב הקיסר יביע, ויודה על גודל טובו אשר ברחמיו וברוב חסדיו הרבה להוכיחו וליסרו למען יוסר וייטב דרכו על הארץ כי כאב האוהב בנו העובד אותו ירצה בהוכחתו. אב הרחמים הלזה יושב בכין ומכון כאליל קנא ונוקם בתוך היכלו ועין רואי לא תשזפהו. אם ידבנו לבו לשוטט חוצות שני אלפים טבחים (הענקערס קנעכטע) ואיש מחתו יכלי משלו בידו לפניו ירוצו. ואז יחוש אדם כי כל אשר רגלים לו יברח בחפזה, החנויות והשערים יסגרו, ולכן גם חלונות לא יקרעו להם אנשי חינא לחוץ רחובות קריה למען לא יעפילו לראות פני הקיסר בעברו על פניהם ומתו. ואשר לא בלדיה יפגענו אם על פניו יפול ארצה כמת והי, והעומד על רגליו, מעם מזבחו יקחנו למות אין בחינא יחש מלידה ומבטן (געבורטסאדעל) כ"א למשפחת הקיסר לבד. הקיסר יכבד את היפה בעיניו במות יקר וגדולה יקראו בהם עלי אדמות לכבוד ולתפארת, אבל לא להורישם לבניהם אחריהם. השרים (מאנדארינען) יחלקו לחכמים מביני מדע ולאנשי לחם. החכמים יעמלו עמל רב, ומעלות הרבה יוכרחו לעלות בסולם השלימות טרם יכונו רגליהם על מרומי המעלה להסמך ולהקרא בשם חכם. ויחלקו לתשע מחלקות (קלאססען) מספרם בכל הממלכה י"ד אלף. המובחרים שבהם יבחר לו הקיסר לרוזני המלוכה (שטאאטסמיניסטער) לשרים (פילע קעניגע) לשופטים (יוססיץ בעאמטען) לשרי פלכים (גובערנערס) בכל המחוזות. יען כל השריה בכל מושבותם תחת הקיסר למשפט ישורו, לכן גם באחרם משנה כבוד

יורשו, בשבתם בגלי המשפט, לא יעיז איש בלתי כרע לגשת אליהם. וברחובות קריה המון רב אחריהם ימשוך. קיסר חינא לא יבא במסורת הברית אף לא יגרה מדון עם ממלכות אחרות, ולכן גם ליריס לא ישלח למרחוק כמו שאר מלכי ארץ. משפטיהם עד מהרה יחרצו, אשר העוה דרכו או הרשיע לעשות, יוכה מיד עשרים עד מאה מכות בקני בהמבוס ובאכזריות המה יוסר האיש אשר מעול לא ישוב ידו. הגונב מרעהו דבר פעם אחד וכ' ילקה או ישמן באותות ולמתו תמרע ובפעם השלישי יומת. אשר לו משפט מות יתלה בעץ או בשלח יעבור, ואז גם עור פניו יפשיטו, או יבותר לבתרים. הרוצה נפש יחנק, אין לנואף משפט מות אם האשה התנהה עם בעלה בעת הנשואין אשר לא יניח לה ביום שמשו. ונערה כי תהל לזנות, אזי יוכלו הוריה למכרה לשפחות ולעבודת עולם. עונש קלת מורדים ופושעים לשאת מוטות עץ על צואריהם ירחי ימים. לפעמים ישקלו המוטות מאה ליטראות, ומקלחם יגועו תחת סבלם. פקודת שר הטבחים (אמט דעם שארפ־ריכטערס) יקרה בעיניהם, וכאחד השרים תמשבחת הקיסר הגורה ממשי ירוק יחגור. כל אחד מהשרים ימשול במחוז או במדינה אשר במחיר ישכור מהקיסר בממשלה בלתי מוגבלה, בשות כשו יפלול מאודם כבודם חייהם נפשיהם ובניהם. באין מעצור או מכלים דבר, לפנים לא היה משפט מות בחינא בלעדי ידיעת ורצון הקיסר, ועתה יתנכלו השרים להפר חוק ברמיה, כי במכות מעטות אשר יכו בעברה, ירצח נפש, ובהצטדקות רפיון כח המוכה ירחצו בנקיון כפם על כן בצדק יאמר כי רק במקל חובלים יתמך ממשלת חינא והכזריות משפט מות יאכל שנה כצדיק כרשע, לפני כל אחד מהשרים ירוצו מאה טבחים אשר בכאון ורעש את בואו יבשרו, אשר לא יפנה מהדרך יכו בקני בהמבוס ובשרשרות ברזל אשר בידיהם אין ממשלה בחינא אשר בכסף לא תקנה, ולפעמים יתן בעד אחת שפים עד שבעים אלף טהליר. והמה ינגשו ויענו את העם עדי ימלאו את הסרונס ביגיע כפות אומללים. צדקת הצדיק לא הצילנו ורשעת הרשע לא הפילנו. צדק ורשע כמרכולת במחיר יקנה. כי גם בפעקינ"ג הבירה גם בשאר ערי המשפט הבצע שלטת והכסף יענה את הכל. אף ירחת העונשים השיגו לפנים את השרים אשר גאלו ידם במעל הזה תקצר מלעצור עוד בעדם. כי בתחבולות מרמה יעשו להם חופיה ובנכלי זדון עולה יפעלון, בתתם להשרים הגבוהים מעליהם מנת חלקם אשר יבוזו והגבוהים לגבוהים מעליהם עד כי כולם מלאו מוטה, ובלב שקט בטוחים המה אף אם צעקת העשוקים לשמים הגיע ושועת נכאים עד שחקים תנשא, רעה אליהם לא תאונה כי שומע אין להם מאת הקיסר, וזה דבר המס אשר יתנו אל גנזי הקיסר, כל זכר מבן עשרים ועד ששים שנה יתן כסף גלגולת בעד מכס נפשו. רובם יתנו יבול ומרכולת מחירו. במספר כל המס דעות שונות מקצתם יעריכו אותו לערך כ"ב מיליאן מקצתם לכ"ז מיליאן, ומקצתם ליותר מחמשים מיליאן ליטראות שטערלינג. ושם מיליאן ליטראות שטערלינג. אשר יאמר הכנסה כל הארץ ההשב לערך ס' ושם מיליאן ליטראות שטערלינג. אשר יאמר מתת מנת המלך ינגש ע"י עניים יבואו ביתו והוא יכלכלם להם ומזון עדי ישלם חקו, מנהג הסדר הזה לממשלת חינא והפארת לו מכל שומעיו, הכסף היבול והמרכולת אשר יתנו מכם נפשם, יאצר באוצרות ומהם יכלכלו את בית הקיסר הילו שריו ועבדיו יחיו; והנותר הוא לברות למתלעות הנליבים השואפים לחיל זרים ובלע משקות. אף כי לפי חוקי ממשלת העיר (פאליציא) תחלק כל עיר לחלקים כל חלק יכיל עשרה בתים ועל כל אחד מושל משגיח אם לעצור או לגלות אוזן השופטים מכל ריב ומדון אשר ערב בעד צאצאי מעיו, האדון בעד אנשי ביתו וכל איש בעד שכנו, בכל זאת ינגעו ויפרהו לא מעט מעברה זדון הגנבים והשודדים, ותחת אשר החוק הנזכר יצמיח שלום ושלוה, יפרה עוד חמס וריב בעיר, כי השופטים אלים לגבות מן הערב התלוי, ומלעשות משפטים בעושי רשעה ולבער הרע בקרבם יעלימו עיניהם. ועל הרוב גם שופטי העיר גם חיל הצבא עם הגנבים

והשודדים בקשר. במחוזות הצפוניות ירבו כפרים רבים מוקפים חומה, או פרזים ומגדל עוז בתוכם, שמה ימלטו תושביהם להמלט על נפשם מחנות השודדים, כי השרים ימעלו הונם ורכושם עד כי לא תמצא לכם מחיה בארץ כ"א לשלול ולשדוד מכל אשר ימצאו; גם ישיתו אלפים מבני אדם כי יאלצהו להברח עמם. באמרם „טוב להיות שודד רודף משודד מורדף נגוע ומעונה" ראשי השודדים ישימו על הרוב מבטם בשבלות אנשי חינא ובקלות אמונתם לכל דבר לשלול שלל ולבוז בז, כי המה יפילו עצמם על העם להושיעם ולגאלם מיד שוביהם, והעם יתאמץ לאנשי קדש ובני עליון יכבדום ולכן אין בהבל עם מרד כאנשי חינא; גם בשנת תקע"ה היתה מהומת ד' רבה בהם. כי הקשר אשר קשרו קנאים על חיי הקיסר והוחזק בסוד לערך כ"ה שנים, נגלה בעת חשבו לבצע מזמתם, ובנפלאות רבות נמלטה נפש הקיסר, כי כפשע היה בינו ובין המות, כאשר העידו כותבי קורות הזמנים בשנה הנזכרת. השודדים ההם יגורו על הרוב ביערים, ולערך ארבעים אלף יתפשו מהם חיים בכל שנה. אין להם מטבעות כסף וזהב, כי אם מנחושת גרוע מאד אשר עד מהרה יתפולץ וישבר, ונקראים בשם קאפי"ש או קא"ש, והמה מרובעים ונקובים באמצעותם, ויחרזו למאות על פתילים; עשרה קא"ש עולה קאנ־דארי"ן אחד, עשרה קאנדארי"ן מאצ"ע אחד, עשרה מאצ"ע טאל"ע אחד, וג' טאל"ע א' ליטרא שטערלינג או ששה טאליר. בשני עברי הקא"ש חרות שם משפחת הקיסר בתבלות ותות שבחרבות. צורת הקיסר לא יחרתו עליהם, למען לא יחולל האד תמונתו בידי אביוני אדם. בשנה זו מת הקיסר וימלך בנו תחתיו.

לשונם בכלל הפרד לשלשה ראשים. (א) אשר תהלך בארץ ומורגלת בפי ההמון. (ב) לשון החכמים ונשיאי הארץ. (ג) לשון הנכתב אשר רק בעלי האסופות ישתמשו בה, וההמון לא יבינו ממנה מאומה. לשון החכמים תבדל מלשון ההמון, בצחותה ודקות הברתה ונעימת הצלצל אשר לה באוזן השומע. ולכהנו לא נדבר פה כ"א מהלשון אשר ידובר בה ומהלשון יכתב בה לבד. הלשון ידבר בה איש אל רעהו, לא תחזיק יותר משלש מאות ושלשים שרשים מחברות אפותות (איינ־זילביגען שטאמווערטר). ורק ע"י שינוי המבטא והרמת או נמיכת הקול, ישתמשו מהשרשים ההם עוד 1665 תיבות אשר מובנים שונים להם, עד"מ הברת (שא"ו) יש לה ד' מובנים, אדון, חזיר, פרס, עמוד, ולא יובדלו ויוכרו כ"א ע"י שינוי המבטא והרמת או נמיכת הקול בהברתן. ורק נטיה קלה בקול ההברה תתן לה מובן תמונה מהמובן אשר בדעת המדבר להודיע לזולתו, ועל כן יוכרחו אנשי חינא לנגן או לנוע בראשם התנועות הזקות בדברם, ולכן רבות פעמים לא יבין איש את רעהו בדברו אתו, ובצדק יקראו שכניהם את לשונם לשון מבוכה כי מהומה ומבוכה בה, וכל אשר אין לו חוזק חוש השמע כאנשי חינא לא יוכל ללמדה כל ימיו, ובכל זאת עודנה קלה היא בערך הלשון אשר יכתב בה כי המכתב מכתב התרפים (בילדער שריפט) ואין להם אותיות נפרדות אשר מהם ירכיבו מלות יורו על מושגים שונים, רק כל מושג יש לו תמונה מיוחדת, ובעבור כי מהשרשים אשר זכרנו ישתמשו ע"י שינוי ההברות וחלופי הקולות שמונים אלף תיבות המורים על מושגים שונים, לכן הוכרחו להמציא להם ג"כ שמונים אלף תמונות, יקצרו ימי אנוש על הארץ ללמדם כולם, והיה אשר לא ידע רק קרוא בספר או להשוא עם הכם לב יקרא לו, כי החכמים היותר גדולים שבהם אינם יודעים יותר מארבעים אלף תמונות בע"פ ועל הרוב רק מ"ו או כ' אלף, וגם זאת לא ישיגו כ"א בכלות שנים הרבה ובעמל רב ויגיעת נפש. בפקודת הקיסר קאנגה"י נעשה מדרש מלים (ווערטערבוך) באותיות קטנות מאד, ובכל זאת יחזיק יותר מל' כרכים, ולדברי לע „קאמפטע"ע לא ישלימוהו עד בל' כרכים. סוף דבר מסיבה עשו תבלים. כי תחת אשר בארצות שאר לאומי תבל תתמיך הלשון זרועות המדעים יען ע"י לשונם ילמדו ידיעות מעלות והכמה אמת, בחינא נהפוך הוא כי ידיעת

לשונם המעצור בעדם מלעלות מרומי שלימות דיעות ואמת, יען רוב שנותיהם יבלו בלימוד הלשון לבד וידיעת חכמה ואמת אחרי גיוום ישליכו. והמעוט היותר גדול בחסרון אותיות נפרדות אשר ימצאו במאמר לשונות הגויים הוא ברצונם לפרש או לבאר ענין מושג מה אשר לא יוכלו לעשות זאת בלעדי הרחבת באור והתחדשות מושגים אחרים אשר יבררו וילבינו את המושג הראשון, ויוכרחו א"כ לסמן עוד את המושגים החדשים בתמונות חדשות, אולם יען אין בין המושגים השנים ובין החדשים אשר יוסיפו בבאורם שום הצטרפות ויחס כלל והנער לא ידע אותם עדנה, יאלצם ההכרח להורותם לתלמידם בעל פה, ומעתה דעת לנבון נקל כי אין ספר בחינא אשר יוכל הקורא לקרות בו בלי פירוש ובאור על פה, זאת ואהבתם העזה אל הישנה ימעיטו ויפיגו כל כחות נפשם בעודם בנעוריהם אף ינעלו ויסגירו בעדם דלתות התושיה ולא יתנום לבוא אל מחוז השלימות בכל מלאכת חרש וחושב וידיעות רמות ונשגבות.

ידיעותיהם ממיעוט ידיעתם מתכונת הארץ (ערד בעשרייבונג) נקל לנו לדעת את נטיתה לבנו על השכם כי השמים כיריעה עגולה נטויה על הארץ המרובעת חינא שוכנת באמצעיתה, ושאר הארצות והאיים אשר סביבם בכנפות הארץ תשכונה, וכן ציירו במפות אשר להם. אמנם מעת באו בברית עם שוכני אירופא לעשות עמהם מקנה וקנין, יכבדו גם את אירופא וכבוד והדר יעטרוהו בציירם אותה גדולה כאחת מאיי קאנארא. אין אמון בספורי קורות הדורות (געשיכטס קונדע) אשר בספריהם הישנים, המהבילים מחיי מלכים אשר מלכו זה חמשת אלפים שנה, אבל קצת זוכר אמת ימצא בדברי הימים אשר להם משלשת אלפים שנה בערך. גם בחכמת המוסר והמדידה יעמדו עוד בשפל המדרגה, כי לא יוכלו לחשוב חשבונות בלעדי כדורים קטנים אשר יעריכו על טבלאות הנקראות זימפו"ן כאשר יעשה ההמון בארצות רוסיא, מהחשבורת לא ידעו כלל, בחכמת התכונה (אסטראנאמיא) עמלו זה ד' אלפים שנה ועוד לא יעצרו כח לעשות לוח השנה על נכון בלעדי עזר היעזואיט"ן כאשר נזכיר. הידיעה היותר נכבדה בעיניהם לענות בה, הוא להגיד מלפנים מועדי לקויי השמש והירח*) ולהודיע להקיסר ירחי ימים פרס תבואתה, והוא באוהלו ישים על זאת לבו כעל ענין גדול ונשגב בעניני הנהגת המדינה, ויודיע לבעלי הפקודות הממונים על המנהגים לבל יפרעו, והמה לכל המחוזות אשר יגלו למוסר אזנם לבקש תפלה והחנונים ולעשות מעשים ידועים לבל ימקו ח"ו בעונם בעת הלקוי. וזה דרכם כסל למו בעת לקוי השמש או הירח, כל העם מקטן ועד גדול כעם ככהן כשוע כנדיב יפלו על פניהם ובהיל ורעדה ינעו במלאם את הארץ, ואחרי כן ישמע מפעקינ"ג הבירה עד העיר סיפר"א אשר בקצה המדינה קול גדול בשאון ורעש מהצוצרות פעמונים תופים ומצלצלים, וכל אשר ידים לו יכה כף אל כף, או בלוחות וטבלאות יהלומו, וברגליהם ירקעו עד כי גם הכלבים לקולם ינבוחו, להפחיד ולגרש את המלאך ארחאול"ם הממונה על הרוח והנושך את הירח עד להכאיב, ואת הסרטן או הצפרדע (קרעטע) הגדולה עם שלשה רגלים אשר ברוח תאוה השאוף לבלוע את השמש (עיין הקדמת ר' סעדיה גאון לספרו האמונות והדעות) כי רק מפחד המצוקים האלה מאורי האור קדרות ילבשו. ואז יפתחו התוכנים את הספר הקדוש שאנג"ו ויתבוננו בו בינה בשלמי הרעה הזאת להם, ומה הפן שדי ברעש ורוגז הלזה, אם רק תשובת קצת פועלי און או העם כלו? ואם רצונו בקיסר המושל או לא? בסבת השכת הגילם בסיבה יתהלכו כי יאמינו אשר השמש תחביא עצמה בסתר הכר וזמ"י אשר קרקעיתו יעמיק

*) החכם אבט במאמרו מפחד לקויי השמש והירח אורה ברלים נדורם בחכמי חינא ידעו זה ד' אלפים שנה בערך כבם נקוי התאורות של נכון כאשר נדפס אנשם עיין מלק הב"עי מבמרע סיקרים.

יעמיק מאד בהים. בחכמת טבעי היצורים (פיזיק) אין להם ידיעה ברורה כלל. הרופאים לא יבינו מאומה ממלאכת הנתוח (אנאטאמיא) וידיעת טבע התפעלות בגוף אדם הבריא (פיזיאלאגיא) רק את הדפק ימששו כמה שעות בכל הגוף ויתפאו דברים לא המה. גם יכתבו מכתבי התבושת [רעצעפטע] אשר האבות יורשים לבניהם אחריהם לרפאות בהם כל חלי וכל מכה. ספרים הרבה להם בפילוסופיא המעשית (פראקטישע פילאזאפיא) הבלולים מאד מהבלים אשר לא דעת ולא תבונה בהם. מהפילוסופיא העיונית (שפעקולאטיפע) לא נפקהה אזנם מעת היותם לגוי לשמוע שמץ מנה או רק לדעת מה היא. בחנוך הבנים ובלמודם יבחרו להם מקל הובלים וקני באמבו"ס אחת מענה רך ומתק שפתים, במלמד הבקר ילמדום בעודם בני ה' שנים את החוקים אשר ילכו בם ואת המעשה אשר יעשון, אולם על הרוב יבלו ימיהם בלמוד הלשון ויופי תמונות המכתב לבד. עד כי לא תשאר להם עוד עת להורותם גם מנהגיהם הרבים אשר משמרותם עלמו. אין להם בתי ספר כמו בשאר הארצות, רק כל אחד יחזיק מורה לבניו בביתו, ולכן בני דלת העם אשר ידי אבותם תקצר מלהחזיק להם מורה, כעיר פרא בלא הורה ומוסר יגדלו ועל מרומי המשרה והממשלה לא יעפילו לעלות כל ימיהם. גם עשירי עם לא ישימו עיני השגחתם בחנוך בניהם על תקון המדות והדעות ועל צירוף וברור תכונת רוחם כ"א על זוהר המעלות אשר יבריקו לעיני רואיהם, ואשר בם יתהללו כי זרע ברוכי האושר הם, וכי ירכבו על במתי הבל ויאליתו להמנות למושלי הארץ ולהשים בין חכמים קנם. גם ירגילום מנעוריהם לשאת כל משא, עד כי נקל להם להרים מעל הארץ ביד אחת משא כבד מק"ן לטראות, ולהחזיקו מעל לראשם בני עזר השניה. גם ירגילו אותם בתנועות האיברים (גימנאסטישע, איבונגען) כמו תבוק סידים רקוד על החבל וכדומה. יען כי כלם יאהבו מאד כל מיני שחוק לכן ילמדו אותם גם את בניהם, ובפרט מלאכת אחיזת העינים (טאשען שפילעריא).

אמונתם מבטן עבודה אלילים יצאה, ואך שוא שפתותיהם התפארנה כי דת טבעית היתה מקור מהלבת אמונתם*) כי מנהגיהם הרבים והנבערים ועבודם

*) למען לא תכשל בקראך ספרי החכמים אאלפך דעת ההבדל בין הדת הטבעית (נא־טירליכע רעליגיאן) ובין הדת הנבואית (געאופפענבארטע־רעליגיאן) הדת הטבעית הוא בהגלות נגלות כבוד אלהים ומציאותו ע"י הטבע, רצוני אם ע"י מופת שכלי או ע"י הבחינה בברואים, בשים אדם על לב כי לכל הנמצאות סבות אשר יסבו את מציאותן, בהעמיקו המחקר יצעד מעלה מעלה לבקש סבה לסבתו עדי הגיעו למקום יצרו צעדי שכלו לצעוד עוד בלאה ולמצוא סבה טבעית עוד לסבתו ואז עיניו יחזו הדר כבוד אדון כל היקום סבת כל הסבות, כמו שסורו לנו חז"ל במדרש מהכרת אברהם אבינו ע"ה את בוראו ערם זרחה עליו שמש הנבואה. והכרתו זאת תחקה על פרשי נפשו גם מדת המוסריות. כי בראותו לור כל היצור כי חפץ חסד הוא וכל אשר עשה טוב מאד, ורק מישרים ירצה ועשות משפט ואהבת חסד והצנע לכת ה' אלהים דורש מיצוריו. יאמץ לבו גם הוא ללכת בדרכיו ולדמות פעולותיו לפעולותיו ית' ב"ס. ונקראת דת טבעית יען חקוקה היא בשרשי טבע הכרתנו וכל אדם יחזה בה. אמנם דת הנבואית היא, האמונה כי יגלה ה' את סוד דבריו לעבדיו הנביאים וישים אמריו בפיהם להורות את העם האמונה אשר יאמינו והמעשה אשר יעשון, את הטובות יביאום בקיומם והרעות בבטולם. ע"י מופתים נסיים שהם למעלה מהטבע, וכל העם מפיהם רק ישמעו אך אותו לא יראו. ההבדל החזק ביניהם תמצא ביתר באור בספר הקדוש חובת הלבבות בשער השני, ודברים עמוקים בזה בספרי החכמים, והחכם בעל גבעת המורה בספר ספורי תולדותיו הורה בטוב טעם ודעת כי גם בזאת יקרת דתנו היקרה, אף כי באמת היא דת נביאות בכל זאת היא קרובה יותר לדת הטבעית מדתות זולתה. ולכן לא הופיע עלינו רוח קדשו על הר סיני להורות לנו האמתות האלהיות בתורה מן השמים, יען נתונים נתונים המה אל כור בחינתנו ומצרף דעתינו, אבל הורה הודנו אמתות המקובלות ע"י אותות ומופתים להודיע לנו הטעם מדוע היינו מסוגלים לקבל את התורה הזאת שהיא ברית ה'. ונתן לנו רק מצות וחוקים לעורר אותנו בעשייתם אל הבחינה והחקירה באמתיות האלהיות אבל לא כעמים עלינו האמונה בם ע"י אותות ומופתים, כי השכל לא יוכרם,

ועבודה הגשמית אשר יעבדו בם את אליליהם יוכיחו בם ויכזיבום . ראשית אמונתם היה האליל (לא אקאם) אשר מירידתו משמים ארצה , ירבו להגדיל מאד כמנהג כל בני קדם , אולם באמת בא אליהם מארץ נכריה בעת ההלם להיות לגוי והדת היתה הכרחית להם מאד . הוא שם את מוסר האדם בהרגשת הענוג לא אשר תטיב נפש מואסיה במנוחה שאננת ומתמדת , ולמען לא תפרע שמחתה בזכרון המותה המציא להם האמונה בהשארת הנפש אחרי מות הגויה . הקות התקוה הזאת תמשוך אחריה מאמינים רבים ותומכי זרועות הכת הזאת עד היום הזה. המלומדים שבהם ינבאו עתידות ויחזו למו משאות שוא ומדוחים, אחרי כן הובאה לשם מהודו אמונת (פויא), מקים מולדת האליל פויא הנזכר לא נודע*), רק מאמיניו וכהניו ירבו להגדיל ולספר איך אביו היה מלך באחת מארצות הודו , ואמו מתה אחרי הולידה אותו מלדה השמאלית , בעודה הרה חקקה בדמיונה בתמונות עלי משכב כי היא בלעה' פיל חי , ההלום הזה הסב את כל הכבוד הגדול אשר כבדו מלכי הודו את הפיל הלבן . מיד אחרי ניתו מרחם אמו עמד הילד על רגליו כאחד האדם , וצעד שבעה צעדים (לולי המספר שבעה לא האמנתי לשמועתם זאת) אח"כ רום ידיהו האחת נשא והשנית מול הארץ הוריד ואמר, בשמים ממעל ובארץ מתחת אפס מאותי ראוי להכבד . בהיותו בן י"ז נשא לו ג' נשים והוליד בן מאחת מהן . בהיותו בן י"ט שנים עזב את ביתו נטש את נחלתו ואת נשיו ובנו וכל קניני תבל וארח לחברה עם ד' חכמים אשר בעתם שאל לכל דבר ואשר התנדבו להיות אתו חיי הבדידות . ובהיותו בן שלשים החל רוח אלקים לפעמו ונעשה אליל או פויא ובלשון הודו פאגאד"א . מני אז התאמץ לגלות ולפזר את דעותיו ולמודיו ולחזק האמונה כי נשלח משמים ארצה ע"י נסים ונפלאות . ונהרו אליו תלמידים המונים המונים ובזמן לא כביר נתפשטה אמונתו בכל מדינות הודו ואזיא העליון . הוא היה הראשון שהמציא דעת גלגול הנפשות ולא פיטאגארו"ס היוני כמו שחשבו רבים . ומני אז החלו לבנות היכלות ולהקים מצבות להמשוקצים ומתועבים בין יושבי הארץ (עיי' הודו) . ויהי בהיותו בן ע"ט שנה כחותיו אפסו ובדי עורו נחלשו וידע כי קרבו ימיו למות ויאסוף אליו כל תלמידיו והגיד להם . כי זה ארבעים שנה אשר הסתיר נוגה האמת מנגד עיניהם , יען שם משל לבושה והדה ההולמה , כי כל למודיו ומוסריו הורה במשל והדות, ועתה טרם ילקח מעל ראשיהם , יפתח להם את אוצרו הטוב ויחשוף לפניהם צפוני טמוני חכמתו , ואת האמת יציג ערומה כיום הולדה, "דעו כי אין יסוד כח המעמיד כל הנמצאים זולת הריקות והאפס , הכל היה מן האפס והכל ישוב אל האפס , וזאת היא הנקודה אשר כל תקותינו שמה יתמו יכרתו" אלה דברי פוי"א האחרונים היו לאבן נגף ולצור מכשול לכל באי עולם , כי תלמידיו התפרדו והיו לג' ראשים בהבנת דברי מוריהם . אלה החזיקו בלמודיו הראשונים , ואלה תפשו בדבריו האחרונים והיו לאגודה אחת [זעקטע] בהכחשת אלוה ממעל , ואלה חשבו לעשות כונים לדבריו , למען יתלכדו דבריו הראשונים עם האחרונים והיו לאחדים בידם . אולם אנכי אדרש ללא שאלוני ואחוה את דעתו , כי לבו הלך אז , ולא ברוח מבינתו גלה סודו לתלמידיו , וכמקרה כל המהבילים המטיפים סתרי פלאות אין שחר למו קרהו גם הוא , כי כן בעודם באשם עמל ואון ראשם אף כי בעת תם חכם וגם להם . *) מעקרי אמונתו , להאמין בשכר ועונש אחרי המות , וכי הפוי"א בא לעולם להישיר בני תמותה ולהציל הנלוזים מדרכי יושר מרדת שחת . ראשי מגוהיו

חמשה

ולכן לא תמצא בתורה אזהרה להאמין , כ"א לשמור ולעשות , וכאשר האריך בזה הרב החוקר הרמבמ"ן ז"ל בספרו היקר ירושלים .

*) לדעת החוקר נייבנו"ן בספרו (שפעאדיזנעע) היה עוד בימי נח .

*) אחרי כתבי זאת מצאתי כי החכם לייבני"ן בספרו הגדול הנזכר מאמר ספאחדום התכונה והאמונה ס' י' חשב גם כן כמוני .

ממשה, שלא להמית שום בעל חי בעולם, שלא לשלוח יד בקנייני אחרו, שלא לטמא א"ע בשום טומאה, שלא לשקר, ושלא לשתות יין. על מתיהם ישרפו מאמיניו מלבושים ובגדי משי. ונייר מצופה בזהב וכסף, בחשבם כי בעולם הנשמות יחשבו מהם זהב וכסף ובגדי חופש לכבוד ולתפארה, אוי לו לאיש אשר לא ישמור את החוקה הזאת, כי נפשו תעונה בענוים מרורים, ובגויות הכלב הסוס והעכבר והנחש תגולגל אחרי מותה. לפנים היה הקיסר וביתו ממאמיני קאנפוטז"י אשר נזכיר אבל מעת נסבה קיסרת חינא לנשיאי הטאטארין היתה אמונת הפוי"א שלטת בבית המלכות. הרבה בתי עבודת (פאגאדען) נבנו לכבודו, שמה יעבדוהו ויכבדוהו לפעמים בשם אלהי התענוג, ואז יציגו את פסלו בדמות אדם גדול ממדת עשרים רגל ועב מאד יושב ערום ועריה. ולפעמים בשם אלהי אל־מות (גאט דער אונסטערבליכקייט) ג"כ בתבנית הנזכר רק מלובש בבגדים ולא עוד הסף שם, כהניו לא ישאו נשים ולא יאכלו בשר וביצים. כהני בני האלילים ההם הנקראים באנזע"ן, יעשו עבודתם בבתי העבודות שלהם בכל ערב ובוקר בתפלה וקרבנות והקטרת קטרת. ועם הארץ לא יבואו שמה כ"א בחגים ומועדים ידועים ויקריבו שמה את מנחתם מאפה תנור להם סלת הריס בלולה בצוקער. גם הכהנים ההם יונו את העם בעינוי נפשם. כי יעמיסו על גוום מוטות ושלשלאות ברזל כבדות מאד לשאת את עון העם ולכפר על כל חטאתם, ואת נפשותם בהם תהיינה. כי עם חינא אכזרי הוא ולא רחם, ואם בכלי מרמה לא יעשו להם הכהנים תושיה, יכלו ימיהם בנקיון שנים וברעב וחסר כל יתמו. ולפעמים יתגודדו הכהנים את בשרם עד שפך דם עליהם עדי ישיגו קערה את מלאה אורז. לעקאמפט"ע הצרפתי ראה אנשים נושאים מבית לבית כהן אחד בכסא ברזל ובה שני אלפים מסמרות נטועים, לבקש נדבות בחלקי אמרים לאמר "חנוני חנוני רואים אהובים! ראו מהולל מפשעיכם, מדוכא בעונותיכם אנכי לא אמוש מזה עדי ימכרו כל המסמרות, לכן קחו נא אחד מהם ולצדקה תחשב לכם, וגם את האליל פוי"א תכבדו, כי בכסף מחירם נבנה היכל לכבודו. אין תועבה בתבל אשר לא יעשו הכהנים בעד בצע כסף. גם את לבות בנות החן יבינו למשוך אחריהם בעבותות האהבה, באמרם כי האליל פוי"א יאיר פניו אליהם ויהנם בתתן להם אוזן שומעת. לבד משתי האמונות הכוללות הנזכרות יש עוד אמונה פרטית, והוא אמונת קאנפוטזי אשר חי זה 2367 שנה, והוא היה איש צדיק וישר באמת, וכונתו לא היתה להפריע את העם מאמונותיהם הישנות, או להחליפם בדת חדשה, כ"א להורותם צדק ומישרים, באמרו כי רק אותה ה' אלקים מבקש, ורק זאת חפץ שדי מיציר כפיו כי גם אלה מעלליו. ולא לחם מעודו נגד הדעות הקודמות והכוזבים (פאר אורטהיילע) וההבלים הנשרשים בלב ההמון בפה מלא וביד חזקה. כ"א במענה רך וברמיזה מועלת למבין. ולכן אהבוהו כל שומעיו, ושלשת אלפים תלמידים התלקטו אליו לקחת לקח מפיו. גם המשנה אשר במחוז האנטאהא"ג נשאהו לשר ויועץ על כל השרים אשר אתו, ויהי אצלו זמן כביר בנעימים ושובע שמחות, והמחוז היה כגן עדן תחת ממשלתו. אמנם עקב הצדק שנאה ועקב הענוה קנאה בעבור למודיו הזכים ומשפטיו הצדיקים שמאסו הכהנים, גם הצלחת ואושר המחוז ההוא העירה קנאת מושלי שאר המחוזות, ויועצו יחדיו הכהנים והשרים להתנכל עליו, עד כי הצליחו באחרים להטות לב המשנה מעליו, ע"י נערות יפות אשר הובילו שי לו, להסיר המשרה מעל שכם קאנפוטזי ולגרשו מהיכלו, וכלה שארית ימיו בעוני ויגון ומת בהיותו בן ע"ג שנה. גם למודי מוסריו וספריו לא נתפשטו בארץ, ולא עשו להם שם על פני תבל ונאצרו רק בין אוהביו ומכבדיו המעטים. אולם חמש מאות שנה אחרי מותו כי חלפו. החלו אנשי חינא לכבדו ולהעריצו ולהקדישהו, ולבנות לו היכלות ולתאר פניו לשמו ולזכרו לכבוד ולתפארת. גם משפחתו חשובה בחינא ורק להם יקר היתה [סדעג] למורשה עולם. זאת נחלת כל דורשיך צדק! בעמק עבור אלוה, בימיהם

נבואה לאחת יקבו, ואחרי מותם לבני עליון יחשבו*) הוא האמין במציאות יוצר הכל, והאריך בתוארים הראוים לו**) גם הורה לתלמידיו השארת הנפש אחרי מות הגויה ונמולה על מפעליה בתבל הבא. לא רצה בהתכבדות הגלילים, כ"א בהקרבת קרבנות לבד. אולם גם בזאת הראה הממשלה הבלתי מוגבלה, וכיד קיסר סינא בכל מעלה כי רק הוא לבדו יקריב לצור כל העולמים יוצר האדם, והזר הקרב יומת. הכי. עיין "לי-סא"ן או אדון אדונים הוא בפעקינג הבירה על גבעה נשאה, והקיסר צם הרבה ימים טרם יעשה עבודתו, כי הוא המושל, הוא האב, הוא המחוקק, והוא הכהן הגדול! המובחרים שבספרי קאנפוזי"י המה, הספר ש"ס הינג. או הידיעה הגדולה [דיא גראסע וויסענשאפט] והספר שאנ"ג-יאנג או תורת הממוצע (דיא ריכטינג מיטטעל שטראסע) וספר שיקינ"ג (הרוזים) חבור כולל שלש מאות שירים ומזמורים. רובם מלאים חכמה ומוסר השכל, ועל המעט ימצא ידיהם מספורי קורות הדורות מראש, ונעתקו ללשון רומי. ואנכי לפניך מאמרים מעטים מספריו הראשונים אשר לקטתי מספרים שונים למען תדע ותשכיל לשפוט על יקרת כולם.

החכמה הנכונה היא הרחב בינתך ורף לבבך אהב ריעך ומחה משלות יושר. אשרי האיש ידע תכלית תעודתו. אורח א ילך למען מצוא זאת המטרה סלולה לעיניו הראה, מצעדיו עם בה יכונן כל ספק כל מבוכה מפניו ינוסו ושלום ששנים ופרחים לרגליו יזרו.

אבל אי לו לאיש אשר הסן לשורש ידמה העלה לפרי יחזה אל לנגל ימשוב ולהבדיל בין סבה לתולדה לא ידע.

החכם עלי תוף תמיד וכסיל אדם בשבלת המים.

גם בנקודות גדולות יעשה חכם ואויל גם בגדולות יקטן.

מלך יכבד זקן לדקת חכמים ישא המודות יקרי רוח ודורשי שלום ארצו ירומם ולדמעות עשוקים לא יסגיר סגור לבו מלך כמוהו הוא גאון עם.

לא בעושר יכובד מלך צדיק כי אם בהעשירו לאומיו.

מישרים אל כסא מלכות שהות בל יסרסון ומעיני כבוד אשר נגה לא יכזבו. ואון ועושר המה רק לא עדיים למראה עינים.

ראשי מישרים שלשה דעת להבדיל בין דבר לדבר רצון ורוח נדיבה לכל בני התמותה, ואומץ לב לנהל גדולות.

אומץ לב יעוז נעם מאש ומים עוד לא ראיתי באבדן לאום יאמין לבנו להשען על אונו.

איש אמונים לא ילך עקלקלות בלב נכון בטח ילוך ארחו הסלולה.

רק מאדם למוד דעת האדם, וכל הידיעות לא ממנו השגות הבל המה אין חפץ בהו.

ארח אחת ישרה בהליכות אדם עלי חלד כל מעשיך יכונו באמונה ואשר לא תאבה כי יעשה לך גם לריעו לא תעשה. (שבת ל"א)

אין שופט בצדק כאיש חכם לנפשו הוא השטן העומד לשטנו הוא העד המגיד על פניו דרכו, והוא השופט אשר ישפטנו במישרים.

וכאלה

---

*) גם את החכם סאקראטעס היוני אחרי כי השקוהו אויבי אטהען סם רעל ומת, נחמו על הרעה והמיתו את מעליטוס אחד מבעלי הריב אשר דברו הי' ראשון להמית את החכם, והאחרים מהעיר גרשו, ולזכרון החכם בנו היכל לאלהיות לכבוד ולתפארת.

**) כבוד אחי הרבני המופלג החכם היקר מוה' שלמה זאב בלאך נ"י העירני לפי עדות המחקר וואל"ף בספרו המפואר מחכמת האלהים עמוד י"ז, הי' קאנפוצי"י ראשון בהנחת יסוד הצלה המספקת (זאטץ דעס צורייכענדען גרונד'ס) אשר המחקר לייבני"ץ השיק במעמד והעמיק הרחיב לבאור אחתה במופתים ודעת.

וכאלה רבות אתו מוסר השכל צדק ומישרים, בכל זאת ימצאו בספריו גם הבלים הרבה כמו לדעת הימים המצליחים והבלתי מצליחים, וכן מהוראות האותיות לאחור (פארבעדייטונגען) וכדומה מההבלים אשר מרוח העת ההיא עססו בו, אין כהנים לדת קאנפוצז"י, רק הקיסר לבדו יעשה עבודתה ויכפר בעדו ובעד כל העם, לכ"א מראשי האמונות האלה יש להם אלילים רבים בתמונות שונות כגלים על תלמי שדי, דעה כי תאונה להם, רעה כי יהיה באחת המקומות או דבר או שטף מים ודומיהם יקראו אל אליליהם בחזקה וידרו נדרים. ואם אחרי כל אלה לא תמוש הרעה מביתם יתקפצו ויקללו באליליהם וייסרו אותם. כי יהרסו את היכליהם ואותם ישאירו ערומים וחשופי שת תחת שמי ד'. רוב הטאטעטארין אשר בחינא יכבדו את האליל דאלא"י (עיי' טיבעט), ומשנת 1644 למספר הנוצרי נעשה גם הדת ההיא שלטת בחינא, כי משפחת הקיסר המולך מאז ועד עתה, הוטר מגזע הטאטטארין הוא כנזכר אנשי חינא ימירו בדת כבמרכולת וכדרור לעוף מבד לבד כן נקל להם ללכת מדת לדת ומאמונה לאמונה, פעם יאמינו באחת, ופעם באחרת, ופעם בשלשתם יחד, אם אליליהם לא ימלאו משאלותם, יכו את היכליהם כנזכר. אמונתם כי הרוחות והשדים יסבו כל מקראות ומאורעות הבל, אולת קשורה הוא בלבות כל בני קדם טרם ישים איש חינא לדרך פעמיו, או יבקר את רעהו או יקנה וימכור הפץ, או ישיא את צאצאי מעיו, ישאל בראשונה את פי הגורל ועל הרוב יגיד לו הרפן [שילד קרעטע] או עדשים את הפץ לבו. את מספר תשע יעריצו ויקדישו וכן הורה אותם קאנפוצז"ע מחוקקם, ולפי הנראה יקדישו גם שאר מספרים הנפרדים, כנהוג בכל בני קדם, ובפרט את מספר שלש ושבע כאשר נזכיר במנהגי אבלם*) מאד יעמלו למצוא מקום מוצלח להעמדת תנור או דלת, גם יתאמצו בכל עוז למשוך את תנוריהם בערך אמה הלאה מהתנור אשר בבתי רעיהם, אף יעוננו באיזה יום ועת יעמידוהו, ואיזה הר או גבעה יותר טוב להצוב להם שם קבר. סוף דבר אין מכשפים ומעוננים ונביאי שקר כמוהם בכל הארץ, גם לוחות השנה אשר יעשו במצות הקיסר בכל שנה, יעורו עיני שכלם ויתעו את לבבם ללכת אחרי הבלים לא יועילו ולא יצליחו, כי מלבד משפטי השבונות הצודקים אשר ישימו בם היעזואיט"ן, ימלאום המה מהזיות והבלים אשר יעשו בכל קניניהם למען יצליחו. ולכן ישמרם כל אחד מביתו ככלי חפץ כי את פיהם ישאלו בראשונה טרם עשות, כל דבר. רבות לאמונות זולתם להשתקע שם. יהודים הרבה נמצאים שמה אשר באו לשם זה אלפים שנה. והחכם האדון טשאטסקי"י בספרו הגדול מעניני היהודים והקראים בלשון פולין דפוס ווילנא שנת 1807 למספרם עמוד 212 מביא דברי הרבה חכמים ונוסעים מענין היהודים אשר בחינא, ומכלם הוציא הדברים האלה (א) תחת ממשלת כמע"ח אשר בא לה הקץ בשנת רמ"ג קודם מספר הנוצרים גם אז נודעו היהודים ההוא. (ב) ג' שנים אחר חורבן בית שני באו לשם ג' משפחות משבטי בנימין לוי ויהודה דרך חריזו"ן וזמרקאנ"ד. (ג) מושבותם כאמקינ"ג וכארבע ערים אחרות. (ד). גם דרים כמה בקאיי־פאנ קי"ן פרשאות מאמקינ"ג הבירה, מכשר ת"ר ונחלקו לז' משפחות. (ה) אנשי חינא יקראו אותם בשם האיי־האיי והיהודים עצמם יכנו את שמותם בשתי שמות, והאחד ירמוז על כובעים מצבע תכלת כעין הרקיע [הימעל בלויא] אשר ישאו על ראשיהם. (ו) גם יש להם בית הכנסת גדולה. (ז) ספרי דתם אשר להם בכתיבת יד מאוחרים המה בזמן, כי הראשונים נאבדו מהם, ע"כ מחתכם הנזכר. באגרת נוסע אחד אנגל"י בשנת 1816 למספרם הנמצאה בטאספות למגידי הדעות בלבוב (ביילאגע צור לעמבערגער צייטונג נומר 139. 1817 למספרם). נמצא „כתוב וז"ל„ היסמעאלי הנזכר אמר לי בפקנ־סינג פאא:

במדינת

*) עיין רמב"ע במדבר כ"ג ח', מאור עינים פ"ם, ובחלק ג' ממנוא הטורם נכתבם אייכאאר"ן בהקדמתו לספר איוב.

במדינת ה"א נא"ן , יגורו מתי מספר המכונים בשם טאו־קין־קאו (מורה בלשון חינא , חברה אשר מדרכה לנקר את הגידים מכל בשר אשר תאכל) ולהם גם כן לפי , פוכ־סל"ע (בית תפלה וביום השמיני ישבתו שבתם*) , וכל זה יסכים עם דברי גראזיע'ר על האנשים אשר יחשבו ליהודים , ולפי דעתו יאמת הספור הנזכר עוד יותר כי האנשים ההם יהודים המה , אף כי היעזואיטים שהוא חשבם לחברת פאטען כארעדארע (נוצרים קאטאליקען) וכן בקיץ העבר נשלח אגרת עברית מיהודי בלאנדאן אל הא ליאן על ידי איש חינא , אשר הבטיח תשלחו לתת לאיש כי ימצא שם אשר יוכל קרוא גם השב על האגרת שכר הרבה בעד עמלו , האיש הינא הלך לקאי־פונג־פאה ושם מצא (כפי דבריו) איש אחד אשר קרא באגרת ואמר שהבין והשכיל כל הכתוב בה , גם הבטיח להשיב עליה אחר ימים מעטים , אולם בעבור הבשורות הרעות המרידות והמהומות בעתים הנוראים ההם , פחד פחד השליח ויעזוב את המקום ההוא טרם לקח תשובה ממקבל האגרת ע"כ , וסופרי המסעות יעידו כי היהודים יגורו על הרוב במקומות מסחר המשי גם בהבירה מהמחוז האקוואנ"ג , ויש להם ספרי תנ"ך בלשון חינא כי אינם יודעים לשון העברית . גם ימצאו שמה הרבה ממאמיני מחמד אשר באו לשם מיד אחרי ההתחדשות דשם , ופרצו שמה לרוב ע"י גדול הבנים המוחתים כאשר נזכיר . ורשות לשתי האומות הנזכרות לגור שם באשר ימצאו , ולעבוד עבודתם בגלוי כאחד מאזרחי הארץ , הנוצרים באו לשם בסוף המאה ט"ז למספרם גם היעזואיטי'ן נשלחו שמה לצירים למשוך נפשות לאמונתם עוד בשנים קדמוניות . ודרשו שם מנוח כבוד בעבור חכמתם וידיעותיהם הרבות והרימו שם את אמונתם גם משכו אליה רבים מאזרחי הארץ ; אחרי כן באו שמה דאמאני„ קאנע"ר ופראנגליסקאנע"ר , והתחילו גם כן לרומם את אמונתם , ולאחוס נגד ההבלים ומנהגים המקודשים ליושבי הארץ מעולם , אשר לא כן עשו היעזואיטן כי הם לא עלבו רוח איש בדבר האמונה , ורק בהלקת לשון והן שפתים לקחו נפשות , וזאת הסבה מריבות וקטטות בין שתי כתות ההם , ואף לשוא שלח האפיפי'ר קלעמענ"ס הי"א הקארדינא"ל טארנא"ן בשנת 1706 למספרם לעשות שלום ביניהם כי לא הצליח , עד כי זאת בהצטרפות קנאת הבאנגע"ן ועוד שאר דברים הפיחו אף יושבי הארץ ויהי הקצף על כל הנוצרים , כי 1723 החריבו יותר משלש מאות בתי תפלות נוצרים , ואת לוקחי הנפשות גרשו מארצם , ולא נתנו להם מקום לשבת כי אם בפעקינ"ג וקאנטא"ן , באופן כי גם שם לא יהיו כי אם הכמים יודעי העתים אבל לא מאשרי העמים , ועומסים על זולתם , אשר אמונתם זה ג' או ד' שנים בערך הגידו מבשרי החדשות בארץ , כי אנשי חינא גרשו את כל הנוצרים מארצם עד בלתי השאיר להם שריד :

תבונת מנהגיהם ומעבדיהם . במנהגי הכבוד אשר יכבד איש את רעהו הגנוז לשוא והנקלה לנכבד , יחזיקו אנשי חינא יותר מכל לאומי תבל וכמעט לא יקל בעיניהם שום מעשה אשר לא ישימו לו מנהגים ונמוסים חקוקים על ספר ולא נמסרו לרצונם לבד כי גם משגיחים הפקדו עליהם אשר עיני השגחתם משוטטות בכל הארץ לבל יעברו וישנו מנהגיהם העולים יותר משלשת אלפים במספר , והמה כתובים על ספר אחד מספרי הקדש שלהם , ולכן לא אגיע לפניך קורא משכיל ! כ"א מעט מתכונת רוחם ומנהגיהם הנבערים , למען תדע ההבדל בין עם הסרים למשמעת השכל והדעת , ובין עם אובד עצות אשר שכלם אסור בנחשתי העצלות ועל ברכי מנהגיהם הישנים ירדמו ויישנו שנת עולם , כי עד קץ הימים לא יעורו ויראו אור , ורק כעורים בחשך הבערות ימששו עד שני דור דור :

מראיהם

*) היעזואיטי אמר כן לפי אמונתו אשר יום השבת שלנו הוא יום הכתון ביום יום שביעי אלפס כנודע . ולכן יקרא יום השבת שלנו יום השמיני .

מראיהם ירקרק כמעוה (געלבלוך) אולם מושבי הארץ צפון לבנים מיושבי ארצות הנגב. ראשם עגול וארוך כתבנית ביצה, פניהם עגולים ורחבים, גבהם שוה (פלאטט) עיניהם שחורות ארוכות וקטנות ושקועות בחוריהן, חוטמם קטן ושקוע, נחיריהם גדולים, גבות עיניהם קלרות ושחורות, זקנם דק, אזניהם גדולות, ידיהם ורגליהם קטנות, כרסם עב והוא הודם והדרם, חכמתם ותפלתם אשר בו יתפארו ויתהללו. אחדיהם ישימו קרחה בראשם עד אמצעותם, ושם יגדלו מעט שער אשר יעבתו לצמתים חזקים (שפייפע צעפפא), אם הזוקן או המקרה ימריטום ישימו צמתים אחרים תחתם, למען לא יהיו לבוז, כי יחרפו לפועלי און אשר לבשתם ימריטו צמתם כנזכר; ולכן ימלאו שמה גלבים (באַרבירער) לרוב, והמה יאספו השערות אשר יגלחו בכל פעם בשקים, וימכרו לבוחרי הדומן לזבל גם את השדות, כאשר נזכיר. בנין גופם חזק מאד לכל עבודה קשה, הנשים תשימנה בפוך עיניהם. מעת נולדה לקיסר אחד בת נעירת רגלים, היתה זאת לנוי ולהפארת בעיניהם. ומני אז נוסד המנהג, המשך שערות השומע, בין יקירי ודגעי ארץ הינא לכוף כאגמון אצבעות רגלי בנותיהם למטה אחרי הולדן, ולהסגירם במנעל נחושת למען לא תגדלנה; ולזאת תשוה רגל בת חמשים שנה לרגל ילדה קטנה בארצותינו. רבים יאמרו כי בעבור גודל קנאתם אשר יקנאו את נשותיהם (כנהוג בכל בני קדם) יעצרו בעד גדול רגליהם למען תהיינה כלואות בבתיהן, ולא כשועיות על בתי עוגביהן*) אשה ברגלים קטנות התראה לעשירה וכבודה אשר תפארתה לשבת בית ולגוות, ולמען בלע הזמן ועשות המנוחה לכלות תרגילנה את עצמן מנעוריהם בהשענה השתבתק. בת המונים או השפע שנה תבא אתה תמיד, כאחד מבגדיה, שק קטן מתשי אשר בתוכו השתבתק וכלי ההקטרה. הנשים על הרוב נגועות הנה, מטפילות לראות וגם ידיהן לא יתראו ערומות, והם לבנות במראיהן ויפות מאד בשאריקן. אשה מדברת עם זר לתגאפת תחשב ועל מוקדה תשרף. לבד את התגהם קודם ההונתה אשר לא יניח לה בעלה כנזכר. החכמים ונדיבי העם הם ונשיהם יגדלו צפרני ידיהם, ובפרט בידם השמאלית, וינקו אותם תמיד, בלילה יחביאו אותם בנרתקאות יעשו להם מקני במבוק. וגם זאת יעשו למען יכובדו בהבטלה בהראותם כי רב הילם וכי כביר מצאה ידם להשתמש בזולתם. ודלת העם העושים במלאכה יקצצו כלם. בכל עבודה בשדה הרוצים ועמלים המה מאד, ויקרה היא בעיניהם מכבוד ותהלה כי היא אחת מעקרי ויסודי דתם. גם יעמלו מאד לעשות ארץ מלחה פוריה ושמנה, ולכן גם את מימי רגליהם ואת פרשם יאספו בכלי חרש. נערים וזקנים ישוטטו חוצות לאסוף הדומן וגללי צאת אדם ובהמה תוך הסלים אשר בידיהם, ולמכרם אל הסוחרים אשר יבואו שמה באניות, והמה ימלאו אניותיהם בשקים מלאים שערות אשר יקנו מהגלבים וכל דבר משוקץ ומגואל, ויובילום אל המחוזות אשר ארצם מלחה לזבל בם שדותיהם, בהגיע הור האביב ישאל הקיסר את פי התוכנים והוברי שמים אשר לו, לבחור לו יום מוצלח אשר יחוג בו חג עבודת השדה. שלשה ימים קודם החג יצום הקיסר ושריו גם ידבו תפלה. אור ליום החג ישלח הקיסר שנים עשר נציבים אשר בחר לו מכל שריו לחוג אתו את החג, אל קברי אבותיו לבקש מהם מחילה בכבוד גדול ולהודיעם כי חג לו מחר, בבקר השכם ילך הוא וביתו ושריו אל השדה, שם יכרע אף ישתחוה גם ירבה תפלה על הארץ כי תתן את יבולה, והשדות כי יביעו דגנם בלי מארה, ועל עמו אשר מטוב ארצו יאכלו ועל רוב שלום יתענגו. אחרי עמדו מכרוע על ברכיו יקריב פרה אחת לעולה, ויסיר הבגדים ואזור מעליו ויקח את מחרשתו האדומה ומגו פס

---

*) וכן אחשוב גם אני כי לפי עדות הסבה פלוטארך והחכם ווינקעלמאן אלכו גם נשי קדמוני מצרים יחף למען לא תתרחקנה נדוד מבית בעליהן. והמצרים מקור החכמה עם היותה שוא נדעה רבים כמדע.

ומעטה זהב ואת אמו , ואם עמד הבקר אשר קרני זהב להם , וילבש בגדי אכר ויחרוש ויזרע לו "כ' או ג' מענות , ויתן אותם למשנהו והמענה לשלישי , עד כי כולם יעשו כמעשהו . בעת הקציר ישירו העם שירים מספרים תהלת עבודת השדה . הגבירה עם רעותיה תכונה ארוחה אשר תביא אל הקיסר לעת האוכל בשדה ויאכלו שם שניהם יחדיו . אח"כ ישובו העם ברנה ושמחה , כי חג לעם ביום ההוא . וכן משפטם בעת הזריעה , הקיסר ושריו זורעים ברנה בתהלה וכל העם באהבה . תבואות השדה ההוא אשר יזרע בו הקיסר קדושים המה , כל זר זולת הקיסר לא יאכל בם . זאת לפנים בחינא , אולם כעת נשאר החג על משפטו הראשון אף כי אבד טעמו וכונת המחוקק בעלם וראשונה . כי העבודה בשדה מלאכה נבזה עתה בעיניהם . והאכר נגש ונענה שם כמו בשאר הארצות . זולת החג הנזכר עוד להם חג בראשית השנה בחודש שבט הוא חג החותמות , בסגרם הארונות אשר בם ישימו חותמות הממלכה , וכל המשפטים ישבתו אז , ויתענגו במטעמים ובמשקים טובים , וישבתו מכל מלאכה , ויבקרו אף ישלחו מנות זה לזה ויאכלו וישתו כל החודש . הגדול שבחגיהם הוא חג העששיות (לאטערנען פעסט) אשר כל תושבי היכל בערים ובכפרים באיי הים ובחופי הנהרות בששון ושמחה יחוגוהו ובאורים יכבדוהו , כי יאירו וידליקו נרות ביום אחד ובשעה אחת בכל מושבותם , ויתלו עששיות הרבה בכל הבתים ובכל הרחובות . משפחות רבות ימעיטו צרכי מחיתם בכל השנה ויקבצו על יד למען יוכלו לפזר הרבה על החג הזה , העשירים יתלו עששיות יקרות מאד ומקלעת יעשו להם גדולות כמו חדר גדול , אשר שמה יאכלו ישתו וישנו , אף ישחקו בהרבה מיני שחוק א' מהם הוא שחוק הצללים (שאטטענשפיל) המובא במרוצת הזמן גם לארצות אירופא ונקרא בשם (הינעזישעס שאטטענשפיל) . בלבושיהם ישנו לפי השגות מעמדם , הנקלה לא יעיז ללבוש בגדי נכבד , ונדיבי עם לא יחלו כבודם ללבוש בגדי אביוני אדם , עד"מ הכהנים (באנזען) המה לבד יגלחו פאת ראשם וזקנם ובגדים ארוכים ואמוצים (ברוינען) ילבשו . משפחת הקיסר ילבשו בגדים ירוקים (געלבע) והשרים (מאנדארינען) אדומים . רגעי הארץ ישאו טלאות מרובעות על החזה ועל העורף , ועליהם אותות (וואפען) מרוקמות . בזמן חוגג יתראה הקיסר בבגד משי (שאמעט) ארוך וירוק (געלב) ועליו מרוקמים נחשים רבים (כי אותות הממלכה הוא נחש (דראכע) זהב עם חמשה פרסות ובעתים מעטים יתראה גם בבשר עגל וארוך מפואר מאד אשר עליו יתלו פנים עשר חרוזות פנינים . למשפחת הקיסר יתר שאת על השרים , בחגורה ירוקה . סוף דבר חוק חוקק לאומנותיהם תלבושתיהם נמוסיהם מנהגיהם ולהבנים ומראה מלבושיהם , ואין חליפות למו מימיהם . כי יפגוש איש את רעהו , יגוללו בניהם את ידם המאולים ויניחו שניהם סמוכים , ויורידו אותן מטה ויקדו מעט , אח"כ רום ידיהם ישאו ויאמרו קין ! קין ! או האא ! האא ! (טוב ! טוב !) כן יברך גבר את רעהו הדומה לו בערך . ואם גדול הוא מערכו יקוד אף ישתחוה לו יותר . לפני יקירי ורגעי ארץ ישוחו אנשי היגא אף יכרעו ברך עדי יגיעו במצחם לארץ , וכן בבקרם את רעיהם באהלם בשהייתם בהפגשם זה הפאבאק , או בשחוקם המשק ירבון מנהגי הכבוד והשתחויות עד למעלה אשר מהם לא נעדר . האנשים לא יאכלו את הנשים בחדר אחד . באולד להם בן זכר יחוגגו ויעשו משתאות גדולות . האבות יקחו נשים לבניהם ואת בנותיהם יתנו לאנשים בנעוריהם , ואת פי הנער והנערה לא ישאלו . גם בעשירים בבטן האמם יתחתנו , אם טוב בעיני שתי נשים הרות לבוא בברית יחד אזי יתאחזו בעליהן זע"ז אם יולד לאחד בן זכר ולרעהו בת ישאו יחד , גם מועד חתונתם יועדו בטרם לאשי שניהם מרחמם יוצאו ; משמרת המפואר הלזה לא נשמע בתבל כ"א בחינא . החתן לא יראה פני רעיתו עד יום חתונתו . בחתונת שאנשי"ג ישיאו גם את המתים . את החתן והכלה ימותו בשנה כלולותיה , יצא תרומה אביהם בבית אחד המה

יעמדו ימים רבים, הוריהם ישלמו מנות חליפות עדי עת החתונה תגיע, ואז יעשו המשתה כדת, ואת המתים בקבר אחד יקברו, הוריהם אחיהם ואנשי גאולתם ישבו בשמחה ורעות, כאלו היו בניהם בחיים חייתם, רשות גם לקחת פילגשים הרבה לשוכבות חיק ולשרת את הגבירה, אך אם יוכל שם להן די טרף ושארן לא יגרע. כל איש שורר על אשתו בממשלה בלתי מוגבלה, אף אם יקרא שמן ימינו וימיתה תחת ידו, נקה ינקה כי קנין כספו הוא. קנאתם את נשותיהם קשה כשאול, כנהוג בכל ארצות הזים, אף אבי הבעל לא יראה לעין את פני כלתו הצנועה והטמונה בביתה, זולתי אביוני אדם אשר עניים ודלותם יעצרו בעדם מלהסגיר נשותיהם כלואות בבתיהם. האשה אשר תברח בהחבא מבית בעלה, בקורת תהיה בבית המשפט, ואז לא תהיה לו עוד לאשה כ"א לשפחה. גם רשות לו למכרה לאמה. וכן אם יבגוד בחברתו ושוכבת חיקו ויעזבה שלש שנים אלמנת חיות, אזי השפוט יאחז בחיק אחד מהמאנדארינע"ן וסוף יתן לה רשות להנשא לאיש אחר. זכרון המות יכאיב לבותם מאד; אולם זכרון קבורת ארונם ברגלי גבעות ורכסים ינחמם. עלי קברם יבנו אוהל קטן כדמות חלי כדור פתוח מלמעלה, והוד בתוכו אשר שם ילינו מחתות מקטירות, ובפתח האהל יעמידו מצבת אבן אשר בארון תמיד עליה חרות שם המת מעשיו והצלחותיו בארץ החיים. גופת המת ילבישו בגדי משי או צמר גפן, ויניחוהו בארונו ימים אחדים ולפניו שלחן אשר עליו דמות תבניתו ונרות דולקות סביבו. שמה יתאספו קרוביו ואוהביו ללותו. לפני המטה ילכו נושאי דגלים, עליהם מרוקמים צורות עבדים סוסים גמלים ומחתות מקטירות, ואחריהם שרים ומחוללים במחולות ושאר כלי שיר, ואחריהם ישאו דמות אדם מעץ מולבש מוסגר בכסא מסוגר ואחריו הארון עם המת בתוך אפריון אשר על עמודי במבוס וקרוביו, ואוהביו המתאבלים, והמקוננים אשר במחיר יקוננו, מלובשים בגדי לבן או מטפחות לבנות על ראשיהם באחרונה. קרוב נקבר איש לא יקברו אשה וכן להיפך. בגד האבל ילכו האנשים רבים לבל יתגוללו להתגודד את בשרו ולקרוח את ראשו, אחרי קבורת המת יגוללו אבנים ויעשו גל על הקבר, ועליו ישימו שם להמת, או קרבן לאליליהם: זהב, אורז, טסע, ופירות. על הוריהם יתאבלו ג' שנים, ועל נשיהם שבעה שבועות (עיין אמונתם).

בחודש ניסן מבקרים על קברי הקרובים ועושים העבודות הבלתי מועילות. ואח"כ ישבו לארץ ויאכלו את מאכלם על הקברים. צלמי אבותיהם שמה ילינו בחדר מיוחד להם, שמה יכבדו זכרונם ומזכירים נשמות (עיין שו"ת הרדב"ז ח"ב סי' נ"ד). ביום מותם יכרו בכל תקופת השנה כרה גדולה. מראה הלבן מראה האבל ומראה השחור מראה השמחה בעיניהם, היפך מה שהם באירופא, (עיין שם סי' כ"ב שגם בימיו היה עמנו בקצת המקומות נוהגים ללבוש שחורים ובקצת המקומות לבנים מפני האיבול) אף כי יאכלו ג' או ד' פעמים ביום, בכל זאת לא יוציאו על מאכלם לא כסף ולא ממון רב. כי אין להם מאכלים הרבה, ורובם פשוטים בלא תקונים ומטעמים. לחם אין להם כלל, ואשר יכנו הם בשם לחם אינו כ"א בצק לבד, כי אין להם תנורים ואינם מחמיצים אף לא אופים את לחמם, רק יבללו קמח ומים יחדיו ומזה יעשו בצק כתבנית חלי כדור וישימו אותו על הטבעות אשר ממעל למחבת ברזל מלאה מים חיים, וכאשר תרתח המחבת יהפוך רגעים אחדים, ואח"כ יסירו המכסה, והבצק היוצא מהמחבת יקרא את הבצק פתם. ככה יאכלו אנשי חינא את לחמם בארצם, גם האורז אשר יאכלו על הרוב במקום לחם, לא יבשלו היטב, ויאכלוהו בעודו חם, גם כל משקיהם ישתו חם. על המעט יאכלו בשר פרים, ולמרבה את בשר החזיר עז ואיל ואווזים המים. בעד גדול אווזת המים הנמצאים לרוב אצל כל אחד ואחד ימצא מאד, גם ימצאו סוחרים הרבה אשר יקנו הביצים לבד ויוציאו מהם אפרוחים ע"י מלאכה גדולה ועמל רב; וזה מעשיהם בראשונה יבנו להם תנורים נחלים, על קרקעיתם

יניחו שלשלאות ברזל, ועליהם יציגו ארונות גבוהות רבע אמה ומלאות חול גם יעריכו ביני האווזות מערכה מול מערכה ועליהם ישימו כברה מכוסה באדרת, אח"כ ישיקו אש בתנור לאט לאט בגזרי עצים שוים, ובכל פעם יוסיפו עצים. עד כי הבצים יבקעו והאפרוחים יוגחו; אולם יצריכו לזה זהירות ומתינות גדולה כי אם יוסיפו מעט חום מכשיעור הראוי, ימהרו האפרוחים לצאת ובימים מעטים ימותו. הקונים יבחנום בבחינה זו, את האפרוחים יתלו בפיהם, ואם יניעו עצמם תנועות חזקות בכנפיהם ורגליהם, אות הוא על טוב בריאותם, ובהפך על חולשתם. המאכלים יובאו על השלחן פתים פתים, יען אין להם סכינים ומזלגות גם כפות, כי אינם אוכלים נזיד ושאר מאכלים נגרים וזבים, אינם מכסים את שלחנם בעת אכלם. עשירי עם ישבו לכסאות על שלחנם, ובמקום מטפחת השלחן ישתמש במטפחת כחול; להיטב האף (שניפף טוך) והעניים ישבו לארץ כדור סביב לסיר האורז בעודו רותח. יחד עשיר ואביון ישתמשו בעת אכלם בקערות הזכוכית לבנה, ושני מקלות מעצי עבע"ן או שן, כל אחד ימלא בכף המבשלות את הקערה שלו, בידו השמאלית ישא את הקערה וממנה יגרר במקלו אשר בידו הימנית אל פי האוכל. יען על הרוב יאכלו את האורז הנקרא בלשונם (פאן), לכן כל מאכליהם וארוחתם יקראו על שמו, עד"מ הסעודה יקראו (שעפאן, אכילת אורז) פת של שחרית יקראו ציאאפאן (אורז הבוקר) ולחם הערבים (אבענד-בראד) יקראו (או אנפאן, אורז הערבים) כמו לחם בלה"ק כנודע. רשות לכל אדם להוציא דגים מהימים והנהרות ומכל מימי חינא. בשר הסוס, גמל, כלב, חתול, עכבר ואפרדעים חיים ימכרו ברחוב כל חוצות, כי מעדנים המה לנפשותם, אלפים מתושביהם יגורו בספינות וסירות דוגה על הים, ויכלכלו את נפשם רק בפגרי בהמה וחיה אשר ישליכו הסוחרים מאניותיהם; האנגליי"ם ראו אותם אוכלים בתאות נפש את החזירים אשר מתו באניה ואל החוף נשלכו אחרי כי העלו באשם; ולא רק דלת העם כ"א גם בעלי הפקודות יאכלו מאכלים מתועבים כאלה, המשקה המורגל לבא על השלחן בעת האכילה, הוא תה בלא צוקר, או זאמזו"ו, והוא כמו יין שרף גרוע הנעשה מאורז, עשירי עם ישתו בביתם את האפיום לרויה, כי אל בתי המשתאות לא יבואו, ואף כי לפי חוקי המדינה אין רשות להביא אותו לשם, בכל זאת יביאוהו לרוב מארצות אחרות, כי השומרים אשר על המגרים בקשר עם הסוחרים בהפרת החוק הזה כנהוג. גם יעשה להם יין מפרי פאנזי"א ונקרא יין מאנדארינע"ן. אנשים ונשים נער וזקן יעשנו טאבאק בכלי קערה קטנים וקנים קצרים. זהב מקשה לא יראה בחינא, כ"א עפרות זהב לבד אשר ישתמשו בם עשירי עם להזהיב כליהם או לעדי חלי וכתם; וכסף בטסים רדידים. כל נטילי כסף ישאו עמהם מאזנים ואבן בוחן ומספרים לחתוך הטסים לשקלם ולבחנם היטב, ובכל זאת תרב הרמיה גם מאד. כי יהיה לאיש משפט ההכאה בקני באמבוס כדי רשעתו, יחרפו דלת העם את גוים לשאת העונש ההוא בעד מחיר כסף ינתן להם; אות הוא לבני חינא על גודל עניים ושפלות רוחם, כי גם עורם ולפעמים גם את נפשם יתנו בעד מחיתם, אמהות תנקרינה עיני בנותיהן למען תשאלנה לחם על פתחי נדיבים, ובכל זאת לא יתראו בחינא על הרוב עניים ואביונים אשר הבו נדבות ישמיעו כבארצות אחרות. רוחם קיהה (שטומפף) לכל ההרגשות הן להרגשת המכאובים וכן להרגשת הכבוד והבושת, בוש לא יבושו לעשות כל תועבה ונבלה, והכלים לא ידעו מלהודות עד ארגיעה על מעלם אשר מעלו. רוח הנקמה יתנוסס בם מאד; אם יכסוף איש חינא לחזות נקם ברעהו אשר הרע לו, אזי ישרוף את נפשו באפו לפתח רעהו, למען יוכלו השרים לנקום את נקמתו ולשדוד כל אשר לו, אם כי יתעללו בו עלילות שוא לאמר כי הוא הרגו, או רק על אשר הסב את מיתת זולתו ענוש יענש. הבעל ימכור את אשת חיקו והאב את ילדי מעיו לעבודת עולם. גם יסרסו את בניהם למען

ימכרום לפריצים בהיכלי הקיסר והשרים לשמור את משמרתם ואת שוכבות חיקם. עוד מנהג משוקץ ומגואל בחינא אשר כל שומעו תצלנה אזניו ושערותיו כסררים יסמרו, מדאגה מדבר פן לא תתן הארץ יבולה די לכל יושביה. רשות נתונה לכל איש להמית את בנותיו הקטנות, גם הבן השלישי אשר יולד לו. וכן המה עושים עד היום הזה, או במחיר מעט יטו את לב המילדות להשליך את הילד אחרי גיחו מרחם במזרק מלא מים רותחים למען המיתו, או יקשרו אבטיח אל על גבו וישליכוהו אל הנהר, או ישליכוהו על פני חוץ ורחובות מהם ימלאו בכל לילה, הבקר יפוץ אורו עלי הארץ, ואנשים יבואו וילקטו אותם לאחד אחד ויטענו אותם על עגלות קטנות (שובקארען) וישליכו אותם אל הבור אשר מחוץ לעיר. ואת הבורות לא יכסו, למען יוכלו נשי הישמעאלים והנוצרים בחמלתן עליהם לקחת ילדים אשר עוד בחיים חיתם ולהחיותם. אולם מעטים המה אשר ישארו בחיים, כי רובם יאכלו ויטרפו הכלבים והחזירים טרם תבואנה העגלות. שלוחי הנוצרים ספרו מספר הילדים המתים על דרך זה במשך ג' שנים רק בפעקינג לבד 9702 והיה מספר הנרמסים בחוצות וברחובות תחת רגלי הסוסים וגלגלי הרכב, ואשר נפלו אל המזרקות ואל הנהרות, או אשר היו לברות למלתעות הכלבים והחזירים? המה אלוה חמלה ולא חלק להם ברחמים, כי מי שמע כזאת תחת שמי ד'? ומה יועיל מהם עוד איש נכרי, אם על פרי בטנם לא ירחמו ועל צאצאי מעיהם לא יחוס עינם? אך שמה קפצה הטבע הנדיבה את ידה הפתוחה מתת להם חלק בחסד ורחמים חננה גם את כל ברואי חלד. נקל להם לקלוע במקלעות ברזל וכלי חרש אבן, את הסלעים הגדולים והרמים ולתארם בתואר דמות תבנית אריה או נמר, האדון (מארטיני) ספר לנו אשר ראה הר גדול בדמות אדם, ובמרחק שלשה פרסאות ראה חוטמו ואזניו. במלאכת הבנין לא באו עוד אל מחוז השלימות, כי מתכונת רוחם הוא לשום עיני השגחתם רק על התועלת לזמן מצער, ולא על היופי והקיום, ולכן ימלאו במחוזות הישובות ערים רבות אשר בתיהן בנוים להלפיות בלא יסודות מוסדות תחתיהם. יסודות ארמנותיהם היותר גבוהות לא יעמיקו יותר בארץ מאמה אחת; גם אין ערך ושווי לעובי חומותיהם, ולכן כל בירותיהם וארמנותיהם יותר ממאה שנים לא יעמודו. אף כי חנן הטבע את ארצם באבני שיש לרוב בכל זאת לא ימצא שם בנין מחומר מאבני שיש או גזית. תפארת הבנין הוא רק גודל ועובי עמודי עץ אשר הגג נשען עליהם. ההשקפה הראשונה על בנין הבירות וההיכלות, ובפרט היכל הקיסר אשר בפעקינג הבירה, רבות החצרות, העמודים, הגנות השטוחות ושדרות, מרצפי אגל ואבני גזית ויקרות ימלאו נפש הרואה פלאות והשתוממות, אבל עד מהרה תשתנה בשומו עין בוחן והודרת על פרטיהם והעדר ההסתדרות וערך השווי אשר בינותם, כי תחת יופי השלימות ימצא מגרעות ותחת סדרים פרעות, יען לא הרחיקו ללכת הלאה בשלימות מלאכת הבנין, מהגבול עמדו עליו בעת היותם לגוי ותמו להיות נוסעים בעדר (נאמאדען), כי עוד היום יבנו בתיהם בתבנית אהל רועי, אשר בין רפת בקרו ומכלאות צאנו יתקע את אהלו. בבנין עריהם בכלל ישולל רק רוחב ראשי הרחובות (הויפט שטראססען). בפעקינג ימלאו רחובות שבעים אמה וכמה בלתי מרוצפות באבנים, זולתי מעטות אשר רצופים בלתי רשבות מחלוקי אבנים או אבני שיש באמצעיתן; אבל הארחות והמסלות צרות נשמות ומטונפות, אין סדרים והדר למו. הסוחרים וכנעני הארץ יחרתו על סולם הגג בלוחיות מוזהבות את שמם ושם מלאכתם. חומות המקיפות את הערים רחבות וגדולות מאד, והנוסע לא יראה לעין את העיר עדי יבוא שעריה. נאמנים דברי המיזוסיאן אשר העידו כי אין פסילים מלבד או צורים בחינא יחזיקו במעוז דברי סופרים כי עם יען נושן הוא מקדם קדמתה, כאשר יתפארו ויתהללו כי גוי מעולם הוא ונהלי הזמן מתמול אלפי שנים עליהם עברו. חוגגי הפסילים אשר שבה לא

ידעו מעולם לחצוב פסל מאבני שיש ; גם את אליליהם יעשו רק מגזרי עצים או מדבק אשר הדר כל צלם דמות תבנית אין בקרבם . במלאכת הציור (מאהלעריא) לא באו אל מחוז השלמות . כי לא יבינו לצייר ברשמי קוים דקים מאירים ומצללים או צורות אשר ממרחק יתראו כאלו הם נכח פנינו כי כל ציוריהם אינם רק ציורים צבעים שונים , וכל אשר יתנגדו מראות מצבעים הרבה היופי בעיניהם . וגם בזאת הבלי אמונתם בעוכריהם כי לפי חוקי דתם אסור להם לשנות מאומה מתמונת אליליהם , נוסף על חסרון ידיעתם בהתפרדות כללי המושגים (פערגלידרונגס קונסט) אשר בלעדה לא יצליח האומן לפסול או לצייר שום צורה נאותה . אבל יתר שאת להם על אומני איראפא בציורי הפרחים , העופות והרמשים בצבעים שונים בדמותם ותבניתם ובאת להם זוהר מזהיר עד להפליא . גם לנעימת שירי וניגוני איראפא אזניהם אטומים , כי אין אתם יודע עד מה מעניני מערכת הקולות (הארמאניא) ונעימות הזמרה , ולא יתענגו רק בהרמת קול לבד . מאותות ורשמי הנגינה (נאטען) לא ידעו כלל , ובענות צדק יודו על מעוט הכרתם במלאכה ההיא , באמרם כי אבותיהם בימי קאנפוצי"י מחוקקם הבינו יותר ממנה , אבל באבדון ספריהם נאבד מאתם גם חין ערכה ומעלתה . מרפיון כח דמיונם נקל לנו לשער גם רפיונם במלאכת השיר כבשאר מלאכת היופי והפלאה . השירים החרוזים והבלתי חרוזים אשר להם משונים מאד משירי שאר לאומי אזיא , כי אין להתאמלות כח הדמיון (איינבילדונגסקראפט) ולהפעליות הנפש (ליידענשאפטען) חלק בהם , גם כל רוח ההתלהבות אין בקרבם . הרבה בתי מלאכות להם , בהם יארגו בגדי משי וצמר גפן , אשר לא ישוו בטובם להבאים מאיראפא או מפרס והודו , אף כי אין דמיון להצבעים שלהם בכל הארץ לטובם ויפים . הנייר יעשו מקליפת עצי באמבוס אשר בין העץ ובין הקרום העליון ועד מהרה ישבר כעץ ואינו יכול להתקיים כנייר שלנו . גם מבלויי בגדי משי או צמר גפן ופשתים יעשו נייר מגודל שלשים אמות דק וחלק מאד . וכותבים עליו בצרור שערות שפנים (פינזעל) אשר יטבילו בצבע שחור (טוש) כי אין להם דיו . גם ידעו עוד משנים קדמוניות לעשות נייר מתבן ומשוכת אורז , וקליפת אלוני מאהלבעער , או משוכת צמר גפן ושש ודומיהם . הרבה זקנים ונערים יכלכלו את נפשם אשר ימחו במים את הדיו מהנייר ואח"כ ישלוהו בחזקה עדי יורתח והיה לקנף (שויס) ויעשו ממנו נייר מחדש , וגם את הצבע ינקו אח"כ כי יוציאו ממנה את חלקי המים והנייר אשר בו ושב והיה לצבע כבראשונה . ממלאכת הזכוכית לא ידעו לפנים בחינא , בזמנינו הביאו בעלם היעזואיטן איש אחד וביתו (פאמיליע) מגרשת לפעקינג אשר יסד שמה בית מלאכת הזכוכית , אולם לא הצליח בעמלו כי אחרי מותו שבתה המלאכה . מראות הצובאות יעשו מנחשת קלל מלוטש . בכל מלאכת מחשבה לא באו אל תכלית השלימות כבעשיית כלים משן (העלפענביין) כי ממנו יעשו כלים מהודרים ומעשה שבכה להלל מאוד . אף כי המה המציאו בראשונה את מלאכת הזכוכית לבנה גם את מלאכת הדפוס ת"ק שנה , ועשיית אבק וקני השרפה אלף רנ"ה שנים קודם אנשי איראפא בכל זאת אל גבול שלמותם לא הביאום ; הדפוס שלהם איננו מאותיות נפרדות כמו הדפוס שלנו , כ"א מטבלאות עץ אשר בו יחרטו צורות בולטות כוללות עניני מושגיהם אשר יחפצו להדפיס , ולכן הטבלא אשר בו יודפס עבר אחד לא יצליח עוד להדפסה לעולם . גם את בנין הגשרים המציאו הם בתחלה , אבל לא הביאוהו ג"כ אל קצה השלמות . אולם לא כן מלאכת הרמיה והונאה , כי בה הצליחו גם עשו פרי מכל לאומי תבל , ואיש אין בארץ יודע להונות לרמות ולזייף כל דבר כמוהם . לטוב יזכרו מקצת קיסרי חינא אשר עמלו בעד הצלחת עמם , להורות ע"י אומני איראפא טוב התכת קני השריפה ושאר כלי מלחמה , גם עשית מורי השעות (אוהרען) ושאר כלי המדידה , אולם בכל חשק לבבם לא הצליחו . כי גאות אנשי חינא על כי גוי מעולם המה , ורום לבבם על אמונתם שיקרה בעיניהם מכל אומות

חבל, העצור בעדם מללמוד דבר טוב ומועיל מעמים זולתם; גם אהבתם אל המנהגים הישנים תזיק להם מאד, כי היא תפיל תרדמת העצלה על כחות נפשם ותנהגם בכבדות לכל מפעל טוב ותושיה; כי ממנהגי אבותיהם לא ירפו, וכמעט לא שנו בגדיהם אף שנוי מעט מעת היותם לגוי, המר מנהג כאמר דת יחשובו, לזאת פה מראות עיניהם ומהשכיל לבותם, עד בלתי שמים שמם החכמה עליהם לא יהל והתבונה עד נלח לא הגיה להם שביב אשה, רק באפלת מנהגיהם יהלוכו ועמקי הסכלות לעדיהם יתמוכו. כן העם הזה, וכה משפט ארצות קדם אשר ממנהגיהם הנושנים לא ימישו, ואשר רק הישנה אף כי נבערה יבקשו, ואת כל הישרה רק אם היא חדשה יעקשו.

מחלקות פרטיות המדינה, חינא מחזקת אלף תקע"ב ערים (ולד"ק אלף תר"ל ערים גדולות ושלש מאות קטנות ומוקפות חומה) אלף קנ"ג מבצרים קטנים. ב' אלפים תשנ"ו היכלות. ב' אלפים של"ה בתי כפר. ב' אלפים תר"ז בתי תפלות. ל"ב ארמנות הקיסר. של"א גשרים בנוים בנוה. ותחלק לט"ו מחוזות (פראווינצען). (א) מחוז פעטשעלי בצפון הממלכה, בצפונו ומערבו הרים רמים ושאריתו מישור אשר לחוף ימים ישכון, ולכן לא יצליח לגידול האורז, ומוכרחים שמה להוביל צרכי מחיתם ממחוזות הנגב. תושבי ההרים גבורים ואנשי לחם, גם שודדים, ק"מ ערים בתוכו, הגדולה בהם פעקינג הבירה בכל הממלכה, ורבתי עם מכל ערי הממלכות אשר בעולם, (ארכה "45 '8. °134 ורחבה '55" °39) רחוקה כ"א פרסאות אשכנזיות מהחומה הגדולה הנזכרה, מחוברת מארבע ערים מוקפת חומה גבוהה מאה רגל; הקיפה, חוץ מט"ו מגרשות (פאר"שטעטע) חמשה פרסאות אשכנזיות, סביבה הפירה ושלשה נהרות אשר בתוך העיר יאחדו וישתפכו אחרי כן בנהר בייכ"א. בתוכה ח' מזבחות, לאדון האדונים לשמים, לארץ, לשמש, לירח, לחיי עולם לעבודת האדמה, לפרי הארץ ט' היכלות, לכבוד המושלים, לאבות קדושיהם, לקאנפוצי"י מחוקקם. כ"ו מקומות המשפט ומושבות השופטים, ע"ז היכלי אלילים ובתי עבודתם (פאגאדען) שמה ישבו הכומרים והנשים המקודשות נשואות ובלתי נשואות. ב' בתי תפלות לנוצרי יונים, ד' לנוצרי קאטאליקען, וד' לישמעאלים. שלשה מיליאן מספר תושביה. עשרה אלפים טירות [פאלעסטען]. בית עקד לתוכנים ולרופאים. ומדרש לחכמים, גם מצפה הכוכבים (שטערנווארטע) והעיר בכללה נחלקת לשתים, בצד הצפוני יגורו הטאטארין, ושם היכל המלך (קייזערליכעבורג) ובצד הדרומי יגורו החינעזער ומאנגאלען ועמים זולתם. (ב) שאנטאנג איננו מלאה כמו מחוז פעטשעלי", אף כי על הרוב יז.ה עין הנושע שדמות זרועות נטעי ראסמארי"ן ויריחות מיבול. ק"מ ערים בתוכו, הגדולה בהם עיר טעפאעש"ו. תושבי מחוז הלזה יגנבו על הרוב בארבה כבד מאד אשר כברים ירוקים המונים יעורו וישחיתו את יבולם. (ג) שאנזי, מלא הרים, רובם זרועים ונטועים. מאה ערים בתוכו. (ד) שענזי, המחוז היותר קדום שבכל המחוזות, מלא הרים אשר עפרות זהב להם, גם בנחלים ימצאו גרגרי זהב בין החול שעל שפתם ק"מ ערים בתוכו. (ה) האנאן, המחוז היותר יפה ומבורך במגד שמש מעל ומשמני הארץ מתחת, ולכן גן חינא יקראו לו. ק"י ערים בתוכו, הגדולה בהם העיר האופאנ"ג. (ו) קיאנגאם. על ים אוקינוס, השמן והעשיר שבכל המחוזות, הרבה נהרות בתוכו; הנהר האאנגה"א בצפון, והנהר יאנגטזעקי"ן בדרום ישטפו על פני כל המחוז, והמה היותר גדולים שבנהרות חינא, ק"ז ערים בתוכו, הגדולה שבהם העיר נאנקיאן (בירת הדרומי בלשונם) על נהר יאנגטזעקיאן, לפנים קריה הקיסר ובירה בכל הממלכה, ועתה מושב ראש כהני נוצרי קאטאליקא. הרבה בתי עקד הספרים (ביבליאטיקען) וחכמים בתוכה. גם מגדל מפואר משמנה קוים, גבוה מאתים רגל, ט' עליות מרווחים [שטאק ווערקע] ומצופה על פני כלו בטבלאות וציורים מזכוכית לבנה [פארצעלאן] וגם

אחד מהבנינים המפורסמים בתבל. (ז) הוקויאנאנג, ק"ט ערים בתוכו מלא הרים, ובצפונית מזרחית ימים ונחלים, ונקרא אוסם חינא. (ח) זעטשיען, נ"ח ערים בתוכו, גם הרים רבים וגדולים אשר שודדים וחומסים עליהם יקננו. הוא ישפיק עצי בנין לאשר מחוזות גם משי טוב ושרשי ראבארבאר טובים מאד. בבטן ההרים ימצאו הרבה מיני מתכות. (ט) טשעקיאנג, פ"ח ערים, משכנו על שפיים וחופי הים, קטן בכמותו וגדול במסחר ומרכולת. גם בו ימצא נופי המובחר. (י) קיאנגזי, מלא הרים. אף כי הארץ תתן יבולה וזכוכית לבנה יעשה שמה לרוב בכל זאת יושבים עם עני ודל, יען רבים עם הארץ ממלא אותם ולא תמלא להם, פ"ד ערים בתוכו. פעלעאנג עיר מצער ומפורסמת מאד בעבור הזכוכית לבנה היותר יפה וטובה אשר יעשה בה. (יא) פאקיען. מחוז קטן ומלא הרים על חוף ימים. ובכל זאת הארץ דשנה ופוריה וגם הרי מהלב טובים ועצי בנין לרוב. המשנה אשר ישב שם ימשול גם בחלק צפוניה מערבית מהאי פארמאזא (יב) קוואנטאנג, על חוף נהרות רבות, מלא הרים. יבולו ורוב עשרו, משי, פנינים, זהב, עופרת, נחשת, ברזל, נ"ד ערים בתוכו, הגדולה שבהם העיר קאנטאן, הקיפה י' פרסאות ענגלאיות, מספר תושביה א' מיליאן בערך, כמעט חצים יגורו באניות עלי נהרות, רבתי במסחר כאחת מערי אזיא אשר לחוף ימים שכון, והיא עולה על כל ערי חינא, ברבת מסחרה עם אנשי איראפא אשר באניות יבואו אליה, גם אוצרות ומשכנות להם במגרשי העיר, אולם משנת 1760 למספרם מאת אשר אניות בריטאניא סחרו אתם נגד חוקי ונימוסי המדינה (שלייכהאנדיל) אין רשות לכל אניות אייראפא לקרב אל העיר; רק לאלו וואמפא"ן ילכו ושם יניחו עזבונם. (יג) קוואנזי, בחלק גדול מצפונית מערבית יגורו עמים שודדים וחומסים. נ"ד ערים בתוכו, הגדולה שבהם קווילינגפא"ו. להמחוז הזה יחשב גם האי האינא"ן אשר בים הודו, העשירה מאד בצוקר, טאבאק, צמר גפן סינדיגא. אגוזי קאקאא אבן לאזור וכדומה. על ההרים הגדולים אשר באמצע המחוז יגור עם נורא והפשי ומשחת מראה מאד. עורם אדום כנחשת, פניהם קטנות, לא תאר ולא הדר להם גם במראיהם גם בלבושם ומעלליהם. (יד) קיינטשייפי או קינטשייא, בצד דרומי, מלא הרים אשר עליהם יגור עם נורא הנקרא מיאאז"ע, גוי איתן הוא אשר מעולם לא הביא צוארו תחת עול מושל. וירשיע ברוח משובתו כפעם בפעם את תושבי שאר המחוזות. (טו) אונאן, במקצוע מערבית דרומית הממלכה, וקדמה לטיבע"ט, אף כי הרים רבים בתוכו בכל זאת מחוז מבורך הוא בתבואה ועפרות זהב ואבן יקרה. ק"ו ערים בתוכו ויושביהן פרועים ועמלים מאד, לפנים סחרו הפארטוגיזים בהרבה מקומות חינא. ועתה לא נשאר להם זולת העיר מאקאוי כדמות חצי אי מושב מושל (גויפערנערס) הפארטוגיזים, וראש כהני קאטאליקא, מספר תושביה ד' אלף, לפנים היתה רבת המסחר ועתה הורד כבודה.

מבדרי איי חינא, האי טזאנמינג. ארכו שמונה ורחבו ג' פרסאות אשכנזיות. בדרומו הארץ פוריה מאד. ויבולה יקצרו ב' פעמים בשנה, ובצפונה יגדלו הקנים אשר מהם יבנו בתים ויבערו אש, גם נמצא שם מין עפר אשר ממנו יוציאו מלח לרוב ויובילוהו למקומות ההרים. האי הייגאן, ארכו מהלך חמשים ורחבו שלשים וחמש שעות, באמצע האי יגורו עם הפשי על הרים רמים וסלעים וכיפים אשר לא הביאו צוארם תחת ממשלת חינא, והם קטני קומה ואדומים. אנשים ונשים לא ילבשו יותר מבגד אחד הנעשה בתבנית כתונת, ונשיהם יפתחו את פניהם בצבע תכלת, ונזמי זהב וכסף באזניהם. מכלי נשק לא ידעו יותר מן קשת וחצים, גם סכינים ישאו בחגורתם אשר במתניהם, בדרומו האויר רע והמים רעים, אשר לא יוכלו לשתותם כי"א מבושלים. י"ד ערים בתוכו רובם על חוף הים, הגדולה בהם קיאונטשייע. רגא המסחר בצוקר, טאבאק, צמר

גפן, אינדיגא, אגוזי ארעקא ודומיהם. האי פערמאזא, הקיפו מהלך ששים עד שבעים שעות, שלשלת הרים יחלקוהו לשנים. הרבה הרים המוריקים אש בתוכו. במעי ההרים זהב, כסף ונחושת, האויר זך וצלול. אדמת האי אשר לחינא פוריה ותוציא כל מיני תבואה ופירות, אורז, צוקר, טאבאק, צמר גפן, שש, תפוחי אנאנאס. בין חית הארץ ימצא מין חיה אשר רק שמה ארץ מגורתה ונקראו (פאמיזאניטע פייפלכטן) ודומה לעקרב, גיוו מכוסה בשריון קשקשים, בשרו מעדנים לתושבי האי; והאי השניה אינה פוריה ונושבת כהראשונה; תושבי אזרחי האי עודם פראים, כי אין להם אמונה דת וחוק, ובכל זאת המה טובי לבב, שוכנים באהלים הבנוים בדמות משפך (טריכטער) הפוך ואין להם מטה כסא ושלחן, אוכלים על יריעה מוצעת על הארץ, ושוכבים על עלים, מאכלם יאכלו כמעט חי, אוהבים מאד את הציד כי קלי מרוץ המה כסוסים נמהרים. כלי נשק אשר להם, קשת חצים ורומח יד.

טארטארייא של חינא

ואלה הארצות הנותנות מס לקיסר חינא. בובארייא הקטנה. מאנגאליא, טונגוזיען, קארעא, (כל אלה יקראו טארטארייא של חינא). ארץ זיפאנען, טיבעט, נעפאל, זאקום, ואיי ליקוועאם ודומיהם.

א בובארייא הקטנה. או דשאגאטייא מזרחית. או קאדא, קיטייא" (112° עד 92° אורך. 45° עד 35° רוחב) מדת שטחה יותר מעשרה אלפים פרסאות מרובעות. הרי אימאהם יקיפוה מפאת צפונית מערבית ודרומית. מהזותה המובחרים, הנהר יערקען והנהר דאטאהני, זאלין: חלק גדול מפאת נגבה מדבר קאבי או שאמא, ארכו ת׳ ורחבו עד מאה פרסאות. ויתראה בין אפיקי ההרים אשר יסובבוהו, כאי נשפה מכוסה בחול, הקור גדול שמה מאד, ובכל עתותי השנה ימצא קרח בתחתית הארץ עת תחפר, הנהרות ילכו בתוכו ויאבדו בין שפעת החול, מימי טימים מלוחים, בשאר המקומות אשר הארץ לא שממה למים יגדלו פירות לרוב הרבה מחכיות בתוכה, מימי מקלח הנהרות ישטפו גם עפרות זהב, וגם אבני חפץ ואבן הבדולח (דימאנט). ר׳ אלף מספר תושבים, מאמיני מחמד. מהם ישעו אורחות רבות לעשות מקנה וקנין בפרס והודו חינא וזיביריען, לשונם בלולה מלשון ישמעאל ופרס, כל הארץ תחלק לי׳ מחוזות. יערקען הבירה בכל הממלכה, רבתי עם ורבת המסחר.

ב מאנגאלייא (חלק קטן ממנה תחת ממשלת רוסיא), מגריה, לפאת קדמה טונגיזיען. לפאת נגבה, חינא. לפאת מערב בובארייא הקטנה. ולפאת צפונה, זיביריען. (142° עד 89° אורך. 54° עד 84° רוחב. ס״ו אלף פרסאות מרובעות מדת שטחה) דרך ארצה ישתרעו ההרים היותר גבוהים ורמים והמכוסים בשלג עולמים אשר באזיא. ובפרט הרי אלטייא או הרי הזהב (גאלד געבירגע) שמה ראשי מוצאות הנהרות השוטפים לזיביריען. כמו הנהר אירטיש ממנו מוצא הים זייזאן אשר ארבעים פרסאות ארכו ועשרים רחבו. הנהר אויב, יעניזייא, זעלאנגא, טולא, הנהר אמור השוטף לטונגוזיען. והנהר האאנגא השוטף לחינא. זולת הים הנזכר נודע לנו שם עוד ים אחד הנקרא ים קאקאנאר (ארחתו ים התכלת). מבחרי בהמתיה, סוסים, צאן ובקר, גמלים, נמרים, צובעל ושאר חיתו יער, שרשי רהאבארבאר, צמר גפן, ברזל ונחושת. רוב תושביה הנוסעים בעדר יאמינו באמונת הלאמ״א. המה מושלים קטנים וגדולים השרים למשמעת קיסר חינא. תושביה המה. (א) דערבען „ארעט או עלוטען היושבים במחוז זאנגארייא וסכונא״א יחלק ג״כ לשני לאומים. האחד הנקרא קאלבוקען, אליהם יחשבו גם עמי דאשאט, זאנגארען, דערבעט, טאר־

גאטין

גאמין. ופי' בארנא. ביארט או בראצקי הרים למשמעת רוסיא. (ג) מאנ־גאלען או שאלאגען הרים למשמעת חינא (חוץ אשר לרוסיא) יחלקו ג"כ לשנים, שארא (געלבען) מאנגעלאן, וקאלקאס (ע"ש הנהר קאלק"א) מאנגעלאן. נשארונים דתם כומרי אמונת הלאמ"א הנקרא קיטוחטא, בירת מלכותו העיר אורגא ו' אלף בתים בתוכה, מושב נסיך המאנגאל"ע, והמושל מחינא. גם היא אחת מראשי המסחר (הויפט פלעטצען) אשר לחינא, כי שמה יחזיקו חיל צבא מאנגאלען לנוכח מול הרי וגבולי זיביריען. אצל הרי רוסיא. מייטאטשין או קיטייסקא„ ולאבאדא עיר מבצר ורבת המסחר.

ג. טונגוזיען או ארץ אמור (160° עד 135 אורך 36° עד 40° רוחב. מדת שטחה ט' אלף פרסאות מרובעות), גם בתוכה הרים הרבה וגם יערות רבות, הנהר היותר גדול שמה הוא הנהר אמור או זאהאלין, אולא (נהר שחור). יבולם ומאכליה חטים, אורז, פירות, צמר גפן, פרחי רהאבארבאר, גינזענג, בהמות וחיות ביתיות, פרדים, עזים ירוקות (געלבע) נמר, מארדער, צויבעל, ודומיהם. תושביה מקצתם ישכנו ארץ ומקצתם ינועו בעדר, וכולם מחזיקים באמונת הלאמ"א, וסרים למשמעת קיסר חינא. ונחלק לשני מחוזות (א) טזיטזי־קאר עם הבירה כשמו, שמה מושב אבירי הקיסר והנדחים מארץ חינא. אולו„ בוראן ראש המסחר אשר לחינא נגד רוסיא. (ב) המחוז קירין (קירין אולא האטאן) בירת המחנה מחינא. נינוגטא בירת הטאטארעלין משבט מאנשוא, הוא מקור מהולדת משפחת קיסר חינא. המחוז לעאטאנג היא מורשה עולם למשפחת הקיסר עם הבירה מוקדען וגם העיר פאנג„ העאנג רבת המסחר גם חוף לאניות.

ד חצי אי קארעא על ים חינא ויאפאן. (128° עד 122° אורך 42° עד 38° רוחב. שטחה ד' אלפים וד' פרסאות מרובעות) בין חינא ואיי יאפאן, ומחובר למחוזות חינא ע"י הרי שאנבעיאן המכוסים בשלג עולמים. בצפון הרי ניה ומלחה והאויר קר מאד. שמה מוצא בני הנהרות יאואלו (דער גרינע פלוס) והנהר טומען. ובפאת דרומיה הארץ פוריה ותוציא תבואה, אורז, גינזענג, גופר, בד ושש, צמר גפן, טאבאק, עזים, צאן ובקר, סוסים, חיתו יער. וגם אשר עורם יעלה לאדרת שער, בעלי כנף. דגים, משי, פנינים, נחשים לסעונים אשר חמה למו, קראקאדילע, זהב כסף, עופרת וברזל. תושביה מעורבים מאנשי חינא ומאנדשוטונגוזע"ן, מאמונת שפוי"א וקאנפוצי"י. עובדי אדמה, רועי מקנה ואורגי צמר גפן, גם ידעו לעשות מאתו נייר, גרורי שערות (פינזעל) להצובעים מזהבות הזהבים. לחינא ויאפא"ן יובילו משי בלתי מתוקן, צמר גפן, גינזענג, נייר, בד (לייטוואנד) גרורי שערות, עורות נמרים, צוויבעל, וזיבער, המלך אשר שמה ימשול בממשלה בלתי מגבלה ומלכותו מורשה לזרעו אחריו, רק מס ידוע יתן בכל שנה. (חלק אחד מחצי האי תחת ממשלת יאפא"ן). לנוכח על הארץ יעמדו אניות הרבה מלאים נשק בים. גם הרבה מבצרים וארמונות רובם על הרים רמים וגבעות נשאות, מלאים חיל צבא מלומדי מלחמה, בכל הממלכה ח' מחוזות ובתוכם קפ"ב ערים קינג־קי־טאוי בירת המלך, אוצר ספרים נדפסים וכתבי יד מהולל מאד. ראש המשגיחים עליהם נגיד אחד מגזע המלכות, בפאת דרומית, במבוא הנחל מים המבדיל בין קארעא [illegible] איי יאפאן, המי קוועלפערט הבנוי בנוה, הקיפו י"ג פרסאות. שמה העיר באנאן. תושבי האי רעים, את פני ההלך לא יקדמו ונרים [illegible].

ה ארץ טשאנגען או זשאנגען מערבית לחינא, תושביה יקראו אף שם צבע אהליהם זשאנגע"ן ירוקים (געלבען) וזיכלאגען שחורים.

מצריה לפאת קדמה, הינא. לפאת נגבה, הודו. לפאת מערב, ארצות הזיק"ם וארץ נעפא"ל. לפאת צפון, בוכאריית ומאנגאליית. (119°
עד 19° אורך 80° עד 26°) שטחה י"ה אלף פרסאות מרובעות על הרוב יקרא חלק הצפוני טיבע"ט, והחלק הדרומי ביטאן ולפעמים יכללו בעל' האסופות גם הארץ נעפא"ל בטיבע"ט.

נהרותיה שטה מבחרי נהרות אזיא שמה יקרו (א) נהר גאנגים (עיין הודו) (ב) [בוראמפוטער. (ג) נאקיאן (ד) לאקיאן (ה) מענאמקעם (ו) יונגזעקיאן], מבחרי הימים, הים יאנדראא. והים טערקין.

אוירה טיבעט היא היותר גבוהה ומלאה הרים שבארצות אזיא. הרי מוסטאג ראשם מכוסה בשלג עולמים. במקומות ההרים אשר בפאת נגבה האויר כבד ורע לנשימה. בעבור האדים הנעלרים ביערים אשר שמה לרוב ימי הססיו שלנו ימי קיץ להם וכן להיפך, מירח תשרי עד אייר האבק פורח ובני רשף יגביהו עוף ע"י רוחות וסערות אשר כענגים יעלוהו מעלה, ויחנקו כמעט את הפוטטים בחוצות, אבל האויר בהיר ומזהיר אז אשר עינים רכות וכהות לא יכלכלוהו. מירח אדר עד סוף אייר האויר ממוזג ומלונן מעט ע"י הרוחות והגשמים ומני אז יתחילו ימי הכתיו, הקור הולך וגדל, והקרח הנורא יכביד אכפו על כל בשר, כי גם חיתו יער ימותה. ומה גם בארצות הצפון אשר שמה יכסה חשך עב את עין הארץ כל ימי החורף והטביחן החומגלים ימהרו להמלט על נפשם אל הורי עפר וכיפים מחמת הקור והקרח הנורא. ובמערות ונקיקים עמוקים כעכברים יתחבאו, בימי הקיץ שלהם יבער החום לפעמים אשר גם יבול השדה ואמהי הגגות ייבשו וימולו עד כי לא ביד יקחו, כי עד ארגיעה ישחקו ויהיו לאבק דק בין האצבעות אם בכף יתפשו, גם את כלי המדהם ואת דלתות בתיהם יחבאו בעבור זה בבגדים ושקים מלאים למר, למען לא תהדר במו זיקי החום וישברו. ולפעמים ישמיעו כלי עץ קול גדול בהשברם, כקול קני השריפה עת כידודי אש מפיהם יתמלטו, אף כי זולת זאת עץ לא ירקב בארצות ההם אשר גם רמה לא תאכלנו.

אמונת הארצות ההם תקרא בידסטי (פויא בלשון הודו בודה"י או אמונת דאליו־לאמא (הוראתו הכהן הגדול) האמונה הזאת מלאה קן לה בכל אזיא מזרחית עד הרי ניילא"ן ומחזקת יותר ממאה מיליאן מאמינים. גם הרבה בתי תפלות לה ולגדודי כהניהם אין מספר. יסוד דתם הוא מליאות צלם נשגב (והוא הפויא) שוכן בית תומר. כי לפי אמונתם נאלם שכינת קדשו בגופת הכהן הגדול אשר יחיה לנצח, כי הקרי בינהו עת ידע כי קרוב לבא עתו וימיו לא עוד ימשכו, יאצל רוח קדשו על איש רלהה נפשו בו, לפעמים גם על עולל ויונק, והנה עליו הרוח, ועל דרך זה הוא חי לעולם, ובלי המותה לא יתפטוא, ולכן יעריצהו ויקדישוהו ובהוד והדר יעטרוהו, את פקודיו ישמרו לעשות, ואחרי דברות קדשו לא ישנו. הקלר רוח אנוש לשאת אף על אברת דמיונו פאר וכבוד ותהלה אשר לא לו יתנו, כי גם לאשר מעיו יריקו קדוש יאמרו, עודו בכפם יבלעוהו, וכאהרי נופת נפים אצבעותיהם ילהטו, מימי רגליו ימהלו בנזיד אכלם ובכל משקיהם אשר ישתו. במקום הקמיעות אשר ישתמשו בם שאר לאומי אזיא כנזכר, ישתמשו מאמיניו במטפחות קטנות אשר יריק בהן, כי כל היוצא מגופו קודש הוא להם, מקצתם יקחו גם מימי רגליו למזור והתבושת להרבה התלואים ואת פרשו יערבו עם אבקת ביזא"ם או מבוא"ם ויעשו מהם כדורים קטנים מולטבי' אשר יתלו על צוארם ג"כ במקום קמיע, או תחת בושם ימחקום לאבק דק ויזרום על פני האוכל (ככה עתקו הבלי שוא גם גברו חיל, ככה עלרו כה לכבות בלעיף עלטה את פני בת אלהים התבונה העדינה. מי שמע כזאת לעבוד אלהים בפקולים כאלה ולעשות עבודה מגועלה בלי גועל נפש וכלימה! שהה לעפר נפש בומע הרסה פנוע זולם אדם וקלון מיגאו! תם אפסנו ומה כל המון לבגי עמחוטינו גם

כהרגל יעשה על כל ! אם תועבה יבחר רק אחד , בעיני אחריו ימשכו , לצדקה תחשב , ההשג אלוה לאומי טיבעט חכמה ולא הלך לנצאות הגוים ההם בינה ? לא ! לא ! כל רואיהם יכירום כי מתי שכל ואנשי לבב המה , אך ההרגל לכונן אשוריו רק על המחוקה מפרשי רגלי קדמוהו , יוליכם תועה במשוכת ההבלים , האמונה עם עינים עצומות ואזנים אטומות העם להאמין בהבל נדף בשוא נתעה , אנחנו נלעג לילד הבוכה , אמר משורר איטלקי , כי ידענו הבל סבת בכיהו . וצבא מרום במרום ישחקו עלינו כי גם עד זקנה ושיבה כעוללים אנחנו' חכמים אנחנו ובינת נבונים אתנו , אך אל מה ? לחפש לבקר מומי עמיתנו רק לא מומי נפשנו , כי אין אדם שליט ברוח עינהו להלאהו ולמהההו , ואין לאיש מרחיב צעדיו לפשוע מהורך צלו והלאה , סוף דבר אך כל הבל כל אדם נצב סלה . האליל הזה לא שם לפנים רק בשמים פיו , כי לא הפקיד פקידים רק בעניני הדת והאמונה לבד , אולם אחרי כן החל להשתרר גם בעניני הממשלה , וזאת העירה מלחמות גדולות תוך הארץ וחולה לה , עדי השלימו בשנת תקי"ב ובאו בברית יחד שיהי' איש ואל ההוא מושל גם בארץ מתחת . אך ממשלתו תהי מגבלה ונעצרת מרצון קיסר חינא , ובלעדי חפצו ורצונו לא יעשה דבר בעניני הממלכה , ומני אז ממשלתו הלכה ודלה ! לחוק יעשה לנו האליל הלזה . כל השומע יצחק לו . כי מי שמע כזאת לשמוע אלוה בקול איש וסר למשמעת בן אדם תולעה , השוכנים בטיבעט דרומית מזרחית עשו להם אדם אלהים אחר הנקרא באגרא-לאמא אשר ג"כ לעולם יחיה כמו הנזכר ויסגדו אף ישתחוו לו ובכל מיני פאר וכבוד יעטרוהו . אלה שני האלילים , יקראו לאמא קאנקי (אבות נצחיים) המה ראשי הממשלה והאמונה בארץ . ואם על עולל ויונק תנוח הרוח , ע"ד הנזכר כי סמך הלאמא את ידיו עליו , יפקיד קיסר חינא מושל אחר תחתיו עדי יגדל ויהיה לאיש . זולת אלה עוד להם ז' ראשי פקידי אמונתם הנקראים קשאוה-טען , גם בתי תפלות למושב הנשים הקדושות (נאנען-קלאסטער) הגדול שבהם הוא אשר על אפי ים יאנדרויא , שמה מושב הכהנית הנקראת לאמיז"י אשר תהיה ג"כ נצחה על דרך הנזכר , וגם אותה יהללו יעבדו ויפארו כמו האלילים הנזכרים. ספרי דתם כתובים בלשון הודו . מספורי מעשה בראשית וכן מחטא עץ הדעת , יספרו על דרך ספורי תורתינו הקדושה , בגלגול הנשמות , מתענוגי הג"ע ומעונשי הגיהנם יאמינו על דרך אמונת היהודיים .

תושביה שחרחורין , מראיהם ירוק כהה (דונקעל געלב) עיניהם קטנות שחורות וארוכות מאד , שערות גבותם דקות , עד כי לא יתראו ממרחק . פניהם שטוחות , עור בשרם חלק מאד , לפעמים יזקינו טרם יצמח זקנם . רובם יש להם גבנונית בשר כמו זפק (קראפף) בצוארם לפעמים יתלה עד החזה , אין תואר והדר לבניניהם , ויותר ידמו לאהלים הנעשים משריפת הלבנים מלמגורות בני אדם . כי המה בנויים מלבנים בלתי שרופות , ובחמר וטיח לא נטוחו ! בעבור הסערות המתחוללות שמה בכל עת לא יקרעו להם חלונים רק ג' או ד' חורים להאיר הבית . הגגות שטוחות , ויציע להם סביב מגובה ג' רגלים . עליהם יניחו ערמות לבני' בלי סדרים ובתוכם יציגו נס קטן או מוטה עץ אשר ממנו ימשכו מיתר קטן עם רצועות מנייר או כתבות לבנות אל בית שכנו הקרוב אליו , והוא סגולה נפלאה להשמר מהרוחות והשדים לילין ולילתין ודומיהם , וכן יחזקו במסמרים מנעלי ברזל אשר בעקבי הסוס על סף הדלת , והיא ג"כ שמירה מעולה מחמת המזיקים הנזכרים . וכן יזרו גחלים עוממות , לאט לי עמי ! הרפי ! פן ילמדו הסכלים לעשות כמעשיהם , כאשר למדו לקסם קסם מדרכי האמורי אשר אסרו חז"ל במס' שבת ובתוספתא שם פ' ה', ושאר הדורות אשר יתחשבו בעונותינו לסגולות , ידמו בנפשם לעשות צדקה בהצדיקם את רשעתנו ובסלפם דברי צדיקים ז"ל בדברים עמוקים ובפלפולים נפתלים , אשר לא כן עשו אנשי אמת והצדק בשפתיהם תוכחה על גוי ועל אדם יחד , המה לא נשאו ס

בחורים ולא בושו לקרוא נגד העם ונגד השמש „ כי מלאו מקדם ועוננים כפלשתים„ אולם עם לחשות כי עת רעה היא, אחת מדתי הארץ לבל יהרגו בעל חי בשאם נפש רבים לא יאכלו בשר כלל. ומה גם הכהנים מקצתם יראים למכור גם את צאנם לבל יובלו לטבח חלילה. בשתותם משקה יטיפו טפות מעטות ארצה נסך לאליליהם, הנשים והכהנים לא יטעמו כל ימיהם ממשקים המשכרות. את המלך יכבדו בבואו בפירות ומשקות, ובהכבדו בהם פעם שנית אות הוא לו לטוב לביתו כי נפשם תערוג לתנוחם. בהשקפה נמהרה יתראו למרי נפש ובני שחץ, אולם באמת המה ענוים, אוהבי אדם אנשי אמונה, שפלי רוח נגד גדולים, ועוזי לבב נגד צעירים מהם לימים וליתרון הכשר דעת. מיראתם לבל תמלא הארץ אותם ולא תמצא להם, ישאו אנשים הרבה אשה אחת, כי ישבו אחים יחדו ישאו להם אשה א' אשר יבחר להם הגדול כי לו משפט הבחירה ויהיו כלם באגודה אחת וכל אחד יתאמץ להפיק רצונה ולמצוא חן בעיניה. הבנים יחלקו לפי השנים הגדול לגדול והצעיר לצעיר. הכהנים לא ישאו נשים. גם אין להם חלק כלל בנשואי זולתם, רק עדות האנשים אשר נכח פניהם התאחדו האיש והאשה כי ישאו יחד. תאמץ ותחזק הקשר אשר לא ינתק ג"כ כ"א ברצון שניהם. האשה אשר חטאה תחת בעלה, תוסר בענוים מכאיבים והנואף בעונש כסף לבד, אך זאת לא תאונה כי אם פעם בעתים רחוקות. גויות אליליהם וראשי כהניהם ישרפו הכהנים לאיד וימלאו מהם פסילי צלמיהם אשר יעשו נבוב, ויציגו אותם במרומי קרת לכבוד ולתפארת. גויות בני העם ישליכו אל הבורות מוקפות חומה ושמה יהיו לברות לעוף השמים ולחית השדה. טרם יובילו את המת לקברות. וכן כמה ירחים אחרי בלותו, יתפלל הכהן ויבקש רחמים בעד הנשמה שתהיה רוחמה ולא שממה. ביום כ"ט לחדש תשרי יחוגו בכל שנה חג גדול לזכרון המתים שככה מתו. בערב יום ההוא יאירו העששיות בראשי בתי תפלתם, הפעמונים יצלצלו בקול גדול ולא יסף, ובכל ארמנותיהם ישאו בתוף וישמחו לקול עוגב נבל וכנור. ואחרית השמחה תפלה, אם בעד נשמות המתים או בעד החיים אל המתים, או בעד שניהם כאחד, כחוק הפרים הנהוג בשפאניא אשר הפרים יאחזו חרב וילחמו יחדו כבני אדם עורכי מערכה בשדה להם, ישחקו גם בטיבעט, גם בשחוק השחק ובמלאכת השיר והניגון המה מהירים מאד. אולם בההלוכות אשר הידיעות לא הרחיקו ללכת, להיותם שוכנים לבדד בתוך ארצם ודבר אין להם עם ארצות אחרות, כי ההרים הגבוהים אשר שמה הבדל יבדילו ביניהם לבין אשר תושבי חלד! ומה גם תושבי ארצות הצפון, העם היושבים בחשך וכשוכני קבר במחשכים ילינו כנזכר, אין ספק כי גם רוח מבינתם, בחשך יכוסה. מספר תושבים לדעת בעלי האסופות החדשים בערך י"ב מיליאן, לשונם אשר תהלך בארץ תקרא (אומין) ולשון קדש שלהם אשר תדמה ללשון הודו נקראת (אוטשען), גם ידברו בלשון חינא ולשונות הטארטאריא. גם בתי דפוס להם, י"ב בתי מדרש גדולים ולהקטנים אשר בבתי תפלתם אין מספר. אליהם ינהרו גם נערי בני חינא קאלמוקי"ן וטארטארין ללמד שמה פילוסופיא, תכונה, חכמת הרפואה, ובראשם ידיעת הדת והקסם (מאגיא), גם ידעו לעשות בגדים עבים, נייר מקני באמבא, נשק אבק שריפה, אבל רוב עמלם בעבודת האדמה ומרעה המקנה, אורחות סוחרים הולכות לחינא, בוכאריא, נעפאל ובענגאליען. הבריטאנים יעשו עמם מסחר עלום ע"י אנשי הודו.

יבולה ושאר תוצאיה תבואה יין הרבה מיני פירות שרשי ראהבארבאר, שורי ביסאל עם זנבות ארוכות ולמר היותר טוב ומהולל בתבל המכונה בשם (שאאל) חיתו יער חית הביזאם, סוסי פראים צאן ובקר חזיר, זהב ממעי הארץ, גם עפרות זהב אשר ישטפו הנהרות. כסף, כסף חי. ברזל. נחשת. עופרת, גפרית ומלח, גאלמייע אבני נזר, טינקאל ליינייבער, ארזעניק ואבני שיש.

מחלקות פרטיות המדינה. טיבעט תחלק לי"א מחוזות. (א) (נאסאן) ס

(גאדאק) . לפנים פינפא הקטנה , שם הבירה כשם המחוז . (ב) נגארי .
(ג) (טשאנג טישולומבא) בירת הבאגדא, לאמא מדרש לחכמות . (ד) (בריעד יאנג) :
(ה) על נהר בורעמפוטער . (לאסא) מושב ראש בעלי הפקודות אשר לדאלאיי
לאמא , כ' בתי מדרש , רבה המסחר עם פעקינג הבירה , בית דפוס בלשון חינא
ארמונות בנויות לתלפיות . ב' פרסאות ממנה בית תפלה וארמון הנקרא (פוטאלא)
על הר , שמה מושב הדאלאי לאמא על הרוב , הארמון גבוה ד' עליות (שטאק)
בנוי בהיכלים בחוזק וביופי בתבנית בנייני אירופא , בתוכו י' אלפים חדרים ,
הרבה אלרום ושדרות ותהלוכות ספונים . (ו) (קיסנג) . (ז) מאקפאא . (ח) (קאמבא)
(ט) (קאהאנג) : (י) (אתדאא). (יא) האר . תושביה עסקים בעדר .

ז ארץ נעפאל או נעקפאל °105 עד °101 אורך °29 עד 50, °27 רוחב הרים רמים סביב לה . תכונתה לא נודע לנו באר היטב . יבולה ומצאיה , ברזל נחשת צמר גפן בוירסאק"ם , צאן עם ד' קרנים , קופים , פאסאגייען , יונים ירוקים (גרינע) ודומיהם . אמונתם אמונת הלאמא , ראשי האמונה אשר תהלוכנה בארץ . לשון נעפאל אשר תדמה מאוד אל לשון הודו , ולשון נגארי הנושנת יותר מלשון אלקריטא במזרחה עם פרא בלי אמונה וחינוך הנקרא דשיקאטייער . כל הארץ תחת ממשלת מושל (ראייא) אחד , הנותן מס קצוב לקיסר חינא ונחלקת לג' ראשי מחלקות : (א) (פאטאס) או הנלא . (ב) (באטגויא) שם הבירה כשם המחוז , י"ה אלף בתי אבות (פאמיליען) בתוכה : (ג) (קאטמאנדוא) או יאהש . הרי (זומבי) קדושים להם כי שם קבר הלאמא"ם מטיבעט , לפנים היה להגולרים שמה גם בתי תפלות אולם בזמנינו גורשו משם :

ח ארץ זאקום או זענגוויין בין נעפאל וביטאן נטויה לבענגאליען , תחת ממשת חינא .

ט איי ליקיועקא בין קארעא ובין האיי פארמאזאי ויאפאן , והם שש ושלשים במספר תחת ממשלת מלך אחד אשר מקץ שנתים ימים יתן מחיר המס המגיע ממנו לקיסר חינא , גפרית , נחושת , בדיל , קליפות הומטים ופנינים . היותר גדול שבהם האי (ליעאוקיעו) שם הבירה (קינגטשינג) בה ארמון המלך , חוף אניות (נאפאקיאנג) הגון אדם בתוכו הרבה תבואה , אורז לפת , עצי קאמפפער עצי צבעים שבפיהיאם תפוח אנאנאס , פראנגען מטראנען , טהע , איגגווער , פלפל שחור צוקער , עזים מלה סוסים צאן ובקר לבאים עופות , דבורים , פנינים ואלמוגים . על כל האיים בתי מלאכות לנשק , נייר , משי , זהב , כסף ושאר מתכות וגם לבנין אניות , תושביה מאמיני אלהות ומדברים בלשון אשר אין להם התדמות כלל ללשון חינא או יאפאן :

י (קאטינחינא) (עיין הודו) :

הארצות אשר באזיא התיכונה (מיטטל אזיא) לא נודע לנו מתכונתן ידיעה ברורה מכן ארץ (מאקוואנפור) בין נעפאל , בוטאן , בענגאליען , ואארקא (°104 עד °101 אורך . °28 עד °27 רוחב) הרבה יערות , בתוכם שנהבים נמרים ושאר חיות , שור ביפעל ובעלי כנף . ארץ גארקא בין ארץ הנזכרת ונעפאל (°102 עד °101 אורך . °29 עד 30'–°27 רוחב) שם הבירה כשם הארץ ועוד כמה ארצות קטנות אשר לא נודע היטב תכונתן :

קיסרית יאפאן או שאפאן בלשון הארץ (ניפאן) ארץ (השמש)

מצריה ומירה לפנים לא נודע באירופא מהממלכה הזאת רק כי איים רבים בתוכה , אבל לא אם כלה מכוננת רק מאיים נפרדים , או אם גם מקצה

מחוברים עם הסאַרטאַריי׳ הגדולה או אם ארץ (יעדזא) ואמעריקה ? בשנת ס״ק נודע ידיעה ברורה על ידי שרים חכמים אשר שלחו מרוסיא לקאמשאַטקא להור הארצות ההם , כי כל הממלכה על איים נפרדים נוסדה , וע״י בריח הים (זאנגאר) היא נפרדת מארץ יעדזא , וטארטאריי׳ הגדולה . כי הים (יאפאן) יסובבנה מכל עברים , ויפרידנה בשפת קדמה מארצות (קאליפארנען ומעקסקא) אשר באמעריקא , ובשפת ימה מארץ (חינא וקארעא) . בשפת נגבה מאיי (פיליפינען) והינא . ובשפת צפונה מהאי (יעדזא) . סביב חופי ובריחי הים הרים גבוהים ורמים כנד יעמודו על שיא ראשימו שלג עולמים . המים דלוחים בהרבה מקומות ואינם עמוקים , גם מלאים סלעים וכפים וגלים מתגלגלים (שטרודלעי) לעת סופה וסערה יאתיו והמה יעצרו גם בעד איי אדיר לבל יעברו ויבואו אף אל קצה גבולה ? כי עיני הטבע עליה מראשית הוסדה לעשותה ממלכה מיוחדה והלך נפרדה בהבל ארצה . אף לא קפצה ידה מלחוננה ביבול ומלאי הארץ למכביר , למען לא תאלצה ההכרח לסחור או לבא בברית עם שאר ממלכות הארץ . הכונתה 159° עד 146° האורך . 42° עד 31° רוחב שטחה 8600 פרסאות מרובעות) הרים מריקי את בהוכה אשר אין בכל ארצות תבל כמוהם לרוב , ולכן תפקד בכל עת ברעש ורוגז הארץ (ערד בעבען) ההמון אשר שמה לא ישימו לב אף לא יפחדו ולא ירהו וממנו באמרם„ ומה ירע לנו ההמן (וואלפים) בחסרו עוד הפעם מעמקי ארצנו ? אף כי על הרוב ימשך המית קול הרעש עדי תרגז הארץ ממקומה , העמודים יתפלגון הבתים יוטו לרסיסים והחומות לבקיעים ערים רבות תשימנה , ואלפים מבני אדם ימלאו קבריהם תחת גליהם , וממגורם יפרצו אגמי מים ורפש מהול בחלקי גפרית . ארצם מלאה אבנים , ובכל זאת ארצות הושביה תעשנה פוריה . הקור גדול בחורף והחום בקיץ מאד מאד , אף ברוחות והגשמים אשר ירדו שמה לרוב יקררו את האויר ויטהרוהו .

יבולה ושאר נאותיה . זהב ונחשת לרוב . כסף בדיל , ברזל גפרית , אבן סנדלה (דיאמאנט) ושאר אבני חפץ . נפט עפרת . זכוכית לבנה . אבני נחלים ומיני מתכיות (מינעראלקוועלען) אלוני „ פיכטן „ ליפרעסען „ טאנגען „ לעדערן„ מוילבער „ פירנס „ קאקס „ פאפיר „ קאמפפער „ טעע (מתכונתם עיי׳ ראשית למודים ח״א) הרבה מיני פירות . ובפרט אראנגען , ליממראנען תאנים , חרדל נמר גפן , שאבאק אורז , ושאר מיני תבואות , סוסים קטנים שור ביפעל , צאן ובקר עופות הביתות , צבי , עופר . חזירי יער לרוב , נעמזען . שועלים אשר יאמינו כי נפשות רוחות ושדים בהם מגולגלים . שפנים . ארנבת , עופות המדבריות . אף כי על המעט יאכלו בשר וגם חלב הפרות ישפכו לארץ ולא יאכלו . בעבור אמונתם בגלגול הנפשות עיי׳ הודו . כלבים שוכבים המונים המונים בראש כל חוצות והמה לשמן לעובר ושב , על תושבי כל הרחוב לכלכל מספר ידוע מהם . ולהביאם אם יחלו אל האהל הבנוי רק בעבורם בכל רחוב ורחוב ? וכלב כי ימות באהל ישאוהו אנשי הרחוב ההוא אל ההרים ויקברוהו שמה כאחד האדם„ את העכברים אשר שמה לרוב ישכילו תושבי יאפאן ללמדם תרבות ולהרגילם לכל מלאכה . הגמלים הלבנים (וויספע אמייזע) והם הולעים לבנים כשלג , ויהיו בהברה כנמלים גם ישוו להם בגדלם ותבניתם , והם יחפרו הבתים ויאכלו וישחיתו את הכל עד מהרה , זולת אבן או מתכות , גם הסחורות אשר בבתי האוצרות ממלתעותם לא ימלטו אם לא יזורה מלח תחתיהם , את האור ורוח היום כהגשמה ינשאו (עיי׳ הודו) . נחשים ממינים מעטים , הנורא שבהם הוא הנקרא (פירהאבקון) גם פיבאקארי , קוראת שמו בלשונם אורך היום , כי הנשוך ממנו לא יחיה רק עד בוא השמש , מראהו ירוק כדשא , ראשו שטוח ושניו שנונות כחרבות , אנשי הצבא יחפשו כמטמונים את בשרו , כי הוא יצוק כח ויוסיף אומץ בנפש אכלו ? אם ישימוהו בכלי מבוא מבית בשיד , יוציא אבק דק מהולל מאד הנקרא (גאוואנאפלבן) יהיה מזור לתחלואים רבים , תולעי משי , דבורים וחגבים , דגים לרוב גם התנינים הגדולים (וואלפיש) החומש

של הכרמן חומטי הפנינים (פערלען מושעלן) ואלמגים.

מנהג ממשלתם לכל מחוז ומחוז נסיך או נציב אחד. ומאלה יבחרו וישימו להם ראש אחד והוא הקיסר (קיבא זאמא) הרודה בכל אשר להם ומביא את העריצים והגאים הסרים למשמעתו תחת עול קשה ומועקה אשר לא מהרה ימישו משם צואריהם כי בהבל הבלי אמונתם יתמך כסא ממשלתו, ובתפארת הדר גאונו אך וכאן יתאחדו, כי ירהב עוז בנפשו להיות גם מחוקק לעמו ולהתוות להם חקים ומשפטים אשר רסן מתעה יהיה על לחיי עמו וכבלי ברזל להשפיל לאומיו, ואף כי יצוה לכבד את ראש הכומרים (דיירא זוימא) אשר לפנים גם הממשלה גם הדת והאמונה למשפטו עמדו) לבל ימרה איש את פיו בדבר האמונה בכל זאת ישכיל לאחוז במעגלי כח ע"י חכמת משפטיו ברסן קנאת האמונה. (רעליגיאנס אייפער) הנפרשת בלבות רוב הכהנים והכומרים, גם יחכם לאסור ע"י כבלי מצותיו ידי השרים אשר בכבודו יתימר ובמו פיו את רגליו ישק, מדעתו כי כל עת יסור למשמעת הדיירא אשר על הדת והאמונה למשפט ישור. אף כי אין לו כעת עוד חלק ונחלה בעניני הממשלה לא הכון ממלכתו בידו. זאת משפט הקיסר ומשפט עמו! כי גם בפרוע פרעות ביאפאן לא ישימו המשרה על שכם הדיירא להושיבו על כסא המלוכה כבשנים קדמוניות, בהשכילם גם כן להבין כי ממלכת הכהנים נכונה תהא בשמים ממעל אבל לא בארץ מתחת, כי מי יעמוד לפני זעמם, ונגד עברתם הקשה מי יקום? חקים טובים ומשפטים צדיקים להם ומעולם לא העיז אחד מגדולי איש להפירם, מבלי יענש בהריגה אם באבדן חייו או בהעברת הדר גדולתו. הקיסר ישים נציבים בארץ, וישפוט בצדק עלילותם ופעולתם באמונתו, ואם ימצא בם שמץ עון אשר חטא, יסיר המשרה מעל שכמם ויעמיד אחרים תחתם, הנציבים יעמידו שופטים בארץ אשר בדברי ריבות משפט יחרוצו, ובכל זאת יוכל גם אחד מאביוני אדם לצעוק חמס ולשפוך שיחו בחיק הקיסר על משפט השופטים? אשרי אנוש יעשה זאת כי בימינו ימצא צדק, יען אוהב מישרים הוא ולא יעות אדם בריבו. אולם על הרוב ימו אוזן שומעת לדברי שופטיהם, ואשר יחרוצו ישמרו לעשות בשובה ונחת ולא יתאוננו אף כי לא כן ידמו ולבם לא כן יחשוב. הנציבים יתגודדו בארמנות להשגיח על אשר עמו, ואחת בשנה יבואו אל (יעדזוים) הבירה לתת דין וחשבון להקיסר מכל עלילותיהם ומעשיהם. כל ימי ממשלתם יניחו נשיהם ועולליהם תחת יד הקיסר לערבון על אמונת רוחם לבל יאשמו בם חוק אחד אם בשאט נפש יפרו, יבלע אוצר הקיסר כל הונם ורכושם: ומהם ישיבו הגזלה אשר גזלו את עמי הארץ, אם אמת כי נעשתה התועבה, אך אם כזב ימצא בפי העם המתאוננים, ורק בעלילות שוא חשבו לדחות פעמי הנציבים כמוהם יענשו ואת רוב הון ביתם יקח. עושי עול ופועלי און יוסרו בחימה שפוכה. על הרוב ישפטו בשאתם יולדם ומשפחתם. וגם כל היקום אשר ברגליהם ברעתם ידחו. אין מספר לבעלי הפקודות אשר ביאפאן, וגם זאת רק לכונן שלום ושלות הארץ, כי כל אשר יוכיחו למשוך אבירים בחבלי הממשלה, ישקטו לבות אנשי עם הארץ, ותשוקתם למרד ולתת כתף סוררת ברסן הדומיה יבלומו. אולם כי יהיה בארץ מספר אנשי צבאם מאה אלף רגלים ועשרים אלף רוכבים ובעת מלחמה ש"ת אלף רגלים ול"ח אלף רוכבים נושקי קשת אוחזי חרב ומורי קני שריפה, כלם גבורים מרי נפש ומלומדי מלחמה מנעוריהם אשר לא יחתו ולא ישובו מפני כל? אולם מבלעדי משכן ארצה בלב ימים דלוחים ומלאים סלעים וכפים, יען עליה סלה לבל יבוא זר ואויב אף אל קצה גבולה. כל הכנסות הממלכה בכלל ישפכו אל אוצר הקיסר לבד, ולהדיירא רק הכנסות קצובות אשר עליהן אין להוסיף. הכנסת המדינה רבה היא, כי תושביה רבים והמון אדם ימלאוה, מס הארץ ילקח מתושבי הערים איש איש כפי מסת מדת אדמת אחוזתו יתן מכל אמה מרובעת מס ידוע, מהשדמות ישאו השמינית מכל אוכל אשר יעשו, ומהיערות ג' מכל מאה מהון רכושם. מכבש

גבולם לא ידעו רק יושבי השערים בעלי נכסים אשר יתנו רק אחת לשמונה שנים ג' זהובים ההאללענדער. אף כי נרכי הקיסר רבו למעלה ראש, כי בכל עניניו ומפעליו יתראה עשר כבוד מלכותו ויקר תפארת גדולתו, בכל זאת לא יוציא בכל ימי השנה יותר מהכנסת ג' ירחים.

מספר, אמונות, תכונות והסחר תושביה. מספר תושביה י"א מיליאן. לשונה השקים ובלתי בלולה בלשונות עמים זולתה תעידנה כי עם יאפא"ן גוי מעולם היא, ואשר עוד בהנחל עליון גוים, בהפרידו בני אדם בלשונם לארצותם, נפלגו גם הם בלשונם לארצם, בגוים לא התבוללו ובין עמים לא התערבו עדי היו במרוצת הזמן לגוי גדול עצום ורב, ולשון חינא היא להם לשון החכמים ובעלי האסופות. אותיות מיוחדות להם להמכתב ולפעמים ישתמשו גם באותיות חינא, הדפוס הוא כדפוס חינא (ע"ש), אמונתם אמונת עובדי האלילים (הייידניטע) הנחלקת לג' ראשי מחלוקת: (א) זינטוי. עובדים יכבדו את אלילי ארצם לבד: (ב) (בודזויא) עובדים יעבדו את אלילי חינא והודו: (ג) (זיאוסיא) היא אמונת החכמים והפילוסופים, אשר לא יעבדו תמונת כל דבר. הכהנים יקראו (באנזען) ובתי התפלות (פאגאדין) מראיהם ירקרק (געלבליך) עיניהם קטנות וגבותם גדולות כעיני יושבי חינא ומאנטשוריא, שעריהם שחורות עשירי עם ילבשו בגדי משי ודלי העם צמר גפן. הנשים תלבשנה רקמות מפרשי זהב וכסף. השכניהם ההינעזער לא יחליפו ולא ישנו מנהגי מלבושיהם מדור דור. המסחר אשר בתוך הארץ הוא רק לתושבי הארץ לבד, ואין רשות לזרים לעשות מקנה וקנין בתוך הארץ, או רק לנכוע הלאה מהעיר (נאנגאזאקי) זולת לנירי המלכים או לפלוחי חברת סוחרי ההאללענדר אשר בהודו. ואלים אשר יקרא לבוא אל הקיסר, המסחר נבזה ושפל ביאפאן, יען הנשיהם יחשבו לדוברי שקרים אשר תמם רכולתם. אף כי באכזריות המה יוסר האיש אשר בגדיה יונה את עמיתו בתשומת יד. אולם זאת יקרה רק לפעמים ולעתים רחוקות כי אמונת רוחם במסחר גדולה עד להפליא, בראש כל חוצות אמות מדודות באמת המלך, דם יוכל כל איש למדוד את אשר קנה הנה אין כסף, המסחר אשר בחוצה לארץ הוא אשר יובילו סוחרי יאפא"ן באניות לקאמינחינא זיאם, קאמבודא ואיי מאנילין: כסף, נחשת וגפרית ודומיהם, ומחירם יקחו על הרוב משי ואבר שחורות: ואשר יבואו שמה עם עזבוניהם, הם רק לאומי הודו וסוחרי האללאנד. אבל רוב מסחר יאפא"ן הוא עם סוחרי חינא מעת היותם לגוי וממלכה. סוחרי פורטוגאל היו הראשונים אשר סחרו לארץ יאפא"ן והרויחו בכל שנה יותר מארבע מיליאן ליוועד: אבל אחרי כי נגרשו משם בשנת רנ"ו, ועמהם הנוצרים אשר היו שמה כי רובם נהרגו יען התאמצו להמיר דת הארץ. ולקשור קשר למרוד באדוני הארץ החזיקו ההאללענדער במעוז המסחר ההוא, כי רק להם לבדם הרשיון מבין עמי אירופא*) ולאומי הנוצרים לסחור את הארץ ולאחוז בתוכם, יען הבטיחו כי דתי אמונתם שונות מאמונת הפארטוגיזים. אבל גם זאת לא יאות להם רק באופנים ותנאים קשים ומרים, אשר לולי תשוקת הריוח הגדול והפצלוס אשר ירויחו במסחרם ילאו לשאת אותם, סוחרי יאפא"ן מהירים והרוצים בספרי זכרונות ותשבועת המסחר, יותר מסוחרי איטאליא אשר להם יד ושם במלאכה הלזו בין סוחרי שאר ארצות אירופא. מטבעות זהב להם לרוב וגם מכסף ונחושת במלאכת חרש וחושב גורל אחד להם עם תושבי חינא, אך ביתרון הכשר דעת. כי

חכמים

---

*) החוקר המהולל קאנט (בבחינותיו על הרגשת היופי והנשגב, במכתבי הפילוסופיא שלו ח"ב) כתב כי אנשי יאפא"ן ידמו באומץ כחם וקשיות ועוז רוחם לבלתי ישוב מפני כל, ובהשליך גם על נקלות את נפשם מנגד, להבריטאנים אשר באירופא. וכן ידמו הערביים להספרדים בתכונת רוחם והפרסיים להפרנציים. וכן ישכיל לאמר שמה תכונות כל לאומי תבל במועלות ודעת. וע"ש כי כל דבריו נאמנים ועצומים.

חכמים המה לעשות כמתכונת כל דבר אשר יראו אבל לא לשאוב ממעמקי שכלם המצאות חדשות ! וגם בזאת רוח לבבם על משכן ארצם בעוכרם , כי לעולם לא יעזוב איש יאפאן את איי מגורתו לנסוע ארצות זולתם, זולת ארצות חינא, למען פקוח עיני שכלו ולדעת כי ערום הוא וגם יהיה . כל עת לא ילמוד חכמה תבונה ודעת מהעמים הנבונים אשר בארצות אירופא . עם נשיהם אשר ישאו להם יחיו בשלום ואהבה , אך בבדידות כל הימים . הוא עם אחוזת מרעיו ופילגשיו בחדרו , והיא עם רעותיה ושפחותיה בחדרה ; גם לא ילכו יחדיו כי אם בעת פרוח תפרח האהבה בינותם ותהי לו לאשה , אין ביניהם לא קנאה ולא חרדות . נשי רבני הארץ כי תאהבנה המון שפחות בהוד והדר אחריהן תמשכנה איש איש משוכבת חיקו ישמור פתחי פיו בדברו עמה , ולא יגלה אזנה משיחו ועניניו , אף לא ימתיק אתה סוד כל הימים , ולכן אין אשה אשה יודעת מאומה מכל אשר נעשה בעיר או במדינה . לכן שלוה השקט מרחפת בכל ארץ יאפאן , ואין פרץ ואין צוחה ברחובות ועריה . בחינוך בניהם ישמעו בקול הטבע בהיותם קטנים , ואת התבונה יעזורו עת כי יגדלו, האם היניק את פרי בטנה, ולא תקשיח את לבה ללא לה להניקהו מחלב נכרית , כאשר העשירות הנשים המעונגות בארצנו, ולכן כאשר יגדל היונק ומתעורר, כן תגדל אהבתה ותשוקתה אל עוללי מעיה . גם החל לא תתעלהו משמלתה על בשרו כי רופפה ועל בדי עורו הרכים לבל יצערו תחת החזיקים האלה ולבל יפלגו מכאוביו את רוחו ויהיה מר נפש מגיחו מרחם . כאשר יגמל הנער ילמדוהו הוריו לדבר ללכת ולעמוד כתומר מקשה במעמדו , אולם לא יעמלו להוציא פרי תבונה מעתיקי מדעים כאשר יעשו הורים שכלים בארצותינו , כי בזאת לא יצליחו בניהם אף לא ישכילום , רק יצליחו יונקות שכלם ועמודי בריאותם ירופפו , ולמות כבן חכם עד נאה לא יגליהו, ולכן לא ילמדו המה את בניהם בנעוריהם רק לבטא בשפתיו דברים הצריכים לו , אולם אחרי כי יגה שביב שכלו . לא תחוס עינם על הונם ועמלם להורהו דעת ודרך תבונות להודיעהו . בלמדם את בניהם , יקחו עגות מן ודברים ניחומים תחת שבט מוסר ומקל חובלים . באמרם הוכחת מוסר בנחת ישמעו ובדברי עגב יעלה אף . ולכן יצוה למורה ללמוד את חניכיו לאהוב את הלמודים אך לא לירא מפניהם כמפני חמת מציק . גם בתי ספר בכל עריהם לנעריהם , והכהנים הם המורים , את הנקיות יאהבו עד להפליא , בתיהם בנוים מעץ למען יקל למשחם בשמן אשר יאהבו מאד , והמה קטני הקומה אבל מהודרים ונקיים, גם היכל הקיסר איננו גבוה יותר מעליה אחת , בכל בית חדר מיוחד לרעים אהובים , שמה יאצר כל כלי חמדתם . חלונות הבתים מנייר דק . כי מזכוכית לא ידעו כלל . גם מראות הלוטשות אשר להם המה מצלחות ממתכות מלוטשות ומבריקות מאד , על הארץ ישבו כהינעזער (עיי' חינא) גם גנים הרבה שתולים בנוה להם . רחובות הערים אינם מרוצפות באבנים , אבל הדרכים והארחות סלולות ורחבות מששים עד מאה צעדים , גם יפיקו עונג לעוברים ושבים , כי בצל דליות האילנות הנטועים בעברי הדרכים ימצאו מחסה ומסתור מקרני השמש אשר יכהו שמה בחזקה בימי הקיץ . האכרים ועובדי האדמה יבלו שמה שעותיהם בנעימים , ולא יעבדו עבודת פרך כל ימיהם , אף כי דרכים וגשרים רבים בארץ בכל זאת לא יחלו הנוסעים ממשאת המכס , כי הכל ילקח מאוצר המלך , והנוסע יסע למחוז חפצו וילך לבטח דרכו כהולך בחליל באין מעצור או מכלים דבר , מחמס שודדים או גנבים לא יפחדו ולא יראו כי לא ימצאו ביאפאן , ואם המצא ימצא גנב בעתים רחוקות ענוש יענש באכזריות חימה , בהרבה מחוזות גם מעינות מים מכוסים על אם הדרך , למען לא יצמאו בהרבות ילכו , הרבה בתי נתיבות , גם ימצא העובר ושב כל מאוייו במהירות ובנקיות נמרצה . גם מרחצאות טובים , מזמרים ומשחקים , בתולות יפות ואשות הזמה מלובשות שני עם עדנים , מזמרות מרקדות ומשוררות על הרבה כלי שיר , רבות בנות מלומדות במלאכות מפוארות אשר אין כמוהן בארצות

אירופא, הרבה בתי קדשות ביאפא"ן כי הזמ' שמה שלמת אף כי נשים הרבה להם, רגעי ארץ הינא יבהרו שמה אך לנסוע ולהתענג בתענוגים המופלגים ומנוהגים ובנדק יאמר כי יאפא"ן היא בית זימת הינא, נער וזקן טף ונשים יעשנו טאבאק את העשן יעלו מנחירי האף, את פני המלך יקדמו בספל טהע ומקטרת טאבאק.

מחלוקת פרטיות המדינה, הממלכה בכלל הכלול ג' איים גדולים אשר למשמעתם יסורו ארבע איים קטנים. הגדול והמובחר שבהם א האי ניפאן (הראשו ארץ השמש ועל שמו יקרא כן הממלכה) משכנו באורך ממערב למזרח פונה בקצהו האחרון לצפון [מיאקא] על נהר [קאמנגאויא] בירת הדיירא ורבת המסחר, יותר ממיליאן מספר תושביה. [יעדא] על נהר [טאנקייא] תש"ל אלף מספר בתים יותר ממיליאן מספר תושביה. רבת המסחר בירת הקיסר (קובא) היכלו מחזיק בהקיפו ה' שעות. ב האי [נימא] דרומית מערבית להאי הנזכר, וגם בירת הים יבדיל ביניהם, ארכו קנ"ה ורחבו חמשים פרסאות בערך, ט' מחוזות בתוכו, יותר מקט"ו ערים. הקטנה שבהן תחזקת יותר מאלף בתים, [נאנגאזאקי] רבת המסחר מכל ערי הממלכה ההיא גם חוף לאניות רק שמה על האי (דעזימא) המחובר לה ע"י גשר רשות להאללענדער להביא את עזבונם ולעשות מקנה וקנין. ג האי [ניקאקא] משכנו בין שני האיים הראשונים. בתוכו ד' מחוזות בין ג' האיים האלה ובסביבם איים רבים לאין מספר, מקצתם זרועים ומקצתם ארץ מלחה. בכל הממלכה תר"ד גלילות על ג' איים הנזכרים י"ג אלף ערים, רובן גדולות והמון אדם בתוכן, וכלן פרזות אין חומה, הרחובות ישרות אין אחת מהן מחזקת יותר מששים ופחות משלשים בתים, במקצעות קצת הרחובות שערי עץ אשר יסגרו בלילה, בכל הרחוב מקום מוקף בשבכה, שמה מעין המים וכל הכלים הנצרכים לכבות הבערה, ערים קטנות וכפרים לאין מספר, ובפרט על האי ניפאן ימלאו כמעט את כל המרחק אשר בין עיר גדולה לרעותה, בלבד האיים הנזכרים יחשיון תחת ממשלתה אף כי לא יסורו למשמעתה האיים האלה, האי [ליקיועיא] בין יאפאן ובין פארמאזא. תחת ממשלת הנסיך מאזאטזומא, [טיזאזין] חלק פליפי או חלק העליון מחצי האי קארעא. [יעזא] והוא חלק מארץ קאמטשאטקא, והקיסר חלק אותה למשמעת הנסיך מאטזומייא. מלבד אלה יש עוד ב' איים הסרים למשמעתם, האי [קינזימא] (בלשונם אי הזהב), והאי [גינזימא] (אי הכסף) תחנות ותכונת האיים האלה יסתירו בסוד לפני עמים זולתם, שמותם הנחמדים העירו עוד מלפנים חמדת מלכי אירופא לתור אחריהם ולשלוח אניות לבקשם, אבל כלם שבו לביתם ריקם כי לא מצאום, האי [פאטזיקא] (בלשונם האי מגובה שמונים קלאפטער) הרחק מאד מיאפאן לפאת נגבה, הרבה איים קטנים סביבו, והוא האי המובחר אשר אסירי המלך הגדולים והנכבדים אסורים שם יכלכלו את נפשם מאריגת בגדי משי יקרים אשר יארגו עד להפלא, כי על הרוב יתרון הכשר דעת לאנשים ערומים כאלה, ואין רשות להוביל מבגדים ההם חוצה לארצם. ומהם הרבה מינים אשר גם בארצם אין רשות לעשות כמתכונתם, בעת יובאו לשם האסירים או מחיתם וצרכיהם, ימשכו את כל הסבכה (פאהרצייג) למעלה, ויורידוה אחרי כי יריקוה למטה ע"י מלאכה ידועה ליורדי הים באניה, כי האי יעמוד כנד בתוך הים והחוף מלא סלעים וכפים, האסירים יעבדו שמה עבודתם ולא ישמעו קול נוגש, כי גם שומרים לא הפקדו עלימו, יען גם באין שומר לראשם לא ינום להם גם ולא ימצא להם פלים.

אל נפש כלך הנשגבה , המתלוננת בצל שדי

1

גֶּבֶר כִּי יִטַּע כֶּרֶם, יִקְטוֹף פְּרִי—מִגְדָּיו
כְּבֹא עֶת־קַיִץ לְבָבוֹ יִשְׂמַח שָׂמוֹחַ,
יִמְחֶה זֵעַת־אַפָּיו יִשְׂבַּע מֵעֲמַל־יָדָיו,
בִּמְנוּחַת־שָׂשׂוֹן יִשְׁכַּב, וְיַחֲלִיף כֹּחַ.

2

אַתָּה נָטַעְתָּ כֶּרֶם, מִגְדָּיו קָטַפְתָּ
פְּעָמִים בָּא קֵיצְךָ, לְבָבְךָ שָׂמֵחַ
אֶת־רֵיחַ מִגְדָּיו בְּשִׂמְחַת־רוּחַ שָׁאַפְתָּ
וַתִּשְׁכַּב וַתִּישַׁן שַׁאֲנָן־בּוֹטֵחַ.

3

וְכַרְמְךָ נֶעֱזַב כִּמְעַט־כְּבֹא עֵת הַזָּמִיר
אָבַל עָלֶיךָ, וַיָּשַׁח בִּיגוֹנוֹ,
פִּרְיוֹ הַנָּעִים הִתְיַפַּח כְּאָמִיר
וַיֵּאָנַח וַיְשַׁוַּע: אַיֵּה אֲדוֹנוֹ.

4

כִּי כִּפְלַיִם יָרְדָה עֲדִי יֹפִי וְתִפְאָרָה
וּמִשְׁנֶה יֶחֱרַד פְּנֵי מְשַׁחֲרָיו לִרְגָעִים,
מִסָּבִיב לְכָל הָאַמִּים יוֹרֶה נְהָרָה
מַטָּעָיו יִקָּרְאוּ פְּאֵר הַמַּטָּעִים !.....

5

אָנֹכִי אוֹהַבְךָ מִיָּמִים וּמִשָּׁנִים
בֵּינוֹת לִגְדֵרָיו רַגְלַי הוֹבִילוּנִי
חָזִיתִי תִּפְאֶרֶת נִטְעֵי הַנַּעֲמָנִים
וּבְהוֹדָם וַהֲדָרָם יַחַד לִבְּבוּנִי.

6

וּבְתַאֲוָה בּוֹעֶרֶת מְאֹד נַפְשִׁי גָּרְסָה
לַעֲזֵק וּלְסַקֵּל אַף שׂוֹרֵק לַמַּטַּעַת

6

וְאָכוּז לְטֹרַח לַסֵּבֶל וּמַעֲמָסָה
בְּהָסִיר כָּל־חוֹחַ דֹּפִי וּמַגְרַעַת .

7

עַתָּה כִּפְנִינֵי־יֹפִי יְשַׁלְּחוּ לְמֶרְחַקִּים
לִנְחוֹל יְקָר וּתְהִלָּה מִכָּל אֲפָסַיִם
מִכָּל־רִבְבוֹת טוֹעֲמֵי אֵלֶּה הַמְּמֻתָּקִים
מְשִׁיבֵי כָּל־רוּחַ, מְאִירֵי עֵינַיִם

8

וְלִמְרוֹמֵי הַשְּׁחָקִים כַּפַּיִם אֶשְׁטְחָה
שֶׁשָּׁמָּה בְּסֵתֶר עֶלְיוֹן הִכָּתֶּרֶת
וְשָׁם הַבְלֵי כָּל־תּוּגָה וְעֶצֶב וַאֲנָחָה
יַחַד עִם גֵּוֵךְ לָאָרֶץ מֻגֶּרֶת :

9

זָכְרֵנִי נָא שִׁמְשׁוֹן ! זְכוֹר בְּרִית כָּרַתְנוּ
עֵת בְּחֶשְׁכַּת הָעֲרָפֶל כְּמוֹנִי גִשַּׁשְׁתָּ
וְחֶדְוָה נִשְׂגָּבָה כִּימֵי־קֶדֶם יְעָטַתְנוּ
בִּיקָרוֹת וְכָבוֹד בֵּינֵינוּ לָבַשְׁתָּ .

10

וּדְעִי נָא, נֶפֶשׁ עֲדִינָה ! כִּי אֱמוּנַת־רֵיעַ
(נֶצַח אַהֲבָתוֹ־וּבְרִיתוֹ עוֹלָמִים)
אַךְ בְּצַעֲדוֹ מֵאֶרֶץ שְׁחָקִים תִּוָּדֵעַ
וּבְעָזְבוֹ חַיִּים אַךְ נוּגִים וְנִפְעָמִים .

11

כִּי מִשְׁבְּרֵי הַחַיִּים הַמַּסּוֹת יָגֹלּוּ
וּבְרָהֳבָם כִּי־עָז הָאַחֲוָה יַמְבִּיעוּ
פַּעַם בְּסֵתֶר־רָעַם כַּהוֹלְלִים יְהוֹלְלוּ
וּשְׂרִידֵי כָּל אַהֲבָה בְּחָזְקָה יַסִּיעוּ :

12

אָכֵן בְּמוֹת שְׂדֵרָה רַבַּת גַּאֲוָתָם

ועיני הנפש בהירות ככוכבים,
שמה חדלו הסערות ועזוז עברתם
ושמה רנשי־נפש רמים ונשגבים.

13

פקדני ממרום איפוא, רוח נדיבה.
חזק ואמץ נא רפיון לבי וידי
בששון־ישעיה אנא נפשי השגיבה
ואז במאמצי אונים אבלה מעברי.

14

ועת יאתיני מותה פורש כנפים
ועל־אברתו מרומי־על ישאני
אז בגלת ורנן אדאה עמו שמים
כי שם לימין־שדי אותך יראני.

15

שם לאלוה נורא הוד יחדו נשירה
ורוחי הנבאה בו תרים המצח,
שמה באזניך שירת־דודים אעירה
ושם באהבת־קדש נתעלסה לנצח.

י...ל...ר... צורף זהב־שבא

מבא קטן.

ב"ה!

בהתמרמר חורף ובכרשו מוטות כנפיו על רחבי אדמה, מנחיריו תתהלך עלטה, מפניו קרח כורח ושלג אבק רגליו, להרגיז תבל ומלואה, ולזרות קיפאון על פני כל גבעה וכל עמק וכל גג גבוה ותלול, אחרי גללו עדי סלעים מכל בד ועקף להלינם ערום ועריה בשת; אז ירד בלעג חרונו אל בין בתי חמר, יציץ אל בין חרכיהם, ויצייר על זכוכית חלוניהם גנים ופרחים ועלי חמד הפורשים דליותיהם ימין ושמאל: למען ילעג לחסת הקודרים מני קרח ולהאדיב רוחם כסלים על אבדן ימי אביב וקיץ וכל רבבות אלפי מנעמיהם והענגותיהם גם יחד. ולא רק אך לאביוני עם החרדים בקפאון דמיהם בעורקיהם ובעורקי נשמותיהם. מבלי נחלם לחמם מערומי גויתם; לא רק אך להם יענו ויכלם: כי אם נגידי ארץ שלובשים

סדרם

אדרת שער, ומיחמים חדרי משכיתם ביערות עצים ואש. האוכלים למעדנים ושותים במזרקי יין, ורוכבים בצבים רתומי ארבעה סוסים — גם בהם יתקלס וישביעם רגז כל היום. כי המה בגאון רהבם קנו להם כרמי חמד וגנות ופרדסי יפי, המלאים למו באביב כל חמדה וכל ענג להשתעשע ולהתעלס שמה באהבים; והאכזרי הלזה, על כל המשסה אשר נתן בכל עציהם וגניהם ופריהם סביב, עוד יוסיף מרי להראות להם פרחי שקר וגני הבל עלי קיפאון ודליות קרח להלהיב את רוח דמיוניהם, ולנסוע במעמקי לבבם תשוקה אין חקר אל האביב ותענוגותיו וחמודיו, אשר האביד שריד מהמה. כנה התמרמרה עתה העת הבוגדת ותלבש קדרות את שפת עבר הנשגבה, ותגלל עדיה מעליה, ותפיח רוח גדולה וחזק, לא לזרות ולא להבר, כי אם לטאטא במטאטא השמד כל המודותיה הנשגבות ולהיות רוח שקר בפי כל נבוני עתה אף משכיליה לאמר: השפה הזאת נושנה היא אין שוה בה מאומה, וכל נשגבותיה הורו ברדות עתים וימים, "פניה קבצו פארור, הבלו כבלו אמללו ובאות בלי הטבעו! ועל כל המשסה הנוראה הזאת אשר הרבתה הבוגדה בזדון לבבה לרכה וענוגה מקדם קדמתה: עוד השקיף ותבים אל כל בתי נכאת אשר לבני עמי, ותציג לעיניהם שירי אשכנז וצרפת ואנגלי ואיטליה לאמר. הנה לכם פרחים חדשים תחת הנובלים וגני יפי תחת פגרי הבאש אשר היו לעזובה! ולא רק בעניי דעת וחסרי תושיה תתקלס ככה, היושבים באשמנים כמתים, ואין נחלת ושביב במו רוחם ליחם את שרעפי לבבם. כי אם גם בנבונים רוזני דעת ונסיכי תושיה, המלאים על כל גדותיהם ערמה ומזמה, ומתחקים על־כל־שרשי חקר אלוה ויגורי כפיו. גם בהם תתלוצץ מעט אל־עת ותראם דמיוני פרחים כאלה למרות רוחם ולהאביד נפשם ולמוגגם תושיה! כי הנה המה עמלו מעודם לקנות להם שם בנבונים, ויאספו כעמיר גורנה כל־מיטב השפה וכל בחירי גניה ופרחיה, גם מלאו נהה וענג אין חקר להשתעשע בה ולמען נפת צופה.

ועתה יחזו פרחי אין וגני רוח נסכי שוא ורעיוני תרדמה להלהיב רוחם ולחדש בנפשם התשוקה לוהטת על גבירתם הנעלה מאד מקדם קדמתה! אלה עשן באפי ובאף כל מוקירי הקדש מעולם; על כן אזרתי מאז כגבור חלצי ואלקטה כל מיטב רעיוני וכל בחירי שרעפי מנוער עד כה, ואחל עתה להלקם ביעקב ולהפיצם בין נדיבים נדיבי עמי, להדש נעורי יונתי המתי ולהעיר את חמודותיה בכל כחי ומאדי. מעת אל עת אוליכה דורשי אל הר המור, ואעירה ואעוררה בלבותם את האהבה, למען תבנה ממני ובגללי מכל אשר שאר רוח לו.

חזו נא, אחי העברים הנבונים אשר שטיתם מעט ממעגלותיה! הביטו נא ברבבות ספרי הלשונות הנכריות, אם המלאו חן ומכל טוב בהתה? הן כלם מאזרי זיקות בודאי מלים מפתילי רעיונות ורוכבי מליצות אין לרבם שהר? ובין כלם גם יחד מה ימצא חן בעיניכם? שירי הערדער וגעטהע האשכנזים, ושירי מילטיין ובײַרון האנגלים ומזער מ... מאד. וכל הכבוד הרב הזה נהלו מאשר שהגו פני ספתנו הכבודה, וילקטו בעמרים כל שבלי דשן וכל נבתי נעם ושגב גם יחד! ולמה לא נקחה אנחנו בני עמה יורשי חמודיה מוכר מנכרים יקרים אלה, אשר לא נכלמו לקחת להם חלק ונהלה בהמה והפיץ מעיני ישעם וכבודם בתוך קהליהם: וגם קוראיהם אשר לא מזרע ישראל המה ישקו יד למו פה ויודו ויהללו וישאו עדי שמים שיא המליצות הנשגבות עין לא ראתה עוד כערכם, ואפסי ארץ ישתחוו אל מחוקקיהם בכמו אלה! האנחנו נספיקה בילדי נכרים ונעזבה את אם הלשונות וגבירתן, ההוללה מכל שפה מאז נפוצו הלאמים בבלול האלקים את שפתם?!..

אמרתם: נלמדה לשונות הגוים ואליהם נשתוה, אז תשכך שנאתם ואם עברתם השקט ותטבע בתהום הנשיה; אולם לא כן אחי הנבונים, שנאתם לא תשכך נצח ואיבתם איבת עז לא תשקט לעדי עד: עוד אל השנאה תספחת קנאת גוי ואל האיבה תחרוע תמתם נוראה על דבר אשר תעיזו להיות ככל הגוים, ותשיגו לדמות ברוחכם לנאול מהם חן וכבוד על ככה!!

ואל נא יחשדני קורא לאמר . אך ריק הנהו מכל מחקר ותעלומות האלה הנעימות מוזרו לו , ומרוחו אך נעלמו : לכן ידבר סרה כשועל על ענבי הגפן הגבוהים לפניו מהשיגם , ויאמר אך בוסר המה ולזרא לו ! יאמן לי כי לא נופל אנכי ממנו בחפש הלשונות ובחקרי מעמקיהן ורוממותן ; ואולם מעודי נפשי יודעת מאד כי כנים דברי אשר דברתי באזניכם , ומיום הנני אלהי מעט דעת מעט תבונה בינותי בכל עמל ואחקורה אחרי חקרי לב אחינו אשר גם מבני ישראל המה וארא כי יוסיפו להכאות לב עני יודע בנו , מאשר ישפיעו ויגיעו את [illegible] אשר לא נסתה כף רגלו הלך על ארץ המדע והתושיה : כי [illegible] אל מחוזו החבר בלבבם המלה על העזובה אשר ברוהו ; ונחיבתם אל אשר [illegible] בנחלת לשונם ומדעם תחבר קנאה ומשטמה יורה אין חקר . אכן [illegible] כהבלתי זעיר ממוני במחברים , ולא מעט [illegible] עת מלא להמתיק סוד עמהם . כי אמרתי [illegible] מאשר ירגזו ויתעברו לעתים ! ולמען תאמינו ביושר לבבי [illegible] , ואשר בכל מאד נפשי איעצכם [illegible] תוסיפנה עוד [illegible] חכמה ודעת , העמיקו מעינכם דבש [illegible] בכל עז תמתינו הישועה אשר בכל עת ועת והפיצו אחרי כן [illegible] מהללנו קהלת יעקב , ובזה תמלאו חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם . כי [illegible] בדורותינו נפקחו עיני ישורון , ואלהים כרה להם אזן בימינו , לראות ולהבין ולדעת , אשר לא אך למען אכל ושתה והרבות הון עמק אדם יולד : אך למען הגיהב לבבו בהכמה בדעת ובכשרון לבב , וזה פרי הלימודים והמחקרים . וספרים כאלה אשר איעצכם לחבר למען אחינו לא מעט יועילו לרוממות [illegible] , ולא מעט יעלוכם על תועפות הכבוד והיקר ! אכן אחלי , התעודדו נא ללמד לשונכם דבר צחות בשפתינו הקדושה ולמדוה לקחכם בעדי המליצה ובחין ערכה , אז תחרנו כפלים : כי בעיניהם יראון אורה , ובאזניהם ישמעון קול נגלי היקר , ולבבם יבין שמועה ומוב להם . ואולם אם בלשון אחרת תכתבו ובשפה נכריה תהרתו מליכם עלי לוח אז תחטאו המטרה , כי אחיכם אהיכם היודעים אך עברית לא יכירו ערככם וערך תבונתכם למען יכבדוכם : והנכרים אשר נולדו על ברכי השפה ההיא , והלמדם דבר וכתוב בה , הן המה אך ילעגו ויקלכו לכם לאמר : רא הביא לנו איש יהודי ללמדנו חכמות אשר נחל עו ממנו , כי לנו הם למורשה נתנו !

וזה הדבר אשר תעשו ויעזרכם אלקים . כתבו לכם את בחירי המדעים בחכמת הטבע (פהיזיקא) חכמת החשבון והמדידה (אלגעברא אריטהמעטיק) (מאטהעמאטיק) , חכמת מהלך הכוכבים במסלותם (אסטראנאמיע) , קורות העתים והדורות גם תהלוכותיה (היסטאריע) חכמת הנפש וכחותיה , וגם ספרי מוסר ותוכחת בלי הערובת פחדי אמול ותפתה ובלהותיהם : כי אם על פי דרכי השכל וההגיון , המובילים את האדם בדרך ישר מבלי מקל חובלים ומהלומות , כאשר עשו הקדמונים ויבהילו את הנפשים בחתיתם אשר נטעו ברוחם , להפותם ביד חזקה אל אשר חפצו כהפות איש את סוסהו העקש והנרפה במתג ורסן ובמכות גדולות ונאמנות אל מרהו ומחוז חפצו . גם שימו אל לבבכם ללמד לבני עמנו את מחקרי הארץ [illegible] אשר אנינה לכם למשל את הספר הנוכחי זהב שב"ה , היקר והנכבד הזה כרוך אלין ביפיו וחנו כי אם בין אחיו הגדולים ממנו , בני אב אחד מאד ביקרתו [illegible] מליצותיו המלאים למו חמודות אין חקר , והוא הרב הנכבד [illegible] בכל שדי [illegible] מספרי מוסרו וגבהות ארחותיו מוהר"ר שמעון הלוי בלאך נ"י , ושמו יפארהו ויאוי הוא לו , כי יקר הנהו מזהב פרוים וכל חפצים לא ישוו בו , וגם נספחו לו מכתבי יקר מנכבדים זולתו אליו , וממנו לנכבדים האלה : ועוד נוספות : העתקת חיי יוזעפוס פלאוויאוס הנקרא יוסף בן מתתיהו הכהן , אשר כל תולדותיו יכירום כי הם זרע ברך יי' , ומאמר גדולי ישראל יקר ונעים מאוד על

פי פעלו בכל ימי התהלכו שם עמנו. כל אלה, אם גם כבר עשו הקדמונים כמתכנתם, חדשים ומועילים יהיו בכל זאת לאחינו אמלי העם, וישנים יגישו פני חדשים. כי המה כתבו על פי מהלך החכמה (פילאזאפיע) הקדומה ועל פי דעתם במדעים אלה, אשר גם מבועיהם דלוחים היו באמונות זרות ובכללים בדוים: ולכל חכמה ומלאכה מחשבת בארץ יש לצמוח וגדול פרח ופרי: כאשר תראה זאת בכל צמחי שדה וגנים באביב ובקיץ. עת החל השושנה לצמוח מבטן האדמה אז לא תאר לה ולא הדר, ומאום לא יפליאנה מכל עשב וירק דשא. מעט מעט תגדל ותוציא ענפים בדים ועלים נעימים, אחרי כן יבאו כפורים קטנים אדמדמים חכלילי עינים, נחמדים למראה אך חדלי הריח: ומהם יולדו ברבות הימים, ביחם השמש אותם בעלם חמו שושני יפי למראה עינים ומעירי ריח ניחוח למרחוק. וכן גם בגו בני האדם. הלא בהולד אנוש ובגיחו מבטן עד שיעלה אנושה יהודע, לא תאר לו ולא הדר, גם תנועה אין לו, ידיו לא ימששו ורגליו לא יהלכון: כי ירעב יבכה כיונה ויצפצף ויהגה ויהמה, אין אמר ואין דברים בליו כי יכאב יתמרמר בבכי אין הבין, במעט חלב שדי אמו ... ירגע ינום ויישן כגול מן מגלי הגוע. בלבבו יתהרר ערפל ואפל כדעת ... נם ינום. לאט לאט יגדל ויגמל ויחל לדבר מלים נלעגים, יקרא אב אם ... עוד מעט, אכן יזוגו ויטוטו רגלי סובא כי ימלא כרשו שכר עד ... מדחי אל דחי, ידיו ימששון את כל הקרוב הקרוב אליו, אולם רפות הנה ואשא אין איל, ולא תאלרינה כח לתפוש בכף כל הדבר הכבד ממנו. עוד יגדל ויהי לנער בן חמש שנים, אז מעט מעט יגול אור הדעת את השכת הערפל מעל לוח לבבו, ותפקחנה עיניו לראות את אשר לא ראה מעודו: יחל קרא למנער בספר ולמלא שתר בדברים קלי הערך אשר לא יכבידו אכפם על שכלו הקל. ככה יעלה לאטו לאטו בסלם המדע עד יגיע אל שיא גבול גבהות שכל אדם, ועד הופעיו הזה אשר שם אלוה לרותו להשיגן. עתה הנה כשחר נכון מוצא החכמה וההוסיה בפאתי תבל, מלאה הארץ בינה וחקר כמים לים מכסים, כל קרית מלך רב וכל עיר מהוללה מלאים מזן אל זן אבות התעודה אשר ילמדו לכל הבא ויוסיפו לקח לכל משחריהם: ואשר חננו האלהים יתרון הכשר חכמה לא יאצילו ממנו עד אם כלה לשאוב ממעיני הישועה אשר לתו, הכל נגול כספר, ומזהיר ומופיע ומהגולן כהדסה ביום אביו כל סתום לא יעתמהו וכל עבי ספק התחמקו ויזלו וימסו לנו אל תהומות הנשיה, שם צללו כעופרת ולא יזכרו עוד לעולם. מהם שאבו נא והציקו לפני אחיכם אשר לא נסו ללמוד לשון נכריה, ומרב ימים ומלוקותיהם נואשו לדרוש עוד לקח מפיה. אלה וכמוהם ... ישתו בצמא את עסים מליכם וירוו די צמאם, ויתנו לכם תודה כל עוד רוחם בם ובזה תסירו לעיף אלמנות השפה העבריה הקדושה מעליה, תלבישוה מחלצות יקר ותהלה, תעדוה עדי תפארת, התנו לראשה לוית חן ועטרת. וגם אתם תנהלו פאר וכבוד עד לאחרית הימים, כי כאביב יקר וכאור הולך ובא להכריע את החורף משנאהו ולמחות כל ענניו להמס כל קרחו ולמוגג ברביבים כל קפאונו ולשמח נפש כל הוכי לו; ככה תכריעו אתם במאמצי כחכם ובזהר קוי מדעכם את לעג העת הזאנה תמחו כל ענניה, תמסו בחם שרעפיכם כל קרי ותמוגגו קיפאון אלפי שנים אשר כסוה, עד אשר אנשי לבב יגילו בכם, ותשאו ברכה גם מאת יוי מן השמים, אמן.

לבוב בחדש עשתי עשר, דם ליי והתחולל לו לפ"ק:

י..ל..ר..

קורות ממלכת פארטוגאל.

אם ישים בים אטלאנטי... המבדיל בין אירופא ובין אמעריקא דרך לעבור לאירופא ממערב למזרח, תהיה פארטוגאל הממלכה הראשונה והחמודה אשר לנגד עיניו תראה; כי כגן נטוע ציצים ופרחים היא באירופא, אשר יערי פרי הדר וזיתים יגיעו עליה שלה. — לפנים בקדם היתה עוד לממלכה לבדנה—ורק לחלק ממלכת ספרד נחשבה ונקראה בשם לוזיטאניען. *) תולדיה הנודעים לנו מספורי קורות שנות עולמים הן הצורים וקארטהאגענער (ח"ב, א, ס"ג.) שני ראשי לאומי המסחר בימים ההם, אשר עברו ארחות ימים הקיפו וכל הארצות אשר על עבריו השכונה, וכוננו להם שם ערי מושב ומסכנות, ואלה שמה מרכלתם וסחורות ידם, עדי הואילו באחריתה לגזול גם שבט הממשלה מיד מושליה, כאשר ינהגו כל עמים סוחרי הים גם בזמנינו. אולם להיותה מסוגרת בפאת צפון ומזרח בממלכת ספרד; לכן עד אחרית המאה הי"א למספרם שתה גם היא כוס רעל מקרי ספרד, וכתאומי בטן כטבע גורל אחד לשתיהן כאשר נזכיר. —בשנת ג"א תרי"ד ליצירה היתה קארטהאגא וכל ארצותיה לרומים לשלל, והיינה שתי הממלכות ספרד ולוזיטאניען ג"כ מוסרות למשמעתם בימי אויגוסטוס קיסר; וכאשר נשבר גאון רומא כי בא הקץ לה גם היא וארצות המערב היו לעמי צפון לשלל, אז באנה שתי הארצות האלה ג"כ תחת ממשלת העמים ההם. אחר אשר שטפו גדודי הערביאים — בתחלת המאה הח' למספרם וכבשו כל אפריקא לפניה, וביותר השבט זארזעני, ע"ש יקראו סאראצענען— אשר העיזו ידם כמעט על כל ארצות ספרד, היה גם המחוז לוזיטאניען הכל נחלתם (ערב מ"א.) והערביאים משלו שמה כמה מאות שנים עדי נגרשו מעט מעט ע"י הנוצרים כנודע. באמצע המאה הי"א למספרם כבש פערדינאנד הגדול מלך קאסטיליא את רוב המחוז לוזיטאניען, ובנה אותו בשם יקר פחה (גראף שאפט) והושיב בו סוכן או פחה בעיר אפארטא אשר על החוף קאלע (פארטוס קאלא) אשר על שמו נקרא כל המחוז בשם פארטוגאל, ואולי בעבור זה קראוה הקדמונים פורטוקאל בקוף (בו"ש הראש כלל ה' סי' י"ג וע"ש), הנסיך הייגריך מבורגונד, אחד מנסיכי אשכנז, נמלא מאד לעזרת מלך קאסטיליא אלפאנס הששי בהלחמו את הערביאים וכגמולו השיב לו המלך, כי נתן לו את טערעזיא בתו לאשה, ולפני מותו (תתע"ח לאלף החמשי לפ"ק), אשר המחוז לוזיטאניען יהיה לאחוזת עולם, ולמס עובד למלכות קאסטיליא. בן הנסיך הייגריך ויורש אחוזתו היה אלפאנס הענריקווען, אשר הסב שמו בשם אלפאנס הראשון, נלחם את הערביאים בשנת תת"ק לאלף החמשי, והרחיב מרחבי ממשלתו תחת ידי הערביאים וקרא את שמו בשם מלך פארטוגאל הראשון, גם האפיפיור אלכסנדר השלישי הכירהו למלך פארטוגאל בשנת התקל"ט לאלף החמשי בעד מס קטן הערך לתת לו שנה שנה. ומני אז פרק מועד עול מלכות קאסטיליא מעל צוארו. מקץ שנתים ימים קרא אסיפת חורי וגדולי הארץ, (רייכסטאג) בעיר לאמעגא, שם נועצו יחדיו התקינו סוד לטובת הארץ בכלל, גם שם שם לו חוק ומשפט המלוכה למורשת עולם לזרעו אחריו. יתר דברי המלך הראשון הזה ומלחמתו אשר לחם את אמו ובעלה, ומשאות שוא ומחזה כזב אשר חזה לו, הלא המה כתובים על ספר דברי הימים למלכי פארטוגאל מהחכם אבע. בימי ממשלת המלך אלפאנס השלישי (משנת ז' לאלף הששי עד שנת מ'.) נלקחה גם הממלכה אלגארביען הנזכרה אשר בקצה נגב פארטוגאל מידי הערביאים, ושבה

והיתה

---

*) כן קראוה הצורים (פעניצער) אשר הושיבו את כל ארצות ספרד למבראשונה (שב"ע ח"ב, א.) על שם השקדים מצאו שם לרוב הנקראים בעברית וערבית וסוריא לוזים; (כן פי' ר"ב גאון ראב"ע בראשית ל. ל"ז.) ומצאנו לו ראיה בדרז"ל: מקל שקד אני רואה מה הלוז הזה כשהוא מוציא את ניצו וכו' (ירושלמי תענית פ"ב.)

והיתה גם היא למלכות פארטוגאל לאחוזת עולם: — אחריו מלך ברוב תפארת והדר מלכות המלך דיאניז, (משנת מ', עד פ"ו לאלף הששי) הנקרא בפי עמו בצדק בשם הצדיק (דער גערעכטע) ואבי ארץ מולדתו. הוא השכיל ברוח עצה וגבורה לתת בריח ודלתים מול שטף ממשלת הכהנים, אשר הפריעו שלום ארצו בימי מושלים קדמוניו, ועל כן יהללו: מכל משא מלך שרים נשאם בהרה. בריתו היתה איתנה לפאפסט [illegible] הרביעי, אף כי כל פקודיו אשר היו נכונים לבל יוכו הכהנים [illegible] ההוזים ולבל ימוגו עוד את הלב הארץ, לא חשבוהו בעבותות אהבה עם גברת הממלכות אשר ברומה. הוא היה חכם ומשורר וחזיז זהב מכים יותר מכל מלכי דורו על תפוצת המדעים בקרב ארצו, בבית עקד הספרים אשר יסדו ידיו בעיר ליסבאה, כעת היא בעיר קאימבראה בנויה ברכה בקרב הארץ, ויצב לו מצבת כבוד עוז אהבתו להמדעים לזכר עולם. הוא השכיל להתבונן בטוב מצב ארצו, ולמשוש ארץ החפץ ורוכלת העמים, כי העיר אם לבב עמו אל המסחור, ובו ירה אבן פנת השרש אשר עדיו בא באחרית הימים. ובשנת טובה ויברת מוסדי הנהגת הממלכה אשר יסד המלך הצדיק והחכם הזה. גם המסחר ועבודת האדמה גם מהלך האניות וכל משלח יד הרימו ראש. — אחריו מלך אלפאנס הרביעי, ואחריו (קי"ח לאלף הששי) מלך פעדרא, ואחריו בנו פערדינאנד הטוב, במותו (קמ"ח לאלף הששי) לא נשאר בן זכר מבית בורגונדע יורש עצר, ובתו היתה נשואה למלך קאסטיליא לפי חוקי הממלכה היתה לה המלוכה. אך מרום עם הארץ לא אבו לבא בברית את מלך קאסטיליא וימליכו את יוהאן הא' בן פעדרא אשר ילדה לו פילגשו, בימיו נמצאו גם נאחזו איי מאדיירא ואזארי בים אטלאנטי (עיין ח"ב איי אפריקא.) והפורטוגיזים הושיבו את חוף צפונית אפריקא והרחיקו מהלכם והעבירו ידיעתם בידיעת התכונה ותכונת הארץ — ואחרי כי מת בדבר בשנת קנ"ה מלך בנו עדוארד ולא בהדר מלכות שנת רי"ג, ואחריו נכדו אלפאנס החמישי עד רמ"ו, ואחריו יוהאן השני אשר גדל כבוד מלכותו מכבוד יוהאן הראשון וגבר חיל מכל מלכי פארטוגאל. בימים ההם החל המסחר להיות עצום ורב, והמשכורת אשר היה להם מהמסחר בגוויניעא הרהיב גבולם לתור אחרי ארצות חדשות. וביותר הפיחו גם רוח הגלויות היהודים אשר המלך הושיב ממגורשי ספרד פ"ג אלף נפשות בארצו בשנת רנ"ב בעד כופר נפשם אשר נתנו לו, כי חכמים ובעלי מוסר כמוהם לא נמצאו בכל ארצות פזוריהם. בשנת הי' רמ"ב שב הספן בארטאלאמעאו דיאז אשר בא עד ראש גבעוני דרומית אפריקא, והמלך כינה אותם בשם גבעוני הרי תקוה (פארגעבירגע דער גוטן האפפנונג) עיין אפריקע בכלל.) ובעבור הצלחתם למצא בים דרך ובמים עזים נתיבה לארצות נושבות ולהביא חיל ולעשות עושר ע"י כביר מסחרם לא שעו עוד לדברי הספן המהולל קאלומבא אשר עצתו היתה ראשונה להמלך פארטוגאל לתור אחרי הארצות אשר אחרי דרך מבא השמש השכונה, אולם אחרי אשר גליה ע"י דרכו למצא בהנסיעה הראשונה את חלק אמעריקא בעבור המלך ספרד שולחו, שלח גם המלך יוהאן המון אניות לשם למצא לו ארצות חדשות וימצאו לכן, ובעבורן נלחמו יחד קאסטיליען ופארטוגאל, עדי שלום עשה ביניהם האפיפיור אלכסנדר הששי אשר אלף וש"ם פרסאות מערבית לאיי אזארי וראש ווערדי יבדילו בין הארצות הנמצאות לשתי הממלכות ההנה. —

אולם הצלחת המלך עמנואל בנו (משנת רנ"ו עד רפ"ד לאלף הששי) גברו על תקות הורו, יען בימיו נמלאה, כי בשנת רנ"ח שלח את הספן וואסקו די גאמא עם ד' אניות ובאו בשלום עד גאא אשר בהודו בשנת רנ"ט, ונמצא בים דרך להודו אשר עליו קוה נפש המלך יוהאן אביו כנזכר. ומני אז כסתה עד מכרה שפעת עושר את בירת פארטוגאל עדי שבע והיתה גבירה המסחר בכל אירופא, ובשנות מספר סרו רבים ממלכי הודו למשמעת מלכה ותשגא שמו מאד

כי בשנת רס״ג שלח לשם את החכם גבור ושר אלפונס אלבוקוערקוי עם צי אדיר פלאטטע וצבא אנשי לחם להיות משנה המלך ווילעקאניג בארצות ההם, ויכבוש את גואא לבירת ממשלתו ומקום ועד המסחר אשר לשם באזיא. ואח״כ כבש את כל מאלאבאר ואי ציילאן, איי זונד, ואיי מאלאקא. בשנת רס״ז לכד גם האי הרמוס אשר במבוא לשון ים פרס, וכאשר שאל ממנו מלך פרס ע״י צירים אשר נתנו לו מושלי האי שנה שנה, הראם שלח ונשק וכדורי המורים (קוגעלן.) ויאמר באלה רצי כסף ישלם ארץ פארטוגאל את המס המגיע ממנה.— אחריו היה לאפע זוארעץ שם למשנה אשר החל לעשות מקנה וקנין עם חינא ומבאבעלמאנדעב אשר בקצה נגב הים סוף עד לשון ים מאלאקי משל המלך עמאנועל, ואז הגיעה גדולת פארטוגאל למרום קצה אשר כמוה לא היה לה מעת הוסדה, רוח עצה וגבורה אשר נוססה באדירי עם זו, העירם גם לבני נעוריהם לעשות חיל להגדיל תפארה ארץ מולדתם ולהאדירה, בנות נדיבי ורגעי הארץ לא ענגו ולא נתנו יד לאשר לא לחם בהודו בעד אוצר וכבוד ארץ מולדתו.— בשנת רס״א כבשו להם את קיסרית בראזיליען באמעריקא דרומית מק׳ אלף פרסאות מרובעות. מעדי מושבותם בחוף גוינעא לבד הוכן ויקר עד בלי די שלחו לארצם, ובכל מקום מדרך כף רגלם הודה הצלחה לקראתם, זולת בצפונית אפריקא שם עמדה להם מנגד, הרב עמנואל שבה ריקם וגבורי חילו נכשלו — כי בלי ספק המכה קנאת ויניציאה וספרד בסתר ידי מלכי אפריקא — גם הכבוד אשר עשה לו בהרבו ובקשתו בארצות הודו אשר כבש, לא מילא עוד מחסור ארצו אשר הריק בהוציאו ממנה את בחירי נעוריה להפילם שלל על אדמת נכר— ככה עתקה ממלכה קטנה הלזו במאה הט״ז למספרם אף גברה חיל לנחול ארצות לעשות שם עולם לאסוף הון ולהניב חיל ולשום משטרם בארצות ומלכות הודו ולהת חתיתם במלחמות תנופה ובזרוע כח את כל העמים אשר לא הביאו את צוארם תחת עולם או בבריה אהבתם: אבל הלעולם הסכן הבל, ונזר הצלחתך יליז דור דור? גם שמש הצלחתך, פארטוגאל! כבוקר לא עבות מיהרה לברוח, וכליל נלך נהפזה לברוח, כי בימי בנו יוהאן השלישי אשר מלך משנת רפ״ב עד שי״ח, בעת הגדילו משטרם והרחיבו אחוזתם, בעת ההיא בא האות והמופת אשר ברבות העושר לפתע פתאום ימעט אוצר גוי ואדם יחד, כי עושר פתאומי שמור לבעליו לרעתו: יפית גאוה, יפרה איבה, יהדוף ענוה יגרש אהבה, יפיק לתפנוקים נפש בעליו, וינהג בכבדות כל מפעליו! בשנת רצ״ז הוקם בית ועד החכמים אחרי בעלי דתות זולתם להומם ולאבדם, וביותר על היהודים האומללים אשר המירו למראה עינים. ורעה הגדולה הזאת מאחרת כי המלך קבל ראשוני את חברת כומרי היעזואיטען, כאלו מארת ה׳ רחפה על קדקדו לנסוך רוח עועים בקרבו, לקחת מוקש הלזה לממשלתו עוד בטרם קבלו אותם שאר מלכי איירופא, כי השועלים הנפתלים ההם היו בראשונה דורשי דתם ומבשרי אמונתם בארצות הודו, ואח״כ אומני זעבאסטיאן בן המלך ויורש העצר, והם נטעו נטעי כזבים וזמורות זר ומוסר אכזרי על אלמי לב הנער, אף הציתו קרב לבו קנאת את דת (פאנאטיזמוס) לבער בעלי אמונות זולתם מן הארץ. ולכן בעוד היותו רך ומשוח מלך השב להשחית ולנגח את הערביאים אשר באפריקא צפונית, ושטף שית הרב גאוהו על המון נבאיו ומטיפי כזב אשר פתוהו ויפת, ויצא ממקומו עם ל׳ אלף מבחר צבא חילו ומחמדי שרי המדינות אתו ללחום את מלך מאראקא למגר לארץ כסאו ולמחות זכרון עמו מתחת שמי ה׳, ובאשר לחם שם נפל שדוד, כי הערביאים כתרוהו בהלחמו על העיר אלקאסאר אשר במאראקא המדינה, והכוהו לפי חרב אותו עם כל המונו עד בלתי השאיר לו שריד בשנת של״ח ברשת ברגליו, כי לא אבה לשמוע לעצת חכמיו אשר יעצוהו לבל יתגר ברעה אשר לא יוכל לצאת ממנה, וכי מרה תהיה אחריתו. — עוד רבים משכלי פארטוגאל קדוש יאמרו

לו

לו, ובנפשם יקוו כי ישוב עוד לארץ מולדתו, יען יאמינו כי הערביאים שבוהו חיים משדה המערכה, ושמוהו במגדל מבצרים, ושם עוד הוא יחיה חיי נעורים, ולקץ ימים יבא להוציא מכבל עמו להסיר מסבל שכמם וממצוקותיהם יושיעם והוא ישפטם וינשאם וכבודם הראשון יחזירם. המשכילים אשר עוד בימינו יתאספו לעתות בצרה על גבעות ליזאבאן בירת הארץ להוחיל על ביאת הגואל הגואל הזה ולקדש שמו בתרועה, יקראו בשם סעבאסטיאניסטען. — במותו לא הניח אחריו יורש עצר, וימלוך הקארדינאל הייגריך דודו הזקן, כי רק הוא לבדו נשאר מכל זרע המלוכה. מקץ שנתים ימים מת גם הוא בלא בנים, ותסוב המלוכה שנית אל הגואל היותר קרוב, הוא פיליפ השני מלך ספרד, הוא פיליפ, המולך בספרד ופארטוגאל (מה״מ עד ת״ה) ועל ארצות השפלות (נידערלאנדע). אולם ההאללענדער נלאו ללכת בחוק תחת עולו הקשה ולגזירות ממשלתו, וקשרו קשר ונדרו נדר לפרוק עולו מעל צואריהם, ויתפרקו, גם לקחו להם ביד חזקה, והממלכה עמדה למעוז להם לשלול מאויביהם חלק גדול מערי מושב הגוים לכם הפארטוגיזים גם שדדו להם איי מאלוקקען הנקראים הנודעים בכל ראשי בשמים, ובשנת שפ״ז לכדו גם חצי מלכות בראזיליען וגם ערי אחוזה אשר עלי חוף גוינעא. כי רוח גבורת הפארטוגיזים נשתה, ובעבור גאותם וגאונם ולגזירות ממשלתם היו לזרא בכף מושלי ולאומי אזיא ואפריקא, אשר התברכו בנפשותם למחוברים אם יבעטו אדוניהם אלהם. והספרדים לא רק אשר עמדו מנגד ביום שבת זרים חיל עם נשאו ברשת משמעתם, ולא למעוז להם ביום צרה, כי שאפו עוד לבלע מעמקות ומכרו מבחרי אחוזות הממלכה (קראנגיטער) אשר בפארטוגאל, וההאללענדער גם הם לא אמרו הון לאשר שדדו, כי פשטו גם במבחרי ערי מסחר אשר בהודו. והסבו להם המסחור הגדול אשר היה עד הנה רק בידי הפארטוגיזים לבדם קנין היה לפארטוגאל אשר מקוננה עד היום הזה. — בחמת רוח נגשים ונענים נאנחים ונאנקים נשאו הפארטוגיזים ששים שנה עול ספרד על שכמם, עד כי נלאו גם הם ופרקוהו בשנת ה׳ ת׳ בימי פיליפ הרביעי מלך ספרד והמליכו מלך בתוכם את הנסיך מבראגאנצא המכונה בשם יאהאנעס הרביעי. אחריו מלך אלפאנס השני. פעטער הראשון העביר ממנו כסא מלכות ומלך תחתיו והוא השלים בשנת תכ״ח את מלך ספרד אחרי הלחמם כ״ח שנים, ופורטוגאל היתה לממלכה מיוחדת ונכונה מאשר היתה לפני תשעים שנה במצריה וגבוליה. אולם עד היום לא נרפאה מכל תחלואים אשר חלה בה ספרד ולא שבה לאיתנה וכבודה הדרה והודה שהיו לה מקדם. כי בימי ג׳ מלכים אלה האחרונים השיבו גם ההאללענדער רק מאשר שדדו ולא כל אשר. — בימי המלך יאהאנעס החמשי אשר מלך משנת תס״ז עד תק״י החלה הממלכה לנמוה מעט גם בארצה גם בחוצה לה, אבל רק להגדיל גנות שקדמה אלף יבש. כי הבית תפלה הבנוי אז לתלפיות בעיר מאפרא. וזהב רב אשר הזילו ברומא להושיב משנה פאבסט בבירת הארץ הריקו אוצרות הארץ לעתים רחוקות. המלך יאזעף הוסיף אומץ בשנת תק״י בעזרת יועצו החכם פאמבאל להכין אותה ולסעדה אחרי נפלה, כי היועץ החכם הזה העלה לה ארוכה לא מעט בתיקון עבודת השדה, מלאכת גנזי הממלכה, מערכת חיל צבאה, שפעת המסחר והמרכולת ותפוצות החכמות והמדעים. הוא נלחם נגד אלילי הארץ והיעזואיטען, אשר לפנים שתו בסתרי משפטי המלוכה וחוקי הארץ פיהם, והוא הוריד לארץ נזרם. כי בראשונה ארח לחברה עמם והם משכוהו בעבותות האהבה ברשתם, עדי קראוהו עמי הארץ היעזואיט הגדול. והוא עשה זאת בעקבה למען חקור אחרי נכלי פועלים נכליהם, וקורי און קוריהם וזאת הועילה לו בעלותו על מרומי ההצלחה להיות היועץ הראשון בהאר המלך יאזעף להלחם נגדם ולגרשם. והגלות גלות שרמית לנכם וגדולתם בארצות פארטוגאליו (עיין קאנווערזאציאנס לעקסיקאן שם זה) אשר באמעריקא דרומית. והקשר אשר קשרו על חיי המלך בשנת תקי״ח והוא נסע למותו בלילה

נגוהים

ורוצחים פצעוהו וכמעט המיתוהו לולא הושיע לו עבדו הנאמן ויראה מלהלות הפרדים
הנרתמים במרכבתו . ועלילותיהם הנשחתות בעת הרעש הגדול בליזאבאן בשנת תקט"ו
אשר נזכיר , כל הפשעים האלה השתרגו על נוצרים וע"י נגרשו ראשונה מהארץ
אשר הושיבו ראשונה כנזכר . — הוא העיר את עמי הארץ מתרדמת האולת והעצלות .
והאיר להם נתיבות עולם ודרכי יושר אשר דורכיהם ידעו שלום . אולם בכ"ז לא
הצליח לכלות את אשר החל , כי המלך לא הניח בן יורש עצר , ותסב המלוכה —
משנת תקל"ז — לבתו הבכירה פראנציסקא איזאבעללא , אשר היתה בשנת תק"ד
לפעטער אחי אביה לאשה : ובעיניה אבד היועץ פאמבאל יקרתו , כי לא שלה עוד
בעצתו , רק לעצת מכבילי הכומרים ובוערי אצילי הארץ [illegible] ושונאי נפש פאמבאל :
והיא נרדמה ביכרתי דתה , ובחיק אמונתה שמה מעוזה . ושבט המלוכה אחרי גוה
השליכה . בשנת תקנ"ג כהתה רוחה וטעמה לא עמד בה , והיה בנה הנסיך
מבראזיליען (כן יקרא שם כל יורש עצר) יאהאן מאריא יאזעף תומך שבט הממשלה
(מיטרעגענט) . אבל בשנת תק"ס החל רוח רעה לפעמה אבדה כל עשתנותיה והיתה
למשגעת נודעת , והיה הוא לבדו למושל בממשלה בלתי מגבלה בכל הארץ . —
מלחמתו אשר נלחם את הצרפתים בעבור בריתו הנאמנה להבריטאנים עדי אלצהו
רוע מזלו להשלים עמם בשנת תקנ"ה , ובשנת תק"ס הפיר ברית ובא בקושרים את
בריטניה ורוסיא ויראהו את הצרפתים בעבור השמועה כי באה ותמסה את לבבו ,
אשר הספרדים את הצרפתים בקשר , ויחדיו נועצו לב לחלק ביניהם ממלכתו , ולעבור
הדר מלכות מבית בראגאנצא , הניעהו להשליך נפשו בזרועות בעלי בריתו
הבריטאנים , ולברוח עם כל נפש ביתו — בשנת תקס"ח לאמעריקא , ולהכין מקום
שבתו בריא יאנייראָ בירת ממלכת בראזיליען . ותמת שם אמו בשנת תקע"ו והיה
הוא למלך על שתי הממלכות פארטוגאל ובראזיליען יחד בשם יאהאנעס הששי ,
וסעד בחסד כסאו ואיזן ותיקן תקנות טובות ומועילות . בשנת תקפ"ו מת המלך
ההוא הנקרא ג"כ בשם היקר קיזר מבראזיליען (אף כי נתן הקיסרית ההוא עוד
שנה אחת לפני מותו לבנו הגדול דאן פעדרא) ומלכה בתו איזאבעלע תחתיו , כי
לא נודע עוד אם ימלוך פעדרא קיסר בראזיליען גם בפארטוגאל , או אחיו הקטן
דאן מיגועל ? — אולם בשנת תקפ"ה היתה ממלכת בראזיליען גם בהסכמת
הפארטוגיזים לממלכה מיוחדה אשר לא תסור עוד למשמעת פארטוגאל , ודאן
פעדרא או פעטער סיר עליהם לקיסר , ופורטוגאל המליכו עליהם את אחיו
דאן מיגועל :

מצריה בפאת קדמה וצפונה מסוגרה היא במלכות ספרד , ובגבוליה קדמה ארצות
ספיללא , עסטרעמאדורא . סאלאמאנקא וזאמארא , וצפונה גאליציא אשר
בספרד : בפאת ימה ונגבה ים האטלאנטי גבולה אשר בכאת ים הים שוטף ועובר עד
חלק אמעריקא , ובפאת נגב עד ראש צפוניה מערבית אפריקא , ובמקצוע דרומית
מזרחית מחוברה היא ע"י בריחי גיברא לטאר עד ים התיכון (מיטטעללענדישעס
מעער .) — אורך מזרחית 15 — 18 עד 55 — 11 ורוחב צפונית 55 — 36
עד 13 — 42 ארכה מצפון לדרום ע"ז , ורחבה ממזרח למערב ל"ד פרסאות
בערך . מדת שטחה 933 פרסאות מרובעות בתבנית מרובע ארוך , און מהארצות
והאיים אשר לה בשאר חלקי תבל . — מה טובו משכנותיך , רוכלת העמים . ומה
שפרה נחלתך נוסבת מימים עם אניותיך משוטטות ארחות ימים לרשת משכנות
להושיב ארצות ולעשות עם נכרי כל חלקי תבל מקנה וקנין ?
אוירה בכלל חם זך וצלול וטוב לנשמת שואפיו , אף כי לפי התכונה הוא חם
מאד , וביותר ע"י סופות חמות מנגב אפריקא על פניה החלופנה , אבל
רוחות קרות אשר מים אטלאנטי יבאו לה ישברוהו ויעצרו ממוסך , ומה גם כי ארץ

פריה

הרים היא ולא יכום שרב כארץ המישור כנודע. — על הרוב אוירה משונה לפי החניות ומצב המקומות, בקיץ לא יקוץ בחיים מפני זה גם חום כמו בנגב ספרד, כי יקררנו רוח הים כנזכר. בהמישור על הים החום גדול מאד, ולמטר השמים גם ימיו ימשכו, עב וענן ימחו מתחת שמי פארטוגאל ולא יקדירו זוהר ספיר הרקיע. ואז תורב על הארץ, האדמה נשרופה באש כסוחה וחרוכה, וכל טרפי צמחה תיבש אם לא ימהר רוח הים לקררהו מעט: אולם במרומי הרים ועל הגבעות הנשאות לא ילהט החום כנזכר. גם ימלאו שמה הרים אשר אם יסע עליהם נוסע לא נסה בחלה נפשו בו תתעטף לרב השלג וקרח נורא אשר עלימו יתעלם כעל הרי אלפן אשר בשווייץ המדינה. מירח אלול והלאה הקור חזק בלילות החום בוער יומם, מירח סיון עד חצי אלול לא ירד הגשם כ"א לעתים רחוקות, ולפעמים עד סוף הירח ההוא; ומני אז יתחילו ימי הגשמים אשר יחדשו פני האדמה, יעטוה במעטה ירוקה, ויקראו אביב שנית לכל טרפי צמחה ולכל אשר נשמת רוח צומח בקרבו, וירח האיתנים הוא ירח משוש בכל הארץ מכל ירחי השנה. בירחי חשון וכסלו יגברו הגשמים אשר כל הנהרות והאפיקים מהם ימלאו; ובירחי טבת ושבט הקור חזק גם ליושבי ארץ המישור. לפעמים יתראה בבוקר השכם קרום קרח על הארץ וחם השמש ונמס. השלג דבר יקר בעיניהם ולא ירד כ"א לעתים רחוקות, ולכן יקראוהו גשם לבן כי לא ידעו מה הוא. — בירחי האביב ירד גשם רב, גם קולות וברקים וסערות מתחוללות יותר מבחרבוני הקיץ. — אין להפארטוגיזים תנור וכירים במעונתם, ועל הרוב אף לא מזרקי גחלים כאשר להספרדים. אדמתה בכלל זרועה חול ואבנים. בחציה הצפוני הפונה למערב, ובדרומי הפונה דרומית מערבית ודרום, הוא ארץ הרים וגבעות אשר מקצתם גבוהים וערומים מכל צמח ושיח, והם ענפים מהרי פירענעען המשתרעים מגבול צרפת דרך ארץ ספרד, ויכלו בפארטוגאל אצל הים בשם גבנוני מלר (פארגעבירגע). מקומות המישור (עבנען) מעטים, היותר גדולים משתרעים נכח הים. והם המישור הגדול אשר בנגב הנהר טעיא או טאיא (בהברתה טעדשא) במחוז עסטרא מאדורא, והמישור אצל אשד הנהר וואאוגא במחוז ביירא. גם במחוז אלעמטעיא הרבה מקומות מישור וכרים רחבי ידים המשתרעים עד ההרים אשר במלכות אלגארביען. רק גבעות ורכסים קטנים בהם לרוב. רוב אדמתם בלולה בחול, ובכ"ז הם זרועים בצאצאים פרועים שיחים נמוכים צמחים ופרחים. אולם בכלל ארץ טובה פוריה ועשירה היא, ארץ מבורכת ממגד שמים מעל ומשפוני טמוני הארץ מתחת, ארץ לא תחסר כל בה זולת יושבים חרוצים לעבדה כמסת חילה.

הריה ונהרותיה ראשי ההרים אשר בה הם ענפי הרי פירענעען המשתרעים מצפון לדרומית מערבית כנזכר, מהיותר גבוהים ורמים הם הנקראים זערא (בלשון ספרד זיערא הוראתו שלשלת או טור הרים) דעגערען המשתרעים מספרד ויכלו בצפון השתפכות הנהר וואאוגא בהים במישור ובקעות הנרות בין ההרים ההם ראשי הכרמים המטיפים עסים יין המהולל בשם יין אפארטא. זערא דע עסטרעללא גבוהים ז' עד ח' אלף רגל עליהם ישכון השלג תשעה ירחים בשנה. זערא דא ליגסרא, זערא דע אראבידא, זערא דע מאנטיקווע גבנוני מלר היותר נודעים הם הנקראים בשם הראש (קאפ) סאנט ווינצענט בקצה דרומית מערבית אייראפא. מתכונתם ותכונת שאר ההרים יבא בפרטיות המדינה. ראשי נהרותיה ינהרו אליה מספרד, והם א.) הנהר טאיא או טעיא מימיו עכורים ודלוחים, מקורו במחוז אראגאניען אשר בספרד, וישטוף מזרח למערב ספרד ויעבור מחוז עסטרא מאדורע אשר בפארטוגאל, ואחרי אשר ישתפכו לתוכו הנהר צעזערע ומעטי נהרות קטנים, ויכליל במרוצתו איים קטנים, ויעבור את גדותיו להשקות את הארץ סביבו כיאור מצרים, וישטוף גם נקודות זהב בשטף גליו, ישתפך גם הוא אחורי העיר ליסאבאן בירכתי הארץ — אחרי עברו קיא

פרסאות

פרסאות אורך וד׳ רוחב בים אטלאנטי. ב.) הנהר דוערא מקורו בגבול אראגאניען, אניות בו יהלכון כ״ב פרסאות, וישתפך אחרי עברו קי״ב פרסאות ובלע לתוכו הרבה נהרות קטנות, בים אטלאנטי. — ג.) הנהר מינהא, מקורו בגאליציען אשר בספרד ויגביל אגר נפונית פארטוגאל, וישתפך אצל העיר קאמינא בים אטלאנטי. ד.) הנהר גוואדיאנא (בערבי אואדי אנא, הנהר אנא.) מקורו בספרד במחוז לאמאנהא ויסוף ממזרח למערב ויעבט פרהו לדרום, ויגביל אגר דרומית מזרחית פארטוגאל וישתפך אצל העיר קאסטרא מארים אשר באלגארביען בים אטלאנטי. — מבחרי נהרות הקטנים אשר על חוף הים (קיסטענפליססע) מצפון לדרום הם. ה.) הנהר לימא מקורו בגאליציען וילכו ארחות דרכו במחוז ענטרא דוערא מינהא וישתפך אצל העיר וויאנא בים אטלאנטי. ו) הנהר האוודא סוכף מגבול גאליציע ובהוכו וישתפך אצל העיר באגעלאס בים. ז) הנהר ויאאונא מקורו במחוז ביירא אשר יעברנו וישטפנו, וישפך מלמעלה העיר אווירא בים. — ח) הנהר מאנדעגא מקורו ג״כ בהמחוז הנזכר אשר יעברנו וישטפנו וישתפך אח״כ מאחורי העיר מאנטע מארא וואלהא בים. ט) הנהר קאדאא או זאדא מקורו בגבולי אלגארביען ואצל העיר זעטופאל ישתפך בהים. מהימים הקטנים אשר בה נזכיר בפרטיות חלקי המדינה, ושם נדבר גם מהמעינות המחביות קרים וחמים אשר בה לרוב. —

יבולה ואצלה. אותות ידועות לנו אשר במעי אדמתה כל מחמדי המוצקים והדוממים הבוצים בטמון, ומקצתם נראים גם על פני הון אבל אים אין בארץ להוציא הנעלומה לאור, או לדרוש ולחקור אחרי מחקרי הארץ ותועפות הרים בתשוקה להוטה ויגיעת נפש. הנהר טאיא אשר יגיח אל קרבו גם הנהר הקטן לינא, שניהם יחדיו ישטפו במרוצתם גרגרי זהב; מזהבם עשה לו המלך דיאניז הראשון — לעדות כותבי זכרונות דברי הימים — כתר מלכות ושרביט הזהב אשר בידו. והמה מעידים כי מחילות זהב בתחתית הרי מקורם. — לפני מאתים שנה היו מחילות כסף בהרי מאנטפארטע ובראגאנצא. בהרבה מקומות גם גרגרי ועפרות נחושת. נקל היה להם להוציא ברזל ונחושת בדיל ועופרת למכביר מהרי המחצב אשר בתוכה, גם כסף חי, וויטריאל גפרית ודומיהם, ורק בסבת חסרון העצים אשר לה, ויתרון כל מיני מחביות אשר לבראזיליען רעותה, יעזבו את האוצרות העצורות בבטן ארץ מולדתם. מהרריה אשר בצפונה יחצבו ברזל. — אבנים ממינים שונים. אבני גיר (קאלקשטיין, וכ״ה בערבית). גיפסים (הולין ה׳ וכ״ה בערבית יוני ורומי) אבני אקדח (פייערשטיינע) ממינים שונים, אבני גחלים, אבני חול, שיש, גראניט ודומיהם גם אבני נזר (עדעלשטיינע) ממינים שונים; אדמה ממינים שונים, חומר יוצרים, זכוכית לבנה בחירה וטובה. מעין מלח אחד, אולם מהים יוציאו מלח רב בלי עמל ידים ויגיעת אפים. כל נבאי הגמחים ינמהו שמה ברב תפארה, כי לגודל חום השמש יבוגרו לא רק מגדי ארצות הנגב כ״א גם ארצות הצפון; אולם גם עליהם ישכון ענן העצלות וסכלות יושביה, כי תחת אשר היתה לעדות חוקרי הטבע מהיונים והרומים — כגן עדן הארץ לפנים, ותבונה ואצלה אשר רבו למעלה ראש הובלו מרחוק למכור, עתה ממרחק יביאו לחמם אף כי הארץ תתן יבולה, חטים ממינים שונים, מאיים, לחמם יאכלו אביוני אדם ודלת העם, אורז, תפוחי אדמה, שעורים למספוא, כי שבולת שועל אין להם. עדשים ושאר מיני קטניות לפת ולמאי גנות, קישואים ואבטיחים לרוב ממינים שונים, פקעים וקנבוס מעט. במחוזות הנגב ישתמשו במקומם בסוף הנקרא עספארטא או אלמע או פיטא אשר מהם או מקליפתם יטוו פתילים. יין לרוב גם ייטות מחוקים ממינים שונים, וביותר יין פארט. לפנים הוציאה בכל שנה ל׳ אלף חביות, ובשנת תקמ״ה רק ל״ו אלף מתקנ״ד; רובם יובלו לבריטאניא — נמוסים וזיתים לרוב, מהשמן אשר יצהירו

ויוכלו למרחקים יעשה סחורה ולמלאכות ידועות, כי לא יגלה לאוכל, יען לא ישכילו להגהילו ולהגלילו. תפוחי זהב (פאמעראנצען) לשם ולתהלה בכל הארץ, ממינם גם הפרי אשר יקרא בשם אפפעלזינען. לימאנען ציטראנען, ביזאם ציטראנען, רמונים, תאנים, שקדים, תמרים, לארבעערן, יאהאננעסבראד, יערים מלאים ערמונים ואגוזים, תפוחים, אגסים (בירנען, פפלוימען), קירשין ודומיהן ממיני פירות השבוכים לא לרוב אף לא טובים כבשאר ארצות איירופא, הרבה יערי עצים טובים לבער וגם לעבות מהם כל כלי, אבל רובם יגדלו פרא ויעזבו יחדיו להטבע הפרועה: אשר לא כן עצי הערמונים, פיניען, טאקסים, אלוני סומאך (מקליפתו יעשו צבע) אלוני קארק, על אלה יפקחו עיני השגחתם וביותר על האלונים הנזכרים, כי מהם יוציאו שנה שנה ס' אלף ככר לארצות זולתם, גם קליפת קארק לרוב: ובכלל חסרון העצים לא רב הוא, כי יספיקו למדי למעט בתי המלאכות אשר להם, והגורים אין להם כנזכר, ולאפיה ובישול יקחו השוכות והענפים אשר בשלכת עצי עושי פרי. ---הרבה מיני צמחים מריחים ומעלי ארוכה. —הרבה נאות דשא ומרעה טוב לנוה צאן ורובץ בקר על חוף הנהרות ומרומי ההרים, אולם חום הקיץ הבוער כאש יחרוך כל ירק, וכל אשר נשמת רוח לומה בקרבו יחרב ויבש, עדי יניף אלקים גשם נדבות אשר יפרה ישע וישב רוח חיים בטרפי צמחה, ומקניהם ירעו אז כר נרחב, — רק במחוז מינהא ומחוז סרהן הממאנטעס ישכילו להשקות ברגל ע"י מלאכות ידועות. — סוסים מעטים אשר בלהן יספיקו לחיל רוכבים אשר להם. אף לא טובים ולא הוד והדר להם כסוסי קאסטיליען והאנדאלוזיען אשר בספרד. לא כן החמורים והפרדים (מוילטהירע) אשר לרוב יותר מבשאר ארצות איירופא; כי הם יפים ואמיצי כח, בם יסיעו משאם ועזבונם ממקום למקום. אולם הפרדים אשר יולדו מחמור וסוסים (א) עליהם ירכבו ואותם ירתמו במרכבות כבודם. משני מיני פרדים אלו יש להם למדי ולא מוהר. —שורים פרים ופרות אמיצי כח אבל מעטים. צאן עם צמר רך וטוב לרוב, סוחרי בריטאניא וצרפת יוציאו כמה אלפים ככר שנה שנה. עזים לרוב גם עזים פראים, ומהם חלב עזים והרילי חלב לאיכרים ורועי מקנה. חזירים קצרי רגל וגב רחב, שערות זקופות דקות ושחורות, בשרם טפש כחלב ומהולל כי יאבוסים בערמונים. יאהאנעס ברא"ד, בוקסהארן ושאר פירות. כלבים לרוב והמלא הארץ אותם. חיתו יער ממינים מעטים. צבאים מהמין הנקרא דאמהירש, חזירי יער, ארנבת, שפנים לרוב, ובהישימון גם ציים (ווילדע קאצען)—עופות לא לרוב אבל עופות הביתיות לא יחסרו להם. דגים ורמש המים בימים ובנהלים לא יחסרו להם, דגי טהון, לאקסע, סארדעללען, שאללען, ניינגען, לאמפרעטען שטיינבראססען, שלייען, בארבען, קארפפען שפראטטען גאלדפישע (עיין חינא בה"א), אבל בים ובנהרות, פארעללען, דענטעפישע, זעעהעכטע, קרעבזע, הוממערן, אויסטערן, ודומיהם ממינים שונים לרוב. —בעד גידול תולעי המשי לא יעמולו, וכן בעד הדבורים אף כי נצנים ציצים ופרחים מטיפי נופת רב להם בארץ. ולכן אין להם דונג לכבד אף בתי תפלתם הרבים באורים. — רמשים משחיתים זולת זבובים מכאיבים ופרעושים מפריסים, אין להם יותר מבשאר ארצות איירופא; אף לא נחשים ארסיים זולת הנקראים בשם וויפערן במאורת ההרים אשר בצפון הארץ; ובמקומות רבים נחשים ועקרבים יפים ממינים שונים, אשר לא ירעו ולא ישחיתו, בהם גם הנחש נעקא אשר המת למו, מסכונתו עיין ח"א ס"ח. —

מספר

(א) הם האחשתרנים בני הרמכים (אסתר ח', י'.) בלשון פרס וערב, עיין אחשדרפנים, אחשורש, אחשתרנים, רמכים בס' השרשים להחכם געזעניוס. וא"כ יפה השיבו הריב"ש ומורו הר"ן ז"ל על התרגום המשובש שהיה בידם, והאמת הוא כדברי מפרשי הפסוק שראה הר"ן ז"ל, עיין שו"ת הריב"ש סי' שפ"ח וש"ב

מספר ותכונת התושבים: דעות שונות במספרם, אחרי מספר שחדש בשנת [illegible] יעלה מספרם לג' מיליאן קע"ג אלף, אולם לדעת החכם שנעללער בקורות הגיאגראפיע שלו משנת תקנ"ב מספרם ה' מיליאן י"ג אלף וה"ר. יותר מד' אלף ות"ש אנשי מעלה. תשס"ה אלפים בתים. הגוי אשר ממנו חוצבו הפארטוגיזים הם הלאבכאים, אולם במרוצת הזמן היו לעמים רבים לשלל, ולכן התערבו במו ערב רב וביותר היהודים והערביאים אשר מפחד הגירוש חסו תחת כנפי האמונה השלמה, והכרת פניהם תענה בם גם עתה, אשר לא מכמן עמי צפונית אייראפא יגלו. גם יבדילו עד היום בין המשפחות אשר מתי הנוצרים ילאו, ובין המשפחות אשר התערבו עם בני האנוסים מזרע יעקב והערביאים. אף כי לפי חוקי המדינה החדשים אין עוד הבדל ביניהם. הפארטוגיזים מוצקים ובריאים בבנין גוים, מראיהם שחרחר יותר מבשאר בני אייראפא וע"י גם הנשים לבני' גם מלומדים. מהם תושבי מהוזות הצפונית שערותיה' תאנעו, עיניהם לוהטות שחורות ומתגוללות, ובזיו זיו פניהם חיים; רבים מטועני אשר תב עב להם, יען זוללי אשר הם מאד, והתנועה מאסה ונעלה נפשם. רבות מנשיהם בנות חן חן, כי על פניהן מרחפת רוח חן ונהלה, ונעימות חסד והוד והדר אשר תשופנה מנפש ברוכה, על תואר מראיהן שפוכה. וביותר בנות רגעי הארץ והושבי הכפרים אשר על לבנת עלם להייתן מראה אדמדם מעופפת. שיניהן הלבנות וקווצות שערותיהן היפות והשחורות מתת הטבע לכל תושביה יכללו יפין מאד מאד, גם ישכילו לעורר בעמידתן חן ואהבה, ולקשוט לבות רואיהן בחגורה אשר מתחת למדיהן, למען יתראו ויורו במו חצי החשק, אשר רוח זנונים בקרבינה, ונאשופיהן בין שדיהן ילינו. ידיהן נרות ויפות ורגליהן רחבות וקצרות, חיות חן והבונה תודרת בלבותן יותר מבנשי הצפוני'. כרם עב ושימה עלי כסל להפארת אדם יחשב. הנשים עורגות להשיג זאת התפארה ע"י שהייתן לרויה מי נוקעד ואכילת תפנוקי מעדני לשבעה. רבים מהנוסעים העידו, אשר כל עוד תגדל מעלת אצילי וחורי הארץ בפארטוגאל, תרב שמחות פניה' ומשחה מראיה', אף כי בשאר ארצות תבל נהפוך הוא! אולם הסבה לחזיון זר הלזה הוא, כי חורי הארץ (הידאלגאס) יתחתנו רק בקרוביה' זה עם זה, ולא יתערבו זרעם בזרע זרים, ודמם בדמי זולתם לא יגעו, ולכן גם מומי האבות יירשו הבנים לדורות עולמים. (עיין מורה י"ד לראשון וגבעת המורה שם). תכונתם כתכונת כל עמי הארצות יקרו ממקור הקורות, ההצלחות והתלאות, הטובות והרעות אשר קרו אותם, מעת היותם. הארצות והאיי החדשים אשר מצאו וכבשו בימי מלכיה' עמאנועל הייגריך ויוהאן השלישי, ונגעו ולחמו עליה' בזרוע כח ובמלחמות תנופה אשר לא יאומן כי יסופר, העירו והרחיבו עוז וגבורה בתכונת רוחי', לאזור חיל לחרף נפשם ולעשות גדולות במהירות נמרצה, יגיעי ועמלי בדרך הורם אריכות אפיי לנשא ולסבול כל תלאה. גודל לבאונם ותשוקתם לשוב מארץ מרחק לביתם, הפיח עוז אהבת מולדתם בחדרי לבותם. רובי התולדות אשר הוליאו מעברי מושב כונו. השבו להם גאה וגאון והנטיה על הפיזור. אמנם כל התודות אשר נקבלו באו להם ע"י רבי ההולכים פאסקוע דע גאמא, קאבראל, ואלבוקווערקווע עשו להם כנפים כנשר יעוף שמים. ומעת מלכו עליהם הספרדים ויכנעו תחת עולם הקשה אשר ממחץ מכותם לא נרפאו עד היום מהשם והתהלה אשר עשו להם בתבל, לא נשאר להם שריד כ"א זכרונם אשר בפיהם. כי הפארטוגיזים מני אז עם לא עז. וגם ממוג לב ומורך, לא יהינו לרדות עוד על קצוות הארץ, ובכ"ז יעדו גאון וגובה על גבורת קדמוניהם, ורק מהלל מפעלי אבותם או תהלתם, כל היום שיחתם. משנת תקס"ח עד התקע"ג לבשו עוז עוד, ובנשר חדשו רוח עלה וגבורה למלחמה, ושרי צבא הצרפתים בהבטחם על גבורתם והצלחתם בימים ההם, העפילו לעבור במעברה מוצק לא רחב (ענגלאנד) אשר לפארטוגאל ונתנו על מחוזם, אשר לא הביטו לראשיתם,

כי מרה תהיה אחריתם. והם קלי ההרגשה והתנועה, נמהרי לב, נוחי לכעוס לפעמים וגבהי רוח, חרוצים לבצירנו אבל על הרוב ירדמו בירכתי העצלה. לא יזמו אחרי היגון, בתשוקה לתוספת יתפשו כל חדש ועד תרגיעה ימאסו בו. מעת הכבידו עליהם הספרדים עולם הקשה ויכניעו בעמל את לבותם, אז ינטרו להם איבת עולם וישאפו לנקום בהם נקם. הקטנים בזעם לשונם והגדולים במפעלם. ברוח שוקטה ישמעו תהלת יקר כל לאומי תבל, אך לא מזכר תהלת הספרדים. וכן ישאו ויסלחו כל המגרעות יתן במו איש, אם רק יודה אשר הספרדים נופלים מהם. כי בכל בני הנגב שואפי נקם המה! ויהי הנקל להם להתעבר ולתפוש בחרב, במקום אשר יושבי צפון יכו רק באגרוף .במקל חובלים. ובכ״ז יהוללו לאוהבים נאמנים, נאמני רוח, טובי לבב, אוהבי הריעות בנעימת חסד, אנשי חיל, מכניסי אורחים, אוהבי ארץ מולדתם, ומכלכלי .פסם בפסוק אפשרי, שמחים ועליזים, אבל גם למקנאים וביותר לנשותיהם! אולם זאת תסב להם חוס משכנ׳ ואם מזגם כלכל בני קדם הנזכרים בהלקים הקודמים: מהבילים מעט באמונת׳, ונשותיה׳ יותר מהם, כדרך כל בני תבל אשר חסרי הדעת ירבו הבל: כי בחסרון תבונה תרב אמונה. אולת נושנה וקשורה בלב כלם. אשר כל אדם נולד תחת מזל כוכב אחד הגודה בכל ירח מירחי השנה, וכל ירח התאחדות נעלמה לו עם אחת מי״ב אבני חפץ הנודעי׳ להם בארץ, עד״מ ירח אביב אבנו הספיר, מורה על בר לבב ותשובה מאון. ודומיהם מהסגולות אשר על ידן יחזו להם משאות שוא ויהבלו. ירושת פליטה היא להם בלי ספק מעובדי כו״מ. ונדיב׳ האמנה מבעלי האסופות אשר בינינו הורישו זאת גם לנו, לקיים מה שנאמר: ובילדי נכרי׳ ישפיקו. גם יאפו בלפי על טובת המלך סעבאסיאן כנזכר. הן כל אלה יאמינו, ובכ״ז הם עוד קטני אמנה בערך רוב אחיהם הספרדים. מנהגי הכבוד אשר בפיזור הון רב וכבד יפארו בתי תפלתם, ועבודת אמונתם הוא רק בעבור תשוקתם אל הזוהר הרב וההתפארות, ולעשות זר מעשיהם להפליא את הרואים לא בעבור כי יהבילו ביתר עז כאשר יחשבו קלת מהנוסעים. גם אהבתם את הבטלה כנזכר, איננה מתכונת רוחם ומהעגלה אשר ינקה הטבע במעבה הרכבתם: כ״א מהממשלה. אשר תכביד עליהם כבד משאה ועולה הקשה, רק היא תשים מועקה במתניהם ובחדרי לבותם היגון את תשוקתם מלפעול מה לטובתם או לטובת ארץ מולדתם. כי איכה תתעורר החמדה לעבודה בלבבם, בדעתם כי זרים יאכלו כחם, והמה מפרי כפיה׳ ומעמל נפשם לא ישבעו? ולכן רב המגרעות ימלאו בהם הנוסעי׳ יקרו רק מרפיון ההשגחה על חנוך בניהם, ומהעדר הסדר במנהגי וחוקי הממשלה. וזאת שנית, כי אלה אשר הביאו דבתם רעה יסדו משפטם על המון ליסאבאן בירת הארץ— אשר ברעה היא ככל המון הערים הגדולות—על כל עם הארץ, וכי כמוהם הנוי כלו בוערים, מהבילים, נאים ונבלים, עצלים מקנאים ונוקמים; ובאמת הוציאו להם משפט מעוקל! —

לשונם הוא בת לשון רומי הישנה בלולה בהרבה תיבות מלשון ערב, כמו לשון ספרד רעותה הדומה לה, ואין הבדלה בינותן כ״א במשפטי הדקדוק, והברהן השונות מאד, אולם יתר שאת ללשון פארטוגיזי ביפה צלצל ונעימות חן אשר לה.

אמונתם אמונת נוצרי קאטאליקי הישנה היא השלטת, והנכבדת בהמונם ביתר שאת והדרה כבוד ופיזור הון מכל עמי ארצות איברופא. אולם יתר למראה עינים מאמונתם בה בלב נכון ורק מפאת הסכלות והמנהג ותשוקתם אל ההתפארות ותענוקי החושים כנזכר. נכרים אשר יבואו שמה מארץ רחוקה ישומו ויתפלאו על העדר התפלה בכונה בבית תפלתם; בפיהם ישפכו שיח אך לא ברוח, בשפתים דולקות ובתנועות מירהות עיניהם למרום נשואות, בעת עשתונותיהם אחרי חזוני בשר ומשכיות לב נופיות. כהתימם תפלתם יעשו כלם אגודה אחת מכבירי מלים בלתי נאותים במקומות מקודשות ירוצו אנה ואנה, יצחקו ישחקו יתלחשו

יקרצו עיני עגבים, יחבקו ידים ויוסיפו בסתר מכהני אהבה זה לזו, מקצתם לבלי חוק יפערו פיהם שחוק אשר ישמע למרחוק ואחוריהם אל מזבח עבודתם. ככה יתפלל עם זה החרד לחוקי דתו, אשר לא יפול ממנהגים היונים לדור אחלה, תורה אחת וחוקה אחת לכל הנפי לב; ואת מי מכל עמי ולאומי תבל אין כמו אלה?.. אשר רק מלאות בטנם וקבתם מקור הכמתם ושבת יראתם, בשמחת לבב ימכו וישוהו תחת עול ברזל המנהגים, והולך בחליל בזיקי ועבותות העבודות הכבדות יעבורון, אך לא במיתרי זהב המוסרים. בימי הצומות יענו בצום נפשם ובשר לא יבא אל פיהם. אלה הכדורים הקטנים או נזרי שושנים (ראזען קראנץ.) ישקו ואחשת שפתם בל ימנעו בעת עיניהם ולבם אחרי תענוגי החושים ינהו; כי כל עבודתם ומנהגי דתם רק למראה עינים ולהשמעת אזנים, ולא ישכילו לדעת כי האמונה כל כבודה פנימה, והמנהגים תלויים רק על בלימה, ולכן אין פלא אם נמצאו גם ביניהם דני פריצי הדת אשר בהדתות יתקלסו וכל קודש מבהק להם.— הון רב יפזרו על תפארת בתי תפלתם מבית ומחוץ, ויאירו אותם באלפי נרות. התמונות והפסילים אשר גם ישבצו באבני הפך אלי וכתם. מספר הכהנים והכמרים בכל הארץ לפנים ר' אלף היו, אולם בזמנינו נתמעטו ולא יחזיקו רק ל"ח אלף. ועל צבאם סגן הפאבסט והוא רועה אחד לכלם, לא רק על ראשי הכהנים הגדולים (ערצבישאפע) כ"א על כל גדולי ורוזני עם הארץ. שכר עמלו מאה אלף ר"ט בכל שנה. והוא המושל והמשגיח בית תפלתם הנקראה, פאטריארהאל-דאמ-קירכע בליסאבאן הבירה, ולו שם פי' קארדינאלע כמו להפאבסט ברומי. בעת יעבוד עבודתו הוא נושא הוד עדיו ומלבושי הפאבסט בתבניתם, והמה יכהנו פאר הקארדינאלע כמו ברומי. כל ההוצאות אשר יוציאו על הבית הזה הכהנים והכמרים המזמרים השרים והשרות מהם גם סריסים נוגנם מאיטליא, לא יעלו יותר מח"ק אלף ר"ט בכל שנה.—בימי המלך יוהאן השלישי, זה ש' שנים בערך הוקם בית המשפט והחקירה בליסאבאן אחרי בעלי דתות זולתם, או הכופרים באמונתם (אינקוויזיציאנס געריכט.) להמיתם ולשרפם על מדורת עצים ואש, ואח"כ גם בערי קאימברא ועווארא. ראש ועד השופטים ההם יקרא בשם אינקוויזיטאר. אולם מעת הוסד הועד הלזה לא היה לו ממשלה בלתי מגבלה כמו בספרד, ומה גם מעת הקים יי' להם מושיע ורב, הוא היועץ הנגם פאמבאל הנזכר, מני אז לא נשמע קול בוטח כופרים כי יהיו למאכולת אש לכבוד האמונה הנוסדה על אהבת אדם. אף הוא ביטל הועד ההוא אשר היה גם בעיר גאא בהודו אשר להפארטוגיזי (עיין ה"א פ"ה). בערי המסחר אשר בפארטוגאל ואשר על הים נוסדו, ישבו בעלי אמונות אחרות מהנוצרי' בטח באין מפריע עבודה אמונתם או מכלים דבר. ביותר היו עיני מושלי הועד ההוא פקוחות על היהודים האומללי' ממגורשי ספרד. כי המלך יאהאנעס השני נתן רשות לשלשים אלף בתי אבות (פאמיליען) לגור בארצו, אשר נתנו כופר נפשם טרם בואם ח' טאלער לגלגולת. אחרי ו' שנים נתנו הפארטוגיזים לעדות בעל תולדות יצחק בהקדמתו על כל הטובה אשר עשו לישראל לתת להם אחוזה בתוכם, וגרשו מארצם כל אשר לא באו בברית אמונתם, אף כי התנדבו למלך יוהאן החמשי לתת לו א' וחצי מיליאן טהאלער זהובי בכל שנה אם יתן להם אחוזה במקום נאמן ובטוח לשבת בארצו.—אולם בכ"ז ימצאו שם יהודי' לרוב השומרים אמונת' בסתר. ב) יפה העיר שפינאצא—אשר היה ג"כ מבני האנוסי' ההם, ואבותיו ברחו לאמשטרדם לעבוד שם אמונם ברמה—בסוף פ"ו תספרו המכונה בשם, טראקטאט

(ב) עיין במגיד משרים פ' תבא: ומאי דכתיב בהם: והתמכרתם שם היינו בזמן שמדא דת עבדין גרמיכון, כאלו אתן מזדבנין שם לעם אחר לעבדין ואמחין כי היכי דיחפין עליכון, ואין קונה, כלומר ההיא זבינא דילכון לא יהא באורח שבר וזבין, אלא דתחזין גרמיכון כאלו אתון מזדבנין ולא אתון מזדבנין.—

פ׳ הקפתא, הנסיון הורנו אשר רק בשנאה יהדפו אותנו העמים, הנחנו עומדים ולא נאבד בגוים עולם ועד! — כאשר גרש מלך ספרד את היהודים. רבים אשר חלפו חוק והמירו דת נשארו ושינו משפט אזרחי הארץ להיות גם בעלי פקודות ולעלות במעלות מרום עם שרי הארץ והגליל, והתערבו במירוץ הזמן בין הספרדים ולא נשאר מהם שם וזכרון. (אולם מצאנו כי בשנת תכ״ז נשרף בעיר קארדווא הקדוש ר׳ אברהם עטיאס. עיין רמב״ם ד׳ אמשטרדם סוף חלק ד׳? אולי כונתי מעט מזעיר). אשר לא כן מלך פארטוגאל, אף כי הוא גרשם והכביד אכפו על שאריהם אשר באו בברית אמונתו, לבל יעלה המשרה על שכמם, וגם בגוים לא ימצאו שבט מושלי׳ וכסא כבוד בין נדיבי עמו ולכן הם שם עד היום עם לבדד ישכון ובגוים לא יתחשב; אף כי האמונה השלפת הם עובדים כמשפט הגוים אשר בתוכם המה יושבים בסתר אהלם מחזיקים בברית אלקי אבותם. וכן מצאנו כי החכם ר׳ מנשה בן ישראל נולד בליסאבאן בשנת שס״ד, ק״א שנים אחר הגירוש, ושהי׳ הוטר מגזע הרב הנשיא ר״י אברבנאל, עיין תולדתו במאסף תקמ״ח ובתשועת ישראל. בזמנינו, בטרם שיבת המלך יוהאן השני מבראזיליען בשנת תקפ״ב, התפרדו כל אנשי הועד החוקרים אחרי דתות זולתם, ושערי ארמון המשפט נפתחו לכל עובר ושב. — סבות ורעות גירוש פארטוגאל תמצא בשבט יהודה גזירה כ״ט סי׳ ס״ב, ובהקדמת מנחת יהודה פי׳ לס׳ מערכת האלהית, ובארוכה בספרי האברבנאל, גם בסוף שלשלת הקבלה, ובס׳ קורות היהודים להכם ר׳ מרדכי יאסט מבערלין כרך ה׳ אף כי בלי ספק היו שם יהודים משנים קדמוניות כמו בספרד. בימי ר׳ בנימין בעל המסעות (ד״א תתל״ז) היו יהודים באלגארביען המכונה מאתי בשם אלגארוה כמו בערבית אלגאריב (ארץ המערב) עיין מכתב עתי להחכם צונץ כרך א׳; גם הרשב״א ז״ל כתב תשובה לפארטוגאל (חלק א׳ סי׳ תנ״ג). ובכ״ז חכמי ישראל מפארטוגאל לא נודעים לנו עד רבינו יצחק אבוהב שמת בשנת רנ״ג ז׳ חדשים אחרי גלות ספרד (יוחסין קל״ד). נראה שלא היתה מקום תורה, כרעותה ספרד קודם ביאת ר״מ ור׳ חנוך בנו לשם בימי רב האי גאון כנודע מס׳ הקבלה ושו״ת הרא״ש כלל. . סי׳. . אולי להיותה רוכלת העמים כי היא על ימים נוסדה, וכדרשת ר״י על הפסוק לא בשמים היא ולא מעבר לים היא, (עירובין כ״ח). מהר״י אבוהב ז״ל מלבד שהיה גדול בתורה, ומרן בכל מקום אשר יזכיר שמו, שמה ינהגו בשם הרב הגדול רבינו, היה עוד אנש בחכמות, ואשר כח בהם לעמוד לפני מלכים, ומלך פארטוגאל אהבו מאד (שו״ת מהרי״ט ח״ב יו״ד סי׳ פ״ז.). וכן היה תלמידו הגשר הגדול ר׳ יצחק אברבנאל ז״ל (עי׳ כ״מ פ״ג מ״ה ברכות.) וישיבת מהר״י אבוהב היתה מפורסמת לגדולה גם בזמן הב״י ז״ל, והמגיד הבטיחו להגדיל ישיבתו יותר מישיבת מהר״י אבוהב (מגיד מישרים וויניציא שנת השקי״ב דף ד׳, וט״ו).

מלאכתם ומעבדיהם עם כל עבודתם בשדה. הפארטוגיזים מלומדי [illegible] הם, עובדי אדמה, רועי מקנה, דיגים, עושים במלאכה, חרשים חכמים, ועושי מקנה וקנין ככל הגוים נגרי אייראפא: אבל בכלם לא באו אל מחוז השלימות כיתר העמים האמונים על ברכי המדעים תחת שבט מושלים חכמים, כי דבר אין להם אשר יעיר ויעורר לבותם לכונן מעשי ידיהם בדעת ולהעלותם אל מרום השלימות כאשר נזכיר. — בקצת המחוזות העבודה בשדה עודנה במורד המעלות, ותחת אשר היתה לפנים ארץ אשר ממנה יצא לחם, ולרוב נפלאיה ממגד תבואות שמש וגרש ירחים לגן עדנים בתבל נחשבה, בעיני חוקרי תעלומות הטבע מהיונים והרומים, יובילו פרה מרחוק מכל פרי האדמה, ולא למותר, לשבור רעבון תושביה כמובא למעלה; אולם לא בפשע ועצלות תושביה לבד כל זאת כ״א גם בסבות עמי הממשלה הכבד עליהם עד מאד; רובי המסים והסרון העובדים, כי

על הרוב להאיכרים יושבי הכפרים אין נחלת שדה וכרם, כי אם אשר ישכרו מאצילי הארץ והכהנים; העדר ארחות סלולות להוביל פרי אדמתם ממקום למקום כאשר נזכיר, גם בהמתם ברע הם כי אין מרעה זרועה להם; והעולה על כלם חסרון ידיעתם לכונן מעשיהם בשדה ולעבדה כמשפט בהשכל ודעת; ולכן למרות נאות אוירם וטוב אדמתם בכלל רוב אדמתם תשאה שממה. — עוד לא ישכילו לרוות את הארץ לדשנה ולהשמינה בגללי צאן בעח״י, כי אם בצמחים רקובים, ומקצתם גם מזה יניחו ידם. חלקת השדה אשר אדמתה יבשה יזרעו עליה רק שרטת במחרשתם, ואותה יבלעו בגרזן, רובם לא ישדדו אדמתם (עגגען) אף לא במעדר יעדרון (יעטען) לגרש הארות רוש ולענה, גם לא ישכילו להכיר חלקי האדמה אשר לא יצליחו רק לזרעים ידועים, ולכן ישמו אדמתם ויחשבו כי מלחה היא ולא תצמיח, אף לא ידעו כי בכ״ז טובה היא לשבולת שועל או להפוחי אדמה. בהרבה מקומות לא ידעו עוד לדוש התבואה במקל חובלים, כי אם ע״י שורים מושכים אבן על ראשי האלומות, והיא אוזר הגרעינים מראשי השבלים, כנהוג עוד היום בכל ארצות קדם (דברים כ״ה, ד׳.) (עיין תכונת ערב ח״ה) הקמח יטחנו על הרוב ברחים לרוח היום (ווינדמיהלען), אוצרות וממגורות לא ימצאון בכל הארץ. גם במלאכת הנטיעה לא באו עד מרום קצה: עוד לא ישכילו לנטוע עצים עושה פרי או נטעי נעמנים להתפאר; לו חכמה ישכילו בעין פקוחה על גידול הזמורות, כי עתה היה להם יין טוב למכביר מאשר להם עתה, אף כי עתה יוציאו יין לרוב לבריטאניא ולערי מושב אשר להם תולה לארגס כנזכר. בההירום אשר יעתדו להוביל יינם למרחוק, יציקו מים חיים (בראנדוויין) אל לשאתו יין חמר והזק או למען יעמוד ימים רבים; כי אין להם בורות הגובים (קעללער) טובים: ובאמת הוא אך למותר כי גם בלעדי זה ייגם טוב ומתוק כנזכר. — גם בעד גידול הדבורים לא יעמולו, כי אולת נושנה קשורה בלבותם אשר הדבורים ירעו וישחיתו את ענבי הגפן. — העגלות אשר להם יעשו לא בדעת, כי לא ימשחו השורי האופנים, והסרנים אשר עליהם יסבו בחמר ובזפת, למען ישמע קולם למרחוק, גם אם תחת שואה יתגלגלו, כי רב אונים לקול זאת הלזה לכנן על אדם ובהמה רבה מזעף אף השדים המשוטטים אך לרע. היה כופר איה שוקל מפלאותיך, ככלות ! גברת ממלכות, כפארטוגיזים להפחיד את השדים לא ימשחו בינות גלגלי מרכבותם בחמר ובזפת, וגרי מארטקקא שכניהם יתוו ציונים על סף בית כל יולדת בחמר ובזפת להפחיד את השדים ! (משה בערב שער שלישי); אף כי דגים הרבה להם בימים ובנחלים, ובימי הצומות אשר להם לא יאכלו רק דגים; בכ״ז לא יבינו או לא יעמלו לצודם, ורוב דגים אשר יהיו לברות למו יקנו מידי זרים, וביותר הדג הנקרא שטאקפיש אשר כמחו ענפרא מיכלא דארא לבד יקנה מהם ס׳ אלף ככר בכל שנה; אולם גם בזה עול הממשלה בעוכריהם וכאשר נזכיר. — כל מלאכת מחשבת, כלי בית לכבוד ולתפארה (מאבילען) כלי ברזל פלד (שטאהל), נחשת, ורקועי פחים (בלעך) ודומיהם, כל הכלים אשר הוד והדר יעוה להם את כלי חפץ יקראו, הכל יקנו מעמים זולתם וביותר מהבריטאניים. עוד לא יתיש כבירים אשר אניות מלאות מנעלים כמעט בכל שבוע באו אליה. — כעת חופרי מנעלים טובים להם. — ובכלל לא הואר ולא הדר לכל מעשי ידי חרש וחושב אשר יעשו. — הצורפים בזהב יוצרי פסל והמודיהם לרוב. והמלאכה היתה דים למרבית העם המתנדבים לבתי התפלות אשר ג״כ ירבו בארץ הזאת, ובכל זאת לא ימצא חרש חכם להכין פסל או תמונה להלל מאד. — מורי השעות (אוהרען) יקנו מבריטאניא, וגם לא ישכילו רק לעשות בית להם (געהייז). אבני נזר יקרות. ובפרט השמיר (דיאמאנט) המובא להם לרוב מבראזיליען: בגנזי המלך לבד ימצאו ב׳ מהם בלתי מלוטשות אשר מחיר האחד יערך ה׳ מיליאן תרנ״ט אלף ות״ת והשני ה׳ מיליאן ותרנ״ה אלף ותס״ק ליטרות שטערלינג, ולכן ימכרום להגרמנים וההאללענדער במחיר מזער והמה

ילטשום

ילמשום וימכרום ביוקר גם בליסאבאן — כי הם לא ידינו את זאת. סוף דבר כל כלי וכל חפץ אשר חרש הכם יבוקש לו יובילו להם מרחוק לקנות. אכן בדברים קלי הערך כמו נרות דונג מקולעים בספורי לילים, מעשי עבות מהוסי עלי אלאע, נגנים ופרחים מעשה רקמה ודומיהם הוד והדר פעלם: ; והם יתגו עדיהם כי לא כשרון דעת וטוב טעם יחסרו להם, כ״א מקיץ ומעיר מתרדמת האולה ורפיותה העגלה אשר הפילו עליהם מאסרי מתעים ומשא מלך ושרים. בתי מלאכות ואומניות אשר כעת בפארטוגאל הם: בתי מלאכה לבגדי משי, צמר עב, פשתים, פשתי עץ (בוימוואָל) ומגבעות. בית גדול לעבד עורות. בית כור לזכוכית גדול מאד אשר על ים בריטאניא, שמה יעשו כל זכוכית קלי הערך. בית ההכת קני הרעם. בתי מלאכה יוצרי כלי חרש להלל, גם כלי זכוכית לבנה בלתי טהורים ובהירים פאיאנס. הבלים עבותים ודומיהם מסוף עספארטא הנזכר למעלה. כל בתי המלאכות הנזכרים העולים ר׳ במספר, רובם כלא היו ומקצתם לא יספיקו לכל עם הארץ כי מעטו, ומקצתם יספיקו רק לדלת העם ואביוני אדם, כי מרום עם הארץ ואציליה ממרחק יביאו צרכיהם, הטובים יותר מאשר יוצרו בארצם. בכל הארץ לא ימצא רק בית רחיים אחד לעשות נייר, ואשר יחסר להם יביאו להם ממרחק. — הרבה בית מלאכות נוסדו ושבתו נבנו ונהרסו. אף כי בבירת הארץ נוסדה עבורם חברת משגיחים להרבותם ולהעלותם על מרומי השלימות, יען לפי הנראה אין אונים להם אף להחזיק במעוז המלאכות אשר כבר נוסדו והעדרם בלתי נקל, כמו עד״מ מלאכת גידול התשי איננה עוד באיתנה ותפארתה היו לה מקדם יען הממשלה התעתה בנפשם ו:כבה מכבות הפוכות בהתבולותיה לעלותה מרום השלימות. — מטה מטה ממנה ירדה פלאים מלאכת הציבת הברים אחרי מוצקי רדוממים והמתכיות, בכל הארץ לא ימצא רק מקום אחד להלמות הברזל למטיל מוצק (איזענהאממער). —

מ ס ח ר ס, מהמובא למעלה יתבונן כל משכיל אשר מסחר ומרכולת הפארטוגיזים לא רק לא לטובת הארץ בכללה, כי אם להותה יועילו, יען לאלאי ארצה הבלתי נעבדה ובתי מלאכתה השוממים לא יספיקו למלאות את אשר יוציאו בעד מערבי ועזבוני ארצות זולתה, וכבר היתה מעונה לריש ועוני, לולא יזנקו להם מעיני ישועה מערי מושב אשר להם בשאר חלקי תבל, ומה גם ממלכת בראזיליען באמעריקא אשר בשפעת זהב ואבני חפץ ושאר סגולות מקהות ועזבונים אשר יוציאו מהם ימלאו מחסורם די והותר מאשר יוציאו בעד מחסורם. אולם התשועה הזאת לא תשועת עולמים וגלהת היא להרן מולדתם, כי על ידה ירפו ידי עם הארץ והאמור עלימו החריצות מלבא בנפשם בעזרתם בלהב את תשוקתם, וכל היום יתאוו תאוה לעשות שכר ולהגיע היל בלי עמל והלאה, ולהיות להם חלק ונחלה במכמני הודו מזרחית ומערבית בלי יגיע כפים ועמל נפש, ולכן רק במסחר ומקנה נפשם בחרה מכל משלח שיח וענין נתן אלקים לבני אדם לענות בו. וגם בו לא ייטיבו לארצם, כי על הרוב הוא בידי נכרים אשר יבאו להניק שפע ארצם. ורק באניות זרים יובילו מרכלתם לארצות אחרות כאשר נזכיר. ואלה שמות הסחורות אשר יוציאו מארצם. יין פארט כנזכר, מסחרו הוא בידי חברה מיוחדה לבד ואין לזולתם רשות לסחור בו, למוקים ושמן לא לרוב, צמר, מעט משי, פירות הנגב הנזכרים, עלי קארק, זימאק או שאמאק לעיבוד ולצבוע העורות, עלי לארבעער לא לרוב, מלח הים לרוב, אבני אקדה (פייערשטיינע) רק לספרד. ממושבות אחוזתם הולכה לאייראפא: זהב, פנינים, אבני שמיר דיאמאנטין (מארים כ״א בהערה שם) ושאר אבני נזר, קאפע, טאבאק, קאקאא, קנמון בשם (צימטעט) ושאר ראשי בשמים וצבעים, אורז, איגדינא, עלי צבעים, פשתי עץ, עורות בלתי מעובדות ודומיהם, סחורות הודו והינא. — ואשר יובל לשם מארצות אייראפא: תבואה בערך ה׳ מיליאן סהאלער בכל שנה וביותר לליסאבאן וסביבותיה, גם הרבה מיני קטניות. דגים וביותר הדג הנקרא שטאקפיש, בכלל יערך אשר יובא מתמו לפארטוגאל ומשם לבראזיליען

לברזיליען ושאיש אשר לכם חצי מיליאן ככר בכל שנה, מירח תמוז תקמ"ג עד כסלו תקמ"ד הביאו הבריטאנים לבדם להחוף ספרטא קין אלף ככר דגים. — בכמות, וביותר אשר תועפות קרנים להם, בשר מלוח מפני בשר החזיר (שינקען), חמאה גבינה וחלב. — פשתים וקנבוס, בד, חמון, (גארן) רבלים, בגדי בד ופשתי עץ, בגדי משי וחצי משי, עבותים (באנדוואארען) בגדי נעססעל, מטפחות כסף (שנופף טיכל) כסהות הרגלים (שטרימפפע) נעלי ידים (האנדשוה. רוה ד' ז', ח', בתרגום ארמית שם), מגבעות ודומיהם עורות מעובדות וכל כלי עור, כלי עץ לשעשועי ילדים, מכלולים (פוצוואארען), מיני נייר, כלי זכוכית ומראות (שפיעגעלן) כל כלי מתכיות, ספרים, וביותר ספרי הצרפתים — מכל אלה הסחורות המובאות להם ימכרו הרבה לארצות מושבותם וירויחו בהם לא מעט. המסחר בתוך הארץ קרוב לנזק יותר משכר, כי הארחות והדרכים מעטים בארץ וגם בלתי סלולות כנזכר, התעלות והנהרות אשר אניות או מעברות בם תעבורנה, אין, ולכן כבד להם להוביל פרי אדמתם וסחורות ידם ממקום למקום—. בזמנינו החלו לסולל מסלות אבל כמוהם כאין נחשבו כי מעטו — יתר שאת למסחרם הולה נארגה אולם גם הוא איננו עוד את אשר יוכל להיות בידי עמים הגדולים. ראשי עמי אירופא אשר יסחרו אתם כמה:

א) הבריטאנים אשר בחלקות השלום לממשלות, כי הבטיחום להיות להם לעזר במכירת יין רב ונרומם את המסחר בו מעלה מעלה, וכמו כן שאר סחורות פארטוגאל, ולכן באו עמם בברית שלום בשנת הס"ז ונתנו להם הרשיון לסחור באנגלים בכל אות נפשם. ומני אז נשמה התעשיות והתשוקה שפארטוגאל לכל מלאכת מחשבת, כי מי מהם ישלח ידו לקנות סחורה פארטוגאל בראותו נגד עיניו סחורות הבריטאנים אשר כמוהם בטובם בכל הארץ אין? ואף גם זאת כי גם את כסף מחירם יורידו מטה מטה. ולכן בתי מלאכת פארטוגאל עד נלאו לא יוסיפו לקום, והשוקתם לשאר מעשי ידיהם שבתה. — כעת יובילו אליהם הבריטאנים כמעט כל צרכיהם הנזכרים אשר יחסרו להם. ואם כי יקחו מחירם תזמרת ארצם, יין, פירות, שמן, מלח, ושאר סחורות ארצם, הלא כל אלה לא ימצא להם לעומת רובי סחורות בריטאניא ומוכרחים הם לתת העודף ו' או ז' מיליאן פאהלער רלי כסף יד ליד או זהב ברזיליען. מסחרם עם הבריטאנים עולה יותר מכפלים ממסחרם עם שאר לאומי אירופא, גם כל מסחרם הוא על ידי אניות הבריטאנים, ובזה ירויחו ג"כ לא מעט, כי החכמה תעזור עם, ואולת בידים תהרוס! —

ב) סוחרי האללאנד המה רוכלים בהרבה מינים הנזכרים הנעדרים מהם, ובמחירם יקנו יין, מלח, פרי מגדים, ושאר סחורות הבלתי נמצאים באירופא אולם כעת השפל מסחרם. —

ג) מסחרם עם הצרפתים טוב לארצם, כי הצרפתים נצרכים יותר לסחורות פארטוגאל ובפרט לסחורות הודו, והפארטוגיזים ישפיקו בסחורות הבריטאנים ולא יצטרכו עוד לסחורות הצרפתים הגרועים והיקרים, ולכן ישלמו הצרפתים להם את העודף במיטב כספם. —

ד) עם איטליא מסחרם מזער אבל בתמכורה רב:

ה) וכן במסחרם עם שכניהם הספרדים אשר יביאו מעט ויוציאו הרבה ירויחו ג"כ הרבה אף כי מסחרם מזער הוא, כי בעד העודף יתנו הספרדים רלי כסף יד ליד. מספרד יביאו סחורות משי ידועים, אינדיגא קאשעניליא, מאספיקס, ובמחירם יוציאו הרבה צוקר וטאביק ושאר סחורות:

ו) מסחרם עם צפונית אירופא הוא ג"כ לתועלתם. הפארטוגיזים יקחו מהם פשתן, קנבוס, חמון (גארן), ברזל, צרכי בנין אניות ודומיהם מלאכתי ארצותם, ויתנו במחירם ראשי תקוות מסחרי הרוכלים (קאלאניאל וואארען). רוב הסחורות אשר יסחרו עם עמי אירופא יצאו ויבאו באניות זולתם, ולכן המסחור הוא לרעתם.

נא

גם כן מסחרם עם ארצות אחרות וערי מושבותם בשאר חלקי תבל, אשר רק אניות פארטוגאל לבדם ישחרו שמה, אולם לא רק אשר גם באניות פארטוגאל יוביל(ו) סוחרים זולתם חרם עזבוניהם למושבות הפארטוגיזים, כ"א גם עמים זולתם ומה גם הבריטאנים ישחרו חרם מסחר רב לשם, וביותר לבראזיליען, אשר תושביה יחשו עוד לעזרתם ויקדמו פניהם בתרועה; כי נפש מי לא תכסוף לסחורות בריטאניא?. מסחרם להודו מזרחית איננו עוד את אשר היה ואת אשר יוכל להיות אם לא יהיו הבריטאנים להם ולישר העמים לשטן. רק ב' אניות נושאות ממכר בעד א' וחצי מיליאן טהאלער ילכו בכל שנה מפארטוגאל להודו. גם מסחרם לערי מושבותם בהודו ובראשם העיר גאא והעיר דיא לא כביר הוא: וכמוהו לא כביר מסחרם לחינא, אולם בו ירויחו הרבה:

רב מהם מסחרם לאיי וחופי אפריקא. איי מאדערא ראש יבולם יין המ[illegible] בכל קצוי הארץ, אשר רובו יקנו הבריטאנים, ואיי אאזארי אשר מהם יוציאו גם סבולת (עיין איי אפריקא בסוף ח"ב.) מחוף מערבית אפריקא יוציאו הפארטוגיזים עבדי עולם אשר ישלחו לבראזיליען, שן (עלעפאנביין), זהב ודומיהם. ערי מושבותם אשר בגוינעא הנמוכה יתנו הון עתק מכס נפשם למלך פארטוגאל. מחוף מזרחית אפריקא יוציאו הרבה זהב, שן, עבדי עולם ושאר מרכולת ממעמד ערי מושבותם. במקומות ההן אין לנו ידיעה ברורה, (עיין סוף ח"ב). אולם מסחרם חוצה לארצם ביותר עצום הוא מסחרם למלכות בראזיליען. כי הארץ חמדה ועליזה הלזו יוציאו סחורות רבות ויקרות אשר בם ירויחו ויגזבו חיל במאד מאד. בכל שנה ושנה ילכו לשם אניות פארטוגאל נושאות קמח, יי"ש, שמן, מלח, בגדי משי ושאר בגדים, פלאנעל, אטון, נייר, ושאר סחורות בתי מלאכת איירופא אשר ימכרו שמה במחיר רב. ומשם ימלאו את אניותיהם צוקער, קאפע, איגדיגא, קאקאא, וואניללע, עצי פן, עורות בלתי מעובדות, הניכי הדג וואל (וואלפיש בארטען) אשר מהם יבקעו גזרי עצמות דגים (פישביין) שמן דגים (טהראן) עלי טבעים, שאססאפארילע ושאר מיני מרכולת הרוכלים. גם זהב, פנינים, אבני שמיר ושאר אבני נזר המתנוססות על אדמתם, וגם בזאת ירויחו הון עתק. ראשי ערי המסחר בארצם המה. ליסאבאן הבירה, אם מסחר ומרכולת כל הממלכה. אחריה ריעותיה ערי אפארטא, סעטאבאל, פארא, ראשי ערי מסחר הים והיבשה בכל הארץ. מחיר כל דבר יערך עפ"י מטבעות דמיוניות מנייר ונחשבות עפ"י גרגרי אורז (רייז) וקרוזאדען. כ"ה גרעיני אורז הם בערך א' גראש, ה' גרגרים הם ט"ז גראש או קראזאדע אחת, אורז הנקרא מילעריז או אלף גרגרי אורז הם א' טהאלער ט"ז גראש. אקאנטא דע רייז, או א' מיליאן גרגרים עולים אלף תרס"ו טהאלער ט"ז גראש. אין תואר ואין הדר למטבעות שלהם כלל מעשי אצבעותיהם כנזכר. גם מטבעות טבועות להם מזהב כסף ונחושת עולים ו' מיליאן זהובים ונחשבות ג"כ בערך הדמיוניות הנזכרות. כל מטבעות נייר עולים כ"ד מיליאן זהובים. א' ושית לעגוא (פרסה בלשוני) א' פרסה אשכנזית, או ו' לעגואס הם ה' פרסאות אשכנזיות; ול"ו לעגואס מרובעות הם כ"ה פרסאות אשכנזיות מרובעות.

מנהג ממשלתה ממשלה בלתי מגבלה מחוקי ושרי העם ורצון המלך או המלכה, (כי אם אין להמלך בן יורש העצר תסוב המלוכה לבתו הבכורה) מושל בכל באין מעצור או מכלים דבר. עד שנת תקפ"ג היתה מגבלה מחוקי העם (קארטעס) אולם מני אז רסן הזקניי מפניו שלח ורודה לבדו בכל אות נפשו. והבטחתו לתת לעמו חוק משפט המלוכה אשר גם הוא לא יעבור (קאנסטיטוציאן) נשארה מעל. שם המלך המולך כעת הוא דאן מיגועל בן המלך יוהאן הששי אשר מת בשנת תקפ"ו כמובא למעלה. שם היקר (טיטעל) אשר לו: מלך פארטוגאל ואלגרבה, ב' עברי הים אצל אפריקא, אדון גוינעא, מהלך האניות, שלל ומסחר עטהיאפיען, ערב פרס והודו. בן המלך הבכור יקרא בשם יורש העצר

פרינץ

(קראָנפרינץ) להממלכות המאוחדות פארטוגאל ואלגרבא. נסיך (הערצאג.) מבראגאנזא: בנו הבכור בשם נסיך ביירא. ושארית בני מלך בשם אינפאנטען. — הכנסות הממלכה מעדי אחוזה אשר לבית בראגאנזא, מגזע הלזה יצא חוטר מלכות כמובא למעלה, ומשאר אחוזות הממלכה, וממכס הסחורות ומכל דבר מאכל (אקציזע) ממעשר יבולי שדי, ממשאת הכהנים ודומיהם, עלו עד שנה ל״ד מיליאן טהאלער, והוצאות הממשלה ל״ז מיליאן טהאלער; וממכת השנה בראזיליען והיתה לממלכה מיוחדה נגרעו עוד ההכנסות בערכם אל ההוצאות מאד מאד.

בשנת תקפ״ז היו ההכנסות נ׳ מיליאן ובתקפ״ה כ״א מיליאן, ובתקפ״ט רק ס״ז מיליאן; וחובות הממלכה עלו לשכ״ד מיליאן פראנקען. בשנת תקפ״ג היה מספר צבא חילם נ׳ אלפים, ימי עבודתם ימשכו ו׳ שנים. בין שרי הצבא הרבה עמים אחרים וביותר בריטאנים ואירלענדער. — בערי הממלכה הרבה מבצרים אשר רובם יהנו אך נכאים, ואם ינתן בכל אחד שומרים למדי לא יספיק להם כל צבאותם. המובחר שבהם, אשר אין באיירופא משלו הוא המבצר עלוואס. רק שמה וליסאבאן ופארטא בתי נשק, ובגעלם בכל הארץ אין. כל צרכי עורכי מערכה ונשק יקנו מעמים זולתם וביותר מהבריטאנים. חילם בים (זעעמאכט), אשר במאה הט״ו והט״ז למספרם לא היה כמוהו בתבל — שורד משם מטה בעת היותם עניים ונכנעים תחת כבלות הספרדים. בשנת תקפ״ב לא היה להם עוד רק ד׳ לי״ אדיר ליניענשיפפע, י״א אניות מגן עם נשק (בריגס), ח׳ נושאות משא ד׳ סירות דואר נושאות מכתבים ואורחים ממקום למקום פאקעט - באאטע. בני אלגארביען המה המלחים היותר טובים ומהירים במלאכתם.

מספר השופטים אשר למשפט ישורו (יוסטיץ) רבו למעלה ראש, שנים יחלופו והון מההוצאות ימעט טרם יוציא איש משפטו לאור. צלמות ולא סדרים למשפט ענושים אשר לפועלי און (קרימינאל געריכטע) ג׳ בתי סוהר בליסאבאן מלבד המגדל (קאסטעל) אשר מהפכת היא לאנשי החיל כי ירשיעו. בד׳ או ה׳ חדרים ישבו ר׳ עד ש׳ אסורים — כי מספר ברור לא ידעו — ואיש את אחיו בשוכם ידחקו, בלי כסא מטה וכסת ורק שבכות ברזל העבים אשר בעד החלונים הרחבים יגינו עליהם מחמת קור לילות החורף, נקיי עון ואפי פשע, אשר נאשמו חנם על השאות נקלות, שמה את פושעים נמנו ואת פושעים אשר כפיהם נגואלו בדם, יחדיו על רצפת הבית בבשתם ישכבון. גם אחרי כי יחרץ משפטם לא ימהרו להוציאו לאור. רבים ישבו שוממים על לא חמס בכפם רק יען נשכחו כמת מלב, ורבים אשר למות נגזרו בעד פשעיהם כי התגברו, חיו יחיו, יען חייהם לטובת שר בית הסוהר יועילו כנהוג. — גם לאדם עשוק בדם נפש אין משפט מות אם גואלי הגראל יקחו שוחד להצילו מרדת שחת. —

מ נ ה ג י ה ם. אף כי על הרוב מנהגי בני איירופא מנהגיהם, בכל זאת עוד להם ירושת פליטה ממנהגי הערביאים נדי ומושלי הארץ לפנים כנזכר. אין תאר והדר למעוני גדולי ורגעי הארץ, גם בפאר ונקיות גם ברחבת ידים למדי, ואף כי לבתי אביוני אדם ודלת העם. אין לבתיהם בריח ודלתים אף לא חלונות ולכן הרוחות המתנגדות הבאנה להם (לופטציגע) אשר ירטיבו את הקירות בעתות הקרות מאד מאד. תנורים, את מבוערת ומוצאי קיטור ועשן (קאמינע) אין להם כנזכר, זולת בבתי הבריטאנים ונכרים זולתם וביותר בעיר פארטא. גם מרכבות כבוד אין להם כמו בשאר ארצות איירופא, ואף בבירת הארץ אך למצער יתראו. אולם מאד ירבו לפזר על המון רב משרתים, וכמעט לא יאומן כי יסופר מרוב המשרתים אשר לאצילי הארץ הלזו — ולכן יחסרו להם אומנים ועושים במלאכה כי לא ימצא להם — המשרתים יחשבו לבני ביתם ומשפחתם, ומשמרת משא פקודתם ינחילו לבניהם אחריהם בחצרות אדוניהם. גם נשיהם ואלמנותיהם וצאצאי מעיהם אכדיסם יכלכלו מלחם אדוניהם; ובגולות רבות כאלה ירוקו רבים מעליי נגעת

זקיהם, וכל תבואות נכסיהם לא יספיקו להם. הפיזור המגואל הלזה מצד גם אבירי השוחרים ונכבדי התושבים בכהו:

ובמקום אשר ישרתו בשאר ארצות משרת אחד וב' אמהות ישרתו שם לאלפר זניס עשר משרתים, גם הנכרים אשר ישבו שמה יונגעו במנהג מכאיב הלזה, כי המשרתים בפורטוגאל בני שחץ הם, ואין משרת אחד עושה שתי עבודות: עגלון הרכב (קוטשער) לא יהלל כבודו לשרת המסובים בארוחה בעד כל הון. רגעי הארץ עוד גאון בהשרתם מבני שרי החילים ובדלת המגילים וביותר בגבורי הלוחמים בעד אמונתם (קריסטוסריטטער), על הרוב המה הרוכבים לפני אדוניהם ומרכבות כבודם (פארריטער) והעומדים לשרת המסובים עת יעגו שירה. —

הפארטוגיזים לא יפיקו לתפנוקי מעדנים כלבם. על הרוב יאכלו בשר דגים, אביוני אדם רק דגים לבד. אנשי לחם ידלת העם יאכלו יותם רק לחם, דגי סארדעללען ויין. גם בכורי דלים אשר יפתחו ידיהם. לכל עובר לאמר הב הב ימתחו לנוס לעולליהם בדגי סארדעללען: גם יאכלו התאנים ויאבטו להם ערמונים קלוים ואשר פרי עץ. הבשר ביוקר וגם לא טוב למאכל. זית שדי (ווילדפרעט) ובעלי כנף לעתים רחוקות. כל מאכליהם בלולים בשמן זית, ויבחרו יותר בשמן עכור אהרי כי הבאים וילחך החיך ויחנק הגרון, מבשמן רענן וזך. אשר לא יאכלו רק נדיבי עמם. וכן יבחרו בחמאה (בוטער) המובאה על הרוב מענגלאנד ואיסלאנד, כל אשר תוסיף להגה ובאשה ותלך אתם יוסיפו במהירה וישאבוה בתאות נפש. — אינם סובאי יין אף כי יין טוב לרוב להם כנזכר. אבל מאד יאהבו משקים קרים ומקררים וביותר מים קרים וגלולים. בחרבוני קיץ יוכלו לשתות מהם בכל יום ז' עד ח' מדות (מאאס) ויותר. הקרח והקפאון (געפרארנעס) יאהבו מאד.

בתי שלג להם בהרבה מקומות בהם יאגרו את הקרח לבל יתם מליה גם חום. — כמעט כולם ישאפו אבק הטאבאק, ויכי הרגל להם לשאת את ריקות הקיבה אבל לא ריקות ההוטס. ובמקום אשר יתן בארצותינו לבית הרכבים ולשאר עושי שכר דמי השתי (טרינקגעלד) יתן שם דמי הטאבאק השאוף. לפנים לא העשינו טאבאק, אולם כעת נפלנו תמוני כמוהם שדודים למנהג מאחת הזה (עיין מה שסרכו עליו בכורי העתים תקפ"ח עמוד רפ א) הפארטוגיזים בעלי מוסר ומכובדים, כי יכבדו בנעימת חסד ויקדימו ברכת שלום בנהלת פנים ובקידה כבודה את פני כל אדם, ומה גם את הגדולים מהם ביתר שאת ועוז. גם את בכורי דלים הדולגים על המפתן קרוא נדבות להשמיע, יחוננו בברכת שלום ובהרמת הכובע אם תקצר ידם למלא משאלותם במתנת יד. — ככל בני קדם קשה כשאול קנאתם את שוכבת חיקם, ולכן על הרוב ישבו כשבויות חרב כלואות בבתיהן. מבחר הענוגיהן לשבת בעלית המקרה משבכת ברזל אשר לכל בתי מרום עם הארץ, או על המעקה אשר יעשו להחלונים יקרעו להם על פני חוץ, שמה העמודנה למען תראינה, אז תשבנה על הקרקע בראש חפוי המוך על כפות ידיהן, ועיניהן משקרות על כל עובר ושב — העליות גבוהות ודמות מלשפוך מעליהן שיח אל חיק עוגביהן אשר על הארץ יעמודו, ולכן ישאו מדברותיהן עפ"י אותות, כמו זריקת מטפחת האף או בעיניהן תרמזנה ובאצבעותיהן נפשות המשוכנה. —

בפנות היום לערוב וגללי נשף ישללו מהן זאת המרגעה, אז תשבנה לארץ בשוד שפתותיהן על היריעות השטוחות באגרות בתיהן, ורגליהן עבותות התחיהן. השפתות הופרות ומספרות קורות סוד ומדוחים מספורי הערביאים הנודעים בשם אלף לילות ואחת, ועיני גבירותן חליין עלומות בתנומות נעימות. — הנשים לא הלמנה לשית כ"א לפעמים בעתים רחוקות. הלכת מוזרה וקשה להנה, כי בלתי מלומדות הנה ללכת. גם אין חן ויופי לפעמי רגליהן. ואולי תסבינה זאת אבני רצפת החוצות והרחובות הבלתי חלקות, הלוהטות משביבי חלי השמש, ואבני נגף

גם למלעדי גבר, ואף כי לנעמי רכות ועמונות האלה, אשר לא נסו כף רגליהן הצג על הארץ כנזכר. וכי תלא לגיה או פני רעותם לבקר, אחריה שפחתה לחשוף שובל (שלעפפעדעם קליידעם ובערבי שבלה). ואם תעבור על בעלה רוח קנאם, אז גם שתי שפחות אחריה תמשוכנה. — גם אשר תלמד לשבת על כסא כשאר בנות איברופא, תגולל רגליה תחתיה בשבתה לכסא ושוליה סרוחות לפניה במקום רגליה, כי ההרגל יעוז על כל. ככל בנות ארלות הנגב גם לבותיהן לעוגבים, מבין שבכות העליות, בעד אשנבי החלונים, באלפי אותות שלוח אצבע וקירוץ עין ידבר האוהב עם אהובתו שם כמו בארלות ספרד, למרות השגחת הוריהן. בבתי נדיבים אשר בנות להם לא יבא בנקל עול ימיה, ושומריהן אשר עיניהם לופיות על כל לעדיהן ועלילותיהן, ירוצו אגרות אהבה זה לזה בהרילות נמרלת ואיש לא ידעם, כי השוחד יעור גם עיני שומרים, ולהעזה כמות שוא שקד שומר. — להקל מעליהם משא שמירת בנותיהן ולשכך את השוקקן למשכב דודים יקחו לבניהם נשים ואת בנותיהם יתנו לאנשים על הרוב בילדותם ואת פי פרי בטנם לא ישאלו (היגא קי״ג) ולכן כאשר יגדלו יבגדו על הרוב בהברתם ונשיהם באליף נעוריהן. ההולאות אשר יוליאו, וביותר מרום עם הארץ על הנשיאים רבו למעלה ראש, ולכן בשנות מספר אחר התונתם ריש ומחסור מנת כוסם; ובכל זאת חוק הוא לכל בעל אשה לעלות לפעמים יותר מכפי מסת ערכו, עטרת תפארת משובלה באבני נזר על ראשה. —

אחינו בני אשכנז! התוסיפו להפליא עוד על אחינו בארלותינו אם כאלה גם מנהגינו ומעללינו? גולים ונודדים בגוים אנחנו מנעורינו ולכן גם סכלות כל העמים מנת חלקנו, והבלי מנהגי כל המונם גורלנו! — וכן ירבו להוליא על הכנסת עולליהם בברית דת (טויפע) ועל קבורת מתיהם. בחברת מרעים ישבו האנשים בחדר מיוחד לבדם, והנשים בחדרן לבדנה, ועל הרוב כדור סביב על הארץ ורגליהן תחתיהן בבלי מלא ענין מעיר או מקיץ לענות בו, כי נעדרות תושיה הנה, וגם חום האויר והעדר תנועה ממקום למקום הניקו עגלות כבדים במעבם גויותיהנה, הבושת תשוה עליהן הוד והדר. בעיניה שחות מטה תדבר אשה עם גבר בלעדי אישה. אל לנשים שתה יין ולתפארת אדם לחקור ממסך, פן תשתה והפריע מוסר וברית אישה השכח. אשה כי תאחז יד איש זר בלכתה אל חדר הארותם או בשובה לביתה חוק המוסר הפירה. ולכן אף כי חיות הנה ואש החמדה עלורה בקרבינה, בכל זאת השפכנה תזונתן לכל אשר להם תשברנה יותר מרעיותיהן שארית בנות אם כל חי —.

אם יעשו הלולים או יכרו להם כרה גדולה, לא ישב אדון הבית ראש כמו בארלותינו רק הלוך ילך אנה ואנה או יעמוד על מסביו ישרתם באהבה, לפלור גם לאכול ולשתות לכל אחד ברוח נדיבה אשר הבית ומגרהו נכונים להפיק רלונו. הבטחה נעימה הלזו מעופפת על לשונם כל הימים. על מערכת השולחן יניתו לפני כל אחד מהמסובין גם ב׳ מסמרות מעלי הפוחי זהב או הדם לנקות את שניו. חוק הוא להם כמו להספרדים לנוח מנוחת להרים בעתות החמות אחרי אכלם, והמנוחה היא נקראה (סיעסטא). העתות אשר יבלו רוב לאומי איברופא בשקידה על המדעים בקריאת הספרים ודומיהם מהעלב אשר יהיו מותר, יבלו המה בשחוק הקארטין, ובתשוקה נמרלה ובשקידה נמהרה אשר לא יאומן כי יסופר: ויהי הנקל לצעירי הימים לאבד בשנתים ימים אחרי התונתם הון עתק אשר ישפיק להחיות בו נפשות ביתו בנעימים וברב כל.

בחברות רגעי הארץ המון מנהגי כבוד להם אשר יסכרו מעינות נפשותם ודלתי פיהם יבלומו: גם בבירת הארץ על כל ידידות חברתם רוח כהה מרחפת. למלער יגאו או יסעו לשוח (ספאליערען) גם בתי מועד וגנות עונג לחברת רעים אין להם, ואיש את רעהו יבקר רק לראות או להראות. עשירי עם יתעלסו משפחות משפחות לבדנה בחדרי משכיתם: אבינגי אדם בבתי הקאווע הגרים והמגואלים וגם

שם לא ישענו רק על ספל קאפע סר טעם או שאקאלאדע גרוע ממנו. ובכורי דגים בבתי היין על מזרקי דם ענבים באושים. הריקוד הנהוג הוא המדע בשם פאפא, ירושם פליסה להם מהערביאים, לפנים רקדוהו כלם וגם בבמות ישחק (טהעאטער) אשר להם. אולם להיותו מעורר אהבה וחמדה. כי האיש והאשה המרקדים יגהלו זה לזה, ולהראות כי נרסה נפשם לאהבה יתנועעו תנועות מרגיזות ומרעידות כאחוזי שבץ (קאנוואלזיא, ווישע בעוועגונגען) ולכן החרימוהו חורי הארץ מגבולם, ולא ירקדוהו עוד כי אם החצופים ויושבי הכפרים. —

כן ירחיקו חורי הארץ ותגעל נפשם, אשר שים להמניות מלראות בשחוק מלחמת הפרים (שטיערגעפעכטע) הנהוג שמה כמו בספרד בכל עיר וכפר מושב. אחת אשר לפנים היתה יד השרים והסגנים במעל השחוק הזה ראשונה. כי לפי דבריהם המציאוהו בדורות עולמים לעורר לבם ללחום בגבורים, וללמד ידם לקרב לבל יחתו בראותם דמים מוגרים ארצה. אולם בדורותינו נפקחו עיניהם להשכיל אשר ראשית חטאה היא לבל יעצום אדם עיניו לראות דם ואכזריות נפש, יען געולי הנפש האלה קו לקו יתחקו בשרשי נפשותינו ויקשיחו לבותינו בראשונה לראות ובאחרית גם לשפוך דם בבלי חמלה. ויפה העיר נוסע אחד, אשר במקומות שמלחמות הפרים משחק להם שמה ימלאו מרצחים מהירים מאד במלאכתם, כי יבאו לראות בהשחוק אך למען ילמדון לשלוח בעולתה א ובתחבולות בשגוב ידיהם; וזה לו האות, כי כל המרצחים אשר ימלאו מתגוללים בדמם. לפנים בבירת הארץ כלם רצחו בתבנית תבוסת הפרים בהשחוק אשר נזכיר. —

בבירת הארץ קרוב לרחוב בית המשגעים בשיר וזמרה (אפערן טהעאטער) משוב רבוע והסביבו מעקה עץ, ובתוכו מעלות עץ כמסאות לשבת, ומושבות סגורות לאדיריהם ומושליהם, גם מושב סגור מיוחד לבעל פקודת אחד משופטי העיר לבל יעשו מלאכתם רמיה. ולבל יפרעו בעם פרעות. גם מושבות ההמון תחלקנה לשתים, אשר תחת הצל יקרות הנה מאשר יכה שרב ושמש. בראשי החגים ומועדי השמחות יתן השחוק להמון העם חנם אין כסף. בקיץ ישחק השחוק ההוא בבירת הארץ כמעט בכל יום הראשון בשבוע; ולפעמים ידקרו אחרי חנות יום א׳ י״ב עד ט״ו פרים ובחורף ישבותו. הלוחמים יקחו שכרם כופר נפשם אשר יחרפו למות מאדוני השחוק אשר יועידום. —

ימים אחדים בטרם יחל השחוק יתראו הלוחמים ואשר סביבותיהם עוזרם בכסף המון הונג ועוז והדר לבושם, כי על סוסים ירכבו בראשי חומות ומרומי קרת, כמהרי רוכבי הסוסים קלי המירוץ מהבריטאנים ברחובות ערי אשכנז. בסדרת כבוד על סוסים דוהרים ובכריעה מול גדולי המסובים יהלו גם המה לראות השחוק. הפרים הנועדים להלחם בם מסוגרים ברפת אשר במבא מקום השחוק שם יתגרו ויתחרו אותם בעינויים מכאיבים גם יפצעום ויזרקו בפצעיהם מי מלח להעלות חמתם, ולהכעיסם לא להמיתם. בראשי קרניהם ישימו כפתורי עץ למען לא ימהרו לפצוע. אף כי פרי פארטוגאל אינם גדולים ופראים כפרי ספרד, בכל זאת רבים חללים הפילו גם הם. נוסע אחד העיד אשר ראה בעין איכה בשחות מרבע שעה המית פר פרא אחד ו׳ סוסים ואיש אחד. הנסיך מהעיר ארקאס אשר נמנה אז גם הוא בין הלוחמים נהרג עם סוסו עד ארגיעה. אילי הארץ ילחמו רוכבים בסוסים וממוס על פניהם. טרם החלם ללחום ישאלו רצון ורשיון מאת בעל הפקודה הנזכר, ואחרי כי השיגוהו יעריכו רוכבי הלוחמים, כי הם הראשונים, את מעמדם, הראשון יעמוד אצל הקיר משמאל הפתח אשר הפרים יבאו בו, והשני ל׳ עד ארבעים צעדים הרחק ממנו, וכן גם השלישי גם כל הלוחמים רחוקים זה מזה מרחק הנזכר. ואחרי הנתן אות בחצוצרה, יריק הלוחם הראשון את חניתו, ופתח הרפת תפתח בחכמה ע״י איש עתי אשר יסתר בפתחו והוא מאחריו, הפר יבא בעברה וזעם

אל

על כי סליקוהו וימררוהו , שאוג ישאג ויכעס בשאון ורגז , ועד מהרה ירוץ במרירות לבו אל כל אשר יפגוש ראשונה והוא הלוחם הראשון , והוא , אף כי ידע להזהר לפסוח מאורח הפר במהירת סוסתו הקלה כנשר . ולהמלט מחמת אויב אשר ירוץ אליו באף קצף לרמוס לארץ חייו , בכ"ז ישכיל להריק גם חניתו , ורק בערפו ובין כתפיו יקלע לידותו , ולפעמים יפילהו שדוד בפעם הראשון ולא ישנה לו .

ואם הטא הלוחם הראשון את המטרה לא יוסיף עוד להלחם אתו , רק לאחד אחד יסובו עליו יתר הלוחמים , וימשכוהו ע"י זה מלוחמו הראשון ; ואם הפר אביר ואמיץ כח הוא אשר פצעי הלוחם לא יעצרהו מרדוף אחריו פעמים שלש , אז יסכון הלוחם , אם לא אבדו עשתונותיו להחיש מפלט לו , וגם שאר הלוחמים ימהרו להתחרות בו למען ישוב אפו ממנו . — ואז יציאו הפר השני ברעש ורוגז כמשפט הראשון , ואחרי כי ינוח זעמו מעט ברוכבי הלוחמים . ינתן אות בחצוצרה שנית , ולוחמי רגלי הנקראים בשם קאפיאדאס (אדרת בלשונם קאפא) יען אדרת צבועה סחרה עליהם בהלחם , כי ישאוהו לפניהם והפר ישכל ויבער כמעט אפו באדרת זו ולא בנושאהו ובהאבקו עמו ידה הלוחם בערפו לא בעצלתים חנית מסע וכידון ושאר כלי מפץ , ובקליהם עבותים ודגלים קטנים פרוחים בין קרניו עדי ישתגע בכאביו וממראה עיניו אשר יראה כי דמו ישתפך לרגליו , ואז יתאמצו הלוחמים רגלי לענותו בכל עוז למען הרעימו , וירעימוהו . גם מהירותם אז נפלאה מאד , רגע יקרבו אליו ורגע יתרחקו , רגע יתגעש וירעש הפר בזעפו לנגחם בקרניו ורואיהם יואשו מחייהם , אכן הלוחמים יעקמו גיום וכהתעיף עיניך יחישו מפלט למו וימלטו , ואם יראה האחד כי אפסה תוחלתו כי אבד אדרתו , והפר לא ישקוט ולא ירף מאף ומרדוף אחריו , אז ימהר לברוח אל בין מוטות הקיר אשר בינו ובין העם הבאים לראות בשחוק הזה , או יפסח עליהם מלמעלה ויגלל . —

ובעלות חמת הפר בהרגלים אשר ימררוהו עד למעלה ראש עד אשר פלצות יאחזוהו , יצעד בזעם ארץ , וברוגז קולו יוריד רירו ויעלה קצף בשפתיו סביבות שניו אימה , עיניו כברקים ילהטו שואפי נקם , אז יתקע בחצוצרה שלישית ואות היא להמיתו . ושר הטבחים (מאטאדאר) בלשונם עם אדרתו בידו יבא אל מול פני המלחמה , והוא חגור חרב לטושה וקצרה על ירכו , ומהר ישלוף חרבו ויתגר אתו מלחמה , ובלעדי זה אין להפר משפט מות כי יחלל לארץ נזרו אם הלילה ידקרוהו אל החומש או מאחוריו , ויתגושש באדרתו האדמדמת לפניו , עד אשר ירוץ אליו לנגחהו , ועיני המאטאדאר יבחנו היטב , רגע ישח הפר את ראשו למטה למען ינגח את האדרת אז ידקור ערפו בחרב , ועל הרוב ישכיל להפילו חלל פעם אחת , לפעמים יחטיא המטרה וישנה לו , ואז יסכן המאטאדאר ומה גם אם אבד אדרתו , ולא אחד בהם אבד שמה חייהו , ולא אמר עוד הלא משחק אני ! — וכאשר מת הפר ירונו כל העם בקול , וכל אשר ידים לו ימחא כפיו על כי הפליא לעשות . ד' פרדים ימשכו את הפר ממערכת השחוק הזה . — בעלי האכופות יספרו ממלחמות שונות ודבר גבורות משחק זה המגועל . אולם נפשי בחלה בו כמובא למעלה . ולכן גם אתה קורא משכיל ! הסב נא עיניך מלות אדם וחרפת אנוש , ונשקיפה על תפארת אדם וצבי — עדיו אשר לנאות שמהו על כל ברואי חלד והוא החכמה והמדע , למען נדע אם גם לפארטוגאל חלק ונחלה בהם . —

חכמות וידיעות . קלות הרגשת נפשותם ועוצם כח הדמיון אשר לכל שוכני ארצות החמות , יעצרו גם בעדם מלחפור במעמקי המדעים ומלרופף את עשתונותיהם לחשוף מטמוני ומסתרי החכמות אף כי לא יחסר להם הכשר דעת לאחד מיתר העמים , ולכן הקריאה והשקידה בספרים סוגה עוד ממנהגי ספרן

פלא

סלעו. המשוקעים לעבור ארחות ימים ולמצא ארצות חדשות, יעמולו רק במדעים הנחוצים לאלה כחכמת המדידה, תכונת מלאכת הספינות (נויטיק) ותחנות גם תכונת ארצות תבל ושבילי עולם, ורבים חקקי לב הגליהו גם מאד. חכמת טבעי היצורים עלתה שמה על כולנה, כי רבים ממלכיהם עמלו בעדה ופזרו הון רב על הרבה בתי מדרש ובתי עקד וגינות ביתן (באטאניסע גערטען). ואסיפת בעלי הסופות וחכמי ארצות שונות. —

חכמת הרפואה שמה מאד רפויה, גם אשר תלמד בבתי הספר ומדרשי החכמות אין לה טוב טעם ודעת; ועריהם ישרצו רופאי אליל וחוזי שוא ומדוחים המונים המונים, והאמונה נעדרת ההבונה (אבערגלויבע) תאמצם בזרועותיה. בעתותינו אלה ישכילו בהפן לבבם להתדמות לרופאי הבריטאניה וללכת בדרכיהם, אולם מה לקוף את בן אדם? — במשפטי וחוקי הארץ בין אדם לריעהו (געריכטס פפלעגע) עשו קדמוני מלכיהם אלפאנס השני ודיאניז גדולות, בימי המלך עמנואל עשו מהם ספרי חוק ומשפט, גדולים ועצומים. אבל בזמנינו לא ישמיעונו חדשות ונצורות גם בידיעה זו. הפילאזאפיע עודנה קבורה תחת תל תעלולי הידיעה הישנה הנלמדה בבתי הספר בימים ההיכונים ונודעת בשם (שאלאסטיק) וכמוהו ידיעת הדת (טהעאלאגיא).

ס ו ף דבר בין ג׳ מיליאן תושביה לא ימצאו אולי ת״ק הוגים בספרי חכמות ומדעים. ידיעת הלשונות עבריה ויונית למדו מהיהודים, העתק ספרי התנך מהסופר דעפיגוערעדאם מהוללה מאד. — משורריהם היותר קדומים הם אשר חיו במאה האחרונה מאלף התשי. המלך דיאניז היה הראשון בארצו — מהמשוררים בחרוזים (ריימע). בהצלחת הממלכה, בההנדבות עם והתנשא רוחם על אוצר ארץ מולדתם. וברבות עשרם וידיעתם ע״י עוברי ארחות ימים, גדלו והגליהו גם בנות השיר והמליצה ועשו פרי להתפאר כי היו להם משוררים להלל מאד, וביתר שאת ועוז על כולם המשורר (קאמאענס). —

בהי משום (שויאשפיעל הייזער) כי יהיו כהוראות שמוחם עדן למראה עינים, ועונג למשמע אזנים, לא היה לפנים בפארטוגאל, רק שיגי ההמון והעלולים התעללו שם; בימי היוען והכם הרבים פאמבאל החילו לפארם ע״י העתקות בהיר ספרי שעשועים אשר ליתר העמים, ומשחקים מהירים במלאכתם אשר ישחקו בם; אולם ההרי מותו נשאו המהבילים ראש והסכלות הרימה קרן, ויהדיו נועדו לסכל כל עלותיו ולהפריען, ונדלו גדר אשר אשה לא תשחק שם לעולם רק גבר בשמלת אשה וע״י זה השהיתו הארם והללו יפעתם כנודע למביני מדע בעניינים ההם; וכן ירדו מטה מטה בעת מטה ידם לשכור להם משחקים מהירים מארצות אחרות אף כי הכשר דעת וטוב טעם להפארטוגיזים בשיר וזמרה ובהגלות הפעליות הנפש פנימה ע״י אותות והנועות הגויה (מימיק). —

ב ח כ מ ת הנגון (מוזיק) ובשירה וזמרה המה מהירים כהאיטלקים, ומאהבים אותם וישעשעו בם כל הימים, אף כי רוב המנגנים אשר להמלך נכרים הם מארצות אחרות. גם הכהנים והכמרים ילמדו המלאכה הנאוה והנעימה הזאת ויגליהו בה. — כלי שיר הנהוג בין העם הוא הכנור, בעת אצבעותיהם על מיתרי כנורם הרקדנה ישירו בפיהם שירי אהבה אשר נעימות חסד יטיפו. בכל ערי הפרזות והכפרים ישמע בעתותי ערב קול רנה וזמרה ודהרות מהולת פאפא הנזכרה סביב למרקדים המונים הבאים לשאוף לתו רוח זנונים למען ספות חמדת נאופים: ולכן הורי ונדיבי העם אשר ילכדון בחבלי מוסר ועיניהם יעלימו מראות במוקשי אדם לא יבאו לראות כבלע קודש יתרונו ע״י משוררים לתאוות נתעבות כנזכר: אבל ירקדו ריקודים נוסדים על אדני המוסר והכבוד אשר למדו מהצרפתים והבריטאנים. במלאכת הבנין והציור בצבעים וחציבת גם התכת הפסילים והתמונות (סקולפטור) לא עשו להם שם יקר ותהלה, עוד תעמודנה שמה במצב הילדות: אבל

במלאכת

במלאכת יופי הדפוס הנליהו מאד. מבחר ספרי עתים אלהם לא יבאו בקהל לעם,
ולא יקראו כי אם מתמעטי אבירי האמונה אחרי כי ישינו על זה כ״ת מהפאבסט
בגדרים וסיגים, למען לא יבאו גם לידי ההמונים. — רבים מהכהנים לא יוכלו
לשמוע מזכרון או תהלת ספר טוב, מבלי יתמרמרו בחמת רוח לא [illegible] ה׳ פי ולמנותו
בין ספרים החיצונים אשר אסור להסתכל בהם כ״ש. —
הנוסע קאסטינאן נסע עם הלארד כמעטהן בשנת תקי״ט דרך ארץ
פארטוגאל, והיה למלין בינותם כומר אחד פארטוגיזי אשר לא ראה כתבי הקודש
מימיו, ויתפלאו עליו כל הבריטאנים אשר ארחו עמו לחברה, כי בבריטניא גם
אביוני אדם ודלת עם מהירים מאד בכתבי הקודש. והנוסע הנזכר כתב זאת לזכרון
בספר ולפלא לדור אחרון כי יבא, אשר עיניו ראו זרות איך אחד משרתי הקדש
ושומרי משמרת הקודש, לא ראה מימיו כתבי הקודש? ומה לעיני החכם בקלם
הארץ להזות נפלאות כאלה? הלא יסע רק לארצותינו והנני יוסיף להפליא הפיס
הזה הפלא ופלא, כי ארצנו בישע אלהי! בכל עריה המון שומרי משמרת הקודש
בין ממלכת כהנים וגוי קדוש אשר לא ראו נ״כ כתבי הקדש, ובכ״ז יקראו אחריהם
קדוש קדוש —
אין רשות בפארטוגאל להדפיס אף שורה אחת אשר לא תעבור תחת שבט
מוסר הבקורת (צענזור) מלבד י״ד כמרים (מענכע) מבקרי הספרי׳ אשר לחוקרי
הדת (אינקוויזיציאן) וי״ב אשר לנביא הכמרים הנזכר. עוד י״ז מבקרים אשר הפקיד
המלך, ובהם גם אנשי לבב ובעלי מ״ע אשר יעצרו מעט במבקרים הראשונים לבל
ישחיתו הכל ולבל תעשה רשעה הסכלה בהתבונה כלה נבהלה. — ובכל זאת ימצא
בפארטוגאל אנשי דעת וחכמי לב אשר ישכילו להפיץ אור בארצם בעניינים מזהירים
אשר אין לאל יד חוקרי הדתות לעצור בעדם, הנוסע קאסטינאן הנזכר כתב, אשר
ב׳ פעמים נשלחו לידי החוקרים אשר בקאימברא לסוכן (קאנזול) בריטניה היושב
בפארטא לבקרו בהיכלו ולהעמידו במשפט על מכשול עונו. כי ישלח ידו בחכמת
הטבע המעשיות (פיזיקאלישע עקספערימענטע) ויבקש חשבונות רבות במלכי ומהלכי
צבא המרום במרום? והוא איש אחד לא ינוע בעונו כי על כל הארץ יהיה הקצף
ותאשם חלילה בחטאת קסם ועון פלילי הלזה? אולם גם הוא הכם לפקוח עיניהם
כי מונותיו רק על עצמותיו והארץ מסורה ונקיה מעון זה, ובכל פעם שבו לביתם
פקוחי עין מאשר באו. — מלבד יד הבקורת אשר קשתה על ספרי המדעים
כנזכר. עוד ינדירו עניני רבי׳ מעבור קרני החכמה בגבולי, ומהם, אשר
המדפיסי׳ ומוכרי הספרי׳ לא יחדלו כספם להדפיס ספרי מדע, כי מלבד קוראים
מעטים אשר להם כנזכר אין קונה: לארצות אחרות לא יובילו כמעט ספרו פארטוגאל
המבלי אין ספרי חכמה בארצות החופשה והדרור אשר באיברופא ואמעריקא כי
יובאו להם מבעלי האסופות המומללי׳ אשר מעצור לרוחם רסן לעמם ולא בידם
מונם? והיה כי תאוה נפש איש ברכה בו להועיל לעמו ולהאציל על זולתם מרוח
בינתו, יעסוק מאשר לו להדפיס ספרו במיטב כספו, ולשומם בעריס ולשבוע נדודי׳
עדי ימצא לאשר יבקשהו, או לשאול עזר לו מהממשלה כי התמכהו בימין צדקה.
אולם בימינו החל המסחר עם ספרים לרוב גם בפארטוגאל יתר מאד מאשר היה
לפנים. — ספרי מגידי הדתות לא ימצאו כי אם שנים הנדפסי׳ בבירת הארץ:
(א) הכולל סדרי ועניני ממלכות הארצות (פאליטישע צייטונג) בם יודיעו גם מוכרי
ספרי׳ בקצרה את שמות הספרי׳ אשר להם:
(ב) הכולל מאורעות ומעשיות גם מאמרי׳ מחודדי׳ ודומיה׳. ולפעמים גם דברים
טובים ומועילי׳. בעתותינו אלה הוסיפו להם עוד אחד הכולל מלבי המסחר
והמרכולת. על ידיעת הלשונות הישנות, גם על לשונות בני קדם ישקדו יותר מעל
בחדשות והחיות זולת לשון צרפת ובריטניים. מבתי המדרש ועקד החכמות ואוצרות
הספרי׳ נזכיר בתשובת ערי המסחר בפרטיות המדינה:

עוד

מחלקות פרטיות המדינה

עוד בשנים קדמוניות נחלקה הארץ הזאת לששה מחוזות. א, עסטרעמאדורא, ב׳. ביירא, ג. מינהא, ד, טראזאז אס מאנטעס, ה, אלענטעיא, ו, ממלכת אלגארביא אשר היתה לפנים ממלכה קטנה להערביאים כנזכר. מלבד אלה המחוזות הכוללות כל חלק ממלכתם באייראפא, אבדו בהשתפכות התקופות כל מחמדי אחוזתם אשר היו להם בכל חלקי תבל, ולא נשארו להם רק מושבותם אלה: באזיא גאא, מאקאא והלק מאיי טימאר אשר באיי זאנדי בהודו. ובאפריקא: איי אזארי, איי מאדערא, פארטא זאנטא, איי גבנוני מאר הירוקים, האיי סאנט טהאמאס פחות מאזאמביק ואנגאלא, ומושבותם בארצות גוינעא, ועל האי ביססא ומעטי אחרים כאשר זכרנו בחלקי׳ הקודמים. —

(א) מחוז עסטרעמאדורא (נקרא כן אם על כי משכנו בנגב הנהר דוערא: עקסטרעמא דוערא פתרונו בלשון רומי ע״ש משכני הארץ אשר בקצות איירופא ובנגב הנהר דוערא דאס אייזערסטע לאנד איס דוריוס; או יען אוירו כמו אויר המחוז בשם זה אשר בספרד ישונה ויתהפך לפתע נתאום מאיה גם חום לקור נורא, ויהיה השם נגזר מן עקסטרעמא דורא, ופתרונו בלשון הנוא גבולים קשים, ולכן יקראו שניהם בשם עסטרעמא דורא). יתר שאת לו משאר המחוזות כי בו בירת הארץ וכי מקדש מלך ובית ממלכה הוא. גם תושביו הם החכמים ומלומדי מוסר בכל הארץ, אף שפת הארץ נחה בפיהם ולא יעבטון ארחות לשונם כאשר תושבי המחוזות.—

הנהר טאיא יפלס בתוכו ארחות דרכו ויחלקו לשנים. בפאת קדמה יגביל בו המחוז כשמו אשר בספרד, לפאת צפון המחוז ביירא, לפאת נגב המחוז אלענטעיא ולפאת ים ים אטלאנטי הומתו ח׳, י״ג עד י׳, י״ם אורך מזרחית. לי״ז, ל״ב, עד מ׳, י׳ רוחב צפונית) ארכו יערך ל׳ ורחבו כ׳ פרסאות. מדת שטחו תלו״ת (תל״ו מיילען) מספר תושביו תרפ״א אלפים וש״א. האנשים קטני הקומה ודלי הכח, ונשיהם בינוני הקומה אבל חיות ובריאות בשר. הנשים יעדו ברתוקות זהב וכסף את ידיהן וצואריהן. גם נשי אביוני אדם ונרי הכפרים יעלו לפעמים עדי זהב משובצה באבני שמיר (דיאמאנט) ושאר אבני חפץ, אבל האבנים בלתי מלוטשות ומשובצות בפאר והדר כמו בארצותינו. אוירו חם מאד, אבל רוחות צפוניות מזרחיות יקררוהו, ובכלל אוירו טוב ובריא על פני כולו לנשמת שואפיו.

על סביבות ליסאבאן ירחף אביב עולמים, רק בירח כסליו יכוסו ראשי ההרים ימים לא כבירים בשלג וקרח. גשמי ברכה אשר יחלו לרדת בירח תשרי יחדשו ויחיו את פני האדמה הנחרה מני חרבוני קיץ. אבל יפקד ברעש ורוגז הארץ יותר משאר המחוזות. — רק במעט עמל אנוש נקל לעשותו ארץ פוריה, והשדמות כי יעשו אוכל ויניבו תנובה די לכלכל כפלים במספר תושביה, אשר כעת לא תוציא רק ב׳ שלישות מהצורך לתושביה המעטים:

בקצת המקומות ישכילו להשקות אדמתם ע״י תעלות ידועות בארצות ספרד וע״ש. ערמונים יגדלו בו לרוב, רבים ישברו בם רעבונם במקום לחם הגוים. גם יין ופירות הנגב לרוב. הרבה עצים עושי פרי וביותר תפוחי זהב אראנשען אף כי ירבון אשר אחד לאחד יגשו עדי יסובכו גם ענפיהם זה בזה; בכ״ז לא ימושו מעשות פרי הדר לכל רואיהם למכביר. זיתים, אגוזי מוסקאט ואבטיחי מים (וואסערמעלאנען) יקנו במחיר קל. יערים מלאים גם אלוני קארק וסומאך (מקליפהו יעשה צבע) על ההרים בצפון המחוז עצי ברושים (ציפרעססען) לרוב. רק בצפונו בקרים טובים להם ובשאר מקומות לא יגיחו על מרעיתם. את השורים יחרושו, ועל החמורי׳ יטענו עזבונם להוליכם ממקום למקום. סרדים (מוילעזעל) רבים הם מהסוסים אשר נרפי׳ המה בגידולם ולכן ימעטו יום יום. בהמות יער (ווילד). הנהר טאיא ושאר הנהרות ידגו דגים לרוב ומינים שונים.

ולכן

ולכן שוכני החופים רובם דייגים. בעד גידול הדבורים לא יעמולו, אף כי לא רק הגאיות והכרים והגבעות, כי אם גם המישור והבקעות מלאי' למחי בושם נותני ריח ניחוח (פראמאטישע פפלאנצען) אשר מהם ימוצו הדבורים נופת דבשם. רבות תוצאות לנחושת, בדיל, ברזל, כסף חי, ואבני גחלי' מתגוששות על אדמתם. במעי ההרים אבני אקדח, טיט טוב ושאר אבני דוממי' יקרי' ימצאו, אולם מכל המקומות אלה רק מעט יחשופו כמכר. בסביבות העיר אלקאטר דא זאל הרבה מעינות מלח אשר לרובו ומוטו אין על עפר משלו. בכל שנה יוציאו מהם ר' אלף ככר לארנות זולתם. הרומיים הוציאו עוד מהם בימיהם חוסן רב, ושם העיר קראו זאלוניאם. וגם היום מעיני ישועה המה לתושבים. זולת האורגים בד ופשתי' והטווים צמר מוכרי הרם לא ישלחו במלאכה ידיהם, רק יחבקו ידים בעצלתים, ובכורי דלים ימלאו תוגות וידלגו על המפתן וישקדו על הדלתות קראו נדבות להשמיע, ומהוגני דלים לשאול רצון אשר יוציאו משם שנה שנה: יין, פירות הנגב, קארק, מלח, דגי הים והנהרות, צמר מעט, בגדי משי ופשתי עץ בורים, מעשה עבות מזהב וכסף או שערות על שולי הבגדים (פרעססען). עבי המכתב במתוז הלז:

ליסאבאן גם ליסבאנא בלשונם, ובלשון רומי אליסיפא ובלשון הערביאים ובעלי אסופות שלנו אל אסבאנא. בשנת ד"א התקנ"ו היתה עיר גדולה ביד הערביאים והמלך אלפאנס לקחה מידם. בירת הממלכה ורבתי עם שמה ישבו כהאות למספר כהאום לממשלת כל הארץ, מושב הפאטריארך (נשיא הכמרים) עם המון גדודי כהניו ושריו. מספר בתיה מ"ד אלף, ובמספר תושביה דעות שונות, לדעת קצת ר"מ אלף ולד"ק רק ק"פ אלף; מהם רבים נכרים ובפרט מעמי הגענוער ואנגלענדער אשר נזכיר, ובני התערובות הנולדים מהלבנים והשחורים (מולאטטען) כי אין כמוה עיר רבתי עם באיירופא אשר ימלאו בה נכרי' רבים בערך מספר תושביה. גם ערב רב בתוכם מכל לאומי תבל, אולם בהתהפכות הסבות בימינו נתמעט גם מספר אזרחי תושביה, וגם נכרים באי שעריה. —

לפני הרעש הגדול והנורא אשר היה שם בשנת התקט"ו. אשר כמוהו לא נודע לנו בתבל מעת הוסדה, היו ש' אלף מספר תושביה עוד נגד עינינו שרידי הרעות הנוראות אשר הסב הרעש ההוא אף כי כבר נבנתה העיר על תלה; ולולא חמדת יפה הארץ, טוב אדמתה ומשמני מגדיה, מנוחת שאנני' מהמית הים ושאון גליו, וטוהר בהירת השמים וכל מאורי השחקים, לולא נגלו האמודות הכן על ידאתם מהשתופף בבתי עיר מגור מסביב לכל תקרפיני אותם כולה, כי עתה כבר נשכחה העיר ותושביה נעו גם נעו מרחוק לגור. אולם להיות המקרה ההוא מקרה רע אשר אין על עפר משלו, והחוקר קאנט כתב על זה מאמר גדול ומיוחד בשנה אחת אחרי הרעש, ואנחנו העתקנוהו ללשונו כאשר זכרנו בשיר אפריקא אשר בסוף חלק ב', וזה"ל שם בתוך המאמר, הנה אנכי אחל בספור הרעש העצום והנורא אשר היה בשנת התקט"ו והרעים חלק גדול מגדור הארץ, ולא תהיה לשמוע מתני הצרות והתלאות אשר נגעו בהם בני אדם בעת ההוא, או ממספר וקורות שערים ההרבות והשמות אשר החריב אז הרעש, כי כל ילדי הדמיונות ורעיונות המבהילות אם יאספו ויקבצו כלם לא יעצרו כח לאמץ ידי כותב לכתוב בהרס אנוש ולספר לנו התרדות לבבו השוממלים ההם בראותם מוסדות הארץ כי יתגעשו יהמו עליהם בקולם. הררי עד יתפוצצו, ושחו גבעות עולם. הגגות יתגודדו החלונות יתקשקשו והספים באלה ירעשו, המים משכים מהפרצים ממקור מבוען והארץ פער התפוררה תחת לעדיהם, שאול תפתח רגזה לבלוע אותם עם בונם ועזובם ועם כל היקום אשר ברגליהם, והמה לבושי חרדות אחוזי הפחד, בקטלי רגלים לא יכלו המלט על נפשם, כי מרפיון כח ומוג לב רגליהם כמו

הרעש לבדו, אבד מאות אלף ולא אמין בגבורי׳ אתם כהוגן בקרבו. כמאמרים באופן המערכה שעברו אים בשומו על לב אנחות מרירי יום הכלה, והאחים אשר השליכו עליהם ברגזם קבריה׳ לעיניה׳, קרוב לבא עתה, ועוד מעט ואיננו. כן לשמוע אזן מההכלה הכיא חרדה המסובב נבר, הגם אל מראיה יאסל / ידעתי כי אנוש פעולה ספור נעלב כזה, כי ירד הדרי נפש אדם ועל מוראי לבנו יתאקם, ואולי ייסרכו ללכת גם מסלת יתרים, כי ישה נואם יכוף גאוהו והאמרת רוח עיניו ישפיל, אולם אנכי חלתי נפשי הסירותי שזי והנחתיו לבוער מכיר מתגי. ולא אספרה פה רק מפעולות וסבות התעשיות והמקרי׳ אשר אירע להברה עם הרעש הנורא הזה. —

ומדעתנו כי לא רבי׳ אשר לא נסו ללכת במחקרי׳ האלה יתכנו להבינו המשפט, ואשר יבינו ישכילו לקרותו במכתבי הפילוסופיה אשר הנמצאים בידי כל חכמי לב, כרתנו גם אנחנו דריה את הקיצור, והנגנו בקצרה הסבות הטבעיות והערוכה הספור מהממזה אשר והנפלא אשר קבלנו מכתאמר כהנגב הכוח ואשפנו משאר בעלי האמונות: המופתים בשמים ובארץ אשר נראו לפני הרעש אודיעם מקדם אשר ספר ממלל לבא, והותיום הגידו לאמור כי המשאות האלו לעלות בבטן הארץ *) בעיר גאקארגא אשר בהשוויין עלה קיטור חם ביו״ד אקטאבער בשעה הי קודם העת היום כקיטור הכבשן, ובזה שעות נהפך לענן אדום, ולעתות ערב נגשם מים אדומים. ואחרי כי נקבלו מי הגשם האלו בכלי נשאר חלק השקיעי ממנו עפר אדום בתחתית הכלי, השלג הנכוה אלא אמות נאדם כתולע. הגשם האדום הלז היה על הארץ כיבשים אראות מרבעות **) ככלום כחזיונות הגשם היה נשם מתרוה עז על הארץ, ויגברו מימיו כ״ב זרם (נאכל) בני ימים, ויהי הגשם על הארץ ארבעה עשר יום אך לא בתוקף כל הימים, הנהרים אשר בלאמבארדייא (חלק גדול מאיטליא) אשר מקום מעינותם בהררי שווייץ, וכן הנהר הגדול רהאנע אשר בארפת מלאו מים עד כי עברו ושטפו כל גדותם וכותם ואשר סתהולנו וירעשו. בעיר אולם בירת שוואבען היה גם באמצע ירח נאוועמבער גשם אדום, ולית האויר גם גלגל סופה מארץ איטאליא לא חדלו. ***) ועד״ז יודיעו

מלפנים

---

*) מהגופים השפונים בהמערות והמחילות אשר בתהומות ארץ מיום הוסדה, המוכנים בתכונתם לבעור תבערה ברעש ורגז אם יוזקו עליהם נטפי מים בחלקי מתכיות גפרית שמן ונפט הארץ (ערדפעך) עם הליחות החמוצים הבלולים בם ובמלח נטרון (זאלפעטר) אשר מהם יבושלו ויתחמצו טרם יתקשו ויהיו למוצקים, כי ההתחמצות לבד מתערובות דברים המים לא יהיו כרגע למאכולת אש, אם לא יפגשו מלפנים בגופים בוערים הנזכרים, והתמימות תרקיע ותתרחב במחילות האלה עד ימסו אסורי הרכבת גופים הבוערים בתערובות זולתם ויגיעו לתכונת הבערה, ואז ירגזון תהומות וילהטו ויפרוצו ירעשו ויתגעשו קעירוה הארץ, ופתגם הרעש יעשה עד טהרת בליץ חרוץ.

**) כי ההרים הרמים אשר בהשווייץ מלאים נקיקים גדולים ורחבים. החכם שייכצער מנה כ׳ נקיקים ופתות בהרים ההם, המוציאים רוחות בעתים מזומנים, ויתאחדו בלי ספק עם המערות והתצירות אשר במעמקי הארץ כנזכר, ואם הגופים המיועדים לשרוף יפגשו בחלקי מים או שאר דברים המתנועעים ומרגיזים אותם לעלות, ויפלו גם על עפרות ברזל (אייזענערדע) הארומים בתכונתם אז יתחממו התמרים ההם, ורתיתו בהרכבתם ותערובותם כבשר בקלחת, וידהפו אדים אדמדמים תוצה מן המערות והמחילות, ובגיחם מחיק הריתם יחמו יחמרו ויקחו אתם במחידות התעופפם גרגרי אדמה אדומה מעפרות ברזל הבלול בהרכבתם והם יסבבו הגשם הגופש ברפש ושים אדום כנזכר.

***) יען כח טבעי באדים הבוערים הנזכרים לעצור ולקמוס האויר ולשלול ממנו כח ההתפשטות אשר לו, ולכן יקבצו אליהם אז העבים המלאים מים מכל מקומות פנויות׳ ויתחברו ויתלכדו אל מקום אחד לפי ערך שלילת כח התפשטות האויר במקום ההוא ויריקו מים רבים גשמי זעם על הארץ, כאשר הי׳ במקומות הנזכרים*

שבילי עולם

מלאים המעברות בתערובות המערות והמחילות ונקיקי האדמה אשר ידחפו וי״ש לצאת, אם הרעש המתרגש לבא ולשום שמות בארץ.

ב ר א ש ו ן לחודש נאוועמבער בשעה התשיעית מ׳ רגעים קודם חצות היום החל הרעש בליסאבאן ונרגש ברגע ההיא גם במאדריד בירת ספרד והיא שעה העשירית וי״ז או י״ח רגעים כי כן הוא המרחק בין שתי ערי הממלכות ההם בעת ההיא התגעשו הרבה ימים ונהרות אשר להם התאחדות גלויה או נסתרה עם הים הגדול מהעיר אבא במדינה פינלאנד אשר למלכות רוסיא עד ים האיים (ארכיפעלאגוס) אשר בהודו מערבית אי נקי חוף אחד אשר לא עליו היה הרעש. ספרי קורות שנות קדם לא ישמיעונו מרעש ורוגז ארץ כמוהו, אשר ברגעים אחדים יאחז בכנפות הארץ וינער אף ירגיז תהומות הים והיבשה במרחק אלף וש״ק פרסאות בפעם אחת. גם בכל חופי ים האחרון (מיטלענדישעם מעער) נרגש אז הרעש ההוא כל אפיקי מים אשר לפי הנראה נכרתו מהים ואין ביניהם כל קשר או התאחדות. כל מעיני מים והימים והנהרות בארצות מפוזרות התרעשו והתגעשו בעת ההוא. רוב ימי השווייץ, הים דאלגען אשר אצל העיר טעמפלין בממלכה פרייסען, קצה הימים בממלכה שוועדען ונארוועגען סערו והמו אז גליהם לרוח לא ושקט יותר מאשר יתגועשו ויאמרו לרוח סועה וסער. ברגעים ההם נשתו מימי מעינות המתכיות אשר בטעפלין בארץ בעהמין ושבו ללכת אכורים ודלוחים אח״כ אדומים כדם, ואח״כ זכים וטהורים, גם פרצו והרחיבו גבולם ברעש ושאון בואם ורבו מאשר היו בראשונה, תושבי העיר ההיא הרינו לאלקים בקול תודה על כי הגדיל לעשות להגדיל מימיו ולהאדירם, בעת תושבי ליסאבאן זעקו מכאב לב ומשבר רוח הילילו. כן המה הליכות עולם, גולות עילית בשון האחד וגולות תחתית אסון השני למרבה ממקור אחד יזנקו. — גם בצרפת נסכרו אז מעינות רבות, ורבות הפילו שפעת מימיהן יותר מאשר עשו זאת לפני הרעש. במלכות פעז באפריקא נבקע אז הר אחד ומתחתיו זרמו מים אדמדמים כדם. — בסביבות עיר אנגולעמא בצרפת נשמע קול המון מתחת לארץ, ולפתע פתאום נפתח במישור בור מלא מים, ולמעמקיו אין חקר. בעיר נ ע מ ע נ א ס ק אשר ב פ ר א ו ו א נ ס דנאו ונרפשו מי מעין אחד ויאדימו פניהם. תושבי הסביבות ההם העידו כי קרה כן גם למעינותיהם וכל אלה נראו ברגעי הרעש אשר הרעיש חופי פארטוגאל. גם בארצות רחוקות מאד היו בימים ההמה רעש ורגז ארץ, וכמעט כלם היו במקומות הקרובות אל הים. בעיר ק א ר ק אשר באירלאנד, וגליקסשטאדט אשר במלכות דענעמארק ובשאר מקומות אשר לחוף ימים ישכונו נרגשו ג״כ רעשים רבים קטנים. מייאלאנד באיטאליה היא אולי היותר רחוקה מחוף הים, וגם היא לא נקתה מהרעש ביום כזאת ההוא. גם ההר ההולך להבות אש (וועזוף) אשר בממלכת נעאפעל שאן ברעש בשעה השמינית קודם חצות יום עברה ההוא. וקם לדממה מזעפו בעת הרעים הרעש בפארטוגאל. — אולם על כל המקומות ההנה לא עברה כוס חמת שדי כעל קריה העליזה ליסאבאן; כי באחד להדש הנזכר באור בוקר לא עבות, כשמש זרח עלי ארץ בהוד יפיו, והשחקים בהירים ומזהירים, לבשר יום אורה ושמחה, כי קול שאון בעיר. המלך וביתו נסעו להתענג במגרש העיר בעלעם — לו היו בארמנותיהם מצאו שם בלי ספק את קבריהם — המונים המונים התאספו בבתי התפלות, כי חג. חג כל קדושים היה; ולפתע פתאום בערך חצי שעה העשירית קודם חצות היום והנה קול חרדה והמית דממה, והאזינו רעש נורא אשר פור התפוררה ארץ והתמודדה כמלונה, כי חלו גם רגזו התהומות מתחת, נהרסו הבתים נפלו המדרגות נפלו המגדלים וחומות בתי תפלה לארץ נפלו, ואשר באו אל מקדשם להתפלל שם נפלו חלל; כי רב מספרם אשר נמצאו היו מתאספים בבתי התפלות כנזכר וכמעט את חצי העיר הכה אז

השלים, ויהי מספר הנרוגים שלשים אלף · גם אשר נמלטו על נפשם משו ברחובות נעו בשוקים נחולים להחיש מפלט למו תחת גגי ההיכלות אשר לא נהרס מרעש הראשון, וימצאו שמה קברם, כי אם השאול מתחת רגז להם להקיא את וגת ים נפשם הלהט, לא יפלט נתיב לאשו ולא יחמול ביום נקם על בתי מקדשים כעל אהלי קדשים. — לכל ילדי פשע פועלי און שודדי לילה וחברי גנבים אשר בבתי כלאים החבאו הרעש קרא דרור, כי מנשמת רוח אפו ורוגז קולו התפוצצו מוצאת ונפתחו דלתות מסגרותיהם וישוטטו בעיר וירעלו וירוצצו שדדו חמסו נוסשו ורמסו לארץ באין מעצור או עומד על נפשו, כי ככתם כל רוח נמס כל לב יבל נפש איש היתה עליו למעמסה. — ובכל זאת לא שב אף יי׳ ובלהות מעיר הלזו. כי היתה גם לשרפה מאכולת אש והלא בכל עברים, והשאול מתחת שלח אש בכל עבריה וירדנה. ומחום הבוער עבשו פגרי אדם ובהמה ויעלו לחנק ובאשה ודבר הוות הולידו, ותהי מהומת יי׳ רבה בה, ותבא והמן אז קובעת כוס חמת שדי לאין מרפא. ויהי מספר מפקד הנזק אשר הסב הרעש ותולדותיו ערך מחיר הבנינים ת״ס מיללייאן פראנקען (ערך ר׳ מיללייאן ר״ט) כלי הבית אשר נשברו נבלעו ונשרפו י״ב מיללייאן (ג׳ מיללייאן ר״ט בערך) הצלמים והתמונות והציורים ושאר כלי בתי התפלה ל״ב מיללייאן (ערך ח׳ מיללייאן וחצי ר״ט) אבני שמיר ושאר אבני נזר אשר המסחר בהם היה אז רק בידי הפארטוגיזים פ׳ מיללייאן, זהב וכסף ומטבעות ר״ס מיללייאן. כל מספר הנזק אלף ס״ד מיללייאן פראנקען, הנחמו, הנחמו אוהבי בצע ושואפי עושר, הנחמו בני תמותה יחד, אל תבכו למת אל תאלו להתאונן כי עפר הוא ואל עפר ישוב, כי הראו גם כל מחמדי עיניכם וסגולות בתי נפשכם, זהב כסף אבני חפץ וכל כלי חמדה הנאהבים והנעימים לכם מחייכם, ואשר במחירם תתנו מבחרי עתותיכם תעזבו כבודכם ותזלו אוצר נפשותיכם, הנה! גם המה בעפר יסודם, ואל חיק הורתם האדמה ורפש קרקע היה ישובו. ותהי זאת תנחומותיכם אם שנות מספר יאחיון ותטמנו בעפר יחד או במצולות ים תמצאו קבר, תמצאו הון תנובו חיל ותשבעו נעימות בהאברתם ותעשירו עושר עולמים! . —

ב י מ י ם מעטים אחרי אשר חמת הרעש שככה, ומרגיזי הארץ התשו מפאהון דכים, שב היועץ החכם פאמבאל ועמו המון שופטים אל העיר השוממה והחרבה, ועשה שפטים בשודדיה, וישב השלום אל מכונה, ויצו להוציא נבלות הנרקבות ולתת אוכל לרעבים ולהשביע נפשות הנענים ולכלכלם בכל צרכי מחיתם, ולולא עמדה חכמתו וטובו למעוז לה בעת רעתה, לא היה לה עוד שם ושארית בארץ החיים. אבל חכמתו וארך אפיו הרימוה ביתר שאת ויופי מבראשונה. אולם בכל זאת איננה ממשכנות מבטחים, ומי יודע אם לא תקראינה לה עוד בימים יבאו אשר קרה לה אז, וגם לפני מאות שנים מקדם? — .

ו ז א ת תורת קרית מלך הלזו בזמנינו, התנותה בצפון לשון ים אטלאנטי במקום היותר רחב להשתפכות הנהר טאיא בים, ומתחת להעיר רוחב הנהר במקומות מעטות ב׳ פרסאות בערך, ושם החוף לאניות. כבא איש אליה מפאת הים יעלוז נפתלה ומשתומם לראות עיר גדולה וכלילת יפי בתבנית חצי אגן הסהר אשר שתי קרנותיו נוכח פניו יגגהו, על נהר פלגיו ישמחו האניות, והמעברות [illegible]ר על פניו הנה והנה הרוצים. בנויה בנוה ומרימה ראשה לאט לאט על גבעות ורכסים, עליהם ו׳ או ז׳ אלף בתי נתיבות צועים, וראשי מגדלי בתי ה[illegible]לות מתנוססים ומתנוצצים כברקי מזלק — לנוגה ברק תגי השמש — בהשברת מימי הים הגדול, כאלו החזיונות ההם כלמו יחדיו המתיקו סוד נוסדו יחד לשמוח ולקדם פני הבאים במראה נאוה גם נחמדה אשר אין על עפר משלה. — העיר נחלקה לג׳ מחלקות, במזרחה החלק הנקרא אלפאמא, בצפונה ביירה אלטא, ובמערבה אימעיים, ואמו חלק היותר יפה ותוגל עיר החדשה אשר

בנגב

רובה נבנתה מגדולי ועשירי עם. החוצות והרחובות ישרות ומסודרות והבתים כלילי יופי בנוים בנוה כאשר הורה היועץ פאמבעל במועצות ורב טעם. אבל העיר הישנה לפאת קדמה אשר היתה לפליטה ביום זעם בעת הרעש נשארה שוממה, משחת תארה והפלאה הקדומה עוד לא עברה, על הרוב יתראו בה בתים גדולים, גבוהים ה׳ או ו׳ עליות — לפי זוהם טעם הקדמונים — אשר לנוראה עינים המה גדולים ומוצבים, אבל בתוכם משחם בם ומלאי רפש וטיט המה בלי מקום. לפי עליות רוב בתים שבכה ומעקה מברזל מוזהב, ועליהם סרוח יריעות משי. שערי הבדים פתוחים על הרוב. החדרים אשר בקרקעיתם המה חניות ואוצרות סחורה והעליות למעונות ומשכנות מבטחים, רחובות רבות בלתי מרוצפות בעיר, ולהיותה בנויה על גבעות ורכסים יתנגפו רגליהם ויכשלו בהליכתם. הרחובות המשתרעות באורך הנהר הם היותר יפות, מהם רחוב הזהב, שמה יגורו הרשים חכמים בחרושת אבן יקרה למלאות (יואוועלען הרבייטער). ורחוב הכסף לעושי כלי חפץ בכסף ובזהב, וברחוב הסוחרים רק העושים מקנה וקנין בכמו אלה. לסוחרי בגדי משי למר בד ודומיהם הרחובות מיוחדות ונקראות על שם הסחורה הנמכרה בהן. י״ג שוקים בה, המקומות והבניינים המובהרים בה, שוק המסחר על חוף הנהר, שם היה ארמון בית המלך ונופל בעת הרעש, מקום מרובע מאורך תרע״ו ורחב תק״ג צעדים, בג׳ רוחותיו בניינים בנוים לתלפיות, והרוח הרביעי הפונה אל הנהר ריק מכל בנין ופרוץ אין חומה, באמצעותו צלם דמות המלך יאזעף הראשון על סוס מוצק ממתכת הלולה מנחושת בדיל ונחושת קלל (בראנץ). השוק הנקרא רוסיא גם בו רחובות טובות וישרות כמו בהראשון, והוא מרובע ארוך מאורך אלף וה״ת ורוחב אלף ות׳ רגל. בצדו האחד היכל הבנוי לפי טוב טעם עתותינו אלה, לפני מושב השופטים והחוקרים אחרי בעלי אמונה זולתם להומם ולאבדם (היינקוויזיציאנס געריכט) כמובא למעלה. — בית החפשית אשר בנה המלך הנזכר, בו יכולכלו ט״ז אלף ידועי חולי שנה שנה, סוחרי בריטאניא בנו להם בית חפשית מיוחד. בית אסיפת האסופים (פינדעלהויז) בו יאספו אלף ות״ר ילדים בכל שנה. בית ועד הסוחרים ונטולי כסף (בערזע) ארמון הראשון הנבנה אחר הרעש. אין יתרון לארמונות השרים והאצילי נכבדי העיר מבתי אזרחי תושבים כי אם בגודל היקפם לבד, אבל מתבנית היכותם בניינים בינונים הם בלי תואר והדר, שדרות הדרות רבים אשר על הרוב רק מולא אחד להם, ובכלל בניינים המה בלי כל רחבת ידים גם יחד, ולפעמים לבתי נדיבי העם ומה גם לבתי סוחרים נכרים יתר שאת ביופי הבנין והוד והדר אשר ישוו עלימו מהון, ובחדרים וכלי בית לכבוד ולתפארה מבית, ולפעמים נמצאו בהם בגדים וכלים המובאים מהינא יותר מאיבראפא. — עיר רבתי בתי תפלה מלאי כל הון יקר אין כמוה בכל ארצות תבל, אולם רק מעטים בהם ישאו רושם בהדר מלאכת בניינם להלל מאד, רובם יכללו יפים רק בשפעת בניינים רחבי ידים וגגים גדולים אשר חומות גבוהות סביבותם. מספר הגדולים עם הקטנים שלש מאות. הגדולים ומפוארים בהם. בית תפלה החדש העולה על כל הבניינים החדשים אשר נבנו אחרי הרעש, על בניינו הוציאו תקס״ב אלף ות״ק לטרות שטערלונג. — בית תפלה הנקרא (פאטריארכאלקירכע) כל גבעה נשאה (עיין אמונתם.) ומהולל בעבור כבוד עשרו ויקר תפארת כליו, הפסילים והתמונות מסובלים בפנינים ואבני נזר, כעולים על כלם המה תשעה המנורות הגדולות מכסף מזהב, בהן מפותחות ציורים ותמונות מספורי ורזי דתם, מקומות הרקות בין התמונות ממולאות באבני לאור ומסובבות באבני שמיר ושאר אבני נזר. תבנית ישוע מכסף מוזהב גבוה י״ב רגל מעשה ידי אמן. ערך מחיר כל אוצר כלי החמדה אשר שם ב׳ מיליאן זהובים. הכנסת הבית ח״ס אלף טהאלער בכל שנה. בהבית הנקרא ראקים קירכע ג״כ אוצר כלי חמדה מאד וחצי מיליאן. וביותר הוא מהולל בעבור התמונות

ומעוגרים

וכיורים אשר לו המחולאים בפנינים חכוכית וחלקי אבני משכית (מאזאיק) מצבעים דומים לצבעי בדי עור התמונה בעודנה בחיים היתה במלאכה מהוללה מאד. — בית מדרש החכמות והמדעים אשר להמלך (קעניגליכע אקאדעמיא) הוסד בשנת תקע"ו. בית מדרש לידיעת בנין וצורת המבצרים. בית מדרש לידיעת מסעי הים להובלים ומלחים. בית הספר לחנוך צעירי אצילי הארץ מהולל מאד. בית הספר לידיעת מסחר ומרכולת ולמלאכת הציור (צייכנען). ד' בתי ספר ללמוד צחות הלשונות וידיעות הכרחיות לחיי אדם. בית המדרש לחכמת הטבע ופירוד המורכבים (אלכימיא). חברה יקרה מנדיבי העם והסוחרים הגדולים זהב מכים להמון לעזור ולשלם גמול לכל אשר יועילו לטובת עמם וארצו. החברה כבודה הלזו נוסדה בשנת תקפ"ב ותשואות חן וכבוד לה מכל שומעי שמעה. — בית אוצר ספרי המלך מחזיק פ' אלף כרכים, רובם מעניני הדת ודברי ריבות נגד דיעות ודתות זולתם, גם רובם קרועים ומבולעים, בשני בתי תפלה ספרים רבים ויקרים גם כתבי יד מהוללים מאד, אוצר ספרים מיוחד לרופאי אחד אשר ישאילו מהם בעד בצע כסף לנצרים מארצות אחרות שלשה מגדלות הצופים לפלס נתיב לכוכבים ולמודד את רחביהם וגדלם (שטערנווארטען) גינת ביתן (באטאנישער גארטען). בית אוצר למחמדי הציור ומפלאותיו במולקים ובכל אשר רוח נושמת או חיים בקרבו (נאטוראליענקאבינעט). צנור מים (אקוואדוקט) ממרחק ב' פרסאות אשר ישפוך לעשרים בארות מזי מימיהן אל על (שפרינג ברוננען) כי אחרי אשר יקוו מי מעינות רבות אל מקום אחד אצל העיר בעלאם ילפתו ארחות דרכם על גבי ל"ה קשתות מאבני שיש — הגדול בהם גבוה של"ב ורחב רמ"ש רגל, אשר גם צי אדיר (קריעגסשיף) מתמגים קני רעם יעברנהו — עד הלאה מבקעת אלקאנטארא, והוא בנין מהולל מאד בהעצומות ועוז, מעשה חרשים חכמים בזמנינו, אשר גם הרעש הנורא לא ערהו ולא בלעהו. — יומם יסובבוהו אנשי משמר אשר עיניהם תלפינה על משמרת השקט והבטחה בעיר (פאליציא וואכע) מהם רגלים גם רוכבים. — הצרפתים הראשונים בהיותם שמה אשר השגיחו על נקיון החוצות, את הכלבים הסובבים בעיר לרוב הליכו למטרת קני השרפה, ואת החוצות והרחובות נוו לפאסא מדומן ומסחי ומאום אשר מלאום, בנסעם שבו הפארטוגיזים אל קיאם פרשם והמון כלביהם הרבים. אולם כעת היו הבריטאנים להם למופת, ומהם למדו אשר למצער יהיו ראשי החוצות ומרומי הקרת נקיים ומטוהרים, אבל החוצות הקטנות והגרות הבלתי מרוצפות, מלאים זהם וצואה ומעלות צחנה ובאשה מירקות נובלות גללי צואת אדם ופגרי בהמה — כי את הכל ישליכו הפארטוגיזים בעד החלונים. — ריח השומים ושמן הבאוש (עיין יבולה) יעפשו האויר. כלבים מכל המינים מזוהמים מאד מזי רעב ודלי בשר פורש צפד על עצמם המונים ירוצון בקרב חוצות ואוכלים יתר הפליטה מנבלת כל חי אשר השאיר חום השמש. — מעששיות מאירי הרחובות לא ידעו עוד, זולת אשר יאירו לפני פסיליהם ותמונות קדושיהם. לפני ההולכים או הנוסעים בלילה נושאים שכיריהם לפידים בוערים אשר יהיו להם למשמר מגודדי לילה או מהתרים את הונן בגדי אדים או מחפשי מטמוני מסתרים. —

כ ע ת אין פרוור (פארשטאדט) לעיר, כי השלשה אשר היו לה: בעלעם, יונקווירא, ואלקאנטיירא נזרעו זרע אדם וזרע בהמה וימלאו בתים עד התאחדם עם העיר. בבעלעם נבנה ע"י המלך עמנואל בשנת רנ"ח בית תפלה הנקרא (היעראנימיטען קלאסטער) לזכרון הדרך החדש אשר מצאו אז להודו מזרחים כנזכר, בנין גדול ויפה מאד שם קברי המלכים. גם החלו לבנות שם ארמון וביה מקדש מלך אבל לא השלימו — גם גנות עדן, ובית וועדות אשר מיני חיה משחק שמה (מענאזעריא) וגנת ביתן מהוללה מאד. ועוף רחב ונבזם

אשר

אשר יחזיק אניות רבות לעצו ומבטחו (פלאטטע), ג׳ אגודות אשר על ותוך הנהר
שטיא, שאנט יוליאנא דא בוגיא, שאנט סעבאסטיאן, שאנט אנטאניא. בחוף
הזה יבאו שנה בשנה אלף ות״ש עד אלף ות״ת אניות, ולכן לא יתפלאו עוד על
המון אורחות גרים וסוחרים המשוטטים בחוצותיה בלבושים ומנהגים שונים. —
תושביה עם שלו ושקט מכל תושבי ערי הממלכות אשר באייראפא י״ב שוטרי
העיר יספיקו לכונן שלום בין אנשים גלים בבתי היין, ולהשיב המנוחה על
מכונתה, אבל גאים ורהבי לב המה גם נגד מושליהם וגדוליהם. נאלה קלה מפי
אלופיהם או דבר עגב, יעלה אף גם בלב אביוני אדם לנקום נקם ולהשיב גמול
בתקיעת שכין בלועהו או בבטנו. למרות השגחת שוטרי העיר לא יעבור שבוע
ימים בשנה אשר לא ימצאו בו מדוקרים אם בחוצות יחד ויהי חרב איש ברעהו,
או מחמת שודדי לילה המשוטטים בקרב חוצות בלילות החורף, ועל הרוב תסב
להם המארה הזאת שחוק הקארטען אשר ישגו ויהגו בו בשבתם בחגים ומועדים
בבתי היין ומרזח סרוחים, כי כל מיני השחוק לנסיון אשרם. — למשות אשר
לא ביושר או בעמל ותלאה — יאהבו מאד, וביותר סוחרי ים ועוברי בליות
נכר, ואזהרת המלך לא הוכל אותם דבר. — חיק הבטלה יחבקו מאד וכל מלאכת
יד יתעבו, וזה כל פרי מהירות הגלהתם בארץ בראזיליען בלי כל יד עמל,
ואם כעת אבדו שארית נחלתם בארץ חמדה ההיא, העצלה נשארה ברוחם למורשת
עולם כנזכר. כי יעשיר איש מהיר במלאכתו מאחת ערי הממלכה, וכי ירבה
אדם יקר הרון כבוד ביתו בעיר המלוכה, יבוש על הרוב בנו בן מביש ומחפיר
לשלוח ידו במלאכת אביו, רק יפזר הונו לחיות חיי ענג לשבת בסוד משחקים,
להפיק לתפנוקים נפשו, יען לנשים חילו, ובאחריתו — יהיה נבל. — לכל
עבודת עבד בעיר ישרתו באהבה הגאללעגאר הם אנשי מחוז גאליציען בספרד —
אשר יסעו המונים בכל שנה לפורטוגאל למלא שם חית ידם בזיעת אפם
ויגיע כפם, כי יעמדו במרומי קרת אצל כל פנה, ובפרס יקראו ימלאו לכל
עבודה. הם עומסי משאות, חוטבי עצים ושואבי מים ודומיהם. בליסאבאן לבדם
ימצאו כ״ו אלף בערך. כל ימי שבתם שמה יחיו מכסף נדבות אשר יחלק בבתי
התפלה, ומשכר פעלתם ועמל נפשם יקבצו על יד, עדי ירב למספר ידוע וישובו
לביתם שמחי לב. בשנת תקפ״א נועצו יחדיו יועצי הממלכה לשלחם לביתם,
למען יקחו פקודתם בכורי דלים אשר בארצם, אולם סוהר ה׳, אשר נסה לעשות
מלאכתו ע״י נושאי סבל פארטוגיזים, אכל פרי כחש ממועצותיהם, יען שברו גמי
הסחורות, שפכו שמן מהכלים לארץ, כי אלה הנרפים לא נסו באלה ולא יכלו
רק לחבק ידים בעצלתים ולאכול חצי בשרם, או לקרא נדבות נהשמיע כאשר
מכיר, ולכן השכילו היועצים לראות כי יעצו בושת לביתם, ויקראו דרור
להגאללעגאס לשכון שנית כבוד בארצם. — המון העניים הדולגים על המפתן
ואשר ינועו בחוצות לאמר הב הב יהללו יפעת העיר ויעירו נופל נפש בלב כל
עוברי ארחות, כי אין לבא אל בית מרזח או לשוטט בחוצות המסחר בלעדי ראות
עני מתפלצת בעורים ובפסחים ומחזיקי הפלך, מאשר באמת משחתם בהם
ומומם, או רק בגדיה ונפש רמיה יתראו לכמו אלה. מהם ישבו לארץ ברחובות קריה
הם ונשיהם והוריהם וילדיהם הרבים וישירו שירי תפלה בהתאנם את כל אשר
על פניהם יחלוף, ומהם אשר יעבירו מין ומוה למחים על בשרם למען יתראו
למוכי שחין וילפת וירוחמו. והאלה העוברים באוות נפש יזרקו לפניהם מתנת ידם
אך למען לא יכאיבו עוד את את עיניהם בשקוצי פצעיהם, וילכו לבטח אל מקום
חפצם. גם ימצאו בהם נוכלים ונעוי לב אשר יומם יכסו מערומיהם ובשמלות
בלוים ומטולאות וישאלו מחה, ובלילה יסירו הבגדים הבלויים וילבשו מחלצות וישבו
לבם בבתי היין, וגם על נאקותיהם לעיניהם יאלילו ברכה כאחד מאילי הארץ.
ועניים כלם עזי פנים לא ידעו כבוד ולא יכירו בושת, בחרפה יתנו לחי איש

ונגב

עובר לפניהם ותמאן לחננם : ונם את בניהם ילמדו מנעוריהם לרוץ אחרי כל איש אשר יקפוץ ידו מלתת , ולהכותו בזעם לשון ובקללות נמרצות . — העורים יתעו בחוצות ולפניהם כלב קשור בחבל לנחותם הדרך , ובידם מטה עוז אשר לשונן ברזל בראשו , בו ימששו להריס מכשול מפניהם , ואוי לו לאיש אשר לא ידע להשמר ולנטות מדרך אף כי הרבה בתי תפשים ובתי מסכנים (ארמענהייזער) להם , בכל זאת יבחרו יותר בהשטת יד לשאול להם עגלות מלאות מלשלוח ידם בכל מלאכה . — ככל ערי נגב איירופא יסוגגו גם בה על פני חוץ את המלאכות אשר בנפתה ועשו אותם בסהר אהלם ובחדרי ביתם , לא רק יאפו ויבשלו על פני חוצות , כי אם המוגים המונים יתראו אשר איש איש את מחלפות ראשו ריעהו הליצות ינקו מרמש הרומש בם . — למאשר יאכלו בשר , כי בשר בהמות ארצם לא טוב למאכל כנזכר . והעגלים לא ימותתו בסביבות ליסאבאן משעם המלך . מבחרי המבשלים המה הבאים מספרד ואיטליא . — מעטים בתי ועושי המלאכות בעיר ולא יספיקו לצרכי גדי העיר לבד ; אולם את המסחר הוא לכל הארץ אשר ישלח קיריו כמעט לכל ארצות איירופא ולארצות אחוזתם בשאר חלקי תבל . ר״מ בתי מסחור לסוחרי ארצם וק״ל לסוחרי שאר הארצות אשר רובם בריטאנים . — המובחר מני בתי שגועים (האספיטאל הייזער) אשר בה הוא הנקרא סאן קארלאס הבנוי בהוד והעצומות וגם משחקים איטלקים ימצאו שם . המון העיר וגם נדיביה וחכמיה יבקרוהו יותר מאשר יבקרו את יתר שתי בתי המשחק . זולת אלה אין להם בתי משוש ומקומות שעשועים בלעדי מלחמות הפרים אשר זכרנו . להיות הסוחרים אין פאר והדר מביה וגם מחוץ ; אלכן הנשים השאננות לא תבאנה שם , ואשר יחשר להם יקנו מנשי דלת העם המשוטטות ברחובות ובבתי נדיבים לערוב מערבן . מפוארים מהם בתי הקאפע ובתי נתיבות לעוברי אורח . בימי האביב יסעו כל אשר לא הקצר ידו להוציא הוצאות הולכה מהעיר , הקרואים מאוהביהם להתעלם עמהם במעונותיהם , ישבו אתם כל ימי הקיץ ולא יבושו להסב על שלחנם גם אם לא יקראו . רוב בתי הנתיבות מתוך העיר א׳ וחצי פרסה בערך , ולשם יסעו על פרדים בזול ובבטחה , כי הארחות לא סלולות למסע עגלות . — פעם אחת בשנה יתאספו כלם אל מקום א׳ ב׳ פרסאות מהעיר , אשר טורי עלים רעננים סביבותיו לעבות שמה מקנה וקנין : מועד המסחר ההוא יקרא בשם קאמפא גראנדע , שמה ימכרו אבני חפץ יותר מאשר מרכולת , גם סחורות בריטאניא לרוב . רחוק מהעיר פרסה אחת הכפר קוועלוס מבתים מעטים , שמה משכן כבוד בית המלך מעת נשרף ארמונו בבעלעם שנת תקנ״ד . — ליגטרא במורד מהררי ליגטרא , בראשו בית תפלה הנבונה בשם קארק קלאסטער , בנוי בנקרת צור אשר ראשו יכסה את הבית אה מעון כמרם הדורש , ובו אוצרים גם כלי הבית (זאקריסטייא) גם הדר לבוף הכהנים והכמרים . קורות החדרים ההם מצופות בעצי קארק , למען לא ירטבו מליה אשר בעמקי סתיהם ולכן יקרא בשם הנזכר . — (פיאילייראה) כפר , ועבר לו שם עולם , כי בשנת תקס״ו להמו שמה הבריטאנים עם הצרפתים , והשלימו יחד בהוכן ביסעו שניהם מפורטוגאל כנזכר למעלה . אאפרא קרובה אל הים ונבוהה ממנו הרפ״א רגל , עיר בודדה ושכנה לא טוב , י״ט פרסאות למערב ליסאבאן , ותהללה רק בעבור הארמון ובית התפלה אשר בה , הגדול מאד ונקרא אויגוסטינער קלאסטער , אשר בנה המלך יוחן החמשי בשנת תפ״א בהלותו ויחי מחליו . לפי גודל ויושר הבית יקרא בצדק ארמון עסקוריאל אשר בפורטוגאל , כי כן היה רצון המלך לדמותו בגדלו ותבניתו להארמון עסקוריאל אשר בספרד , אבל לחוזתו לא ימצא הרס הכס ונכון דבר מלאכה בנין כמוהו . אלף ומאתים בורים בתוכו שגים רבות , האלמוניזים הוציאו על בניינו כל המטבעות אשר פוליטו וכרויתו עבראזיליען משך כיה שנים . הנמים הבית

והעריכו כי בחצי ההון הרב אשר השקיעו בבנין זה היה נקל להם לבנות בתי חפשית לכל עניי ארצם , ובתי חינוך לבני דלת העם אשר יגדלו ויקנו לב שמח על הוצאות הממלכה . הוא בנוי מרובע מאורך תש״ם ורוחב תר״ע רגל . תתס״ו חדרים וכ׳ אלף ור׳ דלתות וחלונות בתוכו , נ״ח מצבות אבני שיש (בילד זיילען) , והמה יכללו יפה [illegible] בנים (האללע) י״ב עמודים וביניהם י״ב פסילים גבוהים ודמים [illegible] י״ב סדיהם מבית אישלקי . בית התפלה (קירכע) מאבני שיש , וי״ד [illegible] . מערכת ק״ם עמודים על פי סדר הרמת ונמיכת הקול (גלאקענשפיעל) . על [illegible] ח׳ מיליאן זהובים . ביניהם יתנוסס החדר המיוחד לשמועתם ([illegible] אלף איש מלבד המנגנים והמנצחים בשיר , אבל הוא אפל ואין נגה לו ולכן יכבד לאיש לראות את כל כבודו ואוצר כלי חמדתו מזהב וכסף ואבני נזר אשר ימנחוהו . מחיר מצבת הכסף אשר אצל מזבחם יערך חצי מיליאן זהובים . בקירות מזבחם הזה משובצות בו לוחות אבני שיש שחור מלוטשות ומבריקות מאד אשר היו לפנים מראות (שפיגעלן) בחדרי המלך . בכל אחת מקירות הבית ג׳ כלי שיר (ארגעלן) ביניהם ציורים מציירי איטליא . בארמון המלך המחובר לבית התפלה חדרים רבים קטנים עם גדולים , כלי הבית הנהדרים יתכסו בטמון בנסוע המלך משם . עוד הרבה בתי חצרים מחוברים בם למעונות בעלי הפקודות . אוצר הספרים מחזיק לדעת קצת חמשים ולדעת קצת פ׳ אלף ספרים . מהם יקרים מאד וביותר כתבי יד מהערביאים , גם בית ספר לתלמידים (גימנאזיום) . גנים גדולים ורחבים מאחורי הארמון , ברכות מים ובארות זורקות מים רבים , מטעים וצמחים יקרים אשר הביא המלך מארצות אחוזתו בשאר חלקי תבל . אצל הגנים גם גן החיות (פארק) גדול מאד וגדר אבנים סביבו אשר היתה שדי ישחקו שמה . — (פארעס וועדראס) אלף ות׳ מספר תושביה במורד הר מאנטואהיקווע (זעטופאל) במקום השתפכות הנהר זאדא בים מבצרים וארמון מולד יגינו עליה . חוף לאניות , רבת המסחר במלח הים אשר יוציאו שמה , י״ד אלף ות״ת מספר תושביה . (זאנדארעס) על הנהר טעיא , ח׳ אלף מספר תושביה , כ״ה בתי תפלה וארמון מולד ישן . ליריא ב׳ אלף מספר תושביה בסביבה בית הזכוכית לבריטאני אחד . — (טאמאר) מספר תושביה ס׳ אלף בערך , אורגי בגדי משי ופשתי עץ , מבשלי בורית ועושי מסחר רב בשמן . (אבראנטעס) עיר קטנה ובצורה על נהר טעיא , ד׳ אלף תת״ק מספר תושביה אשר ישחרו באניות מסחר רב לליסאבאן . (פעניכע) עיר קטנה ובצורה על חצי אי גם ארמון מולד , ב׳ אלפים ת״ק מספר תושביה . חוף לאניות , בסביבה ו׳ איים קטנים הנקראים בשם בערלענגאס . (קאלדאס עיר קטנה ומהוללה בעבור מרחצאות המים ממי גפרית אשר יזהרו אליהן רבים ידועי חולי . (אלמאדא) במקום השתפכות הנהר טעיא , ארמון מולד , ד׳ אלף מספר תושביה , בית חפשית לבריטאנים בעבור נוסעי הים הנחלאים . (אלקאבסא) עיר קטנה אלף ות״ק מספר תושביה , בית תפלה יפה אשר בנה המלך הראשון אלפאנס לחברת הכמרים בערנהארדינער , הכנסת הבית ק״פ אלף זהובים שנה שנה . לפנים היו שם קברי המלכים , וגם אוצר רב היה אצור בתוכו , גם מכתבים ספרים וכלי המדה ממלאכת מחשבת יקרים . בשנת תקע״א הריקוהו הצרפתים וישרפוהו . כ״ב ימים משכו ימי השרפה , מבחרי הכתבים והספרים המליטו הפארטוגיזים מקודם . —

ב.) מחוז ביירא. בפאת צפונו המחוזות ענטרא דוירא , מינהא , טראז מאנטעס . במזרחו מחוז לעאן אשר בספרד ומחוז עסטרא מאדורא אשר שם ; בדרומו הנהר טאיא המבדיל בינו ובין המחוז אלענטעיא , ומחוז עסטרא מאדורא בפארטוגאל , ובפאת ים הים גבולהו (16 , 11 עד 40 , 8 אורך מזרחית 12 . 41 עד 30 . 39 רוחב צפונית , שטחו 405 פרסאות מרובעות) ; אדמתו בכלל יבשה ומלאה הרים סלעים וחול , בסביבות חוף הים שמוצב , האדים אשר

יעלו מאגמי רפש אשר שמה לרוב יטפשו אויר הארץ ויעשוהו לארא לנשמת שואפיו; ולכן יושביו ההרגלים יובילום רגליהם לליסאבאן או למחוז אלענטעיא למלוא שמה חית ידם. ובכ"ז ימלאו גם גלילות מעטות אשר אדמתם פוריה חרושה. על ראשי ההרים יתעלם לפעמים השלג, על הררי דע עסטרעללא הגבוהים מספח הים ז' עד ח' אלף רגל יתעלם השלג מירח תשרי עד ירח סיון, מלבד אלה עוד שלשלאות הרים רבים בתוכו, גם הרבה ימים ונהרות אשר מקואם ישטפו וישחיתו הארץ ויטפשו אויר החוף, אף כי יובילו גם הרבה אדמה טובה לזריעה בשטף מרוצתם. בעמקים האויר ממוסך, ועל ההרים הוא קר ועטר, ובכ"ז בכללו הוא טוב ובריא זולת על החוף כנזכר. בעבור רובי ההרים הערומים והזקופים לא יעבדו על הרוב אדמתם גם בזקומות אשר יאלחו לזריעה ולא יתעמלו רק במרעה הצאן אשר להם לרוב. — מחיים או חטי מנית רק מסת צרכיהם לבד, דגן מעט, מעט ממנו חטים שעורים. אורז, דוחן ודומיהם לרוב במקומות הקרובות להחוף. לפת, עדשים ושאר מיני קטניות, פשתים וכרכום רק לצרכם. יין אדום גם לבן. פירות, פירות הנגב, וצרמונים לרוב. שמן זית טוב מהגדל בספרד ויוהר מבכל המחוזות ויובל גם למרחקים. עצים יחסרו להם. רובי ההרים ערומים מכל למה לומה, רק לפעמים אגודה אילנות ושיח השדה (געסטרייך) עצי רותם (גינסטער, גם בערבי רתמה שמו) מקומת איש, בהרבה מקומות יבערו בו אש (כי יבער זמן כביר, ומסגולתו זאת תמלא דבר נפלא בירושלמי פ"א דפאה עה"פ חצי גבור שנונים עם גחלי רתמים). — צאן לרוב כנזכר. בימי הקיץ ירעו על גבעות הנשאות ובפרט על הרי עסטרעללא, שם יקפיאו גבינה היותר טובה מחלב צאן, ובחורף ינהגו אותם על נאות למחי דשא ופרחים אשר במחוז אלענטעיא, עזים וחזירים לרוב, מעטים מהם פרים ובקרים. על גידול הסוסים לא ישגיחו כלל כי ירכבו גם ישאו עזבונם על חמורים ופרדים. היתו יער מעטים, והרותם ידגו דגים לרוב, דונג ודבש יתכרו גם לשאר המחוזות. משי מעט, אבני גחלים, ברזל לרוב, בדיל, בדולח הרים (בערג קריסטאל) אבני שיש, חמר יוצרים (טעפפערטהאן), מלח ושאר דוממים יקרים. בתי מלאכות אין להם כ"א למעט, בגדי צמר ופשתים ומעטי יוצרי חרש במקומות מעטים. יושבי ההרים יעשו כלי עציש ועצמות. מסחרם מלבד זולת המסחר האסור להם בפקודת המלכות (שלייכהאנדעל) אשר במגלי ספרד. — מספר תושבי כל המחוז תתקכ"ב אלף והל"ח. מבחרי הערים אשר בתוכו (קאימבראה) בירת המחוז, נוסדה מידי הרומיים — פרסה אחת רחוקה ממקום התנוחה כעת ש' שנים קודם מספר המגריים. בירת קדמוני מלכי פארטוגאל. בנוה טוב ומרעה שמן משכנה, הנהר מאנדעגא ילפת בתוכה ארחות דרכו, עליו גשר אבנים בנוי במה, סביבה חומות נחולים ומגדלים רצוצים. הבתים צרים ומקולעים, הרחובות זולת אחת אשר על הנהר צרות ומרוצפות בלי תואר והדר. הרבה בתי תפלה עשירים באבני שיש וציורים מפוארים, רבוים והעדר סדרים אשר להם יתגלו יפעתם, בית חפשית ובית אוסף הדלים, בית תפלה ועושר רב בו מקום קבר המלך אלפאנס הראשון, וגנים לתענוגות סביבותיו, מספר תושביו ט"ו אלף, עיר הוללה בעבור בית מדרש החכמות (אוניווערזיטעט) כיחידי בממלכה, אשר יסד המלך דיאניז בשנה כ"א לאלף הששי בליסאבאן, ומקץ י"ז שנה העתיקו הנה. להמדרש הזה הכנסות רבות ועצומות מאד, כי מלבד המורים והספרים ושאר דברים ההכרחיים להם הן למודי החכמות והלשונות והן לידיעת הדת ודומיהם, עוד גנת ביתן (באטאניזער גארטען) להם מהולל מאד, בית אוצר סגולות הטבע ומהמדי כל מלאכת מחשבת (מוזעאום). בית התכת המותכים ופירוד המורכבים (חעמישעם לאבאראטאריום) מלפת הכוכבים בית הספרים כולל ס' אלף כרכים פתוחים לכל קורא, בית הדפוס, חברת חכמים בכל מלאכת מחשבת עם בית חכמות הנזכר בקצר — בית מטע אבנבועטם

ספלטען

שבילי עולם

ספאקען בגוית אדם. עוד אוצר ספרים ישנים ומהוללים, בתי יוצרי חרש הרבה גם בתי אורגי פשתים. הרבה בתי הדפוס, גם ישכילו לעשות כלים מפוארים מקרני שור וצבי. — (אפיירא) או ברשגאנצע החדשה, על נהר וואגע אגמי רפש סביבה המעפשים את אוירה. ערך ד׳ אלפים מספר תושביה, חוץ לאניות קטנות. מסחרם על הרוב בדגי סארדעללען אשר יעלו בחכה ויאספו במכמורת, ועל כתף פרדים יובילו אותה לכל מהוזות ארצם, גם יוצרי חרש הם ושואבי מלח מנהרותם. הבריטאניים יוציאו משם שמן מלח ועוד שאר דברים. (פיזעא) על גבעה נשאה אצל הנהר וואגא, חומה סביבה מושב ראש הכמרים, ה׳ אלפים מספר תושביה, נבנתה עוד בימי ממשלת הרומיים; עוד ב׳ מגדלים ועליהם דמות נשרים אשר היו על כל נס והותם הרומיים. מועד מסחר להם (מעססע) בכל שנה בירח אלול, ושם ימכר בעד כמה מיליאן כלי כסף וכלי זהב ואבני נזר בגדים גם בהמה רבה. היא העיר הנלקחה מהערביאים, והיא היתה אבן פנה ואבן מוסדה לממלכת פורטוגאל. (לאמעגא) ברגל ההר (פענאוידא), חומה סביבה, ה׳ או ו׳ אלף מספר תושביה אשר ימלאו את ידם במטע כרמים ובמסחר בהמות, מועד מסחר בכל שנה. שמה קראו גדולי הארץ עצרה ונתנו הממלכה ראשונה לאלפאנד הראשון למורשת עולם (עיין קורות הממלכה). (אפאר) על אחת מזרועות הנהר וואגא, י׳ אלף ות׳ מספר תושביה, עושי מסחר בעלטה עם שכניהם הספרדים, בסביבה מעין גפרית. (אלמיידא) על נהר קאא עיר בצורה עם ארמון מולד ומצער יותר מד׳ אלף ות״ש מספר תושביה, בשנת תקס״ב הרסו הצרפתים את מבצריה. (פינהעל) במורד על נהר כשמה, עיר בצורה בלי סדרים והואר והדר מושב ראש הכמרים ב׳ אלף בערך מספר תושביה, וירבון יום יום ע״י הבריטאניים אשר יבאו לגור שם. (גוארדא) חומת אבני גזית ומגדלים סביבה גם ארמון מולד, בית תפשית גם בית אוסף לדלים, היכל גדול למושב ראש הכמרים בלי טעם והדר ג׳ אלפים ת״ק מספר תושביה. בתי ארז לבגדי צמר. (קאסטעללא ביאנקא) ב׳ חומות סביבה עם ז׳ מגדלים, ארמון מולד חזק, ב׳ בתי תפשית, ד׳ עד ה׳ אלף מספר יושביה. (קאווילהא) במורד הר עשפרעללא, ארמון מולד וט״ו בתי תפלה, בתי התפשית בית אוסף דלים, יותר מד׳ אלף מספר תושביה, הרבה בתי ארג לבגדי צמר וביותר לבגדי צבא חילם, גם כתנות עבות לאצילי רגלים (שטרימפפע) בסביבה מעין מים חמים.

ג) ענטרע דוירא ע׳ מינהא על הרוב מינהא לבד, המחוז הלז נקרא כן על שם ב׳ הנהרות דוירא ומינהא אשר בפאת צפון יבדילו בינו ובין ארץ ספרד, ובפאת נגב בינו ובין המחוז טראז אס מאנטעס, (נ״ד, ח׳ עד ד׳, י׳ אורך מזרחית ו׳, מ״א עד ו׳, מ״ב רוחב צפונית), שטחו קל״ה פרסאות מרובעות. משכנו על גבעה רמה אשר הרים על פניה יחלופו. הגיאות המשתרעות נכח הים זרועות הנה וגיל תחגורנה, העמקים יעטפו בר וירעפו דשן. האויר נא ובהיר לנשמת שואפיו. אדמתה פוריה ושמנה. מעינות ואפיקי מים ישקו טרפי צמחה והיו לזרמי מים עבות אשר תחת ר״ך גשרים ספוני אבן, פלגים יבלי מים כבירים מהם ישטופו. — על פני כל הנהר דוירא הנזכר אניות יהלכו, ובטרם השתפכו בהים במצולותיו יתחבאו הנהרות טאמעגא וזיזא. והנהר מינהא הנזכר גם הוא ישאף אל תוכו מי נהר קוירא טרם ישתפך בים. אולם מלבד ראשי הנהרות האלה ימלאו בו גם נהרות מיוחדות אשר עם זולתן לא יתאחדו. הנהר לימא אשר ירוץ ארחו מגאליציען מחוז ספרד, וחלף ועבר במחוז הלז ט׳ פרסאות, י״ד פרסאות טרם השתפכו בים יעברו בו מעברות קטנות. הנהר קאוואדא מקורו בהרי דע גערעז וישתפך בהים אחרי כי ירוץ אורח י״ב פרסאות וישאף לתוכו ד׳ נהרות קטנות, גם ארץ נחלי ומעינות נכבדי מים חיים וברוטב הים, ובצדק ישימוה בעלי האסופות לגן העדן בתוך הארצות, יען אין

על

על עפר משנה, בשמחת לבב יכונן שם האכר מעשהו בשדה, ובהריעות נמלא יעבוד אדמתו הפוריה, והארץ הוציאה למאה והעט אוכל למכביר, לא רק לכלכל המון תושביה הרבים לבד, כי אם להשביע גם תושבי שאר המחוזות הקרובות אליה בדגן חטים ומאים לרוב, שעורים מעט, לפת, מיני קטניות, קשואים, בצלי סכרד המתוקים, פשתים וקנבוס מעט. ראשית יבולו יין לרוב ואם ישימו אליו לבם הנהו גם טוב ומתוק ויובילוהו גם למרחקים. פירות הגנות לרוב, גם המונים שאר פירות טובים, יערים מלאי ערמונים ואגוזי איטאלקי, כי אדמתם טובה ונדיבה גם לכל נטעי ארצות נגב וצפון אירופא ולכל אשר תוציא אדמת סבוב אמעריקא. על כל ההרים כמעט יתנוססו יערות מלאות אלוני קארק. ברושים, עצי להרבער ושאר עצים עושי פרי ואילני סרק. גם ירמשו בו חיתו יער, צבאים זאבים, חזיר מיער ודומיהם. — בקרים לרוב, עזים אשר מהם יוציאו די חלב. חזירים אשר מפלי בשרם (שינקען) יובילו למרחוק למכור. צאן לרוב, חמורים ופרדים למכביר, תרנגולים ובני יונה, גם לרוב דבורים. בנהרות ידגו דגים ממבחרי המינים לרוב, ולכן רבים דיגים בקרב הארץ. — מספר תושביו תשמ"ג אלף תרס"ב, הרוצים במלאכתם יותר מכל תושבי הממלכה, אורגי בד (לייגוואנד) לרוב. אבל בדים עבים, גם בגדי צמר וכובעים עבותי גם בגדי צמר ומשי. מסחרם לא חכם ועל הרוב דרך העיר פארטא, כי היא אם המסחר (שטאפעלפלאץ) [illegible] מחוזות צפון הממלכה, גם בעלי מוסר הם גבורים ואנשי חיל. במלאכה לככ ייטיבו לבם, ולכל אשר יביא אלוה בידם יאמרו הון. מבחרי הערים אשר בו (בראגא) בירת המחוז, תכונתה בנוה טוב ועל גבעה רמה, עיר ישנה מאד אשר יעידו עוד העיים והחרבות על חזקה ועצמה שהיו לה בימי הרומים. כי היא היתה שרתי וגברת כ"ד ערים ות"ר אלף יושביהם סרו אז למשמעתה. חומות אבניה אשר ה' שערים יסובבוה. ארמון מולד ומשגב, ז' מרומי קרת גדולים ומהודרים במעינות זורמי מים למעלה (שפרינגברונגען). הרחובות רחבות ויפות אך לא סלולות, והעוברים יכשלו בהליכתם מעלה ומטה, ט"ו בתי תפלה, באחד מהם מקום קבר פיילריך מבורגונד נסיך פארטוגאל הראשון. בית חפשית, בית אוסף דלים, היכל נשיא נשיאי הכמרים (ערצבישאף) בית הסהר (זעמינאר) ובית ועד הכמרים (קאללעגיום). מספר תושביה לדעת קצת י"ד אלף ות"ק, ולדעת קצת כ"ה אלף בערך, הרוצים במלאכתם, מלביני דונג, מתיכי נרות חלב, הורשי שכינים ומסמרות, עושי נשק, אורגי בד ודומיהם. (פארטא א פארטא) העיר היותר גדולה — זולת ליסאבאן בכל הממלכה, על שני עברי הנהר דוירא בעמק צר בין סלעים גבוהים ורמים. בסביבותיה הרבה כרמי חמד שתולי גפן אדרת ותפוחי זהב (אראנגען) מזהירים מנוגה שביבי שמש על פניהם רצוא ושוב יהלופו יצילו מבעד דליותיהם, ומבין חרכי פארותם גם שאר פרי מגדים יתנוססו ויפיקו עונג לעיני כל רואיהם. — י"א מרומי קרת מחוזקה, כ' מעינות זורמי מים למעלה, בתי תפלה רק ק"י בערך. י"ג בתי חפשית, בית חנוך יתומים, בית אוסף אסופים (פינדעלהויז). מספר תושביה שבעים אלף בערך, אנשי מקנה וקנין מלאכה בבגדי משי וצמר, זהב וכסף, בד, כובעים, בית טחינת אבק הטאבאק אשר להמלך. מסחרם גדול ביין, (עיין יבולה) בשנת תקס"ו היו להם לבדם קפ"ז בתי מסחר, כ"ה להבריטאניס, ו' להאשכנזים. בהחוף, אשר ארמון מולד קטן יגין עליו, יבאו אלף ומאתים אניות בכל שנה. חברת הכורמים אשר שכרו מהמלך את מסחר היין, כוננו להם שמה גם ל' בתי מלאכת הי"ש. ולהם תת"ק עובדים, ת"ק מהם יעשו חביות ליינם, זולת מעט בתי הספר אשר בבתי התפלה אין שם מדרש לחכמות ומדעים, כי בכמו אלה הגעיל נפשם כנזכר. נאיה ח' אלף מספר תושביה, במקומה כעת עמדה לפנים העיר קאללע אשר תושבים נדדו הלכו לצפון נהר דוירא וכוננו לבם

עיר הזאת ד״ח מארעת המחוז, הו׳ אפרסה (חוף) קאללע. ועל שמה נקראה כן בסמוך (עיין אניות הממלכה) אשר היתה נודעת עוד במאה החמשים למספרם. (ריסהנה) עיר בצורה חומה וסוללות, בנויה בגוב במקום השתפכות הנהר לימא, תוכו זה׳ אלף מספר תושביה עושי מקנה קנין על החופים (קאבא פאזשע) ביותר עם דגים, חוף טוב לאניות עם מגדל מאיר (לייכט טהורם) אשר הנהג בעוף מרולתו יעבור בו עפר והול ובימים יבאו יסכר כלו, ולכן הסבו רב מסחרם לפארטא ייסחרו רק לליסאבאן, ומסחר יש לאנגלאן אשר לשם יובילו יינם קל הערך. (גואי מארחעס) נבנתה מהרומים ש׳ שנים לפני מספר הנוצרים על גבעה פוריה והומה הסובבנה, מספר תושביה ו׳ אלף אורגי בד וחורשי סכינים ועושים מסחר רב בפירות. בסביבותיה מהאלאות חמות, גם איים רבים ממהאלאות הרומים. לפנים בירת כל ארץ ועיר מולדת המלך אלפאנאס הענריק וועז. (קאמינה), עיר בצורה על בריה הארץ (ערדצוגע) במקום השתפכות נהר מינהא, חוף קטן לאניות, אלף והו״ק מספר תושביה. (פאנטא דע לימא) על נהר לימא, עליו גשר אבנים מכ״ד קשתות, בנויה בגוה ג׳ אלף מספר תושביה, אורגי בד ופוי מטוה, עושי מקנה וקנין, גם חברה מיוחדה בתוכה להרבות שלום ואושר הכללי. — —

ד.) מחוז טראז אס מאנטעס. במערבו התחום הקדוש, [illegible] גאליציען מני׳ בספרד, בצפונית מזרחית המחוז לעאן אשר בספרד, מדרומו המחוז ביירא (כ״ס, י״א) עד כ׳, פ׳ אורך מזרחית כ״ד, מ״א עד מ״ה, מ׳ רחב צפונית). מדת שטחו לדעה קצת רכ״ו ולדעת קצת רק ה׳ פרסאות מרובעות. וכוח מלא הרים וסלעים וביניהם יפתרעו מטה מטה לפאה נגבה עמקים ושדות זרועות. אדמתם מלחה ומלאה אבנים, אבל עמל אנוש וידי חרוצים יעמדו לימין הטבע להוציא יבולה ולהלאיה ממיעיה להצמיח. ומה נקל היה להם לעשות ארץ פרי ממלחה אם לא מפה רק ידי כהכר האומלל, או לא היתה המעט כל אדמתם אחוזת האצילים (אדעל) אשר יגורו הולה לארצם, והארתוא לו היו סלולות לבא בקשר המסחר עם שכניהם. אולם כל אלה יחסרו להם. עזבונם יוציאו בהוצאות רבות על פרדים, והארץ נמכרה לצמיתות בידי זרים כנזכר אשר יאכלו פריה בלי זיעת אפים ועמל כפים, ועיני השגחתם יעלימו מראות את אשר יועיל להשרה וטובתם. ולכן גם ערך ומלב יבולם ועזבונם אך במורד כל הימים. — הרבה פלגים יבלי מים מהררים יזרומו וישתפכו בזרועות הנהר דוירא או במעלות נכרות אלין יגהרו ימלאו קבר. — גם מעינות מתכיות (מינעראל קוועללען) המים גם קרים בתוכו. — אוירו קר יותר מאשר הוא בשאר המחוזות, שערות חומות חרמי ברד נמלאו מאד. — ראשית יבולו יין טוב לרוב, ע׳ אלף הביות בכל שנה ורובו אדמדם. מקום גדלו י״ח פרסאות מרובעות, תחת משמעת חברת הסוחרים אשר בפארטא (ועיי״ש) כל הגבעות והרכסים מכוסים גפנים חמורות ואשכולות אשר יגדלו על ראשי ההרים קלים הם בערך מאלה הגדלים במורד. בנטיעתם יעמולו ד׳ אלף ובבצירתם מ׳ אלף איש רובם גאללעגאם הנזכרים. חטים, תאיים, מיני קטניות, לפת. תשוחי אדמה מעט פשתים וקנבוס, פירות טובות, שמן טוב, עצים רק על הרים ומעפים. אלוני קארה ותותאק לרוב. חמורים ופרדים טובים, עזים למכביר, חזירים, בקרים יובאו על הרוב מגאליציען. דבורים ותולעי משי לרוב אבל לא עוד כמלפנים. דגים יחסרון להם. ברזל לרוב, אותות רבות אשר נחושה, עופרת, כסף חי, שיד (גיפס) ואבני גיר (קאלק) במעי אדמתם, אבל איש אין בארץ להוציא לאור תעלומה, בתי מלאכות אין כ״א לאורגי בד ובגדי משי. מארצם יוציאו למר, משי, ובגדי משי. המסחר כלו ביד נכרים, והם לא יסחרו זולת מסחר רב בעלמה עם שכניהם הספרדים. — מספר תושביו ר״ס אלף וס״ס כנגמדים למנהגי ודיעות כיאמות, ולא יחפא

[illegible]

בתבונה למען לא תתרופף האמונה , וזולת הפעם כפראים במדבר נוערים ואנשי מדון . מבחרי הערים (בראגאנסא) בירת המחוז לעיר מולדת בית המלך . נבנתה הקיסר אויגוסטוס לכבוד דוד אמו יוליאוס ליזאר אשר הנחילו קיזריה רומי , ויקרא את שמה יוליא בריגא . ה׳ אלף מספר תושביה אשר יגדלו תולעי שש אף יארגו קוריהם לבגדים אבל לא עוד לרוב כלפנים . (פילא רעאל) על נהר קארגא , בסביבה הפורי זהב זיתים וגפנים לרוב . ו׳ אלף מספר תושביה העושים מסחר רב וביותר ביין טוב מאד , גם מועד מסחר להם פעם א׳ בשנה . (האפעס) על גבעה רמה אצל הנהר מאמעגא , עליו גשר אבנים מ״ה קשתות . אשר בנה הקיזר אספסינוס (ועספאזיאן) ולד״ק הקיסר טראיאן . סביבה ב׳ חומות . ג׳ אלף מספר תושביה . בימי מועדי המסחור ימכרו שם מכל המחוז בגדי משי לרוב . (מיראנדע דע דוירא) על נהר דוירא , חומות בצורות סביבה , ארמון מולך ישן גם חדש . אלף ושני מאות מספר תושביה רבם עניים ודלים . —

ה.) מחוז אלענטעיא (הוראתו : דרומית נהר טעטא) בפאת מערבית ולפונית מערבית הים ומחוז עסטרא מאדורא גבולו . בדרומו ממלכת אלגארביא ובמזרחו עסטראמאדורא אשר בספרד ואנדאלוזיא (מי ה׳ עד י״א אורך מזרחו ל״ג , ל״ט עד כ׳ . ל״ז רוחב לפונו) . מדת שטחו תל״ו פרסאות מרובעות . זולת שלשלה הרים אשר בלפונו הוא ארץ מישור . בטבור הארץ גבעות מלאות עצי רותמים , הדסים , מאסטיקס ודומיהם למאים רבים אשר לא יועילו רק למספוא הבהמות . זרמי גשמים אשר ישמרו עת בואם . במועדים ידועים ישקו את האדמה ירווה דשן וימלאוה אגמי רפש , אולם בכ״ו ימלאו גם מקומות מלאות חול , ובכלל היא ארץ מלחה ציה ושוממה . — נהרות האיים , (קיסטענפליעססע) וכל הנהרות אשר בו ידללו ויחרבו בימי הקיץ , אף כי בימי הגשמים ימלאו מים על כל גדותם . הנהר אדמירא רק הוא לבדו יוגד וגם יעלה בהרו במחוז הלז . גם ימים קטנים ומעינות תרופה בתוכו . — האויר חם ויבש מאד , ירחים יחלופו טרם יזרזף גשם נדבות ארץ המלחה הלזו , זרמי גשמים אשר יבאו במועדם וימלאו את העמק והמישור באגמי רפש כנזכר , יעפשו על הרוב את האויר בפאת ים ונגב המחוז . — האדמה על הרוב שוממה ולא תעבד מחסרת האכרים (אדעל) אשר יחלקו ביניהם תבואות הארץ וישאפו לעושר והאיכרים מעמל ידיהם לא ישבעו ובזיעת אפם לא יאכלו לחם , גם בעבת אשר כל מגרשי הערים הקטנים וכל כר נרחב יעשה למרעה ומרבץ לאגם הרב . אולם השדות אשר בסביבות הגדולות נעבדות כמשפט וגם עובדיהם ינובו חיל ויעשו עושר יותר מבכל הממלכה , גם יוציאו חטים ושעורים לליסאבאן כפי מסת ברכה . מאיים לרוב גם אורז במקומות הנרפשים . בעד גידול ונטיעת האמהים למסחר או למלאכה לא יעמולו זולת בעד הפשתים והכרכום . מיני קטניות ולפת מעטים . אף כי ברכה בזמורה הפורות שמה ברב הפארס , בכל זה לא ישכילו להוציא מהם דם ענב כמשפט , ולכן יינם לא טוב . פירות הנגב לרוב , ליטראנען טובים גם שמן זית זך . יערות מלאי ערמונים , גם אלונים ממינים שונים , אלוני קארק וקערמעס ודומיהם . בהרבה מקומות נחסרו לפס עצים להסקה . למר היותר טוב בסביבות ערי קאמפא מאיאר ופארטאלעגרע . לאן לרוב , גם עדרי עזים אשר מחלבם יעשו חריצי חלב טובים למאכל ומהוללים מאד . בקרים מעטים . בעיר עפארע מקוה סוסי המלך ומהם יוליאו ויגדלו סוסים טובים . תרנגולים שמנים אשר יאביסו הערמונים . זאבים אשר יעברו בעשתרות הצאן וידרכו וירמסו ויטרפו באין מציל . הנהרות ידגו דגים לרוב . אשר לחוף ימים ישכונו הם דיגים על הרוב . דבורים לרוב בסביבות עיר בעייא . ממחסור עצי הסקה לא יוציאו מבטן ההרים זהב וכסף ושאר מתכת השטונים וטמונים בקרבם . אבני שיש טוב ויפה , אבני גיר (קאלך) ובנין , חמר יוצרי חרש ודומיהם . נבוני מלאכות אין להם זולה לבגדי למר וכלי חרש . מסחרם

מזער אלה פתחים אשר יוליכו לליסאבאן כנזכר , והמסחר בעלמה לספרד אשר יובילו שמה כלי מעלה עשן (קטורס) בגדי פשתי עץ וסחורות בריטאניא , ובמהירה יוליכו מטבעות פיאסטער . — מספר תושביו רס"ו אלף , אשר יהוללו מהנוסעים למהרי ומוני לבב יעם שלו והשקט , ואורח ארצם בטוח לעובר ושב . — מבחרי הערים אשר בתוכו (עוואראה) בירת המחוז ומושב נשיא הכמרים בנויה מהרומים תב"ע שנה קודם מספר הנוצרים בנוה טוב אשר כרמי חמד גם כרים סביב לה . מוקפה ב' חומות נתוצות , החוצות צרות עקומות ומקולעות . במרומי קרת עיים מהיכל גדול למרלה אשר היה להרומים . עוד שרידי היכל האלילה דיאנא , גם ז' עמודים אשר היו בו בימי הרומים . הרבה בתי תפלה גם בית ספר לכמרים . בתי חפשית גם בית אוסף דלים . מספר תושביה י"ב אלף בערך . אצל בית התפלה הפראנציסקאנער נמצא בית עלמות (ביינהויז) אשר כל קירותיו ועמודיו מחופים בקדקדי וגלגלות בני אדם — מה טובו ומה יפיו ? לא אדע נפשי . גם מה העצמות ההם או ידי מי כוננו הבית הזה אם הרומים או הערביאים או הפארטוגיזים ? הלנקום נקם בעצמות עושקיהם או להתימר בקלון הרוגיהם , או להתנוסס בעצמת גבורותיהם ? אין מגיד לי אין משמיע לי אין פותר אותם מכל בעלי המסעות הנודעים לנו . — התעלה הגדולה אשר תהום אל תהום קורא לקול צנוריה ליצוק מים אל העיר , המרוחקת ד' פרסאות ממנה , ונקראה אקווא דא פראטא , מעשי ידי הרבים מהרומים , אשר המלך יוהאן השלישי החזיק בדקה בפאר והדר אשר כל העובר עליה יתפלא . — (עלוואס) עיר בצורה עם מבצר נגד המבצר בבאדאיאז אשר בספרד הרחוק ממנו עד ג' פרסאות . מושב נשיא הכמרים , שתי (ציסטערנען) מצודות הנודעות בשם סאנט לוציא וסאנט ליפא , בית נשק גדול , בית ההתכה קני רעם , ארוות סוסים (מארשטאללע) , בית החפשית גדול לב' אלף חולים , באר מהולל מאד , שטחה י"ז אלף ות"ק רגל מרובע ; מימיו יקוו לה רק ממטר שמים מעל כי אם גם מצנורי התעלה הנזכרה . ט"ז אלף מספר תושביה בערך העוסקי' עושר ע"י מסחר נסחר לעיר באדאיאז הנזכרה . בסביבה שדות זרועות וגבעות ברכה לדגן , שמן , יין , ופרי עץ . (בעיא) מסכנה על גבעה נשאה בין גנים ויערים קמים , משתילי זיתים . גם חומות וארבעה מגדלי' סביבה — מקיפים מעשי ידי הערביאים — מצודה רמה ונשגבה , הרבה בתי תפלה , בית החפשית מהולל . מספר תושביה לדעת קצת ט' אלף ולדעת קצת רק ו' אלף . ב' מועדי המסחר בכל שנה . (עסטרעמאז) עיר בצורה ונודעה בעבור אבני שיש אשר שם לרוב , מהם יבנו בתיה' ויצפו החוצות . גם כלי חרש אשר יעשו שמה מהוללי' בכל הממלכה . חומותיה רחבות . גם מצודה עם בית נשק גם בית יוצר אבק השרפה . בית החפשית ובית אוסף דלים . בערך ז' אלף מספר תושביה . המצודות סאנט יאזעף וסאנט באַרבאַרא יגינו עליה מסביב . — (קאַסטעללא דא פידע) על רמה נשאה חומה סביבה . ארמון מולד ישן ונשגב . ה' אלף ת"ש מספר תושבים כאורגי' בגדי צמר טובי' וגם עבים . (פאָרטאַלעגרע) על רמה נשאה , מושב ראש הכמרי' , בצורה בחומה נשגבה מגדלים וב' מצודות , בתי ספר , בית חפשית ובית אוסף דלי' . ה' אלף ות"ר מספר תושביה . בית גדול למלאכה בגדי צמר . (פיללא פיזאזא) עיר בצורה עם ארמון מולד ישן . היכל מלך לפנים מושב נסיכי בראגאנצא , ה' אלף מספר תושביה העושי' כלי שיש גם יוצרי כלי חרס . הרחק ממנה ב' פרסאות גן החיות למלך היקפו מהלך ה' פרסאות ; גם מגדל ציד וצידים בתוכו יגורו . בסביבותיה נמצאו הרבה מטבעות ושאר דברים עתיקי' מזכרוני הרומיי' . (אבריקוע) על רמה נשאה ב' אלף מספר תושביה , שמה נצח אלפאנס הראשון את הערביאים בשנת תת"ק לאלף החמישי . (קאמפא מאיאר) עיר בצורה על המגריי' , על נהר קאיא , ב' מצודות . אלף ות' מספר תושביה . עיים מבית יוצר אבק השרפה . בשנת תצ"ב נפלה אש בתוכו , והארמון נותץ ונהרס , ומאלף ות"ע בתים

אשר

אשר מלאוה לא נשארו רק מאתים וארבעים. —

ו) מחוז או ממלכת אלגארביען (ארץ המערב בערבית, עיין אפריקא בכלל.) לפנים בהיות עוד כל חוף אפריקא להערביאים מושלי המחוז הלז למס, היתה לממלכה בפני עצמה, וכן קראוה גם מלכי פורטוגאל אשר מלכו על ב' אלגארביען בשני עברי הים אחרי כי אבדו הארצות סביבות המחוז הקטן הלז הנפרד כמעט מכל ארצות איירופא. — בפאת צפון יבדילו הרי קיניע בינו ובין המחוז הקדוש. בפאת קדמה ישטוף נהר גואדיאנא בינו ובין מחוז אנדאלוזיא אשר בספרד, ובפאתי ים ונגב ים האטלאנטי גבולו. (כ', י' עד ל"ו, ה' אורך מזרחית ל', ל"ז עד נ"א, ל"ו רוחב צפונית) ארכו ל' ורחבו ו' פרסאות. רובו ארץ הרים וגבעות אשר מהם אפיקים ישטופו. בסביבות נהר גואדיאנא יתרוממו הרי קאלדיירא אשר לפנים הלכו להבות ויקיאו אש. ראשם היותר גבוה הוא הנקרא פיקא דע מאנטעפינא, ב' אלפים ות"ק רגל מעל שפת הים. ההרים האלה ישפלו וישפילו מעט מעט עד יהיו למישור בפאת מזרחית. נהר גואדיאנא ובפאת נגב אל הים. הנהר הנזכר בהוד שטף מרוצתו ישטוף גבול המחוז ויכון אורח ב' פרסאות, ויפוזו זרועותיו השתים אל הים, ושם ימלא קבר אחרי כי יגיח אל פיו נהרות ופלגים יבלי מים רבים. — אוירו חם מאד אבל רוחות ים יקררוהו ויעשוהו ממוזג. ימי השלג על ראשי ההרים לא ימשכו, וימי החורף שמה כימי האביב בארצות צפון, ובירח כסלו יעטיפו ענפי העצים שית עלים חדשים. — מעשי שדות הנעבדות אשר במישור על הים כנזכר, יתנו יבולם חטים ותירס לרוב, אבל לא יספיקו אוכל למדי, ולכן ישברו בר מאנדאלוזיען. יושבי ההרים יאכלו לחם ראקקען, (מין תבואה שחורה אשר קמחה עב). ובהמתם שעורים לפת ומיני קטניות, קני ספרד (שפאנישעס ראהר). יין לבן על הרוב, למוקים, פירות הנגב טובים, זיתים לרוב אבל שמנם לא טוב. על ראשי גבנוני ההרר מינים שמנים לרוב מעצי היער. צבאים וחזירי יער, עופות ודבורים במקומות מעטות. מספר תושביו ק"ך אלף בלתי מלומדים עוד אבל טובי לבב גם אנשי דעת ותבונה. רובם דייגים אשר יצודו דגת טהון גם סארדעללען והמה ראשית מחיתם ומאכלם. בתים למלאכות אין בכל המחוז. ראשית מסחרם תאנים ושקדים דרך ים לארצות צפונית איירופא, דגים לקאדיץ ואיטאליא ליסאבאן ופארטא ומסחר בעלמה עם שכניהם הספרדים. על כל חוף מלפה ומצודה קטנה אשר יגינו עליהם מגויי הבארבארען לבל יבאו ארצם וישודדו רגלם. מבחרי הערים אשר בתוכה, (לאגאס) בירת המחוז על נהר בשמה, בנויה עוד בימי הקארטאגער (אנשי צור וצידון) בשנת ב' אלפים ס"ד ליצירה? — מגודרת בלתי סדורות סביבה, גם בה היתה יד הרעש ביום חרון אפו בליסאבאן וישים שמות בחומותיה. — בלשון הים (באיא) יעברו ים אדירים אבל בלתי בטוחים מרוחות סוערות הבאות לה ממזרח ונגב, ובחוף רק אניות קטנות ומעברות. ג' בתי תפלה לחינוך הנערים. ב' בתי הפשית, בית אוסף דלים. ד' אלף מספר תושביה. (פארא) עיר פרוזה אין חומה, במישור פוריה, ברחובות רחבות, מושב ראש הכמרים ושם להם גם בית ספר, ג' בתי הפשית, בית אסף דלים, בית הולד למס המקחים. לד"ק ו' אלף ולד"ק י' אלף מספר תושביה, עושי מסחר רב וגם דייגים, ויובילו יבולי ארצם גם דגי טהון ללאנדאן, האמבורג, קאדיץ, ומאראקקא. למעוז בחוף איים קטנים וסוללות (באסטריען). (תאפירא) לפנים באלזא בנויה ע"י הקארטאגענים (צוריים), מושב נציב המחוז על נהר זעקווא אשר עליו גשר אבנים יפה מאד, חומות נתוצות סביבה גם ארמון ישן, ב' בתי תפלה לחינוך הילדים, ה' בתי תפלה, בית הפשית בית אוסף דלים. ו' אלף ת' מספר תושביה אשר ידיגו דגים רבם. מסחר הים מצער כי החוף לא יכיל רק מעברות ואניות קטנות. על המבוא יגינו ב' ארמונים שם האחד יקרא באאפיזמא ושם השני סאנט אנטאניא. (לאאולא) בעמק

נהר, סביבה חומות ישנות, ארמון מושל, י"ב בתי תפלה, ב' חינוך הנערים, בתי חינוך לנשים אורגות כסתות רכות. בית חפשית מהולל. יותר מב' אלף מספר תושביה. — (פילא נאווא דע פארטימא) עיר מוקפת חומה, הוף לאניות אבל הרפש אשר ימלאהו יעצור בעד אניות גדולות, ולא יבאו בו רק מעבורות וסירות דוגה, על נהר זילוועס. ב' אלפים ת"ק מספר תושביה מיבשי פירות להובילם למרחקים. (אלבופיירא) על גבעה בין ב' גבנוני הר בקצה לשון ים, ארמון מושל וסוללה יגינו על חוף רחב ידים ומלא דגים אשר רק סירות דוגה יבאו בו. ח' אלף מספר תושביה דיגים ומיבשי פרי עץ לרוב אשר יובילו למרחקים, גם מועד מסחר להם בכל שנה. במרחק חצי פרסה על החוף מבצר ומגדלות אשר יגין על לשון ים הנזכר. (כפיללא רעאל דע סאנט אנטאניא) עיר בנויה בשנת תק"ל ע"י היועץ וחכם פאמבאל הנזכר למעלה, במקום השתפכות הנהר גוואדינא, בית תפלה, בית אוסף המס, מקום המסחר עם באר מאבני שיש טהור זורק מימיו למעלה. הרחובות רחבות וישרות, הוף רחב ידים אבל לא עמוק, וסוללות יגינו עליו מכל צר ואויב. יותר מן ב' אלף מספר תושביה, רובם דיגים אשר הביא החכם הנזכר מכפר מאנטע גארדא והושיבם בעירו החדשה, אבל אחרי הוסרה המשרה מעל שכמו שבו מקצתם למולדתם. — (מאנטיקוועס) עיר ברגל גבנוני הר כשמה, בעמק ברכה ונאוה אשר כמעט אין כמוה בכל הממלכה. ד' אלף ת"ת מספר תושביה, בסביבותיה מרעות תמות, עצי גימראטען והפוחי זהב לרוב.

קורות ממלכת ספרד או שפאניא*) בלשון עמה עספאנ"א, בלשון רומי היספאניא, בלשון צרפת עשפא"ן.

*) לדעת קצת בעלי האסופות קראוה כן הפוניים (פעניציער) אשר מצאוה עוד לפני חורבן ב"ר, ע"ש הוראות תיבת שפא"ן בלשונם ארץ רחוקה, כי היא היותר רחוקה מכל הארצות אשר מצאו והתרו עליהם באניותיהם ולד"ק קראוה כן ע"ש השפנים (קאניניכען) אשר מצאו שמה לרוב, כי לשונם היתה קרובה ללה"ק כי כנענים היו ושפת כנען היתה לה"ק כדעת הרמב"ן ז"ל בפ' ויגש. וראיה מוצקה לדבריו שמות הערים ביהושע אשר כמעט לכלם הוראה בלה"ק ועיין שרשי געזעניוס. — ואם שערי ההשערות לא ננעלו נאמר אולי מצאו שם את תושביה עם נועז ונוכל ועל שם קראו הפוניים את ארצם, כי הוראה הראשונה לתיבת שפן ערמה ונכולה וכ"ה עד היום בלשון ערב, ויקראו כן השפנים כי הם עם לא עזוז ויעשו בערמה בסלע ביתם, ולכן ימנו בין ד' קטני הארץ, והמה חכמים מחוכמים (משלי ל'). ומתכונתם אלה נראה שהוא היה ממיני עכברי הרים הנודעים לבעלי ערמה, או מין ארנבת הדולג, וגם בתורה ואת השפן וגו' ואת הארנבת (ויקרא יא) ואת הארנבת ואת השפן (דברים יד) נראה כי קרובים הם במינם, ולכן תרגם הרמב"ן ז"ל (קאניניכען וי"מ דיא בערג מויז, וי"מ דאז שטאכעל שווין ומה גם אחרי אשר הערנו (ח"ב א') כי לשון הפוניים היתה יותר קרובה לארמית או סוריא אף כי כנענים היו. ואת העיר קארטאג"א קראו קרי"ת חדש"ה. (בלה"ק קריה חדשה) ובכ"ז מצאנו כי אונקלוס וירושלמי תלים ק"ד תרגמו טפז"ע, ויב"ע על התורה בשם מז"א ולא בשם שפ"ן. וכ"ש לא קראו הפוניים ג"כ את החיה ההיא בשם שפן כמובן. גם נראה כי המתרגמים הקדמונים שלנו נחלקו בפירושו והפירוש הרמב"ן ז"ל על האחרונים. — ולכן לא נדע בברור מה הוא. —

וכן אין אתנו יודע על מה אנו קוראים אותה עוד מימי הקדמונים בשם ספרד? ואם בעבור התיב״ע שתרגם ספרד אספמי״א (עובדי׳ כ׳) וכן הערוך בא׳ י׳ ואספמיא כי הוא שפאניען הוכיחו מיצחק ריש גלותא הוה קאזיל מקורטבא לאספמיא (יבמות קטו.) וקורטבא בס׳ וכי היא כמו קארדאווא בד׳ ו״ו, ודרשו סמוכים מה קארדווי״א במחוז אנדלוזיען באירופא אף איספמיא באירופא, והיא שפאניען נקראת אנדאלוזיען (עיין מכתב עתי להחכם צונץ מברלין אשר השיג לבאר שמות המקומות מארצות ספרד פארטוגאל ופראנקרי״א הנמצאים בספרי קדמונינו). אולם לדעתינו הבל וריק יעזורו כל הראיות ההם, כי בימי הנביא ההוא לא נלו גם נעו בני ישראל מרחוק לגור בארצות אירופא, ולא הגלה יהודים הגלת שלומים למרחוק כדוד לשפאניען כי יקרא עליה וגלות החיל הזה וגו׳ וגלות ירושלים אשר בספרד וגו׳ כי בחרבן ב״ר לא נשארנו עוד לקצוי הארצות כאחרי חרבן בית שני, ע״כ נראה לנו שהנביא והמתרגם כוונו בלי ספק על איזה עיר או גליל על חוף ים התיכון (מיטטעללענדישעם מעער) הנקראת בשם ספרד או הדומה לו כמו ספארי״ת בארץ הגליל לדעת המאמר שם, כי באמת גם הים התיכון השוטף במערב ארץ הגליל גם הערים אשר על מפרציו תשכונה, יקראו בפי חז״ל בשם אספמיא סתם, בב״ר פ׳ ה׳ אינו דומה טעם דג העולה מעכו לעולה מאספמיא ומצידון הרי אספמיא שם איזה עיר כמו עכו וצידון אשר תחנות שלשתן על ים התיכון כנודע. וגם פ׳ נ״ט תבור בא מבית אלים וכרמל מאספמיא הה״ד כי כתבור בהרים וככרמל בים יבוא (ירמי׳ מו) כוונו בלי ספק על ים התיכון עצמו. — וראייתם מיצחק ריש גלותא ג״כ אפס, כי מי הגיד להם אשר קורטבא היא קארדאווי״א? וכי איננה בשם זה רק באירופא ולא גם באזיא ואפריקא. הא לא מצאנו בין ממלכות דארפו״ר וזעגא״ר אשר באפריקא מחוז אשר שמו קארדאוואן הסר למשמעת מושל מצרים, ומי הוא צידינו יתקע שלא היה גם באזיא עיר בשם זה כמו שמצאנו בבבל הרבה עירות בשם אחד? ומאחר ששם קורטב״א לא נמצא עוד לפי ידיעתינו הדלה לא בבבלי וירושלמי ולא במדרשים ושאר ספרי חז״ל מדוע לא נאמר כי נחלפה הג׳ בב׳ וצ״ל קורטג״א הנזכרה כמה פעמים בש״ס ומדרשים וההונחה גם כן על ים התיכון באספמיא מערבה לא״י? והטעות נפל אם בשגיאה או בלדיה כי המעתיק חשב ג״כ כרבים שאספמיא היא שפאניען, ולכן חשב להשכיל להיטיב אם יכתוב קורטב״א בבי״ת כי קרוב היא. — וזאת שנית אם הי׳ הדבר נודע להקדמונים אשר אספמיא בש״ס ומדרשים היא ספרד שבאירופא, לא היה צריך מחבר ס׳ סדר עולם זוטא או מעתיקו לפרש דבריו, אספמיא הוא ספרד? גם בספרי גאונים קדמונים כמו השאילתות בה״ג ושו״ת הגאונים לא מצאנו כי יכנו את שפאניען בשם ספרד או אספמיא, והראשון אשר יכנה בשם ספרד הוא היוסיפון לעברים פ׳ כ״ז כאשר העיר החכם צונץ המחבר, אולם מה שמנה אחריו את ר׳ עמרם גאון אשר הי׳ בשנת הרכ״ד לאלף החמשי ומובא גם באגרת רש״י בס׳ יוחסין, והוא שלח סידור תפלות לספרד כמובא בס׳ הקבלה להראב״ד וברמ״ש סוף מ׳ יומא ואהרי׳ רס״ג אשר אגרתו לאחינו שבאנדאלוזיען היו עוד בידי הראב״ע שנת ת״ק. לא אדע נפשי מה יגיעו הראיות והציונים האלה, זולת אשר בימי הגאונים ההם גרו יהודים בארץ אשר פי הראב״ד יקבנה בשם ספרד גם אנדאליזען אבל לא אדע עוד אשר הגאונים ההם קראוה כמו כן. גם השערה בעל מחקרי ארץ אשר בני עמינו חלפו השפעריא״ה בשם ספרד הדומה לו בהברה רחוקה מאתנו, כי אם היונים קראוה כן בשם אשר הוראתו מערב בלשונם, יען תחנותה במערב אירופא, מדוע לא יקראוה היהודים בשם ארץ המערב כמו שיקראו מלכות מאראקקא, ומה להם להמיר קודש בחול ולהחליף שם המחבר בנביאנו, בשם קראו היונים

גרים

נדינו וחוללינו ? אבל בזאת יפה העיר אהרי כי קריאת השמות בלשון אינה כ״א הסכמית. ולכן לא יחדל כותב העברי מלקרוא אותה בשם ספרד וגם אנחנו חלילה לנו מחדול לקרוא אותה ספרד בשם אשר פי קדמונינו ומורינו יקבנו. ואשר עשינו עד היום באמרי חבורינו. —

אף כי שם פזורה נאנחנו גם בכל ארצות אירופא מימי החרבן בית שני, כנראה עוד ממדרשם ז״ל בפסיקתא רבתא ומובא גם בילקוט שמעוני סי׳ קכ״א עה״פ אל תחת ישראל כי הנני מושיעך מרחוק, מבבל, ואת זרעך מארץ שבים מגלמא ואספמיא ומחברותיה, ושב יעקב מבבל, ושקט ממדי, ושאנן מיון, ואין מחריד מאדום, בכל זאת עד ר׳ משה ור׳ חנוך בנו שהיו שנת ד״א תש״נ היינו בימי רש״ג בספרד לא נודעו לנו גדולי תופשי התורה מצוינים בהלכה בארצות אירופא ואין ראיה מיצחק ריש גלותא שהלך מקורטבא לאספמיא (יבמות ס״ג). אשר התורה מלאה קן לה בספרד בימים ההם, יען הוא לא היה ריש גולה באמת רק נקרא כן בשם ובמאמרם שם היינו לאמרי יצחק ריש גלותא, ואם היה ראש גולה היה רק אחד ואין שני כאשר הוכיח במישור הרא״ש ז״ל בתשובה כלל נ״א. — וכן אין להביא ראיה אשר בצרפת היו ראשי בית יעקב מנחום איש גליא (כתובות ס:) או ר׳ מנחם דגלייא (ירושלמי פ״ד דברכות) וגליא הוא צרפת בלשון רומי, יען אולי נקרא כן ע״ש ארץ מולדתו אף כי למד את״כ רובי תורתו בא״י או בבבל, ולעדות בעל סה״ד הנוכחא בילאדנו ר׳ מנחם דגליל, ובשה״ש ר׳ מנחם גלילאה *) אבל באיטליא ובפרט ברומא רבתי לא פסקה תורה מימי החרבן שכן מצאנו, אהרי בי״ד הגדול של ר׳ מתיא בן חרש ברומי (סנהדרין לב:). ואין לפרש כונתם על קיסרי בת אדום שדר בה ר׳ אבהו הנקרא׳ בשם רומי זעירא (יוחסין) או על אותה עיר קטנה הקרובה לצפורי ששמה רומי לעדות הגאון בעל האלשיך בפי׳ על ש״ה ומובא גם בסה״ד, מאחר שמצאנו כי ר׳ מתיא שאל מרשב״י ברומי בהיותו שם עם ר״א ב״י (מעילה י״ז.) וראו שם הפרוכת, ובלי ספק היתה זאת ברומי רבתא אשר לשם הוביל טיטוס את הפרוכת דרך יש כנזכר (גיטין נו:) וכן תודוס איש רומי שהיה גברא רבה! (פסחים נג) ואולי בעבור היותו נולד שמה נקרא בשם יוני אשר היתה שלטת גם ברומי כאשר הערנו גם בהקדמת ס׳ תשועת ישראל, כי פתרון שם תיאודוסי ביונית כמו יהונתן או מתתיה בעברית (מעריך לר׳ מנחם לונזאני) וכן נראה משלשלת אבותיו והוריו של הגאון בעל הערוך כי נשתלשלה עוד מימי הגאונים. וכן משמע מלשון המרדכי בפ׳ כל כתבי, ומעט זה שמע ר״י בר יהודה ברומא מפי רב האי גאון ואם כונתו שרה״ג נאהרה אז ברומא שר״י בר״י מרומא שמע מפי רה״ג, מצאנו למדין עכ״פ שהיו שם אנשי שם מעולם. — ואם נאמין לבעלי התוספות אשר ר׳ שמעון דרשן בעל הילקוט הי׳ מפ״פ (אף כי לא נדע מקור נדבריהם) נראה שעוד בימי הגאונים היו גדולי חקקי לב באשכנז; ומהתימה על מוני הדורות שלא ידעו לכוין זמנו של זה האדם הגדול. רק יען שבעל מ״ע פ״ע כתב שרואה העתיק ממנו משנת ע׳ לאלף הששי, ולכן העמידו בעל סה״ד ג״כ בשנה ההיא, אולם אנחנו מצאנו בילקוט פ׳ בהעלתך סי׳ תש״ל, וכתבנו אותם (השמות) מפי רב שמואל אחיו של פנחס ומריס זכור לטוב, ולמד אותם בתרבין (בהמ״ד זית רענן) ערוך ערך הרבן מולא (נ״ל מרנא) ורבנא הנינא כהנא ראש ישיבה וגאון. ואם כי לא ידענו

מי

*) אולם בימי אחרוני הגאונים נמצאו גדולי ישראל גם בצרפת, לעדות הרש״ל (שו״ת סי׳ ק״ט) הי׳ רגמ״ה הצרפתי תלמיד רה״ג, ואם כי לדעתנו אין ראיה לדבר מאחר שמצאנו כי רגמ״ה כתב בתשובה ד׳ ר׳ ליאון ר׳ שלמיני רוב תלמידי זצ״ל חכם מופלא וכו׳ עד אני רואת ז״ת דברי ר׳ ליאון שמסר לי כי מופלא בדורו הי׳ (שו״ת מהר״ם מרט״ב סי׳ קס״ד) את רה״ג לא מצאנוהו מוזכר בשום מקום. בכ״ז מצאנו זכר לדבר כי בזמנו הי׳ בו ר״י בר יהודה שמע מפי רה״ג כאשר נזכיר, וגם מפי רגמ״ה במובא בהגמ״י פ״ח מה׳ חמץ ומצה.

מי הוא זה ר׳ תגינא גאון יען רבים מן הגאונים הראשונים נקראו כן , בכ״ז הרחיב לנו לדעת שהיה בימיהם . ומעתה לא עוד יפלא בעינינו מדוע אינו מביא את הפסיקתא זוטרתא מר׳ טוביה בר אליעזר , כאשר העיד עליו בשער כותב ההקדמה להילקוט במ״ש , יען שזה ר׳ טוביה הי׳ אחרי גזרת תתנ״ו (מלכים מ״ד :) והוא עוד עם ראשוני הגאונים כנזכר . ואף כי אין מי לידינו יתקע אשר היה מפ״פ , ואולי יען כי נדפס שמה למבראשונה לכן יקרא על שמה ? הלא אם גם שמו ר׳ שמעון דרשן מי הגיד לנו כי הוא ז״ל לא כתב הקדמה לספרו ככל כותבי ספרי התלמודים הקדמונים , ולא הזכיר שמו וגם עירו בשום מקום , ולכן אם קבלה הוא נקבל ואחר שגם לדין אין תשובה .

תם ונשלם

נדחי ישראל

ספורי שלמה המלך

ומקור ממלכת כוש מזרע שלמה אשר ימלכו עד היום הזה :

למען אחי ועמי אשיר בריתי אשר כרתי את עטי לבלתי הלאות את הקורא בקורות הדורות מראש ובבקור ספרי זולתי ; נפשי יודעת מאד כי כמוס כן נפשות כל אוהבי עמינו הכסופנה לשמוע מה ממציאות וקורות אחינו שבטי ישראל אשר גלו מעל אדמתם בעוד רד יהודה עם אל בירושלים ; ובצדק הוכחתי בתוכחת מגולה מאוהב דבק מאח — בכורי העתים תקפ״ד עמוד נ״ב — על כי עברתי חיש קל על פני אחינו אשר בערב ולא הארכתי במקום שהיה לי להאריך , נאמנים לי פצעי אוהב אמת מנשיקות משנאיו , אף כי עד בשחק נאמן עלי כי לא עשיתי זאת רק בעבור חסרון ספרים המדברים אודותם , וגם לאוהבי היקר ההוא לא היו עוד בעת ההוא הספרים אשר מהם שאב רובי ידיעותיו במאמרו הנחמד והנעים אשר אין בספרי עבר משלו — זולת בס׳ מאור עינים — ולכן עתה בהגיעי אל היהודים אשר בכוש הנקראים בשם בני דן בספרים ישנים , אמרתי אאריך מעט למען הקורא מה שורש דבר ימצא בם אחרי כי בינותי גם בספרי חכמי לב אשר לא מבני עמינו הם המודיעים לנו חדשות ונצורות יד אשר לא שערו אבותינו מיום גלות הארץ . —

ונחיל בס׳ אלדד הדני הנמצא בידינו ומובא גם במרדכי חולין ובש״ג שם גם בתוספות חולין ב׳ בשם הלכות א״י . בעל סדר הדורות מביא בשם שלשלת הקבלה שכתב , ראיתי בהלכות שחיטה ובדיקה שהביא אלדד הדני מעשרת שבטים אלו הדברים , שאלה עשו בני אלקירואן מברבריא״ה אל מר צמח שבמתא מחסיא וכו׳ והשיב וז״ל דעו כי יש לנו בקבלה מרבנו יצחק גאון שבשנת כמו ד״א תר״מ ראו אלדד הנזכר ותמהו בדבריו להיות במקצתם כדברי החכמים שלנו ומקצתם מופלגים , ודעו כשהגלה סנחריב זבולון ונפתלי בשנת ח׳ לאחז הלכו לארץ כוש וחנו שם להיותה ארץ רחבת ידים מלאה כל טוב ונתנו לבם לעבודת ד׳ והועיל להם כי נכתרו בתורה ובמצות , ואח״ז י׳ גליות נגלו ישראל ולא נזכר שבט דן בכל הגליות לפי שמעצמו הלך לכוש קודם החרבן קל״ס שנים , ובאולי לא נסע דן עד גלות שלנו וכו׳ עכ״ל בעל סה״ק . ודע כי שינוים הרבה בשו״ת הגאון הנמצאים בש״ק שזכרנו , ובין הנמצאים בס׳ אלדד שבידינו . ואין כאן המקום להעיר עליהם , או להעתיקם פה יען מצוי הוא בידי הכל .

ובמגלת

ובאלדד שבידינו כתב, ספרו לנו חכמים ששמעו מרבנא יצחק בן רבנא משה שרצה וכו׳ ושם גאון גם בן ישי לא בא בספרו רק בן שמחה אשר לא נדעהו מי הוא. ובאמת יתאמץ לבבינו על אמתת הספר זה וחוששנו לו מחשבת זיוף, ולא אחד הוא בהמון הספרים אשר העידו חכמי הדורות עליהם כי מזויפים הם, אך יתר שאת לספר קטן ודל הלזה כי ראשי חכמינו העתיקו בהכחשתו הראב״ע (שמות ב׳ כ״ב). כי יען אלדד בעצמו לא כתב ספרו ככתוב שם ועתה בא אלינו לדיק זה וכו׳. גם לא יתכן אשר מפי אלדד יקרא באזני הכותב והוא כותב על ספר בדיו. יען אלדד לא הבין רק לה״ק. וגם בזאת לא דיבר רק בלשון עלגים וערב בלשונו דברים אין להם שחר כעדות הכותב שם, וכדוד הראבני באגרת אורחות עולם פ׳ י״ד — ואחר שאלדד היה משבט דן איך יוחס משפחתו להלל הזקן אשר הי׳ משבט יהודה מצד אמו ומשבט בנימין מצד אביו (ברל״ג)? ומנין לבני ראובן וזבולן משנה שסידרו אחרוני התנאי׳? ותלמוד ומדרשי׳ שחיברו האמוראי׳ וקצת מהגאונים הראשוני׳? ומי יולד להם מגבורי בני שמשון ובני דלילה הנזכרים שם? הן הוא לבדו נהרג ביד אשה זונה ובית אביו קברו גוייתו והלא מי גדל? ואם היא נשארה בבית אביה אחרי בגדה בריעה, וברית אלהיה לא שכחה, אלא איפה הם? הכי גונב גונבו אל ארץ העברי׳? ואיך האמין ר״ל הגאון יעקב לדבר הבל כאלה, ועוד נוסף עליהם שקרים והבלים אשר אינם שוים בנזק הגליון והעת להזכירם פה; גם המדרש שהביא הגאון כי נ״כ הגלה לוים בני משה ששים רבוא וכו׳ עשה לו כנפים כנשר יעוף שמים, כי לא נודע איה מקום כבודו; ולו המצא ימצא הכי חייבין אנן להאמין גם למדרשות המשובשות לפי פשוטיהן כדברי הראב״ד ז״ל את הדעות (תשובה פ״ג)? ומדוע לא נאמר ג״כ אם קבלה היא נקבל ואם לדין יש תשובה, כי איך יאומן אשר מכל שבטי יהודה ובנימין אשר עמהם היו בלי ספק המונים המונים משאר שבטי יה כעדות רש״י ז״ל (ירמיה כ״ב כ״ח) מפי ר״י בעל ס״ע, ובמ״ע פ׳ י״ג, וכלם בשם יהודה נקראו כי הוא גבר באחיו בצבא פקודיו בחומש הפקודים ולנגיד ממנו, ומכל אלה לא גלה רק עשרת אלפים, והכתוב הזכיר מניהם פעמים ושלש, ומשבט לוי הצעיר בצבא פקודיו בחומש הפקודים מכל שבטי ישראל הגלה ס׳ רבוא, והכתוב לא השם לגוד לו ולהזכיר מגלותו אף כי הבדילו ד׳ לכהנו ולשרתו בקודש? חלילה לי לחשב גאון יעקב ולאמור כי גם הגאונים הראשונים היו מאמינים לכל דבר, חלילה לי לקצוץ גם בלבי און להם אף אם זמותי בל יעבור פי. על כן הן אנכי כי הדני הלזה בא באמת מארצות כוש כעדות הרד״ק ז״ל הנאמנה בשם ר׳ יהודה בן קדיש ששמע מפי אלדד הדני (משלי ה׳ כ׳). וכי לא הוי נבון דבר, נכון לבי ובטוח במדעי את תכונת ארץ מולדתו והעם אשר הוא יושב בקרבו (הלכות דעות פ״ו) וסיפר אולי מעטי דברי אמת הבבלי׳ ברוב הבלים וסיפורי׳ המיסרי׳ בדוים להמוני עם ועם כנהוג, ובכתוב נחלו פתאים אולת. והמאסף דבריו שם עליהם עוד נוספות, ולמען תת להם עצמת תלה עצמו באילן גדול הוא הגאון רב צמח ומתחתיו יצמח גם הוא כי יתן הקורא אמון לספוריו כאשר עשו לנו מגנבי ומזייפי ספרי׳ מדור דור — כי אם היתה באמת תשובת גאון מפי גאון כעדות שה״ק לא העיז הראב״ע להכחישו, ואין ספק כי לא הכחיש מציאות אלדד רק את ספרו לבד כנזכר. ולכן מה שכתוב באלדד כי השבטי׳ אינם מזכירי׳ שם חכם אלא כך אמר יהושע מפי משה וכו׳, גם אם כן הוא לא יפלא זאת בעיני, כי איך יזכירו שם חכם אשר לא ידעהו? כי קבלת חז״ל וכל דבריהם מוזרים להם כאשר נזכיר; ואם כת הקראי׳ אשר בשאט נפש השליכו עטרת הקבלה ולהם ג״כ הלכות משונות בשחיטה ודומיהם אשר יאמרו כי ממחמדי הקבלה הם אשר קבלו עד יהושע וכו׳ ובשם חכמינו לא יזכירו, ואף כי בני השבטים אשר אזנם לא לקחה שמץ מנהו, ואעידה לי עדים נאמנים כי גם

שהיהודים אשר באפריקא גם השוכנים בערב הנקראים בני חייבאר לא ידעו כלל מהתורה שבע"פ. ואף כי ר' בנימין בעל המסעות כתב ששמע כי בחייבר (חייבאר) חמשים אלף מבני השבטים ובהם תלמידי חכמים וכו' הלא נודע כי ר"ב הוא עד אמונים אשר לא יכזב באשר ראה ולא באשר שמע, והי' איש מהיר לנסוע ונמהר לשמוע. הרדב"ז ז"ל אשר אור הורתו זרח במצרים וידע מתכונת היהודים אשר באפריקא יותר מאתנו כתב בב"א סי' רל"ט וז"ל ד' ליוורי, שאלה באשה כושית מארץ כוש הנקרא אלחב"ש שנשבית וכו', ונתברר שהוא מזרע ישראל משבט דן אשר שוכני' בהרי כוש וכו' תשובה וכו' הדבר מפורסם דלעולם יש מלחמה בין מלכי כוש שיש בה ג' מלכיות קצתם ישמעאלים וקצתם נוצרים המחזיקים בדתם וקצתם ישראלים משבט דן, וכפי הנראה הם מכת צדוק ובייתוס הנקראים קראים (אולי כוונתו שהם דומים להם בהעדר הקבלה כנזכר) שהרי אינם יודעי' מתורה שבע"פ ואין מדליקין נרות בלילי שבת, ולא ישבות המלחמה ביניהם ובכל יום שבים אלו מאלו. עכ"ל. ולא ידעו הקדמונים המזכירי' הלכות שהיתה מאלדד הדני כנזכר בדברי הרדב"ז אלה. אמונה הם לקחו ממני אף צרור אבן לפינה או למוסדות. —

וכן העיד החכם ניבוה"ר הצרפתי על יהודים חפשים אשר במחוז חייבא"ר אשר היא בצפונית מערבית של עיר מעדינ"א — כ"ה בהעתיק החכם כותב המאמר בבכורי העתים הנזכר, ובקורות היהודים להחכם אנא אדאמ"ס ח"ב פי' ל"ג הנסחא לצפונית מזרחית לעיר מעדינא? — ששאל עליהם יהודים מאהלב ודמשק והשיבו ג"כ כי אלה המכנים עצמם אחיהם לא יערבו את נפשם להתראות אליהם יען אינם שומרים את דתם, יוכל להיות איפא כי הם קראים. וכן העיד עליהם חכם ערבי שעריף עדריז"י שהם קראים, והיהודים שונאים אותם יותר מהישמעאלים והנוצרים עיין בכורי העתים עמוד נ"ג. ויכנו אותם בשם קראים ע"ד הרדב"ז ז"ל את יהודי כוש כמו שהעירונו בדבריו. ועתה אשלמה את אשר נדרתי להשמיעך חדשות נעימות להשמעות אזנים פקוחות אך לחדשות ונפלאות. — החכם ברוס"ע הבריטאני הי בכוש הי' שנים והי' הרבה פעמים בהיכלי שלטן המלך אשר אהבו וכבדו מאד, כתב הרבה מקורות הכושים ותכונת ארצם, ובסי' ב' פ"ו כתב את הנמצא בזכרונות דברי הימים למלכי כוש, והנני קבלתי מדבריו רק הנחוץ לענייננו בקיצור האפשרי, והוא כי המלכה מאקועד"א היא מלכת שבא *) שמעה את שמע שלמה לשם ד', ונסעה לירושלים בחברת בת חירם מלך צור לנסותו בחידות, ואחרי ראתה חכמתו ופרשת גדולתו (מ"א י') עזבה ברית אלהיה והשתחוית אל ד' אל הר הקודש אשר בירושלי' — כנראה מברכתה את שלמה — ותהר ותלד בן לשלמה ותקרא את שמו מעניליק **) והוא הי' למלך הראשון ממלכי כוש מזרע שלמה אשר ימלכו עד היום הזה.

חותם

---

*) בלשונם ארץ זאבא גם אצאבא, הוראת שניהם נגב (זודען) יען משכנה במצר אפריקא בנגב לשון ים ערב נוכח ארץ מאקא אשר בערב הקרובה לבריח הים באבעלמאנדעב. והיתה לממלכה בפ"ע בין כיש ובין ים סוף, לשמעתה סרה ממלכת זאפאלא ואורך כל חוף ים הודו עד כוש. ונודעת לפנים לרוכלת העמים מכל ארצות תבל. בסביבותיה צמחו מור (מיהרען) לבונה (וויירויך) וקציעה (קאסיא) לרוב. אליה הביאו אבקת רוכל וכל ראשי בשמים מכל ארצות קדם גם זהב וכסף הי' לה לרוב מזאפאלא הנזכרה (אשר לדעתו היא אופיר) כל תושבי אפריקא יעידו ויגידו כי שמה ישבה לכסא המלכת שבא אשר נסעה לשלמה המלך, ועוד ימצאו שמה חרבות ואגמי מים מפוארים אשר היו לה, עד מחמד נחשב חלק גדול מעדן ערב למלכות כוש, ובפרט אותו החלק אשר נוכח אצאב. והערבים קבלו ג"כ דת יהודית ומושליהם הי' ג"כ יהודים, האחרון שבהם הי' המלך נאוא"ש. גם אלה לברוס"ע הנזכר:

**) ולא יפלא זאת בעיניך מאחר שהכתוב העיד כי אחב נשים נכריות ואף כי גברת המלכות אשר התיהדה כמשפט. גם האר"י ז"ל (מוסגר בשמו

חותם הממלכה עד היום הוא ארי הולך, ועליו פתוח, כאריה משורש שלמה נצר משבט יהודה, אחרי הגמלה את הנער השיבתהו לאביו ירושלימה למען יהגהו במעגלי צדק ודרך תבונות יודיעהו, ואביו אהבו כי הורהו דעת וימשחהו בהיכל ד' למלך על כל ארץ כוש, ויסב את שמו דוד כשם אביו. וישב מלך כוש לארצו וגם הרבה מבני ישראל לקח אתו, וימלאו בתוכם הרבה חכמים מהירים בתורת ד'. ומכל שבטי ישראל איש אחד איש אחד לשבט מביני מדע אשר יורו את העם משפט אלקי ישראל, מהם יצאו ראשי השופטים הנקראים בשם אומבארע"ם, אשר ג' מהם ישבו את המלך בכל עת עד היום הזה, בתוך הבאים היה עזרי' בן צדוק הכהן אשר הביא עמו ס' תורת משה והיתה אתו למשמרת, כי הגדול מאחיו הכהנים היה (בלשונם נעברי"ם), ואף כי נשרף הספר בבית תפלתם אשר בעיר אקסו"ם בהלחמם את המוירען, בכל זאת היתה הכהונה לאחוזת עולם לזרעו אחריו בבית תפלתם אשר להם עד היום בעיר ההוא. והם הניעו לבות כל עמי חאבי"ש להתיהד ולקרא כלם בשם ד', ולעבדו שכם אחד גם בעבודת הקודש והמקדש גם במשפטי המלוכה כאחיהם אשר בירושלים. ועי"ש עוד ממשפט המלוכה אשר צוה מלכת שבא לפני מותה כי לא ישב אך על כסאה אלה זרע שלמה הנזכר, וכל ימי חיי המלך המולך ישבו זרעו ואחיו וכל משפחת בית המלך הזכרים סגורים בהמבצר אשר על ראש הר, ושם יבלו ימיהם או אחד מהם ילקח למלך אם ימות המלך המולך. וכן יתהללו כי עד היום לא חדל

להיות

ברש"י כלכים) הסכים להבין מרמיזות הכתוב „והמלך נתן למלכת שבא את כל חפצה „כי נתן לה הריון. — אולם מה שכתב כי הבן הילוד לה הי' נ"נ שהחריב הבית, אולי כוונתו שאחרי מאות שנים יצא מזרע זרעה נ"נ, כי מה ענין בנו של נבו פלאסר מלך בבל לשלמה מלך ירושלים או שבא, שהוא בדרומו של עולם? ובפי' אמרו (ש"ר כ"א מ') ז' דורות עד שלא נולד נ"נ נתנבא ישעי'? גם אחרי שהחריב הבית החריב גם צור ומצרים, וחי א"כ ג"כ ת"ק שנים בערך, ומדוע לא הזכירו זאת חז"ל כמו בחירם מלך צור אשר לפי דבריהם נ"נ הרגו? וכי תשאל מה יושיענו זה אם נקבלו או מה נועיל כי נפגע בו להכחישו, הן רבים המדרשים הנעלמים המתפרצים מפני שכל האנושי וא"א להטעים בהם טעמים מספיקים כדברי החבר למלך כוזר סוף מאמר ג', ויהיה זה כאחד מהם? על זאת אשיבך שתים הנה הסבות אשר הניעתוני להעיר עליו א' האמת מפאת עצמו אשר לא ישא פני כל ענין אם קטן ואם גדול הוא כי הכל למשפט יעמודו. וב' למען הראותך כי דחז"ל משולבים אחד לאחד על הרוב, אף כי נפזרו במקומות שונות וגם נושא הענין יוצא מהקישי השכל והטבע, וכמאמרם ז"ל ד"ת עניים במקום זה ועשירים במקום אחר — והוא בילקוט יחזקאל סי' שס"ג חירם מלך צור עשה לו ז' רקיעים ואמר אל אני מושב אלקי' ישבתי וגו' הביא עליו השם יחזקאל ואמר לו אדם אתה ולא אל, אמר לו חירם לי אתה קורא אדם אני ראיתי כ"א מלכי ישראל וכ"א מלכי יהודה ועדיין אני חי הרי אל אני וכו' (נראה שהיה אז בן ת"ק שנים כדעת ר"י בן סימן בב"ר פ' פ"ה) ומה היה סופו הביא השם עליו נ"נ ובעל את אמו בפניו והרגו, ואם לא תשחוק יהיו הדברים תאלת בעיני אוהבי לצון, הלבן ת"ק שנה יחי' עוד אמו חיה, ומלך בבל יבעלה ולא יאמר לבלה נואפים? קנאה חמת גבר מאמר החכם ולא חמת הבן, ובמה הרע לחירם אם בעל את אמו? ולכן כ"ל שכוונת חילקו"ט אשר נ"נ בא על אמו כמו צבעון (סנהדרין ק"ג ב"ב קט"ז) שבא על אמו, והמרה בזה מאד את רוח חירם שהי' בעלה השני, וכן הוא בפי' במדרש ויקרא רבה (פ' י"ח ומובא גם בילקוט חבקוק ל"ו) א"ר סימן (אביו של ר"י הנזכר) מסורת הגדה היא חירם בעל אמו של נ"נ היה והוא הורגו. הן כל זה יאות לפי דברינו כי נ"נ הי' צעיר לימים וגם אמו צעורה, אבל אם נ"נ הי' ג"כ בן ת"ק ואמו זקנה ממנו תגדל הפליאה אשר הדעת לא תכילנה. רבים מגאוני הזמן שמעו ממני פי' זה וקלסוהו. והרב הגאון אב"ד ד"ק לייפניק צוה עלי לפרסמו ברבים למען יבושו המלעיגים עד מהרה על דברי חז"ל בטרם יבחנו אם לא יבררו ממקום אחר. ומי יתהלל בזאת כי אסף כל דבריה' בחפנו? —

להיות להם מלך מזרע שלמה . אף כי באו בברית דת הנוצרים עוד בשנת [illegible] לספר הנוצרים ע״י הכומר פרומענציו״ס כנודע . ומעתה תבין מה שכתב החכם ההוא על דברת היהודים הנקראים פלאשען הנמצאים בהאבי״ש , הנ״ל בקונטר נמרץ , אנכי לא הספי על עמלי לחקור אחרי קורות עם לבדד ישכ[illegible] מפי חכמיו ונבוניו אשר התארחתי עמהם לחברה באהבה ורעות , ולפי הכן [illegible] כי הגידו לי האמת כאשר עם לבבם וכפי השגת ידיעתם איש מפי איש , והוא כי המה מיהודים הבאים מירושלים את המלך מעניליעק בן שלמה אשר ילדה לו המלכה שבא , ולא מהעמים אשר התיהדו אח״כ — המלכה ועמה השבאיים היו מאמונת היהודים עוד לפני מלוך מלך שלמה . הראה הי׳ במקום הנזכר . נסיעתה אותם תחת חסיון חירם מלך צור ובחברת בתו , על נסיעה הלזו הושר המזמור תלים מ״ה . רועים רבים מהבדים לתשמעתה הלכו ושבו עמה מירושלים , והוא רוכבת על גמל צחר ויפה מאד כמנהג בני הארץ . מלידה ומחינוך מעניליעק וממשלתו יקר מביאת עזריה הכהן וי״ב נשיאי שבטי ישראל יספרו ג״כ בנוצרי האבי״ש אבל בזאת יכחישו את הנוצרי׳ אשר יאמרו כי בני היהודים הבאים מירושלים המירו כבודי בדת הנוצרים . כי הם יאמרו אשר מעת נפל המסחר בידי תושבי ארצות אחרות , נבדלו מאחיהם אשר בירושלים ולא קרבו זה אל זה מהעדר תשומת יד ושיח ושיג בינותם , בעת ההוא עזבו תושבי הערים את מושבותם ונסעו מהארצות אשר לחוף ימים תשכונה, וישבו היהודים התהם ויהיו עושים בלבנים יוצרי חרש בוני גנות ודומיהם מהמלאכות הנצרכות לחיי האדם , ובעבור זה בחרו להם ארץ דעמבעא״ה , ארץ מישור ופוריה אשר תכלכלם ותתנם למדי כל צרכיהם למלאכתם . וכאשר עינו נפשם בכל עבודה קשה כן פרו ורבו מאד , והיו לגוי עצום ורב בימי המלך הצעיר לימים אברע״א אצבעה״א (אברהם המחובר בלשונם) אשר בא בברית דת הנוצרים הוא ועמו הכושים בשנה הנזכרה , והיהודי׳ בחרו להם את פנחס ג״כ מזרע מעניליעק בן שלמה למלך עליהם , וממנו יצא להם שבט מושל ביהודה עד היום הזה, הכושי׳ יתגרו בם ויקראום בית ישראל, לאמור כי מרדו בבית יהודה ובבן דוד מלכם — יען נפרדו מהם ושמו להם ראש אחר כנזכר — אף כי לא לחמו זה עם זה בעבור הפלגת אמונתם ולא שפכו דמים הרבה בעת ההוא , בכל זאת הסיבה קנאת איש מרעהו , ורצון כ״א לעלות ידו על יד רעהו מלחמות רבות בתקופות הימים . —

בשנת תל״ב לאלף החמישי החלו היהודים לנסות את כחם יען חשבו כי כביר מצאה ידם לכבוש את כל ארץ כוש , אלה התעו בנפשותם כי לא הצליחו , וביד חזקה נגרשו מארץ חמדה דעמבעא״ה וישבו בארץ זאמע״ן אשר הרים סביב לה כמעט מכל פאה ושם ישבו עד היום הזה . בשנת ה״א ש״ם נגפו ג״כ לפני אויביהם במלחמה, המלך גדעון ויאודית המלכה נפלו חללים, וכמעט נמחו כלם מתחת שמי ד׳ . ומני אז נכנעו לבבם וינהגו בשלום ובמישור תחת שבט מושל מבני שלמה הנקרא ג״כ גדעון ואשתו יהודית — נראה כי זה שמם לעולם — כי המשרה לא הוסרה מעל שכמם עד היום הזה . רק המס המגיע למלך כוש יעלו שנה בשנה .

בהיותי שמה בשנת תק״ל היו עוד מספר היהודים מאה אלף גבורי חיל . כתבי הקודש אשר להם נכתבו בלשון געע״ז כאותם אשר להנוצרים שמה כי הם יכתבו ספרי תנ״ך וימכרום להיהודים כפי ידיעתי לא ימצא בהם כותב , וסופר , מעולם לא נחלקו היהודים והנוצרים אשר שמה בהבנת המקראות . אין להם קרי וכתיב , מתלמוד תרגום וקבלה לא ידעו כלל . גדילים לא יעשו להם על כנפות כסותם . אלה דברי התורה ישמרו לעשות גם מתורות כהנים כמו הקרבנות טומאה וטהרה ודומיהם לא יעלימו עיניהם , בין ספרי הנביאים ימנו בראש את ספרא דחנוך ואחריו ס׳ איוב , מזמן היותו לא ידעו ג״כ אבל יאמינו כי היו מיד אחרי המבול , וגם נביא והספרו כתב בידו . לפי דבריהם דברו נבואם יהודים

וזה

וזה הי' גם ספריהם כתובים, אולם נראה הימים שבאו לכוש — כאלפים בערך שבעים שנה, כהמי' ימ"ז — ונחלו להם אחת מלשונות הגוים אשר על חוף לשון ים ערב מדי לכתם מארצם לכוש וזה ידברו לבד, יאמינו כי מעולם לא סר שבט מיהודה — יען מושליהם גם עתה מחלציו יצאו, ולו יקהת עמים יהי' בימי הגואל אשר יבוא, כי אז יתיחדו כל העמים כלם והוא יהי' להם מלך מושל נביא וכהן ולוכד ערים. לא יתגברו המות ולא יעטו כמעיל קנאה כדברי מבדלי אמונה הנוצרים מאמונתם, אף לא בנפש הפלה ידברו בעניני אמונה בכלל, ולכן אחשוב כי כנים דבריהם אשר גם אבותם לא היו עוד בארץ ישראל בעת התחדשה הדת החדשה בארץ".

מתוקה שנת הקורא כיפור נעים הלז. בנפש עגומה יחלום הדורש טוב לעמו כי עוד אחיו הפשים לו בסוף הארץ. עוד ילין ופרה בישראל מטה עוז לשבט מושלים, עוד פורה נצר משרש ישי אשר בצלו יחיה בגוים, וזקן ונפשו ריקה כן הוחלתו נכזבה ותקותו תקות קורי עכבים. כי אור התעוררו חכמי הדור ובראשם החכם טוקסע"ן את הארמון אשר בנה הכהם ברוסיא באבני גיל מגושלות ערות יסוד עד צואר כאשר אשמיעך כל דבריהם הנבלעים בדברינו. זה ספר זכרונות דברי הימים אשר ממנו העתיק ברוס"ע, איננו כ' קדמון, ובלי ספק נכתב אחרי התחדשות דת החדשה בארץ, כי שם כתב כל הספור מהסרים וסוכן ג"כ ככתוב בספרי שלוחיהם פ"ה כ"ה, ונוסיף עוד כי הוא הי' הסבה הראשונה להתפשטות דת חדשה בכוש. ומדוע לא יזכרו כתבי קדשינו מהריון המלכה משלמה, האם כסו קלונו ולא גלו על עונו? ולמה החשו ממשיחת מעניליק בהיכל ד', האם לא משוש הארץ הוא ותפארת מלכם בראשם אם מלכים מחלציו יצאו ומזרעו מושל בגוים? ולכן נראה כי כל אלה המומצאות החדשות הם אחרי התחדשות דת חדשה בכוש, ולמען הגדל תפארתם את מלכיהם ממעי מלך ומלכה הנודעים בכתבי הקודש לכבוד ולתפארת יצאו, בדאו להם הסופרים דברים כאלה, והסבו את המזמור מ"ה על נסיעת המלכה שבא לירושלים, ולמען יתפרש המקרא "בת צור במנחה" כפי פשוטו — כי אשר ממליצות לשון עבר הוא לתאר עם או תושבי עיר ומדינה בשם בת, כמו בת ירושלים בת יהודה בת עמי, בת בבל בת אדום לא ידעו או לא אבו מחזיקי ומעתיקי הדתות לפנים — הולידו בת למלך צור והובילוה ג"כ לירושלים בחברת המלכה, אשר אם אמת היה לא החריש הכתוב מלהזכירה. ולכבוד היתה בתוכנו כמו מלכת שבא כי שלום היה בין חירם ובין שלמה ככתוב. גם שם דוד יכנו את מעניליק. נראה כי שם הדם הוא אשר פי הסופרים החדשים יקבנו לסבה הנזכרה, כי בין כ"ב שמות המלכים אשר מלכו לפני מספר הנוצרים שם (בדופע הי"א 5024 לא ימלא שם ישראל עוד, גם ספרא דחנוך הנמצא בין ספרי תנ"ך אשר להכושים, קבלו ג"כ בלי ספק מהנוצרים כי כן הוא מחובר בספריהם (יודא י"ד). אבל בספרי התלמוד בבלי וירושלמי ובמדרשים ודומיהם לא נמצא זכרו. זולת בס' הזוהר (ח"א נ"ה. נ"ד). נמצא שמלאך מסר לו ספר זה בעוד רוחו מתהלכת בתוכנו והי' כאחד מאתנו חיים מהלך; אולם מהמאמר שמביא בפי' בשלח דף נ"ה. נראה שנכתב אחרי כי הגביה עוף להתארח עם בני עליון ומלאכי צבאות. וע"ז הקשו המבקרים לשאול מאין בא אלינו ס' כתב מלאך אחרי כי נלקח חנוך? ובפי' משפטים קי"ג נראה שדורש מקרא ותעמוד מלדת לאו על לאה קאמר אלא על רחל וכו' בפי' תרומה קכ"ח. ראה ס' כשפים שלמד אשמדאי לשלמה המלך. שם קל"א מביא דרוש מספרא דאדם. וכן יעיד גם חותם המלכה כי כל דבריהם חדשים מקרוב באו. כי המאמר הכתוב עליו נמצא בספרם גלוס יוחנן ה' ס'. ויתכן עוד בעבור כי הכשדיים באו לפנים בשני עברי לשון ים ערב. וכן נראה מכתוב (בראשי' י' ד' כ"ח) שמנה אותם בין בני כוש הצובים באפריקא מימין ים סוף.

מבת

ובין בני יקטן בן עבר השוכנים בערב משמאלו. והשבאים קרובים לכושים כנודע. ואולי היו גם אז לממלכה אחת תחת המלכה שבא. כאשר היו אח"כ פעמים רבות, ולכן יתהללו גם הערבים כי מלכה ארלס היתה ובלקי"ס שמה. ומוסרי הכושים אחרי בואם בברית חדשה בדאו להם דברים הנאמרים למען יפעימו הסיפור באזני השומע, ומלכיהם יחזיקו במעוז דבריהם ויביאום בספרי הזכרונות למען הגדל התפארם כי הוא מגזע ישי הם ונולד למלכת שבא כנזכר. גם לו יהי' כדבריהם אשר המלך נתן לה חפצה חלף אשכרה הקריבה לו. בכל זאת הסיפור מהשתלשלות מלכי כוש עד עתה מהמלך מעניליק ומשיחהו בהיכל ד' נראה בעליל כי המצאת האחרונים הוא. גם הרשימה משמות המלכים אשר מלכו אחריו, תעיד לכל איש מבין כי לא הי' להם דברי הימים משנים ההם. ודע כי בסה"ד כתב בשם ש"ך שמצא במדרש אשר המלכה ילדה בת לשלמה ותמנה מלך נ"ע. אבל מי יחוש לדבריו. ואם במ"ר ובילקוט לא מצאנוהו ע"כ נוקמי גברא אחזקתא אשר לא מפיו אנו חיין. — גם מה שמביא ברוס"ע מהשופטים אומבא"ש אשר מבניהם ישבו גם עתה ב' את המלך, אין ראיה אשר מבני עזרי' בן צדוק הכהן המה ולכן יתר שאת להם. כי גם שאר בעל הפקודות לפי עדות איש אמונים. רעבאה"ר לודאלי"ף יגיתו בכוש יתרם לבניהם אחריהם ואחרים לא יגאלו את כבודם. ומעתה נראה כי גם היהודים לא נולדים כזב ידברו בספרם לברוס"ע את חלום הכושים, כי מאחר שאין להם ספרי דברי הימים מקדמותם. וכל עדותם עדות שבע"פ הוא, ולכן רק את אשר ישמעו מפי שכניהם הכושים אותה הגידו לו, ובעבור זה לא הוציא החכם מיקאע"ען מכל הנמצא בספרי ברוס"ע אודות היהודים רק ד' דברים הנראים לו לאמתים ונכוחים. א) אשר אין להם כתבי קודש בלשון עבר רק בלשון כוש עם י"א ספרים החיצונים (אפאקריפען) אשר יקנו מהנוצרים כנזכר, והקדימה אשר יתנו לספרא דחנוך אין כו.תם כי אותו השיגו למבראשונה, רק כי הוא נביא הראשון אשר כתב ספר, ב') כי לא ידברו יהודית ולפי הנראה מהעתקת ש"ה מלשונם אשר הביאו אתו ברוס"ע. אין ללשונם התיחסות מה עם לשון עברית ערבית וארמית. ג) כי עם חפשי המה תמיד — ועכ"פ ממאה העשירית למספר הנוצרים — אשר גם מלכיהם מהם יצאו עד היום הזה. ד) לא יגורו בכוש במקום אחד כמו במזרחי ובמערבי, בארצות זאמ"ען דעמבעי"א קואר"א. ומכל אלה ישפוט החכם הנזכר מישרים. ואחר מועד ביאתם לכוש. כי קודם ואחרי חרבן בית שני פשטו ונפוצו היהודים בכל המקומות, ובפרט בארצות ערב — כי קרוב הוא — עד ימ"ן אשר בקצהו בהחלק הנקרא עדן ערב. ושם פרו וגברו בארץ עד כי הגיעו למלוכה עוד ה"א שנים לפני נמיהם קרן מחמד, כנודע שהלחמו את מלכי היהודים, ומה נקל הי' אז אח"כ להעבר היהודים ל־סוע מעדן ערב לכוש אשר כשני הזיפי עזים נכחה המכונה, ואשר גם ע"י המסחור באו לפנים בברית יחד, וכן יודו יהודי כוש אשר לפנים ישבו על חוף הים סוף ושם המירו כבוד יהודית לשונם בשפת עם לועז, גם ספרי תנ"ך אשר בידם יעידו כי נדדו מארצם אחרי אשר העיר ד' לב הכנסיה הגדולה לקבץ כל יקר ראתה עינם כי קודש הוא לד'. ולעשות מהם קובץ אוצר כל כלי חמדה אשר כהיום הזה, כי אם יהי' כדבריהם אשר נסעו מארצם בעת ישבו עוד אחיהם שלוים ושקטים איש תחת גפנו ותאנתו מאין להם ספרי הנביאים אשר גם אבותם עוד לא נולדו? ומדוע רק אלה אשר אתנו, ולא אחד בהם מאשר נאבדו בהיותם נודדים בגוים כמו ס' הישר, דברי גד החוזה, דברי שלמה, ס' המלחמות ודומיהם אשר היו בימים ההם? — ויתכן שבאו גם מהנוצרים לכוש כי שם הי' יהודים לרוב, ופרש לדת הוק מחמד בהנוצרים שהרו תושבי הארצות האלה זה עם זה מסחר רב. אולם די לנו אשר נדע כי עוד בימי קדם ישבו יהודים רבים באפריקא על כל מערבית ובכוש, לא רק בעת לגדוד ישכן מוקש ותוטה, כ"א גם לעקבי נפשות

ולבות

ואבות מלכים ושרים ההם כנפי אמונתם כמו שעשו בערב, וכנראה מסוכן להמלכה קנדקה כנזכר. וכן יעידו שמות המלכים אשר מלכו בכוש אחרי המלכה מספר הנוצרים כמו אברהם ליון (עדיות) כלב. כי יהודים היו. ודת היהודים היתה שלטת על רוב יושבי הארצות ההם כנודע מקורות העם הנקראים האמעריטען במאה הששית למספרם (בכורי העתים הקפ"ד *) ועתה לא יפלא עוד בעינינו אשר הכושים ימולו בשר ערלתם ויאמרו כי יהודים היו ויען מעני חדש הוציאו. — אבל מה שיספרו היהודים שמה אשר לפנים היו להם כתבי הקודש בלה"ק ונאבדו מהם, אין ספק כי כזב ידברו, כי איך נאבדו כלם באין שריד אף אחד מהם מעולם לא שודדה רגלם ואיתן סלע משכנם לא נכבש מידי זרים? גם ספרת חנוך וספרים החיצונים הנמצאים בידיהם ואשר לא נכתבו מעולם רק יוניה יוכיחום על פניהם ויכזיבום. גם העתקה הכושים אשר להם ותורת משה בפרט נעתקה לעדות החכם לודאלף בלי ספק מהעתקה היונית אשר עשו השבעים זקנים לתלמי מלך מצרים כנודע. כי כן ימצאו בשניהם השינוים ושמות העופות ואבני החושן, ועוד אותות רבות כאלה אשר תעידנה כי בת העתקת השבעים היא; ומזה נשפוט אם כי מעולם המה נגדלו על ברכי העתקה אשר היתה ליהודי אלכסנדריא, או קבלוה מאחיהם היהודים אשר הביאו במקרא היונית ובספרים החיצונים המקובלים להם; כי אם לא נודעו להם מלפנים, לא חרפו אמונתם לקבל מהנוצרים ספרים חדשים והעתקה חדשה אשר לא שערו אבותיהם. גם מעדות ברוס"ע אשר ראה בספר קורות קדושיהם כי בבוא פרומענציוס אל המלך אברהם המאושר בשנת ש"ל למספרם מצאוהו קורא בס' תהלים, נראה כי היו להיהודים למבראשונה העתיק מהתנ"ך, אף כי כעת יקנו אותם מהכושים. —

ומעתה נעזובה גם את החכם פיקסאין אשר עד כה התאחרנו אתו להגרה בהשגותיו ובהשערותיו, ונבא לדרכי השערותינו אולי נוכל לחשוף מקור התפארותם אשר עד כה ימלכו להם מלכים מזרע שלמה, יען בדבריו לא נרפאו לנו עוד כל פצעי הספיקות, כי האין די כבוד והדר למלכי כוש אם ממעי מלכה שבא יצאו, כי יבואו לחסות עוד תחת כנפי שלמה ולאמור למלך מילדי העברים אבינו אתה? וגם אם נקבלה באהבה השערת פיקסעין אשר אחרי בואם בברית חדשה בדאו להם סופריהם הסיפור ההוא, ולמה קבלו היהודים עליהם ועל זרעם ספורי עם אשר הבדל הבדילם ד' מעל עמו? ואם זרע ישראל בקשו את דוד מלכם וכיר למתיחס, האין בבנות ישראל אחיהם ובכל עמם אשה למלך שלמה? הלא אלף נשים היו לו, והאם בכל אלה לא מצאו להקים לו זרע למען לא יסור שבט מיהודה, כי שאלו לו אשה מבנות כנען בא אל נכר?. ולכן נראה לנו כי ג' דעות פיקסעין לדקו יחדו, והיהודים באו גם מערב ושאר הארצות גם ממצרים לכוש; אולם רבים אשר באו ממצרים מהבאים משאר הארצות. כי מגולי ירושלים נפוצו לא רק בערב לבד כ"א בכל הארצות ויתהלכו מגוי אל גוי ומדחי אל דחי כאשר אנחנו כהיום הזה בארצות פולין וערבות רוסיא אשר בקצה הצפון. ולמצרים ירד עמי בראשונה לגור שם עוד בימי ירמי' ולא עלו עם אחיהם

---

*) כן קראום היונים, והערבים יקראו להם בני חמיר ע"ש חמיר משפחת המלך אבו קירב אס"ד אשר נתיהד ת"ש שנים לפני מחמד. הוראת שם חמיר בערבי בן נכר, יען כל בני השבט נתיהדו עמו ונתנכרו לאחיהם, וידידי החכם כותב המאמר שם אמר כי חמר בערבי אדום. והחליף חמר (שהוראתו אדום גזעניו"ס שורש חמר) בחמיר, ואך למען הצדיק השמועה ממציאות יהודים אדומים, ולדעתינו אין צורך להחילוף, רק כמו שקראו היונים גם את ארץ צור בשם (פעניקעס) והצוריים בשם (פעניציערן) אשר הוראתם בלשונם אדום, יען מקור מחצבתם הי' הים סוף (אנציקלאפעדיער) לייפציג 1819. שם עטיאפעי"ס) — כן קרא ההמון את היהודים השוכנים באורך הים סוף, יהודים אדומים, כי הים סוף קראו היונים ים האדום ע"ש ארץ אדום אשר בגבולו (מחקרי ארץ) והבוחר יבחר. —

אחיהם שלי הגולה, ובימי מועד הרו ויחלו וירבו מאד ועצו חיל לבנות להם מקדש כמו רמים (סוכה נ״א ובירושלמי שם) וקרוב לחורבן בית שני היו באלכסנדריא לבד לפי עדות פילון היהודי אשר נזכיר יותר מאלף אלפים יהודים עם סנהדריהן ובתי מדרש לאין מספר (מ״ע פ׳ י״ב) ומהם באו רבים לכוש בש״כ הספר באסנא״גער עמוד תל״ד, כי סתרו זה עם זה כנזכר, ובחלק אחד מחלקי הבל ישבונו. וכמו שאחיהם המירו כבוד לשונם בלשון עם ועם וביותר בארמית לשון בבל, על כי בימי עזרא היתה מתורגמת בין ההמון בארמית כמו שדרשו מפורש זה תרגום (נדרים ל״ז), וכן התמיד הלשון ההוא והעתקה הנזכרת בהמונם גם אחרי גלות השנית כמו שאמר ר׳ בא״י לשון סורסי למה, או לה״ק או לשון יונית (ב״ק פ״ב). כן המירו תושבי מצרים וכל ארצות היונים את לשונם בלשון יונית (ירושלמי סוטה) ובה היו כותבים כל כתבי הקודש גם קודם גם אחרי העתקת השבעים מהעתקה הארמית, וכמעט שכחו לה״ק לגמרי, כנראה מהחכם פילון אשר היה מאזרחי ומאצילי העיר אלכסנדריא של מצרים וחכם גדול לתהלה אשר מלא פני תבל תבונה בספריו היקרים הדוברים על אודות אמונתינו הקדושה, כמו היורש דברי אלקים, חיי משה ודומיהם, ובכל זאת לא ראתה עינו ספרי תנ״ך בשפת עבר, וכל קורא את דבריו יחזה כי נסתכל באספקלריא שאינה מאירה, וקרא אמרות קדוש ישראל אך עטופים בשמלת לשון יונית. — ואם כן איפא לא יפלא עוד בעינינו על אשר דבקה נפשם באמונות טפלות אין כל רוח בם, כי אחרי אשר נפסק המעין הטהור הנובע מן הקדש, דרשו דבר ה׳ מפי סופרי העמים, וגופני כרם ה׳ צבאות לא היו אתם לשמרו מכל זר, לכן נחתו בהבל והתערבו בתוכו, ושפוריהם הכו שרש בלבותם וינחילום לבניהם אחריהם עד היום הזה. אולם באלה לא חלק יעקב, והמלך שלמה וכסאו נקי, ונין ונכד אין לו באדמת נכר, כי דבר שקר הוא אשר בדה לו אחד הסכלים מלבו, ובישראל לא יתחשב. חס ליה לשלמה מלכא חכימא וצדיקא למיהוי לי׳ זרעא פסולא כדין — ועל כיוצא בו נאמר: הן עם לבדד ישכון ובגוים לא יתחשב.

מורנו ומאורנו הרמב״ם ז״ל בתשובת כל ישראל, כתב העקר הי״ב ביאת המשיח וכו׳ ומכלל יסוד זה שאין מלך לישראל אלא מבית דוד ומזרע שלמה בלבד וכו׳ ושנוי הוא באגרתו לתימן וז״ל ודבר זה אהנו יסוד גדול מיסודי אמונת ישראל והוא שאי אפשר שלא יעמד מזרע שלמה איש שיקבץ נפוצותינו ויאסוף תרפתנו וגלותנו. ומשולש הוא ביתר עוז בספר המצות ל״ת שס״ב וז״ל אין מלך לפי שיאמין תורה משה אדון כל הנביאים אלא מזרע שלמה לבד, וכל מי שהוא מזולת זה הזרע הנכבד לענין מלכות נכרי קרינן ביה כמו שכל זרע אחר בלתי זרע אהרן לענין עבודה זר קרינא בי׳ עכ״ל. ומי זה האיש אשר לבו לא לפון משכל ולא יתבונן כי היסוד הלזה אשר מלך המשיח יהיה הומר רק מגזע שלמה נגע עד לבו הטהור של רבינו משה אדון החכמים, ובעבור זה לא הרף מלשלש אותו באזהרה כפולה ומכופלת, ובכל זאת לא השו מוני והוקרי עקרי אמונתנו כמו החכם בעל אור ה׳ ותלמידו בעל העקרים, רי״א בספרו ראש אמנה, המחבר השיר יגדל, והמסדר הי״ג עקרים בסדורי התפלות, למנותו בין עקרי הדת או רק להזכירו ולדבר בו דבר, אף כי דבריו ז״ל נוכח פניהם היו? אין זאת חי אני, רק כי במ״ע לא עמדו על כונתו הטהורה אשר נזכיר, אחרי אשר נעיר מעטי השגות על הגאון יעב״ץ ז״ל בספרו מטפחת ספרים, ואם תשכיל והבחן כי דבר גדול דבר החכם זה משה איש אלקים ז״ל ולא הוליד עקר באמונתינו לבהלה. — בזוהר פ׳ שלח קע״ג על הר גבוה עלי לך מבשרת ציון דא איהו הפלי בה אתתא דנתן בר דוד אימא איהי דמשיחא מנהם בר עמיאל וכו׳ רצונו בלי ספק לאמר אם משיח לדקע בשם הפלי בה, ע״ד שאמר הנביא עם אלקי יעקב בשם חפצי בה (ישעי׳ ס״ב) ומה שקרא את אשת נתן אם משיח, הוא ע״ד שקראו ז״ל משיח בן דוד, אף

אבות

שאז רק מיוחדי חלציו אחרי אלף דור, ולא בא להשמיענו רק כי המשיח יהי' מזרע נתן בן דוד. וכי יקרא מנחם בן עמיאל מצאנו ג"כ בפדר"א פ' י"ט ובילקוט תלים ל"ב רמז' תתמ"ה, וכ"ה בהראב"ע זכריה ג', הנה איש צמח גו' אני עשיתי לו רמז צמח בגימ' מנחם בן עמיאל, ובמ"ת הרמז הלזה כבר נזכר בירושלמי פ"ב דברכות. — והגאון יעב"ץ ז"ל לא עמד על דברי הזוהר האלה ולכן הרבה להשיג עליו הנס ועיי"ש. וביוהר אתפלא על פקח ופהוד עינים כמהו איך הניף כפים מעץ ומהקורת אשר נוכח פניו העלים עין. כי מדוע לא הקשה לשאול נתן בן דוד מאן דכר שמיה והיה איפוא מקבת בור נקרה דעתו זאת אשר מלך המשיח מחלציו יצא, נגד יעודי נקובי ראשוני הנביאים אשר שניהם כוננו כסא שלמה עד עולם? נתן הנביא אמר הוא יבנה בית לשמי וכוננתי את כסא ממלכתו עד עולם וגו' וחסדי לא יסור ממנו כאשר הסרותי מעם שאול (ש"ב ז') ואחיה השילני אמר ולבנו אתן שבט אחד למען היות ניר לדוד עבדי כל הימים לפני בירושלים (מ"א י"א). מי ישלח ידו במשיח ה' לנתק רתוקות זהב משלשלת ראשי אלפי יהודה הצדיקים, שלמה אביה אסא יהושפט אמציהו. עזיה, יותם (סוכה מד:) יחזקי' ישעיהו זרובבל, ולהעביר מהם הדר מלכות מלך המשיח, ולתתו לנתן בן דוד אשר לא עשה תשועה לישראל, וגם שמו זולת במספר בני דוד (ש"ב ה ד"הא, י"ד) לא נזכר בכתבי הקודש (עיין ראב"ע זכריה י"ב י"ג) ולא בדברי חז"ל בשום מקום — ע"כ נראה לנו כי דעה היא גיות היא הנזכרת בס' העתים המיוחס בכחש להחכם פילון היהודי או ידידי' האלכסנדרי, יען איננו נמצא בין המ"ג ספריו כאשר העיר בצדק הרב בעל מאור עינים בפ"ד, ובפ' ל"ב שם העתיק אותו ללה"ק. וכ"ה בס' שה"ק ד"ה יהוידע, והכלל העולה מדבריו הוא כי בנפול מריבה בין בני דוד אשר נולדו לו מבת שבע על דבר המלוכה, צוה דוד לפני מותו שתהיה ההתחלה מן הצעירים, ובמות המתחיל ההוא בלא בנים ימלוך תחתיו הקרוב אליו בשנים, והוחל משלמה הצעיר מכלם, ואחריו היתה רצויה המלוכה לנתן הנולד לפניו, ולכן היו בני נתן שרים ורעי המלך (מ"א ד' ה') יען נתונים המה למלוך תחתיו אם ימות וזרע אין לו. אחזיהו מלך יהודה הי' יחיד ליהורם אביו והוא לבדו נשאר מזרע שלמה, כי מ"ב אחיו נהרגו מידי יהוא (מ"ב י' י"ב), וכאשר נהרג גם הוא (שם פ' כ"ז) לא נשאר עוד זרע לשלמה. ולכן השתדלה עתליה להמית את כל זרע המלוכה והם בני נתן למען לא תסוב אליהם המלוכה כנזכר, כי זרע שלמה כלו נכרת, ובערמת יהושבע נצל יואש הקטן משארית בני נתן ועליו שרו המזמור ע"ה לבל יגמור האלקים להכרית את שארית בני דוד כאשר תמו לגוע כל בני שלמה כנזכר. — ולכן דן אנכי כהחכם בעל מ"ע אשר זה ספר העתים לא מבטן פילון היהודי יצא כ"א מאחד מהיוצאים לדון בדבר החדש (עיין שבילי עולם ח"ב) אשר אהבו לתלות דבריהם באילן גדול ועיי"ש, כי כן תמצאם (לוקס ג') מיחסים גואלם ומושיעם לנתן בן דוד. — ובמרולת הרעיון דמינו כי במקרה העתיק בעל הזוהר דבריו הנזכרים מהספר המיוחס לזרובבל בן שאלתיאל כי כן נמצא שם כל דבריו בלי תוספות וגרעון *) אבל ליה לא סבירא ליה הכי, אמנם אח"כ מצאנו כי את דעתו זאת ירה לאבן פנה לו ע"פ כל ספרו, בדעתו בפי' הפי' שמע ישראל אם תראה דבריו בסוף פ' בא מ"ג. תרומה ק"ס. שלח לך קס"ב בראשית ל"ז. והקים אותם עם פתח דברי הרמב"ם במאמר התחיה. והעידה לי שני עדים נאמנים אי בפי' פקודי רכ"ד. ת"ח דוד איהו הוה דעריק כו' ועכ"ד ההוא הוכא הוה תלי על דוד לגבות מיני' עד דכל בנוי דדוד אתאבידו ביומא חד ולא אשתאר מנייהו אלא יואש בלחודוי דאתגניב כגוונא דלא אשתאר מאחימלך בר אביתר בלחודוי, ודבריו אלה

---

*) הספר קטן הלז נדפס בזמנינו בארצות רוסיא עם ס' דרכי צדק בכרך אחד, והקורא בו בעין פקוחה את שמות ז' המלכים אשר ימלכו באחרית הימים, הוא ישכיל ויבין את מולידו אם לנו הוא או לצרינו. — ועיין ראב"ע שמות ב' כ"ב. —

אלה חמלא באמת גם בדברי חז"ל (סנהדרין ל"ח.) אבל דעתם ז"ל היתה שיואש הי' בן אחזיהו, כי כן אמרו אין מושחין מלך בן מלך וכו' ולמה יואש? מפני עתלי' (הוריות י"א) והי' א"כ מזרע שלמה וכיעודי הנביאים שזכרנו. אלא דעת הזוהר שהמשיח יהיה מזרע נתן ומכל זרע דוד לא נשאר רק יואש לבדו, ומעתה אם לא נאמר כדעת ס' העתים אשר יואש הי' מזרע נתן מאין יבוא עוזרי מזרע נתן אחרי אשר כל בני דוד ספו תמו לדעתו? והעד הבי' בזוהר וירא קי"י. ת"ח בקדמיתא כתיב ולא ידע בשכבה ובקומה בוי"ו ונקוד על וי"ו בגין דסיועא דעילא הוה אשתכח בההיא עובדא דזמין מלכא משיחא לנפקא מנה (רצונו רות המואביה) וכו' באתרא כתיב ובקמה חסר וי"ו בגין דלא נפקא מנה הולקא לקוב"ה כהאי אתרא וכו' אמנם חז"ל דרשו בהיפך וי"ו זו לגנאי (הוריות י'). ועיין זוהר בלק קפ"ח). וגם פה הרבה הגאון יעב"ץ ז"ל להשיג ומכללם הלא גם מהצעירה יצא משיח כי אשת שלמה אם רחבעם היתה נעמה העמונית ועיי"ש. ובפי חז"ל היו בעבור זה שתיהן שקולות כאמרם ב' פרידות טובות (ב"ק ל"ח). אולם גם הפעם לא ירד הזקן זה שקנה חכמה במ"ע לסוף דעתו, אשר הוא נמשך אחרי דעתו כי זרע שלמה כלו נכרת במות אחזיה נכד רחבעם בן נעמה העמונית, ויואש עם שאלתי' מעיו עד מלך משיח מזרע נתן ב"ד, מרות המואביה יצאו כנזכר. ומעתה כל השגת הגאון בעניינים אלו כעב תעופינה, ודברי הזוהר יזהירו שלשתם בקנה אחד, אולם יותר מהמה בני יזהירו לפי יעודי הנביאים ולדחז"ל דברי שמש העברים הרמב"ם ז"ל בג' מקומות כזוהר הרקיע, אשר כצאת השמש בגבורתו כל ענני שחקים יבקיע. גם הצעתי דבר זה לפני הגאון החסיד ר"מ בנעט רב דנ"ש והמדינה וקלסוס מאד. וברוך המגלה מטמוני מסתרים וזרח בחושך אור לישרים. —

תולדות יוסף הכהן

הוא יאזעפוס פלאוויאוס המכונה יוסיפון אשר העתקתי משפת אשכנזי ללשון עברי בשנת אומר עצת"י תקום לפ"ק:

יאזעפוס פלאוויאוס *) הוא יוסף בן מתתיהו הכהן מזרע החשמונאי ממשפחת רם ומיקירי ירושלי' ונכבדיה, נולד בשנת ד' אלפי' ואחת ליצירה. הוריו הנאהבי' עמלו בעד גדולו, והזילו ממאודם עבור חנוכו הטוב, גם הוא בעודו באבו החל רוח החכמות לפעמו ותשוקתו לאספם כלם בהפני בינתו בוערה בו, חד שכלו, זכרונו הטוב, ושקידתו הרבה הסבו לו, גם בהיותו רק בן י"ד שנה כבוד מכל יודעיו, עד כי רוב החכמים והכהנים אשר בעיר ירושלים בקשו תורה מפיהו, והדבר הקשה בעיניהם ממנו דרשו. בהיותו בן ששה עשרה שנה החל לנסות את שלשת הכתות אשר בהם נפלגו עמינו בימים ההם הלא המה הפרושים הצדוקים והאיסיאי או בייסותים **) אם יען לא שער עוד בנפשו אל מי מהם יפנה, תרף נפשו לגור בשדה יער והתרועע אל נזיר אחד באנוס שמו ***). הנזיר משיח וכוני בני אדם, הי' בחיי הנזירות משך שלשה שנים, ושם כל מעינו בחכמה ותושי'. אחרי ימי נזרו שב עירו ירושלימה, גם שם לא פנה אל

רהבים

*) אולי נקרא כן על שם משפחת הקיסר נערא אשר מצא חן בעיניו ויאהבהו:

**) עיין מאור עינים לר' עזריה האדומים חלק שלשי פרק ג' ד"ח.

***) עיין יוחסין ד' אמשטרדם דף ק"ה ע"א, ד"ה:

.הכים ושפי כזב, ולא משך בתעמני בני אדם את בשרו, כי אם הוסיף שקוד על באמי החכמה ולמד דעת חוקי הנהגת המדינה, כנאוה אל חכם וכהן כמוהו, בעת שהוא הכיר כי להפרושי' יתר שאת ויתר עז כן בלמודי' וכן באמונתיה' מכתות אלהם, ובא בברית אתם להיות כאחד מהם. —

בהיותו בן עשרים ושש שנה, נסע פעם ראשון לרומא, להצדיק נפשות שועי היהודים והכהנים, אשר על נקלה אסרם פעליקס נציב הרומיי אשר בירושלי' והובילם לרומא אל קיסר נערא (הוא נירון קיסר). התועבה הזאת נגעה עד נפשו, לכן שמה בכפו וירד באניה לנסוע שמה, בעמל רב: יען כי נשברה אניהו בלב ים קודם באו אל מחוז חפצו, בבואו הקרה ד' לפניו איש חמדו, הוא איש עברי המנגן בבתי שחוק שלהם (שאוישפילער), וארח לחברה אתו, ויכרת עמו ברית אהבה, כל ימי היותו שמה. המנגן הזה להיותו מהיר במלאכתו היה אהוב להקיסר נערא והגבירה פאמפעא, ויולך את יוסף אל הגבירה, וישא חן וחסד לפניה, עבור מעלותיו הרמיי' וחכמתו הנשאה, ותתן לו משאות כיד הגבירה, ואת האסורי' שלחה חפשי. בנפש חפצה, ובלב שקט, שב עירו ירושלי':

למרת רוחו ולדאבון נפשו שמע בבואו, כי נסך ד' בקרב העם רוח עועים, וכי קשרו קשר למרוד ברומיי. וירע הדבר בעיניו, ויתעצב אל לבו, כי ידע כי מרה תהי' באחרונה. ולא אחר לנסות להפיר עצתם, ולהשיבי' ממזימתם', ויספר להם מגבורת הרומיי' והצלחתי', ואך דבר שפתיי' עצתם למלחמה, ובחנם יתגרו ברעה, לחרף נפשותי' ונפש נשיה' ועולליה', כי לא תצלח. אך השחית דבריו הנעימיי', בדברו על אזן שונאי תוכחה. וירא יוסף לנפשו, פן יעשו עמו רעה, וישלחו בו יד, ויברח מפניהם אל הכהנים ושועי היהודים אשר בירושלי'. ויועצו אתו מה לעשות, ויען אותם יוסף לאמר, כבדו את אנשי להם, והטו לבבם עליכם, כי בהתיצבכם נגדם, יעיזו פניהם, ויקשו ערפם, ללכת אתכם בחמת קרי; ואחרי כן תמשכו בעבותות האהבה גם לבות המורדיי אשר בגליל העליון והתחתון אחריכם. והיטב עצתו בעיניהם, וישימו אותו לנציב בארץ הגליל ובזמן לא כביר הי' גם לשר על הצבא.

בבואו אל הגליל שמע, כי בערים רבות החלו משאות המרידה לעלות. וישלח לקרוא את ראשיהם ויבואו לפניו, וידרוש לפניהם דבריי המודות, ויבטיחם אחרי כי ישמע מה בפי הרומי' גם הוא, יחרף נפשו בעבור תשועתם, ויצא ויבא לפניהם ללחום מלחמתם, וינהגם לכל כושל. אך בזאת יאות להם, אם בלעדי פקודתו לא ירים איש את ידו:

ויפקוד יוסף את חילו, וימצאם מאה אלף איש, כלם אחוזי חרב מלומדי מלחמה, וישם משטרם כמשטר הרומיים וילמדם להקשות לבותם לסבול כל דבר קשה, ולא ישובו מפני כל. ויספר להם מגבורת הרומיים ואומץ רוחם, ורק בעבור זאת כבשו כמעט כל העולם. ולכן יהיו גם המה לבני חיל לבל ימרו את פיו, ולבל יעשו אל השלל ויפעלו עושק. כי מזמות העושק ההולל הנשי להם, ופעלה נגד אמונת רוחו תאבד לב גבירים בקרב, והגזל, לא תועבות ד' הוא לבד, כי אם גם בעיני רואיו יהי' לשמצה.

ככלותו לדבר, הלך לראות את מבצרי הגליל, ויושב אותם למדי, ויכן להם אוצרות ובתי נשק ושאר צרכי המלחמה, אף כי מקטון ועד גדול הי' למראה עיני השגחתו, החודרים משכיות לבב; בכל זאת ידע הפיק רצון מאנשי חילו עד כי אהבוהו כנפשם, יען מצאוהו רבות פעמים בהלחמו, לא כשר צבא לבד, אשר ישית בשמיי' פיו לפקוד פקידים, כי אם גם תופש חרב, עוזר לכל אשר אנס המקרה לידו, ונותן בדברי' טובים וניחומיי' עצמה לכושלי ברך.

עוד לא נח, משקים המית רוחם, ומלהפריח שלום בערי הגליל, שמע כי פקלא ערים ממשיבי הגליל, שהגבו אתו מלחמם ויצא יוסף לקראתם וינצחם,

תולדות יוסף הכהן

ויעש לו שם בשובו, וכל יושבי הגליל כבדוהו ואהבוהו מאד, עד כי גם מושליהם לא עשו דבר גדול בלי עצתו:

אך ידיעתו בתכונת יצרי מחשבות בני אדם, [illegible] שכרתו בתשלומת הבל, אשר באהו לפעול טוב, צדק, ויושר, מבלי קוות תגמולו: גם הם השכו לא מעט, תפוצות שם [illegible] בקצוי ארץ בהיותו בן שלשים שנה. אכן עקב הצדק שנאה, ועקב הגדולה קנאה גם נפש יקרה כזאת, לא נמלטה מחמת המקנאים, כי קנאהו ושטמוהו פריצי בני עמו, ובראשם שני אנשים בני בליעל. שם האחד, יוחנן, ושם השני יהונתן *) אשר נשבעו ובאו בברית על אבדן חייו, לא אחת, ולא שתים, דמו על נפשו לשפותה. אך זך שכלו, כביר כחו, ואומץ רוחו שברו השפתי' אשר טמנו לו, ונפשו נמלטה. אמנם המה לא נחמו משמיית רוחם, ומארוב על דמו לא שקטו ויתנכלו עליו עלילות, כי הלכו שניהם, וירגלו ביוסף, אל עיני הכהן הגדול אשר דרכיו לא יתכנו, וכי אוהב בצע הוא, ונפשו רק משרת תאוה, הזקן וטוב לב ההוא האמין בחפזו לדבריהם, וישלח שלשה צירים ואת יהונתן אתם אל ארץ הגליל, למען יקחו מעט מעט פקודתו ממנו, ואחרי מותו לבקר. ואם ימצאו בו עון אשר חטא, יסורו גם המשרה כלה מעל שכמו. יושבי הגליל, מאהבתם את יוסף, לא הביאו את הצירים בעול ממשלתם, ולא שמעו לקולם. בכל זאת הראה יוסף נגדם ונגד השמים את צדקתו. ישרת נפשו, ונקיון כפיו, עד כי מושלי העם אשר בירושלים אשר נודע להם כי עצת עיני הכהן היתה נמהרה, הושיבוהו על כנו, ואת יהונתן ואחוזת מרעיו קראו לביתם:

הרשעים כים נגרש, עד רדתם שאולה מזעפם לא ישקוטו, גם יוחנן ויהונתן לא נלאו לנהות, כל אשר התוו להם תאוותם, להיות בו נקם. בשפת חלקות, ובלשון רמיה, הסיתו לבות יושבי טבריה וסביבותיה, למרוד ביוסף. ויוחנן ויהונתן היו שריהם. ויאמרו ליוסף רבה צבאך! צא והלחם אתנו. ולמרות עיני כבודו, ואת נפשו היקרה להדאיב, עשו מטת מתים, והניחו עליו גופת אדם ויהתלו ביוסף לאמור, כי אותו על כתף ישאו. התועבה הזאת היתה לצחוק בעיניו, ולא העירה את חמתו לעשות בם נקמה בעבור זה, כי בנדיבת לב החל ללחום אתם, ובאומץ רוח הוריד לארץ צלחם. וישב את יהונתן ואחוזת מרעיו, ויעש עמהם חסד, וישם אליהם אוכל ולא אשר להם דבר, וישלחם עם מקצת מאנשיו אתם ירושלימה.

ויבא זוליס שר צבא הרומים עם חילו אל ארץ הגליל להתגרה את יוסף מלחמה, ויוסף אשר נפשו בחלה במלחמת גבר בגבר, וחרב איש ברעהו, ערך מערכה גדולה, וצוה את חילו אחרי החילם ללחום, יפנו עורף לפני אויביהם ויתראו כאלו נסו מפניהם, ויעשו כאשר צוה להם יוסף, והוא עשה זאת בעקבה, למען יעתיקם אל מקום רחבת ידים, אשר ידע כי שם ירוח לו, ואז נהפך הנרדף אל הרודף, והרג בשונאיו הרג רב, אולם שם קרהו אסון, כי נפל מסוסו אשר מת בהלחמו, ומחץ את ידו. וישאוהו משדה המלחמה והעם לא רדפו עוד אחרי אויביהם:

אז בא גם וועספאזיאן (אספיזיאנוס) עם חיל כבד מאד אל ארץ הגליל, וישב יוסף אל מבצר יאטפאט. שבעה שבועות צר וועספאזיאן המבצר ההוא, ולא הניחו יוסף לכבשו, כי נלחם אתו בחזקה. במערכה האחרונה אשר העריך יוסף נגדו קרא לאנשי חילו לאמור. אחי! בא העת להלחם בכל מאמצי כחינו יותר מאשר נלחמנו עד עתה, כי תקותינו להציל את העיר, כבר עברה. לכן לנו, אשר רבות פעלנו עד כי הבאי' אחרינו על אומץ רוחינו יתפלאו, לנו אחי! יקר המותה בכבוד, מהחיים בבושת. על כן כל עוד נשמת שדי באפינו, ורוח חיים תניענו, נלחם בזעף אף ובשטף חימה ומות, וכלי קרב בידינו. רבים חללי' הפיל הקרב הנורא ההוא, עד כי אספיזיאנוס נמחץ. אז נסוג קשת יוסף אחור, כי הרומי' בבו את העיר, ואותו לקחו שבי. —

בימים

*) עיין דברי הימי' למלכי בית שני להראב"ד ז"ל דף ע"א.

ביום ההוא הכיר אספסיאנוס את יוסף ואת שיחו, וישא חן וחסד לפניו והוציא אותו מבית כלאו *) ויקרא לו דרור אך אם לא ישוב עוד לביתו ורק אתו יהי' כל ימי חייו. בעת אספסיאנוס נשא בתולה אחת מעיר (צעזריא) לו לאשה, אך בנסעה אתו אל עיר אלכסנדריא, בגדה בו, ושבה אל בית אביה; וישא אחרת, וילך אז טיטוס ירושלימה לצור עליה ולכבשה. ירושלי' אשר בלעדי זאת היתה פרועה, משובבות הפריצי' אשר בקרבה, שבה והיתה לבער בימי המצור, ע"י המורדי' וקושרי קשר, אשר כל אחד הרחיב עוז לשובב את ההמון אליו, ותופשי חרב לו אסוף יאסף. "יושביה, סיפר יוסף" אמרו נואש לכל תקוה, משפחות רבות תמו ברעב, בתיה' מלאו חללי', זקניה' ברחובות גועו, בחוריה' שטו בחוצות ובקשו אוכל להשיב נפשם ולא מצאו, משחת מאד מראיה' ותארם מבני אדם. מרפיון ידים לא יכלו לקבור מתיהם ותהי נבלתם כסוחה בקרב חוצות, ועלה באשם ורעל לחוטם והי' לזרא לנשמת החיי' עד כי סגרו את יומם בלא עתם גם המה. רבים בברכי' כושלות, כזוחלי ארץ רחשו בלי כח על משענתם אל קבריה' אשר חפרו להם בעת הי' לאל ידיהם. ויחילו עד בא המות להוציא ממסגר נפשם. קול נהי לא נשמע ודמעה נמחה מעל פני'. יען מה? יען חמת הרעב הבוערת בם; שככה חמית רוחם וקהה רגשת נפשותי' אל הפעליות (ליידענשאפטען) זולתו. — לזות שפתותיה' נמוקת עיניהם בחוריהן וקבולת אחרור אשר על לחייה'. תארו בשרד המותה על פניהם. —

המצב הרע הזה נגעה עד נפש יוסף ועצבה את רוח קדשו לבלי האתה. נפשו היקרה אותה להקל ענים. ולהשיב סער מתחולל אשר על קדקד' ירחף. אך הפריצים הרודים בעם הקשו את ערפם. ולעומת שלום אשר יען עליהם יוסף. נתנו כתף סוררת ממשובת' לא שבו. ויוסיפו אנפי לחם בכל השערים ובהיכל הקודש ובשאר ארמנות ירושלי'. שללו הבתים. רצחו ברחובה עד כי כל העיר מלאה דמים.—

את כל הדברים אשר דבר אליהם יוסף לא אציג לפניך ידידי הקורא! כי אם אשר כתב בספר החמישי ממלחמות היהודים. וכה דבר. אחי האומללים! שמעוני! השכוח שכחתם מקבת בור נקרו ישועתכם מני דור ודור? הלא יד ד' היתה זאת אשר מכף כל אויבינו בעת אשר חנם לדמינו ארבו הצילנו. הנחמו! את שם קדשו הללתם מצותיו הפרתם. מעון קדשו היכל ד', אהה, גם אותו שמתם לתועבה, לבית נשק, אשר חגורי חרב רצים בו, ואם גם הליכות אבותיכם בקודש לא תזכרו? הלא ידעתם אם לא שמעתם מהמלחמות הנוראות אשר הציל אותם המקום הזה, לא את הרומים, לא אתם, כי את ד' אלהיכם הלחמו, חנו נא כלפנים, משאות המלך והנכי חפשי'. עריכם לא יבוזו, מקדשכם לא יחולל, ואתם בשובה ונחת תושעון, בהשקט ובבטחה תאכלו יגיעכם, עם בניכם סביב לשולחניכ' לשבעה. בינו נא שוכחי אלהים! אם לא אולת היא לכם וכלימה, להאמין כי ייטב ד' לפועלי און אשר את רוח קדשו ימרו ובהבליהם יכעסוהו, כאשר ייטב לתמימי דרך המישרים אורחותי' לכם. בושו שמו! אשר לעשות לכם שם בתועבות תתפשו. בעת אשר המה בצדק ימלאוהו? — אך יען כי הטוב ומטיב ינחם על הרעה אשר דבר. בשוב רשע מדרכיו ואיש און ממחשבותיו. לכן שמעוני אחי ועמי! הניחו כלי קרב אשר בידיכם ונגלתם. שימו נא על לבבכם שפלת ארץ מולדתיכם, ותפארת עיר המהוללה כי נגדעה. פקחו עיניכם על הוד היכל הקודש אשר אליו כל מלכי הגוים הקרובים והרחוקים אשר הקריבו. הלא פלגים תבעת אתכם כי תביטו, אם כל אלה שלל לאויביכם יהי'! על מי בלעדיכם הרעות האלה יחולו? הלא מידכם היתה זאת לכם; הן קשיות ערפיכם כלפיד יבעיר תבערה,

לשרוף

*) שוועטין, אחד מכותבי קורות העיתי' בימי' ההם כתב. "אחד מיקירי שבי היהודים יאזעפוס שמו, הבטיח אותם שבקרב חומים יוציא אותו אספסיאנוס (כי יהי' לקיסר) מבית כלאו. וכאשר ניבא כן הי'."

לשרוף כל אשר ימצא לשריפת שיד . וכלי חמדה אשר באוצרות יאצר ! למאכולת אש .

ואם אף לדברים אשר גם לב ארי' המס ימס , לא ירך לבבכם . המלו נא על נשיכם , ועל נפש עולליכם , העפופי' ברעב כל חוצות לשאול לחם ואין פורש . ושרידיהם מטועני חרב אויביכם יהיו . בשמחת לבב אמאס חיי , ואבחר מחנק נפשי . אם אדע כי ממנו ישועתכם יביע . המותה יאשרני . אם בו יחלה העון אשר בוא שמשיכם יחים . וממאורי מתעים המוליכים אתכם תוהו לא דרך . תגללו :

בעת כבישת העיר הגיל רבים בתחנוניו . כי כאשר הרשה אותו טיטוס ללכת אל ההיכל . ולקחת לו משם מכלי חמדה . ככל אות נפשו . לא בקש דבר כי אם חיי כמה מאות אנשים אשר ברחו שמה להמלט על נפשם . וספרי קודש שבהיכל אשר נתנו לזדון הרומים למנה לחלל יפעתם ולעשות בם כרצונם . וימלא טיטוס את שאלתו כי מצא חן בעיניו . גם נתן לו בית במרום עיר ירושלים . ולא אבה . כי לא אוה לשבת שם להאדיב את נפשו — אחרי כבישת העיר לקח אותו טיטוס לרומא . בבואו שמה , נתן לו הספיסיאנוס אביו ארמון לשבת ומשפט התושבי' (בירגר רעכט) למנה . ואהבהו אהבת תמיד כל ימי חייו :

משובת אשתו אשר ילדה לו ג' בנים , ולא נשאר לו כי אם אחד , הירקאן שמו , גלאה לגשוא ; ונתן לה ספר כריתות ושלחה מביתו , ונשא אחרת ותלד לו שני בנים אשר שם האחד לדקיהו ושם השני שמעון . —

תחת ממשלת טיטוס אשר אהבו ג"כ כאספיסיאנוס אביו , כתב בלשון יוני — אשר הי' אז לשון החכמים אף ברומא — שבעה ספרים ממלחמת היהודים מעת היותם לעם עד חורבן ירושלים . תולדותיו ומעשיו הנפלאים עשה מבוא לספרו . בעלי האסופות יעידו , כי לא הי' כותב דברי הימים כמהו — ובפרט במדברותיו הנעימים המפיקים רצון כל קורא משכיל — לפניו .

המחברת הזאת ענדה כבוד לראשו , עד כי הקיסר טיטוס כתב עליו מכתב מהלל , והציג אותו בעקד הספרים אשר ברומא .

שכר לפעולתו , הציב לו מצבת כבוד בחייו , כבוד , אשר לא יעשה , כי אם למעטי יקירי ערך אשר ברומא :

תחת ממשלת הקיסר דאמיציאן , אשר אהבו וכבדו ג"כ מאד כתב את ספר הקדמוניות , כולל עשרים ספרים . בו יספר קורות היהודים מעת יצירת העולם עד הקיסר הזה . ועשה זאת למען כבד את אחיו היהודים הנפוצים בארבע כנפות הארץ . בו הראה גודל יכולת ורחמי ד' לנפש תדרשנו . בכל ספריו וספוריו , יתגלה אומן רוחו , נדבת לבו , יקרת נפשו , ותום דרכיו עם ד' ואנשים .

שאר ספריו הלא המה א) התשובה לאפיאן , בו יספר מיקרת דתינו ואמונת כותבי דברי הימים אשר לנו מאז , בדברי נחות , ובמליצות נשגבות . ב) ממשלת השכל על הפעליות הנפש , או מות המתמנאים על קדושת השם והוא פאר חבוריו הן בעינינו , והן בהוד מליצותיו . —

אף כי לא נזכר בחבוריו כמה ימי שני חייו , בכל זאת נוכל לדעת עפ"י מחשבי העתים של קיסרי רומא (כראנאלאגען) , כי נאסף אל עמו בן שלשה או ארבעה וששים שנה . כי משנה הראשונה לממשלת הקיסר קאיוס קאליגולא אשר בו נולד , עד שנים עשר שנה לממשלת הקיסר דאמיציאן אשר בו כתב התשובה לאפיאן , חלפו ששים ושלשה שנים .

ספריו נעתקו כמעט בכל לשונות אירופא . ובשנת תל"ה יצא לאור בעיר ציריך אשר בשוויץ המדינה , העתקה אשכנזית . ספריו בלשון יוני ורומא , הנדפסים בעיר אמסטרדאם בשנת תפ"ג , בהשגחת המלומד האספערקאמפ , עלו על שאר הדפוסים שנדפסו , ביופי וחן רב :

שמשון בלאך הלוי

ב"ה ה' כ"ז תשרי פ"ה קיליקוב.

שפעת ברכות ושובע שמחות לכבוד אהובי וידידי הרבני המפולג נגיד רב תבונות החכם חשלם פאר עמו וצבי עדתו המפורסם מוה' יוסף פעריל ש"ט.

איה מושב כבוד הלך אשר לא יבוקש ? בין תנור וכירים יאמר משל ההמוני — ירא אנכי לבל יקרהו וכמקרה ספרי קדמוך יקרך גם אתה ספרי ! — אולם בכל זאת לא תחוס עיני על עמלי, הן לשרתו ולשאת עלינו כובד אכפו נוצרנו, מלחמה להעמל בחיי האדם מדור דור אשר עד בלתי שמים לא תשבת; ואם לא אחת ולא שתים נעמול לריק, לא עוד בעבור זה נהיה חובקי ידים בעצלתים, ונשא לבבינו אל אל בשמים כי יפתח לנו ארובות ממרום וישלח עזרו מקדש; גם המושיע הוסיו לא יושיע רק לאשר תושע לו ידו יאמר נא יעקב העני, לאנקת אסיר בנחושתי העצלות, גם הנוטע אזן לא יטה אזן שומעת— ולכן בשמעי אחרי בואי לביתי כי אנכי נצב לריב את אדוני ועם בחיר מאהבי להתוכח, דמיתי לאחוז בעטי ולהוכיחהו מזעם לשוני ומחמת ה' אשר מלאתי, כי פלצות בעתתני ולמרורת פתנים נהפך לשדי בקרבי בשמעי תלונת אדוני ואת התרגזו עלי על לא חמס בכפי — אולם הוחלתי עד כי יעברו הימים הנוראים אשר טרדות גרי עיר קטנה משערותם רבו — כי התחתים על כל צעדיהם — ובעת אחרי אשר עברו — מהולל שם ד' ! — הימים ההם, ומעתה גם אני לקטתי אשר בידי תהלוף. ולאטי אתנהלה את עטי עד אוציא לאור צדקי; ומה גם עתה אשר חמתי שככה, ורוח מבינתי שבה לאיתנה, לפתח חרצובות הסיבות אשר הסבו פירוד הנפשות אשר לא תתפרדנה. ראשית חטאתי — אני מזכיר היום, היתה תהלת בראדי בהקדמת ספרי, אשר בהראותי אותה לאדוני לא העירני עליו מאומה. רק אחרי בואי להדפיסה סיפר לי אוהבנו הרב החכם רש"ל נ"י, אשר מעלתו שפך עלי כמים עברתו בעבורה במכתבו האחרון, אחרי כן קרא אותו אדוני באזני, ונעויתי משמוע איך יתנני להונף ונושא פנים בעד בצע כסף נמאס, ולא יכולתי להתאפק מלחלות פניו לזרות מעטי הדברים המרים אשר כחרבות נטושות בתקו לבבי, והשיב לי משל ב' הבעשטנים מהדגים והקארטין, אנכי הבטחתיו למלאות רצונו, ואת אשר נדרתי שלמתי באשר יראה כל החפץ לראות בההקדמה אשר אתי בכ"י ובין הנדפסה. — כאשר הוכחתי במהלת לב בתחלת ממושכה טרם בוא רשיון הצענזאר מווינא — כי את ספרי זולת ההקדמה הדפסתי כבר — שפכתי שיחי בחיק בחיר מאהבי, בדמעי עוצב אשר מקירות לב רגש ונשבר נזלו מבלתי עטי, התויתי בו עניי ומרודי, וכי תקות תקותי נכרתה, אם לא תושיע לי ידו הפעם. אולם צפיתי בצפיתי אל אוהב לא יושיע כי אין מענה. ואמרתי אני עם לבי אולי משנה הוא כי שיח וכי שיג לו, אלכה

לי אל אוהבי כנוער, אוהב ישן ויין ישן לא יפיג טעמו יאמרו המושלים; וכתבתי קינים והנה והי אל מאהבינו המשכיל היקר פריהלינג נ"י אולי יפתהו ויוכל לו. אולם גם הפעם לשוא שקדתי שמור ארחות הפאסט ומועד עת בואה, לשקר כלו עיני מיחל אל עזרתי הבל כי אין מענה; אז דמיתי כי נדמיתי אמרתי נגזרתי באין יבוא עזרי או אל מי אנוס לעזרה? מאהבי בגדו בי כלם קשרו עלי קשר ואין אחד מהם חולה עלי או גולה את אזני כי הגיע רק אגרותי לידם על נכון. כספי אזל מכלי ובעופרת נצלל בהוצאת הדפוס מאין שריד אף אגורה אחת לשבוע לחם; ובכל זאת לא שב אף קשי יומי ממני ועוד היתה ידו נטוי' עלי לבהלני ע"י אוהב אחד אשר הפיח לתומו פחד בקרבי באמרו, ואתה שדוד מה תעשה בהכלים אותך המבקר מוויען כי יאמר מה להם להעברים ללמוד מדעים בשפת עבר אחרי כי רצון מלך הוא אשר ילמדו לשונות החיות אשר תתהלכנה בארץ כי כן עשה לפלוני אלמוני בחוקי המדינה אשר העתיק. מה יקר חסדך אלקים! כי לא נצמתי כפני קול פחדים האלה. באנכון והוח מי ימשוך זכרון ימי עברה ההם מזרור זכרוני, לבל יפקדו ולבל יעלו על לבי לעולם. כי עכורים והשכים היו, אפלים ולא נוגה להם. ככנפי עורב שחרות עטפו, באהלי קדר קדרות לבשו, עוד יחוגו וינועו עשתונותי וכל מעיני מעיני יסכרו מדי אזכרה בם. זאת תורת מצבי ומעמדי אשר הצגתי נוכח עיני אדוני עת אל זרועו הוחלתי, והוא בחסדו לא קפץ באף רחמיו ולא הסיר חסדו ואמתו מאתי כי כתב לווינא בעדי, כאשר הודיע לאוהבינו החכם הנזכר. אך התרגזו עלי לא הניחתהו להעיר כל חמלתו עלי לבל יעצבי בספק אם כתב לשם אם לא, ולבל יהי' כמספר ברית המוסר אם לא ישיב לשואלו דבר אם יש תקוה אם אין. אך בפשע מי כל זאת? הלא בפשע הקדמתי אשר בה הללתי עיר אלקים הייתי בכרבה רבת פעמים, והוא ישאה אף כי לא עבר בה מעולם. גם אחרי אשר טהור עינים ראה בעני נפש מטוהרה, כי שהה כי נבהלה היא. והצילני מפחדי העז וממצוקותי כי רבו. כי השגתי הרשיון והשלמתי הדפסתי, שלחתי לאדוני ספר אחד למנה, כי אמרתי אולי ישא פני בכנחה ההולכת לפני, אולי יחנני בקריאתו כי ישים עינו ולבו עליו, וכרבים ממשכילי קוראיו בארצות שונות ימצא גם הוא אך היופי והמועיל כתאומי צביה בו יחדיו נצמדו, יבחנני וכזהב אצא. אכן גם הפעם שמתי שקר בנפשי ותקותי נשארה מעל; כי לא נודע לי אם הגיע לידו על נכון או לא, עד כי נחנתי לראותו בלבוב, ושם הודה ברוחו הנכונה כי לא הביט אל ספרי ולא קרא בו מעת השיגו. ואני ברוחי הנכאה הניפותי כתפי והרשתי, כי שמתי דברי בסוד מילים נגד עיני "הן קלותי ומה אשיבך,? — ובכל זאת חי אני! לא רפתה אהבתי אותו, וכבודו אף כשחק מאזנים לא היקל בעיני, ידעתי הליכות עולם, ידעתי כי זה דרכינו העברים מנעורינו, האיש לא נדעהו ולא נראהו נחמדהו, נכנאו דבריו

ונאבלם

תאכלם, עודם בכפינו נבלעם, ויותר אשר ירחק האיש מעינינו, נענדה דבריו עטרות לראשינו; לא כן הדבר אם קרוב לנו האיש, אשר גם אם דברי חפץ ישמיענו, ככלי אין חפץ בו נשליכם ונאמר מה יושיענו זה, מה יבין ולא אתנו הוא! וביותר אם המה דברי איש רש, אשר גם אחיו ישנאוהו, או דל, אשר גם מרעהו יפרד, כי חכמת המסכן בזויה היא, ודבריו אינם נשמעים, חקת עולם היא לנו לדורותינו אשר כחקות שמים וארץ נצח לא תופר. ועתה שמעני אדוני! מה הסבה לנו הסבותו את לבו אחורנית מאתי לבלתי קרוא את ספרי, ואני בבואי בחמלת ד' עלי לביתי בשלום בירח העבר, אחרי שבעי נדודים ט' ירחים בארצות אונגרין מעהרהען ושלעזיען, ספרתי לאוהבני הרב הנזכר את כל הקורות אשר קרוני, ואת כל הכבוד אשר הנחלתי לי, והאוהבים והמכבדים אשר הרביתי לי ולכל משכילי ארצינו, ובשטף הספור הגדתי לו. לו היו אתי שלשים או ארבעים ספרי מגל"ט, כי עתה מכרתי את כלם, כי מצאתי הרבה מכבדיו אשר קראוהו. ומקצתם אשר שמעו מפי את תהלת הספר ויקרת מחברו כי יקרים המה גם יחד, ובאות נפש שאפו להשיג הספר ולקרוא מעשה אצבעות איש נודע למשגב ההוא „ אוהבנו אשר ידעני לאיש אמונים, וכי לא שקר מלי מנוער, ואף כי את אשר אספר לתומי, יען או גם דברי אשר ימינו ימין שקר לדעת חז"ל נאמנו מאד, השיבני לאמר„ שמע נא אשר כתב לי עליך אוהבנו החכם המחבר, כי בהיותו בסאנטוב אשר באונגארין, התארח לחברה את איש מתלמידי הרב ר' יוזפא נ"י, וספר לו האיש, אשר בהיותך שמה, שאלך היש עוד משכילים זולתך בארצך? אמרתי אין. כי רק אני אני הוא ואין עוד זולתי, וכל היום הרבית רק בתהלת ספרך ונפשך ולא מיקרות זולתך„ עד ארגיעה לא יכולתי לענות אותו כי נפשי נבהלה מאד, דמיתי כי השבץ יאחזני. אך אחרי הבליגי מעט, חמתי סמכתני לשפוך מרי שיחי בחיקו לאמר„ מה נמרצו דברי החכם, האוהב יתור אחרי פרי, והאויב אחרי מרי. ראה כי מתאנה הוא לי למצוא בי עון אשר זך אני ממנו מכל מתי מעטי אוהבינו המשכילים. המעט ממנו כי קלותי בעיניו, וירב בעשן עמדי על לא חמס בכפי, כי צודה הוא גם את מוסרי הטוב לקחת? אחלי מאהבי! אם סקלוני הנראה בעיניכם עוד לא תשבעי, כי תחפצו לדכאני עוד תחת כפות רגליכם, לשדוד שלות לבבי ומשפל מצבי עוד להדפני, עשו זאת איפוא אחי! הסירו מעלי מחלצות המעלות, השמיעו כל עדתי כי בער אנכי מאיש נעור וריק מתורה ומחכמה, כי לא בינת תבונתכם לי להתבונן באלה, וכנפל אשת נופל אנכי מכם, קרעו בגדי כל החמודות מעלי, קרעו ואל תחמולו, אך במדי מדותי אל תזידו לנגוע, כי קדושים כי יקרים המה לי, בכליון עיני קניתים באבדן מבחרי טפחות ימי השנתים; ולא היום החלותי לתור ולחפש בחפש מחופש כל חדרי בתי נפשי ולהסיר מהם כל הלאה וזוהם כיד ה' הטובה עלי, ולשפטני מישרים, לא אשא פני במשאות שוא, אבל גם

בעלילות

בעלילות שקר אוד פני לא אפיל, ותחת אשר לרוב צעירי משכילי ארצנו עיני נשר מול מומי עמיתם, ועיני תנשמת מול מומי נפשותם לנשתי אני עיני בחינתי לחזות בנועם שלמות זולתי, ולהעצימם מראות ברעתם, אבל לא ברעתי, כי חטאתי נגדי תמיד, לא אעביר עיני ולא אסיר פני מהם; ומעולם לא שמעתי ואף לא האמנתי, כי יחשבני אחד מיודעי כסוס הודו בגאונו, ולגבר יהיר האומר אני ואפסי עוד. ואם הרביתי בתהלת ספרי, מה חרי האף הגדול הזה? הלסחור את ארץ הונגארן לשאת יין ומגלפים, לקחת מקנה וקנין חרפתי נפשי בחורף חזק וקרח נורא? ואם לא רק למען מוצא חית ידי בכבירת ספרי דלקתי על הרי נשף בארץ ההיא? איזה בית מרזח. יאמרו נא מריבי. לא יהולל בו יינו, כי יתן בכוס עינו וכי יתהלך במישרים? ואם רע רע יאמר הקונה. למה טוב ויפה לא יאמר המוכר? שומו שמים! הלבעבור זה יתעללו בי מהוללי לחרפני בשם מתהלל? אך מי כמוך רבת פעלים משטמה! מי כמוך יורעת להוציא זולל מיקר. שקר מדובר צדק ודברי בלע מגיד מישרים. — עתה נשובה ונחקורה האשמה השניה האשימני בה איש לא ארעהו, כי במספר שמות קוני ספרי לא אמצאהו, אשר אמרתי "אני ואפסי עוד בארץ מולדתי„ בינו נא מאהבי בינה, גם אם גבה לבי וגאה ורם הנני, איככה אוכל להוציא עתק כמהו מפי, הלא כל קוני וקוראי ספרי יוכיחוני על פני ויכזיבני באמרם „ הלא ימצאו משוררים מהירים בארצך אשר ענדו עטרות אל ראש ספרך? הלא ימצא שם גבר חכם בעוז אשר לשמו ולזכרו כוננת ספרך. ובחיקו שפכת שיחך בהקדמת ספרך? גם תאמר שמה „ עוד ימצאו בעמנו ובארץ מגורינו עוד יתנוססו בקרבנו חכמים ונבונים אשר גם נדיבי עמים בם יתהללו, ובחצרות מלכים טובות לעמם יפעלו„? (מי עור ולא יראה בער ולא ידע כי רק את מאהבנו החכמים פעריל והדאקטער ראפאפורט הציבו לי רעיוני לכטרה ורק אליהם כוננתי חצי תהלותי אלה)? . וגם את עיר העליזה בראדי וחכמיה שמה באהבה תזכור. בדף ס"ז קראת בשם שארך החכם נ"י לכבוד ולתפארת, ובכל מקום מצאת עת מצוא לעשות חסד את החיים ואת המתים ממשכילי ארצך, לא עברת על פניהם לבלתי תברכם; ועתה איה איפוא פיך כי תאמר אשר ארצך שכולה ממשכילים וגלמודה מחכמים כי אין בלתך„? ועתה מאהבי! השכילו למצוא מענה לשואלי אלה, ומה השיבות לתוכחתם; ואם לא הבאתי עלי משנה קלון תחת כבוד? ולולי התאנף בי האדון פעריל וקרא את ספרי חי אני! כי גם הוא הוכיח את הנרגן מפריד אלוף ההוא על פניו לאמר, שקר אתה דובר על המחבר ההוא אשר לא ארעהו לגבר יהיר מנעוריו ואף כי עתה אשר ספרו בידי, הלא בו יפאר כל ישרי לב ומשכילי ארצו, ואיך יכזב בלשונו את אשר בידו ימלא?„ אחת היא על כן אמרתי, האהבה תכסה על פשעים ידועים. והשנאה תגלה גם פשעים בדוים. — האשמה השלישית האשימני האיש ההוא כי לא הללתי

על

על פניו משכילי ארצי, אנכי לא אכזב באמונתו לאמר כי שקר דובר, ואולי כנים דבריו, כי כן נהגתי עם האנשים כגילו, יען גר נודד הייתי בארצו, לא ידעתי מי ממשכיליה ומי מסכליה, ובעוד היותי על אדמתי שמעתי כי עד העיר מישקאלץ ארץ לא מטוהרה היא מחלאת הפראים הפרועים. ומחמת רעל הכלבים השוטים אשר כל הנוגע בם לא ינקה כי בנפשו הוא, — ולכן בדברי עם איש לא נודע לי שמתי מסוה על פני ורסן הדומיה על אפי לבל יגלה מה ומי אני. מי מאהבי ומי מריבי נפשי המה; ומה גם לפני איש אשר נתגדל בפולין, את ספרי לא קנה, לביתו לא אספני, ולא דבר עמי רק אולי בביתי או בבית זולתי, ולפניו לא אפונה כי סגרתי חדרי לבבי ומכל משמר נצרתי על דל שפתי לבל אחטא בלשוני; ואם שאלני דבר, מציתי תשובתי מבין שני, יען היתה יראת הסכלים על פני תמיד, כי לא לאיש הולך לב״ש רצון בארץ נכריה, למרות עיני סכליה. אף כי ימררוהו, וישטמוהו, — כאשר באמת הי׳ לי לשטן ולמורת רוח א׳ מסלמדי פולין אשר הי׳ למורה הוראה בסאנטאוו בעת ההיא — לא כן אנכי עמדי בבואי בחברת אחד מהמשכילים — אשר קנה את ספרי, אספני ביתו ושעשע בחברתי — כי לו אפתח עד ארגיעה ארובות לבבי, אראהו כל בתי נ־אתי וכל מחמדי מאהבי הכמוסים גם בירכתי חדריו ואשר בכבודם אכבדה; בשפתים דולקים אזכור שמותם, שבעתים אוסיף על יקרתם, ועל חכמתם וידיעתם שבעים ושבעה; ולא רק תהלת מעטי בתורי ההכמים המישרים אורחותם והנצמדים בקירות לבבי טפרתי, כי גם האיש אשר אדע נאמנה כי חלאת הטבע וזהמתה הוא, ומעולם לא האמנתי כי ימצא משחת כמהו בין הנבערים, ובכל זאת חי ד׳ צבאות אשר עשה לי הנפש הזאת כי גם אותו הללתי למשורר נפלא, ואך למען תגדל תפארת ארץ מולדתנו בעיני בוזיה; ואם בבזה נפש זכרתי, איך אשבח בטרגליות טובה התלויה על צוארי ועל לוח לבי תקוקה? — ואם לא אך תואנה הוא מבקש ורק תנואות עלי ימצא, איך נמחו מעל לוח זכרון איש המודות כמהו דבר מורנו ומאורנו הרמב״ם ז״ל, ואם יראה לו בו שום הפסד כפי מחשבתו יפרשהו וידון אותו לכף זכות ואפילו בפירוש רחוק. כמו שחייב עלינו בחק המונינו כל שכן בחק ידועינו וחכמי תורתינו המשתדלים להועילנו באמת כפי השגתם, ואיה איש מוסרי לא יהיו דבריו אלה לזכרון על מצחו תמיד? יקירי! אתה בחנת לבי אתך, בנת לרע מנוער ותדע כל מחשבותי אשר אני חושב על כל שוחרי טובות עמנו, ומה גם על איש רם ונשא הלזה, אתה קראת תהלותי כתבתי עליו אליך בהיותי בעירו ועיני ראו את אשר הפליא לעשות ארץ ציה למוצאי מימי התורה והחכמה, ותדע את אשר נלהבתי בעד כבודו עם כל מריבי נפשו בעוד היותי בזאמושץ גם עתה, חי ד׳ — עם אשכנזי אחד סוחר יין אשר עלה עשן באפו בשמעו תהלתו מפי וכי שפתי ישבחוהו. ואם יש את נפשו לדעת אם לשוני אמת תהגה, ישאל נגידי וחכמי פעסט ופרעשבורג, וגבירי ומשכילי

ומשכילי שאר הארצות אשר בחברתם התעלמתי ימים רבים לא את איש ריק כמאנטאוו אשר עוד צחנת פולין יריח בקרבו, ומבאשה עוד לא נטהר. —

ועתה עלי תשתפך נפשי, אתה אלקי המשפט! הזאת תגמולי חלף אהבתי העזה? הזאת משכרתי מחיר תדפי את כבודי להלחם בעד כבודו לבל יהי' לחרפות? שקול נא חכם לבב! שקול נא בכאזני בינתך קלות אהבתו אותי ורפיונה, ואם לא כעלה נדף אשר רוח תשאהו היתה לי מעת היותה. אם פשע קטן ומדומה כמוהו יוכל להפכו כמשיב יד מאוהב לאויב. — גם לו יהיה כדברי מחליק לשון ההוא, וכי החשיתי מתהלתו, הלבעבור זה ישפוך עלי כמים עברה בזרם אף ושטף חמה כבעל אחד דחשבים והדלי אישים? ואם קצור קצרו כנפי האהבה לכסות גם על פשעים נקלים כאלה. כי כקנף בורית גם ברית שלומו בהתעף עפעף יבקע, איה תפארת אדם עבור על פשע? וכי שואף כבוד ותהלה הנהו ומה גם מהנבזה בעיניו נמאס כמוני היום? הן ידענו כי לחליפות וצבא תמורות כל לבות בני אדם התעתדו, אך לא בפתע פתאום כחמר חותם להפך; חלילה לי לצירר צרור פשעים כאלה על לב אדם יקר הרוח, חלילה לי להרשיע איש מהיר אשר לפני מלכים יתיצב בחטאים לא יתגאלו במו גם חשכים, חלילה! האם לא נדעהו לנושא עון ועובר על פשע, וכי לא לעיניך חטא איש אוהב אמת, כי לעז פנים לפנים יקרא היום אוהב אמת, אשר שלח לשונו לחלל כבודו בפניו נשא והאציל עליו עוד מכבודו לפקדו בעיני מכבדו כי ייטיבו החסדם עמו, ורק אותי יעות בריבו לפקוד עלי עון מאפע אשר לא ארעהו?.

לא לא! על כן אני בצדק אחזה כי עוני זה רק כפים מעץ שמן הוא, בו יצית כדורת אש ועצים הרבה אשר לתבערה מאז הובנו; ובכל זאת אאמין כי גם נשמת ה' כנחל גפרית בערה בו, כי אם ברצותו דרכי איש גם אויביו ישלים אתו, מדוע לא אם ד' חפץ דכאו גם מרעהו רחקו ממנו. ולכן אגזר אומר כי מאת ד' הוא נסבה אשר גם פועלי צדק יתפרדו: למען נהיה לשמצה בקמינו אשר ישימו גורלינו ככל המון האנשים אשר להם יאות יותר הפיזור מהכנוס כי באמת אף אם העדר ההסכמה סגולה מיוחדת בעמנו, כאשר כבר העיר החוקר בעל בחינת הדת זה של"ג שנים, בכל זאת עשר ידות לנו בסגולה ההוא, ובמארה זו אנחנו נארים יותר מבתות זולתינו:

ועל כל אלה מי לא ידע כי רבים קמים עלי, רבים אומרים לנפשי שחי ונעבורה, ונשימה בארץ הודך וכבודך לעפר נשכן סלה; וכי תשאלני על מה יריבוך, על מה יציבוך למטרה מול חצי נאצותם, ובלעגי מעוג ילעגו עליך ועל פועל ידיך? על זאת אשיבך „ הסבות רבו כמו רבו, והעולה על כלנה אודה עלי פשעי כי אנכי הסבותי לי כל זאת:

וכדברי החכם „ גם האמלל לא זך תמיד מפשע, ואם חף הוא מעון, הלא מחטאת בלתי מתבונן בדרכי לבות מתי חלד נפשו לא

נכתה

נקתה, אנכי לקחתי לי קלון מורי זאת לי, כאיש נבוב שגיתי בהבנת דברי מורי ז"ל, אוהב מוסר אוהב דעת, לחשוב כי גם כל אוהב דעת אוהב מוסר. וכל דורש דעת דמיתי גם אוהב דעת הוא, ועל כן הוצאתי משפט מעקל כי כל דורש דעת הוא אוהב מוסר, והרהבתי בעבור זה עוז בנפשי ליסר בתוכחתי לבקרים את צעירים סמוני לימים ולנסיון, על כי כנגע נראה לי בתהלוכותיהם ומעלליהם, הה! מומם חשפתי לעיניהם ומומי העלמתי עיני, כי כבוער מדעת להבדיל בין אוהב דעת ודורש דעת שכחתי דברי החכמים קאנט ושיללער אשר הורינו והעירתי כי גבהו שמים מארץ כן גבהו דרכי ומחשבות הראשון מהאחרון - והמה בלי שפק יעזרו לרעתי ולהותי יועילו להסב מעלי לב יקר מכל משכיות לבב. ואני טרם אכלה לדבר, כי נחר גרוני, אתן לך עוד אות אמת כי העון אשר העלה המחליק לשון ההוא על צווארו, רק פרי שנאה אשר כבר שרשה שרשיה הוא.

הן כפר לי הרב פלוני אשר בהיותו בבית האדון פעריל בשנה העברה, שמע מפיו כי פנה לבבו מעמי, והמורה המשכיל היקר שטערן נ"י דבר עלי סרה ונתן למשיסה כבודי וספרי לגדופים בדברים שמעה אזני ותבן להם כי לא מלבו בדא אותם הרב ההוא, אף כי שקר תרמיתו ותמיד כל היום כזב ושוד ירבה, ועתה אשאלך מי הגיד לו כי אעמוס על נפשי אשמות גדולות ונוראות כאלה בעוד לא זמם הוא ולא זממתי אני לנסוע להונגארין? ראה אחי! ראה איך הבנים על פנת גג ירקדון עוד בטרם הורים ילדו!, כשמוע ידידינו הרב הנזכר דברי אלה אשר ממעיני לב טהור יקרו, השביעני לאמר כתוב זאת זכרון בכפר ושלחהו לאוהבנו היקר נ"י למען ידע כי חף אתה ולא עון לך, ואני אבוא אחריך ומלאתי את דבריך, כי כן ספרת לי לתומך וכה עניתיך ויעצתיך, — ואנכי שמעתי לעצת חכם יריתי אבני לבבי על ספר, אף כי ידי לאו, וכל בדי עורי כנטל החול יכבדו עלי כי גם בריאות גויתי בגדה בי, היתה את מאהבי בקשר למרר חיתי ולזנות משלום נפשי כאשר יעידני ידידנו הדאקטר נ"י אשר מידו אקח מזור זה שבועים, ועל כן דברי לעו אף כי ארכו ועליהם אין להוסיף כעת:

אולם אשר יהמה לי לבי ואשר ירחש דבר טוב מכבודו ומיקרתו, יראו עיני כבודו אם ישיב ד' שבותי וירחמני לשוב אל ארץ מכורותינו ומולדתינו היא חלק איירפא -- כי את מאהבי אשר רק בקדמוניות יתבוננו שלחתי ארץ קדמה ושמה אשפוך שיחי בחיקם. ועם אהובי העושה נפלאות באייראפא אדבר דברי בעידו ונחלתו, שמה אצמיח צדקו ואור לה נגד השמש ונגד שונאי חנם המבקשים כבודו לכפותו ולגרשני מהסתפח בחברת מאהביו ומכבדיו. ועתה אחלי פני אדוני להשיב לי ששון אהבתו ולשמח נפש דאבה מחמת מציקיה — הן מה יסמכנו להם עלילות דברים כאלה אם מפאת אהבתו אותי, הלא בזאת חסר לא יבואני, כי מה אנכי שואל מאהובי, הכי אמרתי מעודי הבה לי ומכחו כי ישחד בעדי.

ואם כפאת אהבתי אותו, ידע אדוני! כי גם אם בשתי ידיו למדחפות ידחפני, ואם קבעת כוס התמתו לרויה ישקני, אנכי לא ארף — כל עוד נשמת שדי תניעני ואור שכלי לא יעזבני, להיות את אשר הייתי מאז אוהבו מיקרו ומכבדו בכל עוז ונפש.

שמשון בלאך הלוי

אחת אשאל מאדוני ואותה אבקש שדברי אלה יהיו לו לבדו ואין לזרים אתו זולת אשר ידע כי דורש טובתי הוא ולא יגלה לזולתו מה אתו לכל יהיו דברי אלה לאבני נגף הלילה:

נקרא נקראתי מן מאהבי עצמי ובשרי להגיד אמרי אמת, בלב שמח, אמרתי הנני, הנני. כן דבר ונכונה בפיו כי עוד בטרם ספרתי לו מאגרתו הנכבדה, עוד לפני זכרתי שבו היקר, כבר החל הוא במרוץ ספוריו מתהלוכות דרכו להעלות שם האדון הנכבד על שפתיו, באמרו מה גדול שמו שם בקצוי ארצות אונגארין, פרעשבורג פעסט ואובין יזכירו תהלתו במפעליו לעמו, גם מהלל ספרו היקר מגל"ט לא ימוש מפיהם, לזאת איפוא גם אנכי אחשוב איש סאנטאוו למוציא דבה ודובר שקרים, ובכלל יאות לכבודו למצוא רק הטוב בדורשי טוב ולא אחרי מומים לבקר, ובפרט כי לא רבים ימצאו בארצינו אשר דרכי חייהם כאות נפשנו; מתי מספר המה ונער יכתבם, אחשוב ואדע כי ידידנו זה בין מתי מספר אלה ימנה. ולמה נגרע אפוא מהסתפח בחברה קטנה הלזו, אשר בתוספת יתר גם אוהבו באמת ומוקירו בתמים:

שלמה ליב רפאפורט:

ב"ה יום ג' כ"ב סיון תקפ"ב

יברכך ד' וישם לך ש"ום, ידידי כנפשי וש"ב, הרבני המופלא בתורה החכם השלם המשכיל היקר. מליץ מפואר ונבון לחש כ"ש מ' שמשון בלאך הלוי

כן משפטיך אחי! אתה חרצת! עיני ראתה ותעידך, כי תצדק בדברך תוכחה בשפטך. יתרון לעיר בראד מכל ערי ישראל אשר בארץ הזאת. גבהו תהלוכות אנשי' ומחשבותיהם מדרכי ומחשבות אנשים אשר בשאר ערי המדינה, כגבוה שכל איש המעלה מעל שכל ילד רך וקצר בינה. האמנם עיני בשר לנו. ובזמן ימים אחדים אין די שפק לגזור אומר על תכונת עיר רבתי שככה היא. אפס זאת לא אפונה עובר אורח כמוני כי יסתופף בהיכלי', ניב שפתיו לא יחשוך מהגות בטוב יושבי' וענות צדקתם כי רבה, וגם זה לבד אות הוא על רוב מעלותם ויתרונם - לא תוספת איפא על חשמעה בהקדמה לספרך היפה

היקר שבילי עולם, גר ותושב הייתי עם אנשי עיר העליזה הלזו, ובצדק ספרת דרכי' אשר מצאתם טובים ויפים לפניך. ראה זה לבד מצאתי ידיד אהוב! כי במתי מכפר מצעירי הנערים נמסך זה מקרוב רוח עועים להשליך אחרי גיווּ תפארת ישראל היא שפה עבריה הקדמוניה, וללעוג ליקהת אם אשר משדיה ינקו גם בנים מוזרים לה עתה. —

אמנם! מום יחשב זה לעיר יקרה כזאת שכלה תהי' מתאימה, ושמץ דופי לא ימצא בה. אך זאת נחמתי כי עוד מעט ויבחרו באשר בזו וימי הבזיון לא ימשכו, יען לבם נכון לכל טוב ותושי', ואשר תמוט רגלו עד מהרה יכונן אשוריו. אך זאת דע כי מרבית המואסים הרם, מילדי נכרים המה ולא בראד עיר מולדתם. המה אשר באו מרחק לדרוש דבר חכמה בבית ספר המפואר אשר בקרבה, גם לשאוב ממעיני ישועתה, וברגליהם ירפשו כל מקור נאמן וטהור. הנח להם, גם הם ינחמו על אולתם, כי ילמדו דעת ממושיעיהם ומחזיקיהם. —

חכה נא אחי כמעט רגע, אז תראה ושמחת. עיניך תחזנה ספרך כליל היופי בצחות לשון עבר, אשר עוד גם עתה שלמים וכן רבים ישישו כי ימצאוהו ויברכו שם כבודך, עד מהרה ביד כל עלם תופש מדע ימצא. כלם יקראוהו ויהללוהו, כאשר לו נאוה תהלה. כי בלי פה חנף אוכל הגד לך — מופת הוא לכל שוקד על דלתי המליצה כל ספרי לה"ק אשר חוברו מיום משכילי ברלין חדשו נאוה, לא דמו אליו ביפיו. למדת אחי להבר הנעים אל המועיל, ותוכל, הוסף נא ידך עוד וכלה יתר החלקים. ועשה והצלח כי נתן ה' לך לשון למודים לדעת לעות כל דבר בעתו ובמקומו ובין הרבה ממוקיריך ימנה תמיד גם אוהבך כנפשך ומוקירך.

כ"ד שלמה ליב כהן ראפאפורט

דרוש למעני בשלום כל ידידינו השלמים וביחוד בשלום הגאון הישיש צבי ישרון מ' יעקבקי לנדא נ"י. אתה ה' תשמרהו ימי חייו תרבנה עוד, בל ירע יתר שנותיו לאורך ימים, ע"ש בנו החריף החכם הנגיר נ"י. ובשלום הגביר המופלג השר הנכבד מ' יהושע נאטאנזאהן נ"י עם בניו ונכדיו היקרים ומסולאים, ובשלום ידידנו וידיד כל יודעיו החכם החריף הגביר המנושא מ' אלכסנדר זיסקינד קאליר נ"י.

אחלי אהובי! כל דברי אלה יהיו רק לך ולאנשים אשר כגילך ממתי סודך נאמני רוח וכבמי דבר, פן יפגעו בנו נערים ויתעללו, ובאמת לא עלינו לפתוח פה בשער ולשפוט ברבים על עיר ועל אדם יחד. ורק כאשר ישפוך איש שיחו בחיק רעהו הגדתי לך היום את אשר בלבי. אך לא להשמיע קולי בהמון, במהלל קרי' או בתוכחות איש מגמתי חלילה, כי מי אנכי? ומה חיי?, כל בית אחותך ת"ל שלמים ובריאים. בבואי הנה מצאתי את אחותך פח והבטיחה לשלוח עד מהרה ארבעים או חמשים מספריך לידי וע"י מוקדם אשלחם לך.

שפטת

ב"ה

שפעת ברכות ושובע שמחות לכבוד אהובי וידיד נפשי הרב הגאון המפורסים החריף ובקי נ"י ע"ת פה"ח כש"ת מוה' צבי הירש חיות אב"ד ד"ק זאלקווי והגליל נ"י:

כאחד הילדים החכמים בעיניהם ואת פי השכל לא ישאלו, דמיתי גם אני בילדותי אשר רצון ר' יוסי בהתפארותו מעולם לא אמרתי דבר וחזרתי לאחורי (שבת קי"ח) הוא שלא שב מימיו מדבריו ולא ניחם על עצתו לאמור כי יען בושת לביתו או לזולתו; אולם אחרי רואי אשר רבינו מאיר עינינו רש"י ז"ל לא חפץ בפי' זה. ואחרי שובי להתבונן דבריו בשום שכל כמצוה עלינו — ומה גם אחרי רואי כי המשורר ר"ש ד"ל אשר כל ראשי חכמינו כקליפת השום בעיניו ודק בכבוד רש"י לבד עוד יתימר — נחמתי על כי נסכלתי לפרש פי' משגה ישרים בדרך לב נמהרים, החושבים בלבבם מה שיעלו על שפתם ולשונם השכינה מדברת מתוך גרונם. ומה שיעשו בעונם וילכדו בגאונם הם עושים רצון קונם, ולכן לא יודו כל ימיהם על האמת ועד נצח לא ישובו מכסלה, כעדות החכם חזית איש אץ בדבריו תקוה לכסיל ממנו (משלי כ"ט) רצונו כי הכסיל קצר רק מצע שכלו מלהתבונן, אבל לפתח תקוה הוא רובץ אם רק את חכמים ילך וישמע לעצת יועצי שלום, יחכם. כאומרו ואת נועצים חכמה. ושומע לעצה חכם (שם י"א י"ב) רצונו אף כי איננו מהיר התבונה וכליות יועצות אין לו. בכ"ז יען לבו יקבוץ עצות מרחוק ומקרוב במועצות ודעת אם יצא לחוץ ידבר חכם יחשב, ותקותו לא תכרת כי יחכם גם באחריתו באמת, לא כן האץ בדבריו ונבהל בעניניו אשר יעוז בהותו על רוחב תבונתו, הוא אל חכמים לא ילך ולא ישאל בעצת נפשו בשובה ונחת — כי עצת נפתלים נמהרה — ואף כי בעצת זולתו ולכן נכזבה תוחלתו למצוא עוד מזור לאולתו. — מהולל אקרא יוצרי מבטן לעבד לו! אם לא נהנתי כי יפתח לפני אוצרו הטוב בחכמה ותושיה להיות איש מהיר, מה רב טובו כי לא שמני גם איש נמהר לירות במו אופל דבר מר? ואם לא שמני גבר חכם. שוש אשיש כי גם לא איש תככים; ולו איחל אם רק תום ויושר יצרוני אך טוב וחסד ירדפוני. —

אדוני שאל מאתי כי אכתוב דברי שלום ואמת לאהוב נפשי (אוהבי לא אכנהו כי מי הוא לידי יתקע אם עוד יזכרני או יאהבני אף כי כאוהבים דבקים מאחים היינו בווינא, וגם בפראג בשנת תקפ"ד הרבה להיטיב חסדו עמדי. זכרה לו אלקים לטובה וגם מלפני חסדו לא תמח כל עוד נשמת שדי תניעני) הוא הרב הגביר ראש עדתו ופאר אומתו מ' משה לנדא נ"י. וכי ארבה לי נתר ובורית לרחוץ בנקיון כל האשמות והמגרעות אשר האשים במו את מעכ"ת במכתב מרורות אשר השיב על המרורות כתב לו מעכ"ת בראשונה; עיני לא ראו המכתבים התם רק מכ"ת הכביד עלי מלים ובקשתו אזני שמעה ולא תבינה

הבינה לה, ולכן בתומי וטוב לבבי להפיק רצון ולמלאות משאלות כל אשר אל זרועי ייחלון ואף כי משאלות מכ"ת נעתירתי לו בחפזי.

ובבואי לביתי בעש"ק החלותי לכתוב להרב הנזכר. הודעתיו כי עודני חי ועוד לא שכחתי ואשכח כל תגמולוהו עלי — וכי גדול חסדו האחרון אשר עשה את שארי וריעי הרב הגאון דט"פ נ"י מן הראשון אשר עשה עמדי. — כי אמרתי איך אעבור על פניו ולבלתי אברכהו אם על היד ושם הציב לו בחייו לכבוד ולתפארת בלבות כל ישרי ותמימי דרך. כי מי שמע כזאת מי ראה כאלה? או מי לא יודה כי הגדיל לעשות מבן ישי לאויבו ומבקש רעתו (ש"א כ"ד)? — ומה גם בארצנו אשר רובם וכמעט כלם הם רק כפויי טובה אבל לא כפויי רעה חלילה. ואם רק על פת לחם יפשע גבר נגד רעהו או יפיל משערות כבודו ארצה, ינטור לעולם ועברתו שמורה לו נצח. ואשר נשבע להרע לא ימיר גם בהמיר ארץ? — ואם על חסדו וצדקתו לעצמי ובשרי בחירי רצתה נפשי אשר אהבת עולם אהבהו; ואף אם הוא לא כגמולי ישוב לי וכמת מלב ישכחני, חי נפשי! כי סלחתי לו ואנכי לא אשכחהו. ואל אל טוב וסלח אוחיל כי גם הוא יעביר חטאתו נגדי ויסלח לעונו כי רב הוא. ומי ברבני ארצנו נאמן בברית אהבת רעים יותר ממנו? וכי לא כולם יאמרו די רק למעטי רומסי ביתם מתי סודם הרעים אשר על ידם ירעו וישחיתו. (ולכן רבי' הקדוש אשר הי' נשיא בן נשיאים וגם חכם ללמוד מהנסיון אשר סביב הגדול העומד לנס רשעים יתהלכון מלשינים וחנפי לב אשר יצודו בפה חנף ולשון תהפוכות להשחיתהו וכצנה שקרים יעטרוהו.

ובעבור זה הישרים בלבותם ימנעו רגלם מנתיבתם כמאמרם ורצוי לרוב ולא לכל אחיו שפרשו ממנו סנהדרין, ולכן השכיל רק הוא לומר לעולם אל ירבה אדם ריעים בתוך ביתו וכו' (ברכות ס"ג כי אין חכם כבעל הנסיון). וזאת שנית ומה להם לאלה מהלכי שתים אשר בלבבם הם רוכבי שמים עוד ריעים להתרועע? או מי יסכל עצתו ויחרף נפשו להתרועע עם אלה הראשים ושלוי עולם אשר השגו חיל להפקד בידם מפתחות הגיהנם והג"ע, אשר ידבר להם חלקות יושיבוהו בגן עדנים בגן רוה, ואשר יגיד על פניהם דרכם יזהר בנחלתם שלא יכוה? ומי יתהלל כמוהם אשר להיות נוקם ונוטר בחמת עכשוב לצדקה לו תחשב? ולכן שומר נפשו ירחק מהם. —

אחד מחכמי זמנינו אמר „ גם היותר טוב וישר אם רוממתהו (או הורדתהו) ההצלחה (או קשי יומו) לשבת על כסא רבנות והיכולת. יפיל מיד תרדמה על רגשת מורשי לבבו, ואף גם ילדי שכלו יוליך שולל ולא ישאיר מהם רק אשר יהיו ללבו למשמר לבל ינער עוד ויקץ. וכתב הרמב"ם בפי' המשנה כמו שאמרו כיון שנתמנה אדם פרנס על הצבור מלמטה נעשה רשע מלמעלה. ובחנם בקשהו הגאון רי"ב ולא מצאהו כי מפורש הוא להמבין (בסנהדרין ק"ג). — ולכן נשאתי גם אני עון חטאתו סלה. ורוממתהו בעיני החכם הנזכר כי

באמת

באמת חכם ואיש חמודות ירא ד׳ ואוהב עמו בעוז ותעצומות הוא מכל הרבנים אשר ידענו בזמן הזה — ואחרי כי השלמנו מהללי מעלות הגאון ההוא בע״ש, דמינו למלאות בשבוע הבא הבטחתנו למלל גם גבורת מכ״ת ולהשמיע כל תהלתו ולגול מעליו האשמות התגולל עליו החכם לנדא. ביום הראשון נקרוא נקריתי ללבוב, ושמה נועצתי את רב מופלג וחכם אחד ממיודעי ושפכתי בחיקו מרי שיחי וחמת רוחי לאמור „הן מעודי לא אביתי להתערב עם שונים, מיראתי לבל ישטפוני מים זדונים, עתה יקשתי לי ונלכדתי לדבר טובות גם על שני גאונים, והמה כתבו איש על רעהו גרופים המונים.

ואם גם אני אבחר לשון ערומים להודיע רק חמודתם כאוהב וריע, אהיה גם בעיני החכם לנדא גם בעיני כל קורא כמתעתע, אשר יאמר, כאשר כתב, לא לחנם פזר הגאון מזאלקווי מעותיו גם לזה המחבר איש שלומי אשר בטחתי באמונתי כי עתה הגדיל עלי עקב לעקבי, ועקב בושתי ובושת הגאון מט״ת אשר להבאישנו כתב אלי עלי מרורות, הביא לנו עוד את זה הבא לטהר טנוף מעשיו ולרבות עוד בתהלותיו. שישו בני מעי שישו! כי כל דברי עוצב אשר כתבתי לו לא כאלו משה מפי עצמו אמרם, רק כאלו משה מפי הגבורה אמרם באמת וצדק „והבאתי עלי קללה תחת ברכתי כהיום הזה„ — עוד אני מדבר וריעי הנזכר חגור חמות כאיש ערוך למלחמה לקראתי חלילה לך מעשות כדבר הזה.

הן את משכילי ארצנו רצת וילאוך ואיך תתהרה את הרבנים? הלא תדע משלי הקדמוני אשר בפי האשכנזים, הנשים והכהנים הם שונים ומתלעות למלך בלהות „אשר אין לו מה לעשות ויבקש מענים, יקח אשה יבן לו בית ויריב עם כהנים, החסר תלאות אתה מהשנים הראשונים כי תבקש לך גם את השלישי? אל תבקש. האם לא העידות באהובך הגאון מזאלקווי לבל יתגרה ברעה ולבל יעפיל לעלות במעלות וגל, והוא עזב את עצתך ושמע לעצת ילדים, השיאוהו אנשי שלומו ויכלו לו. פעמים רבות הבטיחך כי לא כתב שמץ דבר מר על ידידך הגאון מט״פ. ועתה כפי הנשמע תוו יעננו כי כחש בך. על החכם הגביר לנדא שפך כמים עברתו יען מה. יען שלח אגרות הגאון הנה למען יבוש ממועצותיו.

ובעצתך לא שאל אף לא מה טובו ותכונתו של החכם ההוא אשר רק אתם תדעהו כרחוק ומקרוב. עתה נשובה ונחקורה מה פשעו של החכם לנדא גם אם ברור כשמלה יהי׳ כי הוא שלח אתהן מדעתו ורצונו ולא חלו בהן ידי זרים, אם נקיות וטהורות הן מלה״ר ודברי מתק כאשר נקוה מגאון כמוהו כי פי׳ דברי ר״י כפירש״י שאם בא מי שאמרתי עליו דבר ושאל אם אמרתי עליו לא חזרתי לאחורי לומר לא אמרתי. לפי שבתח״ה אמת אמרתי ובאפי מרא לית בי׳ משום לישנא בישא „מה פשעו וחטאתו של חחכם לנדא אם הודיע ברבים דברים אשר פני כותבם לא יחורו להודות כי מפי עטו יצאו

יצאו? ואם כוללות הן נבילות ועדמיסיות של אלה אשר כבר כרתם דוד ברוח הקודש (ערכין ט"ו) ברכות יעטוהו כל אנשי אמנה כי מאמר חכמינו קיים מפרסמין את החנפים מפני הילול השם (יומא פ"ו). ? ולמה שם את האיש הרם ונשא האיש הטהיר אשר לפני מלכים יתיצב החכם לנדא למפגע לו כי פגע בכבודו ושדד אמונת רוחו? ואם לא השרוק הוא אשר אף גאוני רבני פולין ירהיבו עוד עוז בנפשם לשדוד אמונת נגידי וחכמי אשכנז? ומי הם אנשי אמנה אשר להם זולת מתי אהלם פועלי און משלחי גלימא דאינשי אנשי רכיל ירתיחו כסיר קהלתם בשקרותם ובפחזותם? רק מתי סודם הרבנים הקטנים וגדולים מכל גדולי הרבנים, כי הגדולים המה רק מגנבי דברים, והקטנים יגנבו דים גם ספרים? אלה החוקרים ממסך אשר ינועו בחוצות נגאלו ברפש וטיט כי יכשלו בהליכתם מרוב שכרותם והיו זרוע לבני לוט סלה.

אולם אחרי אשר נפתחו שערי הנבואה אנבא גם אני (אף כי לא אדע נפשי אם מאותם העדיפים מנביאים או מאשר נתנה להם הנבואה משחרב בהמ"ק הנני?) אשר מעכ"ת לא יקרא אגרתי זאת עד תומה, כי בעודנה בכפו ובטרם יקראה יקרעה ולא בתער הסופר רק בשצף קצף ובאצבעות ידיו, או ישתבח בעיר אשר כן עשה כאשר עשה לאגרת הרב לנדא. —

אבל אנכי לא אקצוף ולא אטור ולא אתעטף בטלית שאינו שלי להיות נוקם ונוטר, וברוח נכון אבטיחו למלאות משאלותיו אם יהי׳ לאל ידי, רק אם לא יהיה ענין עצב ונבזה כמוהו אשר הוגיעני בעצבון גדול ובכתיבת אגרת גדולה כזאת כי כשל בעוני כחי אצבעותי ינועו, ומעתיק נאמן לא אמצא בכל עת כלבבי.

ובלעדי זאת קשה עלי מאוד לקבץ ילדי רעיוני אשר יתרוצצו בקרבי ולערוך אותם בערך סדרים, ורק בזה מקנא אני גם המהירים גם הנמהרים אשר בטרם יחולו עשתונותם תוללה ידם מכתבים שונים, ובטרם יבוא חבל להם ימלטו ספרים, אלה מפז יקרים ואלה כיקר כרים. יברכהו ד׳ בכל מאדו ויצליחהו בכל מעבדו כאות נפש אוהבו מוקירו ומכבדו כערכו הרב מרוב הרבנים.

שמשון בלאך הלוי

ב"ה יום ד׳ א׳ דר"ח אייר תקצ"ו לפ"ק פה קיליקוב

שבעת ברכות, ושובע שמחות, יחולו על ראש ראש מאהבי שארי ולבבי הרב הגאון החכם הכולל הנודע לשם ולתהלה בכל הארץ כבוד קדושת שמו כוהר"ר שלמה יהודה ליב כהן ראפאפורט נ"י אב"ד ור"מ דק"ק טארניפאל והגליל. —

למה תרגזתני להעלות רעיוני הנפזרים החשוכים והמלאים עצב

עצב על ספר, ע"י מהתלותיך התלת בי באגרתך לידידנו היחידי החכם הנחמד והנעים מוה' מענדיל שור נ"י לאמר, בעבור מצבי פרוע ולו אור זרוע, שוקט ושאנן כזית רענן. לכן ישוב אחור ידו, ויעלים מני כל מעבדו? . חי ד'! כי לששון ולשמחת לבבי וכשכן בעצמותי הי' לי דבריך אלה, בראותי כי לא התרפית ביום צרה, עוד לבבך טוב עליך ולא צר כוחך לחרוז חרוזים יפות כמו בשלותיך, אוחילה למושיע ישרי לב. כי גם זה לנו אות לטובה, כאשר היה לבן קיש בראותו גדולת נפש דוד כי עוז לו באלקים, ובכל צר ומצוק מצאהו לא נפל לבו עליו, לאמר, ברוך אתה בני דוד גם עשה תעשה גם יכול תוכל. — אולם גם זאת תאמין לי יקירי! לו רוחקתי נדוד שכנתי באחרית ים ולא לקחה אזני שמץ מני משמרת פקודתך כעת, כי עתה מכותלי דבריך הכרתי שרב אתה — תן תודה! — אם עוד נחלת נשארת מאמונתך בקרבך — ההסכן הסכנתי עד כה לדבר דבר נגד אמונת רוחך? התאמין כן באמת כי אנכי יושב שוקט ושאנן בעיר מצער ובהלות במאורת צפעונים ומהבוא העכברים הלזו? או אשר לו אור זרוע בעת מצב עצמי ובשרי סגולת מחמדי, נפשו פרוע? וכי מצבך הפרוע לא יפריע פרעות בכל בתי נפשי ויהרוב כל מעיני מעיני? הנך רב! מי לי בלעדיך בתבל, זכור נא מצבי שבתי וקומי, גם בארץ מולדתי, בלעדי אוהבנו החכם הנזכר אין לי אוהב כלבבי או ריע להתרועע בעירך, סוגר לפני כל בתי מבוא כמו במאדריט וליסאבאן, ולכן עמך רק להיות, לא חפצתי עושר וכבוד וסגולת מלכים בארץ. נכון לבי ובטוח כי לבבך כלבבי יודע זאת, ומה חפצת כי אודיעך בספר אכתוב, אולי מהמון שמחות ואנחות שבעה לה נפשי מהשמועות הבאות. יום יום ממצבך מעת הפרדך מאתנו. ומה יסכון לך ידיעתם? ואם אולי אשר גם להכהן הגדול מאחיו יהי' הלוי לכהן, ולברכתי נפשך שוקקה. ולמה לא זאת מראש הודעתני כי עתה שבתי אליך ברכתי פעמים? עתה הא לך ברכתי ממצולות לבבי וממעמקי נפשי, יברכך ד' בממון, וישמרך מן המזיקן אשר יסערו להפיצך, וישמרך בארצנו מהכהונה נמבזה הלזו בעיני כל ישרי לב — וישמור פתחי פיך מלומר דברי טעם באזני חסרי טעם — יאר ד' פניו אליך ויאיר עיניך בתורה ובחכמה, גם יעיר עליך ושלם נות צדקך — ויחנך בסתר אהלך באמתיות משמחי לב כל הכמי לב, ויחנך בדיינים ושליח ב"ד אשר יהיו מד' כתות הנודעות (סוטה מ"ב) כי רק אז יגדל כסאך כאחד מגדולי הרבנים, ויראו ממך. — ישא ד' פניו אליך במשאות שוא ומדוחים, אשר ימלא אכמי דרשותיך בם למען תמצא חן ושכל טוב בעיני הכון עם שומעי כזב — וישם לך שלום מאוהבים בוגדים אשר מקרוב ינשקוך ומרחוק ינשכוך ויכתבו מכתבי עכל ופלסתר — וישם לך שלו' משאון וסאון הרבנים הקטנים למחצה לשליש ולרביע אשר כלם ינהקו יגעו יצהלו ידהרו עליך, ורק מקנאתם יביעו עתק בזעם וירעמו עליך רעם — אולם אנכי מלאתי כח את רוח קנאתי אמצתם במו פי ודברתי על לבם

דברים

דברים טובים ונחומים, נא אחי! בבא בבריתכם אל תרעו. אל תיראו כי יוציא חלילה יקר מזולל ומפשעיכם יהי' מחולל, וכי יפריע העם ממעשיהם ומנהגיהם הנשחתים. אל תיראו מי לנו גדול בחכמי ארצנו מהאיש רם ונשא החכם הגביר אשר לפני מלכים יתיצב מר"י פעריל נ"י אשר ישא הוד ונזיר אחיו הוא בעירו, ואף כי ד' הצליח בידו לעשות תושי' ולבנות מקדש כמו רמים היא בהכ"נ חדשה ביתר שאת ופאר על כל בתי כנסיות אשר בארצנו. ושם שם לו חוק ולא יעבור לפאר ולרומם בית אלקי' לבל יקל אדם ראשהו בשחוק והתול ושיחה בטילה, כמצוה עלינו בש"ע א"ח סי' קנ"א ואשר יזיד לעשות אחד מאלה יבהלוהו משם ולא יבא עוד אל הקודש! והתברך בלבבו כי ישנה בזה מנהג ישראל מדורות עולמים להקל ראש במקדש, וחשב כי ממנו ילמדו וכן יעשה שארית ישראל גם בבתי הכנסיות הישנות וממקדשם יראו—וכן יכדו ידיו בית מדרש לתורה ולתעודה, ולכל חכמה חמודה, ואין מלאכה או אומנות אשר לא ילמד את נערי עניי צאן עמינו למען יחיו מיגיע כפיהם ולא יהיו עוד אסופי רעב בארץ. גם ילמדם מוסר ומישרים למען לא ישלחו עוד ידיהם בעבירות שאדם דש בעקבו כמו אלה וכחש גנוב רצוח ונאוף והשבע לשקר. ואם לא כל אשר פעל ועשה מאפע? כי העושה אלה לחפריע את העם ממנהגיהם היצלח? ואם לא מעטי המשכילים ובעלי האומניות אשר לקחו מוסר, ואם לא כמר מדלי וכשחק מאזנים יחשבו לעומת ההמון הרב משארית ישראל אשר יעשו עולה וידברו כזב וימצא בפיהם לשון תרמית? ומה אומר מסגולות שלומי אמוני ישראל הנחסים באשישי ענבים אשר כתבו על הבהכ"נ הישנה, שקץ תשקצנו וגו'? או מאשר להטו מוסדי נפשם בכוסות מים חיים הנקרא אמת באמת בסוד "אמת "קנה "ואל "תמכור) ויראתם כנחל גפרית בערה בם? כי המה שברו דלתות בכה"נ הישנה בליל ש"ק הגדול, וטנפו את הארון הקודש ואת התיבה ברפש ובזפת? — ואם לא כעם אויב יגורו כי עתה הרגו במקדש ד' כהן ורב, או קרעו ס"ת בחמתם (יבמות צו) מבלי פנות אל כבוד ומורא מקדש העומד כמה מאות שנה? ועתה שאו ק"ו בעצמיכם אם החכם הגביר ההוא עם כל תקפו וגבורתו וגם מצות המלך, לא יוכל אותם דבר, ולא רק לבל יקלו ראשם כ"א לבל יתעבו מקדש ד' בתועבות ושקוצים אשר גם שובינו ותוללינו לא יעשו כאלה בדורתינו, ואף כי רב חדש ובלתי עשיר ירהב הלילה עוז בנפשו לעקור או לשנות מנהג אל תיראו? ואם לא גבר חכם בעוז הוא אשר לא יבין כי לא כימים הראשונים ימינו אלה אשר בהם היינו ללא תורה וללא בצדק מורה, רבנן מחניפי אהדדי, ומיום שגבר אגרופה של חנופה נתעוותו הדינים ונתקלקלו המעשים ואין אדם יכול לומר לחברו מעשי גדולים ממעשיך כי איש איש כל הישר בעיניו יעשה, וכאשר יעשה כן הוא המנהג. והמנהג עוקר ההלכה, זה עובר זמני התפלה? ומה פשעו כן

הוא המנהג, עוד סימי קדם — וה הוציא ש״ר על חברו — שאין לו מחילה עו״מית לעדות הירושלמי ב״ק פ״ק. וזה רודף את רעהו יתעולל עלילות ברשע בערכאות לאבד את ממונו. ווה ינבל מקדש ד׳, ומה פשעו כ״ה המנהג בארצנו וכן יעשה לכל הרבנים אשר יקפצו ידם מלתת כספם להקדושים אשר בעיר מחיר ח״י — חי אני! כי בחורף זה הסגירו תלמידי הרב בעיר קטנה בארצנו כלב בביהמ״ד והכוהו מכה רבה מאוד בספרים גדולים וכבדים, וירא הכלב כי אבד מנוס ממנו, והתבונן כי בחרוהו לרב תחת רבם ללמוד ממנו מלאכה ספוא״ה הלזו, רצוני עריפי הכלבים — כי לולתה לא יצליחו ובה ימצאו חית ידם ברבות הימים — וקפץ ושבר החלונות והיתה לו נפשו לפליטה, השמועה כי באה באזני, ושקלתי במאזני בינתי אשר התלמידים ורבם והכלב פטורים מלשלם; התלמידים יאמרו יען ידעו כי לא יצליחו בלמודם מרבם הראשון העושה מלאכת ו״י ברמי׳. ולכן בחרו להם מלאכה קלה ונקיה, כי נקי היא מהפשט נבלה בשוק, אשר לבל ישתמשו בכתרת של תורה התירו חז״ל (פסחים קי״ב), הרב פטור באמרו אם שכור אסור להורות פן ישנה לשעתו, ואף כי ללמוד להתלמידים דרכי הוראה, כי הם ישנו עולמית, והוא ק״ו שאין עליו תשובה. — ולהכלב יאמרו יישר כחך ששברת, ודרשתך טובה מדרשת הרב כי אתה שברת רק החלונות ובאונס; והוא ישבר ויסגר יכתת ויקצץ מקראות ומאמרי הז״ל בדברי לצון ובלצון. והעם יושבים כלואים רעבים גם צמאים עד חצות היום. כי הרבנים שהיו לפניו דרשו בעלות המנחה, והרב הלז ידרוש בבוקר בעבור ב׳ טעמים א׳ משום שבת קנ״ב. וב׳ משום תענית ק״ו! — ומבקש עוד שכר על הדרישה, מה שהיו נותנים בנפש חפיצה על הפרישה — וכן הי׳ כי תקנו החלונות על הוצאת הבהמ״ד. לימים נדברו יחד הרב ואחד מיקירי קהלתו, ובאש עברתו שאל את הרב הלבעבור זה נתתי ספרי הרי״ף ד״ו בששה כרכים ושאר ספרים יקרים לבהמ״ד למען יכו בם תלמידך כלבים? וענהו פני הדור וכו׳ הנח להם לישראל כן הוא המנהג בכל בתי מדרשות בארצנו. — וזאת תורת המקדש וקדשיו בעיני המתקדשים והמטהרים בדורותינו, ולמה לא תגורו מפני רב חכם כי יסכל לחרף נפשו למות להפיל חלילה משערות המנהגים ארצה, אל תיראו — זכרו זאת והתאוששו, ואם לא גם מהרבנים פ׳ פ׳ אשר היו ג״כ משכילים בלשונות ומדעים וכי לא גם מהם יראתם פן יהרסו אל, להרוס במות מנהגיכם הרעים והנשחתים, ועתה איה פחדכם ומוראכם? ואם לא נצרו גם הם על דל שפתם וישומו יד על פה מלהוכיח את העם דרכם ומנהגיהם על פניהם? אם מיראתם לנפשם לבל יתנו עליהם בקולם, הראיתם פלוני אשר כלה ימיו עתותיו ילכדנו — בלמוד התנ״ך, ובמדעים חיצונים ובלשונות הגוים. מים חיים — בחבלי חטאתו יתמך — מים חיים לא בא אל פיו, ובסים סרוחים לא תהחץ לסרי, עתה יפסיע על ראשי עם

קדש

קדוש אשר לא התגעלו בתועבות ההם ווכיחם עוד על פניהם למען ילמדו דרכיו וילכו באורחותיו! או אולי השכילו כיתר הרבנים אשר זה דרכם שכל למו אם הצליחו לעשות סד"ת עטרה להתגדל בהן, וקרדום לחפור בהם, יאמרו למענינו ילך העם שובב בדרך לבו והבאים אחרינו בהמות ירעו, אם אך שלום ואמת יהי' בימינו כי קבלה בידם אשר רועי ישראל ירעו רק אותם ואת צאנם לא ירעו (יחזקאל ל"ד) החשו וראיתם ושש לבכם אשר הוא ישוב אליכם ואתם לא תשובו אליו. כי תלאו את אלקי, ואיך לא תלאו גם את החכמים ודעתם תסכלו? ולמה תהדופו באף נבאה לבב למותת, החפץ תחפצו במות חכמים? הלא בשובם לכסלה וחיו. — ואם עתה הרבה לחטוא לדרוש ברבים פירושו על המשנה יברכוך טובים אשר באמת הוא מפורש בירושלמי שם. ובעל קרבן העדה מתמיה על רש"י על כי נד ספי' הירושלמי. ואנכי הבאתי לו ראי' מהכתוב ירמי' (ס"ד ט'), ובכ"ז אודה לדבריכם כי חטא חטאה גדולה. כאשר אשים מכשול עונו נוכח פניו במכתב מיוחד. אבל אתם אל תעצבו רגזו ואל תחטאו, לבל תדונו אותו לכף זכות, כי רב חדש הוא, ומעודו התעודד י"י יסלח לו — לחקור לחפור לתור ולדרוש רק אחרי האמת הן בהבנת כה"ק והן בתלמוד ומדרשים, ולפתע פתאום לעבד נמכר בעיר גדולה אשר יש בה הרבה כאלפי אדם אשר לא ידע בין ימינו לשמאלו ובהמה רבה. ומה לו לדרוש אם לא מעט דברים אמתים ויקרים אשר אסף בזיעת אף ויגיעת נפש — הן רק לדברי רוח אין קץ אבל לא לדברי אמת — ולכן הוחילו בתוחלת לא ממושכה, כי לא יארכו הימים ואבד כל חזון נכון, ובדברי אמת וצדק לא יחזיק בדק, ולא יפרוץ עוד בדרושים הנהוגים פרץ כי יהי' גם הוא חריף ושנון כמורג חרוץ, ובפלפולים נפתלים דרשותיו ישרצו שרץ, כדרשות אחד הגדולים אשר בארץ. — והשכותי מעליך מעט את תלונות שועלים קטנים ההם! —

ועתה קרב הנה זרע ברוכי י"י, זרע אמת! אוכיחך ואערכה לעיניך, ואת אשר נדרתי אשלמה, הטרם תדע כי אבדה חכמת חכמינו? ובנת נבוננו? גם בדעות גם במוסרים — הסתתר תחת צעיפי הדמיונות והמשלים למען תתראה רק לעיני הנשרים חדי הראות, לראות תפוחי זהב בתוך משכיות כסף, אבל לא לעיני חשוכים ומורדי אור, אשר עינם כהה תכהה, כעיני התנשמת לאור השמש. ולכן הרבה בן בוזי החוזה לדבר במשלים וחדות מכל החוזים שהיו לפניו. עד כי אמרו עליו הלא ממשל משלים הוא (שם כ"א). כי ניבא בתוך הגולה לעם שומעי כזב, (שם י"ג י"ט) אשר אזנם ערלה לשמוע דברי אמת, והוא הי' מנביאי האמת אשר לא ישקרו. וכזב לא ימצא בשפתיו. ולכן אלצהו ההכרח לשום מסוה המשלים על דבריו. למען לא יבינום רק מבקשי י"י אשר יבינו כל, ולדבר בחדות כמו מ"ם בראשית וב"ה באחריתו, אשר לא יבינום ג"כ רק אנשי לבב. העומדים

בסוד

בסוד ה' ליראיו · והעם שומעי כזב ישמחו באשר לא יבינו . "דבר אין לו שחר יפלא בעיני אויל, וחכם באשר יבין יתענג „ . וככה נהגו לפנים גם משכילי ובחורי הדרשנים, כמו בעל העקדה בינה לעתים ודומיהם . אשר מצאצאי הספרדים והאיטלקים יצאו . לסתיר עצות ודעות ולגלות מוסרים נאותים למצב דורם, ע"י דרושים במקראות ומאמרי חז"ל . אף כי בעצם הפירושים והדרושים, בחלה אולי נפשם כמו נפשנו ; אבל אנחנו בני פולין ואשכנז חסרי טוב טעם ודעת היינו מעולם, ומה גם מעת זנחנו הפשוט וחדלנו לדרוש אחרי אמתית הענין גם בהלכה גם בהגדה. ורק בילדי החדודים הלצות נמרצות, ופלפולים נפתלים ישפיקו . להם ישפוק אם הרב הדורש יעלה אל הארון הקדש וילחש דברי בלע באזני הס"ת — לו ישכיל לבקש ממנה מחילה, כי יהפך לראש משפטי ד' ויגלה בה פנים שלא כהלכה — אח"כ יהפוך פניו מול העם, העומדים צפופים באזנים זקופות כארנבת ופיות פתוחות כחמורים אל האבוסים, ואחוריו אל הארון (למען יהי' כמחיצה ויהיו הס"ת כבכלי בתוך כלי . ולא יתבושש להפוך משפטי ד' המתוקים ללענה . וישים פיו כחרב חדה להביע עתק ולהביא עצות מרחיק לק"ב רחוקים ולרחק קרובי' בזרוע חשופה, ולהניד ראשו ולערם שפתיו ולפתל ולעקש גיוו כנחש עקלתון . ולהרים ולהניף בהונות ידיו מלמטה למעלה בקהל עם, להראותם כי ירה כחץ יעוף את הפיל לתוך נקב המחט ולא חטא . והיתום עומד על ימינו לומר קדיש דרבנן, וכל העם ישמעו וירונו ופניהם יצהלו באמונתם, אשר לא רק מלאכי צבאות ידודון ידודון וכאיל ירקדון על כי הפליא לעשות ; והיושב בשמים ישחק וישמח בפלפולא דאורייתא, כי אם גם עצמות הרמב"ם ז"ל אחרי בלותם ת"ש שנים בעפר כדשא תפ־הנה, ושפתותיו עוד תודות ינובון להרב הדורש, אשר אל מחץ מכתו מידי משוגיו העלה ארוכה . אשר העם שלו ככה, אשר מאולתו ישא ברכה — ואתה נארת בריית הרבנים חללה לארץ נזר הדרשות, כי ירית אבני נזר ופנינים, תחת חצים שנונים, ובעת הדרשה לא קרצת בעיניך, ולא רקעת ברגליך, ולא חשפת את זרועך, אף לא הטלית קטן בין שולי בגדיך ובאמת אגיד לך, אם תוסיף לדרוש ברבים כדברים האלה אשר הוצאת מדברי הימים והבקורות שתחת ידיך לפני עם נבל כי נבול תבול גם אתה גם דרשותיך, ובצדק תתודה יום יום . צדיק אתה ד' על כל הבא עלינו כי אמת עשית ואמת הורתנו ואנחנו הרשענו וסכלנו לגלותם לפני עם שומעי כזב אשר לא נסה באלה . כמספוא לסוסים והחמורים, שבולת שחת ושעורים, ולבני חורים ושאננים, בשר יין ומעדנים יאמר משל הקדמוני . וזכור המחלוקת הגדולה שהיתה בימי הרשב"א ז"ל ע"ד דבר הגלוי, ותנחם . — אדע כי מלים תענני, ואיך אשים בנפשי שקר לדרוש דברי שקר אשר יהיו לזרא באפי ? הלא טוב לי לדרוש דברי אמת, אשר גם נפשי בם תתענג וישמח לבי גם אני ? ע"ז אשיבך הלא ידעת מה שכתוב בס' חסידים,

טובא

טבא ביש"ש חולין פ"א סימן נ'. בשעה שרשב"ג יצא לידון ליהרג אמר לר"י כ"ג אחי מפני מה אני יוצא ליהרג? אמר לי' שמא היית דורש ברבים ושמח לבך, וגהנת מד"ת. א"ל אחי ניחמתני. לכן שמע בקולי איעצך ויהי אלקים עמך, החלף דרשותיך המלאות אמתיות בדרשות הרבנים אשר בהגליל שלך המלאות התולים ושקרים הם לא ישמחו בדרשותיך ואתה לא תשמח בדרשותיהם, ותנצלו שניכם מעונש הנהנה מד"ת, וע"ז רמזתי בברכתי לבל תשא עון כהנתך ולא תשא עליה חטא, וק"ל ודו"ק כי נכון הוא, ודי בו"ה. —

בהיותי בלבוב קודם החג ספר לנו אוהבנו איש הרוח ר"מ הנב' נ"י אשר הרב הגאון דשם נ"י התנצל לפניו כי בדעתו ורצונו הי' להיות בתומכי נפשך וכבודך, רק איש בריתו ובן משק ביתו הידוע הראהו אגרתך בב"ח כי זדת לכפור בתנאים ואמוראים, לכן השיב אחור ימינו, ואני בבאי לביתי השתי ולא התמהמהתי לחפש אגרתך שמה. אף כי שפת לא ידעתי שמעתי, בב"ז הבנתי כי כונתו על מכתב כ"ג, ואם כי אני בעניי לא מצאתי שם זדון — אולי בעבור כי בעונינו קצרי הראות אנחנו, ואשר כפרעוש בעינינו יתראה לעיניהם כפיל. רק שגגה מצאתי שם באמת. מה שדחית שם פי' בעל שדה יהושע ואחזת פירושו של קרבן העדה שפירש כמוך, ובתוספותיו שם כתב, ובעל משנה למלך מפרש דר' ירמיה ביקש לנדות את ר' יעקב, ומה שפירשתי בקונטרס נראה לי עיקר. וכתבנו על הגליון (נ"ל שאין לו טעם וריח צ"ל). כי לא די שלא נתן לו המנורה ובזהו בדברים עדיין לא שב ירמיהו כדעתו מפני מה בקש עוד לנדותו? ור"ח ברי' דר"י עטושא ישב לפני ר' ירמיה כי כן נראה שם הלכה ה' שהי' תלמידו של ר' ירמיהו, ופירוש של הט"ל לפני מלכים יתיצב. אח"כ מצאתי שגם הב"י בטור יו"ד סי' של"ד פי' ג"כ כמ"ל, ותמהתי עליך מאחר שראית שם בב"י הגירסא ירמיהו מדוע לא ראית שהב"י פי' כשדה יהושע? וביתר אתפלא על הגאון ר"י בערלין שמציין שם בהגה' מהרל"ח אות ק' כ"ג„ ביאור דברי ירושלמי הלז תמצא באות ק' נ'„ ושם העתיק פי' קרבן עדה ולא השגיח כי פירושו סותר לפי' הב"י באות ק' כ"ג? — לולי יראתי כי תשא עלי משל ההמוני כילי כי יהפך לנדב יבשל חטין ושעורים ופול ועדשים ודוחן וכסמין בסיר אשר חלאתה בה כאחד„ כי עתה כתבתי לך כמה חידושים בש"ס ירושלמי אשר המפרשים נדו גם נעו מדרך האמת — לשמע אוזן שמעתי כי הגאון מפ... כתב לך גם לשמה מרות על דבר המקוה ולכן תערוג נפשי מאד לראות כח מעשיו בענין עמוק ונשגב הלזה, אשר לבי נכון כי הפליא לעשות חריזי פנינים מכפור כאפר וחריצי חלב משלג וברד — יהי נא מחסדך לשלוח לי העתק מאגרתו למען ישמח לבי גם אני מתורת חכמי ורבני דורנו, ואולי אבנה גם אנכי ממנו, כי נרע בינינו מח טוב, אם לרחוץ רק בנקיון כפנו כאש' עשינו מנערנו או כל בשרנו יבא בכים סרוחים ודלוחים. וכפינו לא ננער עוד מבצע מעשקות ונדו' גם אנחנו כאחד מהקדושים אשר בארצותנו, או

לנפף

לנפף יד ולהכות שוק על ירך, למען ידע כי יש שופטים בא״י.
ידעתי כי יפלא בעיניך איכה מהרתי לדעת בצר מעוני ומחשבי מגורי
מה תועבות נעשו בעירך ומענין דרשותך? וע״ז אשיבך כי למחרתו
הייתי ב״ז, ושמחתי לשמוע מפי כל העם תהלת פרשת הרב הגאון
דשם, כי הפליא לעשות, ושלחתי לו מחיר ספרו אשר מכרתי
ואנכי יראתי להראות לפניו, כי קבלה בידי אל תעמוד בפני הרב
בשעה שעולה מהדרשה ביומי דניםן מפני שהשטן וכו׳ בא״ח בקרתיו
והראני ס׳ כתב אוהבנו החכם מהרנ״ק נ״י מכל אשר נעשה שם.
וגם אותו אם אחבקהו בזרועותי בקרב כאשר אוחיל אוכיחהו על
פניו כי גליא רזיא הוא לפני גליא רזיא כמוהו ואתה דע לך — לא
לשוא מראש כתבת עלי „אך רב חרוץ אם יענה הולם פעם„ ראה
הלמתי ראשך והוגעתיך בלהג הרבה כהרבה מחברי ספרים בזמננו,
אולם על דברתי ואמונתי | כל עוד עטי בידי ואגרתי זאת לפני הנך
לנגד עיני, ובדמיוני אדמה כי אשתעשע ואשבע נעימות בחברתך,
ולכן צר לי מאד להשלימה ולהפרד ממך, ואחפש רוחי כפעם בפעם
ואחשבת רק לדעת מה תבקש מני עוד לדעת? ונזכרתי כי חמסך
עלי כי העלמתי ממך מעבדי, ולכן גם זאת אודיעך ובקצרה. בס׳
ויקהל משה (מובא בסה״ד שם שמאי) כתב כי לע״ל יהי׳ הלכה כב״ש
ולא כב״ה„ ופליאה דעת ממני, וכי תורה חדשה תצא נגד עיקר
דתנו? או כונתו לא בכל מקום רק בדבר אחד יהי׳ אז הלכה
כב״ש. והוא מה שאמרו בנ״ח בש״א פותת והולך ורמז בזה על מצבנו
כמו שאמרו אין ב״ד בא עד שיכלה פרוטה מהכים ודפח״ח וזה
כפתור ופר״ח וקרוב לאמת ובודאי אמת וק״ל ודו״ק, ואשר אני
מטצבי ומצב בני עירי אחזה כי ימות המשיח ממשמשין ובאין —
אחי ז״ל ד׳ יסלח לו עשקני ומת והניח יתרו לעזי נפש, אשר לא ידעו
שבעה כאשר תדע, ואנכי יושב כאדיר בעליתו לומד, מגיה ספרים,
אוכל משעבר ודואג על העתיד, שומע שועת נכאים צעקת עשוקים
ואנקת אביונים באין לאל ידי להושיעם כ״א באנחות לבבי ובנטפי עיני,
וכאשר תכבד עלי אנחתי ודאגתי לעפר תשיחני, אבליגה מעט
בתנחומות כל קוי ד׳, כי אשליך יהבי ג״כ על הנותן טרף ליראיו
ואוחיל שבשפלנו יזכור גם לנו, כי לא כלו רחמיו וחסדיו לא תמנו
ועל דברת מצבך הפרוע אנחם גם אותי גם אותך ידיד לבי בתנחומות
הרמבמ״ן ז״ל את תרגומו לאמור, אם לא עצמו מצמיתיו ורבו
מריביו כי אתה היה למותר — ברוך ד׳ כי פרץ על ידך פרץ
מהתנפים. ובמהרסי דת אמת ומקדירי זוהר ישראל בהבלי שוא
בתרמית לבם, דום לד׳ והתחולל לו השכם והערב עליהם לבהמ״ד
והם כלים מאליהם, ירעשו יהמו יחסרו במעט רגע אנשי מצותך,
יגרשו רפש וטיט אנשי מלחמתך, יקצפו בשצף קצף וכקצף ושטף
מים, תמם יהלכו. ואתה לכל ברי לב אנשי חסד תמימי דרך ושפתי
אמת יכונו להם, ועתה שלום לך ושלום לעוזריך יעזרכם ד׳ ויפלטכם
מרגשת פועלי און, כחפצך וכחפץ אהובך ואוהבך אחד ואין שני.

שמשון בלאך הלוי

ב"ה

בטרם אענה על שאלתך אני שונה באהבתי אותך להעתיק לך דברי חכם אחד מה שצוה אל בנו יחידו לאמור , רז לי רז לי בני יקירי! סוד כמוס עמדי עצור בעצמותי מתכונת חברת בעלי האסופות ועושי ספרים , אשר גם אנכי הייתי אחד מצבאיה , ולא אותו אגיד לך בטרם אמות? — והוא אשר מרביתם שונים הם בתכונות רוחם ויצרי לבבם מאשר יתראו ויתנוצצו מתוך ספריהם . אבל ידך למו פיך נצר מטעי , נצור על דל שפתיך לבל תעורר צפעונים צפונים במאורותם מתרדמתם , ואני עם כל שפעת בחינותי ונסיוני אשר בחנתי נסיתי ואספתי בימי חלדי היותי עורב ערובה בעד אמתית סוד זה . לולא קדמני עד אמונים יקר מחכמה וכבוד ווילאנ"ד , אשר בערך חין ערכו עדותי וערבוני אך למותר יהי' , ואלה דבריו בכל שנות דור ודור נמצאו אנשים בלתי צדיקים ותמימים בלעדי בספריהם . אנשים אשר יזמו לכסות רוע לבבם בדברים רתת ובקנאה לוהטת מדתי המוסרים ומשפטים ישרים , אנשים אשר כל מכיריהם יתעבום סורו טמא יקראו למו , אם לא תעצור בעדם המסכה הנסוכה על הבונים להתעות בפחזותם בנפשותם על ידי מסוה כזב , כמו תנועות שונות חרות , עקימת שפתיים , בגדים לבנים וקפיצת פנים , קריצת ענים וספוק כפים , חכם בני! ואשר בדרך תבונות לבך יותר מהמון הרב ההוא , ואל תשים שקר בנפשך ע"י חזיונות מתעים ההם , ואל תט אזניך לקול תהלת המהללים ביראה ורעד ובשפתים דולקים את המהוללים והיקרים ההם אשר לא נדעם רק מספריהם ; השמר והשקט בתהלותיך עדי תמצא עת מצוא לחקור את האיש ואת שיחו כאת ספרו . ורק אז אוחיל גם אם לא תהי' כיראתך אותי עברתך עליו , בכ"ז אש תאותך לשמו ולזכרו תשקע לא מעט . ואם תראה ובחנת לבות מאות בעלי האסופות כאלה אתך . אז תחכם תדע ותשכיל ואז תחרוץ משפטך כמוני , כי הנקל לאיש להיות ענוו ונכאה רוח איש מנוחה , נזיר אלקי' מתועבות התאות , אוהב אדם ורודף שלום צדיק וישר על הספר ; בעת יהי' גאה ונאון איש ריב ואיש מדון , כסום שוטף שטוף בזרמי תעובי התאות , איש דמים מרמה ובליעל בכל תהלוכותיו . ומה יפה אף נעים משל הקדמוני אשר העתקנו על מאמרם ז"ל לא המדרש עקר אלא המעשה (אבות פ"א) :

בגזע עץ נבוב עושה פרי באושים אגרו הדבורים דבשם ויגבה העץ את לבבו על כל עצי הגן לאמור מי בכם אחי! יתהלל בצדק כמוני כי יאצר ויחסן בקרבי אוצר דבש המשמח אלקים ואנשים , אשר כל אוכליו יתענגו תאורנה עיניהם ויברכו את אלקים? ויבוז בגובה לבו כל עצי עושי פרי . ויקרא אליו עץ הגפן ויאמר , הוי עץ יהיר על מתק לא לו! ומה יועיל חיל זרים עמל דבורים הרוצות לצריך הקהות? היחדלו בעבורו חמוציתם? אל ראש צמרתך שלח המתק ההוא , אל תוך פריך המרים הטף נופת דבשם למען ימתקו ורק אז תהי' ברוך אלקים וגם כל עצי עושי פרי בך יתהללו .

מה תתהלל בידיעותיך אספת מספרי זרים
אם פרי מעלליך פרי כחש וכראש ולענה מרים ?
ואם המונם לא הועילו לנהלך מסילות ישרים
מה יתרון לך נבל ! מן החמור נושא ספרים ?

אולם רז זה אשר צוה החכם לבנו להכחידו תחת לשונו לא אנם לנו בני יעקב מימים ימימה. עוד נשיא אלקים בתוכנו ראב"ע אמר לבן עזאי נאום דברים היוצאים מפי עושיהן ב"ע נאה דורש ולא נאה מקיים (ב"ר פ' ל"ד יבמות ס"ג). כי אז לא נפרצו עוד עושי ספרים בתבל כבימינו אלה, רק החכמים המושלים המשוררים ומטיפי העם נשאו מדברותיהם במקהלות עם בפיהם. ולפעמים במעלליהם כזבו למו. ולכן כמו שהזהירו הז"ל את המורים לבל יהיו המאושרים מבולעים רצוני לבל ילמדו לתלמידים שאינם מהוגנים. אמר ר"ג כל השונה לתלמיד שאינו הגון כאלו זורק אבן למרקולים (ברכות כ"ז). ולכן גם רבי' הקדוש נכדו גזר שלא ישנו לתלמידים בשוק (מ"ק ט"ז) כדי שלא ישמעו תלמידים שאינם מהוגנים, והלך בזה גם בעקבות רבו רשב"י שאמר ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם, מה הסימה הזאת אינה נגלית לכל בריה כך אין לך רשות לשקע את עצמך בדברי תורה אלא לפני ב"א כשרין (ירושלמי ע"ז פ"ב ה' ז'. ולפני הסמ"ג מ"ע י"ב הי' הגרסא מה הפנימה הזאת אינה נגלית לכל בריה כך אין לך רשות לשקע עצמך על ד"ת לגלות רזיה אלא בפני אדם כשר, נראה דדרש תיבת לפניהם באותיות הפוכות, אבל הגי' שלנו יותר נכונה* כי כ"ה במדרש ש"ה על הפ' כי טובים דודיך). כן הזהירו ז"ל את צעיריהם לבל יהי' להם מאשרים מתעים, רצוני לבל ילמדו תורה מרב נאה דורש ואין נאה מקיים מהמקרא כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ד' צבאות הוא אם הרב דומה למלאך וכו' (מ"ק י"ז.) אם ת"ח הגון ממנו תאכל ואותו לא תכרות ואם לאו אותו תשחית וכרת (תענית ז'.) יען אז היתה המכשלה יותר קרובה לבוא אם מפאת למודם בע"פ אשר רק בעקימת שפתים במקרא או בהלכה יהי' משגה ישרים כנודע מענין רבו של יואב (ב"ב כ"א) או מפאת מעלליו הרעים פן יאלפו תלמידיו אורחותיו המבולעים. אמנם ברבות הימים רבו בעלי האסופות בפירושים ובהוראות וסרה מעט המכשלה הראשונה, כי ספרים מתוקנים על הרוב ומנוקדים דרושים לכל חפציהם והוגיהם; אבל עוד שוטטו רבים לבקש דבר ד' מפי מורים מביני הספרים לאשורם לכן גם באשורי מוריהם אחזה גם רגלי תלמידיהם על הרוב והמכשלה השניה עדן לא עברה. אשר לא כן הדבר מעת נפרץ חזון הדפוס בארץ ומלאו פני תבל ספרים מוסיף על הראשונים ובדפוסים שונים, וגם בתוכחות מוסרים ולמודי מישרים, בחכמות וידיעות ובאמונות ודעות, ממחברים בלתי נודעים אם טובים הם או רעים. מני אז אין עינינו רואות עוד את מורינו או תלמידינו, הראשונים לא נדע מה המה ואת האחרונים מי
המה

*) ובגות הדרש על מלת "יהיום" תטבש:

המה ? ואין לנו מעתה אלא לקבל האמת ממי שאמרה , כן נראה בהשקפה מעופפה ובהשערה נמהרה .

אבל אחרי הבחינה השנונה עוד לנו להוכיח במישור לעניי הארץ כמוני אשר גם את המורים אלמים ההם רצוני הספרים יחדיו למשפט נקרבה לחקור ולהבין תכונות הורם ויולדם למען דעת מבטן מי יצאו , כי לא רבים יחכמו כאלה חקקי לב מבקשי ד' אשר יבינו כמעט כל תכונות המחברים מחבוריהם אחרי השקידה עליהם בטוב טעם ודעת ועין חודרת אם אמון בקרבם או רעות במגורם וכמו לפנים בישראל צוה אדון הנביאים לאבותינו הבו לכם אנשים חכמים ונבונים וידועים לשבטיכם ואשמם בראשיכם וכ' הרמב"ן ז"ל, ועל דעתי טעם וידועים שהם ידועים לשבטיכם כלומ' שמעלתם ידועה ונכרת למנותם בהשופטים , ובלל מעלות השופטים במלת וידועים כי השופטים צריכין להיות אנשי חיל ויראי אלקים אנשי אמת ושונאי בצע כאשר אמר יתרו , ואלה הי' ידועים לשופטים מתחילה כי הי' הכל אומרים ראוי זה להיות שופט. כן גם בעתותינו אלה בעת אשר אין מלך בישראל ואין שר ושופט עלינו ורק ספרינו המה שופטינו המה מחוקקינו, ראוי ונכון להיות מחבריהם ג"כ ידועים ליראי ד' אנשי אמת ושונאי בצע . וכן היו באמת בטרם לדת מלאכת הדפוס בארץ לפי הנראה מספריהם הנחלנו לנו מאתם לעטרת צבי ולמורשת עולם . וספרי בורות או בערות אשר כתבו אוילים וכסילים ספו תמו מן בלהות או הוציאום למחראות . כי חכמי הדורות העצימו מהם עיניהם , והסופרים לא אבו ג"כ ליגע לריק ידיהם ולהעתיק ספרים לבהלה. זולת מעטי ספרי נעוי לב אשר בצדיה ורמיה קראו שמות קדמוני הקדמוני' על ספרי הבליהם , ונעתקו הספרים ההם לידי הטובים רכי הלב הסכלים אשר אין אצלם מאזנים ידעו בהם האמת מן השקר , והסתירום ונמצאו בעזבונותם ונחשב בהם שהם אמת (מורה ס"ב לראשון) ואח"כ כשנפרצה מלאכת הדפוס בארץ השבו ג"כ רכי הלב הסכלים כמוהם שנמצאו סגולות יקרות מהראשונים בעזבונותם וקבעום בדפוס , והם פרצו בחומות התורה ובישראל פרצות אשר אולי נצח לא ירפאו . אבל זולת אלה המעטים היו כולם טהורים ונקיים במעשיהם בעושיהם . אשר לא כן הדבר מעת רבו המחברים והדפוסים בתבל , אף כי רבו גם הקוראים והשוקדים על הספרים , בכ"ז נתמעטו מעט מעט היודעים והמבינים הדברים לאשורם כאשר נזכיר , ולכן בראשית המצאת הדפוס השכילו גדולי המחברים אשר רחש לבם כי אנשי אמנה הם וכי גדולות עשו בחבוריהם ואינם מכת הבלתי מבינים , לבקש רצון מראשי חכמי ישראל נשיא הדור אשר ידעו בין טוב לרע ואמת ושקר לבקר כי ישימו עיני בחינתם על פעולתם , ויעטרו את ספריהם במכתבי תעודותיהם , למען ינהו כל בית ישראל אחריהם אם בהוראה ואם באמונתם ודיעותיהם , כאשר ראינו בעינינו בילדותינו הסכמות גאוני הדור על הש"ך יו"ד שהדפים רבי' המחבר ז"ל בשנת ת"ו , ובראשם הסכמות הגאות בעל תוי"ט ז"ל וכ'

עליו, הן הקריב לפני הרבני המופלג ואבד״ק מהו׳ שבתי כהן וכו׳ (כי רבנים ורבני הרבנים גאונים וגאוני הגאונים לא פרו ורבו אז כבימינו אלה שנתקיימה בנו חזון רבותינו בכרם ביבנה שבת קל״ח). ולפניו עוד בשנת שע״ד לקח גם הגאון בעל באר שבע ז״ל הסכמות מגאוני דורו ומהם היו גם הגאוני׳ הצדיקים מהרי״ל מפראג ובעל הלבושים ז״ל *, ועל מחברים ומסכימים כמוהם נאמ׳ באמת משל לענבי גפן בענבי גפן. או אולי רועי ישראל נשיאי הדורות ההם אשר היו ת״ח שיש בם דעה ונאמני ארץ מדאגה מדבר לבל נטבעה בשחת זו נפלנו בה באחרונה, והיא כי כל אשר עינים להם, אף כי לבם צפון משכל, ישוטטו לבקש דבר ד׳ רק בעיני׳ משוטטות ובתבונה סוגרת ומסוגרת, כאשר העיר בשו״ת כנסת יחזקאל סי׳ צ״ה וז״ל, קבלתי מפי רבותי הגאוני׳ דבזמן הזה שכל אחד נוטל שררה לעצמו לומר לכדתי את קרית ספר איה חכם ואיה סופר? ומכ״ש שכל הספרים בדפוס וכל אחד מי שיש לו הבנה כל שהו לומד מתוך ספר ואוכר מצאתי כל חפצי, אין שום דין צורבא מרבנן וק״ו ת״ח וכו׳, וביתר באור האריך בזה נזר דורינו הרמבמ״ן ז״ל בם׳ ירושלי׳ והעתקנו דבריו בכרם חמד ח״ב מכתב י״ז. וכל מי אשר ידים להם וצרור כסף באמתחתם יאמרו מצאנו הון וגם עטינו אתנו ומי אדון לנו? וכתבו ספרי׳ ויהצבו קברי׳ לנו ולכל ישראל הדרי׳ בארצותינו אלה עד סוף כל הדורות. כי המונינו זה דרכם כסל למו כל אשר ימצאו כתוב וחרות בחרט אנוש על ספר יחשבו למכתב אלקי׳ חרות על הלוחות זולת אשר הי׳ מכתב אלקי׳ חרות על הלוחות — ויגהו אחריו עד עמוד הכהן לאורי׳. ולכן גדרו הגאוני׳ ההם בעד המחברים והמדפיסי׳ לבל ידפיסו ספרים חדשי׳ בלעדי רצונ׳ ורשיונ׳; והם שמעו לקולם מיראתם אם לא ישיגו הסכמות לא ישיגו גם החרמות לבל יעוז אנוש להדפים׳ שנית ויתמו לריק כספם אשר הוציאו בהדפסתם.

אמנם בהתהפכות המסיבות והעתי׳ בדורות תהפוכות הפכו עלינו האחרונים בלהות, והסבו לנו רעות נוראות, ובהגדרי׳ גדרי הראשונים פרצו פרץ על פני פרץ. מקצתם בתומם ורכות לבבם ומקצתם אשר אין עינם ולבם רק אל בצעם וכבודם, חללו כבוד התורה לארץ, כי בעד בצע כסף נמאס או שוחד דברים נלכדו בגאונם לתת הסכמות גם על ספרי אוילים הנסוגים מאחרי הדת כמו כל ספרי להקת הש״צ שר״י, עטרת צבי, ספרי נחמי׳ חיון ימ״ש — וביותר חרה אפי כי גם על ספרו הקטן צד צבי אשר בו יחרץ לשונו בחרופי׳ וגדופים ככלב נובח על הגאון החסיד חכם צבי ז״ל גם עליו נתנו הסכמותיהם — ואיה סופר שאר ספרי התולי׳ ותעתועים אשר קצה נפש היפה לשום רק עינו עליהם. והם עטרום בעטרת גאות וכלילא דחילפי, ועל הרוב רק למען יתנוסס שמם לכבוד

*) הסכמת מהרי״ל ז״ל לקח בל״ס איזו שנים קודם הדפסתו, כי הוא מת בשנת שס״ט כאשר ראיתי בעיני על הנפש הבנוי לתלפיות על קברו בפראג.—

לכבוד ולתפארת בראש ההסכמה „ הסכמת הרב הגאון וכו' לבשתם ולבושת ערות חסרון טעמם ואמונת רוחם וחלול כבוד התורה הטהורה ? — ולי מה יקרו ומה נמלצו לחכי דברי התנא הקדוש רשב"י עה"פ ויראו בני האלקי' רשב"י קרא להון בני דיינא*) רשב"י מקלל לכל מן דקרי להון בני אלהייא , תני רשב"י כל פרצה שאינה מגדולים אינה פרצה , כומרייא גנבי אלהיא כאן מומי בי' או מאן מק-ב ? (ב"ר פ' כ"ו) ופי' המ"כ שמתוך שהגדולים פורצי' הגדר כולם עושי' אחריהם ככה ומביא משל מהכומרי' שהם כהני ע"ז וגונבי' ע"ז ומראי' שאין בה ממש ומי ישבע שוב בה או מי יקרב אלי' קרבן ? ואנחנו מצאנו לו ראי' מהנביא ואני אמרתי אך דלים הם נואלו כי לא ידעו דרך ד' וגו' אלכה לי אל הגדולי' ואדברה אותם כי המה ידעו דרך ד' וגו' אך המה יחדו שברו עול נתקו מוסרות (ירמי' ה') . ובשבת קל"ט ר' יוסי בן אלישע אומר אם ראית דור שצרות רבות באות עליו צא ובדוק בדייני ישראל שכל פורענות שבאה לעולם לא באה אלא בשביל דייני ישראל שנאמר (מיכה ג ט) . וכן אמרו והי' אם מעיני העדה נעשתה בשגגה משל לכלה בזמן שעיניה יפות אין כל גופה צריכה בדיקה ובזמן שאין עיניה יפות כל גופה צריכה בדיקה (תענית כ"ד) ופירש"י כך בזמן שהפרנסי' הגוני' כל הדור טובי' נינהו ואם אינם הגוני' ודאי כל הדור רשעים „ — ובמ' ערכין י"ז זה דור דורשיו וגו' פליגי בה ר"י נשיאה ורבנן חד אמר דור לפי פרנס וחד אמר פרנס לפי דורו למאי הלכתא אילימא למעליותא וכי לענין תוקפא וניחותא קאמרי „ עיין פירש"י שם , ול"נ כי גם למעליותא קאמרי והנא רשב"י שאמר כל פרצה שאינה וכו' מסייע להאומר הדור לפי הפרנס דאחר הפרנס איםשכא דרא ובתר רישא גופא אזיל . ואין מביאין ראי' מיחזקי' וצדקיה שהם הי' מלכי' ולא רבני' מחזקי או מהרסי הדת . ואני אומר כרבי' מהרש"ל סנהדרין נ"ב : ואינני כחולק על התלמוד שהרי אין בו נפקותא לא לחיוב ולא לפטור ואין זה אלא למשיחא „ — ומהנראה כי פלוגתא זו היתה בזמן שקנטרו הרבנן לר"י נשיאה כנזכר בארוכה בירושלמי סוף פ"ב דסנהדרין , ושם אמר לו אחד בפניו כהדור כן הנשיא כנשיא כן הדור . וגם הוא לא חלק על רשב"י רק סובר דקשר משולב הוא מאחר שהגדולי' פורצי' הפרצה בראשונה ומקלקלי' את הדור . ולא השחקי' ממעל או הכוכבי' ממסילות' ירעיפו עלינו אדם רב , רק על ברכי דורינו הם יולדו ובמנהגיה' הם מגודלי' מנעוריה' , ולכן גם הפרנס אשר יציץ ופרח בדור מקולקל ההוא יהי' כמוהו ומקלקל גם את דורו אשר הוא יהי' לו לראש . והנביא אמר ג"כ והי' כעם ככהן (ישעיה כ"ד

---

*) שהיה שונא דייני זמנו , ולכן כשנטלו דיני ממונות מישראל אמר בריך רחמנא דילנא חכים מידון (ירושלמי סנהדרין פ"ז ה' ב') ומענותנותו הכניס עצמו בכלל . — ובמדרש קהלת ב' על הפסוק ושנאתי את החיים ר' הושעיא אתון אמרין לי' דיינך שתיין חמרא בשוקא ולא חסו להון , חד זמן נפיק ואשכח דייני שתן חמרא בשוקא וקרא על נפשי' ושנאתי את החיים ודמך לי' בשלמא, לו השכיל לעשות כאשר יעשו רבני ארצינו גודע' ולשתות עמהם כי עתה קיים בנפשו והתהגבה תהי' את בעלי' . —

כ"ד) ופירושו וככהן כעס , וכן כל שני כפי"ן שהן זה אחר זה (ראב"ע שם ובפ' ויגש) . —

ועתה אשכילך בינה מה נמרצו דברי התנא רשב"י כל פירצה שאינה מן הגדולי' וכו' וכי כדמות נבואה נזרקה מפיו מה שיקרה לדבריו באחרית הימי' , שהגדולים הקטנים אשר יהיו בימי' ההם לא יבינו דבריו הישרי' לאשורם ויפרצו פרצה בחומת התורה אשר רחבה ונסבה למעלה בספות השנים , עדי שבה והיתה בעונותינו בזמנינו כקיר נטוי וגדר הדחויה , שאלו מצאו בקידושין ל"ג , ת"ר העוסקין במקרא מדה ואינה מדה במשנה מדה שמקבלין עלי' שכר בתלמוד אין לך מדה גדולה מזו , פירש"י מדה הוא קצת ואינה מדה שהמשנה והגמרא יפים ממנה מפני שתלוין בגרמא משתכחי' , שבימיהם לא הי' הגמרא בכתב וגם לא הי' ניתן לכתב אלא לפי שנתמעטו הלבבות התחילו דורות אחרוני' לכותבן . הרי פי' דבריו בביאור רחב שהעסק במשנה ובגמרא יפים מהעסק במקרא היא רק מפני יראת השכחה ורק בימיה' שלא ניתנו לכתב , אבל לא שיעלה על הדעת שמעלתם גדולה הלילה ממעלות המקרא שכל גופי התורה תלוים אף בפרשה קטנה לעדותם ז"ל (ברכות ס"ג) . והעד לדברי רש"י ולהשכל הישר הוא מה שמצאנו המאמר הלז בבבלי בשם ת"ר נשנה גם בירושלמי סוף הוריות וגם בבמס' סופרים (שהוא ג"כ גמרא ירושלמית לעדות הרמב"ן ז"ל בחדושיו למס' מגילה כ"א) פ"ט ה' ה' בשם תני רשב"י ומסיים במ"ס העוסק בהש"ס אין לך מדה גדולה מזו "על מנת "שקרא "ושנה . ונשנו דברי' אלו שם ה' ט' אשרי אדם שעמלו בש"ס ולא שיהא דולג במקרא ובמשנה ויבא להש"ס אלא על מנת שילמד מקרא ומשנה ויבא להש"ס ע"ז נאמ' הון עשיר קרית עוזו וכחומה נשגבה במשכיתו „ ומובאי' גם בהרא"ש שם בקידושין בשם המדרש* וכן נהגו לפנים כל חכמי ישראל אשר עד זקנה ושיבה הי' ספרי הנ"ך חרותי' על לוח לבם ולקרנות זכרונם , ולכן היתה גם יראת ד' אוצרם ; עד קרוב לדורות שלפנינו והושלך האמת ארצה כי הסירוה מגבירה , ותחתיה המליכו החריפות בן הסכלות באה עליו הצפירה . —

ואם זאת הרשעה סכלות האם הארורה , וזה בנה החריפות אשר שניהם עשו בישראל שערורה? שמע אמרי נועם נטפו מפי איש דעת הגאון החכם מהר"ם אלמושנינו ז"ל בביאורו לס' קהלת על הפסוק זבובי מות וגו' (מובא בהקדמת ס' שב שמעתא מהגאון בעל קצה"ח) וז"ל הישרי' בשכל' אינם חריפי' כ"כ והחריפות אינו אלא אגב שבשתא , ולפי שאלו שאין שכלם ישר ויש להם מעכב בשכלם כאשר יגבר השכל עולה השכל בחריפות גדול , כאשר אנו רואי' בתבערת האש כשיוצק עליו מעט מים אז יתגבר ויתלהב האש ביתר שאת ויתר עז ממוקדה מקודם בלעדי מעט המים , כן הדבר הזה

---

*) אולי כוונתו על מדרש קהלת עה"פ טוב אשר תאחז בזה זה מקרא , וגם מזה אל תנח ידיך , זה משנה פי ירא אלקי' יצא את כולם כגון ר' אבא דקיפרין , עיין שם ד' ,

הזה אם יש להשכל קצת מנגד והוא הסכלות מעט ואז יתגבר עליו השכל בבחש כהמוקד מהמים ויהיה מחודד יותר ויותר עיי"ש, ולדעתי דבריו אלו נכללו בדברי רבא המעטי' „לפום חורפא שבשתא (ב"ם צ"ו. נדה ל"ג). כמו לפום גמלא שיהנא (כתובות ס"ז). פי' רש"י לפי כח הגמל יטענוהו משא, כן ר"ל לפי גודל החריפות נראה גודל כח הסכלות הורתו. אבל לא כאמו בנה, אמו היא היתה אם כל בוני חיץ טחי תפל וגודרי גדר, כאשר למדה זאת בת הצפעוני מנחש הקדמוני, למרות דברי החכם על הפסוק אל תוסיף על דבריו פן יוכיח בך ונכזבת (משלי ל"ד) תני ר' חייא שלא תעשה את הגדר יותר מן העיקר שלא יפול ויקצץ הנטיעות (ב"ר פ' י"ט ע"ש). אמו לא תתעה רק את הנתעי' מני רחם אשר מוח עצמות' ישוקה ומוח גלגלתם ריקה, רק את הנולדי' ביום סגריר אשר לא תבוא בו רננה כי השם אלקי חכמה ולא חלק להם בבינה. וזה בנה החריפות בן פריץ ושובב כל היום כזב ומהתלות ינובב, בעיניו ובשפתיו קורץ ובהפץ כפיו גודר ופורץ, בונה לסתור תולם ופותר, כל משאלותיו ימלא ובכל תושיה יתגלע. מלכותו בכל משלה ובכל דבר אמת יש"ח תהלה, כי בהדודי הבלי' ופלפולי' נפתלי' ילחם שערי' יפרק הרים, יאשר הדורי' יעקש ישרי', ישגה לב נבהרי' לשתות מי מרים סבורות בורות נשברי'; ותחת מסוה החקירה אחרי האמת הבהירה יוליך גם נבוני שולל ולב חכמי' יהולל. ואם כי גם עוד בדורות עולמים גנב החריפות את לב חוקקי ישראל וביותר בישיבות בבל. כמו שהעיר רבי' המרש"א ז"ל (ב"ם פ"ה) בר"ה דלשתכח תלמודא דבבלאה מיני' וכו' פירש"י וכו' אלא שהי' מעיינין ומתקנין כל דבר על בוריו והשמועה יוצאה לאור ע"י פלפולם וכו' משא"כ בני בבל דאפשר שהיו מפלפלי' דוגמת חילוק שבדור הזה אשר כל מי שיודע לכוין על צד היותר בפלפול של הבל הרי זה משובח (א) וכל אחד מכוין לדחות דברי חבירו כדקרי להו מחבלי' שאין נוחין זה לזה בהלכה וע"י כך לא כלקא להו שמעתתא אליבא דהלכתא כדקרי להו נמי התם במחשכי' הושיבני, והוא שאמר דלא נטרדי' כי פלפול כזה מטריד את האדם מן האמת ואין מגיעו לתכליתו המבוקש. ואם כי דבריו נאמני' ונחמדי' לעד, בכ"ז נ"ל אשר לא על הכלל כולו יצא לומר שח"ו כלם נדו גם נעו מדרך האמת ע"י פלפולי הבל כבוזמנינו. רק על התלמידי' שלא שמשו כל צרכם, וכמו חריפי דפומבדיתא דמעיילין פילא בקופא דמחטא (ב"מ ל"ח). ושאני ר' זירא דהוה חריף ומקשה ולא מתון ומסיק כרבה בר רב מתנה (הוריות י"ד) ומתכונות הבבלי' ובלתי מתוני' אם יש להם אז איזה מעכב בשכלם חיש קל יעלו בתהו החריפות ויאבדו דרך האמת כאשר העיר מהר"ם הנזכר. אולם להיותו איש קדוש מחסידי ארצו (חולין קכ"ב. רש"י שם) ירא לנפשו לבל יהי' ג"כ נאחז בסבך החריפות

א ועיין בספר היקר שני לוחות הברית מהגאון ר' שעפטל הורוויטץ ויקרת דבריו בפלפולי זמנו ותמצא מעדנים.

הנהוג בארצו ויהי' לו למוקש כי ישגה ברואה ויטעה בהוראה; או בעבור בואו מארץ מאפליה לארץ מטוהרה יקראו גם אחריו בבלאי טפשאי דדיירי בארעא דחשוכא אמרי שמעתתא דמחשכן (יומא נ"ז). ולכן ענה באום נפשו לבל יבהלוהו עוד רעיוני החריפות וחלומות רעי' ספלפולי' נוראי', ותהא תורתו שלמה לפני אלקי אמת אשר נתן לנו תורת אמת. — אבל שאר הקדושי' השרידי' אשר בארץ ההיא הי' האמת והסד ודעת אלקי' — אשר שאבו מכתבי הקודש מעיני ישועתם — מטרות חפצם ומגמתם בכל יגיעם ועמלם בתורתם. והם לא ירו חצי החריפות רק ממטרה והגה ולא ממנה והלאה. — ועוד אמוני' לדברינו הנאמני' רבא מרא דגמרא בפלפול ובסברא, הוא האומר ועושה תכלית חכמה תשובה ומעשי' טובי' (ברכות ט"ז). ולכן אמר לפום הורפא שבשתא כאשר פירשנו למעלה *. ולכן אם ראה אשר החריפות הטה אשורו מדרך האמת לא כסתה כלימה פניו לחזור מדבריו (ביצה י"ח. כתובות י"א) או לומר דברי שאמרתי לפניכם טעות הם בידי (עירובין ק"ד. ב"ב קכ"ו, זבחים צ"ד. נדה ס"ח). או לאו מלתא הוא דאמרי (יבמות כ'. שם ע"ו. מכות ח'. מנחות י"ב. צ"ז.). — ומענין החריפות של הפוסקים והמפורשי' הראשונים נודע לכל משכיל דורש והוגה בספריה' שהי' רק ע"ד החקירה אחרי האמת האהוב להם מכבוד וכל כלי המדה. ואם כי מצאנו שגם בימיה' היו נעוי לב אשר בשאלות נבריות השפיקו (הקדמת ח"ה). מי היו מה שמם ושם ספריהם כי נדעם? בהבל באו ובחושך שמם יכוסה. — ומה גם בספרד ארץ מגורי החסיד ההוא, אשר מעת החלו ענבי התושיה לעלות נצה ולשאת פרי מגדים תחת ממשלת הקאליפים. היו כל גדולי הכמיה והגאון רב סעדיה בראשם מגודלי' מנעוריהם על ברכי כתבי הקודש התלמוד והמדעי', ורובם וכמעט כולם היו מדקדקי' משוררי' ומליצי' אשר גם יראת ד' כנחל גפרית בוערה בם; ולכן לא קננה שמה הסכלות ולא הרגיעה זאת האם סוררת ודומיה. וזה בנה החריפות היה שמה לחרפות ולדראון בעיני כל רב וגאון, ולא הפריץ שם בחומת התורה פרץ עד יום גלות הארץ. —

אולם בשאר המדינות ויהי כי החל הפלפול לרוב על פני האדמה וספרי רבים יולדו לו בפירושי' ופסקי' ושו"ת, ויסכרו מעט מעט מעינות האמת ודעת אלקי', כי השקידה על כה"ק היה הלוך וחסור (ואם זאת חסרת מה קנית? *) אם מפאת העדר הזמן לתת גם לכה"ק עת ועונה, או מפאת חסרון טעמם בם כי לא הבינו

---

*) אבל בא"י נבהלו מאד מהחריפות ולכן לא קבעו שם הלכה כר"מ אף שלא היה בדורו כמותו יען לא עמדו חביריו על סוף דעתו שהיה אומר על טמא טהור ומראה לו פנים ועל טהור טמא ומראה לו פנים (עירובין י"ג:) ובירושלמי סנהדרין פ"ב הא אמר רבי תלמיד ותיק הי' לר' מאיר והי' מטהר את השרץ ומטמאו ק' פעמים, אמרין ההוא תלמידא לא הוה ידע מורייה (לא ידע כלום להורות כהלכה) א"ר יעקב ההוא תלמידא קטוע מטורא דסיני הוה. —

* גאת וגאון אחד מגאוני זמנינו בארץ לועז אמר פ"א בזעם לשונו, ומה

הבינו בִּיקרא ע"ד הפשט הנעים וצחות המליצה רק שמוהו ליתר נאמן לתלות עליו כל דרש ידרשו לכל חפציהם ולתועלותיהם בהלצות נמרצות ובחדודים מְחוּדים עדי גם נפשם בחלה בם, כי החריפות בטו הי' גם בעיניהם לחרפות ואוהביהם ילעגו למו, ולכן פנו אליהם עורף ותלו עצמם באילן גדול רשב"י שאמר מקרא מדה ואינה מדה אשר לפי דעתי הנמוכה והקרובה תמיד אל הפשוט אמר כן ע"ד שאנו אומרי' היום לא כל הבלתי גונב או עושק יקרא בשם איש אמונים, ולא כל הבלתי אוכל נבילות וטריפות יקרא עוד עובד אלקי', וכן אמר גם הוא מקרא מדה שאינה מדה, רצונו מדה שלא יוכל המתהלל להתהלל בה, יען בלעדה הן גבר לא יצליח הוא לכל אמונה או מדה ומפעל טוב; כי במה יזכה איש את אורחו דעותיו ומדותיו ויכונן אשוריו במעגל טוב אם לא רק ע"י השקידה על כה"ק? ואם רבינו החסיד בעל ח"ה (פ"ב משער היחוד) מאמת דברי הפילוסוף שלא יוכל אדם לעבוד עילת העילות ותחלת ההתחלות אלא נביא הדור בטבעו או הפילוסוף המובהק במה שקנהו מן החכמה אבל זולתם עובדי' זולתו, מדוע לא נאמת אנחנו אשר הבלתי קוראי' אף ספריהם לבד הם בודאי עובדי' את זולתו כאשר יורנו הנסיון למדי? ההללי' יתהללו כי ימלאו מחסורם באלה ע"י למוד ההגדות וספרי המוסר מהקדמוני' — כי האחרוני' אנשי אמנה הם יען ישנאו ויפרעו מוסר לכן לא יכתבו ספ"י מוסר — הוי פתאים המאמינים לכל דבר מדוע לא תאמינו ג"כ כי לא תוכלו להוות רק את נפשותיכ' אבל לא את זולתכם? מי לא ידע כי לא תשקדו רק על ההגדות המשבשות את הדעת לעדות הראב"ד ז"ל בפ' ג' מה' תשובה למי שלא ישכיל להבינם ע"ד שהבינם רבי' ז"ל במשנת חלק, אבל לא על אותן ההגדות אשר העוסק בהם מכיר את מי שאמר והי' העולם לעדות הספרי סוף פ' עקב? יען מה?. יען הראשונות נפלאות וזרות הן להקישי השכל אשר לא ירחיקם הסכל הנמהר הערום מן ידיעת הטבע הנמנעות ומה לא נקל א"כ להעושה נפלאות גדולות כהחריפות לבנות כהם מגדלי' פורחי' באיר? אשר לא כן האחרונות המניקות מזן אלזן הכמה ומוסר צדק ומישרי', אשר רק השכל וכה"ק מקור מבועם, ובהם אין לכם ולהחריפות מגמת רוחכם חלק ונחלה כלל. — ומספרי המוסר מהחכמים הראשוני' אשר אמרתם אלה איפוא הם? האם לא כבבתי כלאים החבאו אצל השרידים ובבתי דלות העם באין דורש או מבקש מאחר מהרבני' לקרוא בם? הראשון

בזמן

קול הרעש הזה באזני מלמוד התנ"ך? ומה יסכן עלימו יושב על מדין, הן אזני לא לקחה שמץ מנהם ובכ"ז ראש שבפי יש אל אני? ואנחנו עננו אחריו בקול דממה דקה „הכל מותר לך הכל שרוי לך אדרבה אין כאן לא פשע ולא עון, אחינו אתה מאחר שזכינו לשמוע מפיך דבר אמת אחד בכל ימיך. — וכשאני לעצמי מה אני מוסיף להפליא הפלא ופלא על רב ענן כאשר שאלו מר עוקבא גברא דלא ידע מאי ניהו מרזיחא שלח ליה לרב הונא הונא חברין? (כתובות ס"ט:) ומדוע לא השיב לו רב ענן ג"כ ומה קול הרעש הזה באזני מלמוד התנ"ך וכו'. —

בזמן ובמעלה מהם הי׳ הספר הקדוש חובות הלבבות אשר כל ספרי המוסר אחריו כמו ס׳ הישר המיוחס בכחש לר״ת, שערי התשובה לרבינו יונה, ראשית חכמה, יש נוחלין, של״ה ודומיהם עוד אשר לא נדעם יענדוהו עטרה לראשם, ולפנים הי׳ החיוב גם על אצילי נערי בני ישראל אחרי הנשואין לשאת אותו באמתחת הטו״ת ולהגות בו אחרי התפלה, ועתה בדור טהור בעיניו ומצואתו לא רוחץ, מי מכל המון הרבני׳, או ממשלחו גלימי דאינשי הם הדייני׳, או מהלומדי׳ הנושאי׳ בהורה פנים אשר ישלח ידו לגעת או להגות בו? אין קורא בשמו מתעורר להחזיק במוסרו הטוב והנעים, מקצתם מפני יראתם לבל יחזו בו משחתם כמו שירא איש משחת מראהו לחזות בראי מוצק צלמהו לבל יתיצב רהבו וישחהו בקרבו כמאמר החכם לא יאהב לץ הוכח לו אל חכמים לא ילך (משלי ט״ו). ורובם כמעט כולם מפני שזה הספר הנותן אמרי שפר עם כל המון הפירושי׳ וההעתקות אשר לו הוא לפניהם כספר החתום, מחקריו לא יבינו כי לא ניסו באלה ולכן לא יחפוץ כסיל בתבונה (שהוא אמתת הידיעה אחרי החקירה) כי אם בהתגלות לבו (שם י״ח) שהוא לב חריף. — לשונו ומליצותיו לא ימלצו לחכם יען משל ומליצה לא ידעו וגם במפרשיו לא יבינו, כי לא ידעו קרוא מקרא כ״א במקרה בקריאת ההפטורת ומהמובא מהם בדהו״ל ולא יותר — וההעתקות! הן שפתינו הקדושה אשר גם בהיותנו תחת סבלות מצרים לא התלפנוה ובזכות זה נגאלנו לעדות המדרשי׳ היתה לזרא באפם, הן בשפת אשכנזית השלטת בארצותינו וכל שפוני טמוני החכמות והמדעי׳ אצורי׳ בקרבה געלה נפשם סורו טמאה יקראו לה, ואף כי באשכנזות ישנה מאה שנים ויותר אף כי בה לא יבינו ולא יחפצו לדעת, — גם אם יתעודד גבר חכם כר׳ מענדיל לעפין ז״ל להעתיקו בשפה נשחתה הנדברת בפי המונינו בארצותינו כמו שהעתיק ס׳ משלי ושאר ספרים, הן יבושו ויכלמו לקרות בלשון התהנות יקראו בהן הנשים הזקנות, כאשר יעשו להעתקותיו בנזביות ולספר המהובם קאלמבוס אשר העתיק הכם אחד בארצות רוסיא. — ומה נעשה איפוא לאחינו ביום שידובר בם? אם בלעגי שפה ובלשון אחרת לא יקראו שפת לא אדע עוד כי ישמעו. —

לעדות הרב בעל צמח דוד הי׳ הרב הגאון אשר שמעו יצא מסוף העולם ועד סופו ר׳ יעקב פאלק ז״ל הראשון אשר המציא ברוב שינון חדודו וחריפתו את פלפול החלוקי׳ שנוהגים בו ראשי ישיבות במדינותינו אלא לחדד בהם את התלמידים, אף שאין דרכם מקובלים אצל כל החכמים וישרי לב, ורבים מראשי הגולה גדולי עולם זקני ומופת דורותינו אין דעתם נוחה הימנו „ — ואנחנו אשר זה דרכינו מנעורינו לדון את כל אדם לכף זכות ואף כי את חכמינו ויודעינו מהולל שם ד׳! אשר זבדנו זבד טוב להצדיק גם את הצדיק הגאון מהרי״פ ז״ל אשר הי׳ רבן של ישראל באמת כאשר העידו עליו רבותינו הראשונים (גם לא תשכח כי לפנים בישראל היו

אף הגאונים צדיקים ויראי אלקי׳) גם את זקני וראשי הגולה אשר היו כמתאונני׳ עליו . ובראשם את התנא הקדוש רשב״י החכם אשר עדיף מנביא יען הקימו כל דבריו ולא נפל מהם ארצה. הגאון מהרי״פ ז״ל אחרי אשר ראה כי בחבור הטורים עוד לא נושענו וכי עוד מרבים ראשי העם להביא פסקים ושו״ת בהוראות בהשענם על משפט הראשונים אשר מימות אביי ורבא הלכה כבתראי ולכן ינהו כל בית ישראל אחריהם ויעשו להם שם בארץ, ולא שמו לב אל דברי החכם מכל אדם אין זכרון לראשוני׳ וגם לאחרוני׳ שיהיו לא יהיה להם זכרון עם שיהיו לאחרונה, וחשב עלינו הגאון הצדיק ההוא מחשבת טובה מיראתו לבל ידחו אלה עלינו כל הרעה אשר ניבא התנא רשב״י מה אני מקיים ישוטטו לבקש את דבר ד׳ ולא ימצאו שלא ימצאו הלכה ברורה ומשנה ברורה במקום אחד (שבת קל״ח) ולא בא להשמיענו דרק במקום א׳ אבל במקומות רבים ימצאו, אבל רצ״ל דאפילו במקום א׳ מכל המקומות שזכר לא ימצאו הלכה ברורה. כדמשמע קרא דגם אחר שישוטטו בכל המקומות לא ימצאו כפי׳ המרש״א ז״ל. ולכן היה הוא הראשון אשר עצר בעדו מלכתוב שום ספר. וכשהיו גדולי דורו עומסים עליו שאלותיהם הי׳ משיב להם כפי מה שראו עיני שכלו להורות עפ״י הפוסקים קדמוהו. אבל לא כ׳ פסקיו על ספר אף לא הניח העתיק מתשובותיו בביתו, מיראתו, לבל ישתו התלמידי׳ ממימי הוראותיו ויקבעום בדפוס. — רק הוא ז״ל להיותו נזיר אחיו תופשי הישיבות גם בפראג גם בלובלין) וכל גאוני דורו היו מריצי׳ אליו שאלותיהם וכלה א״כ ימיו ושנותיו בהרבצת תורת אם בלמוד התלמידי׳ או בפלפול חבירי׳ בשו״ת; אולם למלאות רצונו הטוב אשר גם תלמידיו בדרכיו ילכו המציא להם ענין לענות בו והוא המצאת פלפול החלוקי׳ לחדד שכל התלמידי׳ בד״ת לבד, ולא יבלו עתות הפנויות להם מלמוד הש״ס והפוסקי׳ הראשוני׳ בשחוק ומהתלות או בהולדות דינים חדשי׳ ושאלות נכריות שנואי נפש הגאון ז״ל כנזכר. ובאמת לא נודע לנו אחד מהמון תלמידיו הרבים אשר בדרכיו הלך או לא זולת בחיר תלמידיו אשר מילא מקומו אחריו הגאון מהו׳ שלום שכנא ז״ל כי הוא ג״כ לא כתב ספר בהוראה, ולא השאיר אצלו העתיק מתשובותיו הרבות, גם בעבור ענותנותו גם בעבור טעמו ונימוקו של רבו ז״ל, ולא ס׳ בפלפולי החלוקים והפשטי׳ ילדי החריפות אשר ידע כי שקר נסכם. — ודע כי דברינו אלה לא מלבי הוצאתים כאשר יעשו המבקרי׳ בטרם יבכרו פרי עשתונותם, ורק מאשר ישערו בנפשותם השערות זרות ומרות כתואנים השוערים, כי הודות לאל אמת אשר הנחני בדרך אמת כלם נכונים ונכוחים למבין דבר מתוך דבר בעדות הגאון מה׳ ישראל בן הגאון מהו׳ שכנא ז״ל בתשובתו בשו״ת הרמ״א ז״ל סי׳ כ״ה (ועיי״ש כי במ״מ לא עמד על דעת רבותיו). — אולם ברבות הימים ותלמידיהם ששמשו כל צרכם ועמדו על רצון וכונת מוריהם תמו לגוע, ואשר לא שמשו כל צרכם ולא הבינו לעצתם אף לא השכילו

לאחריתם השליכו אחרי גיום הלמוד האמתי בהבנת ההוראה עפ"י הפוסקים הראשונים, וזנו רק אחרי חדודי ההלוקים ילדי החריפות עד קרוב לזמנינו. ורבים הורו והוגו מלב דינים מדינים שונים בפלפולים שנונים (כאשר יסכלו לעשות מחדש גם בזמנינו) ובזאת על מוריהם הקצף מאת מופתי הדורות על כי הם היו הרשי משחית והמציאו למבראשונה כלי מפץ החריפות שוא אשר נפצו בו כל כלי חמדת ישראל כאשר נזכיר. — ומעתה יצא כנוגה צדקת הגאון מהרי"פ ותלמידו מהר"ש בכונתם ובפולתם, וגם צדקת הרבים מראשי הגולה על דבר תלונתם; ועליהם יציץ חזון הקדוש רשב"י אשר חזה לימים רבים ולעתים רחוקות כי ישוטטו לבקש הלכה ברורה ומשנת ברורה ולא ימצאו אפילו במקום אחד, וקורא אני עליהם יעמדו יחד בקהל חסידי' וראשי עמך כלם צדיקים היו לפנים ולכן לעולם כבוד ינחלו. — ימי ממלכת החלוקי' נמשכו עד הדור שלפנינו למרות דברי קדשו של הגאון החסיד בעל השל"ה ז"ל אשר שפך עליהם כאש עברתו בדף קפ"א וז"ל „ וענין החלוקים יהיו בטלים ומבוטלים ומי יתן שלא היו בעולם. ואף אם יאמר האומר שהוא מגיד קרוב לפשוטו ומגיד הרבה ענינים אמתיים, מ"מ כשיעורב בו אפילו דבר אחד שאינו אמת אוסר במשהו. ומי יוכל לשער העון פלילי להפוך דברי אלקים תורת אמת. והנה שמעתי דברי קצת מחכמי הדור האומרים באם לא עוד החלוק מה גבר מגוברין כי אז יקוטו הרבה לתפוש ישיבה, על הדברי' האלה ראוי לקרוע להיות ממעט בכבוד שמים כדי להרבות כבודו. ועוד מי יתן כל עם ד' נביאים כי אז יתרבה הדעת. והנה יש כת משוגעים האומרי' החילוק מחדד, האומר כן ראוי לנזיפה. חדא אף אם הי' אמת וכי אומרים לאדם חטא כדי שיזכה חבירך ק"ו חטא גדול כזה, ועוד כשנעשה מחודד מה עושה בחדודו הלא אין חדודו אלא שמבלה ימיו בדבר הזה ומדבר סרה על תורת אמת ועוד איך נעשו ר"ת ור"י וכל בעלי תוס' מחודדי' אם לא רק ע"י ליכוד תורת אמת ובקיאות מסכתות והתמדה וכו', חבל על דאבדין מה שהוצאתי רוב ימי בחלוקים גדולים ונפלאים חטאתי עויתי פשעתי על כן באתי להזהיר הדורות הבאים ובזה יתהפכו זדונותי לזכיות. יאמרו נא יראי ד' ויפרסמו כל הנ"ל בקרב כל ישראל לזכות את הרבים „

בלאך

ב"ה ג' אחרי תר"א קולקוב.

אלקים יחנך ידיד נבחר יושב בסתר לבבי הרב החריף נגיד ורב תבונות החכם השלם כבוד מהו' ישראל בודק נ"י:

העמסתי עליך יקירי! משא אך לא לעיפה, השלכתי עליך יהבי אשר באות נפשך הטהורה ורוחך הנדיבה נטית שכמך לסבול. מוצא

מוצא שפתיך גם פקודתך ע"י אוהבנו רש"ל ברד"ח שמרה רוחי, כי שלחתי לידיך ע"י היקר ר' איצק קרעבס נ"י מלבוב ביום א' תזריע מ"ה ס' תולדות רש"י. לבי נכון ובטוח אשר בין רובי מאהביך. ה' עליהם יוסיף. הרבנים החכמים ונדיבי סוחרי אשכנז ופולין אשר לשם ולזכרון אבינו הזקן רש"י ז"ל עוד תאות נפשם, בלי עמל ויגיעת נפש לאט לאט ולא בחפזון תמכור כולם, ולמה יאכלו מוכרי ספרים זרים כחי? והנה שם אתך אוהבנו הנגיד המשכיל היקר מ' שלמה מיזיש נ"י תפקוד בשמי את שלומו, ואל טוב לבבו והבטחתו איחל כי גם הוא יהי' לי לישועה ולא יקפוץ ידו מ'עזור לך במכירתם; מקתו נודע לך מארצנו א' זהו' כסף והמוסיף מוסיפין לו מן השמים..
צר לי עליך אחי! על כי לא נהנתי להתעלם אתך בלבוב אף שעות מעטות, יקר בעיני עתה בימי מרודי וגלמודי ראות פני איש שלומי איש תבונה איש ירא ד' ואיש אמונים כמוך מכל מראה עינים מכל שכיות חמדה ותענוגות בני האדם. ואנכי נחפז הייתי לבוא לבובת בא"ח למועד יודעת לי להיות שמה. בערב רמוני אנשי עירך, בשגיאת ולא בצדיה, והבטיחוני אשר רק לעת ערב השני תבוא, ולכן קדמתי לברוח אל שיחי ושיגי לעיוות כלה נבהלה לעתות הבטלה, ואחרתי בעניי כועד אשר בטרם אלך ולא אשוב אולי עוד לא ישוב. אוהב ואהוב הן כבר היית לי מעת הכירתי זך שכלך בר לבבך ואמונת רוחך את אלקים ואנשים, ומה גם עתה? יען אז ידידי לא יחידי היית לי, עוד היו לי אח ואחות, סביבותי קרובים ומיודעים, רעים חכמים ונבונים משנות נעורים. עיר מולדתי הצעירה גם היא לא היתה עוד ריקה ומבולקה משוכרי תורה ומכבדיה אשר לי שמעו ויחלו, ולאמרי בינה כלמלקוש פיהם פערו ושאפו. ועתה כפף עלי נפשי נפוגותי ונדכיתי, קדמוני ימים אין לי בהם חפץ ולא תוחלת על טובים מאלה ננערתי כארבה, ול"א אליכם כל תמימי דרך, קרובי אספו, אחי ואחיותי תמו לגוע. שני מליצי רעי היקרים מחכמה ובכבוד אשר בשמם קראתי לתפארת על שני חלקי שבילי עולם אשר בחבריתם ואהבתם שעשעתי ובלתי ימי חלדי אויה לי! גם הם נסעו ונגלו מני כאהל רועי, א' סגר את יומו והלך לבית עולמו. והב' העלהו ד' על גפי מרומי ההצלחה לגאון שמהו כאשר נבאתי עליו בהקדמת ש"ע ח"ב. הוא נסע למנוחות ואותי השאיר לאנחות. כי אויביו כולם היו לי לאויבים בעבור אהבתי אותו, ובפי עם נבל נאצו שמו כל היום גם שמי מנואץ. כולם קשרו עלי קשר להבאישני ביושבי הארץ, להכני בשוט לשונם, תמק בפיהם, ובאגרות שטנה כדרכם ובעלילותם להתעולל עלילו' ברשע. והוא שכחני כמת מלב ולא יפקדנו אף בפקוד' שלום כנהוג יען אוהבי עשיר וראש רבים אבל אהוביהם מעטים. ויפה העיר חכם אחד„ גם היותר טוב וישר באדם אם תרוממהו הצלחתו להושיבו על כסא המשרה והממשלה יפיל ראשונה תרדמת ושינה להטות לבבו, אח"כ יוליך גם בני שרעפיו שולל ולא ישאיר מהם רק אשר יעמדו על המשמר לבל ינער לבבו עוד וייקץ„ אך מה לי

לי עוד ולו. יברך ד׳ חילו ויסלח עון מעלו, תם אני סלחתי לעונו כי רב הוא ומי ברבני ארצנו נאמן בברית אהבת רעים יותר ממנו? אולי הרב הגאון מזאלקאווי׳ וכו׳? — אלכה אשובה אל מקום המשפט והרשע, מקום שם קבר כל מחמדי נפשי, איכה אשבה בדד בעיר בלהות, בעיר צלמם אבזה, איכה נשארתי לבדי שוכן נחיחת ברוח נמוכה באין אוהב וריע אלוף ומודע? מי יורני דעת או למי אכרה אוזן שומעת? בחיק מי אשפוך שיחי או אביע רוחי„ הן כולם הוזים שוכבים בחיק סכלות הורתם כולם שרי סוררים או שרי טבחים או אופי לחם, וכולם נבערים כצאתם מרחם. — כי אמרתי ינחמוני סגולות ספרי ובהגיוני אבליגה עלי יגוני, אהה! גם נוחם זה יסתר מעיני, כי מה יסכון עלימו משכיל, כליותיו לא ישתונן אם לבדו בספרים יתבונן, כי אם ישכיל מי יעידנו וכי ישגה מי יורנו? את אשר ביום יצבר בלילה יקבר, ואם היום יצלח לעשות פרי כגפן פוריה, למחר יצללו כולם במצולות הנשיה, ויהי כאשה הרה וילדה לריק ולבהלה (סנהדרין צ״ט. מכות ו׳). —

משורר אחד אמר„ הבדידה רעיה למר נפש„ אמת יהגה חכו רעיה נעימה ונאמנה היא אם תבקרהו אך לבקרים אך לעתים רחוקות, אבל כי תהיה חברתו ושוכבת חיקו כל הימים חי אני! כי כר המות הנה — כי אדם לחברה יולד ונפש אחת לא תשיג נחת. מבשרי אחזה אשר דברי הראשונים או חברותא או מיתותא, נאמנו מאד, כי מעט נתפשתי נלכדתי בחבלי הבדידה היתה לי זאת המבושה כרקב בעצמותי ונהפכתי לאיש אחר. כי מני אז כלו כליותי בחיקי, זמותי נתקו רעיוני נפזרו, נשתה מליצתי, מעיני מעיני נסכרו וכל מחמדי מורשי לבבי תמם הלכו, ובכל עת אשכיל על מושכל או יפלא כמני דבר, אנחתי במרורות תבוא ואקרא„ היכא את בר רפאפורט? היכא את בר קראכמאל — קרא נא יקרי! דברי לעסינג האחרונים בסוף ס׳ מועדי השחר ואז תחקרני ותדע מעט משבתי וקומי ארחי ורבעי כעת, ואז תשכיל ותאמין איך כלתה נפשי איך נכספה וערגה לחזות בנועם חברת אוהב מנעורי כמוך בטרם אמות, הוגעתיך העצבתי אולי רוחך הטהורה מעט בדברי עוצב, שא נא ידיד לבי! כי לא מרוע לב להאדיב נפשך חלילה, כ״א לשכך חמת רוחי מעצבי ומרי שיחי, ולשאוף מעט רוח תחנונים ותנחומים אמרתי אדברה וירוח לי; ובאמת יחשך למזער כאבי מדי דברי בם, וגם לעיני הנגרות יתנו מעט הפוגות, וזה לך האות על דברתי! כי לא שפכתי בחיקך רק מעט מהקצף הצף על פני מימי הים הגדול, אבל לא עוד שמץ מהמון רפש וטיט אשר בקרקעיתו;

בשבוע העבר העירוני רעיוני מאמר אחד אשר לפי זכרוני הקהה התעשקתם בזה הענין אתה ורב אחד מאשכנז, והוא אמרם בקשו למנות את שלמה בן דוד באתה דמות דיוקנו של אביו וכו׳ ולא השגיחו עליו, באתה אש מן השמים, ולחכה בספסליהם ולא השגיחו, יצאתה ב״ק ואמרה חזית איש מהיר וכו׳ ולא השגיחו עליה. יצאתה

ב״ס

ב"ק ואמרת המעסך ישלמנה כי מאסת כי אתת תבחר ולא אני (סנהדרין ק"ד). נראה כי אנשי כנה"ג שמנו ג' מלכים וד' הדיוטות (שם צ') לא פחדו מריוקנו של מת כי לא המתים יהוללו לב חכם. ולא רהו מהאש הגדולה אשר להטה סביבותם, כי ירידת אש מן השמים היה דבר רגיל בימיהם, וגם אחריהם כשדבר רבי עם בתו של אחר ירדה ג"כ אש מן השמים ולחכה ג"כ ספסלו (חגיגה טו) כשדרש ר"א בן ערך במ"מ ירדה אש מן השמים (שם י"ד) כשפייט הקליר הפיוט והחיות לוהטה אש סביבותיו לקבלת בעל שבלי הלקט מובא בא"ר סי' קי"ב, ואולי בעבור זה לא השגיחו עליה, אף לא שעו אל הב"ק הראשונה יען לא יצאה רק להודיע צדקת שלמה שהקדים ביתי לביתו, והטעימה ראיתה במליצת שלמה לבד חזית איש מהיר וגו' אבל לא מדבריו על עצמו כי מי יעידנו אשר הוא הוא האיש מהיר אשר לפני מלכים יתיצב מאחר כי הרבה לחטוא כנודע, ומאחר כי קבלה בידם עברה מכבה מצוה (סוטה כ"א). ולכן לא השגיחו עליה. אבל הב"ק השניה לא יצאה עוד לריב את ריב שלמה ולהצדיקו, רק לפקוח עיניהם בדברי טעם כי כל הנפשות אם לשבט אם לחסד לאלקי הרוחות ובורא נפשות הנה, ולא לבן אדם אשר לא ידע בנפשו מה היא, ולכן פיה פתחה בחכמה לאמור מי שמכם לשר ושופט על נפשות זולתכם כי אם אתם תמאסו אם אתם תבחרו הן שומע אין לכם מאת המלך, ולא על שכמכם נתנו מפתחות הגן עדן ושערי שאול להסגיר על איש ולא יפתח. ובשמעם דברי טעם אלו חתו לא ענו ולא מנו עוד, כי תחת נערת החכמה במבין ממאה מפלאות הנפלאות שעשועי אביוני דעת, (רמב"ם פ"ח מיסודי הדת) לו חכמו ישכילו זאת תורני ארצנו כי עתה איש את אחיהו לא יצודו חרם בעבור הבדלו דעותיהם וידיעותיהם. —

מאמר דומה להנזכר נמצא בע"י יומא ע"ו. באותה שעה אפקוהו לגבריאל וכו' עמד מאחרי הפרגוד ואמר שוא לכם משכימי קום וגו' אר"י אלו נשותיהן של ת"ח (עיין רש"י כתובות ס"ב) לא אשגחו בי', הדר אמר רשב"ע אם יהיו כל חכמי או"ה בכף מאזנים ודניאל בכף שניה אינו מכריע את כולם? ואמר הקב"ה מי הוא זה שמלמד זכות על בני וכו' ניעל, עיילוהו, הכרעת דניאל את חכמי האומות היתה בלי ספק בחכמות חיצוניות ולא בחכמת התורה אשר אין לחכמי או"ה חלק בה, כי מה ערך מידה ביניהם בחכמה מורשה לקהלת יעקב לבד? ובכ"ז עיילו לגבריאל בעבור זכות האחרון ולא בעבור זכות הראשון. גם נראה כי חכמי או"ה יקרים בעיני יוצרם ב"ה יותר מבני עמינו בארצותינו. — שמשון בלאך הלוי

לאשר מצאנו בין כתבי המחבר ז"ל פירושי שמות זרים ארמיות מגאון קדמון והמה יקרי ערך, לכן הדפסנום פה שלא להוציא הגליון חלק.

ב"ה מעריך הגאון ר' מנחם די לונזאני השוכן בהר ציון

אטימוסון בפ"ק דסוכה ובכ"ר סוף פ' ל"ס פי' מרגלית שאין לה ערך, כי טימו בל'

בל׳ יון ערך ואלף בראש התיבה מהפך פירושה, וכן מפורש שם מנה דליה לה פימי כי כן מנהג לשון יון כל ענין שרוצין להפך פירושו שמגין לו אלף בתחלתו. ע״ש שורש אכסר. —

אלוניסתין בירושלמי סוטה דף כ״א קריין שמע אלוניסטין פי׳ בלשון אלגבייר״ הנקראים אגנא״ס והערוך פי׳ לשון יוני ולא היא.

אילואום בשמות רבה פ׳ פ״ו שמש בל׳ יון. — **איסידרא** בקיסרא בזוהר פ׳ וירא פי׳ קשר בתוך קשר —

אוקידא דקופטרא בזוהר ויחי פי׳ שריפת הסדרה שנאמר בו ועל מרבך סחים: —

קופטרא פוספרי׳ שם בפ׳ ויחי פי׳ כתית המות, קוספרא בל׳ יוני כורא. **פוספיר** כמו פוספיק״ו שהוא סם המות בל׳ לאטיין, ודומה לו בסוף פ׳ וירא ובפ׳ וילא ובפ׳ אמור, וכאן הכוונה לומר שר״ש מבטל המות. בפ׳ אחרי מות שמעון ליתיב בקוספרא פי׳ גברא ונפרד. —

אתנכיאה במ״ר פ׳ שמיני הוא ינהגו על מות תרגם עקילס אתנסיא עולם שאין בו מות, פי׳ הערוך לשון יוני תנכיה מות ע״כ. ואמת אמר אלא שלא השלים לפרש והי׳ צריך לומר עוד כי הא׳ שבראש התיבה מהפך פירושה מן מות ללא מות וזה עלמות אל מות. וענין זה מובא גם במ׳ שיר על פ׳ לריח שמניך ובירושלמי מגילה ומ״ק ושם פ״ם נ״ל אתנסיאס. ועד היום יש בספרי הרופאים מרקחת ששמה אתנסיא, לומר שמצלת מן המות. והחכם ר׳ משה לנדא שגה בזה הרבה שגיאות ובהבנת דברי הס״ד בענין זה, עיין בהקדמתו לס׳ הערוך ואנכי הוכחתיו על פניו בהיותי בעירו בשנת תקפ״ם. —

בולי בירושלמי שקלים כניסתא דבולי ובירו׳ דע״ז גלמה דבולי, פי׳ קושטנטינא נקראת בולי בל׳ יוני והי׳ לאנשים ביהכ״נ בסבריא. **בולאם** בב״ר פ׳ ע״ו. דע כי עיר המלוכה נקראת בל׳ יון בולי וקסטנטינו בולי ר״ל עיר המלוכה של קוסטנטיי״ן, אנדריינובול״י עיר המלוכה של אנדרייאנוס, וכן ע״ד זה בב״ש היו קורין לירושלים בולי להיותה עיר הממלכה ומנהגם הי׳ שהחשובים והמועילים והגדולים יקראו בוליטים כי לכבוד ולהפארה היו מיוחסים לעיר הממלכה, ולא כל הרוצה ליטול את השם הזה הי׳ נוטל ואפי׳ היה שוכן בירושלים כ״א בעלת השרים.

בוסיטא בזוהר נו עמוד נ״ה נראה שהפה נקרא כן ונ״ל שהוא מלי ערבי ופי׳ הכשוק.— בעל וכו׳ והוסיף ואנו בענין זה אודיעך כי גם מ״ש בילקוט בהגהה על מ״ש המרגלים ליהושע ריש קטיעא ימלל (סוטה לה) לפי שמשה קראו יהושע כי היוד אות קטנה הוא, והם מדברי הערוך ערך רש ושבוש גדול הוא שהרי שם הקוי״ה ב״ה ויהודה וישראל מתחיל ביוד ולכן הם כי לא נהזכיר. ורש״י ז״ל פי׳ מי שראשו קטוע שאין לו בנים וכו׳ וזה נכון, ויותר נכון אולי כי ראש קטוע היינו שהסר יוד משמו כי מדאצטריך משה לקראו יהושע אתה למד שהיה חסר ראש שמו בזמן שהי׳ שמו הושע ע״כ (ולדברי יתהמן על ב׳ הפירושים, לפירש״י ז״ל מנין ידעו שלא יהי׳ לו גם בן מאחר שבנות היו לו. (מגילה י״ד) ולא הי׳ אז רק בן מ׳ וחי אח״כ עוד ע׳ שנים? (וכן הוקשה גם המרש״א עליו בחח״ג) ומה שייכות שם מתון ראש לאיש אין לו בן בעבור הזכיר שמו? וכן לפי׳ המחבר אשר שם הושע חסר ראש, ומדוע קרא לפ״ז הנביא בארי (לעדותם ז״ל) את בנו בשם הושע? וכן הושע בן אלה מלך מישראל? — ולולא דמסתפינא אמינא פירושא חדתא מיוסד על מדרש ילמדנו ומובא בילקוט משלי כ״א, אוצר נחמד ושמן בנוה חכם זה משה וכסיל אדם יבלענו זה יהושע שלא היה בן תורה והיו ישראל קורין אותו כסיל ובשביל שהיה משרת משה זכה לירושהו וכו׳, כמו מי שאין לו לב להבין יקרא בפי החכם חסר לב (משלי ח ל״ב. י׳ ז׳. ט׳ ד׳) כן קראו להנער וריק מתורה ריש קטוע רצונם חסר ראש. ולולא היתה זאת מסורה אגדה בידם, לא עברו את מצות המלך ובנביאי אל תרעו. —)

בוצינא בזוהר קורין כן לפעמים ליסודא דמקבא כמ״ש בפ׳ כתהיז ואמרי לה מל

ג׳ פתילות בנר אחד בולינא דקרדיוסא ראיתי בו כמה פירושים של תוהו. והאמת שהוא לשון יוני ופירושו שמחת לב קרדיא ביונית לב, וכדי להעלים אמרו כן לפי שמחה למעלה בקוצו של יוד ומשם סמוכין לאבא חדי בזה כאן.

גילדא דקירסא בזוהר פ׳ חיי פי׳ בתוך כף הקלע כלומר הייתי נע ונד בארץ ולא היה לי מנוח. — גליני בירושלמי סוף יבמות, כשהים שקט ונח ואין רוח מנשבת בו כלל קורין לו בערבי גאליני. גסטר בפרק כל כתבי גסטרא של לפורי ובפ״ק דסוטה גסטרא של בית פעור, מגדל בל׳ יוני. ובזוהר פ׳ אמור ר״א הוה בקסטרא כמו גסטרא. וכ״ה בפ׳ מקץ שם. ובר״ש פ׳ בחקותי הושיב בו קסטריינוס פי׳ שומרים במגדלים, עיין קסטר. —

גרמסין בב״ר פ׳ פ״ו לשון יוני הוא ופירושו כתיבה ר״ל הספר והמ״כ טעה ותלה טעותו בערוך. דדרא דממונא פי׳ הפסד בערבי. הדך בב״ר פ׳ כ׳ להדך ימא פי׳ לאותו ים כ״ה בערבי — . הבט פי׳ הערוך לא נסיר וכו׳ ורש״י ז״ל פי׳ זונות העיר וגם לזה קשה וכו׳ כל הזונות שם אחד יש להן, ונ״ל פירוש שפחות שמנהג בארץ ישמעאל רוב הקינים שפחות קורין להם מברכה ר״ל מבורכת לסימן טוב. — ואני אומר קושיתו על הערוך שגרס נברכה שאלו הי׳ כן כמו שכתבה בעל הגמרא במ״ש ידע הי׳ לכותבה בנון גם אל תיקן חטוב מדוע כתב בחי״ו ולא מברכה בלא חי״ו? ובאמת במ״כ לא ראה היטב בדברי רש״י שכתב זונות העיר הזאת ששמה מברכתא תבועות ושוכבות תמיד לפניו לזנות, וכוונתו על העיר ששמה מברכתא, והמחבר לא ידע מעיר ששמה כן ולכן חשב כי דעת רש״י אשר שם כל הזונות מברכתא והקשה עליו כנזכר, ואנחנו מצאנו העיר מברכתא בעירובין ח״ו. סמוכה לעיר מחוזא, וזונות מברכתא אשר שכנו הזונות בנהרדעא נקראת כ״א ע״ש עיר מולדתם ובדיוק כתב רש״י ששמה ולא ששמן וק״ל.) חורף באוכר ויהי חריפא דסיפא לשון חורף דסיפא גם הוא חורף בלשון ערבי.

הוית בירושלמי דשבת דף ט׳ רבנן אמרי אלה הדברים אל״ף הד למ״ד תלתין, ה״א חי״ת תמניא, לא מהמנעין רבנן דרשין בין ה״א לחי״ת. טפסר בזוהר ס״פ וירא טופסרא דלבך פי׳ בל׳ לעין קורין טופסיקו לשם האום ולבתור לשון ערומים האלוף הק׳ בר׳ והספ׳ המרירות והאדם שבלבך ניכר בפניך ודוגה לו בס׳ וילא ויהי ואמור. טריגון פי׳ ג׳ זויות בל׳ יון זויות גוניא טטרגונ״א ד׳ זויות. משה בידו׳ דמגילה פ״ב מהו דלי אינון מיחדין וכו׳ ובהוריות פ״ז (נ״ל ע״ז בירושלמי שם) אמר ר׳ הני משה דלי אינון אימן מחזרין ליה דהוא קטל לון, פי׳ לשון שבועה הוא. ועי״ש שם בדבוש. (ואין ספק אצלי כי לזה כיון הרמב״ם ז״ל בס׳ המאור (מ״ע ז׳) ועל זה אלך תשבע אומות בשם משה רבינו מה נכבד שמו וכו׳) ניקוסכי בירושלמי פסחים ל״ו הגה ניקומכי שם חכם הוא ושם יוני הוא (אביו של החכם אריסטוטלים נקרא כן) עטר דע כי בל׳ יון כשאדם נושא אשה קורין אותו מעוטר וכזה תבין כמה לשונות בזוהר.

פלך בזוהר ס״פ והתחנן ד׳ פלכין אסגלגו לשון ערבי הוא ופי׳ גלגלים. פלק בזוהר פי׳ אמור מתגלגלא כפלקא פי׳ כמגילה. פני פלי״א קקים כאמי במדרש מ״ר עקי״פ כמעט שעברתי לשון יוני הוא ופי׳ זונה זקנה עושה רשות. פרוזבול דע כי בל׳ יוני קורין כן לביצה שמשימין במקום אחד לקבוע מקום לתרנגולת לדת שלא תלד היום כאן ומחר במקום אחר, וכ״ו שאותה ביצה מקיימת התרנגולת במקומה כן שטר זה מקיים החוב במקומו שלא תשמיטנו שביעית, והיינו פורסא דמגסא דאמר ליה לעולא ארבא בגיטין ל״ו. פרוטיקטור בב״ר פ׳ ל״ז לשון יוני הוא ופירושו ישב ראשונה ככתוב היושבים ראשונה במלכות. צרע מ״ר פ׳ מצורע אסור לילך למזרחו של מצורע. דע כי רוח מערבי מצויה ביותר וכשהמצורע מהלך הרוח מוליך הבלו למזרח ולכן אסור לילך למזרחו ועד״ז אמרו במי כלה לישב נגד מזרח של גורן כאלה כי דברו חכמים בהווה אבל הוא הדין שאסור לצד מערב

[illegible]

בסרוח מזרחיה מנפלה, ועיין פדרס איכה עה״פ עוזים היו חללי חרב . קרש בסוף שמות רבה קדשים הם, והאמת כי פרעה קראם נרבעים שנקביהם רפים וז״ש נרפים אתם וז״ש רז״ל קדשים הם מלשון ולא יהיה קדש ועיין ילמדנו פ׳ וארא . קטפירי ארעא בזוהר פ׳ בשלח פי׳ תחתיות הארץ ולשון יוני הוא. קטר בזוהר ס״פ בראשית חמא בני נשא דהוו מקטרי בקטרא דקטפא בקילפא דקנפיר, פי׳ ראה בני אדם שהיו קטורים בקשר העכר הגקרא קשת פי׳ מסכב וכור היו עושין בספינה, קשתא כד״א והשב באיתן קשתו, בקולפא לב הים נקרא בלעז נילפ״ו, קנטור שם מקום מעבר לים טבריה עד היום נקרא כן קוטרא בגולמר בריש הזוהר , דע כי התוכנים קורין קוטר לקו החולק העגולה . בפי אמור בקוברא דאורהא פי׳ באמצע הדרך . קלטר בריש אדרא זוטא קולטרא דקספא פי׳ מנטפת הקסף שהוא הגרי שהוא דפואה וחיים , ול׳ לעז הוא קולאדירא, וכספרא דצניעותא פ״ק בענין הנחש קולטרא בקטרוי פי׳ מנספת עפרן בערבי קטן שהוא סם המות , כי גם את זה לעומת זה עשה האלקים . קולר שלשלה ברזל שמקיף הצואר בל׳ רומי קורין לצואר קולו . קלת בקלתות של כסף פי׳ בסלים ולשון יוני הוא. וקמפרומיסי בירוש׳ פי׳ והלו מגלחין מפרש ר׳ יוחנן שפרי ברורין זה בורר לו אחד וזה בורר לו א׳ ול׳ לעז היא ולפעמים פי׳ תנאים . — קוסטרא דהורמנא בזוהר פ׳ נח פי׳ כללום המלכיות. — קוסטינא שם בפ׳ לך לך פי׳ מכס. קסטר עיי׳ נספר. ובמגילה קסריאות העניה פ״ו מלכי יון היו מושיבין בעירות להיות מענים את הכלות וכו׳ עד בא הקסטרון לסתרה פי׳ המעוברה בלי יוני קסטרומיני והמעבר את האשה נקרא קסטרון. — קסר בזוהר פ׳ קדושים עלמין קסירין פי׳ שבורים ולשון ערבי הוא. קפט בזוהר פי׳ אמור בקופסא דאלבע פי׳ ראש האלבע ולשון רומי הוא . קרוסופינא בזוהר ריש והרא קרוסופינא מטרוניתא לשון יוני הוא והיא מלה מרכבת מן קירא שפירושו גבירה ומן סופינא שפירושו שותקת כלומר גבירה שתקניה בפ׳ נח קרוסיני ממנין פי׳ שרים. קרץ — ואכלו קרציהון דיהודאי פירושו ואכלו בשרם כת״ם בקרוב עלי מרעים לאכול את בשרי , ולשון יוני הוא , ודרך העולם מי שמדברים עליו אומר אכלו את בשרי . שמר בירושלמי סוטה כ״ו אתמול שמאכ שמירון סהורס , פי׳ היום ביוני סימירא — . קברא זוהר פי׳ שמות פי׳ שבועה במי שעתיד לפתוח הקברות . תודוס איש רומי בירושלמי פסחים שם חכם גדול הוא שהי׳ מעלה לא״י פרנסת ההכמים ופי׳ תודים תיאודוסי בלשון יוני יהונתן או מתתיה. — תנחומא כתבו המדפיסים תנחומא הנקרא ילמדנו ושקר הוא הלא תראה הילקוט שמזכיר שניהם בכמה מקומות אלמא האי לחוד והאי לחוד . והנה תנחומא איננו נמצא כלל , והולם נתבאר לי שיש ממנו ארוך וקצר הקצר הגיע לידי בשלמות והארוך הוא השוב מאד הגיע לידי ממנו פ׳ ואתחנן וס׳ עקב . —

אם תשכיל אז תיטיב לראות . אם תחזה בך תביר ערכך ,
אם חין ערכך תכיר תחכם . אם תחכם לא תתעה דרכך ,
אם יש לדבר לך אלי מלך תירא ותתחלחל בדברך ,
לכן בכל לבב ובכל נפש הכון בני לקראת אלהיך ,
לא תעשה דבר אם לא לתועלת החריש ולא תוציא לריק אמריך .
תחדל לבקר איש יקוץ בחברתך תסגור ללא מקשיב פתח דבריך .
במוט משא בעמדה על בהמה בלי עמל הרא אחד יקימה
ואם תפול עלי ארץ ותכבד ולא יוכלו שלשה להרימה .

אשעצד

איעצך מאח וריע רגלך הוקר ראהו יום ולא יומים
גשם בהתמידו יקוצון בו בני איש אך בהעצר מבקשים מים.
עשה חן וחסד עם כל בריאה לבקר בן אהובה בן שנואה
ואל תכבד לחולה לך מהרה וחלה לאל להחיש לו רפואה.
אשר לאל יישר בעיניך יכשר ונפץ או בתר אמר כי טוב פתר
ואל תרדוף דבר אשר חלף ועבר ותשמור הנשאר ותהיה בנותר.
ביום תאבד במקנה או בקנין רחץ את לבך מאף כבורית
ולא תתן להפריד לב לדבר אשר תאבד ותשמור השארית.
יאבדו יושבי על האדמה פעם גדיש פעם קמה
לכן כל איש לב ישוב חימה כי צער רבים נחמה.
מתון מתון נבחר מהון מפשע רב בו נקית
תוכל לעשות שלא נעשה מהשיב מה שעשית
במתון האנוש ישמח ויגיל, בכעס יחריב ביתו ורבצו
ויש נמהר ולא ישיג רצונו ויש ממתין ומגיע לחפצו.
קצוות ממך הרחק וקח מדות ממוצעות
ומשפלות קחה עצה ולך יהיה למושעות.
אבותינו על מה מאד הרבו אשמה בלבשם בגלימה לבושה מבלולים
חאת תורת חקה אשר היא מעוקה לנגף ולפוקה והרבה מכשולים.
למן היום אשר נפלו בגלות בחורי עם לבוז היו ושמה
ויום נשאו עלי כתף גלימה, עליהם קבלו גלות שלימה.
לעולם לא תראה מכובד מתגאה וכעסן שמח ולא שש איש חרון
ולא קנא נדיב ולא חומד עשיר ורודף מותרות מבקש חסרון.
דמות אדם בבקשת זמנו לצמא את מצוא מים מלוחים
ועת יוסיף שתות יוסיף צמאו כאיש ימוץ בפיו נאדות נפוחים.
זמן ארצה יפיל סגנים ואלופים והבוטח בו בצאנה ואלפים
והעת מוכיח בעבר העתיד וחיים במתים ובאים בחולפים.
במשפחות בני אדם חלוקים מהם להוציא ציץ ומהם לרקוב
ואין פלא הלא קרוב לקרח אנוש עני ואח עשו ליעקב.
אנוש עיף צמא אשר נטה למות ומצא מעין טוב ושתה ויחי
היתכן אליו עשות עוות דבר למען ישים את מקור טובו לסחי
במשול באיש האף והחמה משחית מאור נפשו ורע יעש
כי כאשר חכמה תחיה איש כן לאוילים יהרג כעש
בכעסו אל תרצה איש זעיר כתר עדי סורו
ואל תנוד בער אבלו ואל תשאל בעת נדרו.
לבו וכל רוחו כסיל יוציא חכם באפו יעצור מילין
בעם אויל נכר בדבורו אך מאנוש חכם במפעליו.
לא טוב לאיש המה היות ארון כי יחריב עולם בפחזותו
כל איש אשר על כעסו אינו מושל ואיך ימשול בזולתו.
בל מעגליך לאט תנחם וכבוש חרון אפך בעת יהם
אל תהרוס דבר בהלחם כשלא בנותו תוכל להנחם.
לא יחרוש עצל בעת חורף יקשוש בעת קציר קווצותיו

ואשר

ואשר בבכי בפתיו ירע יבוא בשיר נשא אלומותיו.
אל המבינים פתחו שערים. אך לפתאים יעמדו סגורים
השם תבונות לפני כסילים, משליך פנינים לפני חזירים.
לא תשא מעיר קול שאון אם עשרת מצאת און
הרע כי לפני משאון גבהות לפני שכר גאון.
נסוגים עזבו מדות מעולות באיש ויחפשו מום בבריאים
והם כזבובים יעופו לנגעים ויניחו מקומות הבריאים.
תטיב לאנשי הוד בדברי חן ולוד בשוט שוטף וכליון
לא תמצאה מרפא לאיש נבל כי אם בהכנעה ובזיון.
נרגן ואיש רכיל תדחה ותגער בו אם האזין אותו איה תבונתך
כאשר לך הגיד דברי רכילותו יגיד ויניע ממך לזולתך. —
למראה איש ומלבושיו ולדבר שפתיו אל תהי מביט ובוחן
ראה אם מעשהו זך וישר ואם חכמה בתוך לבו ובו חן. —
אנוש יביט למראה האנשים ומלבושם ולא לאשר בקרבם
כאיש בער יכבד הספרים לפי תיקם ארכם ורחבם. —

הארי והזאב

כם משפטו הכין הארי בשדה היער
לשפוט שמה על כל זדון על כל פשע.
לזרוע משפט וצדקה ולשרש כל רשע,
משפט אמת. בלי הכיר פנים לזקן ולנער.
לפני כם המשפט הפרה כרעה על רגליה
ותאמר: הושיעה נא המלך גבור החיל.
העניה הזאת דורשת שלומך גם יום גם ליל
אהה! כי טרף טורף בנה מבין שדיה.
בזעף אף. הביט המלך ובעין זודרת.
ועל כל אשר לפניו עומדים החריק שן.
מי הוא זה אשר מלאו לבו לעשות כן?
שאג מנוהו. בפה לבלי חוק פוערת:
יסרני יה! אם ידעתי מאומה ענה הזאב.
מי זה האכזר יעירנו לבו לעשות זה
לטרוף מבין שדי אם עגל או שה?
חי רוחי אין זה כי אם רוע לב.
מדוע לא שמת רסן הדמיה על פיך ענהו?
פיך ענה בך לאמור אני המרצח
הצטדקך טרם נדרשת על הססך צורח
דוב שכול גש פגע בו וישסעהו.
כן אורחות כל בוצע בצע עושה רמיה
המזמתה כי ידרש חיל יאחזיהו
עוד לא נודע מי בלהות יבעתהו
כי תשת האמת תחדיל מאתו הדמיה

שור וחמור

שור

הראון עולם לך חמור ! אין הבין
אם נער קטן כזה אותך ינהג
והט שכמך לסבול משאו משאות אבן
ועל צעירת ימיו ורפיון כחו תדאג .

חמור

אי מבל היתפאר ארם אם נסלים חלליו
מי בער יתהלל אם אלה מעלליו
כן לא תהיה תפארתי עלי הדרך
אם מטי אשליכו ולפני יכרע ברך

נאך לעסינג 1 בוך פאבל 9

הזאב והרועה

אחימעץ הרועה בכה והתאונן על קשה יומו . על כי מות ומשכלת תקעו אהלם בנוה צאנו ולא השאירו לו מהם שריד . זאב אחד אורב לו מימים ימימה בא לנד לו ולנחמו ויאמר : הגד נא אחי אם אמת הדבר . הוגד לי כי עבר המות ורמס וטרף בעדרי צאנך באין מציל . ושיות התמימות ובריאות היה לברות למו ? צר לי עליך רועה נאמן . מי יתן עיני מקור דמעה ואבכה על מקרה רעה קרך . תודת לך טוב לבב ! ענהו הרועה עתה הראית לדעת . כי גם לך נתן ד' לב רחמים ונפש הומיה לצרת רעהו . כן הוא . ידעתיו חרץ הכלב על פתח אהלו . אם אסון רעהו יקרנו גם הוא .

נאך עבענרעמזעלבן 1 בוך פאבל 8

הזאב לפני מותו

ויהי כי קרבו ימי הזאב למות . זכר מעשיו מקדם . ומעללי נעוריו שם נכח פניו . ויאמר : אם כי עצמו חטאי . ועונותי משערותי רבו . בכל זאת את פושעים לא אמנה . ובין שודדי לילה בלי חמלה , לא תחד כבודי . חשבתי דרכי וזכרתי ימים מקדם עת נודדתי ביער בערב והנה שה אובד תועה . וכי סגר עליו היער ובצלע ההר לימיני . בלעג מעוג ובחרפה הכה לחיי . ואנכי אף כי יכולתי לשסעהו כשסע הגדי ואין מידי מציל . חמלתי עליו ונשאתי עון חטאתו סלה כי נכמרו רחמי על רכות שניו . זכרה לי אלהי זאת בעת זכר כל מעשי לפניך יבואו . ועל עלילות מצעדי ימי חלדי תשפטני לטובה . כנים דבריך יקירי ענה השועל . גם אנכי הייתי שמה . ואם זכרוני לא ירמיני . קרך זאת בעת עצם מעצמי השה אשר טרפת משדי אם מעק בגרונך . ——

נאך דעסזעלבן 2 בוך פאבל 4

הפר והעגל

פר אחד מאבירי בשן שבר את אמות הסיפים בשובו אל הרפת יען כי רמו קרניו. והמזוזות שחו — ראה נא רועינו את אשר עושה הוא לך קרא העגל אל הרועה. הגר אם עוללתי כה מעת גוחי מבטן? הן רק או ששתי ענה הרועה אם על ירך עגלה יפיפיה קרני האסון הזה.

נאך דעמזעלבן 2 בוך פאבל 5

טוב ורע אחים מבטן. אם יולד האחד
יאחזנו אחיו בעקב.

לפני שר היצירים כרעו העזים על רגליהם לאמיר חננו אדוני חננו. הן הועפת חיתו ארץ לא נתת לנו. ושן בהמות לא שמת בפינו. ובמה נושע איפוא מאויבנו. אשר לדמינו יארבו? יהי נא חסדך רב חסד גם עלינו: לתת לנו קרנים בהם צרינו ננגח. אמלא משאלותיכם. אך ירא אנכי פן תנחמו ענה השר. יהי מה. היקר נא נפשינו בעיניך לבל יתעללו בנו עוד הקמים עלינו. יצמחו להם קרנים. אמר השר — והנה קרנים צומחים בראשיהם וזקנים בלחייהם: אך מה גדלו צעקתם. ומה רבו אנחתם. לאמור הלא לבשתינו לקחנו לנו קרנים. אהה, גם את הטוב גם את הרע לא לא נקבל. יואל אלהי. יגרע קרנינו. וימרוט זקנותינו:

נאך עבענדעמזעלבן צווייטען בוך פאבל פיהר אונד צוואנציג

לא המה פירות הבאושים
אשר תנקרם פי התולעת
גם לא המה הדלו אישים
אשר השובים יתנו בם מגו׳עת

(כד׳ שלא להוציא נייר חלק הצגנו זה)

בשנת ה״א ס״ה העיר ד׳ את רוח ה״ר אשר בן ה״ר יחיאל לצאת מאשכנז הוא ובניו ובני ביתו לגור בטוליטולה וישב שם והרבין תורה ברבים והעמיד תלמידים הרבה וכו׳ גם חבר פריסה וקצר תוס׳ ר״ש משאנץ שהי׳ תלמיד מובהק מר״י בעל התוס׳ וכו׳ ומר״מ מרוטנבורק שהי׳ רבו מובהק, ונפטר ה״א ליצירה וכבוד אשו לו במותו, והרבין תורה במקומו בנו מורי ה״ר יהודה נ״ע. והי׳ להרא״ש ח׳ בנים ה״ר יחיאל גדול בתורה ונפטר על פני אביו, ואחריו רבינו שלמה החסיד ומשתדל במצות ובג״ח, ואחריו רבי׳ יעקב שחבר הד׳ טורים ואחריו מורי ה״ר יהודה וה״ר אליקים ור׳ משה ור׳ אלעזר ור׳ שמעון ז״ל. — ואני המדבר המחבר הדל במשפחתי מנחם בן הקדוש ר׳ אהרן בן זרח נולדתי בארץ נבאר״ה ואא״א הי׳ מן המגורשים מארץ צרפת אשר גורשו משם שנת ה״א ס״ז ליצירה בחודש אב ובשנת ה״א פ״ח חרה אף ד׳ בעמו וימת מלך צרפת שהי׳ מולך על נבאר״ה ויקומו עם הארץ ויועצו יחד להשמיד להרוג ולאבד את כל היהודים אשר במלכותם. ויהרגו בארץ כששת אלפים יהודים ואדוני אבי ומורתי אמי וד׳ אחים קטנים ממני קדשו את ד׳ ונהרגו על יחוד השם הי״ד, ואמלטה רק אני לבדי מבית אבי נגוע מוכה אלקי׳ ומעונה כי כ״ה רשעים הכוני פצעוני והייתי מוטל ערום בין המתים מבין הערבים עד חצות הלילה בכ״ג לחודש אדר, ובחצות הלילה בא פרש אחד מיודעי בית א״א ז״ל והוציאני מבין המתים ויביאני אל ביתו וגמל עמי חסד. וכאשר העלה ארוכה למכתי רופא חנם ית׳ קבלתי עלי ללמוד תורה בטוליטולה. —

